

تفسیر

احسن الکلام

پیشگو

شیخ ابی زکریا عبدالسلام الرضوی

الرسول والفتح والبرکة والقدرة والرشاد

جامعہ عربیہ اسلامیہ
بہار پشاور پاکستان

طابعہ اہل علم و کرام
دینی و ملی کتابوں کا علمبردار
حق سب خانہ محمد معاذ خان
دوسری طبعی ایک ایک مایہ ناز
پاکستان

(حقوق طبع و مصنف و پارہ محفوظ دی)

وَقَالُوا لَنُؤْتِيَنَّكَ الْقُرْآنَ لَلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ آلِكَ
تَفْسِيرًا

حسن الكلام

بلغت البشيرة

للشيخ أبي زكريا عبد السلام الرستمي

الجزء الاول

اول جزء

از سورة فاتحه تا سورة بقره آیت نمبر 176

الناشر

جامعہ عربیہ اسلامیہ اشاعت التوحید والسنۃ
بہ بنیر پشاور

علامہ برجہ کے علوم کا سہارا
دینی و علمی کتابوں کا تنظیم مرکز لٹریچر اینڈ بک
حقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نکاتی کیلئے ایک مفید ترین
لیکچر روم پشاور

فهرست د ضروری مضامینو د جلد اول د تفسیر احسن الکلام

نمبر شمار مضمون	صفحه	نمبر شمار مضمون	صفحه
(۱) - خصوصیات د ددے تفسیر	۱	(۱۰) تفسیر غیر المغضوب علیهم	۲۹
(۲) اصطلاحات	ب	(۱۱) بحث د مغضوب علیهم	۲۹
(۳) نومونه د قرآن کریم	ث	(۱۲) تفسیر د ولا الضالین	۳۰
(۴) حکمتونه د نزول قرآن	ت	(۱۳) اسباب د ضلال	۳۱
(۵) موضوع د قرآن	ث	(۱۴) متفرق فوائد تفسیره	۷۲
(۶) د توحید اقسام	ث	(۱۵) مسئله د جهر او اخفاء د آمین	۳۳
(۷) توحید د ربوبیت	ث	(۱۶) تفسیر د سوره البقره	۳۷
(۸) توحید اسماء و صفات	ج	(۱۷) نومونه او ربط د سوره	۳۷
(۹) شرک په تصرف کښی	ح	(۱۸) دعوی د درج سورت	۳۸
(۱۰) شرک په علم کښی	ح	(۱۹) خلاصه اجمالیه	۲۹
(۱۱) غیب حقیقی غیب اضافی	ح	(۲۰) خلاصه تفصیلیه	۱۰
(۱۲) توحید فی العبادات	ح	(۲۱) تفسیر دالم اویه هغه کښی اقوال	۲۱
(۱۳) توحید فی الدعاء	د	(۲۲) تفسیر د ذلك الكتاب	۲۵
(۱۴) توحید فی الحکم	د	(۲۳) تفسیر د لایب فیہ	۲۶
(۱۵) صدق د رسول	د	(۲۴) تفسیر د هدی للمتقین	۲۸
(۱۶) صدق د قرآن	د	(۲۵) دده و منان و صفات	۵۰
(۱۷) ایمان په آخرت	ر	(۲۶) تشریح د ایمان	۵۳
(۱۸) جهاد فی سبیل الله	ر	(۲۷) تفسیر د الغیب	۵۵
(۱۹) اتفاق فی سبیل الله	ز	(۲۸) تفسیر د اقامه الصلوة	۵۷
(۲۰) اصول او قواعد د سورت	ز	(۲۹) تفسیر د اتفاق او رد په بعض بدعاتو	۵۹
(۲۱) اصول د ایمان و غیره	ش	(۳۰) فرق د انزال او تنزیل	۶۲
(۲۲) فائده نصاب تبلیغ دعوا مو او نورو	ض	(۳۱) تفسیر د یقین	۶۵
(۲۳) فائده نسخ	ش	(۳۲) د کفر اقسام او نواقض الایمان	۶۹
(۲۴) مسئله د اله	ص	(۳۳) تفسیر د ختم	۷۳
(۲۵) مسئله د شفاعت	ض	(۳۴) اقسام د مناقبانو	۷۸
(۲۶) شفاعت شرعیه او غیر شرعیه	ط	(۳۵) تفسیر د خداع	۸۰
(۲۷) آخری عرض	غ	(۳۶) تفسیر د مرض	۸۳
(۲۸) تفسیر سوره فاتحه	۱	(۳۷) تفسیر د فساد	۸۶
(۲۹) دعوی او خلاصه او حکمتونه د سورت	۲	(۳۸) تفسیر د سقاقت	۸۸
(۳۰) تفسیر د بسم الله الرحمن الرحیم	۳	(۳۹) تفسیر د لفظ مع	۹۱
(۳۱) تفسیر د الحمد لله	۴	(۴۰) تشریح د اول مثال	۹۹
(۳۲) تفسیر د رب العالمین	۱۰	(۴۱) تشریح د ذوم مثال	۱۰۱
(۳۳) تفسیر د الرحمن الرحیم	۱۲	(۴۲) اطلاق د شیء په الله باندے	۱۱۰
(۳۴) تفسیر د مالک يوم الدين	۱۳	(۴۳) ماده د قدر او تفسیر د قدرت	۱۱۱
(۳۵) تفسیر ایاک نعبد	۱۵	(۴۴) درمک حالات	۱۱۶
(۳۶) تفسیر ایاک نستعین	۱۷	(۴۵) د آسمان حالات	۱۱۷
(۳۷) تفسیر اهدنا	۲۰	(۴۶) تفسیر د انداد	۱۱۸
(۳۸) تفسیر الصراط المستقیم	۲۲	(۴۷) معانی د اشهادت	۱۲۵
(۳۹) تفسیر صراط الذين انعمت علیهم	۲۴	(۴۸) معانی د زوج	۱۳۵

نمبر شمار مضمون	صفحه	نمبر شمار مضمون	صفحه
(۷۹) تشریح د ضرب الامثال	۱۳۹	(۱۱۳) مسئله د حیلو کولو په	۳۲۳
(۸۰) د حیواناتو ذکر په قرآن کښی	۱۴۰	(۱۱۴) احکام شرعیه کښی	۳۲۴
(۸۱) تشریح په لفظ د فوق کښی	۱۴۱	(۱۱۵) تحقیق د ذبح د بقره	۳۲۵
(۸۲) معانی د لفظ حق	۱۴۲	(۱۱۶) فوائد په قصه د ذبح بقره کښی	۳۲۶
(۸۳) تفسیر د فسق	۱۴۵	(۱۱۷) شعور او معرفت په جماداتو کښی	۳۵۱
(۸۴) اسباب د خسران	۱۵۰	(۱۱۸) بحث د تحریف او تاویل	۳۵۷
(۸۵) تشریح د لفظ موت	۱۵۱	(۱۱۹) مسئله د احسان د والدینو	۳۷۱
(۸۶) تشریح د لفظ حیات	۱۵۲	(۱۲۰) رد په دلیل د توسل بالذوات	۳۹۲
(۸۷) تشریح د حیات فی القبور	۱۵۴	(۱۲۱) بحث د تمنی د موت او مباحله	۴۳۷
(۸۸) اصل په اشیاء کښی حرمت د		(۱۲۲) سبب د شمنی د یهودو د	
یا اباحت د	۱۵۸	(۱۲۳) جبرئیل علیه السلام سره	۴۱۲
(۸۹) تفسیر د استواء په صفت د الله تعالی		(۱۲۴) بهنونه په باره د سحر کښی	۴۱۳
کښی	۱۵۹	(۱۲۵) تفصیل د قصه د هاروت او ماروت	۴۲۲
(۹۰) ترتیب د پیدائش د زمکې او اسمانونو	۱۶۰	(۱۲۶) تحقیق د لفظ د راعنا	۴۳۶
(۹۱) تفسیر د خلیفه	۱۶۵	(۱۲۷) او نور موهومات	۴۳۸
(۹۲) ذکر د انبیاء علیهم السلام په		(۱۲۸) تحقیق د نسخ	۴۴۱
قرآن کښی	۱۷۲	(۱۲۹) تحقیق د وجه الله	۴۵۷
(۹۳) تشریح د سجنه آدم علیه السلام ته	۱۸۰	(۱۳۰) مطلب د عقیده د ولد الله	۴۵۹
(۹۴) ابلیس د ملائکو د جنس نه د		(۱۳۱) تحقیق د بدعت	۴۶۲
جنااتو نه	۱۸۳	(۱۳۲) معانی د قضاء	۴۶۴
(۹۵) فرق د تکبر او استکبار	۱۸۶	(۱۳۳) تحقیق د لفظ د کن فیکون	۴۶۴
(۹۶) امر خارق کله کله د غیر نبی او ولی نه		(۱۳۴) تحقیق د لفظ ملت	۴۶۸
بنکاره کیږی	۱۸۷	(۱۳۵) تفسیر د ابتلاءات ابراهیمیه	۴۷۳
(۹۷) اسباب ظلم	۱۹۲	(۱۳۶) معانی د امام	۴۷۳
(۹۸) تفسیر د متاع	۱۹۷	(۱۳۷) تفسیر د یزگیهم	۴۸۳
(۹۹) بحث د عصمت انبیاء علیهم السلام	۱۹۸	(۱۳۸) معانی د حجت	۴۹۵
بحث په حدیث د توسل		(۱۳۹) تفصیل د قلع	۵۰۰
آدم علیه السلام	۲۰۹	(۱۴۰) تحقیق د خشیت	۵۱۶
(۱۰۰) تشریح د تصدیق د محکمې کتابونو	۲۱۶	(۱۴۱) تفسیر د فاذکرونی	۵۱۸
(۱۰۱) اشتراء بالدين دیهودیانو	۲۳۰	(۱۴۲) تفسیر د حیات شهداء او	
(۱۰۲) مسئله د اجرت په طاعاتو باند	۲۳۱	خلور فوائد	۵۲۰
(۱۰۳) طریق د تلبیس د حق او باطل	۲۴۰	(۱۴۳) ماده د لعنت او اسباب د هغه	۵۳۱
(۱۰۴) تشریح د صبر	۲۴۹	(۱۴۴) تحقیق د لفظ اله	۵۳۵
(۱۰۵) تشریح د خشوع	۲۵۱	(۱۴۵) آیاتونه دبرأت د تابعینو	۵۴۵
(۱۰۶) تشریح د شفاعت	۲۵۷	او منبوعینو	۵۴۵
(۱۰۷) تشریح د شکر	۲۶۹	(۱۴۶) مباحث د تقلید	۵۵۱
(۱۰۸) تبدیل د قول شرعی جائز نه د	۲۹۰	(۱۴۷) تفسیر د ما اهل به لغیر الله	۵۶۵
(۱۰۹) بحث د قتل د انبیاء علیهم السلام	۳۰۴		
(۱۱۰) تشریح د صابنینو	۳۰۹		
(۱۱۱) معنی صوری د اصحاب البیت	۳۲۰		

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

الحمد لله الذي انزل الكتاب بياكاً وتبياً كما وجعله هدى ونوراً لا
وُبرهاً ناطقاً وصلى الله تعالى على رسوله خاتم الانبياء الذي جعله
رحمةً واماناً واماناً وعلى آله واصحابه الذين هم حجة على من كانوا
صماً وعمياناً ناطقاً

اما بعد :- هرکله چه زک د جون د میا شته په ۲۰ نېټه کال (۱۹۹۰) ۶ کښمردان
په جیل کښ د ظالمانو د لاسه محبوس کړې شوم. نو څلور میاشتې د حالاتو د
ناسازی په وجه خواطینان او قراعت نه وؤ. بیا بعض دوستانو توجه را کړه چه
د دے فرصت په وخت کښ د قرآن کریم تفسیر په پښتو ژبه لیکل پکار دی نو ما
هم دغه فرصت غنیمت او گڼلو. چونکه دغه وخت کښ زمانې لاس هم معدوم
وؤ. نو د تفسیر املاء م په خپل ځوئی سید عبدالصبور او خپل ملگری مولوی عبداللہ
(چه زمانه سره په دغه معامله کښ په جیل کښ وؤ) شروع کړه. د جیل نه په اومه
میاشت د رهایی پورے تفسیر د سورة یونس پورے اولیکے شو. چونکه په جیل کښ
د نورو تفاسیرو او نورو کتابونو نه استفاده مشکله وه. د دے وچه نه دغه تفسیر
مختصر اولیکے شو. بیا د هغه نه روستواگر چه د ډیرو مشاغلو په وچه سره چه
فرصت ډیر کم ملاویدو. لیکن سره د دینه کوشش جاری وواد په فضل او توفیق
د الله تعالی سره تفسیر اختتام ته اورسیدلو. بیا د ملگرو ډیره مطالبه وه چه اول
جلد کښ (چه په جیل کښ لیکل شوی وؤ) ډیر اختصار کړے شوی دے پکار
داده چه په دے کښ مناسب تفصیل او کړے شی. نو د دے وچه نه په اول
جلد کښ تفصیل شروع کړے شویدے د الله تعالی نه سوال او دعا ده چه
د هغه د پوره کولو احسن توفیق را اوښی (امین)
د دے تفسیر خصوصیات او اصطلاحات د کتونکو په وړاندے پیش کول
ضروری دی.

خصوصیات داسے دی :- (۱) د توحید او سنت د لارے ترجیحات کول.
(۲) د غلطو عقیدو او د بعض بدعاتو، رواجونو نشاندې کول د دے د پاره چه

مسلمانان رونہ دھت نہ خان بچ اوساق (۳) دھر سورت پہ اول کنس نور
نوموتہ رچہ ثابت دی) لیکل (۴) دھر سورت دتیر شوی سورت سرہ مناسبت
اور یط ذکر کول (۵) دھر سورت دعوی راہمہ مسئلہ، موضوع) لیکل چہ
سورت ہول پہ ہتے باندے راجع کیری (۶) دھر سورت اجمالی خلاصہ د
ہتے پہ سر کنس لیکل او پہ ترتیب د باونو سرہ، تفصیلی خلاصہ د ہر باب پہ
اول کنس ذکر کول (۷) دھرایت پہ سر کنس دھت عنوان لیکل (۸) دھرایت
دکنس ایت سرہ ربط (مناسبت) صراحۃ یا اشارۃ ذکر کول (۹) اقوال د مفسرینو تہ اشارۃ
کول او کوم قول چہ ماتہ غورہ بنکارہ شوی دے دھت ذکر کول (۱۰) پہ مناسبت
خایونو کنس پہ تفسیرونو او نورو کتابونو باندے حوالے ور کول اگر چہ طرز تفسیر
داسے دے چہ حوالو ور کولو تہ زیات ضرورت نہ پیشیری دا دے د مطالع
نہ معلومیری (۱۱) دیوسفزو پہ محاورے سرہ دینتو ترجمہ او تشریح لیکل۔

(۱۲) دیر ضرورت پہ خائے کنس سبب نزول لیکل شوی دے۔ او پہ عاموایا توتو
کنس اسباب نزول تہ تعرض تہ دے کرے شوے (۱۳) د مشکل ایاتو تود حل
دپارہ مناسبت کوشش کول او مختصر حل ذکر کول (۱۴) د بعضے ضروری مسائلو
رمسلہ د صفاتو د اللہ تعالیٰ۔ او مسئلہ د حیلو او مسئلہ د اجرت اخستلو پہ
طاعاتو باندے۔ او مسئلہ د عصمت د انبیاء علیہم السلام۔ او مسئلہ د سحر۔
او مسئلہ د تقلید او مسئلہ د وسیلے او مسئلہ د سماع موتی رد مراد وریدل
یا نہ اوریدل) او مسئلہ د قیر (برزخی ژوند) کنس مناسبت تشریح کول د پارہ
د افادے د عامو مسلمانانو۔

اصطلاحات او ضروری اصول د دے تفسیر (۱) د قرآن کریم
تعریف ریژند مہلی) دا کلام اللہ دے مخلوق نہ دے اللہ تعالیٰ نازل کریدے
پہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے پہ واسطہ د جبرائیل علیہ
السلام سرہ پہ درویشیت کالہ کنس او پہ صحف د ملائکو او صحابہ کرامو
سرہ پہ مختلفو پانرو، کتو، ہلو کو، خرمونو کنس لیکلے شوی دے او د نبی
صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرامو او د دیرو مسلمانانو پہ سینتو کنس
محفوظ دے۔ او پہ تواتر سرہ رارسیدلے دے او دھر قسم تغیر او تحریف
او تبدیل نہ پاک دے او پاک سائلے شوی دے۔ د دے الفاظ او حرفونہ او
معانے ہول کلام اللہ دی کوم چہ لوستلے کیری اوریدلے کیری لیکلے کیری۔

دا تول کلام اللہ تعالیٰ او غیر مخلوق دی اوصفت د اللہ تعالیٰ دے۔ چاچہ دا
تکلف او بدعت کرے چہ کلام لفظی کلام اللہ نہ دے بلکہ صرف دلالت
کوؤنکے دے او کلام نفسی کلام اللہ دے نو دا عقیدہ او دا تقسیم د سلف
صالحینو د منہاج نہ بالکل مخالف او غلط دے

(۲) نوموتہ د قرآن کریم :- ۱۔ الکتاب ۲۔ القرآن ۳۔ کلام اللہ ۴۔ التور
۵۔ الہدی ۶۔ رحمت ۷۔ فرقان ۸۔ شفاء ۹۔ موعظہ ۱۰۔ ذکر ۱۱۔ کریم ۱۲۔ علی
۱۳۔ حکمت ۱۴۔ حکیم ۱۵۔ مہین ۱۶۔ مبارک ۱۷۔ حبل اللہ ۱۸۔ الصراط المستقیم
۱۹۔ القیم ۲۰۔ الفصل ۲۱۔ النباء العظیم ۲۲۔ احسن الحدیث ۲۳۔ القرآن العظیم
۲۴۔ القرآن المجید ۲۵۔ التنزیل ۲۶۔ الروح ۲۷۔ وحی ۲۸۔ المثانی ۲۹۔ عربی
۳۰۔ القول ۳۱۔ البصائر ۳۲۔ البیان ۳۳۔ العلم ۳۴۔ الحق ۳۵۔ العجب ۳۶۔ تذکرہ
۳۷۔ ذکر ۳۸۔ العروۃ الوثقی ۳۹۔ المتشابه ۴۰۔ الصدق ۴۱۔ عدل ۴۲۔ الایمان
۴۳۔ المنادی ۴۴۔ امر اللہ ۴۵۔ بشری ۴۶۔ الزبور ۴۷۔ المبین ۴۸۔ بشیر ۴۹۔ نذیر
۵۰۔ عزیز ۵۱۔ بلاغ ۵۲۔ القصص ۵۳۔ آیات بیّنات ۵۴۔ الحکم ۵۵۔ سبیل اللہ
۵۶۔ کلمۃ الرب ۵۷۔ الحدیث ۵۸۔ فضل اللہ ۵۹۔ صُحف ۶۰۔ مکرمہ ۶۱۔ مرفوعہ
۶۲۔ مطہرہ ۶۳۔ برہان ۶۴۔ بینہ ۶۵۔ مفصل ۶۶۔ نعمت اللہ ۶۷۔ الکوتر ۶۸۔ المیزان
۶۹۔ الجحۃ البالغہ ۷۰۔ التبیان ۷۱۔ مواقع النجوم ۷۲۔ النجم ۷۳۔ مصداق ۷۴۔ المثل
۷۵۔ کلمات اللہ ۔

حکمتوتہ د نزول د قرآن کریم :- ہدایت د پاریہ د عامو خلقو، ہدایت
د پاریہ د متقیانو، شفاء د عامو مرضونو، شفاء د پاریہ د مرضونو د زہونو،
رحمت د پاریہ د مؤمنانو، موعظہ د پاریہ د خلقو، انذار و رکول د عذاب اللہ نہ،
بشارت و رکول، بلاغ د پاریہ د عامو خلقو، د پاریہ د تذکرہ، د پاریہ د تذکرہ
او تذکرہ د ذکر، د پاریہ د راویستلو د خلقو د تیار نہ رہا تہ، د پاریہ د تبیان
(وضاحت) د اختلافی مسائلو، د پاریہ د فیصلو کولو پہ مینج د خلقو کیں، د پاریہ
د فرق کولو پہ مینج د حق او باطل کیں، د پاریہ د دلیل نیولو د حق ثابتولو او نور ہم
بے شمارہ فایک دے او حکمتوتہ دی۔ او دا تول د قرآن کریم پہ مختلفو ایاتونو کیں د کردی۔
موضوع اولوئے مقصد د قرآن کریم :- علموتہ او مقاصد د قرآن کریم
بے شمارہ دی۔ لیکن دا سے مقصد او علم چہ د تولو بنیاد او مرجع وی ہغہ
اثبات د توحید دے یہ تولو قسمونو سرہ، اور د کول د اقسامو د شرک او کفر دی،

دا مقصد پہ سورۃ ہود سٹ او سٹ او پہ سورۃ ابراہیم سٹ کیں ذکر دے۔ او نور و
 علما و لکھ (ملا علی قاری) او ابن قیم) پہ دے باب کیں تصریحات کری دی۔
 د قرآن کریم اہم مقاصد سرہ د توحید نہ شپہ دی نور مسائل ہغوی تہ
 راگرئی۔ (۱) توحید (۲) د رسول صدق ثابتول (۳) د قرآن صدق ثابتول
 (۴) د بعث بعد الموت اثبات کول۔ (۵) او دا مقصد و تہ پہ عالم کیں جاری کول او
 غالب کول پہ ذریعہ د جہاد او دعوت او پہ ذریعہ د قتال۔ (۶) او پہ ذریعہ د اتفاق
 فی سبیل اللہ سرہ۔ او ہر یو د دے نہ پہ قرآن کریم کیں پہ بنہ تفصیل سرہ ذکر
 کپے شویدے، موثر د ہغے بعض طریقے پہ طور د نمونے سرہ ذکر کوؤ۔
 معنی د توحید: عقیدہ سائل چہ اللہ موجود دے او شریک ئے نیستہ نہ
 پہ ذات او نہ پہ نوموتو او صفتو کیں او تہ پہ حقونو او عباداتو کیں۔
 د توحید اقسام:۔ مشہور اقسام د توحید درے دی۔
 (الف) توحید د ربوبیت او تصرف: او توحید د ذات پہ دے کیں داخل دے۔
 (ب) توحید د اسماء او صفاتو، توحید د علم غیب پہ کیں داخل دے۔
 (ج) توحید د عباداتو او طاعتو او تحلیل او تحریم ہم پہ دے کیں داخل دے۔
 (د) توحید د ربوبیت:۔ دا دے چہ عقیدہ او یقین لری چہ اللہ تعالیٰ پہ
 خپل وجود کیں چاہ تہ محتاج نہ دے او پیدا کوونکے د ہر خہ دے، مالک او
 تصرف کوونکے، قدرت لرونکے پہ ہر خہ باندے، او د ہول عالم تدبیر او د ہول
 عالم انتظام کوونکے دے، او د ہول عالم پالنے کوونکے دے، د پالنے د پالنے بارانہ
 ورونکے او بوتی راویستونکے دے، د خوراک، خشکاک او پوشاک خیزونو پیدا
 کوونکے دے۔ کہ د دے نہ دیوکار او صفت عقیدہ د غیر اللہ د پالنے او لکشی نو
 دا شرک دے پہ ربوبیت کیں۔ مثلاً بعض خلق وائی چہ د نمر خکتہ کولو
 قدرت د شمس تبریز یا با سرہ وو، یا وائی چہ لوٹے بابا د کشتی د غرقید لو او د
 سور لو د مرکب لو تہ دولس کالہ روستہ کشتی را اویستلہ او ہغہ مری ئے سیا
 ژوندی کول، یا خوک وائی چہ لوٹے بابا د اللہ تعالیٰ دستگیری کپے دہ او کوی یا
 خوک او وائی چہ د دنیا نظام قطبان او غوثان چلوی، یا ارواح د بزرگانو د دنیا
 تدبیر او انتظام چلوی دا ہول شرک دے پہ ربوبیت کیں د مکے د مشرکانو
 تہم دا اوسنی مشرکان زیات دی پہ شرک کیں خکہ چہ ہغوی تدبیر کوونکے د ہول
 عالم اللہ تعالیٰ منلو لکھ پہ سورۃ یونس سٹ او سٹ کیں چہ دی۔

رب) توحید د اسماء و صفاتو :- دادے چہ عقیدہ اویقین اولری چہ
 اللہ تعالیٰ یہ قرآن کریم کیں کوم نومونہ اوصفتونہ حقیقیہ فعلیہ د خان د پاره
 ذکر کریدی یا د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ احادیثو صحیحو کیں چہ کوم نومونہ
 اوصفتونہ د اللہ تعالیٰ د پاره ذکر کرے شویدی ہغہ د اللہ تعالیٰ د پاره ثابت دی۔
 او د ہغہ پہ صفتی معانیو باندے ہم عقیدہ اویقین لری، او ہغہ د اللہ تعالیٰ
 نہ سیوا ہیچا د پاره نہ منی او دارنگ کوم نومونہ اوصفتونہ چہ اللہ تعالیٰ پہ
 قرآن کریم کیں د خان نہ سلب اوتقی کری وی یا پہ احادیثو صحیحو کیں
 سلب اوتقی کرے شوے وی نو ہغہ د اللہ تعالیٰ نہ سلب کوی او پہ ہغہ
 سلب باندے عقیدہ اویقین لری او پہ دے کیں د اللہ تعالیٰ سرہ شریک نہ منی۔
 اوبلہ ضروری خبرہ دادہ چہ نومونہ اوصفتونہ پہ معنی ظاہری سرہ حکم کنری۔
 او د اللہ تعالیٰ د پاره ئے منی۔ او د کیفیت پہ لحاظ سرہ ئے متشابہ کنری پہ
 ہغہ کیں تاویل او تحریف نہ کوی۔ او دارنگ د ہغہ تمثیل او تشبیہ ہم د مخلوق
 سرہ نہ کوی۔ مثال ئے دادے چہ د اللہ تعالیٰ اسم الٰہی دے پہ دے پہ
 عقیدہ لری چہ دانوم اوصفت د حیات د اللہ تعالیٰ د پاره ثابت اویقینی دے
 لیکن د دے تشبیہ بہ د مخلوق د ثوند سرہ نہ ورکوی۔ داسے پہ نہ وائی
 چہ روح د بندہ پہ بدن د ہغہ کیں دے او ثوند دے دے۔ او اللہ تبارک و تعالیٰ
 ہم داسے دے۔ دارنگ السميع والبصير ہولو صفتونو کیں۔ نو داسے صفات
 پہ قرآن کریم کیں اولس دی۔ نفس پہ قرآن شریف کیں خلور کرتہ۔
 وجہ رخ) پنچہ کرتہ۔ عین (سترگہ) یو کرت۔ اُحیٰ (سترگہ) خلور کرتہ۔
 ید (لاس) اتہ کرتہ۔ یدان (دوہ لاسونہ) دوہ کرتہ۔ آیدی (لاسونہ) یو کرت۔
 یمین (سخت لاس) یو کرت۔ فوق (پورہ) برہ) درے کرتہ۔ علو او اعلیٰ او
 علی او تعالیٰ او متعال شہر ویشٹ کرتہ۔ استواء علی العرش پہ عرش
 باندے برا پریدل) اوہ کرتہ۔ ساق (پنہی) یو کرت۔ محی (استیان)
 راتلل) پنچہ کرتہ۔ قرب (نیز دیکت) پنچہ کرتہ۔ جذب (راخ) یو کرت۔
 معیت عامہ (دوسرہ) دوہ کرتہ اومعیت خاصہ پنچلس کرتہ۔
 د بعضہ علماؤ پہ نیز وجہ اومعیت د متشابہاتونہ دی او دغہ غور قول دے
 پہ دے ہولو کیں بہ داسے عقیدہ لری چہ دا پہ اعتبار د معنی ظاہری سرہ
 اللہ تعالیٰ لہ ثابت دی بغیر د تاویل او تحریف نہ، لیکن تشبیہ او تمثیل بہ ئے

د مغلوق سرہ نشی ورکیدے او دا دے تو لو سلف صالحین وائہمہ مجتہدین سرہ
مسک دے۔

پوہہ شہ چہ صفتونہ دے اللہ تعالیٰ اگرچہ دیر دی لیکن خلاصہ دے ہفتے دوا
صفا تو کیں راجی۔ (۱) کار سازی (خلق، تدبیر، تصرف، قدرت)۔ (۲) علم
د غیب او علم پہ ہر خیر باندے۔ دے دے وچے نہ دے شرک دوا قسمونہ پیدا شول۔
ع شرک پہ تصرف کیں ع شرک پہ علم کیں۔ او پہ قرآن کریم کیں دے تفصیلی
تردید پہ دیر وایا تو نو کیں موجود دے چہ دے ہفتے مناسب ذکر پہ کتاب تنشیط
الاذہان کیں مونہ۔ کریدے۔ بعض تفصیل تے دادے۔

شرک پہ تصرف کیں دادے چہ دے اللہ تعالیٰ شرک تصرف، واکداری، قدرت،
اختیار تدبیر چہ پہ قرآن کریم او صحیح حدیث کیں ذکر شویدے۔ پہ ہفتے
صفت کیں بل شوک رکہ نبی، ولی، ملک، جن وغیرہ دے اللہ تعالیٰ سرہ شریک،
حصہ دار، بریخے والا او گہری، لکہ دا عقیدہ اوساق چہ مرضونہ اولیاء راوی او
دے مرضونہ شفاء اولیاء ورکوی۔ یا خیر او برکت اولیاء ورکوی یا تے اخلاقی وغیرہ نو
دا شرک دے پہ تصرف کیں۔

شرک پہ علم کیں دادے چہ دے اللہ تعالیٰ علم چہ خہ رنگ پہ غیب باندے
دے یعنی بے سببہ علم دے او پہ ہر خہ باندے علم لری دے ہفتے دے علم نہ ہیخ
ذکر پہ اسمان تو نو کیں او پہ زمکو کیں بھر نہ دے پہ خٹکلو کیں دے پانہو بو تو شمار
پہ دریا بو نو کیں دے او بو مقدار او دے مہیا تو شمار، دے کانہو، شگو شمار دے
اللہ تعالیٰ پہ علم کیں دے نو دے اسے علم چہ دے نبی، ولی، جن، ملک دے پیار عقیدہ
اولری۔ لکہ دا عقیدہ اولری چہ ولی او پیر صاحب زمونہ دے زینو پہ حال باندے
عالم دے۔ یا پہ عالم کیں دے ذرات، پانہو، کانہو، شگے پہ شمار علم لری نو
دا شرک دے پہ علم کیں۔

پوہہ شہ چہ غیب دوا قسمہ دے۔

یو غیب حقیقی چہ دے ہفتے دے علم دے پیار ہیخ سبب نشی کید لے نہ پہ وحی سرہ
نہ پہ عقل سرہ، نہ پہ حواسو سرہ، نو دے ہفتے علم تہ علم غیب ویکے کیڑی،
ہفتے دے اللہ تعالیٰ صفت خاصہ دے لکہ پیدے ایت کیں قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ
فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ سُوْرَةُ النمل ۷۵

دویم غیب اضافی دے چہ دے ہفتے علم نبی تہ پہ ذریعہ دوسی ورکے شہ یا

د عقل یا د حواسو پہ واسطه معلوم شی اگرچہ وړاندې د دے سببونو نه هغه غائب او بیت وی. دغه علم په مخلوق کښ په مختلفو مرتبو سره نشته. لیکن د شرع په اصطلاح کښ هغه علم ته علم غیب تدی وئیل شوے. او نه هغه علم غیب دے. الله تعالی رسولانو ته د تمام مخلوق ته زیات علم ورکړے او بیا اخری رسول محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یے د ټولو رسولانو او ملائکو ته زیات علم ورکړے دے، لیکن هغه علمونه د رسالت سره مختص علمونه دی، کوم کارونه، خبرے چه د رسالت د رسول سره تعلق نه لری د هغه علم یے ورته نه دے ورکړے او نه یے ورته ضرورت نشته نو علم د هغوی په کل ماکان او مایکون باندے نشته نه ذاق او نه عطائی.

(ج) توحید د عبادتونو او اطاعتونو :- د دے درے قسمونه دی.

(۱) توحید فی العبادات (۲) توحید فی الدعاء (۳) توحید فی الحکم (یعنی تحلیل او تحریم)
(۱) توحید فی العبادات :- دا دے چه هره بندگی او تعظیم چه د زره سره تعلق لری. یا د بدن د قوتونو سره، یا د مال سره هغه الله تعالی لره خاص کول. په هغه کښ د الله تعالی سره بل چا لره خصه ته ورکول. د زره عبادات : توکل، خشیت او خشوع، اخلاص، محبت، رجاء (امید) دی او قرآن کریم کښ د دے ټولو تخصیص په الله تعالی پورے ذکر شوی دے. لکه علیه فلیتوکل المتوکلون، ولم یخش الا الله. نحن له مخلصون. والذین امنوا اسئلوا حبلاً من الله. ما لکم لا ترجون الله وقاراً ویرجون رحمته. د دے پنځو نه علاوه نور حالات او اوصاف د زره دیته راجع دی.
د بدن عبادات : قیام، رکوع، سجده، روژه نیول، حج کول، جهاد کول وغیره دی. یوهه شته چه حواس ظاهریه د انسان پنځه دی.

(۱) قوه باصره (یعنی لیدل) (۲) قوه سامعه (یعنی اوریدل) (۳) قوه شامه (بویه ول) (۴) قوه ذائقه (یعنی سکول) پدیکښ خوراک او خبثتکاک داخل دی (۵) قوه لامسه : یعنی مسه کول، دا د بدن د ظاهره سره تعلق لری. او اکثر لمس په لاس سره کیږی پدے پنځه قوتونو سره طاعت د الله تعالی په پنځو طریقو سره کول، فرض، سنت مؤکده، مستحب، حرام نه. مچ کیدل. مکروه تحریمی نه. مچ کیدل. او مثالونه د دے ډیر تفصیل خواړی لیکن په غور او فکر سره هغه معلومیږی.

د مال په ذریعہ عبادات : صدقہ فرضی یا تقویٰ و رکول د پاره د رضا د
 اللہ تعالیٰ - ذ - مح کول په نوم د اللہ تعالیٰ نذر کول د اللہ تعالیٰ په نوم باتنہ وغیرہ
 پدے مال خرچ کولو کتب ہم پنچہ اقسام جاری کیږی ، فرض ، سنت ، مستحب
 دارنگ د حرام او مکروه تحریمی نه خان د اللہ تعالیٰ د ویرے نه بیچ ساتل
 په دے عباداتو کتب چه د اللہ تعالیٰ نه سیوا بل چالو رتبې ، ولی ، پیری ، ملک
 پیر ، فقیر وغیرہ لره یو عبادت هم ادا کیږی نو دا شرک دے .

(۲) توحید فی الدعاء :- یعنی مدد غوښتل حاجت طلب کول او د زړه د
 تسلی د پاره یا اللہ ، یا رحمن (دارنگ په نورو اسماء و حسنی سره اللہ تعالیٰ
 یادول) ثناء د اللہ تعالیٰ او ذکر کول د اللہ تعالیٰ هم پدے کتب داخل دی .
 پوهه شه دعاء اگر چه عبادت بدنیه د ژبے دے . لیکن هر کله چه دا دعاءاتو
 مقصد او مغز دے او دارنگ اکثر مشرکان په شرک فی الدعاء کتب گرفتار دی .
 د دے وجه نه دا په قرآن کریم کتب په مستقل طریق سره ذکر کر په شوے
 دے . د اللہ تعالیٰ نه سیوا بل څوک چه حاجت پوره کوونکے ، او واکدار او عالم
 الغیب او گټوری او هغه ته یا فلان را مدد شه او ای ، حاجت پوره کیدل ترے ته
 او غواری ، نو دا شرک فی الدعاء اوقی الاستعانت دے .

بعض خلق وای چه دا غائبانه چغه د محبت د وجه نه جائز دی .
 جواب دادے چه په حال د محبت کتب به هم انسان د احکامو شرعیو پای بند او
 تابع وی - او دلیل شرعی د جواز د دغه چغه کولو نشته بلکه دا تشبیه د اهل
 شرک سره ده .

تنبیه :- توحید فی العبادات ته توحید فی الالوهیه هم وئیلے شی هغه
 مصداق دے د لا اله الا الله او د دے د پوه د پاره تفصیل د معنی د
 اله ضروری دے چه هغه به روسته بیا نیږی .

(۳) توحید فی الحکم : مراد تربیه حکم تشریعی دے مطلب دا دے چه عقیده
 اولری چه شرع جوړوونکے اللہ تعالیٰ دے د هغه حلال به حلال او د هغه
 حرام به حرام گټرو . چه د هغه خبر مونږ ته رسول الله صلی الله علیه وآله
 وسلم را کړے دے .

او که څوک د اللہ تعالیٰ حرامو ته حلال وای . یا د اللہ تعالیٰ حلالو ته حرام
 وای یا د اللہ تعالیٰ د رسول صلی الله علیه وسلم په مقابله کتب او د شرعی

دیس یہ مخالفت کیں دیوید اور ملا، امام، استاذ وغیرہ یہ تحلیل او تحریم او ثواب او عذاب کیں طاعت او تقلید کوی نو دا شرک دے او دا سے شرک یہ یہودیانو او نصاراؤ کیں موجود وے۔ یا د الله تعالیٰ او د رسول صلی الله علیہ وسلم د حکم مقابلہ کیں دیو صاحب اقتدار یا بادشاہ قانون متی۔ او د قانون او حکم شرعی نہ انکار کوی نو دا ہم شرک او کفر دے۔

(۲) صدق د رسول: دا ہم دیرہ اہمہ مسئلہ دے۔ حککہ چہ توحید او ایمان تفصیلی بغیر د صدق د رسول نہ نہ معلومیری۔ قرآن کریم کیں د رسول رشتینوالی ثابتولو د پاره دیرے طریقے دی۔ چہ دھے تفصیل یہ تنشیط الاذهان کتاب کیں یہ خوارس طریقو سرہ ذکر شویدے چہ دھے نہ بعضے طریقے دادی چہ رسول الله صلی الله علیہ وسلم خبروتہ د غیب را تلونکی او تیر شوی و رکبیدی او حال دا چہ ہقہ حاضر او ناظر نہ دے او تہ و و او دغہ خبروتہ یا لکل رشتیتی دی۔

دارنگ ہقہ امی و و او د ہیچا نہ ئے لوستل تہ و و کری۔ او تہ ئے خط زدہ کرے و و اوسرہ د دے تہ لو ئے فصیحان، بلیغان د عربو د ہقہ د مقابلہ کولو تہ عاجز و و۔ او دارنگ مخالفینو چہ خورصرہ اعتراضوتہ یہ رسول صلی الله علیہ وسلم باندے کری دی دھے تولو جوابوتہ یہ قرآن کریم کیں و رکبے شوی دی۔ (۳) صدق د قرآن کریم: دا ہم د اہم و مسائلوتہ دے۔ حککہ چہ دا د صدق د رسول او د اثبات د توحید د تفصیل د پاره اصل ذریعہ دے۔ د قرآن کریم د صدق ثابتولو د پاره یہ کتاب التنشیط کیں شیپارس طریقے ذکر کرے شوی دی چہ دھے نہ بعضے دادی چہ قرآن پاک معجز دے۔

ایتوتہ د تحدی رطب د مقابلہ قرآن کریم کیں شتہ دے لیکن تراوسہ پورے ہیچا د قرآن کریم مقابلہ نہ دے کرے شوے۔ او تہ ئے کولے شی۔ او چاہہ مقابلہ کیں خہ عربی شعرونہ وغیرہ و تیلے و و نو ہغوی پورے خدا کرے شوے دے۔ دارنگ الله تعالیٰ فرما ئیلے دی "لو کان من عند غیر الله لوجدوا فیہ اختلافا کثیرا" النساء ۸۲۔

رکہ چرے دا قرآن د غیر الله جوہ شومے کتاب وے نو ضرور موتد لے بہ وے خلقو یہ دے کیں غلطی دیرے۔ لیکن ہیچ غلطی پکین تراوسہ نہ دے ثابت کرے شوے۔ نو معلومہ شوچہ دا د الله تعالیٰ جل جلالہ کتاب دے حککہ چہ د بندہ یہ کتاب کیں خالفا غلطی یا نقصان وی۔

(۴) ایمان په آخرت او بعث بعد الموت :- په ایمانیا تو کښ یو اهمه مسئله بعث بعد الموت او د قیامت په تفصیلاتو باندې ایمان راولړل دی. قرآن کریم کښ د دې ایتونه په شپږو تعبیرونو سره دی.

اول تعبیر دادې چې ایمان په آخرت باندې د مؤمنانو عقیده ده. او د دین د ضروریاتو نه ده او د خاښته صفاتو د پاره منشاء ده او د نجات ذریعه ده. دویم تعبیر دادې چې انکار کول د آخرت نه جرړه او بیخ د عیبونو دې او سبب د مصیبتونو او د دنیوی او اخروی تباهی او د عذابونو دې.

درېم تعبیر طریقه د انکار د منکرینو او اقسام د شبها تو او اعتراضونو د هغوی او په هغه کښ د دوی د انکار هیڅ دلیل نشته دې سیوا د دې نه چې دوی یې د خپلو ناقصو عقولونو په بنا بعید او محال گنړی. څلورم تعبیر طریقه د اثبات د آخرت او جوابونه د شبها تو د هغوی طریقه د اثبات یې اړه دی.

(۱) دویم ژوند په اول ژوند باندې قیاس کول. (۲) دویم ژوند قیاس کول په پیدائش د اسمانونو او د زمکو باندې. (۳) دویم ژوند قیاس کول د دنیا په بعضو نا اشنا واقعاتو باندې چې په هغه کښ پس د مرکولو نه بیا ژوندی کول دی او پس د اوږد خوب کولو نه لکه واقعه د اصحاب کهف شوه. (۴) دویم ژوند قیاس کول د زمکې په شنه کیدلو په اړه او بوټو سره پس د اوچ والی نه. (۵) ثابتول د دویم ژوند په دلیل د قدرت او تصرفاتو د الله تعالی په عالم کښ. (۶) ثابتول د بعث په قسم کولو د الله تعالی سره په خپل ذات باندې په قرآن کریم کښ څلور کرته سورة یوش ۳۳ او سورة مریم ۲۸ او سورة سبا ۳۰ او سورة تغابن ۳۰ ذکر د آخرت په ډیرو او مختلفو الفاظو سره چې هغه شپاړس دی او ذکر کړی دی مونږ په تنشیط الاذهان کتاب کښ پنځم تعبیر ذکر کول د ورځې د قیامت په درنې ډیر شو نومونو سره او هغه ټول صفتی نومونه دی. شپږم تعبیر احوال د ورځې د قیامت او ذکر د هیبتونو د هغه په تفصیل سره چې هغه د قرآن کریم په څلور پنځوس سورتونو کښ ذکر دی.

(۵) جهاد فی سبیل الله تعالی :- د تیر شوو څلورو مقصدونو د نشر او اشاعت د پاره د هر قسم طاقت صرف کول او محنت کولو ته جهاد وئیل کیږي او د مخالف باطل قوتونو کمزوری او د توحید او اسلام غالب کولو ته قتال

فی سبیل اللہ وئیلے کیہی۔ ہرکہ چہ دجہاد او قتال مقصد دیر لوئے دے نو دے
وہ نہ جہاد او قتال ہم دیرہ اہمہ مسئلہ دہ۔ قرآن کریم کیں دہے قسمو تہ
او مقصد و تہ، اداب او اسباب وغیرہ ذکر کرے شوی دی۔ دہے پورہ تفصیل
زما پہ کتاب ترتیب الجہاد کیں لیکلے شوئے دے۔ او دارنگ پہ کتاب تنشیط
الاذہان کیں ہم شتہ او پہ مختلفو سورتو نو دے قرآن کیں دا مسئلہ ذکر دہ۔
دجہاد او قتال تہ مخکین تہذیب دا اخلاق او نفسونو دے پارہ پہ سورہ بقرہ کیں
لش امور، پہ سورہ العمران کیں یو دیرش امور او دے تدبیر منزل دے پارہ پہ
سورہ بقرہ کیں اتش امور او پہ سورہ النساء کیں نو لش امور او دے سیاست مدنیہ
دے پارہ پہ سورہ بقرہ کیں دامن دے پارہ خنور امور او پہ سورہ النساء کیں حکومتی
او فوجی نظام دے پارہ تہ امور ذکر دی او دے مسلمانانو دے نظم او امن او دے تشرو
اشاعت دے پارہ سورہ العمران کیں پنچہ امور او پہ سورہ حجرات کیں اوہ امور
ذکر دی۔

(۶) انفاق فی سبیل اللہ تعالیٰ؛ دا پہ اصل کیں جہاد بالمال دے یعنی مالی
قوت سرہ دے دین نشر او اشاعت کول او غالب کول دے تہ انفاق فی سبیل اللہ
وائی۔ دا فریضہ دے زکوٰۃ او صدقات واجبو تہ علاوہ دہ حکم چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی اِنَّ فِی الْمَالِ حَقًّا سَوِیَ الزَّكَاةِ۔ او دے علماؤ پہ
نیز جہاد او طلب دے علم دے دین او نشر دے دین تہ ہم جہاد فی سبیل اللہ وئیلے کیہی۔
قرآن کریم کیں دے انفاق فرضیت او دے ہفتے مصارق او ترغیبات او مثالو تہ
دیر ذکر کرے شوی دی۔ دے ہفتے تفصیل پہ تنشیط الاذہان کتاب کیں ذکر کرے
شوئے دے۔

قائدہ؛ قرآن کریم کیں دے یهودیانو او دے نصاراؤ او دے عامو مشرکانو او دے منافقانو
پہ تفصیل سرہ تردید دے دے ہغوی قبائح او بد صفات او ہغوی تہ زجر
پہ تفصیل سرہ ذکر شوی دی پہ مکے سورتو نو کیں دے مشرکانو تردید دے
او دے ہغوی ناکارہ صفات ذکر دی۔ او دے تورو دلو ذکر پہ کیں دیر کم دے او
پہ مدنی سورتو نو کیں دے تورو دلو تفصیل ذکر دے۔ زما دے شمار
مطابق دے یهودیانو بول قبائح دے دوسوہ یویشٹ ذکر دی او دے نصاراؤ شپیر
دیرش دی۔ او دے منافقانو دے دوسوہ درے دی۔

اصول او قواعد دے سورت؛ دے فہم او پوہے دے پارہ پہ ہر سورت کیں

راتلونکے اٹھ خبرے معلومول ضروری دی۔ یا پہلے سورت کس ہولے وی یا پہلے
 یکس بعضے وی۔ عا دعویٰ د سورت پیژندل۔ عا دلیونہ د دعویٰ د ثابتولو
 د پاره درے قسمونہ دی۔ (۱) عقلی دلیونہ شپہ قسمہ دی۔ (۲) نقلی
 دلیونہ ہم شپہ قسمہ دی۔ (۳) او وھی دلیونہ کلہ پہلے سورت کس
 درے واره قسمونہ وی او کلہ بعضے بعضے۔ د عقلی دلیونہ مطلب دا دے
 چہ د اللہ تعالیٰ د قدرت او د تصرفاتو او علمونو ذکر پہ داسے طریقے سرہ
 او کپے شے چہ صحیح عقل د هغه پہ ذریعے سرہ اللہ تعالیٰ متی او د هغه
 د توحید عقیدہ اولری یا ئے رد نشی کولے۔ د نقلی دلیونہ مطلب دا
 دے چہ د حق او د مسئلے د توحید نسبت داسے مخلوق تہ او کپے شے چہ
 هغوی ہرچاہے مسلم او منکر شوے وی، یا پہ حقیقت کس رشتی وی او
 چہ پہ هغو باندے د دروغو ثبات تصور ہم نشی کیدلے۔ او د وھی دلیونہ
 مطلب دا دے چہ د خبرے نسبت اللہ تعالیٰ تہ او کپے شے چہ دا د هغه
 امر یا نہی یا قول (روینا) او وھی دہ مونہ د خان تہ تہ دہ وئیلے۔

(۳) زجر (زور تہ) یعنی د منکرینو وغیرہ پہ نا جائزہ وینا یا عمل باندے
 زور تہ ورکول۔

(۴) تحویف (ریہ) یعنی د انکار د وجہ نہ عذاب د دنیا یا عذاب د آخرت
 ذکر کول۔

(۵) بشارت (زیرے) یعنی د حق د منلو پہ وجہ سرہ د دنیا وی یا آخروی
 خوشحالو او نعمتونو زیرے او خوشخبری ورکول۔

(۶) تسلی یعنی دعوت کوونکی تہ پہ وخت د مصیبتونو او تکلیفونو کس
 تلقین د صبر ورکول او د هغه د رہ نہ غم لرے کول یا کمول۔

(۷) تشجیع او ترغیب یعنی د توحید د بیان او دعوت د پاره یا د قرآن
 یا د جہاد پہ بارہ کس تیزی او چاگیر تہ ورکول او بھا درکول اور غبت ورکول۔

(۸) ترہید فی الدنیا یعنی د دنیا سرہ مینہ نہ کول د دنیا تہ بے رغبتی
 بیانول او د هغه فنا او زوال ذکر کول یا د هغه د دھوکے او غرور نہ تنبیہ
 ورکول۔

فائدہ عا طریقہ د تفسیر دھر سورت دادہ چہ پہ ہر سورت کس پچھ خبر ضروری دی
 اولہ خبرہ ربط (مناسبت) د ہر سورت د مخیش سورت سرہ۔

دویمه خبره د عوای د هر سورت او د هغه مأخذ .

دریمه خبره د هر سورت اجمالی او تفصیلی خلاصه بیانول په ترتیب د بابونو سره .
څلورمه خبره حل د مشکل آیاتونو او د مکرراتو او ذکر د حکمتونو .

پنځمه خبره امتیازات د هر سورت د نورو سورتونو ته .

فائده ۱ : اصول الایمان ذکر دی په (سورة البقرة ۲۰۶) او (سورة النساء ۳۴) کښ .

اصول الحقوق ذکر دی په (سورة البقرة ۲۸۳) او (سورة النساء ۳۴) کښ .

اصول السیئات ذکر دی په (سورة الانعام ۱۵۱ ، ۱۵۲ ، ۱۵۳) کښ .

اصول المحرمات په عقیده او عمل کښ رپه (سورة الاعراف ۳۳) کښ .

اصول المحرمات په خوراک کښ (سورة البقرة ۱۷۳ ، سورة المائدة ۳) .

سورة الانعام ۱۴۵ او (سورة المتحل ۱۱۵) دا په ټولو اسمانی دینونو

کښ مشترک اصول دی .

فائده ۲ : نصاب تبلیغ د عوامو په سورة الانعام ۱۵۱ ، ۱۵۲ او ۱۵۳ کښ .

نصاب تبلیغ د بنی اسرائیلو په سورة البقرة ۲۸۳ ، ۲۸۴ ، ۲۸۵ ، ۲۸۶ کښ .

نصاب تبلیغ د اهل کتابو په سورة آل عمران ۴۲ ، ۴۳ ، ۴۴ او ۴۵ کښ .

نصاب تبلیغ د نصاراؤ په سورة المائدة ۴۸ ، ۴۹ ، ۵۰ ، ۵۱ او ۵۲ کښ .

فائده ۳ : نسخ په څلورو معانوسره ده . اول په معنی د لیکلوسره په سورة

الجاتیه ۲۹ کښ . دویم وړانول او زاتیلول په سورة الحج ۲ کښ .

دریمه معنی بدلول د آیت یا د حکم په بدل سره په سورة البقرة ۲ کښ .

څلورمه معنی نقل کول او دا په قرآن کښ نه ده مستعمل شوی .

مناسخه د علم میراث او تناسخ د ارواحو په عقیده د هندوانو

کښ . د دوی څلورمه معنی سره تعلق لري .

نسخ د شریعت په اصطلاح کښ بدلول د آیت یا حکم د آیت یا د دواړو

دی اصلاً یا صفة یعنی د سره یې بدل کړی . یا په مطلق کښ قید او لګوی .

یا عام لره خاص کړی یا په عکس سره وی . یا د واجب نه مستحب ته راګور

شی او دا د مخکنو علماؤ اصطلاح ده . په دوی معنی سره د هغوی په تیز

په قرآن کښ د پنځه شوه آیاتونو نه زیات منسوخ دی ، یعنی په اعتبار د

حکم سره . بله معنی داده چه مخکښ ثابت شوی حکم زائله کړی په بدل

نص سره په داسې طریقې سره چه په مخکښ باندې عمل کول جائز نه وی

اودا معنی دے دوستوں علماء و پہ اصطلاح کیں دہ۔ اوہنا پہ دے یا استدالے
علامہ سیوطی^۲ پہ اتقان کیں و ٹیلی دی چہ یویشٹ ایتونہ منسوخ دی
او امام شاہ ولی اللہ دہلوی^۱ پہ الفوز الکبیر کیں و ٹیلی دی چہ پنچہ ایتونہ
منسوخ دی۔ اوزمون پہ نظر کیں دہ ایتوتو کیں بتول حکمونہ اونولے معانی
منسوخ تہ دی پہ اعتبار دے یومعنی سورہ منسوخ دی او پہ اعتبار دے پہلے
معنی سورہ منسوخ تہ دی یا پکین اختلاف وی دے سلف صالحینو یا دے واجب نہ
مستحب تہ را کوز شوی وی او ہفتہ تہ تحقیق و ٹیلے شی دے ایت پورہ بیخ کنی
دے حکمونہ نہ وی شوی۔

مسئلہ دے اللہ : دے دے دے پیار قرآن کریم کیں دولس تعبیرات دی۔
اول : کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دہ حُلہ رسوۃ الصافات^{۳۵} او سورہ محمد^{۴۸} کیں
دویم : تعبیر کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ دیرش کرتہ۔
دریم : کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ یو کرت پہ سورہ الانبیاء^{۲۱} کیں۔
خلوم : کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا درے حُلہ پہ سورہ النحل^{۲۴}، سورہ
طہ^{۲۰} او سورہ الانبیاء^{۲۱} کیں۔

پنچم : کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي يَوْمَلُ بِهِ سورہ یونس^{۱۰} کیں۔
شپیم : کلمہ دے مَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ دہ کرتہ پہ سورہ آل عمران^{۳۶} کیں۔
اوم : کلمہ دے وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَاحِدٌ یو کرت پہ سورہ المائدہ^{۲۲} کیں۔
اتم : کلمہ دے مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ نہہ کرتہ پہ سورہ الاعراف^{۵۹}، سورہ
سک، سورہ ہود^{۲۱}، سک، سورہ المؤمنون^{۲۳}، سک کیں۔
نہم : کلمہ دے عَالَهُ^۱ مع اللہ اتہ کرتہ پہ سورہ النمل^{۲۱} تہ ترسک پورے،
سورہ القصص^{۲۸}، سک او سورہ الطور^{۲۳} کیں۔

لسم : کلمہ دے مَنْ إِلَهٌ غَيْرَ اللَّهِ یو کرت پہ سورہ الانعام^{۲۳} کیں۔
یولسم : کلمہ دے إِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ شپہ کرتہ پہ سورہ البقرہ^{۱۶۳}،
سورہ النحل^{۲۲}، سورہ الکہف^{۲۸}، سورہ الانبیاء^{۲۱}، سورہ
الحج^{۲۲} او سورہ حم سجده^{۲۶} کیں۔

دولسم : کلمہ دے إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ خلور کرتہ پہ سورہ النساء^{۱۶۴}، سورہ
الانعام^{۲۳}، سورہ ابراہیم^{۲۵} او سورہ النحل^{۲۴} کیں۔
دالہ دہ معانی دی یو خاص دہ (حق دار دے بندگی او معبود بالحق)

دا د اَلِهَ يَالَه نه اخستل شوي دے په معنی د عید یَعْبُدُ سره نواله په معنی
د معبود دے لیکن په عرق د شرع کتب خاص دے په معبود بالحق
پورے په دے مخکنی ټولو کلاماتو کتب دا معنی مراد ده.

دریمه معنی د اَلِه حاجت پوره کوونکې پناه ورکوونکې چه اُمید او خوف د
هغه نه کیږي او اعتماد په هغه باندې کیږي او دے معانو ته علماؤ اشاره
کړیده په تفسیر بیضاوی کتب او شیخ عید القادر جیلانی رحمه الله په فتح
الربانی ۱۵۷۷ کتب او نوږ اهل لغت هم د معانو ته اشاره کړیده. او دامعانی مراد کیدل شي په سورة
الانعام ۱۶۱ کتب چه اختیار د غوړو تو او سترگو او زړو تو (عقلونو) صرف
د یو الله تعالی دے او په سورة النمل ۲۷ کتب پیدا کوونکې د زمکو او باران
وروونکې د اسمان ته. او د زمکه ته گنډ او تازه یا غوټه راټوکوونکې یو
الله تعالی دے او په ۷۱ کتب چه زمکه شننه کوونکې او په هغه کتب تهر ونه
سیند ونه بهیونکې او کلک غرونه جوړوونکې او دوه قسمه دریابونو کتب
پرده جوړوونکې یو الله تعالی دے. او په ۷۲ کتب د محتاجو د دعا قبولوونکې او
هر تکلیف او مصیبت لرې کوونکې او انسانانو لره په زمکه کتب په یوین پسې
ابادوونکې یو الله تعالی دے. او په ۷۳ کتب دی چه په تیرو د بیا بانو تو او دریابونو
کتب لارښودونکې او مختلفه هوا لمانه د باران ته مخکښ رالېږوونکې یو الله تعالی
دے او په ۷۴ کتب اول پیدا کوونکې یا پیدائش کوونکې بیا دو باره پیدا کوونکې
او تا سوله روزی در کوونکې د اسمان او زمکه ته یو الله تعالی دے.

او په سورة القصص ۲۷ کتب دی چه ستر را خپروونکې رشپه لرې
کوونکې یو الله تعالی دے. او په ۷۵ کتب دی چه شپه راوستونکې
ورځ لرې کوونکې یو الله تعالی دے. نو په کلمه د لا اله الا الله
کتب دا ټولے معانی اراده کیدل شي په زړه کتب او هم په ژبه او هم
په دعوت او بیان کتب نو دا توحید د الوهیت دے.

مسئله د شفاعت (سفارش کول) د شرک او بدعت ته د
بچ کیدلو د پاره د شفاعت شرعیه او شرکیه او بدعیه په مینځ کتب
فرق کول دیر ضروری دی د دے وچې نه دا مسئله د قرآن کریم په
رڼا کتب ذکر کوو.

پوهه شه چه ماده د شفاعت (شر، فاع، ع) په قرآن کریم کتب

یو دیرش کرتہ ذکر شویده او هغه په دوه قسمه ده.

اول شفاعت (سفارش) د بنده کاتو په مینځ کښ چه یو شخص د یل شخص (چه محتاج وی یا مصیبت زده وی) د پاره دریم شخص ته سفارش کوی دهغه د حاجت پوره کولو یا د مصیبت لرې کولو د پاره د اسبابو د لاندې نو پدیکښ د جائز کار د پاره سفارش ښه عمل دے او د ناجائز کار د پاره سفارش بد عمل دے. د دے ذکر په سورة النساء کښ د دویم قسم سفارش د یو مخلوق دے د یل شخص د پاره الله تعالی ته او په قرآن کریم کښ الخ په اولس سورتونو کښ ذکر دے په دېرو طریقو سره. اوله طریقه: ذکر د عقید د مشرکانو په پاره د معبودان یا طله کښ که ملک وی یا جن وی یا نبی وی یا ولی وغیره دا په سورة یونس کښ او په سورة الزمر^{۳۹} کښ ذکر دی او دا عقیده بنیاد دے د نورو اقسامو د شرک د پاره.

دویمه طریقه: د مشرکانو د پاره نیشتوال د دے شفاعت او بلا اذن د الله تعالی نه په نیشتوالی مطلق سره، دا په قرآن کریم کښ په الله ایاتونو کښ ذکر دی سورة البقرة^۲، سورة الانعام^{۱۵}، سورة^{۱۵}، سورة الروم^{۱۵} سورة سجده^{۱۵} سورة الشعراء^{۱۵} او سورة الفجر^{۱۵}.

خلورمه طریقه: نفع نه ورکول د شفاعت دا په دریمه ایاتونو کښ ذکر دی سورة طه^{۱۹}، سورة سبا^{۲۳} او سورة المدثر^{۴۱}.

پنځمه طریقه: نه قبلیدل د شفاعت دا په یوایت کښ ذکر دے په سورة البقرة^{۲۸} کښ.

شپږمه طریقه: اغنا نه کول رقائده نه ورکول په دفع کولو د مصیبت سره) د شفاعت دا قسم په دوه ایاتونو کښ ذکر دے. سورة یس^{۲۳} او سورة النجم^{۲۴} کښ.

اوومه طریقه: نیشتوال په طریقه د استفهام (پېوس) انکاری سره او دا په یوایت کښ ذکر دے سورة الاعراف^{۳۵}.

اتمه طریقه: سفارش کول په اذن د الله تعالی سره دا په پنځه ایاتونو کښ ذکر دی. سورة البقرة^{۲۵۵}، سورة یونس^{۳۰}، سورة طه^{۳۵} او سورة النجم^{۳۵}.

نہمہ طریقہ: شرط دَرِضا دَاللہ تعالیٰ دَ مشفوع لہ رچہ چا دَپارہ سفارش
 کیں مے شی) دَپارہ داپہ دوه ایا تو نو کیں ذکر دی سورۃ الانبیاء ۲۸ او سورۃ النجم
 لسمہ طریقہ: استثناء دَ سفارش کوونکی دَ شفاعت کولو دَپارہ داپہ یوایت
 کیں ذکر دے سورۃ الزخرف ۳۱ او دے دے دَپارہ دوه شرطونہ ذکر دی۔
 اول داچہ بہ دنیا کیں یے حق طرف تہ دعوت ورکھے وی۔ دویم داچہ
 عالم وی پہ حال دَ مشفوع لہ چہ دے مؤمن دے اوکہ تہ دے او دا علم
 پہ قیامت کیں حاصلیری۔

یوولسمہ طریقہ: داسے دوه ایا تو نہ دی چہ احتمال لری دَ استثناء دَ شفیع
 او مشفوع لہ۔ سورۃ مریم ۸۷ سورۃ طہ ۱۹۔

دے ایا تو نہ معلومہ شوه چہ سفارش کولو یو خوش شرطونہ دی۔ اول داچہ
 دَاللہ تعالیٰ اذن وی۔ دویم داچہ چا دَپارہ شفاعت کیری چہ ہفہ بہ کافر
 مشرک تہ وی۔ دریم داچہ شفاعت کوونکے بہ ہفہ خوک وی چہ پہ دنیا
 کیں یے حق (توحید اوسنت) طرف تہ دعوت ورکھے وی۔ خورم داچہ
 اللہ تعالیٰ دَ ہفہ نہ رضا وی۔ پنجم داچہ ہفہ مشفوع لہ او پیڑنی چہ دا
 مؤمن دے مشرک کافر نہ دے۔

شفاعت شرعیہ پہ ورخ دَ قیامت کیں حق دے پہ دغہ پنخو شرطونو
 سرہ او دے دیر قسمونہ پہ شرح عقیدۃ طحاویہ کیں ذکر کرے شویدی۔
 او داسے شفاعت تہ متکرین حدیث او معتزلہ ابتکار کوی، او ہرچہ پہ
 دنیا کیں وی نو دَ ہفہ دوه قسمونہ دی۔ اول قسم یوژوندے بندہ بل ژوندی
 بندہ تہ وائی رچہ ہفہ یے اوری) چہ زما دَپارہ دُعا او غواہ، برابرہ خبرہ دہ
 کہ دَ ہفہ نہ غورہ شخص وی اوکہ تہ وی غورہ او دا دَ قرآن کریم
 پہ سورۃ ابراہیم ۳۱ کیں او سورۃ نوح ۲۸ او سورۃ حشر ۲۷ ذکر دی
 دویم قسم یوژوندے شخص دَ مسلمان مردہ دَپارہ دُعا غواہی دغہ تیر
 شوی ایا تو نہ ہم پدے باندے دلیل دے۔ دارنگ پہ دے دواہو
 قسمونو باندے احادیث صحیحہ ہم دلالت کوی۔ او دغہ ایا تو نہ او
 احادیث دلیل دے پہ اذن دَ اللہ تعالیٰ باندے یعنی دا شفاعت بِالْاِذْن دے
 شفاعت غیر شرعیہ (بلا اذن) دے دے درے قسمونہ دی۔
 اول: دَ یوژوندی شخص دَ یو مردہ دَ قبر پہ خوا کیں دَ ہفہ نہ دُعا

او شفاعت طلب کول او دا پہ خَو و جو ہو سرہ تا جا ئز دے او بدعت دے
بلکہ د شرک طرف تہ یا بشکل کوی ۔

اولہ وجہ دادہ چہ پہ قرآن کریم او صحیح حدیث کنیں د دے مشہوت
نشتہ نواذن د اللہ تعالیٰ نیشته نو معلومہ شوہ چہ دا شفاعت بغیر
داذن نہ دے ۔

دویمہ وجہ دادہ چہ طب کوونکے د شفاعت عقیدہ لری چہ دا مرے
زما خیرے اوری او د دے د پآرہ ہم صحیح دلیل نیشته او د دے تفصیل
مونہ یہ تفسیر د سورۃ الروم کنیں ذکر کرے دے ۔

دریمہ وجہ دادہ چہ دا سے خلق عقیدہ لری چہ د قبر پہ خوا کنیں دُعا
بنہ قبلیری نو دا ہم بے دلیلہ خیرہ دہ پہ شرع کنیں د دُعا د اجابت خاص
حایونہ پہ احادیثو صحیحو سرہ ثابت دی او پہ ہفتے کنیں د قبر پہ خوا کنیں قبلیری
ذکر نیشته او د دے پہ بارہ کنیں مفسر آ لوسی پہ تفسیر د سورۃ مائدہ
کنیں و ثیلی دی چہ دا اتفلق تا جا ئز دی د ہیج عالم شک نیشته د دے
پہ تا جا ئز والی کنیں ۔

دریم قسم د قبر نہ پہ لرے فاصلہ کنیں رچہ پہ ثوند کنیں ہم پد غہ
فاصلہ کنیں اوری دل تہ کیبری) او از کوی چہ فلا فی بزرگہ ، یا با زما د پآرہ
د اللہ تعالیٰ تہ دُعا او غوارہ نو دا خو شرک دے پہ دیرو و جو سرہ ۔

اولہ وجہ دا چہ عقیدہ لری چہ دا ولی غائبانہ او زونہ اوری عالم الغیب
دے اودا عقیدہ سائل شرک دے تورے و جے ہخہ دی چہ د اول قسم
پہ بیان کنیں ذکر شوی دی ۔

خلو رم قسم قبر د یو ولی تہ سجدہ کوی د ہفتے طواف کوی د ہفتے پہ نوم
نذرانے جنہ دے غلافونہ راوی او نور تعظیما ت ئے کوی پہ دا سے عقیدہ
سرہ چہ دا ولی پہ خوشحالہ شی او زما فلا نے حاجت بہ پہ اللہ تعالیٰ باندے
یورہ کپی یا فلا نے مصیبت بہ پہ اللہ تعالیٰ باندے زمانہ لرے کپی
یعنی اللہ تعالیٰ د دے ولی د مینے یا و جاہت ر مخوریزی) نہ مجبورہ

ناچارہ گنری اودا شرک د مکے معظمے د مشرکانو و چہ پہ سورۃ یونس بک کنیں
او پہ سورۃ الزمر بک کنیں د ہفتے ذکر دے اودا سے تصریح امام
رازی پہ تفسیر کبیر کنیں د ایت د سورۃ یونس پہ تفسیر کنیں کرے دہ ۔

او نور تفصیل د شفاعت یہ باب د وسیلہ کنس یہ تفسیر د سورۃ المائدہ
کنس مونہ ذکر کرے دے۔

عرض دے تفسیر کتو نکو او دے نہ فائدہ
اخذتو نکو تہ درخواست دے کہ تاسو تہ یہ دے
کنس تفسیری یا معنوی یا تحریری غلط معلومہ
شی تو ماتہ دھے خبر را کری یا دھے د اصلاح
کوشش او کری او زما د معافی د پاره د الله تعالیٰ تہ
دعا او غوارئ۔ تہ ہم الله تعالیٰ تہ دعا غوارم
پہ یہ دے سرہ مسلمانانو تہ فائدہ ور کری او زما
گناہوتہ او غلطی معاف کری۔

وما ذلک علی الله بعزیز

ابو ذکریا عید السلام غفرلہ

اول شعبان ۱۴۲۰ھ

سورة الفاتحة
مكيةبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۱ اياتھا ۷
رکوعھا ۱

خاص پہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد غوار دے شروع کولو کنس چہ رحمن اور رحیم دے

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۲ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۳

تول صفتونہ دے خدا ایتوب خاص اللہ تعالیٰ دی چہ بالذہ کوونکے دے قول عالم دے عام مہربانی والد خاص م کوونکے

مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۴ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَابْتَغِيكَ

اختیار مند دے دے بدے (مجزا) دے خاص تالوہ بندگی کوو مونو او خاص ستانہ

نَسْتَعِينُ ۵ هُتَاهِدْنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۶

مد غوار دے ہر حالت کنس)۔ ملک کرے مونوہ پہ لار نیغہ۔

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ

لار دے ہغہ کسانو چہ نعمت کریدے تا پہ ہغوی باندے نہ دی ہغہ کسان چہ غضب کر شویک

عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۷

پہ ہغوی باندے او نہ پہ لارے دی۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة فاتحه

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد الانبياء والمرسلين محمد
وعلى آله واصحابه اجمعين۔

اما بعد! پہ توفیق او پہ فضل دے اللہ تعالیٰ سرہ پہ تفسیر دے قرآن شروع کوو چہ
اول تفسیر دے سورة فاتحه دے۔ پوہہ شئی چہ ما پہ تفسیر دے ہر سورت کنس غو
خبر و التزام کریدے اول ربط (تزل) دے روستو سورت دے مخکنس سورت سرہ۔ دویم
دعوی (موضوع۔ لوئے مقصد) دے سورت، دریم خلاصہ دے مضامین و سورت اجمالی
او تفصیلی، شلورم تشریح دے الفاظ مفردہ او دے جملو او مقصد دے ہر ایت، پنجم حکمتونہ
اول طائف او فائدے دے مفرد الفاظ او دے جملو او دے آیاتونو، شپیم کوم سورت چہ دیر
نومونہ لری نو ہغہ نومونہ دے سورت پہ ابتدا کنس ذکر کول، نو دے سورة فاتحه ربط
ذکر کولو تہ حاجت نیستہ حکمہ چہ دے دینہ مخکنس بل سورت پہ لیکلی شو ترتیب کنس

تیشہ دا دے تہو لو تہ پہ دے ترتیب کنش ٹھکنے سورت دے۔

دعویٰ دے سورت: اعلان دے توحید اور دے شرک دے تہو لو قسمو تہ دے پہ لفظ دے الحمد للہ سورۃ او مقصد دے دادے چہ ہر انسان او خصوصاً مؤمن دے خیل رب عظمت اولویٰ پہ دا سے طریقے سورۃ او پیڑنی چہ دے اللہ تعالیٰ تہ سیوا بل ہیٹوک دے ہنہ عظمت حق دار تہ کنوی او دے خیل رب سورۃ دا سے تعلق او محبت پیدا کری چہ دے دے دے بل ہیچا سورۃ تعلق او محبت او تہ لری۔

خلاصہ دے سورت: اول دعویٰ دے اثبات دے توحید دا دے پہ ہل کنش۔ دویم اثبات دے ہنہ دعویٰ دے پہ نومو نو دے اللہ تعالیٰ سورۃ او دیتہ استدلال بآسماء اللہ تعالیٰ دے صفاتہ و ثیلے شی او دا دے دلیل عقلی یو قسم دے تہو دا دے عقلی دلیلونہ شول پہ ہل ہل کنش۔ دریم نتیجہ او تفریع دے پہ دے دعویٰ باندا دے پہ ہل کنش۔ خلورم تعلیم دے دعا دے دے پارہ دے ہدایت او استقامت پہ دے دعویٰ او نتیجہ باندا دے پہ ہل کنش۔ پنجم ذکر دے دے دے چہ متعلق دی دے دے دعویٰ سورۃ پہ منلو او پہ تہ منلو سورۃ پہ ہل کنش۔

حکمتونہ او فائدے: حکمتونہ او فائدے دے الفاظ مفردہ او پہ ہر ایت کنش خوب شمارہ دی بعض دے ہنہ تہ خو پہ وخت دے تفسیر کو لو کنش ذکر کو دے انشاء اللہ لیکن اوس بعض فائدے او حکمتونہ ہنہ ذکر کو دم چہ دے سورت مجموعی حیثیت سورۃ تعلق لری اویشان دے خلاصے دے سورت دی او دا ہم پہ طریقہ دے خمساتو (پنچہ پنچہ) دے سورت سورۃ ذکر کو دم او دالہ خمسات دی۔

اول خمس دادے پنچہ اقسام دے معرفت دے اللہ تعالیٰ۔ معرفت دے ذات دے اللہ تعالیٰ پہ ہل کنش معرفت دے صفاتو دے ہنہ پہ ہل کنش معرفت دے حقوقو دے ہنہ پہ ہل کنش معرفت دے معرفت دے لاری چہ رسوونک دے حقوقو تہ پہ ہل کنش۔ معرفت دے اہل طریق چہ دے دعویٰ تا بعداری کیدا دے شی پہ ہل کنش۔

دویم خمس، پنچہ انواع دے توحید۔ اول توحید دے ذات پہ ہل کنش۔ دویم توحید دے ربوبیت پہ ہل کنش۔ دریم توحید دے اسماء او صفاتو پہ ہل کنش۔ خلورم توحید دے الوہیت پہ کنش۔ پنجم توحید دے حکم او تشریع پہ ہل کنش۔

دریم خمس، صراحۃ اسماء دے اللہ تعالیٰ پنچہ۔ اللہ۔ رب۔ رحمن۔ رحیم۔ مالک۔ خلورم خمس، پنچہ صفات دے اللہ تعالیٰ تہ انشاء اللہ۔ المعبود۔ المعبود۔ المستعان۔ الہادی۔ المنعم۔ پنجم خمس، پنچہ عبادات۔ تسبیح۔ تحمید۔ تعبد۔ استعانت۔ دعا۔

شیبوم خمس، ردیه پنجه کمر او دلویاندا. - مشرکان تول قسمونه. - قدریه. جبریه
مرجما. - رواقض شیعہ. او تور فرق پنجه هم. - دهریه تول قسمونه. - منکرین ک
نبوت. - منکرین ک قیامت. - منکرین ک صفاتو (جهنمیه) او تول مبتداعین. -
آودم خمس، ذکر ک پنحو فرق صالح ک یا غیر صالح، الحامداون. - العابدون. - المتعم علیهم
المنغضوب علیهم. - الضالون.

اتم خمس، پتھر تخصیصات۔ تخصیص و حمد یہ اللہ تعالیٰ پورے۔ او تخصیص
کصفاتو او تخصیص و عبادت او تخصیص و استعانت۔ او تخصیص و ہدایت او انعام۔
نہم خمس، پتھر قسمہ جملہ۔ جملہ خیر یہ یہ معنی کا انشاء کہیں (الحمد للہ)
جملہ خیر یہ محضہ (ایاک نعبد و ایاک نستعین) جملہ انشائیہ محضہ (اھدنا)
جملہ اسمیہ (الحمد للہ) جملہ فعلیہ (ایاک نعبد)۔

اسم خمس، (مخفی ذکر شوییدی) دعوی۔ دلیل و رد۔ نتیجہ۔ دعا۔ دے دے۔
 دالمخمسات مجموعہ سورت سرہ تعلق لری او داغیردی کہ حقہ مخمسات و ردہ
 چہ کتاب لطائف القرآن (عربی۔ پشتوی) کتب لیکلی شوییدی۔

اسماء (نومونه) کدے سورت :- سورة الفاتحه - سورة الحمد - سورة الصلوة - سورة النور - اعظم السورة - سورة الشفاء - سورة الرقية - سورة الواقعة - سورة الواقعة سورة الكافيه - سورة الشافيه - سورة الكثر - سورة تعليم المسئلة - السبع المثاني - القرآن العظيم - سورة اساس القرآن - سورة الشكر - سورة المجازات - سورة التفويض - سورة السؤال - ام الكتاب - ام القرآن - اودا نومونه په نقل سره ثابت دی اود هر يو د پاره وجه تسميه هم شته چه هغه مفسر الوسی په روح المعانی کتب لیکلی دی -

تنبیہ :- سورة فاتحه زیاتہ تشریح ما پہ کتاب التبیان فی تفسیر لم القرآن
اوپہ لطائف القرآن کتب پہ عربی ژبہ او ترجمہ د لطائف القرآن پہ پشتو ژبہ
(دیارلس پنجسمات) کتب کرے ده ددے وچ نہ دلته به مناسب اختصار کیڈیشی -
تفسیر :- بسم الله الرحمن الرحيم - ددے په باره کتب کا اهل علمو
نور اقوال دی چه دا (بسم الله) آیت مستقله د قرآن نه دے اوکله نه دے او
د سورة فاتحه نه جزء دے اوکله نه دے او د هر یو سورت نه جزء دے اوکله نه دے
دغه اقوال په التبیان کتب ما ذکر کری دی لیکن ظاهره راجحه بحیره داده چه
د سورة نوبه نه علاوه د هر سورت په سر کتب بسم الله الرحمن الرحيم
نازل کرے شویده نو په ونخت د تلاوت کتب ددے پر بخودل یکا نه دی

ہاں پہ جہر او پتہ لو سنلو کہیں اختلاف دے۔

تشریح کہ مفرد انوکہ دے کلے دادہ :- بآء حرف دے کہ حروف معانی نہ او
عمل کہ جزر زیر و رکول کوی نو غورہ دادہ چہ دا کہ پا رہہ کہ استعانت دہ او ہر کلمہ
چہ کہ دے سورت پہ نوم و کتب یونوم تعلیم المسئلہ دے یعنی اللہ تعالیٰ خیلو
بتنا کا تو تہ کہ سوال کولو تعلیم و رکبے دے نو پتا پہ دے دلالتہ کولو او پتہ مراد کہ
یعنی اے بتنا کا تو اوو ایی بسم اللہ لہ نو اشاہہ شوعہ چہ نول بتنا کاں پہ استعانت
کتب یو اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی نو پہ دے اول حرف کتب رد دے پہ شرک
فی الاستعانت بانداے او پہ روایت ذابن جریر کتب وارد دی چہ دا کہ مشرک اسود
رد کہ پاره نازل ثنوع دے چہ ہعوی بہ بسم اللات او بسم العزی و ٹیل تو
اللہ تعالیٰ او فرما ٹیل چہ بسم اللہ دایٹی۔

اسم کلمہ حکم (نوم) تہ و ٹیل شے کلمہ صفت تہ و ٹیل شے اولہ عام وی دوار تہ
دلالتہ عموم مراد دے نو شامل دے کہ اللہ تعالیٰ نولو نومونو او صفتونو تہ یعنی
پہ وخت کہ استعانت کتب کہ اللہ تعالیٰ ہر نوم او صفت ذکر کول جائز دی پہ دلیل
کہ دے قول کہ اللہ تعالیٰ سرہ و لہ الاسماء الحسنى فادعوه بها (الاعراف ۱۸)
قُلْ ادْعُوا اللَّهَ اَوْ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَّا تَدْعُوْنَ فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰی (اسراء ۱۱۰)
او مداد غوختل پہ ژبے سرہ ادا کیبی او پہ ژبہ چہ ادا کیبی نو ہوتہ اسم و ٹیل
شے کہ دے و جے نہ دلالتہ یے بسم اللہ او ٹیل او باللہ یے او تہ و ٹیلہ۔

بسم جار او مجرور متعلق عامل غواری او ہغہ پہ لفظ کتب ذکر نہ دے
نوپت مراد دے او پہ ہغہ کتب اختلاف دے۔ ابداء۔ ابتداء۔ ابتدائی۔ اقرء۔
نول جائز دی لیکن غورہ دادہ چہ استعینوا امر یا استعین فعل پتہ دے او داعام
دے فعل کہ قراءت او کہ خوراک خشکاک وغیرہ نولو تہ شامل دے او ضروری
دادہ چہ دافعل بہ کہ بسم اللہ نہ روستو مراد وی او کہ جار مجرور تقدیم (کتب و)
پہ عامل بانداے اختصاص او حصر فائدہ کوی یعنی استعانت خاص دے
پہ نوم کہ اللہ تعالیٰ پورے او پہ دے سرہ کہ شرک تردید اکیداے شے۔

اللہ دا خاص نوم (حکم) کہ اللہ تعالیٰ دے موصوف وی لیکن صفت نہ واقع
کیبی او کہ اللہ تعالیٰ نہ سیوا پہ ہیچ چا یا نداے اطلاق نشی کیداے۔ پہ دے لفظ
کتب کہ اہل علمو اختلاف دے چہ دامشتقی دے او کہ جامد او چہ مشتقی
وی نو بیا اختلاف دے پہ مبداء اشتقاق کتب۔ ہر طرف تہ دلیلونہ

موجود دی لیکن غورۃ دادہ چہ لفظ ک اللہ پہ اعتبار کہ لغت عربیہ سرۃ مشتقی دے
 او پہ دے اعتبار سرۃ چہ دا خاص نوم ک اللہ تعالیٰ دے تو مشتقی نہ دے تو لفظ
 اللہ پہ اصل کنس الہ دے او الف لام پہ کنس زیاتی دی لیکن لازمی دی او ک لفظ
 الہ پہ مبدا ک اشتقاق کنس دیر اختلاف دے او ک ہنغ پہ وجہ سرۃ ک دے
 پہ معنی کنس ہم اختلاف دے۔ حاصل داد دے چہ ک الہ شرعاً یو خاص معنی دہ چہ
 "المعبود بحق" دے یعنی ہنغہ ذات چہ حق کیندا کئی ک ہنغہ دے شو ہم پہ
 دے معنی سرۃ پہ لا الہ الا اللہ کنس مراد دے او دار تک پہ مقام ک توحید کنس
 دامعنی مراد دہ۔ او دویمہ عام معنی دہ چہ ہنغہ ک سورة نمل ک تک تک تک
 تک او سورة قصص تک تک او ک سورة انعام تک تک معلومین ہی یعنی اختیار مند
 ک تول عالم او حاجات پورہ کوونکے او مشکلات لرے کوونکے او تدا بیر چلوونکے
 ک تولو موجود اتودے ک دے وجہ نہ ابن قیم الجوزیہ رحمۃ اللہ علیہ ذکر کریا
 چہ دا نوم (اللہ) مستلزم دے تولو معانی ک اسماء حسنی لیرۃ او دلالت کوئی پہ
 ہنغہ تولو اسماء حسنی باندے تو لفظ اللہ اجمال دے او نور اسماء حسنی ک ہنغہ
 تفصیل دے (بداغ التفسیر ص ۱۳۱) او ک دے عام معنی ذکر شیخ عبد القادر
 جیلانی رحمۃ اللہ علیہ پہ کتاب الفتح الربانی ص ۱۷۷ او ص ۱۷۸ کنس داسے کریا دے
 چہ ہر ہنغہ شیخ چہ تہ وریا تہ دے اعتقاد کوے او ک ہنغہ تہ خوف کوے او ک ہنغہ تہ
 امید و تہ لرے او ہنغہ اختیار مند ک نفع او ضرر گنہے تو ہنغہ ستا الہ دے او پہ
 لا الہ الا اللہ کنس ہم دامعنی کیدا دے شی۔

الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ دا دواہ صیغہ ک مبالغہ دی پہ فاعلیت کنس ک رحمت تہ
 ماخوذ دی۔ لیکن رحمت دہ قسمہ دے یو پہ صفت ک اللہ تعالیٰ کنس او دویم
 پہ صفت ک مخلوق کنس او قاعدہ دادہ چہ پہ صفا تو ک اللہ تعالیٰ او ک مخلوق
 کنس مشابہت لفظیہ خو کیدا لے شی یعنی اللہ تعالیٰ رحیم ک او ک بندہ صفت
 ہم رحیم کیدا دے شی لیکن ک دوی پہ معنی او مراد کنس ہیچ قسم تشبیہ تمثیل
 نشی کیدا دے پہ دلیل ک قول ک اللہ تعالیٰ سرۃ چہ کیس گمیلہ شی (شوری ص ۱۷)
 او کم یکن لہ کفواً احداً (سورة اخلاص ص ۱۷) او قل لا تضر بواللہ الا قتال (سورة
 نحل ص ۱۷) او دار تک ہر صفت ک اللہ تعالیٰ پہ معنی حقیقی سرۃ دے مجاز پہ اسماء
 او صفا تو ک اللہ تعالیٰ کنس باطل دے نو ک دے قاعدہ پہ بنا سرۃ ک رحمت ک
 اللہ تعالیٰ معنی حقیقی فضل او احسان او انعام کول دی بغیر ک عوض او غرض نہ

او ذرعت ذمخلوقى معنى لغوى رقة القلب (نرم والے ذرپہ) دے۔ نوذاقول کبعض
مفسرینو باطل دے چہ معوى وائی چہ داصفت ذاللہ تعالى ذپارہ پہ اعتبار ذمبد
سرة نہ دے بلکہ یہ اعتبار ذغایہ سرة دے نوذا معق مجازى شوة اوذا قبول
ذاللہ تعالى پہ صفتونو کبش لوئے نقصان لرة مستلزم کیہی۔ نو معنی ذالرحمن
الرحیم دادہ چہ ہر نعمت او احسان او فضل او ذخیر او برکت مالک او رکوؤیک
اللہ تعالى دے۔

فرق پہ مین ذالرحمن او الرحیم کبش: ہر کلمہ چہ ذدے دو اہرولفظونو پہ
مین کبش فرق دے پہ الف او پہ یا سرة او پہ زیاتوالی ذحروف ذالرحمن ذالرحیم
نہ معلومہ شوة چہ ذدے دو اہر پہ معنی کبش ہم فرق دے او ہفہ پہ مختلفو
وجو سرة دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ رحمن ذتولو خلقو سرة تعلق لری ذدے
وجہ ذاستواء علی العرش سرة یئ الرحمن ذکر کرے دے محکہ استواء ہم
ذتولو خلقو سرة متعلق دے، او رحیم خاص ذمؤمنانو سرة تعلق لری پہ دلیل
ذدے قول ذاللہ تعالى وکان یألمؤمین رحیمنا احزاب ملکہ، دا قول ابن جریر
غورہ کریدے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ رحمن ذنعمتونو ورکولو پہ معنی دلالت
کوی او رحیم ذمصیبتونو او عذابونو دفع کولو ذپارہ استعمالیہی لکہ پہ
سورة انعام لک او سورة غافر لک کبش دی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ رحمن ذدنیا
نعمتونو ورکوؤیک دے او رحیم ذآخرت نعمتونو ورکوؤیک دے دا قول فراء
غورہ کرے دے۔ مخلوزمہ وجہ دادہ چہ رحمن پہ وسعت رحمت بانداے دلالت
کوی او رحیم پہ لزوم ذرحمت بانداے دلالت کوی لکہ چہ دادو اہر قسمونہ پہ
سورة اعراف لک کبش او سورة غافر لک کبش دی او خصوص اولزوم ذرحمت
پہ سورة انعام لک کبش ہم ذکر دے۔ پنجمہ وجہ دادہ چہ رحمن دلالت کوی پہ
لویو نعمتونو بانداے او رحیم دلالت کوی پہ واپہ نعمتونو بانداے۔ شپیمہ
وجہ دادہ چہ رحمن ذاسمانونو والو سرة متعلق دے او رحیم ذزمک والو سرة
تعلق لری۔ او زمہ وجہ دادہ چہ رحمن ہفہ ذات دے چہ ذہفہ نہ سوال
او کرے شی تو ورکوی او رحیم ہفہ ذات دے چہ بغیر ذسوال نہ کھم ورکوی
اتمہ وجہ دادہ چہ رحمن دلالت کوی پہ کثرت ذافراو رحمت بانداے او رحیم دلالت
کوی پہ تکرار ذرحمت بانداے دا قول ابو حیان ذکر کریدے۔ نہمہ وجہ دادہ چہ
رحمن ہفہ ذات دے چہ سوال تریتہ کیمایشی نو عو شحالیری او حاجت

پورہ کوی اور حیم حقہ ذات کچہ سوال ترینہ نہ کیپی تو حقہ کیپی او غصہ کیپی
تذبیہ :- دلفظ رحمان اطلاق پہ غیر اللہ باندے ناجائز دے دا این کشیر این
جریر قرطبی امام راغب وغیرہ تہولو مفسرینو لیکل دی او دلفظ رحیم اطلاق پہ
اعتبار کمشاکلہ لفظیہ سرہ ک بتدایہ پہ صفت کبش کیپی بشی لکہ سورۃ توبہ ۱۸
کبش ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ صفت کبش راغلے دے او ہرکہ چہ لفظ اللہ
او لفظ رحمن اطلاق پہ ماسوی اللہ باندے منع دے ک دے وجہ تہ دوارہ بیٹے
یوحناے ذکر کرے دی۔

فائدے :- چہ تعلق لری ک مجموعہ بسم اللہ الرحمن الرحیم سرہ۔
اولہ فائدہ :- د اللہ تعالیٰ اسماء حسنیٰ خو دیر دی لیکن پہ دے کلمہ کبش بیٹے دادر
اسموتہ خاص کرل ک دے وجہ دادہ چہ لفظ اللہ خو د تہولو اسماء ک پابع مستجمع
او مستلزم دے او تہول اسماء خو پہ بسم اللہ کبش پہ یوحناے ذکر کول مشکل دی
او پہ دے کلمہ کبش دیر او کدا والے پیدا کوئی نو کہ ہفت پہ محناے لفظ اللہ باندے
اکتفاء او کراہیہ ہرکہ چہ صفات ک اللہ تعالیٰ بعض ک جمال او ک رحمت د پامراہ دی
او بعض ک جلال او ک قہر و غضب د پامراہ دی او استعانت (مداد غوثی) سرہ خو
صفات ک رحمت او جمال مناسبت لری ک دے وجہ تہ الرحمن الرحیم بیٹے خاص
کرل پہ ذکر کولو سرہ۔ گویا کہ داصفتونہ ک اللہ تعالیٰ وسیلہ او کرحولے شو
د پامراہ ک طلب ک استعانت ک ہفتہ تہ۔

دویمہ فائدہ :- ہرکہ چہ اصل مقصد پہ کلمہ ک الحمد للہ کبش ک استعانت
پہ نوم ک اللہ تعالیٰ سرہ وسیلہ دے او وسیلہ محکبش پکاروی ک دے وجہ بسم اللہ
پہ الحمد للہ باندے مقدم ذکر کریدہ۔

دریمہ فائدہ :- مفسر سیوطی پہ اتقان کبش او بعضو تورواہل علمو ذکر
کریدی چہ بسم اللہ ک تہول قرآن خلاصہ دے نو کہ ہفت یو وجہ دادہ چہ ک تہول
قرآن اہم مقصد اثبات ک احتیاج ک مخلوق دے اللہ تعالیٰ تہ او استعانت ک مخلوق
دے ک خالق تہ پہ طریقہ ک توحید سرہ او بآء ک بسم اللہ ہم د پامراہ ک استعانت
دے نو کہ اول سرہ پہ حرف ک بآء سرہ دلالت او کپے شو پہ مقصد ک قرآن باندے
الْحَمْدُ لِلّٰہِ دادعوی ک دے سورت دے او مراد ک دے تہ رد دے ک تہولو اقسامو
ک شریک باللہ او رد دے پہ تہولو انواعو ک مشرکانو باندے او ک دے وجہ دادہ چہ
دیتدائے (الحمد) معرفہ دے پہ الف لام سرہ او خبر ہم معرفہ ک اولام جاریہ د پامراہ

کے تخصیص دے تو حاصل ہے داد ہے چہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ تَعَالٰی لَا لِغَیْرِہِ مِنْ نَبِیٍّ اَوْ مَلَکٍ
اَوْ وِلٰی مِنْ اَنْبِیَآءٍ اَوْ حُجَّیْنٍ اَوْ صُلَہٍ وَغَیْرِہَا۔ اودا کلمہ کہنچہ سورتو نو یہ سرکبش
ذکر دہ سورۃ العام۔ سورۃ کہف۔ سورۃ سبا۔ سورۃ فاطر او یہ دے سورۃ کبش۔
اود دے تہ علاوہ یہ اَنْتَ اِیَّا تُوْنُو کبش دا کلمہ ذکر دہ او یہ طریقہ کہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ
یہ سورۃ روم ۱۔ سورۃ سبا ۱۔ سورۃ قصص ۲۸۔ سورۃ تغابن ۱۔ اوفلّٰہ الحمد
سورۃ جاثیہ ۳۷ کبش ذکر دے اودا ہم دلالت کری یہ تخصیص بادا ہے محکمہ چہ
خبر ہے مقدم کرے دے۔ اودا رنگ کلمہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ سورۃ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
تہ امر شہید اِیَّا تُوْنُو کبش ذکر دے نو کہ دے لوستل اود دے رسول واجب دی۔
الف لام یہ الحمد کبش دپارہ ذکر جنس دی یا دپارہ ذکر عہد دی محکمہ چہ علماء عربیہ
اواصول فقہ وٹیلے دی چہ دا دوارہ معنی حقیقی کہ الف لام دی او حقیقت چہ نحو
پورے امکان لری نو مجاز تہ تلل نشی کید لے۔

سوال :- کہ اُوٹیلے شی چہ الف لام جنسی کبش ماہیت مراد دی او ماہیت کہ حمد
رچہ مطلق ستائشہ کول دی) ہغہ نحو کہ مخلوق دپارہ ہم کید لے شی نو دعوی
کہ اختصاص اود حصر نحو کہ صحیح کید لے شی ۹۔

جواب :- مراد کہ حمد تہ ماہیت شرعی دے لکہ چہ روستویہ انشاء اللہ ذکر
کیری او حمد یہ ماہیت شرعی سورہ یہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔

سوال :- الف لام عہد خارجی نحو ہغہ وخت صحیح وی چہ یہ خارج کبش معہود
خرد موجود وی تو دلتہ معہود حمد نحو کہ موجود دے ۹۔

جواب :- معہود حمد ہغہ دے چہ قرآن کریم او احادیث صحیحہ کبش ذکر دے
دپارہ کہ اللہ تعالیٰ او ہغہ حمد شرعی دے نو یہ الف لام عہد کبش ہغہ تہ اشارہ
دہ اود دے معنی رجعہ ہم اولے معنی تہ کیری۔ او احتمال شتہ چہ دا الف لام
استغراقی شی ہغہ تہ لو افراد و رچہ کہ حمد شرعی دی) تہ بہ عام او شامل شی
اودا قول ابن کثیر غورہ کپید لے یہ دلیل کہ حدیث اَللّٰہُمْ لَکَ الْحَمْدُ کُلُّہُ
وَلَکَ الْمُلْکُ کُلُّہُ سورہ۔

حمد معنی لغوی کہ دے یہ عربی کبش التَّحْمِیْلُ بِالْجَمِیْلِ بِالْاِخْتِیَارِ
دہ۔ اود ہغہ یہ فارسی ژبہ کبش تعبیر کیری یہ "ستودن او ستائش کردن" سورہ
اوپہ پستو ژبہ کبش ہغہ تہ ستائشہ کول وٹیلے شی او معنی شرعی (اصطلاحی)
ستائشہ کول کہ اللہ تعالیٰ یہ ہغہ اسماء او صفا تو سورہ (عقیدہ او قولاً او عملاً)

کوم چہ پہ قرآن کریم کتب اللہ تعالیٰ حان دیا رہہ ذکر کرے دی اوپہ احادیث و صحیحہ
 کتب نبی صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ دیا رہہ ثابت کری (ذکر کری) دی اوڈھے
 د علم طریقہ دادہ چہ پہ ہر سورت کتب اسماء د اللہ تعالیٰ او دارنگ صفات فعلیہ
 د ہفہ چہ ذکر دی تو ہفہ راجع کرے شی تو دا ذکر کول پہ ژبہ اوڈھے عقیدہ
 سائل د اللہ تعالیٰ دیا رہہ حمد کول دی لکہ چہ پہ دے سورت کتب پنخہ اسماء
 (صریح) او پنخہ صفات (شارع) لکہ چہ پہ محمساتو کتب ذکر شول د اللہ تعالیٰ پہ
 ستائشہ کتب او ٹیلے شی دارنگ سورہ بقرہ پہ سلا کتب پنخہ صفات فعلیہ د اللہ
 ذکر دی او پہ سلا سلا کتب اتہ صفات د اللہ تعالیٰ ذکر دی داخو پہ طور د مثال سورہ
 دی دارنگ د قول قرآن دلوستلو او د نظر کولونہ بے شمارہ نومونہ او صفتونہ
 د اللہ تعالیٰ معلومیری، بیا پوہہ شی چہ ددغہ اسماء و صفاتونہ تعبیر کیدیشی
 پہ صفاتو د الوہیت سورہ او د دے وجہ نہ دابن عباس رضی اللہ عنہما پہ یو
 روایت سورہ د حمد پہ معنی کتب نقل دی چہ "الوحدانیتہ والالوہیۃ للہ وحدانہ"
 (تفسیر ابن عباس) او دا صفات د الوہیت اگرچہ دیردی لیکن مرجع یتہ دودہ صفتونہ
 نہ کیدیشی اول داچہ قول تصرفات او تدابیر او قدرت پہ ہر خیز کتب دیو اللہ
 تعالیٰ دیا رہہ دے دویم داچہ پہ ہر خیز او پہ ہر وخت کتب علم صرف یو اللہ تعالیٰ
 لہ دے لکہ چہ دا دوارہ د سورہ طلاق پہ سلا کتب ذکر دی او دارنگ ہر سورت
 کتب چہ دلیلونہ عقلی ذکر کوی نو د دے دوارہ صفتونہ خالی نہ وی، نو
 د دے تفصیل نہ روستو معنی د الحمد للہ داشوہ چہ "قول صفتونہ اوستائیتہ
 د الوہیت (خدا ایتوب) خاص یو اللہ تعالیٰ لہ دی یعنی اللہ تعالیٰ سورہ قول
 اختیارات تصرفات او قدرت دے او علم د غیب او علم د ہر خیز خاص د اللہ
 تعالیٰ سورہ دے دا صفتونہ د اللہ تعالیٰ نہ سیوا د ہیج نبی، ملک، ولی، جن و انس
 وغیرہ سورہ نیستہ۔ نو پہ دے سورہ رد او شو پہ تہلو مشرکانو او پہ تہلو
 اقسامو د شرک باندا۔ وجہ دادہ چہ ہر مشرک چہ د غیر اللہ بتدگی کوی
 د ہفہ نہ حاجت غواری د ہفہ یہ نوم باندا دے نڈار او منجھتہ کوی پہ ہفہ باندا
 توکل کوی د ہفہ نہ امید د نفع او د ضرر کنری نو ضرور ہفہ لہ قدرت او تصرف
 عام ثابتوی او ہفہ لہ د علم د غیب عقیدہ لری او د ہفہ معبود ستائیتہ کوی
 چہ دے مختار کل دے، غوث اعظم دے، حاضر ناظر دے، پہ غیبو باندا دے علم
 لری نو ہر کلمہ چہ او ٹیلے شو چہ الحمد للہ یعنی دغہ صفتونہ (د الوہیت)

خبر خاصہ اللہ تعالیٰ لبرہ دی تو مشرکان ولے داصفتونہ کخیلو معبودانو ک پارسہ کنزی
 لہ لایہ پارسہ کاختصاص دے او دالفظ اللہ یے دے وچے تہ را وچہ محمد خو
 صفتونہ دی او ک صفتونو ک پارسہ موصوف ذات وی او اللہ اسم ک ذات دے۔
 او بلہ وجہ دادہ چہ یہ نور و نور و نور و نور ک معنی لغوی یہ لحاظ سورہ احتمال
 ک شرکت کیدایشی اولفظ ک اللہ تعالیٰ کیں ہیچ احتمال ک شرکت نیستہ - او الحمد للہ
 یے ذکر کرد او سبحان اللہ یا الشکر للہ یا المداح للہ یے ذکر تہ کرد دے وجہ دادہ
 چہ الحمد للہ دے تہ لو کلماتونہ عام او افضل دے محکمہ اثبات ک صفتونو ثبوتیو
 ک الوہیت مستلزم دے نفی ک صفاتو سلیمیو (چہ کعبہ صفتونہ دی) لبرہ سبحان
 اللہ یہ الحمد للہ کیں داخل شو او حدیث صحیح کیں ہم دیتہ اشارہ دہ چہ سبحان اللہ
 نصف المیزان او الحمد للہ تملک - ک سبحان اللہ ثواب نیمہ د میزان و کوی او الحمد للہ
 تہول میزان لبرہ کہ وی - او دار تک الحمد للہ غورہ دے ک الشکر للہ تہ یہ دیرو
 وجو سورہ اول داچہ شکر ک اللہ تعالیٰ چہ ادا کیری نو بہترہ طریقہ دھے الحمد للہ
 وکیل دی - دویم داچہ ک شکر یہ معنی کیں مقابلہ ک نعمت ضروری دہ او حمد
 عام دے کہ ک نعمت مقابلہ کیں وی او کہ تہ وی - دریم داچہ شکر کیں تہول صفتونہ
 ک مشکور داخل تہ وی او یہ حمد کیں ک محمود تہول صفتونو ک کمال تہ اشارہ
 وی - او دار تک حمد کمدے تہ غورہ دے ک دیرو وجو سورہ اول داچہ حمد
 مختص دے یہ ژوندای پورے او مداح خود کرد او ک جمداتو ہم کیری او
 اللہ تعالیٰ خو ہمیشہ ژوندے دے تہو ہخہ لبرہ لفظ ک حمد بشا تیری دویم داچہ
 مداح یہ امور و غیر اختیار یو باندا مے کیری او حمد یہ امور و اختیار یو پورے
 خاص دے او ک اللہ تعالیٰ صفتونہ تہول اختیاری دی تو معلومہ شو چہ کلمہ ک
 الحمد للہ غورہ دہ -

تنبیہ :- کوم مخلوق چہ ک اللہ تعالیٰ ک صفتونو تہ متکرری معتزلہ او جہلیہ یا ک اللہ
 تعالیٰ ک صفاتو تشبیہ ک مخلوق سرہ کوی نو یہ حقیر باندا مے یہ الحمد للہ سرہ
 رد او کرے شو - او الحمد للہ جملہ خبریہ دہ لفظاً او انشائیہ دہ یہ معنی کیں
 محکمہ چہ کوم انسان ک اللہ تعالیٰ ستائشہ او شکر کوی نو الحمد للہ طوای نو داپورہ
 شکر دے داوڑ تہ شوک تہ وائی چہ داخو تاخیر ک حمد تہ ویکرو۔
 رَبِّ الْعَالَمِیْنَ داصفت ک اللہ دے او اول دلیل دے ک پارسہ ک محکمہ دعوی محکمہ
 چہ ک عربیت قانون دادے چہ کوم حکم یہ جملہ کیں متعلق شی یہ موصوف

بالصفت باننا نودغه صفت د دغه حکم د پاره علت او دلیل وی او وجه د استدلال
 داده چه ټول عالم په تربیت کښ الله تعالی ته محتاج دے هغه خالق مالک رازق
 مدبر اصلاح کوونکے حفاظت کوونکے د ټولو موجوداتو دے نولازم داشوه
 چه د صفت او الوهیت حق اراهم صرف الله تعالی دے او دا دلیل عقلی دے محکم
 چه سلیم عقل والا دا خبره منی چه رب د ټول عالم صرف الله تعالی دے په دلیل
 د سورة مؤمنون ۱۶۰ سره او دینته استدلال یا سماء الله تعالی و صفاته هم وئیلے شی-
 رب صیغه صفت مشبه ده د تربیت نه یا مصدر مبنی للفاعل دے او تربیت په اصل
 کښ انشاء الشئ حالاً کمالاً الی حد التمام ته وئیلے شی (راغب) او دغسے تبلیغ الشئ
 الی کماله شئاً قشياً (بیضاوی) یعنی تربیت پیدا کول اولویه ول او کمال مناسب ته
 رسول دی په دمه دمه - نو معلومه شوه چه تربیت په اصل کښ د دوه څیزونو نه
 مرکب دے اول د پالنې څیزونه پیدا کول (باران - څیزونه د خوراک څښاک او
 آسمان او زمکه بوټي او نه میوے وغیره ټول په دے کښ داخل دی) او دارنگ
 د خوراک څښاک آلات او اسباب پیدا کول مثلاً انسانانولره ځله شونډاے ژبه
 غاښونه مړی معده وغیره پیدا کول - دویم په دغه څیزونو کښ اثر پیدا کول
 یعنی د خوراک او څښاک په څیزونو سره مریدل او په بدن کښ ترقی پیدا کیدل
 صحت ورکول دے مجموعه ته ربوبیت او تربیت وئیلے کیدی - او دا معنی درب
 په سورة شعراء کښ د ۱۷۰ نه تر ۱۷۳ پورے په تفصیل سره ذکرده او دارنگ
 سورة الواقعة کښ د ۱۵۰ نه تر ۱۵۳ پورے او سورة عیس کښ د ۱۵۰ نه تر ۱۵۳ پورے
 او سورة بقره ۲۵۰ کښ هم مواد د تربیت ذکر کړی دی چه هغه د پیداکښ
 د انسان سره زمکه او آسمان باران او بوټي پیدا کول دی - د لفظ رب په لغت عربی
 کښ ډیرے معانی دی - مالک - سید - حاکم - انتظام کوونکے - اصلاح کوونکے - جمع
 کوونکے - پالنه کوونکے - دیو حال نه بل حال ته نقل کوونکے - معبود - انعام کوونکے
 صاحب - (دا معانی لسان العرب او قاموس او تفسیر قرطبی وغیره علماؤ ذکر کړیدی)
 استعمال لفظ رب په قران کښ په بعض معانوا ددے شوی دے - په معنی د سید
 (مولا) لکه په سورة یوسف ۱۹ کښ او په معنی د مالک سره لکه په سورة نمل ۱۶
 او قریش ۱ کښ او په معنی د مصلح او ناصح لکه په سورة هود ۶۱ کښ او په معنی
 د حاکم (اختیارمند د حکم) لکه په سورة العمران ۱۰ کښ او په سورة نوبه ۱۰ کښ
 او په معنی د پالنه کوونکے لکه په سورة بقره ۱۰ کښ او په معنی د معبود لکه په

سورة العنبران ۱۵۰ او د اټولې معاني په حق د الله تعالى کښن صحيح دی او په حق د مخلوق کښن په معنی د حاکم مطلق او مالک مطلق او معبود وئیل ناجائز دی او شرک دے لکه په سورة العنبران ۱۵۰ او د اټولې معاني په حق د الله تعالى کښن او د وچې نه مفسرینو اتفاق کړې دے چه لفظ د رب یغیر د اضافت خاصه ته په غیر الله باندې اطلاق کول حرام دی رابن کثیر - قرطبی - ابن جوزی - صاحب قاموس - صاحب لسان العرب وغیرهم -

العالمین جمع د عالم ده په لغت کښن هغه شیز ته وئیل شوی چه بل شیز پر معلومېږي یعنې علامت او په عرف عام کښن د الله تعالى ته سیوا ټولو شیزو ته عالم وئیل شوی ملائیک انسانان پیریان حیوانات جمادات نباتات اسمانونه اوزمکه وغیره - او د امعنی د عالمین په سورة شعراء ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ کښن ذکر شویده او د دے وچې د عالمین په محاشی کل شیء هم ذکر کړې دے سورة انعام ۱۰۱ او کله عالمین ذکر شوی او مراد ترینه صرف انسانان او پیریان وی لکه سورة فرقان ۱۰ او د رب اضافت لکه چه عالمین ته کړې شویده نو دارنگ د عالمین بعض افرادو ته هم شوی دے لکه رب موسی وهارون - رب العرش - رب السموات والارض وما بینهما - ربکم ورب اباؤکم الاولین - رب المشرق والمغرب - رب المشارق والمغارب - رب المشرقین والمغربین - رب العزة - رب الشعری - رب الکعبة - رب هذه البلدة - رب الفلق - رب الناس -

سوال :- هرکله چه عالم دمقد (ټول ما سوی الله ته وئیل کښنوی نو بیا د جمع صیغه راوړل څه فائده لری ؟ -

جواب :- هرکله چه په ما سوی الله کښن ډیر اجناس د عالم دی - عالم اعلی - عالم اسفل - عالم الحیوانات عالم النباتات وغیره نو د تعمیم د پاره یی د لفظ په صیغه د جمع سره ذکر کړو - او هرکله چه رب یی مضاف کړو د عالمین ته او ربوبیت دلیل د حمدا دے نو معلوم شوی چه ټول عالم د الله تعالى حمدا وائی لکه په سورة اسراء ۱۰۰ کښن دی -

الرحمن الرحیم د اهم بل دلیل عقلی دے د پاره د دعوی د الحمد لله په ذکر د دوه صفتونو د الله تعالى سره او د ایی د عطف په طریقته نه دی ذکر کړی اشاره ده چه د مستقل دلیل او مستقل صفتونه دی د دے څه تحقیق په تفسیر د تسمیه کښن تیر شویده او تفسیر د الرحمن په سورة الرحمن کښن ذکر دے -

سوال ۱۔ داصفتونہ پہ بسم اللہ الرحمن الرحیم کہیں ذکر شول نو پیا ذکر کولو
(چہ تکرار دے) کہیں شخہ قائمہ دادہ ؟

جواب :- دوبارہ ذکر کولو کہیں دیرے قائمہ اولہ قائمہ دادہ چہ پہ تسمیہ کہیں
دا ذکر وود پیارہ کدلیل کاستعانت اولتہ کہیں ذکر شول کپیارہ کدلیل کالحمد للہ
دویمہ قائمہ دادہ چہ دوبارہ راوہل کپیارہ کدفع کولو کہ وہم دی یعنی ہرکہ
چہ رب العالمین ذکر شور یعنی خالق او مالک دے کتولونعمتونو نو وہم راغ
چہ دانعمتونہ ورکوی اوکہ نہ او عام ہے ورکوی اوکہ خاص نو الرحمن الرحیم
پہ راوہلوسرہ کدے جواب او شو۔ دریمہ قائمہ دادہ چہ پہ تسمیہ کہیں کد ذکر کلفظ
کاللہ تعالیٰ نہ وجل او ہیبت پیدا کیہی نو کدھے کرائیل کولو دیار ہے کرحمت کاللہ تعالیٰ
بشارت ذکر کرو او فاتحہ کہیں کرب العالمین پہ ذکر سرہ امید ونہ کانعما ماتو
پیدا شول نو الرحمن الرحیم پہ ذکر سرہ کدھے امید ونو تائید او کرے شو۔
او طریقہ کاستدلال دادہ چہ ہرکہ تہول رحمتونہ او نعمتونہ عام او خاص
ورکو کتک اللہ تعالیٰ دے او ہج عوض نہ غواری نو کداسے ذات حمدا او شکر
فرض اولازم دی او پہ دے نعمتونو ورکولو کہیں کدھے شریک نیستہ نو معلومہ
شوخہ چہ حمدا ہم پہ ہجہ پورے خاص دے۔

مَالِکِ یَوْمِ الدِّیْنِ دابل صفت کاللہ دے پہ طریقہ کدریم دلیل عقلی سرہ دیار
کالحمد للہ۔ طریقہ کاستدلال دادہ چہ واکدار کجزا سزا ورکولو صرف اللہ تعالیٰ
دے کبل چاہہ ہجے کہیں وس نہ چلیہی نو صفات کالوہیت ہم پہ ہجے پورے
خاص دی۔ او کدے صفت مناسبت کمنکبش سرہ دادے چہ کمنکبش نہ معلومہ
شوخہ چہ کاللہ تعالیٰ رحمتونہ نعمتونہ عام دی شوک کدھے نہ محروم نہ دی نو
وہم راغ چہ کدھے نعمتونو صرف کولو او استعمالو کہیں بہ آزادی دی کہ
شوک پہ جائز طریقہ خرچ کوی یا پہ ناجائز نو کہ وہم جواب او شو چہ کنعمتونو
پہ صرف کولو کہیں کدوہج کجزا او کحساب فکر او یقین ضروری دے کپیارہ کدے
چہ نعمتونہ بے حایہ خرچ نہ کرے شی۔

تشریح :- مالک کمالک زید کیم سرہ نہ ماخوذ دے او کدے معنی پہ
صفت کاللہ تعالیٰ کہیں بیضاوی داسے ذکر کرے دہ چہ ہو المتصرف فی الاعیان
المملوکہ کیف یشاء او فراء بغوی وکیل دی ہو القادر علی الخراج الاعیان ومن
العدم الی الوجود۔ او پہ دے معنی سرہ دا خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے

دے دے وئے قرطبی وئیلی دی چہ مالک علی الاطلاق بغیر ک اللہ تعالیٰ نہ کیل چا دیار
 نہ استعمالیری او مخلوق تہ مالک پہ معنی مجازی وئیلہ شی چہ تصرف او اختیار
 بہ مملوک چلوی لیکن یہ مشیت ک اللہ تعالیٰ سرہ تودا من وجہ ملکیت دے او
 آیاتونہ پہ اثبات ک ملکیت (یہ معنی اول سرہ) ک اللہ تعالیٰ دیارہ او پہ نقی کدغہ ملکیت
 کیں ک غیر اللہ نہ یر دی چہ ہغہ پہ تنشيط الاذہان کتاب کیں پہ باب کرد ک
 شرک فی التصرف کیں لیکلی شوی دی۔

یومہ دالفظ قرآن کریم کیں اکثر پہ معنی کورج ک قیامت راغلہ دے کلہ مقتدا وی پہ
 لفظ کدین۔ حساب۔ آخر۔ قیامت وغیرہ سرہ کلہ یوم مطلق وی لیکن قرینہ دلالت
 کوی چہ یوم ک قیامت مراد دہ او ہغہ ورج ک دویمہ شیبیلی تہ (چہ پہ ہغہ سرہ
 خلق ک زمکے تہ راوئی) تر دخول ک جنتیا نوجنت تہ او دخول ک جہنمیا نوجہنم تہ
 پورے دہ یا تر غیر انتہا پورے دہ۔ او دالفظ کلہ ک دنیا ک ورج پہ معنی سرہ دے
 لکہ یوم سبتہم۔ یوم الفرقان۔ یوم حنین وغیرہ او ہغہ شرعاً عبارت دے ک طلوع
 ک فجر تہ تر غروب ک نور پورے۔ او کلہ پہ معنی ک مطلق زمانہ سرہ راخی چہ ک ہغہ
 صحیح مقدار اللہ تعالیٰ تہ معلوم دے لکہ پہ ک قول اللہ کیں اِنَّ رَبَّکُمُ اللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ
 السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ۔ او کلہ پہ معنی ک نعمتو نو او عذابو نو سرہ راخی لکہ
 پہ دے قول کیں کُرْهُمُ بِاَیَّامِ اللّٰهِ رَٰبِرَٰهِمُ لَا یُرْجَوْنَ اَیَّامَ اللّٰهِ (جاثیہ)۔

الدَّٰیْنِ دالفظ قرآن کریم کیں پہ یرو معانوسرہ استعمال شوید دے۔ اول عقیدہ
 ذرہ۔ دویم شریعت۔ دریم غلبہ۔ خاورم قانون۔ پنجم طاعت۔ شپیم حد شرعی۔
 اوم عبادت۔ اتم دعا۔ تہم حساب و جزا۔ دلتہ پہ آخری معنی سرہ دے یوم الدین ورج
 ک جزا او ک حساب۔ او یوم الدین قرآن کیں دیارلس کرتہ پہ دے معنی سرہ ذکر ک۔
 سوال :- اللہ تعالیٰ خو مالک ک دنیا او ک آخرت دوا کدو پہ دے ایت کیں ک تخصیص
 پہ یوم الدین پورے شخہ حکمت دے ۹۔

جواب :- اولہ وجہ دادہ چہ پہ دنیا کیں ملکیت ک انسانا نو ہم ظاہری طور
 بانداے شتہ او پہ ورج ک آخرت کیں ک اللہ تعالیٰ تہ سیوا ک ہیچا ملکیت تہ حقیقہ
 شتہ اوتہ مجازاً لکہ پہ سورة انفطار ک کیں ذکر دی او دا ک دعویٰ ک تخصیص
 ک الحمد للہ سرہ پورہ مطابق دہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ دے کیں رد دے پہ
 عقیدہ ک شفاعت شرکیہ بانداے یعنی مشرکان عقیدہ لری چہ زمونہ دیارہ
 شفعاء شتہ پہ ورج ک قیامت پہ مونہ ک سزا تہ ضرور یچ کوی نو ک ہغوی پہ رکیں

اوئیے شول چہ پہ جزا سزا کیں کہ اللہ تعالیٰ نہ سیوا کہ ہیچا اختیار نہ چلیبی۔
سوال :- مالک الدین یے ولے نہ دے ویلے ؟۔

جواب :- اولہ وجہ دادہ چہ لفظ کہ دین بغیر کہ یوم نہ کہ جزا پہ معنی کیں واضح
نہ دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ یوم الدین کیں عموم دے پہ نسبت کہ الدین
یعنی اللہ تعالیٰ صرف کہ جزا نہ بلکہ کہ تولے ورے مالک دے پہ ورے کہ جزا کیں ماسیوا
کہ جزا نہ نور احوال ہم شنتہ۔

سوال :- پہ دے سورت کیں کہ دے پتھے صفتونو تخصیص ولے اوکریے شو ؟۔
جواب :- ابن قیم رحمۃ اللہ علیہ ویلے دی چہ داصفتونہ کہ اللہ تعالیٰ کہ تہولو
صفتونو مرجع او خلاصہ دہ۔ صفات کہ الوہیت ثبوتی او سلبی ہول داخل دی
پہ لفظ اللہ کیں او صفات کہ فعل او قدرت تدبیر او تصرف تعلق لری کہ صفت کہ رب
سرة او صفات کہ احسان، جود، رأفت اور رحمت راجع دی الرحمن الرحیم تہ او
صفات کہ عدل او حکم کہ عزت او ذلت ورکولو راجع دی صفت کہ مالکیت تہ او
دارنگ کہ حمد تعلق صرف کہ ربوبیت او کہ رحمت او کہ جزا ورکولو سرة دے لکہ چہ
موتن پہ مناسبت کہ جملو کیں ہف تہ اشارہ کریے دہ۔

ایکایک تعبداً ہر کلمہ چہ دعوی سرة کہ دلیلو نو ذکر شوة اوس کہ ہف نتیجہ او تفریع
ذکر کوی نو دا تفریع کہ توحید فی العبودیت دہ پہ توحید کہ ربوبیت او پہ
توحید الاسماء والصفات بات دے۔

سوال :- مخکیں صیغہ پہ طریقہ کہ غائب سرة دے او دایے مخاطب ذکر کریا ؟۔
جواب :- دیتہ التفات فی الکلام ویلے شی کہ دے دیر قسمونہ او دیر حکمتونہ
دی چہ ہفہ پہ علم بلاغت کیں ذکر دی دلتہ کہ غائب تہ التفات شویتا خطاب
تہ کہ دے وجہ دادہ چہ مخکیں معرفت کہ اللہ تعالیٰ ذکر کید لو پہ نوموتو او صفتونو
سرة او معرفت پہ دغہ طریقہ پہ غائب صیغہ سرة وی اگرچہ حاضر وی او پہ
دے (ایکایک تعبداً) اور ستو جملو کیں اقرار او عہدا او حاجت پیش کول دی
او داپہ مخاطب سرة ضروری وی۔ پہ دے جملہ کیں توحید فی العبودیت او معرفت
کہ حق کہ اللہ تعالیٰ دے لکہ چہ پہ حدیث کہ معاذ رضی اللہ عنہ کیں وارد دی چہ
حق کہ اللہ تعالیٰ پہ بندہ کہ نو بات دے دادے کہ اَنْ یُعْبُدُوْهُ وَلَا یُشْرِکُوْا بِہُ شَیْئاً
ایکایک پہ دے کیں تخصیص پہ درے طریقہ سرة دے اول داچہ مادہ کہ آی
دلالت کوی پہ تخصیص بات دے۔ دویم دا تقدیم کہ مفعول کہ پہ فعل کہ ہفہ بلکہ

او حق دے روستو ذکر کول دی لیکن دلعه مقدم کرکے شو نو تقدیم دے ماحقہ الشاخی
 قائده کوی حصر او تخصیص لره- دریم داچه په تقدیم دے مفعول سره احتمال
 د عطف د غیر په دے باندے ختم شو محکه چه په داسه حالت کبش په ایالک باندے
 عطف کول جائز نه دی او د ایالک په مخکش کولو کبش بله قائده داده چه د عابد
 نظر اول معبود ته پکار دے روستو خپل عبادت ته د نظر کوی- او دا تخصیصونه
 د دوه وجو نه اوشول اول داچه په ماقبل دعوی کبش تخصیص وکونو په تفریح
 کبش هم تخصیص ضروری دے دویم داچه په دے کبش اهم مقصدا رد دے په
 شرک باندے محکه چه د نفس عبادت (په توحیده) خو مشرکین هم قائل وودک
 وچه نه د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دے چه د دے معنی داده **تَعْبُدُكَ**
وَلَا تَعْبُدُ غَيْرَكَ او بل روایت کبش دی **لَكَ تَوْحِيدًا وَلَا تُطِيعُ غَيْرَكَ** -

تَعْبُدُ صیغه د جمع متکلم په راوړلو کبش اشاره ده چه حق د عبادت فرض د په
 ټولو بندگانو باندے د یو شخص په ادا کولو سره د نورو دمه نه فارغ کیږی-
 بله وجه بیضاوی وغیره دا ذکر کړی د ده چه هر عابد خپل عبادت لره د نورو
 عابدینو په جماعت کبش د دے د پاره داخوای چه د هغوی د عبادت د قبولیت د وچه نه
 د ده عبادت هم قبول شی- ماده د **ع ب د** په اصل لغت کبش دیر استعمالولو
 او سولیدلو ته وئیل شی کومه لارچه دیر استعمال شی او د خلقو په خپو سره
 همواره شی او سولیدوی نو هغه ته طریق معبد وئیل شی او کومه جامه چه
 دیر استعمال شی او سولیدوی نو هغه ته ثوب معبد وئیل شی- نو معلومه شوه چه د
 عبادت په معنی کبش دیر تذلل مآخو د دے او په عرف د شرع کبش د عبادت په معنی کبش
 د تعبیراتو دیر اختلاف د لیکن جامع عبارت داده چه **الطَّاعَةُ مَعَ غَايَةِ الْخُضُوعِ**
وَالْتَذَلُّ عَلَى وَفْقِ مَا كُفِّ بِهِ مَعَ رَغْبَةٍ أَوْ رَهْبَةٍ (طاعت کول دی سره
 د دیر عجزی ته، په موافق د تکلیف شری سره، سره د عقید د الوهیت د معبود نه)
 نو کوم اطاعت چه بغیر د خضوع او تذلل نه وی نو هغه عبادت ته دے بلکه طاعة
 د رسول یا د امیر او امام بغیر د معصیت نه دا عبادت د هغه ته دے دارنگ خضوع
 تذلل بغیر د طاعت نه عبادت ته د لکه اصحاب باطن او متصوفه چه خضوع الی الله
 خو پکبش شته لیکن طاعت د هغه نکوی دارنگ طایغیر د موافقت د قرآن او سنت نه
 عبادت ته د دارنگ طاعت او خضوع بغیر د عقید د الوهیت ته هم عبادت نه دے
 پوهه شی چه عبادت هغه داسه طاعت د چه د انسان په هر اندام او قوت بدنی او مالی و

اداکبری کے دے وجہ سے کہ عبادت و براعسا دی عبادت قلبیہ عبادت بدنیہ ظاہریہ عبادت
مالیہ۔ کہ عبادت قلبیہ اقسا مشہور دای محبت، رجا، خوف، اخلاص، توکل، ثابت، تفکر،
تصدیق، نیت۔ او عبادت بدنیہ کڑے اور غور و توا و پورے اور سترگوار و لاسوت و ادھیوار
قوت ذائقہ، لامسہ، شامہ جدا جدا عبادت تونہ دی او یہ ہر یو کیں واجب، مستحب
مباح، مکروہ، حرام شستہ دے او دارنگ پہ عبادت مالیہ کہیں پنچھ قسمونہ دی
او کہ دے تفصیل پہ بدائع التفسیر دابن قیم رحمۃ اللہ علیہ کہ ص ۱۱۲-۱۱۳ کہ توضیح
پورے او گوری نو کہ تعبیر و ثیلو پہ وخت کہیں بہ مؤمن کہ دے قولو قسمونو عباداتو
طرف تہ نظر ساقی۔

تنبیہ :- عبادت پہ لغت کہیں او قرآن کہیں پہ دیرو معنوسرۂ استعمال شویہ
(۱) پہ معنی داطاعت لکہ سورۃ یس تک کہیں (۲) پہ معنی دملک تو عید پہ معنی
د مملوک سرۂ لکہ سورۃ نحل لکہ (۳) پہ معنی دذلت لکہ سورۃ شعراء لکہ او مؤمنو
لکہ (۴) او پہ معنی دغضب او نفرت سرۂ لکہ پہ سورۃ زحرف لکہ کہیں بنا پہ بو تفسیر
بانہ دے۔ (۵) پہ معنی شرعی سرۂ خو پہ دیرو ایاتو نو کہیں راعل دے۔ دلته پہ ایالک
نعبدا کہیں اُخری معنی مراد دے۔

وَلَا يَأْكُلُ كُسْتَعِينٌ دَامِعُطُوفُ دے پہ ٹخکیں جملہ باندے ٹمکے چہ کہ دواپو پہ مینج
کس مناسبت دے چہ عبادت عام دے او استعانت کہہنے نہ یو فرد خاص دے۔
اولفظ ایالے دے دیا رہے رادرلو پہ یو باندے اکتفا او تکررہ اشارہ دے چہ تخصیص
کاستعانت پہ اللہ تعالیٰ پورے مستقل او اہم دے کہ ذکر کایالے دواپو نہ وے
شوے نو وہم بہ راتلو چہ تخصیص ک مجموعہ عبادت او استعانت ک او دھریو
جدا جدا تخصیص پہ اللہ تعالیٰ پورے نیشستہ او دا وہم عطا دے۔
کُسْتَعِينٌ دا کہ عون نہ اخستل شو یا عون امداد کو لو تہ و تیلے شی او استعانت پہ
معنی ک طلب کو لو کہ عون دے۔

سوال :- نصرت ہم امداد تہ وکیلے شی نو نستصریے ولے نہ وگیلو۔
جواب :- نصرت اکثر یہ وخت کہ مقابلے کہیں استعما لیپی او عون عام دے کہ
مقابلہ وی او کہ نہ وی۔ دارنگ نصرت اکثر یہ اسبابو کہیں استعما لیپی یعنی
طلب کہ اسبابو کہ فتح او غلبے۔ او عون عام دے کہ اسباب وی او کہ مقصدا وی
نوستعین عام دے کہ نستصر نہ نو عکہ داچے ذکر کرو۔
تنبیہ :- توفیق۔ دعا۔ نصرت۔ توکل۔ استعانت دا طول الفاظ یہ اثبات کہ

احتیاج کتب مرادف دی لیکن استعانت دے تو لو تہ شامل دے او مفعول کستعین
 یے نہ دے ذکر کرے دپارہ کتعمیم یعنی کستعین فی جمیع الأحوال (پہ نولو
 حاجتو نو احوال تو کتب مداد غوار) یا پہ قرینہ کما قبل سرہ مفعول پتہ کتعمین
 کستعین فی اداء العبادات یعنی پہ ادا کعبادت تو کتب موجوالہ تعالیٰ تہ محتاج یو۔
 کدے وچے نہ پہ ایالک نعبدک کتب رد او شو پہ جبر یہ باندا ہے چہ هغوی بندہ تہ
 کھیچ فعل نسبت کول تہ منی او پہ ایالک نستعین کتب رد او شو پہ قدر یہ باندا ہے
 چہ هغوی انسان لوہ پہ عیلول اختیار ی کارو نو کتب مستقل کفری چہ اللہ تعالیٰ تہ
 حاجت نہ لری۔ او این کثیر کدے دوارہ جملو پہ بارہ کتب ذکر کرے دی چہ دین قول
 دے دودہ کلموتہ راجع دے۔ اوقائقہ سق کفران دے او سق کفایت دے دودہ کلمے دی
 محکمہ چہ ایالک نعبدک کتب براءت دے کشرک تہ او پہ ایالک نستعین کتب براءت دے
 کحول اوقوت تہ او سپارل دی اللہ تعالیٰ تہ۔

سوال عل ہرکہ چہ استعانت ہم عبادت دے نو پہ ایالک نعبدک کتب داخل
 دے نو دوبارہ یے ولے ذکر کرو؟ سوال عل او ہرکہ چہ عبادت موقوف
 دے پہ استعانت باندا ہے نو عبادت یے ولے محکمہ ذکر کرو کاستعانت نہ ہے۔
 جواب پہ دیر و وجو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ دا تخصیص دے روستو
 کتعمیم نہ دپارہ کدیر اہتمام کمسئلہ کاستعانت محکمہ چہ مشرک نو اکثر شرک
 فی الاستعانت کرے دے لکہ چہ اوس ہم اکثر جاہلان پہ مصیبت او حاجت کتب
 وائی یا فلائی یا یا۔ یا پیرہ یا غوثہ را اور سپر ہے۔ رامد دشہ۔ پہ شکی سورہ را اور سپر
 او بعض جاہلان ختم شریف کوی پہ داسے کلمہ سرہ چہ یا شیخ عبدالقادر
 شیخ اللہ۔ امدادکن امدادکن از بندہ غم ازادکن یا شیخ عبدالقادر، اودا قول
 صریح شرک دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ مقصد کمخلوق حاجت روائی دی او
 عبادت کھے دپارہ وسیلہ دہ او وسیلہ محکمہ وی پہ مقصد باندا اودا دلیل
 دے چہ پہ دعا کا نو کتب وسیلہ ذکر کول ادب کدعا دے لیکن وسیلہ شوعیہ
 نہ وسیلہ شرکیہ او بداعیہ۔ نو عیقل عبادت او نیک عمل او ایمان پہ وسیلہ
 کتب پیش کول پکاری دی او کفران او احادیث پہ دیر دعا کا نو کتب داسے وسیلہ
 موجود دی۔ دریمہ وجہ ہرکہ چہ نعبدک کتب نسبت کعمل او کرے شو بندہ
 تہ نو وہم راغے چہ دا بندہ پہ دے عمل کتب مستقل قدرت لری دارنگ وہم
 کتکبر کولوراغے نو کدے وہم نو کدفع کولو دپارہ اوٹیلے شو وایالک نستعین۔

خلورمه وجه داده چه کمال د عبدیت په دوه خیزو توسته دے یو محنت کول
دویم دعا کول محکمه صرف په محنت سره کامیابی نه حاصلیږي لکه محنتو ته دے دینو
خلقو او صرف په دعا سره هم مقصد نه حاصلیږي لکه کارم مدامهیتو او د خود
ساخته پیرانو او ملنگانو نو په ایاک نستعین محنت ذکر شو او په ایاک نستعین
کېن دعا ذکر شوه لکه په سورة هود ۱۲۱ کېن او سورة مزمل ۱۰ کېن ذکر دی۔
پنځمه وجه داده چه شرعی ادب دے چه د عبادت سره دعا ملگر ۱۰ کېد ۱۰ شې لکه
چه د موخ په اخري قاعده کېن دعا سنت ده دارنگ په فرض مونځونو پس دعا کا
نقل کر ۱۰ شویږي لیکن بغیر د هیئت اجتماعیه نه دارنگ دعا په وخت د اقطار
د صوم کېن دارنگ دعا په حج کېن اشاره ده چه عابد له جائز نه دی چه په خپل
عبادت کېن تکبر او غرور کوی بلکه دوستو د عبادت نه الله تعالی ته دعا جزی کوی
فائده ۱۰ امر په استعانت سره در ۱۰ کرت نه په قرآن کېن ذکر دے بقرة ۱۰
او اعراف ۱۰ او تخصیص د استعانت په صفت د الله تعالی کېن په لفظ د المستعان
سره دوه محله ذکر دے سورة یوسف ۱۰ سورة انبیاء ۱۰۔

فائده ۲۰ د تخصیص د استعانت په الله تعالی پور ۱۰ صریح دلیل دے په رد
د شرک فی الدعا یا نه دے نو دا قول د بعض تفسیرونو والور په دے زمانه کېن
چه که چر ۱۰ یو بنده لږه مستقل او بگنډی او د هغه په وسیله سورة امداد خواړی
نودا جائز دے نو دا قول باطل او موهم دے محکمه وسیله د ژوندی په دعا
سره کېدایشی د هغه په ذات سره نشی کېد ۱۰۔

فائده ۳۰ سوال :- اعیوننی بقوة : من انصاری الی الله : وان استنصرکم
فی الدین فعلیکم النصر دا ایا تونه خود دلالت کوی چه مدد غوښتل د غیر الله
تعالی نه جائز دی نو په ایاک نستعین کېن شخه رنگ دعوی د تخصیص ده ۱۰۔
جواب :- په فعل د الله تعالی او په فعل د بندگانو کېن ضرور فرق وی لکه چه
په صفا تو کېن فرق دے۔ نو نصرت او عون د بندگانو د ظاهری اسبابو په استعمال
سره وی او په هغه کېن هم الله تعالی ته محتاج وی او په هغه سره ثواب او عذاب
ملا وېږي۔ او نصرت او عون د الله تعالی بغیر د احتیاج د اسبابو نه د اسباب
هم هغه پیدا کوی نو په ایاک نستعین کېن حاجات پوره کول او اسباب پیدا کول
او توفیق ورکول او مصیبت او مرض لر ۱۰ کول او صحت او امن وغیره راوستل
د دے تخصیص په الله تعالی پور ۱۰ مراد دے او په دغه تور وایا تو نو کېن عون

او نصرت دادے چہ کوم اسباب اللہ تعالیٰ پیدا کریدی دھے استعمال اوشی۔ اوک
چاسرہ دلہ اوشی یا دچا سرہ دھغہ پہ غم کنیں شریک شی، بوج ورسرہ اوچت
کری وغیرہ نوک دے دایاک نستعین سرہ ہیچ مخالفت تیشتنہ اونہ پہ دغہ ایاتونو
سرہ شرک فی الاستعانت ثابتی۔

فائدہ عک استعانت کلمہ مطلق ذکر وی لکھ پہ دے ایت کنیں اوکلمہ متعدی کرے
شی پہ حرف د بآء سرہ لکھ سورة اعراف ۱۸ کنیں او دارنگ حدیث دے چہ واذا
استعنت فاستعن بالله۔ پہ دے کنیں فرق دادے چہ پہ وخت د متعدی کولو
کنیں پہ حرف د بآء سرہ اشارہ دہ چہ مدد د اللہ تعالیٰ تہ غوارٹی عوتوسل اوکری
پہ ہغہ سرہ یعنی پہ نومونو او صفتونو دھغہ سرہ لکھ چہ دا ادب ذکر دے پہ
سورة اعراف ۱۸ کنیں اوکلمہ چہ یغیر د حرف د بآء تہ وی نوعام مراد دے کہ پہ
وخت د استعانت کنیں توسل کوئے اوک تہ یا توسل پہ نومونو او صفتونو د اللہ تعالیٰ
یا پہ بلہ شرعی طریقہ سہ لکھ چہ توسل کول دی پہ نیک عملونو سرہ۔

اھدا نا ربط دے دے ماقبل سرہ پہ ویرو وجو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ
ھرکلمہ اقرار د عبودیت اوک احتیاج ذکر شو پہ ایاک نعید او ایاک نستعین سرہ نو
پہ دے جملہ کنیں اظہار د عبودیت اوک احتیاج دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ ھرکلمہ
ایاک نستعین او ٹیلے شو نو کو یا چہ د اللہ تعالیٰ د طرف تہ او ٹیلے شو چہ کیف اعینکم
(شکنکہ امداد او کرم ستاسو) تو جواب او شو پہ اھدا نا سرہ۔ دریمہ وجہ دادہ
چہ ھرکلمہ د توحید تہول اقسام ذکر شول چہ ہغہ مصداق د صراط مستقیم دے
تو اوس پہ ہغہ یا ندا دے د کلکوالی اوک دوام دعا ذکر کوی جھکہ چہ پہ توحید یا ندا
دوام او ثبات تہ وی نو ہیچ فائدہ نہ ورکوی۔

اھدا د ہدایت تہ ماخوذ دے او ہدایت پہ لغت د عرب کنیں بشود دل دی د خیر
کہ دنیوی وی اوک دینی وی او شوک چہ وائی چہ ہدایت پہ لغت کنیں صرف
(دلالت) بشود لوتہ و ٹیلے شی نو دا قول غلط دے ہاں ہدایت کلمہ پہ شرکنیں
پہ طریقہ د تھگم اوک سپکوالی سرہ استعمال یریں لکھ پہ سورة حج ۱۸ او سورة
صافات ۱۸ کنیں دی۔ او پہ قرآن کریم کنیں ہدایت پہ نورس معنوسہ استعمال
شویدے او ہغہ پہ لطائف القرآن کنیں پہ تفصیل سرہ ما ذکر کرے دی او پہ
مشہورہ معنی (چہ ارشاد الی الحق دے) پہ درے طریقو سرہ استعمال شویدے
اولہ طریقہ متعدی کیدل د دویم مفعول تہ پہ الی سرہ لکھ پہ سورة نحل ۱۸

او سورة شوری ۱۱۱ او سورة انعام ۱۱۱ او سورة نازعات ۱۱۱ کتب تو مراد یہ دیکھیں
 بشودل کے لئے حقے دی بل چاہتے برابرہ عبرۃ دہ چہ کہ حقہ شخص پہ حقہ لاور طن
 شی یا نہ او مقصداتہ اور سیپی یا نہ۔ دویمہ طریقہ متعدی کیدال پہ حرف
 کلام سرہ لکہ سورة بقرہ ۱۱۱ او سورة اسراء ۱۱۱ او سورة حجرات ۱۱۱ کتب دی
 تو مراد یہ دے کتب بشودل کے حقے لارے دی سورة در سولونہ دغہ لارے تہ برابرہ
 عبرۃ دہ چہ حقہ شخص مقصداتہ اور سیپی یا نہ اور سیپی۔ دریمہ طریقہ
 متعدی کیدال دی بغیر واسطے تہ لکہ یہ سورة نساء ۱۱۱ او سورة قصص ۱۱۱
 او سورة فتح ۱۱۱ او سورة صافات ۱۱۱ او یہ دے ایت کے سورة الفاتحہ کتب دی تو
 یہ دے کتب مراد بشودل کے حقے لارے دی او یہ حقے باندے روانول او مقصد
 تہ رسول دی اودا اخری طریقہ خاص دہ یہ اللہ تعالیٰ پورے او مخکنی دوارو
 طریقہ سورة نسبت کتاب اور رسول او اللہ تعالیٰ تہ ہم کیدائے شی۔ او هرکے چہ
 یہ دے ایت کتب روستنی معنی مراد دہ دے دے وچے تہ دا دعا خاص دہ یہ اللہ
 تعالیٰ پورے او دا ہدایت کے غیر اللہ نہ نفی کرے شویدے یہ سورة اعراف ۱۱۱
 او سورة یونس ۱۱۱ او سورة قصص ۱۱۱ کتب۔ پوہہ شی! چہ ہدایت اللہ تعالیٰ
 کے طرف تہ یہ او مرتبہ سورة دے او یہ ہرہ مرتبہ باندے دہدایت اطلاق
 کرے شویدے اولہ مرتبہ ہدایت فطریہ دے (یعنی اللہ تعالیٰ ہر انسان پہ
 توحید باندے پیدا کرے دے لکہ یہ سورة روم ۱۱۱ کتب دی) او دا مراد دے یہ
 سورة طہ ۱۱۱ کتب۔ دویمہ مرتبہ پیدا کول کے ظاہری حواس او باطنی قوتونو
 دی کے پارہ کے معلومولو کے حق لکہ یہ سورة اعلیٰ ۱۱۱ کتب۔ دریمہ مرتبہ قوت عاقلہ
 و رکول دی لکہ یہ سورة اعراف ۱۱۱ او طہ ۱۱۱ کتب۔ ثلورمہ مرتبہ دلیاونہ عقلیہ
 پہ اطراف کے عالم کتب پیدا کول دی چہ یہ حقے کتب حق معلومینی لکہ یہ سورة
 بلد ۱۱۱ او سورة اللیل ۱۱۱ کتب۔ پنجمہ مرتبہ کتابونہ اور سولان والیکل او نور
 داعیان کے حق مقرر کول دی لکہ یہ سورة رعد ۱۱۱ او سورة الم سجدة ۱۱۱ کتب۔
 شپہمہ مرتبہ توفیق او پوحوالے او دوام و رکول دی یہ حقہ لار باندے لکہ یہ
 سورة عنکبوت ۱۱۱ او سورة فتح ۱۱۱ کتب دی۔ اوومہ مرتبہ پہ آخرت کتب جنت
 تہ داخلول لکہ سورة محمد ۱۱۱ او سورة اعراف ۱۱۱ کتب۔ تو معلومہ شوعہ چہ
 ہدایت یہ ہرہ مرتبہ کتب کے اللہ کے طرف نہ دے دے وچے تہ طلب او دعا کے
 ہدایت خاص کرے شویدے پہ دے ایت کتب پہ اللہ تعالیٰ پورے۔

سوال :- ہر کلمہ چہ بتدہ ۵ اللہ تعالیٰ حمد وائی او اقرار ۵ عبودیت کوی نو معلومہ
شود چہ ہغہ تہ ہدایت حاصل شویدے نو بیا طلب ۵ ہدایت خود تحصیل حاصل
دے او بے فائدے دے ۹۔

جواب :- ذکر شوی تفصیل تہ ۵ دے جواب یہ دود طریقہ سورہ معلوم شو اولہ
طریقہ دادہ چہ دلتہ اہد نا پہ معنی ۵ توفیق او ثبات او دوام او استمرار سورہ دے
لکہ چہ ابن جریر ابن کثیر قرطبی وغیرہم دامعانی لیکلے دی نو انسان روستو
۵ ہدایت حاصل لو تہ ۵ ہغہ دوام او ثبات تہ محتاج دے - دویمہ طریقہ ۵ جواب
دادہ چہ ہر کلمہ مرتبہ ۵ ہدایت ذکر شوی نو کوم انسان چہ یوہ مرتبہ ۵ ہدایت
حاصل کرے وی نو ہغہ دویمہ مرتبہ تہ محتاج دے او دویمہ والا دریمہ مرتبہ
تہ محتاج دے علیٰ ہذا القیاس۔

الضراط پہ اصل لغت کیں تیرید لو تہ وٹیلے شی او پہ عرف کیں ہغہ لار چہ
خلق پہ ہغہ باندے تیریری او مقصد تہ رسوونکے وی لکہ یہ سورہ اعراف ۵
کیں چہ دی او ۵ دے وجہ تہ ہغہ لار چہ جہنمیان یہ پہ ہغہ باندے غی او جہنم
تہ بہ رسیری نو ہغہ تہ ۵ ہم صراط الجحیم وٹیلے دے لکہ یہ سورہ صافات ۵
کیں او پہ اصطلاح ۵ قرآن کریم کیں ہغہ لار معنوی چہ پہ ہغہ باندے خلق عمل
کوی او حق تہ رسوونکے وی او سیدھا وی او محدود وی پہ شرعی حدود و سورہ
نو ہغہ تہ صراط وٹیلے شی او صفت ۵ ہغہ پہ استقامت سورہ پہ قرآن کریم کیں دے
دیرش کرتہ شویدے او پہ سوئی سورہ دود کرتہ ۵ صفت مؤکدا دے - او ہر کلمہ
چہ لار ۵ شرعی نیغہ دہ او محدود دہ پہ حدود شرعیو سورہ پہ اعتبار ۵ کم (مقدار)
کیف (طریقہ) (ابن) (وخت) سورہ ۵ دے وجہ تہ دلتہ ۵ لفظ صراط ذکر کر و اولفظ
طریق او سبیل کیں دامعنی تہ وہ نو ہغہ ۵ دلتہ ذکر نہ کرو۔

المُسْتَقِيم پہ معنی ۵ مستوی سورہ ۵ یعنی داسے لار چہ نیغہ دہ کو پوالے پہ کیں
نیشہ او مقصد تہ رسوونکے دہ او درمیانہ دہ او افراط او تغریط پہ کیں نیشہ او
مستقیم پہ اصل کیں صفت ۵ لارے دے او پہ صفت ۵ ہغہ چا کیں استعمالیری
خوک چہ پہ دغہ لار باندے روان وی او مستقیم ہغہ شخص دے چہ پہ
استقامت سورہ امثال (تا بعداری) کوی ۵ امر ۵ استقم چہ اللہ تعالیٰ پہ سورہ
ہود ۵ سورہ شوری ۵ سورہ حم سورہ سجدا ۵ کیں ذکر کرے ۵ او تفصیل
۵ استقامت پہ کتاب لطائف القرآن کیں ما ذکر کرے دے - او تفسیر ۵ صراط مستقیم

یہ قرآن کریم کتب پہ مخلور و طریقہ سورہ ذکر دے اول توحید اور یو بیت اور عبادت
 داپہ سورہ العمران بلکہ اور سورہ مریم بلکہ اور سورہ زحرف بلکہ اور سورہ یس بلکہ کتب
 ذکر دے۔ دویم کتاب اللہ اور داپہ سورہ انعام بلکہ اور سورہ کتب ذکر دے۔ دریم لاریک
 رسولان و داپہ سورہ یس بلکہ اور سورہ زحرف بلکہ اور سورہ صافات بلکہ اور سورہ فتح
 بلکہ کتب ذکر دے مخلورم تا بعد اری کول ذکر رسول صلی اللہ علیہ وسلم اور داپہ سورہ
 زحرف بلکہ کتب ذکر دے۔ اور مفسرینو ہم پہ مختلف تعبیرات و سورہ کصراط مستقیم
 تفسیر ذکر کرید لیکن ہر گھہم دغہ ذکر شوی مخلور و نہ راجع دے اور ہر تعبیرات
 دادی۔ (کتاب اللہ۔ اسلام۔ صحابہ اور تابعین۔ لاریک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم،
 حق۔) ابن کثیر۔ ابن جریر۔ بغوی پہ معالم التنزیل کتب اور ابن ابی حاتم دا احوال
 ذکر کرے دی۔

فائدے :- اولہ فائدہ : صراط مستقیم ہے مفرد اور معرفہ ذکر کرے دے
 حکم حقہ لاریک قول و انبیاء علیہم السلام یوہ دہ اور معلومہ معینہ دہ اور خلاف
 دے نورے لاریک دیرے دی دے وچے نہ نورے لاریک جمع ذکر کریدے شی
 لکہ یہ سورہ انعام بلکہ کتب دی۔

سوال :- لاریک اللہ تعالیٰ پہ سورہ مائدہ بلکہ کتب جمع ذکر شوے دہ یہ لفظہ
 سبل السلام سورہ ؟

جواب :- داریک اللہ تعالیٰ اصول اور فروع دیردی ایمانیات، اعمال، اخلاق
 اور قرآن کریم ہر گھہم ہدایت کوی نوک دے وچے نہ ہر گھہم جمع ذکر کرے اور ہر گھہم
 چہ اصول دایمانیا تو اوک ادیان نوک قول و انبیاء و یوہ دی دے وچے نہ مفرد ذکر کریدیشی
 دویمہ فائدہ :- ہر گھہم چہ صراط مستقیم دیرا ہم اولو ہے مقصد دے اور یہ
 ملاحظہ سورہ فائدہ مند دے دے وچے نہ اللہ تعالیٰ داپہ دعا غوثیتلو سورہ
 مونہ تہ خاص کرے۔

دریمہ فائدہ :- ہر گھہم چہ کدعا کاستنجاہت کپارہ شرعی وسیلہ پکار دہ نو
 اللہ تعالیٰ مونہ تہ اول کدھے تعلیم راکر وچہ ہر گھہم وسیلہ نبول کاللہ تعالیٰ پہ نومونو
 اور صفتونو سورہ دی اور یہ عبادت سورہ دہ۔ شرعی وسیلہ ہر گھہم دہ چہ یہ صحیح
 دلیل شرعی سورہ ثابت وی۔ اور دیردی وسیلہ ہر گھہم الفاظ دی چہ یہ دلیل شرعی
 کتب کدھے ثبوت یتشتہ لکہ یہ لفظ کحق اور جاہ اور حرمت اور طفیل اور برکت
 وغیرہ سورہ داپہ وسیلہ کتب ذکر کول پہ ہیچ حدیث صحیح سورہ ثابت نہ دی

او کوم احاديث چہ دحق اوجاہ وغیرہ پہ بانگ کبش راغله دی شہ ضعیف اوغہ موضوعی دی او شرکی وسیلہ دادہ چہ ک قبر و نو او د غیر اللہ عبادتو نہ رتارونہ طواقوتہ۔ سجدے وغیرہ) کوی او پہ ہفتہ سورہ عقیدہ ک نزدیکت الی اللہ لری یا صاحب قبر نہ حاجت غواری یا دہفتہ نہ دعا کول غواری دا د مشرکانو وسیلہ دی ک د تفصیل بہ انشاء اللہ تعالیٰ پہ تفسیر د سورہ مائدہ بکبش راشی او بعض تفصیل ک دے بہ التبیان فی تفسیر ام القرآن کبش ما ذکر کرے دے۔

مخلورمہ فائدہ: منع کوونکی د لارے د اللہ تعالیٰ نہ پنچہ دے دی چہ پہ قرآن کریم کبش ذکر دی اول قریق ابلیس دے (اعراف بک) دویمہ فرقہ ناکارہ ملیان او پیران دی (توبہ بک)۔ دریمہ دلہ اقتدار والا او ملایان دی (سورہ احزاب بک)۔ مخلورمہ فرقہ عام مشرکان کافران دی (اعراف بک)۔ پنجمہ فرقہ ظالمین معتدون دی (اعراف بک)۔

وصراط الیٰئین انعمت علیہم خدا بادل دے د الصراط المستقیم نہ پہ بدل کل سورہ نواکدہ چہ پہ دے لارے سورہ دودہ صفتو نہ حاصلیری یواستقامت لوبل خاص انعام د اللہ تعالیٰ۔ او دے بدل پہ را وړلو کبش نورے فائدے ہم شتہ اولہ داچہ پہ صراط مستقیم باندا مے تللو کبش دیر مصائب دی نو د تسلی و رکولو د پآرہ او ٹیلے شوچہ پہ دے مصیبتو نو سورہ نعمتو نہ حاصلیری محک چہ مشہو متل دے اَلْعَطَا يَا عَلِيَّ مَتْنُ الْبَلَايَا (بخششونہ د مصیبتو نو پہ شایاندا مے دی)۔ دویمہ فائدہ دادہ چہ خاوند د صراط مستقیم اکثر اوقاتو کبش یواگے وی نو د دے د پآرہ او ٹیلے شول چہ ک دے لارے منگری شتہ دے چہ منعم علیہم دی)۔

دریمہ دادہ چہ پہ دے کبش علامت د صراط مستقیم دے د پآرہ ک دے چہ د هفتہ موندل آسان شی۔ مخلورمہ فائدہ دادہ چہ منعم علیہم انبیاء علیہم السلام او اصحاب د هغوی دی لکہ چہ روستو بیان کبش بہ (انشاء اللہ تعالیٰ) واضح شی نو معلومہ شوه چہ د صراط مستقیم موندل او پہ هفتہ باندا تلل موقوف دی پہ تابعداری ک انبیاء علیہم السلام او صحابہ کرامو باندا مے۔

انعمت مصدر دے انعام دے او هفتہ مآخوذ دے د نعمت نہ۔ او معنی د هفتہ دادہ هر هفتہ منفعت چہ بسیاری غیر تہ پہ طور د احسان کولو سورہ او مقصدا د منعم پہ کبش محان لہ هج فائدہ احتستل نہ وی دے دے وچہ نہ منعم پہ حقیقت کبش صرف د اللہ تعالیٰ دے محک چہ هر بندہ چہ انعام بہ مل چا باندا مے کوی نو

ضرور محان له ہے فائدہ اخستل مقصد او کیجہ اجر و ثواب ہے وی۔ او یہ دے
 وجہ سرے قرآن کریم کیں نسبت ک انعام اللہ تعالیٰ تہ یہ طریقہ اضافت یا استاد
 سرے شہید شہیدتہ کرتہ کرے شوے دے ہاں پندہ تہ ک دے نسبت مجازاً
 کیدایشی لکہ یہ سورة احزاب مکتب کیں دے۔ پوہہ شہ چہ جزئیات ک نعمتوں
 ک اللہ تعالیٰ یہ شمارہ کیں راگیر ول ک مخلوق ک قدرت تہ بھر خبرہ دہ اللہ تعالیٰ
 فرمائی کہ ان نعمت اللہ لا تحصوها سورة ابراہیم مکتب سورة نحل مکتب
 لیکن یہ دہ جنسوں کیں حصر لری۔ دنیوی اور اخروی۔ اخروی خود جنت
 بے شمارہ ابدی نعمتوں دہ دی اور دنیوی دہ قسموں دہ دی موہبی او کسی۔
 موہبی ہغہ دی چہ ک ہغہ حاصل لو کیں ک مخلوق کسب کولو دپارہ ہغہ دخل
 تہ وی او ہغہ بیا دہ قسمہ دی روحانی لکہ روح اچول یہ بدن کیں او عقل
 و رکول او جسمانی لکہ بدن پیدا کول او یہ ہغہ کیں مختلف انداموں ک جو رکول۔
 او کسی ہغہ دی چہ ک انسان کسب لہ یہ کیں دخل وی ہغہ ہم دہ قسموں
 دی جسمانی لکہ بدن یہ مختلف ہیئتوں اور رنگوں سرہ خائستہ کول اور روحانی
 لکہ نفس اور روح لہ ک رزائلو تہ پا کول او یہ دینی علوم و سرہ خائستہ کول۔
 تو یہ دے ایت کیں تول نعمتوں مراد تہ دی محک دنیوی نعمتوں (موہبی
 جسمانی اور روحانی او کسی جسمانی) عویہ کافرانو مشرک تہ بانداے ہم شتہ او
 ک ہغوی صراط خود مستقیم تہ دہ تو معلومہ شہ چہ دلتہ اخروی نعمتوں
 او دنیوی روحانی کسی مراد دی او دیتہ خاص نعمتوں و ٹیلے کیدے شی او
 ک دے نعمتوں و خاصو دنیویہ ذکر یہ مختلف قسموں سرہ یہ لاندے ذکر
 شوی ایا تو نو کیں او گوری۔ (۱) کتاب اللہ او حکمت (بقوہ مکتب)۔ (۲) ذکر و تہ
 یہ مینج کیں الفت پیدا کول (العموان مکتب)۔ (۳) اطاعت ک اللہ تعالیٰ او ک رسول (نساء)
 (۴) حفاظت ک دشمنان ک دین تہ (مائدہ مکتب)۔ (۵) نجات و رکول ک دشمن (ابراہیم مکتب)
 (۶) نصرت غیبیہ (احزاب مکتب)۔ (۷) نجات ک عذاب دنیوی تہ (قمر مکتب)۔ یہ دے
 ایا تو نو کیں چہ فکر او کرے شی تو معلومیری چہ دغہ نعمتوں پہ انبیاء علیہم
 السلام او دہغوی یہ اصحاب او تابعان تہ بانداے کرے شوی دی۔ او دارنگ ہغہ
 خلق چہ اللہ تعالیٰ پہ نعمت خاصہ سرہ یہ قرآن کریم کیں ذکر کرے دی ہغہ
 پنچہ دی، اول تول انبیاء علیہم السلام لکہ یہ سورة مریم مکتب کیں۔ دویم
 خاص خاص انبیاء لکہ سلیمان علیہ السلام یہ سورة نمل او موسیٰ علیہ السلام

پہ سورة قصص تک کہیں اور یونس علیہ السلام پہ سورة قلم تک کہیں اور عیسیٰ علیہ السلام پہ سورة زحرف تک کہیں اور خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم لکھ پہ سورة قلم تک کہیں۔ دریم عام صحابہ کرام لکھ پہ سورة العمران تک کہیں۔ ثلورم خاص صحابی لکھ پہ سورة احزاب تک کہیں۔ پنجم شہداء فی سبیل اللہ لکھ پہ سورة العمران تک کہیں اور داہول یے راجع کریدی پہ ثلورم و قسم و تو کہیں پہ سورة نساء تک کہیں۔ نوک دے ہول تفصیل نہ معلومہ ثلوة چہ الذین انعمت علیہم نہ مراد انبیاء علیہم السلام اور صحابہ کرام دی۔ نو داصیج دلیل دے چہ صراط مستقیم صرف ک انبیاء و صحابہ ولار دہ او ہنغ تہ اشارہ دہ پہ حدیث صحیح کہیں (مَا اَنَا عَلَيْهِ وَاَصْحَابِي) نو کومہ عقیدہ یا قول یا عمل چہ ک نبی یا صحابی نہ ک ہنغ ثبوت نہ وی نو ہنغ بہ صراط مستقیم نہ وی بلکہ بدعت یا شرک و کفر بہ وی (اللہ تعالیٰ دے مونہ ک ہر شرک و کفر بید عاتو او کنا ہو تو نہ ہج اوساق)۔

فائدہ ۱۔ المتعم علیہم یے نہ دی وئیلے بلکہ الذین انعمت علیہم یے اوئیل یعنی اللہ تعالیٰ یے صریح نسبت او کړو دے وچہ نہ چہ عظمت ک قاعل دلالت کوی پہ عظمت ک مقول باندا دے نو اشارہ ثلوة دغہ عظیم نعمتو نو او احسانو نو تہ اولہ فائدہ دادہ چہ ک مخکین نہ معلومہ ثلوة چہ العام پہ حقیقت کہیں صرف ک اللہ تعالیٰ ک طرف تہ دے او دا پہ سورة نحل تک کہیں ذکر دی۔ نو دلغہ اسناد حقیقی ذکر کرے ثلوة دے۔

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ذَابِل دے ک الذین انعمت علیہم نہ لیکن پہ دے باندا دے ابن قیم رحمۃ اللہ علیہ پہ درے وجوہ سورة رد کرے دے پہ بدائع التفسیر ص ۲۳۰ کہیں پہ تفصیل سرہ ذکر دی نو غورہ دادہ چہ داصفت دے ک پارہ ک الذین۔ او دا صفت موفوعہ (دیار ک وضاحت) یا صفت مادحہ (دیار ک مدح) دے او مقصود پہ درے سرہ دفع ک وہم دہ ہے تہ چہ پہ الذین انعمت کہیں کافران فاسقان داخل شی او صفت مخصوصہ نہ دے مخکہ چہ مخکین دا ثابتہ ثلویہ چہ ک الذین انعمت علیہم نہ خاص خلق مراد دی۔

سوال :- لفظ ک خیر ویر مبہم دے پہ اعتبار ک مصداق سرہ نو دے نکرہ دے چہ پہ اضافت لیشی معرفہ کید لے او الذین موصول معرفہ دہ او نکرہ صفت ک پارہ ک معرفہ نہ شی واقع کید لے ؟

جواب :- الذین موصول دے او پہ موصولہ تو کہیں ابہام وی نو پہ دوی کہیں

بوی ذکرے دے تو یہ غیر سورة ذکرے صفت واقع کیدا لے شی ادا قول دصاحب
دکشاف دے لیکن ضعیف قول دے۔

جواب ع۔ چہ غیر کلمہ پہ اضافت سورة معرفة کیدا لے شی ہفتہ وخت چہ ذکرہ
منتضاد خمیزو تو یہ مینے کیں واقع شی تو دلالتہ ہم دما معلومہ خبر ذکرہ چہ دمتعم علیہم
یہ ضد کیں صرف مغضوب علیہم اوضالین دی۔

سوال :- ذکرہ یہ محائے کیں لادخہ وچے نہ ذکرہ کر و لکہ چہ وکیل شی بجائی
العالم لا الجاہل ؟۔

جواب :- یہ لا را و رلو کیں صرف نفی فائدا کیدا لے شی او پہ لفظ ذکرہ غیر کیں
دلالت دے پہ مغائرت (جدا والی) باندے یعنی دمتعم نہ نفی دغضب ہم دہ او
دوی او دمتغضوب علیہم پہ مینے کیں دیر مغائرت او فرق دے۔ او منعم علیہم
باندے واجب دہ چہ داسبابو دغضب او ضلال نہ حان بچ سائی او دمتغضوب
علیہم اوضالین مخلوق نہ حان لرے اوسائی۔ دافائدے پہ لفظ دلا سورہ نہ حاصل یی
تنبیہ :- ذکرہ غیر المغضوب علیہم ولا الضالین پہ را و رلو کیں دیرے فائدے دی۔
اولہ فائدا دچہ پہ انعمت علیہم کیں خاوندانو دصرط مستقیم تہ بشارت
دے دنیوی او آخروی نعمتو نو او پہ دے لفظ کیں تخویف او تہداید دے
داسبابو دغضب او ضلال نہ۔ دویمہ فائدا دچہ اول صفت ثبوتیہ د او داصفت
سلبیہ دے او دوارو پہ جمع کیدا لو سورة تکمیل حاصل یی۔

المغضوب علیہم سوال :- منعم علیہم پہ طریقہ دالذین سورة ذکر شول
نو دایے پہ الذین غضب علیہم سورة ولے ذکر تہ کرو ؟۔

جواب ع۔ داطریقہ دقرآن کریم دہ چہ دافعالو داحسان او درحمت اضافت
اللہ تعالیٰ تہ کیدا لے شی پہ طریقہ دفاعلیت سورة اوافعالو دجزاء او عقوبت
نسبت اللہ تعالیٰ تہ کیبری بلکہ پہ طریقہ دمجہولیت سورة ذکر کیبری لکہ پہ
سورة جن تک کیں او نور ہم دیرایا تو نہ دی۔

جواب ع۔ پہ صیغہ دمجہول کیں اشارہ دہ تعمیم دغضب تہ یعنی اللہ تعالیٰ
دطرف تہ وی او کہ دملانکو دطرف تہ وی او کہ د مؤمنانو دطرف تہ بلکہ
پہ درج دقیامت بہ غضب او لعنت دطرف دتا بعد از وی پہ باطل متبوعینو
باندے او انعام خو پہ معنی حقیقی مختص وؤ پہ اللہ تعالیٰ پورے لکہ چہ مخکین
ذکر شویدی۔ جواب ع۔ پہ نعمت سورة شکر کول واجب دی او پہ شکر کیں

اول واجب دادے چہ نسبت کہ نعمت منعم ته او کرے شی او یہ عقوبت او غضب
کین داسے ته ده نو هغه یے یہ صیغہ کہ تعیم سرہ ذکر کرو۔

جواب عک منعم علیہم خونیکان خلق دی کہ هغوی تعین او تفصیل کہ حال
دلالت کوی کہ هغوی سرہ یہ محبت کولو بانده او مغضوب علیہم خوبدان خلق
دی کہ هغوی نه نفرت پکار دے نو کہ هغوی یہ ذکر کین زیات تعین او تفصیل
مناسب نه دے او الذین کین سرہ کہ صلی نه زیات تعین دے یہ نسبت کہ الف لام سرہ
المغضوب دا کہ غضب نه دے صیغہ کہ مفعول ده او غضب یہ صفت کہ الله تعالیٰ
کین یہ معنی کہ عقوبت و رکول او ناراضگی او لعنت کولو سرہ دے او دا کہ صفات
کہ جلال او عظمت نه دے او غضب یہ صفت کہ انسان کین ناراضگی او غصه ده
چہ پیدا کیری کوینے کہ جوش نه او کہ دے و جے نه کہ هغه علاج یہ او بوسرہ او یہ
زمکہ بانده پریو تلو سرہ دے (لکه چہ یہ احادیثو کین ذکر دی) او ابو حیان
وئیلے دی چہ غضب تغیر کہ طبیعت دے کہ و جے کہ مکروه خیز نه او کله اعراض نه
هم وئیلے شی (البحر المحيط ص ۵۸) نو دا صفت کہ الله تعالیٰ کہ پاره حقیقہ دے او کہ
انسان کہ پاره هم حقیقہ دے او کہ الله تعالیٰ او کہ مخلوق یہ صفاتو کین مشابہت
نیشته۔ او ماده کہ غضب یہ قرآن کریم کین یہ مختلفو تعبیراتو سرہ خلیربشت
کرته ذکر کرے شویدہ کله یہ صفت کہ الله تعالیٰ کین هغه پنخلس کرته دے
او کله یہ صفت کہ بندہ کین لکه یہ سورة اعراق ۱۵۴ او طه ۸۴ او سورة انبیاء
۸۵ شورای ۸۷ کین او کله مطلق ذکر دے لکه یہ سورة بقره ۲۴ او شوری ۸۴
کین او کله مجهول ذکر دے لکه یہ دے ایت کین (غیر المغضوب علیہم)۔

مرادفات (هم معنی لفظوته) کہ غضب نه علاوه یہ دے معنی سرہ قرآن
کریم کین لفظ کہ انتقام او عذاب او عقاب او لعنت او سخط هم ذکر دی هان خود
دوی یہ معانوکین لولر فرق دے۔ انتقام کین معنی کہ کراحت او نفرت ده سرہ
کہ بد لے اخستلونه برابره خیره ده کہ غصه وی او که نه۔ او عذاب کین معنی کہ
سزا ورکولو او بنه حالت زائیل کول دی کہ غصه او کراحت و سره وی او که
نه وی۔ او عقاب کین معنی کہ سزا ورکولو ده و ستره عمل نا کاره نه او عام
کہ عذاب پشان۔ او لعنت کین معنی کہ لرے کولو ده کہ رحمت خاصه نه یہ صفت
که الله تعالیٰ کین او که شر یہ صفت کہ مخلوق کین که سزا ورکول و سره
وی او که نه۔ او سخط کین معنی کہ سخت خفکان (و غصه ده که سزا و سره وی

او کہ نہ وی۔ او غضب کیں دانولے معانے داخل دی۔ کہ دے وچے نہ دلتہ کیں صفت
کہ غضب یے خاص کرو۔

بحث کہ مغضوب علیہم، یہ حدیث کہ ترمذی او کہ امام احمد او ابن ابی حاتم
(چہ ابن کثیر ذکر کرے دی) کیں ذکر دے۔ مغضوب علیہم یہودی او الضالین
نصاری دی او امام ترمذی و بیہ دی چہ دا حدیث حسن غریب دے لیکن
ابو اسحاق الحوینی یہ تعلیق کہ ابن کثیر کیں لیکلے دی چہ مدار کہ دے حدیث یہ
عبادین حبیش راوی باندے دے او ابن حبان او ہیثمی کہ ہفہ توثیق کریدے
لیکن ابن قطان او ذہبی ہفہ مجہول کتر لے دے او دارنگ یہ سند کہ دے کیں
اختلاف دے۔ زہ وایم چہ دا وجہ دہ چہ امام ترمذی کہ دے تصحیح نہ دے کرے
بلکہ صرف حسن یے گر خود کیدے شی چہ حسن لغیرہ مراد وی او کوم موقوف
روایات چہ کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ابن جریر نقل کرے دی ہفہ ہم
بعض ضعیف او بعض منقطع دی۔ لیکن کہ دے قول تائید یہ قرآن کریم کیں
موجود دے کہ غضب ذکر یہ یہودی او باندے یہ سورة بقرہ نک کیں او کہ ضلال
اطلاق یہ نصاری باندے یہ سورة مائدہ نک کیں دے۔ او دویم قول دادے
چہ المغضوب علیہم شکارہ کفر کوونکی دی او الضالین منافقان دی دا شربینی
یہ تفسیر سراج المنیر کیں ذکر کرے دے۔ دریم قول دادے چہ المغضوب علیہم
ہفہ دی چہ یہ اعمال کو کیں خطا شوی وی او الضالین ہفہ دی چہ یہ عقیدہ
کیں غلط شوی وی دا قول امام رازی یہ تفسیر کبیر کیں ذکر کرے دے۔ مخلوم
قول دادے چہ سرہ کہ علم نہ گمراہ شی ہفہ مغضوب علیہم دی او چہ یہ
جہل سرہ گمراہ شی ہفہ الضالین دی دا ہم امام رازی او ابن کثیر ذکر کریدے۔
پنجم قول دادے چہ المغضوب علیہم عنادی کافر او الضالین جہلی کافر دی او
دا قول مخلوم قول تہ راجع دے۔

سوال :- ہر کہ چہ حدیث مرفوع سرہ ثابت شویہ چہ دا یہودی او نصاری دی
نو مفسرینو یہ ذکر کہ نور و اقوال و سورة کہ حدیث نہ ولے تیمار ذکر کریدے :-
جواب عل مخکن ذکر کرے شویہ چہ یہ سند کہ حدیث کیں کلام دے او صحیح
نہ دے او یہ آیاتو کیں ذکر کہ غضب او ضلال پہ دوارو فریقو کیں دلالت پہ
تخصیص باندے نہ کوی۔

جواب عل یہ حدیث کیں ذکر کہ یہودی او نصاری یہ طریقہ کہ مثال سرہ دے

تخصیص دے۔ اور تخصیص یا لٹا کر نفی دے ماسیوانہ کوئی اور دلیل دے
جواب دادے چہ یہ قرآن کہیں ذکر دے غضب سورۃ دے اسباب کو دے کہے شوبہ
(چہ ہفتہ روستو ذکر کوئی) اور دغہ اسباب بغیر دے یہود اور نصاریٰ نہ ہم موجود
دی تو معلومہ شوبہ چہ یہ چاکہیں دغہ اسباب رتول یا بعض، موجود وی تو
ہفتہ مغضوب علیہم اور الضالین کہیں داخل دے۔

اسباب دے غضب :- اول تبدیلی دے نعمت دے اللہ تعالیٰ، دویم کفر بآیات اللہ تعالیٰ،
دریم قتل دے انبیاء علیہم السلام، غلورم عصیان دے اللہ تعالیٰ، پنجم تجاوز کول دے
حدود دے شرع نہ (بقرہ ۱۷۸)، شپویم کفر بالقرآن دے عناد دے وی نہ (بقرہ ۱۷۹)، اووم
قتل دے مؤمن عمداً (نساء ۸۱)، اتم نفرت دے دین حق نہ او طعن کول پہ ہفتہ بابت
(مائداہ ۸۱)، تھم پہ ورج دے جنگ (غزہ) کہیں تبستیدال (انفال ۸۱)، لسم افشاء
پہ اللہ تعالیٰ باندے (اعراف ۸۱)، یوولسم جدال دے مؤمن و نواسیہ اسماء شریکہ
دے معبودان و باطلو کہیں (اعراف ۸۱)، دولسم دے وعدے دے نبی نہ خلاف کول (طہ ۸۱)،
دیار لسم پہ رزق دے اللہ تعالیٰ کہیں طعیان کول (طہ ۸۱)، خوار لسم مرتد اکیدال دے ایمان
نہ (نحل ۸۱)، پنچلسم محتاجہ کول پہ پارسہ دے اللہ تعالیٰ کہیں (شوری ۸۱)، شپا لسم
نہ امید دی او انکار کول دے بعث بعد الموت نہ (ممتحنہ ۸۱)، اوولسم پہ اللہ تعالیٰ
باندے بدگمان کول (الفتح ۸۱)۔ او دا اسباب پہ مختلفو خلقو کہیں موجود دی۔
مشرکان۔ منافقان۔ کافران۔ عنادی۔ مرتدین۔ قاتل دے مؤمن عمداً۔ یہود۔
دے میدان جہاد نہ تبستیدال و نکے۔ شرکی تو مونو کہیں جکرے کوونکے۔

وَالضَّالِّينَ، دامعطوف دے پہ المغضوب علیہم باندے دے غیر دے لائے دے لا
دے تاکید دے نفی دے پارسہ دے او کہ لائے نہ وے ذکر کرے تو وہم کیدے شوبہ دا
معطوف دے پہ الضالین انعمت باندے تو پہ لا راوہ سورۃ دا وہم دفع شوہ
ضلال پہ لغت دے عرب کہیں پہ لسن معاً تو سورۃ راغلے دے۔ غائب کیدال۔
پر بادیدال۔ مرگ۔ دفن کول۔ پتیدال۔ ہیڑیدال۔ روکیدال۔ غور زیدال۔
تئل۔ جھل۔ دامعانی ابن منظور پہ لسان العرب کہیں او صاحب قاموس ذکر
کرے دی۔ او ضلال پہ عرف دے شرع کہیں او پیدال دے لارے دے حق نہ او بے
لارے کیدال کہ عمداً وی یا خطاء دا پہ مقابلہ دے ہدایت کہیں راغی۔ قرآن کریم
کہیں پہ لسن معاً تو سورۃ مستعمل دے بعض لغوی او یومعنی شرعی دے۔ اول
پہ معنی دے نسیان (بقرہ ۲۸۵)، دویم پہ معنی دے سا دکنی سورۃ (یوسف ۸۱)، دریم پہ

معنی د پیر محبت سره (یوسف ۹)، خلورم په معنی د حبط او بربادی سره
(کھف ۲۷)، یحکم په معنی د غفلت سره (طه ۱۳)، شپږم اړول د مقصدانه
(فرقان ۲۷)، اووم په معنی د ناخبرۍ سره (شعراء ۲۷)، اتم په معنی د روکیدلو
او غائب کیدلو سره (الم سجده ۲۷)، نهم حیرانی او یواځې والې (ضحیٰ ۲۷) په دې
آیت د سورة ضحیٰ کتب تفسیر قرطبی د دې معنی نه علاوه نورې معانی هم ذکر
کړې دي. لسم په مقابل د هدا آیت کتب او داخو په کثرت سره ذکر ده او په دې
آیت (ولا الضالین) کتب روستنځی معنی مراده ده.

د الضالین مصداق مخکې ذکر شو یعنی نصاری دی لیکن تخصیص یې په
هغه پورې نېشته ځکه چه اسباب د ضلال په قرآن کریم کتب پیر ذکر دی او هغه
ماسیوا د نصاری نه نور وگمراه خلقوته هم شامل دی.

اسباب د ضلال (گمراهۍ): داهم او ولس دی پشان د اسبابو د غضب. اول یمان
په بدله کتب کفر اخستل (بقره ۲۷)، دویم په علم یا ناسا عمل نه کول (نساء ۲۷)،
دریم د اتباع د رسول نه مخ گرځول او هغه ته دروغ وویل په قسم او شهادت
کتب (نساء ۲۷)، خلورم هر قسم شرک کول (نساء ۲۷)، یحکم د الله تعالی د لارې نه
خلق منع کول (نساء ۲۷)، شپږم په دین کتب غلو کول (بدعات جوړول یا مائتد)
اووم کفر کول (نساء ۲۷)، اتم تا بعداری د خوا هاش کول (سورة الانعام ۲۷)،
نهم په نبی باندې اعتراض او طعن کول (اسراء ۲۷)، لسم د الله تعالی او د رسول
صلی الله علیه وسلم نافرمانی کول (احزاب ۲۷)، یوولسم د اکثریت تا بعداری
کول بغیر د دلیل شرعی نه (انعام ۲۷)، دوولسم د الله تعالی د رحمت نه ناامیدی
کول (حجر ۲۷)، دیا لسم غیر الله ته رامنډ شمه وویل حاجت روا کتل (احقاف)
خوار لسم د الله تعالی د دشمنانو سره دوستانه کول (ممتحنه ۲۷)، پنځلسم په آخرت
باندې دنیا غوره کول (ابراهیم ۲۷)، شپاړسم د ذکر د الله تعالی نه د زړه سخت
کیدل (زمر ۲۷)، اوولسم د قیامت په باره کتب شک او جگرې کول (شوری ۲۷).
نور د دې آیتونو نه په ذکر د اسبابو د ضلال سره معلومه شوه چه الضالون د پیر
د لې دی اول مرتدین دویم مشرکین دریم کافرین خلورم عاصیان د الله
تعالی او د رسول د هغه یحکم د ستور و عبادت کوونکی شپږم د دشمنانو د الله او د
رسول سره دوستانه کوونکی، اووم یهود، اتم نصاری، نهم د رحمت د الله تعالی نه
ناامیدی کوونکی دنیا پرست خلق، لسم تا بعداری کوونکی د خوا هاشاتو د دې

تفصیل نہ معلومہ شوقہ چہ الضالین نوم یہ نصاریٰ پورے خاص نہ دے۔
فائدے | فائدہ علیٰ ہر کلمہ چہ لفظ کے غیر صفت یا بدل دے الذین نہ
 چہ مضاف الیہ کے صراط دے نو تقدیر کے عبارت دا سے شوقہ صراط غیر المغضوب
 علیہم لکہ چہ قراء یہ معانی القرآن کنیں او تور و مفسرینو ہم لیکلی دی او کوم چہ
 ابن کثیر لیکلی دی چہ دا اقامت کے مضاف الیہ دے یہ محائے کے مضاف بات دے
 نو تقدیر کے عبارت دا سے شوقہ غیر صراط المغضوب علیہم نو دا تکلف کے محکمہ
 چہ غیر صفت و و الذین کے پارہ یا بدل و نو ہفہ معنی ہم باطلیدی او دارنگ
 ہفہ فائدے تہ ہم نقصان رسیدی کومہ چہ روستو دویمہ فائدہ کنیں مونو
 ذکر کو و (واللہ اعلم)۔ او بتا یہ اول باندے معنی دادہ چہ منعم علیہم نہ دی
 مغضوب علیہم او بتا یہ دویم باندے معنی دادہ نہ لار کے مغضوب علیہم۔
فائدہ علیٰ دا محکمتیں اشارہ ذکر شویداہ یعنی یہ لفظ کے غیر صفتی کنیں اشارہ نہ
 چہ منعم علیہم (چہ انبیاء علیہم السلام او صحابہ کرام دی) دوی بالکل مغایر
 او مختلف دی کے اہل غضب او اہل ضلال تہ یعنی دوی کے اسبابو کے غضب او کے
 اسبابو کے گمراہی تہ یچ دی نو انبیاء علیہم السلام خو معصوم دی او صحابہ کرام
 او دہغوی تا بعد ازان محفوظ دی کے غضب او ضلال کے اسبابو نہ ہغوی دگتا ہو نہ
 مخان یچ ساتی او کہ چرے گناہ او کری نو یہ ہفہ باندے اصرار نہ کوی بلکہ زرتوبہ
 او یاسی او پشیمانہ شی او یہ دے کنیں رد ہے یہ ہفہ چاچہ کے انبیاء علیہم السلام
 عصمت نہ منی او یہ ہفہ چا باندے چہ صحابہ کراموتہ سب و شتم کوی او ہغوی
 تہ یہ بد نظر سرے گوری۔

فائدہ علیٰ مغضوب علیہم کے الضالین نہ محکمتیں ذکر کریدی دھو و جو نہ
 اولہ وجہ دادہ چہ کے مغضوب اول مصداق چہ یہود دی کے ہغوی زمانہ محکمتیں
 وہ کے نصاراؤ نہ چہ اول مصداق کے الضالین دی۔ دویمہ وجہ دادہ چہ آبادی
 کے یہود یا نومدائین تہ نزد دے وہ کے آبادی کے نصاراؤ نہ۔ دریمہ وجہ دادہ چہ
 کے غضب متقابلہ کے نعمت سرے شکار دہ او ہر چہ ضلال دے نو دہفہ متقابل
 خو ہدایت دے او ذکر کے دہ متقابلینو یہ لفظ او معنی کنیں محسن پیدا کوی۔
فائدہ علیٰ المغضوب علیہم کے یہ صیغہ کے مفعول او الضالین کے یہ صیغہ کے
 اسم فاعل سرے ذکر کرے دی وجہ کے فرق دادہ چہ اسباب کے غضب اگرچہ داخل
 دی یہ کسب کے انسان کنیں لیکن نزول کے غضب یہ اختیار کے انسان کنیں نیستہ

نو پھ صیغہ کے مفعول کتب کے دوی ہے اختیارئی تہ اشارہ شوق او اهل ضلال چہ دی
 نو دوی خو کسب کے ضلال کرے دے او غورہ کریدے ضلال پہ ہدایت باندے
 او کہ اسم مفعول (المضلیین) ہے وٹیلے دے تو وہم پیدا اکیدالوجہ دوی پہ ضلال
 کتب مجبوریہ او معذوریہ دی او دایہ خونہ دے۔ تو پھ دے کتب رد دے پہ جبریں
 باندے چہ ہنوی کے ہیچ فعل نسبت بتداء تہ حقیقہ نہ منی بلکہ وائی چہ دالمجاز
 دے لکہ چہ پہ ایانک تعبد کتب پہ دوی باندے رد وے۔

فائدہ اول الضالین ہے پہ لا سرہ ذکر کرو او پہ غیر سرہ ہے ذکر نہ کرو کہ لا
 فائدہ خو محکب موبہ ذکر کریدہ او ذکر نہ را و پلو دیارہ شو وجہ دی اولہ وجہ
 دادہ چہ لفظ لا کتب کے غیر پہ نسبت حرفونہ لہ دی تو ایجاز پہ کلام کتب سرہ
 دی افادے تہ موجود شو۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ دے کتب بچ کول کے کلام دی
 کے تکرار کے لفظ تہ محکمہ چہ دویہ کر تہ غیر وٹیل بغیر کے خدہ قاصیہ نہ پہ ژبہ باندے
 ثقل (درون ولے) پیدا کوی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ پہ دے مقام کتب دوی مقصد
 دی اول مقایرت ہنہ حاصل شو پہ لفظ کے غیر سرہ پہ یو محل سوہ او دویم مقصد
 نفی دے او کے ہنہ دیارہ لفظ کے لا بشہ صریح دے کے لفظ کے غیر نہ۔

فائدہ علی کے سورہ فاتحہ ختم ولونہ روستو امین وٹیل مستحب دی کے موع نہ
 بھر وی او کہ پہ داخل کے موع کتب وی لیکن پہ داخل کے مانعہ کتب دیر تاکید
 دے یعنی سنت مؤکدہ دی او دلیل دادے چہ کے امین کے وٹیلو بعض احادیث
 عام دی تخصیص کے موع پہ کتب نیشہ او بعض خاص دی پہ موع کولو
 پورے بنیا احکم کے منفرد او امام او مقتدی کے پارہ ہم کے او کلہ چہ مقتدی سورہ
 فاتحہ اولوی او امین امام وای تو امین بہ وائی پہ اوچت او از سرہ۔ او دامنہ ہی اکثر اہل علمو کے
 او پہ تیز کے امام مالک رحمۃ اللہ علیہ پہ امام باندے امین وٹیل نیشہ او
 ہنہ دلیل نیو لے دے پہ حدیث کے ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ چہ مؤطا امام مالک
 کتب ذکر دے او حدیث کے ابو موسیٰ چہ امام مسلم را و پے دے او پہ ہنہ کتب
 کے امام لوستل کے امین ذکر نہ دی لیکن حدیث متفق علیہ کتب کے امام امین وٹیل
 ذکر دی نو دایادت کے ثقہ راوی دے او دارنگ احادیث تفصیلی دے او ہنہ
 اجمالی دے۔

مسئلہ کے جہر پہ امین او اخفاء کول :- اتفاق کے اہل علمو دے چہ
 داد واپہ عملوتہ جائز دی پہ ہنہ باندے گناہ یا کے بدعت اطلاق نشی کیدالے

صرف اختلاف پہ غورہ والی کتب دے لکہ چہ امام ولی اللہ رحمۃ اللہ علیہ پہ حجة اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم ذکر کرے دی لیکن ہر جانب والاچہ اولیت درجے کے وجوب تہ کہ سوی
او پہ بل جانب باندے ید وائی ہفہ پورے مسعرے کوی نو دا بیا بدعت کرے۔
پہ دے موجودہ زمانہ کتب پہ دے علاقو کتب تعصب کے مذاہب تردے پورے
رسید لے دے چہ جہر بالتامین پورے مسعرے کوی او کہ ہفہ تشبیہ و رکوی
کہ اواز کے حیوانا تو سورة او و سورة کہ دشمنی معاملہ کوی دا یقینا پہ سنت دینی صلی اللہ
علیہ وسلم پورے خندانئی کول دی کہ دے وچے نہ کہ دغہ متعصبیتو کہ شبہاتو
کہ ازالے کے پارہ پہ دے مسئلہ لہ مناسب تفصیل لیکم اگرچہ کہ دے کہ تفسیر سورة
تعلق بیشتہ۔

کہ جہر بالتامین کے پارہ استدلال پہ احادیثو سورة پہ اول دلیل حدیث
دے چہ امام بخاری پہ دلیل کہ جہر کتب ذکر کرے دے اذہ ائمن الامام فاقنوا او
بل حدیث اذہ ائمن الامام غیر المغضوب علیہم ولا الضالین فقولوا امین،
ابن حجر وئیله دی چہ پہ اول حدیث کتب وجہ کہ دلالت پہ جہر باندے دادہ چہ
امین کہ امام کہ چرے مقتدی نہ اوری (یعنی جہر پرے اونکری) نو مقتدی بہ
خہ رنگ امین او وائی او حال داچہ امین کہ مقتدی ئے معلق کرے دے پہ امین
کہ امام پورے۔ او ابن قیم پہ اعلام الموقعین ص ۳۳۳ کتب ذکر کرے دی کہ چرے
جہر کہ امام پہ امین سورة نہ وے نو ممکن نہ دہ چہ مقتدی کہ ہفہ سورة پہ امین
وئیلو کتب موافقت او کری۔ او ابن حجر دوم حدیث پہ بارہ کتب ذکر کریدی،
چہ پہ حدیث کتب امر دے پہ قول کہ امین سورة او پہ قول سورة چہ خطاب مطلقاً
واقع شی نو حمل کیبری پہ جہر باندے او دارنگ قول کہ مقتدی ئے متعلق
کرے دے پہ قول کہ امام پورے او قول کہ امام پہ امین سورة جہراً دے نو قول کہ
مقتدی بہ ہم جہراً وی کہ پارہ کہ موافقت پہ صفت کتب۔ او نور وجوہ ئے ہم
ذکر کرے دی (فتح الباری ص ۳۳۳)۔

دویم دلیل حدیث کہ وائل بن حجر رضی اللہ عنہ دے ہفہ امام ترمذی او ابن
ماجہ او دارمی او بیہقی او دارقطنی او احمد او ابو داؤد وغیرہ روایت کرینا او پہ
ہفہ کتب مداً پہا صوتہ او بل روایت کتب رفع پہا صوتہ دے او امام ترمذی
وئیله دی چہ دا حدیث حسن دے او ابن قیم اعلام الموقعین کتب وئیله دی چہ
اسناد کہ دے صحیح دی دارنگ حافظ ابن حجر پہ تلخیص کتب دیتہ صحیح وئیله دی

او مگر یہ معنی ذکر قیام اور جہر سرور دے لکھ چہ بل روایت کتب دی او شیخ عبدالحق دہلوی حنفی ہم داخیرہ غورہ کر پیدا۔ او تور دلیلونہ ذکر جہر بالتامین ذکر پارسہ امام ترمذی ذکر علی او ذکر ابو ہریرہ رضی اللہ عنہما احادیث اشارہ ذکر کر پیدای چہ ہغہ حاکم بیہقی او دارقطنی را ورے دی او بیہقی ورتہ حسن صحیح وئیلے دی او حافظ زیلعی ہم یہ ہغہ کتب سکوت کرے دے۔ او تور احادیث ہے ہم ذکر کر پیدی ذکر بارہ اثبات ذکر جہر اگر چہ یہ ہغہ کتب کلام دے یہ اعتبار کہ سند و تفسیر۔

دآمین پت وئیلو ذکر بارہ دلیلونہ او ذکر ہغہ تنقیح :- اول دلیل حدیث ذکر شعبہ دے او یہ ہغہ کتب آحق بیہا صوۃ را غلے دے او ہغہ امام احمد او ابو داؤد طیالسی او ابو یعلی روایت را ورے دے او حاکم او ترمذی یہ لفظ ذکر حفص بیہا صوۃ سرور را ورے دے۔ لیکن دا استدلال ضعیف دے یہ دیرو و جو سرور اولہ وجہ دادہ چہ امام ترمذی وئیلے دی چہ ما ذکر امام بخاری نہ او ریدالے دی چہ حدیث ذکر سفیان اصح دے ذکر حدیث ذکر شعبہ نہ یہ دے حائے کتب او شعبہ یہ دیرو حائونو کتب ذکر حدیث نہ خطا شویداے۔ دویمہ وجہ چہ ہم امام ترمذی وئیلے دی چہ ما ابو زرعہ نہ ذکر حدیث یہ بارہ کتب تیوس او کپرونو ہغہ جواب او کپرونو چہ دلتہ حدیث ذکر سفیان اصح دے۔ دریمہ وجہ دادہ چہ امام ترمذی یہ باب ذکر تعلیم القرآن کتب ذکر یحیی بن سعید نہ نقل کر پیدای چہ کوم حائے کتب ذکر شعبہ نہ سفیان خلاف او کپری نوزہ بہ عمل کووم یہ قول ذکر سفیان بانہ۔ ثلورمہ وجہ دادہ چہ امام ذہبی یہ تذکرۃ الحفاظ کتب ذکر صالح الجزرہ او ابو حاتم او ابو زرعہ او ابن معین نہ نقل کر پیدای ہغوی وئیلے دی چہ سفیان حفظ دے ذکر شعبہ نہ۔ پنجمہ وجہ دادہ چہ ذکر سفیان متابعین یہ دے روایت کتب موجود دی علاء بن صالح او علی بن صالح او محمد بن سلمہ اگرچہ روایتی ضعیف دے او ذکر شعبہ ہجرت متابع یہ دے کتب نیستہ۔ شپرمہ وجہ دادہ چہ زیلعی یہ نصب الراية کتب ذکر بیہقی نہ ذکر شعبہ روایت موافق ذکر سفیان سرور نقل کرے دے یعنی را قیام بیہا صوۃ او بیہقی یہ المعروف کتب وئیلے دی ذکر سند صحیح دے نو کیداے شی چہ شعبہ ذکر مخفی روایت نہ رجوع کرے وی۔ او علامہ عینی چہ ذکر امام ترمذی ذکر اعتراضو جوابو نہ کرے دی یو ہم یہ ہغہ کتب ذکر مسئلہ ذکر اثبات ذکر بارہ مفید نہ دے۔

دویم دلیل ذکر پت وئیلو دآمین۔ قول ذکر ابن مسعود رضی اللہ عنہ چہ ثلور

خیزو نہ بہ امام پنت وائی یوپہ ہفے کبن امین دے او دارنگ کتاب الاثار کبن ابراہیم تخی
 نہ ہم نقل دے۔ لیکن دے مرفوع صحیح حدیث پہ مقابلہ کبن دے موقوف او مقطوع
 روایا تو نہ دلیل نیول عطا دی۔ مولانا عبدالحی لکھنوی پہ سعایہ کبن وٹیلے دی
 چہ اثر دے تخی وغیرہ دے روایات مرفوعہ مقابلہ نشی کولے۔

دریم دلیل امام طحاوی دے عمر او علی رضی اللہ عنہما نہ روایت نقل کرے دے
 چہ دوی یہ پہ امین سرہ جہر نہ کولو۔ لیکن دا اثر ضعیف دے ٹحکہ چہ دے
 یہ سند کبن سعید بن المرزبان البقال دے او ذہبی پہ میزان کبن ذکر کریدی
 چہ ہفہ متروک او منکر الحدیث دے۔

نو دے دلیلونو دے تقابل نہ روستو دا معلومہ شہوہ چہ جہر پہ امین وٹیلو
 سرہ اولی سنت دی دے دے وچے نہ پہ السعایہ کبن مولانا لکھنوی وٹیلے دی چہ
 قول پہ امین بالجہر سرہ اصح دے ٹحکہ چہ دا مطابق دے حدیث دے نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم سرہ او روایت دے خفص ضعیف دے مقابلہ دے روایا تو دے جہر نشی کولے
 او کہ چرے صحیح شی تو مراد یہ دے خفص لو بے شکتہ والے دے آواز شی (چقہ بہ مراد
 نہ وی) لکہ چہ ابن ہمام دیتہ اشارہ کرے دے او شہ ضرورت دے چہ احادیث دے
 جہر حمل شی پہ بعض اوقات تو باندھے یا پہ تعلیم باندھے او قول پہ دے خبرہ
 چہ دا جہر پہ اول وخت کبن وڈ دا خودیرہ ضعیفہ خبرہ دے (دا جوابوہ احنافو کریدی)
 او اثر دے ابراہیم تخی او پیشان دے ہفے دے مرفوع روایا تو سرہ مقابلہ نشی کولے۔

(السعایہ ص ۱۱۱ جلد ثانی)

الحمد لله تفسیر دے سورة فاتحه ختم شو

سورة البقرة
مدنیہ

ایاتھا ۲۸۲
رکوعاتھا ۴۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خامن پہ نوم د الله تعالیٰ امداد غوار و یہ شروع کو لو کہیں چہ رحمن اور رحیم دے۔

الْم ۱ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۚ

الله تعالیٰ دے دے یہ مراد خہ پوہہ دے۔ داپورہ کتاب دے نیشہ ہیچ شک پدی کہیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة البقرة

نوموتہ دے سورت :- (۱) فسطاط القرآن۔ فسطاط لوئے خیمے تہ وئیے شی
چہ مشعلہ وی پہ دیرو خلقو باندا دے دارنگ داسورت ہم مشتمل دے پہ دیرو
لو یومضامینو دقرآن کریم باندا دے یعنی عقیدہ اعمال، معاملات، احکام، سیاسیات
جہاد، امثال، تاریخ دینی اسرائیل و آداب وغیرہ۔ (۲) سنام القرآن۔ سنام اعلیٰ
جانب دخیز تہ وئیے شی لکہ دأوبن پہ شایاندا دے قوب دے ہفتہ سنام وئیے شی
نو دارنگ داسورت اعلیٰ دے پہ سورتو تو کہیں یہ اعتبار د مضامینو سورہ۔ (۳) زہراء
محکہ چہ د قیامت پہ ورج یہ داسورت او سورہ العمران دواہرہ چمک (پرچ) کوی
د دوی دلوستونکی پہ سر باندا دے۔ (۴) سورہ البقرہ۔ محکہ چہ دامشقل دے پہ قصہ
د ذبح د بقرے باندا دے چہ ہفتہ بیچ کنڈی دشرک دیہودیا نووہ او دارنگ پدی کہیں
عبادت د عجل (سختی) ذکر دے پہ قباٹھو دیہودیا نو کہیں او عجل ہم جلس د بقرہ
دے یعنی داسورت دعوت دے عابدینو د بقرہ لورہ خالص توحید طرفتہ۔
رابط دے سورت د سورہ فاتحہ سورہ پہ دیرو وجو سورہ دے۔ اولہ وجہ دادہ
چہ سورہ فاتحہ اجمال دے او سورہ بقرہ تفصیل دے د مضامینو د سورہ فاتحہ۔
طریقہ د تفصیل دادہ۔ (۱) چہ فاتحہ کہیں الحمد للہ ذکر شونو پہ دے سورت کہیں
اسماء حسنیٰ او صفات د خالقیت اور بوییت ذکر کوی۔ (۲) پہ فاتحہ کہیں رب
العلمین ذکر وونو پہ دے سورت کہیں اثبات د ربوبیت د الله تعالیٰ دے
پہ ۱۱۱ کہیں او پہ ۱۱۱ ۱۱۱ ۱۱۱ ۱۱۱ ۱۱۱ ۱۱۱ کہیں۔ (۳) پہ سورہ فاتحہ کہیں الرحمن
الرحیم ذکر دے او پہ دے سورت کہیں آثار د رحیم پہ ذکر د نعمتونو خاصو سورہ
پہ بنی اسرائیل و باندا دے او نعمتوزہ عامہ پہ تولو خلقو (الناس) باندا دے۔
(۴) پہ سورہ فاتحہ کہیں مالک ذکر شونو پہ دے سورت کہیں پہ ایت الکرسی
او پہ ۱۱۱ کہیں د ہفتہ د ملک تفصیل ذکر کوی۔ (۵) پہ سورہ کہیں یوم الدین

ذکر شو تو یہ دے سورت کتب ذکر خوف اخروی او بشارت اخرویہ ذکر دے یہ طریقہ
 ذکر سورہ - (۶) یہ سورہ فاتحہ کتب ایاک نعید ذکر و ذکر تو یہ دے سورت کتب اثبات
 ذکر دے دے یہ دلیل و سورہ یہ کتب او یہ وصیت کی یعقوب علیہ السلام
 سورہ یہ کتب - (۷) یہ سورہ کتب ایاک نستعین ذکر شو تو یہ سورہ بقرة
 کتب احتیاج کا انسان اللہ تعالیٰ تہ یہ پیدائش و تربیت وغیرہ کتب یہ مختلف تعبیرات و
 سورہ ذکر دے - (۸) یہ فاتحہ کتب طلب کمال و ہدایت کصراط مستقیم و ذکر دے سورت
 یہ ابتداء کتب ذکر اجابت ذکر شوجہ ک کتاب ہدی دے او ترغیب او صداقت
 ک کتاب اللہ ذکر شو - (۹) یہ فاتحہ کتب یے درے قسمہ ک خلق و ذکر کپل نوذ سورہ
 بقرة یہ اول کتب ذکر دعویٰ ک اوصاف و احوال تو تفصیل دے (۱۰) یہ فاتحہ کتب الذین
 انعمت علیہم ذکر کپل نو یہ دے سورت کتب ذکر مصداق یے ذکر کپل نو یہ ذکر
 ک متقین و اوصاف ک دعویٰ او ذکر ک بعض انبیاء علیہم السلام (ابراہیم، اسماعیل
 اسحاق، یعقوب، موسیٰ، عیسیٰ او نور انبیاء علیہم السلام اجمالاً) او ذکر ک طالوت
 او ذکر ک ملک و بجا ہدی نو - (۱۱) یہ سورہ سورت کب المعضوب علیہم ذکر و تو یہ
 سورہ بقرة کتب ذکر مصداق او بعض اسباب ک غضب او ک لعنت ذکر کپل - (۱۲) یہ
 سورہ سورت کتب الضالین ذکر و تو یہ دے سورت کتب یے بعض اسباب ک ضلال ذکر کپل
 دعویٰ ک سورہ بقرة :- اثبات ک توحید ک ربوبیت او ک الوہیت ک یہ لس طریقہ
 (جو) سورہ - اولہ وجہ ذکر ک توحید یہ خلور و تعبیرات و سورہ یہ کتب توحید
 ک عبودیت اور ربوبیت یہ کتب توحید یہ تشریح او تحلیل و تحریم کتب - یہ کتب
 توحید یہ اسماء او صفات سورہ او رد ک شفاعت قہریہ (شرکیہ) - او یہ کتب
 توحید یہ تصرف او علم کتب سورہ ک عقیدہ ک حساب نہ - دویمہ وجہ اثبات
 ک توحید دے یہ عقلی دلیل و سورہ چہ سورہ تقسیم دی درے قسم و توتہ اول
 استدلال یہ اعیان محسوسہ چہ مواد ک تربیت دی یہ کتب او سورہ
 پنجمہ دلیل و تہ دی - دویم استدلال یہ کیفیات و ک اعیان و سورہ چہ سورہ لس دی
 یہ کتب - دریم استدلال یہ اسماء او صفات سورہ چہ سورہ لس دی یہ سورہ
 کتب - دریمہ وجہ اثبات ک توحید دے یہ نقلی دلیل و سورہ ک ابراہیم او یعقوب
 علیہما السلام تہ - خلور و وجہ اثبات ک توحید دے یہ رد ک و سورہ یہ تلو
 اقسام و ک شرک باندا - رد یہ شرک فی العلم یہ شہید ایا تو نو کتب - او یہ شرک
 فی التصرف باندا - یہ شہید ایا تو نو کتب - او یہ شرک فی العبادت باندا - یہ درے

ایا تو نکین او پہ شرک فی الدعام پہ یوایت کین او پہ شرک فی التعلیل والتحریم
 پہ دوه ایاتو نکین او پہ شفاعت قهریہ باندے پہ یوایت کین او پہ عقیدہ د
 انخا ذالولہ باندے پہ یوایت کین۔ پنجمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د
 صداقت الرسول سرہ پہ طریقہ کدفع ک شبہا تو سرہ د صداقت د رسول نہ۔
 شپہمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د خاص نعمتو نو سرہ پہ بنی اسرائیلو
 باندے پہ سبب، ک عقیدہ د توحید سرہ۔ اوومہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ
 ذکر د عذابو نو او فضا محو (سوائی) د بنی اسرائیلو پہ سبب د اعراض د توحید نہ۔
 اتمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د قتال فی سبیل اللہ ک پارہ د نشر و اشاعت
 او غلبہ د توحید او خلاصول د مرکز د توحید (چہ کعبہ دہ) د تسلط د مشرک نو نہ۔
 نہمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د ترغیب الی الانفاق فی سبیل اللہ سرہ
 د پارہ د اشاعت د توحید۔ لسمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د اسماء حسنی
 ک اللہ لہ چہ شپہر و یشت دی پہ حذف د تکرار سرہ ک صفات فعلیہ ک اللہ تعالیٰ نہ
 او دعویٰ د توحید خلور کرتہ ذکر دہ لکہ چہ مخکین بیان شول نو دار تک صداقت
 د رسول ہم خلور کرتہ ذکر دے پہ ۱۰۰ اولک او پہ ۱۱۰ او پہ ۱۲۰ کین او دار تک
 قتال فی سبیل اللہ خلور کرتہ ذکر دے پہ ۱۳۰ ۱۴۰ ۱۵۰ کین او دار تک انفاق
 فی سبیل اللہ ہم خلور کرتہ پہ ۱۶۰ ۱۷۰ ۱۸۰ کین ذکر دے۔
 خلاصہ اجمالیه د سورت پہ ترتیب د مضامینو سرہ دادہ:- اول دعوت د
 قرآن نہ او د حق تاثیر او حالات د مخالفت کو کو تکرر پورے۔ دویم ذکر د مقصد
 ک دعوت قرآن پہ دلیلو نو او تخویف او بشارت سرہ تربط پورے۔ دریم ضرورت
 د خلافت دے د قرآن د مقصد ک جاری کولو د پارہ سرہ ک صفت او د حق ک خلیفہ
 نہ تربط پورے۔ خلورم ذکر د بنی اسرائیلو چہ اول استخلاف ک زمکے هغوی نہ
 ور کرے شو سرہ ک ذکر د اسباب د بقا د خلافت نہ چہ پابندی ک او امر او نواہی دہ
 تربط پورے سرہ ک نصرت د اللہ تعالیٰ نہ پہ اتو خاص نعمتو نو سرہ تربط پورے۔
 پنجم ذکر ک اسبابو د انتقال د خلافت دے د بنی اسرائیلو نہ چہ هغه ک دوی قبا ع
 دی پہ تفصیل سرہ، سرہ ک دعوا براہیمی نہ چہ سبب د انتقال د خلافت او
 رسالت و خاتم النبیین او د هغه امت نہ تربط پورے۔ شپہم تعلیم د ادابو
 مؤمنانو نہ او منع کول ک دوی ک تقلید د اباؤ نہ پہ احکامو کین او پہ تحریم و تحلیل
 کین محکمہ داخلافت دے ک خلافت شرعیہ نہ تربط پورے۔ اووم تفصیلی ذکر

۱ نظام و خلافت دے چہ ہفہ تہذیب ک نفوسودے او اجراء ک احکام سیاسیہ د پام
 ۲ دامن ک نفسونو او مالونو او فریضہ ک خلافت چہ اجراء ک قتال فی سبیل اللہ دہ
 ۳ سرۃ ک امور و ک تدابیر منزل نہ د پام نہ ک حفاظت ک کورنی ک فساد نہ تربت پورے
 ۴ اتم ذکر ک اتفاق فی سبیل اللہ دے د پام ک دوام او ک بقاء خلافت ک د پام ک اتفاق فی سبیل اللہ
 ۵ او منع ک ریوا و د ہفہ تجارت نہ چہ سبب ک تنازع وی او اختتام پہ دغا سرۃ دے۔
 ۶ محلا صہ تفصیلیہ: پہ اعتبار ک حصو او ک بایونو سرۃ، (داخلہ صہ ک یو یو باب
 ۷ پہ سرکین پہ ذکر کیدیشی د پام د مزید فہم او پوہ ک مقصد ک ایاتون د اسورت
 ۸ تقسیم دے خلور و حصوتہ پہ ہرہ حصہ کین خلور یا بونہ دی اولہ حصہ پہ
 ۹ اثبات ک توحید کین دہ تربت پورے دویمہ حصہ پہ اثبات ک رسالت ک محمد
 ۱۰ رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) کین دہ پہ دفع کولو ک شبہا تو سرۃ تربت پورے
 ۱۱ دریمہ حصہ پہ ذکر ک قتال فی سبیل اللہ کین او د ہفہ د پام ضروری امور تر
 ۱۲ ۱۳ پورے خلور مہ حصہ پہ ترغیب کین دہ د پام ک اتفاق فی سبیل اللہ سرۃ ک
 ۱۴ منع کولو ک معاملہ ک ریونہ تراخرد سورت پورے۔ بیا اولہ حصہ تقسیم دہ خلور او
 ۱۵ بایونو تہ اول باب تربت پورے دے پہ دے کین اول ذکر ک عظمت ک قرآن
 ۱۶ کریم دے پہ دریمہ صفا تو سرۃ پہ بک بک کین۔ دویم پنچہ صفا ک د پام ک متقیانو
 ۱۷ چہ ک قرآن نہ پورہ فائدہ اخستونکی دی او ک ہغوی جزا دنیوی او اخروی تر
 ۱۸ بھ پورے۔ دریم ذکر ک عنادی کافرانو او ک ہغوی دریمہ احوال سرۃ ک ذکر ک سزا
 ۱۹ دنیوی او اخروی نہ تربت پورے۔ خلور م ذکر ک متافقا نو دینکس قباہودے سرۃ
 ۲۰ ک سزا دنیوی او اخروی نہ تربت پورے۔ پنجم مثالونہ ک مخالفینو ک قرآن کریم
 ۲۱ اول ک ہفہ کسانو چہ ک قرآن کریم نہ فائدہ نہ اخلی او نہ اوری او خلق ترینہ
 ۲۲ منع کوی، دویم ک ہفہ کسانو چہ بعض ایاتونہ اوری ک خپل مفاد دنیوی د پام
 ۲۳ او ک بعض غور و نہ او سترکے بندوی ہرکہ چہ ہفہ ک دوی ک عیبونو اصلاح
 ۲۴ کوی تربت پورے۔

تفسیر:۔ بک الہ دیتہ مقطعات و بیلہ شی حروف دی پہ اصطلاح ک
 متقدمینو کین حکہ چہ ہغوی پہ ہرے کلے باندا دے ک حرف ک نوم اطلاق
 کو ک کہ اسم و ک او کہ فعل و ک۔ او اسماء دی پہ اصطلاح ک روستونو کین حکہ
 الف اسم دے ک مسطی چہ ا گے اولام اسم ک اولام مسطی دے او میم اسم دے
 او م مسطی دے نو بتا پہ دے باندا دے دیتہ اسماء مقطعات و بیلہ شی۔ او مقطعات

دے دے وجہ نہ دی چہ ہر یواسم جدا جدا الوستلے کیپی اوپہ دے باندے اتفاق
دے قرآؤ دے اگرچہ لیکل یے د اسم مرکب پیشان دی۔

دامقطعات دے یو کم دیرش سورتو توپہ ابتدا و کتب را غلے دی نول خواتہ اویادی
خوچہ تکرار ترینہ لرمے کرے شی نو خوارکس دی چہ دھق مجموعہ۔ نص حکیم
قاطع لے سر دے۔ اودا پہ کتابت (لیکلو) کتب پنٹہ قسمونہ دی۔ اول مفردات لکھ
ص۔ ق۔ ن۔ دویم مرکب دے دوونہ لکھ ظ۔ ط۔ س۔ ح۔ دریم مرکب دے دریونہ
لکھ الم۔ الر۔ طسم۔ خلورم مرکب دے خلورونہ لکھ المص۔ المز۔ پنجم مرکب دے
پنچونہ لکھ کھلیعص او حمتعشق راوپہ دے کتب اختلاف دے د بعض لکھ نیزچہ دا
حم۔ عشق دے۔

دے مقطعات توپہ بارہ کتب خو عقیدے سائل ضروری دی، اولہ عقیدہ ابن کثیر
ذکر کریدہ چہ ہفہ دادہ، چہ شک نیستہ چہ دا حرفونہ اللہ تعالیٰ عبث نہ دی
نازل کری۔ او خوک چہ داسے وائی چہ یہ قرآن کریم کتب داسے کلمات شتہ چہ
صرف تعبیر پرے کیپی او معنی یے بالکل نیستہ نو داسے شخص غتہ خطائی
کوی نوپہ نفس الامر کتب دے معنی شتہ دے محولہ دے معصوم (چہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دے) نہ خہ معنی ثابت وی نومونہ یہ یہ ہفہ باندے قول کوڈ او
کہ نہ وی نو توقف بہ کوڈ او وایو بہ چہ زمونہ یہ دے باندے ایمان دے چہ
دا الفاظ زمونہ رب دے طرف نہ دی (اتھی)۔ دویمہ عقیدہ سیوطی ذکر کریدہ
ہفہ دادہ، چہ کوم حرفونہ دے کوم سورتو توپہ افتتاح کتب را غلے دی نو دے ہفہ د
ہفہ سورتو نو سرہ ضرور مناسبت شتہ چہ د بل سورت سرہ ہفہ مناسبت
نیشتہ لکھ چہ ق۔ دے سورۃ ق۔ سرہ مناسبت لری اون دے سورۃ قلم سرہ مناسبت
لری (اودغہ شان سور) او ہفہ مناسبت کہ مونہ تہ معلوم وی لکھ بعض
بہ روستو مونہ ذکر کوڈ او کہ نہ وی معلوم۔ دریمہ عقیدہ دادہ چہ شروع
کول دکلام پہ داسے حرفونو باندے او دے استعمالول پہ کلام کتب دے عربو
اواہل کتابو توپہ نیز باندے معروف وکولکہ دے فصیح او بلیغ کلام نیستہ
وہ کہ داسے تہ وے نو ہفہ مخالفینو بہ ضرور پہ قرآن باندے دا اعتراض
کرے وے چہ دا حرفونہ بے فائدے دی یا دے فصاحت بلاغت تہ خلاف دی
ٹکھ چہ عنادیان خو ہر اعتراض پالہ محل گوری لیکن ہفوی دا اعتراض نہ دے کہ
بیایوہہ شہ چہ دا حرفونہ مرکبہ سرہ دے تقطیع نہ پہ لغت کتب دے ہج معنی

دپارہ نہ دی وضع کرے شوے ہاں پہ عرف کتب دے تخصیص پہ بعض معانی
 پورے کیدایشی پہ سبب کہ ہفتہ اقوال وجہ روسنویہ ذکر کو لے شی چہ دا اسماء
 کہ سورتونو دی یا کہ قرآن وغیرہ او دا حرفونہ مفردہ حواسماء دی وضع شوی دی
 دپارہ کہ مسیاً تو خپلو لکہ الف وضع کرے شوی دے دپارہ کہ حرف آ اولام وضع کرے
 شوی دے دپارہ کہ حرف دل۔ بیا پہ دے حرفونو مرکبو کتب کاہل علمو اختلاف
 چہ دا قسم کہ متشابہات نہ دی اوکہ نہ دی؟ قرطبی او ابن کثیر کہ خلفاء اربعہ او
 ابن مسعود رضی اللہ عنہم او کہ دیر و تابعینو نہ نقل کریدے چہ دے علم پہ
 اللہ تعالیٰ پورے خاص دے او کہ دے ہیج تفسیر مونی نہ معلوم نہ دے تو معلومہ
 شوع چہ دا متشابہات دی یعنی ہفتہ متشابہ چہ معنی ہے معلوم نہ وی اگرچہ حکم
 اوقائدے ہے معلومی بی فرق دے او کہ صفات الہیہ پہ مینع کتب دا دے چہ
 صفات حو حکمات دی پہ اعتبار کہ اصل معنی سرہ لیکن کہ کیفیت پہ اعتبار سرہ
 متشابہ دی او دا حروف خود معنی پہ لحاظ سرہ متشابہ دی۔ او نور و اہل علمو
 وٹیلے دی چہ دے معنی معلوم نہ متشابہ نہ دی بیا پہ ہفتہ معنی کتب اختلاف
 دے عبد الرحمن بن زید بن اسلم نہ نقل دے چہ دا نومونہ کہ سورتونو
 دی او کہ ابن ابی نجیح نہ نقل دے چہ دا اسماء کہ قرآن دی۔ او کہ سالم بن عبد اللہ
 وغیرہ نہ نقل دی چہ دا نومونہ کہ اللہ تعالیٰ دی او ابن ابی حاتم وٹیلے دی چہ
 ممکن نہ چہ دا معانی دے تہو لے پہ یو کرت مراد وی ٹکے چہ پہ دے معانی و کتب
 مناقات او تناقض نیستہ (خودا پہ نیز کہ ہفتہ چا صحیح دے چہ عبوم کہ مشترک
 نہ جائز وائی) اوکہ چہ ہر حرف محان محان لہ مراد وی تو پہ دے کتب دیر
 اقوال دی۔ اول قول دا دے چہ ہر حرف کہ اللہ تعالیٰ نوم تہ اشارہ نہ پہ طریقہ
 کہ ذکرہ جزء او مراد تربیتہ کل دے، تو الف اشارہ نہ اللہ تہ اولام اشارہ نہ لطیف
 بعبادہ تہ او میم اشارہ نہ مالک یا مجید تہ او پہ دے کتب تنبیہ نہ چہ دے سورت
 مضامین کہ دے درے نومونو مظهر دے۔ دویم قول دا چہ دا اشارہ نہ نور
 نومونو تہ یعنی الف اشارہ نہ اللہ تہ اولام اشارہ نہ جبرئیل تہ او میم اشارہ نہ
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ یعنی دا کتاب اللہ تعالیٰ نازل کریدے پہ واسطہ
 کہ جبرئیل پہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم باندا دے۔ دریم قول دا دے چہ دا اشارہ
 نہ نور و الفاظونہ الف اصل تہ اولام لازم تہ او میم محکم تہ اشارہ نہ یعنی اصل
 او لازم الاتباع لو حکم صرف دا کتاب دے۔ (دا تبصیر الرحمن للمہائمی ذکر کریدے)

معلوم قول دادے چہ الف متحرک پہ اصل کتب ہمزہ دے او ہقہ کہ ابتداء کہ
مخارجونہ دے چہ خلق (مرئی) دے اولام کہ مینج کہ مخارجونہ دے او میم کہ آخری
کہ مخارجونہ دے چہ (شونہ دے دی) ابن قیم فرمائیلی دی چہ یہ دے کتب اشار
دہ چہ داسورت مشتمل دے یہ ذکر کہ ابتداء کہ خلق او کہ مینج کہ ہقہ چہ احکام شرعیہ
دنیویہ دی او آخر کہ خلق چہ آخرت او قیامت دے۔ پنجم قول دادے چہ حرفونہ
تول داخل دی پہ دے درے مخرجونو کتب نو ذکر کہ دے درے حرفونو اشارہ دہ
تولو حرفونو تہ چہ مادہ کلام کہ اللہ تعالیٰ او کہ ہر کلام دہ۔ شپیم قول دادے چہ
ہر حرف پہ حساب کہ ابجد سورہ دلالت کوی پہ یو عدد باندے یعنی الف پہ یو
اولام پہ دیرش او میم پہ ثلویثت باندے لیکن ابن کثیر دے قول تہ ضعیف
وٹیلے دی او کوم حدیث چہ بعض مفسرینو پہ دے بارہ کتب ذکر کرے ہقہ
ضعیف دے۔ اووم قول دادے چہ دا حرفونہ کہ قسم کہ پارہ ذکر دی محکمہ چہ کہ
دے حروفو شان لوٹے دے کلام کہ اللہ تعالیٰ ترینہ جو ر شویڈے لیکن پہ دے
قول کتب دیر تکلف دے محکمہ حرفی قسم او جواب قسم نیشته۔ اتم قول دادے چہ
دا ذکر کہ بعض حرفونو دے او اشارہ دہ تولو حرفونو تہ کہ پارہ کہ تنبیہ پہ اعجاز قرآن
کریم باندے چہ مخاطبین پہ اول اوریدالو سورہ خبرشی چہ دامعجز کتاب دے او
وجہ کہ اعجاز دادہ چہ دا قرآن جو ردے کہ ہقہ حرفونو تہ چہ تمام لغتونو والا
کہ ہقہ نہ خیل کلام جو روی نو دا کلام کہ جنس کہ نور و کلامو تہ شویہ اعتبار
کہ اشتراک کہ مادے (چہ حروف دی) نو کہ چرتہ دا کہ بندہ کلام وے نو ہر بندہ بہ
قادر و کہ دے مقابلہ کتب بہ یے یو سورت یا یو جملہ جو پہ کرے وے لیکن
عام خلق خو پریردہ چہ کہ عربو قصبخان، بلیغان، شاعران او خطیبان کہ دے
کتاب مقابلہ تہ شی کو لے او تہ یے کرے دہ نو معلومہ شویہ چہ دامعجز کہ اللہ تعالیٰ
کلام دے او محمد رسول اللہ تہ رالیدلے شوے دے دا قول اکثر مفسرینو او
دارنگ شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ غورہ کریدے۔

سوال :- نو دا حرفونہ یے کہ یو سورت پہ ابتداء کتب پہ یو محائے ولے نہ راولے؟
جواب :- کہ کوچہ نہ چہ مشرکین عرب او یہود و نصاراؤ بہ وخت پہ وخت کہ قرآن
تکذیب او انکار کو و او پہ ہقہ بہ یے اعتراضونہ کول تو کہ دے وے نہ وخت پہ
وخت پہ مختلف سورتونو کتب تنبیہ کہ اعجاز بار بار ذکر شویہ کہ پارہ کہ ردیہ ہغوی
باندے۔ سوال :- ہر کلمہ چہ دامقصد او تو بیا مختلف حرفونہ پہ مختلف

سورتونو کتب و لے ذکر کریدی؟۔

جواب :- دے وے تہ چہ کہ ہر سورت سرے ہغہ حرفونہ مناسب دی کوم چہ دے
ہغہ پہ سرکبش ذکر دی مثلاً سورۃ ص سورۃ حرف کہ ص مناسبت دے حکم چہ
صاد اشارۃ دہ خصوصیتونو تہ اوپہ سورۃ ص کبش دیر خصوصیتونو (دشمنی، جہاکر) ذکر دی
او سورۃ ق سورۃ حرف کہ ق مناسبت دے حکم چہ ہغہ سورت کبش داسے الفاظہ
کثرت سرے دی چہ مشتمل دی پہ حرف قاف یا ن دے۔ نو دارنگ ہغہ سورتونو
چہ پہ سرکبش یے الف لام میم دے نوپہ ہغہ سورت کبش کہ دغہ حرفونو استعمال
دیر دے۔ سوال :- تہ حرفونہ چہ یو کم دیرش دی رکہ ہمزہ اوالف جدا جدا
شمارشی، اوائے ویشٹ دی رکہ ہغہ دوارہ پہ یو شمار کریشی، نو کہ ہغہ نہ صرف
خوارس حرفونہ ذکر کرے دی تہ دی ذکر کرے یا دے پہ بدالہ
کبش یے ہغہ نور خوارس و لے نہ ذکر کول؟۔

جواب :- اللہ تعالیٰ کہ خیل کلام کا عجاز پہ وجوہو یا ندے شد عالم دے کہ ہغہ
بے شمار حکمتونہ دی چہ موتہ پہ خیل علم کتب کہ ہغہ احاطہ نہ شو کولے لیکن
بعض وجوہ داسے شتہ چہ کہ ہغہ علم اللہ تعالیٰ بعض اہل علمونہ و رکے دے
کہ ہغہ تہ بعض دادی چہ پہ دے خوارس حرفونو کتب کہ حرفونو کہ صفات و رچہ
تعلق کہ مخارج و سرے لری، تہ لو قسمونو تہ اشارۃ دہ کہ ہرے نوے تہ نیم نیم ذکر
کرے کہ مہموسہ او مجہورہ او شدایدہ او رخوہ او مطبقہ او منفحہ اولیتین او
منخفضہ او حروف البدال کہ ہر یونہ نیم نیم او کہ قلقلہ او مستعلیہ نہ ہغہ نیم
چہ کم دے پہ نسبت سرے مقابل نیم تہ او کہ حروف ذلقیہ او حلقیہ تہ دہ
ثلثہ ذکر کرے دی او کہ حروف زوائد (چہ لس دی) نہ یے اوہ ذکر کرے دی اوپہ
ہر یو قسم کتب چہ کوم یے نہ دی ذکر کرے نو ہغہ کہ مذکورہ پہ مقابلہ کتب
لہر استعمال پری۔ او دارنگ دامقطعات یے پنچہ قسمونہ ذکر کریدی۔ درے
مفردات (ص۔ ق۔ ن) پہ درے سورتونو کتب۔ او خوارثیات (طس۔ ح۔ م۔ یس۔
ظہ) پہ نہہ سورتونو کتب او درے ثلاثیات (الم۔ الز۔ طسم) پہ دیارلس
سورتونو کتب او دہ رباعیات (التص۔ التل) پہ دہ سورتونو کتب او دہ خماسیات
(کھلیعص۔ حمعسق) پہ دہ سورتونو کتب پہ دے تہ لو کتب کہ علم عربیہ (ترکیب
کلمات) قسمونو تہ اشارۃ دہ۔ نو غورہ دادہ چہ کہ دے حرفونو پہ اصل معنی
اوپہ تفصیلی حکمتونو یا ندے اللہ تعالیٰ پوہہ دے لیکن بعض حکمتونہ چہ

لوح محفوظ کہیں لکھ پہ سورۃ زحرف تک۔ اور سورۃ واقعہ تک کہیں دی اور مکتوب
 دیکھ پہ صحیفہ و ملائکہ کہیں لکھ پہ سورۃ عبس تک کہیں دی اور مکتوب و دُورستو
 دتزل نہ پہ پانچواں پہ ہوا و کو اوپوست کو دُاوتوا و آخر منو کہیں اور جمع کرے
 شوے و وہ پہ سینہ دُنبی صلی اللہ علیہ وسلم کہیں اور پہ سینہ دُصحابہ کرام و اولیاء
 اور حافظان کہیں لکھ پہ سورۃ القیامہ تک اور سورۃ عنکبوت تک کہیں۔ اور مادہ دُکتب
 پہ قرآن کریم کہیں پہ دولس معانوسہ مستعمل دہ دلتہ دغہ مشہورہ معنی مراد
 دہ۔ کامل کتاب ددے و جے نہ دے چہ فصاحت اور بلاغت کے پہ اعلیٰ درجہ
 کہیں دے اور ترتیب دُکلمات و دُجملہ و دُایات و دُسورتو و دُمضامینو کے پہ
 اکملہ و جے سرہ دے اور مشغل دے پہ تلو و مہماتو دُدین یا تدا عقیدہ، اعمال
 بدائیہ، قلبیہ، معاملات، سیاسیات، اقتصادیات، نکاح، طلاق، احکام دُجفت،
 حدود، قصاص اور تعزیرات وغیرہ۔

لَا رَیْبَ فِیْہِ دُادویم صفت دُقرآن دے اور دُاصفت سلبیہ دے لکھ چہ مخکین صفت
 ثبوتیہ و دُ۔ اور غورہ دادہ چہ داجملہ دہ اور علت ردیل، دے دپارہ دُمخکین جملہ یعنی
 قرآن و لے کامل دے مخکہ چہ دہر قسم ریب نہ پاک دے اور نیشتوالے دُریب پور
 کمال دے یا داجملہ نتیجہ دہ دپارہ دُمخکین یعنی ہر کلمہ چہ دُکتاب کامل دے
 نو معلومہ شوہ چہ ہیج ریب پکین نیشتہ دے۔ اور دپہ قرآن کہیں پہ سورۃ یونس
 تک اور موجدہ تک کہیں دی۔ اور اریاب (شک کول) صفت دُمنافقین و دُکردے پہ سورۃ توبہ
 تک اور تورنہ اور حدید تک اور دُہر کافر پہ صفت کہیں پہ سورۃ مؤمن تک کہیں
 دُکردے اور اؤہ کرتہ پہ قرآن کہیں شاع پہ صفت مریب سورہ ذکر دُاوعدام اریاب
 صفت دُمؤمنانوپہ مدثر تک اور حجرات تک کہیں دُکردے۔ اور چہ نفی دُریب دہ دُ
 قیامت نہ نو یوولس کرتہ دُکردہ۔ اور اؤہ پارہ دُنفی دُجنتس دے اور ریب تکرہ دہ
 لا ندے دُنفی نہ نو دیر عموم پہ سلب کہیں قائدہ کوی یعنی ہیج ریب پہ لفظ
 اور معنی کہیں کے نیشتہ۔ ریب دُامادہ پہ قرآن کہیں پتچہ دیرش کرتہ مستعمل
 شویدہ اور لفظ دُریب اتلش کرتہ دے۔ ابن الاثیر و ٹیلے دی چہ ریب و ٹیلے شی
 شک تہ سورہ دُتہمت نہ اور دارحک پہ روح المعانی کہیں ہم دُکردی اور اکثر پہ مطلق
 شک کہیں استعمالیری اور کلمہ حادثہ تہ ہم و ٹیلے شی لکھ ریب المنون (طوریت)
 اور ریب الداہر پہ معنی دُحوادثو دُزمانے۔ نو پہ ریب کہیں معنی دُتنگوالی دہ یعنی
 پہ شک سورہ زمرہ دُتنگیری لکھ چہ پہ حوادثو سورہ ہم دُتنگسیارائی۔ اور دُشک

یہ تاکیداتیں مریب ہم دے دے وجہ نہ رائجی چہ شک عام دے اور یب خاص دے او دے دے وجہ نہ دے یہ استعمال کیں ہم فرق دے ہفتہ دادے چہ شک استعمال یب یہ مقام ک ترد کیں چہ یو جانب باندے کلک تہ وی نو د شک لرمے کولو د پارہ دوہ طریقے دی یو تپوس کول لکہ یہ سورۃ یونس سلاک کیں دی دویم بیان کول لکہ سورۃ یونس سلاک کیں دی او ہر چہ ریب دے نو د ہفتہ د ازالے د پارہ د تھادی (طلب د مقابلے) او مناظرے ضرورت وی لکہ یہ سورۃ بقرہ سلاک کیں دی۔

سوال عہ ہر کلمہ چہ ریب خاص دے او شک عام دے او یہ نفی د خاص سورہ نفی د عام تہ لازم یب او حال دادے چہ قرآن کریم کیں ہیج شک ہم نیشستہ لکہ چہ یہ کیں ریب نیشستہ ۹۔

جواب :- عام مفسرینو لیکلی دی چہ دلتہ د ریب نہ مراد شک دے د قبیلے د ذکر د خاص تہ او مراد ترینہ عام دے یا ذکر د مسبب او مراد ترینہ سبب دے۔

سوال عہ ہر کلمہ چہ مراد د ریب نہ شک دے نولاشک فیہ یے ولے او تہ وثیلہ جواب :- مخاطبین د قرآن (منکرین) صرف شک والا نہ و وبلکہ ریب کوونکی ہم و و لکہ یہ سورۃ بقرہ سلاک کیں دی او یہ کلام کیں رعایت کول د مخاطب پورہ بلاغت دے دے دے وجہ نہ نفی د ریب یے او کپہ۔

سوال عہ یہ قرآن کیں ریب کوونکی دیر دی نور یب موجود شو نو تھہ رنگ لاریب یے او ٹیلو ۹۔

جواب اول :- امام رازی و ٹیلے دی چہ داتقی یہ معنی د نہی سورہ دہ یعنی ریب مکوئی لیکن د تاویل بے ضرورتہ دے۔

جواب دویم :- سکاکی او صاحب د تلخیص المفتاح ذکر کریدے چہ داد قبیلے د فرض کولو د موجود یہ منزلہ د معدوم (نیشست) سورہ دے دے د نیشستوالی د دلیل د ریب نہ لیکن دا ہم بے حاجتہ تاویل دے۔

جواب دریم :- ابو حیان و ٹیلے دی چہ داسوال بالکل خطا دے حکمہ چہ وجود د مرتابینو (شک کوونکی) تقاضا کوئی د وجود د ریب نہ یہ ذہن د مرتاب (شک کوونکی) کیں نہ یہ نفس الامر (حقیقت) کیں، او یہ لاریب سورہ نفی د ریب دہ د قرآن نہ یہ نفس الامر کیں او دے دے وجہ تہ یہ سلاک کیں د ان کنتہ فی ریب و ٹیلے دے، ان کان فیہ ریب یے نہ دے و ٹیلے، او د بالکل

صحیح جواب دے۔

فائدہ:- یہ نفی دے کر یہ سورہ نفی کے معنی ہم اور وہ سورہ معلومہ سورہ چہ ہیچ باطل
قرآن مقابلہ نشی کو لے نو کہ ہیچا قول او کتاب قرآن یہ مقابلہ کیں قبول نہ
دے نو دیرا قسوس دے یہ ہفتہ جاہلا تو یا نہ دے چہ قرآن یہ مقابلہ کیں دے
خپل شیخ، امام، پیر وغیرہ یہ قول سورہ دلیل تیسری او قرآن پر پیروی یا یہ ہفتہ
کیں تاویلونہ کوی لکہ مشرکین او مبتداعین:-

سوال عکس ریب او شک خو تعلق لری د نسبت سورہ لکہ نسبت د او دریدالوزیر
تہ، او مفرد سورہ خو دے تعلق نشی کید لے او حال دا دے چہ ضمیر ذہیہ کتاب
تہ راجع دے او ہفتہ مفرد دے ۹۔

جواب:- ذہیہ ضمیر اگرچہ کتاب تہ راجع دے لیکن کتاب نہ ذات ذہیہ نہ دے
مراد بلکہ کمال کتاب دے لکہ چہ یہ ذہیہ الکتاب کیں ذکر شول یا نازلیدال د
کتاب دی د طرف د اللہ تعالیٰ نہ لکہ سورۃ المسجدہ سہ کیں دی او کمال کتاب
یا نازلیدال نسبت دے مفرد نہ دے۔

ہُدًى لِّلْمُتَّقِينَ دادریم صفت دے چہ مشتمل دے یہ صفات ثبوتیہ او سلبیہ
دوارو یا نہ دے حکم چہ ہدایت کیں معنی د رسیدالودہ حق او صحیح مقصد تہ
اوچ کیدال دی د گمراہی او نقصان نہ۔ او غورہ دادہ چہ داہم مستقلہ جملہ
دہ او مبتدأ (ہو) پتہ دہ او ہُدًى یے خبر دے او دا جملہ ہم دلیل دے د پاره
دلاریب ذہیہ یا نتیجہ دہ د ہفتہ د پاره یہ طریقہ د محکمی جملہ سورہ۔

ہُدًى مصدر دے یہ معنی د اسم فاعل سورہ دے حکم چہ قرآن ہدایت کوی
لکہ یہ سورۃ اسراء سہ کیں دی۔ او ہُدًى قرآن یہ صفت کیں نورس کر تہ راعی دے
او تعبیر یہ مصدر سورہ د پاره د مبالغہ پیدا کولو دے یا یہ تقدیر د دوسرہ دے
یعنی د و ہُدًى۔ او ہُدًى تکرہ مصدر دلالت کوی یہ سورہ ہدایت بانہ یعنی
د قرآن کریم ہر لفظ او ہرہ جملہ د ہدایت د پاره دہ، ہفتہ ہدایت چہ انسانان
ہفتہ تہ یہ ژوند دنیوی یا یہ دین کیں محتاج دی۔

سوال:- یہ قرآن کیں بعض متشابہات ہم شتہ دے نو یہ ہفتہ کیں شککہ
ہدایت دے ۹۔

جواب عکس یہ قرآن کریم کیں دا سے متشابہات نیشتہ چہ د ہفتہ معنی معلومہ
تہ وی لکہ چہ مقطعات کیں بعض اقوال ذکر شول چہ د ہفتہ معانی یا فائدہ

یہ کہیں ذکر دی او دار تک صفات ک اللہ تعالیٰ لکہ ید، وجہ، استواء وغیرہ ک دے
معانی معلوم دی (چہ لاس۔ مخ۔ برابروالے وغیرہ) دے لیکن کیفیات یے معلوم
تہ دی او ک مخلوق سرہ یے مشابہت نیستہ او دامتہا ب ک سلف صالحینو دے
او ہر کلمہ چہ ک دے معانی معلوم دی یا قائلے او حکمتونہ یے معلوم دی نو دغہ
ہدایت دے۔

جواب علکہ او منطی شی چہ ک بعض متشابہاتو معانی معلوم نہ دی نو فائدہ
ک ہف دادہ چہ انسانو تہ بلکہ علماؤ تہ معلومہ شی چہ زمونہ علم ک اللہ تعالیٰ
ک علم پہ شان نہ دے او زمونہ علم محیط نہ دہ ہر خیز یا تہ او مونہ غیبیان نہ او پیا
ر ک تاویل اتو ک ہفہ متشابہاتو نہ یہ حان منع کری او داهم ہدایا دی او داصقت
ک لاسخین فی العلم دے لکہ چہ سورۃ العبران یک کہیں ذکر دی۔

لِلْمُتَّقِينَ لام متعلق دے یہ ہدای پورے او متقین صیغہ ک جمع ک اسم فاعل نہ
او ماخوذہ ک تقویٰ نہ او ہفہ اخستہ شویدے ک وقایہ نہ او وقایہ یچ کولو تہ
وکیلہ کیہی۔ او کلمہ مصدر ثقاة راغی پہ دغہ معنی لغوی سرہ لکہ سورۃ العبران
یک کہیں۔ او ک تقویٰ یہ اصطلاح ک شریعت کہیں مختلف تعبیرات دی۔

اول تعبیر :- تفسیر البحر المحیط کہیں لیکلی دی "چہ متقی پہ شریعت کہیں ہفہ
شو ک دے چہ حان یچ ساتی ک کولو ک ہفہ کار نہ چہ پہ ہفہ کہیں ویغوی ک عذاب
برابریہ خبرہ دہ چہ کول وی (دما موراتو) یا پریں بدول وی (ک منہیاتو)۔

دویم تعبیر :- ک ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل کرے شویدے چہ متقی
ہفہ شو ک دے چہ حان یچ ساتی ک شرک نہ او عمل کوی پہ طاعت ک اللہ
تعالیٰ سرہ۔

دریم تعبیر :- متقی ہفہ شو ک دے چہ امتثال کوی ک او امرور ک اللہ تعالیٰ
او ک رسول، او اجتناب کوی ک منہیاتو ک ہغوی نہ۔

خلویم تعبیر :- متقی ہفہ شو ک دے چہ حان یچ کوی ک ہفہ نہ چہ حرام
کرے دی اللہ تعالیٰ او ادا کوی ہفہ چہ فرض کرے دی اللہ تعالیٰ۔

پنجم تعبیر :- متقی ہفہ شو ک دے چہ حان ساتی ک شرک او عبادت ک غیر اللہ
نہ او اخلاص کوی اللہ تعالیٰ تہ ک بندگی، دا ابن کثیر ذکر کرے دی او پہ حدیث
ک ترمذی کہیں دی چہ بتدہ ک متقیانو نہ نشی کیدے تودے پورے چہ مباح
کارونہ پریں دی ک وجے کیرے ک حرامونہ۔

نو معلومہ شوہ چہ ذ تقویٰ درے مرتبہ دی. اولہ مرتبہ ذ شرک او ذ کفر ذ تہولو
اقساموتہ چہ کیدال دی او تقویٰ پہ دے معنی سورہ توحید دے بغیر ذ دے نہ
ایمان نہ حاصلیری. دویمہ مرتبہ ذ ماموراتو (قراضو) واجباتو اوستنوی ادایری
کول دی او ذ منہیاتو گناہونہ کبیرہ او ہمیشوالے پہ صغیرہ) نہ حان چہ ساتل
او دامعروفہ معنی دہ او ذ اکامل مؤمنانو شان دے. دریمہ مرتبہ چہ ذ شبہا
او ذ انہماک ذ مباحاتونہ حان چہ کوی ہسے نہ چہ پہ حرامو کبش واقع شی او
دامرتبہ ذ اکمل مؤمنانو دہ لکہ انبیاء علیہم السلام او بعض افراد ذ مؤمنانو
فائدہ عل مادہ ذ تقویٰ پہ قرآن کریم کبش (۲۳۷) کرتہ ذکر دہ او امر پہ تقویٰ
سورہ (۷۸) کرتہ دے او تقویٰ پہ او معناتو سورہ استعمالیری. اول پہ معنی ذ
توحید سورہ لکہ پہ سورہ الفتح ۱۱۰ کبش. دویم پہ معنی ذ توبہ سورہ لکہ پہ سورہ
اعراف ۱۱۰ کبش. دریم پہ معنی ذ طاعت ذ احکامو سورہ لکہ پہ سورہ فحل ۱۱۰ کبش.
خلورم پہ معنی ذ ترک ذ معصیت لکہ سورہ مائدہ ۱۱۰ کبش. پنجم پہ معنی ذ اخلاص
سورہ لکہ پہ سورہ الحج ۱۱۰ کبش. شپیم پہ معنی ذ خوف او خشیت سورہ لکہ پہ
سورہ بقرہ ۱۱۰ کبش. اووم پہ معنی ذ پرہیزکاری یعنی او امر پہ حائے راول او
ذ منہیاتونہ حان ساتل لکہ پہ دے سورہ بقرہ ۱۱۰ کبش.

فائدہ عل ذ مؤمنانو ذ اسماء صفتیونہ (چہ روستو ذکر کیری) لفظ ذ متقین
ذکر کرے دے. دا دے سورت خصوصاً او ذ تہول قرآن ذ پارہ عمومًا پہ شان ذ
براعۃ الاستہلال دے پہ اول ذ کتاب کبش داسے الفاظ ذکر کول چہ راتلونکی
مقصودتہ اشارہ کوی) یعنی داسورت بلکہ تہول قرآن کریم ذ تقویٰ او ذ ہفتہ کطریقو
تعلیم ورکوی او پہ شرع کبش ہغہ تقویٰ تہ اعتبار دے چہ قرآنی تقویٰ وی. ذ
دے وجہ نہ پہ دے سورت کبش خصوصاً مادہ ذ تقویٰ پہ مختلف تعبیراتو سورہ
پنچہ دیرش کرتہ ذکر دہ اول تعبیر صیغہ ذ متقون او متقین چہ پہ ہغہ کبش
تعریف او خواص ذ ہغوی مقصود دے پہ ۱۱۰ او ۱۱۱ (پہ دے کبش لس صفا ذکر ی)
او ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ کبش دی. دویم تعبیر امر پہ تقویٰ سورہ پہ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸
۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰
اسباب ذ حصول ذ تقویٰ پہ لفظ ذ لعل سورہ پہ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ کبش دے.

خلورم تعبیر ترغیب ورکول او فضیلت ذ تقویٰ پہ صیغہ ذ اتقی او اتقوا فعل ماضی
سورہ پہ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ کبش دے او پہ صیغہ ذ مضارع (تتقوا) سورہ پہ ۱۵۶ ۱۵۷ کبش.

اوپہ صیغہ مصدر سرہ پہ ۲۳۷ کتب دے۔

فائدہ عک اسماء صفتیہ دے مؤمنانویہ قرآن کریم کتب دادی عک مؤمنون او
مؤمنین او مؤمنات او مؤمنین (تثنیہ) او مؤمن او مؤمنہ (۲۳۰) کرتہ ذکر دی
عک مسلمون، مسلمین او مسلمات او مسلمین (تثنیہ) او مسلم او مسلمہ (۲۳۱)
کرتہ ذکر دی۔ عک متقون او متقین (۲۳۲) کرتہ۔ عک محسنون او محسنات (۲۳۳) کرتہ۔
عک المغبتون او المغبتین یو کرت۔ عک الصالحون (۲۳۴) کرتہ۔ عک الخاشعون (۲۳۵)
کرتہ۔ عک الابرار (۲۳۶) کرتہ۔ عک عباد اللہ او عباد الرحمن (۲۳۷) کرتہ۔ عک الصديقين
(۲۳۸) کرتہ۔ عک الشهداء (۲۳۹) کرتہ۔ عک ائمه صفاۃ پہ سورۃ احزاب عک کتب۔ عک
المهاجرون (۲۴۰) کرتہ۔ عک الانصار (۲۴۱) کرتہ۔ عک الخاشعین والخاشعات یو کرت۔
او دارنگ نور اسماء صفتیہ پہ سورۃ الاحمران عک او سورۃ توبہ عک او سورۃ
احزاب عک کتب او کورئی او دے تہ علاوہ نور اوصاف ہم شتہ۔

سوال :- ہر کلمہ چہ داد و سرہ اسماء صفتیہ دے مؤمنانویہ نو دلتہ یے لفظ د
متقین پہ نخہ وجہ سرہ راوپے دے ۹۔

جواب :- د اللہ تعالیٰ د کلام حکمتوتہ بے شمار دی ہغہ پہ ہغہ باتگاہہ پوہی
لیکن ظاہرہ خبرہ دادہ چہ دغہ درے قسمہ صفتوتہ دی بعض د ظاہری اعمالو
سرہ تعلق لری او بعض باطنی دی او صفت د تقویٰ د ظاہر او باطن دو اوسرہ
تعلق لری نو حکہ یے پہ دے سورت کتب دا جامع صفت ذکر کرو او داسورت
د مدینے منورے ابتدائی سورت دے توبہ دے کتب اکثر صفتوتہ پہ طریقہ
د جامعیت سرہ ذکر دی۔ او بلہ وجہ دادہ چہ دیہود او نصاراؤ پہ اصطلاح کتب
نیکان خلق پہ مشہور و گو پہ نوم د راہیا نو سرہ او د قرآن پہ اصطلاح کتب ہغہ
مشہور دی پہ نوم د متقیان نو سرہ نو دا اول سورت د مدینے منورے دے چہ
مخاطب پہ دے کتب یہود دی نو خبریے و کرپو دی تہ پہ لفظ اصطلاحی د
قرآن سرہ چہ متقین دے۔

فائدہ عک پہ دے مقام کتب دوہ اشکالہ دی اول داچہ ہدایت د قرآن خو عام
دے لکہ پہ دے سورت کتب پہ عک کتب ذکر دی نو دلتہ یے د متقینو تخصیص
دغہ وجہ نہ او کرپو ۹۔ دویم اشکال دادے چہ تقویٰ خو ہدایت د نو د اہل
تقویٰ د پارہ ہدایت خو تحصیل د حاصل دے چہ بے فائدہ دے ۹۔ جوابات
د دے دواو پہ دیو و جو سرہ دی اول جواب، ہدایت د قرآن کریم اگرچہ

بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ

ایہ ہفتہ خہ چہ دے دوی نہ پت دی۔ او پابندی کوی دے مانتہ او بعضہ اعمالہ چہ موند ویتہ و کرینا

يَتَفَقَّهُونَ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ

خرچ کوی۔ او دار متقیان) ہفتہ کسان دی چہ یقین کوی پہ ہفتہ خہ چہ نازل کرے شویں

عام دے لیکن تفہم اخستونکی دے قرآن نہ صرف تقویٰ والادی او داسے تخصیص
پہ دیرو آیاتون کیں شتہ دے لکہ پہ سورۃ فاطرہ او یس بل کیں نو اشارہ
شوع چہ دے قرآن کریم نہ دے فائدے حاصلو دے پامرا تقویٰ، خشیت، اثابت الی اللہ
ضروری دے او ہر کلمہ چہ پہ دے آیاتون کیں فرق دے درے دے (مؤمنان، کافران،
مناققان) پہ مینج کیں مقصد او پہ اعتبار دے اثر دے قرآن کریم سرہ دے دے وجہ نہ
تخصیص دے متقینو دے او کپرو۔ دویم جواب، متقین نہ مراد ہفتہ خلق دی چہ
تقویٰ پکین راسخی روستو دے ہدایت نہ او قریب وی چہ متقیان بہ جو پشی
او دیتہ و پیلے شی حکم پہ اعتبار دے مایو دل الیہ سرہ لکہ "إِنِّي أَخَصِرُ خَضِرًا" او
"مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ سَلَمَةٌ" دریم جواب دادے، لکہ چہ پہ ہدایت کیں دیرے
مرتبہ دی چہ پہ تفسیر دے سورۃ فاتحہ کیں ذکر کرے شویدی نو پہ تقویٰ کیں
ہم مختلف مرتبہ محکشی ذکر شویدی نو متقی پہ ہر درجہ کیں دے ہدایت یو
خاص معنی تہ محتاج دے۔ مخلوم جواب، ذلتہ ہدایت پہ معنی تثبت او پوحوالی
سرہ دے یعنی متقی (مؤحد) پہ توحید باندا پوحوالی کیں کتاب اللہ تعالیٰ تہ محتاج
دے یعنی کلمہ چہ یو انسان توحید او ایمان اجمالی پہ دلیل عقلی سرہ حاصل
کرو یا پہ تقلید سرہ نو دے متقی دے پہ اولہ مرتبہ کیں لیکن پہ توحید
باندا پوحوالے او تفصیلی توحید او ایمان بہ ہلہ حاصلیری چہ دے قرآن کریم
تہ استفادہ او کری نو داچہ مشہورہ دے چہ اول ایمان دے او بیا قرآن دے
نو مطلب پے دادے چہ ایمان اجمالی محکشی حاصلید لے شی او بیا تفصیلی ایمان
بغیر دے قرآن نہ نہ حاصلیری۔

سگ پہ دے ایت کیں تعریف دے متقینو دے (ہفتہ چہ متقی دے پہ درجہ
کاملہ کیں) او اشارہ دے چہ داصفتونہ پہ قرآن سرہ حاصلیری۔ پہ دے ایت
کیں متقینو دے صفتونہ ذکر دی اول صفت دے عقیدے دویم عمل بدانی
دریم عمل مالی او داد دے صفتونہ مرجع دے دے ہفتہ تہو لوصفتونو چہ پہ

دھے نہ حکم نہ وی لکہ علم شو یہ وجود ک اللہ تعالیٰ باندے پہ ہفے سورہ داسے نہ کیہی
چہ اللہ تعالیٰ لہ ویہی۔ یا علم دے یہ احوالود آخرت باندے نو یہ دے آیت کیں
خو علم بالغیب ثابت دے اوہفہ مستلزم نہ دے علم الغیب لہ۔

بالغیب، دالفظ پہ قرآن کریم کیں اتہ خلویست محلہ ذکر دے اوڈ دے ویرے
معانی دی اولہ معنی غیب پہ معنی دوحی سورہ دے لکہ یہ سورہ طور بلکہ نجم
قلم بلکہ تکویر بلکہ کیں۔ دویمہ معنی غیب ہفہ غیظونہ دی چہ دھے ک علم دپام
ہیچ ذریعہ نہ وی رنہ حواس نہ عقل اونہ وحی وغیرہ، اودیتہ غیب حقیقی وکیل
شی اودغہ مراد دے پہ سورہ نمل ہلا کیں اوداخاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے۔
دریمہ معنی غیب ہفہ غیظونہ دی چہ دھے ک علم دپارہ خہ سبب وی نوڈ ہفہ
سبب ک استعمال نہ محکبں ہفہ غائب او بھول وی اوڈ سبب ک وجود نہ روستو
ہفہ معلوم اوگرچی اوہفہ سبب کلہ حواس وی اوکلہ عقل دی اوکلہ وحی
وی اودا مراد پہ سورہ آل عمران بلکہ او سورہ یوسف بلکہ کیں دے اودیتہ غیب
اضافی وکیلہ شی۔ مخلورہ معنی بے دلیلہ اوپہ توک سورہ خبرہ کول لکہ پہ سورہ
کہف بلکہ او سورہ سبا بلکہ کیں۔ او پنجمہ معنی غیب پہ معنی دوخت ک غائب
والی لکہ پہ سورہ یوسف بلکہ او نساء بلکہ کیں اودا احتمال ک پہ سورہ
مائیدہ بلکہ او انبیاء بلکہ او فاطر بلکہ اوق بلکہ کیں۔

پوہہ شی چہ پہ دے آیت ریونون بالغیب، کیں مراد اولہ یا دریمہ معنی دے دھے
اول دلیل دادے چہ دا اجمال دے پہ مؤمن بہ کیں او تفصیل دھے پہ نور
ایاتونور لکہ چہ محکبں مونور ذکر کریدی، کیں پہ اللہ او یوم الآخر او ملائک
او کتابونہ او رسولان سورہ راغلے دے اودا تہول مؤمنانوتہ پہ دلیل دوحی
سورہ معلوم شویدی۔ دویم دلیل حدیث ک جبرائیل علیہ السلام دے چہ
صحیحین او اکثر و محدثینو ذکر کریدیے چہ پہ ہفے کیں معنی ک ایمان ذکر
شویدہ ریعی مؤمن بہ کوم غیظونہ دی، اوہفہ ہم پہ وحی سورہ معلوم
شویدی۔ دریم دلیل قرطبی، ابن کثیر، بیضاوی او دیگر مفسرینو وکیلہ دی
چہ مراد پہ غیب سورہ اللہ تعالیٰ او ملائک او کتابونہ، رسولان، ورخ ک آخرت
جنت، اور ک جہنم، ملاقات ک اللہ تعالیٰ اور وندار روستو ک مرکز دے اودا پہ روایت
ک ابوالعالیہ او قتادہ او ابن عباس رضی اللہ عنہما سورہ ثابت دی۔

یا مراد ک دے نہ قرآن دے (اودا اولہ معنی دے ک معانود غیب نہ یعنی وحی) اودا

روایت ابن کثیر: زید بن حبیہ نے نقل کر دے۔ یا مراد دے دے نہ پتہ نہ معنی دے
 اوداد عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ روایت دے یعنی یہ حال کا غائب والی
 کہیں یہ وقت کوئی کہیں حاضر نہ ہو گا (صحابہ و پیشان) ایمان لری۔ اوپہ دیکھیں
 داہم داخل دی چہ کہ منافقانہ پیشان نہ دی چہ مخارج ایمان لری اوپہ غائب
 کید لو کہیں کفر کوئی تو یہ دے کہیں رد دے یہ ایمان کہ منافقانہ باندا دے چہ ہفتہ
 ایمان شرعی نہ دے۔

وَيُفِيهِمُ الْوَعْدَ رُوسْتُو کہ ذکر ایمان نہ ذکر اعمال و دے او داہم یہ قرآن
 کہیں دیر کرتہ ذکر دی چہ یہ ایمان یا نہ دے پتہ عمل عطف کر دے۔ اشارہ
 چہ کہ اللہ تعالیٰ پہ نیز باندا دے مؤمن کامل قابل کہ دے او کہ جزا دے او ہر چہ
 مؤمن دے بغیر کہ عمل نہ یعنی فاسق نو قرآن کہیں اکثر کہ ہفتہ حالت پتہ نہ دے
 ذکر کر دے کہ پارہ کہ دے چہ کہ ہفتہ یہ زبہ کہیں خوف اور جا دوارہ پیدا شی خوچہ
 خوف پتہ غالب وی۔ او مخکس راوہ کہ ایمان نہ کارہ دلیل دے چہ ہفتہ عمل بغیر
 کہ ایمان نہ قبول نہ دے۔

سوال :- عطف کہ عمل پہ ایمان یا نہ دے دلالت کوئی چہ عمل غیر کہ ایمان نہ
 حکم چہ عطف پہ کلام کہیں تقاضہ کہ مغایرت کوئی؟

جواب :- اول داچہ یہ عطف کہیں مغایرت من وجہ کافی وی داضر و کما نہ دے
 چہ معطوف معطوف علیہ نہ بالکل غیر وی کہ دے وجہ نہ کلمہ عطف کہ خاص
 کہیں یہ عام باندا دے کہہ یہ دے قول کہ اللہ تعالیٰ کہیں "من کان عداؤا للہ و ملائکلتہ
 و رسلہ و جبریل و میکال"۔ یہ دے کہیں عطف کہ جبریل او میکال پہ ملائکلتہ باندا
 عطف کہ خاص دے یہ عام باندا دے، نو دلالت ہم کید دے شی چہ ایمان شرعی عام
 (شامل) و اعمال و نہ نو ذکر کہ بعض عمل و نو یہ طریقہ کہ عطف کہ خاص دے
 یہ عام باندا دے کہ وجہ کہ اہتمام کہ دغہ عمل و نو نہ یہ اعمال و کہ ایمان کہیں۔

جواب :- کہ ایمان مختلف اطلاقات دی کلمہ ایمان ذکر شی مراد ترینہ صرف
 تصدیق قلبی وی او کلمہ ایمان پہ معنی کہ ایمان کامل وی۔ نو کوم جائے چہ
 مراد کہ ایمان نہ تصدیق وی تو ہفتہ جائے یہ کہ عمل عطف پہ ایمان باندا دے
 کید دے شی۔

وَيُفِيهِمُ الْوَعْدَ اقامت پہ لغت کہ عرب کہیں اودر و ولوتہ و ٹیلے شی اوپہ عرفہ ہفتی
 کہیں برابر ولوتہ و ٹیلے شی چہ کہ ہفتہ ہول حقوق یورہ ادا کر دے شی۔ نو مراد

د اقامۃ الصلوٰۃ نہ لحاظ کا وقتا واکار کا نوا و شرط و نوا و سنن او مستحبات دھندے
سره دیکھ سالتو د مکروہاتو او مقسدا تو دھندے۔ او دغہ صلوٰۃ شرعیہ دچہ
نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا دی "صَلُّوْا کَمَا رَأٰیْتُمْ وُفِیْ اَصْلِیْ" او دے وجہ نہ
یہ مقام د مداح کیں لفظ د اقامت ذکر کیں او یہ مقام د کم کیں صرف صلوٰۃ ذکر
کوی لکہ فویل للمصلین۔ ہاں ہر کلمہ چہ د مصلینو نور صفات مادہ ذکر کوی
نہ ہلتہ یے ہم د مصلین لفظ ذکر کرے دے لکہ یہ سورۃ معارج ۲۷ کیں نو سورۃ
معارج دلالت کوی چہ اقامۃ الصلوٰۃ کیں ہخہ صفتونہ داخل دی کوم چہ یہ
سورۃ معارج کیں د ۲۷ نہ روستو ذکر کرے دی۔ او امر یہ اقامۃ الصلوٰۃ سرہ
یہ قرآن کیں اتلش کرتہ راغلے دے۔ او تشریح د اقامت قرآن کریم ذکر کریدہ
اول اوقات د صلوٰۃ یہ سورۃ بقرہ ۲۸۵ سورۃ نساء ۱۰۳ سورۃ روم ۱۷ سورۃ
ہود ۱۱۱ سورۃ اسراء ۱۱۰ سورۃ طہ ۱۱۰ سورۃ طہارت سورۃ مائدہ ۱۱۰ کیں
دریم قیام سورۃ بقرہ ۲۸۵ کیں۔ خلورم او پتحم رکوع او سجود سورۃ حج ۱۰ کیں
شپہم قرأت سورۃ مزمل ۱۰ کیں۔ او دم خشوع سورۃ مؤمنون ۱۰ کیں۔
اتم قنوت سورۃ بقرہ ۲۸۵ کیں۔ نهم محافظہ سورۃ بقرہ ۲۸۵ کیں لسم دوام سورۃ
معارج ۲۳ کیں یو و لسم اخلاص سورۃ انعام ۱۱۰ کیں۔ دارنگ اتار اوقات دے
د اقامۃ الصلوٰۃ یو و لسم ذکر دی اول تقویٰ چہ ہخہ یہ دے ایت د بقرہ کیں دے۔
دویم اجر عظیم بقرہ ۲۵۵ کیں دریم محبت خاصہ د اللہ تعالیٰ سورۃ مائدہ ۱۱۰
کیں خلورم استحقاق د ولایت د اللہ تعالیٰ مائدہ ۱۱۰ کیں پتحم اصلاح سورۃ اعراف
۱۰ کیں شپہم بشارت یہ مغفرت او یہ درجا تو سورۃ انفال ۱۰ کیں او دم اخوت
یہ دین کیں او عصمت د جان او مال سورۃ توبہ ۱۰ کیں۔ اتم تکفیر د سیأتو
سورۃ ہود ۱۱۰ کیں نهم حصول د رحمت الہیہ سورۃ نور ۱۰ کیں لسم نہی د
قحشاء او منکر نہ سورۃ عنکبوت ۱۰ کیں، یو و لسم ذکر الہی سورۃ طہ ۱۱۰ کیں۔
الصلوٰۃ دال لفظ یہ قرآن کیں درے اتیا کرتہ او مادہ ددہ پنچہ نوی کرتہ ذکر دہ
او دارنگ امر یہ صلوٰۃ سرہ مفرد او تثنیہ او جمع او مذکر او مؤنث شل کرتہ
ذکر دے۔ او صلوٰۃ پہ لغت کیں دعائے وئیل شی دارنگ تحریک قضا و کوناق نہ وئیل
شی او دامادہ یہ قرآن کریم کیں یہ اتہ معانوسرہ استعمال شویادہ۔ اول پہ معنی
د دعا سورۃ توبہ ۱۰ کیں، دویم پہ معنی د صلوٰۃ الجنازہ سورۃ توبہ ۱۰ کیں،
دریم پہ معنی د دین سورۃ ہود ۱۰ کیں، خلورم پہ معنی د ذکر او تسبیح سورۃ نور

لکھیں، پنجم یہ معنی کہ درود و نیلویہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سورۃ احزاب کیں، شپڑیہ معنی اوچت والی کہ شان (اعتناء بالشان) سورۃ احزاب لکھیں، اووم انزال الرحمة سورۃ احزاب لکھیں، اتم عبادات مخصوصہ چہ موجب دے داخویہ دیروایا تو تو کیں راجع دے تو یہ دے ایت کیں داروستنی معنی مراد دہ۔

تنبیہ: ۱۔ اقامۃ الصلوۃ مستلزم دے اقامۃ کہ قول دین لہ یہ دلیل کہ حدیث من اقامہا فقد اقام الدین رچا چہ اقامت کہ موجب اوکرو تو تول دین قائم کروں بلکہ اقامۃ کہ صلوۃ یہ شرعی او سنت طریقہ سرہ مستلزم دے پریں بود لود بدکارونی او بد اخلاق لکہ یہ سورۃ عنکیوت لکھیں دی، تو سوال دفع شو ہفہ لچہ یہ دے ایت کیں کہ مؤمنانوصفت (دگنا ہونو نہ بچ کیدال) ولے نہ دے ذکر کرے تو معلومہ شوہ چہ اقامۃ الصلوۃ او انفاق سرہ لازم دی دگنا ہونو نہ منع کیدال۔ و مآزرقتلہم یتفقون دا ذکر کہ عبادت مالیہ دے۔ مآل یہ اصل کیں من مآ دے تو من کہ پارہ کہ تبعیض دے، یہ دے کیں اشارہ دہ چہ کہ تول مال پہ خرچ کولو انسان مکلف نہ دے بلکہ یوہ حصہ کہ مال لکہ یہ دے سورۃ لکھیں او یہ سورۃ محمد لکھیں دی او دارنگ اشارہ دہ چہ میانہ روی کوئی پہ انفاق او یہ بخل کیں، لکہ یہ سورۃ اسراء لکھیں او قرقان لکھیں او دینہ عواص خلق مستثنی دی لکہ ابو بکر رضی اللہ عنہ چہ ہفہ عیقل تول مال خرچ کرے وؤ۔ مآ لفظ عوام دے ہر ہفہ قوت تہ چہ اللہ تعالیٰ انسان تہ ور کرے وی مال او علم نو انفاق دے تولو پکار دے بدن خرچ کول جہاد دے او علم خرچ کول دعویٰ الی اللہ دے اگر چہ دلتہ نفیس مال خرچ کول مراد دی۔

رقتلہم مادہ کہ رزق پہ قرآن کیں (۱۲۲) یوسل دوہ ویشیت کرتہ ذکر دہ۔ رزق پہ لغت کیں حصہ تہ و نیلے شی او دامعنی پہ سورۃ واقعہ لکھیں ذکر دہ او یہ اصطلاح کیں نوم دے کہ ہر ہفہ خیر چنانچہ حاصلید لے شی پہ ہفہ سورۃ لکہ مال اولاد، مریان، میوے، بخاروی اولیاس لود پہ قرآن کریم کیں پہ مختلف معانیو سرہ استعمال شویداے۔ اول پہ معنی کہ نبوت سورۃ ہود ۵۸، دویم رزق برزخی سورۃ آل عمران ۱۶۹، دریم پہ معنی کہ باران سورۃ زاریات ۴۸، خلورم پہ معنی کہ اعطاء روزکول، او ہفہ پہ معنی کہ اعطاء پہ جنت کیں دہ لکہ یہ دے سورۃ لکھیں او صی لکھیں، پنجم اعطاء پہ دنیا کیں دایہ دیروایا تو تو کیں دہ او یہ دے ایت کیں دامعنی مراد دہ۔ شپڑم پہ معنی عرفی اصطلاح سورہ یعنی نفع اخستل کہ عواک

خیشاک وی یا لباس وغیرہ لکھ پہ دے سورت سلا کش۔

رَزَقْنَاهُمْ دَاقِلْ اُو دے پشان دیر افعال پہ قرآن کش پہ صیغہ دَجِیْعے سرہ
ذکر کرے شویدی۔ مفسرینو دے دیر وجوہ لیکل دی اولہ وجہ ایسے کارونہ
اللہ تعالیٰ د ملائکویہ دریغہ سرہ کوی محکمہ جمع ذکرودہ۔ دویمہ وجہ پہ دیکش
تعظیم د فاعل (چہ اللہ تعالیٰ دے) مراد دے او تعظیم د فاعل کش تعظیم د فعل تہ
اشارہ وی۔ دریمہ داچہ داد متشابہا تونہ دہ تو معنی پہ دَجِیْعے کوڈ او مراد پہ
اللہ تعالیٰ وی پہ توحید سرہ پہ قرینہ د نور وایا تونو د توحید سرہ او علم د
جمع راورلو د اللہ تعالیٰ سرہ دے۔ او پہ نسبت د رزق کش اللہ تعالیٰ تہ اشارہ
دہ چہ پیدا کوڈ کے اور رزق تقسیم کوڈ کے اور رزق ورکوڈ کے صرف اللہ تعالیٰ دے
شریک یے نیستہ لکھ پہ سورہ عتکوت سلا کش دی نو پہ دے کش ترغیب د
چہ روزی خوا اللہ تعالیٰ در کرے دہ نو د اللہ تعالیٰ پہ نوم او حکم سرہ یے خرچ کرے
يُخْفِقُونَ، نَفَق، دامادہ پہ لغت کش دلالت کوی پہ خروج (وتلو) یا ندا دے او پہ
عرف کش مال ویستل د خپل لاس تہ کہ پہ خیر کش وی او کہ پہ شر کش وی
د شر د پارہ استعمال دے پہ سورہ انفال سلا کش او پہ اصطلاح د شریعت
کش مال خرچ کول دی د اللہ تعالیٰ او د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د حکم
مطابق پہ شرعی مصارفو کش کہ فرض او واجب وی یا مستحب وی نو دلہ مراد
دامعنی شرعی دہ او تخصیص یے پہ زکوٰۃ پورے نیستہ اگر چہ اول پکش زکوٰۃ
داخل دے او پہ محان خرچ کول او پہ اہل و عیال خرچ کول او خرچ کول پہ
جہاد دعوت او قتال فی سبیل اللہ کش او نور مستحب صدقات پہ کش داخل
دی دا قول ابن جریر او حازن وغیرہ غورہ کرے دے۔

سوال یہ کہ شوک نذر د غیر اللہ او یو ولسمہ یا دولسمہ باندے خیرات خاص
کوی یا د محرم پہ لسمہ باندے یو خاص طعام خیرات کوی یا د صفر میاشت پہ
آخری شروع (چار شنبہ) باندے طعام د چورگی کوی یا د مہرو ماہنامہ
او خلوینستی او کالونہ کوی داہم اتفاق دے نوایا دا پہ دے جملہ کش داخل
دی لکھ بریلیا نو بدعتیا نوچہ پہ خپل تفسیر او کتابونو کش لیکل دی؟
جواب: علماء لیکل چہ الفاظ شرعیہ (چہ پہ قرآن او پہ حدیث کش دی)
ہنہ بہ ہمیشہ پہ شرعی معانی باندے حمل کیداے شی ہاں کہ چرتہ
خہ قرینہ پیدا شی د پارہ د معنی لغوی، او محکش مونہ ذکر کرے چہ مراد

د اتفاق تہ (پہ محایونو ک صفت ک مو منانوکش) اتفاق شرعی دے (تائید) روی پہ مشنوی
کبش لیکی دی چہ منفق مجاہد راہ حق است نہ مسرق متبع راہ هوا، اود اکوم محایونہ چہ
ذکر شول پہ سوال کبش ک دے ک جواز ک پارہ ہیج دلیل شرعی نیشته، تودغہ
اتفاق بدعت او اسراف او تبذیر دے۔

قائداہ :- عبادت مالیکہ پہ قرآن کریم کبش پہ مختلف الفاظ و سوره ذکر دے اول زکوٰۃ
او کھے تفصیل بہ انشاء اللہ تعالیٰ روستوراشی۔ دویم صداقہ تصدق پہ دے
لفظ سوره پہ قرآن کبش تخلیر یشیت کرتہ ذکر دے او هغه پہ شپن و وجو سوره
دے اول صداقہ واجبہ (زکوٰۃ) سوره بقرہ ۲۴۱، سوره توبہ ۲۵۴، دویم پہ
طریقہ ک عموم سوره چہ فرض، واجب، نفل تو لو تہ شامل وی سوره توبہ ۲۵۴
سوره بقرہ ۲۴۱، سوره نساء ۲۴۱ او نور ایآ تونہ۔ دریم معاف کول ک خپل حق کہ
قرض وی یا نور حقونہ سوره بقرہ ۲۴۱، سوره نساء ۲۴۱، سوره مائدہ ۲۵۴، سوره
یوسف ۲۵۴۔ خلورم مصارف ک صداقہ (واجبہ) سوره توبہ ۲۵۴۔ پنجم طریقہ او
کیفیات ک صداقہ سوره بقرہ ۲۴۱۔ شپنم منافع ک صداقہ سوره بقرہ ۲۴۱
سوره توبہ ۲۵۴، سوره حدید ۲۵۴، سوره احزاب ۲۵۴۔

دریم لفظ اقراض (قرض و رکول) دا پہ قرآن کبش دیارلس کرتہ ذکر دے او
داعام دے اکثر استعمالی پری پہ خرچ کولو پہ دعوت او پہ جہاد کبش او کڈ
وجہ تہ عطف کرے دے پہ زکوٰۃ یا ندا دے پہ سوره مزمل ۲۴۱ کبش او داسہ پہ نور
صداقا تو واجب یا ندا دے عطف دے پہ سوره حدید ۲۵۴ کبش۔ او قید ک حسن
پہ دے کبش دلالت کوی پہ وجود ک اخلاص او اتباع سنت یا ندا دے نو شریات
او بدعات او فسق و فجور کبش خرچ کول پکبش داخل نہ دی۔

خلورم لفظ اتفاق دے او دا پہ قرآن کریم کبش پنچھ او یا کرتہ ذکر دے او دا پہ
قرآن کبش پہ تھے طریق و سوره ذکر دے اول پہ معنی ک زکوٰۃ سوره بقرہ ۲۴۱،
دویم مستحب اتفاق سوره عمران ۲۴۱، دریم اتفاق پہ قتال فی سبیل اللہ
کبش سوره حدید ۲۵۴، سوره توبہ ۲۵۴، خلورم اتفاق پہ طالبان ک علم سوره
منافقون ۲۴۱، پنجم اتفاق فی سبیل اللہ چہ پہ هغه کبش اتفاق پہ دعوت او تبلیغ
ک حق او قتال فی سبیل اللہ او طلب ک علم ک دین او حاجی مسافر پکبش داخل
دی او دامعنی پہ سوره بقرہ ۲۴۱، سوره انفال ۲۴۱ او سوره محمد ۲۴۱
او سوره حدید ۲۵۴ کبش مراد دے۔ شپنم پہ معنی ک اتفاق پہ اقربا و لومختا جو یا ندا

إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ

تاتہ او پہ حقہ چہ نازل کرے شویدی ستا نہ منکین . او پہ آخرت باندے

هُمْ يُوقِنُونَ ۝ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ

دوی یقین کوی . دغہ صفتون والا کلک دی پہ ہدایت باندے ک طرفی د رب د دوی

بقرة ۲۱۱، اوم انفاق پہ اہل او پہ زوجہ باندے سورة نساء ۳۴، اتم انفاق پہ عامہ معنی باندے لکہ پہ دے ایت کبش او دے سورت پہ ۲۱۱ ۲۱۲ کبش، تہم انفاق پہ خلاف شرع حایونو کبش او دین حق پہ مقابلہ کبش سورة انفال ۲۳، سورة توبہ ۲۴، سورة بقرة ۲۵۴ ۲۵۵ او قوائدا ک انفاق پہ دیروایا تونو کبش ذکر دی سورة بقرة ۲۵۴ ۲۵۵، سورة رعد ۲۵۴، سورة حدید ۲۵۴، سورة توبہ ۲۵۴، سورة فاطر ۲۵۴، سورة تغابن ۲۵۴ - او انفاق پہ صفات نو د مونا نو کبش ک دے ایت نہ علاوہ ذکر دے پہ سورة العمران ۲۵۴، سورة انفال ۲۵۴، سورة حج ۲۵۴، سورة قصص ۲۵۴، سورة سجدة ۲۵۴، سورة شوری ۲۵۴، سورة رعد ۲۵۴، سورة فاطر ۲۵۴ کبش۔

۲۵۴ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ دَاعِطَف دے پہ منکین الذین باندے او د ہم صفات د متقیان نو ذکر کوی۔

سوال :- ایمان پہ منزل او پہ آخرت باندے خود داخل دے پہ ایمان بالغیب کبش نو دایہ جدا اولے ذکر کرلے۔

جواب :- دا تخصیص دے دستو د تعمیم تہ د پارہ تعریض (اشارة رد کول) پہ یہود او نصاراؤ باندے او قرطبی ذکر کری دی چہ ہرکلمہ منکین ایت نازل شو نو یہود و نصاراؤ او ٹیل چہ مونہم غیب منو او د مونج پابندی کوؤ او انفاق کوؤ توبہ دے صفتونو کبش مونہ داخل یو نو دا ایت ور پیمے نازل شو د هغوی رد کولو د پارہ محکمہ چہ هغوی تہول نازل شوی کتابونہ او تہولو انبیاء باندے ایمان نہ لری لکہ پہ دے سورت ۲۵۴ کبش دی او د آخرت پابش د هغوی ایمان شرعی نیستہ لکہ پہ دے سورت ۲۵۴ کبش دی او د دے وجہ نہ دا ایت بیہ مستقل ذکر کرو او تعریض بیہ پہ هغوی باندے محکمہ او کپوچہ د اسوت پہ ہدایت کبش اول نازل شویدا او پیدایکبش اصلاح د بنی اسرائیلو مقصود دہ۔

بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ انزال پہ اصل کبش را کوز و لا ک یوشیز ک برہ طرفی تہ کوز طرفی تہ

او دا پہ محسوساتو کتب استعمالی پری لکہ باران پہ دے سورت ملک او تور دیوایا تونہ
پہ بارہ باران کتب۔ او اکثر پہ قرآن کتب پہ معنویاتو ریعنی پہ وحی کتب مستعملی پری
لکہ پہ دے ایت او تور دیوایا تونہ پہ بارہ بارہ انزال کو وحی کتب دی کہ پہ واسطہ د
جبرائیل علیہ السلام وی او کہ بغیر واسطے د هغه نه وی۔

سوال :- دالفظ پہ سورة اعراف ملک او سورة حدید ملک کتب مستعمل د احوال
دا پہ هلتہ د برہ نه بشکتہ را کوزیدال نیشته دے ؟۔

جواب :- پہ دفعہ محایو تو کتب خلق د لباس او د اوسپنے دے پہ اسمانی تدبیراتو
سورة چہ هغه باران دے او بشکتہ سبب یے نیشته دے وچے نه هغه د پارہ لفظ
انزل استعمال کرے شویدے هان لفظ د نزول (بمجرد) صرف پہ اولہ معنی
پورے خاص دے۔

فائدہ ۱۰۱۔ قادیانی د جال وائی چہ یئزل فیکم عیسیٰ بن مریم۔ پہ معنی پیدا ایش
دے او وٹیلے دی چہ پیدا کی پری به پہ تاسو کتب پشان د عیسیٰ بن مریم او دلیل
یے ذکر کرے دے ایت د اعراف ملک او سورة حدید ملک لیکن دالویئے دجل او
فریب دے محکہ چہ یئزل پہ حدیث کتب د نزول نه دے او نزول پہ معنی د خلق
سورة پہ هچ محکمے کتب نه دے را غلے۔

فائدہ ۱۰۲۔ عقیدہ د سلف صالحینو دادہ چہ دامازل کلام الله دے اگرچہ کلمات
او الفاظ او حرفونہ دی نو شوک چہ دا وائی چہ منزل خو حرفونہ دی او داعو
کلام لفظی دے دا کلام الله نه دے نودا د جہمیگی او معتزلو شبہات دی د دینہ
پناہی غو بشتل ضروری دے، او پہ کیفیت د انزال کو وحی کتب تفصیل او بحث
کول جائز نه دی هغه شبہات پیدا کوئی۔

فائدہ ۱۰۳۔ دیر اہل لغت او مفسرینو ملکی دی چہ انزال د پارہ پہ یو محکمے
نازلیدالو او تنزیل د پارہ د لبر لو نازلیدالو استعمالی پری نو پہ دے فرق کولو
باندے اعتراض دے چہ انزال پہ بارہ باران کتب دیوایا تونو کتب ذکر دے
او حال دادے چہ هغه پہ یو محکم نه را وریدی دارنگ د سورة نساء ملک پہ
تفسیر کتب مفسرینو لیکی دی چہ اہل کتابو سوال کرے وٹو پہ یو محکم
د نازلیدالو د قرآن او حال دا چہ هلتہ ان تنزل ذکر کرے دے؛ ابو حیان پہ
البحر المحيط کتب پہ دے قول باندے رد کرے دے او وٹیلے دی چہ دا قول
د صاحب کشاف دے۔ هان کہ داچہ اوٹیلے شی چہ دا فرق اکثری دے او دوا

لفظونه کیوبل پہ معنی کتب استعمالیہی نو صحیحہ دے۔ دلتہ ہم انزل الیک پہ معنی کلزلہ نازلو دے اویعضو علماؤ کا نزل فائدہ داوئیلہ دے چہ قرآن کریم کلوح محفوظ نہ آسمان د دنیا تہ پہ یوحمل نازل شویدا دے دے وجہ نہ انزال ہم صفت د قرآن کتب ذکر کیہی کہ دغہ روایت صحیحہ ثابت شی نو بیا دا وجہ صحیحہ کیدا دے شی۔

زہ وایم چہ پہ انزال او تنزیل کتب دا فرق ہم کیدا دے شی چہ قرآن کریم کتب اصول او کلیات ہم شتہ اوفروع اوجزئیات او احکام ہم شتہ نو پہ اول لحاظ سرة انزال او پہ دویم سرة تنزیل استعمالیہی روا اللہ اعلم۔

اَلْیَکَ دالفظ مستلزم دے ایمان لہہ پہ آخری رسول باندہ صرف ایمان پہ قرآن باندہ نہ کافی کیہی ترغوپورے چہ نزول د قرآن پہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندہ او نہ متی۔ او مَا اُنْزِلَ عام دے کہ انزال پہ واسطہ د جبرائیل سرة وی یا بغیر د ہفہ نہ وی اول تہ وحی جلی او دویم تہ وحی خفی یا اول تہ وحی متلو او دویم تہ وحی غیر متلو وئیلہ شی نواول قرآن او دویم احادیث صحیحہ دی۔

وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ دغہ منزل اگرچہ پہ وجود کتب مخکبش دی لیکن ایمان د مؤمن د پارہ روستو د بعثت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ ایمان بالقراں بہ اول او مخکبش وی او دارلک ایمان پہ قرآن باندہ اجمالی او تفصیلی دواپہ قرہن دے او ایمان پہ مخکفی کتابونو باندہ ایمان اجمالی دے۔ ددے وجوہہ مَا اُنْزِلَ اِلَیْکَ لے مخکبش ذکر کرے دے۔

سوال :- بعض احکام د قرآن عود مخکبش کتابونو د احکامونہ خلاف دی نو ددے جمع پہ ایمان کتب شنگہ صحیحہ کیہی ہے۔

جواب :- قرطبی ددے دودہ جوابونہ ذکر کرے دی اول داچہ دلتہ د ایمان نہ مراد ایمان دے پہ دے حیرہ چہ دا تزل د طرف د اللہ تعالیٰ نہ نازل کرے شویدا یعنی ایمان تفصیلی پہ ہفہ کتابونو باندہ مراد نہ دے۔ دویم داچہ مراد د ایمان نہ پہ مخکفی کتابونو ایمان دے دے پہ ہفہ حکمونو باندہ چہ ہفہ نہ وی منسوخ کرشوی پہ قرآن کریم سرة یا پہ قرینہ د نور و نصوص و سرة۔

تنبیہ :- ہفہ کتابونہ چہ نازل شویدا د طرف د اللہ تعالیٰ نہ نو پہ قرآن

او احادیث و کتب د خلور و نومو نہ راغلی دی لکہ تورات، انجیل، زبور او صحف ابراہیم او موسیٰ (سورۃ نجم ۳۱، سورۃ اعلیٰ ۱۱۰)۔ وَمَا اَوْفَى النَّبِیُّوْنَ هَکَہ چہ ور کرے شویدی انبیاء تہ (سورۃ بقرہ ۱۳۵، سورۃ العمران ۸۵)۔ وَالزُّبُرُ وَالْکِتَابُ الْمُنِیْرُ (سورۃ العمران ۱۸۴)۔ او صحیح خبرہ دا اچہ کہ صحیح و حصر یہ یو خاص عدد کتب (چہ یوسل خلور دے) پہ صحیح حدیث سرہ ثابت نہ دے کہ دے وجہ نہ پہ دے باندے اجمالی ایمان لہل فرض دی تخصیص د عدد تہ پہ ایمان کتب ضرورت نیشہ من قبلیک پہ دے لفظ کتب اشارہ دہ چہ وحی د خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم نہ روستو بندہ شویدا کہ چرے روستو ہم دوحی د راتلو امکان (شرعی) دے نو پہ ہف باندے پہ ایمان راوہل فرض دے نو کہ ہف د پارہ بہ یے د من بعدک لفظ راوہل دے۔ او پہ خطاب د قبلیک کتب اشارہ دہ چہ د کوم کتاب اودی خبر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ دے ور کرے نو پہ ہف باندے ایمان راوہل نیشہ او ہف تہ کتاب الہی نشی وئیلے کیدے لکہ کتاب کھنداوانو (روید) او کہ سکھا نو گرتہ) وغیرہ۔

وَالْاٰخِرَةُ یہ دے کتب پنجم صفت د مؤمنانو ذکر کوی چہ ہفہ ایمان راوہل دی یہ قیامت او کہ ہف پہ تولو احوالو باندے (چہ پہ نقل سرہ ثابت دی)۔ الْاٰخِرَةُ مؤنث د آخر دے نو دا پہ اصل کتب صفت دے د موصوف پتہ د پارہ چہ الحالہ دے لیکن ہر کہ چہ د لفظ د صفات غالبہ نہ کر عید لے دے نو پہ محائے د اسم باندے استعمال یزی او موصوف یے کسیا منسیا دے۔ نو الْاٰخِرَةُ نوم دے د نومو نو کہ قیامت نہ چہ ہفہ پہ قرآن کتب درے دیرش دی ہفہ تنشیط الاذهان کتاب کتب مالبکلی دی۔

فائدہ :- دالفظ پہ قرآن کتب یوسل پتھلس کرتہ ذکر دے چہ پہ ہفہ کتب تھہ محلہ د موصوف سرہ ذکر دے (الدار الْاٰخِرَةُ) او یو کرت (الْاٰخِرَةُ دار الْقَرَار) یہ دے لس مواضعو کتب مراد دے نہ جنت دے۔ او یو کرت پہ معنی لغوی سرہ راغلہ دے (وعدا الْاٰخِرَةُ سورۃ بنی اسرائیل ۶) کہ دے نہ معلومہ شوق الْاٰخِرَةُ د قیامت نوم دے او دار الْاٰخِرَةُ د جنت نوم دے۔ نو دلتہ مراد د الْاٰخِرَةُ نہ ورج د قیامت دہ دار الْاٰخِرَةُ (یعنی جنت) مراد نہ دے محکہ چہ ایمان پہ ورج د آخر باندے راوہل مقصد دے او پہ ہفہ کتب جنت داخل دے نو معلومہ شوق چہ کومو مفسرینو دلتہ ہم لفظ د دار پتہ مراد کرے دے ہغوی پہ

دے فرق یا ندامے سوچ نہ دے کرے۔

سوال :- قادیانی ملعون و ٹیلے دی چہ دلتہ مراد الرسالة الآخرۃ دے او مراد تربیتہ خپل رسالت اعلیٰ :-

جواب :- دا تلبیس او تحریف دے کدوہ وجوہ اولہ وجہ دادہ چہ الآخرۃ کیارہ ہخہ موصوف پتہ راویستلے شی چہ قرآن او سنت کبش چرتہ دھتے ثبوت وی او کلفظہ الرسالة الآخرۃ چرتہ ثبوت نیستہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ یہ دے سورہ کدوہ مدعا نہ ثابتیری حکمہ چہ روستے رسالت خو مبہم دے کدوہ قادیانی کرسالت ذکر پکبش نیستہ احتمال شتہ چہ ختم نبوۃ محمد رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) تربیتہ مراد وی۔

هُمُ يُوقِنُونَ داسے پہ سورہ نمل سٹ او سورہ لقمان سٹ کبش ہم ذکر دے۔ کدوہ آخرت پہ یارہ کبش پہ قرآن کریم کبش یؤمنون او یصدّقون او یوقنون دریاوہ ذکر دی پہ معنی شرعی کبش دادرے وارہ یوشیز دے۔ لغوی فرق دادے چہ ایمان باور او اعتماد کول دی پہ زبہ کبش فقط روستو کد علم نہ او تصدیق اظہار کد صدق کد دعوت کد ایمان دے پہ زبہ سورہ روستو کد علم نہ او یقین ہخہ علم دے چہ حاصل شی روستو کد شک کد زائل کیدالونہ پہ واسطہ کد دلیلونو سورہ۔ او کد دے وجہ نہ علماء کد یقین تعریف کبش وٹیلے دی اعتقاد جازم (پوخ) مطابق کد واقع سورہ (یعنی پہ حق اور شتیا باندے) چہ نہ زائل کیبری پہ تشکیک کد شک اچوونکی سورہ۔ او کد دے وجہ نہ روستو کد آیاتو (دلیلونو) صفت پہ لفظ کد یقین سورہ پہ قرآن کبش ذکر دے لکہ پہ دے سورہ نمل، جائیہ سٹ نعلیہ اور روستو کد مشاہدے نہ یقین ذکر دے لکہ پہ سورہ سجداہ سٹ کبش۔ او ہرکہ چہ پہ معنی کد یقین کبش دا دوارہ قیداونہ مراد وی (زوال کد شک او حصول پہ دلیلونو سورہ) کد دے وجہ نہ دا د اللہ تعالیٰ پہ صفت کبش نہ استعمال کیبری۔ سوال :- ہرکہ چہ دادرے وارہ پہ معنی شرعی کبش یودی نو دلتہ یٹے ولے یؤمنون اونہ وٹیلو :-

جواب :- محکبش تیر شویدی چہ پہ دے آیاتونو کبش تعریض دے پہ یہودو اونصاراؤ باندے او دھغوی علم تقلیدی خلاف کد حقیقت نہ پہ آخرت باندے موجودو پہ دلیل کد سٹ سٹ باندے پہ دے سورہ کبش، محکمہ چہ پہ دغہ آیاتونو کبش اشارہ دہ چہ دوی آخرت او جنت او جہنم منلو

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

اودغہ صفتوں والا خاص دوی ہے کہیں تکی ذکر دے گا یعنی یقیناً ہفتہ کسان چہ کفر ہے کوئی گزیر یہ خدا اور ہر مخلوق لیکن کہ ہفتہ حصول اود جہنم نہ ہے کیدال ہے کہ خانہ پارہ ہے دلیلہ خاص کول نو دامتربہ کہ شک اود حقیقت نہ خلاف دہ نو کہ دے وے نہ دلنہ دعوت دے بلود و اونصاراؤتہ چہ دلیلونہ کہ قیامت پہ قرآن کبس واورئی او شک او شہان لریہ کرئی او آخرت کہ حقیقت مطابق اومنی اودیتہ یقین وٹیلے شی اودغیر پہ سورۃ لقمان کبس کہ بنی اسرائیلو پہ زمانہ کبس کہ یوحکیم (لقمان) ذکر وودچہ ہفتہ پہ خیل بیان کبس کہ قیامت اثبات پہ داسے طریقہ سرہ کرے ووریا بنی انکھا ان تک مشقَالَ حَبَّوْهُ مِنْ كَرْدَلِ الْاَلِیَةِ اوسورۃ نمل کبس کہ بنی اسرائیلو کہ بعض انبیاء ذکر اوشور مونی علیہ السلام او سلیمان علیہ السلام چہ ہغوی ہم قیامت تہ اشارہ پہ خیل بیا تو نو کبس کرے وہ اودارنگ پہ دغہ سورت کبس کہ بنی اسرائیلو ذکر پہ لک کبس شویدے۔

فَاعْلَمُوا: کہ ذیرا ہتمام کہ ایمان بالآخرۃ پہ وجہ متعلق ریا الآخرۃ اوضمیر دھم ہے مقدم ذکر کرے دی۔

ہر روستو کہ صفت اود مؤمنانونہ پہ دے ایت کبس کہ ہغوی دنیوی او اخروی جزا ذکر کوئی اودا بشارت دے۔

أُولَٰئِكَ دا اسم اشارہ دہ پہ صیغہ کہ جمیع سورۃ او پہ اسم اشارہ کبس مقصود مشار الیہ وی پہ شرط کہ صفت اوسورۃ یعنی دغہ کسان (متقیان) سرے کہ دغہ پنچہ صفتونونہ، نو دغہ صفتونہ علت دے کہ پارہ کہ روستو حکم کہ ہدایت۔ علی پہ دے لفظ کبس یومعی کہ علو (اوپتوالی) دہ او بلہ معنی کہ تمکن (پیوحوالی) دہ اود دے پہ مقابل کبس فی دے چہ ہفتہ کہ ہفتہ والی اود انغماس (نوتلو) کہ پارہ استعمال پیوی نو پہ دے لفظ کہ علی کبس اشارہ دہ چہ پہ ہدایت باندا دے داسے کلک دی لکہ چہ یو سور شخص پہ خیلہ سورئی باندا کلک ناست وی او عجبے ہے چا پیرہ کرے وی نو دارنگ دوی اوچت مقام والادی کہ دوجہ نہ کہ ہدایت سورۃ علی اود ضلال سورۃ فی ذکر کیوی۔ اود دے مثال پہ سورۃ سبا لک کبس دے۔

ہُدًی منکرہ ہے ذکر کرید کہ تعظیم کہ پارہ یعنی داسے عظیم الشان ہدایت دے چہ کہ ہفتہ مرتبہ اوشان دیرنا اشنا او اوجت دے۔

مِنْ كَرِيمٍ داتا کیدا دے کہ ہدایت کے عظمت کے پارہ اوپہ دے کہیں تعریف کے ہدایت شوق
تہ اشارہ دہ چہ ہدایت پہ شرع کہیں ہفہ دے چہ کے طرف کے اللہ تعالیٰ تہ وی یعنی
وحی وی تو معلومہ شوق چہ کے متقینوں لار کے ہدایت کے نور کے قرآن او سنت تہ
اخستے شویداہ اوپہ دے کہیں وہم دفع شو ہفہ دایہ دے چہ کے ہدایت دہوی
خواہل باطل ہم کوی نو دہوی شہ فرق دے ۹۔

حاصل کے جواب دادے چہ ہدایت کے دوی کے رب کے طرف تہ وی او منزل دے او
اہل باطل خو خلاف دہوی تہ روان دی۔ نو یہ لفظ اولیٰ کہیں اشارہ دہ چہ دغہ
صفتونہ چہ مخکین ذکر کرے شول ہفہ سبب کے ہدایت دے۔

وَأُولَئِكَ دوا پارہ یے دالفظ سرے کے حرف عطف تہ ذکر کرے دوا پارہ یے دے وچے تہ
ذکر کرے چہ معلومہ شی چہ دغہ صفتونہ لکہ چہ علت دے کے پارہ کے ہدایت پہ
دنیا کہیں نو دایہ داصفتونہ علت دے کے پارہ کے فلاح پہ آخرت کہیں۔ او حرف
عطف راورلو کہیں اشارہ دہ چہ دوا پارہ مرتبہ (ہدایت او فلاح) اگرچہ مستقل
دے پہ زمانہ اوپہ مکان اوپہ لڈا تو تو کہیں یعنی کے ہدایت زمانہ او مکان (دنیا)
اولڈات یے جدا دے او کے فلاح زمانہ (آخرت) مکان (جنت) اولڈات یے جدا دے
لیکن ہدایت سبب کے ذکر کے فلاح دیا ۹۔ ہم داضیر فصل کے داتا کیدا او دہصر کے پارہ۔

الْمُقْلِحُونَ دا کے فلاح او کے فلیج تہ اخستے شوق دے او فلیج پہ لغت کے عرب کہیں
پہ شق (سیرے کول) او قطع او جدا ایٹی باندے دلالت کوی نو فلاح موندو کہ
مصیبتونہ او تکالیف سیرے او قطع کری نو مقصد تہ او سیرے۔ او فلاح پہ
عرف کہیں مقصد حاصل او دہ مصیبت تہ یچ کیدالوتہ وٹیلے شی او دہ قرآن
پہ اصطلاح کہیں فلاح جنت تہ کے ابتداء تہ داخلیدال او دہ اور تہ بالکل یچ کیدا
دی۔ دے وچے تہ فلاح پہ قرآن کہیں دہ بشارت آخر و بہ کے پارہ ذکر کیڑی کے
دنیا پہ نعمتونو باندے کے فلاح اطلاق صرف دنیا پرست خلق کوی لکہ چہ
فرعونیا نو وٹیلی ود سورة طہ ۱۰۱۔ کہیں۔

سوال :- داجملہ دلالت کوی چہ بغیر دغہ پٹھہ صفتونو کے جمع کولوتہ
جنت تہ حاصل کیڑی تو معلومہ شوق چہ یوم مؤمن انباق یا یوبل عمل
پریدی نو دے بہ کے جنت تہ محروک ہمیشہ بہ جہنم کہیں وی او دہ مذاہب
کے معتزلو او دہ ایا ضیو دے ۹۔

جواب :- یہ دے جملہ کہیں جنت کے فلاح دے پہ دغہ صفتونو کہیں جنت

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ

برابر دہ یہ دوی باندے کہ یرہ و رکوعے دوی لہ او کہ یرہ تہ و رکوعے دوی لہ

لَا يُؤْمِنُونَ ۝ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ

دوی ایمان تہ راوی۔ مہر و ہلے دے اللہ تعالیٰ پہ زہونو د دوی باندے

د دخول جنت نہ دے او فلاح خود دخول اولاً د جنت تہ و ٹیلے شی او ہفتہ منحصر
دے پہ دغہ صفتو تو کتب نو کہ یوم مؤمن بعض عمل پر یودی نو دخول اولاً
د جنت ولہ نیشستہ (مگر کہ اللہ تعالیٰ او غواپی) او نفیس جنت خو ولہ شستہ
دے او د ا مذاہب د اہل سنت و الجماعت دے۔

قائدہ:- مادہ د فلاح پہ قرآن کتب شلو بیست کرتہ ذکر دہ یو کرت خود فلاح
د نیوی د پارسہ استعمال دہ لکہ پہ طہ نکا کتب او باقی د فلاح اخروی د پارسہ دہ او
پہ ہفت کتب یو ولس آیا تو تو کتب نفی د فلاح ذکر کرے دہ پہ شپہ سبب و سورہ
ط ظلم لکہ سورہ انعام ۱۱۱۔ ۱۱۲ کتب۔ ط جرم لکہ سورہ یونس ۱۰۱۔ ۱۰۲ سورہ
طہ ۹۹۔ ۱۰۰ اقتراء علی اللہ سورہ یونس ۱۰۱۔ ۱۰۲ مرتدا کیدال سورہ کہف ۱۰۱۔
ط کفر سورہ مؤمنون ۱۱۱۔ او د دے نہ علاوہ اسباب د فلاح اخروی ذکر دی۔
ط ربط، ہر کہ چہ صفات یے د ہفتہ چا ذکر کرل چہ د ایمان بالقرآن د وجہ تہ
ہغوی پورہ ہدایت او فلاح حاصل کریدہ تو اس د ہغوی د اضداد و ذکر کوی
یعنی ہفتہ شوک چہ د کفر بالقرآن د وجہ تہ د ایمان او علم حق نہ محروم شول
او مستحق د عذاب ابدی دی، او دیتہ ربط تضاد و ٹیلے شی۔ قرآن کریم کتب اکثر
د طریقہ دہ چہ د دے فریقینو (مؤمنان او کافرانو) ذکر یوبل پسے کوی دلستہ
د دے چلے درے حالات یے ذکر کرے دی۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا هَرُّوا ۖ هَرُّوا ۖ هَرُّوا ۖ هَرُّوا ۖ هَرُّوا ۖ هَرُّوا ۖ هَرُّوا ۖ هَرُّوا ۖ
وجہ تہ یے پہ عطف سرہ تہ دہ ذکر کرے۔ او ہر کہ چہ بعض خلقو د اشک
کو د چہ مؤمنان او کافران یوشان دی (او دغے خلقو تہ سیکولر و ٹیلے شی)
نو د شک د لرے کولو د پارسہ إِنَّ د تحقیق او نا کید ذکر شو۔

كَفَرُوا ۖ كَفَرُوا ۖ كَفَرُوا ۖ كَفَرُوا ۖ كَفَرُوا ۖ كَفَرُوا ۖ كَفَرُوا ۖ كَفَرُوا ۖ
زکہ کتب یتہوی ہفتہ تہ کافر و ٹیلے شی۔ او پہ عرف د اہل لغت کتب یتہولو
د نعمت تہ و ٹیلے شی چہ ہفتہ نا شکری دہ او د ارنگ پہ عرف د اہل لغت کتب

مطلق انکار تہ و ثیلے شی کہ انکار کحق وی اوکہ د باطل وی۔ کاول معنی لغوی
 پہ لحاظ سرہ لفظ ک کفارۃ او کفر عتدا سبباً تاراعلے دے او کدو یہ معنی پہ لحاظ
 سرہ پہ دے سورت ۱۸۵ کتب او سورۃ ابراہیم ۱۶ کتب کفر پہ معنی دنا شکری
 سرہ دے۔ او کدو یہ معنی استعمال پہ دے سورت ۱۸۵ کتب کفر بالطاغوت
 یعنی انکار کول د بندائی د غیر اللہ نہ۔ او پہ اصطلاح ک شرع کتب مقابل د ایمان
 شرعی دے یعنی انکار کول د ہر ہغہ شیخ نہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم راوپے وی او مونہ تہ پہ یقین سرہ را رسیدا لے وی او دیتہ کفر حقیقی
 د ثیلے شی او پہ شرع کتب کلمہ کلمہ پہ ترک د عمل باندے ہم ک کفر اطلاق
 کبریٰ ہغے تہ کفر حکمی و ثیلے شی لکہ شہرنگ چہ اطلاق ایمان پہ اعمال و یادگی وی او دا پہ
 سورۃ العمران ۹۱ او سورۃ مائدہ ۱۸ کتب پہ قول د بعض مفسرینو باندے
 دے او دے وجہ نہ امام بخاری کتاب الایمان کتب و ثیلے دی باب کفر دون کفر
 عطیب شریبی ک کفر مخلوق قسمہ ذکر کرے دی، اول کفر انکار، دویم کفر مجہود
 او دریم کفر عناد او مخلوم کفر نفاق۔ اول قسم دادے چہ نہ اللہ تعالیٰ پیڑنی او
 نہ پرے اقرار کوی او دویم قسم دادے چہ اللہ تعالیٰ پیڑنی لیکن اقرار پہ
 ژبہ باندے نہ کوی لکہ کفر ابلیس او یہود لکہ پہ دے سورت ۱۸۵ کتب او دیم
 کفر عنادی دے چہ اللہ تعالیٰ پہ زبہ سرہ پیڑنی او پہ ژبہ اقرار کوی لیکن
 دین نہ منی او عمل و رباندے نہ کوی لکہ کفر ابوطالب او مخلوم کفر د
 نفاق دے ہغہ دادے چہ اقرار پہ ژبہ کوی او پہ زبہ کتب یث عقیڈا نہ وی
 او دا ہول اقسام ک کفر حقیقی دے۔ دارنگ ک کفر دوع قسمونہ دی اول کفر
 جہلی چہ ک ناپوہٹی د وجہ تہ انکار کحق کوی او دویم کفر عنادی چہ
 سرہ دپوہے او ک ضدا و عناد د وجہ نہ انکار کوی او دا دوارہ قسمونہ کدے
 سورت پہ ۱۸۵ کتب جمع دی۔

قائدہ :- مادہ ک کفر رک ف ر پہ قرآن کتب (۵۲۵) کرتہ ذکر دہ۔ معانی او
 اقسام ک ہغے کتب ذکر شول اوس ہغہ امور او کارونہ چہ پہ قرآن کتب یث
 پہ ہغے باندے ک کفر اطلاق کریداے او ہغے نہ تواقض د ایمان و ثیلے شی ک
 ہغے نہ بعض ذکر کووم ح سحر (سورۃ بقرہ ۱۰۲) ع ک پہ ربوبیت ک اللہ تعالیٰ
 کتب مجاہد کول (سورۃ بقرہ ۱۸۵) ع ک نہ کول یا انکار کول (سورۃ العمران ۹۱)
 ع ک اعتراض پہ رسول باندے (سورۃ بقرہ ۱۸۵) ع ک عقیڈا ک تثلیث ک نصاراء

(سورة مائدة ۱۱۰) - عطف عقيدة كحلول اوائحاد (سورة مائدة ۱۱۰) - عطف ارتداد (سورة
 نمل ۱۱۱) - عطف جهده كالله تعالى نه دعا غواري او هغه نجات وركزي اوبيا بل چاته
 نسبت كوي (سورة اسراء ۱۱۲) - عطف په توحيد في الدعاء عطفه كيدال (سورة غافر
 ۱۱۳) - عطف وحي كرسولانوه منل (سورة ابراهيم ۱۱۴) - عطف په قرآن اعتراض كول
 (سورة بقره ۱۱۵) - عطف په نزول كخير (وحي) عطفه كيدال (سورة بقره ۱۱۶) - عطف
 موهمانتوته رواج وركول (سورة بقره ۱۱۷) - عطف اتباع آباء وپه مقابلده وحي كبن
 پيش كول (سورة بقره ۱۱۸) - عطف هر قسم شرك بالله (سورة العمران ۱۱۹) - عطف
 مناققت (سورة العمران ۱۲۰) - عطف قتال په سبيل د طاغوت كبن چه هغه غالب
 شي (سورة نساء ۱۲۱) - عطف حمله په مؤمنان واند، اود مؤمنانود اسيا يود چنگل عقلت
 كول او هغه شبه كنول (سورة نساء ۱۲۲) - عطف افتراء كول په الله تعالى باند (سورة
 مائدة ۱۲۳) - عطف معجزات وده عيسى عليه السلام نه لهر وئيل (سورة مائدة ۱۲۴)
 ملا د رب تعالى سره نور مخلوق برابر كول (سورة انعام ۱۲۵) - عطف قرآن نه اساطير
 وئيل (سورة انعام ۱۲۶) - عطف مال خرچ كول د پاره د منع كولود توحيد اود قرآن
 نه (سورة انفال ۱۲۷) - عطف كافرانو سره په قول (اتحاد ولد) كبن مشابيهت
 كول (سورة توبه ۱۲۸) - عطف نسي كول (سورة توبه ۱۲۹) - عطف رسالت د اخري
 رسول نه انكار كول (سورة رعد ۱۳۰) - عطف رسولانولر د وطن نه شړل (سورة
 ابراهيم ۱۳۱) - عطف جدال په باطل سره (سورة كهف ۱۳۲) - عطف عباد صالحين په
 الوهيت سره نيول (سورة كهف ۱۳۳) - عطف قرآن په بيانولو سره غصه كيدال
 (سورة حج ۱۳۴) - عطف قرآن ته افك او افتراء وئيل (سورة فرقان ۱۳۵) - عطف د بعث
 بعد الموت نه انكار كول (سورة نمل ۱۳۶) - عطف مؤمنانوته د مدا همت اود كفر
 دعوت وركول (سورة عنكبوت ۱۳۷) - عطف د قرآن اود مخكبن منزل كتابونونه
 انكار كول (سورة سبا ۱۳۸) - عطف مؤمنان او كافران يوشان كنول (سورة ص ۱۳۹)
 عطف په اياتونو ك الله تعالى كبن جدال كول (سورة غافر ۱۴۰) - عطف د قرآن د اوريدلو
 نه خلق منع كول (سورة حم سجده ۱۴۱) - عطف محبان ته د صحابه كرامونه غسوة
 وئيل (سورة احقاف ۱۴۲) - عطف د دنيا په متاع او خوراكو تو كبن مشغول كيدال
 (سورة محمد ۱۴۳) - عطف د جاهليت پشان غيرت كول (سورة فتح ۱۴۴) - عطف په مؤجل
 باند د غصه ستور ك راويستل اود نظره كول (سورة قلم ۱۴۵) - عطف په رسولانو
 كبن تفرقه كول په ايمان كبن (سورة نساء ۱۴۶) - عطف په باطل معبودانوياندا

عقیدہ سائل (سورۃ نحل ۱۶)۔ عکس ملائک اور سولان پہ ربوبیت سورۃ نیول
(سورۃ العمران ۱۰)۔ عکس پہ مریم باندے بہتان و ٹیل (سورۃ نساء ۱۶)۔ عکس حکم
پہ ما انزل اللہ سورۃ نہ کول (سورۃ مائدہ ۱۶)۔ عکس رحمت اللہ تعالیٰ نہ تا امید
کول (سورۃ یوسف ۱۶)۔ عکس بلنہ کغیر اللہ ک حاجت روایی ک پارہ (سورۃ مؤمنون ۱۶)
عکس ک نور (دین اسلام) اتمام بد کنول (سورۃ صف ۱۶)۔ عکس عداوۃ ک رسولان و ملائک
سورۃ (سورۃ بقرہ ۱۶)۔ عکس ک کرمول ک اطاعت ک اللہ او ک رسول نہ (سورۃ العمران ۱۶)
عکس نمرتہ سجدے کول (سورۃ نمل ۱۶)۔ عکس ک حدود اللہ نہ انکار کول (سورۃ
بجادہ ۱۶)۔ عکس پہ دین ک اللہ تعالیٰ پورے استہزا کول (سورۃ مائدہ ۱۶)۔ عکس ک
مؤمنانویہ ترقی یافتہ باندے خفہ کیدال (سورۃ توبہ ۱۶)۔ عکس ک صحابہ کرامویہ
ترقی یافتہ باندے غیظ و غضب کول (سورۃ فتح ۱۶)۔ عکس اللہ تعالیٰ سورۃ اجزاء
کنول (سورۃ زحرف ۱۶)۔ عکس ربو (سورۃ تہ حلال و ٹیل (سورۃ بقرہ ۱۶)۔ عکس فرق
کول پہ مینج ک حکم ک اللہ او ک رسول ک ہفہ کبش (سورۃ نساء ۱۶)۔ عکس بعض حصہ
ک کتاب اللہ نمل (سورۃ بقرہ ۱۶)۔ ک دے نہ سیوا نور ہم پہ فہم او تدابیر سورۃ
معلومیدلے شی۔

سوال :- ک دے ایت نہ ظاہراً معلومیدی چہ کافران ایمان نہ راوری احوال
دادے چہ دیر کافرانو ایمان راورے دے ؟

جواب :- دلتہ مراد ک کفر نہ کفر عنادی ضدا دی دے پہ قرینہ ک روستوخیر
سورۃ چہ سواۃ دے او پہ قرینہ ک مقایلہ ک مؤمنانوک ملا توجہ ک نکبش یے
صفات ذکر شول نو مراد کامل کافر دے او ہفہ عنادیان دی۔ ک دے وجہ نہ
تفسیر کبیر کبش و ٹیلی دی چہ مراد ک دینہ پتوؤ تک او انکار کوؤ تک ک حق ک
پہ عناد سورۃ۔ او مدارک کبش و ٹیلی دی چہ دلتہ کفر پہ معنی ک حق پتوؤ
پہ ججود سورۃ ۔

سواۃ علیہم داجملہ حال دے ک ضمیر ک کفرؤانہ نو دابلہ قرینہ شوہ چہ
مراد ک کفرؤانہ خاص (عنادی) کافر دی چہ ہغوی تہ اندازہ فائدہ و رکوی
یا خبر دے ک ان ک پارہ ۔

سوال :- حمل ک دے خبر پہ اسم یا ندے صحیح نہ دے محکمہ چہ دامصدر ک ؟
جواب :- دامصدر پہ معنی ک مستوی سورۃ دے اولفظ ک سواۃ پہ قرآن کبش
اویشت محلہ راغلے دے کلمہ یہ معنی ک وسط سورۃ راخی لکھ سورۃ صافات ہفہ

او اکثر یہ معنی کے مستوی سرہ استعمال پیری۔

ءَاَنْذَارُ تَهُمُّ اَمْ كَمْ تَنْذَارُهُمْ اول ہمزہ استفہامیہ کے لیکن دلتہ استفہام غرض نہ دے بلکہ تاکید کے تسویہ کے پارہ راغلے دے او قرینہ پہ دے یا ندے لفظ کے آم دے اودا دوارہ فعلونہ دلتہ پہ معنی کے مصدر و نودی معنی فعلی مقصدانہ وہ یعنی اَنْذَارُكَ وَ عَذَابُ اَنْذَارِكَ اودا قاعل دے کے سواء پہ معنی کے مستوی اودا دوارہ طرفونہ کے استواء دی۔

انذار اعلام مع التخويف ته وٹیلے شی یعنی کے مسئلے نہ خبر و رکول سترق ویرے و رکولونہ کے ہفے پہ نہ منلو سر اوچہ اعلام و سرہ نہ وی تو ہفہ صرف تخويف دے او قرطبی کے انذار کے معنی سرہ بل قید ادا سے لگولے دے چہ کے تخويف سرہ قراخہ زمانہ وی کے پارہ کے محان بچ کولوا و کہ فرصت کے تخويف سرہ نہ وی نو دے تہ اشعار و ٹیلے شی۔ او قرآن کریم کہیں نذیرہ نبی اود قرآن پہ صفت کہیں ذکر دے محکمہ چہ ہغوی مسئلہ (توحید رسالت وغیرہ) ذکر کری اود سرہ تخويف دینی یا اخروی ذکر کری او مہلت ہم وی نو معنی کے انذار کہیں موجود دے۔

سوال :- پہ سورۃ شعراء ۱۳۱ کہیں سواء علینا دے اودلتہ کے سواء علیہم وٹیلے کے جواب :- کے تسویہ نہ مراد عدم فائدہ دے نواللہ تعالیٰ پہ دے ایت کہیں فرمائی چہ دے خلق تہ انذار او عدم انذار ہیچ فائدہ نہ و رکوی لیکن انذار و رکوی تہ فائدہ (ثواب کے آخرت) ملا ویری او سورۃ شعراء کہیں کے کافر نو مقصد داد دے چہ پہ وعظ کولو کہیں مونو تہ ہیچ فائدہ نیشتنہ یعنی مونو یہ نہ منو دے پہ سورۃ منافقون کہیں دی۔

سوال :- کے دعوت کولوبل جانب خویشا رت دے تو ہفہ کے ولے ذکر نہ کرے جواب :- کافران خواہل کے بشارت نہ دی او بلہ وجہ دادہ چہ انذار بنہ مؤثر وی پہ تبلیغ کہیں نو ہرکہ چہ انذار فائدہ نہ و رکوی نو بشارت خو پہ سر کہیں مفید نہ دے کے دے و جے نہ اکتفا او کہے شوعہ پہ ذکر کے انذار سرہ فقط۔ لَایُؤْمِنُوْنَ دا استیناف دے جواب کے سوال کے کہ سوال اوشی چہ آیا عدم انذار پشان کے انذار دے تو جواب اوشو چہ نہ بلکہ انذار پشان کے عدم انذار دے۔ یا دا خبر دے کہ ان کہ چرے سواء حال شی یا دویم خبر دے کے پارہ کے تاکید کے سواء۔ اودا سے پہ سورۃ یونس ۱۰۱ او پہ دے سورۃ بقرہ ۱۰۱ کہیں ہم دی۔ سوال :- دا خود دلالت کوی چہ اللہ تعالیٰ کے دوی پہ عدم ایمان یا نکر راضی کے؟

وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ

او یہ غوروں کو دوی باندھے۔ اور یہ سترگو کو دوی باندھے نا اشنا پردے دی۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ وَمِنَ النَّاسِ

اور دوی لڑے عذاب دے لوئے شان والا۔ اور بعضے کو خلقو نہ

جواب :- دا اخبار دے عدم ایمان نہ اور اخبار کو یوکار نہ مستلزم کو رضا نہ وی
تو دا اخبار یہ اعتبار کو علم او کو تقدیر کو اللہ تعالیٰ سرہ دے۔

یک یہ دیکھت کبش ذکر کو عقوبت دنیوی او آخریہ دے کو ہفتہ کافران کو پار چہ مخکبش
ایت کبش ذکر شوییدی کو عقوبت دنیویہ حاصل دادے چہ انسانیت بنادے یہ
علم او عقل باندھے او یہ دوی باندھے کو ہفتہ اسباب بند شوییدی نو کو محنا ورو
پشان دی کو دے وجہ نہ کو دے درے غیز و نو کو سلب کو لونہ روستو حکم کرے
شوییدی یہ اولیک کا لکھام سرہ اعراف لکھ کبش او عقوبت اخر کو عذاب عظیم
ختم اللہ علی قلوبہم، ختم کو قلب سرہ یہ قرآن کبش خلو کر تہ ذکر کو دلہ او یہ سورہ
جاثیہ لکھ کبش یہ دے دوارہ محایو نو کبش یہ طریقہ کو اخبار دے کو حال کو کافرانو تہ،
او یہ سورہ انعام لکھ او سورہ شوری لکھ کبش یہ طریقہ کو تعلیق سرہ دے کو پار
کو اظہار کو قدرت کو اللہ تعالیٰ یہ ختم (مہر) لگولو باندھے۔

ختم پہ لغت کبش کو خیز اخرتہ رسولوتہ و نیلے شی لکھ کتاب ختمول کار ختمول،
بیا لازم عرفی کو ہفتہ سرہ مہر لگول دی لکھ خط چہ اخرتہ اور سی نو پہ ہفتہ مہر
لگولے شی کو پارہ کو دے چہ نورخہ خیز داخلول پہ ہفتہ کبش منع شی او کو ہفتہ نہ
خہ خیز ویستل ہم بنداشی او یہ دے معنی سورہ تطہیف لکھ کبش دے بیا
لازم کو مہر لگولو سورہ بندیدل او منع کول دی نو ہفتہ تہ ہم ختم و نیلے شی
دلنہ اولہ او دویمہ معنی احتمال نہ لری نو دریمہ معنی مرادہ قرطبی و نیلی
دی چہ ختم کو قلب دادے چہ کو اللہ تعالیٰ پہ خطا با تو پوہہ نہ شی لولے او کو ہفتہ پہ
ایا تو نو کبش فکر ہم نشی کولے۔ او ابن کثیر کو مجاہدانہ روایت کریدا چہ کوا لے
کو گناہونو پہ زہر باندھے چہ راگیر کپی ہفتہ لورہ کو ہر طرف نہ تو دامہر دے۔
او قاسمی و نیلی دی چہ دا سے حالت پہ زہر کبش پیدا اکیدل چہ پہ ہفتہ کبش انذار
اشرنشی کولے او حق پکبش نہ شی داخلیدلے۔

فائدہ عل نسبت کو ختم اللہ تعالیٰ تہ حقیقت دے ہیچ تاویل تہ حاجت نیستہ

محکمہ چہ اللہ تعالیٰ دھر شیخ خالق دے کہ ہدایت وی اوکھ کمرای، خیر وی اوکھ
 شروی، کفر وی اوکھ ایمان وی لکہ سورۃ صافات ۱۱۱ کن عتاب دایراہیم علیہ السلام
 دے کافر نوتہ چہ اللہ تعالیٰ تاسو اوستاسو عملونہ پیدا کرے دی۔ او معتزلہ
 وائی چہ دا قبیح کار دے او د قبیح کارونو نسبت اللہ تعالیٰ تہ نشی کیدلے نو ہوی
 دے یہ پنچہ طریقہ سورۃ تاویلونہ کوی چہ ہنہ زنجیری پہ کشاف کنس لیکن
 دی دے اول جواب دادے چہ پیدا کول د قبیح خو قبیح تہ وی پہ ہنہ کنس دیر
 حکمتونہ دی لکہ چہ اللہ تعالیٰ مار اولہم وغیرہ پیدا اکرییدی ہاں کسب کول
 د قبیح قبیح وی او کسب خود بند کا نو عمل دے۔ دویم جواب دادے چہ ختم علت
 د پارہ د ماقبل (لا یؤمنون) تہ دے لکہ چہ بعض مفسرینو پہ عطا یی سورۃ لبکی
 دی بلکہ دا نتیجہ او تفریح دہ پہ ماقبل باندے لکہ تفریح د سزاوی پہ ناکارہ
 عمل باندے۔ قرطبی او ابن کثیر و ثعلبی دی چہ امت اجماع کرے دہ چہ اللہ
 تعالیٰ نسبت د ختم او طبع عاں تہ کرے دے پہ طریقہ د جزا و رکول د کفر د
 مغوی لکہ پہ سورۃ نساء ۵۵ او سورۃ انعام ۱۱۱ او سورۃ صف ۵۵ او سورۃ منافقون
 او سورۃ تطہیف ۵۵ پہ دے تولوایا تو نو کنس د مغوی ناکارہ اعمال ی سبب کرھو
 دے د طبع او تقلیب اوزیغ او کفر کولو د پارہ او جزا و رکول د قبیح عمل پہ قبیح
 شیخ سرہ عین عدل دے قیاحت پکنس نیشتنہ دے۔

فائدہ ۱۱ پہ قرآن کریم کنس د قلوبو د کافرانو اللہ تعالیٰ پنچویشیت اوصاف او
 احوال ذکر کریدی۔ ۱۱ انکار (سورۃ نحل)۔ ۱۱ حبیۃ الجاہلیۃ (سورۃ فتح)۔ ۱۱ انصراف
 (سورۃ توبہ ۱۱)۔ ۱۱ قسوة (سورۃ بقرہ ۱۱)۔ ۱۱ موت (سورۃ انعام ۱۱)۔ ۱۱ مرض
 (سورۃ بقرہ ۱۱)۔ ۱۱ طبع (سورۃ منافقون ۱۱)۔ ۱۱ زیغ (سورۃ آل عمران ۱۱)۔ ۱۱ ارباء
 (سورۃ توبہ ۱۱)۔ ۱۱ ارتیاب (سورۃ توبہ ۱۱)۔ ۱۱ اکتہ (سورۃ کہف ۱۱)۔ ۱۱
 رعب (سورۃ احزاب ۱۱)۔ ۱۱ لہو (سورۃ انبیاء ۱۱)۔ ۱۱ شدتہ (سورۃ یونس ۱۱)
 ۱۱ خاستہ کیدل د مخالفت الرسول (سورۃ فتح ۱۱)۔ ۱۱ غلاف القلب (سورۃ نساء ۱۱)۔
 ۱۱ اقبال (سورۃ محمد ۱۱)۔ ۱۱ اشمائز (سورۃ ۱۱)۔ ۱۱ عی (سورۃ حج ۱۱)
 ۱۱ نفاق القلب (سورۃ توبہ ۱۱)۔ ۱۱ غمرہ (سورۃ مؤمنون ۱۱)۔ ۱۱ تشیت
 (سورۃ حشر ۱۱)۔ ۱۱ رین (سورۃ تطہیف ۱۱)۔ ۱۱ ضیق (صدر پہ معنی د قلب د)
 (سورۃ انعام ۱۱)۔ ۱۱ ختم پہ دے ایت کنس۔ او معنی د ختم دے تولو او صافونہ
 عام او شامل دہ دے وجہ نہ دلتہ د غہ جامع وصف ذکر و۔

پوہہ شہ۔ کہ ختم القلب کہ کافر سرہ مقابل ربط القلب کہ مؤمن دے چہ ہفہ درجہ
کہرامت دہ یہ وخت کہ مصیبتونو کین چہ زہہ کلک وی یہ ایمان او توکل باندے
لکہ یہ سورۃ کہف سکا او سورۃ قصص سکا کین۔

عَلَى قُلُوبِهِمْ لَفْظٌ عَلَى دُپارہہ کہ تاکید کہ ختم او کہ احاطے کہ ہفہ دے پہ نول قلب
باندے کہ قلب نہ تعبیر پہ قواد او پہ صدر (سینہ) سرہم کیدے شی۔ نو صدر محل
د قواد دے او قواد محل کہ قلب دے محکمہ چہ قواد پر دہ کہ زہہ دہ او قلب محل
کہ عقل دے پہ نیزہ اکثر اہل علمو باندے نو قلب پہ معنی کہ ہفہ عضو دے چہ
د انسان کہ سینے پہ کس طرف کین کینسودے شویدے او پہ حدیث کینس یے
صلاح او فساد کہ نور و اعضاؤ پہ ہفہ باندے موقوف کر دے دی اِنِّ فِي الْجَسَدِ
لَمُضْغَةٌ اِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَاِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ اَلَا وَهِيَ الْقُلُوبُ
او کلہ قلب پہ معنی کہ عقل سرہ راخی یعنی ذکر کہ محل او مراد ترینہ حال لکہ پہ
سورۃ قی سکا کین۔ یہ دے ایت کین ہم ظاہر دادہ چہ قلوبہم پہ معنی د عقلونو
سرہ دے او دارنگ امام راغب پہ مفردات کین و بیلی دی۔

وَعَلَى سَمْعِهِمْ دَامِعُطُوفٌ دے پہ عَلَى قُلُوبِهِمْ باندے نو کہ ختم کہ لاندے داخل
دے پہ دلیل کہ سورۃ جاثیہ سکا او ختم پہ غور و نو باندے دادے چہ ہر کلہ
دوی تہ دعوت کہ توحید و رکیدے شی قرآن ورتہ لو سکا کینری نو دوی ہفہ تہ
غور تہ بدی او غور و نہ بند دوی او ہفہ وریاندے بدالری لکہ پہ سورۃ حم
سجدہ سکا او سورۃ نوح سکا او سورۃ کہف سکا کین دی۔

سوال۔ قلوب او ابصار یے جمع ذکر کرے دہ او سمع مفرد ذکر دے۔

جواب۔ دل تہ مضاف بہت دے یعنی مواضع سمعہم (حایونہ کہ او ریدالری)۔
جواب۔ دل تہ مضاف بہت دے او یہ مصدر کین مفرد تثنیہ او جمع یوشان وی۔
جواب۔ دل کہ قلب (عقل) مدارکات (معلومات) دیر قسمونہ دی دارنگ سترگو
مبصرات دیر قسمونہ دی لیکن د غور و نو مسموعات صرف او ازونہ دی کہ دے
وجہ نہ یے مفرد ذکر کرے دے۔ او سمع پہ قرآن کین پہ معنی کہ غور و نو او
پہ معنی کہ قوت سامعہ او پہ معنی کہ مسموع (مصدر مبنی للمفعول) او پہ معنی
مصدری سرہ استعمالیری۔ کہ اول مثال لکہ سورۃ نحل سکا کہ دویم مثال
د ایت دے کہ دریم مثال سورۃ شعراء سکا او کہ خلوریم سورۃ ہود سکا دے۔
وَعَلَى ابْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ خیر مقدم او مبتدا مؤخرہ دہ او پورہ جملہ دہ۔ ابصار

جمع کے بصرہ کلمہ پہ معنی کے سترگورامی لکھ سورۃ نحل میں اکلہ پہ معنی کے بصیرت کے زہرہ وی لکھ سورۃ العمران میں اکلہ پہ معنی کے قوت باصرہ وی (وہو یذکرک الابصار سورۃ انعام میں) دلتہ اولہ معنی او دریمہ معنی دواۓ احتمالہ شتہ دے۔

غشاۃ ہفہ غیبتہ و تیلہ شی چہ پہ ہفہ سرہ پتول کیدیشی او ہفہ تہ غطہم و تیلہ شی لکھ سورۃ کہف میں او حجاب ورتہ ہم و تیلہ شی لکھ سورۃ حم سجدہ میں۔ لیکن پہ لفظ کے غشاۃ کتب کے عطاء او حجاب تہ زیاتہ معنی پرتہ دہ یعنی پورہ پتول۔ او نکرہ ہے ذکر کرے دہ اشارہ دہ چہ دا دا سے قسم غشاۃ دہ چہ عام خلق ہے نہ پیڑنی۔ او ہفہ غشاۃ دادہ چہ دلیل کے ہدایت تہ نہ گوری او نہ تربتہ فائدہ اخلی بلکہ اعراض تربتہ کوی لکھ پہ سورۃ اعراف میں او سورۃ یوسف میں کتب دی۔

فائدہ عل وجہ کے ترتیب دادہ چہ پہ ختم علی قلوب کتب اشارہ دہ چہ دوی استدلال کے آیاتونو کے حق تہ پخیلہ نشی کولے او فکر ہم نہ کوی او ختم علی السمع دادے چہ شوک ورتہ استدلال پیش کوی تو ہفہ تہ غوبہ نہ بڑے او غشاۃ کے سترگو دادہ چہ کے حق استدلال کوونکی کے درجے کے کمال تہ دوی پاندا دی کے ہفہ شکل تہ ہم نہ گوری۔ دارنگ وجہ کے ترتیب دادہ چہ اول خود عنادی انسان پہ زہرہ کتب کے حق منلو تہ نفرت پیدا نشی نو بیا کے ہفہ اوریدہ ہم نشی برداشت کولے نو بیا کے ہفہ کے لیدلو تہ ہم حان یچ ساتی۔ دارنگ اول خو انسان پہ خیلہ پہ خبرہ کتب سوچ او کپی نوچہ پوہہ نشی نو کے بل چانہ واری اوچہ پوہہ نشی نو بیا دلیلونو تہ نظر او کپی او دادے واپہ حالتونہ کے عنادیاتونہ استلے شوییدی یعنی پہ ہفوی کتب دانیشتہ۔

فائدہ عل۔ سوال:- کہ قلب او سمع سرہ ختم او کے بصر سرہ غشاۃ ذکر کولو کتب شہ حکمت دے؟

جواب:- دادے چہ کہ قلب او کے سمع معلومات کے ہر طرف تہ کیدلے شی او کے بصر معلومات صرف کے مخارج طرف تہ وی تو ختم چہ کے ہر طرف تہ بند و لو تہ و تیلہ شی کہ قلب او سمع سرہ مناسب دے او غشاۃ چہ صرف کے مخارج تہ پتول کوی کے سترگو سرہ مناسب دہ۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ دَا عاقبت او تخویف اخروی دے۔ لَہُمْ ہے مخکب کپے

مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ

ہذا شوک دی چہ وائی ایمان راو کردے موثرہ یہ اللہ تعالیٰ باندے اوپہ ویش

روستق باندے

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۵﴾ يُخْلِ عُونُ اللّٰهِ

او (محل داوے) چہ دوی ایمان نہ لری رہہ زرو نوکس۔ دھوکہ کوی دوی د اللہ تعالیٰ سرکہ

د پارسہ د فائدے د حصر یعنی دا سے عذاب حصر دے پہ کافرانو پورے۔
عذاب د عذاب نہ ماحوذ دے پہ اصل کبش جس او منع تہ وٹیلے شی نکه حورو
او بوتہ عذاب وٹیلے شی چہ منع کوی تنہا لے لہ نو عذاب تہ دے وچے نہ
عذاب وٹیلے شی چہ د صاحب د عذاب ہر خیر او راحت چہ د بدن سرہ مناسب
وی بند کرے شی د عذاب مرادق عقاب او نکال ہم راغی لیکن نکال کبش معنی
د منع او د عبرت اوپہ عقاب کبش معنی د بدلے د بد عمل مشروطہ او عذاب
کبش دا شرطو تہ نیشستہ نو دا عام لفظ دے، دے وچے تہ دالفظ جے دلتہ غورہ
کرے دے۔ بیا یہ عرف د عرب کبش عذاب ہرہ سزا مصیبت او درد دے چہ
انسان تہ رسیدی کہ پہ بدن کبش وی او کہ پہ مال کبش وی دنیا کبش وی او کہ
آخرت کبش کہ بدلہ د بد عمل کبش وی او کہ تہ وی لکہ پہ سورہ ص لکہ دلتہ
مالی مصیبت مراد دے بغیر د بدلے د بد عمل تہ او کہ پہ سورہ نور لکہ کبش
سزا دیوی تہ اشارہ دہ۔

عَظِيمٌ یہ عذاب کبش تنوین (تکلیف) د پارسہ د عظمت وڈ نو عظیم د ہف صفت
دے د پارسہ د زیات تاکید او دے وچے نہ عظیم جے ہم نکرہ ذکر کرے یعنی
ناشنا عذاب دے چہ د ہف عظمت ہم پہ نا آشنا مرتبہ کبش دے او عظمت د عذاب
پہ اعتبار د دوام او علام تحفیف او احاطے او سخت والی او ہیبت سرہ دے او دلے
عذاب خاص دے پہ کافرانو پورے دے وچے نہ لہم جے مقدم راوے وڈ
د پارسہ د حصر فائدہ کولو۔ اوپہ قرآن کریم کبش د عذاب دیر صفات قبیحہ ذکر
دی خو لفظ د عظیم ہفہ تہ لوصفتو نو تہ شامل دے دے وچے تہ دلتہ جے
دالفظ ذکر کرو او دا (عذاب عظیم) مقابل د مفلحون دے چہ پہ جزا د مؤمنانو
کبش ذکر شوے دے۔

بہ دے ایت نہ بحث د منافقانو شروع کیہی او دا دریم قسم د خلقو دے چہ
پہ الضالین کبش دوی تہ اشارہ شوے وہ او د دوی پنکلس اوصاف او احوال

قیحہ ذکر کوی۔ ہر کلمہ چہ داد منافقانہ یو قسم دے کہ کافرانہ تو کہ مغوی کہ مناسبت
دوے نہ یے عطف کرو یہ ماقبل بانداے یہ و من الناس سرہ او شریبی و بیلی
دی ہر کلمہ چہ داد دلہ دیر حبیب کافران دی چہ ذکر سرہ دوی نورید اخلق او
اعمال قیحہ جمع کرے دی کہ دے وچہ نہ دوی ذکر یے یہ او گداہ طریقہ سرہ
کرین کہ پارہ کہ دے چہ کہ دوی پتہ خباثت بنہ بنکارہ شی اولفظ الناس یہ قرآن
کین دہ سورہ یوخلو یبنت کرتہ راغلے دے۔

فائدہ ۱۔ منافقان درے قسمہ دی۔ اول منافق چہ کہ ہغہ یہ زپہ کین شک وی
حق او باطل کین فرق نشی کو لے دوارہ دلے ورتہ بنہ بنکاری داسے منافقان
یہ مکہ کین ہم وؤ لکہ یہ سورہ انفال بلکہ کین ذکر دی نو دا قسم ہم کافر دی
تک کہ چہ یقین کہ قلب یے نیشہ۔ او دویم قسم ہغہ دی چہ یہ زپہ کین یے انکار
وی کہ حق نہ او کفر او شرک وی لیکن یہ زپہ بانداے اقرار کہ ایمان کوی او کہ
مؤمنان سرہ یہ بعض اعمال کین شرکت کوی داسے منافقان یہ وخت کہ غلبہ
کہ اسلام کین پیدا کیڑی چہ کہ خوف او کہ حرص و غیرہ کہ وچہ نہ ایمان بنکارہ
کوی او داسے یہ مداینہ منورہ کین پیدا اشوی وؤ روستو کہ واقعہ کہ بدازہ او دام
کافر دی او دے دوارہ و قسمونو تہ منافق اعتقادی و بیلی شی۔ دریم قسم ہغہ
دی چہ یہ زپہ کین یے ایمان شتہ او یہ زپہ ہم اقرار کوی لیکن ہغہ کنا ہونہ
کوی چہ یہ ہغہ کین معنی دھوکے پرتہ وی چہ ہغہ تہ علامات نفاق و بیلی شی
نو ہغہ تہ منافق حملی و بیلی کیڑی ہغہ یہ اصل کین فاسق مؤمن دے۔

الناس بعضواہل لغت و بیلی دی چہ دا ماخوذ دے کہ نوس تہ او ہغہ یہ معنی
کہ حرکت دے او چا و بیلی دی چہ کہ نسیان نہ ماخوذ دے او چا و بیلی دی چہ کہ
أنس (میدہ کول) تہ اخستلے شوے دے، بھر حال الناس اسم جمع کہ انسان دہ۔
مَنْ يَقُولُ یہ قرآن کین کہ قول اطلاق یہ پتہ طریقہ سرہ دے اول قول کہ
اللہ تعالیٰ یعنی کلام اللہ لکہ یہ سورہ فعل بلکہ کین او دویم قول یہ معنی دوجی
سرہ لکہ سورہ کورت بلکہ کین او دریم یہ معنی کہ قول لسانی فقط لکہ یہ دے
ایت کین اوخلورم قول یہ زپہ او یہ زپہ کین اعتقاد لکہ یہ دے سورت بلکہ کین
پتہ یہ معنی کہ افتراء سرہ او ہغہ یہ ہغہ وخت کین وی چہ ورپے لفظ کہ علی
راغلے وی لکہ یہ دے سورت بلکہ کین۔

اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ، دار تک دعویٰ دوی کہ ایمان پہ کتابوتو منزلو بانداے

یہ سورۃ نساء تک کتب اور ایمان بالرسول سرۃ د اقرار طاعت نہ یہ سورۃ نور تک کتب اور شہادت د دوی یہ رسالت د آخری نبی باندے یہ سورۃ منافقون تک کتب دے نو معلومہ شہدہ چہ منافقان دعوی د ایمانیا تو کوی او کلمہ د شہاد ہم وائی لیکن یہ دروغہ باندے۔

سوال :- یہ دے ایت کتب یے دوه مؤمن یہ ذکر کرل او یہ صرف دغه دوش عوانسان مؤمن نہ گرجی نو د منافقانو خہ خصوصیت دے ۹۔

جواب :- ذکر دے دوه مستلزم دے ہولو ایمانیا تولرہ یہ ذکر د اول چہ ایمان یا اللہ دے او ذکر د آخر چہ ایمان یوم الآخر دے او نور ایمانیات یے یہ مینج کتب راگیر شول۔

جواب :- د منافقان اکثر یہ اہل کتابو کتب وواو ہغوی خوا ایمان یہ اللہ او یہ آخرت لرو (یہ اعتبار د خیلے دعوی سرہ) نو اشارہ شہدہ چہ ہر کلمہ دوی منافقان دی یہ دے دوه ایمانیا تو کتب چہ یہ ہغے کتب دوی کمان د اخلاص خیل کوی نو یہ ہغے ایمانیا تو کتب (ایمان بالقرآن والرسول) چہ مقصد د دوی یہ ہغے کتب صرف مفادات دنیویہ دی یہ طریقہ اولی سرہ منافقان دی۔

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ سوال :- ہر کلمہ چہ محکم د دوی قول ذکر شو او یہ حدیث کتب ذکر دی قَا ذَا قَالُوْهَا (کلمہ د توحید) عَصَمُوْا مِنِّيْ دَمَاءَهُمْ وَ اَمْوَالَهُمْ الحدیث معلومہ شہدہ چہ یہ دے قول سرہ انسان مؤمن گرجی، نو بیا یے د دوی نہ نفی د ایمان و لے کرے دہ ۹۔

جواب :- یہ دے قول سرہ صرف ایمان یہ احکام د تیویہ کتب حاصلیری او دلتہ نفی د ایمان عند اللہ مراد دہ۔

جواب :- دغه قول تہ ہلہ اعتباروی چہ ورسرہ منافی د ایمان موجود نہ دی (د کفر او د شرک کارونہ) او دلتہ یے خونفی د ایمان د دے وئے نہ کرے دہ چہ ورپسے مناقض د ایمان نور کارونہ یے ذکر کرے دی۔

فَاِنَّهٗ عَلٰٓ وَ مَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ کتب ایمان یہ معنی د تصدیق او یقین د زرہ سرہ دے نو معلومہ شہدہ چہ اصل د ایمان شرعی تصدیق قلبی دے او تصدیق د منافقانو یہ زرہ کتب نہ دی بلکہ انکاروی یا شکوی د غسے نفی یے د ایمان د دوی نہ یہ سورۃ نور تک کتب کرے دہ۔

سوال :- د هغوی قول یے یہ صیغہ د فعل سرہ ذکر کرو او نفی د ایمان د دوی نہ

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ

او وہ مکسا نو سرہ چہ ایمان آئے راوے دے۔ او دھوکہ نہ کوی دوی رہہ حقیقت کنیں) مگر دھکا نو نو خپلو سرہ

وَمَا يَشْعُرُونَ ۝ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ

او دوی نہ پوہیری رہہ ٹکٹی کولو دھکا نو سرہ)۔ (ٹکک چہ) پہ زرو نو دوی کنیں مرض دے

پہ جملہ اسمیہ سرہ ذکر کرے ۹۔

جواب :- کدوی قول پہ طریقہ کد تاکید سرہ تہ و و صرف دعوی کول و و۔
او یہ نفی کنیں تاکید او کپ و ٹکک چہ دوی آئے ک جماعت کد مؤمنانو تہ او ویستل۔
فائدہ عل۔ دا ایت دلالت کوی چہ شوک پہ خلہ باندا اقرار کوی او زپہ آئے خالی
وی کد ایمان تہ نو هغه مؤمن تہ دے لکک چہ هغه هم مؤمن تہ وی چہ پہ زپہ
کنیں آئے انکار او شک وی نو دار دے پہ کرامیہ باندا او هغه فرقہ کد محمد بن
کرام سجستانی دہ کد هغوی عقیدہ دادہ چہ ایمان شرعی صرف اقرار دے پہ زپہ
سرہ اگر چہ زپہ خالی وی کد تصدیق او تکذیب تہ او دا قول باطل دے پہ پیرد
دلیلونو شرعیوسرہ یو د هغه تہ دا ایت هم دے۔

تنبیہ :- پہ دے ایت کنیں کد منافقانودہ صفتونہ قبیحہ ذکر شول، قول کد ایمان
او عدم تصدیق کد زپہ۔ او دا پہ اصل کنیں تعریف کد تفاق اعتقادی دے۔

۳۔ پہ دے ایت کنیں کد منافقانودہ صفات قبیحہ ذکر دی، خداع او عدم شعور۔
او دا آئے بغیر کد عطف تہ ذکر کرے دہ یہ طریقہ کد استیناف سرہ جواب کد سوال
تہ۔ سوال دا دے چہ کدوی پہ زرو نو کنیں تصدیق تیشته نو پہ زپہ باندا
کد امانا و ٹیلو شہ مقصد دے ۹۔ جواب دا دے چہ کدوی مقصد خداع (دھوکہ
ورکول) دہ کد پارہ کد حرص کد مال او کد پارہ کد محان۔ مچ کولو د مؤمنانو تہ۔

یخداعون ماده کد خداع پہ قرآن کنیں پنجه کرتہ ذکر دہ او پہ صفت کد منافقانو کنیں
پہ سورة نساء نکلا کنیں هم ذکر دہ۔

خداع پہ اصل کنیں پتولو تہ و ٹیلے شی او بعض اهل لغت و ٹیلی دی چہ فساد تہ
و ٹیلے شی۔ منافق هم عیال کفریتہ ساقی او فساد کوی۔ او پہ عرف کنیں (الوسی
و ٹیلی دی) چہ پہ عیال کد بل چا کنیں هغه خیز و اچوے چہ خلاف وی کد اراد کستا
کد مکروہ (بد) کار تہ نو دا خداع دہ یعنی کار بد کوی او کد مخاطب پہ خیال کنیں غیر
بنکارہ کوی او قرطبی پہ حدیث مرفوع (بلا سند) سرہ معنی کد خداع داسے کریگا

تَعْمَلْ بِمَا أَمَرَكَ اللَّهُ بِهِ وَتُظْلَمَ بِهِ غَيْرُهُ (کارِ حقہ کو جسے چاہے اللہ تعالیٰ پہ دین
کبھی امر کرے وی او طلب کو جسے پہ حقے یا ندمے نہ غیر اللہ نہ) نو داخل دہ پہ دیکش
تقیہ کول نہ شیعہ کانو دارنگ ہر حقہ شوک چہ عمل نہ دین کوی موخ، زکوٰۃ،
حج، خیرات او عقم نہ قرآن وغیرہ نہ ریاء یا نہ اجرت نہ مقصد نہ پارہ۔ نو منافق ہم
ایمان بشارت کوی، موخ کوی او جہاد کوی نہ پارہ نہ دنیوی اغراضو۔

سوال :- ہر کلمہ چہ خداع کبھی معنی نہ پتہ والی دہ نو اللہ تعالیٰ نہ خوجہ شیز پتہ
نیشہ نو نہ حقہ سرہ شہ رنگ خداع کید لے شی ؟۔

جواب :- دے پہ دیر و طریقہ سرہ کرے شویدے، اول داچہ نہ دوی پہ کمان
کبھی دہ لکہ سورۃ احم سجده بک کبھی یعنی نہ کافرانو دا کمان دے چہ اللہ تعالیٰ
نہ پارہ علم نہ ہولو جزئیاتو نیشہ دارنگ پہ سورۃ ہود بک کبھی۔ دویم جواب
داچہ مضاف پتہ دے یخدا عوون رسول اللہ او بخادعہ نہ رسول سرہ بخادعہ دہ
نہ اللہ تعالیٰ سرہ پہ اعتبار نہ جرم کولو سرہ۔ دریم داچہ نہ دوی دا معاملہ نہ منافقت
مشاہدہ دہ نہ خداع کولو سرہ۔

سوال :- یخدا عوون خوباب مفاعلہ دہ صدور نہ فعل نہ دوارہ جانبو نہ غواہی
نواہی نہ اللہ تعالیٰ نہ طرف نہ ہم خداع شہ ؟۔

جواب :- اللہ تعالیٰ نہ طرف نہ ہم شہ پہ دلیل نہ قول سرہ پہ سورۃ نساء
بک کبھی "وَهُوَ خَادِعُهُمْ" نو اللہ تعالیٰ لہ دا صفت ثابت دے اگرچہ نہ حقہ خداع
نہ مخلوق نہ خداع سرہ مشابہت نہ لری لکہ پہ تورایا تو نو نہ صفتا تو کبھی چہ
کومہ توجیہ دہ۔

جواب :- دا باب مفاعلہ نہ مغالیہ نہ پارہ نہ دہ بلکہ نہ مبالغہ نہ پارہ دہ یعنی
دیرے اولوئے دھوکے کوی محکہ چہ دھوکہ پہ ایمان او دین کبھی نہ دنیا نہ دھوکہ
لوئے جرم دے۔

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهُمْ يَقْسِمُونَ سِرَّةَ دُحُوكَ کوی پہ دروغ قسم
او عذارو نو سرہ لکہ پہ سورۃ توبہ بک ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰
او سورۃ مجادلہ بک کبھی او پہ اظہار نہ ایمان سرہ پہ دے سورت بک کبھی۔
وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ يَهْدِي اللَّهُ أُمَّةً يُدْعَىٰ دُحُوكَ عَقُوبَتُ دُحُوكَ دے تہ۔

سوال :- پہ یخدا عوون سرہ ثابتہ شہ چہ دوی بخادعہ کوی نہ غیر سرہ چہ
اللہ تعالیٰ او مؤمنان دی او نہ دے حصر نہ معلومہ شہ چہ دوی نہ بل چاسل

فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرْضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

پس زیاتی کوی اللہ تعالیٰ مرض و دوی (یہ قرآن نازل ہوا) او دوی لہ عذاب دردناک دے

يَمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ

یہ سبب دے چہ دوی ہمیشہ دروغ وائی۔ او گلہ چہ او وٹیلے شی دوی تہ

خدا ع نہ کوی ماسیوا دخیلو حانونہ۔

جواب :- یو ظاہر د فعل وی او بل حقیقت د ہفے وی دارنگ یو ابتداء د فعل وی او بل عاقبت د فعل وی تو ظاہر د خدا ع او ابتداء د ہفے مخکین ذکر شوہ یہ يُعَذِّبُونَ سرہ او حقیقت او عاقبت د ہفے حصر دے د دوی یہ نفس تو کین لکہ یہ سورۃ قاطر ۱۵۷ کین او سورۃ نمل ۱۵ او سورۃ انعام ۱۲۳ کین۔ او دارنگ یہ مشہور متل کین دی مَنْ حَقَّرَ بَيْتَ لِحْيَةٍ فَقَدْ وَقَعَ فِيهِ۔ (چاہ کن راجد ریش) اَنْفُسٍ جَمَعَ د نفس دہ ذات د خیز تہ وٹیلے شی او روح او نفس امارۃ او مطمئنہ او نفس لوامہ او ہم جنس تہم وٹیلی شی۔ او نفس مفرد او جمع یہ قرآن کین دودہ سورۃ اتیا کرتہ را غلہ دے۔

وَمَا يَشْعُرُونَ دَا د شعرنہ ماخوذ دے علم تہ وٹیلی شی او استعمال یے یہ علم د محسوسات تو کین کیہری لیکن د ہفے سرہ فطانت (زیرکتیا) ضروری دہ او دے مفعول پتہ دے یعنی د عاقبت د خدا ع یہ دوی باندے د راتللو پوہہ نہ لری۔ او دانفی د شعور یہ طریقہ د زجر سورۃ دہ توصیف قبیلہ دے او دارنگ یہ بقرہ ۱۷۹ سورۃ آل عمران ۷۹ او سورۃ انعام ۱۲۱ او سورۃ مؤمنون ۱۵ او سورۃ نمل ۱۵ کین دی او دے نہ علاوہ چہ کوم آیا تو تو کین نفی د شعور د عامو مخلوق تہ دہ لکہ یہ دے سورت ۱۵۷ یا د خاص بتدکانو تہ دہ لکہ یہ سورۃ نمل ۱۵ کین یا د اہل یا طل نہ یہ خاص حال کین لکہ سورۃ قصص ۱۰ کین یا یہ وخت د راتللو د عذاب کین لکہ سورۃ اعراف ۱۰ کین یہ دے تولو آیا تو تو کین نفی د شعور د پارہ د بیان د حقیقت حال دہ، زجر پکین مقصد تہ دے۔

تہ یہ دے ایت کین د منافقینو دودہ قبیحہ حاصل تہ ذکر دی، مرضی د زہرہ او دروغ وٹیل او دایے ہم بغیر د عطف تہ ذکر کرے دے یہ طریقہ د جواب سوال سار سوال داد کے چہ دوی د خدا ع یہ ضرر باندے ولے نہ پوہیہی۔ حاصل جواب دادے چہ یہ دوی کین مرض باطنی دے نو دا علت د پامرہ

دلایش عرون - فی قلوبہم حرف کافی دیا راہ انغماس دے یعنی دامن مرض پہ زپرتو
 دو لکین ترونج پورے رسیدے دے او اشارہ دہ چہ دلتہ مرض ذریہ چہ مرض
 ظاہری دے مراد نہ دے لکہ درد ذریہ یا ذہنی حرکت بندیدل یا سیوا کیدل
 وغیرہ او قلوب لفظ ہم پہ دے دلیل دے چہ دلتہ مرض ظاہری بدنی مراد نہ دے
 بلکہ دسنت نہ ثابت دہ چہ پہ منافقانو خلقو پاندے مرض بدنی دیر کم رائجی -

مرض پہ اصل لغت کتب ضعف تہ و ثیلہ شی او یہ قرآن کتب یوسل دولس کرتہ
 ذکر دے او ہغہ دودہ قسمونہ دے اول قسم مرض بدانی لکہ یہ سورۃ نور ملا
 او سورۃ شعراء نک کتب دی، دہنی معنی دادہ موتل کبدان دہغہ کاعتدال نہ چہ
 خاص وی پہ انسان پورے توکلہ چہ مناسب علاج اوشی تو صحت حاصل شی
 اوکلہ علاج مناسب نہ وی تو اور سیربی زوال کحیوۃ دنیویہ تہ یعنی مرشی
 او دویم مرض روحانی معنوی دے چہ ہغہ ہم ضعف کعقیدے اوہ اعمالو
 اخلاقو دے چہ انسان لہرہ کاعتدال شرعی نہ او باسی لکہ جہل، مجبن، بخل،
 نفاق وغیرہ چہ انسان لہرہ متع کوی کفضائل دنیویہ او اخرویہ کحصول نہ تو
 کہ روحانی علاج اوکریے شی پہ قرآن اوسنت سرہ نو دہغہ مرض نہ صحت
 حاصل شی اوکلہ علاج او نہ کریے شی پہ دغہ طریقہ تو بیا دا مرض رسول اوکری
 زوال کحیوۃ اخرویہ تہ یعنی دجنت نہ محروم شی۔ دلتہ مراد دا دویم قسم
 دے، اوک مفسریتونہ کدے پہ تفسیر کتب دیر اقوال نقل دی لکہ شک، ریا،
 نفاق، رجس، طغیان او کفر، دانول پہ دے لفظ کتب داخل دی او قرآن کریم
 کتب کدے مصداق اول شک دے لکہ پہ سورۃ احزاب ملا کتب، دویم دوستا
 ککافرانو سرہ لکہ پہ سورۃ مائدہ ملا کتب، دریم میلان کول مجلس او خبرو ک
 پردو زنا نو تہ سورۃ احزاب ملا کتب، مخلویم اتباع کحکم کاللہ اور رسول پہ دینی
 مفادوسرہ سورۃ نور نہ کتب، پنجم کینہ او بغض کموئنا نو سرہ سورۃ محمد
 ملا کتب، شپہرم بزدلی پہ جہاد کتب سورۃ محمد ملا کتب، اووم نفاق اعتقادی
 سورۃ توبہ ملا کتب۔

قرآذہم اللہ مرفعا پہ دے کتب دودہ توجیہ دی اول داچہ دا دعاء شردہ پہ
 منافقانو پاندے او قرطبی و ثیلہ دی، دا دلیل دے چہ پہ منافقانو چہ دافکتب
 علامات یکتب وی، دعاء شرکول جائز دی او دعاء پہ صیغہ کماضی سرہ
 اکثر استعمالیری۔ دویمہ توجیہ اخبار دے کطرف کاللہ تعالیٰ نہ چہ پہ

قرآن اور بدلوسرہ کدوی علاج نہ کیجی بلکہ مرض میں زیادتی کی لکھ یہ سورہ
مائدہ ۱۰۱ اور سورہ اسراء ۱۰۱ کتب دی اور سورہ توبہ ۱۰۱ کتب کتب۔ خازن و بیلی
دی چہ کد قرآن کریم آیا تو نہ پرلہ پسے نازلیدال نوچہ دوی بہ کفر او کپو یہ یو
ایت باندے بباید بل باندے نو نفاق او کفر بہ میں زیات شو۔ او قاسمی کد فاشانی نہ
نقل کرے دے چہ مراد زیاتوالے دے کد حسد او کینہ او نفاق یہ غالب کولو د
کد کلمۃ اللہ او یہ امداد کولو د اللہ تعالیٰ کد رسول او مؤمنانوسرہ۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ کد عقوبت اخرویہ دے۔ الیم یہ معنی کد مولیم (زیرکلام) سورہ
دے لکھ سمیع یہ معنی کد مسیح سرہ یعنی درد رسوؤنگے دے کد دوی زہونو
تہ۔ کد دے کد زیادت مرض سرہ ہم مناسب دے یعنی یہ ترقی کولو د مؤمنانو
سرہ کد دوی بہ زہونو کتب درد زیادتی نو دغسے کد دوی عذاب پہ ورج کد اعتر
ہم کد دوی زہونو سرہ درد و رکوؤنگے دے۔

فائدہ :- ہر کلمہ چہ کد بنکارہ کافر کفر پہ ظاہر کتب دیر لوگے دے نو کد ہغوی
سرہ لفظ عظیم مناسب دے او نفاق کد منافق کد ہغہ پہ زہ کتب پتہ دے نو
عذاب کد ہغہ کد زہ کد درد سرہ متعلق دے نو کد ہغوی سرہ الیم مناسب دے
لکھ یہ سورہ العمران ۱۰۱ کتب کتب۔

تنبیہ :- چاچہ و بیلی دی چہ الیم یہ معنی کد موکم سرہ دے درد و رکپے شو
نو نسبت میں عذاب تہ یہ توصیف سرہ اسناد مجازی دے نو دا قول صحیح نہ کد۔
يَمَّا كَانُوا يَكْذِبُونَ يَا سَبِيه دہ او ما مصدریہ دے یعنی بسبب کد یہم کد ائمہ
(پہ سبب کد ہمیشہ دروغ و بیلیوسرہ) پہ دخول کد کان سرہ پہ فعل مضارع
باندے کد ہمیشہ والی معنی پیدا کیجی او کتب کد دوی پہ دے لفظ کتب دے چہ
اَمَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ اودارنگ کد دے نہ علاوہ پہ عامو حالانوکتب دروغ و بیلی
کد منافقینوصفت دے لکھ یہ سورہ توبہ ۱۰۱ کتب کتب اور سورہ منافقون کتب دی
فائدہ عل ہر کلمہ چہ دروغ و بیلی میں سبب او کد حوؤ کد عذاب الیم نو معلومہ
شوہ چہ کذب تول گناہ کبیرہ دے او یہ کو مور وایا تو کتب چہ کذب کد ابراہیم
علیہ السلام او کذب پہ حال کد مصالحت وغیرہ کتب کد دے کد ہغہ نہ مراد
توریہ او معاریض دی، حقیقہ کذب نہ دے او داغوی قول کد یہ کد مسئلہ کتب۔
فائدہ عل مادہ کد کذب پہ قرآن کتب دودہ سورہ یو اتیا کرتہ کد کردہ یو محل
پہ معنی لغوی سرہ دے یعنی تردد او خطا لکھ سورہ فجم کتب کتب۔ او قباح

لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ

وہاں مہ کوئی یہ نہ کہہ (دُنیا) کہیں دوی وائی یقیناً مونہ

مُصْلِحُونَ ۱۱ اَلَا اللَّهُمَّ هُمُ الْمُفْسِدُونَ

جونہ (اصلاح) کوونکی یو۔ خبر شی! یقیناً دوی خاص دوی ورائے کوونکی دی

کذاب اصطلاحی یہ دیر وجودے اول پہ ذکر عقوبت کذاب لکھ سوئے مؤمن
۱۱ کہیں دویم استحقاق کلمت سورۃ العمران ۱۱ او سورۃ نور یک دریم سبب
کذاب لکھ یہ دے ایت کہیں۔ او قباحۃ کذاب پہ اللہ تعالیٰ باندے لکھ سورۃ انعام
۱۱ کہیں او دار تک کذاب صفت اہل باطل دے۔ لکھ منافقان سورۃ منافقون
۱۱ کہیں، شیاطین سورۃ شعراء ۱۱ کہیں، طعن کوونکے پہ مؤمن یا نیک سورۃ نور ۱۱ کہیں
۱۱ پہ دے ایت کہیں ک منافقینو یو قبیح خصلت ذکر دے (فسادتہ اصلاح وئیل)
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ دَاعِفْ دے یہ کانوا یکذبون یا نداء دے کباب سببیہ کلان دے دے
نودا دویم سبب کذاب الیمردے۔ قیل صیغہ ک مجھول دپارہ کعموم دہ یعنی
ہر دعوت کوونکے کحق چہ کدوی نہی عن المتکرر الفساد کوی۔

لَا تُفْسِدُوا فساد پہ لغت کہیں وتل دخیزدی کاستقامت خیل نہ او بے فائدے
کیدال دی اوصلاح کدے پہ ضدا کہیں دہ۔ شربیتی وئیلی دی چہ ہر ضرری خیز
تہ فساد شامل دے لکھ چہ ہر نافع خیز تہ صلاح شامل دہ۔ اودلتہ کافساد نہ
مراد ہفہ کارونہ دی چہ اسباب کفساد کعالم دی او داسبابو کفساد ذکر روستو
راعی۔ فی الارض دلتہ ارض متابل کآسمان مراد نہ دے بلکہ دنیا او عالم تہ
ارض وئیلہ شی او کارض تخصیص تہ محکمہ او کپروچہ کانسان طاقت آسمان تہ
یہ افساد سرہ تشی رسیدلے۔ یعنی آسمان کہیں تہ فساد نہ تشی کو لے۔

قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ، کلمہ کائنات دپارہ کحصہ مداحول خیل دہ پہ ما
بعد باندے۔ یعنی مونہ منحصر یو پہ اصلاح کہیں پہ مونہ کہیں ماسیوا داصلاح
تہ بل ہیچ افساد نیشستہ نوز مونہ کارونہ تول کاصلاح دی اودا دعویٰ پہ
طریقہ کحصہ سرہ کدے وچہ نہ دہ چہ دوی تہ خیل افساد اصلاح بنکاری
لکھ چہ چاتہ شرک کول توحید بنکاری او بداعت ورتہ سنت بنکاری او شر
ورتہ غیر بنکاری او کثاہ ورتہ ہنہ بنکاری او وجہ کدے ہفہ مرضی روحانی
کدوی دے چہ محکمہ ایت کہیں ذکر و۔

وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ

خو ليکن دوی نه پوهیږي (پښا وراني کولو) او کله چاه اووئیلے شي دوی نه

مُضِلِّ كُنْ دَا صِلَاحْ تَهْ مَا خُوڈ دے تُو پَہِ مَعْنِ دَا صِلَاحْ دَ فَرِیقِیْنِ تُو یَا اَصِلَاحْ دَ عَالَمِ
دے یَا مِرَادِ تَرِیْتَهْ صِلَاحْ دَہِ یَعْنِیْ کَارِغِیْرِ۔ او پَہِ دے دَعْوِیْ دَ حَصْرِ کُشِ اِشَارَہِ اَو
تَعْرِیضِ دے پَہِ صَحَابَہِ کِرَامِ اَو مُؤْمِنَانِ پَانڈا دے چَہِ مَقْصِدَانِ خَو تَا سَوِیْئِ۔

۱۱۔ پہ دے ایت کین دے مغوی یل خصلت قبیحہ ذکر دے چہ افساد کول دی اودا
جواب دے محکمت قول دے مغوی دے پہ دیر تاکید اسرہ۔ لفظ الا کہ تنبیہ دے تاکید دیا
دے، ارن دے تاکید دے، جملہ اسمیہ دے پارہ دے تاکید دے، ہم ضمیر فصل دے پارہ دے تاکید
دے، مبتداء او خبر دواپہ معرفے راوہل دے پارہ دے تاکید دی اودا تاکید پہ رد کولو
کین دے دے وجہ نہ دے چہ دوی پہ صحابہ کرام و یاندا دے تعریض کرے دے چہ
دوی فساد کوونکر دی۔

الْمُفْسِدُونَ دے فساد لغوی معنی بھگبھائی بیان شویداہ اوپہ عرف کبش افساد
 نظام دے عالم خرابول او قتل و قتال او جنگونہ جوہول او آبادی نپول او دا
 معنی پہ سورۃ انبیاء ص ۱۱۱ اوپہ سورۃ نمل ص ۱۱۱ کبش دے او مراد دے دے نہ ہغہ
 کارونہ کول دی چہ اسباب دے فساد دے عالم دی او ہغہ پہ قرآن کریم کبش ذکر
 دی اول غلبہ دے کفر او شرک (سورۃ محمد ص ۱۱۱) دویم مخالفت دے شریعت دے اللہ
 تعالیٰ نہ (سورۃ اسراء ص ۱۱۱) دریم شرک کول (سورۃ اعراف ص ۱۱۱) ثلورم مال
 دے غیر پہ حرامہ طریقہ خورل (سورۃ یوسف ص ۱۱۱) پنجم مال دے یتیمانویہ حیلو
 سرۃ خورل (سورۃ بقرہ ص ۱۱۱) شپرم فصلونہ او نسل یربا کول (سورۃ بقرہ ص ۱۱۱)
 اووم منع کول دے اتباع دے رسول نہ (سورۃ نمل ص ۱۱۱) اتم کفر او ابتداء او گناہونہ
 (سورۃ ص ص ۱۱۱) نہم ارتداد او قطع الطریق (لاری شو کول) او زنا و ستودا حصان
 رنکاح کولونہ (سورۃ مائدہ ص ۱۱۱) اسم دے مغنا نو نصرت پرینودل (سورۃ انفال)
 معلومہ شہہ چہ دا امور سبب دے خرابی دے عالم او سبب دے عذاب دی او منافعان
 دے کارونونہ دے اصلاح کارونہ وائی نو دا صفت قبیحہ دے۔

وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ لَفْظَ كَلَّيْنِ كَمَا يَرَاهُ دَفْعَ كَوْلُودَ وَهَمَّ دَمِ هَوِّ دَاجِهَ كَدَوِي
كَارُونَهَ كَافْسَادِي نَوَدَوِي وَلِے كَهْفِ نَهْ عَحَانِ نَهْ سَاقِي ۹۔

حاصل جواب دادے چہ دوی شعور نہ لری چہ دا افساد دے بلکہ دوی پہ
گمان کینے دا اصلاح کارونہ دی لکہ چہ مخکینے انت کینے تیر شول بادوی شعور

امِنُوا كَمَا امِنَ النَّاسُ قَالُوا لَا نُوْمِنُ كَمَا

ایمان را وہی پشیمان کہتے تھے کہ ایمان را وہی (کامل) خلقو، تو دوی وافی ایہ ایمان را وہی مونہ پشیمان کہتے تھے

امِنَ السُّفَهَاءُ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ

ایمان را وہی دے کم عقلو خلقو۔ خبر شئی! یقیناً دوی خاص دوی کم عقل دی۔

وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝۱۳۰ وَاِذَا الْقَوَّالُ

خو لیکن دوی نہ پوہی پڑی (پہ کم عقلتیا خیلہ)۔ او کلہ چہ دوی مخالغ شئی ہفتہ کسانوسرہ

نہ لری پہ عاقبت کہ دے کارونو کہ فساد باندا ہے۔

سوال :- ہر کلہ چہ دوی نہ پوہی پڑی نو پہ دوی یا تدا خوشہ حرج نیشستہ معذات دی؟
جواب :- داعدام شعور عذار نہ دے بلکہ دوی تحقیق کہ حتی پریمنود لے دے
او ہفتہ پہ دوی باندا ہے فرض دے او کہ ترک کہ تحقیق کہ وجہ نہ دوی کناہکار
دی لکہ ہر مشرک او مبتدع شرک یا بداعت تہ بنہ کاروائی کہ ہفتہ پہ بدائی
باندا ہے نہ پوہی پڑی کہ وجہ کہ ترک کہ تحقیق دینی نہ او ہفتہ خو پہ دے باندا ہے
فرض دے۔ پہ مکتب صرف اثبات کہ عدام شعور و کہ منافقانہ پامراہ ہلتہ
دفع کول کہ وہم مقصود نہ و تو ہلتہ یے لکن تہ و ذکر کرے او پہ دے ایت
کنس دفع کہ وہم مقصود کہ دے وجہ نہ لکن یے ذکر کرے۔

۱۳۰ پہ دے ایت کنس کہ منافقانہ دے قباغ ذکر کوی ع صاحبو تہ سفہاء و ثیل۔
ع کہ دوی خیل سفاہت۔ ع جہلی مرکب۔ او داہم عطف دے پہ ماقبل باندا ہے
کہ دوہ مناسبتو نو پہ وجہ سرہ اول مناسبت دادے چہ داہم سبب کہ عذاب
دے پہ شان کہ ماقبل۔ دویم داچہ کہ تبلیغ دوع اجزاء دی اول جزء نہی عن
المنکر ہفتہ پہ لَا تُفْسِدُوا سِرَّةَ ذٰکِرٍ شواو دویم جزء امر بالمعروف کہ ہفتہ
ذکر کوی پہ اُمُّو اسرہ او پہ دے ترتیب کنس اشارہ دے چہ منافقینو تہ نہی
عن المنکر مخکنس پکار دے کہ امر بالمعروف نہ۔

امِنُوا كَمَا امِنَ النَّاسُ، مرادہ الناس نہ اصحاب کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دی لکہ چہ ابن جریر او ابن کثیر او قرطبی کہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ
روایت نقل کرے دے۔ برابرہ خبرہ دے کہ الف لام کہ الناس کہ عہد کہ پامراہ
وی او داخو ظاہرہ دے یا کہ جنس کہ پامراہ دی محکمہ چہ کہ جنس اطلاق کلہ پہ

فرد کامل باندے ہم کیہی۔

سوال :- منافقان خود دعویٰ کا ایمان کوی نو بیاد شہ وجہ نہ دوی نہ دعوت ک
ایمان ورکیدے شی ۹۔

جواب :- مقصود یہ دعوت کا ایمان کنیں دا قید دے چہ کما امن الناس یعنی دعویٰ
کا ایمان پورہ نہ دہ بلکہ ایمان خپل ک صحابہ کرام و پیشان اوگر خوئی او مراد ک تشبیہ نہ
دادہ چہ خپل ایمان سرہ خداع (دھوکے کول) او مرضونہ روحانی او فسادات مہ
لکاوئی لکہ چہ ایمان ک صحابو ک دے قبا لحو نہ پاک دے او دا ایت یشکارہ دلیل دے
پہ افضلیت ک صحابہ کرام و باندے او اشارہ دہ چہ ک دعویٰ ایمان معیار ک حقانیت
دے او صحابہ معیار ک حق دی لکہ چہ ک دے سورت پہ نکلا کنیں ہم داسے دی
او حکم ک معیاریت پنا دے پہ مجموع صحابہ کرام و باندے اگرچہ صحابہ کرام معصوم
نہ دی او ک قرآن کریم دیر یا نونہ صریح دلیلونہ دی پہ مدح ک صحابہ کرام و لکہ سورہ
توبہ نکل او سورہ فتح نکل او سورہ حجرات نکل سورہ آل عمران نکل سورہ
انفال نکل او احادیث پہ دے باب کنیں ہم دیر دی۔

قَالُوا أَنْتُمْ مِمَّنْ كَفَرُوا كَمَا أَقَرَّ السُّفَهَاءُ دارد دے ک طرف ک منافقانونہ پہ دعوت ک ایمان
پہ ناکارہ لہجہ سرہ۔ ہمزہ دپارہ ک استفہام انکاری دے او السفہاء نہ ک دوی
مراد صحابہ کرام دی قرطبی ک ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل کریک السفہاء
جمع ک سفیہ دہ ک سفاہت نہ ماحوذ دے دامادہ پہ قرآن کنیں یو ولس کرتہ
را غلہ دہ او پہ اصل کنیں خفت او حرکت تہ و ثیلے شی او جہل تہ ہم وائی او سفیہ
خَفِيفُ الْعَقْلِ رسپک عقل والا ابن کثیر و ثیلی دی سفیہ جاہل کمزور رائی والا
ک ضرر او قاضے پہ محایونو باندے نہ پوہیدونکی۔ او پہ معنی ک کم عقل پہ
دے سورت نکلا کنیں او پہ معنی ک بے علمہ پہ سورہ انعام نکلا کنیں دے
او پہ شریعت کنیں سفیہ ہفہ دے چہ پہ دین باندے نہ پوہیدی لکہ چہ
ک دین ک ابراہیم علیہ السلام نہ اعراض کوی پہ دے سورت نکلا کنیں، او پہ
عمل ک نبی او ک صحابو باندے اعتراض کوی پہ دے سورت نکلا کنیں او پہ اللہ
تعالیٰ باندے افتراء کوی پہ سورہ جن نکلا کنیں، او ک اللہ تعالیٰ نہ نامناسب
سوال کوونکی سورہ اعراف بھلا کنیں تو دا تہول سفیہ دی۔ ک منافقانو پہ
نیز معنی عرفی داوہ چہ دا صحابہ کم عقل او کمزورے رائی والا دی مقصدا
ک دوی داو وچہ دوی دین ک مشرانو پیرینو دلو او دے نبی پہ مرگرتیا کنیں

مَنْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيْطَانِهِمْ

چه ایمان را بدی که نودوی دانی چه ایمان را بدی که مونوّه او کله چه دوی لدرشی شیطانان و مشران و خیل و کله

قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَءُونَ ﴿١٧﴾

نَوَاقٍ یَقِیْنًا مَوْتِیْنَ سَتَا سَمَلْکَرِیْ یُو۔ اَوْ یَقِیْنًا مَوْتِیْ خُو تَوَقَّیْ کُو مَوْمَنَانُو پورے۔

وطن پر یکتا ہو اور مال اور جان کے قربان کر دو تو دوی کم عقل دی اور اسے حکم
کافرانہ قوم ہو دے علیہ السلام ہم کہتے ہیں وہ علیہ السلام بابت (سورۃ
اعراف ۴۴)۔ داصر کے دلیل دے چہ کہ صحابہ کرام تو ہمیں اور یہ ہفتوی بابت
طعن کو اور یہ ہفتوی بابت دے تنقید کو کہ منافقین و محصلت دے۔

سوال :- ہر گز چہ ہنوی اَنُو مِن اَہ و تیل نو ہنوی خویشکارہ کا فرشل دارنگ
 پہ مدینہ کتب خو غلبہ د صحابوہ تو منافقا نولرہ شنگہ ممکن وہ چہ د اجملہ اولیٰ
 جواب :- اقول یہ دوی پہ خیلہ کورنی کتب د مؤمنانونہ پہ غائب والی کتب
 کو اواللہ تعالیٰ خیل نبی صلی اللہ علیہ وسلم لرہ د ہنغہ خیر ورکرو نو دوی
 بنا انکار نہ شو کوئے۔

۱۔ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ السَّفَهَاءُ ۚ دارد دے کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ یہ منافقانویا تدے کہ پکارے
 کہ انتقام اخستلو کہ صحابہ کرام و کہ پکارے کہ دے ویجے نہ یہ دے کہیں پیر تا کہیدات
 دی اَلَا۔ اِنَّ۔ هُمْ۔ مبتدا او غیر دواړه معرفے۔ جملہ اسمیہ۔ اوسقاہت پہ
 منافقانو کہیں پہ مخکیش تیر شومے معانوسرہ موجود وو (جہل کم عقلتیا)۔ یہ
 نبی او صحابو یا تدے اعتراض کول کہ حق دین نہ اعراض کول۔

وَلَكِنْ لَا يَخْلُقُونَ الْإِنْسَانَ إِلَّا بِرَءْءٍ كَذَبُوا كَوْلَهُمْ دَعَاهُ دَاوُدُ جَاهِلَاتٍ
اوپے علمہ دی تو بیجا نور و خلقوتہ ولے سفہاء وائی؟ حاصل جواب دادے چہ
دوی پہ خپل سفاہت (بے علمی) باندھے نہ پوہیری اوپے علمہ شخص چہ
پہ خپل بے علمی باندھے ہم نہ پوہیری تو ہخہ تہ جاہل مرکب وٹیلے شی
دھخہ نہ کحق منلو امید ناشی کیدلے۔

سوال :- خدایع اوفساد سے بچنے لایسے عیون و بیله د اود سفاهت سے بچنے لایعلمون و بیله
جواب :- خدایع اوفساد بنکاره شیخ و نه دی توک هف سے شعور مناسب دے
اوسفاهت (بہ علمی) معنوی شیخ دے توک هف سے علم مناسب دے ۔

۱۲ به دعایت کتب دوه صفات قبیحه و حقوی ذکر کوی (ملکوتیا) و شیأ طینوس

او استہزا پر یہ مؤمنانوپورے، او د اہم عطف دے یہ ماقبل باندا ہے او د اسباب و عذاب نہ دے۔ او دارنگہ دادلیل دے یہ دے خیر باندا ہے چہ داقول ددوی اَنُؤْمِنُ کَمَا اَمِنَ السَّفَهَاءُ د مؤمنانوتہ مخارج او بنکارہ نہ وٹوٹکہ چہ دہغوی پہ مخکس عوامنا وائی۔

وَاِذَا قَالُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِهْلَآءٌ لِّقَاءِ كَچا موندل بغیر د وعدے نہ یعنی د مؤمنانوسرہ ددوی ملاقات ناساپہ وی۔

قَالُوْا اَمَّا داقول ددوی کاخلاص دژہ نہ دے دے وجہ نہ بغیر د تاکید نہیہ ذکر کرے دے۔

سوال :- داقول ددوی (امکا) پہ شکس ہم تیر شویدے نو دے تکرار تہ شہ حاجت دے ؟

جواب :- داتکرار نہ دے بلکہ پہ ہفہ ایت کبس مقصد تعریف د حال د منافقانو دواوجمال دواوپہ دے ایت کبس مقصد ذکر کول د اختلاف د حالانود دوی دے د مؤمنانواو شیا طینوسرہ او بل مقصد تفصیل دے، ہفہ داسے دے چہ ہلتہ امنا باللہ اہ ذکر وڈ نودلتہ ذکر شول چہ داقول ددوی ہروخت کبس نہ دے بلکہ صرف د مؤمنانوپہ مخکس دے او ہلتہ ذکر وچہ و ماہم بِمُؤْمِنِيْنَ نودلتہ دلیل د ہفہ ذکر دے چہ دوی مشرانو د کفر تہ وائی چہ اِنَّا مَعَكُمْ اہ۔

وَإِذَا خَلَوْا پہ صلہ د خلا کبس الی او باء دواپہ استعمال پری پہ معنی دیواٹھے کیدالو لیکن بآپہ ہفہ وخت کبس وی چہ متضمن وی معنی د مسخرے کولولورہ او خلا پہ معنی د مضی سرہ ہم راخی بلکہ قرآن کریم کبس تخلیرشت کرتہ دامادہ مستعمل شویدہ او ہر عاٹے پہ معنی د مضی (تیریدالو) سرہ دے لکہ قَدْ جَلَّتْ اَوَّلَايَا اَلْغَالِيَةِ، نودلتہ پہ معنی د مضوا سرہ دے نو حرف کرا لی ورسرہ مناسب دے اوکہ پہ معنی د افراد او خلوت سرہ وی نوالی دوجہ د تضمین د معنی د مَضُوْا اَوَّلُكُمْ قُوْدے اوچا وٹیلی دی چہ الی پہ معنی د مع سرہ دے نو داقول خلیل او سببویہ رد کرے دے داتفصیل ابن جریر ذکر کرے دے نو معنی دادہ چہ ہرکہ چہ دوی یواٹھے شی (د مؤمنانوتہ) اولارششی شیطانانوتہ۔

اِلٰى شٰیْطٰنِيْهِمْ ابن کثیر وٹیلی دی چہ مراد دے نہ مشران کافران دیہودیانو او مشرکانواو د منافقانودوی او اضافت لفظ د ہم تہ اشارہ دہ چہ جنات مراد نہ دی او دارنگہ اشارہ دچہ دوی شریک دی پہ صفت د شیطانئی کبس چہ کفر

او نفاق دے۔ شیطان جمع ک شیطان دے دایہ قرآن کیں اتہ اتیا کرتہ راغلے دے
 اودا ماخوذ دے ک شطن تہ پہ معنی ک لرے والی سرہ نوشیطان ہم د رحمت ک اللہ
 تعالیٰ تہ لرے وی بقای و میلی دی چہ دیر لرے ک محل ک خیر تہ شیطان وی یا ماخوذ
 دے ک شاط تہ پہ معنی ک بطل او باطل اودا ک صفا تو ک شیطان تہ دے اوراغب پہ
 مفردات کیں و میلی دی چہ شیطان ہر سرکش تہ و میلی شی کہ جن وی یا انسان یا
 حیوان وی ک دے وجہ تہ پہ قرآن کیں پہ مختلف مصدر اقاتو کیں استعمال شویدا
 لکہ ابلیس پہ دے سورت ملاک کیں، دویم شیطان جنی او انسی دوارہ پہ دے
 سورت ملاک کیں، دریم مطلق جنی شریر لکہ پہ دے سورت ملاک کیں، خلوم
 مطلق شریر ک انسانو تہ لکہ پہ دے ایت کیں (شیطانہم) چہ علماء ک یهود و اوکا قرآن
 منافقانودی۔ پنجم ماران (بنا پہ یو تفسیر باندے) لکہ سورۃ صافات ملاک کیں،
 شپہم جاسوس ک انسانو تہ لکہ پہ سورۃ العمران ملاک کیں۔

اِنَّا مَعَكُمْ مراد ک معیت (ملگری تہ) نہ شرکت دے پہ دین او پہ اعتقاد کیں اودا تا کیدا
 ک دے وجہ تہ کرے دے چہ مشرانو و ریا باندے شک کو و چہ تاسو بجا سو د مؤمنان
 تہ و رختی، تو هغوی تا کیدای جواب او کرو چہ حقیقت کیں غومونہ ستاسو
 ملگری یو۔

فائدہ:- مع لفظ پہ قرآن کیں یوسل شپیتہ کرتہ راغلے دے او دلالت کوی پہ
 مصاحبت او شرکت باندے کہ پہ ہرہ طریقہ سرہ وی نو استعمال یے پہ دیر و
 طریقہ سرہ دے اول مصاحبت پہ مکان او زمان او عمل کیں لکہ پہ دے سورت ملاک
 او سورۃ نساء ملاک کیں۔ دویم شرکت پہ صفت او عمل کیں لکہ پہ سورۃ العمران
 ملاک کیں۔ دریم ملگری تہ پہ سیل سیاحت کیں سورۃ یوسف ملاک کیں۔ خلوم شرکت
 پہ اجر و ثواب کیں سورۃ نساء ملاک۔ پنجم شرکت پہ مجلس کیں (سورۃ انعام ملاک)،
 شپہم شرکت پہ عذاب کیں (سورۃ اعراف ملاک)۔ اووم شرکت پہ الوہیت
 کیں (سورۃ انعام ملاک)۔ اتم شرکت پہ فجأت کیں ک عذاب تہ (سورۃ نساء ملاک)۔ نهم
 پہ معنی ک متابعت او داہم شرکت فی الدین دے (سورۃ اعراف ملاک)۔ سوئم فتہ (سورۃ
 لسم پہ معنی ک بعد سرہ (لیکن اتصال و سرہ دے) (سورۃ انشراح ملاک)۔ یوولسم
 پہ معنی ک علی سرہ (سورۃ حدید ملاک)۔ دولسم پہ معنی ک اتصال اولزوم سرہ
 (سورۃ یس ملاک)۔ دیارلسم پہ صفت ک اللہ تعالیٰ کیں پہ علم او قدرت سرہ (سورۃ
 حدید ملاک)۔ سورۃ مجادلہ ک۔ شوارلسم صفت ک اللہ تعالیٰ پہ طریقہ ک نصرت سرہ

او هغه په صبره بند کړاوسو په سورة بقره ۲۸۱ کې او په معنی د تقوی سورة سورة
بقره ۱۹۲ کې او په معنی د احسان سورة په سورة قمل ۲۸۱ کې او په پنځه او صا قوسو
په سورة مائدة ۲۸۱ کې او په دے د واره معانو سورة مع په معنی د مصاحبت سورة
دے لیکن د مصاحبت دوه طریقے دی په تفسیر د سلف صالحینو سورة نو دا تاویل
نه دے په طریقہ د متأخرینو سورة، بلکه معنی حقیقی ده او تاویل د متأخرینو پناوی
په ترک د معنی حقیقی سورة۔

إِنَّمَا تَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ په دے جمله کېن تاکیدات دی سورة د استیناف نه
یعنی جواب دے د سوال د شیطا طینو هغه دادے چه که تا سوزمونو ملگری وئ
نو دا قول تا سوبیا ولے کرے دے چه امانا ۹۔

حاصل د جواب دادے چه دا قول او د هغوی (مؤمنانو) په بحال سوکین شرکت
کول خو په طریقہ د استهزاء سورة دی او په دے جواب سورة د هغوی شیطا طین
دیر خو شحالیږی محکه چه په دے کېن د مخالفت کولو سورة استهزاء په یو جائے کړید۔
إِنَّمَا تَحْنُ په دے کېن حصر د منافقانو دے په عمل د استهزاء کېن یعنی په قول
د امانا کېن هېڅ شائبه د تصدیق نیشته صرف استهزاء ده۔

مُسْتَهْزِئُونَ استهزاء او مسخره کوی په الله تعالی او په کتاب الله او په رسول
(صلی الله علیه وسلم) او په اصحابو (رضی الله تعالی عنهم) پورے رابن جریر
لکه په سورة توبه ۲۸ کې او تکذیب او انکار کوی د هغه شیعز نه چه هغه ته دعوت
راکولے شی (قرطبی) او ماده د هز په قرآن کریم کېن شلور دیرش کرتے ذکر
ده۔ هز په لغت کېن خفت (سپکوالی) ته وئیلے شی۔ زر قتل کول او زرم کیدلو
هم هز وئیلے شی او په معنی د سخریه سورة هم راځی څوک چه په یو شخص پوځ
مسخره کوی نو سپک پے کړی او څوک چه یو خبره نه منی نو سپک پے کړی۔
او فرق په مینځ د سخریه او استهزاء کېن دادے چه سخریه اکثر په اشخاصو کېن
استعمالیږی چه یو انسان بل لړه د محان نه ادنی او دلیل او تابع کړی او استهزاء
عام ده اقوالو، احوالو او اشخاصو ته شامل ده۔ دارنگ مسخره د مؤمنانو
په مینځ کېن هم کیدای شی اگر چه گناه ده او استهزاء په شرع کېن صفت د
کافر او منافق دے۔

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ

اللہ تعالیٰ ہوشیاری سے دیکھ رہا ہے اور پوری دیکھ رہا ہے کہ سرکشی سے کدوی کبھی

يَعْمَهُونَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ

پیدا سے حال چاہ دوی بہ حیران وی۔ دعتہ صفتوں والہ داسے خلق دی چہ اختلے وہ گمراہی

ہا۔ یہ دے ایت کبھی ذکر و عقوبت دلیویہ اور اخرویہ دے (استہزاء، ہمد۔ عمامہ)
اور بوضوح قبیحہ ذکر دے (طغیان)۔

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ تَقْدِيمُ دَلْفُظِ اللَّهِ وَتَاكِيدُ يَأْمُرُ دَعَا اللَّهُ تَعَالَى دَاكِرُ يَهْ
خپلہ کوی دبل چاہیہ واسطے سورہ ۱۱۱ تہ کوی۔ او یَسْتَهْزِئُ صیغہ کفعل ۱۱۱ رادہ
اشارہ دہ چہ داللہ تعالیٰ دطرف تہ سزاگانے وعت یہ وعت نوے نوے راشی۔

فَائِدَةٌ: نسبت کفعل د استہزاء او خداع، مکر او دے پشان نور، اللہ تعالیٰ حقیقہ
دے یہ نیز دسلف صالحین و لیکن یہ دے کبھی تشبیہ او تمثیل کفعل د بندگانو
سورہ نیشتمہ او تاویل تہ ہم حاجت نیشتمہ دے۔ دامناہب دسلف دے یہ تہولو
صفا تو داللہ تعالیٰ کبھی۔ دلتہ ہم قاسمی او ابن کثیر او ابن جریر دھکاک روایت
د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ذکر کرے دے یَسْخَرُ بِهِمُ لِلنَّفْمَةِ (مسخرے کوی
یہ دوی پورے دپارہ دسزاور کولو) او دامراد کقول د ابن جریر دے چہ مکر
خداع، مسخریہ داللہ تعالیٰ نہ یہ طریقہ دلو بو او دعبث (لکہ چہ یہ بندگانو کبھی
وی) منتفی (نفی) دہ یہ اجماع سورہ او یہ طریقہ دانتقام او مقابلہ یہ عدل او جزاء
ورکولو سورہ منع نہ دہ۔ او صورت دے استہزاء داللہ تعالیٰ دطرف نہ یا بہ قیامت
کبھی وی لکہ یہ سورہ حدیدا نکلتی او سورہ مطففین نکلتی یا بہ یہ دنیا کبھی
وی چہ اللہ تعالیٰ دوی باندے احکام دنیویہ کبھی احکام داسلام جاری کوی
عصمت ددینوا دمالونو ددوی او حصہ ورکول یہ مال غنی او غنیمت کبھی اگر
چہ اللہ تعالیٰ ددوی دکفر باطنی نہ یشہ خبر دے او یہ آخرت کبھی یہ ورلہ سخت
عذاب ورکوی۔

وَيَمُدُّهُمْ مَادَّةَ دَمَدٍ (مجموعہ) یہ معنی دزیادت او مزید یہ معنی دمهلت ورکولو
راشی دارنگ دمد یہ صلہ کبھی چہ لام راشی نو یہ معنی دمهلت دے او دامادہ
یہ قرآن کبھی دیرش کرتہ راغلہ دہ۔ دلتہ ہم ابن کثیر دجہاد نہ نقل کریدے
چہ وَيَمُدُّهُمْ (يزيدناهم) او فِي طُغْيَانِهِمْ یہ دے پورے متعلق دے یعنی ددوی

بِالْهُدَىٰ فَمَّا رِيحَتْ تَجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا

اپہ بدل دہدایت کیں، پس گتہ اونکرہ سوداگری دے دوی او تہ دوی

مُهْتَدِينَ ۱۹ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا

لارموندونکی دی۔ حال دے دوی پشان دے حال دھتہ چا دے چہ بل کرے دی اور

پہ سرکشی کیں زیاتوالے پیدا کوی او داریاتوالے پہ طریقہ دے مهلت و رکولودے چہ ہفتہ املاء او استدراج و ٹیلے شی لکہ پہ سورة العمران شکا او سورة اعراف شکا کیں او طریقہ دے ہفتہ مال او محامن وغیرہ زیاتول چہ اسباب دے طغیان دی لکہ پہ سورة مؤمنون ہفتہ کیں دی۔ او نسبت دے زیاتوالی راوستل پہ طغیان کیں اللہ تعالیٰ تہ حقیقہ مذہب دے اہل سنت والجماعت دے او معتزلہ دانست نہ منی نو ہغوی دے مدامعنی پہ صرف مهلت و رکولوسرہ کوی اولام مقدار کوی۔ فرق دے دو اروقولونودا دے چہ پہ نیزہ اہل سنت پہ طغیان کیں زیاتے راوستل او دے ہفتہ اسباب پیدا کول دی پہ طریقہ دے مهلت سرہ او پہ نیزہ معتزلو طغیان او زیاتولے فعل دے بند کانونودے او عمر او بدور کول او عذاب تہ و رکول پہ طور دے مهلت سرہ فعل دے اللہ تعالیٰ دے۔ نودلنہ تاویل دے معتزلو تہ ضرورت نیستہ۔ فی طغیانہم مادہ دے طغیان پہ قرآن کیں نہہ تخلو بیست کرتہ دے او پہ لغت کیں زیادت دے مقدار تہ و ٹیلے شی او پہ شریعت کیں دے حد و دو شرعیونہ پہ عقیدہ یا پہ عمل کیں او پہ مقدار یا کیفیت یا تحت کیں تجاوز کول دی، او دامعنی کفر، شرک، نفاق بداعت او فسق و فجور تہ شامل دے آلوسی دے معنی تہ اشارہ کرے دے او پہ قرآن کریم کیں پہ تہولو محایو نو کیں طغیان پہ معنی شرعی سرہ دے مگر یہ سورة النجم شکا او سورة الحاقة شکا کیں معنی لغوی مراد دے۔

يَعْمَلُونَ پہ دے کیں اشارہ دے چہ زیاتوالے دے اسبابو دے طغیان او کثرت طغیان سبب دے اطمینان او دے خوشحالی دے زہونونہ دے بلکہ دے سرہ دوی پہ حیرانتیا او پریشانی کیں اختہ دی۔ ابن کثیر و ٹیلی دی چہ مراد دے چہ دے طغیان او کفر غلبہ پہ دوی باندامے دومرہ راغلے دے چہ دوی ہدایت تہ لارنہ موی لکہ عظم اللہ علی قلوبہم او اکثر مفسرین و ٹیلی دی چہ عی (پرودا والے) پہ سترگو کیں وی او عہہ پہ زہرہ کیں وی۔

لکہ پہ دے ایت کیں دے صفات قبیحہ دے منافقانہ ذکر دی او ہفتہ نتیجہ دے مخکنی

صِفَاتِی دہ (اشتراء الضلالة . عدم اہتداء)۔

اَوَّلَیْكَ اِشَارَةُ دہ چہ روستو حکم پہ دوی باندے پہ سبب دے محکوم صفت قبضہ سورہ
دے خصوصاً دے امانتہ روستو اَنَا مَعَكُمْ اَہ وَّثِیْل۔

اِشْرَؤُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰی، اشتراء پہ عرف کنش قیمت و رکول دے پارہ دے حاصلولو
دے مال اودے نہ روستو بآ داخلہ ہی پہ شمن (قیمت) باندے۔ لیکن استعمال ہی
دے پارہ دے پریشو دلو دے یو غیز پہ عوض دے بدل کنش۔ نو دولتہ پہ معنی دے استبدال سورہ
دہ یعنی گمراہی یے و اخستلہ پہ بدالہ دے ہدایت کنش۔

سوال :- دوی سورہ غو ہدایت نہ وڈو نو ہفہ یے شہ رنگ پہ بدالہ کنش و رکول؟
جواب :- دے ہرچا سورہ ہدایت فطریہ شتہ پہ دلیل دے فِطْرَةَ اللّٰہِ الَّتِیْ فَطَرَ النَّاسَ
کَلِیْلًا، نو ہفہ فطرت یے بدل کرو پہ گمراہی سورہ یا ہفہ ہدایت چہ پہ
کلمہ دے اَمَّا سورہ بنکارہ شومے وڈو ہفہ یے بر باد کرو پہ کارو نو دے کفر سورہ۔ یادلتہ
اشتراء پہ معنی دے استصحاب او اختیار سورہ دہ لکہ پہ سورہ اَحْمٰ سجدہ ک۔ اوسو
ابراہیم س۔ کنش دی او مراد دے ضلالت نہ ہفہ صفتونہ قیمہ دی چہ رسو و کنش
دی کفر نہ او و ہدی نہ مراد صفت دے مؤمناتو دی چہ محکیش تیر شویدی۔ نو
دالیت پہ مقابلہ دے اَوَّلَیْكَ عَلٰی هٰدٰی مِّنْ رَّبِّہُمْ اَہ کنش دے۔

کَمَا رِبْحَتْ تِجَارَتُهُمْ، ہرکہ چہ دامعاملہ دے منافقینو مشابہ کرے شوعہ دے اشتراء
سورہ او اشتراء طریقہ دے تجارت دہ نو دے تہ یے تجارت او ٹیلو او دے تہ پہ علم
بلاغت کنش تمخیل وائی او تجارت سورہ دے ربح (کتھہ) دے رکول پہ ثبوت یا پہ نفی
سورہ دے تہ ترشح و ٹیلے کیہی دے طریقہ دے کلام دے دیر حسن دے عبارت دے پارہ
وی۔ نو اشارہ دہ چہ انسان غو تجارت دے کتھہ دے پارہ کوی او دوی چہ ضلالت حاصل
کرور پہ تجارت تشبیہی سورہ نو فائز دے حاصلول خولرے عبرت دہ بلکہ ثاوان
حاصل کرور چہ ہفہ پہ دنیا کنش دے منافقانو شومندگی او پہ آخرت کنش عذاب و دی
اور کتھہ نسبت تجارت تہ دہم طریقہ دے کلام دہ چہ دے تہ اسناد مجازی و ٹیلے
شی یعنی دا تجارت ربح (کتھہ) نہ دے نو خاوند دے تجارت تہ پہ ربح ہنگہ حاصلہ
شی۔ تِجَارَتُهُمْ لفظ تجارت پہ قرآن کریم کنش نہا کرتہ راغلے دے۔ او پہ دربو
طریقہ سورہ مستعمل دے، اولہ طریقہ تجارت مالیہ حقیقیہ لکہ پہ دے سورت
نساء او سورہ نساء س۔ کنش، او دویم تجارت اخرویہ لکہ سورہ فاطر س۔ او سورہ
صف س۔ کنش، او دریمہ طریقہ تجارت تمثیلیہ لکہ پہ دے ایت کنش دے۔

قَلَمًا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ يَسُورُهُمْ

نور کلمہ چہ روشنائی کری دا اور ہفتہ کلمہ چہ چاہیو دی ددہ نہ، تو یوسی اللہ تعالیٰ رسترا د دوی

وَتَرْكُهُمْ فِي ظُلُمٍ لَا يَبْصُرُونَ ۝۱۷ ص

او پرین دی دوی لہ پہ داسے تیر و کن چہ دوی ہیٹ نہ ویتی۔ دوی کانہ دوی

وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ دا متعلق دے د اِسْتَرْوُ الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى سرہ یعنی داسے اشتراء
د ضلال نہ دہ چہ ہدایت پرے پاتے شوی وی بلکہ پہ دغہ ضلالت سرہ اشتداء
بالکل نفی شویدہ۔ یا متعلق دے د فَمَارِجَتْ سرہ یعنی ریح خو نیشتنہ لیکن تاوان
کرے دے او د تجارت لارے ترینہ ہیرے شوے۔

۱۷۔ ہر کلمہ چہ فکین درے قسمہ خلق متعلق د قرآن سرہ ذکر شول اول ہفتہ شوک
چہ د قرآن نہ یے پورہ فائدہ حاصل کرے دہ دویم ہفتہ چہ د قرآن مخالفت یے
بنکارا کرے دے او دریم ہفتہ چہ د قرآن نہ یے پت پت خلاف کوڈ۔ نواول قسم
د پارہ مثال تہ ضرورت نیشتنہ لیکن د دویم قسم او د دریم قسم د حال د بیان د پارہ
د مثالو ضرورت دے د پارہ د دے چہ د دوی دانقصانی حال مؤمناتو تہ بنہ
واضح شی۔

فائدہ :- مثالونہ پہ قرآن کریم کین بعضواہل علم و وٹیلی دی چہ خلور خلویشت
دی او پہ ہر فصیح بلیغ کلام کین مثالونہ ذکر کیبری د مثال فائدے پہ دے
سورت ۱۷ کین او پہ سورۃ ابراہیم ۲۵ او پہ سورۃ حشر ۱۷ کین ذکر دی او پہ
دے باندے پوہید و نکوتہ عالمان و ٹیلے شی لکہ پہ سورۃ عنکبوت ۱۷ کین
دی او پوہہ د مثال کین درے شیرونہ پیژندل ضروری وی مشابہ او مشبہ پہ او
وجہ د شبہ او قرآن کین د دے د پارہ کلمہ لفظ مثل ذکر وی کلمہ صرف حرف
کاف کلمہ د سوق د کلام نہ معلوم کیبری۔ پہ لفظ د مثل سرہ پہ قرآن کین درے
دیرش مثالونہ ذکر دی۔

تنبیہ :- اول مثال د ہفتہ کا فراتو سرہ مناسبت لری چہ بنکارا کفر کوی او د
قرآن نہ اعراض کوی او د قرآن نہ نور خلق منع کوی لیکن د ہغوی پہ دے عمل
سرہ قرآن والوتہ ہیچ نقصان نہ رسیبری، بلکہ آلتہ دوی تہ نقصان اوری
تشریح روستورائی۔ اکثر مفسرینو خودا مثال د منافقانوسرہ لکولے دے لیکن
د عموم د الفاظو پہ وچے سرہ عام کا فراتو نہ ہم شامل دے لکہ چہ بیضاوی وٹیلی دی

مَثَلُهُمْ لَفْظٌ مَثَلٌ کلمہ پہ معنی کے مثال راغی لکہ پہ دے سورت نکلا کتب اور سورۃ
ابراہیم نکلا کتب اور کلمہ پہ معنی کے وصف اور شان اور حال عجیبہ سورۃ راغی لکہ پہ سورۃ
رعدا عطا اور سورۃ نحل نکلا کتب اور کلمہ پہ معنی کے اقسام و عطا اور نصیحت سورۃ
لکہ پہ سورۃ کہف نکلا کتب اور کلمہ پہ معنی کے عجیبہ احوال سورۃ راغی لکہ پہ دے سورت
نکلا کتب اور دلتہ پہ معنی کے حال اور وصف عجیبہ سورۃ دے اور ہم ضمیر پہ نیز
اکثر مفسرین و متاخران تو تہ راجع دے اور تعلق لری کے محکمات ایت اشتروا الضلالت بالهدی
سورۃ (تفصیل کے مثال بہ روستو ذکر شئی) یا داضمیر راجع دے کا قرآن تو تہ پہ صفت
کے منع کولو و خلقوا و اعراض کولو کا اور بدل کولو کے قرآن نہ۔

کَمَثَلِ كَافٍ دِیَارِہ کے تشبیہ دے اور مَثَلِ پہ معنی کے حال دے اور پہ لفظ مَثَلِ کتب
اشارہ دے چہ پہ دے کتب تشبیہ کے ذات کے بدل ذات سورۃ نہ دے بلکہ تشبیہ کے حال تو دے
الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا۔ استوقد باب استفعال کے کوشش اور طلب کے پارسہ راغی نو
اَوْقَدَ نہ پہ دے کتب تاکید دیر دے۔

الَّذِي اسْتَوْقَدَ مشبہ کے دے متناقض دے بنا پہ قول مشہور سورۃ، اور قرآن بیان
کو و نکے دے (نبی صلی اللہ علیہ وسلم اور دے ہخہ تابع دار) بنا پہ دویم قول سورۃ۔
نَارًا، والفظ پہ قرآن کتب کے مختلف مصدر اقا تو کے پارسہ دے اول نار کے جہنم لکہ پہ دے
سورت نکلا کتب، دویم حرام سورۃ بقرہ نکلا، دریم کنا ہونہ سورۃ بقرہ نکلا، خلور
حرارت (سورۃ بقرہ نکلا)، پنجم نار سماوی (سورۃ العمران نکلا)، شپیم مادہ کے خلق
کے جن (سورۃ اعراف نکلا)، اووم دنیوی اور (سورۃ رعدا نکلا)، اتم عذاب برزخی
(سورۃ مؤمن نکلا)، نہم اسباب کے جنک (سورۃ مائدہ نکلا)، لسم نار تمثیلی لکہ پہ دے
ایت کتب۔

قُلْنَا اِذَا نَفَخْنَا فِي السَّمَاءِ اِذَا نَفَخْنَا فِي السَّمَاءِ اِذَا نَفَخْنَا فِي السَّمَاءِ اِذَا نَفَخْنَا فِي السَّمَاءِ
اور والفظ متعدی دے ضمیر فاعل ہے نار دے اور ما حوالہ نہ مراد ہخہ خیزونہ دی
چہ کے آور نہ چا پیرہ وی اور ضمیر کے راجع دے الٰہی تہ یا دالازی دے اور ما حوالہ
نہ مراد مکانونہ دی چا پیرہ کے آور نہ اور ما مفعول فیہ دے۔

ذَهَبَ اللّٰهُ يَتَوَرَّعُ رِجْلًا رِجْلًا ذَهَبَ اللّٰهُ يَتَوَرَّعُ رِجْلًا رِجْلًا ذَهَبَ اللّٰهُ يَتَوَرَّعُ رِجْلًا رِجْلًا
کے بآء نہ دلالت کوی پہ مبالغہ باندا دے پہ نسبت کے اذہب محکہ چہ اذہب صرف
پہ بوتلو باندا دے دلالت کوی اور ذہب پہ پہ تلو کے فاعل سورۃ کے مصاحب کے مفعول
نہ دلالت کوی۔ دارنگ نسبت ہے اللہ تعالیٰ تہ او کو و تاکید پارسہ اور اشارہ دے

چہ پہ اور کہیں رہنا پیدا کوونکے اولیٰ کوونکے اللہ تعالیٰ دے اور پھیلے رہنا نشی کوئے
یُنُورِہُمْ سوال :- الذی ہو مفرد دے او نور ہم ضمیر خو جمع دے نو مطابقت
نیشہ پہ مینجہ ک ضمیر او ک مرجع کہیں ؟

جواب :- الذی پہ معنی ک جمع دے پشان ک حُضْرُ کَالَّذِیْ غَاثُوا (سورۃ توبہ)
لیکن ہر گاہ چہ اور یلوونکے اکثر یو شخص وی اور نہا حاصلوونکی دیروئی دے
وچہ نہ اول یے الذی پہ صیغہ ک مفرد او یُنُورِہُمْ یے پہ ضمیر د جمع سرہ ذکر کرو
جواب :- دلتہ عبارت پتہ دے ک اَسْتَوْقَدَ نَارًا رَہ روستو فی ذلک الموضع رجال
قَاعِدًا وَّنَہ نو ضمیر د یُنُورِہُمْ مغوی تہ راجع دے لیکن دا احتمال بعید دے محکمہ
چہ بغیر دے تقدیر نہ ہم مقصد ک کلام پہ قانون ک عربیت سرہ پورہ کیہی
لکہ چہ اول جواب کہیں ذکر شول ۔

سوال :- ذہب اللہ بنا رہم یے ولے نہ وٹیلو ؟

جواب :- یہ اور کہیں دودہ صفتونہ دی رہنا اوسوزول نو یُنُورِہُمْ کہیں دا فائدہ
دہ چہ ک کافرانو اومنا فقانونہ رہنا لاپلہ اوسوزول ک عذاب مغوی تہ پاتے دی
یا سوزیدال ک زہونو ک دوی پہ سبب ک ترقی ک مؤمنانوسرہ دوی تہ پاتے دی ۔
جواب :- نور پہ شریعت کہیں ایمان، توحید، موع، قرآن او اتباع ک نبی صلی اللہ
علیہ وسلم تہ وٹیلے شی نو داہول انوار ک دے خلقونہ لاپل ک دے وچہ نہ
یُنُورِہُمْ یے اوٹیلو ۔

سوال :- ک لفظ اضاءت ک مناسبت ک وچہ نہ بضوء ہم یے ولے نہ وٹیلو ؟

جواب :- ضوء زیاتہ رہنا تہ وٹیلے شی نو وہم پیدا کیڈالوچہ زیاتہ رہنا یے
بوتلہ اونفیس نور پاتے دے محکمہ چہ پہ انتفاء ک خاص سرہ انتفاء ک عام تہ راشی
نو نور عام دے اوضوء خاص دے احوال دا دے چہ ک دوی سرہ ہیچ رہنا نہ دہ
پاتے شوے لکہ چہ روستو جملہ ہم پہ دے دلالت کوی ۔

ک تَرْکُہُمْ فِی ظُلُمَیْ، جَعَلُہُمْ یے نہ دے وٹیلے ک دودہ وجوہ اول داچہ ظلمت پہ
ممکنہ تو کہیں اصل دے او نور عارضی دے نو پہ نور زائیل کو لو سرہ اصل پاتے
شوچہ ظلمت دے ۔ دویمہ وجہ دا دہ چہ پہ لفظ ک ترک کہیں مبالغہ دہ محکمہ
چہ اشارہ دہ چہ دوی نسیا منسیا پاتے کرے شول ۔ فی لفظ ہم دلالت کوی
پہ استغراق او انغماس باندا یے یعنی ک ظلمات تو پہ دیچ کہیں پاتے شول او ظلماتو
ورباندا ہا حاطہ کرے دہ ۔ ظُلُمَیْ جمع کہیں اشارہ دہ چہ دا اور بل کرے شویدہ

یہ وقت دشمنیہ کنیں پہ صحرا کنیں نو درے نیرے دی اول دشمنیہ دویم کصحرا دریم
درنرا یہ سرہ کیدالوسرہ۔

لَا يُبْصِرُونَ داتا کیدادے د کثرت د ظلماتو چہ پہ ہنہ ظلماتو کنیں ہیچ خالی محالے
نہ وی چہ نظریکنیں اولری یعنی خالص تیارہ وی۔

فائدہ:- تطبیق د مثال د ممثل سرہ پہ دود طریقو سرہ دے اولہ طریقہ پہ
مشہور قول یا ندا ہے چہ دامثال د منافقانو دے تفصیل ہے دادے چہ منافقانو
کلمہ دایمان بنکارہ کرہ او بعض عباداتو کنیں د مؤمنانو سرہ شرکت کوونودوی
پشان د ہنہ کسانو دی چہ اوریے بل کرے وی لکہ چہ اور سرہ فائدہ اخستونکے
رنا اخستونکے دے پہ بوجہت سرہ (پہ اور کنیں دود جہتہ دی یواشراق دویم
احراق) دارنگ منافق ہم ایمان پہ جہت د ژبے سرہ ادا کرے دے او پہ جہت
د زہ سرہ ہے نیشہ۔ بیا ہرکلمہ چہ منافقانو پہ ایمان بنکارہ کولوسرہ امن حاصل
کرو او زکوٰۃ او غنیمت کنیں حصے حاصلوے او د مؤمنانو سرہ ہے تعلق د نکاح وغیرہ
قائم شونودوی مشابہ شول د کلمات آضائت ما حوالہ سرہ۔ بیا ہرکلمہ چہ دوی
سرہ شول پہ منافقت کنیں یا مؤمنانو دوی منافقت اللہ تعالیٰ بنکارہ کرپہ بعض
حالاتو کنیں تو ہنہ دنیوی فائدے ترینہ ختم شوے نودا حال ہے مشابہ شو
د ذہب اللہ بنور ہم سرہ او ہرکلمہ چہ روستو د مرگ نہ بہ پہ ظلمت د قبر او
ظلمت د حشر او ظلمت د اورد جہنم کنیں وی نودا حال ہے مشابہ د دوترگہم
فی ظلمات سرہ او ہرکلمہ چہ د جہنم نہ د وتلو د پارہ ہیچ لار بہ نہ وی نو دغہ
حال ہے مشابہ دے د لا یبصرون سرہ۔ پہ دے توجیہ سرہ الذی پہ معنی جمع
دے او نور ہم مراد رنا دایمان ظاہری دے او ترگہم فی ظلمات نہ مراد حالات
دی روستو د مرگ نہ او پہ دے توجیہ سرہ د متعلق دے د اولیٰ الٰہیین
اشد والصلۃ اہ سرہ پہ ہیچ کنیں ذکر شو چہ ہدایت ہے پرینودلو او ضلال
واخستلو اوریم (ہیچ) اوقائدے ترینہ فوت شوے نو د ہیچ مثال ہے پہ مثلہم
سرہ ذکر کرو۔

دویمہ طریقہ د تطبیق د مثال دادہ چہ دامثال د ہنہ کافرانو دے کہ بنکارہ
کفر کوی او کہ پتہ لیکن قرآن نہ اوری او د ہیچ نہ خلق منع کوی او د ہیچ د بندادلو
کوششونہ کوی۔ تفصیل دادے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ مکہ مکرمہ
کنیں دعوت د قرآن کوو ایمان او توحید تہ ہے خلق رابلل نودا حال مشابہ د

كَالَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا سِرَّةً تَشْبِيهِ دَنَارِ سِرَّةٍ يَهْدِي سِرَّةً دَهْ جِهَةً هَمِيشْ كَرِي
 دَاوَرْدَرِنِ مَحْتَا جِ دَهْ حَشَا كِ تَهْ تَوْدَارِ كِ رِنِ دَا اِيْمَانِ يَهْ كَمَالِ اَوِيَهْ دَوَا كَرِ هَمِيشْ كَرِي
 كَبْ عَمَلُو تَو تَهْ مَحْتَا جِ دَهْ اَو لَفْظِ كَرِ اسْتَوْفَدَ هَمِ دِلَالَتِ كَوِي جِهْ كَرِ اَوَرْدَ بِلُو لَوَاو
 تَبِيَزْ لَوِ دَ پَا رَهْ كُوشَشِ كَوِي تَو دَارِ كِ نَبِي صَلِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَقْرَانِ دَا شَاعَتِ
 دَ پَا رَهْ دَوِي رَجْدَا وَجْهْدَا كَرِي دَهْ - دَارِ كِ دَنَارِ سِرَّةٍ يَهْ تَشْبِيهِ كَدَهْ وَجْهْ رَهْ
 وَرَكِبْلَهْ جِهْ كَرِ نَارَهْ خَلْقِ كَرِ مَحْنِ دَ پَا رَهْ چَرَاغِ اَو لَيْتَكِي بِلِ كَرِي دَبْقَا دَرِنِ دَ پَا رَهْ
 دَارِ كِ دَنَبِي صَلِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَهْ صَحَابَهْ كَرَامُو رِنِ پَا كَانَهْ دَا اِيْمَانِ حَاصِلَهْ كَرِي
 بِيَا هَرَكَلَهْ چَهْ صَحَابَهْ كَرَامُو دَا اِيْمَانِ قَائِدَاهْ حَاصِلَهْ كَرِي اَو دَارِ نَبِي لَوِ تَو مَدِيْنَهْ
 مَنُورَهْ پُورَهْ اَو رَسِيْدَالَهْ نُو مُشْرِكَا نُو كَرِ هَفْ بِيْكَارَهْ مَقَابِلَهْ شَرْعِ كَرِ اَو دَقْرَانِ
 تَهْ يَهْ خَلْقِ مَنَعِ كَوَلِ لَكِهْ پَهْ سُوْرَهْ حَمِّ سَجْدَهْ ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - كَبْ دِي تَو دَا حَالِ
 مَشَابَهْ كَرِي دَهْ فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهْ سُوْرَهْ اَو حَالِ دَخَالِفِيْنُو پَهْ مَثَالِ كَبْ مَقْدَارِ
 يَعْنِي اَزَادَا اَنْ يُظْفِرُوْا نُوْرَ اللّٰهِ اَرَادَهْ اَو كَرِهْ دَوِي جِهْ كَرِ اللّٰهُ تَعَالٰی نُوْرِ مَرِ كَرِي
 پَهْ هَفْ طَرِيْقَهْ سُوْرَهْ چَهْ سُوْرَهْ حَمِّ سَجْدَهْ كَبْ ذَكْرَدَهْ نُو اللّٰهُ تَعَالٰی نَبِي صَلِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ تَهْ حَكْمِ دَ هَجْرَتِ اَو كَرِي نُو هَفْ هَجْرَتِ اَو كَرِي مَدِيْنَهْ مَنُورَهْ تَهْ نُو پَهْ دَغْهْ
 طَرِيْقَهْ سُوْرَهْ دَهْ كَرِ تَهْ نُوْرِ دَقْرَانِ اَو اِيْمَانِ اَو رَسُوْلِ اَو مَوْجِ وَغِيْرَهْ نَقْلِ شَوْلِ
 مَدِيْنَهْ مَنُورَهْ تَهْ نُو دَهْ حَالِ بِيَانِ تَهْ يَهْ اَشَارَهْ اَو كَرِهْ پَهْ دَهْ قَوْلِ سُوْرَهْ
 چَهْ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ اَو هَرَكَلَهْ چَهْ مُشْرِكَا مَكِهْ پَهْ تِيَارُو دَ شَرْكِ اَو كَفْرَاو
 جِهَالَتِ اَو رَسْمُونُو رَوَا جُو تَو كَبْ پَاتَهْ شَوْلِ نُو دَا حَالِ يَهْ دَهْ غَوِي ذَكْرُودِ
 پَهْ تَرَكُّهُمْ فَرِحَ ظُلُمَاتِ سُوْرَهْ اَو هَرَكَلَهْ چَهْ پَهْ دَغْهْ مُشْرِكَا نُو يَا نَدَا لَرْدَهْدَا اِيْتِ
 بِالْكُلِّ بِنْدَهْ شَوْلَهْ نُو دَغْهْ حَالِ تَهْ يَهْ اَشَارَهْ اَو كَرِهْ پَهْ لَا يُبْصِرُوْنَ سُوْرَهْ -
 پَهْ دَهْ تَوْجِيَهْ سُوْرَهْ اَلَّذِي يَهْ مَعْنِي دَ مَقْرَدِ سُوْرَهْ دَهْ اَو نَارَهْ مَرَادِ دَعْوَتِ
 دَقْرَانِ اَو دَا اِيْمَانِ دَهْ اَو ظُلُمَاتِ تَهْ مَرَادِ حَالَاتِ دَنِيَوِيَهْ دِي - دَا تَوْجِيَهْ زِيَا تَهْ
 غَوْرَهْ دَهْ حَكْمَهْ دَ مَضْمُونِ دَا اِبْتِدَاءِ دَ سُوْرَتِ (چَهْ پَهْ يَارَهْ دَ عَظَمَتِ دَقْرَانِ كَبْ كِي
 سُوْرَهْ مَنَاسِبَتِ لَرِي - بِلِ دَا چَهْ دَا سُوْرَتِ هَفْ وَخْتِ نَازِلِ شُوِيْدَا چَهْ نَبِي صَلِيَ اللّٰهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَجْرَتِ اَو كَرِي اَو قُرْآنِ وَسَنَتِ مَدِيْنَهْ تَهْ مَتَنَقَلِ شَوْلِ دَهْ هَفْ حَالِ
 سُوْرَهْ هَمِ دَوِي رَجْدَا مَنَاسِبِ دَهْ - اَو فَائِدَهْ دَ تَمَثِيْلِ پَهْ طَوْرِ دَ عَامِ عِبْرَتِ سُوْرَهْ دَا شُوْهْ
 چَهْ هَرِ چَا دَقْرَانِ كَرِي مَخَالِفَتِ كَرِي دَهْ اَو اَهْلِ قُرْآنِ يَهْ پَهْ هَجْرَتِ كَوَلُو بَانْدَا
 مَجْبُوْرَهْ كَرِي دِي نُو قُرْآنِ وَالْوَتَهْ نَقْصَانِ نِيْشْتَهْ دَهْ غَوِي دَرِنِ پَا كَرِ بِلِ كَانَهْ كَبْ

بُكْمٌ عَنْهُمْ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

چاہے کان دی رائدہ دی پس دوی نہ راگرئی (دکمرائی نہ حق تہ)۔

یہ ترقی سورہ شروع شی لیکن مخالفت کو نکوتہ نقصان رسیدی چہ پہ جہل او کفر و شرک وغیرہ کنش پاتے شی۔

فائدہ عل لفظ ک نور یہ قرآن کنش دری خلویست کرتہ راغلی گ او دھغ دیارلس

مصادقات ذکر دی اول نور صفت ک اللہ تعالیٰ (سورۃ نور ۲۴، سورۃ زمر ۳۹، دویم

نور الزیت، دریم نور الزجاجہ (سورۃ نور ۲۴)، خلورم نور یہ معنی ک توحید (سورۃ

بقرہ ۲۵)، پنجم صفت ک رسول (سورۃ مائدہ ۵۴)، شپیم صفت ک تورات (سورۃ

مائدہ ۴۵)، اووم صفت ک انجیل (سورۃ مائدہ ۵۴)، اتم صفت ک قرآن (سورۃ نساء

۵۴) او سورۃ تغابن ۵۴، نهم نور مقابل ک ظلمت (سورۃ انعام ۵۴)، لسم دین ک

اللہ تعالیٰ (سورۃ توبہ ۵۴، سورۃ صف ۵۴)، یوولسم صفت ک قمر سورۃ یونس،

دولسم نور ک ورخ ک قیامت (سورۃ حدید ۵۴)، دیارلسم نور ک اور لکہ پدایت کنش۔

فائدہ عل لفظ ک ظلمات پہ قرآن کنش دیرویش کرتہ دے او دھغ نہہ مصادقات

دی اول ظلمات المطر (باران) (سورۃ بقرہ ۲۵)، دویم ظلمات ک شرک او شبہا تو

(سورۃ بقرہ ۲۵)، دریم ظلمات مقابل النور (سورۃ انعام ۵۴)، خلورم ظلمات ک

جہل (سورۃ انعام ۵۴)، پنجم ظلمات ک زمک (سورۃ انعام ۵۴)، شپیم ظلمات ک

یر او بحر (مصابی) (سورۃ انعام ۵۴)، اووم ظلمات ک بطن ک مہی (سورۃ انبیاء ۵۴)،

اتم ظلمات ک بحر (سورۃ نور ۲۴)، نهم ظلمات ک بطون ک امہا تو (زمین و دگیلو)

(سورۃ زمر ۳۹)، لسم ظلمات تمثیلی لکہ پہ دے ایت کنش۔

۵۴ دا ایت تتمہ دہ ک تیر شوی مثال یعنی مشبہ بہ، یعنی صرف مہر کیدال درنہ

او پہ تیار و کنش پاتے نہ دی بلکہ ک دوی حواس ک علم ہم آفت زدہ شویدی محک

چہ ک دیر ہیبت پہ وخت کنش ک انسان حواس ہم بر یادیری تردے پورے

چہ ک خائے نہ خو زیدالے نشی او پہ دے نہ پوہیری چہ محک کنش لارشی او کہ

روستویاد اتمہ دہ ک مثال یعنی ک مشبہ یعنی اعراض کوونکی او مخالفت کوونکی

ک قرآن ک دیر جہل او شبہا تو او شرکیا تو دے و جے نہ ک حق ک علم نہ ک دوی حواس

بند شویدی نو داعت دے ک لایبصرون پہ تقدیر ک اذ سورۃ او دپشان ک دے دے

سوال: ک کافرانو خو غور و نہ اوڑے او سترے روغے دی نو داصفاخہ رنگ

صحیح دی ۹۔

جواب :- ذاتشبیہ اور تمثیلی دے یہ حذاف کہ مبتداء اور حرف تشبیہ سورہ اودیتہ تشبیہ بلیغہ و ثیلے شی نواصل عبارت داسے و وجہ ہُم کَالصَّمِ وَالْکِیْمِ وَالْعُمِ سوال :- صم جمع کہ اصم دے ہفہ شوک چہ ہیچ نہ اوری دارنگ بکم جمع کہ ابکم دہ ہفہ چاتہ و ثیلے شی چہ پہ ژبہ باندا مے ہیچ خبرہ نشی کو لے او عُنَّی جمع کہ اعنی دہ ہفہ چاتہ و ثیلے شی چہ ہیچ نہ وینی اور کہ کافرانو داقوتونہ روغ دی نو ذاتشبیہ شحکہ صحیحہ دہ ۹۔

جواب :- چہ ہرکہ داقوتونہ کہ دوی کہ حق کہ پارہ بتدا دی اگرچہ نورخیزونو کہ پارہ استعمالیبری لیکن کہ اللہ تعالیٰ پہ تیز استعمال کہ دے کہ غیر حق کہ پارہ اور کہ حق نہ یے بندیدال داسے دی چہ داقوتونہ بالکل نیست دی نومعنی داشوہ چہ داکافران چہ حق نہ اوری پشان کہ ہفہ کنہ دی چہ ہیچ نہ اوری کہ و جے کہ مبالغہ نہ اور دارنگ پہ بکم او عُنَّی کنس ہم۔ نو معلومہ شوہ کہ وجہ شبہ یو طرف تہ مطلق وی او بل طرف تہ مقید وی نو ہم تشبیہ صحیحہ کیبری۔

فائدہ :- مادہ کہ صم پہ قرآن کنس پنچلس کرتہ دہ۔ پہ یو حائے کنس نفی حقیقی دہ (سورہ ہود ۷۷) شحکہ ہلتہ حرف تشبیہ صم ذکر دے او پہ نور و حایونو کنس صم تمثیلی مراد دے۔ دارنگ بکم مادہ پہ قرآن کنس شپہ کرتہ ذکر دہ پہ دہ و حایونو کنس معنی حقیقی مراد دہ (سورہ فحل ۷۷ او سورہ اسراء ۷۷) او باقی بکم تمثیلی مراد دے۔ دارنگ مادہ کہ عمی پہ قرآن کنس دری دیرش کرتہ ذکر دہ چہ پہ درے و حایونو کنس معنی حقیقی مراد دہ (سورہ نور ۷۷ سورہ فتح ۷۷ او سورہ عبس ۷۷) او پہ دہ و حایونو کنس پہ معنی کہ عفا ریتوالی (دہ سورہ ہود ۷۷ او سورہ قصص ۷۷) او باقی پہ معنی تمثیلی سورہ دے۔

سوال :- پہ مک کنس ذکر کہ ختم کہ قلوب و و او پہ دے ایت کنس بکم ذکر دے ۹۔ جواب :- بنا پہ اولہ توجیہ رچہ دانتمہ شی کہ مشبہ بہ باندا مے دلہ مقصد ذکر کہ ہیبت کہ ظلماتو دے پہ قوتو باندا مے نو کہ ہیبت پہ وعت کنس ژبہ کہ خبرونہ بتداہ شی لکہ چہ غورونہ او ستر کے ہم بے کارہ شی۔ او بنا پہ دویمہ توجیہ رچہ تمہہ شی کہ پارہ کہ مشبہ باندا مے وجہ کہ فوق دادہ چہ پہ ہفہ ایت کنس ذکر دہ کہ خاص قسم کافرانو چہ کامل عنادیان دی نو کہ ہغوی پہ زپونو باندا مے آفت پرو دے او دلہ ذکر کہ عام کافرانو دے کہ عنادیان وی او کہ نہ وی نو کہ دوی زپونہ مہرز دہ نہ دی ہاں کہ لویضدا او عناد کہ و جے نہ پہ ژبہ باندا مے حق کلمہ نہ ادائی

أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فَبِئْسَ ظَلَمٌ وَّرَعْدٌ

یا حال دے وی پشان دے دیر باران دے دیرہ طرق نہ چہ پہ ہفتے کتب دیر تیر وی اوگر گور وی

وَبَرْقٍ يَّجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ

او بریختا وی، ا بری دے وی کوٹے خیل پہ غوہونو خیلو کتب

مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ

دو جے دستو او ازونو گرزاں دے وجے دے یرے دے مرگ نہ۔ او اللہ تعالیٰ راگیر ویکے دے رپہ

بِالْكَافِرِينَ ۝ يَكَاذِبُ الْبَرَقِ يُخَفُّ أَبْصَارَهُمْ

او کذب خیل کتب کا فرانو لہ۔ نیز دے وی دا بریختا چہ او تختوی نظرونہ دے وی لہ

جواب علیٰ چہ آخر س ہنہ چاہے وئیے شی چہ صرف خبرے نشی کولے او ابکم ہنہ
دے چہ نہ خبرے کولے شی او نہ پوہی پی نو دے ہم پشان دے مختم القلب دے سرے
دافت دے نہ۔

فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ دے دے دودہ مصدر و نہ راخی یورجوع نو ہنہ لازمی دے او بل رجع
نو ہنہ متعدی دے دلتہ مراد لازمی دے او لازمی اکثر دے او متعدی پہ سورۃ توبہ
۱۱ سورۃ طہ ۱۱ کتب کا اودارنگ نورایا تو نو کتب دی، نو بجهول صیغہ دے دے دے رجع نہ
ماخوذ دے لکہ پہ سورۃ احم سجدة نہ او سورۃ بقرہ ۱۱۱ او داسے نورایا تو نہ دی۔

۱۲ پہ دے ایت کتب دویم مثال دے او دماثل دے ہنہ قسم منافقا نو او کا فرانو دے
چہ دے مجلس دے قرآن نہ تیبستہ کوی او دے ہنہ دے نہ اورید لو کوشش کوی، آئی دا حرف
پہ عام استعمال کتب دے تردید او دے شک دے پارہ راخی یعنی تساوی (برابر والے) دے دودہ
شیز و نو سرے دے تردید نہ او پہ کلام کا اللہ تعالیٰ کتب خو صرف دے تساوی او دے تخییر
دے پارہ راخی لکہ پہ سورۃ مائدہ ۱۱ کتب او کلہ پہ معنی دے واو سرے وی لکہ پہ سورۃ

دھر ۱۱ کتب او کلہ دے تنويع دے پارہ وی لکہ پہ سورۃ مائدہ ۱۱ کتب بنا پہ یوقول باندا
او کلہ دے تفصیل دے پارہ وی لکہ پہ دے سورت ۱۱ کتب۔ نو پہ دے ایت کتب دے تخییر
دے پارہ دے پہ نیز دے ہنہ مفسرینو چہ اول مثال دے منافقا نو دے حیرت او دہشت دے پارہ
دے او دماثل ہم دے منافقا نو دے نو اختیار دے کہ اول مثال دے کرکے او کلہ دویم مثال
لیکن غورہ دادہ چہ دا آئی دے تنويع دے پارہ دے یعنی اول مثال دے یونوع دے کا فرانو دے پارہ
دو چہ دے قرآن ہیکارہ دشمنان وی او دماثل دے بل قسم کا فرانو دے پارہ دے چہ دے قرآن

دشمنی پتہ پتہ کوی ہنہ منع کولہ نہ شی لیکن محان ترینہ ساتی۔

کَصِیْبٌ، مَثَلُهُمْ دَلَّتْہ پتہ مراد دے اوکاف پہ معنی دَمِثْلُ سُرۃ دے۔ صِیْبُ ہنہ باران تہ وِثْلُ شے چہ ڍیر تیز وی او دالفظ پہ قرآن کتب یو محل ذکر دے او دا باران د سپرلی پہ موسم کتب وی چہ داروستو صفتونہ ہم پکبن وی او غِیْثُ صرف ہنہ باران دے چہ د سوکرے نہ روستو وی اگرچہ داروستو صفات پکبن نہ وی او مطر عام دے عام باران تہ وِثْلُ شے او اکثر پہ باران د عذاب کتب ذکر کیری۔
تو صِیْبُ مثال د قرآن کریم دے چہ ڍیرے فائدے او حکمتونہ پکبن دی او د چا د پارسہ خیر وی او د چا د پارسہ خیر نہ وی لکہ پہ سورۃ اعراف ۷۷، دارنگ حال د قرآن دے لکہ پہ سورۃ اسراء ۱۷ کتب۔

وَمِنَ السَّمَاءِ پہ لغت کتب ہر ہنہ شیز کچہ برہ وی د دے وجے نہ چٹ د کو تہ تہ ہم سماء وِثْلُ شے۔ اوکلہ باران تہ وِثْلُ شے لکہ پہ سورۃ زاریات ۲۱ کتب بنا پہ یو قول باندے۔ او دارنگ پہ سورۃ انعام ۱۶، او سورۃ ہود ۱۷ کتب۔ اوکلہ سحاب (ورج) تہ ہم وِثْلُ شے۔ دلتہ د اکثر مفسرینو پہ نیز د سماء نہ مراد وریخ دہ او قرآن کتب ڍیر آیا تونہ بشکارہ دلالت کوی چہ باران د وریخونہ راخی لکہ پہ سورۃ واقعہ ۱۶، سورۃ اعراف ۷۷، سورۃ نور ۲۴، او سورۃ روم ۲۵ کتب دی۔ او دویم قول دا دچہ السَّمَاءُ نہ مراد آسمان دے او کومہ وریخ چہ د آسمان سورۃ متعلقہ وی نو د ہنہ نہ باران راخی او پہ دے دوارہ قولونو باندے وَمِنَ السَّمَاءِ د ابتداء د غائیے دے لکہ سُرَّتْ مِنَ الْبُطْرَةِ اوکلہ چہ سماء پہ معنی د آسمان شے یا پہ معنی د اوچٹ شیزونو وَمِنَ السَّمَاءِ د پارسہ د جہت (طرف) دے لکہ پہ سورۃ قصص ۲۷ کتب۔ او دارنگ پہ لفظ سماء کتب اختلاف دے د بعض پہ نیز د امفرد د آسمان جمع دہ۔

فَأَنذَرْتُ السَّمَاءَ پہ معرفہ ذکر کرے دہ اشارہ دہ چہ ہنہ باران مراد دے چہ د آسمان د ہولو اطرافونہ راویری یعنی عام باران وی۔ نو لکہ عام باران چہ طرف د آسمان نہ دے نو دارنگ قرآن کریم ہم د آسمان نہ نازل شویداے د ہولو خلتو د فائدے د پارسہ۔

فِيهِ ظُلُمَاتٌ تَتَكَبَّرُ پارسہ د کثرت دے کہ د مقدار وی اوکہ د کیفیت وی، جمع پہ د دے وجے نہ ذکر کرے چہ ظلمت د گنہ باران او ظلمت د شے او ظلمت د وریخ جمع شویداے، نو دارنگ پہ قرآن کریم کتب ذکر د اعمالو د کفر او شرک او نفاق دے او

داشبہات دی۔ یا یہ دے کہیں اشارہ دے مصیبتوں کو اور تکالیف و دعوت اور جہاد اور ہجرت اور نور و عبادت اور تہ چہ یہ قرآن کہیں ذکر دی اور قرآن یہ تبلیغ کہیں حقہ پیش راضی و رعنا دالفظ یہ قرآن کہیں دود کرتہ ذکر دے اور یہ دویم محائے سورۃ رعدا (۱۱۳) کہیں خواظا ہر دادہ چہ ملک (فرشتہ) مراد دے رعدا یہ اصل لغت کہیں لہر زید لو تہ و ٹیلے شی اور یہ عرف کہیں ہتھ دگر گور آواز دے چہ د وریٹے نہ اوریدلے شی قرطبی و ٹیلی دی چہ اکثر علما و قول غمدے اور دے یہ سبب کہیں اختلاف دے، نکرہ یے ذکر کرے دے اشارہ دے سخت رعدا تہ او مفرد یے را ورے دے یہ اعتبار دے جنس سورہ۔ تو یہ قرآن کہیں چہ کوم تخویفات دنیویہ و اخرویہ او زواج یہ کفر او یہ منافقت باندے ذکر دی اور دے کہ اوریدالونہ منافقان لہر زیدی لکہ یہ سورۃ منافقون یک۔ او سورۃ توبہ یک کہیں تو حقہ مشابہ دی دے رعدا سورہ۔

وَبَرَقَ دے برقی نہ ماخوذ دے پر قیدال، چمک کول او بجلی تہ و ٹیلے شی۔ براق چہ سورۃ وہ دنی صلی اللہ علیہ وسلم دے پارہ یہ شبہ دے معراج کہیں دے رفتار ہم دے بجلی نشان تیز و دھمکے ہتھ تہ براق و ٹیلے شی اور یہ عرف کہیں ہتھ برق دے چہ د وریٹے نہ ہنکارہ کیبری اور دے یہ سبب کہیں اختلاف دے دلتہ ہم نکرہ او مفرد را ورے شو دے پارہ دے عظمت اور جنس۔ اور رعدا او برق چہ یہ کومہ وریٹے کہیں وی نو دے ہتھ نہ باران دیر وریبری۔ تو یہ قرآن کہیں چہ کوم دلیلونہ دے ایمان او توحید دی چہ مخالفین دے ہتھ یہ اوریدالو سورہ حیرانیبری مشابہ دی دے برق سورہ۔

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ تَمَثَّلُونَ لَكُم ظِلْمًا تَرَىٰ لَهُمْ لُحُوفًا أَيْتَ كَيْفَ تَكْفُرُونَ تَوَهَّاهُ يے پریشانو دلو او تمثیل دے رعدا ذکر کوی۔ مراد دادے چہ دے سخت آواز و تو دگر گور او تندر نہ ویریبری نو دے ہتھ نہ غور و تہ بناوی اور مکان دے باران نہ دے تبشیدالو او پتیدالو کو شش کوی۔ او برخہ دے خلق و باران نہ صرف ویرہ او ہیبت دے دے باران یہ نور و فائد و باندے فکر نہ کوی، نو دارنگ دا منافقان چہ دے قرآن دے مجلس نہ دے تبشیدالو کو شش کوی او غور و تہ بناوی دے پارہ دے چہ دے حقہ تخویفات او زجرو نو تہ چرتہ اثر قبول نہ کری او ایمان رانہ او پری او داطریقہ دے منکرینو یہ سورۃ نوح یک کہیں ذکر دے۔ يَجْعَلُونَ مَادَّةً دے جعل یہ قرآن کہیں یہ دیر و معانوسہ راضی، اول یہ معنی دے خلق (سورۃ انعام ۱۱۳) دویم

یہ معنی دے صفت (جو رولوں) لکھ پہ دے سورت مٹا کتب۔ دریم پہ معنی دے شرع
 سرہ (سورۃ مائدہ مٹا)، خلورم پہ معنی دے اعتقاد باطل (سورۃ زخرف مٹا)، پنجم پہ معنی
 دے تسمیہ (سورۃ زخرف مٹا)، شپہوم پہ معنی دے کینچن دلو او دا خلولو لکھ پہ دے آیت کتب
 دامعنی مراد دہ۔ ضمیر دے جعلون نہ راجع دے اصحاب صیب تہ چہ پتہ مراد دے۔
 اصابع دے پارہ دے مبالغہ دے۔ یہ جانب دے مشبہ پہ کتب نحو حقیقی معنی مراد دہ یعنی
 غور و نہ پانگوٹو سرہ بتاؤں او پہ جانب دے مشبہ کتب معنی حقیقی او معنی مجازی
 (قرآن نہ اوریدل)، دوا پہ احتمالونہ صحیح دی۔

مِنَ الصَّوَاعِقِ مِنْ اجلیہ (تعلیلیہ) دے علت دے دے جعلون دے پارہ۔ صواعق
 جمع دے صاعقہ دہ مادہ دے صعق پہ قرآن کتب یوؤلس کرتہ ذکر دہ او مختلف معانی
 دی اول پہ معنی دے مرگ سرہ (سورۃ زمر مٹا) دویم پہ معنی دے ہوشی (سورۃ
 اعراف مٹا) دریم پہ معنی دے چغہ دے عذاب (سورۃ بقرہ مٹا) سورۃ احمر مجدا مٹا مٹا
 خلورم پہ معنی دے سخت اواز دے رعد لکھ پہ دے آیت کتب دامعنی مراد دہ۔ پنجم ہفہ
 اورچہ دے دے سخت اواز سرہ راغور زبیری چہ ہفہ تہ تندر و ٹیلے شی (سورۃ رعد)
 خلیل و ٹیلی دی چہ صاعقہ سخت اواز دے رعد دے چہ دے سورہ اورلاؤدی۔
 ابو زید و ٹیلی دی صاعقہ ہفہ اوردے چہ دے سخت رعد سرہ دے آسمانہ راغور زبیری
 قرطبی و ٹیلی دی چہ صواعق سرہ تشبیہ دے مسئلے دے قتال او جہاد فی سبیل اللہ
 او نور و تکالیف و شرعیو دہ چہ دا پہ منافقان و باندا مے بدلیری او عذابونہ
 سخت پہ آخرت کتب۔

حَذَرَ الْمَوْتِ دے مفعول و دے پارہ دے جعل الاصابع مِّنَ الصَّوَاعِقِ او مِّنَ الصَّوَاعِقِ
 علت و دے صرف دے جعل الاصابع دے پارہ نو جمع دے دہ علتونو پہ یو خیز باندا مے
 نہ لازمیری۔ موت نہ مراد مرگ حقیقہ دے چہ دے صاعقہ اوریدل و نہ کلہ
 پہ زہر باندا مے دے ہیبت راشی چہ زہر قبیل شی نو انسان مرشی۔ او پہ
 طور دے تشبیہ سرہ، اخلاص دے ایمان او منافقت پریشودل اولار دے مشرانو
 گمراہانوی پریشودل دوی تہ دے مرگ پہ شان بیکاریری۔

وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ دے علت دے دے عبارت دے پارہ یعنی پہ دے جیلے (غور و نہ)
 کتب گوئے و رکول سرہ دوی دے اللہ تعالیٰ دے گرفت نہ نشی۔ پچ کیدلے محکمہ چہ ہفہ
 احاطہ کریدہ پہ مستحقینو دے عذاب پہ سبب دے کفر سرہ۔ محیط پہ صفت دے اللہ تعالیٰ

كَلِمًا اَصْنَاءَ لَهُمْ مَشُوا فِیْهِ وَاِذَا اَظْلَمَ

مروخت چه روحانہ کوی دوی تہ (بولار) روان شئی پہ ہفتے کیں، او ہر کلمہ چہ تیار کوی

عَلَيْهِمْ قَامُوا ط وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَن هَبَ

پہ دوی ہاں دے نو اور نہی۔ او کہ غوبتے اللہ تعالیٰ نو بوتے پہ پے دے

بَسْمِعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ

غوبوتہ د دوی او ستر کے د دوی یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہر

شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا

خیز ہاں دے قدرت لرونکے دے۔ اے خلقو ! بندگی خاص کوی

کین اتہ کرتہ راغلے دے او احاط فعل د ہفتہ پہ صفت کیں شلور کرتہ ذکر دے
او احاطہ پہ اصل کیں راگیر دل د یوشیز دی د ہر جہت نہ۔ تو دارنگ اللہ تعالیٰ
ہر شیز پہ خیلہ قبضہ کیں راگیر کریدے لکہ پہ سورۃ ہود لکہ کیں او پہ ہر
شیز ہاں دے عالم دے لکہ پہ سورۃ طلاق سلا او سورۃ مزمل سلا کیں او پہ ہر
شیز ہاں دے قادر دے او عذاب ورکولے شئی محکمہ چہ احاطہ پہ معنی د عذاب سورۃ
ہم راغی لکہ سورۃ یوسف سلا کیں او د لفظ د کافرین تخصیص دلالت کوی
چہ دلته احاطہ پہ عذاب سورۃ مراد دہ او اشارہ دہ چہ منافقان اعتقاد دی چہ
د قرآن نہ نفرت کوی او توحید ورتہ د مرگ پشان بنکاری نو دوی کافران دی
نو حاصل د مثال دادے لکہ شنگہ چہ بعض خلق د ہفتہ ہاں نہ چہ دیرے
فائدے پکین دی تیبستہ کوی او مکان بدلول غواری او د ہاں نہ لبر احتمالی
نقصان تہ گوری او دیر و فائدہ تہ نہ گوری نو دارنگ منافقان د قرآن کریم
منافع او فائدہ تہ نہ گوری صرف دے وجہ تہ چہ د دوی د عقیدہ او مسلک
خلاف دعوت ورکوی د ہفتہ نہ اعراض کوی او غور و نہ ترینہ بنداوی او فکر
نہ کوی چہ د اسباب د ہلاکت او د عذاب د دوی دے۔ او تشبیہ د مفرداتو
محکین ذکر شویدہ۔

نہ پہ دے ایت کیں تتمہ دہ د محکین مثال۔ روستو د حال د رعنا نہ حال
د برق ذکر کوی نو ہفتہ مثال و د عقیدے د منافقانو پہ نفرت کو لو سورۃ
د قرآن نہ او د امثال دے چہ منافقان پہ قرآن او پہ احکامو شرعیو ہاں دے

هغه وخت عمل کوی چه ددوی دنیوی مفادات پکښ وی نو اشاره شوه چه
دقرآن نه نفرت کول او په قرآن باندے د مفاد دنیوی دپاره عمل کول یو شان
جرم او نفاق دے۔

يَكَاذُ الْبَرِّ داجمله استیناف دے دپاره د جواب سوال چه هرکله مخکښ برقی فکر
شو نو سوال راغے چه دا خلق د برقی په وخت کښ څه کوی۔ يَكَاذُ داماده په قرآن
کښ شلیر یشته کړته ذکرده شپږ ایا تو نو کښ په طریقه د نفی سره او باقی په اثبات
سره اوکله چه د اَن سره ذکر دے نو په خبر کښ یے لام تاکیدی راغله دے او بغیر
د اَن نه خبر یے فعل مضارع بغیر د اَن نه ذکر دے۔ او دا د افعال مقاریبه نه دے
دلالت کوی په نزدیکیته د خبر باندے واقع کیدلو ته لیکن واقع شوی نه وی۔
يَخْطِفُ ابْصَارَهُمْ خطف په لغت کښ تختول دی په تلوار په سره۔ داماده په
قرآن کښ اوکله کړته راغله ده په دغه یو معنی سره۔ ابْصَارَهُمْ جمع د بصرونه مراد
ک دے ته قوت د نظر دے یعنی برقی د آسمان نه ډیر سخت چمکدار گڼو (برقی)
د سترگو ډیر ضعیف دے نو د هغه په مقابله کښ ټینګیدل گران دی نو دارنگ
حجتونه او دلیلو نه قرآنی ډیر قوی دی په اثبات د حق کښ چه د هغه په مخکښ
عقلونه د مخلوق بے کاره دی اشاره ده چه د قرآن او سنت په مقابله کښ خپله
راغے او عقل و قیاس باندے عمل کول جائز نه دی۔

كَلِمًا اَصْأَوْ لَهُمْ مَشْوَافِيَه داهم جمله مستانفه ده جواب د سوال دے چه برقی
کله پتېږی اوکله ښکاره کیږی نو په دغه وخت کښ د دوی څنگه حال
وی۔ نو د جواب دے۔ اَصْأَوْ لَهُمْ لازمی دے یعنی ښکاره شی دوی ته رڼا۔
یا متعدی دے او مفعول پت دے یعنی طریقاً۔ مَشْوَافِيَه پنا په او قول ضمیر د فیه
راجع دے مکان د رڼا ته او پنا په دویم قول راجع دے طریقاً ته۔ مشی عام رفتار ته
و میله شی۔ وَاِذَا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ داهم لازمی دے یعنی پتته شی رڼا۔ یا متعدی دے
مفعول یے پت دے طریقاً۔ اَصْأَوْ سره کَلِمًا او د اظلم سره یے اِذَا ذکر کړو وجه
داده چه دوی رڼا هر وخت غواړی او تیاری نه غواړی مگر په احتیاطه و رباته
راغی۔ قَامُوا د قیام نه ماعوذ دے د قیام په معنی د ځای باندے حصاریدل
دی که ولاړوی او که ناست دی۔

تطبیق د مثال:- يَكَاذُ الْبَرِّ اه دارنگ دلیلو نه او حجتونه د قرآن ته عقلونه
حیرانېږی لیکن دامنافقان یے د بیدار قسمتی د وچې نه نه تسلیموی بلکه كَلِمًا اَصْأَوْ

ہر کلمہ چہ دوی تہ فائداہ دتیوی حاصلیری توفیقہ دلیلو تہ متی اوکے مؤمناتو ملگرتیا
کوی او اذّا اظلمّ اہ ہر کلمہ چہ کہ دوی مفاد نہ حاصلیری یا غہ تکلیف او مصیبت و تہ
پہ اسلام کین اور سیریری نو ملگرتیا کہ مسلماً نانو پری پری اوکے دے امثال پہ قرآن
کریم کین شتہ لکہ پہ سورۃ نساء ملک ملک او سورۃ حج ملک او سورۃ نور ملک ملک کین
اوکے دے امثال پہ دے وخت کین دیر موجودی (اعاذاک اللہ تعالیٰ منّ هذا الحال)
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ کلمہ کہ کو کلمہ کہ تمنا کہ پارہ راخی لکہ پہ دے سورت ملک کین بنا پہ یوقول
باندے او کلمہ مصدر یہ راخی لکہ پہ دے سورت ملک کین او پہ دے دوا پر حال تو
کین پہ یو جملہ باندے داخلیری او کلمہ کو شرطیہ وی او دا دیر مستعمل دے او
پہ دے وخت کین پہ دہ جملہ باندے داخلیری یوہ شرط او دینہ جزا خولازم
پہ وخت کہ کو کین انتفاء کہ دوا پر جزء و تو وی یعنی شرط او جزا بہ دوا پر منتفی وی
برابرہ خبرہ دہ کہ انتفاء کہ شرط دلیل وی پہ انتفاء کہ جزا باندے یا برعکس وی
بنا پہ اختلاف کہ اہل عربیت سورۃ غورۃ اول قول دے۔ دلتہ ہم مشیت کہ اللہ
او ذہاب کہ سمح او بصر دوا پر منتفی دی۔

فائدہ علّ مشیت صفت کہ اللہ تعالیٰ ذکر دے پہ قرآن کین دہ سورۃ غورۃ کو
او غہ کلمہ پہ معنی کہ رضا او کلمہ پہ معنی کہ ارادے او کلمہ احتمال کہ دوا پر معانی وی۔
او مشیت صفت کہ بندہ ہم پہ قرآن کین دہ دیر ش کرتہ ذکر دے لیکن مشیت
کہ بندہ تابع دے کہ مشیت کہ اللہ تعالیٰ لکہ پہ سورۃ دھرست او سورۃ تکویر ملک کین دی۔
فائدہ علّ کہ شاء مفعول اکثر محذوف وی محکہ چہ روستو جزا پہ ہف باندے
دلالت کوی لکہ دلتہ اصل عبارت داسے دے وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ اذّٰ هَابَ سَمَاعِهِمْ وَابْصَارِهِمْ
لَكَ هَبَ بِهِمَا

لَكَ هَبَ بِسَمْعِهِمْ وَابْصَارِهِمْ پہ دے کین دہ توجیہ دی اول داچہ کہ اللہ
تعالیٰ غوشتلے وے نور عدا او برقی بہ یے نور زیات تیز کرے وے تر دے پورے
چہ کہ دوی قوت کہ اوریدالو او قوت کہ لیدالو بہ یے بالکل ختم کرے وے۔ دویم
داچہ کہ اللہ تعالیٰ غوشتلے نو کہ دوی ظاہری غور و نہ او سترے بہ یے ہم زائیل
کرے وے لکہ چہ باطنی اوریدال او لیدال یے ترینہ اخستلی دی چہ ہف تہ
اشارہ دہ پہ صمّر او عقی سبرہ۔ او دا پہ شان کہ سورۃ یس ملک ملک دے۔ او پہ
دے جملہ کین مقصد زجر و رکول دی چہ ہر کلمہ دوی کہ قوت سامعہ او باصرہ
نہ کہ حق پہ پارہ کین فائدہ نہ اخلی نو ظاہری غور و نہ او ستر گو کہ دوی تہ خہ حاجت

نیشته۔ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ۔ داجملہ دلیل کہ ہنہ ملازمے دے چہ پہ مخکن
جملہ کنن ذکر شوکہ یعنی مشیت کہ اللہ تعالیٰ مستلزم دے فنا کولو کہ غور و نوا
ستر گولہ حکمہ چہ ہنہ پہ ہر خیز او پہ ہر کار باندے پورہ قدرت لری نویس
تہ محتاج نگے او نہ یے مانع منع کولے شی نو پہ فنا کولو کہ غور و نوا و ستر گولہ باندا
ہم قدرت لری۔ لفظ کہ شئی و پہ قرآن کنن دود سوہ تہا^{۲۴۹} او یا کرتہ مفرد او غلور
کرتہ جمع راغلے دے۔ شئی و پہ اصل کنن مصدر دے کہ شاء کہ پاسرہ او دا مصداک
مبنی للمفعول وی او کلہ مبنی للفاعل وی کلہ چہ مبنی للمفعول وی نو ہر
ممکن تہ و ٹیلے شئی کہ پہ وخت کہ وجود کنن وی او کلہ معدوم وی لیکن روستو
وجود تہ لائی او دا معنی مراد دہ پہ دے جملہ کنن چہ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيْرٌ حکمہ چہ ہر مقدور ممکن وی شریبی و ٹیلی دی چہ دا دلیل دے چہ
ہر خیز پہ وخت کہ موجودید لو کنن او پہ وخت کہ بقاء کہ وجود کنن کہ اللہ تعالیٰ
کہ قدرت کہ لاندے داخل دے او دارنگ کوم خیز چہ پہ قدرت کہ بندہ کنن
دے نو ہنہ ہم کہ اللہ تعالیٰ کہ قدرت کہ لاندے داخل دے۔

فأما :- اختلاف دے کہ اہل علم چہ کہ شئی و اطلاق پہ اللہ تعالیٰ باندے
صحیح دے او کہ نہ خود او پہ ہنہ وخت کنن چہ شئی و مصدر مبنی للفاعل
واختلے شئی یعنی خداوند کہ مشیت۔ نو بعض وائی چہ اللہ تعالیٰ تہ شئی و نشی
و ٹیلے کید لے حکمہ کہ ہنہ تہ شئی و او ٹیلے شئی نو کہ دے ایت کہ حکم کہ لاندے بہ
داخل شئی یعنی مقدور بہ شئی او مقدور خو ممکن وی۔ او پہ نیز کہ اکثر اہل
سنت باندے کہ شئی و اطلاق پہ اللہ تعالیٰ باندے صحیح دے پہ دلیل کہ سورہ
انعام سکہ چہ کہ آئی شئی و پہ جواب کنن اللہ واقع دے او دارنگ پہ یگن
شئی و علیہم کنن ہم اللہ تعالیٰ داخل دے حکمہ اللہ تعالیٰ پہ محان باندہ ہم عالم
دے او جواب کہ دے ایت تہ اول دا دے چہ دلتہ شئی و پہ معنی کہ مبنی للمفعول
سورہ دے او پہ دغہ معنی کنن اللہ تعالیٰ داخل نہ دے او دویم جواب دا دے
چہ دلتہ کہ شئی و کہ عموم تہ اللہ تعالیٰ خاص کرے شوے دے پہ عقلی دلیلونو
سورہ چہ ہنہ براہین یقینیہ دی پہ دے خبرہ باندے چہ اللہ تعالیٰ حادث
او ممکن نہ دے۔

تنبیہ :- اطلاق پہ اللہ تعالیٰ باندے کہ شئی و ہنہ وخت کنن دے چہ پہ
ایت لوستلو یا پہ حدیث کنن چرتہ وارد وی پہ عام طور سورہ اللہ تعالیٰ تہ

رَبُّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

ذَرَبِخَل هغه ذات دے چہ پیدا کری بی تاسو او هغه کسان چہ ستاسونہ مخکن وو

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ

اَدَدَپَار چہ بچ شی تاسو رد اور ته۔ (راوالله تعالیٰ) هغه ذات دے چہ جو رک کریدہ زمکہ ستاسو دکپار

شئی و وئیل پکار نه دی محکمه چہ دالفظ ک الله تعالیٰ په اسماء خاصه کنس وارد نه ک
قدیر دا په صفت ک الله تعالیٰ کنس پنجه خلویست کرتہ راغله دے چہ د هغه نه
په درے عجایونو کنس متعلق خاص ذکر کرے دے (سورة حج ۳۲، سورة نساء
۳۴ او سورة شوری ۳۷) او باقی عجایونو کنس متعلق عام ذکر دے۔

فائدہ عل ماده قدر په قرآن کنس یوسل دیرش کرتہ ذکر ده او په لس
وجوهو سورة ده، په صفت ک الله تعالیٰ کنس چہ هغه پنجه خلویست کرتہ راغله ک
او د هغه نه ک علی کل شئی و قدیر په عنوان سره دوه ویشت محله راغله دے، او
په صیغه ک قادر سره اوه محله او په صیغه ک قادرون سره پنجه محله، او په
صفت ک مقتدر او مقتدارون سره خلور کرتہ، او په قدرت ک بندہ کنس په
(سورة مائده ۳۴ او سورة قلم ۳۷) کنس۔ او په معنی ک تقدیر الہی سره په
سورة طلاق ۳۔ او سورة فرقان ۳ کنس۔ او په معنی ک تقدیر انسانی سره په
سورة مدثر ۳ کنس، او په معنی ک تعظیم سره په سورة انعام ۳ کنس، او په
معنی ک تنگیسیا سره په سورة رعد ۳، سورة انبیاء ۳۷ او سورة فجر ۳ کنس۔

فائدہ عل شریعی وئیلی دی چہ قدرت ک الله تعالیٰ تمکن دے په ایجاد
ک خیزبان دے یا صفت دے چہ تقاضا کوی ک دے تمکن۔ او قدرت ک بندہ
هغه هیئت دے چہ په سبب ک هغه سره تمکن حاصلوی په کولوبان دے
او دار تک قادر هغه ذات دے چہ خوبه یی شی نوکارا کوی او چہ خوبه یی
نه وی نو نه کوی او قدیر خو فعال لما یشاء ته وئیل شی ک دے وچ نه دا
مختص دے په الله تعالیٰ پورے او مقتدر خو مشتمل دے په معنی ک قادر او د
قدیر بان دے او په هغه کنس دیرہ مبالغه ده ک قدرت چہ حدیث نه معلوم یی
۳۷ خلاصه :- ک دے ایت نه دویم باب دے تربط پورے پدایکنس روستو
ک ذکر ک عظمت ک قرآن نه ذکر کوی مقصدا ک قرآن چہ هغه دھوی ک توحید
فی العبادت ده سره ک رد ک شرک نه په ذکر ک پنجه عقلی دلیلو توسیہ بیا اثبات

صدق رسول او قرآن دے پہ طریقہ دے دعو کو لو سر منظر سے تہ او پہ طریقہ دے
 تعدی سرہ بیا ذکر دے تخویف اخروی او بشارت دے جدا جدا فریقینو تہ بیا
 جواب دے ہنہ شیط دے چہ واردی پہ صدق دے رسول او قرآن باندا دے پہ
 بیان دے حکمت دے مثال سرہ چہ ہنہ افادہ دے تعین دے فریقینو او ترتب کا اثر متفرقو
 دے، بیا ذکر دے عیبونو دے اعتراض کو و تکرر دے پہ قرآن باندا دے، بیا تذکیر دے
 پہ خلور انعامات عامہ سرہ دے پارہ دے اثبات دے توحید، اول انعام ژوند و رکول
 دی انسانانو تہ، دویم دے عالم خیزو تہ دے دوی دے فائدہ دے پارہ دی، دریم استخلاف
 کا دم علیہ السلام او ہنہ تہ تعلیم دے اسماؤ دے خیزو نو دے دے پارہ دے فائدہ اخستلو
 دے خیزو نو دے رکہ نہ، خلورم اکرام دے آدم علیہ السلام دے پہ سجود دے ملائیکو
 او پہ تعلیم دے طریقہ دے تو پہ او تعلیم دے کیفیت دے ژوند تیر و لو سرہ پہ دنیا کتب۔
 تفسیر:- پہ دے ایت کتب عام دعوت دے توحید فی العبادت تہ او ذکر دے
 یو دلیل عقلی انفسی دے چہ احتیاج دے انسانانو دے پہ خلق او وجود عقل
 کتب اللہ تعالیٰ تہ۔ او دے ہنہ فائدہ دے ذکر کریدے پہ حصول دے تقویٰ سرہ۔
 یٰٰٓأَیُّهَا النَّاسُ دے خطاب پہ قرآن کریم کتب انٹلس کرتہ راغلے دے دادیل دے
 چہ دعوت دے اخروی نبی صلی اللہ علیہ وسلم او دے قرآن عام دے ہولے دنیا تہ
 پہ یو قوم پورے خاص نہ دے دے وجہ نہ یا قوم دے دے مخکنو انبیاء علیہم
 السلام پیشان نہ دے دے دے۔ او پہ دے خطاب کتب دے یر تائیدات دی، اول
 پہ حرف دے یا سرہ چہ دے قریب او بعید دے پارہ استعمالی پہ او مقصد پہ
 کتب توجہ دے ہولو بیتد کا نو تہ دے پارہ دے اہتمام دے مسئلے دے عبادت او دے پارہ دے بیاد
 و رکولو دے غفلت نہ۔ دویم پہ آئی سرہ، دا حرف یو وسیلہ دے دے پارہ دے تدا ہنہ
 اسم تہ چہ معرف وی پہ الف لام سرہ او پہ دے کتب ابہام او اجمال دے
 مخکن دے تفصیل نہ دے پارہ دے یر تائید۔ دریم پہ ہا سرہ، دا پارہ دے تنبیہ دے
 النَّاسُ صحیح دے لفظ دے النَّاسُ عام دے ہنہ خلقو تہ چہ موجود و دے پہ
 وخت دے نزول دے قرآن کتب او ہنہ چاہ تہ چہ روستو موجودی پہ طریقہ
 دے فرض کولو دے معدوم پیشان دے موجود۔ او ہنہ قول چہ دے عقبہ او حسن او
 ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہم تہ روایت دے چہ یٰٰٓأَیُّهَا النَّاسُ خاص دے پہ
 مکہ والو پورے او یا آیتھا الذین امتوا خاص دے پہ مدینے والو پورے نو اول
 خودا دے سند پہ لحاظ سرہ صحیح روایت نہ دے او دویم دا چہ دے قرآن دے ظاہر تہ

خلاق دے محکمہ چہ داسورت اوسورة النساء اوسورة حجرات بالاتفاق مدنی
سورتونہ دی او حال دا دے چہ پہ ہغوی کین خطاب پہ یا ایہا الناس سرہ
ذکر دے۔ او دریم دا چہ کہ داروایت صحیح ثابت شی نو تاویل یے کرے شویہ
چہ دا پہ طریقہ ذاول تمثیل سرہ دے نہ پہ طریقہ د تخصیص سرہ یعنی خطا
پہ دعوت د توحید سرہ چہ کو مو خلقوتہ دے تو اول مصداق د ہغے د مکہ
مشرکان دی او دارنگ اول مخاطب پہ احکامو شرعیو سرہ مدینے والا وؤ۔
سوال :- ہرکله چہ دا خطاب عام شی نو مؤمنانوتہ خطاب پہ اَعْبُدُوا وَاَسْرِعْ
تَحْصِيل حاصل دے ؟۔

جواب :- مؤمنانوتہ مقصد د خطاب دوام د عبادت دے او منافقانوتہ
مقصد اخلاص پیدا کول دی او مشرکانوتہ مقصد د شرک ترک کول دی
او نور و کافرانوتہ مقصد عبادت شروع کول دی۔

جواب :- لَقَدْ دَالَّ النَّاسُ اَلرَّجَحَ دے لیکن د وجے د قرینہ د قَلَّا تَجْعَلُوا اللّٰهَ
اَنْدَادًا کو د معنی د شرعی د عبادت (چہ توحید دے) پہ وجے سرہ دلتنہ خطاب
مختص دے پہ مشرکانو پورے او پہ ہغے کین یہودیان ہم داخل دی چہ پہ
وخت د نزول دے سورت کین د مدینے پہ خواکین موجود وؤ او شرک
پہ کین موجود وؤ۔

اَعْبُدُوا وَاَرْبُکُمْ امر پہ عبادت د اللہ تعالیٰ پہ قرآن کین یو کم دیرش کرتہ دے
او عبادت پہ اصطلاح کین طاعت دے سرہ د خضوع نہ چہ دوارہ پہ کمال
مرتبہ کین وی او پہ شرع کین طاعت د اللہ تعالیٰ دے سرہ د خضوع او محبت
نہ د اللہ تعالیٰ سرہ۔ او دائنامل دے تولو اقسامو د عبادت تہ کہ عبادت قلبیہ
وی او کہ بدنیہ وی او کہ مالیہ وی او قرطبی و ثیلی دی چہ مراد دے نہ
توحید دے سرہ د شرائع د دین د اللہ تعالیٰ نہ نو پہ دے کین توحید د الوہیت
او اسماء و صفات او توحید فی التشریع تول داخل دی۔ او توحید پہ
دے کین مراد دے د شحو و جوہوتہ اول دا چہ د ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ
عنہما نہ روایت صاحب د معالم التنزیل او خازن او نسفی تولو نقل کرے
دے چہ ہر جائے پہ قرآن کین عبادت راغلے دے نو مراد د ہغے نہ توحید
دے۔ دویم قرینہ دہ پہ دے باندے دا قول چہ "قَلَّا تَجْعَلُوا اللّٰهَ اَنْدَادًا" دریم
وجہ دادہ چہ مشرکان خو د عبادت الہیہ نہ متکر نہ دی د مشرکانوتہ د عاکلے

او موثّقونہ اور وژے او حجّونہ او یہ مال کبش ک اللہ تعالیٰ حصّے و رکول وغیرہ
 بتول ثابت دی لیکن یہ ہغوی کہیں توحیداً نیشستہ ک دے و جے نہ دلتہ ہم توحیداً
 مراد دے او نور تفصیل ک دے یہ تفسیر ک سورۃ فاتحہ او تنشیط الاذہان کہیں
 ذکر کرے شوے دے۔ رَبِّکُمْ تَخْصِیص ک دے وصف ک شعور و جوہونہ دے،
 اول داچہ موجب (سبب) ک عبادت خوریوبیت دے۔ دویم داچہ ک توحید
 ک عبودیت نہ مخکبش توحیداً ربوبیت ضروری دے۔ گویا چہ دا دا حصّہ جملہ دہ
 چہ حکم او دلیل ک ہغے دا دوارہ پکبش ذکر دی او تفصیل ک ربوبیت پہ تفسیر
 ک رب العالمین کہیں ذکر شویدے۔

الَّذِیْ تَخْلُقُکُمْ د ا صفت موضعہ دے ربکم د پآرہ او ذکر ک صفت ک حکم سورہ
 دلالت کوی چہ دغہ صفت علت او دلیل دے ک پآرہ ک ہغہ حکم۔ دے و جے نہ
 دا اول دلیل عقلی انفسی دے ک اثبات ک دعویٰ د پآرہ او دا دلیل ک مشرکانو
 یہ نیز باندے مسلم دے یہ دلیل ک سورۃ زحرف ۱۵ سورہ۔ تَخْلُقُکُمْ، خلق پہ
 اصل لغت کہیں صرف تقدیر (اندازہ کول او پورہ کول) تہ و ثیلے شی او پہ عرف
 کہیں پہ معنی ک ایجاد ک خیز دے ک عدم تہ وجود تہ۔ او قرآن کریم کہیں پہ مختلف
 و جوہوسورہ ذکر شویدے اول پہ معنی ک ایجاد لکے پہ دے سورت ۱۱۱ کہیں او دا
 معنی دیرہ واقع دہ۔ دویم پہ معنی ک تصویر (سورۃ العمران ۱۱۱ او سورۃ مؤمنون ۱۱۱)
 دریم پہ معنی ک افتراء چہ پہ اقوال و کہیں استعمالیدی (سورۃ عنکبوت ۱۱۱)۔ خلورم
 پہ معنی ک دین (سورۃ نساء ۱۱۱ او سورۃ روم ۱۱۱) پنا پہ یو توجیہ باندے۔ پنجم
 مضمار پہ معنی ک مفعول سورہ (سورۃ مؤمنون ۱۱۱)۔ شپہم پہ معنی ک اعضاء
 مخلوقہ (سورۃ یس ۱۱۱)۔ اووم پہ معنی ک حصہ او برخہ لفظ خلاق (سورۃ بقرہ ۱۱۱)
 قائدا :- صفت ک خلق اللہ تعالیٰ پورے خاص دے دا پہ صیغہ ک خالق سورہ
 پہ قرآن کہیں اٹہ کرتہ او تَخْلُق دہ کرتہ او أَحْسَنُ الْخَالِقِیْنَ دہ کرتہ ذکر
 دے۔ او دا صفت ک غیر اللہ نہ نفی دے یہ سورۃ اعراف ۱۱۱ او سورۃ نحل ۱۱۱
 او سورۃ حج ۱۱۱ او سورۃ فرقان ۱۱۱ او سورۃ لقمان ۱۱۱ او سورۃ واقعہ ۱۱۱ او
 سورۃ طور ۱۱۱ کہیں۔

وَالَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِکُمْ د اعطف دے پہ ضمیر مفعول گم باندے او دایئے ذکر
 کرے دے ک دیر و قائدا و پآرہ اولہ قائدا دہ چہ دا جواب ک وہم دے کہ غوک
 وہم او کبریٰ چہ معبودان (انس او جن) زمونہ خالق دی یا وہم او کبریٰ چہ

فَرَأَيْنَا السَّمَاءَ بِثَاءٍ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ

غوریدے او آسمان چت ، اور ادروی د آسمان د طرف نہ

مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ

ارہ ، نورا او یاسی یہ ہفتہ سورہ د میود (او غلہ) نہ د پانچ د قائمے ستاسو

فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۲﴾

نومہ کنہی اللہ تعالیٰ لہرہ شریکان ، او (حال داچہ) تاسو پوہیوی (چہ) دا کارونہ اللہ تعالیٰ کوی

پلازان اولیکونہ زمونہ خالقان دی توجواب او شوچہ ہغوی ہم مخلوق دی۔ بلہ
فائدہ داچہ د تیر شوخ خلقو حال اتو د ژوندا او د مرکب کین فکر او کرپی۔ ابن جریر
واٹی چہ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ نہ اباء واجداد او الہا او بتان د دوی مراد دی۔

فائدہ :- امام رازی او بعض تورو مفسرینو پہ دے سورہ استدلال ذکر کرپی
پہ اثبات د وجود د اللہ تعالیٰ باندے حاصل دادے چہ ہرکہ دا دلالت کوی
پہ توحید د اللہ تعالیٰ نو پہ اثبات د وجود د ہغہ باندے پہ طریق اولی سورہ
دلالت کوی۔ او د امام مالک او د امام ابو حنیفہ او د امام شافعی او د امام احمد
بن حنبل رحمہم اللہ نہ پہ مختلف طریقو سورہ دلیلونہ نقل کرپے شویدی
ہغہ کتل پکار دی او ابن کثیر ہم پہ تفسیر کین دا اقوال نقل کریدی۔

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ سوال :- لَعَلَّ د پانچہ د رجاء (امید) راٹی او اللہ تعالیٰ خو د رجاء
لرونہ پاک دے ؟ جواب عہ قطرب او طبری او ابن منظور ویشلی دی چہ
لَعَلَّ پہ کلام د اللہ تعالیٰ کین پہ معنی د کئی سورہ دے۔ جواب عہ دا پہ مفاد حال
کین دے د قاعل د اَعْبُدُوْا نہ یعنی بندگی د اللہ تعالیٰ کوی پہ دا سہ حال کین
چہ امید ساتی د حصول د تقوی۔ او پہ دوارو توجیہا تو سورہ دا متعلق دے پہ
اَعْبُدُوْا پورے نہ پہ تَخَلَّقُوْا پورے۔ محکہ چہ غایۃ د خلق تقوی نہ دہ بلکہ غایۃ
د خلق لیعبداون یا لجهنم دے او دا قول قرطبی ذکر کرپے دے۔

تَتَّقُونَ مراد د تقوی نہ معنی لغوی دہ یعنی وقایہ (ذریعہ د نجات) د عذاب نہ
دا قول قرطبی حازن وغیرہ غورہ کرپے دے یا مراد د دینہ تقوی شرعی دہ
یعنی پہ توحید فی العبادت سورہ تقوی حاصلیری یعنی تقوی اخری د درجاتو
د عبادت کوؤ نکودہ۔

بلکہ پہ دے ایت کین نور خلود دلیلونہ عقلیہ افاقہ دی سفلی او علوی

ادوسطی۔ اودا دلیلوں نہ ہم مشرکانو منلی دی لکہ یہ سورۃ عنکیوت ۳۶۔ ۳۷ اوسورۃ لقمان ۳۸۔ اوسورۃ زمر ۳۹۔

الذی جعل لکم الارض، جعل یہ معنی دے خلق دے اوفراشا حال دے یا یہ معنی صبر دے اوفراشا دویم مفعول دے۔ لفظ د لکم کتب اشارہ دہ چہ داذا انسانا دے قائم دے پایارہ دی لکہ چہ یہ لک کتب راحی۔ الارض یہ قرآن کتب مفرد ذکر شویدی اگرچہ عدد دے زمکو ہم اویہ دی پشان دے عدد دے اسمانوں نو اودا اتحاد دے قرآن دے سورۃ طلاق ۳۶ نہ اشارۃ اودا حدیث صحیحہ تہ صراحۃ معلوم دے لیکن تفصیل دے کیفیت دے چہ دا اوزمکے پشان دے اسمانوں نو دے یوبل تہ جدا جدا دی یا نہ دایہ حدیث صحیحہ سورۃ ثابت نہ دے دے بعض تفصیل دے سورۃ طلاق پہ تفسیر کتب دے فراشا پہ معنی دے مفروکہ یا یہ معنی دے کالفراش دے یعنی پشان دے بستر غورید کہ چہ یہ ہفتے باندے آرام کیبری۔ یعنی دازمکہ تہ دیرہ سختہ دے اونیہ دیرہ نرمہ دے پشان دے بسترے او پہ دے کتب ہفتہ حصہ دے زمکے مراد دے چہ دے اویوں نہ بشکارہ دے۔

سوال :- دے زمکے شہ حصہ غور و نہ اوسمندار دے نو ہفتہ شہ حصہ فراش دے جواب :- قرطبی و تبلی دی چہ دغہ دے فراش دے توا بعونہ دی محکمہ چہ غرونہ دے زمکے دیارہ پشان دے میخونودی او دے زمکے والو دیارہ پہ ہفتے کتب دیر منافع دی اوسمندار دیارہ دے سفر کو لو دے دے زمکے دے یوے حصہ نہ بلے حصہ تہ دے دیارہ دے منافعو دے ژوند او بذات خود سمندار کتب ہم دیرے فائدے دی، نو دا ہم یہ حکم دے فراش کتب دی۔ اوزمکہ فراش کیدال ہیچ منافات نہ لری دے کڑہ (غونہ منہ) کیدالوسورۃ کڑہ دے وی او دے فراش فائدے ترے نہ ہم اخستہ کیبری۔ دے زمکے غونہ منہ شکل کتب کیدال مسئلہ شرعیہ تہ دے دے وجہ نہ قرآن او سنت دے ہفتے وضاحت نہ دے کہ یہ عقلی دلیلوں سورۃ ثابت شی توانکار ترینہ نشی کیدالے۔

فائدہ :- قرآن کریم کتب دے زمکے تہ حالات ذکر شویدی اول فراش پہ دے ایت کتب او پہ سورۃ ذاریات ۳۷۔ دویم ممدادہ لکہ پہ سورۃ رعد ۳۸۔ اوسورۃ حجر ۳۹۔ دریم مہدا پشان دے غیب دے مور لکہ پہ سورۃ طہ ۳۵۔ خلودم قرار یعنی پہ جائے ولا رہ چہ پریشان حرکت نہ کوی رسوۃ نمل ۳۶۔ پنجم بساطا دے پشان دے فراش دے (سورۃ نوح ۳۷)۔ شپدم کفائتا راجع کوؤ کے

د مړد او ژوند او (سورة مرسلات ۲۸)۔ او دم د حور غوره و له شوم (سورة نازعات ۳۱)۔ اتم طحور (سورة الشمس ۳۲)۔ نهم مستقر (سورة بقره ۳۳) او وصف د فراش دغه نور و صفا تولد مستلزم او جامع دے دے دے و به دے سورت کتب ۲۱ د الفظ غوره کرو۔

وَالسَّمَاءَ بَنَاءً بِنَاءً مَّصْدَرٌ مِّمَّنِ لِلْمَفْعُولِ دے په معنی د مبنی (جوړ کړې شوم ابادی) که کوته وی او که کنبد وی او که خیمه وی دلته مراد د دے نه سقف (چټ) دے داروایت دے د ابن عباس رضی الله عنهما نه او ابن جوزی نقل کړې دے او سورة انبیاء ۳۲ او سورة طوره کتب داسې ذکر د او چټ ته بڼا په دے و به سړه وائی چه ابادی د کوته په چټ باند دے ده صرف دیوالو ته بڼا نشی وئیلے۔ او د اسمان حالات په قرآن کتب شپږ ذکر دی اول بڼا لکه په دے ایت کتب او سورة مؤمن ۲۴ کتب۔ دویم سقف محفوظ (سورة انبیاء ۳۲)۔ دریم امساک د هغه په امر د الله تعالی سره (سورة حج ۲۶)۔ خلورم بڼا د هغه په وسعت سره (سورة زاریات ۲۷)۔ پنجم رفع د هغه بغیر د عمداته (سورة رعد ۱۲) او رحمان ۱۶)۔ شپږم بڼا و رفع او تسویه (برابر والے) (سورة نازعات ۳۲)۔ او دا دریم عقلی دلیل (علوی) دے۔

فَأُنْزِلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً دَاخِلُورَمٌ دَلِيلٌ عَقْلِي وَسطی دے۔ مَاءً اَوْبَهُ دَ بَارَانِ مراد دی او تکره ۲۱ ذکر کړه محکه چه ټولے اوبه په یو محل ته نازلیدی۔ اُنْزَلَ کتب (فاعل الله تعالی دے) اشاره ده چه اسباب پیدا کول او اسبابو کتب اشر اچول دا ټول د طرف د الله تعالی نه دی۔

فَأُتْدَهُ: مَاءً په قرآن کتب اته قسمه ذکر دی۔ اول ماء السماء لکه دا ایت۔ دویم ماء الارض (سورة هود ۳۲)۔ دریم ماء البئر (سورة قصص ۳۲)۔ خلورم ماء د طهارت (سورة نساء ۳۲)۔ پنجم ماء الجنة (سورة اعراف ۳۲)۔ شپږم ماء چه سابق دی د پیدائیش د اسمانوتو اوزمکه نه (سورة هود ۳۲)۔ او دم ماء د جهنم (سورة كهف ۲۹)۔ اتم ماء النطقه (سورة قرقان ۲۵)۔

فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ دَاخِلُورَمٌ دَلِيلٌ عَقْلِي (وسطی) دے۔ فَأَخْرَجَ فاء دلالت کوی چه د باران نه روستو بوټي راویستل دی اگر چه اتصال پکې مراد نه دے۔ په دا ضمیر هغه اویو ته راجع دے چه زمکه ته نازل شوے وی او د خاور و سره خلط شوے وی لکه چه اختلاط د اویو د نارینه اوزن نه

او شی اوڌ هغه نه اولاد پیدا شی۔ مَن دِ پَارَہ د تبعیض دے محکمہ چہ ٲول ثمرات
پہ یو ٲحل نہ را او بآسی۔ الثَّمَرَات داسے پہ سورۃ ابراہیم ۱۱۱ او سورۃ فاطر ۲۲
کبش ہم دی او مراد ٲول قسمونہ د ثمرات (امدانہ) دی محکمہ لفظ دکل پہ
سورۃ اعراف ۱۷ او سورۃ رعد ۱۱ او سورۃ نحل ۱۱ او سورۃ قصص ۱۷ کبش
دے۔ ثمرۃ ہر ہفتہ غیزتہ و ٲیلے شی چہ د زمکہ نہ را اُدُحی د انسان یا د ٲارو
د فائدے د پَارَہ خواہ (میو) پورے خاص نہ دے کہ بوقی وی اوکہ معدنیات
وی اوڌ هغه تفصیل پہ سورۃ عبس کبش د ۱۷ نہ تربط پورے ذکر د اودارک
سورۃ نحل ۱۱ او سورۃ فاطر ۲۲ کبش۔

رَزَقًا لِّکُمْ د مفعول دے د اخرج د پَارَہ د مراد د رزق نہ دلتہ عامہ معنی
دہ یعنی انتفاع۔ کہ خوراک یا ٲیشاک یا لباس وی یا دواء او زینت وی د
سرور و اوسپینوزرونہ یا آلات د کسبونو او جہاد و غیرہ چہ د معدنیاتو
جو پریمی اودا انتفاع بالذات ستا سووی یا پہ واسطہ د دوا یو ستا سو چہ د
هغوی د پَارَہ گیاہ وی او بیا تا سوترینہ فائدے اخلی۔

فائدہ:۔ پہ دے دلیلو نو کبش بہتر ترتیب دے اول یے خلق د انسان ذکر
کرو محکمہ دا خود ٲولو نعمتو نو اصل دے او سبب دے د تمکن پہ عبادت
یا ندے۔ بیا یے خلق او فائدہ د زمکہ ذکر کرہ چہ مستقر د انسان د بیا خلق
د آسمان اوڌ هغه فائدہ یے ذکر کرہ چہ پشان د چہت او ابادی دے بیا د آسمان
اوڌ زمکہ داسے دوع نعمتو نہ یے ذکر کرل چہ د آسمان او زمکہ د ازدواج نہ
پیدا الیری او د انسانانو د تربیت د پَارَہ اصل مواد دی چہ او بہ د باران
اوڌ هغه نہ چینی خورونہ کوہیان او سینداونہ بہیری او بوقی میوے چہ
د هغه نہ بے شمارہ فائدے حاصلیری اودا داسے نعمتو نہ دی چہ مشرک
ہم اقرار کوی چہ دا پہ اختیار د اللہ تعالیٰ کبش دی نو دا کامل دلیل دے د پَارَہ
د اثبات د عبادت د اللہ تعالیٰ اوڌ پَارَہ د اثبات د توحید، د دے وجہ نہ پہ دے
یا ندے تقریر او کرہ پہ دے قول سرہ۔

فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰہِ اَدَا دلتہ جعل پہ معنی د اعتقاد دے او پہ معنی د جوړولو
پہ عمل کبش۔ انداد جمع د تَدَادُہ او دالفظ پہ قرآن کبش پنځہ ایا تو نو کبش
ذکر دے (سورۃ بقرہ ۱۷۱ سورۃ ابراہیم ۱۱۱ سورۃ سبا ۱۱ سورۃ زمر ۱۷
سورۃ احمر سجده ۱۷) یا پہ اصل کبش هغه مساوی تہ و ٲیلے شی چہ

مخالف وی رد اقول کہ تسفی دے۔

سوال :- دانہی صرف کہ ہنہ معبودانوں نیولوتہ دہ چہ برابر او مخالف وی کہ اللہ تعالیٰ سرہ او حال دا چہ معبودوں دون اللہ خو مطلقاً یا طل دے کہ لوئے وی یا درو کے یا برابر یا دوست وی او کہ دشمن ۹۔

جواب :- دلته لفظ کہ انداد پہ عامہ معنی سرہ دے یعنی شرکاء (شریعی) او ملا علی قاری ہم شرح فقہ اکبر کتب و تبیل دی شرکاء سوائے کان من الاضنام او الاکابر شریکان برابرہ خبرہ دہ کہ بتان دی او کہ انسان دی، او ابن جریر ہم و تبیل دی ہنہ شرکاء چہ نفع او ضرر نشی درکولے او ہنہ رجال چہ دوی ئے اطاعت کوی پہ خلاف کہ اللہ تعالیٰ کتب نو دا تقلید کہ احبار او رهبان تہ ہم شامل شو چہ کلہ اطاعت کہ ہغوی پہ معصیت کہ اللہ تعالیٰ کتب کوی سوال :- مشرکانو چہ ہمیشہ شرک کرے دے نو خپل شرکاء ئے کہ اللہ تعالیٰ نہ ہکتہ گنہری دی کہ ہنہ سرہ برابر او کہ ہنہ مخالف ئے نہ دی کہ تہی نو ولے ئے ورتہ لفظ انداد استعمال کرے دے ۹۔

جواب :- دا پہ طریقہ کہ الزام سرہ دے پہ مشرکانو یعنی ہغوی اگرچہ خپل معبودان کہ اللہ تعالیٰ سرہ برابر او مخالف نہ گنہری لیکن ہغوی لہرہ ہنہ عبادتوں کوی کوم چہ کہ اللہ تعالیٰ حق دے لکہ سجدا، دعا او نثار وغیرہ او بعض ہنہ صفتونہ ورکوی کوم چہ پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دی لکہ مشکل کشا، فریاد رسی، داتا او کچہ بخش وغیرہ او کہ ہغوی دا سے اطاعت کوی لکہ اطاعت کہ اللہ تعالیٰ، نو دا سے شہہ لکہ چہ دوی ہنہ کہ اللہ تعالیٰ سرہ برابر کوی دی او پہ دے حال باندا سے بہ مشرکان ہم اقرار کوی پہ ورج کہ قیامت لکہ پہ سورہ شعراء کتب دی۔

فائدہ :- کہ مشرکینو پہ معبودانو باندا سے پہ قرآن کریم کتب انداد، اصنام، اوثان، تماثیل او شرکاء وغیرہ اطلاقات کرے شویدی نو لفظ کہ انداد کہ تہولوتہ عام دے بلکہ شرک کہ یہود او نصاریٰ تہ ہم شامل کچہ ہغوی کہ احبار او رهبان تقلید شرکی کوؤ او دا سورت خواصل کتب دینی (سرائیلو) پہ رد کتب نازل شویدی دے کہ وجہ تہ دا سے لفظ ئے ذکر کر و چہ جامع او عام دے تہولوتہ۔ او کہ دینی سرائیلو اصلاح و رسرہ اوشی۔

سوال :- کہ اللہ تعالیٰ کہ پارہ خویوندا ہم تہشتہ نو دلته ئے ولے منع کجیع (انداد)

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا

او کہ چہ بے یقینی تاسو پہ شک کنیں کہ جسے نہ چاہے (یوں) نازل کرے کہ جو نبی یہ بندہ خلیل باندہ ہے

فَاتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ

نورادہی یو سورت پشان دے قرآن، اور او غواہی مددکاران خلیل

مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۷۲﴾

سیوا کہ اللہ تعالیٰ نہ کہ تاسو رشتہ یقینی (پہ خلیل دعویٰ کنیں)۔

نہ ذکر کرے دہ ۶۹۔ جواب :- ذایہ اعتبار واقعہ حال سرہ محکمہ چہ خلقو اللہ تعالیٰ سرہ بے شمارہ انداد جو پر کرے دی او حال داچہ کہ ہخہ یویندا ہم نیستہ نو دیر بہ شنگہ وی۔

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ سوال :- اللہ تعالیٰ عو پہ دیرایا تو تو کہیں مشرکاً تو تہ بے عقلہ او بے علمہ او جاہلان و بیلی دی او عقم او صم او عی یے ذکر کریدا نو دلتہ یے ورلہ شنگہ علم ثابت کرے دے ۶۹۔

جواب :- قرطبی و بیلی دی چہ دلتہ اثبات کہ علم خاص دے یعنی پہ دے خبرہ عالم دی چہ اللہ تعالیٰ خالق دے رازق دے لیکن کہ شرک کولو دوجہ نہ بے علمہ دی او ابن فورک و بیلی دی چہ احتمال شتہ چہ مخاطب پہ دے سرہ مؤمنان وی یعنی کہ ایمان نہ روستو مرتدا تہ شئی شنگہ چہ تاسو خو علم والا بی۔ تَعْلَمُونَ پہ دے کہیں دوجہ احتمالونہ دی اول داچہ پہ دے کہیں معنی فعلی وی او مفعول یے پتہ وی یعنی تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَكُمْ وَرَزَقَكُمْ یَا تَعْلَمُونَ اَنَّهُ لَيْسَ لَهُ اُنْدَادٌ۔ دویم داچہ دلتہ صرف معنی مصداقی مراد وی یعنی اِنْكُمْ اَهْلٌ عِلْمٍ او داقید کہ پارہ کہ مزید تفسیر دے چہ سرہ کہ علم نہ ولے شرک کوئی۔

۷۳۔ پہ دے ایت کہیں روستو کہ اثبات کہ توحید نہ اثبات کہ صداق کہ رسول او کہ قرآن دے چہ مشتمل دے پہ مسئلہ کہ توحید باندہ ہے۔ دار تک مخکشی اثبات کہ توحید او پہ دلیلونو سرہ نواوس اثبات دے پہ نفی کہ شبہاتو سرہ۔ او اثبات کہ صداق پہ طریقہ کہ تحدای سرہ دے لکہ چہ اکثر مفسرینو و بیلی دی یا پہ طریقہ کہ دعوت کہ مناظر گھرہ لکہ چہ سہر قتدی دینہ اشارہ کریدا

او فرق پہ مینج ک دوار وکبن دادے چہ تھدی کبن صرف طلب کد مثل کد قرآن
 دے کد پارہ کد اثبات کد دے خبر دے چہ دا قرآن کد اللہ تعالیٰ کد طرف نہ دے اوینا
 پہ دے پاندے خطاب دے تہو لو عربونہ اولاً چہ فصحاء بلغاء خطیبان و
 او یہود او نصاریٰ پکبن ہم داخل دی تبعاً۔ او مناظرہ کبن طلب کد دلیل کد پارہ
 کد اثبات کد شرک فی العبادت مقصد دے لیکن داسے دلیل چہ منزل وی پشان
 کد قرآن۔ او دادویم قول زما پہ نیز پاندے غورہ دے کد خو و جونہ اول داچہ
 پہ دے سورت کبن اصل دعوت یہود یا نور بنی اسرائیلو تہ دے لکھ چہ ابن
 جوزی زاد المسیر کبن وئیلی دی چہ دا ایت پہ بارہ کد رد کد یہود یا نو کبن نازل
 شویدے۔ او هغوی اهل علم و آواک اهل علم نہ طلب کد مناظرہ کیبری
 پہ وخت کد انکار کبن۔ دویمہ وجہ دادہ چہ کد دے ایت نہج کد نور وایا تو نو کد
 تھدی نہ پہ دیر و طریقہ سہرہ جدا دے۔ یو طریقہ داچہ دا مصدر دے پہ
 "إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ" سرہ دویمہ داچہ پہ دے کبن من مثله را غلے دے او پہ
 نور وکبن من نیستہ۔ دریم داچہ پہ دے کبن ذکر کد شہدا دے چہ پہ معنی
 کد حق پرست علما و سرہ دے پہ یو توجیہ پاندے۔ ثلورم داچہ اصل ریب
 کد مخالفینو کد قرآن پہ مسئلہ کد توحید کبن دے لکھ روستویہ ثابت کرے شی
 نو کد هغ ریب کد زائیل کولو کد پارہ دعوت کد مناظرہ مناسب دے۔

وَأَنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا وَدَّ عَظْفُيْ دَدِے دِپَارِہ راور وچہ ماقبل مضمون
او ما بعد کیں مناسبت شتہ دے چہ اصل مقصد یہ دوستی مضمون کیں
ہم تاکید کا اثبات کا توحید دے۔

۱۳ سوال :- اِنْ خود شک پہ عاجے کنیں استعمالیہی اوجود کہ سرب ۶
مخالفینو حویقینی و ۹۵۔

جواب :- اِنْ كَزُورِنِ يَهْ حَافُّنِ كَبْنِ هَمَّ اسْتَعْمَالِ يَدِي لَكِهْ يَوَ اَنَسَانِ خِيَلِ
 حَوِيَّ تَهْ اَدَوَائِي اِنْ كُنْتُ اِبْنِي قَاطِعِي وَلَا تَعَصِي رَكِهْ تَهْ زَمَا حَوِيَّ يَهْ نَوَزَمَا
 اَطْلَعْتَ كَوَهْ اَوَزَمَا نَافَرَمَانِي مَهْ كَوَهْ) يَا اِنْ يَهْ مَعْنِي كَا اِنْ سِرِهْ دَهْ لَكِهْ يَهْ دَهْ سَوَرْتِ
 مَكَلَا كَبْنِ دِي يَا اَشَارَهْ دَهْ چَهْ رِيَبْ كَا مَخَالِفِيَنُو اَكْرَچَهْ مَحَقَّقْ وَوَلِيَكْنِ هَعَهْ
 رِيَبْ بَهْ دَلِيلَهْ دَهْ نَوَ وَجُوْدِيَّ يَهْ مَازِلَهْ كَا ضَعْفِ كَبْنِ دَهْ۔

فِي رَيْبٍ مُحْكَمِينَ يَه تَفْسِيرِ دَرْيَبِ كَيْسِ مَعْلُومِ شَوِيدِاهِ چِه يَه قِرْآنِ كَبِيرِ اَرْتِيَا
اَكْثَرِ يَه صِفَتِ دِ مَتَافِقَا نَوَكَبِيرِ رَاغَلِ دَمِ اَو يَه صِفَتِ دِ مَشْرُكَانَوَامِيَا وَكَبِيرِ لَفْظِ

کے شک رائے کے اوپر بیانیہ تائید شویں ہے یہ مریب سرے۔ نو د اہم دلیل دے
چہ یہ دے کہیں خطاب دے یہودیوں کو منافقانہ۔

مَعَاذَ اللَّهِ، من اجلہ دے یعنی تنزیل پہ دے بشر چہ عید دے سبب
ریب دے دوی دے۔ مشرکانو امیاء نو عو بشر نبی نہ منلو او یہودیوں کو خاص
نبی کے عربوں نہ منلو۔ اور عیسیٰ و مہدی دی چہ یاب تفعیل کے نزول دلیل
دے پہ لہر نازل لید لو بات دے نو دال لہر نازل لیدال سبب دے کپارہ کریب
محکمہ چہ دوی (مشرکانو او یہودیوں کو دوار) مطالبہ کولہ چہ یہ ہیر دے پہ
یوحنا سرے نازل شی لکہ پہ سورۃ فرقان ۱۱ اور سورۃ نساء ۱۱۱ کیں دی۔
علیٰ عیدنا، علیٰ کے دے وجہ نہ ذکر کر و چہ اول نزول دوی پہ نبی
بات دے وی کے اوچت طرف نہ اور و ستویا نو رو خلقوتہ ور رسیدی۔

عیدنا کا د صفت کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ مقام کے انزال کے وحی کہیں پہ
سورۃ انفال ۱۱ سورۃ کہف ۱۱ اور سورۃ فرقان ۱۱ اور سورۃ نجم ۱۱ اور سورۃ
حدید ۱۱ کیں ذکر دے او پہ مقام کے دعوت کہیں پہ سورۃ جن ۱۱ اور پہ مقام
کے اسراء کہیں پہ سورۃ اسراء ۱۱ اور پہ مقام کے کفایت کے اللہ تعالیٰ کہیں پہ سورۃ
زمر ۱۱ اور پہ مقام کے صلوة کہیں پہ سورۃ اقراء ۱۱ کیں ذکر دے۔ او ہر
محکمہ سرے کے وصف کے عیدیت مناسبت شہ دے۔ او د اضافت اللہ تعالیٰ نہ
کے زیادت شرافت پہ وجہ سرے دے۔ او پہ دے ایت کہیں وجہ کے مناسبت دے
چہ محکمہ مسئلہ کے اعبدا و ذکر شویں او دانی پہ دے قرآن سرے حمل
او دعوت کوی پہ اعبدا و سرے نو محکمہ کے پہ عید سرے ذکر کرو۔

مَعَاذَ اللَّهِ، علیٰ عیدنا پہ ظاہر کہیں دلالت کوی چہ ریب کے مخالفینو پہ تہول
قرآن کہیں دے لکہ چہ پہ سورۃ یونس ۱۱ اور سورۃ ہود ۱۱ اور سورۃ الم
سجدہ ۱۱ کیں دی۔ لیکن پہ حقیقت کہیں ریب کے دوی صرف پہ مسئلہ کے
توحید کہیں پہ دلیل کے سورۃ یونس ۱۱، وجہ دادہ چہ پہ دے ایت کہیں
دوی اول طلب کے تغیر کے قرآن کریم دے نو بیانیہ طلب کے تبدیل کرے
دے مطلب دا دے چہ تہول قرآن نہ شے بدل لولہ نو صرف بعض مسئلے تہول
لے کرے او ہر مسئلہ کے توحید دادہ پہ دلیل کے سورۃ اسراء ۱۱ سرے نو
معلومہ شہ چہ ریب او جکر پہ مسئلہ کے توحید کہیں دے۔

قُلْ اِنَّ بَشَوْرَةَ دَا اَمْرَہ پامرہ کے تعجیز دے (عاجز کول)۔ پشورہ دالفظ مہموز

او غیر مہموز دواۓ احتمالونہ لری۔ تو چہ مہموز شی نو کہ سورنہ دے
بقیہ تکررہ او جوتہ تہ وئیلے شی نو دارنگ سورت پہ قرآن کیں کیونخاص تکررہ
نوم وی اوچہ مہموز نہ وی نو پہ هے کیں ہم دوة احتمالونہ دی اول داچہ
سورت اوچتوالی او شرافت دے مرتبہ تہ وئیلے شی نو پہ سورت دے قرآن سورہ
رفعت او شرافت حاصلینری دارنگ هر سورت پہ اوچت مضمون باندے
مشتمل دے۔ دویم داچہ دے سورالبکلا (دے تبارتہ چا پیرہ دیوال) تہ مآخوذ دے نو سورت
دے قرآن ہم احاطہ کرے وی پہ خاص مضامینو دے قرآن باندے۔ لفظ سورہ
پہ قرآن کیں تہ کر تہ او جمع دے دے یو کرتہ راغلہ دے۔ او سورت پہ اصطلاح
دے قرآن کیں هے تکررہ دے قرآن دے چہ ابتداء او انتہاء لری او مشتمل وی کم از کم
پہ درے ایاتو نو باندے او مسہمی وی پہ خاص نوم سورہ۔

من مثیلہ دے صفت دے سورت دے او من بیانیہ دے او ضمیر راجع دے مآثر لٹا تہ
یعنی دے سورت چہ مماثل وی دے قرآن سورہ۔ یا من تبعیضیہ دے بعض دے سورہ
سورت چہ بعض وی دے مماثل دے قرآن نہ یعنی دے کتاب چہ دے قرآن سورہ
مماثل کی نو کہ هے نہ یو سورت راوڑی۔ بنا پہ اولہ توجیہ مقصد دے تھادی
او اعجاز دے یعنی دے قرآن پہ مثل یو سورت راوڑی او مراد دے مماثلت مشابہت
دے پہ فصاحت، بلاغت، خائستہ ترتیب او کمال صدق کیں او کمال ہدایت
کیں۔ او بنا پہ دویمہ توجیہ (چہ من تبعیضیہ شی) اشارہ دے مناظرے تہ یعنی
پہ دلیل دے اثبات دے شرک خپل کیں دے هے کتاب نہ چہ مماثل دے قرآن دے پہ
نزول من اللہ کیں چہ تورات او انجیل دے یو سورت راوڑی چہ دلالت
او کم پہ اثبات دے شرک کو لو ستاسویا دے۔ او تورات تہ مثل دے قرآن وئیلے شویدے
پہ سورہ احقاق سئل کیں او قرآن کیں ہمیشہ دے مخالفینونہ مطالبہ دے دلیل
منزلہ کرے شوے دے محکمہ چہ غیر منزل خود دلیل نشی کیدے خصوصاً
پہ مسائیلو دے ایمان کیں لکہ چہ پہ سورہ سبا سگ او سورہ فاطر سگ او سورہ
قصص سگ کیں دی، نو دے تہ دعوت دے مناظرے وئیلے شی۔

بل احتمال پہ ضمیر دے مثیلہ کیں دادے چہ عبادتہ راجع دے او من مثیلہ
متعلق دے پہ قائلو پورے او من دے پارہ دے ابتداء دے غایہ دے یعنی دے
بندہ پشان بل شخص او گوری چہ امی وی او دے کتابونو نہ خبر نہ وی او دے
رشتینی او بلیغ فصیح کلام یے راوڑے وی نو کہ هے شخص نہ سورت راوڑی

لیکن دا احتمال مفسرینو پہ ډیرو وجوہو سرہ ضعیف کړے دے اول داچه
دا نقصان دے په طلب د مقابلہ کښ چہ د خاص شخص چہ په صفات مخصوصہ
سرہ متصف وی صرف د هغه نه طلب د مقابلہ کوی احوال داچه طلب مقابلہ
خو عام پکار دے د اثبات د مجز د پاره. دویم دا موافق نه دے د سورة یونس
۳۸ سرہ چہ هلته ضمیر صرف قرآن ته راجع دے. دریم داچه بحث په اعجاز
د منزل کښ دے نه دے په اعجاز د شخص کښ.

هأں هرکله چہ مقصد د آیت اثبات مناظره وی نو بیا دا احتمال هم صحیح
دے محکه چہ مقصد دا دے چہ سورت په دلیل کښ د هغه شخص ته راوړی
چہ د هغه نبوت اور رسالت ثابت وی د یل چا قول په دے مقام کښ دلیل نشی
کیدلے. وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ د توسیع د میدان د مقابلہ د پاره دا جمله ده.
ابن جوزی وئیلی دی چہ په شهداء لفظ کښ درے اقوال دی اول داچه
مراد د دے نه د دوی اللهم دی محکه چہ دوی هغه حاضر ناظر یا مددکاران گنډل
یعنی شُهَدَاءُكُمْ او ادْعُوا په معنی د دعاء الحاجت دے یعنی راجع
شه ورته او دایي. اولفظ من دون الله هم د دے احتمال تائید کوی محکه
چہ دالفظ په قرآن کښ اکثر کله سره ذکر کړی. دویم قول شهداء په معنی
ادْعُوا نکهت یعنی عام مددکاران ستا سوا و مراد ترینه د دوی علماء دی محکه
چہ دا مقابلہ خود اهل علم و کار دے او د دے پشان په سورة انعام نکهت کښ
هم دی دریم قول، شهداء شهادت و رکوع و نکی چہ شهادت او کړی چہ ستا
راوړے شوے سورت پشان د قرآن دے یعنی فصحاء، بلغاء او خطیبان محکه
چہ هغوی (اگرچه کافرو) خود خپل شرم د وچے دا به شهادت نشی وړ کول
چہ یو مردول (په کاره) کلام دے د ډیر فصیح بلیغ کلام سره مشابہ کړی.
او ادْعُوا په ټولو توجیها تو کښ په معنی د استعینو او استغیثو دے خو په
اوله معنی کښ استعانت شرکی دے او په دویم او دریم کښ استعانت عادی
فائده. ماده د دعاء په قرآن کښ دوه سوه یو ولس کرته راغلې ده او په
ډیرو وجوہو سره ده اول په معنی د دعاء حاجت (د غوښتل) دعاء عبادت
ورته هم وئیلے شی (سورة اعراف) هغه سورة مؤمن نکهت. دویم په معنی د
نداء کول (سورة بقره نکهت). دریم ترغیب خیر ته (تیلیغ کول) (سورة حم مجده)
شکور دعوت د شر (سورة یوسف نکهت). پنجم فریادونه کول (سورة اعراف)

شہیدیم عبادت اطاعت (سورۃ نساء ۷۷)۔ اووم دعوت الطعام (سورۃ احزاب ۳۳)۔
شہداء آگے گمراہ شہادت نہ مانعہ دے او مادہ ک شہادت پہ قرآن کہیں پہ دیرو
معانوسہ ذکر دہ۔ اول پہ معنی ک حضور او ک لیدالو (سورۃ بقرہ ۱۷۵)۔ دویم
شہادت ک اللہ تعالیٰ یعنی فیصلہ کول (سورۃ العمران ۷۵)۔ دریم حکم کول
(سورۃ یوسف ۷۷)۔ خلورم شہادت ک انداموتو پہ ورخ ک قیامت (حم سجدہ ۲۷)
پنجم اقرار کول (سورۃ انعام ۷۷)۔ شہیدیم شہادت شرعیہ (ک صدق ک رسول)
(سورۃ العمران ۷۷)۔ اووم گواہی کول ک قاضی پہ محکمین (سورۃ نساء ۷۷)۔ اتم پہ
معنی ک علم (سورۃ بقرہ ۷۷)۔ تہم خبر ور کول (سورۃ توبہ ۷۷)۔ لسم شہادت
ک ملائکہ پہ دنیا کہیں (سورۃ نساء ۷۷)۔ یوولسم قسم کول (سورۃ بقرہ ۷۷)۔
دولسم تائید کول (سورۃ ہود ۷۷)۔ دیا لسم بیان کول ک توحید (سورۃ احزاب
۷۷)۔ شوار لسم توجہ او حضور ک زہ (سورۃ قی ۷۷)۔ پنچلسم شہادت ک نبی او
امت پہ ورخ ک قیامت (سورۃ بقرہ ۷۷)۔ شپار لسم وصیت کول (سورۃ مائدہ ۷۷)
اوولسم شہید کیدال فی سبیل اللہ (سورۃ العمران ۷۷)۔ اتلسم حاضر غیظونہ
(سورۃ انعام ۷۷)۔ توولسم کلمات ک شہادت ک توحید او رسالت (سورۃ معارج ۷۷)
شلم مدد کول لکہ پہ دے ایت کہیں پہ یو توجیہ باندا ہے۔

مِنْ دُونِ اللّٰهِ، دون پہ اصل کہیں کوز (ہنکتہ) تہ وٹیلے شی لکہ پہ حدیث معراج
کہیں راغلی دی دابچہ دُونِ الْبَغْلِ وَفَوَقِ الْحِمَارِ۔ او پہ قرآن کہیں پہ مختلف
وجوہ سورہ مستعمل دے اول پہ معنی ک تجاوز کول ک یوشیظنہ (سورۃ العمران ۷۷)
او دویم پہ معنی ک ادنیٰ (سورۃ نساء ۷۷) او دریم پہ معنی ک قریب (سورۃ فتح ۷۷)
او خلورم پہ معنی ک قبل سرہ (المر سجدہ ۷۷) او پنجم پہ معنی ک غیر او سوئی
(سورۃ بقرہ ۷۷) او پہ دے ایت کہیں او ہر ہفہ عخانے کہیں چہ اضافت یے
اللہ تعالیٰ تہ کرے شویدا ہے آخری معنی مراد دہ۔

سوال ۱۔ پہ دا سے عخانے کہیں یے غیر او سوئی اللہ ولے نہ وٹیلو پہ عخانے
ک من دون اللہ باندا ہے۔

جواب :- مشرکانو پہ اصل کہیں خیل معبودان ک اللہ تعالیٰ سرہ برابر نہ دی
کنہی بلکہ ک ہفہ نہ یے ہنکتہ او کوز گنہی دی ک دے وجے تہ دالفظی استعمال
کرے دے۔

اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ۔ متعلق ک دے پتہ دے یعنی رشتینی پہ دعویٰ ک معارضہ

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَكِنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّاسَ

پس کہ چرے اور نہ کرے تا سودا کار، اور چرے بیٹے نہ شی کوئے نو خان۔ حج کرے ربہ قبلوہ و توحید سائل و نور نہ

الَّذِي وَقَّوْذَهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أَعْدَتْ

ہفتہ اور چہ خشاک و ہفتہ خاق (مشرکان) دی او نکتہ دی۔ تیار کرے شوہرے

بِالْكَافِرِينَ ۝ وَيُشِيرُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

کفارہ دکافرانو۔ اور زبور کرے ہفتہ کسانو تہ چہ ایمان یے را و کرمے او عملوہ یے کریں یہ طریقہ و دیگر

او مقابلہ کولو کیں لکہ دا قول کہ دوی کو کسواء کفلائنا مثل هذا (سورة انفال ص ۱۰۰)

یا رشتینی پہ دھوی ک اثبات ک شرک کیں یا رشتینی پہ دے عبرت کیں چہ دا شہداء

الہی دی او د ایشان کہ (سورة بقرہ ص ۱۰۰) دے پہ باب کہ مناظرہ کیں او کہ دے شرط

جزا پتہ دہ چہ ماقبل پہ ہفتہ باندے دلالت کوی (کائنات و بشوۃ او اذھوا)

طباقی ک صدای نہ دے مقابل ک کذاب را شی او دامادہ پہ قرآن کیں یوسل پنخہ

پنخوس کرتہ ذکر دہ او پہ پیرو معانوسہ دے اول مقابل ک کذاب دے لکہ پہ

دے ایت کیں (یعنی موافقت ک عبرتے یا عمل ک واقع سرہ) دویم پہ معنی ک صواب

(صحیح) مقابل ک خطا سرہ (سورة بقرہ ص ۱۰۰) دریم پہ معنی ک وفا کولو سرہ (سورة

احزاب ص ۱۰۰) او مخلوم صفت ک مبرور او مکان (سورة یونس ص ۱۰۰) سورة قمر ص ۱۰۰

مراد ترینہ مکان ک امن او عافیت دے او پنجم صفت ک قدام (سورة یونس ص ۱۰۰)

(پورہ ثواب) او شپیم صفت ک مداخل او مخرج (سورة اسراء ص ۱۰۰) یعنی دخول

او خروج چہ کپارہ ک اللہ تعالیٰ وی اووم صفت ک لسان (سورة شعراء ص ۱۰۰)

مراد ک دے نیک ذکر دے او اتم صفت ک وعدہ دے (سورة احقاف ص ۱۰۰) یعنی پورہ

کیدا ونگ وعدہ۔

فَأَمَّا هَذِهِ هِيَ حُرُوفُهَا وَهِيَ دَائِمَةُ الْوَحْدِ وَأَوَّلُهَا كَ عَمَزُ شِي نُو پِشَانِ كَ سُوْرَتِ

یونس ص ۱۰۰ او سورة هود ص ۱۰۰ او سورة طه ص ۱۰۰ او سورة اسراء ص ۱۰۰) یہ وی

نحو یہ دغہ ایات تو نو کیں عطا بات و ویکے والو (مشرکان تو هوامو) نہ او پہ

دے ایت کیں اول عطا ب دے یہود دیا تو تہ او بیا نور و مخلوق تہ۔

ص ۱۰۰) پہ دے کیں تخویف اخروی دے منکرینو تہ سرہ ک اعتبار ک اعجاز ک قرآن نہ

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّاسَ وَتَعْقِبُ دَهْ یَعْنِی رُوْسُوْدَ دَعْوَتِ کَ مَقَابِلِہُ نَہْ عُوْمُقَابِلِہُ

کول ضروری دی خصوصاً ہذا خلق چہ پہ ضد او عناد کیں انتہاء تہ رسیداوی
ہغوی عود چیلنج سورہ میدان کہ مقابلہ ک حق تہ را اوتی نوچہ دا سے کارا و نہ کری
یعنی راتل پہ مثل ک قرآن سورہ او تگری یا دلیل وحی پہ شرک باندا سے پیش
تہ کری نو عاجز بہ وی۔

سوال :- اِنَّ او کمر دودہ حرفونہ عمل کوونکی پہ عمل متضاد سورہ پہ یو
معمول باندا سے محکمہ داخلیدالے شی؟

جواب :- کمر عمل کرے دے پہ تفعلوا کیں اِنَّ عمل نہ دے کرے اور اِنَّ
داخل دے پہ مجموعہ لم تفعلوا باندا سے حاصل ہے دا دے و اِنَّ تَر کُم الفعل۔
او تعبیر ہے پہ فعل سورہ او کمر و چہ شامل شی اتیان بالمثل کر را و رپو پشان کدے
او دعوت ک شہداء تہ پہ طریقہ ک اختصار سورہ۔

و کُنْ تَفْعَلُوا دا پہ مینج ک شرط او جزاء کیں جملہ معترضہ دے کپارہ ک اخبار ک اعجاز
او مستقل اعجاز دے سیوا ک تعدی نہ محکمہ چہ سورہ ک کثرت ک عناد یا نو او مقابلہ
کوونکونہ پہ طریقہ ک تاکید ک مستقبل سورہ نئی ک دے فعل بشکارہ دلیل دے
چہ قرآن مجید دے او خبر ک توحید بالکل یقینی دے او دا جملہ معترضہ ہے
کپارہ ک دفع ک ہذا وہم را و ہے دے کوم وہم چہ ک لفظ کراں نہ پیدا شویدے
محکمہ ک لفظ اِنَّ نہ شک پیدا کیوی ک مقابلہ کولو نو پہ لن تفعلوا سورہ ہے ہذا
شک زائیل کرو۔

فَا تَقْوُ التَّارَ، دا جزاء دے ک اِنَّ کمر تَفْعَلُوا کپارہ۔ سوال :- ک شرط او جزاء پہ
مینج کیں مناسبت ضروری دے نو دلالتہ ک مقابلہ نہ کولو او ک آور نہ کچ کیدے
پہ مینج کیں شہ مناسبت دے؟

جواب :- جزاء پہ اصل کیں پترہ دے چہ ہذا فَا عِبَادُ وَاَرْکُم وَاَمْنُوا بِالرَّسُولِ
وَالْقُرْآنِ ک بندگی عہل رب کپارہ خاص کرے او ایمان پہ رسول او پہ قرآن
باندا سے را و ہے او دا سبب دے کپارہ کچ کیدالو ک آور نہ۔ نو سبب ہے حد
کرو او مسبب ہے ک ہذا پہ محکمہ باندا سے ذکر کرو نو اصل دا ہے ک فَا تَقْوُ التَّارَ
بِسَبَبِ التَّوْحِيدِ وَالْإِيمَانِ بِالرَّسُولِ۔

الرَّحْمٰنُ وَتَوَدُّهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ دا توصیف ک آور ک جہم دے کپارہ ک زیات
ہیبت ورکولو۔ و تَوَدُّہ پہ زور ک واؤ سورہ ہذا غین دے چہ پہ ہذا سورہ آور
بلیبی لکہ عشا ک۔ او پہ مینج ک واؤ سورہ مصدر دے ربلیڈال او بکول۔

النَّاسِ الْفِ لَامِ عَهْدِي دِي يَعْنِي هَفْه خَلْقِ چِتو حیداد رسالت نہ منکر دی پہ
 دلیل دے روستی جملے سرہ او پہ دلیل دے سورۃ آل عمران نہ او نور ہم دیرایا نہ
 دی۔ وَالْحَجَّارَةُ پہ دے کنیں درے اقوال دی اول داچہ مراد دے دے نہ کہتے
 کبریت (کو کر) دی او پہ روایت دے ابن عباس او ابن مسعود رضی اللہ عنہم
 سرہ صحیح ثابت دی او دے ہف دے تخصیص وجہ شہر دی سختہ کرمی و کوؤنکے
 سختہ لہجہ کوؤنکے، زر بلید و نکے، بدایوئی کول، دیر لہجے کول او سخت جوختیال
 پہ بدن پورے۔ بنا پہ دے توجیہ باندے بہ الناس پہ طور دے عذاب سرہ سوزی
 او الحجارة پہ طور دے خشاک سرہ نوال الناس تہ یے و قوؤ او تیل پہ طور دے مبالغہ
 سرہ یعنی خلق بہ نشان دے خشاک سوزی۔ دویم قول مراد دے حجارة تہ ہفہ
 کہتے دی چہ دے عبادت پہ دنیا کنیں کرے شویدے پہ طور دے بت سرہ یا متبرک
 گتہ پہ تبرک شرکی سرہ یا ہف کہتے چہ دے معبودان باطلہ پہ قبر و نو باندے
 لگولے یا کھولے شوے وی او دا قول ابن جوزی دے بیع بن انس نہ نقل
 کرے دے او دلیل دے دے پہ سورۃ انبیاء شک کنیں دے کلمہ مرادشی دے ما تعبدون
 نہ ہفہ کہتے چہ دے عبادت کرے شویدے، او کہ چرے مرادشی پہ دے سرہ
 ناکارہ معبودان انسان تہ ہفہ پہ الناس کنیں داخل دی۔ او دا کہتے بہ
 (چہ معبود گھر گولے شوے وی) پہ اور کنیں دے توہین او تذلیل دے مشرک نو دپار
 غور زوی او پہ دے باندے اطلاق دے و قود ہم پہ طریقہ دے الناس سرہ دے
 دریم قول دادے چہ مراد دے نہ عام کہتے دی او دا خصوصیت دے دے اور
 دے جہنم ٹکھ چہ دے دنیا پہ اور کنیں ہر گتہ نہ سوزی۔

سوال :- پہ اور کنیں خوبہ پیریاں ہم سوزی پہ دلیل دے سورۃ ہود بظاہر
 سرہ توحصریے پہ الناس والحجارة کنیں پہ شخہ وجہ او کر و ۹۔

جواب :- دے قرآن پہ مکلف کولو کنیں پیریاں تابع دے انسانا نو دی دے دے وجہ نہ
 پہ اکثر مواضع کنیں دے ہفوی ذکر نیشتنہ خو مراد دی، دلتہ ہم دے الناس
 تخصیص پہ وجہ دے یا ایہا الناس اعبدا واسرہ شویدے تہ او دا حصر حقیقی نہ دے
 سوال :- دا سے آیت پہ سورۃ تحریم کنیں ہم شتنہ لیکن فرق دادے
 چہ دلتہ یے النار معرفہ ذکر کرے دے او صفت دے ہف یے پہ موصول صلہ
 سرہ ذکر کرے دے او اعدائے یے ذکر کرے دے او پہ سورۃ تحریم کنیں نار
 نکرہ دے او پہ صفت کنیں موصول صلہ نیشتنہ او اعدائے یے ہم نہ دے ذکر

کرم، وجہ کے فرق شے دہ ۹۔

جواب :- معرفہ دلالت کوی پہ کمال باندے او تکرہ دلالت کوی پہ بعضیت باندے (نکہ تکرہ یا لزوم وخت) نو پہ سورۃ تحریم کتب بحث دے مؤمنان دے او دے مؤمن گناہکار دے پارہ پہ وخت دے عدم مغفرت کتب یوحصہ دے آوردہ یعنی تول عمرتہ دے او پہ دے سورت کتب بحث دے کافران دے او دے کافران دے پارہ پورہ آوردے دے وچے نہ پہ ہفہ ایت کتب تکرہ او پہ دے ایت کتب یے معرفہ ذکر کرم دے او ہرکلمہ چہ پہ سورۃ تحریم کتب تکرہ دے نو صفت یے جملہ تکرہ ذکر شہ او چہ دلتہ التار معرفہ دے نو دے صفت یے پہ موصول صلہ سورہ معرفہ ذکر کرم دے۔

أَعْدَاتُ الْكَافِرِينَ، ہرکلمہ چہ سوال پیدا شو چہ ہفہ اور چہ پہ دغہ صفت سورہ موصوف شو دے پارہ دے نو پہ دے جملہ مستانفہ سورہ دے جواب او شو اعدات دے اعداد نہ ماخوذ دے تیار ولوتہ وئیلہ شی او صیفہ دے فعل ماضی دلیل دے چہ جہنم دے محکم نہ پیدا کرے شوے او موجود دے او دیرایا تونہ او صحیح احادیث پہ دے کتب راغلی دی، او اعداد دے نار جہنم پہ قرآن کتب یوؤلس کرتہ ذکر دے او پہ صیفہ دے اعتدات سورہ ہم یوؤلس کرتہ ذکر دے۔ الْكَافِرِينَ داسے پہ سورۃ العمران کتب ہم دی، او پہ لفظ اعداد کتب دیرہ مبالغہ دے پہ نسبت دے اعتدات، دے دے وجوہ اول وجہ دادہ چہ اعداد مضاعف دے او تضعیف، دلالت کوی پہ شدات باندے دویمہ وجہ دادہ چہ اعداد پہ اصل کتب جَعَلَ الشَّيْءَ عَذَابًا رِیُوخیز تیار ساتل پہ طریقہ دے سامان چہ پہ وخت دے ضرورت کتب پکاریری)۔

سوال :- تخصیص دے کافرین پہ حرف دے لام سورہ دلالت کوی چہ مؤمنان خلق بہ آوردہ نہ داخلیری پہ سبب دے گناہ کولو تونہ دا پہ یو اعتبار سورہ دلیل دے دے مرجو دے پارہ چہ گناہ دے ایمان سورہ انسان تہ ہیج نقصان نہ ورکوی او پہ بل اعتبار سورہ دلیل دے دے پارہ دے حوار جو یعنی مؤمن بہ دے گناہ دے وچے نہ آورد جہنم تہ دے وچے داخلیری چہ دے کافر شو سبب دے گناہ کولو ۹۔

جواب :- معنی دے اعداد او اعتدات غیر دے دے داخلیدالونہ یعنی اعداد دلالت کوی پہ ہمیشوالی باندے او مؤمن گناہکار جو پہ آور کتب ہمیشہ نہ وی، او دے وچے نہ اعداد او اعتدات چہ پہ کو موایا تونو کتب ذکر دے نو ہلتہ دے کافرانو تخصیص

أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

چہ یقیناً دوی لری باغونہ دی چہ بہیری (اندھے د روق) دھنہ نہرو نہ -

كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا

مروخت چہ وریہ کرے شی دوی تہ دھنہ نہ غہ میوہ دپار د خوراک، دوی بہ وائی

هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ

داہنہ غیز دے چہ را کرے شوی و مونیو تہ متکین د دے نہ، او را پوری شی دوی تہ دھنہ رزق

مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَنْوَاعٌ مُطَهَّرَةٌ

پوشان (و متکین سر)۔ او دوی دپار پدے باغون تو کین یبیا نے ہا کے کرے شوے بہ وی

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۵﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي

او دوی بہ پہ دھن کین ہمیشہ وی - یقیناً اللہ تعالیٰ شرم (حیا) نہ کوی

بظہار و ستودہ تخویف اخروی تہ ذکر د بشارت اخرویہ دے ہنہ چالوہ چہ
توحید فی العبادات اور رسول او قرآن بانداے ایمان لری۔

وَبَشِّرِ الدَّاعِطُوفِ دے بہ معنی د ماقبل بانداے محکمہ حاصل د متکین ایت
دادے چہ اَنْذَارِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْآثَارِ وَبَشِّرِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا۔ او عطاب پہ
دے کین اولاد نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او بیا ہر ہنہ عالم تہ دے چہ
کار د دعوت کوی۔

بِشَارَتٍ :- پہ زبرد باءیا پہ پیچ سرہ ہنہ خبر و رکولو تہ وٹیلے شی چہ پہ
اوریدالود ہنہ سرہ خوشحالی پہ ظاہری بشرہ ریعنی دانسان پہ مح کین،
کین بشکارہ شی او ہنہ اول خبر وی۔

سوال :- د عذاب سرہ ہم د بشارت ذکر پہ قرآن کین شتہ دے او دا پہ
پنچہ آیاتونو کین ذکر دے (سورۃ لقمان ۱۷، سورۃ جاثیہ ۴۵، سورۃ العنکبوت ۲۵،
سورۃ توبہ ۳۴، سورۃ الشقاق ۳۷)۔

جواب :- دلتہ مراد د بشارت تہ صرف خبر و رکول دی اگرچہ پہ سر سرہ
دی لیکن دے تہ یے بشارت پہ طریقہ د تھکم (سپکوالی) سرہ وٹیلے دے۔
سوال :- ہر کھ چہ بشارت پہ اول خبر سرہ حاصلیری نو قرآن کین

ایاتونه بشارت خوبار بار و نیل کی پی د دے مخه وجه ده ۹ -

جواب :- هر کله چه قرآن په و نیل و سره نه ز پیری او انسان پری په بار بار و نیل و سره نه تنگی پی او د دے مجانب هم نه عظمی پی نو د دے هر وخت و نیل سبب د خوشحالی دے د پاره د مؤمنانو د دے وچه نه د قرآن نوم بشری دے، او بشارت کله د دنیوی خوشحالی په پاره کبش وی لکه د ولد لرغوی، پیدا کیدل او د بشارت ابراهیم علیه السلام او بی بی د هغه او زکریا علیه السلام او مریم علیها السلام ته په ویر و سورتونو کبش ذکر دے او بغیر د ولدانه په نوزاد نعاماتو سره هم دے لکه په سورة یونس کله او سورة صف کبش. او اکثر بشارتونه د قرآن اخروی دی او دغه بشارت د استحقاق د پاره ویر صفات دی اول ایمان فقط لکه سورة احزاب کله او سورة یونس کله کبش. دویم ایمان سر د عمل صالح نه لکه په دغه ایت کبش او سورة اسراء او سورة کهف کله کبش دریم اخبارات (سورة حج کله) ثلوم احسان (سورة حج کله) پنجم عبدایت او انابت (سورة زمر کله) او شپیم صبر (سورة بقره هغه) او بشارت کله مطلق ذکر شی د پاره د تعمیم او کله ورسره مبشر په ذکر شی. هان په بشارت بالشیر کبش مبشر به ضرور ذکر کی پی.

الذین آمنوا دلته ایمان شرعی مراد دے د دے وچه نه مؤمن په پی نه دے ذکر کړی نو ټولو ایمانیا تو ته شامل دے.

و عملوا الصالحات، صالحات په اصل کبش صفت دے د موصوفی محذوفی د پاره یعنی الخصال الصالحات لیکن دلته اسمیت غالب شویدا په وصفیت باند دے نو موصوفی ته ضرورت نیشته. او صالح د صلح نه ماخوذ دے په لغت کبش موافقت او جورخ ته و نیل شی او د شریعت په اصطلاح کبش هر هغه عقیده او عمل چه د کتاب الله او سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم سره موافق وی. بیضاوی او آلوسی لیکلی دی الصالح من الأعمال ما سوغه الشرع و حسناته (صالح عمل هغه دے چه په دلیل شرعی سوغه جائز وی او عاکنسته وی) او هر کله چه صرف جواز اباحت ته شامل دے او مباح اگر چه جائز وی لیکن صالح عمل ورته نشی و نیل کیدل د دے وچه نه په ورسره حسناته لفظ کیخو دلوجه په دلیل شرعی د هغه حسن او ثواب هم ثابت وی دا دلیل دے چه په کوم عقیده او عمل باند دے د جواز او حسن د پام

دلیل شرعی نہ وی تو ہفتہ تہ عمل صالح نشی وئیے کیدے بلکہ ہفتہ تہ چہ شوک
دین وائی نو بدعت بہ وی ورتہ فسق او معصیت دے۔

سوال :- عمل صالح یے عطف کرے دے یہ ایمان باندے تو معلومہ شہہ چہ
اعمال کد ایمان تہ خارج (غیر) دی لکہ چہ دا کا احنا قوا و مرجئو مسلک دے ؟۔
جواب عل :- دیتہ عطف کخاص پہ عام باندے وئیے شی کپارہ کاهتمام کخاص
لکہ یہ سورۃ بقرہ ۹۸ کنیں۔

جواب عل :- کنیں تیر شویدی چہ کایمان مختلف اطلاقات ککلاہ ایمان ذکرشی
او مراد ترینہ پورہ ایمان شرعی وی نو یہ ہفتہ کنیں اعمال داخل وی عکک
چہ اتفاق کمحدثیو یہ دے خبرہ باندے دے چہ ایمان قول و عمل کد اوقول
تصدیق او اقرار دوار و تہ شامل دے۔

سوال :- معتزلہ او خوارج کدے ایت تہ استدلال کوی چہ حصول کجنت یے
خاص کرے یہ ایمان او عمل دوار و پورے نو یہ انتفاء کعمل سرہ جنت نہ
حاصلیری نو ہمیشہ بہ وی یہ اور کنیں یا یہ کافرشی ؟۔

جواب :- عادت قرآنیہ دادے چہ ذکر کوی کاملہ مرتبہ پورہ مؤمن یا پورہ
کافر سرہ او کحصول کجنت دہ قسمونہ دی یوصرف استحقاق کجنت دے
اگرچہ روستو کعذاب شعلونہ ورتہ داخلیری دویم پورہ جنت حاصلول
وی یعنی کابتداء نہ جنت تہ داخلیدال چہ کاور نہ یچ وی او دا کاملہ مرتبہ
داوداپہ دے ایت کنیں مراد دہ نو کامل ایمان یے کد ہفتہ کپارہ ذکر کریدے
نو یہ صرف ایمان سرہ استحقاق کجنت دے او یہ اعمالو سرہ کاور نہ
چککیدال یا یہ جنت کنیں درجات حاصلیدال دی۔

اَن لَّهْمُ جَنَّتْ دَامِ بَشْرِي دے یہ تقدیر کبأ سرہ۔ یہ لَّهْمُ کنیں لام کپارہ
کاستحقاق دے کوجے کایمان او عمل صالح تہ لیکن دا استحقاق پہ سبب
کوعدے کاللہ تعالیٰ سرہ دے۔ جَنَّتْ جمع کجنت دہ یہ اصل کنیں اُونے تہ
وئیے شی چہ کدیر گور والی کوجے تہ یے لاندے زمکہ پتہ کرے وی۔ بیایے
اطلاق کیدے شی عرقا پہ ہول باغ باندے چہ مشتمل وی یہ دیر داونو
اونعمتونو باندے، او یہ دے معنی باندے یہ قرآن کنیں دیر راغلے ککک
(سورۃ بقرہ ۲۷۷)۔ او یہ اصطلاح کشریعت کنیں ہفتہ دارالشواب دے چہ پہ
ہفتہ کنیں بے شمارہ نعمتونہ وی۔ او جنت یے جمع ذکر کرے دہ عکک چہ پہ

روایت کا ابن عباس رضی اللہ عنہما ارچہ نقل کرے دے شریعتی، کتب اودہ جنتونہ
دی، جنت الفردوس (سورۃ کہف، ص ۱۱) جنت عدنان (سورۃ نحل، ص ۱۱) جنت
النعیم (سورۃ واقعہ، ص ۱۱) جنت المآوی (سورۃ نجم، ص ۱۱) دارالسلام (سورۃ یونس،
ص ۱۱) جنت الخلد (سورۃ فرقان، ص ۱۱) علییون (سورۃ تطہیف، ص ۱۱) - او مقام امین،
مقعد صدیق او قدام صدیق د جنتونو اوصاف دی۔

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ داصفت د جنت دے اشارہ دہ چہ ہخہ باغونہ
کا اویو دے نہ ہر وخت تر و تازہ وی د تجری اسناد انہار نہ اسناد مجازی دے
او دینہ توسع د کلام و تیلے شی۔ مِنْ تَحْتِهَا، دا من پہ اصل کتب د پارہ د زیاتی
معنی دے چہ د اتصال سورہ د تبعیض معنی پیدا کوی اوکلہ چہ دا من ذکر نہ وی
نوہلنتہ پورہ مبالغہ مراد وی محکمہ چہ د تبعیض معنی ترینہ لے شی عموم
او کلیہ پیدا شی لکہ پہ سورہ توبہ متل کتب چہ ہخہ بشارت د صحابو پہ بارہ
کتب دے توبہ ہخہ کتب د عموم او د توسع کا انہار د پارہ یے من خلاف کریں
الْأَنْهَارُ الف لام پہ دے کتب عہدی دی مراد ترینہ ہخہ شلور قسمونہ دی
چہ پہ سورہ محمد ص ۱۱ کتب ذکر دی۔ او ہریونوع مشتمل دہ پہ بے شمار نہرو
باندے۔ مِنْ تَحْتِهَا ضمیر راجع دے جنت تہ او مراد د جنت تہ اُونے او بیکل
دی یا مضاف پت دے مِنْ تَحْتِ اشجارها وَغَرَفِهَا۔ او پہ حدیث سورہ ثابت
دی چہ نہرو نہ د جنت بغیر د کنداونہ بھیڑی، یعنی نہر بہ بھیڑی دز مکہ
پہ سر باندے او دواپہ طرفونو تہ یے اُونے ولا پے وی نو معلومیں یہ
چہ د اُونو د خانکو د لاندے او بہ روانے دی او دیرہ عجیبہ نظارہ دہ۔ تر دے
پورے یونعمت ذکر شو چہ عنائے د اوسیدالو د جنتیا نو دے سورہ د تہلو
ضروریاتونہ۔ اوس د ویم نعمت ذکر کوی چہ ہخہ توسع د خوراک دہ
پہ دے قول سُرَّحَ كُلُّ مَا رَزَقُوا مِنْهَا داضمیر جنت تہ راجع دے او من ابتداء عیہ
دے او رَزَقُوا بجهول کتب اشارہ دہ چہ دوی بہ خدا متکبران وی چہ ہخہ
بہ درلہ تیار خوراک راوری۔

مِنْ تَحْتِهَا دامن د استخراق (عموم) د پارہ دے یا د تبعیض د پارہ دے۔
رَزَقًا دافعل لہ دے او رَزَقُوا پہ معنی د ورکولو او رَزَقًا پہ معنی د خوراک دے
قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ سوال :- ہذا اشارہ دہ حاضر طعام تہ او
رَزَقْنَا خو فعل ماضی دہ نو موجود خو عین خو پلے شوے لشی کیدلے ؟

یہ عبارت کتب لفظ کے تشبیہ کے مقابلہ کے پارہ پتہ دے یعنی لہذا مثل
 الذی رزقنا من قبل۔
 من قبل پہ دے کتب دہ توجیہات مشہوری اول داچہ مراد کے دے نہ
 قبلیت (مکتب والے) دے پہ جنت کتب یعنی کہ جنت ہر وقت عورتاں پہ
 کہ مکتب سرے من وجہ مشابہت لری نویہ دے توجیہ باندا سے سوال دارازی چہ
 لفظ کے کلمات عود دلائل کوی چہ ہر وقت کتب پہ داسے وی نواول محل پکتی
 ہم داخل شو، نواول محل سرے عومین قبل مناسبت نہ لری ؟ دے دے جواب
 کیدایشی چہ کلمات اگرچہ کہ عموم کے پارہ دے لیکن اول محل ترینہ خارج دے
 یہ عقلی قرینہ سرے او دا قول ابن جریر غورہ کریدے۔ او دویمہ توجیہ
 دادہ چہ قبلیت پہ دنیا کتب مراد دے یعنی میوے کہ جنت پہ کہ دنیا کے میوے
 پشان راوے کیپی ہاں دامشا بہت پہ صرف پہ شکل او پہ نوم کتب وی
 او پہ رنگ اول ذات کتب پہ کہ جنت میوے کہ دنیا کے ہفتہ تہے شمارہ چندہ
 غورہ وی او کہ تشابہ اطلاق پہ تشابہ من وجہ باندا سے ہم کیپی لکہ پہ سورہ
 انعام ۱۱۱ او سورہ زمر ۶۱ او حکمت پہ اول تشابہ کتب دادے چہ دوی تہ
 کہ اللہ تعالیٰ کے قدرت لویہ نمونہ معلومہ شی چہ شکل یوشان کے احوال
 دادے چہ پہ لذت اوفائت و کتب سے حدہ فرق دے او حکمت پہ دویم
 تشابہ کتب دے ہم دے او ورسرہ بل دادے چہ دوی ترینہ نفرت او تگری
 محکہ چہ انسان پہ طبی طور سرے کہ خلاف عادت عورتاں نہ نفرت کوی
 لیکن پہ دے توجیہ باندا سے داسوال دے چہ دیر مسلمانان پہ عالم کتب
 داسے شتہ دے چہ ہغوی کہ دنیا دیر سے میوے تہ دی خورلی بلکہ لیدے
 یے ہم نہ دی تو دا قول کہ داسے خلق پہ بارہ کتب عورتی صادق کیٹا ؟
 نو کہ دے سوال جواب تحقیقی زما پہ ذہن کتب نیشہ ما سیوا کہ تخصیص نہ
 لیکن ہغہ کہ جنت کے حال سرے مناسبت نہ لری۔ دریمہ توجیہ قرطبی
 ذکر کریدے چہ مراد کے دے نہ دادے چہ وعدا کا من قبل فی الدنیا یعنی
 کہ دے نعمت و نوز و سرے وعدہ کرے شوے وہ پہ دنیا کتب دے تأثیدا
 پہ سورہ زمر کے کتب دے لیکن کہ رزق اطلاق پہ وعدہ باندا سے کہ عربیت
 نہ لری مہرہ دہ۔ شلورمہ توجیہ، اوسوی او بیضاوی ذکر کرے دہ چہ کہ
 رزق نہ مراد توفیق الہی دے او مضاف پتہ دے حاصل یے دادے لہذا

جزاء الذی دققنا فی الدنیا رد ابدالہ کہ وہ ایمان اوطاعتونودہ چہ پہ دنیا
کبش موبولہ کہ وہ توفیق را کرے شوے وی پہ دے توجیہ کبش رزق پہ
معنی کہ توفیق دے اوحذف کہ مضاف بعیدہ خبرہ دہ نو غورہ زما پہ نیز
اولہ توجیہ دہ۔

وَأَتُوا بِمِثْلِهَا دَاعِلَتٌ كَمَا قَبِلَ دے چہ دوی هَذَا الذی رزقنا ولے وائی
محکمہ چہ میوے کہ جنت پہ کورنی کبش بہ متشابہ وی او کہ دنیا کہ میوے سرہ
بہ ہم تشابہ لری او یہ آخری توجیہ بانداے مقصد دا دے چہ رابہ و پلشی
دوی تہ دغہ جزا مشابہ کہ دوی کہ عمل سرہ۔ بِمِثْلِ ظمیر رزقنا تہ راجع دے
یا تَمَرٌ تہ پہ تاویل کہ خوراک سرہ راجع دے او کہ تشابہ تفصیل او حکمت
مخکبش ذکر کرلے شو۔ او کہ تشابہ ریات تفصیل بہ انشاء اللہ پہ سورۃ العنبران
کبش راجحی۔ دَاوَدَ نَعْمَتُونَه ذکر شول اوس دریم نعمت ذکر کوی۔

وَكُلُّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ لَفْظٌ كَلِمَةٌ دَلَالَتٌ کوی چہ دے نعمت تہ بہ جہمیان محرومہ
وی اولفظ کہ فیہا دلیل دے پہ استقرار بانداے پہ جنت کبش۔ أَزْوَاجٌ داجم
کہ زوج دہ او کہ زوج پہ رنانہ اونارینہ دوار و باندا اطلاق کبش پیشی پہ دے شرط
چہ پہ میخ کبش نکاح شرعی دہ۔ او دا ازواج عام کی یعنی حور کہ جنت او بیبیان
کہ دنیا چہ جنت تہ دا محلے شوے وی پہ دلیل کہ سورۃ الواقعہ ۷۲ سورۃ طور
۷۲ سورۃ دخان ۷۷ او سورۃ صافات ۷۷۔

فَأَمَّا عَلَىٰ طَلَقٍ دَزُوجٍ پہ ہغہ وخت کبش کبیری چہ پہ میخ کہ دو کبش
موافقت کہ عقیدہ او مناسبت او محبت وی یعنی دوارہ مؤمنان وی لکہ
پہ بامرہ کہ بیبیان نو کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کبش پہ سورۃ احزاب ۷
۷۷ نہ ۷۷ او سورۃ تحریم ۷۷ کبش نو دا ابتکارہ دلیل دے چہ دنی
صلی اللہ علیہ وسلم او کہ ہغہ کہ تولو بیبیان نو پہ میخ کبش پورہ موافقت کہ عقیدہ
او کہ عمل او کہ اخلاق او محبت و۔ کہ دے وچے ابن قیم پہ جلاء الافہام کبش
وکیل دی چہ پہ قرآن کریم کبش کہ مؤمنان نو بیبیان نو تہ ازواج وکیل شی محکمہ چہ
کہ دوی پہ تزویج سرہ پہ میخ کبش موافقت دے او کہ کافران نو بیبیان نو تہ ازواج
نہ وکیل کبیری دغہ وجہ دہ چہ کہ شیخ عقیدہ کہ عاونانہ خلاف وی نو
ہلتہ امرہ لفظ استعمال کبیری لکہ سورۃ تحریم ۷۷ او چہ کہ عاونانہ عقیدہ
کہ شیخ نہ خلاف وی نو ہلتہ ہم امرہ مستعمل دے لکہ سورۃ تحریم ۷۷۔

سوال :- کہ ابراہیم اور عمران اور زکریا علیہم السلام کی بیبیائیں تو یہ بارہ کبیں جو
امرہ و بیبے شویداں یہ سورۃ ہود تک اور سورۃ عمران تک کبیں اور حال
داچہ کہ دوی پہ مینج کبیں عہلاف نہ و؟

جواب :- یہ دغہ محایونو کبیں کہ توالد واقعات ذکر دی او کہ تولد پہ وخت
کہ امرہ تعبیر دیر مناسب کہ کجکہ چہ لفظ کہ زوج مشترک دے۔

فائدہ :- مادہ کہ تزویج پہ قرآن کبیں یو اتیا کرتہ ذکر دہ او کہ ہفت مختلف
معانی دی، اول نکاح دنیوی (سورۃ احزاب تک)، دوم نکاح اخروی کہ حور و
سورۃ طور تک)، دریم خاوند (سورۃ بقرہ تک)، خلورم بقعہ (سورۃ نساء
پنجم نارینہ اور نانہ پہ اولاد کبیں (سورۃ شوری تک)، شپیم یو محالے کول کہ روح
او جسم بقاء پہ یو تفسیر باندے پہ (سورۃ تکویر تک کبیں)، اووم اقسام کہ نباتاتو
(سورۃ حج تک)، اتم اقسام کہ انسانان پہ دنیا کبیں (سورۃ طہ تک)، نہم اقسام کہ
ہر خیز پہ دنیا کبیں (سورۃ زحرف تک)، او پہ دے مواضع کبیں پہ کبیں زوجیت
معنی ہم موجود دہ، لسم اقسام کہ انسانان پہ اخرت کبیں (سورۃ واقعہ تک)۔
نویہ دے آیت کبیں شے مراد دی کہ تزویج دنیوی وی او کہ اخروی وی۔

کلمہ کرم باب تفعیل کہ دیرے مبالغہ کہ پارہ دے یعنی چہ کہ ہر نقص انسانی نہ
بہ پاکہ کرے شوے وی۔ کہ حیض نفاس لوٹے بول واپہ بول او پوزہ بھیدل وغیرہ
ناکارہ اخلاق تکید و نہ مکرو نہ وغیرہ نہ بہ پاکہ وی۔ او صیغہ کہ اسم مفعول
کبیں بیا دیرے مبالغہ تہ اشارہ دہ یعنی پاکہ کرے اوساتے دی دوی لہرہ یو
ذات چہ ہخہ اللہ تعالیٰ دے۔

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ دا خلورم نعمت دے دالفظ کہ جنتیا تو کہ پارہ اتہ دیرش
کرتہ او کہ جہنم والو کہ پارہ یو کم دیرش کرتہ ذکر کرے شویداں۔ فِیْہَا لفظ
دلالت کوی چہ خلود یہ کہ جنت نہ بھر نہ وی بلکہ خلود کہ جنتی او کہ جنت او
کہ نعمت و چہ ذکر شول قول یہ وی۔ خلود پہ حقیقت کبیں بقاء دوام تہ و بیبے شی او
پک معنی سورہ کہ انبیاء و نہ خلود نفی کرے شویداں چہ حقوی بہ ہمیشہ روتدی نہ وی لکہ یہ
سورۃ البیاء تک کبیں او کلمہ کہ دے اطلاق کیری پہ او برد والی کہ وخت باندے
ردا قول قرطبی ذکر کرے دے او بعض مفسرینو کہ دے برعکس ذکر کرے
دے یعنی پہ اصل کبیں او برد والی کہ وخت تہ و بیبے شی کہ دوام وی او کہ نہ وی
او کلمہ کہ اطلاق پہ دوام باندے کیری لیکن قول کہ قرطبی غورہ دے۔

أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا ط

چہ بیان کری جو مثال یہ ماشی سرے یا زیات دھکے نہ

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ الْحَقُّ

پس ہرچہ ہفہ کسان دی چہ ایمان یے راویے دے نو ہغوی پوہیری چہ دامتال حق رہا بر دے

مَنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ

د طرف د رب د دوی نہ، او ہرچہ کافران دی نو وائی

مَا ذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا

چہ شہ ارادہ کریدہ اللہ تعالیٰ پہ (بیران) د دے مثال سرے۔ بے لاکر کوی پند مثال سرے دیر خلق

وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ط وَمَا يُضِلُّ بِهِ

اولا رہود نہ کوی پند سرے دیر و خلقوتہ۔ اونہ بے لارے کوی پند سرے مثال سرے

إِلَّا الْفَاسِقِينَ ۝۲۶ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ

مکر نافرمان خلق۔ داہفہ کسان دی چہ ماتوی لوظ د اللہ تعالیٰ

نوینا پہ دے لفظ کا ابداء تاکید کا دوام کا پائیدار رائی۔ یہ بارہ کا جنت کبش چہ کوم ایت کبش خلود ذکر دے ہفہ پہ معنی کا دوام سرے دے اوپہ بارہ کا جہنم کبش اکثر پہ معنی کا دوام سرے دے اوکلہ پہ معنی کا اوید و نعت سرے رائی لکہ پہ سورۃ نساء نک کبش (پنا پہ یو توجیہ باندے) او راغب پہ مفردات کبش لیکلی دی چہ خلود و تیلے کیبی براءت کا شیز کا فساد نہ او باقی پاتے کیدال پہ خیل حالت باندے نو دا ایت صریح دلیل دے پہ دے خبرہ باندے چہ جنتونہ او دھف نعمتونہ او جنتیان بہ ہمیشہ وی پہ دوی باندے بہ فنا نہ رائی او دا قول کا تہولو علما و اہل سنت والجماعت دے جملاف کوی کا دے نہ معتزلہ او جہمیہ او دھغوی کا پاکر ہیج دلیل نقلی یشتنہ۔
تنبیہ:- ہرکلہ چہ خوشحالی اولذا تونہ کا ژوند کا انسان پہ مسکن او طعام فراخ او نکاح باندے دی نو پہ دے بشارت اخرویہ کبش دا درے یے ذکر کرل او ہرکلہ چہ کا دنیا پہ نعمتونو کبش ہر و نعت خوف کا زوال او کا فنا دے

دے دے وجہ نہ دا نعمتو نہ کد دنیا دیر ناقص دی نو کد اخرت کد نعمتو نو پہ بار
کبن کد علود صفت ذکر کر و چه خوف کد فنا او زوال او کد نقصان پکبن نہ وی
ربط علی ہر کله چه فائده کد ایمان یے پہ کامل بشارت سرہ ذکر کر و نو
کد ایمان کد بچاؤ کد پاره دفع کد شبہا تو کوی کد دے کد پاره چه دغہ ایمان قوی
شی او جنت پرے حاصل شی۔

ربط علی ہر کله چه دعوی کد توحید یے پہ دلیل و نو سرہ ذکر کر و او کد رسول
او قرآن صدق یے پہ مناظرہ او تحدی سرہ بیان کر و سرہ کد ذکر کد تخویف
او بشارت نہ نو اوس جواب کد شبہ دے پہ بارہ کد قرآن کبن محکمہ چه قرآن
مشتمل دے پہ توحید باندے نو مخالفین پہ قرآن باندے اعتراضو نہ
کوی کد وجہ کد توحید نہ۔ او دشبہ پہ دے طریقہ سرہ دے چه ذاکر قرآن کد
اللہ تعالیٰ کتاب نہ دے محکمہ چه پہ دے کبن مثالونہ دی او اللہ تعالیٰ مثالونہ
ذکر کولونہ محتاج نہ دے؛ نو جواب ذکر کوی پہ ذکر کد حکمتو نو کد مثال
سرہ یعنی اللہ تعالیٰ عمو مثال تہ محتاج نہ دے لیکن مخاطبین پہ پیلہ پوہہ
کبن دا سے مثالونہ محتاج دی۔

فائده علی قرطبی کد حسن او فتادہ نہ روایت ذکر کرے دے چه دا اعتراض
یہودیا نو کرے دے کله چه محکمہ پہ دے سورت کبن مثالونہ کد کافرانو
او منافقانو ذکر شول او پہ هغوی کبن عویہودیان ہم داخل دی نو پہ
هغوی باندے دا مثالونہ بد اولکیدال نو دا اعتراض یے او کر و اوسیوطی
پہ اتقان کبن ذکر کریدی چه دا قول کد سند پہ لحاظ سرہ صحیح او قوی
دے او چا چه لیکی دی چه کد مشرکانو مثالونہ چه پہ مکی سورتونو کبن
کد عنکبوت او ذباب سرہ ذکر شوے و نو هغوی دا اعتراض کرے و کد
هغوی پہ جواب کبن دا ایت نازل کرے شویدے نو دا قول کد سند پہ لحاظ
سرہ ضعیف دے امام رازی و بیلی دی غورہ دا دے چه ہر چا چه دا اعتراض کرے
دے پائے اوس کوی نو دا جواب کد هغوی کد پاره دے۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَنْجِيْ اعْتِرَاضُ كَوْنُو كَوْنُو پہ پیل اعتراض کبن دا سے و بیلی و دے
إِنَّا اللَّهُ تَعَالَى حَيَاءُ تہ کوی کد مثالونہ ذکر کولونہ نو جواب یے کد هغے مطابق
رہ لفظ حياء سرہ ذکر کر و۔ لَا يَسْتَنْجِيْ دَا حَيَاءُ تہ ما خود دے او دا
صفت کد اللہ تعالیٰ ثبوتاً ہم شتہ دے لکہ چه پہ یوحدا یث کبن راغلی دی

چہ رب ستا سو حیا ناک کریم دے او حیاء کوی ک عیال بندہ نہ چہ ہتھ ورتہ
دوارہ لاسونہ پہ دے عاکش پور تہ کری او اللہ تعالیٰ یے ورتہ خالی واپس کری
رترمندی او ابوداؤد او بیہقی روایت کریدے) او دلتہ داصفت ک اللہ تعالیٰ
صفت سلبیہ مقیدہ دے نو ثبوت ک حیاء ک اللہ تعالیٰ ک پارہ ک دے ایت نہ
مخالف نہ دے حکم چہ ثبوت ک یو قسم دے او نفی ک یل قسم دے۔ او داصفت ہم پہ
یزد سلف صالحینو ک اللہ تعالیٰ ک پارہ حقیقہ ثابت دے بغیر ک تشبیہ او تمثیل
او تحریف او تاویل نہ۔ او حیاء پہ صفت ک بندہ کبش انقباض (بند بیدار)
ک نفس دی ک قبیح شیز نہ چہ عارض کیڑی بندہ تہ پہ بعض وخت کبش۔ لیکن
پہ صفت ک اللہ تعالیٰ او پہ صفت ک بندہ ک نو کبش دیر غرق ک محض لفظی اشتراک دے
قائدہ:- استعیاء پہ طریقہ ک سلب مقید سرہ پہ صفت ک اللہ تعالیٰ کبش قرآن
کبش دودہ کرتہ راغلہ دے او پہ صفت ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم کبش یو کورت
(سورۃ احزاب ۵۶) او پہ صفت ک لیکہ زنا نہ کبش یو کورت (سورۃ قصص ۲۵)
او پہ عمل ک فرعونیا نو کبش شپہ کرتہ ذکر دے۔

اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا دَلَّتْهُ يَضْرِبُ بِهْ مَعْنٰی دَیْبَیْنُ سرہ دے لکہ چہ قرطبی و ثیلی
دی یا پہ معنی ک یجعل سرہ دے یعنی یَجْعَلُ شَيْئًا مِثْلًا لِشَيْءٍ اَخَرٍ چہ
او کرموی بعوضہ مثال، او پہ دے کبش چسپان کول ک ممتثل دی پہ
ممتثل لہ باندا ہے نو ک دے وجہ نہ دے تہ ضرب و ثیلہ شی او دلتہ مثلاً
پہ معنی ک مثال سرہ دے۔

قائدہ:- ضرب المثل لفظ ک اللہ تعالیٰ ک طرف نہ پہ صیغہ ک فعل ماضی
غائب سرہ قرآن کبش پہ سورۃ نحل ۸۷، سورۃ ابراہیم ۲۴، سورۃ روم ۲۸
سورۃ زمر ۲۹، سورۃ تحریم ۸۷، او پہ صیغہ ک جمع ماضی متکلم سر پہ سورۃ ابراہیم
۲۴، سورۃ فرقان ۲۵، سورۃ روم ۲۵، سورۃ زمر ۲۵، او پہ صیغہ ک فعل مضارع
جمع متکلم سر پہ سورۃ عنکبوت ۲۴، سورۃ حشر ۲۵، او پہ صیغہ ک یضرب مثلاً
سرہ پہ دے ایت او سورۃ رعد ۲۷، سورۃ ابراہیم ۲۴، سورۃ نور ۲۴، سورۃ
محمد ۲۴ کبش ذکر شویدا ہے۔ او پہ صیغہ ک امر سرہ سورۃ کہف ۲۴، سورۃ
یس ۲۴، او پہ صیغہ ک ماضی مجہول سرہ پہ سورۃ حج ۲۴ کبش ذکر دے۔ او
ہرچہ ک جانب ک بندہ کانونہ دے نو ہتھ پہ سورۃ یس ۲۵، سورۃ نحل ۲۷
سورۃ زخرف ۲۷، سورۃ اسراء ۲۷، سورۃ فرقان ۲۷ کبش ذکر دے۔

مَا بَعُوضَةٌ كَدَمٍ يَهْ اَعْرَابُ كَبَشٍ دِيرَ اقْوَالِ دِي اُولِ دَاچِه مَّا زَائِدَةٌ كَدَنَ كَلِيدٍ
 كَمَثَلًا دَ پَارَه اَوْ بَعُوضَةٌ كَمَثَلًا نَه بَدَل دَم، دَوِیم مَّا نَكْرَه بَدَل دَم كَمَثَلًا نَه
 اَوْ بَعُوضَةٌ صَفَت كَمَّا دَم، دَرِیم دَاچِه مَّا تَاكَلِيدًا كَمَثَلًا دَم اَوْ بَعُوضَةٌ دَ پَارَه
 فَعْل حَذَاف دَم یَعْنی بَیْن بَعُوضَةٍ -

بَعُوضَةٌ مَفْرُود دَم اَوْ بَعُوضُ جَمْع رَاغِبِ اَلْثَرُو وَثِیْلِ دِي چَه بَعُوضَةٌ اَوْ بَقِ
 یَوْشِیز دَم لَیْکِن پَه حَاشِیَه كَتَفْسِیر قُرْطَبِی كَبَشٍ پَه دَم بَانَدَا دَم رَد كَرِیَم
 شَوَم دَم اَوْ پَه لِسَانِ الْعَرَبِ كَبَشٍ یَوْقُولُ ذَكَر دَم چَه بَقِ غَتَا وَی نَو
 بَعُوضَه وَفُكَّ وَی اَوْ خَازِن هَم وَثِیْلِ دِي چَه بَعُوضَةٌ وَ پَر وَا شَوْتَه وَثِیْلِ شِ
 نَو دَلْتَه یَم هَم كَتَحْقِیر اَوْ تَقْلِیل كَوِجَه نَه بَعُوضَةٌ ذَكَر كَرِیَم دَم -

فَأَنذَرْتُ عَلَ دُمُورِی پَه حَیْوَةُ الْحِیَوَانِ كَبَشٍ لَیْكَلِی دِي چَه بَعُوضَةٌ پَه شَكْل
 كَهَاتِی بَانَدَا دَم دَه اَوْ كَهَاتِی نَه یَم اِنْدَا مَوْنَه دَ پَر دِي چَه كَهَاتِی شَاوَر خِیَم
 یَوْعَرْتَم اَوْ یُولُكُ دَه اَوْ كَه مَاشِی دَوَه خِیَم زِیَا قِی دِي اَوْ وَزَر یَم هَم شَتَه
 دَم اَوْ عَرْتَم كَهَاتِی كَوْتَلَه دَم اَوْ عَرْتَم كَه مَاشِی دَ پَر وَی خَازِن لَیْكَلِی دِي چَه
 دَا عَجِیْب خَلَقَتْ كَاللَّهِ تَعَالٰی دَم چَه سَرَه كَ وَ پَر وَا كَوَالِی نَه عِیْل عَرْتَم پَه سَخْتَه
 شَعْرَمَن كَهَاتِی اَوْ كَه یَمِیْنِ اَوْ اَوْحَ كَبَشٍ وَرَدَنَه كَرِیَم تَر دَم چَه كَلَه كَلَه اَوْحَ
 هَم كَدَه كَ چِیچِلَوْنَه مَر كَیْرِی - اِبْن جَرِیر وَثِیْلِ دِي چَه بَعُوضَه پَه مَثَال
 كَه دَنِیَا كَبَشٍ پِیْش كَبِدَا دَم شِی مَحْكَه چَه مَاشِی چَه اَوْرَم وَی نَو زَوْنَدَا وَی
 اَوْ مَر كَلَه چَه یَم خَبِیْطَه كَ چَا كَه وَیْنَه نَه كَه شِی نَو یَا مَر شِی دَا رَنَك پَه
 اَلْثَرِی تَوَكَّه كَه دَنِیَا كَه مَال نَه چَه اِنْسَان خَالِی وَی نَو كَه هَغَه پَه زِیَه كَبَشٍ حَیَا
 رَوْحَانِی دِي اَوْ چَه كَه دَنِیَا پَه مَال سَرَه مَوْرَشِی نَو زِیَه یَم مَر شِی اَوْ غَا فَلَ شِی
 فَأَنذَرْتُ عَلَ قُرْآنِ كَرِیم كَبَشٍ یَوْ دِیرِش اَجْنَس كَه حِیَوَانَا تَو ذَكَر دِي لَیْکِن
 اُولِ یَم دَ پَر وَا رَوَكَه كَه هَغَوِی نَه ذَكَر كَرِیَم دَم اَوْ پَه اَخَر كَبَشٍ یَم كَه تَو لَوْنَه
 غَتَا ذَكَر كَرِیَم دَم چَه هَغَه هَاتِی دَم پَه سُوْرَةُ فِیْل كَبَشٍ - اَوْ هَغَه اَجْنَس
 دَا دِي مَاشِی، سَمْعَه، غَوَا، خَتَزِیر، خَر، مَارَغَه، اَس، شَاوَرِی، دَر شَدَه، كَارَغَه، شَاوَد
 رِیْزَو، كَلَا، بَیْزَه، اَوْبَن، اَوْبَنَه، اَزْدَهَا، مَار، نَرَمَه، مَار، مَلَخ، سِیْكَ، چِنْدَاخ، وَهْیَان
 سِیْ، شَرِیْخ، نَجْر، تَوْرَه مِچِی، مِچ، مِیْرَمَه، مَلَا چَرَك، جَوَلَاكَه، وَیْنَه، پَتَنَك،
 قَمَّا فَوْقَهَا. فَ كَه پَارَه كَه عَطَف دَم سَرَه كَه مَعْنَه كَه رَوَسْتَوَا لَیْ اَوْ مَآ مَوْصُولَه
 دَم هَوَ پَتَا دَم مَبْتَدَا فَوْقَهَا خَبَر دَم اَوْ دَا جَمْلَه صِلَه كَه پَارَه كَه مَآ دَه -

قَوْقُ اوجت اوزیات ته وئیلے شی او هغه عام دے کہ زیاتوالے پہ بدان کنیں
وی نو هغه خودیر حیوانات دی کوم چہ مخکنیں ذکر شول یا زیاتوالے پہ سپکوالی
کنیں مراد وی او هغه وزر د مآشی دے او دارو ستوغوره دے عکله چہ پہ احادیثو
کنیں وزر د مآشی پہ مثال کنیں ذکر دے کہ تغلیل د پارسه لکه پہ حدیث کنیں
دی کَوَکَانِی الدُّنْیَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بُعُوْصَةٍ مَّا سَقَى مِنْهَا کَافِرًا شَرِبَهُ
کہ چرے دنیا برابر وے پہ نیز د الله تعالی د مآشی د وزر سره موخنی کولے پہ یے
نہ وے د هغه نہ کافر ته بو گویت (روایت کریدے احمد ترمذی ابن ماجه)
بل حدیث کنیں دی وَلَوْ اَنَّ اَوَّلَکُمْ وَاٰخِرَکُمْ وَحَیِّکُمْ وَمِیَّتَکُمْ وَرَطْبَکُمْ
وَيَآبَسَکُمْ لَجَمْعُوْا عَلٰی اَنْتَی قَلْبِ عَبْدِ مِّنْ عِبَادِیْ مَا زَادَ ذٰلِکَ فِیْ مُلْکِیْ
جَنَاحَ بُعُوْصَةٍ - او کہ چرے ستاسو مخکنی اوروستنی او ژوندی او مری اولوانده
او وچ لاجمع شی پہ ویر تقوی دار ذریه د یو بتده باندہ د بتده کانونزما ته
نو ته زیاتوی دا پہ یاد شامی زما کنیں وزر د مآشی -

(روایت کرے دے امام احمد او ترمذی او ابن ماجه)

فَاعْلَمَ اَنَّ لَفْظَ ذَفْوَقِ یوشلوی بیت کرتہ قرآن کنیں ذکر دے او دے مختلف
مصداقات دی چہ هغه د اوجتوالی اوزیاتوالی د معنی دلانده دی اول پہ
معنی د غالب (سورة العنبران ۵۵) دویم زیات پہ عدا کنیں (سورة تساء ۵۶)
دریم صفت د الله تعالی پہ فوقیت سره پہ معنی د اوجت پہ عرش باندہ
بغیر د تمثیل او تکیف او تاویل نه او پہ صفت د الله تعالی کنیں دریم کرتہ
راغله دے (سورة انعام ۵۷) سورة فصل ۵۸) ثلورم فوقیت د دریم (سورة
انعام ۵۹) یحتم په معنی د علی سره (سورة انفال ۶۰) شپیرم د پاسه یعق اوجت
(سورة یوسف ۶۱) اووم زیات پہ علم کنیں (سورة یوسف ۶۲) اتم اوجتوالی
د اواز (سورة حجرات ۶۳) نهم اوجتوالے پہ مکان کنیں (سورة بقره ۶۴) لسم
اوجت طرف د آسمان (سورة انعام ۶۵) یوولسم اوجت طرف د زمکه (سورة
احزاب ۶۶) دولسم غتوالے پہ بدان کنیں لکه پہ دے ایت کنیں پہ یومعنی سره
دیالسم زیاتوالے پہ یووصف کنیں لکه سپکوالے دا هم په دے ایت کنیں
پہ دویمه معنی سره - نو معلومه شوه چہ د فوق معنی یوه ده اوجتوالے
او په هر جگه کنیں د هغه مناسب اوجتوالے د سمجھو د غسه په صفت د الله تعالی
کنیں هم دے -

قَالَ الَّذِينَ آمَنُوا كَيْفَ عَمِلْنَا إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَبَ نَحْنُ مَحْكَوِينَ جملہ کتب
اول جواب او شوی یعنی مثال چہ ہر شے کی وی عود اللہ تعالیٰ کد شان سورہ کہیف
مناقات نیشته دے دے وچے تہ اللہ تعالیٰ پہ قرآن کتب دیر مثالونہ
پیش کرے دی۔ اوس دویم جواب دے پہ ذکر کہ حکمتونو کہ مثال سورہ
نو کہ اول حکمت دادے چہ پہ مثال سورہ تمیز او فرق کد خلقو معلوم مہدی
مؤمن معلوم مہدی پہ تصدیق کہ مثال سورہ او پہ تصدیق کہ مثال سورہ فائد
بشکارہ شی دے وچے تہ دا جے محکم ذکر کرو۔ آتہ دا ضمیر راجع کہ مثال
تہ یا ضرب المثال تہ۔ الْحَقُّ دا پہ معنی کہ موافقت کہ مثال دے کہ محتمل لہ
سورہ او دامعنی کہ حقانیت دہ پہ مثال کتب۔ وَمِنْ رَبِّهِمْ دا دویم خبر کہ ان
دے یا صفت کہ الحق دے او پہ دے سورہ اشارہ دہ چہ دلتہ حقانیت صرف
پہ وجود کتب مراد نہ دے بلکہ حقانیت شرعی مراد دے۔

قَالَ لَهُ: لَقَدْ كَذَبَ فِيهِمْ دُورٌ سَوَاءٌ شَلَوْنَ يَنْبَغُ كَرْتَه رَاغِلَ دے
حق پہ لغت کتب صرف ثابت تہ و تیلے شی او پہ عرف کتب ہغہ شیر دے
چہ ثابت وی یقیناً چہ کہ ہغہ انکار جائز نہ وی او دا شامل دے اعیان
(ذوات) ثابت او صحیح افعال او اورشتینو اقوالونہ۔ دے وچے تہ پہ قرآن
کتب دے دیر مصداقات دی۔ اول پہ معنی کہ موافق او واقع پہ عیل
عائے لکہ پہ دے ایت کتب دویم پہ معنی کہ ثابت پہ دلیل شرعی یقینی سورہ
چہ مقابل کہ باطل دے (سورہ بقرہ ۲۶۰) دریم جرم شرعی (سورہ بقرہ ۲۶۱)
خلویم پورہ بیان کہ خبر دے (سورہ بقرہ ۲۶۲) پنجم پہ معنی کہ صدق (سورہ
بقرہ ۲۶۳) شپیم لایق او مناسب (سورہ بقرہ ۲۶۴) اووم امر واجب (سورہ
بقرہ ۲۶۵) اتم حق کہ بندہ (قرض) (سورہ بقرہ ۲۶۶) نهم یقین (سورہ
نساء ۲۶۷) لسم قرآن (سورہ مائدہ ۲۶۸) یولسم صفت کہ اللہ تعالیٰ (سورہ
انعام ۲۶۹) دولسم حکمت او فائدہ (سورہ انعام ۲۷۰) دیا لسم حق مالی شرعی
(سورہ انعام ۲۷۱) ثوار لسم پہ معنی کہ جہاد (سورہ انفال ۲۷۲) پنجم مقابل
کہ ضلال (سورہ یونس ۲۷۳) شپا لسم صحیح عقیدہ کہ توحید (سورہ یونس ۲۷۴)
اوولسم حق تفضلی پہ اللہ تعالیٰ باندا (سورہ یونس ۲۷۵) اتم حاجت
(سورہ ہود ۲۷۶) نوولسم عذاب الہی (سورہ حجر ۲۷۷) شلم دنیوی فائدہ
(سورہ نور ۲۷۸) یوولسم صحیح جواب (سورہ فرقان ۲۷۹) دوولسم حصہ او

تصیب (سورۃ زاریات ۱۹)۔

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ دَا سَیْ یَ اُودُنَه وَئیل چہ قلَّا یَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ
کہ مزید قیاحت کی پارسہ حکمہ دا قول کہ دوی دلیل دے یہ عدم علم کہ دوی
باندہ۔ مآذاً یہ دے کہیں دوی قولوں کی اول دا چہ دا مجموعہ یو کلمہ دہ یہ
معنی دآئی شئی سورہ، دویم قول دا چہ مآ استقہا میہ دے یہ معنی دآئی شئی
سورہ او ذآ یہ معنی دالہی دے اور سو تو جملہ صلہ دہ۔

أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا ارادہ صفت قدیمہ ذاتیہ کہ اللہ تعالیٰ دے یہ نیز کہ اہل حق
سورہ او کہ علم او قدرت نہ سیوا دے چہ ترجیح و رکوی یو کہ دوی مقدار
فعلوں سورہ یہ بل باندہ۔ او ارادہ صفت کہ مخلوق کہیں راغی او ہفہ یہ معنی
کہ میلان کہ زہر دے یو طرف تہ او کلمہ حاصل شئی او کلمہ نہ حاصلیری او ہر
چہ ارادہ کہ اللہ تعالیٰ دہ نو کہ ہفہ نہ تخلف او خلاف کار نہ واقع کییری بلکہ
یَفْعَلُ مَا یُرِیدُ اَوْ قَعَالٌ لِّمَا یُرِیدُ صفت کہ ہفہ دے او ارادہ کہ اللہ تعالیٰ
کلمہ ذکر کییری یہ تعلق کلّ سورہ یہ کارو نو پورے او کلمہ ذکر شئی یہ تعلق
سورہ یہ جزئیاً تو پورے۔ یہ ہذا ادا دوی یہ دے قول کہیں اسم اشأ سورہ کہ
تحقیر او سپکوالی کہ پارسہ دہ۔

مَثَلًا دَا حَال دے یا تمیز دے کہ ہذا۔ داسے یہ سورۃ مدثر بلکہ کہیں ہم دی
او مقصد کہ کافرانو یہ دے قول کہیں تحقیر کہ مثال دے او اشارہ دہ چہ دا
طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ نہ دے۔

یُضِلُّ یَہ گشیزا دا دویم حکمت دے ذکر کہ مثال چہ ہفہ مرتب کیڈال فائدہ
او آثار و مختلف دوی یہ مثال باندہ چہ اضلال او ہدایت دے او دا یہ کلام
کہ کافرانو کہیں داخل نہ دے لکہ چہ معتزلو خیال کرے دے بلکہ دا مستقل
قول کہ اللہ تعالیٰ دے یہ دلیل کہ سورۃ مدثر بلکہ سورہ۔

نسبت کہ اضلال اللہ تعالیٰ تہ حقیقہ دے او یہ قرآن کریم کہیں دیرش
کہ تہ واقع دے او معنی کہ اضلال منسوب اللہ تعالیٰ تہ پیدا قول کہ فعل
کہ ضلال دی یہ بندہ کہیں او نسبت کہ اضلال شیطان تہ یہ معنی کہ دعوت
ورکولو او وسوسہ اچولو کہ پارسہ دگمراہ کولو دی (سورۃ یسین ۱۷) او کلمہ
نسبت وی فرعون تہ (سورۃ طہ ۷۷) او نسبت معبود باطل تہ (سورۃ
ابراہیم ۱۷) او نسبت بحرمانو تہ (سورۃ شعراء ۱۷) او سامری تہ (سورۃ طہ ۸۵)

او گمراہانوتہ (سورۃ مائدہ ۷۷) او سردارانو او ملایانو او پیرانوتہ (سورۃ احزاب ۷۲) او ہرمقتری (دروغون) تہ (سورۃ انعام ۷۷) او نسبت خواہش تہ (سورۃ ص ۷۷) او نسبت منافقانوتہ (سورۃ نساء ۷۷) او اہل کتابو باطل پرستوتہ (سورۃ عمران ۷۷) او یہ دے تہ لو کہیں ہغہ معنی دہ کومہ چہ یہ نسبت د شیطان کہیں دہ - یہ ضمیر مثال یا ضرب مثال تہ راجع د اشارہ د سبب د اضلال دہ او مراد دے تہ کذب اور تحقیر د مثال دے یہ قریبہ دے قول سرہ چہ فیقولون ما ذا ارادہ - نو دے نہ معلومہ شوہ چہ خلق د ضلال د طرف د اللہ تعالیٰ نہ دے او کسب د اسبابو د ہغہ د طرف د بتدکانونہ د اسباب ضلال یہ قرآن کہیں دیر ذکر دی اول تہ کذب د مثال قرآنی لکہ یہ دے ایت کہیں - دریم تبدیل د کفر یہ ایمان سورۃ (سورۃ بقرہ ۷۷) دریم شرک کول (سورۃ نساء ۷۷) خلوم کفر باللہ والملائکہ والکتب والرسول والیوم الآخر (سورۃ نساء ۷۷) یحکم عصیان د اللہ اور رسول (سورۃ احزاب ۷۷) شپیرم دوستانہ د کافرانو سورۃ (سورۃ معتنہ ۷۷) اووم تابعداری د خواہش (سورۃ انعام ۷۷) اتم منع کول د لارے د اللہ تعالیٰ نہ (سورۃ نساء ۷۷) نہم اطاعت د اکثریت یعنی موجودہ جمہوریت (سورۃ انعام ۷۷) لسم دوستانہ او اتباع د شیطان (سورۃ حج ۷۷)۔

د کیمہدی بہ گشیرا، نسبت د ہدایت یہ قرآن کہیں اللہ تعالیٰ تہ دودۃ اتیا کرت دے او دانست ہم حقیقی دے او مراد دے نہ خلق د ہدایت او توفیق ورکول دی او دایہ مشروط کرے دے یہ صفت د ثابت سرہ یہ سورۃ رعد ۷۷ او سورۃ شوری ۷۷ کہیں او یہ صفت د اتباع د رضا د اللہ تعالیٰ سرہ لکہ یہ سورۃ مائدہ ۷۷ کہیں او کلہ نسبت د ہدایت نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ وی لکہ یہ سورۃ شوری ۷۷ کہیں او کلہ نسبت وی قرآن تہ لکہ یہ سورۃ اسراء ۷۷ کہیں او دے سورت یہ ۷۷ کہیں ہم تیر شویدی او دا دوارہ نسبتونہ اسبابو د ہدایت تہ دی او یہ ضمیر مثال یا ضرب المثال تہ راجع دے او دے پشان یہ سورۃ مائدہ ۷۷ کہیں دے۔

سوال :- کثرت او قلت خود امور و متضایفہ نہ دی یعنی یہ دوارہ جانبینو کہیں کثرت نشی رانے او دارنگ مؤمنان خولدی لکہ یہ سورۃ سبا ۷۷ کہیں جواب :- دلہ کثرة فی نفسہ مراد دے یعنی گمراہان دیردی او مؤمنان

چہ خان تہ اذکوری تو ہم دیر وی اگر چہ پہ نسبت ذکر ماہانوسرہ لیر وی او
ملتہ کثرت فی نفسہ محکمہ را و پلے شوچہ مقصد کایت دیرے فائدے کے مثال
ذکر کول دی نو دیر والے یے دوارہ جانیو تہ محکمہ ذکر کرو۔
سوال :- یہ کما فی الذلین کہیں مؤمنان یے محکمہ ذکر کول او پہ یفضل اہ کہیں
مراہان محکمہ ذکر کول ؟۔

جواب :- اولہ جملہ کہیں مقصد اثبات کحقانیت کے مثال وڈ نو دھنے د پلے
علم کے مؤمنان و ذکر شو او پہ دویمہ کہیں مقصد زیادت کے تاثیر و وکے ثبوتی
وی او کہ سلبی وی اوریات تاثیر سلبی پہ کافرانو کہیں دے محکمہ چہ ہغوی
یہ حقیقت کہیں دیر دی۔

کما یفضل یہ الا الفسیقین دا جواب کے وہم دے ہغہ وہم دادے چہ دا دیر
خلق اللہ تعالیٰ کخہ وجے تہ گمراہ کول ؟ حاصل کے جواب دا دے چہ سبب
کاضلال فسق کے دے خلقو دے۔ الفسیقین کے فسق تہ ماحوذ دے او ہغہ
پہ لغت کہیں و تل دی کیو غیظ نہ، او پہ عرف کہیں و تل دی کحدانہ پہ اذیت
ورکولوسرہ کے دے وجے تہ پہ یوحیث کہیں یے پنچہ حیواناتو تہ قواسق
و ٹیلی دی چہ پہ جل او حرم دوا پر و کہیں قتل کول پکار دی محکمہ چہ ہغوی
پہ اذیت (ضرر) ورکولو کہیں پہ انسان باندے پر وے والے کوی لکہ مار
(لہم) کارغہ، منبرک، سپے حملہ کوڑکے او تپوس۔ او پہ اصطلاح کے شریعت
کہیں فسق و تل دی کطاعت کے اللہ تعالیٰ او کرسول نہ من و جہ یا من کل
الوجہ نو اول تہ فسق مؤمن و ٹیلے شی او دویم تہ فسق ککافر و ٹیلے شی۔
پہ دے معنی سرہ پہ انسان باندے کے فاسق اطلاق پہ کلام کے عربو کہیں
معروف تہ وڈ نو قرآن کے دے استعمال او کرو او ک عربو فصحا و بلغا و پہ
ہغہ باندے ہیچ طعن تہ دے کرے (قاموس) لسان۔ راغب۔ جوہری و تولو
دالیکلی دی۔ او ک فسق استعمال پہ قرآن کہیں پنچوس کرتہ پہ خلور معانو
سرہ راغلے دے اول مطلق ککناہ کبیرہ (سورۃ بقرہ ۲۶) دویم پہ معنی
ککفر او شرک (سورۃ مائدہ ۳) دریم ککناہ کبیرہ بشکتہ ککفر او شرک تہ
(سورۃ حجرات ۳، سورۃ نور ۳) خلورم صرف و تل (معنی لغوی سرہ)
(سورۃ کہف ۳)۔ پہ دے ایت کہیں دویمہ معنی مراد دہ یعنی فسق پہ کفر
کہیں او اسباب کے فسق پہ قرآن کریم کہیں لس ذکر دی اول تولی کایمان

مَنْ بَعْدَ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ

روستو دیو خوالی دے ہفتہ نہ - او پر یگوی ہفتہ خیز چہ حکم کریدے اللہ تعالیٰ

بِهِ أَنْ يُوْصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

یہ پیوستوالی دے ہفتہ سرہ ، او ورنے کوی دوی یہ زمکہ (ملک) کیں۔

أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۚ كَيْفَ تَكْفُرُونَ

دغہ کسان خاص دوی تاوانیان دی - خہ رنگہ تاسو کفر کوئی

او داتباع دآخری رسول نہ (سورة العمران ۱۵۷) دویم حکم نہ کول پہ ما انزل الله باندامے (سورة مائدة ۱۷۷) دریم منافقت (سورة توبه ۱۷۷) خلورم کفر کول (سورة نور ۵۵) پنجم مسلمان نہ دزنائیکھل کول (سورة نور ۱۷۷) شپہ ضرر ورکول کاتب او گواہ نہ (سورة بقره ۲۸۲) اودم تبدایل دشرع (سورة بقره ۵۹) اتم حیلہ کول پہ احکامو شرعیہ کیں (سورة اعراف ۳۱) نهم دبح پہ نصب او استقسام بالازلام (قیمت معلومول پہ غشوسرہ) (سورة مائدہ ۱۷۷) سم پہ وخت ددبح کیں نوم دالله تعالیٰ قصداً پر بخودل (سورة انعام ۱۷۷) نوپہ دے اسبابوسرہ پہ انسان کیں فسق راشی او بیالہ ہفتہ نہ یہ قرآن سرہ وعظ ورکیدیشی نوک ہفتہ گمراہی زیاتی کیری (إلا ما شاء الله)۔

۱۷۷ یہ دے ایت کیں تعریف د فاسقا نو دے او زجر دے ہفتوی نہ یہ ذکر د درے صفات قبحو سرہ او پہ خسران سرہ اودا صفات دکافرانودی حکم چہ دے مقابل صفتونہ د مؤمنانودک پامہ ذکر دی یہ سورة رعد ۲۷ کیں یَقْضُونَ عَهْدَ اللَّهِ نَقْضُ يَهْ لَعْنَتِ كَيْسٍ سِپردلوک رستی نہ وٹیلے شنی اودا معنی مستعمل دہ یہ سورة نحل ۱۷۷ کیں نوپہ دے کیں عَهْدَ اللَّهِ یے مشابہ کرے دے د رستی سرہ چہ ہفتہ او سپردلے شنی نو بے کارہ شنی اوپہ ہفتہ سہیاد دہ خیزونہ ہم نشی یو بخائے کیدلے نو دلتہ مراد مخالفت اوانکار کول د عہود و الہیو دے۔ عہداً، خازن وٹیلی دی چہ عہد پہ اصل کیں حفاظت دیو خیز او لحاظ کول د ہفتہ دی وخت پہ وخت دے وچے نہ یہ دے کیں د وعدے نہ زیاتہ معنی پرتہ دہ اوپہ عہدا باندامے وفاء واجب دہ بالاتفاق اومادہ د عہد پہ قرآن کیں شپہ خلویست

کرت ذکرده په درې طریقو سره - یو امر الله (سورة بقره ۲۵۷) دویم نهی
که الله تعالیٰ (سورة یس ۱) او که دے نه علاوہ محایو نو کښ عام او امر نهی
که الله تعالیٰ ته شامل دے -

مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ ذَاكَ وَثُوقِي تَه اخسته شوم دے یو خوالی ته و ټیله شی. لفظ
که ميثاق په قرآن کښ پنځو ځایو کښ کښته او ماده که و ټوکی اته دیرش کرته ذکر
ده ميثاق په اصل کښ عهد مضبوط په قسم سره ته و ټیله شی او په دے
معنی سره دے په سورة بقره کښ او دے ته موثقی هم په سورة یوسف ۷۷
نه کښ و ټیله شویداے او اکثر په معنی مصداری سره مراد و ټوله دلته هم
معنی مصداری مراد ده - او که ضمیر الله تعالیٰ ته راجع دے یا عهد ته - او موثقی
متعلق دی په بنی اسرائیلو پورے په سورة بقره ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ او سورة
مائدة ۷۸ نه کښ او متعلق په نصاراؤ پورے سورة مائدة ۷۸ کښ او
متعلق دی په الذین او توالکتاب پورے سورة العنکبوت کښ او متعلق په
انبیاء پورے په سورة العنکبوت کښ - او موثقی په مینج
که بند کښ سورة یوسف ۷۷ سورة نساء ۷۸ سورة انفال ۷۹ او
سورة نساء کښ دی -

فأخذه: دلته که عهد الله نه په مراد کښ دیر اقوال دی اول داچه امر
که الله تعالیٰ بند کښ ته که طاعت کولو که هغه او نهی کول که معاصی نه چه
الله تعالیٰ په خپلو کتابو نو کښ او په ژبه که رسولانو خپلو سره ذکر کړیدی
دویم داچه الله تعالیٰ که توحید بشکاره دلیلونه قائم کړی او موجود کړی دی ، نو
بند کښ ته دے که هغه که پاره عقل ورکړی که تودا عهد دے او په هغه کښ
نظر او فکر نه کول دایته نقص دے - دریم هغه عهد دے چه الله تعالیٰ
په قرآن کښ سورة اعراف ۷۸ کښ ذکر کړی دے ، په دے درې واره
قولونو باند دے په دے کښ ټول مشرکان کافران منافقان داخل دی
خلوړم عهد دے په تورات کښ یهودیانو ته چه که دے نبی صلی الله علیه
وسلم رسالت به په خپله هم منی او نور وخلقوته به دے هم بشکاره کوئی
نو هغوی دغه حق پټ کړو بیا په دے دا خاص دے په یهودیانو پورے -
غوره داده چه ایت عام دے ټولو کافرانو مشرکانو یهودیانو نصاراؤ
او منافقانو ته شامل دے چه عهد الهیه دے په مختلفو طریقو سره

مات کرے دی او اللہ تعالیٰ دے دغہ عہود و ثوق (پو خوالے) کریدے پہ عقلی
دلیلون او پہ قرآن او آخری نبی رالیکھوسرہ -

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ، قطع مقابل دے وصل دے دوه تکرمے
کول او پریکول یو خیزہ بل نہ جدا کول پہ دے معانیو باندے اکثر استعمال
شویدے اوکله پہ معنی دے هلا کولورائی (لکه سورۃ العمران ۳۱) اوکله مسافے
قطع کول پہ زمکہ کنش (سورۃ توبہ ۱۱۸ سورۃ رعد ۱۱) اوکله پہ معنی دے تعلقات
ختمیدال (سورۃ بقرہ ۱۱۱) اوکله پہ معنی دے جرح کول (سورۃ یوسف ۱۸)
اوکله پہ معنی دے نسل بنداول (سورۃ عنکبوت ۱۸) اوکله پہ معنی دے بیخ کنڈائی
کولو (سورۃ انفال ۷) او پہ معنی دے تقسیم کولو (سورۃ اعراف ۱۸) او پہ
معنی دے مرئی خپہ کولو (سورۃ حج ۱۸) بنا پہ یوقول (او پہ معنی دے فیصلہ کولو
(سورۃ نمل ۱۸) - اَن يُوصَلَ داپہ تاویل دے مصدر سرہ بدل دے دضمیر
د پہ نہ یعنی مَا أَمَرَ اللَّهُ يَوْصَلُهُ - شربینی او قرطبی وغیرہ لیکلی دی چہ
مراد دے نہ ہرہ خطیہ (غلطی) دہ چہ اللہ تعالیٰ پہ ہفہ باندے ناراض
وی۔ خپلوی پریکول، دے مؤمنان دے دوستانہ نہ مخ اپول، دے انبیاء و علیہم السلام
او دے کنا یونوالہیو پہ مینج کنش پہ ایمان راو پلو کنش فرق کول، جماعت
دے مسلمانانو پری بنودل او ہر ہفہ کار کول چہ پہ ہفہ کنش خیر پری بنودل
او شرک کول وی چہ دا ہول خیزونہ دے اللہ تعالیٰ او دے بندہ پہ مینج کنش
وصلت (پریوستوالے) ختموی او دارنگ دے قرآن او دے حدیث پہ مینج کنش
فرق کول یعنی مثل دے قرآن او تہ مثل دے حدیث، او احکام شرعیہ بعض
مثل او بعض تہ مثل دا ہول پہ دے کنش داخل دی - مَا أَمَرَ اللَّهُ داقیدائے
دے دے وجہ تہ راو پلو چہ ہفہ وصل چہ اللہ تعالیٰ دے ہفہ تہ منع کرے وی
تو ہفہ ترینہ خارج دے لکہ براءت کول دے مشرکانو او منافقانوسرہ او
ہجران کول دے مبتدعینو او فاسقانوسرہ - يُوصَلَ، مادہ دے وصل پہ قرآن
کنش دولس کرتہ ذکر دہ کله پہ معنی دے رسیدلو یو خیزتہ (لکہ سورۃ ہود ۱۸)
اوکله پہ معنی دے عہد سرہ (سورۃ نساء ۱۸) اوکله پہ معنی دے رعایت کولو
دے جمع او دے وصل لکہ پہ دے ایت کنش -

وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ تحقيق دلفظ فساد مخکنش تیر شویدے قرطبی و ثیلی
دی مراد دے نہ عبادت دے غیر اللہ دے او ظلم کول دی پہ کارونو کنش

پہ سبب کہ شہوات و خیل و سرور او خازن و شربینی و ثیلی دی مراد کہ دے نہ
عام گناہونہ او خلق منع کول دی کہ ایمان را دہلو تہ یہ محمد صلی اللہ علیہ
وسلم او استہزاء کول پہ حق پورے او نفسی یکین قطع السبیل را رے
شو کول) ہم شمار کری دی۔ معلومہ شہوہ چہ دالفظ عام دے دے نہ لو تہ
او کہ یکین جملے سرور کہ مناسبت کہ وجہ تہ اعتراض کول پہ قرآن باندے یکین
ہم داخل دے۔

فائدہ عل یہ دے درے کار و تو کین پہ ہر روستی کین ترقی دہ پہ نسبت
کہ یکین۔ سپرد دل دی نو کرسی فائدہ ترینہ نشی اختلے کیدے لیکن کہ
دو بارہ او دو سو چار احتمال گشتہ دے او قطع پر یکول دی چہ بیائے وصل
امکان نہ لری مگر عارضی وصل کیدایشی او فساد خو بالکل بے کارہ او
بے فائدے کیدال دی۔ نو دا ترقی دہ کہ ادنیٰ تہ اعلیٰ تہ پہ گناہون کین۔

فائدہ عل یہ دے درے صفا تو کین دہ احتمالونہ دی اول دا چہ گناہونہ
یہ درے درجات او قسمونو سرور دی اول ہغہ قسم گناہونہ دی چہ کہ عہود و
سرور تعلق لری دویم قسم ہغہ دی چہ پہ ہغہ کین معنی کہ وصل پر نہ وی
او ہغہ پر گہ (ختم) شی دریم قسم ہغہ دی چہ پہ ہغہ سرور نظام د عالم
خرابیری او کہ ہر یو مثالونہ یکین ذکر شول۔ دویم احتمال دا دے چہ
ہر قسم گناہ کین دا درے صفتونہ دی چہ پہ کین نقص عہد دے او
قطع کہ وصل دہ او فساد دے، کہ دے وجہ تہ کہ دے درے وار و ذکر او کپہ
شو او دا پہ دے ترتیب سرور پہ سورۃ رعدا ہک کین ہم ذکر دی۔

اولک لک ہم الخسرون دا تخویف دے چہ مرتب دے پہ دغہ درے
صفتونو باندے۔ خسرون پہ اصل کین نقصان تہ وٹیلے شی کہ پہ وزن
کولو کین یا بل شہ کین وی او پہ دے معنی سرور پہ (سورۃ مطففین)
کین ذکر دے او بقای نظم الدار کین وٹیلی دی خاسر ہغہ شوک دے
چہ کہ ہغہ سرور رأس المال وی او فائدہ (گنہ) یکین کیدلے شی لیکن پہ
بے تدابیری سرور پہ ہغہ کین کہے او کپہ۔ او امام رازی وٹیلی دی چہ خاسر
ہغہ شوک دے چہ داسے عمل او کپہ چہ پہ ہغہ باندے ثواب نہ ملاوی
قرطبی وٹیلی دی ہغہ شوک چہ خیلہ حصہ کمہ کپہ کہ فلاح او کہ کامیابی
نہ تو ہغہ خاسر دے۔ او ضلال او ہلاکت تہ ہم وٹیلے شی پہ دے معنی

بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَانًا فَاحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ

بِاللّٰهِ تَعَالٰی بَانْدے احوال دا اچھ تاسو نیست وی تو ژوندی تھے کړئ تاسو بیا به مړه کوی تاسو

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۸﴾

بیا به ژوندی کړی تاسو، بیا به خاص هغه رابلله تَعَالٰی ته ورگرځو له شئ تاسو۔

باندے په (سورة مؤمن هک به) کنس دے۔

فَاَعْلَاهُ عَلٰی يَه دے ايت کنس د عسرن درے اسباب ذکر شول او د دے نه علاوه نور اسباب هم دی۔۔ مخلوړم سبب شیطان سره دوستانه کول (سورة نساء هک) پنجم تکذیب د لقاء الله رک ملاقات د الله تَعَالٰی (سورة انعام هک) شپږم قتل د اولاد عییل (سورة انعام هک) اووم مړند کیدل (سورة حج هک) سورة العمران هک) اتم کفر یا لکتاب (سورة بقره هک) نهم کفر یا الله تَعَالٰی (سورة عنکبوت هک) لسم حزب الشیطان (سورة فجادله هک) یوولسم د اسلحه نه سیوا بل دین منل (سورة العمران هک) د لسم قتل د مؤمن عمدا (سورة مائده هک) دیارلسم حرمان د مغفرت او رحمت د الله تَعَالٰی (سورة اعراف هک) شوارلسم تکذیب یا لکایات (سورة یونس هک) پنخلسم تکذیب د نبی (سورة اعراف هک) شپاړسم شرک کول (سورة زمر هک) اوولسم په عییل رب باندے بدگمانی کول (سورة حم سجده هک) او دے ټولو اسبابو ته اشاره ده په دے قول د الله تَعَالٰی کنس چه اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِيْ خُسْرٍ سورة فصل فاعل هک هغه درے صفات چه په دے ايت کنس ذکر شول دا جامع او شامل دی دغه ټولو اسبابو ذکر کړے شو ته د دے وچه په دے سورت کنس دا درے تھے خاص کول په ذکر سره۔ او هرکله چه د صفات د کافرانو دی چه هغه پوره کمر هان دی او الْخُسْرُوْنَ نه مراد هم پوره عسرن والادی د دے وچه نه حصزیه د دوی او کړو په ضمیر فصل او تعریف د مبتدأ او خبر د وار و سره۔ نو معلومه شوه چه مؤمن کتنا هک کنس لږ عسرن راتله شئ او پوره عسرن په کافر پورے خاص دے۔

هک ربط د ايت د ماقبل سره دا دے چه مخکنی ايت کنس صفات احوال د کافرانو ذکر شو نو اوس زور نه ورکوی په کفر سره د وجود د دلیلونو د ایمان نه۔ دویم ربط دا دے چه مخکنی اثبات د توحید او د رسالت

اوشو اوپہ مینج کین تخویف او بشارت او جواب و سوال ذکر شو نو اوس
 بیا واپسی دہ اول مقصداتہ چہ اثبات د توحید دے پہ ذکر کولو د خلورو
 انعامات عامہ سرہ (چہ متعلق دی پہ انسان پورے) نوپہ دے ایت
 کین اول انعام عام ذکر کوی چہ حیات و رکول دی انسانا نو تہ ۔
 کیف دالفظ د پارہ د استفہام د حالت رائجی او دالفظ پہ قرآن کین درے
 اتیا کرتہ راغلے دے۔ نوکلہ پہ دے کین معنی د انکار او زجر وی لکہ پہ
 دے ایت کین اوپہ سورۃ العمران ۱۱۱ کین، اوکلہ پکین معنی د اقرار وی
 لکہ پہ سورۃ غاشیہ ۱۰۱۔ ۱۰۲۔ ۱۰۳ کین او اکثر پہ کین معنی مصداق
 پہ معنی د کیفیت سرہ مراد وی لکہ پہ سورۃ اعراف ۱۸۱ او سورۃ یونس
 ۱۰۱ کین۔ او بعضو علما د وئیلی دی چہ پہ دے کین معنی د تعجب دہ کلہ
 چہ د انسان د طرف نہ وی اوچہ د اللہ تعالیٰ د طرف نہ وی نو ہنہ وحت
 معنی د تعجب دہ یعنی پہ تعجب کین اچول۔ نو دلتنہ حاصل د ایت دادے
 چہ سرہ د وجود د دے ہنکارہ انعاماتونہ (چہ روستو ذکر کریں) ستاسو
 کفر کول دیر عجیبہ دی او دانہ دے پکار۔

تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ، قرطبی وئیلی دی چہ معنی دادہ "تخہ رنگ د اللہ تعالیٰ د
 وجود نہ انکار کوئی او د ہنہ نہ سیوا د بل چا عبادت کوئی" اشارہ دہ چہ
 دلتہ خطاب دے عام کافر اتوتہ کہ اللہ تعالیٰ نہ منی یا مشرکان وی او عوام
 وی کہ کتابیان وی۔

وَكُنْتُمْ أََمْوَائًا، وَاو د پارہ د حال دے۔ اموات جمع د میت دہ کہ پہ
 تشدید سورہ وی اوکلہ تخفیف سورہ وی حکمہ چہ پہ دے لفظ کین شد
 اوسکون د یا دوارہ جائز دی۔ او موت پہ قرآن کریم کین یوسل تہہ
 پنخوس کرتہ ذکر دے او قرآن کین د دے یوسل اطلاق راغلی دی
 اول پہ معنی د عدم سابق لکہ پہ دے ایت کین۔ دویم پہ معنی د موت
 عقابی (چہ پہ ہنہ پسے دنیوی ژوند راتلے شی) (سورۃ بقرہ ۱۱۱) دریم موت
 اعجازی (پہ دنیا کین پہ طریقہ د خرق عادت سورہ چہ ورپسے بیا ژوند
 دنیوی رائجی) (سورۃ بقرہ ۱۱۱) خلورم مرگ د شہادت (سورۃ العمران ۱۱۱)
 پنجم اسباب د مرگ (سورۃ ابراہیم ۱۱) شپہم پہ معنی د جہل (سورۃ
 انعام ۱۱۱) اووم عدم د قوت نباتیہ (سورۃ فرقان ۱۱۱) اتم عدم د ایمان

(سورة یونس ۱۰۱) تھم موت تمثیلی (سورة روم ۳۰) لسم ۲ یرغموتہ (سورة ابراهیم ۱۲۵) ینا پہ یو تفسیر یو لسم موت حقیقی یعنی جدا کیداً روح کجسد نہ دلتہ دامعنی مراد دہ۔ ینا پہ موت کبش دودہ قولونہ دی اول داچہ موت مطلق عدم الحیاء تہ شے کہ وصف کژوندا حساسی پکبش راتلے شے اولکہ نشی راتلے لکہ پہ سورة فرقان ۲۵ او یس ۱۱۱ او سورة ق ۱۰۱ کبش او پہ دے قول سرہ کدوی پہ مینج کبش تقابل ک تضاد دے۔ دویم قول داچہ موت عدم کحیات دے کھذہ ٹھیز نہ چہ شان کھذہ ژوندا احساسی وی او پہ دے قول باندا دے تقابل عدم والمملکہ دے۔ نوینا پہ اول قول باندا دے دلتہ مراد کأمواتا نہ ہذہ اجسام دی چہ ژوندا پہ کبش نہ وی لکہ عناضر، غذا کمانے، نطفہ، ٹکڑے کدینے، ٹکڑے کدغوشے۔ او ینا پہ دویم قول مراد کدے نہ صرف حال کوجود ک نطفہ دے پہ شا کانو ک پلارانو او پہ رحمونو کمائند وکبش نو پہ اول قول معنی کأمواتا نیست دہ لکہ پہ سورة دھریل کبش او پہ دویم قول معنی کأموات بے ساء ٹھیز کدوی کأحیاء کمر دلتہ مراد کأحیاء نہ حیات حقیقیہ دے یعنی ساء اچول پہ ہذہ بدن کبش چہ کدور پہ رحم کبش تقریباً پہ خلور و میاشتو کبش تیار شویدا او داحیات شخہ مودہ پہ خیتہ کدور کبش دے اوروستو کپیدا ائش نہ پہ دنیا کبش دے چہ روح پہ بدن کبش حقیقہ موجود دے او تہول احساسات حیوانیہ پکبش پیدا شویدی۔

فائدہ:- مادہ کلفظ حیات پہ قرآن کبش یوسل ۱۸۸ اتیا کرتہ راغلے دہ او کدے اوۃ اطلاق دی اول قوت عاقلہ او علم (سورة انعام ۱۱۱) دویم قوت نباتیہ (تازہ کیدال) (سورة یس ۱۱۱) دریم حیات اخرویہ ابدیہ (سورة فجر ۲۲) خلورم مزے حاصلول او بے غمہ کیدال (سورة بقرہ ۱۱۱) پہ قول ک امام راغب سرہ پہ مفردات کبش) پنجم صفت کاللہ تعالیٰ او داصفت حقیقیہ کاللہ تعالیٰ دے پہ نیز کاہل حق باندا دے بلا تشبیہ و تمثیل او بلا تاویل او تحریف (سورة بقرہ ۱۱۱، سورة العمران ۱۱۱، سورة فرقان ۲۵) شپہم حیات حکمیہ کقبر (برزخ) (سورة بقرہ ۱۱۱، سورة العمران ۱۱۱) اووم حیات حقیقیہ پہ معنی کقوت حساسہ پہ روح اچولوسرہ پہ بدن کبش او دامعنی پہ دے لفظ کأحیاء کمر کبش مراد دہ او پہ ۲ یرایا تونو کبش دہ۔

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ مراد کہ دے کہ موت حقیقیہ دے یعنی روح کہ بدن نہ جدا کرے
یہ مقرریتہ یا نداء ہے۔

سوال :- یہ دے ایت کہیں مقصد ذکر کا انعامات تو دے نوامات (مرکب)
خبر رنگ انعام دے ۹۔

جواب :- ہر کہ چاہے لوئے مقصد حیات کہ جنت دے اوامات کہ ہفتہ کہ پارہ
ذریعہ او وسیلہ دے نو پہ قانون کہ لَوْ سَائِلٌ حَكْمُ الْمَقْصِدِ سِرِّهِ اَمَاتِ هُمْ
یہ انعامات تو کہیں شمار دے۔ دارنگ کہ تو لو عقل والو پہ نیز باندے مسلم
دے (منہ شویدا) چہ انسان کہ ژوند آخری وخت تہ اور سپیری چہ ہفتہ تہ
زمانہ کہ ہرم او کہ ازل العمر وٹیلے شی تو کہ دا انسان پچیلہ بلکہ نور انسان ہم
کہ ہفتہ مرکب انعام گہری۔

جواب :- یہ دے ایت کہیں صرف انعام اول قَا حَيًّا لَكُمْ سِرِّهِ مقصود وڈا اور سِرِّ
بل مقصد ذکر کہ قدرت عظیمہ کہ اللہ تعالیٰ دے کہ دے وجہ نہ کا حیا اوامات
نسبت ہے اللہ تعالیٰ تہ ذکر کرے دے۔

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ یہ دے کہیں مشہور او صحیح قول دادے چہ مراد کہ دے نہ
بعث بعد الموت دے چہ ہفتہ تہ حیاتِ آخریہ حقیقیہ وٹیلے شی او دلیل
یہ دے باندے اول روایت کہ ابن عباس او ابن مسعود رضی اللہ عنہم
دے چہ قرطبی او نور و مفسرین نو نقل کرے دے او دویم دلیل یہ دے
باندے سورۃ مؤمنون بھلا او سورۃ زمر بنڈ دے چہ پہ ہفتہ کہیں پہ موت
پسے بعث کہ یوم القیامت ہے ذکر کرے دے او ابن عطیہ وٹیلی دی چہ دا
قول پہ دے ایت کہیں صرف مراد دے او ابن کثیر او آلوسی پہ روح المعانی
او شاہ عبد العزیز او ابن جوزی پہ زاد المسیر کہیں دے قول تہ صحیح وٹیلی
دی۔ دویم قول ابن کثیر کہ سدا عن ابی صالح تہ نقل کرے دے چہ
مراد کہ دے نہ اِحْيَاءُ فِي الْقَبْرِ دے محکمہ چہ دغہ حیات پہ قرآن (سورۃ بقرہ
بھلا سورۃ العمران بھلا) کہیں او پہ احادیث صحیحہ سِرِّهِ ثابت دے۔ لیکن
ارادہ کہ دے قول پہ دے ایت کہیں پہ نحو و جو سِرِّهِ ضعیف دے اول نحو
محققین ذکر شو و مفسرین نو ذکر کرے دے او دے تہ ہے ابعد الاقوال
وٹیلی دی۔ دویم دا کہ ایت کہ سورۃ مؤمنون او سورۃ زمر نہ خلاف راہی
دریم دا چہ خلاف راہی کہ ایت کہ سورۃ مؤمن ملکہ تہ علوہ وجہ دادہ چہ دلستہ

حیات فی القبر مراد شی نو ثمر الیہ ترجعون سرہ بہ بعث بعد الموت مراد وی اوکے نہ وی مراد؟ کہ مراد وی نو پہ حیات فی القبر پسے بہ بل مرگ مراد وی اوکے نہ وی؟ کہ بل مرگ مراد وی نواول خود ہئے بل مرگ کی پارہ صحیح دلیل نیستہ دویم داچہ لازم شول درے مرگو نہ اودرے ژوندانہ اوکے حیات فی القبر پسے بل مرگ مراد نہ وی نو یو خوب بعث بعد الموت سرہ احیاء ک ژوندی لازمیری اودا خو تحصیل حاصل دے اوبلہ داچہ درے حیات تونہ لازم شول اودا تہول مخالف دی کایت ک سورہ مؤمن سلک نہ او قرطبی و ثیلی دی چہ پہ یوا احتمال سرہ پہ دے ایت کیں درے مرگہ اودرے ژوندانہ ثابتیری اوپہ بل احتمال سرہ شلور خلور اوپہ بل سرہ پنچہ پنچہ (ہلنہ یے اوگورٹی) لیکن دا تہول صرف پہ درجہ ک احتمال کیں دی پہ تفسیر ک دے ایت کیں دا مراد نہ دی۔

سوال :- ہرکله چہ دلتہ حیات فی القبر مراد نہ شی نو معلومہ شہوہ چہ قول ک معتزلہ حق دے چہ ہغوی ک دے نہ انکار کوی؟
جواب :- عدم ذکر ک دغہ حیات مستلزم نہ دے عدم ثبوت لہرہ محکمہ چہ ک ہئے ک ثبوت کیارہ نور دلیلونہ ک قرآن او ک احادیث موجود دی۔
سوال :- ہرکله چہ حیات فی القبر ثابت دے نوپہ دے ایت کیں یے ولے نہ ذکر کوی؟

جواب :- پہ دے ایت کیں ہغہ اما نت او احیاء ذکر کوی چہ حقیقی دی او حیات فی القبر حیات حکمیہ دے ہرکله چہ مشرکان ک حیات حقیقیہ ک قیامت نہ انکار کوی نو ک حیات حکمیہ نہ خو پہ طریق اولی سرہ انکار کوی نو دلتہ حیات حقیقیہ دے دے وجہ نہ ذکر کوی چہ ک ہئے اثبات عقل نہ قریب دے۔

او حیات فی القبر محکمہ حیات حقیقیہ نہ دے چہ حیات حقیقیہ ہغہ ژوند دے چہ پہ ہئے کیں تعلق ک روح ک بدن سرہ وی پہ تعلق ک اتصال اواد حال سرہ او حیات فی القبر کیں تعلق ک روح ک بدن سرہ نیستہ او سید انور شا کشمیری مؤلف د فیض الباری (او ک نور کنا یون) پہ مشکلات القرآن ص ۱۰۱ کیں و ثیلی دی تحقیق آنست کہ معنی حیات تعلق روح بہ بدن است و در قبر اصلاً تعلق روح بہ بدن نیست بلکہ بقاء شعور و ادراک روح را بعد از مفارقت از بدن تعبیر بحیات فرودہ اند۔

ترجمہ :- تحقیق داد دے چہ معنی د حیات دادہ چہ تعلق د روح دے د بدن سرہ
 اوپہ قبر کنس بالکل تعلق د روح د بدن سرہ نیستہ بلکه باقی پاتے کیدل د پوہ
 د روح روستو د جد اکید لو د بدن نہ د دینہ تعبیر یہ حیات سرہ کیہی -
 او ابن قدامہ المقدسی پہ مختصر منهاج السقا ص ۱۸۱ کنس وئیلی دی
 چہ دایا تونوا واحادیثونہ ثابتہ دہ چہ حقیقت د مرکب جد اکیدال د روح دی
 د بدن نہ اور روح باقی وی یا یہ نعمتوتو کنس یا یہ عذاب کنس بغیر د تعلق د دہ
 نہ د اعضاؤ د بدن سرہ - او محمد بن عبد الہادی متوفی ۷۷۷ھ پہ کتاب
 الصارم المتکی کنس ذکر کریدی کہ لَبِعَلَمَ أَنَّ رَدَّ الرُّوحِ بَعْدَ الْمَوْتِ لِلْبَدَنِ
 وَعَوْدُهَا إِلَى الْجَسَدِ بَعْدَ الْمَوْتِ لَا يَقْتَضِي اسْتِمْرَارَهَا فِيهِ وَلَا يَسْتَلْزِمُ
 حَيَاةً أُخْرَى قَبْلَ يَوْمِ النُّشُورِ تَطْيِيرُ الْحَيَاةِ الْمَعْمُورَةِ بَلْ هِيَ إِعَادَةٌ بَرَزْخِيَّةٌ
 لَا تُزِيلُ عَنِ الْمَيِّتِ اسْمَ الْمَوْتِ، وَالْحَيَاةُ جَنْسٌ كُنْهًا أَنْوَاعٌ وَكَذَلِكَ الْمَوْتُ
 ۱۵۵ - ترجمہ :- اور معلومہ دی وی چہ واپس کیدال د روح پس د مرکب
 نہ بدن نہ رنکہ چہ یہ حدیث د براء بن عازب کنس ثابت دی، ہمیشوالے د
 ہغہ روح پہ بدن کنس نہ غواری او نہ ترینہ لازمیدی بل ژوند پشان
 د ژوند نبوی محکب د ورخ د قیامت نہ بلکه دیتہ اعادہ برزخیہ وئیل
 شی چہ نوم د مرکب د مری نہ نہ زائیل کوی او ژوند یو جنس دے چہ
 د ہغہ دلاندے چہ براقسام دی لکہ نوم د مرکب، او ہرکله چہ ثابتہ شوہ
 چہ حیات فی القبر حیات حقیقیہ نہ دے نو د ہغہ سرہ نہ لازمیدی اوریدال
 اولیدال او نور حرکات د ژوند نبوی پشان، نو کوم جاہلان چہ وائی
 چہ تاسو د مرسماع اولیدال وغیرہ نہ منی نو معلومہ شوہ چہ تاسو
 د ہغوی د ژوند نہ انکار کوئی دا قول یے پہ جہل باندے پنا دے محکہ چہ
 اوریدال اولیدال پہ حیات حقیقیہ باندے پنا دی او ہغہ نیستہ دے
 او موت ژوند منو لیکن حکمیہ برزخیہ ژوند، نہ حقیقیہ نور تفصیل
 د دے بہ انشاء اللہ تعالیٰ پہ تفسیر د ۱۵۵ او سورۃ زمر ۱۸۱ کنس راشی -
 ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ دار جوع روستو د حشر او بعث نہ د پار د حساب
 او جزاء سزا مراد دہ -

سوال :- ہرکله چہ خطاب و د کافرانو سرہ نو ہغوی خود بعث بعد
 الموت نہ منکر و نو شہ رنگ دا خطاب یے او کړو پہ یُحْيِيكُمْ ۱۵۵ سرہ

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ

اللہ تعالیٰ ہرچیز کو جسے چاہے پیدا کرے گا اور جسے چاہے فنا کرے گا اور جسے چاہے زندہ کرے گا اور جسے چاہے مرے گا اور جسے چاہے

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ

بیاض ارادہ اور کہہ اللہ تعالیٰ آسمانوں کو برابر کر کے چھ سوڑا کر کے اور

سَبْعًا وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۷۹﴾

آسمانوں کو۔ اور ہرچیز پر (اللہ تعالیٰ) پر ہرچیز پر ہرچیز پر ہرچیز پر۔

یہ طور کے انعامات تو؟۔ جواب:- بخشنے تیر شول چہ مقصد یہ ایت کیں صرف ذکر کے انعامات تو نہ دے بلکہ اظہار کے قدرت کے اللہ تعالیٰ دے یہ دوبارہ ثوندی کو لو باندھے اور اول ژوندیہ دے باندھے بیکارہ دلیل دے نوکھے نہ انکار کوں کے عقل والو شان نہ دے۔

فائدہ:- فاحیاً کفر کیں ہے فاحیاً وہ روستو دوار و حایو تو کیں ہے ثم راویہ دے وجہ دادہ چہ کلہ یہ رحم کے مور کیں ہے جو پر کرے شو نوخلور و میا شو پورے بے ساء و ژوزریئے یکیں ساء و اچولہ نوکھے دے وجہ نہ ہے فاحیاً ذکر کریدہ اور مرکب خوبہ پیدا ایش اور دارنگ یہ مرکب پسے دوبارہ ژوندی کیدال او یہ دوبارہ ژوندی پسے جزا اور سزا دا پیوست نہ دی یہ مینے کیں شہ مودہ اور وخت حاصل دی نوکھے دے پاره شمر ذکر کرے شو۔

یہ دے ایت کیں دویم انعام عام ذکر کوئی چہ تعلق کے ابقاء کے انسان سرہ سری روستو کے احیاء کے ہرچیز نہ اوہر کلہ چہ ظاہر ابقاء کے انسان کے زمکے پہ نعمتوں سرہ دے دے وجہ نہ خلق کے مافی الارض ہے ذکر کرے اور دارنگ دا دلیل دے دے پاره کے بعث بعد الموت چہ یہ الیہ کرجعون سرہ ذکر شویدا اوہر کلہ چہ دامستقل انعام دے اوعلت ہم دے دے وجہ نہ بغیر کے عطف نہ ذکر شو۔

هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِثْلَ مَا فِي السَّمَاءِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۸۰﴾

کفر مافی الارض جمیعاً ہرکلہ چہ مقصد کے خلق کے انتفاع دے دے وجہ نہ

اوزن، زر، زمین، ہم مشترک دی؟ جواب علی کہ دے نہ معلومہ شوہ چہ کہ دنیا ہر چیز دے پارسہ کہ انتفاع دے او انتفاع عام دے دنیوی او دینی تہ لکہ چہ مخکین ذکر شول او انتفاع پہ دے معنی عام سرہ اباحت کہ ہر چیزہ مستلزم نہ دے۔ جواب علی دلتہ مقابلہ کہ جمع کہ جمع سرہ دے یعنی لکڑ او جمیعاً او قاعدہ کہ عرف کہ عربودادہ چہ مقابلہ کہ جمع کہ جمع سرہ تقاضا کوی کہ انقسام کہ احاد وہ احاد وہاں دے او تخصیص کہ یو منفعت پہ یو شخص پورے کہ دلیل شرعی تہ معلومی، داسے نہ دے چہ کہ ہر چیز نہ انتفاع ہر شخص سرہ جائز شی۔

سوال :- کہ دے ایت نہ معلومہ شوہ چہ اصل پہ چیز و توکین اباحت کہ او مبتدعین پہ دے یا نہ دے تفریح کوی چہ کہ یو کار نہ پہ شریعت کین نہی تہ دے موجود تو معلومہ شوہ چہ ہغہ بداعت نہ دے بلکہ مباح کہ؟ جواب :- پہ دے مسئلہ کین اختلاف دے چہ اصل پہ اشیا و کین اباحت دے یا حرمت دے یا توقف دے۔ لیکن کہ اصل معنی دادہ چہ کہ ہغہ پہ بارہ کین شہ امر یا نہی یا حکم شرعی نہ کوی بشکارہ تواصل بہ شہ چیز وی تو مسلم الثبوت کین و ٹیلی دی چہ دا اختلاف ہغہ وخت امکان لری چہ شرع نہ وہ نازل شوے اور ستودہ نزول کہ شرع نہ نحو کہ ہر چیز حکم پہ شرع کین موجود دے تواصل تہ اعتبار نیشتنہ۔ اولہ او منلے شی چہ روستو ورود کہ شرع نہ ہم اصل تہ رجوع کیدیشی تو شاطبی پہ کتاب الاعتصام صلت کین و ٹیلی دی چہ دا اختلاف پہ امور و عادیو کین دے عبادات تو کین نہ دے او اکثر بدعات نحو مبتدعینو پہ عبادات تو کین جوہ کریدی اولہ او منلے شی چہ دا مسئلہ پہ عبادات تو کین ہم جاری دے نو درختار کین و ٹیلی دی چہ صحیحہ مذہب کہ اہل سنت نہ دا دے چہ اصل پہ اشیا و کین توقف دے او اباحت راہی کہ معتزلودہ اولسفی پہ مدارک کین و ٹیلی دی چہ دا قول کہ کرخی او ابو بکر رازی او معتزلودہ او قرطبی و ٹیلی دی چہ دا اقوال کہ معتزلودہ او زموں پرہ نیزہ ہر چیز کین حکم شرعی موجود کہ او پہ وخت کہ عدم علم کہ ہغہ حکم کین توقف دے۔ او قرطبی ابن العربی نہ نقل کریدے چہ پہ دے ایت کین داسے شہ چیز نیشتنہ چہ تقاضا او کپی کہ حرمت یا اباحت یا توقف بلکہ مقصد کہ دے ایت خود دلیل او تنبیہ کہ

د پاره د استدلال په توحید ک الله تعالی باندے او په مبتدا عینو باندے الزامی رد دادے چه د هر بداعت حکم شرعی هو صریح موجود دے په حدیث صحیح کښ کُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَکُلُّ ضَلَالَةٍ فِی النَّارِ او بالفرض که د بداعت اباحت ثابت شی نو د مباح نه مستحب جوړول یا واجب جوړول هو بداعت دے بالاجماع۔

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ عطف د پاره د تعقيب سورة د تراخي نه وضع شويد او کله د استبعاد او کله د تعقيب ذکرې او کله د تفاوت بين الامرین د پاره استعمال يږي۔ دلته بغير د استبعاد نه د نور و معانوا احتمال شته دے لکه چه دوستوبه تفصيل نه معلوم يږي۔ اَسْتَوَى ابن جرير د استواء پنځه معانی ذکر کړيدي اول پوره والے د عوانئ د انسان، دويم استقامت بغير د کوړول نه، دريم اقبال او توجه کول يو خيز ته، خلورم غلبه کول په يو خيز يا ننگ يا پنځم ارتفاع او علو او چټوالی۔ بيا هغه وئيلي دي چه دلته دريمه معنی يا پنځمه معنی مراد ده او ابن کثير وئيلي دي چه استواء معنی د قصد لاره متضمن ده او بيهقي وايي چه استواء په معنی د اقبل دے او امام بخاری د ابوالعاليه نه روايت کړې دے چه استواء په معنی د ارتفع د روايت شی او ابن جرير دا قول د ربيع بن انس نه نقل کړې دے او قراء بغوی په معالم التنزيل کښ وئيلي دي چه ابن عباس او اکثر مفسرينو وئيلي دي چه دا په معنی د ارتفع دے او دارنگ خليل بن حمد نه دا روايت ابن عبد البر په شرح د مؤطا کښ او ذهبي په کتاب العلوکښ راوړې دے بيا په دے باندے دا د اياتو د صفاتو نه دے چه د هغه تفصيل به په سورة اعراف کښ انشاء الله راغی او مقبول په دے کښ مذهب ک سلف صالحينو دے او قرطبي دلته قول د امام مالک رحمه الله عليه نه نقل کړې دے چه استواء مجهول نه ده او کيف معقول نه دے او ايما لول په دے باندے واجب دي او تپوس کول د دے نه بداعت کي۔ او قرطبي وئيلي دي چه کوم روايت د ابن عباس کښ راغلی دي چه استواء په معنی د صعود دے نو دا روايت په واسطه د کلبی دے او کلبی ضعيف دے۔

إِلَى السَّمَاءِ، سوال :- هر کله چه آسمان موجود نه و نو هلته ښه څنگه استواء او کړله ۹۔

جواب علی مراد کہ دے معنی لغوی دہ یعنی اوچت طرف اوکدے وجہ نہ
ہے دامفرد ذکر کرو۔

جواب علی مراد کہ دے نہ مادہ کسماء دہ لکہ چہ یہ سورۃ حم سجدہ ملا
کنیں ذکر دہ ہے تہ ہے سماء حکماً اوئیل۔

قَسُوْلَهُنَّ سَبْعَ سَمُوٰتٍ، هن ضمیر سماء تہ پہ اعتبار دجنس سراج دے
یا سماء جمع کسماء دہ تو ضمیر کجمع ورتہ محکہ راجع کپیدا ہے او مراد
ک تسویہ نہ دا عدد ک او پورہ کول دی بغیر ک کور والی او بغیر ک تفاوت نہ
او سَبْعَ لفظ صریح دے یہ دے عدد خاص کنیں او یل دلیل شرعی نیستہ
پہ زیات عدد بات دے نو داسے وئیل چہ اسمائونہ تہ تہ دی دا ک شرع نہ
خلاف قول دے او اسمائونہ موصوف دی پہ طابقاً سرہ پہ سورۃ ملک
او پہ یسدا دسرہ پہ سورۃ نبا ملا کنیں او پہ طرائق سرہ پہ سورۃ مؤمنین
ملا کنیں نو دایککارہ دلیل تہ دی چہ اسمائونہ خاص اجسام دی صرف
ک ہواکانو او مدارونو نہ عبارت نہ دی لکہ چہ اہل باطل داسے وائی
او محوک نمہ سیو کمئی او ستوروتہ اسمائونہ وائی دا ہم غلط قول ک
محکہ چہ اللہ تعالیٰ پہ قرآن کریم کنیں ک شمس او قمر او کواکب او نجوم ذکر
ک اسمائونہ جدا کرے دے۔

فائدہ:- پہ طور د سوال او جواب۔ سوال ہے کہ دے ایت او دسورۃ حم
سجدہ ک ہک ہک ملا تہ ہیکارہ معلومیہ چہ پیدا ایٹش ک زمکہ
پیدا ایٹش ک اسمائونو تہ وراں دے دے او دسورۃ نازعات ک او پہ
دیروایا تو تو کنیں تقدیم ک سماوات پہ ارض بات دے دے لکہ پہ سورۃ
العام ملا کنیں معلومیہ چہ ک اسمائونو پیدا ایٹش وراں دے دے ۶۔

جواب:- ابن کثیر وئیل دی چہ پیدا ایٹش ک زمکہ محکنیں ک اسمان نہ پہ
دے مسئلہ کنیں ماتہ ک علماء نزاع او اختلاف معلوم نہ دے ماسیواد
دے نہ چہ ابن جریر ک قتادہ نہ نقل کرے دے، او قرطبی پہ تفسیر دسورۃ
نازعات کنیں پہ دے کنیں توقف کرے دے۔ او امام بخاری پہ جامع صحیح
کنیں ک ابن عباس رضی اللہ عنہما جواب ہم دا ذکر کرے دے چہ زمکہ
پیدا کرے شویدہ محکنیں ک اسمان نہ او غور و لے شویدہ روستو پیدا ایٹش
ک اسمائونو نہ او دا قول ک اکثر اہل علم دے او بعض وئیل دی چہ

دَحُو (غورول) ہم محکبیں شویده او بعداً یہ سورۃ نازعات کہیں یہ معنی
 کہ مع سورۃ دے لکھ محکم بعداً ذلک کریم سورۃ قلم سلا او دایمہ قول قرطبی
 یہ تفسیر سورۃ نازعات کہیں ذکر کرے دے تو پنا یہ قول اکثر مفسرینو
 پیدا ایش کہل مکہ محکبیں دے بیا پیدا ایش کا اسمان تو نو او برابریول کہ ہفہ
 او دی نو ورپسے غورول کہ زمکے شویدی لکھ چہ یہ قول کا بن عباس
 رضی اللہ عنہما کہیں بنکارہ ذکر شول۔ یہ دے قول باندے سوال دادے
 چہ یہ دے ایت کہیں خلق کا رض نہ دے ذکر بلکہ خلق کا ما فی الارض یئے
 ذکر کرے دے او ہفہ یہ سورۃ حم سجده کہیں یہ تفصیل سورۃ ذکر دی او
 خلق کا ما فی الارض خو بغیر غورولو ذکر مکے نہ نہ کیبری نو بیا اول سوال واپس
 شو چہ زمکہ محکبیں کا اسمان نہ غورولے شویده ؟ کہ دے یو جواب دادے
 چہ دلته خلق او یہ سورۃ حم سجده کہیں جعل او بارک او قدر تہول یہ
 معنی ذکر سورۃ دی یعنی دپیدا ایش کہ زمکے سورۃ یئے کہ دے شیزو نو تقدیر
 او کرو اور ستودہ کحوتہ یئے تفصیلاً پیدا کرل۔ دویم جواب ہفہ دے چہ
 محکبیں ذکر شو چہ بعد یہ معنی کہ دے یا دیا رہہ کہ بعد ایت ذکر دی دے او
 بنا یہ دے قول باندے ثم یہ دے ایت او سورۃ حم سجده کہیں یہ خیلہ
 اصل معنی باندے دے او چاچہ وئیلی دی بنا یہ قول کہ قتادہ باندے چہ
 پیدا ایش کا اسمان تو نو محکبیں دے کہ زمکے نہ مطلقاً تو ہغوی وائی چہ یہ
 دے ایت او یہ سورۃ حم سجده کہیں ثم دپارہہ کہ تفاوت کا دوارو دے دپارہہ
 کہ تراخی نہ دے لیکن کہ محکبیں نہ معلومہ شوعہ چہ دا قول ضعیف دے او
 کہ جمهور و علماؤ نہ خلاف دے۔ او یہ دے بارہ کہیں بحث یہ تفسیر
 کہ سورۃ نازعات کہیں ہم انشاء اللہ تعالیٰ ذکر شے۔

فائدہ۔ اللہ تعالیٰ یہ قرآن کریم کہیں کا اعداد و تہول اقسام معروفہ ذکر کریدی
 کا احادونہ واحد۔ واحداۃ۔ اثنین۔ مثنی۔ ثلاث۔ ثلاثۃ۔ رباع۔ اربع۔ خمس۔
 خمسۃ۔ ستۃ۔ سادس۔ سبع۔ ثمانیہ۔ تسع۔ عشر۔ او دے عشراتونہ احد
 عشر۔ اثنتا عشر۔ تسعة عشر۔ عشرون۔ ثلاثون۔ اربعون۔ سبعون۔ تسع
 وتسعون۔ او دے مائتونہ۔ مائۃ۔ مائتان۔ ثلاثۃ مائۃ۔ او دے الوفونہ الا خمسین
 الف۔ الفان ثلاثۃ الاف۔ خمسۃ الاف۔ خمسون الف۔ مائۃ الف۔ او دے کسورونہ
 نصف۔ ربع۔ ثمن۔ ثلث۔ ثلثان۔ سداس۔

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ

او کلمہ چہ او وکیل رب سنا ملائیکہ یقیناً چہ جوہر

فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَۃً ۚ قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ فِیْهَا

پہ زمکہ کن خلیفہ رفیضہ کوونکے۔ او وکیل ملائیکہ ایا جوہر دے پد زہکہ کن

مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّیْنَ مَآءً وَنَحْنُ

مقہ شوک چہ ورلے یہ کوی پد یکن او تویہ وی بہ دینے یہ ناحقہ سرہ او مونو زخو

نَسِبٌۭ بِحَمْدِکَ وَنُقَدِّسُ لَکَ ۚ قَالَ

پاکی وایو سرہ کستائے ستانہ او یاد ووتا یہ پاکئی سرہ ریاحن ساتو کتائہ ستو کتو دوجہ نہ او وکیل

اِنِّیْۤ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝۳۰ وَعَلَّمَ اٰدَمَ

یقیناً چہ پوہیرم یہ ہفہ غہ چہ تاسو یہ ہفہ نہ پوہیرم۔ او او خود لے آدم علیہ السلام

وَهُوَ یُحِلُّ شَیْءًا عَلَیْہِمْ ؕ دَہم دلیل دے کہ پارسہ کہ دعوی کہ توحید او کہ پارسہ
کاثبات کہ بحث بعد الموت یہ علم کہ اللہ تعالیٰ سرہ روستو ذکر کہ تصرفاتو
کہ ہفہ نہ۔

تنبیہ :- قرآن کریم کن قانون دے چہ کاثبات کہ توحید او قیامت دپام
دوہ قسمہ دلیلونہ یوحائے ذکر کوی یو قسم ہفہ چہ دلالت کوی یہ تصرف
او قدرت کہ اللہ او دویم قسم ہفہ چہ دلالت کوی یہ علم کہ ہفہ او دا یہ
اصل کن خلاصہ کہ صفا تو کہ اللہ تعالیٰ او مقصد کہ استدلال کہ یہ دلیل
کایت کہ سورۃ طلاق سک سرہ او دارنگ دلیلونہ یہ سورۃ انعام سوہ یونس
او سورۃ رعد کن مشتمل دی یہ دے دوہ مضامین خوبانداے او کہ دوارو
یہ مینج کن ملازمہ دہ یہ دلیل کہ سورۃ ملک سک سرہ۔

او علیہم صفت کہ اللہ تعالیٰ یہ قرآن کن یوسل دیرش کرتہ او اعلم نہ
خلویش او اعلم مخلو کرتہ ذکر دے۔

قائد :- دایت دلیل دے چہ علیم او عالم صفت کہ اللہ تعالیٰ دے یہ
دے معنی سرہ چہ عالم دے یہ کل غیزونو او داصفت ازلی او قدیم کہ
مخکب کہ وجود کہ اشیا و اور روستو وجود کہ اشیا و نہ۔ او دارنگ علم ہم

صفت کہ اللہ تعالیٰ دے اور قول کہ معتزلو باطل دے چہ ہغوی وائی عالم ^{۱۶۴} بغیر علم نہ۔ او اللہ تعالیٰ کہ خان کہ پارسہ علم ہم ذکر کرے دے لکہ سورۃ نساء سورۃ ہود تک سورۃ اعراف تک سورۃ رعد تک کہیں دی او نور ایا تونہ ہم دی او تفصیل کہ ایا تونو کہ علم کہ اللہ تعالیٰ زما پہ کتاب تنشیط الاذهان کہیں او گوری۔

نک کہ دے نہ تر خلور و ایا تونو پورے واقعہ کہ استغلاقی آدم علیہ السلام ذکر کیبی او دا واقعہ کہ خلافت کہ آدم علیہ السلام پہ قرآن کریم کہیں یو کرت ذکر کہ ربط کہ دے کہ مخکین سورہ پہ دیرو وجوہ سورہ دے اولہ وجہ دادہ چہ اول انسان احیاء ذکر شوہ بیا کہ ہغہ کہ ابقاء کہ پارسہ چہ کہ زمکے اشیاء ذکر کرل اوس کہ دے اشیاء نہ کہ فائدہ حاصلو کہ پارسہ کہ انسان خلافت ذکر کوی دویم ربط، کہ ابتداء کہ سورت نہ عظمت کہ قرآن ذکر و بیا مقصد کہ قرآن ذکر شو اوس کہ تنفیذ کہ دے مقصد کہ پارسہ مسئلہ کہ خلافت ذکر کوی۔

دریم ربط، مخکین دودہ انعامات ذکر شول کہ پارسہ کہ اثبات کہ توحید نو اوس ذکر کوی دریم انعام چہ ہغہ استغلاف او تعلیم کہ اسماء دے آدم علیہ السلام تہ او دا احسان دے کہ اللہ تعالیٰ کہ ہغہ پہ ہول اولاد پانہ دے۔

خلورم ربط، مخکین ذکر شو و ہو بکل شیء علیہم اوس کہ نفی کہ شرک فی العلم کہ پارسہ حال کہ ملائکہ او کہ ابلیس او آدم علیہ السلام ذکر کوی چہ کہ ہغوی کہ پارسہ علم بکل شیء نہ و۔

و اذ قال ربک، او کہ پارسہ کہ عطف کہ قصہ کہ استغلاف دے پہ قصہ کہ پیدائش کہ زمکے او کہ اسمانونو۔ اذ، کہ علماء عربیت اتفاق دے چہ اذ او اذ انوقت او کہ ظرفیت کہ پارسہ راغی اذ کہ پارسہ کہ تیر شوے زمانے او اذ کہ پارسہ کہ راتلو تک زمانے او کلمہ کلمہ کہ یوبل پہ حائے باندے استعمال کیبی او اذ کہ مستقبل سورہ کہ پارسہ کہ تیر شوے زمانے او اذ کہ ماضی سورہ کہ پارسہ کہ راتلو تک زمانے معنی و رکوی۔ قرآن کریم کہیں کہ اکثر قصو پہ سر کہیں اذ راغی او اذ خو ظرف دے او ظرف ہمیشہ متعلق غواری۔ او ابو عبیدہ او ہغوی چہ وئیلی دی چہ اذ پہ دائیہ حائے کہیں زیاتی وی نو پہ ہغہ باندے زجاج، نحاس او نولو مفسرین نو رد کرے دے نو کہ دے پہ متعلق کہیں اختلاف دے اکثر وئیلی دی چہ متعلق کہ دے پتہ وی یعنی اذ کر لیکن پہ دے

بنکاره شی او فرق معلوم شی ملائیکوته د انسانانو او د ملائیکو دویم د دے
د پاره چه دلیل شی په لوه والی د شان او د مرتبے د آدم علیه السلام -
ملائکه په قرآن کتب مفرد دیارلس کرتہ او تشنیه دوه کرتہ اوجمع ذکر او یا
کرتہ ذکر دے او په وجود د ملائیکو په هغه صفتونو سره چه په قرآن
اوسنت کتب ذکر دی ایمان راوړل فرض دی د هغه تفصیل په تشیط الاذهان
کتب ما ذکر کړی دے - ملائک جمع د مَلَک دے ماخو د دے د الوکة نه
رسالت ته وئیل شی یا د ملک نه ماخو د دے په معنی د قوّة باندے او تا
په دے کتب د تائیت د جمع د پاره یا د پاره د مبالغه دے - او ظاهراً داده چه دلته
مراد د الملائکه نه ټول ملائیک دی که اسمانی دی او که ارضی دی تخصیص
د پاره هیچ وجه نیشته -

إِنِّي جَاعِلٌ جَعَلَ په معنی د خلق سره دے لیکن فرق په دے د وار وکتب
دادے چه جعل په هغه ځای کتب ذکر کیږی چه څه صفتی معنی په کتب
موجود وی او خلق اکثر په صرف انشاء کتب ذکر کیږی - دلته هم معنی
وصفی د خلّافت ذکر دے -

فِي الْأَرْضِ مراد د دے ته ټوله زمکه ده د یوحصه تخصیص د پاره دلیل
نیشته دے او په دے کتب اشاره ده چه انسان په اسمان کتب هیچ قسم
تصرف نه لری او په زمکه کتب دغه ژوند او اسباب د سکونت د پاره دی -
خَلِيفَةً د دے مصدر تخلفاً او خلّافت راغی په معنی د روستوراللو او روستو
کیدلو او د بل په ځای باندے قائم کیدل، د دے استعمال په سورة
اعراف ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳ او سورة مریم ۱۶ او سورة زحرف ۱۲۸ کتب شویدا
دا وزن د فعيلة دے سمعانی وئیل دی چه خلیف او خلیفه یو شان دی
تاء د پاره د مبالغه ده - د خلیف جمع خلفاء راغی لکه په سورة اعراف ۱۶
۱۷ او سورة نمل ۱۶ کتب او د خلیفه جمع خلایف راغی لکه په سورة انعام
۱۴۵، سورة یونس ۱۶ او سورة فاطر ۱۶ کتب - او دا وزن اکثر مبینی
للفاعل راغی او مبینی للمفعول هم کیدای شی په معنی د (خلیفة) چه بل
څوک په هغه پسے راغی - دلته د خلیفه نه مراد په قول د ابن مسعود او
ابن عباس رضی الله تعالی عنهم او اکثر مفسرینو کتب آدم علیه السلام د
او اولاد د هغه تابع د هغه دی په دے وصف کتب لیکن په ذکر د پلار سره

حاجت پاتے تہ شوذکو اولاد تہ کدے وجے نہ داؤد علیہ السلام تہ ہم خلیفہ
وئیل شویدی یہ سورۃ ص ۱۱۱ کنیں اوکدے وعدہ ۴ مؤمنانوسرۃ شویہ
یہ سورۃ نور ۲۴ کنیں۔ او معنی کخلیفۃ دلتہ معروفہ معنی دہ یعنی خلیفہ
کطرف کاللہ تعالیٰ نہ پہ جاری کولوک احکامو اوکد اوامرو ادنوا ہی کھنہ
او پہ جاری کولوک حدود شرعیہ اوکد اقامت کدین کھنہ کنیں او دا وظیفہ پہ
اصل کنیں کھربی دہ او آدم علیہ السلام اول نبی وؤ پہ صحیح حدیث سرۃ
ثابت دہ او قوطبی وئیلی دی چہ رسول ہم وؤ خیل اولاد تہ یا آدم علیہ السلام
تہ خلیفہ پہ دے وجے سرۃ وئیل دے چہ روستورا غلے دے کتیر شوؤ
(ملائیکو کرمکے یا کپیریاتو) نہ دا قول ابن جوزی کابن عباس رضی اللہ
عنہما نہ نقل کریدے۔ او ابن کثیر وئیلی دی چہ مراد کدے قومًا یخلف
بَعْضُهُمْ بَعْضًا وَ قَرْنًا بَعْدَ قَرْنٍ دے اونسفی وئیلی دی مَنْ یَخْلُقْکُمْ اَوْ خَلْقًا
یَخْلُقْکُمْ نولفظ کخلیفۃ پہ دے معنی سرۃ مفرد جنسی دے اوکدے قول
تائید داسے ذکر شوے دے چہ روستو کاتَجَعَلَ فِیْهَا مَنْ یُفْسِدُ اَوْ اَعْتَاضَ
خو پہ آدم علیہ السلام باندے نشی کیدے بلکہ کھنہ پہ اولاد باندے
دے۔ دارنگ کدے تائید داسے چہ تولو انسانانو تہ خلفاء او خلائق وئیلی
شویدی سورۃ اعراف ۷۷ کسک سورۃ نحل ۷۷ او سورۃ یونس ۷۷ کسک
او سورۃ انعام ۸۸ کنیں۔ نو پنا پہ اول معنی کخلیفۃ نہ مراد حاکم شرعی (بادشاہ)
دے او پہ دویمہ توجیہ باندے معنی کھے نائب کپیریاتو او پہ دریمہ توجیہ
معنی دادہ داسے قوم او خلق چہ پہ یوبل پسے یہ نائبان او روستورانلوکی
وی۔ لیکن شوک چہ داسے معنی کوی چہ کاللہ تعالیٰ نائب نو دامعنی موہم
کباطل مقصد دہ چہ ہنہ احتیاج کاللہ تعالیٰ دے نائب تہ احوال داسے
چہ نائب ہنہ شوک بیسی چہ پہ ہنہ باندے فنا راغی یا کمزوری راغی
کبل چامداد تہ محتاج وی او اللہ تعالیٰ خو کدے حالاتونہ پاک دے۔
او کہ شوک اعتراض او کری چہ مفسرینو خلیفۃ اللہ او خلیفۃ من اللہ
او عن اللہ لیکلی دی؟ کھے جواب دادے چہ من اللہ او عن اللہ معنی
خود دادہ چہ کطرف کاللہ تعالیٰ نہ خلیفہ مقرر کرے شویدے او ہرچہ
خلیفۃ اللہ وئیل دی نو کھے پہ بارۃ کنیں تفصیل کسورۃ ص پہ تفسیر
کنیں او گوری۔ حاصل دادے چہ اللہ تعالیٰ آدم علیہ السلام او بنی آدم پہ

زمکہ کنیں دے خبریہ دیارہ پیدا کریدی چہ دین داللہ تعالیٰ پہ زمکہ کنیں
نافذ کیری او دے ہفتہ دتقیبہ دیارہ دزمکہ داشیائی نہ استفادہ اوکری او دلیل
ورپسے ایت کنیں راسی قَامَا یَا تَبِیْکُمْ مِیْیَیْ هُدَیْ فَمَنْ تَبِعَ هَذَا یَا (الایہ) او دے
وجہ نہ قرطبی ولتہ مسئلہ د علاقہ پہ تفصیل سورہ ذکر کرے دے او ابن
کثیر د ہفتہ نہ نقل کرے دے۔

خلاصہ دادہ چہ انسان د ژوند تیرولو دیارہ یو پورہ نظام تہ محتاج
دی لیکن د ہفتہ نظام اہلیت پہ کافر مشرک کنیں نیشتنہ حکمہ چہ ہفتہ مفسد
اوظالم دے تو معلومہ شوہ چہ دا کار دمسلمانانودے او د نظام دیارہ
صرف دوحی (منزل) قانون کافی دسپہ غیر منزل نظامونو کنیں دیر نقصان
دی۔ بیا دے نظام د نافذ کولو دیارہ تمکین فی الارض شرط دے چہ ہفتہ
پہ سورہ حج بلا کنیں ذکر دے او د تمکین د بقاء دیارہ پہ دغہ ایت کنیں کارونہ
ذکر کرے شوییدی او د تمکین د حصول دیارہ جہاد شرط دے اور وستو
د حصول د تمکین نہ انتخاب د خلیفہ ضروری دے او اوصاف د خلیفہ او
طریقہ د انتخاب د ہفتہ قرطبی پہ تفصیل سورہ ذکر کرے دی۔ او د ترتیب
دیارہ ژوند د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او د ہفتہ د صحابہ کرام رضی اللہ عنہم
مکملہ نمونہ دے۔ ک نور تفصیل دیارہ دامقام مناسب نہ دے۔

قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا سَوَالٍ :- ملائیک خود معصوم دی پہ اللہ تعالیٰ باندے
اعتراض نہ کوی نو دے قول شخہ وجہ دے ؟

جواب :- دا تیوس دے پہ طریقہ د استفسار د حکمت یعنی ہر کلمہ چہ
معصوم مخلوق شتنہ او د ہفتہ یا وجود ہفتہ قوم د خلافت دیارہ غورہ کوے
چہ پہ ہفتوی کنیں فسادات دی نو ہفتوی لہ دے ترجیح ورکولو سبب
شخہ دے ؟ لکہ چہ یواستاد پہ یومقام کنیں یو توجیہ د کلام لہ پہ نور
توجیہا تو باندے ترجیح ورکری نو شاگرد لہ حق شتنہ چہ د مرجح پہ
یارہ کنیں د استاد نہ تیوس اوکری تو معلومہ شوہ چہ دا اعتراض پہ اللہ
تعالیٰ باندے نہ دے لکہ چہ حشویہ (باطلہ فرقہ) وائی چہ ملائیک معصوم
نہ دی دے دے اعتراض د وجہ نہ، نو دا قول د حشویہ مردود دے پہ
ہفتہ ایا تو نو سورہ چہ صریح دی پہ یارہ د عصمت د ملائیکو کنیں لکہ
سورہ انشاء بک سورہ فحل بک سورہ تحریم بک۔

مَنْ يُفْسِدْ فِيهَا وَيَسْفِكْ الدِّمَاءَ فَسَادُ عَوَامٍ دے لیکن لوئے فساد شرک
او کفر کول دی نو دالوئے گناہ دے یہ حقوق الہیہ کنس او یہ حقوق العباد
کنس لوئے ظلم ناحق قتلونہ کول دی نو دالوئے گناہ دے یہ طور د مثال سرہ
ذکر کرلے۔ او یہ دے کنس اشارہ دہ چہ کافر مشرک او ظالم اہل د خلافت نشی
کیدالے۔ یَسْفِكْ سَفْک خاص د وینے د پارہ استعمال پیری او صبیح فیض
عام دی، د او بواو او بتکو د پارہ استعمال پیری۔

سوال :- آدم علیہ السلام او دہخہ اولاد خو ملائیکو لیدلے نہ وؤ نو
دوی تہ تخنگہ معلومہ شوعہ چہ هغوی بہ فساد او ظلم کوی آیا د دوی د پارہ
علم غیب شتہ دے ؟۔

جواب :- ابو حیان البحر المحیط کنس وئیلی دی چہ ملائیک بہ غیب باندے
علم نہ لری او داسے یہ تفسیر التہرالماد کنس ہم دی نو دے قول پارہ
مفسرینو درے وجہ ذکر کرے دی۔ اول داچہ اللہ تعالیٰ دوی تہ خبر
ور کرے وؤ لکہ بعض مفسرینو روایات لیکلی دی۔ دویم داچہ دوی قیاس
او کرو د غائب (چہ اولاد آدم دی) یہ حاضر لیدلے شوؤ یا ندے چہ جنات
وؤ۔ حکمہ چہ مخکنس د پیریانو سکونت وؤ یہ زمکہ باندے نو هغوی پیر
فساد ونہ او ظلمونہ او کرل نو اللہ تعالیٰ د هغوی نہ د زمکہ اختیار او احتل
نو ملائیکو او کتل چہ علت د فساد او ظلم خو د زمکہ خیز ونہ دی نو چہ
دا خیز ونہ بنی آدم تہ ور کرے شی نو دوی بہ ہم فساد کوی۔ دریم توجیہ
دادہ (قرطبی۔ کبیر وغیرہ غورہ کریدا) چہ د صفت د خلیفہ نہ دوی استنباط
او کرو یعنی خلیفہ تہ یہ یہ هغہ وخت ضرورت وی چہ فساد او ظلمونہ
کیری نو دلیل شو چہ یہ اولاد آدم کنس بہ فساد او ظلم وی۔ داروستنی د پارہ
توجیہ دلالت کوی چہ قیاس او استنباط کار د عقل والو د او یہ وخت
د نیشتنوالی د نص کنس بہ یہ قیاس او استنباط باندے عمل کیدایشی
اگر چہ احتمال د اصابت او خطا بہ کنس وی خو د حدیث صحیح بہ بنا
مصبیب تہ دوعہ اجرونہ او مخطی تہ یو اجر ملا ویبری یہ دے مسئلہ بانگا
ابن قیم الجوزیہ یہ کتاب اعلام الموقعین کنس طویل بحث کریدا۔
سوال :- بنی آدم موجود نہ وؤ او ملائیکو د هغوی بدای ذکر کرلے نو
داخو غیبت دے او ملائیک خو د گناہ نہ پاک دی ؟۔

جواب :- غیبت ہے تہ و ثیلے شی چہ مقصد پکبن صرف سپکوالے او توہین
کے غائب وی او هر کله چہ مقصد پکبن حفاظت کے دین او کے مسلمانانوی
لکہ بحث کے اسماء رجال پہ احادیث و کتب چہ ذراویا نو جرح ذکر کول پہ دے
مقصد دہ چہ حفاظت کے دین اوشی، نو دارنگ مقصد کے ملائیکو توہین کے
بنی آدم نہ وڈ بلکہ تپوس کول وڈ کے حکمت کے خلافت سرے کے وجود کے مانع نہ
چہ فساد او ظلم دے نو کے ہخہ مانع ذکر ضروری شو۔

وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَادِّیَا رَہ کے علت دے کے محذوف کے پارہ ربعی
دا سوال کے اَنَجْعَلُ اِیہ اعتراض او عیب کول پہ اللہ تعالیٰ باندھے نہ دی
عکہ چہ مونبر اللہ تعالیٰ کے هر عیب نہ پاک کنو ودا قول رازی پہ تفسیر
کبن ذکر کرے دے۔ اولسٹی و ثیلے دی چہ دا واد کے پارہ کے حال دے یعنی
پہ داسے حال کبن چہ مونبر کے فساد او ظلم نہ بچے یو تو ہخہ مخلوق چہ فساد
او ظلم والا دی پہ خہ وجہ سرے خلیفگان جو روے او مقصود ہے تپوس
کے مرجع دے لکہ چہ محکب ذکر او شو۔

سوال :- دا قول خود ملائیکو کے چیل محان کے پارہ نزکیہ او فخر او تکبر دے او
دا خو جائز نہ دے ۹۔

جواب :- اول خود دہ چہ نزکیہ کے ملائیکو کے پارہ جائز دہ عکہ چہ ہغوی
کے فخر او تکبر نہ معصوم دی لکہ چہ داسے حکم کے پارہ کے انبیاء علیہم السلام
دے۔ دویم دا چہ دا قول کے ہغوی پہ طریقہ کے نزکیہ سرے نہ دے بلکہ بیا
کے حقیقت حال دے پہ وخت کے ذکر کے طریقہ کے نزکیہ کے پارہ کے طلب کے علت کے ترجیح۔
فائدہ :- فرق پہ مینے کے تسبیح او حمدا او تقدیس کبن دا دے، صفات
کے اللہ تعالیٰ دہ قسمہ دی اول صفات سلبیہ یعنی کے هر عیب (چہ منافی
کے الوہیت وی) نہ پاکوالے او دیتہ تسبیح و ثیلے شی او دویم صفات ثبوتیہ ہخہ
ہم پہ دہ قسمہ دی صفات کے اکرام او صفات کے جلال (پہ دلیل کے ذوالجلال
والاکرام سرے) نو صفات کے اکرام داخل دی پہ حمدا کبن او صفات کے جلال
داخل دی پہ تُقَدَّسَ لَکَ کبن او دے وجہ نہ قرطبی او ابن جوزی معنی
کے تُقَدَّسَ پہ تُعْظَمُ لَکَ وَتُکَبَّرُ لَکَ سرے کرے دہ۔ دویم فرق تسبیح کے صفات
سرے تعلق لری او تقدس کے ذات سرے تعلق لری۔ دریم فرق تسبیح او حمدا
دوہرہ کے عقیدے او کے ذکر سرے تعلق لری او تُقَدَّسَ لَکَ پہ معنی (پاک

ساتو مونہ خانو نہ خیل کو بیچے کیسے ستانہ یا کہ رضا ستانہ) دانقل دے
 کہ ضحاک تہ پنا پہ دے معنی باندھے لہذا اجلیہ دے اوپنا پہ اول دوفہ معانو
 سرہ چہ لہذا کہ تاکیدت کی پراہ دے پہ دے لحاظ سرہ تسبیح بحمدی
 مقابلہ کہ یفسد فیہا دے محکمہ چہ توحید مقابلہ کہ شرک دے او تقدس مقابلہ
 کہ یفسد دے محکمہ چہ گناہ نہ بیچ کیدال مقابلہ کہ ظلم دی۔

سوال ۱۔ ملائیکہ خود معصوم دی یہ عصمت الہیہ سرہ یعنی یہ گناہ بابت
 ہیچ قدرت نہ لری نو ہنوی خان تہ ولے نسبت کوی پہ تقدیس کو لوسرہ؟
 جواب ۱۔ بعض وقت یوکارہ انسان پہ اختیار کیں نہ وی لیکن کہ تقدیس
 نعمت پہ طور سرہ خان تہ یے نسبت کو لے شی لکہ نسبت پہ انا آتیک پہ
 قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرَفُكَ (سورہ نمل نہ) پہ یو قول سرہ دا معجزہ او پہ
 بل قول سرہ کرامت دے او معجزہ او کرامت پہ اختیار کہ عبد کیں نہ وی
 او حال دا چہ نسبت متکلم تہ موجود دے۔

فائدہ علیٰ حمد پہ قرآن او سنت کیں اکثر کہ تسبیح سرہ پہ حرف دبا سرہ
 ذکر کیں کلمہ پہ عطف سرہ او کلمہ بغیر کہ عطف نہ۔ اشارہ دہ چہ تسبیح سرہ
 حمد یو خانے وئیل پکار دی او بآء کہ ملا بست کہ پراہ دہ دے یو وجہ دادہ
 چہ قرآن کریم کیں امر کہ تسبیح سرہ کہ حمد نہ او کہ کرتہ راغلے دے (تسبیح
 بِحَمْدِ رَبِّكَ) او تسبیح کہ ملائیکہ کہ حمد سرہ پہ قرآن کیں پہ بیٹھہ ایاتونو کیں
 ذکر دہ (سورہ رعد سب سورہ انبیاء سب سورہ زمر سب سورہ مومن سب سورہ
 شوری ہ) او تسبیح کہ ہر یو شیخ ہم کہ حمد سرہ یو خانے ذکر دہ (سورہ
 اسراء سب)۔ دویمہ وجہ دادہ چہ تسبیح کمال کہ توحید نہ فائدہ کوی شو
 پورے چہ حمد و سرہ نہ وی یعنی صفات سلبیہ او ثبوتیہ دواہ یو خانے
 منل توحید دے۔

قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ، دا جواب دے کہ ہنوی کہ تپوس کو لو پہ بارہ
 کہ حکمت کیں او دا جواب اجمالی یے پہ لفظ مَا لَا تَعْلَمُونَ سرہ ذکر کرد
 پہ دے کیں اشارہ دہ چہ پہ دے کیں چہ حکمتونہ دی چہ سنا سورہ
 علم نہ بھردی او پہ دے کیں اشارہ دہ چہ کہ اللہ تعالیٰ ہر یو کار کیں ضرور
 حکمت وی کہ چاہتہ معلوم وی او کہ نہ وی لیکن دا عقیدہ پہ ساقی دوجے
 کہ عبدایت نہ پہ کارونوہ اللہ تعالیٰ کیں حکمت معلومولہ کا ایمان او کہ عمل

الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ

نومونه د تلو غیزو تو رسنه د فائده د هغه ته بیائے ورائدے کول دغه غیزونه ملائیکو ته

فَقَالَ أَنبِيُّنِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ

پس او وئیل الله تعالیٰ خبر را کړئ ماته په نومونو را وئاندئ د دے غیزو نو که یثی تاسو

طريقین ۳۱) قَالُوا سُبْحَنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا

رشتینی - او وئیل ملائیکو پاک دہ تالو (د شریک د علم ته) نیشته هیچ پوهه مونږ لره

د پاره ضروری نه دی د دے وجه نه قرآن او سنت د احکام شرعیہ د پاره
د بیان د حکمتونو اهتمام ته دے کرپے اگرچه علم د حکمتونو د فائده و نه بحالی
ته دے لفظ د علم کنش دوه احتمالونه دی اول داچه د اصبغه د فعل متکلم ده
او دویم داچه د اصبغه د اسم تفضیل ده مضاف دے مَالًا تَعْلَمُونَ ته لیکن
معنی تفصیلی پکنش مراد نه ده - او تفسیر د مَالًا تَعْلَمُونَ په ایت ۳۱ کنش
موجود دے او دارنگ په عِلْمًا د مآه کنش ذکر د هغه حکمت ته اشاره ده -
او د دلیل دے چه د ملائیکو د پاره علم محیط او علم کلی او علم الغیب تیشته
او قرطبی وئیلی دی چه مَالًا تَعْلَمُونَ نه مراد مآگان و مآیکون او مآهوکا کنش دے -
۳۱ په دے ایت کنش ذکر د هغه سبب د فضیلت د آدم علیه السلام دے چه
سبب دے د پاره د خلافت ارضی او دے سبب ته اشاره شویده پدے قول
کنش چه مَالًا تَعْلَمُونَ - او د امعطوف دے په پت عبارت باندے چه (آدم بی)
پیدا کړو په هغه طریقے سره چه په قرآن کنش محائے په محائے ذکر ده -
وَعِلْمًا نسبت د تعلیم الله تعالیٰ ته په قرآن کنش په دوه طریقو سره دے
اوله طریقہ تعلیم وړکول انبیاء علیهم السلام ته او مراد په هغه سره
تعلیم وحی دے او دویمه طریقہ تعلیم وړکول دی نور و انسانانو ته
نو مراد په هغه سره تعلیم دے په واسطه د انبیاء علیهم السلام او د کتابونو
د هغوی او د نور و بیان کوونکو - او په دے مقام کنش طریقہ د تعلیم په
طریقہ د وحی سره ده پشان د نور و انبیاء علیهم السلام - یا په طریقہ
د پیدا کولو د علم او د استعداد سره په هغه کنش -

سوال :- تعلیم خو په طریقہ د افادے او استفادے سره وی او هغه مخکنش

علم پہ یولغت باندے غواری تو هغه علم چہ آدم علیہ السلام تہ بیوہ کی لکھو
توہ هغه نہ مخکس علم کہ بل لغت یے غویش تو نو تسلسل لازمیری ۹۔
جواب :- تعلیم کا اللہ تعالیٰ انبیاء و تہ مشایہ نہ دے کہ تعلیم کہ بندہ کا نوسرہ
پہ کورنی کنس لکہ شنگہ چہ نور صفتونہ کہ اللہ تعالیٰ کہ تشبیہ نہ پاک دی
تو دا تعلیم پہ طریقہ کہ وحی سرہ دے یا دا چہ پہ طریقہ کہ علم استعدادی
پیدا کولو سرہ خو علم کہ هج لغت کہ مخکس نہ نہ غواری۔

اکم دا عبرانی لفظ دے اوادمہ پہ عبرانی ژبہ کنس خاورے تہ وٹیلے نئی
قاسمی داسے وٹیلی دی او کہ دے لغت موافقت راغلے دے کہ عربی سرہ پہ
دے لفظ کنس تو پہ عربی کنس دا ماخوذ دے کہ آدمۃ الارض و آدمیہا نہ
رخ کہ زمکہ تہ وٹیلے شی، یا ماخوذ دے کہ آدمۃ نہ او هغه سمرۃ (غنم رکی) تہ
وٹیلے شی تو وجہ کہ تسمیہ کہ آدم پہ دے قول سرہ دادہ چہ پہ حدیث کہ ترمذی
کنس وارد دی چہ اللہ تعالیٰ پیدا کرے دے آدم علیہ السلام یوموتی نہ چہ
راخستلے وڈ کہ مخ کہ زمکہ تہ تو پیدا کیری اولاد کہ هغه پہ طریقہ کہ رنگون و صفاتو
کہ زمکہ سگریعتی سرہ، سپین، تور او کہ دے پہ مینخ کنس او نرم طبیعت والا و سخت
او دتہ شان یے کاظم او قائمہ متد ترمذی وٹیلی دی چہ دا حدیث حسن صحیح کہ حاکم
هم داسے روایت را ورے دے او هغه تہ یے صحیح وٹیلی دی۔ او وجہ تسمیہ پہ
دویم احتمال سرہ دادہ چہ آدم علیہ السلام خو غنم رنگے (سور سپین) وڈ۔
پہ دے ایت کنس دا نوم ذکر کول بیان دے کہ پاره کہ مصداق کہ خلیفۃ نہ چہ
مخکس ایت کنس ذکر شوے دے او تعلیم ور کول کہ اللہ تعالیٰ آدم علیہ السلام
تہ بشکارہ دلیل دے چہ هغه نبی مکلم وڈ لکہ چہ پہ حدیث کنس راغلی دی۔
فائدہ :- قرآن کریم کنس کی او وکشتو انبیاء علیہم السلام نومونہ ذکر دی
آدم - موسیٰ - ابراہیم - اسماعیل - اسحاق - یعقوب (اسرائیل) - عیسیٰ - ہارون
داؤد - نوح - عمران - زکریا - یحییٰ - ایوب - یونس (ذوالنون) - سلیمان - یوسف
الیاس - الیسع - ہود - شعیب - صالح - لوط - ادریس - ذوالکفل - عزیز محمد (احمد)
صلوات اللہ و سلامہ علیہ و علیہم اجمعین۔ اوہ ذوالقرنین اولقمان پہ
بارہ کنس اختلاف دے کہ اہل علمو چہ دوی انبیاء وڈ او کہ اولیاء اللہ وڈ
الاسماء کلہا اسماء جمع کہ اسم دہ او پہ عربیت کنس کہ اسم مختلف اطلاقا
دی۔ اول اسم مقابل کہ فعل او حرف پہ دے معنی سرہ صفاتو تہ شامل کہ

دویم اسم مقابل کصفت۔ دریم اسم پہ معنی کہ مسٹی لکہ زیدنا قائم۔ مخلورم
 مرکب کحروفونہ لکہ آسدا ثلاثہ حروف۔ پنجم اسم تعبیر کہ مسٹی۔ شپیم اسم
 پہ معنی کہ علم سر۔ اوم اسم پہ معنی کہ وصف۔ قرطبی کہ محاسنہ نقل کرے
 دے چہ کہ اسماء نہ مراد دلنہ اسماء اجناس او انواع دی (شخصی نومونہ
 مراد نہ دی) اوسوہ کمنافعوہ ہفہ نہ۔ لکہ انسان۔ زمکہ۔ اسمان۔ ثاروے۔
 دریاب۔ غر۔ خر۔ اس اوین وغیرہ دارنگ ہول لغات (ژی) او ملا ٹیک او
 آلات لکہ کاسہ اوسہسی وغیرہ او کدے ہر یوفائداے او طریقہ کاستعمال
 یے ہم ورتہ او بشودلہ۔ امام رازی ہم وٹیلی دی چہ مراد کہ اسماء نہ صفات کہ
 خیزونو او خواص کہ ہفہ او فائداے کہ ہفہ دی۔ محکہ چہ صرف نومونہ یا کول
 پہ مختلفو لغاتو سرہ شہ کمال نہ دے شو پورے چہ کہ ہفہ خیزونو کمنافعوہ
 خبر نہ وی۔ کلاً ظاہر کہ دے نہ استغراق دے لیکن مراد کہ دے نہ استغراق
 عرفی دے لکہ پہ تفصیلاً کک شئی ککبں پہ صفت کہ تورات ککبں (سورہ انعام
 سورہ اعراف ۱۲۵) کک جیل (سورہ بقرہ ۲۴) کک الطعام کان جلد لکبی انرا میل
 (سورہ العمران ۹۷)۔ ولا تقعدوا بکحل صراط (سورہ اعراف ۳۷)۔ دارنگ پہ
 سورہ توبہ ہ۔ سورہ یونس ۳۷ ککبں۔ اوداے دیرایا تو نہ چہ پہ ہفہ ککبں
 استغراق حقیقی مراد نہ دے۔ اوکوم روایات چہ مفسرینو نقل کریدی
 نو ہفہ ہم دلالت نہ کوی پہ علم کجمع جزئیاتو بلکہ اجناس او انواع مراد
 دی لکہ چہ ککبں ذکر شول او الوسی پہ روح المعانی ککبں لیکلی دی چہ حق
 زما پہ نیز دادہ چہ علم کہ ہفہ خیزونو مراد دے چہ تقاضا کوی منصب خلافت
 لہ تو کہ دے ایت نہ کہ بریلیا تو استدلال کول پہ علم کلی کہ ادم علیہ
 السلام دیا رہہ دا باطل دے۔

ثُمَّ عَرَضَهُمْ لِصَمِيرٍ رَاجِعٍ دے مسمیا تو نہ چہ کہ الْأَسْمَاءُ نہ التزاماً معلومی
 محکہ چہ اسم بغیر کہ مسٹی نہ نہ وی او دارنگ عرض کہ اسماء عین علم
 کہ اسماء دے نو ہفہ مراد نہ دی۔

سوال :- کہ عَرَضَهُمْ پہ عَاجِئے عَرَضَہا ولے نہ وٹیلو؟
 جواب :- کہ ہائے وٹیلے وے نو ظاہراً دلیل وڈ چہ اسماء ترینہ مراد
 دی او حال دا دے چہ مسمیات مراد دی او ہرکہ چہ مسمیا تو ککبں شہ عقل
 والا وونو کہ ہغوی کہ شرافت کہ وجہ نہ یے غلبہ وکرہ ہغوی لہرہ پر غیر

أُولَى الْعَقْلِ بَانْدے۔ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ طَرِيقَهُ دَعْرَضِ
 دَاوِدَ چہ یوحنا یسے ورتہ پیش کرو او ورتہ یسے اوٹیل چہ دے دے نوم او دے
 فَاثِدے غدی۔ فَقَالَ فَأَذْیَارَہ د تفصیل د عرض دہ یا فَاذْیَارَہ د تعقیب دہ
 پنا پہ اول عرض سرہ بعینہ اَنْبِئُونِی دے او پنا پہ دویم عرض سرہ صرف یسے
 کول د شیز و نو دی۔ اَنْبِئُونِی صیغہ امر اگرچہ حقیقہ د ایجاب د پآرہ راخی لیکن
 د ہفہ نہ علاوہ د نور و معانہ د پآرہ ہم راخی لکہ چہ علم اصول الفقہ کنش د ہفہ
 تفصیل دے او ہفہ نورے معانی د اسلوب د کلام او د قرینہ نہ معلوم میری
 نو دلتہ امر د پآرہ د اظہار د عجز د ہغوی دے چہ اشارہ او شئی چہ عبادات د
 تسبیح او حمد و تقدیس مستلزم نہ دی علم د ہر شیز لڑہ۔ فرق پہ مابین د
 د انباء او د تعلیم کنش دادے چہ تعلیم کنش افادہ مقصدا وی متعلم تہ۔ او انباء
 عام دے اکثر یہ ہفہ عاٹے کنش استعمالی بی چہ افادہ د متعلم پکنش مقصود
 نہ وی دلتہ ہم پہ اَنْبِئُونِی کنش افادہ د ملائیکو اللہ تعالیٰ لڑہ مقصود نہ دہ
 د دے وجہ نہ علمونی نہ دے وٹیل۔ بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ مراد د اسماء نہ نومونہ
 د شیز و نو سرہ د منافعو د ہغوی دی۔

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ جَزَاءُ يَسے پتہ دہ فَاَنْبِئُونِی۔ سوال دادے چہ پہ دے کنش
 تعلیق د صدق د ملائیکو پہ اَنْبِئُونِی پورے کرے دے او انباء نحو د ملائیکو
 قدرت او علم نہ پھر دہ نو پہ انتفاء د مشروط (جزاء) سرہ انتفاء د شرط
 راخی نو دلیل شو پہ کذاب د ملائیکو باندے او حال دادے چہ ملائیک نحو
 معصوم دی ۹۔

جواب :- صدق لکہ چہ مقابل د کذاب راخی نو دارنگ مقابل د خطا ہم
 راخی نو دغہ و خت صدق پہ معنی د اصابت سرہ وی یعنی رسیدال حق تہ
 د دے وجہ نہ ابن جریر او ابو حیان وٹیلی دی چہ د دے معنی مصیبین د
 او بل تاویل یسے د صدق پہ علم سرہ کرے دے یعنی صَادِقِينَ پہ معنی عَالَمُونَ
 بِالْأَسْمَاءِ دے۔

سوال :- صدق او خطا او کذاب ہو متعلق دی د یو کلام سرہ چہ ہفہ پہ
 خارج کنش موجود وی نو دلتہ نحو د ملائیکو دوا کلامونہ و د یو اَنْبِئُونِی
 مَنْ يُفْسِدُاهُ او دویم و تَحْنُ تُسَبِّحُ اہ او دا خود و اہرہ رشتیا دی ۹۔

جواب :- قاسی وٹیلی دی چہ صدق لکہ چہ یہ منطوق (وینا) د کلام پورے

إِلَّا مَا عَلَّمْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿۲۲﴾

مگر دوسرے چہ تا پوہہ را کریدہ۔ یقیناً صرف تہ پوہہ یے رہے ہر جہ) او یوح کار والا ہے۔

متعلق کی بری نوکلہ یہ لازم کہ ہتہ منطوق پورے ہم تعلق لری یعنی کلامہ ملائیکو نہ لازمًا معلومیدالہ چہ موثر (ملائیک) حقدار کہ خلافت یو نو نسبت کہ صدق دغہ لازمی خبر طرف تہ دے۔

فائدہ عل حاصل کایت دادے چہ خلافت ارضیہ ہتہ شوک کولے شی چہ کہ زمکہ کہ خیر و نو یہ منافع او کہ ہتے یہ استعمال باندے پوہہ لری او دا استعداد اللہ تعالیٰ ادم علیہ السلام تہ ورکپے دے او کہ ہتہ اولاد تہ یے ہم ورکپیدے او ملائیکو کتب دا استعداد نہ و۔

فائدہ عل دادلیل دے یہ فضیلت کہ علم باندے او یہ دے خبر چہ علم شرط دے کہ پارہ کہ خلیفہ کہ دے وچے تہ قرطبی پہ شرط دویم او دریم (کہ خلافت) کتب لیکلی دی چہ خلیفہ کتب اتفاق شرط دادے چہ اہلیت قضا پکبش موجود وی او اہلیت کہ قضاء دادے چہ مجتہدا وی او دارنگ پہ تدبیر کہ فوج او یہ امور کہ جنگ او یہ انتقام کہ ظالم نہ کہ پارہ کہ مظلوم پہ داسے امور انتظامیہ سیاسیہ باندے ہم نبیہ علم لری۔ او یہ دے کتب اشارہ شوع چہ علم کہ عبادت نہ افضل دے۔

۳۳ پہ دے ایت کتب اظہار کہ مجز کہ ملائیکو دے کہ علم کہ اسماء نہ یہ اقرار کہ ہغوی سرہ۔

سُبْحٰنَكَ يٰه دے کلمہ ذکر کولو کتب اشارہ دہ چہ موثر اعتراض پہ اللہ تعالیٰ باندے نہ دے کرے او خیلہ لوئی کول او سپکوالے کہ بنی آدموز موثر مقصود نہ دے او دا کلمہ اکثر کہ کلام پہ سرکبش کہ اعتراف کہ قصور کہ پاک ذکر کیدیشی لکہ موسیٰ علیہ السلام پہ سورۃ اعراف ۳۳ او یونس علیہ السلام پہ سورۃ انبیاء ۸۷ کتب کہ توبے پہ افتتاح کتب دا کلمہ ذکر کرے دہ۔ دلالتہ کہ دے مراد ابن جریر او قرطبی ذکر کرے دے تَنْزِيْهَا لِلّٰهِ مِنْ اَنْ يُّكُوْنَ اَحَدًا يَعْلَمُ الْغَيْبَ غَيْرُكَ یعنی اللہ تعالیٰ کہ شریک فی العلم نہ پاک دے بل عالم الغیب سیوا کہ ہتہ نہ نیشتنہ کہ چرے وے نو موثر تہ بہ علم کہ ہر چیز وے۔ کو پاکہ دایو دعوی دہ کہ نفی کہ علم الغیب کہ غیر اللہ نہ او دلیل کہ ہتہ دا قول لَا عَلِمْنَا اِلَّا مَا عَلَّمْنَا دے۔ قرطبی دلالتہ پہ تفصیل سورۃ لیکلی دی چہ ادب

کے ملائیکہ اور انبیاء و فضلاء کو داد دے چہ یہ کومہ مسئلہ نہ پوہیجی
تو کلا اَعْلَمُ اور کلا اَدْرِی دے دائی۔ او شوک چہ دا کلمہ استعمال لول بدگنری
نو ہنہ ریاست غواہی اور انتصاف دی، او یہ دے باب کبش یے دیر
روایات ذکر کرنے دی (ہنہ او گوری)۔

إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا دایشان کلا اِلَیْمَا شَاء دے چہ یہ سورۃ بقرہ ۲۸۵ کبش دے۔ دا
صریح رد دے یہ ہنہ چا باندے چہ کلا ملائیکہ کو دیا رۃ علم بکل شی او علم
غیب ثابتوی۔

سوال :- کہ او ویلے شی چہ یہ نفی کبش علم ذاتی مراد دے او یہ اثبات (استثنا)
کبش علم عطائی مراد دے تو کہ دے نہ نفی کلا علم غیب کلا ملائیکہ نہ ثابتوی
جواب ع دادے چہ دا قید و نہ لگول تحریف دے کلام الہی او خلاف
دے کلا مذہب کلا تہو لو اہل علم و نہ محکمہ چہ علماء سلف نہ دا تقسیم رذاق
او عطائی نقل نہ دے۔

جواب ع کہ یہ استثناء کبش مراد ہم علم بکل شی و شی نو استثناء کلا بہ
کلا نہ راشی او دا باطل دہ یہ نیز کلا تہو لو اہل عربیت باندے۔
عَلَّمْتَنَا ظاہر کلا لفظ دلیل دے چہ علم کلا ملائیکہ صرف یہ تعلیم کلا
تعالی سرہ دے دلیل چا واسطہ کلا ہغوی کلا پارہ نیستہ نو دا خبرہ چہ یہ عوام
کبش مشہورہ دہ چہ شیطان استاد و و کلا ملائیکہ دا باطلہ خبرہ دہ کلا ہغے ہیج
دلیل نیستہ۔

إِنَّكَ أَنتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ، قواصل کلا تہو لو ایہ تو نو کلا ہغے ایہ تو نو سرہ ضرور
مناسبت لری دلنہ ہم مناسبت کلا الْعَلِيمُ کلا علم لنا سرہ شتہ دے یعنی
تہ یہ ہر چیز باندے عالم یے او دا سے علم موثر لہر نیستہ او الْعَلِيمُ کلا
مَا عَلَّمْتَنَا سرہ مناسب دے یعنی تاچہ موثر تہ بعض علم را کریدے تو
ہنہ ستا کلا حکمت تقاضا دہ۔ حَکِيمٌ ما خود دے کلا حکمت تہ او کلا حکمت
معنی دادہ چہ ہر فعل کلا ہنہ کلا حکمت نو او فائدہ و نہ کلا یا ما خود دے
کلا حکم نہ یعنی پورہ او مناسب فیصلہ کوو تہ دے۔ امام رازی و بیلی دی چہ کلا
حَکِيمٌ معنی دادہ چہ کلا ہنہ یہ فعل باندے کلا ہیچا اعتراض نشی کیدلے کہ
ادم علیہ السلام لہر علم کلا اسماء و کریدے او ملائیکہ کو لہ یے نہ دے
ورکریے نو ہنہ باندے ہیچا اعتراض نشی کیدلے۔

قَالَ يَا آدَمُ أَنْذِرْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ

و رسیل اللہ تعالیٰ، اسے اہم علیہ السلام خیر و کم دویٰ بہ نومون (واقعات) دیکھیں و نو، پس حکم علیہ خبری و کم حق و

بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ إِنِّي

بِه تَوْمُونِ (اَوْ اَلَّذِي) تَهْقَهُ خَيْرٌ نُونِ، تَوَاوَيْلُ اللَّهِ تَعَالَى اِلَآئَهُ وَوَيْلُ مَا تَأْسُوهُ چِه يَقِينًا خَه

أَعْلَمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ

یہ یثوغیر و تو د اسمانوتو او د زمکے او خہ یو غیریم

مَا تَبَدُّونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٢٢﴾

یہ ہفتہ تاسو نے منکام کوئی اور یہ ہفتہ خدا چاہے تاسو نے پہنچی۔

۳۱ ہر کلمہ چہ علم د'ادم علیہ السلام پہ اسمائی باندے او علم د'علم د'ملائیکو
پہ ہن باندے ذکر شو نو اوس ذکر کوی اعلام د'ملائیکو پہ علم د'ادم علیہ
السلام اسماء و لولہ کد پیارہ چہ دوی تہ د'ہنہ فضیلت او حکمت د'استخلاف
د'ہنہ معلوم شی نو او فرمائیل پے قال یا آدم۔

اُنْبِئُهُمْ بِاسْمَائِهِمْ دلتہ ہم انبیاء ذکر شوہ حکمہ چہ ملائیکو کتب استعداد
کہ منافعوک اشیاؤ نیشنہ خوچہ صرف ہغوی تہ معلوم شی علم دادم علیہ السلام
یہ اسماء و باندے۔

فَلَمَّا أَكْبَرُاَهُمْ بِأَسْمَاءِ يَهُمُ أَنْبَاءُ قَوْلِي أَوْ عَمَلِي كَدُّوَارٍ وَاحْتِمَالٍ شَتَّى دَعَا عَمَلِي
دَاجِحَ كَهْفَوِي بِهِ وَرَأَى دَعَا كَبَعْضِ تَحَاوُزٍ وَنَوْنِهِ فَائِدَةٍ وَاحْتِمَالٍ -

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ دَلَّتْهُ لَفْظُ أَلَمْ دِيَّارُهُ دَنْتِيهِ دَمُهُ لَكِهِ يَهُ أَلَمْ تُكْرِكُنِي أَوْ
اسْتَفْهَامُ انْكَارِي بِهِ نَفْيُ بَانْدَامِ دَاخِلِ دَمُهُ دِيَّارُهُ دَنْتِيهِ دَمُهُ لَكِهِ يَهُ أَلَمْ تُكْرِكُنِي أَوْ

وَتِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الَّتِي كُنَّا نُزِّلُهَا عَلَيْكَ لَعَلَّ لَكَ تَحْفَظُهَا
وَتُؤْتِي بِهَا وَتُذَكِّرُهَا لِقَائِ رَبِّكَ وَتُحَذِّرُهَا مِنَ الْكَفْرِ وَالتَّكْذِيبِ

تو نتیجہ ترینہ را اوعی چہ لا تعلمون غیب السموات اے تو صریح دے یہ نفی
کے علم غیب کہیں کہ ملائکہ کو نہ اور قرطبی دلتہ تصریح کرے دے چہ دا دلیل دے

یہ دے عبرت باندے چہ ہیچوک علم پہ غیب باندے نہ لری سیوا دے حق نہ
چہ اللہ تعالیٰ انشاء علیہم السلام تہ خہ بنود نہ کریدہ یہ وحی سرہ نودعوی

کے علی غیب نہ فحی میا تو او کا ہنا تو بالکل دروغ دعویٰ ہے۔ غیب مصداق ہے

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا

او کله چه او وئیل مونو ملائیکو ته سجد او کړی آدم (عليه السلام) ته نوسجد او کړی ټولو

إِلَّا ابْلِيسَ ط ابْنِي وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ

مکر ابلیس او تکبر - انکار ټی او کړ او ځان ټی لو ټی او کړ او وو دے

مِنَ الْكَافِرِينَ ۝ وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ

د کافرانو ته - او او وئیل مونو: اے آدم (عليه السلام) اوسیدو

په معنی د ما غایب فی السموات ا ه سره -

سوال :- د الله تعالی ته خو هیڅ څیز پټ نېشته نو څه رنگ هغه ته ټی غیب (پټ) او وئیلو :- جواب :- مراد د ا دے چه ما غایب عَنِ الْخَلْقِ (هغه چه د مخلوق ته غایب دی -

وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ د ما تَبْدُونَ ته مراد هغه قول دهغی دے چه أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُهَا او مَا تَكْتُمُونَ ابن عطیه وئیلی دی چه د اجماع په معنی د مفرد دے یعنی ابلیس (چه په ملائیکو کښ ابادو ټی) هغه په زړه کښ تکبر او حسد او معصیت پټ ساتلو او غوره د اده چه مراد د دے نه عموم دے چه ټول ښکاره او پټ رازونه الله تعالی ته معلوم دی - شریینی وئیلی دی چه د دے واقع ته معلومه شوه چه انبیاء علیهم السلام افضل دی د ملائیکو ته ځکه چه علم افضل دے د عبادت نه او معلوم غوره وی د متعلم نه او د ا مسلک د اهل سنت و الجماعت د دے دارنگ معلومه شوه چه په علم د ملائیکو کښ زیاته هم راتله شی نو خلاف ثابت دے فلسفیانو لړه چه هغوی دوی ته عقول وائی او وائی چه د دوی په علم کښ زیاته نه راځی - دارنگ معلومه شوه چه الله تعالی علم لری په څیزونو مخکښ د وجود د هغه نه - او دارنگ نسبت د تعلیم الله تعالی صحیح د لیکن د معلم اطلاق په الله تعالی باندې صحیح نه دے ځکه چه هغه منقول نه دے او دارنگ معلومه شوه چه لغات او ژبه ټولې توقیفی دی یعنی الله تعالی ښودلے دی آدم علیه السلام ته -

نکته ربطه دا ذکر د مخلورم انعام عام دے په بنی آدم باندې چه هغه ا کرام

دے پلار دے دوی دے یہ سجود ملائیکو او پہ جنت کتب داخلول او خطائی دھنہ
 پہ توجہ دھنہ سرہ معاف کول او دے توجہ کلمات بنودل او دے اللہ تعالیٰ دے طرف
 تہ دے بنی آدم دے ہدایت انتظام جاری ساتل ترخاتم النبیین صلی اللہ علیہ
 وسلم پورے او دا انعامات دیلو تہ دے پارہ دے دے عومے دے توحید دی چہ اعبدا و
 ربکم دے۔ دویم دا چہ مخکس نفی دے علم غیب او شوق دے ملائیکو تہ نو اوس نفی
 دے علم غیب کوی دے آدم علیہ السلام او دے ابلیس تہ چہ دا دوارہ انواع دی دے اہل
 علم و عقل پشان دے ملائیکو نو دا متعلق دے دے دے ہُو بَکَل شَیْءٍ عَلَیْمُ سرہ
 دریم دا چہ مخکس ذکر شو خلافت دے آدم علیہ السلام او اہلیت دھنہ پہ
 سبب دے علم سرہ او ظاہر کرے شو اہلیت دھنہ پہ ملائیکو باتل نو اوس
 حق دے خلیفہ ذکر کوی چہ ہنہ دھنہ اکرام او دھنہ اتقیاد دے پہ اذن دے
 اللہ تعالیٰ سرہ۔

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ سَـوَالٌ ۖ فَمَخْبِسٌ وَاقِعَةٌ کِبٰشٌ قَالَ رَبِّکَ اَوِیْہ دے کبش
 قُلْنَا اَوِیْہ۔

جواب:۔ ہلتہ دے استخلاف او تعلیم ذکر و دے امور دے تربیت دی دے اللہ
 تعالیٰ دے خلق و لہ او دلتہ دے تعظیم او دے اکرام او دے امر کولو ذکر دے او مناسب
 دے دے سرہ تعظیم دے اللہ تعالیٰ او عظمت دے امر دے اللہ تعالیٰ دے دے دے و
 پہ صیغہ دے جمع متکلم سرہ ذکر شو۔

لِلْمَلٰٓئِكَةِ سَـوَالٌ مراد دے تہ ہول ملائیک دی ظاہر ہم دلالت کوی او دارک
 سورۃ حجر سنہ ہم او دا قول دے عام علماء دے کتاب او سنت دے او قاسمی
 دے شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ تہ نقل کرے دے چہ چا دے خلا
 قول کرے دے (خاص ملائیک دے مکے جے مراد کریدی) نو ہنہ قرآن
 رد کوی پہ کذاب او بہتان سرہ یعنی دے دے تخصیص ہیچ دلیل نیستہ۔

فائدہ:۔ اختلاف دے دے مفسرینو چہ واقعہ دے استخلاف پہ سجود باندا
 مخکس دے او کہ روستودہ۔ ابن کثیر وغیرہ دا غورہ کرے دے چہ واقعہ دے
 سجود مخکس دے او تعلیم الاسماء او استخلاف روستودے ہغوی دلیل
 نیولے دے پہ سورۃ حجر سنہ سرہ چہ پہ ہنہ کبش دے پیدائش دے آدم علیہ
 السلام تہ مخکس و بیلی و چہ ہنہ تہ پہ سجود کوی او دوی دے چہ
 دلتہ کبش و او دے قُلْنَا دے ترتیب دے پارہ تہ دے۔ دویم قول دے بعض

مفسرینو دادے چہ واقعہ کاستخلاف اوتعلیم پہ واقعہ کسجود باندے
 مخکین دہ اودا دظاہرہ قرآن سرہ موافق دے اوایت کسورۃ حجر کتب
 امر کسجود تعلیقاً دے نو حاصل دادے چہ اول اللہ تعالیٰ ملائیکوتہ خبر
 وکر وچہ خلیفہ پیدا کوڈم اوہعہ بہ بشروی کخاوری اوخچہ نہیے جوړم
 اوچہ پیدا او جوړیے کریم نو بیایہ ورتہ سجداہ کوئی بیایہ پیدا یے کرو تو
 تعلیم کاسماو یے ورتہ اوکرو او بیایے ملائیکوتہ امر تنجیزی اوکرو چہ
 اوس ورتہ سجداہ اوکری او دے وجہ دریم ربط کتب ہم تیرہ شویده۔
 قائداہ :- دا واقعہ کسجود لآدم پہ قرآن کریم کتب او سورتو نو کتب ذکر
 دہ (بقرة۔ اعراف۔ حجر۔ اسراء۔ کھف۔ طہ۔ ص) اوپہ ہر سورت کتب پہ
 تعبیراتو کتب لولہ فرق دے اوپہ ہر سورت کتب کجدا اجدا مقصد ک
 پارہ واقعہ ذکر شویده۔ پہ دے سورت کتب مقصد ذکر کاتعاما تو دے
 چہ کھ ذکر پہ اول ربط کتب تیر شوے دے اوپہ ہر سورت کتب جدا جدا
 مقصد پہ تفسیر کتب ذکر کرے شوے دے اوہرکہ چہ دلتہ عظمت کاتعام
 مقصد دے دے وجے نہ خلور کرتہ لفظ کقلنا ذکر کرے شویده۔

اشجداً و الا ذکر۔ سجداہ پہ لغت کتب انحاء یعنی سرینکتہ کول دی، خضوع
 او عاجزی کول، اطاعت او انقیاد کول۔ دامعانی اہل لغت ابن منظور وغیرہ
 او مفسرینو قرطبی شربینی وغیرہ ذکر کرے دی۔ او سجداہ پہ عرف
 کتب تنہاے ایستودل دی پہ زمکہ باندے مطلقاً کہ کتعظیم پہ طوروی
 یا کاکرام یا تحیہ و سلام یا کعبادت پہ طوروی اوپہ اصطلاح کشرع
 کتب سجداہ تنہاے پہ زمکہ باندے ایستودل دی پہ نیت (عقیلہ) کعبادت
 سرہ اودا ثولے معانی پہ قرآن کتب استعمال شویدی۔ فراء وئیلی دی چہ
 پہ ایت والنجم والشجر يسجدان کتب معنی کخضوع او عاجزی مراد دہ
 او کدے سورت پہ ھ کتب انحاء (پہ طریقہ رکوع) او انقیاد و اطاعت
 مراد دے۔

اوانواع کسجود درے دی اول سجداہ پہ سرینکتہ کولوسرہ کپارہ
 کتحیہ او اکرام دویم مخ پہ زمکہ باندے ایستودل پہ نیت کاکرام پہ وخت
 کسلام کتب۔ دا دوارہ پہ مخکین امتو نو کتب جائز و اودا طریقہ پہ فارس
 کتب موجود وے اودا دوارہ زمونہ پہ دین کتب منسوخ دی مفسرینو

دے ایت یہ تفسیر کنش قول دے نسخ بشکارت لیکل دے شربینی و ثیلی دی
 فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ بَطَلَ ذَلِكَ بِالْإِسْلَامِ وَالْكَلامِ خازن ہم داسے عبارت و ثیلی
 دے اولسفی حنفی و ثیلی دی گان سُجُود التَّحِيَّاتِ جَائِزًا فِيمَا مَطْنِي ثُمَّ شَيْءٌ يَقُولُهُ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ لِسَلْمَانَ لَا يَنْبَغِي لِمَخْلُوقٍ أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ (مِنْ الْمَخْلُوقِ)۔
 ابن کثیر و ثیلی دی قَدْ كَانَ هَذَا مَشْرُوعًا فِي الْأُمَمِ الْمَاضِيَةِ وَكَفَيْتُهُ نَسِخٌ فِي
 مِلَّتِنَا، او هغه حدیث دے معاذ رضی اللہ عنہ ذکر کریدے او داسے قرطبی ہم ذکر
 کریدی او حدیث دے معاذ رضی اللہ عنہ یے ذکر کریدے بیا قرطبی پہ ص ۹۲ کنش
 و ثیلی دی جَدَّاسُ جَوَّدَ مِنْهُي عَنْهُ (سَرِيكَتَهُ كَوْلٍ يَهْ وَخَت دَسَلَامُ كِنَش) جَاهِلَانُو
 صوفیاء (پیرانو) عادت گر محولے دے کلہ چہ خیلو بزرگھانوتہ ورداخلیری
 تردے پورے چہ بعض دے هغوی خپوتہ پہ سجداہ پر یوشی نو دے دوی
 عملونہ بر باد دی۔

حکم پہ شرع کنش دے کہ چایل چاتہ مشروغیہ ژوندی حاضر تہ
 سریشکتہ کرو پہ وخت دے سلام کنش نو دے مکروہ تحریمی دی بالاتفاق
 او هغه حرام تہ نزد دے وی یا عین حرام وی پنا پہ اختلاف دے فقہاء و او
 کہ چایل چاتہ سر پہ زمکہ بات دے کیسودلو پہ نیت دے اکرام او سلام
 (نہ پہ نیت دے عبادت) دا خو حرام دے بالاتفاق او بعض فقہاء و پہ دے بات دے
 حکم دے کفر کرے دے او بعض تفصیل دے دے اُپاہ التبیان فی تفسیر ام القرآن
 کنش لیکل دے۔

دریم قسم سجداہ دے عبادت دے یعنی چہ عقیدہ اوساتی چہ دے مسجود
 حقدار دے بندگی دے محکمہ چہ واکدار ذمہ دار دے کارونو دے مخلوق دے
 فریاد رس غیب دان دے نو پہ دے عقیدہ سورہ سجداہ غیر اللہ تہ
 شرک حقیقی دے پہ تبولو امتونو او اسمانی دینونو کنش۔

تحقیق :- (سجود کد آدم علیہ السلام پہ دے اقسامو کنش کوم قسم و و او پہ
 هغه کنش اقوال او غورہ قول ذکر کول)۔ هرکله چہ دے سجود معانی او اقسام
 دیردی او دارنگ حرق دے لام پہ لآدم کنش صله دے سجداہ دے یا لام اجلیہ
 دے یا لام پہ معنی دے الی دے یا لام پہ معنی دے توقیت دے دے اہم طور احتمالاً
 دی۔ تفصیل یے دا دے چہ اجماع او اتفاق دے پہ دے خبرہ بات دے
 چہ سجداہ آدم علیہ السلام تہ دے عبادت پہ طور نہ وہ محکمہ دے سجداہ پہ

هر دين كنش كه غير الله كه پاره شرک دے (قرطبي داسے وييلي دي) نواول قول
 دادے چه سجدة په معنى لغوى سره ده يعنى انحناء (سربستگه كول) اودا په
 طريقه كه تعبيه اودا كرام سره وه اودا قول ابن الانباري كه فراء نه نقل كړيد
 چه **كَانَ تَحِيَّةً وَتَسْلِيمًا لَا عِبَادَةَ** اودے قول ته امام رازي هم ترجيح وركړيد
 او خازن هم ديتته اصح وييلي دي او نسفي وييلي دي چه دا د ابن عباس رضی الله
 عنهم نه نقل دے چه دا انحناء وه (پريوتل په زړه باندے) يعنى تندے په
 زمكه لگول نه وو. په دے معنى لام صله ده كه سجود په ديكش اكرام
 ادم عليه السلام او شوا واطاعت كه امره الله تعالى هم او شو. دويم قول سجدة
 په معنى لغوى انقياد ده اولام صله ده كه سجود قرطبي وييلي دي چه ديو
 قوم په نيزدا سجدة په معنى كه تذلل او انقياد سره ده اودا قول په روح
 المعاني كنش هم ذكر كړے دے او مقصد كه دے دا دے چه اقرار او كړي په
 فضيلت كه ادم عليه السلام او كهغه كه اولاد د بنى ادم په عبادت كنش مشغول
 شي اودا داسے امام راغب په مفردات كنش ليكلي دي چه **أَمْرًا بِالْتَّذَلُّلِ لَهُ**
وَالْقِيَامِ بِمَصَالِحِهِ وَمَقْصَالِهِ اولاد د (مفردات ص ۲۲) كه دے وجه نه ډير
 ملائيكه الله تعالى كه انسانو په حفاظت او موكرتيا او مدد كولو او په
 كتابت كه اعمالو كه دوى باندے مقرر كړيدي او هغوى هېڅ مخالفت نكوي.
 دريم قول دا سجدة كه عبادت وه اولام په معنى كه الى سره دے نو ادم
 عليه السلام پشان كه قبله شو او سجدة عبادت كه الله تعالى په پاره او قبله كنش
 هم شرافت او فضيلت شته دے او قرطبي دا قول كه جمهور وگرځوله دے
 او سجدة دلته په معنى شرعي ده. ليكن قاسمي كه شيخ الاسلام ابن تيميه
 رحمه الله عليه نه نقل كړے دي چه اهل العلم وييلي دي چه سجدة كه
 پاره كه ادم عليه السلام ده په امر كه الله تعالى سره او په دے باندے اجماع
 ده كه هر هغه چا چه دا الفاظ اوري **أَسْجُدْ لِرَبِّكَ** الى ادم په دے وييلي
 او په انحرش وييلي دي چه كه اهل سنت مسلك دادے چه دا سجدة كه
 تسليم او تعبيه ده كه پاره كه ادم عليه السلام. او كه معتزله قول دادے چه ادم
 عليه السلام صرف كه قبله پشان وو حاصل دادے چه په دے ټولو كنش
 اول قول غوره دے او دغه معنى مراد ده په سجود كه يوسف عليه السلام كنش
فَسَجَدَ و **إِلَّا إِبْلِيسَ**. يعنى ملائيكه و امثال او كهرو كه امره الله تعالى بغير

کچوں چرانہ او دا شان ک ملائیکو دے پہ سورۃ تحریم این لا کتب۔ لفظ ک
 الا ک استثناء ک پاسہ دے کلمہ استثناء متصل وی او کلمہ استثناء منقطع وی
 متصل ک جمہور نحو یا نو پہ نیز ہنہ دے چہ ما قبل (مستثنیٰ منہ) او مستثنیٰ
 ک یو جنس نہ وی او منقطع ہنہ دے چہ ک دواو پہ جنسیت کنبں فوق وی
 صرف ک ہنہ سرہ من وجہ مناسبت و نو ک وہم ک دفع کولو ک پاسہ پہ الاسرہ
 ک ما قبل ک حکم نہ جدا او خارج کر لے شی۔ او بعض نحو یا نو پہ متصل کنبں
 جنسیت نہ دے شرط کرے و ٹیلے یے دی چہ صرف اخراج ک حکم ک جماعت
 نہ شرط دے۔ ایللیس نو پنا پہ اول قول سرہ ابلیس کہ ک جنس ک ملائیکو
 شمار کرے شی (پنا پہ یو قول باندے) تو استثناء متصل دہ او پنا پہ بل
 قول سرہ کہ ک ہغوی پہ جماعت کنبں داخل و نو بیہم استثناء متصل شہ۔
 او چہ ابلیس ک جنس ک ملائیکو نہ شی (پنا پہ بل قول باندے) نو بیہم
 استثناء منقطع دہ۔ ایللیس، خازن و ٹیلی دی چہ دا اسم صفتی دے ک ابلاس
 نہ ماخوذ دے پہ معنی ک نا امیدہ ک رحمت ک اللہ تعالیٰ نہ او نوم یے پہ سریانی
 کنبں عزازیل و او عبرانی کنبں حارث و او شیطان ہم ک دہ اسم صفتی ک۔ او
 ک ابلیس نوم پہ قرآن کنبں یوولس کرتہ ذکر دے۔

فائدہ:- ک ابلیس پہ بارہ کنبں اختلاف دے چہ ک ملائیکو ک جنس نہ دے
 یا ک جن نہ دے پنا پہ جن کنبں ہم اختلاف دے چہ ہنہ یو قبیلہ دہ ک ملائیکو
 نہ او کہ جدا جنس دے پہ دیکنبں اقوال دی ک علماؤ۔

اول قول قرطبی و ٹیلی دی قول ک جمہور اہل علم (ابن عباس ابن
 مسعود رضی اللہ عنہم۔ ابن جریر۔ ابن المسیب وقتادہ او ابوالحسن
 وغیرہم و ٹیلی دی چہ ابلیس ک جنس ک ملائیکو نہ و او دا طبری ہم
 راجع کر حوالے دے او نسفی ک علی رضی اللہ عنہ نقل کرے دے او خازن ہم
 دے تہ اصح و ٹیلی دی او فراء بغوی و ٹیلی دی چہ دا قول ک اکثر مفسرینو
 دے او دلیل ک دوی ظاہر ک دے استثناء دے چہ دا متصل دہ او متصل
 بجا نست غواری بل دلیل ک دوی موثر تہ معلوم نہ دے۔

دویم قول ابن جریر ک ابن مسعود رضی اللہ عنہ او ک حسن بصری او ک ابن
 زید او قرطبی ک شہر بن حوشب وغیرہم تہ روایت راوے دے چہ
 ابلیس ک جن ک جنس نہ و او ملائیکو ک ہغوی سرہ قتال کر و او ابلیس

د ملائیکو سره شامل شواو عبادت کښې مشغول شو او اول دلیل د دے قول
 د الله تعالیٰ په سورة کهف نه کښې ګانَ مِنَ الْجِنَّ او دویم په سورة اعراف
 کښې قَبِيلُهُ او سورة کهف نه دُرِیْتَهُ دلالت کوی چه دے د ملائیکو نه
 نه دے محکه چه په ملائیکو کښې نسل او پیدا ایش نېشته. او دریم په
 سورة سبا کښې عبادت د ملائیکه او عبادت د جن کښې فرق کړے شوی
 دے او حرف د بل یے استعمال کړے دے. او ثلورم حدیث چه ملائیک د
 نور نه پیدا دی او جن د نار نه او انسانان د خټه نه. دا حدیث امام مسلم په
 روایت د عائشه رضی الله عنها سره ذکر کړے دے. پنځم په سورة تحریم
 کښې چه ملائیک عصیان نه کوی او ابلیس او د هغه ذریه خو عصیان
 والا دی. شپږم هغه احادیث چه په هغه کښې ذکر دے د جنازة خوراک غښتلی
 او په جماع کښې شرکت وغیره او ملائیک خودا اعمال نه کوی.

دریم قول ابلیس د جن نه دے لیکن جن یو قبیله ده د ملائیکو نه دا
 قول قرطبی د سعید بن جبیر نه او ابن کثیر د ابن عباس رضی الله عنهم
 نه نقل کړے دے. نو چا چه اول قول کړیدے د دغه دلیلونو تاویلونه یے
 کړیدی او دریم قول هم په تاویلونو باندے پنا دے لکه چه بیضاوی
 نقل کړیدی. نو غوره قول دویم قول دے چه په هغه باندے ینکاره
 دلیلونه شته او تاویلونه حاجت نېشته او کوم روایات چه په قول اول او
 دریم قول کښې صحابه او تابعینونه نقل دی ظاهراً داده چه هغه نقل دی
 د اهل کتابونه او هغه اسرائیلی روایات دی. او ابن کثیر په تفسیر د سورة
 کهف نه کښې ویلی دی چه دا ټول اسرائیلیات دی او نور تفصیل یے
 کړے دے او سیوطی په درمنثور کښې صلیحه کښې د حسن نه روایت کړے
 دے قَاتِلَ اللّٰهِ اَقْوَامًا يَزْعُمُوْنَ اَنَّ اِبْلٰسَ كَانَ مِنْ مَّلَٰئِكَةِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ تَعَالٰی
 يَقُوْلُ كَانَ مِنَ الْجِنَّ. باقی دا استثناء ده نو دا منقطع ده او قرآن کریم کښې
 منقطع استثناء دیر واقع ده لکه قرطبی د سورة نساء کښې او سورة مائدة
 کښې آیا تونه ذکر کړے دی دارنگ سورة اعراف کښې او سورة غاشیه کښې
 او سورة نمل کښې پنا په یو قول باندے.

سوال :- هرکله چه ابلیس د ملائیکو نه نه دے نو بیا استثناء څه رنگ
 صحیح کیږی ؟

جواب :- داسوال ابن جوزی یہ زادالمسیو کتب ذکر کرے اور جواب ہے داسے ذکر کرے دے چہ ابلیس تہ امرہ سجدة خوشوے دے (یہ دلیل سورۃ اعراف ملاکبش) لیکن سجدة ہے اور تکرہ نوہ دے وجہ نہ (کذا لیلہ کما) یہ جانب دما مورینو کتب ذکر نشو او یہ جانب داستثناء کتب ذکر شو مثال ہے دادے چہ یوکس او وائی امرت احوئی کما طاعونی الا عبیدی رحم او کما خلیو رو تو تہ تو هغوی غما خیرہ او متلہ سیوا دمری غما و دایہ دزجاج نہ نقل کرے دے۔ او دویم جواب دادے چہ دملایکو ذکر او شو یہ امر بالسجود سورۃ او هغوی اعلی و نوہ ادنی حکم پخبلہ معلوم شو چہ هغه هم مامور و دما هاتھی یہ تبصیر الرحمن کتب و بیلی دی۔

آئی واشتکبر و کان من الکفرین۔ یہ سورۃ کتب دابلیس خلوت بنا ہونہ ذکر کرل اول ترک دسجدے چہ دالانہ معلوم شو۔ دویم ابلا انکار کول۔ دریم استکبار۔ خلوم کفر کول۔ او یہ سورۃ اعراف ملاکبش کفر یکن من الساجدین ذکر و یعنی مخالفت کول دجماعت دساجدینونہ۔ نوہ اپنجم جرم دے او شپدم تفصیل داستکبار او قیاس پیش کول یہ مقابلہ د نص کتب دایہ سورۃ اعراف ملاکبش دے۔ او یہ سورۃ حجر ملاکبش انکار کول دمرکتیا دساجدینونہ دایہ اووم جرم دے او بیاتوہین او تذلیل کول دادم علیہ السلام یہ سورۃ حجر ملاکبش او دایہ اتم جرم دے او یہ سورۃ اسراء ملاکبش تذلیل او توہین کول دادم علیہ السلام۔ او یہ سورۃ کہف نہ کتب نهم جرم ذکر دے چہ فسوق کول دی دامر درب نہ او یہ سورۃ ظہ ملاکبش صرف انکار کول او یہ سورۃ ص ملاکبش تفصیل داستکبار او قیاس کول یہ مقابلہ د نص کتب پیشان د سورۃ اعراف۔ او یہ ہر سورۃ کتب دھے سرہ مناسب جرم دھغہ ذکر شوے دے او دا اول مقام دے تو یہ دے کتب داختصار دوجہ نہ جامع جرمونہ ہے ذکر کرل۔ ابی داجملہ مستانفہ دہ علت دے دما قبل دپارہ او دفع دہم دہ کہ وہم او کریشی چہ کیداے شی چہ یہ هغه وخت کتب یہ ہے ترک کرے وی بیابہ ہے بل وخت سجدة کرے وی؟ جواب او شو چہ اباء ہے کریدہ۔ واشتکبر داعطف د علت دے یہ معلول باندے او دفع دہم دہ کہ شوک وہم او کریشی چہ انکار بہ ہے دوجہ داجتہادی غلطی نہ کرے وی یا بہ ہے داکثرلہ چہ

سجدة کول غیر اللہ تہ جائز نہ دے، نو جواب او شو چہ انکار یے دوجے کاستکبار
 نہ کرے دے او استکبار دلتہ مستلزم دے اعتراض کولولرہ پہ اللہ تعالیٰ باندا
 چہ اللہ تعالیٰ ولے حکم او کروا علی تہ چہ سجدة او کرئی ادنیٰ تہ کبر او تکبر دے
 چہ یوانسان خیل خان دبل چا نہ لو یے گنہی نو دھقہ حکم ہم نہ منی۔ پہ
 حدیث کتب راغی چہ تکبر دا نہ دے چہ انسان غواہی چہ زما جامہ یا خیل
 (پیزار) دے خائستہ وی داخوجمال دے اللہ تعالیٰ جمال خوبنوی لیکن
 کبر دا دے چہ کحق تہ پہ ضد او عناد سرہ انکار کوی او اهل حق سپک
 گنہی دامسلم روایت کرے دے۔ نو ابلیس ہم حق خیرہ یعنی کامر د
 اللہ نہ سرے دپوہ نہ انکار او کروا وادم علیہ السلام تہ یے سپک اوکتل۔
 فائدہ:- پہ قرآن کریم کتب تکبر دودہ کرتہ او استکبار دودہ خلویست کرتہ
 ذکر دے۔ تکبر پہ صفت کابلیس کتب پہ سورۃ اعراف ۱۲۸ کتب او پہ صفت
 کافرانو کتب پہ سورۃ اعراف ۱۲۸ کتب ذکر دے او استکبار پہ صفت کابلیس
 کتب شلور کرتہ او پہ صفت کافرانو کتب یو دیرش کرتہ ذکر دے او عدم
 استکبار پہ صفت کصالحینو کتب ک نصاریٰ نہ پہ سورۃ مائدہ ۵۱ کتب او
 پہ صفت کصالحینو دے امت کتب پہ سورۃ الم سجدة ۲۸ کتب او پہ
 صفت کملائیکو کتب پہ سورۃ اعراف ۱۲۸، سورۃ نحل ۱۱۱ او سورۃ انبیاء
 ۱۲۸ کتب ذکر دے او وصف کمتکبرو متکبرین پہ صفت کافرانو کتب شپہ
 کرتہ ذکر دے او پہ صفت کاللہ تعالیٰ کتب متکبر پہ سورۃ حشر ۱۲۸ کتب
 او کبریاء پہ سورۃ جاثیہ ۱۲۸ کتب ذکر دے او کبر پہ صفت کافرانو کتب پہ
 سورۃ مؤمن ۱۲۸ کتب ذکر دے او فرق پہ مینج کتکبر او استکبار کتب دا دے
 استکبار پہ ہغہ عائمے کتب استعمالیری چہ حق دلویئی نہ لری اولوی
 کوی نو دا وصف ہمیشہ کقباحت کپارہ راغی او تکبر کلہ پہ استحقاق
 سرور پہ دے معنی صفت کاللہ تعالیٰ دے او کلہ چہ بغیر کحق نہ وی نو
 دغہ صفت قبیحہ کبند کا نو دے۔ او سزا کاستکبار پہ قرآن کریم کتب پہ
 سورۃ نساء ۱۲۸ او سورۃ اعراف ۱۲۸ او سورۃ مؤمن ۱۲۸ او سورۃ احقاف
 ۱۲۸ کتب ذکر دے۔

وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِیْنَ پہ کان کتب دلتہ دودہ قولونہ دی اول دا چہ پہ معنی
 کصار دے (کانتقال کپارہ راغی) لکہ پہ سورۃ ہود ۱۲۸ کتب او دا بشکارہ

دلیل دے چہ چنانکار اوکروڈ امرکہ اللہ تعالیٰ یا استکباریے اوکرو تو ہغہ کافر
 او مرتد دے۔ دویم قول داچہ کان پہ عیقلہ معنی سرہ دے رچہ ک زمانہ ماضی
 ک پارہ راخی کہہ ورسرہ استمراری اوکلہ نہ وی ہاں پہ صفت ک اللہ تعالیٰ
 کین ک دوام او استمرارہ پارہ دے قطع نظر ک زمانے ک ماضی او استقبال نہ
 او ہرکلہ چہ کان پہ عیقلہ معنی شی نوک ہغہ ہم دودہ احتمالونہ دی اول داچہ
 دے پہ علم ک اللہ تعالیٰ کین ک کافرانو نہ وریعنی اللہ تعالیٰ تہ علم ووجہ دے یہ
 پہ آخر کین کافر کیبری او دے تہ مسئلہ ک موافقات وئیل شی چہ ک اللہ تعالیٰ پہ
 نیز اعتبار خاتمہ تہ ک دویم احتمال دادے چہ دے منافق وڈ او منافق ک کافرانو نہ وی۔
 سوال :- ہرکلہ چہ دے کافرو نو ملائیکو ولے پہ عیقلہ بجالسوکین ساتلو؟
 جواب :- دادے چہ عاقبت نحو ملائیکو تہ معلوم نہ وی ہغہ علم پہ اللہ
 تعالیٰ پورے خاص دے او دویم جواب دادے چہ دے منافق وڈ او قول
 قاسمی ذکر کپے دے۔ لیکن ملائیکو پہ غیب باندے علم نہ لریو لکہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم چہ ک منافقانو پہ حال پانک علم نہ لریو ک دے وجہ نہ
 ابلیس ک ملائیکو سرہ او سید و لکہ منافقین چہ ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 سرہ او سیدل۔

فائدہ :- اللہ تعالیٰ علم ووجہ دے منافق دے یا بہ روستو کافر کیبری او
 سرہ ک دے نہ اللہ تعالیٰ دہ لورہ پہ مجلس ک ملائیکو کین ساتلو او ہغہ اکرام
 چہ ک ملائیکو وڈ ہغہ ک دہ ہم وڈ دا دلیل دے چہ دا سے امور خارقہ ک
 عادت نہ (چہ ک خلقو پہ نظر کین کرامت ینکار کیبری) کلہ کلہ کافر، قاسق نہ
 ہم ینکار کیبری نو معلومہ شوہ چہ پنا ک ولایت ہند اللہ پہ امور خارقہ
 باندے نہ دہ، دا سے ابن کثیر وئیل دی او دلیل یے نیولے چہ کلہ امر
 خارق ک غیر ولی پہ لاس باندے ہم کیبری لکہ پہ واقعہ ک ابن صیاد سرہ
 چہ دے یہ کلہ غصہ شو تو تہولہ لاریہ یے دکہ کپلہ پہ بدان خیل سرہ
 او دارنگ پہ حال تو ک دجال سرہ چہ دیر نا آشنا کارونہ بہ ترینہ صادر یی
 او دارنگ روایت یے ذکر کپے دے چہ یونس بن عبد الاعلی صدق امام
 شافعی رحمۃ اللہ علیہ تہ اوئیل چہ لیث بن سعد بہ وئیل چہ ہرکلہ تاسو
 یوسرے اوبنی چہ ک او بوک پاسہ روان وی او پہ ہوا کین الوحی نو یہ ہغہ
 باندے مہ دھوکہ کیبری تر دے پورے چہ پیش کرئی ک ہغہ حال پہ کتاب

أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا

تہ او بی بی ستا یہ جنت کیں او خوراک کوئی دواہ دے تہ بسیار

حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ

مر جگہ چہ غوغہ شئ ستا سو او ماہ تیز دے کیں دے او نے تہ

فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ۝ فَازْلِهَمَا الشَّيْطَانُ

گئی شئ بہ دواہ د گنہگارونہ - نوا و خویول دواہ دلہ شیطان

اوسنت باندے، نو امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ او وکیل چہ لیث پہ دے کلام
کیں لب قصور کریدے رورسے کا امام شافعی قول بعینہ کلیل پشان ذکر
کرے دے واللہ اعلم چہ عبارت نہ شہ حصہ غور زید لے دے - او دارنگ
امام قرطبی ذکر کریدی چہ ہغہ شوک چہ اللہ تعالیٰ ک ہغہ پہ لاسونو باندا
نا اشنا کار بیکارہ کری او ہغہ ہی نہ وی نو دا دلیل ک ولایت ک ہغہ نہ دے
خلاف ثابت دے بعض صوفیہ اور وافصولہ - او دلیل زمونہ دا دے چہ
علم زمونہ پہ ولایت کیو شخص نہ صحیح کیبی مگر روستو ک علم نہ چہ
دا شخص مردے پہ ایمان باندے او ہر کلمہ چہ علم پہ موت علی الایمان
باندے مونہ کپا رہ ممکن نہ دے محکمہ چہ عاقبت باندے صری اللہ تعالیٰ
عالم دے نو ک ہغہ پہ ولایت او پہ دغہ کارونو باندے ذکر امت فیصلہ
یقینی مونہ نشو کو لے -

مِنَ الْكَافِرِينَ ۝ وَالْفُطْرُ دَلِيلٌ دے چہ پہ ہغہ وخت کیں ک کافر انو دلہ پہ
پیر یا نو کیں موجودہ یا مراد ترینہ روستو کفر کو وکی خلق دی -
۳۵ یہ دے ایت کیں دہ او امر او یونہی ذکر کوی او دا تہول انعامات
او اعزاز دے کا دم علیہ السلام - اول انعام اشکنی دا دے سکنی تہ ماخوذ ک
اوسیدال مراد دی ک سکون نہ (چہ مقابل ک حرکت دے) ماخوذ نہ دے
محکمہ چہ عدم حرکت ک روستو حیث شئتم سرہ خلاف دے معازن و تبلی
دی چہ امر ک سکنی مستلزم ک پاسہ ک استقرار نہ دے اشارہ دہ چہ آدم
علیہ السلام ک لب وخت ک پاسہ پہ جنت کیں داخل شو چہ ک ہغہ ک مزد
اولا تو نو نہ بالمشا ہدہ خبر شی او بیا بہ ترینہ ک استقرار ک پاسہ ز مکتہ تہ

را کو زیری۔ او داسے قرطبی ہم وٹیلی دی۔ اُنکے دایے دے وچے تہ ذکر کرو
چہ روستو کَرُوْجُکْ عطف پہ ضمیر کَ اشکُنْ باندے صحیح شی۔
کَرُوْجُکْ دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ آدم علیہ السلام لورہ بی بی پیدا کرے او حُکْ
صحیح سرہ ثابت دے چہ کَ آدم علیہ السلام کَینہ پے پوختی نہ یے پیدا کرے
او کَ هُنَّ ذکر پہ سورۃ نساء بل کبش راٹی او کَ هُنَّ نوم حواء دے۔ او ظاہر
دادہ چہ جنت تہ کَ داخلولونہ مخکبش یے پیدا کرے دے دا قول ابن کثیر
کَ محمد بن اسحاق نہ تقل کرے دے۔

الْجَنَّةُ کَ دے جنت پہ بارہ کبش کَ علماؤ اختلاف دے چہ دایہ اسمان کبش
وَوُكُوم چہ دارالثواب دے یا پہ زمکہ کبش وَوُاوپہ دے مسئلہ کبش کَ ہر
جانب نہ دلیلونہ ابن قیم الجوزیہ پہ کتاب حادی الارواح الی جنة الافراح
کبش ذکر کرے دی لیکن غورہ دادہ چہ دا مشہور جنت (دارالثواب) دے،
الف لام کَ پارسہ کَ عہد ذی او معہودہ کَ مسلمانانویہ نیز باندے جنت دارالثواب
دے۔ او دارنگ هغه نعمتونہ چہ سورۃ طہ ۷۱ کبش ذکر دی هغه ہم
پہ دغہ جنت پورے خاص دی۔ او قرطبی او نسفی او ابن کثیر وغیرہم وٹیلی
دی چہ شوک چہ وائی چہ دایاغ (جنت) پہ زمکہ کبش وَوُودا قول معتزلو
او قدر پورے او دلتہ بعض سوال او جواب قرطبی ہم ذکر کرے دی۔
وَكَلَامُهَا رَعْدًا حَيْثُ شِئْتُمْ ادا ذکر کَ بل نعمت دے چہ پہ دیکبش دوا
وسعتونہ ذکر دی یورَعْدًا او دویم حَيْثُ شِئْتُمْ۔

سوال :- خوراک تہ انسان کَ سکن نہ مخکبش محتاج دے نو لے اسکن
مقدم کرو پہ کَلَّا باندے ؟

جواب :- صرف خوراک تہ خو مخکبش احتیاج دے لیکن خوراک پہ وصف
کَ رَعْدًا او تعمیم کَ مشیت سرہ دا تقاضا کوی کَ مخکبش سکن او آرام گاہ کَ پارسہ۔
سوال :- پہ اشکُنْ کبش خطاب صرف آدم علیہ السلام تہ وَوُودزوج یے
ور باندے عطف کرو او پہ کَلَّا کبش دواروتہ خطاب کَ پہ صیغہ کَ تثنیہ سو؟
جواب :- زنانہ پہ سکتی کبش کَ خاوند تابع وی او ہرچہ خوراک دے نو
ہر شوک نارینہ اوزنانه هُنَّ تہ مستقلاً احتیاج لری بغیر کَ تابعیاری کَ
بل نہ۔ رَعْدًا "ژوند پہ داسے کور کبش چہ مبارک وی بغیر کَ مشقت
او تکلیف تہ" (قرطبی) دارنگ "واسع او ویر او مزیدار بغیرہ مانع نہ (عاز) شربنی"

کھیتی شتتہما وسعت کمکان اوکا نواعو کہ خوراک تہ اشارہ دہ۔ خازن و بیلی
دی چہ مراد کہ دے نہ کیف، این، اومتی شتتہما دے یعنی وسعت کطریق
او مکان او زمان یعنی تنگہ موچہ خوبنہ وی، چرتہ موچہ خوبنہ وی او
کلہ موچہ خوبنہ وی نو خوری۔

فائدہ :- داہم پہ سورۃ اعراف ملا کتب ہم شتہ لیکن دواہوایا تو نو کتب
فرق دے پہ خو و جو ہو سورۃ اول دلتہ و قلنا شتہ اوہلتہ نیستہ۔ دویم دلتہ
و کلا دے پہ و او سورۃ اوہلتہ کلا دے پہ قاء سورۃ۔ دریم دلتہ رغدا شتہ
اوہلتہ نیستہ نو کہ اول فرق وجہ دادہ چہ پہ دے سورت کتب دا ایت پہ
طور کہ ذکر د انعاما تو سورۃ دے نو پہ مخکبش باندے عطف کرو اوہر انعام
مستقل دے دے وجہ نہ کہ دے سورۃ پہ مستقل قلنا ذکر کرو۔ کہ دویم وجہ
دادہ چہ ہر فعل چہ پہ ہتہ باندے بل فعل عطف شی او اول فعل پہ
شان کہ شرط وی کہ دویم د پارسہ نو دویم باندے قاء داخلیری اوچہ معنی
کہ شرطیت پکبش نہ وی نوہلتہ و او داخلیری۔ نو دلتہ مراد کہ اسکن نہ
سکتی دہ او سکتی شرط کہ پارسہ کہ اگل نہ دے بلکہ اگل بغیرہ حال کہ سکتی
نہ ہم حاصلیری او پہ سورۃ اعراف کتب اسکن کتب معنی کہ دخول مراد
وہ پہ دے وجہ سورۃ چہ ہتہ عطف دے پہ اخرج باندے او دخول فی الجنة
شرط دے د پارسہ کہ خوراک کولو کہ جنت نہ اوہر کلہ چہ پہ دے سورت کتب
تذکیر کہ انعاما تو مقصد دے نولوئے انعام سکتی دہ پہ جنت کتب او خوراک
کہ ہتہ نہ داہم مستقل انعام دے دے وجہ پہ دے سورت کتب اسکن پہ
معنی کہ سکتی او و او پہ کلا کتب ذکر شو۔ کہ دریم فرق وجہ دادہ چہ پہ دے
سورت کتب ذکر کہ نعمتو تو مقصود دے نورغدا کہ ہتہ سورۃ مناسب دے
او سورۃ اعراف کتب دا مقصود نہ و نو کلام پہ ہلتہ مختصر کرو مخکہ
چہ مقصد کہ رغدا پہ حیث شتتہما سورۃ ہم حاصلیری۔

و لا تقریبا سوال :- دانہی خو نعمت نہ دے نو لے پہ ذکر کرو۔

جواب :- دانہی کہ خوراک کہ دغہ شجرے نہ مستقل نعمت دے پہ
دے وجہ سورۃ چہ کہ دے نہی امثال کول سبب دے د پارسہ کہ بقا پہ
جنت کتب او کہ داعی خوراک کولو پہ جنت کتب چہ دواہرہ مخکبش ذکر شو۔
سوال :- مقصود خو منع کول دی کہ خوراک کہ شجرہ نہ نو دلتہ پہ منع

د نزدیکت نه ولے ذکر کړه ۹- جواب :- چه په داسے مقام کېن مقصدا
مبالغه وی په نهی کېن نومنع د اسبابو د منهي نه او کړیښی او نزدیکت سبب
دے د پاره د ارتکاب د منهي عنه او سبب لره حکم د مسیب وی لکه چه وئیلے
شویدی **لَوْ سَأَلَ حُكْمُ الْمُقَاتِلِ** او داسے نهی په سورة اسراء **لَا يَحِلُّ** او په سورة
انعام **لَا يَحِلُّ** او سورة اسراء **لَا يَحِلُّ** کېن هم ذکر دده - او تائیدا د دے هغه حدیث صحیح
دے چه **مَنْ يَزُجْ حَوْلَ الْحَيِّ يُوشِكُ أَنْ يَبْقَعَ فِيهِ** (شووک چه د چراگاهه نزد
خاروی تروی نو نزد دے ده چه په هغه کېن به ورپریوځي) -

فَأَمَّا :- لا تقربا (په زور د راء) او په پیدن د راء کېن صاحب قاموس
دغیره وئیلے دی چه د دے په مینج کېن فرق نیشته لیکن په شرح قاموس
کېن سید مرتضی او دارلک ابن العربی او ابن مفلح وئیلے دی چه زور د راء
راشی نو مقصدا یے داوی چه دغه فعل مه کوه او په پیدن د هغه سره چه راشی
نومعنی داده چه نزد دے مه ورځه -

هَذِهِ الشَّجَرَةُ، هذیه اسم اشاره کېن دوه احتمالونه دی اول داچه مراد په
دے سره تعیین د ذات دے او د معنی په کلام د عرب کېن ډیر استعمال دے،
لکه **هَذِهِ بَضَاعَتُنَا** (سورة یوسف هک) - دویم داچه مراد د دے نه جنس
د هغه شیز دے لکه چه حدیث کېن راغلی دی چه نبی صلی الله علیه وسلم
سره زراورینم په لاس مبارک او یول او فرمائیل یے **هَذَا مِنْ حَرَامٍ عَلَى**
ذُكُورِ آفَتِي - نو مراد د دے نه جنس د هغه زراورینم د دے -

الشَّجَرَةُ هغه بوټی ته وئیلے شی چه د هغه پنډای وی او څانگه وی - او د دے
شجرے په باره کېن مفسرینو شپږ اقوال ذکر کړیدی او د ابن جریر نه
نقل دی چه زمونږ علم نیشته چه هغه کومه خاصه او نه وه ځکه چه په قرآن
کریم او هیڅ یو حدیث مرفوع صحیح کېن د هغه تعیین نه دے راغلی - او بیایے
وئیلے دی چه دا داسے مسئله ده که یو انسان پر دے عالم شی نوافل نه ورکوي
او که جا هل شی په دے مسئله باندے نوجهل ورته ضرر نه ورکوي او د دے
پشان قرطبی او خازن او بیضاوی او ابن عطیه وغیره هم ذکر کړیدی -

فَأَمَّا :- په قرآن کېن د خاص او تو الله اقسام ذکر شویدی، اول دا شجره
د ابتلا د ادم علیه السلام په جنت کېن - دویم شجره اخضر (سورة یس) -
دریم شجره الزقوم (سورة صافات هک) - خلورم شجره طیه (کهجوره) (سورة ابراهیم)

پنجم شجرۂ حبیثۃ (سورۃ ابراہیم ۲۴)۔ شپہم زیتون (سورۃ نور ۲۵)
 اودوم شجرۃ یقطین (سورۃ صافات ۳۷)۔ اتم شجرۃ البیعة (کیکس) (سورۃ فتح ۲۵)
 فَتَكُونُوا مِنَ الظَّالِمِينَ یہ نہی کنس معنی کہ شرط دہ یعنی کہ چرمے دغہ اونے نہ
 نزدے شوے (قصداً) نوکہ ظالماً تونہ یہ اوکرے دلے خازن اوالوسی ذکر کری
 الظَّالِمِينَ کہ ظلم نہ ماخوذ دے ظلم پہ اصل لغت کنس نقصان تہ وئیلشی
 لکہ پہ سورۃ کہف ۲۴ کنس دی اوپہ دے سورت کھ کنس او نقصان کہ ثواب
 دپارہ دیراستعمالی بی اوکلہ کلہ پہ ریادت کولو کہ حد نہ ہم اطلاق کی بی
 لکہ پہ سورۃ طہ ۲۴ کنس اوپہ عام عرف کنس کی بی سودل دی کہ یوشیز پہ
 بے مناسبہ ٹھائے کنس۔ اوپہ اصطلاح کہ شرع کنس مخالفت کول کامرکہ اللہ
 تعالیٰ یا ارتکاب کہ منہی عنہ، برابرہ خبرہ دہ کہ پہ ہیرہ وی اوکہ قصداً وی
 یا پہ خطاء یا عمداً وی یہ دے معنی سرہ کہ ظلم کہ اطلاق پہ خطاء اجتہادی
 او مخالفت کولو پہ ہیرہ سرہ او خلاف اولیٰ او کثاہ صغیرہ او کثاہ کبیرہ او
 کفر او شرک تہ لو باندا دے کی بی ہر ٹھائے کنس بہ کہ ہغہ ٹھائے مناسب
 یہ سبب کہ یوقرینے سرہ معنی اخستلے کی بی۔

فَأَمَّا هـ: قرآن کریم کہ ظلم دیراسباب ذکر کرے دی او کہ ہغہ نہ چہ ہر
 سبب موجودشی نوکہ ظلم اطلاق بہ کی بی، ہغہ دادی: اول شرک (سورۃ
 بقرہ ۲۵)، تبدل کہ قول شرعی (سورۃ بقرہ ۲۵)، دمساجد و نہ ذکر الہی
 منع کول (سورۃ بقرہ ۲۴)، ضرر و رکول او عداوان کول پہ یل چا باندا دے
 (سورۃ بقرہ ۲۳)، حق پتہول (سورۃ بقرہ ۲۴)، کہ حق نہ عناداً انکار کول
 (سورۃ بقرہ ۲۴)، محبت کہ غیر اللہ پیشان کہ محبت الہیہ (سورۃ بقرہ ۲۵)،
 تعدای کول کہ حد و اللہ نہ پہ طلاق و رکول کنس (سورۃ بقرہ ۲۴)، تحکیم
 غیر رسول تہ او غیر کہما انزل اللہ تہ (سورۃ نساء ۵۸)، سورۃ مائدہ ۵۸، فرض
 ہجرت ترک کول (سورۃ نساء ۵۸)، اقتزار پہ اللہ تعالیٰ باندا دے (سورۃ انعام ۱۶)
 شرک کہ فقرائے مؤمنان نوکہ مجلس نہ دپارہ کہ رعایت کہ مالدار و مخلوق (سورۃ
 انعام ۵۸)، تکذیب کہ آیات الہیہ (سورۃ انعام ۵۸)، خطاء اجتہادی یا پہ نسیان
 سورہ (سورۃ اعراف ۲۴)، سورۃ انبیاء ۸۸، منع کول کہ سبیل اللہ نہ (سورۃ
 اعراف ۲۴)، دوستانہ کول کہ کافرانوسرہ (سورۃ توبہ ۲۴)، دعاء کہ غیر اللہ
 نہ یعنی راہدادشہ وئیل غیر اللہ تہ چہ حاجت روائے گنہری (سورۃ یوسف ۱۲)

عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا

دَعْنَاهُ وَنَهَى بِهِ رَجُلَهُ نَادُوهُ لِيَدْعُوهُ دَعْنَاهُ حَتَّى تَهْجُوهُ وَوَدَّ أَنْ يَهْجُوهُ كَيْسٌ - اَوَاوِيلُ مَوْسِرُ

أَهْبَطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ

كُوزُ شَيْءٌ ، بَعْضٌ سَتَأْسُو بِهِ دَ بَعْضُو دِيَارِهِ دُشْمَانِ وَی اوستاسو دِ یَارِ

فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ۝

په زمكه كښ حاتې د اوسيدلو دے اوقائده رنفع ده تريو وخت پورے .

غلا کول (سورة يوسف ۷۷)، غیر مجرم ته سزا ورکول (سورة يوسف ۷۷) د قرآن نه اعراض کول (سورة کهف ۷۷)، طعن کول په رسول یا نده (سورة انبیاء ۷۷) په حرم مکه کښ الحاد کول (سورة حج ۷۷)، د رسول لار پرېښودل (سورة فرقان ۷۷)، د خواهش نابعداری کول (سورة روم ۷۷)، پر دے حق اخستل (سورة ص ۷۷)، توبه نه کول د کنا هوښونه (سورة حجرات ۷۷) تودا ټول د ظلم اسباب دی - په دے کښ بعض کفر او شرک دے او بعض کنا هوښ کبیره دی او بعض خلاف اولی او بعض اجتهاد خطایی یا په نسیان سره دی -

۳۷ په دے ایت کښ ثلور جمله دی په اوله جمله کښ سبب د اکل د شجره او په دویم کښ په هغه باندے اثر مرتبه، او په دریم کښ امر د اهباط رکوزیدل او حالت د دشمنی او په ثلورمه کښ طریقه د اوسیدلو په زمکه کښ -

فَأَرْسَلْنَا، دَاوُدَ اَوْزُلْ نَه مَاخُوذ دے خوئیدل په تحتیه کښ بے اختیاره - نسفی وئیلی دی چه دا دلیل دے چه په فعل د انبیاء علیهم السلام د لفظ زلّة اطلاق کیداے شی محکه چه زلّة نوم د هغه کار دے چه اوشی خلاف د حکم نه بغیر د قصد کولو د خلاف ته لکه چه یو شخص په خټو کښ روان دی او خپه یی او خوئیری - او کنا په شرع کښ هغه فعل دے چه او کپیشی په خلاف د حکم شرعی په قصد او په ارادے سره نوم معلومه شوه چه زلّة ته کنا نشی وئیل کیداے - او سبب د ازلال د جانب د شیطان نه ذکر دے په سورة اعراف ۷۷ او سورة طه ۷۷ کښ - او سبب د زلّة د جانب د

ادم عليه السلام اول خونسبان دے چہ پہ سورۃ طہ ہلاک بش ذکر دے دویم شیخ
 الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ لیکلی دی چہ ہر کلمہ شیطان پہ تاکید سورۃ
 قسم اوکرو نوادم عليه السلام گمان اوکرو چہ داسے خوشحوک نشی کیدے
 چہ پہ اللہ تعالیٰ باندے پہ دروغہ قسم کوی او ابن حزم پہ کتاب الملل والنحل
 کہیں ویلی دی چہ نیشہ پیکوالے دگنا نہ دیر لویئے پاکوالے پہ نسبت کہ ہفتہ
 چاہے گمان اوکری چہ ہیشوک پہ دروغہ قسم نہ کوی اوادم عليه السلام کہ
 شجرے نہ خوراک پہ ہیرہ باندے اوکرو او قصد یئے اوکرو کہ خیر چہ ہفتہ
 حاصل دلویئے برے دی نزدیکت کہ اللہ تعالیٰ پشان کہ مقرب ملک او ہیش
 دے پہ جنت کہیں او پہ دے باندے واجب دے چہ پہ ظاہر نہی باندے
 عمل کرے دے لیکن دے تاویل اوکرو دے پیرا دے ارادے کہ خیر تاویل پہ نہی
 کہیں چہ کراہت تغزیہیہ دے یا تاویل پہ شجرہ کہیں چہ مراد پہ نص کہیں
 شجرہ معینہ دے او خوراک یئے اوکرو کہ شجرے نہ لیکن ہفتہ مقصد کہیں خطا
 شو او داسے کار چہ بل مجتہد اوکری نو کہ ہفتہ دے پیرا اجر وی (نو معلومہ
 شوہ چہ ادم عليه السلام گناہ نہ دے کرے) نور بحث بہ روستو انشاء اللہ) راجی
 الشیطن پہ دے کہیں الف لام عہدی دی مراد ترینہ ابلیس دے او
 دالفظ ما خود دے کہ شطن نہ پہ معنی دلرے والی محک چہ شیطان ہم لرے
 دے کہ رحمت کہ اللہ تعالیٰ نہ یا ما خود دے کہ شیطانیہ نہ پہ معنی کہ ہلاک
 یا اُحْتَدَّ فِي غَضَبِهِ (ہلاک شویا تیرہ شو پہ غصہ خپلہ کہیں) نو شیطان
 ہم ہلاک دے او دیر غصہ او عداوت کوڑنگے دے کہ ایمان والو سورۃ
 لیکن پہ دے دوارو کہیں اول قول غورہ دے (لسان العرب)۔

سوال ۱- ابلیس خو جنت نہ راویستے شو دے وؤ پہ دلیل کہ سورۃ اعراف
 ۱۳ سورۃ اوادم عليه السلام خو پہ جنت کہیں وؤ نو بیاخہ رنگ
 قادر شو ہفتہ نہ پہ وسوسہ اچولویا باندے ۹۔

جواب :- پہ دیر و جو سورۃ دے: اول جواب دا دے چہ دا وسوسہ
 کہ ابلیس مشاققہ دے محک چہ پہ سورۃ اعراف ۱۳ او سورۃ طہ ۱۳ کہیں
 خطا بات دلالت کوی چہ خیرے مخارج وے او دا قول کہ ابن مسعود او
 ابن عباس رضی اللہ عنہم او جمہور علمائے نہ نقل دے لیکن پہ دیکیں
 یو قول دا دے چہ ابلیس کہ جنت کہ او سید لو او پہ ہفتہ کہیں دخول پہ

طریقہ د عزت و اکرام نہ متع کرے شومہ و دھسے داخلیدل ہے منع نہ و د
 داشربینی ذکر کریدی، دویم قول دادے چہ ہغوی ہے دروازے تہ را او غوبتل
 او پہ دروازہ کنس ہے و رسرہ خبرے او کرے دا قول خا رن وغیرہ ذکر کریدے۔
 دویم جواب دادے چہ وسوسہ خود معنوی قوت دے چہ اللہ تعالیٰ ابلیس
 او دھغہ اولاد تہ و کریدے ہغہ حضور کد ابلیس نہ غواہی پہ حدایت
 صحیح کنس وارد دی چہ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ نَجْوً ۚ يَخْوِي أَنَّ يَخْرُجَ مِنْهُ
 كِتَابُ الْإِحْكَامِ۔ (باب الشہادۃ) شیطان کد انسان پہ رگونو د وینہ کنس چلیدی
 دریم جواب بعض مفسرینو ذکر کرے دی چہ کد مار پہ خُله کنس دنتہ شو
 او ملائیک کد دروازے وریا نداے خبر نہ شول دا قول خود اسرائیلیا تونہ
 معلومیدی کد دے وجہ تہ بیضاوی او ابو حیان و تبیلی دی چہ اللہ تعالیٰ پہ
 دے بانداے بنہ پوہہ دے خلورم جواب زمونہ شیخ غلام اللہ خان رحمۃ اللہ علیہ
 ذکر کریدے چہ کد سورۃ اعراف کد شک شک کد ترتیب نہ معلومیدی چہ
 اللہ تعالیٰ ابلیس تہ امر کد خروج او ادم علیہ السلام تہ امر کد سکتی او کرو
 نو ابلیس پہ وخت کد را و تلو کنس ادم علیہ السلام نہ وسوسہ او کرہ تحکہ
 چہ شک کنس فاء ہے داخل کرے دہ چہ دلالت کوی پہ اتصال بانداے بغیر
 کد روستو والی تہ۔ دا قول کد تکلفاً تونہ پاک دے او اول قول ہم دیتہ شامل
 کیدے شی چہ دا وسوسہ مشافہۃ و مخکنس کد خروج کد ابلیس نہ۔

عَنْهَا يَهْتَمُّ بِهَا دے ضمیر کنس خلور احتمالات ابو حیان ذکر کریدی اول دا چہ راجع
 دے شجرے تہ او عن سببیہ دے یا راجع دے جنت تہ یا راجع دے طاعت
 تہ چہ دلالت معلومیدی یا راجع دے حالت کد مزو او د خوشحالی تہ پہ جنت
 کنس۔ فَأَخْرَجَهُمَا نَسَبَ شَيْطَانٍ تہ مجازی دے۔ وَمَا كَانَا فِيهِ يہ دے کنس
 احتمالات دی، اول دا چہ او ویستل شول کد طاعت نہ عصیان تہ دویم کد نعمت
 کد جنت نہ تکلیف کد دنیا تہ، دریم کد رفعت کد مرتبہ نہ بشکتہ والی تہ۔

وَقُلْنَا اهْبِطُوا كَآهَابًا نَسَبَ شَيْطَانٍ تہ نہ دے کرے اشارہ دہ چہ دا
 پہ سبب کد عصیان سرہ نہ دے بلکہ صرف یواثر مرتبہ دے کد طرف کد
 اللہ تعالیٰ تہ پہ خوراک کولو کد شجرے نہ لکہ روستو بہ انشاء اللہ تعالیٰ ذکر
 کرے شی۔ او دا خطاب ادم علیہ السلام او حواء او ابلیس تہ دے دا قول
 کد ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے یا ادم او حواء او ذریہ کد دوی تہ

رچہ حکماً موجود ویں ادا قول دے فراء دے دارو ستو قول اکثر علما د غورہ کرپے
دے حکم چہ ابلیس خود دے نہ مخکبش شریکے شویداے اوپہ صیغہ دتثنیہ
سورہ یہ سورہ طہ ۱۲۳ کنش مراد یہ ہے سورہ ادم علیہ السلام او حواء دے اوپہ
صیغہ د مفرد سورہ یہ سورہ اعراف ۱۶ کنش صرف ابلیس مراد دے۔

اھباط حقیقہ وئیلے شی د ہرہ خاکے نہ یشکتہ را کوزول دا دلیل دے چہ
مراد د جنت نہ دارالشواب دے چہ ہخہ یہ اسمائو نو کنش دے دے نہ ہے
تول زکے نہ را کوز کرل۔ او ہرکہ چہ یہ اشکن کنش دیر اکرام و نو ہلتہ
حرف نداء (چہ دلیل د محبت دے) ذکر کرپے وڈا اھباط کنش معنی د اکرام
بیکارہ نہ دے دے وچے نہ ہے دلتہ نداء ذکر نہ کرپے۔

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدَاؤٌ ہرکہ چہ مخاطب پہ دے سورہ ادم علیہ السلام او حواء
او اولاد د ہغوی دی بنا پہ قول د مجاہد نو مراد پہ دے سورہ دشمنی او قتال
او بغض و حسد دے پہ کورنی د انسانا نو کنش اوپہ دے کنش دینی او دنیوی
دشمنی او د یوبل گمراہ کول داخل دی۔ اوکہ پہ دے خطاب کنش ابلیس
سورہ ذریۃ نہ او ادم علیہ السلام او حواء داخل وی بنا پہ قول د زجاج نو
بیا مراد تریہ دشمنی د ابلیس او د اولاد د ہخہ دے د انسانا نو او مسلمانا نو
سورہ اوعداوت د شیطان د مؤمنانو سورہ پہ دیر وایا تو نو کنش ذکر دے
سورہ بقرہ ۲۵۷، سورہ انعام ۱۱۱، سورہ اعراف ۱۶، سورہ یوسف
۱۰۱، سورہ کہف ۶۱، سورہ طہ ۱۱۱ او نورایا تونہ ہم دی، او دشمنی انسانا نو
پہ کورنی کنش ہم پہ دیر وایا تو نو کنش ذکر دے سورہ نساء ۹۱، سورہ
انفال ۱۶، سورہ توبہ ۱۱، سورہ طہ ۱۱۱، سورہ منافقون ۱۱، سورہ تغابن
۱۱، سورہ ممتحنہ ۱۱، سورہ مائدہ ۱۱، سورہ ۱۱۱، سورہ ۱۱۱۔

سوال :- دلتہ حواء عداو جمع را دل د ظاہر سورہ موافق و نو مفردی و لے ذکر
کروے۔ جواب عل ابن فارس لغوی وئیلی دی چہ عد و لفظ واحد تشبیہ جمع
مذاکر مؤنث تہولو د پارسہ استعمال یزی لکہ پہ سورہ کہف ۶۱۔

جواب عل لفظ د بَعْضِ اوکل پہ اعتبار د لفظ سورہ مفرد دے نو خبری
مفرد راخی لکہ پہ سورہ مریم ۱۱ کنش اوپہ اعتبار د معنی سورہ جمع دے نو
خبری جمع راخی لکہ پہ سورہ نمل ۱۱ کنش۔

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ، لکم خبر مقدم دے اونی الأرض متعلق دے

کدغه خبر سره او مُسْتَقَرُّ مبتداء مؤخره ده. ابوالعاليه وييلي دی مستقر ظرف دے يعنی مکان کد استقران اوسدای وييلي دی چه دامصدر ميجي په معنی کد استقرار دے او تقدیم کد خبر لکم کنش اشاره ده چه خلافت ارضی کد انسانو سره خاص دے ملائیک خودیته حاجت نه لری او کد جناتونه دا اختیار اخستل شویداے او په تقدیم کد فی الارض کنش اشاره ده چه دا انسانی عادت ثوند په زمکه پورے خاص دے لکه په سورة اعراف کد او په کنش دی او خلاف کد عادت نه کله په اوبو کنش وی او کله خلاف ته ور او غیږی لیکن استقراری ثوند کد زمکه نه علاوه بل عاتل کنش لشی کولے.

وَمَتَاعٌ اِلٰی حَیٰثٍ: هر کله چه استقرار په زمکه کنش بغیر کد متاع نه نشی کیځی کد دے وچه نه ورپسے دالفظ ذکر شو. قرطبي وييلي دی هر هغه شیز چه په هغه سره په ژوند کنش فائده حاصلیږی (خوراک، محبتکاک، لباس، خبر، مینه محبت کد یو بل سره) هغه ته متاع وييلي شی. او ابو حیان وييلي دی متاع توښه عمر، ایا دی دیته متاع وييلي شی. او بقای په نظم الدار کنش وييلي دی چه په لسان کد عرب کنش متاع هغه مردارے ته وييلي شی چه مضطر شخص هغه ته محتاج وی او خوراک کد درندگانو او سپووی. نو دارنگ دنیا یو مرداره ده چه په هغه سره اضطراری فائده اخستل پکار دی دنیا مقصد گرځول نه دی پکار. او کد دے وچه نه کد دنیا سامانوته او ژوند باند کد متاع اطلاق کیږی. او تکره رادپل کد متاع هم په قنلت او فنا باند دے دلالت کوي فائده: متاع لفظ خلوص دیرش کرته راغلې دے او کد هغه مختلف مصداقا دی. اول ټول شیزونه کد دنیا لکه په (سورة رعد ۱۴) او سورة قصص کنش. دویم ژوند دنیوی (سورة مؤمن ۱۰۱) دریم اوه شیزونه (سورة العنکبوت ۲۵) خلوص اور کد دنیا (سورة واقعه ۱۰۱) پنجم اوبه گيا، غرونه (سورة نازعات) شپږم اته شیزونه (سورة عبس ۱۰۱) اووم سامان کد مسافر (سورة يوسف) اتم ملبوسات کد ورځی وغیره (سورة نحل ۱۰۱) نهم کد سمندر مهیان وغیره (سورة مائدة ۱۰۱) لسم کوټه، دروازے، کتونه، تختونه او سره زر سپین زر (سورة زحرف ۱۰۱) یوولسم سامان کد مجاهدینو (سورة نساء ۱۰۱) دولسم سامان کد کور او لباس کد زمانه (سورة بقره ۱۰۱) سورة رعد کد. دا ټول دلتته په لفظ کد متاع کنش داخل دی.

إلى حين دے لفظ پہ بارہ کتب تفسیر قرطبی ویرا قول نقل کر پید اول قول
وخت دے مگر کہ مراد دے مُسْتَقَرٌّ نہ دنیا وی، دویم قول وخت دے قیام دے قیامت کہ
مُسْتَقَرٌّ قبر و توتہ شامل شی، دریم قول نیتہ دے مگر، او بیائے دے حین معانی
ذکر کر پیدای مودہ، یوساعت، تکرہ دے زمانے کہ لہرہ وی یا دیرہ وی، وخت
دے فنا، یو کال، شپہر میا شتے، صبا بیگا، صبح دادہ چہ دے لفظ دے حین دے مصداق
دے بارہ خاص حہ حد نیشته۔

فائدہ عل لفظ دے حین پہ قرآن کریم کتب شلور دیرش کوتہ راغلے دے او
دے استعمال پہ دودہ طریقو سرہ دے اول پہ طریقہ دے غائیے سرہ چہ پہ
ہے یا تا لفظ دے الی یا دے حئی یا بعد داخل دے نو پہ ہے سرہ مراد وخت غیر
معین دے تعیین ہے پہ قرینے سرہ کیبری دا رنگ ہغہ چہ پہ من الہاھر
سرہ ہے تقید شوے دے۔ دویم پہ طریقہ دے اضافت سرہ دے لکہ پہ سورہ
بقرہ بکلا، سورہ مائدہ بکلا، سورہ ہود بکلا، کتب او تہول آیا توتہ دے
اتلش دی نو ہلتہ مراد ہغہ ساعت دے چہ تقیید او اتحاد یڈیے شویڈا
پہ مضاف الیہ سرہ۔

فائدہ عل قرطبی دے بعض علما و نہ نقل کر پیدای چہ پہ دے لفظ کتب
بشارت دے آدم علیہ السلام تہ چہ ژوند پہ دنیا کتب ہمیشہ نہ دے بلکہ
جنت تہ پہ بیا واپس راخئی لیکن دے جنت دے حصول دے پارہ پہ روستوایت
کتب کَمَنْ تَبِعْ اَہ سرہ قانون ذکر کوی چہ ہغہ دے اولاد آدم دے پارہ دے۔ بل
پہ دے لفظ کتب فنا دے دنیا تہ اشارہ دے او ابو حیان و تبلی دی چہ پہ دیکش
اشارہ دے قیامت راتلوتہ۔ او پہ تہولہ واقعہ کتب یرہ ورکول دی بنی
ادموتہ چہ دے مخالفت دے امر دے اللہ تعالیٰ تہ محان مچ او ساتی کہ پہ طریقہ دے قصد
سرہ وی او کہ پہ تاویل سرہ وی او اشارہ دے چہ مخالفت کو لوسرہ دے مرتبہ
نقصان پیدا کیبری۔

باب دے عصمة الانبیاء :- پہ دے کتب درے بحثوتہ دی اول بحث
پہ مواقع و عصمت کتب سرہ دے اختلاف نہ۔

موقع اول پہ بارہ دے عقیدہ کتب :- قاضی عیاض پہ شفاء صلیہ کتب
و تبلی دی (معنی ہے دادہ) چہ اجماع دے دے مسلمانا توجہ انبیاء علیہم السلام
پہ بارہ دے توحید او علم باللہ و صفاتہ او ایمان پہ ہغہ پہ نہایت معرفت

اوپورہ یقین کیں دی بغیر کہ شک او جہل نہ، او عصمت دوی لورہ پہ دے باب
کیں پورہ ثابت دے او پہ صلیٰ کیں وٹیلی دی چہ پہ دے بار کیں مخکین کہ نبوت
نہ ہم حقہ خبرہ دادہ چہ دوی معصوم دی کہ جہل باللہ والصفات او کہ کفر او
شرک وغیرہ نہ (او پہ دے بار کیں چہ غومرہ کہ مخالفیت و دلیلونہ دی
نو قاضی کہ ہنہ تفصیلی جوابونہ ذکر کریدی او مونہ ہم پہ تفسیر کیں پہ
خپل خپل موضع کیں جوابات کہ ہنہ ذکر کرے دی) او فرقہ امامیہ کہ شیعہ کا تونہ
وٹیلی دی چہ کہ کفر اظہار کہ دوی پہ طریقہ کہ تقیہ سرہ جائز دے اودائے
باطل قول دے۔

موقع دویم، عصمت پہ بارہ کہ بلاغ او دعوت کیں دے :- نیشا پوری او
قاضی عیاض وٹیلی دی چہ اجماع کہ امت دہ چہ انبیاء علیہم السلام پہ بارہ
کہ تبلیغ کیں کہ ہر قسم دروغ او تحریف نہ معصوم دی کہ عمداً وی او کہ
سہواً او خطاءً کہ تونہ منزہ دی (تفسیر نیشا پوری ص ۳۳۲ شفاء ص ۳۳۲)
او قاضی پہ شفاء کیں کہ ہنہ سوال تو جوابونہ ذکر کریدی چہ پہ دے بارہ
کیں راغلی دی او تفسیر کیں مونہ ہنہ محائے پہ محائے ذکر کرے دی۔ اودا
مسئلہ جو ضرور کہ بعد النبوت سرہ تعلق لری۔

موقع دریم، عصمت پہ بارہ کہ ہنہ اقوال او اخبار و کیں چہ کامور و دنیا
یا داحوال و نفس مبارکہ کہ ہنہ سرہ تعلق لری :- قاضی پہ شفاء ص ۳۳۲ کیں
تفصیل کہ دے ذکر کرے دے وٹیلی یے دی چہ اتفاق کہ سلف صالحین او
اجماع کہ ہنوی دہ چہ انبیاء علیہم السلام پاک دی کہ کذاب او خلاف واقع
خبرے نہ ہنہ کہ عمداً وی او کہ سہواً او خطاءً پہ حال کہ رضا او غصہ او مزاح
او صحت او مرض ہر وقت کیں او دلیل یے دادے چہ صحابہ کرام و کنبی
صلی اللہ علیہ وسلم ہرہ یو خیرہ بے کہ چون چرانہ منلے دہ ہیچ تردد او شک
نہ یے محائے نہ دے و کرے او پہ دے باب کیں چہ کوم اعتراضونہ پہ باب
کہ سہو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او کذابات کہ ابراہیم علیہ السلام کیں راغلی
دی نو کہ ہنہ تفصیلی جوابونہ یے ذکر کریدی۔

موقع ثلورہ، عصمت کہ دوی پہ بارہ کہ اعمال او کارونو کہ دوی کیں :- نو
پہ شفاء ص ۳۳۲ کیں ذکر کریدی چہ جمہور اہل العلم وائی چہ دوی معصوم
دی کہ کبائرو گناہونہ پہ اختیار سرہ او ہر چہ صغائر و کبائر پہ ہنہ کیں

اختلاف دے دے محمد ثینو او فقہاؤ او متکلمینو دے ابو جعفر طبری نہ نقل
کریدی چہ صغائر دے دوی نہ واقع کیدایشی او بعضو علماؤ پہ دے کہیں
توقف کرے دے او اکثر اہل علمو دے محمد ثینو او فقہاؤ (چہ مغوی ملگری دے امام
مالک او ابو حنیفہ او شافعی رحمہم اللہ دی (قرطبی)۔ وٹیلی دی چہ
انبیاء دے صغائر و اکبائر و وارونہ پاک دی۔ او حشویہ (فرقہ دے مبتدا عینو)
وائی چہ کبائر دے دوی نہ جائز دی او اکثر معتزلو صغائر دے دوی عمداً جائز
کرے دی او جبا ئی معتزلی وٹیلی دی چہ صغائر و اکبائر دے دوی نہ صادر کرے
پہ طریقہ دے عمداً سرے او پہ طریقہ دے تاویل سرے جائز دی۔ او دے شیعہ کانو
مسک دادے چہ دوی پاک دی دے صغائر و اکبائر دے عمداً او سہواً او تاویل
او خطاء (مگر تقیہ کفر کوئی)۔

بیبا و اوری چہ پہ موقع دریم او خلورم کہیں اختلاف دے چہ دا عصمت
قبل النبوت ہم ثابت دے او کہ نہ صرف بعد النبوت دے۔ نو دا
موقع پنجم شہ دے تفصیل ہم قاضی عیاض دے شفاء پہ صحت کہیں ذکر
کرے دے حاصل ہے دادے چہ پہ دے کہیں اختلاف دے چہ چا انکار کرے
دے (او دا بعض اہل سنت او معتزلہ دی چہ دے مغوی پہ تیز قبل النبوت
عصمت ثابت نہ دے) او دے دیرو اہل سنت او دے شیعہ کانو مسک دادے چہ
قبل النبوت ہم عصمت ثابت دے۔ او قاضی وٹیلی دی چہ صحیح انشاء اللہ
دا قول دے چہ دوی دے نبوت نہ مخکس ہم دے ہر عیب او ریب نہ پاک
او معصوم دی او پیشاپوری ہم وٹیلی دی چہ دا قول مختار دے۔ او ملا
علی قاری حنفی پہ مرقات صحت کہیں وٹیلی دی چہ انبیاء علیہم السلام
معصوم دی مخکس دے نبوت او روستو دے نبوت دے کبائر و صغائر و نہ اگر
چہ سہواً دی او دا حق دے پہ تیز دے محققینو۔ او دارنگ پہ شرح فقہ اکبر
صحت کہیں ہم وٹیلی دی او دغہ عبارت پہ شرح فقہ اکبر دے ابو المنتہی ادبہ
تمہید دے ابو شکور سالمی کہیں ہم دے او تفسیر خازن سورة الضحیٰ کہیں
ہم دے وٹیلی دی او شامی پہ مجموعة الرسائل صحت کہیں ہم دے ذکر کریدی
دویم بحث ذکر دے دلیلو نو دے عصمت دے اثبات دے پامرے او بعض دے ہف نہ
دے پامرے دے بعد النبوت او بعض دے قبل النبوت دی او دا ہم دے دوسو نہ
دی یو قسم نقلی دلیلو نہ او دویم قسم عقلی دلیلو نہ۔ دلیلو نہ نقلی دادی

اول دليل :- امام بازي په تفسيره عَمَّا مَقْصُوبٍ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ كَبُرَ لِيكَلِي دِي چه دا دلالت كوي چه هېچا ك ملائكو او انبياؤ نه ك الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ك عَمَل او ك عقيدے نه خلاف نه دے كړې كني هغوى به په اَلْمَقْصُوبِ عَلَيْهِمْ اَوْ ضَالِّينَ كَبُرَ دَاخِل شَي نو بيا ك هغوى اقتداء ئا جائز شوه نو په دے ايت سوره عصمت ك انبياء او ملائيك عليهم السلام معلوم شو.

دويم دليل :- يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنِ يَاْتِ مِنْكُنَّ بِمَا حَسَنَةٌ لِّكِبٰىتِهٖ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَمَلُ اَبَضْعَفَيْنِ (سوره احزاب ۳۵) طريقه ك استدلال داده چه ك چا مرتبه په نيز ك الله تعالى لويه وى نو په وخت ك معصيت كَبُرَ ك هغه عذاب هم لويه وى نو كه نبي نه كناه صادرشى نو ك يوا دئى امتى نه به هم ك هغه عذاب لويه وى او داخو ك اجماع نه خلاف ده.

درېم دليل :- اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوْا (سوره حجرات ۱۲) طريقه ك استدلال داده چه كه نبي نه كناه او شى نو فاسق به شى او ك فاسق شهادت قبول نه وى او حال دا دے چه ك دوى خبره منل په دنيا كَبُرَ په ټول امت باندا فرض دى او په ورځ ك قيامت كَبُرَ به هم شهادت وركوي په خپلو امتونو باندا.

خلوړم دليل :- اِنَّ الَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآٰخِرَةِ (سوره احزاب ۵۶) دا ايت دليل دے چه نبي ته ايذاء وركول سبب ك لعنت دے او كه بالفرض كناه او كړى نو هغه ته ايذاء وركول په طوره زجر او سزا وركول به جائز شى.

پنځم دليل :- اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُوْلَ، فَاتَّبِعُونِيْ، وَاِنْ تُطِيعُوْهُ تَهْتَدُوْا (سوره نور ۳۱) دا ايتونه بنسټاره دليل دے چه ك نبي اطاعت او تا بعدارى په هر قول او عمل كَبُرَ په مونږ باندا فرض ده او هغه هدايت دے نو كه بالفرض كناه كړې وى نو په كناه كَبُرَ به هم اطاعت او اتباع ك هغه فرض شى او داخو باطله خبره ده.

شپږم دليل :- اَتَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ (سوره بقره ۸۲) كه بالفرض ك نبي نه كناه صادرشى نو ك دے زجر به لايتى شى او دا هم باطله خبره ده.

اووم دليل :- اِنَّهُمْ كَانُوْا يُسْرِحُوْنَ فِي الْغَيٰثِ (سوره انبياء ۲۷) يعنى

پہ الخیرات کتب الف لام کہ استغراق دی شامل دے ہر اطاعت کہ اللہ تعالیٰ
او کہ ہر کثاہ نہ بیچ کیدالوتہ -

اتم دلیل :- وَارْتَمُوا عِندَنَا لَیْمِنَ الْمُضْطَلِّیْنَ الْأَخْیَارِ (سورۃ ص ۴۷) او وصفی
کہ اضطفنا کہ کثاہ کو سورۃ منافی دے -

نہم دلیل :- وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَیْئًا ۚ وَرَبُّکُمْ أَجْمَعُونَ ۝ إِلَّا عِبَادَکَ الْمُخْلِصُونَ (سورۃ
حجرت ۲۲) نو کہ بالفرض نبی کثاہ او کبریٰ نو یہ اغوا کہ شیطان کتب بہ
داخل شی او کہ مخلصینو نہ بہ خارج شی او حال دا چہ انبیاء مخلصین دی
یہ نور وایا تو نو او یہ اجماع سورۃ -

لسم دلیل :- وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَیْهِمْ اٰیٰتِنَا فَاْتَبَعُوْهُ اِلَّا قَرِیْنًا مِّنَ الْمُتَعَمِّیْنَ
(سورۃ سبا ۲۸) نو کہ انبیاء علیہم السلام بالفرض کثاہ او کبریٰ نو کہ فریق
من المؤمنین نہ بہ خارج شمار شی او دا یا طلع خیرہ دے -

یو و لسم دلیل :- اَلَا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (سورۃ مجادلہ ۲۲) -
اَلَا اِنَّ حِزْبَ الشَّیْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُونَ (سورۃ مجادلہ ۲۳) یعنی خلق دودہ دلے
دی یہ ہفے کتب کثاہ والا کہ شیطان دلہ دے نو کہ بالفرض انبیاء علیہم السلام
کثاہ کاروی تو حزب اللہ نہ بہ بہروی او دا یا طلع دے -

دو لسم دلیل :- اِنِّیْ جَاعِلُکَ لِلنَّارِ اِمَامًا (سورۃ بقرہ ۲۴) امام (نبی) ہفہ
وی چہ کہ ہفہ پہ ہر عمل کتب اقتداء کیدایشی او یہ کثاہ کتب اقتداء نا جائزہ -
دیار لسم دلیل :- لَا یَتَّخِذُ الْفٰسِقُوْنَ اٰیٰتِنَا اِلَّا سَخِرَ لِّہُمُ الْاٰیٰتِ لَعَلَّہُمْ یَعْقِلُوْنَ (سورۃ بقرہ ۲۵) عہد نہ مراد
عہد کہ امامت کہ نبوت دے تو چا چہ ظلم کثاہ) کرے وی معکبش کہ نبوت
نہ یاروستو نو ہفہ نبی نشی کیدالے (دا سے تفسیر بیضاوی او آلوسی وغیرہ
دکر کیدی)

ثو و لسم دلیل :- وَ مَا کَانَ لِنَبِیٍّ اَنْ یَّعْلَلَ (سورۃ الاعمران ۱۵۷) غلول عام
دے کہ پہ مال کتب وی او کہ عمل یا قال کتب وی نو ہر کثاہ تہ شامل
دے او دا کہ نبی کہ شان سرۃ مناسب نہ دے -

ینخ لسم دلیل :- لِمَ تَقُولُوْنَ مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۚ کِبْرٌ مِّمَّا عِندَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوْا
مَا لَا تَفْعَلُوْنَ (سورۃ صف ۲۷) طریقہ کہ استدلال دا دے چہ نبی کہ بالفرض
کثاہ او کبریٰ او خلقو نہ خودائی چہ کثاہ مکوئی نو کہ دے ایت پہ زجر کتب
بہ داخل شی او دا جائزہ دے -

تنبيه :- په دے دليلونو کښ بعض دليلونه صراحتاً او بعض التزاماً عصمت قبل النبوت باندے دلالت کوي او د عصمت بعد النبوت د اثبات د پاره خو ټول دليلونه صريحی دی .

عقلي دليلونه : اول :- کثرت کول خو د قباحت او عياشت کار د اودرجه د نبوت د هر قسم قباحتونو او خباثتونو نه پاکه ده .

دویم :- انبياء عليهم السلام په نيز د اکثر اهل علمو د ملائیکو مقربينو نه افضل دی او د نورو ملائیکو نه خو بالا اتفاق افضل دی او ملائیک ټول معصوم دی نو انبياء به ولے معصوم نه وی .

دریم :- قرطبي و ټيلي دی چه مونږ ما موريو په اتباع د انبياء و سره په ټولو کارونو او اقوالو کښ په امر مطلق سره نوکه چرے جائز شي په هغوی باندے صغائر يا کبائر گنا هونه نولازم به شي اتباع د گنا هونو او داخو باطله خبره ده .

خلورم :- قاضي په شفاء کښ په بارة د عصمت قبل النبوت کښ و ټيلي دی چه دا مسئله ريعتي مخکښ د نبوت نه گناه کول، په شان د ممتنع ده مخکه چه د گنا هونو حکم خو کيږي روستو د تقرر د شرع نه . نو انبياء مخکښ د دحي د هغوی نه د مخکښ شرع په اتباع مکلف دی او که نه دی نو جمهور و ټيلي دی چه مخکښ د دحي د دغه نه په يل شرع سره دے مکلف نه دے نو گنا هونه څه رنګه ثابتيږي او بعضو چه و ټيلي دی چه په مخکښ شرع سره مکلف دی نو بيا پکښ اختلاف دے چه مکلف دی په معين شرع سره يا بغير معين سره يا ټولو شريعتونو مخکنو سره روستي دواړه حالات خو نشي کيدا لے مخکه چه تکليف په مجهول او دارنگ په متضاد باندے خو ممتنع دے او که په متعين شرع باندے مکلف وی نو په هغه باندے خو اشکال دے هغه د دے چه مخکښ شرع سپواز مونږ د شرع نه خو عا لے ته وے نو دے په هغه باندے په کوم دليل سره مکلف شو، نو صحيح داشوه چه مخکښ د نبوت نه د معصيت په وصف سره هېڅ نبي نشي موصوف کيدا لے .

دریم بحث :- جوابات د هغه اعتراضونو چه په عصمت د انبياء باندے وارد شوي دي او هغه دوه قسمونه دی اول قسم هغه چه په هغه کښ په اياتونو قرآنيو سره تمسک کرے شوم دے دویم قسم خارجي اعتراضونه

دی۔ اول قسم چہ پہ ہفت کتب تمسک دے پہ قصہ کہ آدم علیہ السلام پہ بارہ
 د شجرہ کتب۔ او پہ قصہ کہ ابراہیم علیہ السلام پہ بارہ کہ ہذا ربی، او بکل فعلہ
 گیترہم، او ای سقیم، او پہ قصہ کہ نوح علیہ السلام پہ (سورۃ ہود کتب)
 او پہ قصہ کہ یوسف علیہ السلام، او پہ قصہ کہ داؤد علیہ السلام (پہ سورۃ
 انبیاء او سورۃ ص کتب)، او پہ قصہ کہ یونس علیہ السلام (پہ سورۃ انبیاء کتب)
 او پہ قصہ کہ موسیٰ علیہ السلام (پہ سورۃ شعراء او سورۃ قصص کتب)، او پہ
 واقعہ کہ زینب چہ متعلق دہ کہ خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم سرے (پہ
 سورۃ احزاب کتب) کہ دے تولو جوابونہ پہ چیل چیل مواضعو کتب بہ
 (انشاء اللہ تعالیٰ) کیدے شی۔ پہ دے سورت کتب پہ قصہ کہ آدم علیہ السلام
 کتب دیلونہ کہ مخالفینو پنچہ دی اول استدلال پہ مخالفت کولو کہ نہی
 کہ اللہ سرے۔ دویم استدلال پہ لفظ کظالمین سرے دریم پہ شیطانی وسوسہ
 قبلولوسرے۔ ثلورم اخراج او اھیاط کہ جنت نہ، پنجم تویہ کول کہ غفہ۔
 کہ اول دلیل جواب دادے چہ خلاف کہ نہی نہ شویدے لیکن ہلتہ پہ
 نہی کتب دہ احتمالونہ دی اول دانہی کہ تحریم دہ او کہ کہ تنزیہ دہ، بنا
 پہ دویم احتمال سرے کناہ نہ لازمیری او کہ تحریمی شی تو دا مخالفت کول
 نسیانگا او کہ سہواً و او کہ قصداً و او کہ نسیانگا و نو ہفتہ کہ کناہ نشی و ٹیل
 او نسیانگا خو و پہ دلیل کہ سورۃ طہ ۱۸ سرے۔ او پہ حسانی ہلتہ کتب
 و ٹیلی دی چہ فعل کہ ناسی متسوب وی شارع تہ نو کہ کوونکی نہ معنی
 کہ جنایت ساقطہ ثبوتہ او فعل معاف دے۔ او کہ بالفرض نسیانگا نہ وی
 نو پہ سبب کہ اجتہاد سرے دہ یعنی پہ اجتہاد سرے یے معلومہ کرہ چہ
 دا نہی کہ پارسہ کہ تنزیہ دہ یا پہ اجتہاد سرے یے معلومہ کرہ چہ کہ شجرہ
 معینہ نہ منع شویدہ کہ جنس کہ ہفتہ نہ منع نہ دہ شومے۔ او دا ہنول
 احتمالات مفسرینو او نسفی پہ شرح عقائد نسفی او ملا علی قاری
 پہ شرح فقہ اکبر کتب ذکر کریدی۔

کہ دویم دلیل جواب دادے چہ مخکیش کہ ظلم مصداقات بیان شوی
 دی کہ ہفتہ نہ معلومیری چہ کہ دے اطلاق پہ اجتہاد دی خطابی او پہ
 خلاف اولیٰ باندا ہم کیبری۔ ہدایہ اخیرین صلا کتب لیکن دی چہ
 اطلاق کہ ظلم پہ مجتہد قیہ مسئلہ کتب کیدایشی او دے نہ مذہب

کہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ معلوم شوجہ مجتہد کلمہ مصیب دی او
کلمہ خطا کیری تو حاصل دا دے چہ لفظ ک ظلم نہ دانہ معلومیری چہ
گناہ جے کریدے اوکہ او منہ شی چہ دلتہ ک ظلم نہ مراد گناہ دے اونہی
کہ پامردہ تحریم دہ نوبیا جواب دا دے چہ تہی مقید دہ یہ شرع کیش یہ عہدا
او یہ قصد سرہ لکہ چہ اوسوی یہ روح المعانی کیش وئیلی دی تو معنی
دادہ چہ یہ قصد او عہدا سرہ ک دے او نہ نہ خوراک مکوی اوکہ عہدا
مو خوراک اوکرو نو گناہ کار یہ شی لیکن هغوی دا کار نسیا گایا خطا سرہ
کرے دے نو ظالمان نہ دی او ک دے وچے نہ ک ظلم شرعی (گناہ) یہ اطلاق
کیش قصد شرط دے لکہ چہ صاحب ہدایہ ص ۳۳ (اولین) وئیلی دی لا ظلم
إِلَّا عَنْ قَصْدٍ۔ او بیا اوسوی وئیلی دی چہ داسے جواب تہ حاجت تیشہ چہ
دا گناہ دنیوت نہ فحکیش و و محکہ چہ دامتہب ک معتزلو دے۔

کہ دریم دلیل جواب دادے چہ کوسوسے او ک بعض مکایدو ک شیطان
نہ ک انبیاء و عدم عمن لازم نہ دے لکہ چہ یہ حدیث کبریٰ کچہ زما سرہ
قرین (شیطان) شتہ لیکن اَسْلَمَ یا اَسْلَمَ ک هغہ یہ بارہ کیش راغلے دے۔
دارنگ بل حدیث ک بخاری کیش راغلی دی چہ شیطان ک شپے یہ مونج کیش
نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ سرہ ک لمبے د اور نہ پیش (مخالف) شولیکن
اللہ تعالیٰ نبی صلی اللہ علیہ وسلم لہ ک هغہ یہ نیولوبانداے طاقت وکرو
او ک هغہ کید نہ جے۔ مچ کرو ہاں شیطان انبیاء علیہم السلام راغوا و نشی
کولے۔ بلہ خبرہ دادہ چہ دلتہ کوسوسے نہ صرف زکث پیدا شو او فحکیش
ذکر شویدی چہ زکث گناہ نہ دے۔

کہ معلوم دلیل جواب دادے چہ اخراج او اہباط ک جنت نہ یہ سبب گناہ
سرہ نہ دی محکہ چہ اللہ تعالیٰ ک هغہ توبہ قبولہ کرلہ او عفوئے ورتہ اوکرلہ
توپکار دا و و چہ ک اخراج سزایے نہ ورکولے تو معلومہ شوجہ چہ اخراج او
اہباط یواثر مرتبہ دے یہ خوراک ک دغہ شجرہ باندے یہ اثر طبی سرہ
یعنی اللہ تعالیٰ یہ هغہ او نہ کیش داسے اثر کیشود لے و و چہ ک هغہ یہ خوراک
سرہ انسان یہ جنت کیش نہ شی پاتے کید لے او داسے ابو حیان یہ البحر
المحیط او قرطبی یہ تفسیر کیش وئیلی دی ک هغہ ترجمہ دادہ چہ حق تہ
قریب خبرہ دادہ چہ امر ک اہبطوا امر تکلیف دے (امر تعیدی) محکہ چہ

یہ دے کہیں مشقت شدیدہ دے یہ نسبت دجنت نہ یعنی واسے مکان نہ نقل
کیدل چہ یہ ہفتہ کہیں معیشت سرہ مشقت لازم دے او یہ دے سرہ باطل
شوقول کہ ہفتہ چاہہ وائی چہ داعقوبت و و محکہ چہ تشدیدہ یہ تکلیف
(عبادت) کہیں سبب د زیات ثواب دے نوخہ رنگ داعقاب کیدے شی
بلہ داچہ یہ دے اھیاط اوسکنی د زمکہ کہیں د اللہ تعالیٰ د حکمت ازلیہ
اظہار دے چہ ہفتہ خورول د نسل د آدم علیہ السلام و و دے د پارہ
چہ مکلف شی یہ شرع سرہ او مرتب شی یہ ہفتہ باندے دخول دجنت
او د جہنم - او بعض علما و دے مثال ذکر کریدے چہ یوانسان یہ قصد
یا یہ عطاء سرہ زہر او خنثیکی او بیا تو یہ او باسی اگرچہ گناہ یہ تو یہ کولو
سرہ معاف شی (بمشیۃ اللہ تعالیٰ) لیکن زہر و کہیں چہ کوم اثرطبی اللہ
تعالیٰ کیدے دے ہفتہ بہ دغہ شخص باندے ضرور راجی یہ صورت
د مرگ یا مرض کہیں - (د پنجم دلیل جواب روستوراجی)

دویم قسم خارجی اعتراضونہ او د ہفتہ جوابات

اول اعتراض؟ ہرکہ چہ مختار قول دادے چہ انبیاء علیہم السلام
مخکب د نبوت ادروستو د ہفتہ نہ د گناہ صغیرہ او کبیرہ نہ معصوم دی
نودا قول خو مشاہدہ دے د شیعہ کا تو سرہ -

جواب عل مشاہدہ او موافقت یہ یوقول کہیں چہ یہ دلیل سرہ وی د
قول د مبتدعینو او مشرکینو ہفتہ نا جائز نہ دے ہاں د هغوی متابعت
او تقلید حرام دے مثلاً دیر مشرکان توحید د خالقیت باندے عقیدہ
ساقی او مسلمانان ہم دا عقیدہ لری نودا خو خہ عیب نہ دے -

جواب عل د هغوی سرہ مشاہدہ بہت نیشہ محکہ د هغوی مسلک دادے
چہ انبیاء علیہم السلام خو معصوم دی لیکن تقیہ کفرکوی اودا قول زمونہ
یہ نیز باندے کفر دے دا تفصیل پہ کتاب نبراس ص ۵۵ مؤلفہ (عبدالعزیز
القرہاوی) کہیں موجود دے -

دویم اعتراض یہ دیر و کتابونہ اہل سنت کہیں ذکر دی چہ صدور
د گناہونہ د انبیاء علیہم السلام نہ جائز دے لکہ تفتنا زانی پہ شرح عقائد
نسفی کہیں یہ بارہ د صدور د کبیرہ پس د نبوت نہ سہو یا یہ خطا اجتہادی
سرہ وئیلی دی جَوَزَةُ الْاَكْثَرُونَ - دارنگ د صغائر بعد النبوة یہ بارہ کہیں

وئیلی دی تجوز عند الجهور؟

جواب عل دا دے چہ دلا پہ دوار و مواضع و کتب مختار مسلک پرینود لے دے۔ مختار ہفہ قول دے چہ موثر و محکمت ذکر کرے دے۔

جواب عل جواز پہ عرف کا اہل علم کتب صرف امکان تہ وئیلے شی برابرہ خبرہ دہ کہ واقع وی او کہ نہ وی نوک معتزلو او شیعہ کا توسرہ اختلاف پہ امکان او پہ امتناع کتب دے ک ہغوی پہ نیز ارتکاب ک گناہ کا انبیاء نہ منتع دے او کا اہل سنت پہ نیز باندے ممکن دے او پہ وقوع کتب اختلاف نیشته یعنی گناہ کا انبیاء علیہم السلام تہ بالکل واقع شوے نہ دے او داسے تفصیل علامہ شامی پہ کتاب مجموعة الرسائل رسالہ عمل (رفع الاشتباہ) کتب ذکر کرے دے۔

دریم اعتراض پہ قرآن کریم کتب کا انبیاء پہ بارہ کتب ک گناہ کا وقوع کا پام نہکارہ نصوص دی پہ لفظ ک عصیان او ظلم او ذنب او توبہ وغیرہ سرہ او تاسو پہ ہفہ کتب ظاہر ک قرآن پریردی او تہول تا ویلات کوئی؟
جواب عل ک ہفہ چہ کومے معانی (پہ خیل خیل) آیا تو تو کتب ذکر شوی دی تو ہفہ تا ویلات (پہ دے معنی سرہ چہ حقیقت پرینود شوید او مجاز اخستلے شوے دے) نہ دی بلکہ داخو یا مشترک الفاظ دی نو یومعنی داسے اخستلے شویدہ چہ دلالت پہ گناہ باندے نہ کوی نو دا حمل ک لفظ مشترکہ ک پہ یومعنی ک معانی و ہفہ نہ دیتہ ہم ک علم اصول اصطلاح کتب تاویل وئیلی دی لیکن دا تاویل محمود دے دا پہ دیرو مسائیل و کتب جاری دے پہ نیز ک سلف صالحین و باندے۔

جواب عل تفتازانی پہ شرح العقائد النسفیہ کتب وئیلی دی چہ کومرہ انبیاء علیہم السلام نہ نقل دی او ظاہر اخبار و رکوی ک ہغوی پہ دروغو یا پہ یل معصیت باندے تو کہ پہ طریقہ ک اخبار احاد سرہ نقل وی تو ہفہ خو مردود دی (او ک ہفہ مثالونہ پہ نیراس کتب ذکر کریدی) او داسے خو پہ قرآن کریم نیشته بلکہ اخبار احاد صحیحہ کتب ہم نیشته او کوم چہ پہ طریقہ ک تواتر سرہ نقل دی تو ہفہ ک ظاہری معنی تہ اپولے شویدی کہ تاویل یے کیدے شی او کہ نہ شی کیدے تو ہفہ بہ حمل وی پہ ترک اولی باندے۔
نو دا عبارت دلالت کوی پہ تاویل باندے لیکن کا اہل علم تہ نقل دہ

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ

پس ایڑہ کرے آدم علیہ السلام دے رب خیل نہ یوٹو کلمے نورجم یے را اوگرٹو

عَلَيْهِ طَائِفَةٌ هُمُ السَّوَابُ الرَّحِيمُ ۝

یا ہفہ ہاندے یقیناً اللہ تعالیٰ دیر توبہ قبولونکے مہربان دے ۔

چہ تاویل کول بلکہ کذاب وٹیل دے پارسہ دے عصمت دے نبی او دے پارسہ دے بیچ کولود
بری ہم جائز دی لکہ چہ محب اللہ بہاری پہ مسلم الثبوت کتب وٹیلے دی ۔
[دامت یہ فضل دے اللہ تعالیٰ سورہ ختم نشو]۔

۳۔ پہ دے ایت کتب ذکر دے نور و انعاما تو خاصو دے اللہ تعالیٰ دے پہ آدم علیہ
السلام چہ یو خود دل دے کلما تو دے توبہ دی او بل دے ہفہ توبہ قبول دی ۔
فَتَلَقَّى دے ترتیب دے سورہ اعراف نہ معلوم پیری چہ ہر کلمہ دے اکل دے شجرے نہ
روستو اللہ تعالیٰ دوی تہ تنبیہ و ذکرہ چہ پہ سورہ اعراف سلا کتب ذکرہ نو
پہ ہفہ متصل دوی دے کلمات اولوستل ۔ نو معلومہ شجرہ چہ فَتَلَقَّى عطف
دے پہ فَأَزَلَّهُمَا بَانْدے او پہ مینع کتب فَأَخْرَجَهُمَا اَوْقَلْنَا اَهْبَطُوا اترالی جین
پورے جملہ معترضہ دے ۔ نیشا پوری وٹیلی دی چہ اصل دے تَلَقَّى مخارج کیدال
دے پارسہ دے لقاء دی بیا استعمال پیری دے پارسہ دے صرف مخارج کیدالو دے راتلونکی غیث
بیا استعمال پیری پہ مخارج دے نفس اخستلو او قبولو کتب ۔ او ابو حیان وٹیلی
دی چہ پہ دے کتب معنی دے اخستلو او قبولو او فہم ، فطانت ، الہام ، تعلم او
پہ ہفہ باندے عمل کول او استغفار پرتہ دے ۔ او دارنگ استعمال پیری پہ
ہفہ وحی کتب چہ دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ وی رسول تہ او رسول سورہ دے فہم
نہ قبول کرے وی لکہ پہ سورہ نمل سلا کتب ۔ نو دلتہ ہم مقصد دادے
چہ کلمات دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ پہ وحی سورہ آدم علیہ السلام تہ را غلل او
ہفہ قبول کرل او عمل یے و ربان دے شروع کرلو پہ وٹیلو سورہ پہ طریقہ
دے استغفار او تضرع سورہ ۔

آدَمُ ہر کلمہ چہ پہ تَلَقَّى کتب معنی دے وحی پرتہ وے او محل دے وحی صرف آدم
علیہ السلام وے او حوا دے ہفہ تابع وے دے وے نہ تخصیص دے آدَمُ یے
پہ تَلَقَّى کتب او کرو او پہ عمل کتب یے حوا و سورہ ذکرہ لکہ پہ سورہ اعراف کتب
مِنْ رَبِّہِ داہم دلیل دے چہ دا وحی وے او دے یلہ فائدہ روستو ذکر کریں ۔

کَلِمَاتٍ دَامِقُولٍ كَتَلَقَّى دَمَ . دَمَ کَلِمَاتٍ یَه تَعیین کَبَشٍ دَمِ اِقْوَالٍ مَفْسَرِینُو
نَقْل کَرِیدِی . لیکن یَه سَنَدِ مَرْفُوعٍ مَتَّصِلٍ صَحیح سُرَةِ یُو رَوَا یَتِ هَم ثَابِت
نَه دَمَ هَا اِقْوَالٍ دَمَحَا یَه کَرَامُوشْتَه دَمَ دَ اَکْثَرُ صَحَابَه اَو تَابِعِینُو کَبَشِ عِبَاسِ
حَسَنِ . اِبْنِ جَبْرِ . یَحْمَدُ . اِبْنِ کَعْبٍ . عَطَاءُ . ضَحَّاكُ . عُبَیدُ بْنُ عَمْرِو . اِبْنِ
زَیدِ بْنِ اِسْلَمٍ . اِبْنُ اَلْعَاصِیَةِ . رَیْعُ بْنُ اَنَسٍ . قَتَادَةُ . خَالِدُ بْنُ مَعْدَانَ) نَه رَوَا یَتِ
تَقْلِ دَمِچَه مَرَادِ یَه دَمَ سُرَةِ هَفَه کَلِمَاتِ دِی چَه یَه سُرَةِ اَعْرَافِ کَبَشِ
دَکَرِ دِی . اَو دَا تَفْسِیرِ دَ قُرْآنِ دَمَ یَه قُرْآنِ سُرَةِ اَو یَه مَقَابِلِ کَبَشِ بِل رَوَا یَتِ
یَه صَحیح سَنَدِ مَرْفُوعٍ مَتَّصِلٍ سُرَةِ ثَابِتِ نَه دَمَ نَوَدَ دَمَ نَه بِل طَرَفِ تَه
عَدَاوِلِ کَوِلِ مَنَاسِبِ نَه دِی .

سَوَالِ : یَه دَمَ بَابِ کَبَشِ حَدِیثِ مَرْفُوعٍ شَتَه چَه دَمَ هَفَه مَضْمُونِ دَمِ دَمَ
چَه اَدَمُ عَلَیْهِ السَّلَامُ یَه وَسِیْلَه دَ اُخْرٰی نَبِی (مُحَمَّدُ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ
وَسَلَّمَ) سُرَةِ دَعَا اَو کِرَةِ اَو قَبُوْلَه شَوَه نَوَدَ دَمَ نَه وَسِیْلَه بِالذَّوَاتِ الْفَاضِلَه
هَم ثَابِتَه شَوَه . دَارِیَنَکِ یَه هَفَه حَدِیثِ کَبَشِ دَمِ هَم رَاغِلِ دِی چَه اَمَ اَدَمُ
عَلِیْهِ السَّلَامُ کَه دَغَه نَبِی صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ نَه وَمَ نَوَمَا یَه تَه هَم نَه وَمَ
پیدا کَرَمَ نَوَدَ دَمَ نَه مَعْنٰی دَ کَوَلَا لَکِ کَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاکِ هَم ثَابِتَه شَوَه ؟ .
جَوَابِ : دَ هَر حَدِیثِ دَارِو مَدَارِکِ هَفَه یَه سَنَدِ بَانَ دَمَ وِی اَو دَمَ یَه مَعْنٰی
بَانَ دَمَ هَم وِی نَوَدَ دَغَه حَدِیثِ سَنَدِ صَحیح مَتَّصِلٍ مَرْفُوعٍ نَه دَمَ مَحْکَه چَه
دَمَ یَه سَنَدِ کَبَشِ کَمْزُورِی رَاوِیَانِ دِی . یَه کَنَزُ الْعِمَالِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَثِیْلِ
دِی چَه سَنَدِ دَمَ وَا هِی (کَمْزُورِی) دَمَ یَه دَمَ کَبَشِ حَمَادِ بْنِ عَمْرِو النَّصِیْبِی
رَوَا یَتِ کَوِی دَ سُرِی نَه اَو هَفَه دَ خَالِدِ نَه اَو هَفَوِی دَوَا یَه وَا هِیَانِ دِی دَارِیَنَکِ
یَه صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ کَبَشِ وَثِیْلِ دِی چَه دَا حَدِیثِ ضَعِیْفِ دَمَ دَارِیَنَکِ یَه صِیَانَةُ الْاِنْسَانِ
صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ کَبَشِ وَثِیْلِ دِی چَه یَه دَمَ کَبَشِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ زَیدِ بْنِ اِسْلَمٍ
رَاوِی دَمَ اَو هَفَه ضَعِیْفِ دَمَ . اَو دَارِیَنَکِ یَه دَمَ کَبَشِ رَاوِی رَافِضِی (شِیْعَه)
دَمَ . دَارِیَنَکِ یَه مَعْجَمِ صَغِیرِ دَ طَبْرَانِی کَبَشِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ هَم وَثِیْلِ دِی بَلْکَه اَمَّا ذَهَبِ
یَه تَعْلِیْقِ عَلِی الْمُسْتَدَارِکِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ کَبَشِ دَمَ حَدِیثِ تَه مَوْضُوعِی وَثِیْلِ دِی .
دَارِیَنَکِ ذَهَبِ یَه مِیْزَانِ الْاِعْتِدَالِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ کَبَشِ وَثِیْلِ دِی چَه دَا خِیْرُ بَا طَل
دَمَ اَو اِبْنِ کَثِیْرِ یَه بَدَا یَه صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ کَبَشِ دَمَ ضَعِیْفِ قَرَارِ کَرَمَ دَمَ اَو اِبْنِ حَجَرٍ
یَه لِسَانِ الْمِیْزَانِ کَبَشِ ذَهَبِ سُرَةِ مَوَافَقَتِ کَرَمَ دَمَ اَو شِیْخِ الْاِسْلَامِ اِبْنِ تِیْمِیَّه

بندادہ تہ پہ طریقہ ک فعل ماضی یا مضارع سرہ دودہ دیرش کرتہ لکہ پہ سورۃ
 مائدہ ۳۱۔ اور سورۃ نساء ۳۱۔ مٹاورم نسبت بندادہ تہ پہ طریقہ ک اضافت
 یا صدور ک ہنہ نہ لکہ پہ سورۃ العمران ۱۰۰۔ پہ سورۃ توبہ ۳۱۔ اور سورۃ شوری
 ۲۸۔ کتب۔ پنجم نسبت ک توبہ اللہ تعالیٰ تہ پہ وصف ک تواب سورۃ یونس ۴۱۔ عجلہ
 او پہ صیغہ ک فعل ماضی سرہ لٹش کرتہ او پہ صیغہ ک مضارع سرہ لٹش کرتہ
 او پہ صیغہ امر سرہ ک یا رہ ک طلب او دعا یو کرت (سورۃ بقرہ ۲۱۸)۔ شپٹ نسبت
 ک توبہ اللہ تعالیٰ تہ پہ یا رہ ک انبیاء علیہم السلام کتب۔ پہ یا رہ ک آدم علیہ السلام
 کتب (سورۃ بقرہ ۲۱۸)۔ سورۃ طہ ۲۲۱۔ پہ یا رہ ک خاتم النبیین صلی اللہ علیہ
 وسلم کتب (سورۃ توبہ ۳۱)۔ پہ یا رہ ک ابراہیم علیہ السلام کتب (سورۃ بقرہ ۲۱۸)۔
 اورم نسبت اللہ تعالیٰ تہ پہ یا رہ ک صحابہ کرام او نور و مؤمنان و کتب (سورۃ
 بقرہ ۲۱۸)۔ سورۃ توبہ ۳۱۔ سورۃ مجادلہ ۳۱۔ سورۃ مزمل ۳۱۔ سورۃ
 نساء ۳۱۔ سورۃ احزاب ۳۱۔ اتم نسبت اللہ تعالیٰ تہ پہ یا رہ ک بنی
 اسرائیل و کتب (سورۃ بقرہ ۳۱)۔ سورۃ مائدہ ۳۱۔ تہم نسبت تہا ثنتہ اثنا
 چہ مرتب کیبری پہ توبہ ک بندادہ یا ندائے ۳۱۔ قبولیت پہ (سورۃ مائدہ ۳۱)۔
 ۳۔ مغفرت اور رحمت پہ (سورۃ انعام ۳۱)۔ کتب ۳۔ دخول جنت پہ (سورۃ مریم
 ۳۱)۔ کتب ۳۔ تبدیلی ک سیئاتو پہ (سورۃ فرقان ۳۱)۔ کتب ۳۔ فلاح پہ (سورۃ
 قصص ۳۱)۔ کتب ۳۔ اعراض ک ہنہ ک زورف و رکولونہ (سورۃ نساء ۳۱)۔ معیت
 ک مؤمنان و سورہ (سورۃ نساء ۳۱)۔ ۴۔ لار ک ہنہ خالی کول (سورۃ توبہ ۳۱)۔
 ۵۔ اخوت فی الدین (سورۃ توبہ ۳۱)۔ ۶۔ متاع حسن حاصلیدال (سورۃ ہود)
 ۷۔ بارانہ وخت پہ وخت کیدال (سورۃ ہود)۔ ۸۔ محبت ک اللہ تعالیٰ حاصلیدال (سورۃ
 بقرہ ۳۱)۔ ۹۔ لسم نسبت توبہ تہ کول او نہ قبلیدال او ک ہنہ نا کا اثر اول
 ظلم (سورۃ حجرات ۳۱)۔ دویم عذاب ک جہنم (سورۃ بروج ۳۱)۔ عدم قبولیت
 (سورۃ نساء ۳۱)۔ سورۃ العمران ۳۱)۔

قائدہ ۱۰۔ پہ کوموا یا تو نو کتب چہ توبہ ک انبیاء علیہم السلام سرہ متعلق
 ذکرہ نو مراد ک ہنہ نہ (پہ نسبت ک نبی) تعبد او محیل عجز و شکارہ کول
 دی لکہ پہ توبہ ک موسیٰ علیہ السلام کتب پہ سورۃ اعراف ۳۱۔ کتب یا
 مراد ک ہنہ نہ (پہ نسبت ک اللہ تعالیٰ) تخفیف را وستل او درجات پور تہ کول
 دی لکہ پہ دے ایت کتب او پہ سورۃ توبہ ۳۱۔ کتب او دامعنی پہ سورۃ بقرہ

اوسورة نساء ۱۹ کتب هم مراد ده محکمه چه په دغه ایا تو نو کتب ذکر د گناه کولو
نیشته دے. او په دے کتب جواب د هغه چا دے چه دلیل نیسی چه انبیاء
علیهم السلام گناه کوی محکمه چه هغوی ته نسبت د توبه شوی دے حاصل
د جواب داد دے چه لفظ د توبه مستلزم د گناه نه دے.

فأما علم د گناه نه د توبه کولو د پاره علماء و شرطونه لیکلی دی اول
په دغه گناه کولو پشیمان نه کیدل په زړه سره او په زړه باند دے استغفار کول او
اقرار کول د گناه او پریښودل د هغه گناه او اسبابو د هغه لره او ورپسې نیک عمل
کول تاکید دے د توبه کولو د اقول شربینی او حازن لیکل دے. او تفصیل
د دے شرطونو ابن قدامة المقدسی په کتاب مختصر منهاج القاصدين
د ص ۱۰ نه لیکل دی او د توبه نصوحاً تشریح په سورة تحریم کتب راځي.
سوال: علیه په څانگه بې علیهما ولې او نه وئیلو او حال دا چه سورة اعراف
کتب کلمات د توبه د دواړو ذکر دی؟

جواب: اول داد دے چه بڼه په اکثر احکامو کتب تابع وی د سړی د پاره.
دویم دا چه محکمت ایت کتب اُسکن امر مفرد ذکر و د دے وجه نه دلته
هم مفرد ذکر کړی شوی.

إِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ دا علت دے د من ربه او د کتاب علیه د پاره یعنی
رب ورته دا کلمات او خودل محکمه چه تو اب دے او توبه بې قبوله کړه محکمه
چه الرحيم دے. دارنگ په دے کتب تسلی او ترغیب الی التوبه دے تور و
گناهکارانو د پاره. التَّوَابُ، وجه د مبالغه په دے صفت کتب د پیر والی د
گناهکارانو او د گناه هونوده او د پیر کړته توبه کولو قبول دی. الرحيم کتب
اشاره ده چه د پیر حله توبه قبولی د وچې د صفت د رحيم نه، نه د وچې د خپل
نفع حاصلولو یا د ضرر د بچ کیدلو نه او اشاره ده چه د توبه کولو طریق
بند کارونه پخپله بنایي لکه چه ادم علیه السلام ته بې کلمات او خودل.
دارنگ اشاره ده چه د توبه قبولو سورة رحمتونه او نعمتونه هم ورکوی بل
دا چه د گناه هونوله بې مچ ساتی. نو تو اب د تیر وخت سره تعلق لری او
رحيم د راتلونکی وخت سره متعلق دے.

فأما: قرطبی وئیلی دی چه ثابت په صفت د الله تعالی کتب نقل نه دے
د دے وجه نه د هغه اطلاق کول په الله تعالی باند دے جائز نه دی محکمه چه

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ

او وٹیل مونہ کوزشی دے عاٹے تہ بول پس کہ راشی تاسو تہ

مِّنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ

حما طرف تہ غہ لار خود تہ نو چا چہ تا بعداری او کہ دھایت حما نو تہ بہ وی ہیغ بیرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۳۸﴾ وَالَّذِينَ

پہ دوی باتدے او تہ بہ دوی غمزن کیری۔ او ہغہ گسان

پہ اللہ تعالیٰ باندے دے ہغہ اسماء و اوصفتو نو اطلاق جائز دے چہ اللہ تعالیٰ پہ قرآن کتب دے محان دے پارہ اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ صحیح حدیث کتب دے ہغہ دے پارہ وٹیلی وی او دے ہغہ تہ علاوہ نومونہ صفتو تہ اگرچہ پہ اعتبار دلغت سرہ جائز وی لیکن شرعاً جائز تہ وی نو ہغہ استعمال اول تہ دی پکار ۳۸ پہ تکرار دے امر دے اہبطوا کتب دے ہغہ اہبطوا دی۔ اول داچہ مخکس امر دے اہبطوا و دے جنت تہ اسمان تہ او دا دویم اہبطا دے دے اسمان نو تہ زمکے تہ۔ او نیشاپوری پہ دے باندے اعتراض کرے دے چہ لفظ دے کُمْ فی الْأَرْضِ مُشْتَقٌّ اودلتہ لفظ دے مَنَّا دے قول پہ مخالفت باندے دلالت کوی۔ دویم دا دے پارہ دے دفع دے وہم دے ہغہ دا دے چہ ہر کلمہ اللہ تعالیٰ دے دوی توبہ قبولہ کرے نو کیدے شی چہ حکم دے اہبطا بہ یے منسوخ کرے وی نو پہ دے امر دے اہبطوا سرہ ہغہ وہم دفع شو او دا دلیل شو چہ امر دے اہبطا دے وجے دے سزا و عقوبت تہ نہ دے کفی روستو دے توبہ قبولہ و نحو سزا ہم عتہ شی بلکہ اہبطا دے پارہ دے پورہ کولو دے ہغہ وعدے دے چہ پہ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَہٗ کتب دے کر شوے وہ دا قول نیشاپوری غورہ کرے دے۔ دریم قول دا دے چہ دا تکرار دے اہبطا تہ نہ دے بلکہ دے اہبطا سرہ متعلق دے قسمہ احکام و دے یو حکم تکوینی یعنی ژوند پہ طریقہ دے دشمنی او دے زمکے دشمنو تہ فائدے اخستل نو دے اول ذکر کر دے دویم قسم حکم دینی او دے ہغہ کمنونکو او دے نہ متونکو احوال نو ہغہ یے دے دویم اہبطا سرہ ذکر کر دے او دے دیتہ زمونہ دے مشائخو پہ اصطلاح کتب دے عاڈہ بُعْدِ عَمْدٍ وٹیلے شی۔

جَمِيعًا دے اہبطوا تہ او دا تعمیم دے حکم غواہی او اجتماع دے زمانے

ضرورت غواہی نو دلتہ ہم امر کہ اہباط خو تو تولو (ادم، حوا او ابلیس) تہ عام
دے برابرہ خبرہ دہ کہ یہ یوحنا کے راکوز شو یوی یا جدا جدا اخو ظاہر دادہ
چہ جدا جدا راکوز شویدی۔ او ابو حیان یہ البحر المحيط کیں رد کریدی
یہ ہنہ مفسرینو یا ندے چہ چا دلتہ تقدیر کہ عبارت کیں وئیلے دے مہوطاً
جمیعاً یا ہا بطن جمیعاً یا فہبطوا جمیعاً حکہ دغہ نکلفات غیر مناسبہ دی۔
فَاَمَّا يٰۤاَيُّهَا تَتَكَلَّمُ مِثْلٰی هٰذَا، خازن وئیلی دی چہ یہ دے کیں لوئے نعمت تہ
اشارہ دہ یعنی اگر چہ کہ جنت نہ راکوز شول لیکن اللہ تعالیٰ پرے داسے انعام
(ہدایت) او کرو چہ کہ ہنہ پہ وجہ سرہ بیا ہمیشہ جنت حاصلیدی۔ او دا
خطاب اولاد کہ ادم او حوا علیہما السلام تہ دے یہ قرینہ کہ سورۃ اعراف
چہ ہلتہ یٰۤاَبْنٰی اٰدَمَ وَتِیْلٰی دے۔ مِثْلٰی دالفظ دلیل دے چہ مراد کہ ہدایت
تہ وحی دہ چہ ہنہ کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ دہ او کہ ہنہ مصداق رسولان انبیاء
علیہم السلام او کتابوتہ او صحیفہ منزلے دی او وحی متلو او غیر متلو تہ
شامل دے لکہ چہ سورۃ اعراف ہنہ کیں ذکر دی او یہ روستوایت کیں لفظ
کآیات ہم دلالت کوی چہ دلتہ کہ ہدای نہ مراد وحی منزلہ دہ۔

سوال :- اَمَّا یہ اصل کیں اِنْ مَا دے۔ تو ان پہ مقام کہ شک کیں راغی او یٰۤاَيُّهَا تَتَكَلَّمُ
کیں نون کہ تاکید دپارہ کہ تحقیق او کہ یقین دے تو کہ دے دواہو جمع پہ یو
جملہ کیں عہہ رگہ صحیح دہ ۹۔

جواب :- تاکید خو یہ اعتبار کہ حقیقت سرہ دے یعنی ہدایت را تلل خو یقینی
دی او ان کہ وجہ کہ مِثْلٰی نہ دے یعنی چہ دغہ ہدایت کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ کہ
یا نہ دے یہ دے کیں کہ بعض انسانا نوشک وی نو دوی تہ دغہ ہدایت
را تلل کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ یہ۔ دلیل و نوسرہ یقیناً ثابت شی او دیتہ مہاشی
یہ تبصیر الرحمن کیں اشارہ کریدہ۔

فَمَنْ تَبِعَ هٰذَا، ابو حیان کہ سبحانہ دی نہ نقل کریدی چہ کہ فَاَمَّا يٰۤاَيُّهَا تَتَكَلَّمُ
جزاء پتہ دہ (فَاَنَّبِعُوْهُ) او فاء پہ فَمَنْ کیں دپارہ کہ تفصیل دہ۔ او مِّنْ شرطیہ
دے فَاَنَّبِعُوْهُ اہ کہ ہنہ جزاء دہ او احتمال شتہ چہ دامن موصولہ وی پہ
قرینہ کہ روستوایت سرہ چہ یہ ہنہ کیں یٰۤاَلَّذِیْنَ مَوْصُوْلٌ را دپے دے۔
تَبِعَ دالفظ ایمان تقویٰ او اعمال صالحہ تہ شامل دے یہ قرینہ کہ سورۃ اعراف
ہنہ سرہ او پہ دے کیں اشارہ دہ چہ یہ ایمان او اعمال کو کیں تابع داری کہ

دلیل شرعی شرط دہ - سوال ۱- کہ ہدائی یہ محتاجے باندے ضمیر و لے نہ راوہو
یعنی (کہ من تبعہ) ۹-

جواب :- یہ اضافت کہ ہدائی کہیں اللہ تعالیٰ تہ کہ ہفے عظمت تہ اشارہ دہ او
شاہ عبدالعزیز پہ فتح العزیز کہیں و تبلی دی چہ پہ دے کہیں تعمیم کہ ہدایت
تہ اشارہ دہ یعنی یوقسم ہدایت خصوصیج وحی دہ چہ ہفہ پہ مئی ہدائی
کہیں ذکر شوق او دویم قسم ہدایت اجماع او قیاس شرعی دے ہفہ اگر
چہ صراحۃً کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ تہ تہ دے لیکن ہدایت الہیہ دے نو ہدائی
ہفے تہ شامل دے -

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ خرق پہ مابین کہ خوف او حزن کہیں پہ
دیر و دوسرہ دے اول داچہ خوف کہ مستقبل زمانے سرہ تعلق لری او
حزن کہ تیرے شوے زمانے سرہ - دویم داچہ دوارہ کہ مستقبل سرہ تعلق
لری لیکن خوف وی کہ مطلوب کہ روکیدالو پہ وجہ سرہ او حزن وی کہ محبوب
کہ فوت کیدالو پہ وجہ سرہ - دریم دادے چہ خوف کہ عذاب سرہ تعلق لری
او حزن کہ عدم ثواب کہ وجہ تہ وی او خلورمہ وجہ نیشا پوری ذکر کریدہ
چہ پہ دے دوارہ و لفظونو کہیں ہفہ تہولو نعمتونو تہ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ
کہ خیلو دوستانو کہ پارہ تیار کریدای ٹحکہ خوف ہفہ درد دے چہ حاصلی
نفس تہ کہ وجہ کہ توقع کولو کہ مکروہ حالت او کہ محذور و رخیزنہ نوزوال کہ
دے حال شامل دے سلا متیالہ کہ تہولو افا تونہ او حزن ہفہ درد دے
چہ حاصلی نفس تہ کہ وجہ کہ روکیدالو کہ مطلوب یا فوت کیدالو کہ محبوب
تہ تونفی کہ دے حالت مستلزم دہ حصول کہ تہولو مقصد او تہولو لڈا تونو
لہ - او ہرکہ چہ زوال کہ نامناسب حال او بچ کیدال کا افا تو مقدم وی پہ
حصول کہ مراد و تہو باندے کہ دے وجہ تہ نفی کہ خوف یے مقدم کرہ پہ
نفی کہ حزن باندے - او دا دلیل دے چہ نیکانوبند کا تہو باندے پہ وخت
کہ مرگ او پہ قبر کہیں او پہ وخت کہ بعث کہیں کہ قبر و تونہ او پہ میدان کہ
قیامت کہیں او پہ وخت کہ تقسیم کہ عملتا مو کہیں او پہ وخت کہ میزان او
کہ صراط کہیں ہیچ خوف بہ نہ وی ٹحکہ چہ تکرہ پہ سیاق کہ نفی کہیں عموم
او شمول غواری او دلیل کہ دے پہ سورۃ حکم سجدہ نہ کہیں دے -

سوال ۱- پہ نیکانوبند کا تہو باندے خو کہ دشمنانو کہ طرف نہ دیر خوف تہ

بلکہ کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ ہم دیر غموند مصیبتوں نہ راضی پہ دلیل کہ حدیث صحیحہ اشَدُّ الْبَلَاءِ الْاَنْبِيَاءُ قَالَا مَثَلُ الْاَلَمَثَلِ يُبْتَلَى الرَّجُلُ بِقَدَرِ دِينِهِ۔ الحدیث۔ او دارنگ پہ وخت کہ وفات کہ ابراہیمؑ کوئی کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہیں ہنہ فرمائی لی وَاِذَا ابْرَاهِيْمُ اَتَا بِقِرَاقِكَ لَمْ حَزُنْ۔ دارنگ پہ سورۃ بقرہ ۱۲۵۔ کُنْ وَكُنْ لَوْ كُنْتُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ الْاَيَةُ دَاوُلْ نَصُوْصْ دِلَالَتِ كُوِي چہ پہ پیغمبرانوں بانڈے او پہ اولیاء بانڈے ہم خوف او حزن راغلے دے۔ ۶۔ جواب:- اکثر مفسرین و تیل دی چہ دا حال پہ دار دنیا کہیں مراد نہ دے بلکہ پہ آخرت کہیں دے او دلیل کہ دے دا دے چہ پہ اکثر ایاتونو کہیں دا جر اخروی نہ روستو دا جملہ ذکر دہ لکہ پہ سورۃ بقرہ ۱۲۵۔ ۱۲۶۔ ۱۲۷۔ او پہ سورۃ اعراف ۱۷۹ کہیں کہ دخول جنت سرے جے دا جملہ ذکر کریدے او پہ سورۃ زخرف ۱۸ کہیں لفظ کا الیوم سرے تقیید کریدے او کوم ایاتونہ چہ مطلق راغلی دی نو دغہ قید پکین مراد دے۔ او بعض مفسرین و تیل شاپوری وغیرہ) و تیل دی چہ دا پہ دنیا کہیں ہم دے محک چہ ہنہ مؤمن چہ راضی دے پہ قضا کہ اللہ تعالیٰ او پہ تقدیر کہ ہنہ تو ہنہ نہ ہیچ تکلیف او مصیبت مکروہ نہ بنکاری او پہ دغہ رضا سرے خوف او حزن نہ یو حائے کیہی۔ سوال:- نفی کہ خوف پہ جملہ اسمیہ او نفی کہ حزن جے پہ جملہ فعلیہ سرے ولے ذکر کریدے۔ ۶۔

جواب :- دار دنیا کیں اگرچہ خوف و ڈر لیکن ہفتہ تہ دوی دارالغوف (دیرگور)
نہ دی وٹیلی نواشمارہ دہ چہ نفی کد خوف کد اتم او مستمر مراد دہ او دنیا تہ
دوی ٹخائے کد الحزن و غیلے دے پہ قرینہ کد سورۃ فاطر رکۃ سورۃ او ہفتہ حزن
پہ قیامت کیں بالکلیہ زائیل شوچہ ہیچ تجداد او حدوث بہ یئے نہ کیہی۔
فائدہ :- خوف سورۃ "عَلَيْهِمْ" او محزون سورۃ "هُمْ" لفظ راو پلوکس فائدہ
دادہ چہ علی دلالت کوی پہ غلبہ او احاطہ باندے یعنی خوف بہ پہ دوی
باندے احاطہ او غلبہ نہ کوی اگرچہ ہیبتونہ کد قیامت بہ وی لیکن پہ
نیکانو باندے بہ اسان وی اوچہ جنت تہ اُورسی نو ہفتہ بہ ترینہ ہم
ہیرشی۔ دانکتہ قرطبی او ابو حیان ذکر کریدہ۔ او "هُمْ" یئے کد یحززون سورۃ
کد حصر او اختصاص دپارہ ذکر کرو یعنی نفی کد حزن پہ دوی پورے خاص
دہ او کد دوی نہ علاوہ پہ نور و کسانو پانکما ہر وخت حزن وی او کد دوی نہ

كُفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ

جہ کفریے کریں (پہلے سورہ) اور روغزن کوئی (پہلے سورہ) آیاتونہ زمونہ دغہ کسان

أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۳۹﴾

دوزخ والا دی دوی یہ پہلے دے (اور) کیں ہمیشہ دی ۔

نفی دحزن پہ سورہ انبیاء سٹا کیں ذکر دہ ۔

سٹا دا تخویف اخروی دے منکرینولرہ دا اولاد آدم علیہ السلام تہ او مقابل دے دمن تبع سرہ او دے تور تعبیر ونہ پہ سورہ اعراف سٹا او سورہ طہ سٹا کیں راغلی دی ۔ او فرق پہ مینج د کفر او تکذیب کیں اول دادے چہ کفر پہ زہ سرہ دے او تکذیب پہ زہ سرہ دے ۔ او یا آیتنا پہ طریقہ دتنازع القلین د دواپور سرہ متعلق دے ۔ دویم دادے چہ کفر نہ مراد کفر با اللہ لکہ چہ یہ سٹا کیں ذکر شویدے او تکذیب نہ مراد د آیاتونو تکذیب دے ۔

سوال :- دمن تبع ہدای پہ مقابلہ کیں یے ومن لم یتبع ہدای وکوتہ ولیلہ جواب :- نفی داتباع خو عام دہ عدم اہلیت او عدم استعداد او غفلت کول او قصداً پریتودلو داتباع تہ شامل دہ او پہ اولو حال تونو کیں عذاب نیشہ او کفر خو صرح دے یہ دے کیں احتمال دعدم اہلیت او غفلت نیشہ سوال :- کفر خو عام دے او شامل دے تکذیب تہ نو تکذیب یے ورپسے ولے ذکر کرو ؟

جواب :- مخکین د کفر او تکذیب فرقوتہ ذکر شول نو معلومہ شوہ چہ د دواپور ذکر کول ضروری دی ۔

جواب :- ہر کلا چہ کفر کیں قسموہ دی کفر د نعمت (ناشکری) تہ او کفر د معصیت تہ ہم شامل وؤ او پہ اول قسم بانداے خودا تخویف صادق نہ دے نو وگذابو اہ ذکر کول کیں اشارہ دہ چہ دلہ د کفر نہ مراد شرک دے دا قول ابو حیان کرے دے ۔

فائدہ :- سورہ اعراف سٹا کیں استکبار ذکر کرے دے عکہ چہ پہ ہغہ سورت کیں مخکین تفصیلی استکبار د ابلیس یے ذکر کر د نو اشارہ دہ چہ پہ اولاد آدم علیہ السلام او ابلیس کیں چہ شوک د ابلیس پہ صفت سرہ متصف دی نو د هغوی د پارت عذاب دے او پہ سورہ طہ سٹا کیں و من اعرض اہ

ذکر محکمہ چاہے ہر سورۃ کتب مخفیہ پہ متل کتب اعراض ذکر و نو پہ ہر
مناسبت سرہ یے روستو ہم ذکر کرو۔

بِالْبَيِّنَاتِ دالِظ شامل دے ہولو نازل کرے شوکتا بو توتہ او معجزات و ابیاء
علیہم السلام تہ او قرآن کریم تہ او دلیلو نو عقلی و توحید تہ۔ آیات جمع د
ایہ دہ پہ لغت کتب علامت تہ و ثیلہ شی او پہ اصطلاح د قرآن کتب ہر
تو کہہ د کلمات تو د قرآن چہ جدا وی د نور و تکر و نہ پہ ذکر د فاصلہ سرہ (فاصلہ
آخر د ایت تہ و ثیلہ شی)۔

أُولَئِكَ دالِظ یے روستو الذین اہ نہ راور و اشارہ دہ چہ د روستو حکم
د پارسہ سبب دغہ اوصاف رکفر او تکذیب دی۔

أَصْحَابُ النَّارِ اول ایت او د ایت مشتمل دی پہ اختصار باندے یعنی پہ ہر یو
کتب یو یو جملہ محدوف دہ۔ نواول ایت پہ اصل کتب قَمَنَ تَبِعَ هَذَا اُولَئِكَ
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ فَلَا خَوْفَ اُہ دے او دویم ایت پہ اصل کتب وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكُذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَعَلَبُوهُمُ الْخَوْفُ وَالْحُزْنَ وَهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ اُہ دے۔ اصحاب
جمع د صاحب دہ د صحبت تہ ماخوذ دے او صحبت مطلق اقتوان (پیوستولی)
دے د یو خیز د بل خیز سرہ اگر چہ پہ یو حالت او پہ یو زمان کتب وی د
دے و جہ نہ د صحابی اطلاق پہ ہر چاہا باندے کیدے شی چہ د نبی صلی اللہ
علیہ وسلم سرہ یے ملگرتیا شوی وی پہ حالت د ایمان کتب اگر چہ لہ
وخت وی او بیا پہ ایمان سرہ مروی۔ بیا د دے لفظ اکثر اطلاق پہ ملازمہ
دوام او ملگرتیا باندے کیدی پہ طریقہ د سکونت سرہ وی او کہ پہ حفاظت
سرہ وی۔ اور اغیب پہ مفردات کتب و ثیلہ دی چہ صاحب ملازم تہ و ثیلہ
شی کہ انسان وی او کہ حیوان وی زمان وی او کہ مکان وی نو کو ملایک
چہ د اور د حفاظت او خو کیداری د پارسہ مقرر دی نو ہغوی تہ ہم اصحاب النار
پہ سورۃ مدثر کتب و ثیلہ شویدی۔ او کافرانو تہ ہم اصحاب النار و ثیلہ
شی محکمہ چہ ہغوی بہ ہمیشہ پہ اور د جہنم کتب او سپیری د ہر نہ بہ نہ جدا
کیری د و جہ نہ دالِظ (اصحاب النار) د مؤمنانو د پارسہ نہ استعمالیری لفظ د اصحاب
کلہ د او سید و نکو د پارسہ دے پہ طریقہ د لزوم اگر چہ دوام نہ وی لکہ اصحاب
مدین اصحاب الایکہ۔ اصحاب الحجر۔ اصحاب الرس۔ اصحاب القریہ۔ اصحاب
الکھف۔ او کلہ د متصف پہ یوصفت خاصہ سرہ لکہ اصحاب السیت اصحاب الاعمال

يَبْقَىٰ إِسْرَآءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي

اے اولاد کے یعقوب علیہ السلام یاد کریں (یہ شکر کو لو سرے) نعمتِ خُصاً ہفتہ چہ ما

أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْقُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ

انعام کریدے یہ تاسو باندے او پورے کوئی لوظ خُصاً (ستاسو سرے) نو پورے بہ کم خُصاً

بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُون ۝۴۰ وَآمِنُوا

لوظ ستاسو لرے او خاص خُصاً نہ یرے او کریں (یہ احکام مو متلو سرے) - او ایمان راوری

اصحاب الصراط - اصحاب المیمنہ - اصحاب الیمین - اصحاب المشئمہ - اصحاب الشمال
او اصحاب الاخدود او اصحاب السفینۃ - اوکلہ د جنت والا د پارسہ ذکر وی اودا
دیار لیس کرتہ ذکر دے اوکلہ د نارسہ ذکر وی اودا تولیس کرتہ ذکر دے او
کلہ د جیم سرے ذکر وی اودا شپین کرتہ ذکر دے اوکلہ د سعید سرے ذکر وی
اودا دودہ کرتہ ذکر دے اوکلہ صرف ملگری او شریک فی الصفتہ تہ وئیلے شی
لکہ یہ سورۃ ذاریات سورہ کتب۔

هُم فِيهَا خَالِدُونَ د خلود نہ مراد خلود ابدی دے اولفظ د هُمْ اوفیہا بنکار
دلیل دے چہ جہنم او اصحاب جہنم باندے بہ فنا نہ راخی۔

شک دے ایت تہ تربت پورے خطاب خاص دے روستو د خطاب عام نہ
یہ ذکر کو لو د نھہ او امر وی یعنی (اذکرو۔ اوقوا۔ فارہبون۔ امنوا۔ فاتقون۔ اقیمو
الصلوۃ۔ اتوا الزکوۃ۔ وارکعوا۔ واستعینوا) او پنجہ نوا ہیوسرے یعنی (لا تکلونوا
اول کافریہ۔ لا تشتروا۔ لا تلبسوا۔ لا تکتبوا) او و تنون انفسکم یہ معنی لا تشوا۔ او پیر یکین عود کماکان
بالتوحید او قرآن او رسول تہ۔ او تحذیر دے د هغه کارو تونہ چہ ہذا (نپول)
د دین کوی۔ او تیزی ورکول دی یہ ذکر داسے امور دچہ بہ هغه سرے قوام
(مضبوطی) د دین او د خلافت حقہ راخی۔ او ربط د ماقبل مضمون سرے
دادے چہ ہرکلمہ استخلاف د آدم علیہ السلام ذکر شو نو اس ذکر کوی د هغه
د اولاد تہ هغه قوم چہ هغوی لک الله تعالیٰ خلافت حقہ ورکے دو چہ هغه
بنو اسرائیل دی سرے د ذکر د هغه امور تہ چہ یہ هغه سرے مضبوطوالے د
خلافت راخی۔ دویم ربط دادے چہ مخکس عام دعوت و توحید طرفتہ
نو اس خاص بنی اسرائیلو تہ دعوت د توحید ورکوی (حکما داسورت)

اول دے دے مدانی سورتونو ته اوپه مدایتہ کنیں مخالفت کوؤنکی یہودیآ وؤ
چہ هغوی ته دعوت دے توحید اور رسول او قرآن ضروری وؤ۔ اور بطور
آیت ۱۲۹ سرہ دادے چہ یہ دے کنیں ذکر کوی کافران دے بنو اسرائیل وچہ
هغوی دے اوامرو او نواهی دے الله تعالیٰ ته کفر کرپے وؤ او تکذیب دے قرآن کریم
یے کرپے وؤ۔

یٰبَنِیْ اِسْرَآءِیْلَ، داسے نداء په قرآن کریم کنیں مخلور کرتہ ذکر دہ چہ هغه
پہ دے سورة بقرہ ۲۱۱ ۱۱۱ او سورة طہ ۲۱۱ کنیں دی او دے عیسیٰ علیہ
السلام یو خطاب په سورة مائدہ ۲۱۱ کنیں او دویم په سورة صف ۲۱۱ کنیں
او بغیر دنداء ته لفظ بنی اسرائیل او وہ دیرش کرتہ اولفظ اسرائیل دوہ
کرتہ ذکر دے۔ یٰبَنِیْ کَذٰلَکَ لَفْظُ یَہ عرف کنیں تہ اولاد یا ندے اطلاق کیری
کہ نارینہ وی او کہ زناتہ وی کہ نزد دے اولاد وی او کہ لرے وی۔

اِسْرَآءِیْلَ پہ دے کنیں دے مفسرینو دیر اقوال دی اول داچہ دا پہ معنی عبد الله
دے او اکثر اهل علم و ثبیل دی چہ اسر پہ عبرانی ریا سریانی کنیں عبادتہ
وایی او ایل الله تعالیٰ ته وئیلے شی او ابن خلدون دے په عکس سرہ ذکر
کریدی چہ ایل عبادتہ او اسر الله تعالیٰ ته وئیلے شی۔ دویم داچہ صفة الله
ته وئیلے شی۔ دریم داچہ اسر شدات ته وئیلے شی نو معنی دادہ شدة الله
یعنی الله تعالیٰ هغه لہ کلک کرپے وؤ پہ بدنی لحاظ سرہ اوپہ دین کنیں۔

خلورم دے سہیلی ته روایت دے چہ دا پہ معنی اُسری الی الله (پہ معنی دے هجرت
دے) بنا پہ دے دانوم مرکب دے دے عربی او عبرانی ته او دے ته علاوہ نو
اقوال هم شتہ لیکن اکثر ابو حیان ضعیف کریدی۔ دے تہولو و جو ہونہ
معلومیری چہ دا اسم صفتی (لقب) وؤ دے یعقوب علیہ السلام۔

سوال :- داسے یے ولے او نہ وئیل چہ یا بنی یعقوب؟

جواب عل پہ اسم صفتی ذکر کولو کنیں پہ وخت دنداء کنیں ادب وی۔

جواب عل پہ دے کنیں تاکید او ترغیب دے منلو دے توحید فی العبادت
(اعبادا) ته حکم چہ مقصد داسے شو یٰبَنِیْ عِبْدِ اللّٰہ یعنی ستا سو پلار یعقوب
علیہ السلام دے الله تعالیٰ عبادت کوؤ اوپہ هغه سرہ یے وصیت کرپے وؤ لکہ
پہ دے سورت ۱۲۹ کنیں دی نو توحید فی العبادت ستا سو دے پلار زور دین
دے نو تاسو خوئے ضرور اؤمنی۔

اَذْكُرُوا دَامَا خُوذ دے ک ذکر او ذکر نہ او یہ نیز ک اکثر علماء و ک دے فرق نیشہ
 ہاں ذکر یہ ہے سر او مقابل ک ہنغ انصات (چپ کیدل) دے او ذکر یہ ہے سر
 او ک ہنغ مقابل نسیان (ہیر دل) دی او ک کسائی نہ نقل دے چہ پہ زیر ک
 ذال سر و وی نو ذکر یہ ہے دے او چہ پہ پنج سر و دی تو یہ معنی ک ذکر
 قلبی سر دے۔

فائدہ :- ذکر مفرد او مضاف پہ قرآن کیں د وہ او یا کرتہ راغلے ک۔ سیوطی
 پہ اتقان کیں و بیلی دی چہ ذکر پہ قرآن کیں پہ شل معانی سر دے اول
 ذکر ک ہے (سورۃ بقرہ نکل)۔ دویم ذکر قلبی (سورۃ آل عمران نکل)۔ دریم حفظ
 (سورۃ بقرہ نکل)۔ خلورم طاعت او جزا ک ہنغ (سورۃ بقرہ نکل)۔ پنجم موقعونہ
 تول (سورۃ بقرہ نکل)۔ شپرم وعظ (سورۃ اعراق نکل)۔ اووم بیان (سورۃ
 اعراف نکل)۔ اتم خیر کول (سورۃ یوسف نکل)۔ نهم قرآن (سورۃ طہ نکل)۔
 لسم تورات (سورۃ محل نکل)۔ یولسم عبر و رکول (سورۃ کہف نکل)۔ دولسم
 شرافت (سورۃ زخرف نکل)۔ دیار لسم عیب کول (سورۃ انبیاء نکل)۔ خوار لسم
 لوح محفوظ (سورۃ انبیاء نکل)۔ پٹلسم ثناء کول (سورۃ احزاب نکل)۔ شپار لسم
 وحی (سورۃ صافات نکل)۔ اولسم رسول (سورۃ طلاق نکل)۔ اتلسم صلوۃ
 (سورۃ عنکبوت نکل)۔ نوولسم صلوۃ الجمعه او خطبہ (سورۃ جمعہ نکل)۔
 شلم صلوۃ العصر (سورۃ ص نکل)۔ اوزہ دایم چہ د وہ معانی تورے ہم
 شتہ یو ویشتم ذکر مقابل ک نسیان (سورۃ بقرہ نکل)۔ دو ویشتم ذکر پہ
 معنی ک شکر سر (سورۃ بقرہ نکل)۔ نو دلتہ ذکر پہ معنی ک شکر کولودے
 محکہ چہ ک نعمت سر ذکر شوے دے او دارنگ زاد المسیر او تفسیر قرطبی
 کیں ہم و بیلی دی او بل قول داچہ داپہ معنی ک ذکر بالقلب سر دے یعنی
 عقلت ک دے نہ مہ کوئی او قرطبی دے لہ ترجیح و رکے دے۔

یَعْمَتِ دَامَقَر د اسم جنس دے بے شمارہ نعمتونہ ترے مراد دی کہ پہ
 موجودہ بنی اسرائیل و باندے وڈ او کہ ک دوی پہ مشرانو باندے او کہ
 عام نعمتونہ وی او کہ خاص وی۔ خاص روستور کوع کیں ذکر کرے شویں
 او پہ اضافت کولودے نعمت کیں اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ چہ نعمتونہ تول
 پہ ملکیت او اختیار ک اللہ تعالیٰ کیں دی نو شکر صرف ک ہنغ پکار دے او
 دارنگ یہ دے اضافت کیں اشارہ دہ عظمت ک نعمتونہ۔

فائدة :- قرطبی و تبلی دی چہ بنی اسرائیل وہ امر و ذکر نعمت اودے امت تہ امر دے ذکر کہ اللہ تعالیٰ را ذکر و فی اذکر کم نو کہ ہغوی نظریہ اول پہ نعمت یا نہ دے وی اور و ستویہ نقل کی پری منعم (العالم کو ویک) تہ او کہ دے امت نظریہ کا اول تہ منعم تہ وی نو دا ہم سبب ک فضیلت کا آخری امت دے اویشا پوری و تبلی دی چہ نقل دہ چہ کہ نعمتوں نو بندگان دیر دی او کہ منعم بندگان لہ دی۔

الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيْكُمْ، سوال :- نِعْمَتِي خُود لالت کوؤ پہ نعمت کا اللہ تعالیٰ نو پہ ہغے پسے الَّتِي أَنْعَمْتَ تہ حہ ضرورت دے ۶۔

جواب :- پہ نِعْمَتِي کبش اشارہ دہ چہ نعمت ملک کا اللہ تعالیٰ دے او پہ دے لفظ کبش اشارہ دہ چہ انعام کا طرف کا اللہ تعالیٰ نہ ملاؤ شویدا یعنی نعمت کہ ہغہ دے او ور کرے ہم ہغہ دے نو شکر ہم صرف او صرف کہ ہغہ کوں ضروری دی۔

عَلَيْكُمْ، شربینی و تبلی دی چہ پہ دے لفظ کبش ہم تاکید کا شکر تہ اشارہ دہ ہغہ دا چہ کا لسان پہ فطرت کبش غیرت او دارنگ غل او حسد اشتہ دے نو کہ چہ خیل نعمت تہ او گوری نو کہ غیرت کا وجے تہ بہ شکر کوں او چہ کا بل چا نعمت تہ گوری نو بیا ناشکری او حسد کوں۔

فائدة :- شکر کہ نعمت او پہ زہ کبش یا دنسائل کنایہ دہ کا توحید فی العبادت کا منلوہ محکہ چہ اول اولوئے شکر کہ نعمتوں نو دا دے چہ کہ دے نعمتوں نسبت اللہ تعالیٰ تہ او کرے شی او کہ ہغہ پہ رضا کبش خرچ کریشی (لکہ چہ روستویہ تحقیق کا شکر کبش بہ ذکر شی) او دغہ نفس توحید دے نو دا (اذا كُرُوْا نِعْمَتِي) کا دعوت الی التوحید یوہ طریقہ دہ۔

تنبیہ :- کنز العمال ص ۳۶۳ کبش روایت دے چہ عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ اولو ستلو یبنی اسرائیل اذا كُرُوا اہ نو بیا یے او تبیل چہ "ذا قوم خوتیر شویدی نو پہ دے کبش اوس تا سو مرادیے"۔ مطلب دا دے چہ مؤمنان ہر کہ دا او امر او نواہی اوری نو حان طرف تہ دے متوجہ کوں او عبرت دے کہ ہغہ نہ اخلی دا سے دے نہ وائی چہ دا یا تو نہ پہ بنی اسرائیل و پور خاص دی۔ وَأَوْفُوا بِعَهْدِيْ ذَاكَ دَعْوَتِ الی التوحید دویمہ طریقہ دہ۔ ایفاء پور کولوتہ و تبیل شی پہ میزان او کیل (تول، ناپ) کبش ہم استعمل کی پری

او یہ وعدہ اور عہد کتب ہم استعمال پوری۔ عہد ابوحیان یہ تفسیر دیکھا
کتب و ثبلی دی چہ کہ عہد شپیر معانی دی وصیت۔ ضامن کیدل امر۔ التقاء۔ رویت۔
مائل۔ او ہفہ وعدہ چہ کہ دودہ طرفوتو نہ وی تو ہفہ ہم عہد دے او خازن
و ثبلی دی چہ عہد پہ اصل کتب حفاظت اور رعایت کول دی کہ یوخیز وخت
پہ وخت۔ او نیشا پوری و ثبلی دی چہ نسبت کہ عہد معاہدہ او معاہدہ دلو
تہ کیدل یشی۔ دلتہ مراد کہ عہد تہ نخہ دے یہ دے کتب پیر اقوال دی کہ
حسن نہ روایت دے چہ مراد ہفہ عہود دی چہ یہ سورۃ بقرہ ۳۳ ۳۴ ۳۵
او سورۃ العمران ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰
دی او عہد اسم جنس دے نو دے تہ ولوتہ شامل دے۔ او زجاج و ثبلی
دی چہ مراد ہفہ عہد دے چہ یہ تورات کتب و ثبلی ہا یہ بارہ کہ اتباع کولو
محمد رسول صلی اللہ علیہ وسلم کتب او دایمان را و لو یہ بارہ کتب پہ
ہفہ باندے۔ او نیشا پوری یو عبارت کہ تورات کہ نہم فصل کہ سفر اول کہ
تورات نہ نقل کرے دے چہ یہ ہفہ کتب دغہ عہد اشارۃ ذکر دے۔
دریم قول، ادا کہ فرائضو یہ اخلاص او سنت سرہ مراد دے۔ ثلورم قول
عبادات۔ پنجم قول ادب ظاہرہ ادا کول۔ شپیرم عام دے تہ لو او امر او
نواہیر او وصیتو تہ او قرطبی و ثبلی دی چہ داروستو قول صحیح دے
او تہ لو اقوالو تہ شامل دے۔ او پچھدا ئی کتب اضافت دے فاعل تہ
محکمہ چہ دا عہود کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ دی۔

اُوفِ بِعَهْدِكُمْ داجواب دامر (واو فوا) دے نو دلالت کوی پہ شرط
باندے یعنی پہ دے شرط چہ تاسو وفا او کرپی نوزہ بہ ہلہ وفا کو دم نو
چہ کہ بندگانو کہ طرف نہ وفا او نشی نو اللہ تعالیٰ باندے اعتراض نشی کید
چہ ہفہ ولے وفا او فکرلہ۔ او دلتہ عہد مضاف دے مفعول تہ محکمہ دا
عہد ہم کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ تہ دے او ہفہ یہ سورۃ مائدہ ۱۰۱ کتب ذکر
دے او زجاج و ثبلی دی چہ دلتہ مراد کہ عہد نہ ضمان دے یعنی چہ کہ
کوم خیاز چہ زہ ستاسو کہ پارہ ضامن شوے یم ہفہ جنت دے۔ بل قول
دا دے چہ وفا بہ او کریم پہ قبولیت او جزا در کولو سرہ۔
تنبیہ :- وفا مجرد ہم متعدی راغی لیکن صیغہ کہ ایفاء مزید کہ کمال
او کہ مبالغہ کہ پارہ دے۔

فائدہ :- دغہ عہود چہ پہ ایات تو تو محکم و کین ذکر دی کہ حق حاصل دادے،
 اول کتاب کہ اللہ تعالیٰ باندے عمل کول، دویم شرک فی العبادت نہ محان
 ساتل۔ دریم حقوق کہ والدین و اذوی القربیٰ او یتیمان تو مسکینا تو ادا کول۔
 خلورم خلقتہ دعوت کول۔ پنجم اقامۃ الصلوٰۃ۔ شپورم زکوٰۃ ادا کول۔ اورم
 نہ حق قتل نہ بچ کیدل۔ اتم کہ یویل کہ اخراج نہ بچ کیدل۔ نهم کہ آخری
 نبی تصدیق کول۔ لسم خلقتہ کہ کتاب اللہ تبیان (تشریح او تفسیر) کول
 یوولسم اقامۃ الصلوٰۃ ایفاء الزکوٰۃ او ایمان پہ تہو لو رسولاً نو باندا او دھقوی
 کہ دین امداد کول او پہ دین حق باندے خرچ کول۔ دولسم تقویٰ کول
 او مضبوط ایمان پہ تہو لو ایات تو نو باندے لر۔ دیار لسم توحید کہ ربوبیت
 منل، او داتول داخل دی پہ اُعْبُدُوا رَبَّکُمْ کین نو حاصل دادے چہ اُعْبُدُوا
 رَبَّکُمْ ضرور اومنی حکم چہ تاسوا و ستاسوا مشرانو کہ دے پہ یارہ کین
 عہود کریدی کہ دے وجہ نہ دا دویمہ طریقہ کہ دعوت کہ توحید دہ
 بنی اسرائیلو تہ او قرطبی لیکلی دی چہ دا وعدہ کہ دے امت نہ ہم مطلوب
 دہ لکہ چہ او فوا بالعقود او فوا بعہد اللہ او داسے تور دی۔ او دا وفا کہ بندگان
 تہ دہ دیارہ کہ وفا کہ اللہ تعالیٰ خو علت نہ دے بلکہ فضل کہ اللہ تعالیٰ دے۔
 کہ ایاتی قَارِہِبُونَ پہ دے جملہ کین کہ اِیَّاکَ تَعْبُدُ پہ نسبت سورہ دیر تا کیدات
 او حصر دے حکم چہ ایاتی پسے فعل کہ اِزْہَبُوا پت مراد دے محکم چہ روستو
 قارہبوا پہ ایاتی کین عمل نشی کولے کہ وجہ کہ وجود کہ فاء نہ او فاید کین
 جواب کہ امر پت دے لکہ تنہو قارہبون یا پہ تقدیر کہ شرط سورہ دہ
 یعنی اِنْ کُنْتُمْ رَاہِبَیْنَ شَیْئًا قَارِہِبُونَ۔ نو حاصل کہ تہو عبارت داسے کہ
 "وَاِیَّایْ اِزْہَبُوا کَلَنْ کُنْتُمْ رَاہِبَیْنَ شَیْئًا قَارِہِبُونَ" نو یہ دے کین تکرار
 کہ جملہ دے او ورسورہ محکم را و ہل کہ ایاتی دی کہ پیارہ کہ تخصیص۔ او پہ
 اخر کہ قَارِہِبُونَ کین یا حذف شویدہ کہ رعایت کہ فاصلہ کہ وجہ نہ او دا
 رعایت کہ وقف ہم دے۔

فائدہ عل مادہ کہ رہبت پہ قرآن کریم کین دولس کورتہ دہ پہ شپ
 وجوہ سورہ اول پہ صیغہ کہ امر سورہ کہ پیارہ کہ ایجاب کہ رہبت پہ دے ایت
 او پہ سورہ فعل ملہ کین۔ دویم دا صفت کہ انبیاء علیہم السلام دے (سورہ
 انبیاء ۲۱)۔ دریم دا صفت کہ صالحینو دے (سورہ اعراف ۱۷۱ سورہ مائدہ ۶۱)

بِمَا أُنْزِلَتْ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا

یہ مفہم کتاب چہ نازل کرے گا تصدیق کہ وہ دے دے دھوکہ کتاب جو چہ تاسو سے دی او وہ کہیں

أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا

اول انکار کو نہ کی دے دے نہ، او وہ اخلاقی یہ آیا تو تو تمہا قیمت (دُنیا)

قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿۲۱﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ

لِزٍ او خاص تمہا نہ او پر پڑی (یہ تمہا) بچ کو لو سزا دھوکہ نہ۔ او وہ کہیں کوئی حق (یہ مخلوق)

خلویم صفت دے یہ مقابل کا حیار و کیں (سورۃ توبہ سکتا سکتا)۔ او یہ دے
خلو رو مواضع و کیں رہبت کہ اللہ نہ مراد دے۔ پنجم رہبت یہ طریقہ کا ابتداء
(سورۃ حدید سکتا)۔ شپہم اثر کا اسباب ظاہرہ یعنی اسلحہ یا دیر ماران ہنکارہ
کوں اور انسان نہ ویرہ کول (سورۃ اعراف سکتا، سورۃ انفال سکتا، سورۃ حشر
قائدہ علی فرق پہ مینج کہ رہبت اور تقویٰ اور خوف اور خشیت کیں دادے
چہ خوف خود تلو تہ عام دے اور رہبت خوف دے سرکہ کہ تجر نہ یعنی حان
بچ کول اور تقویٰ خوف دے سرکہ کہ حزم (ہو بیاری) نہ۔ دارنگ رہبت صفت
کہ زہ دے اور تقویٰ صفت دے یہ اعمال ظاہرہ کیں۔ دارنگ رہبائیت پہ
عرف کہ مخکنو کتابو نو کیں و اور تقویٰ پہ اصطلاح کہ قرآن کیں دہ اور دارنگ
رہبت پہ ہذہ عخانے کیں استعمال پیری چہ امکان کہ وقوع وی اور تقویٰ پہ
ہذہ عخانے کیں مستعمل پیری چہ وقوع کہ ہفت یقینی وی۔ اور خشیت ہم صفت
کہ زہ دے سرکہ کہ عظمت کہ مخشی عنہ نہ۔

قائدہ علی دلتہ فاصلہ کا ایت یے پہ رہبت سرکہ کہ پارہ کہ تاکید کہ رغبت دہ
پہ عمل کولو کہ اذکروا اور اذکروا کیں نو ذکر صفت قلبیہ دے اور ایفاء کہ
عهد کہ پارہ کہ تجر ز (حان بچ کول کہ بے لوظی کولونہ) دے نو کہ ابن عباس
رضی اللہ عنہما قول دے چہ رہبت (یرہ) اور کپی کہ نازلید لو کہ عذابو تونہ پہ
تاسو باندا دے لکہ چہ ستاسو پہ مشرانو باندا دے نازل شوی و و۔ او دویم
قول دا دے چہ یرہ اور کپی کہ بے لوظی کولونہ اور دا دریمہ طریقہ کہ دعوت
الی التوحید دہ۔

سکتا پہ دے ایت کیں ہم دہ او امر او دہ نواہی ذکر کوی اور بیٹیہ دادے

چہ پہ اول ایت کتب طریقہ دعوت الی التوحید دے نو پہ دے ایت کتب دعوت دے ایمان بالقرآن اور رسول تہ او دفع کول دے موانعو دے دی۔
وَامِنُوا وَاذِلَالَت کوی چہ دامعطوف دے پہ ماقبل اذ کُرْا باندے نو داخل دے پہ خطاب دے بتی اسرائیل و کتب۔

بِمَا اَنْزَلْتُ مراد دے تہ قرآن کریم دے پہ قول دے دیروا اهل علم و کتب پہ قرینہ دے مَصْدَرًا سِرہ۔ او پہ قول دے فتادہ کتب مراد دے تہ ہغہ کتاب اور رسول دے چہ ہغہ دے دوی پہ تورات او انجیل کتب مکتوب و دے مستلزم شواہد ایمان بالرسول لہ۔ او وصف دے انزلت سِرہ یے ذکر کرو چہ وحی غیر متلو (حدیث) تہ ہم شامل شی۔

مَصْدَرًا قَالِمًا مَعَكُمْ داحال دے دے انزلت دے ضمیر متکلم تہ یا دے ہغہ ضمیر مفعول تہ چہ محذوف دے او پہ اصل کتب انزلتہ و۔ لِمَا مَعَكُمْ مراد دے تہ نہ تورات او انجیل دے اولفظ مَعَكُمْ دلالت کوی چہ تر وخت دے نزول قرآن پورے دے دوی سِرہ عجل اصل تورات او انجیل موجود و اگر چہ تحریف معنوی یے پکب کولو۔ مصداق دے تصدیق تہ ماخوذ دے اودا تصدیق پہ درے طریقہ سِرہ دے۔ اولہ طریقہ دا چہ پہ قرآن کتب دی چہ موسیٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام حق انبیاء دی او تورات پہ موسیٰ او انجیل پہ عیسیٰ علیہما السلام بات دے نازل کرے شوے و لکہ پہ سورۃ بقرہ ۱۳۱ او سورۃ آل عمران ۴۸ کتب دی نو ایمان پہ قرآن کریم باندے تاکید او کرو دے حقانیت دے موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام او دے تورات او انجیل پہ دے توجیہ سِرہ مصداق پہ معنی دے تاکید کو و تکی دے۔ دویمہ طریقہ دا چہ پہ تورات او انجیل کتب اخبار او بشارت ذکر و دے یا تہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کتب او دے قرآن کریم دے راتلو او پہ صفات تو دے صحابہ کرام سورہ نوھر کلمہ چہ قرآن اور رسول صلی اللہ علیہ وسلم را اولیٰ شول نو دے اخبار دے تورات او انجیل تصدیق او کرے شو او دے تہ تاکید پہ سورۃ اعراف ۱۷۸ کتب دے او پہ دے توجیہ سِرہ مصداق پہ معنی دے رشتینی کو و تکی دے خبر دے تورات او انجیل لہ او پہ دے واپو توجیہا تو سورۃ تصدیق اجمالی مراد دے او دے نیشاپوری لیکلی دی۔ او دریمہ طریقہ دادہ چہ پہ تورات او انجیل کتب دے توحید او نور اصول الایمان او دارنگ اصول دھرم

چہ پہ تولوادیاتو سما دیو کین حرام وڈ او فرضیت د پنچہ بتا کاتو کہ اسلام
(چہ پہ حدیث کین ذکر دی) دا تہول ذکر وڈ او دا پہ قرآن کریم او پہ تعلیماتو
د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم کین ہم ذکر دی نو دا کتابونہ پہ دغہ امور و
کین موافق دی پنا پہ دے یا ندے تصدیق پہ معنی د موافقت سرہ دے
او دا معنی پہ تفسیر سراج المنیر او تفسیر خازن کین ذکر دے۔

فائدہ ۱۔ تصدیق پہ صفت د قرآن کریم کین پہ سورۃ یونس ۱۰۱ او
سورۃ یوسف ۱۲۱ کین ذکر دے او مصداق پہ صفت د قرآن کین یوسف
کرتہ او پہ صفت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کین درجہ کرتہ او پہ صفت
د عیسیٰ علیہ السلام او انجیل کین ثلور کرتہ دے۔

فائدہ ۲۔ تصدیق پہ صلہ کین کلمہ لام رائج لکہ پہ دے ذکر شوایا تو نو
کین دی نو مراد د تصدیق نہ دغہ معانی دی چہ محکم کین ذکر کرے شویدا
او کلمہ د دے پہ صلہ کین بآء رائج لکہ پہ بارہ د یحییٰ علیہ السلام (سورۃ
ال عمران ۳۳) کین او پہ صفت د مریم علیہا السلام پہ (سورۃ تحریم ۳۳)
کین او پہ صفت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم او د صحابو کین پہ (سورۃ زمر
۳۳) کین نو پہ دے ایاتو نو کین مراد بیان کول د کلماتو د توحید او د ایما
دی او بیان کول د صداق دی پہ طریقہ د دعوت او تبلیغ سرہ د معنی موافقت
کولونہ۔

وَلَا تَكُونُوا أَكْوَافًا ۖ داجملہ او د دے نہ روستو جملہ د تھی د پانچ د ذکر
د نواقضو د ایمان دی چہ د ایمان د صداقت او د حفاظت د پانچ د دے کارونہ
ٹھان پے او ساتھی نواول د نواقضو د ایمان نہ کفر کول دجی د ہفتہ پہ دے
جملہ کین تھی ذکر کوی۔

سوال :- اول لفظ مفرد او تگوتو صیغہ د جمع د نو د وارو موافقت خو
دیشہ ۹ جواب :- پہ دیرو وجوہ سورہ دے اول وجہ پہ تقدیر
د اول قوم یا اول فوج، دیم داچہ اعتبار د کل واحد سرہ دے۔

سوال :- پہ دود وجوہ سورہ دے اول وجہ دلہ پے منع کریدا د دوی
د اولیت (پدمبی والی) نہ پہ کفر کین او حال داچہ د دوی تھک کین خو مشرکان
مکہ پہ قرآن کفر کرے دے دویمہ وجہ دادہ چہ دوی پے د اولیت د کفر نہ
منع کریدا نوایا تا بعداری پہ کفر کین جائز دے ۹۔

جواب :- یہ دیر و طریق و سرہ دے اول داچہ لفظ کہ منی اهل الکتاب پتہ دے - دویم داچہ لفظ کہ مثل پتہ دے - دریم داچہ دلتہ کفر پہ معنی کہ کفر عنادی دے سرہ کہ علم او معرفت نہ - شلورم داچہ دلتہ اولیت مقابلہ ثنویت نہ دے بلکہ تقدم کول پہ کفر کنس پہ معنی کہ تلوار کول بغیرہ فکر او سوچ کولونہ دی - پنجم دا اولیت دلتہ قید واقعی دے یعنی چہ دوی سرہ کہ علم نہ کفر او کفری نو کہ دوی تا بعد ازان (شاگردان - مریدان) بہ کہ دوی کہ دے نہ کفر کوی نو دوی بہ اما مان کہ کفرشی - شپہم دا تیر شوی توجیہا نحو پہ ہفتہ وخت کنس دی چہ ضمیر کہ پہ راجع شی ما انزلت (قرآن) تہ لیکن بل احتمال دا دے چہ دا ضمیر راجع دے ما معکم تہ یعنی کفر کول پہ قرآن باندے مستلزم دے کفر کولولہ پہ تورات باندے او پہ تورات باندے کہ دوی تہ محکب (پہ اهل کتاب) کنس بل چا کفر نہ وکریے - اووم یہ دے توجیہ باندے بل احتمال دا دے چہ کفر پہ معنی کہ کفران پتولی سرہ دے سرہ کہ علم تہ -

وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا دامنہ دے کہ دویم کہ نواقصوہ ایمان نہ چہ دنیا لہ پہ دین باندے غورہ کول دی -

سوال ۱ - اشتراء کنس قانون دا دے چہ با داخلیری پہ ثمن باندے نہ پہ مبیعہ باندے نو دلتہ نحو عبارت پکار و لا تشتروا آیاتی بثلث قلیل یا لا تتبعوا آیاتی بثلث قلیل ۹ -

جواب عل دلتہ اشتراء پہ معنی کہ استبدال سرہ دے او پہ استبدال کنس قاعدہ دادہ چہ کوم شیزہ عیان نہ ورکول دی تو باء پہ ہفتہ باندہ داخلیری جواب عل پہ دے کنس مبالغہ دے کہ دے عمل قبیلہ کہ دے خلق یعنی دوی دنیا دا سے لوئے مقصد گر حوالے دے چہ آیات توتہ یے کہ ہفتہ دپام ذریعہ گر حوالے دے -

سوال ۲ - کہ دے تہ معلومیہ پہ چہ قرآن یا بل کتاب الہی خرچول (پہ طورہ تجارت کول) حرام دی محکہ چہ پہ آیات نو سرہ قیمت حاصل دی او حال دا دے چہ کہ دے پہ جواز باندے اتفاق دامت دے ۹ -

جواب :- آیات خو کلام اللہ دے الفاظ سرہ کہ معانوتہ او کلام اللہ خو مخلوق نہ دے اونہ مال دے نو خرچول اخستل کہ ہفتہ خوا مکان ہم نہ لری

کوم چه خرخیبری هغه خو قیمت دکاغن او دکنت دکتابت او دکطاعت او دک
جلاد دے دک دے وچه نه په دے محائے کبش دک مفسرینو دوه قولونه دی
خوک وائی چه ایات ته مراد عین ایاتونه نازل کرپه شویدی توهغوی وائی
چه دلته مضاف محذوف دے نو کحسن بصری په روایت سره بتخییر
ایاتی یعنی په تحریف او تبدیل دکایا تونو سره دنیا حاصلوی او کسری په
قول سره بکتمان ایاتی (په پتولو دکایا تونو سره) او په نیزه بعض علماء
بکفر ایاتی (دایا تونو په انکار کولو سره) او په نیزه نور علماء بکفر
العمل بایاتی (په پریشو دلو دکعمل سره په ایاتونو باندے) او په نیز
د ابوالعالیه بتعلیم ایاتی (په درس و تدریس دکایا تونو) دویم قول
دادے چه مراد دکایات ته او امر او نواهی او احکام دک الله تعالی دی دا اقوال
ابو حیان ابن کثیر، قرطبی وغیره ذکر کړیدی.

ثَمَنًا قَلِيلًا ثَمَنَ عَوْضٍ د مبیع ته وئیلے شی که روپئی اشرقی وی او که
نور مال وی او دلته مطلق بدل مراد دے که نقد وی او که سامانونه
وی او که عزت و مرتبه دک دنیا وی او که سرداری او مشری وی او که
ریشوت وی او که اجرت وی. قَلِيلًا دا نحو مقابل دکثیر راغی لیکن قَلْتُ
او کثرت دوه قسمه دے اول په اعتبار دکمیث (مقدار) او دویم په اعتبار
د صفت او کیفیت سره دلته اول قسم مراد نه دے یو وجه داده چه دل
او دکیر حد فاصل معلوم نه دے یو شخص یو روپئی ته دیر وائی نو
بل کس به یو لاکه ته هم لږ وائی دویمه وجه داده چه دکایات الهیه په
مقابله کبش ټوله دنیا کما فیها هیچ قیمت نه لری نو معلومه شوه چه دلته
دویم قسم قَلْتُ مراد دے او هغه ټوله دنیا او که هغه مزے دک هغ ژوند
مرتبه او عزت وغیره دے لکه چه په سورة نساء کک او سورة توبه
کک کبش ذکر دی. او تفسیر قرطبی کبش دی چه ثمن قلیل ټوله دنیا
او دک هغه مدت (عمر) او ژوند دے. او آلوسی وئیلی دی چه حظوظ (برخه)
د دے قانی دنیا، یا هغه شیزونه چه دوی به دکپلو تا بعد ارونه هر کال
کبش اخستل دک فصلونو او دک بخارو دک پیو او نقد او روپونه. او بحر محیط
کبش وئیلی دی چه ثمن قلیل هغه ریاست (مشری) هغه چه دوی لره په
خیل قوم کبش وو. او منع دک اشتراء دک دین په ثمن قلیل او قیاحت دک دے

عمل په ډیر وایا تو نو کښ ذکر دے بعض د هغه ته په پاره د بنی اسرائیلو
کښ نازل شویدی لکه په دے سورت مکه او مکه او سورة العنبران مکه او
سورة مائده مکه کښ او بعض عام دی لکه په سورة العنبران مکه او سورة
توبه مکه او سورة نحل مکه کښ - دا ایا تونه په اعتبار د الفاظو عامو سورة
د دے اُمت علماء سوء او عوامو ته هم شامل دی او قرطبی داسے ویلی
دی چه دا ایت هغه چاته شامل دے چه د دوی ربی اسرائیلو پشان عمل
کوی او داسے د عمر رضی الله عنه نه په کنز العمال ص ۳۳۳ او تفسیر فتح
العزیز کښ نقل دی چه هغه دا ایا تونه اولوستل نو بیا یی او قرمائل چه
قوم (بنو اسرائیل) خو تیر شویدی دا ایا تونه هوتا سوا ورگی نو تاسو
په دے سره مراد یی -

فائدة علی یهود یا تو ملیا نو اشتراء بالدين په ډیر و طریقو سره کوله،
اول دا چه دوی د نبی صلی الله علیه وسلم صفتونه او د هغه متعلق پیشگوئی
چه په تورات کښ وه په هغه کښ تبدیلی او کره د پاره د دے چه د دوی تقلید
کوونکی هسے نه چه په هغه باندے ایمان راوړی او دوی پریندی نو
د دوی مشری او اقتدار به ختم شی - دویم دا چه که د دوی مقلدین په
دے بی پسے تابعداری او کړی نو کووے امداننی چه دوی ته د خپلو مقلدینو
نه رسیدلے هغه په د دوی نه فوت شی - دریم دا چه دوی په د تورات په
بعض ایا تو نو او احکامو کښ تحریف، تبدیلی یا کتمان کولو د یو شخص
د رعایت د پاره او د هغه نه به یی رشوت اخستلو - خلورم دا چه دوی په
تعلیم د دین باندے اجرت اخستلو او حال دا چه دوی د هغه نه منع کړے
شوی وؤ لکه چه قرطبی د ابوالعالمیه نه نقل راوړے دے چه د دوی په
کتابو نو کښ لیکل شوی وؤ یا ابن ادم ع لمر یحاکا کما محلیمت یحاکا راے ابن
ادمه به اجرت ته تعلیم ورکوه لکه چه ثات هے اجرت ته بنودلے شوے دے -
پنجم دا چه دین حق پریندی او د دنیا د لالچ د وجه نه مرتد شی او دا
تولے طریقے اوس زمونږ په دین والو بعض علماء وادامیا نو کښ موجود
شویدی - قرطبی ویلی دی چه چار رشوت و اخستلو د حق د بدلولو
یا د باطلولو د پاره یا د تعلیم د هغه نه چه په د د باندے د هغه تعلیم فرض
عین وی عخان منع کړی یا منع او کړی د اداء کولو د هغه علم نه چه په

دے پاندا ہے ہذا معین شوق وی تر دے پورے چہ پہ ہذا پاندا ہے اجرت
 واخلی نو دا قول کہ دے آیت یہ مقتضی کیں داخل دی۔ او قرطبی او ابن
 کثیر حدیث کا ابو داؤد نمبر ۴۶۶۲ ذکر کرے دے چہ "قَنْ تَعْلَمَ عِلْمًا مِّمَّا
 يُبْتَغَى بِهِ وَجْهَ اللَّهِ لَئِيْتَعْلَمَهُ إِلَّا لِيُصِيبَ بِهِ عَزْهُنَا مِنَ الدُّنْيَا لَعَلَّكَ بَرِّحَ
 رَاحَةَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" (چہ ایزده کر و ہذا علم چہ طلب کیدا بیتی
 یہ ہذا مخ کا اللہ تعالیٰ او دے ہے نہ ایزده کوی مگر کہ دے دپا مخ چہ حاصل
 کری یہ ہذا سرہ مال کا دنیا نو نہ بہ موی بوئی کا جنت پہ ورخ کا قیامت کیں۔
 فائدة علی تفصیل مسئلہ کا اجرت پہ طاعت پاندا زموتیر پہ ملت کیں
 پہ دے کیں پنچہ مباحث دی بحث اول پہ مقام کا اتفاق کیں دے یعنی ہذا
 طاعت چہ پہ ہذا پاندا ہے اجرت اخستل پہ اتفاق کا اہل علم و سرہ حرام
 وی یا ہذا چہ ہذا پہ اتفاق سرہ حلال او جائز وی۔ اول ہذا طاعت
 او عبادت چہ فرض عین او معین وی لکہ چہ پہ یو علاقہ کیں صرف یو
 عالم وی او نور خلق جاہلان وی چہ محتاج وی تعلیم کا قرآن او تبلیغ او
 دعوت کا دین تہ نو کہ دغا عالم دوی تہ دا تعلیم او تبلیغ او نہ کری نو
 بلہ ذریعہ نیستہ ہغوی تہ کا دین کا رسولو نو پہ دا سہ عالم پاندا ہے
 اجرت اخستل حرام دی لکہ حال کا رسولو نو پہ ہرہ زمانہ کیں کا دے
 وجہ تہ پہ بارہ کا رسولو کیں پہ سورۃ انعام تک او سورۃ شعراء تک
 ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰ ۱۰۰۱ ۱۰۰۲ ۱۰۰۳ ۱۰۰۴ ۱۰۰۵ ۱۰۰۶ ۱۰۰۷ ۱۰۰۸ ۱۰۰۹ ۱۰۱۰ ۱۰۱۱ ۱۰۱۲ ۱۰۱۳ ۱۰۱۴ ۱۰۱۵ ۱۰۱۶ ۱۰۱۷ ۱۰۱۸ ۱۰۱۹ ۱۰۲۰ ۱۰۲۱ ۱۰۲۲ ۱۰۲۳ ۱۰۲۴ ۱۰۲۵ ۱۰۲۶ ۱۰۲۷ ۱۰۲۸ ۱۰۲۹ ۱۰۳۰ ۱۰۳۱ ۱۰۳۲ ۱۰۳۳ ۱۰۳۴ ۱۰۳۵ ۱۰۳۶ ۱۰۳۷ ۱۰۳۸ ۱۰۳۹ ۱۰۴۰ ۱۰۴۱ ۱۰۴۲ ۱۰۴۳ ۱۰۴۴ ۱۰۴۵ ۱۰۴۶ ۱۰۴۷ ۱۰۴۸ ۱۰۴۹ ۱۰۵۰ ۱۰۵۱ ۱۰۵۲ ۱۰۵۳ ۱۰۵۴ ۱۰۵۵ ۱۰۵۶ ۱۰۵۷ ۱۰۵۸ ۱۰۵۹ ۱۰۶۰ ۱۰۶۱ ۱۰۶۲ ۱۰۶۳ ۱۰۶۴ ۱۰۶۵ ۱۰۶۶ ۱۰۶۷ ۱۰۶۸ ۱۰۶۹ ۱۰۷۰ ۱۰۷۱ ۱۰۷۲ ۱۰۷۳ ۱۰۷۴ ۱۰۷۵ ۱۰۷۶ ۱۰۷۷ ۱۰۷۸ ۱۰۷۹ ۱۰۸۰ ۱۰۸۱ ۱۰۸۲ ۱۰۸۳ ۱۰۸۴ ۱۰۸۵ ۱۰۸۶ ۱۰۸۷ ۱۰۸۸ ۱۰۸۹ ۱۰۹۰ ۱۰۹۱ ۱۰۹۲ ۱۰۹۳ ۱۰۹۴ ۱۰۹۵ ۱۰۹۶ ۱۰۹۷ ۱۰۹۸ ۱۰۹۹ ۱۱۰۰ ۱۱۰۱ ۱۱۰۲ ۱۱۰۳ ۱۱۰۴ ۱۱۰۵ ۱۱۰۶ ۱۱۰۷ ۱۱۰۸ ۱۱۰۹ ۱۱۱۰ ۱۱۱۱ ۱۱۱۲ ۱۱۱۳ ۱۱۱۴ ۱۱۱۵ ۱۱۱۶ ۱۱۱۷ ۱۱۱۸ ۱۱۱۹ ۱۱۲۰ ۱۱۲۱ ۱۱۲۲ ۱۱۲۳ ۱۱۲۴ ۱۱۲۵ ۱۱۲۶ ۱۱۲۷ ۱۱۲۸ ۱۱۲۹ ۱۱۳۰ ۱۱۳۱ ۱۱۳۲ ۱۱۳۳ ۱۱۳۴ ۱۱۳۵ ۱۱۳۶ ۱۱۳۷ ۱۱۳۸ ۱۱۳۹ ۱۱۴۰ ۱۱۴۱ ۱۱۴۲ ۱۱۴۳ ۱۱۴۴ ۱۱۴۵ ۱۱۴۶ ۱۱۴۷ ۱۱۴۸ ۱۱۴۹ ۱۱۵۰ ۱۱۵۱ ۱۱۵۲ ۱۱۵۳ ۱۱۵۴ ۱۱۵۵ ۱۱۵۶ ۱۱۵۷ ۱۱۵۸ ۱۱۵۹ ۱۱۶۰ ۱۱۶۱ ۱۱۶۲ ۱۱۶۳ ۱۱۶۴ ۱۱۶۵ ۱۱۶۶ ۱۱۶۷ ۱۱۶۸ ۱۱۶۹ ۱۱۷۰ ۱۱۷۱ ۱۱۷۲ ۱۱۷۳ ۱۱۷۴ ۱۱۷۵ ۱۱۷۶ ۱۱۷۷ ۱۱۷۸ ۱۱۷۹ ۱۱۸۰ ۱۱۸۱ ۱۱۸۲ ۱۱۸۳ ۱۱۸۴ ۱۱۸۵ ۱۱۸۶ ۱۱۸۷ ۱۱۸۸ ۱۱۸۹ ۱۱۹۰ ۱۱۹۱ ۱۱۹۲ ۱۱۹۳ ۱۱۹۴ ۱۱۹۵ ۱۱۹۶ ۱۱۹۷ ۱۱۹۸ ۱۱۹۹ ۱۲۰۰ ۱۲۰۱ ۱۲۰۲ ۱۲۰۳ ۱۲۰۴ ۱۲۰۵ ۱۲۰۶ ۱۲۰۷ ۱۲۰۸ ۱۲۰۹ ۱۲۱۰ ۱۲۱۱ ۱۲۱۲ ۱۲۱۳ ۱۲۱۴ ۱۲۱۵ ۱۲۱۶ ۱۲۱۷ ۱۲۱۸ ۱۲۱۹ ۱۲۲۰ ۱۲۲۱ ۱۲۲۲ ۱۲۲۳ ۱۲۲۴ ۱۲۲۵ ۱۲۲۶ ۱۲۲۷ ۱۲۲۸ ۱۲۲۹ ۱۲۳۰ ۱۲۳۱ ۱۲۳۲ ۱۲۳۳ ۱۲۳۴ ۱۲۳۵ ۱۲۳۶ ۱۲۳۷ ۱۲۳۸ ۱۲۳۹ ۱۲۴۰ ۱۲۴۱ ۱۲۴۲ ۱۲۴۳ ۱۲۴۴ ۱۲۴۵ ۱۲۴۶ ۱۲۴۷ ۱۲۴۸ ۱۲۴۹ ۱۲۵۰ ۱۲۵۱ ۱۲۵۲ ۱۲۵۳ ۱۲۵۴ ۱۲۵۵ ۱۲۵۶ ۱۲۵۷ ۱۲۵۸ ۱۲۵۹ ۱۲۶۰ ۱۲۶۱ ۱۲۶۲ ۱۲۶۳ ۱۲۶۴ ۱۲۶۵ ۱۲۶۶ ۱۲۶۷ ۱۲۶۸ ۱۲۶۹ ۱۲۷۰ ۱۲۷۱ ۱۲۷۲ ۱۲۷۳ ۱۲۷۴ ۱۲۷۵ ۱۲۷۶ ۱۲۷۷ ۱۲۷۸ ۱۲۷۹ ۱۲۸۰ ۱۲۸۱ ۱۲۸۲ ۱۲۸۳ ۱۲۸۴ ۱۲۸۵ ۱۲۸۶ ۱۲۸۷ ۱۲۸۸ ۱۲۸۹ ۱۲۹۰ ۱۲۹۱ ۱۲۹۲ ۱۲۹۳ ۱۲۹۴ ۱۲۹۵ ۱۲۹۶ ۱۲۹۷ ۱۲۹۸ ۱۲۹۹ ۱۳۰۰ ۱۳۰۱ ۱۳۰۲ ۱۳۰۳ ۱۳۰۴ ۱۳۰۵ ۱۳۰۶ ۱۳۰۷ ۱۳۰۸ ۱۳۰۹ ۱۳۱۰ ۱۳۱۱ ۱۳۱۲ ۱۳۱۳ ۱۳۱۴ ۱۳۱۵ ۱۳۱۶ ۱۳۱۷ ۱۳۱۸ ۱۳۱۹ ۱۳۲۰ ۱۳۲۱ ۱۳۲۲ ۱۳۲۳ ۱۳۲۴ ۱۳۲۵ ۱۳۲۶ ۱۳۲۷ ۱۳۲۸ ۱۳۲۹ ۱۳۳۰ ۱۳۳۱ ۱۳۳۲ ۱۳۳۳ ۱۳۳۴ ۱۳۳۵ ۱۳۳۶ ۱۳۳۷ ۱۳۳۸ ۱۳۳۹ ۱۳۴۰ ۱۳۴۱ ۱۳۴۲ ۱۳۴۳ ۱۳۴۴ ۱۳۴۵ ۱۳۴۶ ۱۳۴۷ ۱۳۴۸ ۱۳۴۹ ۱۳۵۰ ۱۳۵۱ ۱۳۵۲ ۱۳۵۳ ۱۳۵۴ ۱۳۵۵ ۱۳۵۶ ۱۳۵۷ ۱۳۵۸ ۱۳۵۹ ۱۳۶۰ ۱۳۶۱ ۱۳۶۲ ۱۳۶۳ ۱۳۶۴ ۱۳۶۵ ۱۳۶۶ ۱۳۶۷ ۱۳۶۸ ۱۳۶۹ ۱۳۷۰ ۱۳۷۱ ۱۳۷۲ ۱۳۷۳ ۱۳۷۴ ۱۳۷۵ ۱۳۷۶ ۱۳۷۷ ۱۳۷۸ ۱۳۷۹ ۱۳۸۰ ۱۳۸۱ ۱۳۸۲ ۱۳۸۳ ۱۳۸۴ ۱۳۸۵ ۱۳۸۶ ۱۳۸۷ ۱۳۸۸ ۱۳۸۹ ۱۳۹۰ ۱۳۹۱ ۱۳۹۲ ۱۳۹۳ ۱۳۹۴ ۱۳۹۵ ۱۳۹۶ ۱۳۹۷ ۱۳۹۸ ۱۳۹۹ ۱۴۰۰ ۱۴۰۱ ۱۴۰۲ ۱۴۰۳ ۱۴۰۴ ۱۴۰۵ ۱۴۰۶ ۱۴۰۷ ۱۴۰۸ ۱۴۰۹ ۱۴۱۰ ۱۴۱۱ ۱۴۱۲ ۱۴۱۳ ۱۴۱۴ ۱۴۱۵ ۱۴۱۶ ۱۴۱۷ ۱۴۱۸ ۱۴۱۹ ۱۴۲۰ ۱۴۲۱ ۱۴۲۲ ۱۴۲۳ ۱۴۲۴ ۱۴۲۵ ۱۴۲۶ ۱۴۲۷ ۱۴۲۸ ۱۴۲۹ ۱۴۳۰ ۱۴۳۱ ۱۴۳۲ ۱۴۳۳ ۱۴۳۴ ۱۴۳۵ ۱۴۳۶ ۱۴۳۷ ۱۴۳۸ ۱۴۳۹ ۱۴۴۰ ۱۴۴۱ ۱۴۴۲ ۱۴۴۳ ۱۴۴۴ ۱۴۴۵ ۱۴۴۶ ۱۴۴۷ ۱۴۴۸ ۱۴۴۹ ۱۴۵۰ ۱۴۵۱ ۱۴۵۲ ۱۴۵۳ ۱۴۵۴ ۱۴۵۵ ۱۴۵۶ ۱۴۵۷ ۱۴۵۸ ۱۴۵۹ ۱۴۶۰ ۱۴۶۱ ۱۴۶۲ ۱۴۶۳ ۱۴۶۴ ۱۴۶۵ ۱۴۶۶ ۱۴۶۷ ۱۴۶۸ ۱۴۶۹ ۱۴۷۰ ۱۴۷۱ ۱۴۷۲ ۱۴۷۳ ۱۴۷۴ ۱۴۷۵ ۱۴۷۶ ۱۴۷۷ ۱۴۷۸ ۱۴۷۹ ۱۴۸۰ ۱۴۸۱ ۱۴۸۲ ۱۴۸۳ ۱۴۸۴ ۱۴۸۵ ۱۴۸۶ ۱۴۸۷ ۱۴۸۸ ۱۴۸۹ ۱۴۹۰ ۱۴۹۱ ۱۴۹۲ ۱۴۹۳ ۱۴۹۴ ۱۴۹۵ ۱۴۹۶ ۱۴۹۷ ۱۴۹۸ ۱۴۹۹ ۱۵۰۰ ۱۵۰۱ ۱۵۰۲ ۱۵۰۳ ۱۵۰۴ ۱۵۰۵ ۱۵۰۶ ۱۵۰۷ ۱۵۰۸ ۱۵۰۹ ۱۵۱۰ ۱۵۱۱ ۱۵۱۲ ۱۵۱۳ ۱۵۱۴ ۱۵۱۵ ۱۵۱۶ ۱۵۱۷ ۱۵۱۸ ۱۵۱۹ ۱۵۲۰ ۱۵۲۱ ۱۵۲۲ ۱۵۲۳ ۱۵۲۴ ۱۵۲۵ ۱۵۲۶ ۱۵۲۷ ۱۵۲۸ ۱۵۲۹ ۱۵۳۰ ۱۵۳۱ ۱۵۳۲ ۱۵۳۳ ۱۵۳۴ ۱۵۳۵ ۱۵۳۶ ۱۵۳۷ ۱۵۳۸ ۱۵۳۹ ۱۵۴۰ ۱۵۴۱ ۱۵۴۲ ۱۵۴۳ ۱۵۴۴ ۱۵۴۵ ۱۵۴۶ ۱۵۴۷ ۱۵۴۸ ۱۵۴۹ ۱۵۵۰ ۱۵۵۱ ۱۵۵۲ ۱۵۵۳ ۱۵۵۴ ۱۵۵۵ ۱۵۵۶ ۱۵۵۷ ۱۵۵۸ ۱۵۵۹ ۱۵۶۰ ۱۵۶۱ ۱۵۶۲ ۱۵۶۳ ۱۵۶۴ ۱۵۶۵ ۱۵۶۶ ۱۵۶۷ ۱۵۶۸ ۱۵۶۹ ۱۵۷۰ ۱۵۷۱ ۱۵۷۲ ۱۵۷۳ ۱۵۷۴ ۱۵۷۵ ۱۵۷۶ ۱۵۷۷ ۱۵۷۸ ۱۵۷۹ ۱۵۸۰ ۱۵۸۱ ۱۵۸۲ ۱۵۸۳ ۱۵۸۴ ۱۵۸۵ ۱۵۸۶ ۱۵۸۷ ۱۵۸۸ ۱۵۸۹ ۱۵۹۰ ۱۵۹۱ ۱۵۹۲ ۱۵۹۳ ۱۵۹۴ ۱۵۹۵ ۱۵۹۶ ۱۵۹۷ ۱۵۹۸ ۱۵۹۹ ۱۶۰۰ ۱۶۰۱ ۱۶۰۲ ۱۶۰۳ ۱۶۰۴ ۱۶۰۵ ۱۶۰۶ ۱۶۰۷ ۱۶۰۸ ۱۶۰۹ ۱۶۱۰ ۱۶۱۱ ۱۶۱۲ ۱۶

بنایہ شرح ہدایہ ص ۱۱۱ کتب ذکر دی چہ رقیہ یو قسم دوائی کول دی اوپہ
 هغه باندے اجرت اخستل مباح دی او دایہ شامی پہ مجموعه الرسائل ص ۱۱۱
 کتب وئیلی دی جائز دے استیجاریہ دم کولو باندے اگرچہ پہ قرآن سرہ
 وی ٹکھ چہ دا عمل پہ نیت ذکریت (ثواب) سرہ نہ وی بلکہ دوائی کول مقصد
 دے لکہ طبابت کول شول او دجواز دپارہ دلیل حدیث دے لدا یخ دے، او دایہ
 پہ مبسوط د امام سرخسی رحمة الله علیه ص ۱۱۱ کتب هم دی - دریم هغه عمل
 چہ د هغه کول پہ مسلمان پورے خاص نہ وی بلکہ کافرے هم کولے شی نو
 پہ هغه باندے د مسلمان دپارہ اجرت اخستل بالاتفاق جائز دی او دے
 دپارہ د امام ابوحنیفہ رحمة الله علیه او د متقدمینو پہ عبارت کتب دالغظ
 ذکر دے الطاعات التي لا يجوز ادائها من الكافر لا يجوز عندنا، اوچہ د
 کافرنہ د هغه ادا کول صحیح وی لکہ مسجد جوړول، ریاط جوړول وغیرہ نو هغه باند هم اجرت
 اخستل جائز دی - داسے تفصیل شامی پہ دغه صفحہ سابقہ کتب ذکر کړی دے - غلورم هغه
 عمل چہ مقصد پہ هغه کتب ثواب وربتل وی بل چاته کہ مرے وی او
 کہ ژوند دے وی لکہ تلاوت د قرآن کریم دپارہ د ثواب د مرو نو په دے
 کتب اتفاق دے د علماؤ چہ په دے باند دے اجرت اخستل رکہ مشروط
 وی او کہ معروف وی کہ حقیقی اجرت وی او کہ مشبه اجرت وی (حرام
 دے - د امام شافعی رحمة الله علیه او نور واهل علمو پہ نیز خود عبادت بدایہ
 ثواب بل چاته یبند نہ کیږی او د ابداعت دے (او د مسئلہ به په تفسیر
 د سورة نجم کتب راجحی) او د احنافو په نیز باند دے اگرچہ د عبادت بدایہ
 ثواب بل چاته بشلے کیدلے شی لیکن په عبادت باند دے چہ نیت د اجرت
 او کړی شی نو د هغه ثواب اخروی باطل شی لکہ په سورة اسراء ص ۱۱۱
 شوری سٹ کتب دی - نو هرکله چہ د لوستونکی ثواب اونه شو نو بل چاته
 خه او بښی؟ بلکہ د هو که کوی او د دے مسئلے ذکر په تفصیل سره شامی
 په پنجم جلد ص ۱۱۱ او په مجموعه الرسائل کتب کړی دے او دیتہ یے بداعت
 وئیلے دے په ص ۱۱۱ کتب او دیرہ بدای یے بیان کړی دے د هغه ملایا نوچہ
 دیتہ جائز وائی په ص ۱۱۱ کتب او ردیے کړی دے په هغه کتابو نو د فقه باند
 چہ دے ته یے جائز وئیلی دی او دایے داخل کړی دے په لاتشتر و بیات الله
 کتب په ص ۱۱۱ ص ۱۱۱ کتب - او وئیلی دی چہ په دیکب اخستونکے او وړکود

دواپہ کتاھکار دی پہ صلاک صلاکین او دلسہ پہ شرح عقیدہ طحاویہ صلاکین
 او تفسیر روح المعانی پہ تفسیر ذہبی ایت ذہبی کتب او پہ تفسیر فتح
 العزیز صلاکین او کتاب الزہد ذہبی مبارک صلاکین او مصنف عبد الرزاق صلاک
 کتب ذکر دی۔ او یحتمل پہ ختم ذکر قرآن کریم پہ تراویح کتب اجرت اخستل او وکول
 پہ اتفاق ذہبی صلاکین سرہ منع دی ذہبی پہ السنن والبیہدعات صلاکین او قیام اللیل
 ذہبی صلاکین دی۔ اولہ وجہ دادہ چہ دے تہ داسے ضرورت نبشتہ کوم
 ضرورت چہ پہ تعلیم ذکر قرآن او حدیث او فقہ او پہ اجرت دامات کتب دے۔
 دویمہ داچہ داسے ہیئت خو سلف صالحینونہ ثابت نہ دے۔ دریم داچہ پہ
 دے کتب مقصد ہم صرف ثواب دے او ثواب آخری پہ نیت ذہبی دینی
 سرہ یا طیبی لکہ چہ پہ خلورہ مسئلہ کتب ذکر شول نو دا پنچہ مسائل
 اتفاقہ دی۔

دویم بحث پہ مقام ذہبی اختلاف کتب دے۔ علامہ بدر الدین عینی پہ
 شرح ذہبی صلاکین وئیلی دی چہ اختلاف دے ذہبی پہ اجرت اخستلو
 کتب پہ تعلیم القرآن۔ او دا جائز کریدے عطاء او ابو قلابہ او دا قول ذہبی
 مالک او امام شافعی او امام احمد او ابو ثور رحمہم اللہ علیہم ذہبی او قرطبی ذہبی
 ابو حنیفہ رحمہ اللہ علیہ نہ پہ پامرہ ذہبی او چلو کتب جواز نقل کریدے
 لکہ مخکش ذکر شول او زہری اجرت پہ تعلیم القرآن یا نکرہ مکروہ کثر لے
 دے او امام ابو حنیفہ او اصحابو ذہبی وئیلی دی چہ دا جائز نہ ذہبی وئیلی
 دی چہ نہ ذہبی جائز استیجار پہ طاعات یا نکرہ ذہبی لکہ تعلیم ذکر قرآن او فقہ او
 اذان او تذکیر او تداریس او حج او غزو او پہ نیز ذہبی مالک و غیر
 جائز دے او پہ جواز یا نکرہ ذہبی عمل کرے دے امام شافعی او نصیر او
 عصام او ابو نصر الققیہ او ابو اللیث رحمہم اللہ او حاصل دادے چہ کوم
 عبادت او طاعت مسلمان پورے خاص وی نو پہ ہفتے یا نکرہ اجرت اخستل
 منع دی پہ نیز ذہبی متقدمینو کہ فرض عین دی او کہ نہ دی او پہ نیز
 ذہبی او اہل علم او امامانو جائز دی پہ دے شرط چہ فرض عین نہ وی
 پہ ادا کوئی نہ ذہبی یا نکرہ۔ او ذہبی فریق ذہبی دلیلونہ شتہ چہ روستو
 بحث کتب بہ انشاء اللہ تعالیٰ ذکر کریدی او داسے اختلاف او محل ذہبی اختلاف
 صاحب ہدایہ او مبسوط سرخسی او نور و فقہاء و احناف او شوافع ذہبی

کریدے اور ابن حجر پہ فتح الباری ص ۱۱۱ کنز و قاضی عیاض تہ نقل کریدے
 چہ استیجاریہ تعلیم القرآن باندے کہ تلو اهل علمو پہ نیز جائز دے سیوا
 د علماء حنفیہ تہ۔ لیکن متاخرینو احنافو فتویٰ کریدہ پہ جواز د اخستلو د
 اجرت باندے پہ تعلیم القرآن اوفقہ باندے اور دوسرے روستو فقہا و امامت
 او اقامت او وعظ ہم لیکے دے او مبسوط کنز و ثیلی دی چہ دامشائے بلخ
 فتویٰ و کریدہ او تلو وفقہا و احنافو دے د پارہ وجہ ضرورت دینیہ
 ذکر کریدے۔ یعنی سستی پہ امور دینیہ کنز دیرہ شروع شویڈ او دیت
 المال د طرف تہ ہم تعاون نیشته نوکہ اجرت اخستل منع شی نو بر بادی
 د قرآن او امور دینیہ بہ راشی داسے تفصیل عامو فقہا و لیکے دے او شامی
 پہ مجموعة الرسائل ص ۱۱۱ کنز لیکے دے او سخت رد جے کریدے پہ ہفہ کسانو
 چہ ختم د ایصال ثواب د مروت پارہ جے ہم پہ دے قیاس کرے دے چہ
 د اقیاس صحیح تہ دے محکمہ ختم کولو تہ او مروتہ د ثواب بمنلو ضرورت
 شرعیہ تیشته او دے فتویٰ کولو بلہ وجہ د اہم دہ چہ ہفہ دلیلونہ چہ
 پہ منع د اجرت د تعلیم وغیرہ باندے پیش شویدی تو پہ ہفہ باندے کلام
 ہم دے لکہ چہ روستو بحث کنز انشاء اللہ ذکر کیری نو د ضعف د دلیل
 د وجہ تہ رجوع ضروری دہ صحیح او قوی دلیلونہ تہ۔

دریم بحث پہ بارخ د دلیلونو د قریقینو کنز د:- دلیلونہ د احنافو چہ
 منع کوی اجرت اخستل پہ تعلیم او نور و طاعتو باندے۔

اول دلیل قول د اللہ تعالیٰ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا بنا پہ تفسیر د
 ابو العالیہ چہ محکمہ تیر شویدے۔ او داسے شامی استدلال کرے دے پہ
 دے آیت سرہ پہ حرمت د اجر پہ تلاوت قرآن د پارہ د ایصال د مری
 مجموعة الرسائل ص ۱۱۱ او وجہ د استدلال دادہ چہ آیت اگرچہ نازل شو
 دے پہ بارہ د یهودیا نو کنز لیکن اعتبار عموم د الفاظ تہ دے خصوص د
 مورد تہ نہ دے۔

دویم دلیل حدیث د مسند احمد پہ روایت د عبد الرحمن بن شبل سرہ
 چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی اَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَلَا تَأْكُلُوا بِهِ
 الحدیث رقرآن لولئی او خوراک و رباندے مہ کوئی۔

دریم دلیل حدیث د ابوداؤد پہ روایت د عبادہ بن صامت سرہ (حدیث د قوس لینک)

فرما بیلی وڈ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے تہ کہ تہ عوارپہ چہ اللہ تعالیٰ
تاکہ بنگری کڈ اور درکری نو دا قبولہ کرہ۔

خلورم دلیل حدیث کڈ امام بیہقی پہ روایت کڈ بریدہ سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم فرما بیلی دی چا چہ قرآن لوستلو او پہ ہفے سرہ یے کڈ خلقونہ خوراک
کوڈ نور بہ شی پہ ورج کڈ قیامت مخ بہ یے او وکے وی غوبشہ بہ ورباننگانہ وی
پنجم دلیل حدیث کڈ ترمذی کڈ عمران بن حصین نہ چہ قرآن لولئی او کڈ
اللہ تعالیٰ نہ سوال کوئی عککہ چہ ستاسونہ بہ روستو خلق راشی قرآن بہ
لولی او پہ ہفے سرہ بہ کڈ خلقونہ سوال کوئی۔ دا احادیث عینی پہ عمدة القاری
شرح صحیح بخاری ص ۱۱۱ کتب اوزیلی پہ نصب الراية ص ۱۱۱ کتب ذکر کربیدی
شپہم دلیل حدیث کڈ سنن اربعہ پہ روایت کڈ عثمان ابن ابی العاص سرہ
چہ داسے مؤذن او نیکسہ چہ پہ اذان باندے اجرت تہ اخی او ترمذی
و بیلی دی چہ دا حدیث حسن دے۔

دلیلونہ کڈ ہفے اہل علم وچہ اجرت پہ تعلیم القرآن او نور طاعات
رچہ معین نہ وی پہ یو شخص یا ندے جائز وائی۔

دلیل اول حدیث کڈ بخاری او مسلم پہ کتاب الاجارت کتب پہ روایت کڈ ابو
سعید خداری رضی اللہ عنہ (مضمون) چہ یو سردار کڈا قرآنو مار یا لہرم
چیلے وڈ او صحابہ کرام ہلتہ پیچ شوی وڈ نو دوی ورسرہ شرط اولنگولو
چہ مونہ دم نہ اچوڈ ترخو پورے چہ مونہ کڈ پارہ تا عوض نہ وی مقرر
کری نو هغوی ورسرہ پہ یو کنڈاک کڈا و بیزو فیصلہ او کرہ ابو سعید
دم او کرہ ہفے سردار جو پشو او عوض یے دوی لہر و کرہ او روستو نبی
صلی اللہ علیہ وسلم ہم کڈ ہفے تائید او کرہ۔ تو پہ دے دم کتب سورة فاتحہ
لوستلے دے او شرط یے ہم ایسود لے دے۔

فائدہ :- کڈ حدیث احنافو او نور و علماء درے توجیہات کریدی
لیکن غورہ توجیہ دادہ چہ دادم کول دی او دم کول ثواب محضہ تہ دے
بلکہ دوائی کول دی نو پہ ہفے باندے اجرت اخستل پہ اتفاق سرہ جائز
دی او تعلیم القرآن پہ دے باندے نشی قیاس کیدلے۔

دلیل دویم حدیث کڈ بخاری پہ کتاب الطب کتب پہ روایت کڈ ابن عباس
رضی اللہ عنہما پہ مضمون بخکی سرہ) او کڈ دے پہ اخر کتب قول دنی کریم

صلی اللہ علیہ وسلم دے چہ ان احق ما اخذتم علیہ اجر کتاب اللہ رویر غورہ
دے چہ اخلائی تاسو پہ ہفتے سرہ اجرت ہفتہ کتاب اللہ دے یعنی یہ نسبت ہفتہ
چہ اجرت اخلائی یہ سحر منتر او الفاظ غیر منزلہ سرہ ۔
فائدہ :- یہ دے کہیں اجر یہ معنی کثرت ثواب آخروی باندہ حمل کول ضعیفہ توجیہ
دہ او الفاظ دے حدیث عام دی تو ماسیوا دہ رقیہ نہ نور و طاعتونہ ہم
شامل دے ۔

دلیل دریم حدیث ک بخاری یہ روایت د سہل بن سعد الساعدی سرہ
باب د نکاح کول یہ تعلیم د قرآن سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی
دی عہدہ ما تالہ یہ نکاح سرہ در کپہ یہ عوض د ہفتے چہ تاسرہ دے
د قرآن کریم نہ ۔

فائدہ :- یہ دے حدیث کہیں ہم توجیہات رویر دی لیکن امام شافعی او
امام بخاری رحمہما اللہ غورہ کریدہ چہ بآء د پارہ د عوض دہ او تعلیم د قرآن
یہ عوض د نکاح او کرحولونو معلومہ شہ چہ د تعلیم د قرآن یہ مقابلہ
کہیں عوض جائز دے ۔

دلیل شلورم، زیلعی یہ حوالہ د بیہقی سرہ د عمر رضی اللہ عنہ نہ روایت ذکر کریدہ
دے چہ ہفتہ بعضو خپلو حاملانو تہ لیکلی وڈ چہ یہ تعلیم د قرآن بہ خلقو
تہ طے و رکوی او بل روایت کہیں دی چہ ہفتہ یہ معلومونہ وظیفہ و رکولہ
صحیح نصب الرایہ ۔ او داسے پہ کتاب الاموال د قاسم بن سلک کہیں دی ص ۲۸
شلورم بحث پہ پارہ د تنقیح د دلیلو نو کہیں دے :- اول استدلال د منع
کوونکو پہ لا تشترکواہ سرہ، پنادے پہ تفسیر د ابو العالیہ باندہ نو ہفتہ
حدیث مرفوع او موقوف نہ دے پہ مقابلہ د صحیح احادیثو مرفوعہ او
موقوفہ کہیں (چہ د مجوزیتو د پارہ ذکر شویڈ) د استدلال د پارہ صلاحیت
نہ لری ۔ او نور باقی دلیلو نہ د منع کوونکو د اجرت پہ مجموعی طور سرہ
تول ضعیف دی قابل د استدلال نہ دی ۔ آلوسی پہ تفسیر کہیں وئیلی
دی چہ بعض اہل علمو پہ دے ایت سرہ دلیل نیولے دے د پارہ د منع
د اجرت پہ تعلیم کتاب اللہ باندے او دے د پارہ یے احادیث راوہی
دی چہ یہ ہفتے کہیں یوہم صحیح نہ دے، روح المعانی ص ۲۲۵ ۔ او علامہ عینی پہ
شرح د بخاری کہیں وئیلی دی روستو د ذکر کولو د احادیثو د منع نہ چہ دا

احادیث اگرچہ یہ بعض کتب مقال دے لیکن تاکید کو بعض بعض خاص طور حدیث کو قوس چہ دا صحیح دے۔ بیائے وئیلی دی او بعض علماء وئیلی دی چہ دا احادیث ذکر کرے شوی نیشته یہ دے کتب صالح کحجت لیولوڈ پارہ یہ مقابلہ ک احادیث صحیحہ کتب ص ۱۱۹ دارائے علامہ عینی دہ لیکن دعوی کحجت ک حدیث قوس بے دلیلہ دہ، تفصیل دادے چہ زیلعی ک امام بیہقی نہ نقل کریدے چہ یہ سند ک حدیث قوس کتب اختلاف دے یہ نقل کتب ک عبادہ بن نسی نہ (بیائے وئیلی دی) ظاہر ک دے حدیث متروک (پریتودے) شومے دے یہ نیز ک تریو علماء باندے محکمہ چہ یہ ہف لفظ ک ہدائے لیر لے دے او ہدایہ چہ مشروطہ ہم نہ وی ٹوڈھے قبلول خوسب ک داسے سخت وعید ک پارہ نشی کیدلے۔ او کیدے شوی چہ دا حدیث (قوس) منسوخ وی یہ حدیث ک ابن عباس او حدیث ک ابو سعید خدری سرہ (چہ یہ دلیلونو ک جواز کتب ذکر شویڈے)۔ او ابن جوزی پہ العلل المتناہیہ ص ۱۱۱ کتب یہ بارہ ک حدیث ک قوس کتب (چہ روایت کرے شویڈے ک ابی بن کعب رضی اللہ عنہ نہ) وئیلی دی چہ دا حدیث صحیح نہ دے محکمہ چہ ابو عبیدہ او عبد الرحمن بن سلیم دوارہ ضعیفان دی او یہ بارہ ک حدیث ک عبادہ بن الصامت رضی اللہ عنہ کتب وئیلی دی چہ دا حدیث صحیح نہ دے امام احمد رحمۃ اللہ علیہ وئیلی دی چہ مغیرہ بن زیاد راوی ضعیف الحدیث او منکر الحدیث دے تو معلومہ شویہ چہ دا حدیث یہ حرمت ک اجرت پہ تعلیم القرآن باندے دلالت نشی کولے۔ او دارنگ قرطبی نقل کریدی چہ حدیث ک عبادہ بن الصامت ابو داؤد روایت کریدا ک مغیرہ بن زیاد نہ او کھخہ ک پارہ منکرات دی او دایہ روایت ک ابی بن کعب سرہ ہم نقل دے او ہخہ منقطع دے او نیشته یہ دے بابت کتب حدیث چہ یہ ہخہ باندے عمل واجب شوی۔ او حدیث ک امام احمد چہ اُقرؤ القرآن ولا تأکلوا بہ یہ دے باندے حافظ ابن حجر پہ الدرایہ فی تخریج احادیث الہدایہ کتب کلام کرے دے او دارنگ ک دے دہ عبارتونہ دی اول پہ زیر ک حمزہ سرہ (اقرؤ) نو دایہ بارہ ک تلاوت کتب دے یعنی پہ تلاوت ک قرآن باندے خوراک مکوئی او اجرت مہ اخلائی او داخواتفاق مسئلہ دہ۔ دویم پہ زور ک حمزہ سرہ (اقرؤ) یعنی پہ تعلیم ک قرآن باندے خوراک مہ کوئی نو حدیث ضعیف

دے مقابلہ کا احادیث صحیحہ نشی کوئے۔ اوٹھلورم او پٹم دلیلو تو کہیں چہ احادیث
ذکر شویداں نو ہفہ دلالت کوی چہ یہ تلاوت دایا تو باندے اجرت اخستل
منع دی او شپرم دلیل دے یہ منع کا اجرت کا اذان کو لو باندے نہ یہ
تعلیم باندے او اصح دادہ چہ یہ اذان کو لو باندے اجرت مکروہ دے یہ
سبب دے حدیث سرہ چہ مخکس ذکر شویداں۔

تنبیہ :- د مخکس تفصیل نہ معلومہ شوہ چہ یہ تعلیم د قرآن او حدیث باتر
اجرت ورکول او اخستل جائز دی او ورسرہ چہ د چائیت وی د اشاعت
د دین او اجرت د کفایت پہ طور سرہ وی نو د ثواب اخروی امید کیدالے
شی او کہ دایت نہ وی نو اجرت اخستل ولہ حلال دی لیکن د آخرت
د ثواب نہ بہ محروم وی دارنگ قاضی خان پہ فتاوی کہیں او ابن ہمام
فتح القدیر کہیں وٹیلی دی چہ اخستل د اجرت پہ مقابلہ د ذکر کہیں منع کوی
استحقاق د ثواب لہ۔ او تلاوت د قرآن او ختم شریف د پارہ د ثواب د
میری یا یہ تراویح کہیں پہ تعلیم باندے قیاس کول غلط دی د بحث
اگرچہ د تفسیر سرہ یے دیر تعلق نیستہ لیکن د ضرورت د مسئلہ د وجہ
نہ دلتہ ذکر کرے شو د پارہ د دے چہ افراط او تفريط کول پہ دے مسئلہ
کہیں معلوم شی۔

وَرَأَى قَاتِلُونَ، دے جملے تفسیر پہ تفسیر د آیای قَاتِلُونَ کہیں ذکر
شویداں۔ قَاتِلُونَ د تیر شوی ایت فاصلہ یے پہ فارہبون سرہ او دے
پہ اتقون سرہ او کپہ۔ دے یو وجہ دادہ چہ حال د پرہیز کاری نہ پہ
عرف د مخکس کتابو تو کہیں رہبت او رہبائیت وٹیلے کیدالو او پہ عرف
د قرآن کہیں ہفہ تہ تقوی وٹیلے شی نو مخکس د دعوت نہ د ایمان بالقرآن
نہ دویتہ د دوی د عرف لفظ استعمال کرے شو او ورسرہ د دعوت نہ ایمان
بالقرآن تہ پہ لفظ د وَاْمُرُوا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ لہ د عرف د قرآن
لفظ د تقوی مستعمل کرے شو۔ دویمہ وجہ دادہ چہ رہبت اکثر استعمال یی
پہ امثال د او امر و کہیں نواول ایت کہیں او امر و۔ او تقوی اکثر استعمال یی
پہ اجتناب د منہیا تو کہیں نو پہ دے ایت کہیں ذکر د نواہی و۔

بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۳۱﴾

یہ سب دُباطل سرے اور نہ پتویٰ حق لریہ او حال دا چہ تأسو پوہیری :-

۳۱۔ یہ دے آیت کہیں تھی دہ کہ تور و دودہ موانعہ ایمان بالقرآن نہ چہ ہخہ تبلییس او کتمان دے مخکس سرے ربط دادے چہ کفر او اشتراء بالایات اسباب دی کہ عیلة گمراہی او تبلییس او کتمان اسباب دی کہ گمراہ کولودہ تور و خلقو یعنی کہ ضلال او کہ اضلال دوارو نہ تھی کول مقصد دے او ہرکھ چہ کہ علما و نہ سیوا خلق دودہ قسمہ دی اول نیمگری ملایان لو طالباً او دویم خالص عوام نو کہ اول فریق کہ گمراہ کولو طریقہ تبلییس دے او کہ دویم فریق کہ گمراہ کولو طریقہ کتمان دے۔

وَلَا تَكْتُمُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ دَا کہ لیس (زور کہ لام) نہ اخستلے شوے دے یہ معنی کہ خلط او کہ او کہ کول او کہ لیس (پیش کہ لام) نہ یہ معنی کہ جگے اغوستلو دے۔ الْحَقُّ کہ حق معانی یہ تفسیر کہ ۲۶ کہیں تیگر شویدی دلتہ مراد کہ دینہ ہخہ دے چہ یہ دلیل شرعی سرے ثابت وی جواز یا عدم جواز حل او حرمت یا یہ عقیدہ او اعمالو کہیں۔ الْبَاطِلُ دامادہ یہ قرآن کہیں یہ اٹھ معانوسرے راخی اول ثواب بریاد کل لکہ لا تبطلوا صدقاتکم بالسن والاذای سورة بقرہ ۲۶۲، سورة محمد ۳۳۔ دویم حرامے طریقے لکہ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ سورة بقرہ ۱۸۸۔ دریم عبث (بے فائدے) لکہ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سورة العنبران ۱۸۔ حلال و اشرحو کول لکہ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ (سورة یونس ۱۰)۔ پنجم ہر معبود باطل لکہ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ (سورة نمل ۲۷)۔ شپہم شبہات باطلہ و یجادل الذین کفروا بِالْبَاطِلِ (سورة کہف ۱۷)۔ اووم مقابل کہ حق یعنی ہخہ خیر چہ یہ دلیل شرعی سرے ثابت تہ وی کہ عقیدہ وی او کہ عمل وی یہ دے آیت کہیں داروستو معنی مراد دہ۔ او مفسرینو کہ دے مختلف مصداقات ذکر کریدی لکہ حق رشتیا او باطل دروغ۔ حق اسلام، باطل یہودیت او نصرانیت۔ حق ہخہ چہ یہ کتاب کہ اللہ تعالیٰ کہیں دی، باطل تغیر او تبدیل۔ حق تورات، باطل تبدیل کہ صفت کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم۔ حق مبعوثیت کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم، باطل قیدانگول چہ دے مبعوث دے بغیر زمونہ نہ تور و

خلقوتہ نو دا تھو لے معانی پہ دے کتب داخل او مراد دی۔ او یا عیہ بالباطل کتب
 پہ معنی دے مع سرہ دہ یعنی اختلاط دے حق دے باطل سرہ مہ کوئی او دے ہفے دیرے
 طریقہ دی اول پہ منزل کتب شہ لفظ دے خان نہ زیاتول ککہ دے قرآن کریم
 دایا تونو پہ مینج یا پہ اخر کتب یو لفظ زیاتول او پہ شکل دے آیت سرہ لیکل
 او داسے پہ کتابوتو دے شیعہ کا تو کتب شتہ دے پہ کافی کلیتی کتب دی قبائل
 الذین ظلموا ال محمد حقهم قولاً الایۃ ص ۳۰۳ او پہ ص ۳۰۳ کتب دی بشما
 اشتروا بہ انفسهم ان یکفرو بما انزل اللہ فی علی الایۃ او پہ فصل الخطاب
 ص ۲۰۵ کتب دی واذا قبل لهم امنوا بما انزل اللہ فی علی قالوا مؤمن بما انزل
 علینا الایۃ۔ او داسے دیر مثالونہ دی پہ کتاب تفسیر قحی او پہ فصل
 الخطاب کتب۔ او دویمہ طریقہ تبدیل دے یو کلمے پہ بلہ کلمے سرہ چہ یویل تہ
 نزد دے وی پہ تلفظ کتب دا ہم دے شیعہ کا نو پہ کتابوتو کتب دیر دی کہہ
 پہ دے قول دے اللہ تعالیٰ کتب وجعلناکم امۃ وسطا نو دوی امۃ بدل کہے
 دے پہ امۃ سرہ (فصل الخطاب ص ۲۱۳) داسے پہ آیت ولتکن منکم امۃ نو دوی
 امۃ وائی (فصل الخطاب ص ۲۱۴) دارنگ پہ دے قول دے اللہ تعالیٰ کتب کنتم
 خیر امۃ اخرجت للناس دوی لولی کنتم خیر امۃ (فصل الخطاب ص ۲۱۴)
 داسے دے دوی پہ کتابوتو کتب دیر دی۔ دارنگ پہ حدیث دے نزول عیسیٰ علیہ
 السلام کتب لفظ دے جزئیۃ مرزائی نو بدل کریدے پہ حربۃ سرہ او یا باء
 پہ الباطل کتب پہ معنی دے سببیت سرہ دہ یعنی مہ گدا و دے کوئی حق پہ خلقو
 باندے پہ سبب دے تاویل تو یا شبہاتو یا طلوسرہ او دے دے امثال ہم دیر
 دی ہرچہ پہ تاویل تو سرہ دی کہہ چہ مشرکان ایا تونہ عامہ چہ دلالت
 کوی پہ رد دے شرک باندے مطلقاً او دوی یے خاص کوی پہ عبادت دے بتانو
 پورے او دارنگ ایا تونہ عامہ خاص کوی پہ یہود یا نو پورے۔ دارنگ
 جہمیہ او بعض اشاعرہ او ماترید یہ دے صفاتو دے اللہ تعالیٰ چہ استواء دے پہ
 عرش باندے اویدا، وجہ، ساق، قدام وغیرہ دی تاویلونہ کوی او دارنگ
 حدیث دے اثبات دے رفع الیدین پہ مانجہ کتب سیوا دے تکبیر تحریمہ نہ دے ہفے
 تاویل کوی پہ لاس لرمے کولو سرہ دے خیل خائے نہ۔ ہرچہ تلخیص دے
 پہ شبہاتو یا طلوسرہ دے ہفے مثالونہ ہم دیر دی کہہ چہ تخصیص دے عامو
 ایا تونو کوی پہ شبہ دے سبب نزول سرہ یعنی دے سبب دے نزول دے وجے نہ کایت

تخصیص کوی۔ دارنگ عمل پہ ایت اوحدایت باندے نہ کوی پہ بھانہ کہ نسخ
سره او حال داچہ هغه نسخیہ پہ دلیل شرعی سره ثابت نہ وی۔ دارنگ
حمل دایا تو تو کہ صفات الہیہ پہ معنی مجازی باندے کوی پہ شبہہ کہ تجسیم
سره یعنی چہ معنی حقیقی و اختیالی شی پہ طریقہ کہ سلف صالحین و غیرہ بیان
کہیف نہ) نو مبتدع وائی چہ دا کہ اہل تجسیم کار دے۔

وَلَا تَكْفُرُوا بِالْحَقِّ، دا طریقہ کہ اضلال دعوا موخلاقوہ چہ حق ورتہ معلوم نہ
دی او علماء ترینہ حق پتہ کپی نو کہ دینہ یے منع او کرلہ۔ او پہ دے کہیں دہ
احتمالو نہ دی اول داچہ دا عطف دے پہ تلبسوا باندے کہ لا کہ لا تدا داخل
دے او حال کہ جزم کہیں دے دویم داچہ پہ حال کہ نصب (زور) کہیں دے پہ
تقدیر (پتہ) کہ آن سرہ او پہ دے کہیں جمع کول کہ تلبیس او کتمان منع
دی اگرچہ ہر یو جدا جدا اہم منع دے لیکن اول احتمال غورہ دے محکمہ چہ
پہ هغه کہیں منع کہ ہر یو مستقلاً ثابت دہ۔

سوال :- ہر کلمہ چہ کتمان کہ حق مطلقاً او مستقلاً منع او حرام دے نو پہ هغه وجہ
سره کہ هغه نہ لا حذف دے او کہ لا تلبسوا کہ لا تدا یے داخل کریدے ؟
جواب :- اشارہ دہ چہ تلبیس مستلزم دے کتمان کہ حق لہ اگرچہ کتمان کہ
حق کہ پام نورے طریقہ ہم شتہ دے لیکن اہل علمو کہیں کہ حق کہ کتمان کہ پام
اکثر طریقہ کہ تلبیس استعمالی رہی۔

او الحق کہیں رسالت کہ اخیری نبی صلی اللہ علیہ وسلم او کہ هغه صفتو نہ
چہ پہ محکمہ کتا بو تو کہیں ذکر و داخل دی سرہ کہ نور و مسائیلو کہ دین اسلام نہ
تنبیہ :- دا دلیل دے چہ کتمان کہ حق غنی گناہ دے او کہ دے ذکر پہ قرآن کریم
کہیں پہ مختلف طریقو سرہ دے اول نہی او زجر لکہ پہ سورۃ العمران کہ
۱۸۱ او سورۃ بقرہ ۲۵۵ کہیں۔ دویم پہ طریقہ کہ زجر او تخویف سرہ لکہ پہ
سورۃ بقرہ ۲۵۵ کہیں۔ دریم نہی کہ کتمان کہ بعض حق نہ لکہ پہ سورۃ بقرہ ۲۵۵
کہیں۔ ثلورم چہ دا عمل کہ نفاق دے لکہ پہ سورۃ نساء کہ کہیں۔ پنجم منع
کہ کتمان کہ شہادت نہ (چہ حق وی) لکہ سورۃ بقرہ ۲۵۵ کہیں۔ او پہ
احادیثو کہیں ہم کہ دے ہر قباحتو نہ ذکر دی۔

وَأَنْتُمْ تَخْلُمُونَ پہ مفعول کہ دے کہیں دہ احتمالو نہ دی اول لفظ کہ حق نو
دا خطاب هغه علماء و تہ دے چہ حق پیڑنی او پتہ یے کہ عنادیا کہ مداہنت

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا

او پابندی کوئی دے مانتہ او در کوئی زکوٰۃ او رکوع کوئی

مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿۳۳﴾ أَتَىٰ مُرُوءِنَ النَّاسِ بِالْبُرْ

سره دے رکوع کوونکونہ - (ایا حکم رکوع) خلقو ته په نیکو کولو سره

یا د دنیا پرستی د وجه نه، دویم احتمال دادے چه تاسو پیژنئ چه تبلییس او کفان
کښ ګناه دے د ګمراه کولو د خلقو او ضرر دے هغوی نه او قرطبی وئیلی دی
چه دا هکیدا (د علم) د پاره د تغلیظ دے یعنی د جهل د وجه نه هم دا ګناه ګناه ده
لیکن سره د علم نه غتته ګناه ده -

۳۳ په دے ایت کښ درے او امر دی - ربطی دے چه مخکښ دعوت د
ایمان او طریق د حفاظت د ایمان ذکر شوی اوس اعمال ذکر کوی د پاره
د تکمیل او د تائید د ایمان - اول اقامت د موع او دے بیان او تفصیل په
تفسیر د مکتب کښ تیر شوی دے او دا عبادت بدایه دے - دویم ورکول د زکوٰۃ
او دا عبادت مالیه دے او دا دلیل دے چه موع او زکوٰۃ په دین د بنی اسرائیلو
کښ هم فرض وو لیکن دلته روستو د دعوت د ایمان بالقرآن نه اشاره ده
چه اوس موع او زکوٰۃ په طریقه د اخری نبی صلی الله علیه وسلم سره کوئی
اتوا دا د ایتاء نه اخستل شوی دے او دا صیغه په قرآن کښ په ورکولو د مالو
او نور امور محسوسه او امور معقوله او منزله کښ استعمال شوی دے - په
مالونو کښ لکه سورة بقره مکه او امور محسوسه لکه په سورة اعراف مکه
سورة نمل مکه او امور معقوله لکه سورة نساء مکه او سورة محمد مکه او
امور منزله لکه سورة هود مکه او سورة مریم مکه او سورة بقره مکه او
سورة اسراء مکه، نو معلومه شوه چه صیغه د ایتاء په مالونو پور خاص
نه ده لکه چه متکړینو د حدیث (پرویز یانی) په ایت د "وما اتاکم الرسول په
تفسیر کښ داسه وئیلی دی - او داسه دا صیغه په تملیک پورے خاص نه ده لکه
چه بعض احناف وئیلی دی چه ایتاء دلالت کوی په تملیک یا داسه په
اباحت کښ مستعمل ده لکه سورة بقره مکه (مکه) نو دا تخصیص کول په دلیل
دے - نو تملیک په زکوٰۃ کښ شرط کول په دلیل د ایتاء سره صحیح نه دی -
الزکوٰۃ دا په لغت د عرب کښ پاکوالی ته وئیل شوی که ظاهری وی او که

باطنی وی لکھ پہ سورۃ کہف ۱۸۔ اور سورۃ مریم ۱۹۔ او پہ معنی شرعی سورۃ
پہ خلور طریقو سرۃ ذکر کریم شریعت۔ اول پہ صیغہ کہ امر سرۃ نہہ کرتہ
نوپہ دے سرۃ فرضیت ذکر کوۃ ثابت شو۔ دویم دا کہ صفا تو کہ اہل ایمان نہ
دے لکھ پہ سورۃ بقرہ ۲۔ ۳۔ وغیرہ۔ دریم دا فرض دے پہ مخکنو امتونو
کنن لکھ پہ ملت کہ عیسیٰ علیہ السلام کنن پہ سورۃ مریم ۱۹۔ او پہ ملت
کہ اسماعیل علیہ السلام کنن پہ سورۃ مریم ۱۹۔ او پہ ملت کہ بنی اسرائیلو
کنن سورۃ بینہ ۲۸۔ او پہ ملت کہ تہولو انبیاء علیہم السلام کنن لکھ پہ سورۃ
انبیاء ۲۱۔ او خلورم فائدے کہ زکوۃ چہ ہذا لس دی اول دا دیکو اعمالو
نہ دے (سورۃ بقرہ ۲۱) دویم دا سبب دے کہ اجر عند اللہ (سورۃ بقرہ ۲۱)
دریم دا سبب کہ حصول کہ جنتا تو او کہ تکفیر کہ سیئہ تو دے (سورۃ مائدہ ۲۱)
خلورم دا وصف کہ ہذا چا دے چہ حق دار کہ دو سنہ فے کولووی (سورۃ مائدہ ۲۱)
پنجم دا سبب کہ حصول کہ رحمت خاصہ دے (سورۃ اعراف ۲۱) شپہ دا سبب
دے کہ عصمت دم او کہ عصمت مال (سورۃ توبہ ۲۱) اووم دا سبب کہ قلاح دے
(سورۃ مؤمنون ۲۱) اتم دا سبب کہ زیاتوالی دے (سورۃ روم ۲۱) نہم دا کہ صفا
کہ محسنون نہ دے (سورۃ لقمان ۲۱) لسم کہ دے پرینو دل کہ او صافو کہ
مشرکاتونہ دی (سورۃ حم سجدہ ۲۱)۔

وَاذْكُرُوا مَعَ الرُّكُوعَيْنِ، مادہ کہ رکوع پہ قرآن کریم کنن دیار لس کرتہ ذکر
دہ پہ او کہ وجوہو سرۃ اول وجہ امر پہ رکوع سرۃ مؤمنانوتہ (سورۃ
الحج ۲۱)۔ دویمہ وجہ صفت کہ مؤمنانو (سورۃ توبہ ۲۱)۔ دریمہ امر
مریم علیہا السلام تہ (سورۃ عمران ۲۱)۔ خلورمہ صفت کہ صحابہ کرامو
(سورۃ فتح ۲۱)۔ پنجمہ وجہ صفت کہ داؤد علیہ السلام (سورۃ ص ۲۱)۔
شپہمہ تعلق کہ رکوع کوونکو کہ بیت اللہ سرۃ (سورۃ بقرہ ۲۱) سورۃ حج ۲۱)۔
اوومہ انکار کہ مشرکاتو کہ رکوع کولوونہ (سورۃ مرسلات ۲۱)۔

فَاعْلَمْ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ رُكُوعٍ يَخْتَلِفُ أَمْرٌ أَوْ مَلَأَ كَلِمَاتُ اللَّهِ وَتَبَيَّنَتْ أُمُورٌ
تہ ہم وٹیلے شی او انقیاد تہ ہم وٹیلے شی او پہ اصطلاح کہ شریعت کنن سر
او ملا برابر کوزول پہ نیت کہ عبادت سرۃ نو دلتنہ مراد کہ رکوع نہ پہ
نیز کہ اکثر مفسرینو رکوع شرعی دہ۔

سوال :- مخکنن اقیمو الصلوۃ ذکر شو پہ ہذا کنن رکوع داخل وہ نو دوبارہ یے

رکوع ولے ذکر کر لہ ۹۔ جواب ع۔ یہودیائو او مشرکانو بہ رکوع بدست کر لہ
 نو کہ اہتمام دے ہفتہ دپارہ ۱۰۔ جواب ع۔ بعضو وٹیل
 دی چہ پہ مونجہ دی یہودیائو کنیں رکوع مشروع نہ وہ نو او س ہغوی تہ ۱۱
 امر او کر و لیکن دا قول ضعیف دے پہ دلیل دے سورہ چہ مریم علیہا السلام
 تہ امر د رکوع شویدے پہ سورہ آل عمران سلا کنیں شتہ دے او ہفتہ خود
 بنی اسرائیلونہ دہ تو معلومہ شوہ چہ رکوع پہ ہغوی کنیں مشروع وہ لیکن ہغوی
 پریشود لے وہ۔ جواب ع۔ بعضو علماؤ پہ قول سورہ مراد د رکوع تہ
 مونجہ دے پہ طریقہ د ذکر د مجزہ اہم او مراد تربیتہ کل دے لیکن بیا د تخصیص
 د دے لفظ د پارہ وجہ پہ اول جواب کنیں ذکر دہ۔ دویم قول دادے چہ مراد
 د رکوع نہ معنی لغوی (سربستہ کول او انقیاد کول حکم د اللہ تعالیٰ تہ) د او ابن
 کثیر دیتہ اشارہ کریدہ چہ د مؤمنانو سورہ پہ ہر حالتستہ عمل کنیں شریک شئی
 مع الرکعتین معانی د مع محکبیں ذکر کرے شوے دلالتہ پہ تیز د بعضو مفسرینو
 معیت د عمل او د زمان او مکان مراد دے تو مراد د دینہ مونجہ د جماعت د
 او دینہ بعضو علماؤ دلیل نیولے دے پہ فرضیت د مونجہ د جماعت بابت
 او قرطبی د ابن عبدالبر نہ نقل کریدای چہ مونجہ پہ جماعت سورہ فرض
 کفائی دے او وٹیلی دی چہ دا قول صحیح دے او قرطبی پہ تفسیر کنیں احکام
 د صلوٰت بالجماعت پہ تفصیل سورہ ذکر کریدای ہنہ او گورگی۔ او پہ تیز د بعض
 اہل علمو مراد د معیت نہ اشتراک او مشابہت دے پہ وصف د رکوع او د
 صلوٰت او انقیاد شرعی کنیں اگر کہ جماعت سورہ نہ وی یعنی کوم خلق چہ اللہ
 تعالیٰ تہ رکوع کوی او مونجہ کوی او شرعی تا بعداری کوی نو تا سو د ہغوی پہ
 شان کوئی یعنی دغہ وصف پہ حان کنیں پیدا کر پی۔

قائدہ ع۔ الرکعتین اگر چہ عام دے ہفتہ چا تہ چہ وصف د رکوع پہ ہغوی
 کنیں موجود وی پہ عقیدہ او پہ عمل کنیں لیکن دلالتہ د دے اول مصداق
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام رضی اللہ عنہم دی نو اشارہ دہ چہ
 مونجہ او رکوع او انقیاد پشان د نبی صلی اللہ علیہ وسلم او د صحابہ کرام کوئی
 او د صحیح مسلک او مذاہب دے پہ دلیل د حدیث "ما انا علیہ واصحابی" نو
 معلومہ شوہ چہ مونجہ ایزدہ کوئی د احادیثو مرفوعہ او موقوفہ صحیحونہ
 او مونجہ پہ طریقہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم او د صحابہ کرام کوئی او دلالت کوی

وَتَنسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ ط

او ہیروئی خانو ته خیل او (حال داچہ) لولئی تاسو کتاب ۔

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۲۴﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ

نہ ایہ عقل نہ لولئی تاسو ۔ او مدد حاصل کرئی یہ صبر کولو

یہ دے باندے حدیث صحیح "صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُوْنِيْ اَوَّلِيْ"۔

تنبیہ :- بعض تحریف معنوی کوڑو کی دے جملے یہ ذیل کنس وائی چہ زمونہ
یہ جماعت کنس داخل شئی او یہ جماعت سرہ ژوند تیروئی او دابکام تلپیس
دے عکسہ چہ مراد دے دینہ جماعت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او دے صحابہ کرام
دے نوچہ کوم جماعت او دے ہخ افراد یہ رہتیا سرہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او دے صحابہ کرام تا بعد اروی نو ہخہ پکنس داخل دی کہ یہ ہرنوم سرہ
معروف وی ۔

۲۴۵ یہ دے ایت کنس زجر (زور نہ) دے یہ عمل نہ کولو سرہ دے علم نہ ۔
بطیئے دے مخکنس ایت سرہ دادے چہ یہود و علماء دے دعوی کولہ چہ داتیر شوی
وامر نہا ہی خود موتر متلی دی نوموتر تہ ولے دعوت دے ہخے را کوئی ؟ حاصل
جواب دادے چہ دا اگر چہ تاسو منی لیکن عمل و رہبانگہ کوئی ۔ مفسرینو
لیکلی دی چہ علماء و یہود و یہ خیلو خیلواتو او دوستانو چہ ایمان یئے یہ
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے راوپے وڈی تہ وٹیل چہ یہ دغہ دین
باندے کلک شئی لیکن پخپلہ یئے تہ منلو ۔ دارنگ دے تیر شوی او امر و او منا ہی
بہ یئے دے تورات نہ خلقوتہ بیان او وعظ کولو لیکن پخپلہ یئے یہ ہخے باندے
عمل نہ کوڑو نواللہ تعالیٰ دوی تہ یہ دے باندے زور نہ و رکوی ، لیکن
دا حکم دے امت علماء و تہ ہم شامل دے یہ اتفاق دے مفسرینو سرہ یعنی
چہ کوم عالم خلقوتہ دے حق دعوت کوی او کتاب اللہ او سنت تہ بلندہ کوی
لیکن پخپلہ یہ ہخے باندے عمل نہ کوی ہخہ ہم یہ دے ایت کنس داخل دے
او یہ دے بارہ کنس ویر احادیث ابن کثیر را نقل کریدی ۔

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ هَمْزہ دے استنقہام تقریری تو بیجی دے ۔ تَأْمُرُونَ مراد دے دینہ
خاص صیغہ دے امر نہ دے بلکہ امر کولو ، ترغیب و رکولو ، دعوت کولو ، تولو
تہ شامل دے الناس مراد دے دے نہ عوام خلق دی ۔ بِالْبِرِّ دال لفظ یہ

قرآن کریم کتب اللہ کرتہ ذکر دے امام راغب پہ مفردات کتب و تیلی دی چہ
 یز وسعت کول دی پہ خیر کتب او پہ لغت کتب مطلق وسعت او فراخی تہ
 و تیلی شی نوذلفظ مطاعت او عمل شرعی او ایمان بالرسول او بالقرآن
 او مویح او زکوۃ وغیرہ تہ شامل دے او تفسیر کد دے پہ قرآن کریم کتب
 پہ سورۃ بقرہ ۱۸۹ کتب پہ لشوا مور و سرۃ او پہ ۱۸۹ کتب پہ یوصفت سرۃ
 او سورۃ العمران ۱۸۹ کتب پہ یوصف سرۃ ذکر دے او ترغیب پہ تعاون
 کولو پہ یز او جرے کول د یز کپارہ پہ سورۃ مائدہ ۱۸۹ او سورۃ مجادلہ
 ۱۸۹ کتب ذکر دی۔

وَتَنَسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ مَادَّةَ نَسِي (ن س ی) پہ قرآن کریم کتب پتھہ خلویست
 کرتہ ذکر دے۔ تسیان پہ لغت کتب پہ معنی کد ہیر و لودے یعنی مقابل کد
 حفظ او ذکر دے او ذکر دے وصف تہ اللہ تعالیٰ پاک دے پہ دلیل کد سورۃ
 مریم ۱۸۹ او سورۃ طہ ۱۸۹ سرۃ او پہ کوموخلور وایا تو تو کتب چہ اللہ
 تعالیٰ تہ کد تسیان نسبت شویدے (سورۃ اعراف ۱۸۹، سورۃ توبہ ۱۸۹، جاثیہ
 ۱۸۹، سورۃ بقرہ ۱۸۹) نو کد ہخ تہ مراد پریستودل دی۔ دار تک کد بند کانو
 پہ صفت کتب دا پہ دوا معانوسرۃ دے اولہ معنی ہیر و ل بے اختیار لکہ
 پہ سورۃ کہف ۱۸۹، سورۃ یوسف ۱۸۹، سورۃ طہ ۱۸۹ او دغہ کذا تہ کد او دویمہ
 پہ معنی کد پریستودل دے پہ قصدا سرۃ او ہخ کذا پہ کتب پہ دیرو
 ایاتو تو کتب ذکر دے لکہ چہ پہ دے ایت کتب ہم پہ معنی کد پریستودلوسرۃ کد
 لیکن پہ تعبیر کد تسیان سرۃ ذکر کولو کتب اشارہ دہ چہ کد دا ترک ہمیشہ
 کوی نو داسے دی لکہ چہ ہیر و یی۔ اَنْفُسَكُمْ جمع کد نفس دہ، او مفرد
 پہ قرآن کریم کتب یوسل خلویست کرتہ او جمع پہ نفوس او انفس سرۃ
 یوسل پتھوس کرتہ ذکر دے او ذکر دے مصداقات دولس دی اول نفس پہ
 معنی کد شخص کد انسان لکہ پہ سورۃ بقرہ ۱۸۹ کتب و تیلی د ویم پہ معنی کد
 آدم علیہ السلام لکہ پہ سورۃ نساء ۱۸۹ کتب دریم پہ معنی کد بدن کد انسان
 لکہ پہ سورۃ مائدہ ۱۸۹ کتب۔ ثلورم پہ معنی کد جنس لکہ پہ سورۃ اعراف
 ۱۸۹ او سورۃ بقرہ ۱۸۹ او سورۃ روم ۱۸۹ کتب۔ پنجم پہ معنی کد پتہ قوت پہ
 انسان کتب چہ ہخ پہ درے قسمہ دے۔ اول نفس امارۃ بالسوء (وسوسہ
 اچو و کک) لکہ پہ سورۃ یوسف ۱۸۹ کتب دویم نفس لوامہ (توبہ کو و کک روستو

دگناه نه) لکه سورة قيامه کښن دريم نفس مطمئنه لکه په سورة فجر ۱۰۰ کښن.
 شپږم په معنی د قلب (زړه) دے لکه په سورة يوسف ۲۳ او سورة نساء ۱۰۰ کښن.
 اووم صفت د الله تعالی لکه په سورة مائدة ۱۰۰ او سورة انعام ۱۰۰ کښن. اتم په معنی
 د شهوت نفسانی لکه په سورة يوسف ۱۰۰ کښن. نهم په معنی د روح (سأه)
 لکه په سورة توبه ۱۰۰ او سورة تکویر ۱۰۰ او سورة زمر ۱۰۰ کښن. لسم نسبت
 د بعض صفتونو نفس نه لکه و سوسه کول (په سورة ق ۱۰۰) او یولسم په معنی شیخ (حوص)
 (سورة حشر) او دولسم په معنی تسویل (خائستنه کول دگناه) لکه په سورة طه ۱۰۰ کښن.
 فائده :- همزه د استفهام د زور نه اکر چه په سره تَامُرُونَ النَّاسُ کښن داخل
 دے لیکن اصلی محل د هغه تَنَسُّونَ دے یعنی په امر کولو په نیکی باندې زور نه
 ورکول نېشته بلکه زور نه په خپله عمل نه کولو باندې دے. نوکه یو انسان
 امر په نیکی سره کوی لیکن پخپله عمل نه کوی نو اول کار په گناه نه دے
 بلکه دویم کار په گناه دے او که یو شخص دواړه کارونه کوی نو د بل گناه کار به وی
 سوال :- هرکله چه محل د زور نه تَنَسُّونَ دے نو دغه وجه نه په تَامُرُونَ
 باندې همزه داخل کړې دے؟

جواب :- تَامُرُونَ کښن اشاره ده چه دوی په نیکی باندې علم لری
 لیکن سره د علم نه عمل نه کوی نو په دے کښن مزید قیاحت ته اشاره
 ده نو سبب د زیادت قیاحت امر یا لږ د دے وجه نه هغه یې اول ذکر کړه.
 وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ په دے جمله کښن مقصد زیادت د تقبیح دے.
 سوال :- په اوله جمله (أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ) کښن د دوی علم ته اشاره ده
 لکه چه محکمن ذکر شول او اَنْتُمْ تَتْلُونَ کښن هم علم د هغوی ته اشاره
 ده نو دا خبر تکرار دے؟

جواب :- هلته عام علم د دوی ته اشاره ده او دلته خاص علم مراد دے
 چه هغه علم د قیاحت او د عذاب د هغه چا دے چه مخالفت د قول لری
 د عمل نه او پږ پریدي او بد عملی کوی او د عذاب او قیاحت په
 تورات کښن ذکر وکړ لکه چه په قرآن کښن هم ذکر دے او دوی به دغه
 آیاتونه د تورات لوستل او بل داچه په دے کښن اشاره ده هغه قسم
 علماؤ ته چه تورات یې پرینودلې نه و وضو او عبادت کښن پابنه نه و و
 او د دے وجه نه به یې امر د پږ (نیکی کولو) خپلوانو او دوستانو ته کوو.

وَالصَّلَاةَ وَآتَاهَا الْكِبِيرَةَ إِلَّا عَلَى الْخَشِيعِينَ

او په موخ کولو سره. او یقیناً دا کار خاخواگران ته مگر په عاجزی کوونکو زده دگران.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ داهم ډیره زور ته ده دغه کار کوونکو ته یعنې هر کله چه یو انسان بل ته خیر بنیای او پخپله په هغه باندې عمل نه کوی نو دا تناقض دے او تناقض مستلزم دے نیشتمالی د عقل سره. ما ده د عقل په لغت کښ دلا کوی په منع باندې او په معنی د علم سره هم استعمالیږی او فعل د دلالت کوی په چلولو د عقل باندې دلته ډیر توجیها ت دی اوله توجیه داچه عقل په معنی د منع سره دے او مفعول یې پتې دے معنی داده ایا تاسو خپل محانونه د داسې قبیح حال نه نه منع کوئ (قرطبی) دویمه داچه عقل په خپله معروفه معنی سره دے او فعل کښ معنی مصداق مود ده معنی فعلی مراد نه ده نو مفعول نه غواړی معنی داچه ایا ستاسو عقل نیشتمه (ریضای) ډریمه توجیه عقل په معنی د علم سره دے او مفعول پتې دے معنی داچه ایا تاسو نه پوهیږئ په قباحه د دے عمل باندې (مدارک) او دے ته عقل چلول وئیلے شی.

بَلْ داهم معطوف دے په مخکښ او امر او نوا هیو باندې نو خطاب دے بنی اسرائیلو ته او وجه د ربط یې داده چه یهودیان د صلوٰة زکوٰة وغیره تیر شوی احکامو اقرار کوونکی وؤ په دے دلیل باندې چه دا پړ (نیکی) یې نور وخلقو ته بیا نولولیکن په خپله یې عمل نه کوؤ د محبت د سردارۍ د وچ نه او د مال د وچې یا د بیر د مخالفت کولو د عوامو د دوی نه نو دوی ته اوئیلے شو چه وَاسْتَعِیْزُوا لَهُ دغه ما موراتو او منهیاتو د عمل کولو د پاره امداد حاصل کړئ په صبر کولو سره دلته تونو نفسا نیونه (چه مال او جاة او مشری وغیره دی) (خازن). نو استعانت نه مراد دلته حصول د عون (مداد) دے په عمل د صبر او صلوٰة سره مراد د دے نه دعا غوښتنل نه دی په وسیله د صبر او صلوٰة سره اگر چه دا قول بعض مفسرینو ذکر کړے دے او دا وسیله په عمل کولو سره هم مطلوب ده په شرع کښ. یا په دے خطاب کښ مؤمنان هم داخل دی معنی داده چه عون حاصل کړئ په پوره والی د حاجاتو کښ د الله تعالی نه په صبر کولو او موخ کولو سره. دارنگ عون حاصل کړئ په مقابله د بلا یا او مصائبو کښ په صبر کولو سره.

یہ مصائب و باندے۔ دار تک عون حاصل کرے یہ حق بنکا رے کولو باندے
یہ صبر و صلوٰۃ سرہ۔

بِالصَّبْرِ مَا دَدَ دے یہ قرآن کریم کہیں درے د پاسہ سل کرتہ دہ اوہقہ دوہ
قسمہ دے یو قسم صبر مذموم، یعنی صبر یہ ناکارہ کار یا ناکارہ حالت باندے
او داپہ پنچہ ایات و نو کہیں ذکر دے سورۃ بقرہ ۱۵۷، سورۃ فرقان ۱۷، سورۃ
حکم سجدة ۱۷، سورۃ ص ۱۷، سورۃ طور ۱۷۔ دویم قسم صبر محمود دے
ہفہ یہ باقی ایات و نو کہیں ذکر دے اوہقہ خلور قسمونہ دے اول صبر یہ
مصبیت و باندے کہ اختیاری وی لکہ صبر کا ابراہیم علیہ السلام پہ اور
باندے یا غیر اختیاری وی لکہ صبر دے یعقوب علیہ السلام پہ روکیدالو د
یوسف علیہ السلام باندے۔ دویم صبر دے یہ طاعت و عبادت و نو
باندے یعنی یہ ہفہ باندے پونج پاتے کیدال سرہ د مشقت نہ۔ دریم صبر
کول (منع کیدال) دگنا ہوتو تہ۔ خلورم صبر حنان منع کول دی دلالت و
دنیو نہ چہ ہفہ سبب د حصول دلالت و نو آخر دیو دے۔ دلالتہ دالفظ
خلور و وار و قسمونہ شامل دے لکہ چہ ابن کثیر او حازن ذکر کریدی۔
او ابن قیم الجوزیہ یہ مدارج السالکین ص ۱۶۱ کہیں دبیلی دی چہ صبر بند اول
د نفس دی د فریاد کولو او خفگان تہ او بند اول د ژبے دی د شکایت کولو
د اللہ تعالیٰ نہ او بند اول د اندام و نو دی د پریشان کیدالونہ۔ او دبیلی
دی چہ صبر یہ قرآن کریم کہیں پہ شپا رس و جوہو سورہ ذکر دے۔
اول امر کول پہ صبر سورہ (سورۃ تساءت)۔ دویم منع کول د ضدا د صبر
تہ لکہ ولا تستعجل لہم۔ ولا تولوہم الادیار۔ لا تبطلوا اعمالکم۔ فلا
تہنوا ولا تحزنوا دا قول مقابل د صبر دی۔ دریم ثناء کول د صابرینو
لکہ (سورۃ البقرہ ۱۷۷)۔ خلورم ذریعہ د محبت الہیہ، واللہ یحب الصابرین
(سورۃ العمران ۱۷۷)۔ پنجم سبب د معیت خاصہ د اللہ تعالیٰ (سورۃ بقرہ ۱۷۷)
شپرم خیریت د صبر (سورۃ نحل ۱۷۷)۔ اووم ذریعہ د جزاء د خائسنہ
عملونو (سورۃ نحل ۱۷۷)۔ اتم سبب د بے حسابہ اجر (سورۃ نحل ۱۷۷)۔
نہم مطلق بشارت الہیہ (سورۃ بقرہ ۱۷۷)۔ لسم وعدہ د اللہ تعالیٰ پہ نصرت
او مدد سورہ (سورۃ العمران ۱۷۷)۔ یوگ لسم حکم د اولوالعزم کیدالو پہ
اہل صبر باندے (سورۃ العمران ۱۷۷)۔ دولسم ثواب د ایمان او اعمال

صالحہ پہ صبر سرہ حاصلیدال (سورۃ حم سجده ۳۷)۔ دیا رستم اتفاح پہ
ایا تونو الھیواو عبرت اخستل کار د صبر والودے (سورۃ ابراہیم ۳۵) سورۃ
سبا ۱۷)۔ غوار رستم فوزا ونجات حاصلیدال او جنت تہ داخلیدال یہ سبب
د صبر سرہ دی (سورۃ رعد ۲۴)۔ پتھلسم سبب د حصول د امامت دیتہ (سورۃ
سجده ۳۷)۔ شپا رستم یوحائے کول د صبر د مقامات ایمانیہ او اسلامیہ سرہ
یقین او ایمان او تقویٰ او توکل او شکر او عمل صالح او رحمت (دے سرہ
یے صبر ذکر کرے دے یہ مختلف ایات تونو کیں)۔

وَالصَّلَاةُ سَوَالٌ :- صبر پہ عام معنی سرہ شامل دے صَلَوة تہ نو
بیایے صَلَوة ولے ذکر کرو :-

جواب :- دا تخصیص دے روستو د تعمیم نہ دوجے د پیرا ہتمام نہ یعنی
د دین د پونحوالی او د مصیبتونو د پارہ لوئے علاج مونج کول دی لکہ یہ
سورۃ ہود ۳۷) او سورۃ عنکبوت ۲۵) کیں دی دارنگ پہ حدیث ابو داؤد
کیں دی چہ گان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم إِذَا حَزَبَةٌ أَمَرُ صَلَّی وَفِي
رَوَايَةٍ فَرَعَ إِلَى الصَّلَاةِ (د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عادت وؤ چہ
کلہ بہ تکلیف و رکوؤ ہغہ لرہ شہ کار نو مونج بہ یے کوؤ او مانجہ تہ بہ یے
میلان کوؤ)۔ جواب :- صَلَوة پہ معنی د دعا سرہ دے (قرطبی)۔

جواب :- مجاہد و بیلی دی چہ دلته صبر پہ معنی د روژے سرہ دے۔
جواب عک حازن او مدارک و بیلی دی چہ مراد دے تہ صبر کول
دی یہ تکالیفو د صَلَوة باندے۔

وَاللَّهَا لَكَبِيرَةٌ :- یہ مرجع د ضمیر د اِنَّهَا کیں قرطبی اٹھ اقوال نقل کریدی
لیکن غورہ پہ ہغہ کیں اول قول دے چہ دا راجع دے صَلَوة تہ یا شہید
قول دے چہ ضمیر استعانت تہ راجع دے چہ مصدر دے پہ ضمن د
اَسْتَعِيْنُوْا کیں۔ لَکَبِيرَةٌ داما خود دے د گبر علیہ نہ پہ معنی د ثقل او
د روند والی سرہ دے یعنی مونج کول یا صبر او مونج د وارہ پہ عامو
نفسونو باندے گران او دروندا کار دے۔

إِلَّا عَلَى الْغَشِيْعَيْنِ :- دے کلام کیں مقصد ترغیب و رکول دی صفت د
خشوع پیدا کول تہ یعنی دا صفت سبب دے د اسانتیا د صبر او صَلَوة د پائ
نو معلومہ شوہ چہ دا صفت دیر ضروری دے۔ الْغَشِيْعَيْنِ د خشوع نہ

انحصرتلے شویداے او دامادہ پہ قرآن کریم کبش اوولس کرتہ پہ صیغہ فعل او
 د اسم فاعل سرہ ذکرده پہ لسو وجوہو سرہ اول صفت د انبیاء علیہم السلام
 لکہ پہ سورہ انبیاء ستکشد ویم پہ صفت د صالحینو او صالحاتو کبش پہ عام
 اوقا تو کبش لکہ پہ سورہ احزاب عکبش دریم صفت د مؤمنانو پہ حالت
 د موع کولو کبش لکہ پہ سورہ مؤمنون عکبش خلورم پہ صفت د صالحینو
 اهل کتا بو کبش (سورہ العمران عکبش) پنجم پہ صفت د نیکانو علماؤ کبش
 پہ وخت د اوریدالو د قرآن کریم کبش (سورہ بنی اسرائیل عکبش) شپٹ صفت
 د مجرمانو پہ قیامت کبش (سورہ شوری عکبش) اووم صفت د سترگو د
 هغوی پہ ورخ د قیامت (سورہ قمر عکبش) سورہ قلم عکبش، سورہ معارج عکبش
 سورہ نازعات عکبش) اتم پہ صفت د هغونو د هغوی پہ ورخ د قیامت (سورہ
 غاشیہ عکبش) نهم صفت د اوازونو پہ ورخ د قیامت کبش (سورہ طہ عکبش)
 لسم صفت د زمک (سورہ حم سجده عکبش) نو معلومہ شوه چه خشوع
 پہ لغت کبش سکون او تذلل او عاجزی ته وئیلے شی. د زمک سکون
 دا دے چه اوچه وی بوقی تربتہ ته لاؤچی پہ دے معنی سرہ پہ حم سجده
 عکبش او د سترگو خشوع داده چه ذلیل او بنکته وی لکہ دا صفت مجرمانو
 دے پہ ورخ د قیامت کبش. او د اواز خشوع چپ کیدال د صوت دی. او
 د شریعت پہ اصطلاح کبش یو هیئت دے پہ نفس کبش چه د هغه نه
 سکون او تواضع پہ اندامونو کبش پیدا کیری (قرطبی). نو معلومہ شوه
 چه خشوع پہ اصل کبش صفت د زړه دے او ثمره د هغه پہ اندامونو
 باندے بنکاره کیری چه هغه ته خضوع وئیلے شی او اثری پہ ژبه باندے
 بنکاره شی چه هغه ته تضرع وئیلے شی. د حذیفه رضی الله عنه نه روایت
 دے چه د خشوع د تفاق نه حان. مچ اوساتئ هغه داده چه بدن ظاهری
 کبش عاجزی بنکاری خو په زړه کبش خشوع نه وی (مدارج). او د ابراهیم نخعی
 نه ثوری روایت کړیدے چه خشوع دانه ده چه اوچه دودئی خوری او
 زکے جائے اغوندای اوسرے یتیت کړے وی خشوع داده چه بالدار
 او غریب ورته په حق کبش مساوی بنکاری او په هر فرض کبش الله تعالی
 ته عاجزی کوی. دلته ابن کثیر د خاشعین خلور معانی ذکر کړیدی. تصدیق
 کوونکی د ما انزل الله. مؤمنان یقینی. یره کوونکی د الله تعالی د غضب او

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ

(دعا جزوی کوونکی) ہفتہ کسان دی چہ یقین کوی چہ یقیناً دوی بہ ملاق کیری د رب خیل سرہ

وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿۲۶﴾ يَبْنِي إِسْرَءِيلَ

او یقیناً دوی خاص ہفتہ تہ ودر گریختہ ویکے دی۔ اے اولاد د یعقوب علیہ السلام

عذاب نہ۔ تواضع کوونکی۔ یعنی دا تہول صفتونہ بہ یکین جمع وی توپہ دے صفت والو یا ندے صبرا و صلوة او ہر عبادت د دے وچے نہ انسان وی چہ دوی یہ ہتے کین امید د رضا د اللہ تعالیٰ او د ثواب لری او یہ پریستہ دلہ د ہتے کین برہ د عذاب د دنیا او د آخرت کوی او یہ چاکین چہ دا صفانہ وی توپہ ہفتہ بانداے عبادت دروندا او گران وی۔

لشک دا صفت د الخشوعین دے۔ صفت موضعہ یعنی وضاحت کوی د معنی د خاشعین یا صفت یہ مقام د علت کین دے یعنی د خشوع د پیدا آکید لو نسب یقین کول دی پہ بعث بعد الموت بانداے۔

يَظُنُّونَ، ظن دلتہ پہ نیز د دیر و مفسرینو پہ معنی د یقین سرہ د پہ دے قرینہ سرہ چہ ورپسے آئی د تاکید د پارہ راغلے دے او وجہ دادہ چہ ایما پہ آخرت پہ ظن (گمان) سرہ نہ حاصلیری بلکہ ایمان پہ مرتبہ د یقین پورے خاص دے او نسفی او امام رازی و ثیلی دی چہ دا پہ خیلہ معنی دے یعنی توقع او طمع کول لیکن دا پہ ہفتہ وخت چہ د مُلَاقُوا رَبِّهِمْ نہ مراد حصول د ثواب وی۔

فائدة :- ابن جریر و ثیلی دی چہ عرب کلہ یقین مسٹی کوی پہ ظن سرہ دارنگ شک ہم مسٹی کوی پہ ظن سرہ او دا تسمیہ د غیظہ پہ نوم د ضد د ہفتہ سرہ او ابن جریر او ابن کثیر پہ سند صحیح سرہ د مجاہدانہ روایت ذکر کرے دے چہ ہر ظن پہ قرآن کین علم دے او قرطبی و ثیلی دی چہ ظن پہ اصل کین شک دے سرہ د میلان نہ یو جانب تہ او واقع کیڑی پہ حائے د یقین کین لیکن پہ ہفتہ خیز کین چہ محسوس او حاضر نہ وی او ابن قیم مدارج السالکین ص ۱۱۱ کین و ثیلی دی چہ علم یقینی مخکین د مشاہدے د معلوم نہ مسٹی کیری پہ ظن سرہ او دا ظن علم یقینی وی لیکن د خبر او د معاینے (مشاہدے) پہ مینج کین ضرور فرق وی لکہ چہ

حدیث کتب وارد دی کیس الخیر کالعیان -

فائدہ:- مادہ دظن پہ قرآن کریم کتب تہہ شیعیتہ کرتہ ذکر دہ پہ مختلفو طریقو سرہ۔ اولہ طریقہ ناکارہ اونا جائز کمان اوہغہ شیعہ دیرش کرتہ ذکر دے اوہغہ وصف دکا خرائوا ونا فقیہینو دے۔ دویمہ طریقہ ظن پہ مقابل دعلم او یقین کتب لکہ پہ سورۃ جائیہ ۳۳ سورۃ نجم ۵۴، سورۃ بقرہ ۲، سورۃ نساء ۵۴ کتب۔ دریمہ طریقہ چہ پہ ظن سورۃ حق نہ ثابتی لکہ پہ سورۃ نجم ۵۴ او سورۃ یونس ۳۴ کتب۔ خلورمہ طریقہ امر پہ اجتناب کولو سرہ دظن نہ سورۃ حجرات ۳۳۔ پنجمہ طریقہ ظن پہ صفت انبیاء او مؤمنان کتب یوؤلس کرتہ لکہ پہ سورۃ یوسف ۳۳، سورۃ انبیاء ۲۱ سورۃ ص ۳۳ سورۃ الحاقہ ۳۳ سورۃ الجن ۲۷ او نورایا تونہ ہم دی۔ اَنَّهُمْ مُّلتَقُوا رَیْہُمْ، مُلتَقُوا دلقاء نہ ماخوذ دے او مادہ دلقاء پہ قرآن کتب اتہ دیرش کرتہ ذکر دہ او دہغہ مختلف وجوہ دی اولہ وجہ التقاء اولیاء ربکہ سورۃ بقرہ ۲۱، سورۃ العمران ۳۳ او نورایا تونہ۔ دویمہ وجہ دیدار داللہ تعالیٰ پہ جنت کتب (سورۃ احزاب ۳۳)۔ دریمہ وجہ ترغیب د حصول دلقاء اللہ (سورۃ انعام ۳۴، سورۃ رعد ۳۳، سورۃ کہف ۳۳ سورۃ عنکبوت) خلورمہ وجہ داد صفا تود مؤمنان تونہ دے (سورۃ بقرہ ۲۲۹، سورۃ ہود)۔ پنجمہ وجہ زجر پہ انکار دلقاء اللہ باندے (سورۃ انعام ۳۳، سورۃ یونس ۳۴، سورۃ کہف ۳۳) او نورایا تونہ۔ شیعہ وجہ عنوانات دلقاء اول تعبیر لقاء اللہ و لقاء نایوؤلس کرتہ، دویم لقاء د رب اتہ کرتہ، دریم لقاء الیوم الآخر والاخرت یوؤلس کرتہ، خلورم لقاء الحساب یوؤلس کرتہ، تو معلومہ شوعہ چہ لقاء پہ معنی د دیدار الہی او پہ معنی د بعث او وقوف د پارہ د حساب پہ ورخ د قیامت او پہ معنی د مرکب سرہ استعمال یرہ۔ نو پہ دے ایت کتب ہم اقوال دی د مفسرینو اول قول مراد د دینہ ملاقات د جزاء او د حساب او د رب دے (قرطبی)۔ دویم قول دیدار اللہ تعالیٰ پہ اخرت کتب (خازن)۔ دریم قول ملاقات د ثواب د رب تعالیٰ نہ (مدارک)۔ کہ اولہ معنی مراد وی نو یظنوں پہ معنی د یقین سرہ دے او کہ دویمہ یا دریمہ معنی وی نو یظنوں پہ معنی د توقع او امید لولو سرہ دے۔

وَأَنَّهُمْ إِلَیْہِ رَاجِعُونَ اَیْنِہ ضمیر راجع دے رب تہ یا جزاء تہ او مراد پہ دے

اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ

یا ذکر کری یہ شکر کو لو سرے تمہارا نعمت چہ ما انعام کریدے یہ تاسو بات دے

وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۲۴﴾ وَاتَّقُوا

او یقیناً غور والے در کریدے تاسو تہ یہ قول مخلوق دے زمانے ستاسو بات دے۔ او او سرے پوری

جملے سرے دا دے چہ یہ ورجہ قیامت اختیار متا دے جزاء صرف اللہ تعالیٰ دے
یا مراد دے دینہ عقیدہ دے بعث او دے جزاء دے۔

فَاعْلَمُوا :- یہ دے ایت کہیں دود توجیہات دی اول دا چہ دا حال دے ہذا چا
دے چہ ہر وحت خشوع کوڈ تکی دی او دا سبب دے دوام خشوع دے دویم
دا چہ دا حال دے ہذا چا دے چہ خشوع یہ موع کہیں کوی نو دا سبب پیدا کیلا
دے خشوع فی الصلوٰۃ دے یعنی طریقہ دے خشوع دے موع دا دے چہ خان یہ داسے
حالت کہیں کہری چہ گویا کہ اللہ تعالیٰ بخا دی وینی او خیال کوی چہ دا زما آخری
موع دے او پہ دے پسے مرگ دے پشان دے ہذا حدیث صحیح اُنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ
كَأَنَّكَ تَرَاهُ (چہ عبادت دے اللہ تعالیٰ دے کوہ چہ گویا کہ اللہ تعالیٰ سرے
تہ وینے)۔

۲۴۔ دے ایت نہ تر بلا پورے دے حصے غلورم باب دے پدا یکہیں
اول ذکر دے ہذا انعاما تو الہیود دے چہ حاصل شویدی پہ صحیح خلافت
قائم کو لو سرے پہ بنی اسرائیل و کہیں او بیا ذکر دے ہذا قبا ٹھو کہ بنی اسرائیل
دے چہ سبب او گر عید لو دے پارہ دے انتقال دے خلافت دے دوی نہ بنی اسماعیل
(عربی) تہ او پہ دے باب کہیں شپہ قسمہ دے عطا باتودی۔ خطاب اول
تر بلا پورے پہ دے کہیں خطاب خاص دے بنی اسرائیل تہ دے پارہ دے
ترغیب او دے تخویف اخروی بیا ذکر دے اللہ انعاما تو خاصو دے پہ سبب
دے ایمان او دے اتباع دے موسیٰ علیہ السلام سرے او دود عذابونو دے وجہ دے
ناشکری دے نعمتونو تہ او پہ اخیر کہیں تمہ دے خطاب دے پہ ترغیب و رکولو
سرے ایمان او عمل صالح تہ او پریشود دل دے صرف دعوے کو لو دے دین
سماوی تو پہ دے ایت کہیں خطاب خاص دے بنی اسرائیل تہ۔
سوال :- داسے خطاب کہیں تیر شویدے نو دو بارہ را و پر لو کہیں
خہ فاعلموا دے ۹۔

يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا

(روز عذاب) دہنگہ ورے نہ چہ نہ رہی دفع کولے ہیچ نفس د بل نفس (مجرم) نہ دہنگہ عذاب

وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا

اونہ بہ قبیل یثی دہنگہ نفس نہ خہ سفارش کول اونہ بہ اختہ کیڑی دہنگہ نہ

عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۲۸﴾ وَإِذْ نَجَّيْنَاهُ

خہ بدالہ (مالی) اونہ بہ دوی سورہ امداد کیڈیثی۔ اوکلہ چہ لچ کرئی مونہ تاسو

جواب:- ہلتہ مقصد پہ خطاب کنیں امتثال کا ادا مروا واجتناب دمنہیاتو
وڈاودلتہ مقصد تناکیر د نعمتوں دے دپا رہا د شکر کولو۔ دویم داچہ ہلتہ
ذکر د ترغیب وڈا دجے د نعمتوں نہ او دلتہ مقصد تخویف دے دجے د
ناشکرئی کولونہ۔ دریم داچہ ہلتہ مقصد ذکر د نعمتوں وڈا پہ موجودہ
بنی اسرائیلو یا ندائے او دلتہ مقصد ذکر د ہنگہ انعاماتو دے چہ ددوی پہ
مشرانویا ندائے وڈا اگرچہ نعمتوں نہ پہ مشرانویا ندائے نعمتوں نہ وی
پہ کشرانویا ندائے۔

إِذْ كَرَّمْنَا نِعْمَتِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ دے تفسیر محکمیں تیر شویدا او دے
نعمتوں تفصیل روستو ذکر دے۔

وَإِذْ قَضَيْنَاكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ إِذْ ذَكَرْنَاكُمْ نِعْمَتِ دے روستو ذکر دعام نہ
حک کہ چہ دا نعمت لوئے دے دتولو نعمتوں نہ او ذکر د فضیلت دے او
مراد دے نہ اسباب د فضیلت دی چہ ہنگہ رسولان لیبرل او غتہ
کتا بونہ رالیبرل دی پہ بنی اسرائیلو کنیں (ابن کشیر) پہ دلیل دسورہ مائدہ
او قول دایوالعالیہ دے چہ مراد ددینہ ملک او رسولان او کتا بونہ
منزلہ دی او پہ دے اسبابو د فضیلت کنیں آخری امت د ہغوی سورہ
شریک دے تو پہ فضیلت کنیں دا امت د بنی اسرائیلو سورہ برابر دے
او پہ سبب د نور و نعمتوں تو خاصو دے دے امت سورہ دا امت د ہغوی اوچت
دے پہ فضیلت کنیں۔ نو معلومہ شہوہ چہ العالمین نہ مراد دے دے امت نہ
علاوہ نور خلق دی حک کہ چہ دے دے امت خیریت (غورہ والے) پہ سورہ
ال عمران مثلاً کنیں او سورہ بقرہ مثلاً کنیں ذکر دے۔ تو پہ دے جملہ

کس مقصد ترغیب دے استقامت تہ پہ اسبابوہ فضیلت باحدے چہ ہفتہ
توحید او ایمان دے پہ آخری رسول او پہ آخری کتاب باندہ چہ قرآن دے
شہ پہ دے ایت کس تخویف اخروی دے روستو کہ ترغیب نہ حاصل
دادے چہ پہ ورخ کہ قیامت پہ ہفتہ ثلور و طریقور چہ پہ دنیا کس دے
نجات دے پارہ استعمالیہی سرہ نجات نشی حاصلید لے توہ نجات دے پارہ
طریقہ صرف ذکر دے نعمتو نو دے پہ طریقہ کہ توحید او اتباع رسول سرہ
وَاتَّقُوا يَوْمًا، دلنہ تقوی پہ معنی کہ خوف او خشیت سرہ دہ او یومًا
دلنہ مقول پہ دے پہ حذق کہ مضاف سرہ یعنی عذاب یومر او دیوم
نہ مراد ورخ کہ آخرت دہ پہ قرینہ کہ روستو صفتو نو سرہ۔

لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا دانفی دے اولے طریقہ کہ نجات دہ پہ دنیا کس
ہفتہ دادہ چہ کلمہ یو انسان غیر مجرم کہ مجرم نہ عذاب دفع کری پہ طریقہ
کضمانت کہ نفس یا ضمانت کہ مال سرہ پہ دنیا کس نو دا طریقہ پہ آخرت
کس تہ چلیہی۔ لَا تَجْزِي، جزئی پہ معنی کہ قضا سرہ دہ حق ادا کولو تہ
و غیلہ شی۔ او پہ معنی کہ کفی (کفایت کول او نائیب کیدل) او پہ معنی کہ اغنی
(دفع کول) او بعض اہل لغت فرق کرے دے چہ جزئی (مجرد) پہ معنی
کہ قضا دے او اجزی (مزید) پہ معنی کہ اغناء او کفایت کولو دے۔ نَفْسٌ
عَنْ نَفْسٍ اول نفس غیر مجرم دے او دویم مجرم مراد دے۔ او سورہ
لقمان سطر کس مثال کہ نفس یے پہ ولدا او والد سرہ ذکر کرے حکم چہ
کہ صغری پہ مینج کس قربت او شفقت کہ تولو خلقونہ دیر کہ شئیًا دامفعول
پہ دے یعنی ہیچ حق کہ حقوقونہ۔ یا مفعول مطلق دے یعنی ہیچ حصہ
کہ قضا او کفایت او اغناء نہ۔ حاصل کہ جملہ دادے چہ پہ ورخ کہ قیامت ہیچ
یونفس کہ بل نفس کہ طرف نہ ہیچ حق نشی ادا کولے او کہ ہفتہ پہ حائے
باندے ہیچ نیابت او کفایت ہم نشی کولے او کہ ہفتہ نہ ہیچ تکلیف او
مصيبیت نشی دفع کولے۔

وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ دانفی کہ دویم طریقہ کہ نجات دہ۔ لفظ کہ شفاعت
پہ قرآن کس دیارلس کرتہ ذکر دے او مادہ کہ دے بغیر کہ دے لفظ نہ
اتلس کرتہ دہ۔ ش ف ع دلالت کوی پہ جو پٹی کیدل لو باندے نو شفا
(دچا دے پارہ سفارش کول دی دے پارہ کہ مدد کہ ہفتہ یاد۔ ہیچ کولو کہ مصیبت نہ ہفتہ لہ)

یہ دے کبش ہم معنی دے جو رہ کیدلورائی نوشقیج پہ معنی دے مددگار اور دے
مصیبت نہ ہے کوونکی تہ وٹیلے شی۔ او قبولیت پہ اصل کبش اثر مرتب کول
دی یہ عہ کار بانداے اوکلہ پہ معنی دے صحت سرہ رائج لکہ پہ حدیث صحیح
کبش دی لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طَهْوَرٍ (نہ صحیح کبیری موفع بغیر دے او دس نہ)
نہ لہ ہم مراد معنی دے صحت دے یعنی شفاعت بہ نہ وی دے کافر دے پارہ نو
قبولیت بہ یے حثکے اوشی۔ مِنْهَا ضَمِيرُ نَفْسٍ اُولٰٓئِكَ رَاجِعٌ اِلٰی مَا هُمْ
مِنْ غَيْرِ مُجْرَمٍ دے او دویم نفس نہ مراد کافر دے۔

فائدة على نفى الشفاعة به يتخو طريقو سورة ذكرده اول ك نفى وجود ك
شفاعت ك كافر ك پاره (سورة اعراف ٥٥)، سورة شعراء ٢٨، سورة انعام ١٦
ك ٩٢، سورة سجده ٢٦، سورة غافر ١٨، سورة روم ٢٨، سورة بقره ٢٥٣ -
دويمه طريقه نفى داغناء (سورة يونس ٢٤، سورة نجم ٢٤) - دريمه طريقه
نفى ك نفع (سورة بقره ٢٤، سورة مائدة ٢٤، سورة طه ٢٤، سورة سبا ٢٤) -
ثلورمه طريقه نفى ك ملكيت (سورة مريم ٨٤) - پنجمه طريقه نفى ك قبوليت
(سورة بقره ٢٤) -

قائداً علی ذکر د شفاعت پہ پنحو وجوہ وسرہ دے۔ اول شفاعت کہ بتدکاتو
پہ کورنی کتب (سورۃ نساء ۷۵)۔ دویم نفی د شفاعت بغیر د استثناء نہ پہ
پنچلس ایاتونو کتب۔ دریم نفی سرۃ د استثناء نہ پہ او ایاتونو کتب پہ لفظ
كَرَّ اللَّهُ لِمَنْ ارْتَضَىٰ. اَوْ مِنْ بَعْدِ اِذْ نُهِيَ. اِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا۔
اِلَّا لِمَنْ اٰذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ۔ اِلَّا لِمَنْ اٰذِنَ لَهُ۔ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ۔ اِلَّا مَنْ
بَعْدَ اَنْ يَّاْذِنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَرْضٰی۔ او پہ دے تہ لو کتب مراد توحید
والادی کہ شفیع وی او کہ مشفوع کہ وی۔ خلورم اختیار د شفاعت خاص
دے اللہ تعالیٰ پورے (سورۃ زمر ۱۸)۔ پنجم تقیید د شفاعت پہ شرک
کولوسرہ یا پہ کارونو د شرک سرہ (سورۃ روم ۱۶) سورۃ انعام ۱۶
سورۃ یونس ۱۸ سورۃ زخرف ۱۸)۔

فائدہ عظیم مذہب کا اہل سنت والجماعت داد دے چہ شفاعت کثافتینو
 یہ اذن کہ اللہ تعالیٰ سرہ حق دے کہ پانچ دفعہ مؤحدینو چہ گناہ کبیرہ کیے کرے
 ہی یا گناہ صغیرہ۔ قرطبی و بیہقی دی چہ یہ دے کہ کتب احادیث متواترہ معنی
 وارد دی او اجماع کہ سلف صالحینو کہ امت محمدیہ (اوزہ وایم) چہ ہفتہ ایاتو تہ

د قرآن کریم چہ یہ ہفتہ کبش قیدہ کا استثناء موجود دے حکمہ کہ مستثنیٰ د پام
مصادیق ضروری دے اوہوہ مؤمنان دی او معتزلہ، خوارج، اباضیہ وغیرہ
باطلہ فرقہ انکار کوی کہ شفاعت کہ تہولو اقسامونہ سیوا دیو قسم تہ چہ روستو
ذکر کیوی ہغوی دلیں تیسری د آیات مطلقہ تہ چہ یہ ہفتہ کبش نفی کہ شفاعت
عامہ دہ لیکن دوی را اندازہ دی کہ مقید ایا تو تونہ چہ محکبش ذکر شمول، نور
مقید ایا تو تونہ معلومہ شوہ چہ یہ عام ایا تو تو کبش مراد کہ نفی تہ شفاعت
دے د پامہ کہ مشرکانو یا بے اجازتہ شفاعت کول۔ او دام مسئلہ کہ شفاعت موجود
دہ یہ شرح عقیدہ الطحارۃ او شرح فقہ اکبر او یہ تور و کتابوتو کہ عقیدہ
کا اہل سنت کبش۔

فائدہ عک ذکر د اقسامو کہ شفاعت :- ابن ابی العزیزہ شرح کہ
عقیدہ طحاویہ کبش لیکن دی چہ شفاعت حقہ یہ اثنہ قسمہ دے اول
شفاعت عظمیٰ چہ مختص دے یہ خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم پورے
ہفتہ کہ دے د پامہ چہ اللہ تعالیٰ حساب شروع کری کہ خلقوسرہ او کہ ہفتہ یہ
بارہ کبش صحیح حدیث وارد دے۔ دویم قسم شفاعت کہ ہفتہ چا کہ پامہ چہ
نیکئی او بدائی یے برابر وی نو شفاعت ورلہ جنت تہ کہ دخول د پامہ دے
دریم قسم شفاعت کہ ہفتہ مؤمنانو کہ پامہ چہ امر شوے وی کہ ہغوی یہ
بارہ کبش کہ دخول کہ نار جہنم نو شفاعت کہ دے کہ پامہ دے چہ کہ اور نہ
مچہ شی۔ ثلورم قسم شفاعت دے کہ پامہ کہ پور تہ کیدالو کہ درجا تو یہ
جنت کبش روستو کہ دخول کہ جنت تہ او دا قسم شفاعت یہ نیزہ معتزلو
ہم ثابت دے۔ پنجم قسم شفاعت کہ پامہ کہ دے چہ داخل شی جنت تہ
بے حسابہ۔ شپیم شفاعت کہ پامہ کہ بعض مشرکانو کہ پامہ کہ تخفیف عذاب
او دام مختص دے یہ ابو طالب پورے او خاص کرے شکرے کہ ایا تو نو کہ نفی
کہ شفاعت نہ کہ پامہ کہ کافرانو۔ اووم شفاعت کہ پامہ کہ تہولو مؤمنانو کہ دخول
کہ جنت۔ اتم شفاعت کہ پامہ کہ ہفتہ مؤمنانو چہ کہ گناہونو کہ وچہ نہ اور نہ
داخل شوی وڈا و سوزیدالے وی بغیرہ اندامونو کہ سجدے کولونہ
او دا تہول قسمونہ یہ صحیح احادیثو سرہ ثابت دی کہ دے نہ انکار کول
جہل او عناد او بدعت اعتقاد یہ دے او کلمہ کلمہ رسول کوی کفر تہ
فائدہ عک دا محکبش ذکر شوی اقسام د آخرت سیرہ تعلق لری او ہرچہ

عقیدہ لبرل کے شفاعت کو لو کہ انبیاء یا صالحین و بزرگانِ نودی پہ دنیا کتب اور
دینہ مسئلہ کے توسل ہم و ٹیلے شی تو یہ ہفت کتب تفصیل دے او ہفتہ
مونہ ذکر کرے دے کہ تفسیر کے سورۃ مائدہ لاندے پہ آیت وایتوا الیہ
الوسیلۃ کتب ہفتہ او گورے۔

وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ دَانفی کے دریمے طریقہ کے نجات موندالودہ چہ ہفتہ
فدیہ او جرمانہ ادا کول دی چہ مجرم ہے پچیلہ و رکری یا بل شوک ہے کہ
ہفتہ کے طرف نہ و رکری۔ وَلَا يُؤْخَذُ اخذ اکثر استعمالیری پہ مالونو
کتب او عدل ہم کے قبیلہ کے مالونو نہ دے دے وچے نہ دلتہ ہے اخذ ذکر
کرو۔ مِنْهَا داضمیر ہم راجع دے نفس اول تہ او داراجح قول کے او احتمال
شستہ چہ راجع شی دویم نفس نہ۔ عَدْلٌ دامادہ پہ قرآن کتب اتہ و بیش
کرتہ ذکر دہ پہ اصل کتب برابر والی تہ و ٹیلے شی لکہ پہ سورۃ مائدہ ۸۵
کتب دامعنی لغوی دہ او دلتہ پہ معنی کے فدا ہے او جرمانے سرہ دے چہ
ہفتہ برابر کتر لے شی کے جرم سرہ او کہ ہفتہ ذکر پہ (سورۃ بقرہ ۲۸۱ او سورۃ
العمران ۷۵ او سورۃ مائدہ ۸۵ او سورۃ انعام ۱۷۷) کتب دے او قرآن
کریم کتب دے نہ علاوہ پہ تور و مغنوسرہ ہم ذکر دے، اول پہ معنی
کہ حق پورہ ادا کولوسرہ لکہ پہ سورۃ بقرہ ۲۸۱ کتب۔ دویم پہ معنی حان
بچے کولو کہ گنا ہو تو کبیر نہ او کہ اصرار کولو نہ پہ صغیرہ یا ندے (سورۃ
مائدہ ۸۵)۔ دریم کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
(سورۃ نساء ۵۸)۔ خلورم برابری پہ الوہیت کتب (سورۃ انعام ۱۷۷)۔
پنجم رشتیا و ٹیل (سورۃ انعام ۱۷۷)۔ شپیم فیصلہ او عمل کول (سورۃ
اعراف ۱۷۷)۔ اووم کہ حق نہ او پریدال (سورۃ نمل ۲۷)۔

فائدہ:- قربی کے عدل او عدل پہ مینج کتب پہ دوہ طریقوسرہ فرق
ذکر کرے دے اول داچہ پہ زور دے عین سرہ پہ معنی کے فدا ہے او پہ
زیر دے عین سرہ پہ معنی کے مثل (مسادی) دے۔ دویم داچہ عدل ہفتہ
خیز دے چہ کہ بل خیز سرہ پہ قیمت او قدر کتب برابر وی اگرچہ کہ ہفتہ
جنس نہ نہ وی او عدل ہفتہ کہچہ برابر وی پہ جنس او جرم (جوسہ) کتب۔
وَلَا هُمْ يُعْصِرُونَ دَانفی کے خلورے طریقہ کے نجات موندالودہ پہ دنیا کتب۔
چہ کہ مجرم کے خلاصولو کے پاسرہ کہ ہفتہ تا بعداران او دوستان و غیرہ تحیل

مِّنَ الَّذِينَ يَسُوءُونَ سُلُوكَهُمْ فِي سَاءِ مَا يَحْكُمُونَ

د فرعونیانو ته چه رسول یی تاسو ته بد عذابو ته

يَذَرُونَ اٰبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَجِیْبُونَ نِسَاءَكُمْ

حلا لول یی خامن ستاسو وکړیدل او ژوند یی پر مخو د لے (په حیاتی له) زنانه ستاسو

وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿۲۹﴾

او په دے (مصیبتونو) کښ امتحان وو ستاسو د رب د طرف ته (امتحان) لوښے.

زور او قوت استعمال کړی او هغه لږه په زور سره تجات ورکړی دا په پټه
اخترت کښ نشی کیدلے. هم ضمیر دویم نفس ته راجع دے په اعتبار د معنی
د هغه سره چه جمع ده.

سوال:- په مخکښ جملو کښ مفردات ذکر کړے دی او په دے جمله کښ
ضمیر او صیغه د جمع ذکر ده ۹- جواب:- د جزاء او شفاعت او عدال ورکولو
په وخت کښ یو شخص هم کافی کپړی لیکن د نصرت په مقام کښ ډله او کثرت
پکاروی نو د هغه سره مناسب جمع ده.

ماده د نصرت په قرآن کریم کښ په ډیرو معانیو سره ده اوله معنی اسباب
د غلبه پیدا کول که اسباب ظاهری وی او که روحانی وی لکه په (سورة
الاعمران ۱۰۱) او سورة نصر (کښ). دویمه معنی، پیچ کول هر کله چه د هغه لږه
روستو حرف د وین را نشی (سورة النبأ ۲۰). دریمه معنی ملگرتیا کول او ډله
کول (سورة اعراف ۱۰۱) (سورة حشر ۱۰). خاورمه معنی جهاد فی سبیل الله
کول (سورة محمد ۱۰). پنځمه معنی غلبه ورکول (سورة بقره ۲۵۹، ۲۶۰، سورة
الاعمران ۱۰۱). شپږمه معنی بداله اخستل (سورة غافر ۱۰). اوومه معنی
قوت او زور استعمالول دلته دا اخیستی معنی مراد ده یعنی دوی په هیڅ
قوت او زور سره نشی پیچ کیدلے. او نهمه دا په معنی لیکلے ده که لایمتنعون من
العذاب (نه به شی پیچ کیدلے د عذاب نه). او قرطبی او نسفی معنی کړیدنه
په مجنونته (مدا د کولو سره). او ابن کثیر ویلی دی چه نه به وی هیڅوک
چه د دوی د وچ نه په غضب شی او دوی لږه خلاص کړی د عذاب نه.
لکه په دے آیت کښ دا اول نعمت خاصه دے په بنی اسرائیلو باندے

د هغه نعمتونو نه چه د دوی په پلارانو باندې شوی وؤ په سبب د عقیده
 د توحید او د اتباع د موسی علیه السلام وړاندې د معطوف دے په نعمتی باندې
 په عطف د خاص سره په عام باندې او په دے کېن تفسیر د فضلکم علی
 العلمین دے. په دے کېن خطاب دے موجوده بنی اسرائیلو ته حکه چه
 نعمتونه په مشرانو باندې نعمتونه وی په کشرانو باندې. تَجْنِبُكُمْ د نجات
 یا نجات نه اخستل شوید دے او چته زمکه ته وئیلے شی او په عرف کېن
 نجات و تل دی د تنگسیا نه فراخی ته. په قرآن کریم کېن د نجات نسبت صرف
 لله تعالی نه شوید دے په صیغه د تَجَا - تَجْنِبْنَا - تَجْنِي - تَجْنِي - اَتَجَا - متجولک - اودعا
 د نجات د پاره هم په الله تعالی پورې خاص ده لکه په سورة یونس ۱۰۱، سورة
 شعراء ۸۸، سورة قصص ۲۸، سورة تحریم ۱۱۱ کېن نو دا دلیل دے چه
 نسبت د نجات ورکولو د الله تعالی نه سیوا یل چاته جائز نه دے صرف
 په طور د نسبت مجازی تجارت ته نسبت شوید دے په سورة صف ۲۱ کېن.
 او دا نجات د بنی اسرائیلو په طریقه د هجرت د دوی او په هلاکت
 د فرعونیا نوسره شوید دے. اشاره ده چه نجات د ظالم حاکم نه خاص
 نعمت د الله تعالی دے.

مِنْ اِلٰی فِرْعَوْنَ، اِل د یو شخص قومیا نو، تا بعد ارو او د هغه مسلک والو
 ته وئیلے شی. که د هغه په اولاد کېن وی او که نه وی د دے وجه نه شوک چه
 ایمان او د توحید عقیده نه لری نو هغه اِل د محمد صلی الله علیه وسلم
 کېن داخل نه دی اگر که د هغه قریب او نسبی وی (قرطبی). او د لفظ
 اِل اضافت د قوم مشرتا کید دے شی او اشرافو کېن استعمال یږی او دا
 رنگ په وخت د اضافت د اِل کېن په حکم د هغه کېن مضاف الیه داخل
 وی (جلاء الافهام لابن قیم). او اهل لفظ عام دے کلوت ته یی اضافت
 کید دے شی لکه اهل قریه. او د هغه په حکم کېن مضاف الیه داخل نه وی
 قرطبی لیکلی دی چه د فرعون څو، لور، پلار، تره او ورور او خاندان
 (نزدے خپلوان) نه وؤ نو د اِل نه مراد د هغه تا بعداران دی.

فِرْعَوْنَ، صحیح داده چه د القب وؤ د هر بادشاه د مصر لکه چه قیصر
 لقب وؤ د بادشاه د رومیانو او کسری لقب وؤ د بادشاه د فارس او د دغه
 په نوم کېن ویرا قول دی قرطبی وئیلی دی قایوس. ولید بن مصعب

بن ریان اوبل قول دادے چہ نوم یے مصعب وڈ (ابن کثیر) اوبعض تاریخو
کین لیکلی دی چہ نوم یے مرنفتاح بن رعمیس ثانی وڈ۔

یَسُوْمُوْكُمْ، د سوم نہ اخستلے شویدے یہ معنی کارادہ اونزدے کول او
ٹکھ ول او دوام (همیشوالے) او تکلیف رسول۔

سُوْءَ الْعَذَابِ عذاب جو ہر یو قبیحے او نا کارہ وی تو یہ اضافت دسوء کین
اشعارہ دہ اشدًا او اشدًا (دیر نا کارہ) تہ۔ دا عذابونہ پہ دیر و قسمونوسرہ
وڈ د بعضونہ یے خادمان جو پکری وڈ پہ چا باندے یے پہ زور زمینداری
کولہ او بعضو باندے بہ یے د غرونونہ کتے راو پلے او بعضو بہ کچہ بنختے
جو پو لے او چاہہ پختے بنختے جو پو لے او چا باندے بہ یے نور کسبونہ کول
چہ یہ سورۃ مؤمنون ۸۴ او سورۃ شعراء ۸۱ کین ذکر دی۔

يُذٰلِكُمْ اٰتٰىكُمْ د بغیرک واو عاطفہ نہ تفسیر دے دپار د سوء العذاب
دا تفسیر دے پہ ذکر دلو یے عذاب سرہ ٹکھ چہ نور عذابونہ ہم وڈ
د دے وجہ نہ پہ سورۃ ابراہیم ۱۱ کین حرف واو ذکر کرے دے اشعارہ
دہ نور عذابونہ او یہ سورۃ قصص ۸۱ کین د ذبح پہ تفسیر استضعاف
ر کمزوری کول کین ذکر کریدہ او یٰذٰلِكَ يُحْوَنُ پہ شد د بآسرہ د پار
د مبالغہ او ذکر ثرت د ذبح دہ او کثرت د ذبح پہ اعتبار د کثرت د مدابو حینوسرہ
دے۔ اٰتٰىكُمْ یعنی پہ وخت د پیدائش کین مراد دی او دا دے دپارہ
چہ یوہم د دوی خدا د بلوغ او سر پیتوب تہ اونہ رسیاوی۔

وَيَسْتَحْيُوْنَ د دویم عذاب دے پہ دے کین درے احتمالات دی اول
دا چہ استحياء د حیات نہ ماخوذہ یعنی ژوندائی یے پرینبودلے داہم
عذاب دے ٹکھ دیر والے د زنا نواو کموالے د نارینوسیب د دیر و فتنو
دے لکھ چہ پہ علامات قیامت کین پہ حدیث سرہ ثابت دہ چہ نارینہ بہ
لوشی اوزنا نہ بہ دیرے شی۔ دویم احتمال دادے چہ دا د حیات نہ ماخوذ
دے او داسے صیغہ پہ سورۃ احزاب ۸۱ کین ذکر دہ۔ نومعنی دادہ چہ
حیات پہ یے اخستلہ د زنا نونہ یعنی د بے حیائی کارونہ یے د دوی نہ
اخستل۔ دریم احتمال دا چہ دا د حیا (مقصود) نہ اخستلے شوے دے
شرمکاه د بنختے تہ وئیلے شی) یعنی د زنا نو د شرمکاهونو بہ یے تفتیش
کوڈ چہ ایآ د دوی مخہ بچے شوے دے او کہ نہ۔

نساء کمر بنات یے نہ دے ویلے عکھہ چہ اولہ معنی بات دے چہ بنات یہ یے
روندائی پر پیتو دے نو ہنہ بہ نساء شولے او پہ روستو دوار و احما لونو
سرہ لفظ دلویوزنا تو سرہ مناسبت لری۔

فائدہ: کہ دے خاص عذاب و رکولو سبب شہ و وے پہ دے کتب دے اقوال
دی اول ہنہ دے چہ ابن کثیر پہ حدیث الفتون (تفسیر سورۃ طہ کتب) ذکر
کریدے چہ بنی اسرائیل و انبیاء و اخبار دے وے نہ پہ کورنی کتب دے مذاکر
بہ کولہ چہ اللہ تعالیٰ بہ زمونر پہ قوم کتب یو داسے سرے پیدا کوی چہ
دہنہ پہ وے سرہ بہ کہ فرعونیا نو حکومت ختم شی او زمونر دولت بہ
قائم شی نو فرعون چہ کلہ بادشاہ شوا و داخیرہ دہ کہ بنی اسرائیل و نہ
داوریدالہ نو ہنہ دے خبرے تصدیق پہ دے وے سرہ او کپوچہ دا
کورنی دے نبوت دہ دوی رشتیا وائی۔ دویمہ وجہ قرطبی خازن ابن کثیر
و غیرہ لیکلہ دہ چہ فرعون خوب کتب اولیدال چہ او رک بیت المقدس نہ
را او وتلو او پہ کور و نو کہ قبطیان نو کہ مصر کتب داخل شوا و کہ بنی اسرائیل
کور و نہ تربتہ۔ مچے شول نو تعبیر کو و نو داسے تعبیر او کپوچہ پہ بنی
اسرائیل و کتب بہ یو شخص پیدا کیری او ستا حکومت بہ ختم کری۔ دریمہ
وجہ مدارک او جلالین کتب وٹیلہ دہ چہ کاہنا نو فرعون تہ داسے خبر
ورکرو۔ پہ اولہ توجیہ کتب تصدیق کہ حدیث او کہ خبر و نبوت دے او
پہ دویمہ وجہ کتب رشتینوالے کہ خوب کہ فرعون دے او خوب کہ کافرہم
کلہ کلہ رشتیاوی لکہ پہ زمانہ کہ یوسف علیہ السلام کتب خوب کہ بادشاہ
او پہ دریمہ وجہ کتب تصدیق کہ کاہنا نو لازمیری او پہ حدیث صحیحہ سرہ
ثابت دہ چہ تصدیق کہ کاہن خو کفر دے نو دغہ توجیہ صحیحہ نہ دہ ہاں
کہ داسے اوٹیلہ شی (لکہ چہ بعض مفسرینو لیکلی دی) چہ کاہنا نو کہ فرعون
کہ خوب تعبیر داسے او ویتلو نو بیا کہ صحت کہ پارہ شہ وجہ کیدے شی۔
و فی ذلک کمر بلائ، دامادہ پہ اصل لغت کتب کہ پارہ کہ حقیقت یشکارہ کولو او
کہ پارہ کہ امتحان راخی او پہ امتحان سرہ ہم حقیقت معلوم شی او امتحان
کلہ پہ نعمتو نو و رکولو سرہ وی دے کہ پارہ چہ شکر او کری او کلہ پہ
مصبیتو نو سرہ وی چہ صبر معلوم شی۔ پہ اولہ معنی (حقیقت معلوم)
سرہ پہ سورۃ یونس بتل او سورۃ کہف بک او سورۃ ملکی بک کتب دے

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاعْرَقْنَا

او کلاہ چوہ اوچوہ موتیر ستاسو (دیکھ کولو) فہارہ دریاب، پس بچ کرے موتیر ستاسو او غرق کولو موتیر

اَلْفِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿۵۰﴾

(تول) فرعونیان او تاسو کتل -

اوپہ معنی مطلق امتحان سرہ کہ پہ خیر سرہ یا شر سرہ وی لکھ پہ سورہ اعراف ۱۸۸ او سورہ قلم ۱۷۱ کتب اوپہ معنی کا امتحان پہ مصیبتونو سرہ پہ سورہ بقرہ ۱۷۷ اوپہ معنی کا امتحان پہ نعمتونو و رکولو سرہ پہ سورہ انفال ۱۷۱ او سورہ فجر ۱۷۱ کتب دے اوپہ معنی کا امتحان پہ احکام شرعیہ سرہ لکھ پہ سورہ مائدہ ۱۷۱ او سورہ بقرہ ۱۷۱ کتب دے - پہ دے ایت کتب پہ نیز اکثر مفسرینو پہ معنی کا امتحان (پہ مصیبتونو) سرہ دے اوپہ دے وخت کتب ذلکم اشارہ دے عذابونو تہ اوپہ نیز بعض مفسرینو پہ معنی کا نعمت سرہ دے او ذلکم اشارہ دے نجات و رکولو تہ دارو ستو قول دلتہ راجع دے محکمہ چہ مقام کا تعداد کا نعمتونو دے -

مِنْ ذٰلِكُمْ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰی كَطَرَفٍ
نہ کنل ضروری دی -

فَاَنْجَاہُ - ابن جریر و تبلی دی چہ بلی یبلا و مجرد پہ شر کتب استعمالی
او ابلا یبلی (مزید) پہ خیر کتب استعمالی او دا قاعدا اکثریہ دے -

نہ پہ دے ایت کتب دویم نعمت خاصہ ذکر کوی چہ ہغہ انجاء دے غرق
نہ اوپہ دے کتب نتیجہ کا ظلمونو فرعونیا نو ذکر دے اوپہ دے کتب ذکر
کا ہجرت کا موسیٰ علیہ السلام او کا بنی اسرائیلو دے سرہ ذکر کا معجزہ
کا موسیٰ علیہ السلام تہ -

وَإِذْ فَرَقْنَا فِرْقًا فِرْقًا وَابْنُ مَرْيَمَ عَلٰی سِدْرَةِ بَابِ رَبِّہِ
ہین کتب جدا جدا حصہ او بچے جوہول مراد دی چہ کا ہغہ نہ ہرے حصہ تہ
غرق و تبلی کیڑی لکھ پہ سورہ شعراء ۱۷۱ کتب - او کا دے واقعہ تفصیل پہ
سورہ اعراف ۱۷۱ او سورہ یونس ۱۷۱ او سورہ طہ ۱۷۱ کتب اوپہ
سورہ شعراء کتب کا لکھ تہ تر لکھ پورے دے -

یٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰی کَطَرَفٍ
یگم با پہ معنی کلام سرہ دے یا بآ سببیہ دے او مضاف پتہ دے رہنمای

انْجَاء كُمْ اَوْ دُخُوْا لَكُمْ)۔ البقرة دالفظ پہ قرآن کریم کیں درے دیرش کرتے
 او تثنیہ پنچہ کرتے اوجمع درے کرتے ذکر دے۔ مقرر پہ اعتبار ک جنس سرہ دے
 لکہ پہ دے سورت سلا کیں او نور ہم دیر ایا تونہ دی اوکلہ پہ الف لام عہد
 سرہ یومعین شین مراد وی لکہ پہ دے ایت کیں۔ او تثنیہ پہ اعتبار ک دودہ قسم
 ک بحر سرہ دہ لکہ سورہ فاطر سلا او سورہ قرقان سلا۔ اوجمع پہ اعتبار ک دیر و
 شاخونہ سمندر سرہ دہ۔ او دا بحر چہ پہ دے ایت کیں ذکر دے دامشہور
 وڈیہ بحیرہ قلزم سرہ۔ او پہ دے وخت کیں ہفتہ تہ بحر احمر وٹیلہ شی۔
 فَأَنْجَيْنَاكُمْ د حدیث صحیح تہ ثابت دہ چہ دا ورج ک نجات د بنی اسرائیل ورج
 د عاشورے وہ چہ یہود یا نویہ د شکر د پارہ دغہ ورج روژہ نیولہ او مشرکین
 مکہ یہ ہم د ہغوی د اقتداء یا د ملت ابراہیمہ د وچہ نہ دغہ روژہ نیولہ
 او پہ اسلام کیں ہم داروژہ نیولہ د اکثر اہل علمو پہ نیز باندے فرض
 وہ لیکن بیا پہ رمضان سرہ د ہفتہ قرضیت منسوخ شواوا استحباب یے باقی
 پاتے دے سرہ د نہمے ورج تہ د پارہ د دے چہ مشابہت د یہود یا توسرہ رانشی۔
 فَأَعْلَاہ :- پہ مخکین ایت کیں نجینا پہ شداد سرہ او پہ دے ایت کیں انجینا
 پہ باب افعال سرہ ذکر کروجکہ چہ اول نجات باندے دیرہ مودہ لکیدلے
 وہ او پہ دویم انجاء باندے دیر وخت تہ دے لکیدلے بلکہ پہ بیو محل
 نول بنی اسرائیل د دریاب تہ روغ را او وتل۔ او باب تفعیل دلالت کوی
 پہ تدریج باندے چہ پہ دمہ دمہ باندے کار کول وی) او باب افعال
 دلالت کوی پہ بیو کرت کار کول باندے۔

وَأَعْرِضْنَا آلَ فِرْعَوْنَ، سوال :- بعض متصوفہ ملحدینو دعویٰ کریدہ
 چہ فرعون نہ دے غرق شوے او وٹیل دی چہ د ہغہ ایمان قبول
 شوے وڈا و دلیل بیسی د لفظ کال فرعون تہ چہ مضاف الیہ پہ حکم
 د مضاف کیں داخل تہ وی او دارنگ دلیل تیسری د سورہ یونس سلا نہ
 چہ قَالَ یَوْمَ نُثَبِّتُکَ بِبَدَنِکَ۔ چہ د ہغہ بدان د غرق نہ بچ کر شوے وڈہ
 جواب :- داد قرآن کریم د صریح ایا تونہ خلاف کول دی ہغہ ایا تونہ
 چہ پہ ہفتہ کیں د فرعون ہلاکت مستقل ذکر کپے شوے دے دادی
 سورہ بنی اسرائیل سلا سورہ یونس سلا سورہ ذاریات سلا سورہ نازعات
 سلا۔ او ابن قیم پہ جلاء الافہام کتاب کیں لیکلی دی چہ لفظ ال چہ کوم جائے

وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ

او کلام چہ وعدہ او کو موسیٰ (علیہ السلام) سرہ دے ثلوثینتر شیپو (دوہون کولوم) بی

تَاخَذْنَاهُمُ الْعَجَلُ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿۵۱﴾

اونیود تاسو حق لہ (پہ خدا ایسی سرہ) روستو دتلو د موسیٰ علیہ السلام او تاسو ظالم کوونکی دی (پہ شرک کولوم)

مضاف ذکر وی تو مضاف الیہ پہ حکم د مضاف کنش داخل وی او تفسیر
دُنْتَ جُنُودَکَ بِمَا نَزَّلَکَ بِهِ انشاء اللہ پہ سورۃ یونس کنش راشی چہ پہ ہفت کنش
د فرعون نجات د عذاب نہ نہ معلوم پیری۔

وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ مراد د دوی نظر دے پہ ستو گوسرہ د ہغوی ہلاکت
او غرقیدالوتہ۔ یاد آئیہ دہ د مخارج غرقیدالوتہ یعنی ہغوی ستا سو پہ مخارج
غرق کرے شول پہ دے دوارو توجیہا تو کنش اشارہ دہ بل نعمت تہ
ٹھکہ چہ د دشمن غرقیدال مخارج د خوشحالی سبب دے۔

بہ پہ ایت کنش تمہید دے د پارہ د ذکر د دریم نعمت خاصہ چہ ہغہ پہ
ورپسے ایت کنش ذکر کوی نو پہ دے ایت کنش جوم د بنی اسرائیل ذکر
کری چہ ہغہ عبادت کول د عجل دی او داشرک دے۔

وَعَدْنَا سَوَالٍ :- دا باب مفاعلہ دہ صدا و غواہی د دوارہ طرفونہ نو
صدا و رد وعدے خود موسیٰ علیہ السلام د طرف نہ تیشته ۹۔

جواب عل صیغہ د مزید کلمہ پہ معنی د مجرد سرہ وی لکہ عاقبت اللص
او دلتہ بل قراءت کنش پہ لفظ د وعدنا (مجرد) سرہ دے۔

جواب عل د اللہ تعالیٰ د طرف نہ وعدہ وہ پہ طریقہ د امر کولویہ ذریعہ
د وحی سرہ او د طرف د موسیٰ علیہ السلام نہ قبول اوراتلل و ذمیقات
مقررہ تہ نو دے تہ مواعدا و ثیلے کیہی۔

مُوسَىٰ ذکر دے لفظ پہ قرآن کریم کنش یوسل شیپو دیرش کرتہ
شورے دے۔ او دہ نسب نامہ داسہ دہ موسیٰ خویئے د عمران او ہغہ
خویئے د یصھر او ہغہ خویئے د قاہٹ او ہغہ خویئے د لاوی او ہغہ خویئے
د یعقوب علیہ السلام او ہغہ خویئے د اسحاق علیہ السلام او ہغہ خویئے
د ابراہیم علیہ السلام دے۔

أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، تفصیل دے پہ سورۃ اعراف سلا کنش دے او ہغہ ہولہ

میاشت کے ذوالقعدے اولس ورخے کے ذوالحجے و۔ ذکر کیلئے ذکر سے دے دے
تہ دے کرے چہ پہ اسلامی (قمری) حساب کبش شپہ لکھن وی پہ ورخ
باندے اوڈلفظ اذکیرین نہ لکھن لفظ اتمام یا ائقضاء پتہ مراد دے۔

سوال :- سورة اعراف نہ معلوم پیری چہ اولہ وعدہ کے دیر شوشوشوید
بیالس وریاندے زیاتے کرے شوے او دلتہ وعدہ کے خلویں متو ذکر دے ۹۔

جواب :- سورة اعراف کبش پہ واقعہ کے موسیٰ علیہ السلام کبش تفصیل مراد و نو دیرش
اولس یے جدا جدا ذکر کر و او پہ دے سورت کبش اجمال کے واقعہ کے پارہ کے ذکر
کے نعمت مقصد دے نو دلتہ یے مجموعہ ورخے ذکر کرے دی۔ اوڈ مفسرینو

پہ روایت سرہ معلومہ دہ چہ پہ دے ورخو کبش پہ موسیٰ علیہ السلام
باندے روڑے نیول ہم لازم شوے و۔ لیکن کے دے تہ دلیل نیول

کے صوفیا نو کے پارہ کے جواز کے وصال اوڈ چیلے ویستلو صحیح تہ دے کے وصال
تہ کے منع کے پارہ صریح حدیث کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم ثابت کے اوچیلہ

دلتہ کے پارہ کے حصول کے کتاب اللہ دہ کے نور و مقصد و نو کے پارہ کے اوچیلہ تہ وہ
او پہ دے کبش قیاس ہم شرعاً صحیح تہ دے۔

سَمَّا تَخَذُوا تَحْوِلًا، اتخذا استعمال پیری پہ ہنہ عجائے کبش چہ حقیقت
کے خیز یووی اوڈ ہنہ صفت بدل کرے شی دلتہ ہم حقیقت کے عجل سرہ

زرو و او دوی ورلہ صفت کے عجل خیال اوکرو او دار تک حقیقت کے عجل
حیوان (مخلوق) دے او دوی ورلہ صفت کے الوہیت اوکرتلو۔ نو دلتہ کے

اتخا ذیہ معنی کبش دہ احتمالونہ دی اول داچہ اتخا ذیہ معنی کے جوہر و لو
دے یعنی کے سرور و کالونہ یے شکل کے سخی جوہر و او دویم احتمال

دادے چہ دلتہ دویم مفعول پتہ دے یعنی الہا یعنی کے سخی نہ یے معبود
جوہر و او پہ دے وچے سرہ اتخا ذیہ سورة اعراف شکل کبش دہ کرتہ

ذکر کرے دے او دلتہ دویم احتمال غورہ دے۔
سوال :- بنو اسرائیل جو ہوشیار خلق و نو سرہ کے عقل نہ سخی تہ

خہ رنگ الہ وائی ۹۔
جواب :- قرآن کریم کبش مشرکانو تہ بے عقلہ و ئیلے شویدی اگر چہ

دوی کے دنیا پہ کار و نو کبش ہوشیار وی۔
جواب :- پہ یہودی نو کبش لکھن تہ عقیدہ کے حلول موجودہ چہ دا

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ

بِأَمْرٍ مَعْفَاؤُكُمْ مَوْثِقٌ تَأْسُو تَهْ رَوَسْتُو دَرِ كَنَاهُ كُولُو تَهْ رِبْ وَجْهَ دَرِ تَوْبَةِ كُولُو دَرِ يَلَا جَهْ تَأْسُو

تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ

شُكْرُ اوکری - او کله چه ورکړو مونږ مومنی (عليه السلام) ته کتاب (تورات)

عقیده یې د یونان والونه اغېستلې وه. عقیده د حلول داسې وی چه وايي چه الله تعالی په یو مخلوق کېن دتنه حلول کړیدل لکه اوبه چه په پيو کېن کېلې شي نو هغه اوبو ته پټی وئیل شي نو د حلول د وجه ته مخلوق ته نوم د الله تعالی اود هغه صفتونه ذکر کوي. او عبادت د عجل په بنی اسرائیلو کېن د آل فرعون (قوم د قبط) نه شروع شوې وؤ د هغوی په معبوداتو کېن (غوا غویي. سخي) شامل وؤ او د هغوی په اصطلاح کېن هغه ته یې حاثور وئیلو. او قراء هغوی په تفسیر د سورة طه کېن لیکلې دی چه دوی عبادت د سخي داسه کولو چه هغه نه به یې چاپیره طواف کولو او کېل (رقص) به یې کوله او داسه طریقې به هندوانو کېن هم شته او په رقص سرودو دوسره عبادت کول د ملحدینو صوفیاءو طریقو د اودامشابهت دے د یهودیت سره.

وَإِنَّمَا ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ لَفِظٌ تَحْقِيقٌ مَعْنَى تَبَرُّ شَوِيدَ دَلَّتْهُ مَرَادٌ ظَلَمَ نَهْ شَرَكْ کول دی عَمَّه چه عبادت حق د الله تعالی دے او مشرکان هغه عبادت استعمالوی د پاره د مخلوق نو دا ظلم عظیم دے.

۵۲ په دے آیت کېن ذکر د هغه نعمت دے چه د هغه تمهید په معنې آیت کېن ذکر کړې وؤ چه هغه عفو د عبادت د عجل د (چه شرک دے). سوال :- د شرک خو بغیر د توبې نه عفو نه کیږی په دلیل د (سورة نساء ۳۸) سره نودلنه ولے عفو او شوه ۹.

جواب :- د دوی د توبې امر او قبلیدل د توبې په روستو آیت ۵۱ کېن ذکر دی او الفاظ د توبې د هغوی په سورة اعراف ۱۲۹ کېن ذکر دی.

عَفَوْنَا د اَصْدَادُونَه دے په معنی د وراتولو (محو کولو) سره هرکله چه د کناه سره ذکر شي لکه په دے آیت کېن. او په معنی د زیاتولو سره لکه په سورة بقره ۲۱۹ کېن او فرق په مینج د عفو او مغفرت کېن په دوه طریقو سره دے

اول طریقہ ذکر کر کے دہ قرطبی پہ تفسیر کہیں چہ عفو محول دگناہ دی کہ روستو
 د سزانہ دی او کہ محکبش وی دار تک چاتہ چہ روستو دگناہ نہ سزا معاف
 شی دے تہ ہم عفو و غیلے شی۔ او مغفرت بپنہ دگناہ دہ چہ سزا و سرور
 نہ وی۔ دویم فرق بقایٰ پہ نظم الدار کہیں ذکر کر کے دے ہفتہ دادے چہ
 عفو رفع د عقوبت دہ بغیر د رفع د ذکر دگناہ نہ۔ او مغفرت ختمول دی د ذکر
 دگناہ سرور د رفع د عقوبت نہ۔ دریم فرق عفو محول دگناہ دی د کتاب
 الاعمال نہ او مغفرت پتہول دگناہ دی د حلقوتہ۔

مَنْ بَعْدَ ذَلِكَ، ذَلِكَ اشاره دہ عبادت د عجل نہ۔ سوال :- ثُمَّ هُمْ د پام
 د روستو والی دے او مَنْ بَعْدَ ذَلِكَ ہم پہ روستو والی دلالت کوی نو د
 تکرار وجہ شہ دہ ۶۔ جواب :- دہ شیزونہ دی یو عبادت د سخی او دویم
 توبہ کول او عفو د دغہ دوارہ شیزونہ روستو دہ۔ دویم داچہ یو عمل
 دگناہ د او بل و تحت (زمانہ) د ہفتہ، نو روستو والے د دوارونہ مراد دے۔
 لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، لَعَلَّ دلالتہ د پارسہ د طلب دے لکہ چہ پہ سلا کہیں ذکر
 شوی دای یعنی تذکیر د نعمت د پارسہ د طلب د شکر دے۔ مادہ د شکر پہ
 قرآن کریم کہیں دے او یا محله ذکر دہ۔ او دایہ صفت د اللہ تعالیٰ کہیں شپہ
 کرتہ ذکر دے او ہفتہ پہ نسبت د اللہ تعالیٰ کہیں پہ معنی د بشکارسہ کولو
 د نعمت دے او قبلول د شکر دی۔ او زجر پہ عدم د شکر د انسانا دولس
 کرتہ ذکر دے۔ او ابن قیم پہ مدارج السالکین کہیں و بیلی دی چہ شکر پہ لغت
 کہیں ظہور تہ و غیلے شی لکہ ظہور د اثر د خوراک پہ بدان کہیں لکہ پہ حدیث
 د مسلم کہیں دی "إِنَّ الدَّوَابَّ لَتَشْكُرُنَّ لِحُومِهِمْ" (حدیث یا جوج ماجوج)
 (خاروی او مارغان پہ مارہ شی د ہغوی د غوبنہ) او دے پہ اصطلاح
 د شرع کہیں دیر تعبیرونہ دی لکہ چہ قرطبی ذکر کر پید (ہلنہ یے او کوئی)
 او بقایٰ پہ نظم الدار کہیں و بیلی دی چہ شکر بشکارسہ کول د برکت د باطن
 دی پہ ظاہر باندے۔ او ابن قیم و بیلی دی چہ شکر ظہور د اثر د نعمت د اللہ
 تعالیٰ دے پہ ژبہ د بندہ سرور پہ ثنا و بیلو سرور او پہ زبہ د بندہ طریقہ
 د محبت کولو سرور او پہ انداموتو باندے پہ طاعت کولو سرور او دے پتہ
 قواعدی علیٰ خصوص کول د شاگر مشکورتہ۔ علیٰ محبت کول ہفتہ سرور۔
 علیٰ اقرار کول د نعمت د ہفتہ۔ علیٰ او ثناء و بیلی پہ ہفتہ یا ثناء عفو تہ استعمال

وَالْفُرْقَانِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۵۳﴾ وَرَأَى قَالَ

او فرق کو دیکھ کر (حق باطل) کے درپارے چہ تاسولار او موسیٰ۔ او کلاہ چہ او وٹیل

کہ نعمت پہ محائے کہ حق باطل کے منعم کیں۔ نو معلوم شہوہ چہ کہ شکر کو لو دہ
ارکان دی اول رکن نسبت بشکارہ کول کہ نعمت منعم تہ (چہ اللہ تعالیٰ دی
او داد چہ کہ توحید او کہ ترک شرک دہ او دویم رکن نعمت پہ رضا کہ منعم
کیں خرچ کول او داد چہ کہ سنت دہ محک چہ محایونہ کہ رضا کہ اللہ تعالیٰ
پہ سنت سرہ معلوم میری نو معلومہ شہوہ چہ ہر کفر او شرک او پنداعت
کول او نور گناہونہ دا تہولہ نا شکری دہ او یہ مقابلہ کہ شکر کیں پہ قرآن او
سنت او عرف کیں کفران او نا شکری ذکر کیں۔

۵۳۔ یہ دے ایت کیں ذکر کہ خلوریم نعمت خاصہ دے پہ بنی اسرائیلو
بانداے (چہ ہخہ تورات وئی او مناسبت یے کہ محک کیں نعمت سرہ دادے
چہ کہ شرک نہ کہ بچ کید لو کہ پارہ کتاب اللہ ضروری دے۔ مفسرینو ذکر
کریدی چہ تردغہ وخت پورے پہ بنی اسرائیلو کیں کہ موسیٰ علیہ السلام
صحیفہ چلید لے او اوس یے دیر ضرورت پیدا شو کہ پارہ کہ غت کتاب۔ نو
پہ زمانہ کہ عبادت کہ سچی کیں موسیٰ علیہ السلام تہ پہ میقات اول کیں
تورات کتاب ورکے شو۔

الکتاب مراد کہ دے نہ پہ اجماع سرہ تورات دے او طریقہ کہ ورکولو
ہخہ یے سرہ کہ بعض صفاتونہ پہ سورہ اعراف ۷۷ ۷۸ کیں ذکر کریدہ۔
وَالْفُرْقَانِ داصیغہ کہ مبالغہ دہ کہ فرق نہ یعنی جدا کوونکہ پہ بنہ جدا کولو
سرہ۔ دلترہ مفسرینو دہ توجیہ لیکلی دی اول داچہ واو کہ پارہ کہ عطف
کہ صفت دے پہ بل صفت بانداے او موصوفی یو دے یعنی الفرقان ہم
تورات دے۔ او دویم داچہ الکتاب نہ مراد تورات دے او الفرقان نہ مراد
معجزات دی چہ سبب کہ فرق دی پہ مابین کہ حق او باطل کیں غت محک
ذکر شول اوخہ پہ روستو ذکر کرے شی۔

قاعدہ :- الفرقان پہ قرآن کیں او وہ کرتہ ذکر کہ او دہ ہخہ پنخہ مصداقات
دی اول پہ معنی کہ تورات لکہ پہ سورہ انبیاء ۲۰ کیں او دویم پہ معنی
کہ قرآن کیں لکہ سورہ الفرقان ۱۔ او دریم پہ معنی کہ فتح او نصرت لکہ
پہ سورہ انفال ۷۲ ۷۳ کیں او خلوریم معجزات کہ موسیٰ علیہ السلام

مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يُقَوْمُوا لَكُمْ ظُلْمَكُمْ أَنْفُسَكُمْ

موسیٰ علیہ السلام قوم خیل تہ، اے قومہ حُما! یقیناً تاسو ظلم کریدے یہ خاکو تو خیلو بانڈے

يَا خَاذِكُمُ الْعِجْلُ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِيكُمْ

یہ سبب د نیولو ستاسو سخی لڑیہ خدا ایٹی سارے پس توبہ او کریٹی پیدا اکوونکی خیل تہ

فَاَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ

نو اوڑنتی خاکو تہ خیل - دا توبہ کول ستاسو غورہ دہ تاسو لڑے

عِنْدَ بَارِيكُمْ فَكِتَابٌ عَلَيْكُمْ آتٍ

یہ نیز د پیدا کوونکی ستاسو - پس توبہ ہے قبولہ کرہ ستاسو یقیناً

هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ ۝ وَاذْكُرُوا

خاص حقہ دیو توبہ قبولونکے اورحم کوونکے دے - او کلہ چہ اووٹیل تاسو

لکہ یہ دے آیت کنیں او پنجم نور کتابونہ او صحف منزلہ لکہ یہ سورۃ العمران کنیں۔ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ اشارہ دہ چہ تورات و رکولو کنیں مقصد طلب د ہدایت و واد تورات صفت ہم ہدایت و و لکہ یہ سورۃ مائدہ سکا او سورۃ اسراء سکا کنیں دی۔ او ہر کتاب منزل د اللہ تعالیٰ نہ د پامرہ د ہدایت و حق حقہ خیلہ زمانہ کنیں توبہ بنی اسرائیل چہ کلہ یہ تورات بانڈے یہ خیلہ زمانہ کنیں قائم و و نوخاوندان د ہدایت و۔

سکے یہ دے آیت کنیں ذکر د پنجم نعمت خاصہ د اللہ تعالیٰ دے یہ بنی اسرائیلو بانڈے چہ حقہ عفو د سزا وہ روستو د ذکر د حق د گناہ نہ او مناسبت ہے د مخکنیں آیت سرہ دادے چہ کتاب اللہ (تورات) سبب شو د پامرہ د توبہ د دغہ گناہ نہ توبہ سبب شو د پامرہ د تخفیف عقوبت ہم لِقَوْمِهِ لَام د پامرہ د خطاب دے۔ قَوْم، قرطبی و ٹیلی دی چہ دالفظ جمع د اَمْر دہ بغیر د لفظ نہ جماعت د سر و اوزنا نوتہ و ٹیلے شی، د انبیاء یہ واقعات تو کنیں یا قوم کنیں دواہرہ جندسہ (نارینہ اوزنا نہ) داخل دی او کلہ صرف نارینو تہ و ٹیلے شی لکہ سورۃ حجرات سکا کنیں۔ او قوم یہ عرف کنیں حقہ خلق دی چہ نسبت ہے یوم مشرتہ کیدے شی یہ دنیوی

نسبت سرہ یا دینی نسبت سرہ محکمہ چہ قیام (انتظام) کہ ہفتہ خلقویہ سبب کہ
ہفتہ مشر سرہ دی برابرہ خبرہ دہ کہ دیو نسب وی اوکہ نہ وی لکہ قسم
دلوط علیہ السلام چہ نسب کین شریک نہ وڈ کہ خیل مشر (بیغیر) سرہ۔
یقوم داعطاب دے ہفتہ چاہہ چہ عبادت کہ سخی یے کرپے وڈ۔

إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ هَرَكْنَاهُ كَوْنَكُمْ بِخَيْلِهِ ثَوَاب ضَائِع كَرِي أَوْعَانِ مُسْتَحَق
کہ جہنم اوگر خوی او دایہ عخان یا نداے ظلم کول دی۔ قرطبی وٹیلی دی چہ
ہر شوک داسے عمل اوکری چہ ضرر یے ہفتہ تہ رسیبری تو وٹیلے شی چہ
دغہ انسان کہ عخان سرہ بد اوکرل۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سَبِيلَ اللَّهِ أَوْ تَتَّخِذُوا مِنْهَا سَبِيلًا
دے یعنی الہا دادلیل دے چہ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ عَطَابِ صِرْف عِبَادَتِ كَوْنَكُمْ
کہ سخی تہ دے۔

فَتَوَبُّوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ دَادِلِيل دے چہ مرتدا تہ دعوت کہ توبے ورکیدلے شی
او دارنگ توبہ کہ مرتدا قبل پری۔ اوپہ دے مسئلہ کین کاہل علم و دیر
اقوال دی چہ ہفتہ کتاب الارتداد کین فقہاء و لیکلی دی۔ باریگم داتوم دے
کہ نومونو کہ اللہ تعالیٰ تہ پہ قرآن کریم کین درے کرتہ ذکر دے او داد کر نہ
ماخوذ دے اوپہ دے کین کہ پاکوالی او کہ جدا والی معنی ماخوذہ نو کہ باری
معنی ہفتہ ذات چہ پیدا کوی مخلوق پاک اوچ کہ عدم تناسب کا اندامونہ
او کہ یویل نہ جدا جدا یہ شکل اوپہ اخلاق و اوصاف تو کین۔ نوپہ دے کین
کہ خالق او مصور نہ زیاتہ معنی موجودہ او داسم یے کہ طلبہ توبے سرہ
یہ طریقہ کہ استدلال یا کہ ترغیب سرہ ذکر کرپے دے یعنی ہفتہ ذات چہ
تاسوتہ یے خائستہ او جدا جدا شکلونہ درکریے دی نو کہ ہفتہ معصیت نہ
توبہ کول ضروری دی او مدارک کین وٹیلی دی چہ یہ دے کین زور نہ دہ
یعنی ہفتہ ذات چہ انسان تہ یے خائستہ صورت اوصاف و رکریدی او دغہ
انسان پہ دغہ صورت او وصف سرہ غواتہ (چہ بد شکل او کہ غباوت
مشہور صفت لری) سجدے کوی دانہایت ظلم دے۔

فَأْتُوا أَنْفُسَكُمْ بِه دے کین کہ مفسرین و دہ اقوال دی اول دلچہ توبہ
پہ زہ اوپہ ژے سرہ دہ او قتل کول پہ طریقہ کہ متمم (پورہ کوونکے) کہ
توبے سرہ دے لکہ چہ پہ امت زمو توبہ کین پہ قصاص کین اوپہ رجم

د خدا کز تا کین سره ک تو به کولو نه قتل متهم ک تو به دے نو دارنگ په
 شرع ک بنی اسرائیلو کین داسے توبه اوسزاوه ک شرک کوډ نکو (مرتدا بنو) -
 دویم قول دادے چه قاتلوا تفسیر ک توبه او توبوا په معنی ک عزم کولو ک
 توبه دے نو بیا په دے باندے قتل ک نفس عین توبه وه په بنی اسرائیلو
 کین - اَنفُسُکُمْ دے نه مراد خپل جانونه دی لیکن ک قاتلوا نه مراد خان قتل
 ته سیار دی لکه په دے قول ک الله تعالی کین یا ایها الذین امنوا کتب علیکم
 اقصاص الایة ببناء په هغه قول چه دا خطاب دے قتل کوډ نکو مؤمنانو ته
 یا مراد ک اَنفُسُکُمْ نه هم جنس دی یعنی هغه کسان چه عبادت ک عجل یی
 کړی وډ ک جنس ک بنی اسرائیلو ته نو بیا په دے قول سره خطاب ک
 قاتلوا خاص دے غیر مجرمانو ته یعنی چا چه عبادت ک سخی نه دے کړی
 نو هغوی د قتل کړی عبادت کوډ نکو ک عجل لره یا ک قاتلوا خطاب مجرمانو
 ته دے او دوی مراد دی په اَنفُسُکُمْ سره لیکن ک قاتلوا نه مراد تقاتل
 دے یعنی دوی د کورنی کین یو بل لره قتل کړی -

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ په دے جمله کین ترغیب دے قتل ته د پاره
 ک توبه کولو او په دے کین اشاره ده چه مجرم له په سزا ورکولو کین خیر
 او ډیرے فائده دی او هغه فائده اگر چه ک ډیر واتسانانو ته پته دی
 لیکن ک الله تعالی په نیز باندے هغه بشکارسه فائده دی -

فَتَّابٌ عَلَیْکُمْ دے نه مخکین عبارت پته دے (تَبَّيْتُمْ وَ قَتَلْتُمْ اَنفُسُکُمْ)
 نو تاسو توبه اویستله او قتل ک مجرمانو هم او کړو یا جانونه مو قتل ته
 اماده کړل نو په حکم ک الله تعالی باندے تعمیل او شو نو په هغه باندے
 تفریع او شوه چه فَتَّابٌ یعنی الله تعالی ستاسو توبه قبوله کړه -

سوال :- هر کله چه عابدین عجل قتل کړی شول نو هغوی ته فَتَّابٌ
 علیکم خطاب شه فائده ورکوی ؟ -

جواب :- دا په طور ک تذکیر ک انعام دے په اولاد یا نده په انعام ک
 بلار او سره لکه چه مخکین خطابا تو را انعاماتو کین هم داسے طریق ده -

جواب :- دلته توبه په معنی ک تخفیف سره ده لکه په سورة نساء ۹۱
 و سورة توبه ۱۰۰ ک کین دا معنی ده نو مقصدا دادے چه الله تعالی ک دوی
 دغه سزا ک قتل اسانه کړه په قتل ک بعضو سره او په نسخ ک حکم سره

يُؤْتِي لَكَ تَوْفِيقًا لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً

اے موسیٰ (علیہ السلام) مجھے ایمان نہ لو بیٹا تو مجھے پورے چاہے اور میں اللہ تعالیٰ لوحِ مشکاف

فَاَخَذَ نَكْمًا صُورَةً وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ۝۵۵

تو انہیں تو تاسو لورہ تنہا او تاسو کتل -

کہ بعض تو رو نہ یعنی چہ لہ کسان قتل شو تو تو رو کسا تو نہ سزا معاف شوہ
یہ سبب کہ دعا موسیٰ او ہارون علیہما السلام سرہ -

سوال :- تو یہ یہ معنی کہ عفو گناہ سرہ خو یہ مخفی نہ کہیں ذکر شویہ
تو یہ ذکر کول ہو تکرار دے -

جواب علیہ اس سوال دلالت کوی چہ دلالت کہ تاب نہ مراد تخفیف دے یہ
سزا کہیں لکہ چہ یہ مخفی جواب کہیں ذکر شول کہ دے وجہ نہ دانعت مسخ
دے یہ نعمت کہ تخفیف کہ عذاب سرہ -

جواب علیہ مخفی صرف عفو گناہ ذکر شویہ او یہ دے کہیں طریقہ
کہ توبہ او کہ معافی ذکر شویہ -

تنبیہ :- دلالت مفسرین روایات موقوفہ او آثار ذکر کپیدی چہ یہ ہے
کہیں کہ بنی اسرائیل و او یا زہ کسا تو قتل ذکر دے تفسیر مراغی کہیں ذکر
دی چہ ہر کلمہ صحیح نص نیستہ تو موثر قطعی فیصلہ یہ ہارہ کہ تعدا کہیں
نہ شو کولے بلکہ خبر دادہ چہ دا کہ بنی اسرائیل و جو ر شوی روایات دی چہ
کہ خیل قوم کہ نسل بوکا تو نہ اشارہ کوی چہ دوی یہ لہ زمانہ کہیں دورہ
ترقی او کپلہ او دادوی یہ تورات (تعریف شوی) کہیں یہ باب العدا کہیں
لیکلی دی اگر چہ کہ یعقوب علیہ السلام نہ تر موسیٰ علیہ السلام پویہ
خلو ر پشتہ (یہ قول کہ ابن خلدون باندے) تیر شوے دی او یہ دغہ میخ
کہیں فرعون ہم کہ دوی نہ دیر بی قتل کرے دی تو پیر دومرہ
وخت کہیں دوی شہ رنگ دومرہ ترقی او کپلہ چہ ہر وخت کہ دوی
او یا زہ قتل کپری او یہ طاعون وغیرہ ہلا کپری تو معلومہ شوہ
چہ دا کہ بنی اسرائیل و مبالغہ دی کہ اظہار کہ خیل برکت کہ نسل کہ ہارہ -
اِنَّهُ هُوَ الثَّوَابُ الرَّحِيمُ، داسے مخفی تیر شوے دے او یہ ثواب
کہیں اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ طریقہ کہ توبہ یہ خیلہ بنائی او دوستو

دے تو ہے نہ رحمت نہ یہ ہغوی یا ندے جاری ساقی۔

یہ دے ایت کیں زور نہ او عقوبت کدوی یہ یویدا عمل یا ندے ذکر
کوی پس کد ذکر کد شرک کدوی او کد تو ہے کدوی نہ۔ لیکن داتمہیدا دے
کد پارسہ کد ذکر کد نعمت شپہم چہ ہغہ بعث بعد الموت دے یہ دنیا کیں چہ
یہ راتلو تکی ایت کیں ذکر کیری۔

وَاذْكُرْ دالالت کوی چہ دامستقلہ واقعہ دہ لیکن روستو کد عبادت کد
عجل نہ وہ او کد ہغہ بعض تفصیل یہ سورۃ اعراف ہا کیں ذکر شویدا
او یہ ترتیب کد دے واقعہ کیں کد مفسرینو دہ قولو نہ دی اول قول دا چہ
روستو کد عبادت کولو کد عجل لہ دوی تہ موسیٰ علیہ السلام کد تو ہے کولو
ترغیب ورکرو نو کد تو ہے کد کیفیت کد پارسہ ہغہ کدوی تہ او یا مشران
منتخب کرل او طور تہ یے کد دویم میقات کد پارسہ بوتلل۔ ہرکھ چہ اللہ
تعالیٰ موسیٰ علیہ السلام سرہ خبرے (وہی عمومی) او خصوصی یہ پارسہ
کد تو ہے کیں او کرلے چہ تو یہ کد عبادت کد عجل یہ قتل سرہ دہ لکھ چہ ہا کیں
ایت کیں تیر شول او دغہ وحی موسیٰ علیہ السلام دوی تہ ذکر کرلے
نو دوی مطالبہ او کرہ کد رویت کد اللہ تعالیٰ او انکار یے او کرہ کد تصدیق
بالغیب نہ۔ دویم قول دادے چہ ہرکھ میقات اول کیں موسیٰ علیہ السلام
تہ کتاب تورات ورکرلے شو او موسیٰ علیہ السلام روستو کد واپس کیدلو
او کد تو ہے کد عبادت کد عجل نہ دوی تہ کد ہغہ کتاب او امر او نواہی بیان کرل
نو دوی تہ گران ہیکارہ شول او دوی او ٹیل چہ داخو بہ مو تر ہغہ وخت
منو چہ اللہ تعالیٰ مو تر تہ مخارج داسے وینا او کرے۔ پناء یہ اول قول چہ مشہور
دے دا قول کد او یا کسا نو دے او پناء یہ دویم یا ندے دا قول کد یو یی اسرائیلو
سیوا کد مخلصینو نہ دے۔ لیکن اول قول غورہ کد یہ تأکید کد سورۃ اعراف سرہ۔
لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ دایمان یہ صلہ کیں چہ لام راشی دلالت کوی یہ وثوق
او تصدیق لغوی یا ندے۔ نو دانی کد تصدیق لغوی دہ بل احتمال دادے
چہ لک یہ معنی کد لِاجْلِ قَوْلِكَ دے او نفی دایمان شرعی دہ۔

تنبیہ :- یہ دے کیں معلومہ شوہ چہ بنی اسرائیل یا دغہ او یا کسان
یہ دے قول سرہ مرتدا شول او کد دے وجہ نہ اللہ تعالیٰ دوی لہ سزا
کد مرگ ورکرہ لیکن یہ سبب کد تو ہے کدوی او دعا کد موسیٰ علیہ السلام

سورہ دوی معاف کرے شو او هغه سزا د مرگ یے ترینہ لرے کپلہ۔ او بعضو اهل علم و تبلی دی چه د دوی مقصد انکار د ایمان نه نه وؤ بلکه د مطالبہ د تاکید د پاره او د جهل د وجه نه یے دا کلمه وئیل وک نو مرتدا نه دی لیکن سزا د دوی د وجه دے ادبی د الله تعالی او د رسول نه ده۔

حکمی نری الله جَهْرَةً، دا غایه مقصد د قول د هغوی دے۔ جَهْرَةً بشکاره ته وئیل شی دلتہ مراد عیا ناک دے یعنی مخارج د سترگو په لیدالو سره او د اقیما د پاره د وضاحت د دے خبر دے چه مراد د نری نه رویت علمیه ته دے بلکه رویت د سترگو دے۔

فَاَخَذْنَا مِنْكُمْ الصُّعُقَةَ، لفظ د اخذات یے او ئیلو نزلت یے نه دے وئیل حکه چه اخذ مستلزم د اهلاک دے او نزول مستلزم د اهلاک نه دے۔ الصُّعُقَةُ، منعکس تحقیقی د صعق تیر شو دے دے خازن په دے کنش خلور قولونه ذکر کرے دی ع مرگ ع اور نازل شو په دوی باند دے او دوی یے اوسیل هغه ته تندار وئیل شی۔ ع چغه د اسمان د طرف ته پشان د صیحه د ثمود یا نوا د قوم شعیب علیه السلام او قوم لوط علیه السلام ع ډیر ملائیک چه د هغوی په کشار او ریډالو یا د هغوی په لیدالو سره دوی په هوشه شول نومړه شول د یرے د وجه نه۔ او سنوره اعراف به کنش یے دے ته رجفه وئیل ده چه هغه نه زلزله د زمکه یا هیبت د زړو نو مراد دے۔

وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ مراد د دے نه نظر کول دی صاعقه ته (چه اوروئ په وخت د راکوزیدالو کنش (مدارک)۔ یا مراد د دے نه د یوبل مرکیدالو ته کتل دی یعنی تا سو یوبل ته کتل (خازن)۔ یا مراد کتل د اثر د موت دی په روستو اولاد د دوی کنش۔

تنبيه :- معتزله دے ایت نه دلیل نیولے دے چه لیدال د الله تعالی په دنیا او اخرت کنش محال دی او د دے وجه نه په دوی باند دے صاعقه راغله ؟ جواب :- نزول د عذاب په دوی باند دے د وجه د دے قول د دوی نه دؤ چه کنن نؤمن لکي نو دا کلمه د ارتداد ده یا دوی طلب د رویت د وجه د محبت نه نه دے کرے بلکه د وجه دے ادبی نه یے کریدلے نو د هغه سره تو هین د قول د پیغمبر یے هم کرے دے دلتہ دا کلام خازن ذکر کریدلے او قرطبی بحث کول روستو کرے دے۔

ثُمَّ بَعَثْنَاكَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ لَعَلَّكُمْ

بِمَا تَزِدُّهُ كِرْئِي مَوْتِ تَاسُو روستو د مرگ ستا سوتہ دے دپار چہ تاسو

تَشْكُرُونَ ﴿٥٩﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ

شکر او کرئ - او سورے کرے مورت ستا سوتہ پاسہ ورے

۵۹۔ یہ دے ایت کتب ذکر انعام مقصد دے چہ ہفہ ژوندی کیدال د دوی دی روستو د مرگ نہ او بعثت پہ اصل کتب پورتہ کولوتہ اولین لوتہ وئیلے شی دلتہ اولہ معنی مراد دہ یعنی دوبارہ یے دوی تہ ارواح واپس کرل او ژوندی یے راپورتہ کرل۔ او د موت دلتہ معنی حقیقی معروف دہ شوک چہ دلتہ د موت تاویل کوی پہ بے ہوشی سرہ یا پہ جہل سرہ تہ ہفہ خلاف دے تفسیر د سلف صالحینو تہ او اخستل د مجاز دی سرہ د امکان د معنی حقیقی تہ او دادوا پہ باطل دی۔ او سورہ اعراف کتب لفظ د اہلک ہم صریح دے دے دوی پہ مرگ باندے۔

فَأَنذَرْنَا عِلًّا تَفْسِيرَ مَا وَرَدِي وَئِيلِي دِي چہ د مرگ نہ روستو چہ شوک ژوندی کرے شی نو د ہغوی پہ مکلف کیدالو کتب دہ قولوتہ دی۔ اول داچہ د دوی نہ تکلیف ساقط شو چکہ چہ د دوی ایمان اضطراری او کرئیدو دویم قول داچہ د دوی تکلیف باقی دے چکہ چہ پہ دنیا کتب ہیچ عاقل د تعب نہ خالی کید لے تشی او دا قول اصح دے۔

فَأَنذَرْنَا عِلًّا۔ یہ دے ایت کتب موت د عقوبت دے موت مؤجلہ نہ دے وبعث د دے موت نہ روستو خارق للعادت دے معجزہ دہ د موسیٰ علیہ السلام او دا حاصل شوی دے پہ دعا د موسیٰ علیہ السلام چہ پہ سورہ اعراف کتب ذکر شوی دہ او پہ دے سورت کتب داسے واقعات پنچہ کرتہ ذکر دی اول دادہ دویم پہ ۳۷ دریم پہ ۳۳ خلوم پہ ۲۵۹ پنجم پہ ۲۴۷ کتب او د تہول پہ طور د خارق للعادت سرہ دی یوحنا مت پہ دے کتب دادے چہ اللہ تعالیٰ بندہ کا نوتہ بنکارہ کوی لکہ شہ رنگہ چہ اللہ تعالیٰ پہ امور عادہ باندے قادر دے نو د غصہ پہ امور و خلاف د عادت نہ ہم قدرت لری۔ اولکہ چہ ایمان راوړل پہ دوبارہ ژوند د ورع د قیامت باندے فرض دی پہ دلیل د قرآنی آیاتو نو سرہ نو دارنگ ایمان راوړل پہ دے

وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْمَنْ وَالسَّلَوى ط كَلُوا

او با اولیوں مونو پہ تاسو یا اندے ترنجبین او مرزان - (او وٹیل مونو) تورئ

مِنْ طِيبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا

د پاک (مزیدار) ہفتہ نہ چہ در کربدی مونو تاسوتہ - او هیچ نقصان اونکرو وڈوز مونو

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝۷۷

لیکن دوی د خپلو خانونو نقصان کوونکي وڈ -

واقعاتو عرق عادت باندے ہم قرض دی پہ دلیل دے ایاتونو سرہ۔
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ لکہ چہ قبولیت د توبے د شرک نہ لوئے نعمت د کوندارنگ
قبولیت د توبے د ارتداد نہ ہم لوئے نعمت دے دے وجہ پہ ۷۷۷ او پہ
دے ایت کیں شکر ذکر کرے شو۔ اولفظ د شکر شامل دے ٹولو طاعتونو
تہ (لیاب د دمشق)۔

۷۷۷ پہ دے ایت کیں ذکر د اودوم نعمت دے او هغه دوه قسمونہ دی یو
قسم مکان د اوسیدالو پہ ظَلَلْنَا سرہ اودویم قسم مشروب او طعمہ مرے
تکایفہ۔ او ظاہر د اده چہ هرکله بنی اسرائیلو پہ اتباع د موسیٰ علیہ السلام
کیں هجرت کرے وڈ او میدان تیه تہ راغلل نو دوی محتاج وڈ ابادی تہ او
آبادی نہ وہ نو د نمر د گرمی نہ د بچ کولو د پارسہ پہ دوی باندے سورے
د غمام (ورینحی) اللہ تعالیٰ جو پرکړ و اود خوراک غیشکاگ د پارسہ یے ورلہ من
او سلوی پیدا کول۔

وَلَقَدْ لَبَّيْنَا وَآوَدُ پارسہ د عطف د یو واقعے دے پہ بلہ واقعہ باندے او مناسبت
د مخکین سرہ دا دے چہ مخکین نعمت د ژوند یے ذکر کړ و او پہ دے انعاماتو
کیں بقاء د ژوند اود دے نعمت ذکر پہ سورة اعراف ۷۷۷ کیں او پہ
سورة طه ۷۷۷ کیں شته دے۔

سوال :- تیر شوی نعمتونه یے پہ آد سرہ ذکر کرے وڈ او دلته یے اذنه
دے ذکر کرے ۶۔

جواب :- هر تیر شوی نعمت فائده کوی حیات بدانیہ یا حیات روحانیہ
نو هغه لوئے نعمتونه دی او داخو صرف سورے کول یا خوراک غیشکاگ د

چه وقتی نعمت دے (والله اعلم) .

وَقَالُوا عَلَيْنَا كُفْرٌ بِهِ دے کیں اشارہ دہ چہ یہ دے غمام کیں فائدہ صرف سورہ
کول وڈ باران وغیرہ مقصود نہ وڈ۔

الْغَمَامُ سپینے وریختہ وٹیلے شی چہ یہ ہفتہ سرہ صرف ک نمر گری او تیزہ
رنہ اکہہ شی نو دیرہ تیاری نہ پیدا کوی او گری ہم نہ پیدا کوی۔ غمام یہ
لغت کیں پتہ لوتہ وٹیلے شی یہ حدیث صحیح کیں راجی ورائی عَمَّ عَلَيْنَا كُفْرٌ
الْهَلَالُ (یعنی چہ ک اولے شپے میاشت کٹخہ وچے رعلت) نہ یہ تاسو پتہ پاتے
شی۔ نو یہ دے نعمت سورہ دوی کا ابادی او کٹخہ ک تکلف نہ ہیچ شول او ک
گری مٹی ک دفع کولو اسبابوتہ ہم محتاج نہ وڈ۔

وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الرَّاحِ قَوْلُ دے چہ انزال پہ معنی ک پیدا کولو پہ اسمانی
تدا بیر سورہ دے چہ ک زمکے ظاہری اسبابولرہ پہ ہفتہ کیں دخل تہ وی لکہ
پہ سورہ اعراف سکت او سورہ حدید سکت کیں دی نو پہ میدان تہ کیں ک
مَن او سلوی ظاہری اسباب موجود تہ وڈ لیکن ک غرق عادت پہ طور سورہ
پیدا کیدل۔ الْمَن پہ دے کیں ک مفسرین نو دیر اقوال (اول قول ترنجبین،
دویم جولہ خویہ، دریم کبیین، خلورم خوک شربت۔ او ابن کثیر وٹیلے چہ
دا اقوال قول یوبل تہ نزد دے دی ٹکک چہ ہر ہفتہ خوراک او ٹھنکاک
چہ اللہ تعالیٰ احسان کرے وڈ پہ ہفتہ سرہ پہ دوی باندے بغیر ک عمل ک
انسان او ک مشقت نہ نو مَن (ترنجبین) چہ یوائے او خورے شو نو طعام
او حلوی وچہ ک شپے ک وارے پشان پہ او تو باندے نازلیدلو او خود وڈ
او چہ خلط بہ شود او سورہ نوشربت بہ ترے جو پشوا وک بل خیز سورہ
بہ مرکب شو نو بلہ نوعہ ک خوراک بہ جو پشوا شویہ۔ او بعض اہل علمو
وٹیلے دی چہ پہ حدیث ک بخاری سرہ ثابت دی چہ ک زمکے خریوے ہم ک مَن
نہ دے یعنی نو قسم ک مَن ک بنی اسرائیلونہ خریوے وڈ چہ ہفتہ ہم بے
تکلیفہ او بغیر ک تخم نہ انسان طعام دے راوہ حدیث پہ شرح کیں نور اقوال ہم شہ ک
وَالشَّكْوَى پہ دے کیں قول ک ابن عباس رضی اللہ عنہما دے چہ مرغی دہ
پشان ک سمائی او قول ک ابو العالیہ داد دے چہ دافس سمائی مرغی دہ او
قول ک عکرمہ داد دے چہ دا مرغی ک ہندا ک ملک وچہ ک چنچن پے نہ
غتہ وی۔ او ک دے نہ پہ پشتوڑ پہ کیں تعبیر کیبی پہ مرز (بتیں) سورہ

چہ کہ حق غوثیہ لذیذہ مفیدہ دہ کہ صحت د پارسہ اوپہ داسے ملکوت کیں پیدا کی پری
 چہ یہ حق کیں د غم و ریش و قصلونہ پیدا کی پری لیکن یہ میدان تیبہ کیں دے
 پیدا کی دل خلاف عادت و دوا دے حاصل د بقی اسوائیلو د پارسہ اسان
 کرے شوی و د نوخومرہ یہ چہ ضرورت و د نو دوی بہ راتیو لے شول بعض
 عوام وائی چہ دابہ و راتہ کپی مرزان راتل او دلیل نیسی د لفظ دسمانی نہ
 لیکن داقول خطا دے بے دلیلہ دے او سمائی نوم د مرغی دے جمع د سمین
 (وریت کپی شوی) نہ دہ۔

سوال :- عادت دادے چہ یہ خوراک کیں غوثیہ مخکین وی یہ خور
 خیز باندے (لکہ حلوة) نو دلتہ یے من وے مقدم ذکر کرد یہ سلوی بانگہ ؟
 جواب :- ہر کہ چہ پیدا ایش د دغہ دوارہ خیز نو د عادت نہ خلاف و د
 نو ترتیب یے ہم د عادت نہ خلاف دے یہ طریقہ د عادت د جنتیا نوچہ یہ
 سورۃ واقعہ سٹ سٹ کیں ذکر دے چہ فاکہ (میوہ) مخکین دہ یہ غوثیو
 باندے۔ جواب :- حلوة (خور خیز) راتل د برہ نہ د عادت دیر خلاف
 دے او د مارغانو راتل د برہ طرف نہ د عادت سرہ من وجہ مناسب دی
 نوٹکہ یے من مخکین ذکر کرد۔

گُلُوْا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ د گُلُوْا نہ مخکین لفظ د قلنا پت مراد دے او دابہ
 قرآن کیں یہ دیر وایا تو نو کیں شہ لکہ یہ سورۃ رعد سٹ او سورۃ زمر سٹ
 او سورۃ العمران سٹ کیں دی۔ او گُلُوْا امر د پارسہ د اباحت دے اوچہ قید
 د طبیات مراد وی نو امر د پارسہ د ایجاب دے اوپہ دے کیں اشارہ دہ چہ
 اینسودل د طعام د میلہ حقہ نہ کافی نہ دی د اباحت د پارسہ بلکہ د امر اوذن
 انتظار پکار دے (بحوال محیط)۔ مِنْ طَيِّبَاتِ مِنْ د پارسہ د تبعیض د ابو حیان
 و تبلی دی چہ داقول غورہ دے کہ طبیات نہ مراد صرف مِنْ او سلوی
 وی او کہ عام طبیات وی محکہ چہ تول خویو انسان خور لے نشی۔

طَيِّبَاتِ د جمع د طیب یا د طیبہ دہ۔ مادہ د دے یہ قرآن کیں پنچوس خله
 راغلے دہ او دے پنچہ معانی دی۔ اول یہ معنی د حلال (سورۃ نساء سٹ)۔
 دویم یہ معنی د خوشحالی د طبیعت (سورۃ نساء سٹ او سورۃ زمر سٹ)۔
 دریم یہ معنی د پاک (سورۃ نساء سٹ)۔ شلورم یہ معنی د مزیدار او لذیذ
 (سورۃ احقاف سٹ)۔ پنجم یہ معنی د فائدہ والا (سورۃ ابراہیم سٹ)۔ او

طَبِيبَتْ (پاکوالے) یہ قرآن کہیں کہ دیارلس عجیزو تو یہ صفت کہیں ذکر ہے انسان،
مال، بلد، قول، کلم، او کلمہ، حلال، صعییدہ، ذریت، مساکن، ریح، شجرۃ، حیاء،
تَحِیۃ (سلام)۔ او کہ حلال یہ صفت کہیں یہ مقام کہ اکل کہیں یہ شہنایا تو تو کہیں
ذکر دے او کہ مرزوق سرہ صفت کہ طببات شہار پس کرتہ ذکر دے۔

تَنْبِیْہ:۔ طیب یہ صفت کہ حلال کہیں رائجی تو یہ ہے کہیں کہ مفسرین و اول قول
دادے چہ طیب یہ معنی کہ حلال دے او تا کید دے کہ حلال کہ پارہ او دویم
قول دادے چہ کہ حلال او طیب یہ مینے کہیں فرق کہ او ذکر دے کہ تاسیس
(تقیید) کہ پارہ دے نو فرق ہے یہ جو جو ہو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ
حلال عام دے اگر کہ عارضی پلبت وی او کہ پاک وی او طیب خاص دے یہ
معنی کہ پاک سرہ چہ ہیچ پلبتی پکبیں نہ وی دویمہ وجہ دادہ چہ حلال ہوا
دے چہ دلیل نہ وی کہ ہے یہ حرمت بات دے او طیب ہوا دے چہ یہ ہے
کہیں تشونماء او غذا اثیت ہم وی تو کوم خیر چہ پاک وی لیکن تشونماء کہ
بدان او غذا اثیت پکبیں نہ وی لکہ خاورہ، کتہ، سکارہ وغیرہ تو دا حورل
مکروہ دی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ حلال نفیس مباح تہ و غیلے شی او طیب
ہوا دے چہ ہیچ شبہ نہ وی یہ مقدار او یہ صفت او کیفیت کہ حصول کہ
ہے کہیں۔ او طیبیت چہ ہر کلمہ بغیر کہ لفظ کہ حلال تہ ذکر وی تو ہوا چہ
معنی کہ حلال او پاک اولیات ور کو و تکی سرہ مراد دی۔

مَا رَزَقْنٰکُمْ، ما موصِلہ یا موصوفہ یا مصدر یہ دے تہول احتمالاً کہ صحیح دی۔
وَمَا ظَلَمُوْکُمْ اَدْبَارَۃً لِّکُمْ کہیں کہ کلام کہیں پتہ لفظ ولا تطغوا فیہ مراد دے یہ قرینہ
کہ سورۃ طہ ۱۰۱ او دارک لفظ کہ طغوا یا ظلموا پتہ دے او مفسرین و لیکلی دی چہ
دوی منع کرے شوی و و کہ ذخیرہ کولونہ او دنا شکرئی کولونہ لیکن دوی بہ
کہ ہے نہ ذخیرہ کولہ تو ہوا چہ زر سخا شوا و چینجی بہ یہ کہیں او شول او کہ
خولونہ بہ بے کارہ شول او کہ ہے وجہ تہ من او سلوی نازلیدال کم شول
یہ دوی باندے۔ او ہر کلمہ چہ وہم کیدالو چہ دوی بہ دے مخالفت کولوسرہ
اللہ تعالیٰ او کہ ہوا نبی (موسیٰ علیہ السلام) تہ نقصان ور کولے شی تو جواب
او شو بہ وَمَا ظَلَمُوْکُمْ اَدْبَارَۃً دلتہ ظلم یہ معنی کہ نقص سرہ دے یعنی دوی
بہ طغیان او ظلم کولوسرہ کہ اللہ تعالیٰ او کہ رسول ہیچ کہے تہ دے کرے
معنی لہ ہے ہیچ ضرر نہ دے رسولے۔

د دخول د دوی ته ارض مقدسه ته نجر او تخويف د نيو د دوی ته په سبب د تبديل د اوامرو سره -

تنبيه :- بعض مفسرينو ذکر کړي چې دا هم ذکر د انعام د لکه (الباب دمشق) لیکن دا قول صحیح نه دے بلکې په دے اول ایت کښ ذکر د تمهید او روستو ایت کښ عذاب او سبب د هغه ذکر دے نو دا ذکر د عذاب اول دے په بنی اسرائیلو په منځ د ذکر د انعاماتو کښ او هر کله چه دا اوامر ذکر شوی وؤ په وحی د موسی علیه السلام کښ په میدان تیه کښ د دے وچ نه د دے عطف یې اوکړو په ماقبل واقعہ یا ندے نو او فرما ئیل یې وړد کلتا اذ خلوا هذه القرية په دے ایت کښ خلوا اوامردی اول دوؤ کښ ذکر د نعمتو نو دے او په روستو دوؤ کښ ذکر د هغه اوامرو دے چه دوی مکلف شوی وؤ په هغه باندے په طور د عبادت کولو سره او بیا ذکر د دوه یشارتو نو دے چه مرتب دی په مخکښ اوامرو باندے -

لهذه القرية، قرية د قری نه ماخوژدے جمع ته وئیلے شی او په عرف کښ هغه آبادی ته وئیلے شی چه په هغه کښ علق د پاره د او سیدالوجع وی که بانداه وی او که ښار وی اکثر اطلاق یې په بانداه یا ندے وی او کله کله یې اطلاق په ښار باندے هم کیږی - د دے قری په پاره کښ د مفسرینو دیر اقوال دی چه د ابیت المقدس، اریحا، رملة، شام، اردن، فلسطين، تدمر، ایلیا، بلقاء او یا مصر وؤ - لیکن ابن کثیر وئیلی دی چه صحیح داده چه دا قریه بیت المقدس دے - هر کله چه دوی په میدان تیه کښ آباد وؤ نو الله تعالی په دوی باندے جهاد د بیت المقدس قرض کړو لیکن دوی د هغه نه انکار اوکړو لکه چه په سورة مائدة سلك کښ ذکر دی نو خلو پښت کاله په طور د عذاب سره په میدان تیه کښ بند شول او په دغه وخت کښ موسی او هارون علیهما السلام وفات شول او یوشع علیه السلام پیغمبر شو نو هغه اولاد د بنی اسرائیلو ته د جهاد خطاب اوکړو او جهاد یې اوکړو نو دغه ملک فتح شو نو دوی ته په پاره د هغه ملک کښ داخلو خطایات او شول او دوی تبديل اوکړو نو عذاب ورباندې راغے - نو اول دوی په دے دخول د قریه سره مکلف شوی وؤ په وخت د موسی علیه السلام کښ او روستو د خلو پښتو کالونه مکلف شو په

داخلید لو باندے دے کلی تہ سرۃ کا ادبونہ پہ زمانہ کیوشع علیہ السلام کیں۔
 قُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا دایۃ پہ فاعسۃ ذکر کر و اشارۃ دہ چہ دخول
 مقصد اصلی نہ دے بلکہ مقصد اصلی خوراک دے پہ قراخی سرۃ حَيْثُ شِئْتُمْ
 وسعت کے مکانات تہ اشارۃ دہ اور رَغَدًا کیں قراخی کے خوراک تہ اشارۃ دہ۔
 وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا دامن تعبیدی دے۔ حاکم پہ مستدرک کیں روایت راوی
 دے چہ دروازہ وہ کوزہ چیتہ او طرف کے قبلے تہ وہ، نو دوی پہ ولاپے
 سرۃ نشودا خلیلے بغیر کے سرکوز ولونہ۔ الْبَاب، قرطبی و بیہ دی چہ دا
 دروازہ اوس معروف دہ پہ باب حطہ سرۃ او بعضو بیہ دی چہ کے دے نہ
 باب التوبہ، یا باب القبة مراد دہ ہفہ قبۃ چہ موسیٰ علیہ السلام ہفہ طرفہ
 مخرج کوئی او چا چہ باب المسجد و بیہ دے نو داصحیح نہ دہ عکک چہ ہفہ
 وخت مسجد نہ ووا یاد شوے او مسجد تہ داخلیدال مقصود نہ وواں روستو
 مسجد جو رہے دے اور روستو زمانہ کیں باب الحطہ کے مسجد پورہ باب
 دے کے دے وجہ نہ (بجائز) ہفہ تہ باب المسجد و بیہ شویک۔ سُجَّدًا دابن
 عباس رضی اللہ عنہما نہ ابن کثیر روایت ذکر کرے دے چہ مراد کے دینہ
 حالت کے رکوع، انحناء او تواضع کے او پہ روایت حسن بصری کیں دی چہ
 مراد کے دے تہ سجدة معروفہ دہ کے پارہ کے شکر روستو کے دخول نہ لیکن
 امام رازی پہ دے توجیہ باندے رد کرے دے۔

وَقُولُوا حِطَّةٌ دامنہ تعبیدی ووا۔ او صاحب لباب و بیہ دی چہ دا ووا
 حالیہ دے یعنی داخل شئی سجدة کوئی کی پہ داسے حال کیں چہ قول حِطَّةٌ
 بہ کوئی پہ وخت کے دخول کیں۔ حِطَّةٌ پہ دے کیں دہ قراءتو نہ دی
 اول پہ رفع (پیش) سرۃ تو سوال دا دے چہ حِطَّةٌ مفرد دے او قول ووا
 پارہ مقولہ جملہ پکار دہ؟ نو دے ہفہ جواب دا دے چہ لفظ کے سَلِّتَنِي أَمْرًا
 حِطَّةٌ پتہ دے نو داجملہ اسمیہ دہ پہ حذف کے مبتدا سرۃ او زمخشری
 و بیہ دی چہ دا پہ اصل کیں نصب (زور) ووا لیکن عدول او شو کے جملہ
 فعلیہ نہ جملہ اسمیہ تہ کے پارہ کے فائدے کے ثبات۔ دویم قراءت پہ زور کے
 کے حِطَّةٌ سرۃ دے او پہ ہفہ کیں تور توجیہات دی ہفہ ابو حیان ذکر کرے
 او پنا پہ دے باندے کے عکرمہ نہ نقل دے چہ معنی کے لا الہ الا اللہ کے۔
 او دویم قول دابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ دا پہ معنی کے

استغفار سره دے۔ او قرطبی و عیلى دی چه حدیث صحیح چه امام بخاری راوی دے دلالت کوی چه صرف په دے لفظ و تیلوسره دوی مکلف شوی وؤ۔ او دالفظ اگر چه عربی ده لیکن ظاهر داده چه لغت عبرانیه کنس دامرادق د عربی سره وؤ او مقصود په دے کنس اقرار وؤ په خپلو کتا هوتو باند دے دپاره دتضع او مسکنت بشکاره کولو۔

تُخْفِرُ لَكُمْ غُظَايَكُمْ داجواب دے دآخری دوه امرونو (وَاذْكُلُوا - وَقُولُوا) په دے کنس دلیل دے چه اطاعت د اوامرو د الله تعالی او عبادت د هغه سبب دے دپاره د مغفرت د کتا هوتو او د ازموڼو د اُمت دپاره هم د او په ډیر دایا تو تو کنس ذکر دی لکه په سورة هود ۱۱ او سورة عتکوت ۱۱ او غیره او احادیث هم په دے پای کنس ډیر دي۔ غُظَايَا جمع تکسیر ده د غُظَايَه دپاره او ماده د غُظَا په قرآن کنس دوه ویشت کرته ذکر ده کله په معنی د ترک عمد (قصداً پرینودلو) راغی لکه په سورة نساء ۱۱ او سورة احزاب ۱۱ کنس۔ کله په معنی د کتا صغیره او خلاف اولی سره راغی لکه په سورة شعراء کنس او کله په معنی د کتا کبیره سره یغیر د کفر او شرک نه لکه په سورة اسراء ۱۱ سورة یوسف ۱۱ کنس۔ او کله په معنی د کفر او شرک او نور و کتا هوتو کبیر و لکه په سورة قصص ۱۱ سورة بقره ۱۱ سورة نوح ۱۱ کنس۔ دلته مراد د غُظَايَا نه کتا هوتو صغیره دی په نیز د عام اهل سنت والجماعت۔

وَسَأَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ داجمله معطوف ده په قُولُوا حِطَّةً یا ندے، نه ده معطوف په تُخْفِرُ یا ندے۔

سوال :- په اعتبار د ترتیب سره خو تقاضا کوی چه دا عطف کرې ته په تغفر یا ندے نو په خه حکمت سره په طریقه د عطف څه ذکر نه کړو؟
جواب :- دایه په طریقه د مستقل وعدے سره ذکر کړو او اشاره ده چه زیادت چه د وجه د وعدة الهی نه دے نو هغه ډیر لوڅے د هغه زیادت نه چه په سبب د عمل د انسان سره وی۔

الْمُحْسِنِينَ جمع د محسن ده هغه څوک چه احسن عمل کوی چه پناه وی په توحید او اخلاص او اتباع د سنت یا ندے۔ او قرطبی و عیلى دی محسن هغه څوک دے چه عقیده د توحید صحیح ایزه کړې وی او سیاست نفس څه

حائستہ کرے وی او پہ اداء دے فرائض ویئے توجہ کرے وی او نور مسلمانان د
 ہغہ د شرنہ پچ وی۔ او پہ حدیث د جبرائیل کیں د احسان پہ معنی کیں داس
 دی چہ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ کَاَنَّکَ تَرَاهُ قَاَنَّ لَمْ تَرَکْ تَرَاهُ فَاِنَّ یَرَکَ تَوَاشِیْہ دہ
 اخلاص تہ۔ او پہ دے جملہ کیں دیر توجیہات دی اول داچہ پہ دے کما تو
 کیں چاچہ منج او سلوی کیں خیانت یا نورگنا ہونہ کرے وی تو ہغہ تہ بہ
 عطایا او بیلے شی او چاچہ دا خیانت یا نورگنا ہونہ کرے نہ وی تو ہغوی لہ
 یہ پہ سبب د دغہ عبادات و ثواب زیات کرے شی۔ دویم داچہ مراد د محسنین
 نہ ہغہ شوک دی چہ دے نہ روستو ہغوی احسن اعمال کوی نو
 ہغوی لہ یہ درجات زیاتری۔ دریم داچہ پہ سبب د دغہ اعمال و سرہ د
 محسنین و احسان زیاتوی۔

فائدہ:- داسے ایت پہ سورۃ اعراف ۱۱۱ کیں ہم دے لیکن پہ دواہ کیں
 فرق دے پہ ہو و جوہ و سورۃ اول داچہ دلتہ وَاِذْ قُلْنَا دے او پہ سورۃ
 اعراف کیں وَاِذْ قَبِلْ لَہُمْ دے او دویم داچہ دلتہ اَدْخُلُوا اَوھلتہ اُسکرتو دے
 دریم داچہ دلتہ قُلُّوا دے پہ فاعل سورۃ اوھلتہ یہ واور سورۃ دے۔ خلور دلتہ
 وَاِذْ خَلَّوْا الْبَابَ سَجْدًا فَنَحَسِبْ دے پہ قَوْلُ وَجْطَہ باندے او پہ سورۃ اعراف
 کیں پہ عکس سورۃ دے۔ پنجم دلتہ عطایا لفظ دے اوھلتہ عطیئات لفظ دے
 شپہم دلتہ لفظ دے رعداً شتہ او سورۃ اعراف کیں نیشتم۔ اووم دلتہ و
 سَکَرْتُمْ دے پہ واور سورۃ اوھلتہ بغیر د عطف نہ دے۔ دے و جو حکمتونہ
 بالترتیب دادی د اول فرق اولہ وجہ دادہ چہ سورۃ بقرۃ اول سورت د
 پہ ترتیب کتب د قرآن کیں چہ اصل ترتیب دے نو پہ اول کیں تصریح
 مناسب دہ پہ بارہ د قائل کیں چہ وہم رانشی چہ بل شوک دے او سورۃ اعراف
 خود دینہ روستو دے نو پہ ہغہ کیں د صیغہ د مجہول نہ وہم تہ پیدا کیبی
 دویمہ وجہ دادہ چہ یہ دے واقعہ کیں من وجہ ذکر د انعام دے نو د نور
 انعامات و پشان پہ اِذْ قُلْنَا سورۃ مصدر شو او من وجہ ذکر د عقوبت دے نو
 سورۃ اعراف کیں وَاِذْ قَبِلْ سورۃ ذکر شو۔ د دویم فرق وجہ دادہ چہ دخول
 مقدم دے پہ سکون باندے نو سورۃ بقرۃ چہ فحکیں دے نو پہ ہغہ کیں
 دخول ذکر شو او سورۃ اعراف چہ روستو دے نو پہ ہغہ کیں سکون ذکر شو
 د دریم فرق وجہ دادہ چہ ہر فعل کیں چہ معنی د شرط وی تو پہ معطوف

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي

پس بدلہ کر کے ہفتہ چاچہ ظلم کرنے کو کہو و بتاؤ خستہ مرے سبوا دے ہفتہ نہ

قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَاهُ عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا

چہ و نیلے شویہ دوی تہ تو را اولیو و موتیہ پہ ظالمانو یا ندے

رَجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿۵۹﴾

سخت عذاب دے آسمان (دے طرق) تہ پدے وجہ چہ تا فرمائی ہے کولہ -

کس فاعل علیہی نو دلتہ ہم معنی دادہ چہ پہ دے شرط چہ تا سو داخل شئی
دے کلی تہ تو خوراک کوئی دے ہفتہ تہ او ہر چہ سکتی دے نو کہ اکل تعلق دے ہفتہ سورہ
لازم نہ دے نو کہ دے وجہ پہ وادسہ عطف شو کہ خلورم فرق وجہ دادہ چہ
داسورت اول دے دے سورہ اعراف نہ پہ دے ترتیب کس او سجداہ امر اہم
دے نو پہ دے کس کے اہم کار مخکس ذکر کرو بلہ وجہ کہ خلورم فرق دانہ چہ
پہ بنی اسرائیل و کس دے قسمہ خلق و دے یو قسم ہفتہ کسان چہ دے ہفتوی نہ
گناہ تہ وی صادر شوی نو کہ ہفتوی توجہ اول عبادت کولوتہ وی اور دستو
دے عبادت تہ توبہ او استغفار کوئی نو سورہ بقرہ کس دے خلق و ذکر کول
مقصد دے او دویم قسم ہفتہ خلق چہ ہفتوی گناہونہ کرے وی نو کہ
ہفتوی توجہ اول توبہ کولوتہ وی بیا روستو عبادت کولوتہ نو پہ سورہ
اعراف کس دے ہفتوی لحاظ کرے شویدے کہ پنجم فرق وجہ دادہ چہ عطایا
جمع کثرت دے او عطیئات جمع قلت دے او کہ لفظ کہ قلنا سورہ جمع کثرت
دیرہ مناسبہ دے او پہ سورہ اعراف کس ہر کلمہ چہ اللہ تعالیٰ بخانتہ نسبت
نہ دے کرے نو جمع قلت دے ہفتہ سورہ مناسبہ دے کہ شپہم فرق وجہ دادہ
ممكنی وجہ دلتہ ہم دے یعنی دلتہ اللہ تعالیٰ خان تہ نسبت کرے دے پہ
قلنا سورہ نو کثرت دے نعمتون و سورہ مناسبہ دے پہ لفظ کہ رعدا سورہ او
سورہ اعراف کس دے نسبت نیشتنہ نورعدا ذکر کولوتہ ضرورت نیشتنہ -
دے اووم فرق وجہ دادہ چہ دلتہ مراد دادے چہ مجموع مغفرت اوزیادت
یوہ جزاء دے دے پارہ دے مجموعہ فعلینو یعنی دخول دے باب او قول دے حطہ
او واؤ دے پارہ دے جمع دے او سورہ اعراف کس تقسیم دے دوا و جزا گانودے

یہ دواۓ فعلونو باندا ہے یعنی نَغْفِرْ لَكُمْ متعلق دے کہ قول کہ حِطَّةٌ سرہ او
سَازِیْدُ الْمُحْسِنِ متعلق دے کہ دخول الْبَابِ سُجَّدًا سرہ (واللہ اعلم بحکم کتابہ)
یہ دے ایت کنس تخویف دنیوی دے یہ ذکر کہ عذاب سرہ یہ بنی اسرائیلو
او سبب کہ عذاب او علت کہ ہخہ سبب ذکر دے عذاب رجز دے سبب یے
تبدیل دے او علت کہ تبدیل ظلم کہ مغوی دے۔ تبدیل بدل کول دی بغیر کہ
زائیل کولو کہ عینِ ثخیز تہ یعنی وصف بدل کول او ابدال تقاضا کوی کہ ازلے کہ
عینِ ثخیز۔ او تغیر ہم زائیل کول کہ ذات کہ ثخیز دی۔ او دا دواۓ ذکر دی
یہ سورۃ یونس ہلکت۔ او دار تک تبدیل او ابدال راو پل کہ ثخیز دی یہ
حائے کہ بل ثخیز باندا ہے او تغیر بدل کول دی بے بدلہ۔

سوال :- دلته بَدَلْ او غَیْرَ لفظ یے دواۓ جمع کریدی کہ دے توجیہ ثخہ دہ
جواب :- ہر کلمہ چہ کہ حطۃ یہ حائے حبة کیسودلو نو یہ دواۓ وکس فرق
دے کہ طاء او دباء نو دا وصف بدل کول دی او ہر کلمہ چہ کلمہ کہ حطۃ کہ حبة نہ
لفظاً او معنی غیر دہ نو تبدیل ذاتی یکس لازم شو کہ دے وجہ تہ لفظ کہ غیر یے
ورسورہ راو پلو۔

الْزَّائِنِ ظَلَمُوا تَنْبِیْہ دہ چہ سبب کہ تبدیل ظلم کہ دوی وؤ لیکن یہ دے کنس
اختلاف دے چہ ایہ مطلق ظلم مراد دے، نو مراد دادے چہ دوی تہول
ظالمان وؤ یہ قسم قسم ظلم کولو سورۃ یا مراد ظلم کہ تبدیل کہ نو اشام
دہ چہ ظلمُوا بعض کسان وؤ او ہفہ کہ دوی اشراف او مشران وؤ۔ دا
روستو قول راجح دے کہ وجہ کہ سورۃ اعزاف لالہ تہ چہ یہ ہفہ کنس لفظ
کہ مَنَّهُمْ شتہ دے۔

قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ، سوال :- کہ ظاہر تہ معلومیہ چہ کہ حِطَّةٌ تہ علاوہ
بل قول دوی بدل کرے وؤ؟ جواب علی دلته بَدَلْ یہ معنی کہ استبدال کہ
او غَیْرَ صفت کہ قولاً دے۔ جواب علی بَدَلْ یہ خیلہ معنی دے او
غَیْرَ مفعول دے کہ پتہ فعل کہ پارہ یعنی أَخَذُوا غَیْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ
او یہ دے معنی سورہ کہ بَدَلْ او کہ غَیْرَ راو پلو جدا جدا فائدہ معلومیہ
یہ ہفہ قول کنس دیر اقوال دی کہ مفسرینو خواہو حیوان وئیلی دی چہ
ہر کلمہ یہ صحیح بخاری او مسلم کنس یہ صحیح حدیث سورہ ثابت دہ چہ ہفہ
حبة فی شعیرۃ یا شعرة دے نو نور اقوال پرینودل واجب دی بابہ حمل

شی بہ اختلاف تعبیری باندے لکہ چہ کطبری پہ روایت سرکہ حنطہ ثابت دے نو دا تعبیری اختلاف دے معنی ہے یوہ دہ یا بعضو ویلی دی چہ دوی ویلی وڈھٹا سمعاً ازبہ مزباً نو دا عبرانی ژبہ دہ او معنی ہے پہ عربی کین دانے دغوسرے سورے کرے شوے چہ پہ ہفے کین تور ویستہ وی نو دا ژبو اختلاف دے خو تعبیر ہفہ صحیح دے چہ پہ حدیث مرفوع صحیح کین راغلے دے چہ دوی ک حطہ پہ خائے حبة فی شعیرۃ ویلی او د سجود پہ خائے پخیلو کوٹا تو باندے خو تبدل او سر و نہ ہے اوچت کرے وڈ او دا صریح دلیل دے چہ دوی مکلف وڈ خاص پہ لفظ حطہ ویلی او پہ سریشکتہ کو لو سرہ پہ تبت ک سجدے کو لو۔

سوال :- دوی خو تبدل ک قول او عمل د وار و کرے وڈ نو پہ ایت کین صرف تبدل ک قول وے ذکر کرے دے او د فعل ہے نہ دے ذکر کرے ؟۔ جواب عل۔ قرطبی ویلی دی چہ درجہ ک قول بشکتہ دہ ک عمل نہ نو ہرکہ چہ پہ تبدل ک معمولی شیخ سرہ عذاب راچی نو پہ تبدل ک فعل سرہ (چہ اوچت دے ک قول نہ) خو ضرور عذاب راچی۔

جواب عل۔ مراد ک قول نہ لفظ ک حطہ نہ دے بلکہ امر ک اللہ تعالیٰ دے پہ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا اَوْ قُولُوا حُطَّةً سرہ نو ہفہ قول او فعل د وار و شامل دے۔ فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا دلته اسم ظاہر (الَّذِينَ ظَلَمُوا) ہے او پہ خائے ک ضمیر باندے (ہم) ک پارہ ک تاکید ک ظلم ک دوی اشارہ شوہ چہ ک دوی دویہ ظلمونہ وڈ یو ظلم پہ قول کین او دویم ظلم پہ فعل کین۔

رجز پہ زیر ک راء سرہ کنگدگی او عذاب تہ ویلی شی او پہ پیدیں ک راء سرہ معبود من دون اللہ تہ ویلی شی۔ قراء ویلی دی چہ رجز جس تہ ویلی شی لیکن فرق دا دے چہ سین خفیف دے ک زاء نہ نو معلومہ شوہ چہ پہ رجز کین کنگدگی دیرہ وی پہ نسبت ک جس سرہ نو دا پہ سخت عذاب کین استعمالیوی۔ مِنَ السَّمَاءِ اکثر اہل علم و ویلی دی چہ مراد د دینہ مرض ک طاعون دے او پہ حدیث ک بخاری او مسلم کین ذکر دی چہ طاعون رجز عذاب دے چہ مخکنی خلق پہ دے سرہ معذاب کرے شوی وڈ۔ مِنَ السَّمَاءِ کین اشارہ دہ چہ ک دے اسباب پہ زمکہ کین نہ وڈ بلکہ آسمانی وڈیا لفظ ک مقدار حذف دے یعنی تقدیر ہے کرے شوے ک آسمان نہ۔

يَمَّا كَانُوا يَفْسُقُونَ، فسق وتل دی کہ حکم کہ اللہ تعالیٰ نہ پہ کفر کو لو یا پہ
گناہ کبیرہ کو لو سرہ۔ روستو کہ ظلم نہ یے فسق کہ دے وجہ نہ ذکر کرو چہ
کوصف کہ ظلم کلمہ پہ گناہ صغیرہ یا نہ اطلاق کی پری او فسق خاص دے
پہ گناہ کبیرہ پورے نو معلومہ شوہ چہ کہ دوی ظلم پہ درجہ کہ فسق
(گناہ کبیرہ) کیش وؤ۔

فائدة:- دا ایت دلیل دے چہ تبدیل کہ قول شرعی ظلم او فسق او سبب
کہ عذاب الہی دے۔ قرطبی و ثعلبی دی چہ پہ دے کیش اشارہ دہ چہ زیادت
پہ دین کیش او بدعت جو رول پہ شریعت کیش ویرلوئے خطر او سخت
ضرر دے حکم چہ تغیر پہ یو کلمہ کہ تو بہ کیش سبب کہ عذاب دے توجہ
کمان دے پہ بدل لو کہ صفات کہ اللہ تعالیٰ او قرطبی او ابو حفص دمشقی او
جصاص امام رازی و ثعلبی دی چہ کہ دے ایت نہ بعض علماء استدلال کہے
دے چہ تبدیل او تغیر کہ کلمات شرعیہ جائز نہ دے تفصیل یے دادے چہ
تعبدا واقع شوی وی پہ الفاظ او کلمات او خاصو سرہ نو کہ ہفت تبدیل جائز
نہ دے او کہ تعبدا واقع وی کہ ہفت پہ معنی او مراد سرہ نو تبدیل پہ دے
لفظ سرہ جائز دے چہ ہفت معنی ادا کوئی او پہ مقصد کیش تبدیل
نہ راغی۔ مثال کہ اول زمونہ پہ شرع کیش قراءہ کہ قرآن دے پہ موخ کیش
او تکبیر تحریمہ او نعوذ تسمیہ و ثعلبی دی نو جائز نہ دی چہ شوک قراءت
پہ فارسی، پستویا پہ ژبہ سرہ وائی یا کہ اللہ اکبر او بسم اللہ او اعوذ باللہ
پہ جائے نور کلمات ادا کوئی کہ دے ایت نہ بشکارہ معلوم پری او دارنگ
حدیث برواہ بن عازب رضی اللہ عنہ چہ کہ نبیک پہ جائے یے رسولک و ثعلبی وؤ نو
نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہفتہ رد کرو اگر چہ لفظ کہ رسولک کیش ویرہ
مداحہ وہ پہ نسبت کہ نبیک سرہ۔ دارنگ پہ دے کیش داخل دی ہفتہ
شوہ چہ الفاظ کہ درود شرعی بدلوی پہ نور و الفاظو سرہ لکہ درود لکھی،
درود تاج وغیرہ یا پہ دعا کہ اللہم انت السلام کیش کہ جان نہ نور کلمات
زیاتوی (لکہ حینا رب السلام و اذ دخلنا دار السلام) دا تہول منع او بدعات
سیئہ دی پہ دلیل کہ دے ایت او حدیث سرہ۔

سوال:- مذهب کہ امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ دادے چہ قراءت پہ فارسی
ژبہ کیش او تکبیر او تسمیہ پہ فارسی کیش لو ستل جائز دی او بہ ہفتہ سرہ

موضح صحیح کی پیروی؟ - جواب علی صحیح دادہ چہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ
 دے قول نہ رجوع کریدہ لکہ چہ ملاخسروا وصاحب توضیح وتلویح
 ویلی دی او کہ دغہ قول یہ بنا امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نہ نقل شوی
 دو چہ قرآن مخلوق دے لیکن امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ یہ مراجعہ
 سرہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ کہ دغہ قول نہ رجوع اوکرہ لکہ امام
 ذہبی پہ کتاب مختصر العلوکین نقل کریدی جواب علی عبدالحئی لکھنوی
 پہ رسالہ اکام النفاکین کتب ویلی دی چہ قول امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ
 صرف کہ جواز موضح دپا رہ دے اگرچہ بدعت سیئہ دے یا لاتفاق او کہ
 بدعت نہ محان مچ کول نحو واجب ہی شرعاً۔

مثال کہ دویم (تعبد بالمعنی) چہ کہ حدیث کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 روایت بالمعنی کول گانو یہ ہے کتب ہم اختلاف دے لیکن محدثینو
 ویلی دی چہ اصح دادہ چہ روایت بالمعنی پہ شروط و کہ ہے سرہ جائز
 دے اگرچہ روایت پہ عین لفظ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دیراجر
 و ثواب لری کہ دے تفصیل پہ تفسیر قرطبی کتب او گوری۔

تنبیہ :- داسے ایت پہ سورۃ اعراف سلا کتب شتہ لیکن کہ دو روایا تو نو
 پہ مینج کتب فرق دے پہ خلورو وجوہو سرہ نو حکمتونہ کہ فرق دادی
 اول فرق دلته مثہم نیشته او سورۃ اعراف کتب مثہم دے دویم دلته
 کائزلنا دے او هلته کائزلنا علیہم دے دریم فرق دلته علی الذین
 ظلموا دے او هلته علیہم دے۔ خلورم دلته بنا کائوا یفسقون کہ او هلته
 یظلمون دے۔ پہ دے کتب حکمتونہ دی، حکمت کہ اول فرق دادے چہ
 دلته ذکر کہ فرقو (ولو) کہ پارہ کتب ہیچ لفظ نیشته او سورۃ اعراف کتب
 پہ کتب کتب ذکر کہ فرقو تہ اشارہ دہ نو پہ سلا کتب پہ لفظ کہ مثہم سرہ
 یو فریق تہ اشارہ او شہ۔ حکمت کہ دویم فرق دادے چہ لفظ کائوا
 دلالت کوی پہ پیدا کید لو کہ یو خیق باندا دے کہ اول کرت نہ اول لفظ کہ ارسال
 دلالت کوی پہ دیر والی او پہ غلبہ کہ خیق باندا دے پہ دویم حالت کتب
 نو سورۃ بقرہ اول دے نو پہ ہے کتب الزال لفظ مناسب دے او سورۃ
 اعراف روستو دے نو پہ ہے کتب یے لفظ کہ ارسال ذکر کہ پارہ کہ
 مناسب دے۔ حکمت کہ دریم فرق دادے دلته یے اسم ظاہر (الذین ظلموا)

وَإِذَا سَأَلَكَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْ

او کله چه اوبه او غوختله موسیٰ علیه السلام خیل قوم لره نو او وئیل مونره

أَضْرَبَ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ

او وهه به هسا خیله سرح (دغه) کتله لره - نو روانه شوه

مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ

د هغه ته دولس چینه - به تحقیق سوره پانژندلو هریو

أُنَاسٍ مِّمَّنْ شَرِبَهُمْ كُلُّوْا وَاشْرَبُوْا

دله کور خیل - (او وئیل مونره) خوراک کوئی او خنیاک کوئی

مِنْ رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ

د رزق (د کریشوی) د الله تعالیٰ نه او مه کیوئی په زمکه کنس

مُفْسِدِينَ ۝ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ

دراک کوونکی - او کله چه او وئیل تاسوچه اے موسیٰ

ذکر کر و محکه چه په دے سورت کنس ذکر د نعمتو نو او شو په کثرت سوره
نو مقابل کنس ناشکری د بنی اسرائیل و دیر و نه نو د تالکید د پاره اسم
ظاهر یی په محاشی د ضمیر باندے کیسودلو او سوره اعراف کنس داسه
نه ده - حکمت د خلوم فرق دا دے چه په سوره بقره کنس ظلم یی دوه
کرته ذکر کر یی و نو تفریع په ظلم باندے فسق و و او په سوره اعراف
کنس ظلم یی اول یو کورت ذکر کر یی و نو دو یاره ذکر یی د تالکید د پاره
او شو چه اشاره اوشی دوه قسمو نو د ظلم ته چه مخکنس د هغه ذکر تیر شو
دے سوره د دے نه چه سوره اعراف کنس اختصار مقصدا و نو وصف
د فسق یی صراحة ذکر نه کرو -

نک - په دے آیت کنس اتم انعام ذکر کوی او دا د نیوی او هم دینی نعمت
دے د نیوی محکه دے چه بغیر د اوبونه د دوی ژوند تیرول په میدان
تیه کنس گران و نو او دینی انعام محکه د سچه دامعجزة دلیل دے د پاره د

اثبات ک توحید ک الله تعالیٰ اودے پاره ک تبوت ک موسیٰ علیہ السلام اودا اعجاز په
 شپ و طریقو سره دے اول بیکاره کیدل ک اویو معجزه ده اودویم دیر
 اوبه ک وپه کتنه نه دا هم معجزه ده دریم ک اوبو راوتل په قدر ک حاجت ک
 هغوی معجزه ده خلورم اوبه راوتل په وخت ک عصا وهلو کین. پنجم اوبه
 راوتل په وخت ک خاص عصا وهلو کین. شپږم اوبه بندیدل په وخت ک
 عدم حاجت کین داتول دلالت کوی په کامل قدرت او کامل علم ک الله تعالیٰ
 باندے حتی چه موسیٰ علیہ السلام هم ک دے کارونو کولونه پخپله عاجز
 وؤ ک دے وجه نه هغه ک الله تعالیٰ نه دعا غوښتلے وه او دعا قبوله شوه.
 او عامو مفسرینو ویلی دی چه دا واقعہ هم په میدان تنیه کین وه ک من
 او سلوی ک راتلو سره دوی اویوته محتاج وؤ نو قوم ک موسیٰ علیہ السلام
 دهغه نه مطالبه او کړه لکه سورة اعراف سلا کین ذکر دی اِذَا اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ
نُومُوسٰی عَلَیْهِ السَّلَامُ دَخِلَ رَبُّنَا وَ اَوْقَرَمَائِلُ اِذَا اسْتَسْقٰی
مُوسٰی لِقَوْمِهِ او په دے کین اشاره ده چه بنی اسرائیل و سیله اوتیوله ک دعا
 ک موسیٰ علیہ السلام چه ژوندے وؤ اود دوی سره موجود وؤ پشان ک
 توسل ک عمر رضی الله عنه په دعا ک عباس رضی الله عنه سره (لکه چه
 حدیث بخاری کین دی) دارنگ په دے کین دلیل دے چه معجزه په اختیار
 کینی کین نه وی او دارنگ په دے کین تنبیه ده چه په قحط او سوکړه کین
 په شرعی طریقے سره استسقاء ضروری ده.

فَقُلْنَا اِظْهَرِ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ وهل په عصا (همساء) سره په امر ک الله تعالیٰ
 سره وؤ اودا فعل په استطاعت ک موسیٰ علیہ السلام سره وؤ. بِعَصَاكَ ظاهر
 داده چه دا هغه همساء ده چه دے کین بله معجزه هم ک قرعون په وړاندے
 پیدا کړے شوه وه یعنی اژدها او مار جوړیدل او نور عجیزونه تیرول.
الْحَجَرُ ابو حیان په البحر المحیط کین خوارلس اقوال په الحجر کین ذکر
 کړیدی بیا یے یو قول ذکر کړیدی چه دا هم هغه حجر (کتبه) دے چه
 جائے ک موسیٰ علیہ السلام یے تبتولے وه او اخر کین ویلی دی چه ظاهر
 ک قرآن داده چه دا غیر معین کتبه وه مخکین ک وهلو نه یعنی الف لام
 پکین جنسی دی. او تفسیر ماجدای کین ک انگریزی سیاحانو تصدیقات
 یے نقل کړیدی چه یو ک هغوی نه لیکلی دی چه دغه کتبه اوس هم شته ک

چہ تقریباً بس پتھلس قترہ دنگ دے او فغ طرف تہ لہو مائیل دے اوک
 راس سفسفہ نیز دے دلیجاً یہ وسیع وادی کبش موجود دے۔

كَانَتْ جَعْرَتُكَ دے تہ مخکش لفظ كَظَرَبَ الحجر (پتہ) مراد دے۔ یہ سورۃ
 اعراف سٹلا کبش لفظ كَظَرَبَ فانتہجست دے بعضو علماؤ وئیلی دی چہ كَظَرَبَ
 او انجاس معنی یوہ دہ او اکثر دہ دے کبش فرق کرے دے یہ دو طریقو
 سرہ اولہ طریقہ انجاس کے یعنی لہے لہے او بہ راوتل او انفجار دیرے
 او بہ راہیدال دی۔ دویم فرق انجاس دے سخت کھائے نہ او بہ راوتل او
 انفجار دے نرم کھائے نہ او بہ راوتل دی۔ ہرکلمہ چہ یہ دے سورت کبش
 لوئے لوئے نعمتو نہ ذکر کول مقصد دے دے وجہ نہ دلتہ یے کَظَرَبَ
 ذکر کرو۔ مِنْهُ اثْنَا عَشَرَ ظمیر دے مِنْهُ حجرتہ راجع دے اوک دے مثال
 یہ سٹلا کبش شتہ دے۔ قوم دینو اسرائیل ہم دولس خاندانہ وؤ لکہ یہ
 سورۃ اعراف سٹلا کبش دی نوک ہغوی یہ شمار سرہ دولس چینیے جو پے
 شوے او یہ دیکبش مقصد تنظیم دے دے پآرہ دے چہ کورنی کبش جگرے
 پیدا نہ شی۔ عَیْنُکَا دالفظ یہ کلام دے عرب کبش مشترک دے یعنی سترگہ، چینیہ،
 رنگون، نمر، سرہ زر، ورجے دے قبلہ دے طرف، باران چہ پنچہ شپہ ور مسلسل
 وریوی، سورے پہ نوشہ دان کبش، خلق۔ دامعانی اللباب ذکر کری دی
 او یہ قرآن کبش دالفظ اتلس کرتہ راغلے دے او یہ پنچو معانوسہ استعمال
 دے عل سائرگہ دے انسان (سورۃ مائدہ ۱۸)۔ عَیْنُکَا چینیہ (سورۃ کہف ۱۸)۔
 عَیْنُکَا صفت دے اللہ تعالیٰ (سورۃ طہ ۱۸)۔ عَیْنُکَا چینیہ دے جنت (سورۃ دھر ۱۸)۔
 عَیْنُکَا یقین خالص (سورۃ نکاح ۱۸)۔

سوال :- تمیز دے اسم عداد خود پآرہ دے ابہام لہے کولووی او یہ لفظ مشترک
 ذکر کولو سورہ خواہام نہ لہے کیپی ؟۔ جواب :- قرینہ موجودہ چہ
 دلتہ مراد چینیہ دے او بودہ (چہ ہغہ لفظ دے اشتقاق او فانتہجرت او مشربہم) دے۔
 قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرِیْہُمْ یہ دے جملہ مستاتفہ کبش مقصد جواب
 دے سوال دے ہغہ دا دے چہ دولس چینیے خود دولس خاندانو تو دے پآرہ
 شوے لیکن کیدے شی چہ دے علمئی دے وجہ نہ دیویل پہ چینیہ یا ندایے
 تعدای او کری نوبیا بہ جگرہ پیدا شی تو جواب او شو چہ قَدْ عَلِمَ اہ۔
 دلتہ عَلِمَ پہ معنی دے عرف سرہ دے۔ کُلُّ اُنَاسٍ مراد دے اُنَاسٍ نہ سبط (خاندان)

دے دا جمع یا اسم جمع دہ مفردیے دے مادے نہ تیشته دے۔

ثُمَّ أَتَانِي تہ ہفہ قوم مراد دے چہ او بہ یے طلب کرے وے۔ مَشَرَبَهُمْ، هُمْ ضمیر یے د جمع پہ اعتبار د معنی د کل سرہ راجع کریدے محکہ چہ کل دلتہ مضاف دے نکرے تہ او پہ داسے وخت کیں رعایت د معنی لازم دے۔ او پہ لفظ د مَشَرَبَهُمْ پہ خائے د عینہم کیں اشارہ دہ مقصدا د عین تہ چہ ہفہ شَرِب دے۔ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ د دینہ محکب لفظ د کُلْنَا پتہ مراد دے او دا امر د باحت دے او منع د ضدا نہ مراد دہ یعنی تحریم د دے او طغیان او ناشکری مہ کوئی۔ رِزْقِ اللَّهِ، د لفظ خوراک (منج سلوی) محکہ کاک د او بود واپوتہ شامل دے۔

سوال :- رزق عورتوں د طرف د اللہ تعالیٰ نہ دے نو دلتہ ولے اضافت یے لفظ د اللہ تعالیٰ تہ او کپوے۔

جواب :- اشارہ دہ چہ دارزق بغیر د تکلیف تہ حاصل شویڈا او اسباب ظاہری تیشته۔ او اشارہ دہ شرافت د دے طعام تہ او اشارہ دہ چہ د دے نسبت موسیٰ علیہ السلام تہ او تکرپی د وجہ د معجزے د ہفہ نہ بلکہ نسبت د دے پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص کرپی۔

سوال :- معتزلو د دے تہ دلیل نیولے دے چہ رزق صرف حلال تہ وئیے شی محکہ چہ اقلہ درجہ د امر د باحت د پیارہ وی نو معلومہ شوه چہ مرزوق حرام نشی کیدلے۔

جواب :- د محکب پہ قرینے سرہ معلومہ شوه چہ دلتہ مراد د رزق تہ عام تہ دے بلکہ صرف من او سلوی او او بہ د گتے نہ راوتلے مراد دی۔ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ، ہرکہ چہ محکب یے دوی تہ وسعت د کرکرد خوراک او خبثت کاک چہ تہ دے مقید پہ یو وخت او مقدار او مکان پور لیکن د وسعت د خوراک او خبثت کاک نہ پہ انسان کیں قوت شہوانیہ او غضبیہ او سبعیہ (درندگی) پیدا کیدی او ہفہ سبب کرپی د پیارہ د فساد، د دے وجہ تہ پہ دے جملہ کیں د فساد اتو نہ منع کوی۔ وَلَا تَعْتُوا د عشی نہ ماعوذ دے یا د عیث تہ او د دوار و معنی یوہ دہ یعنی سخت فساد کول او بعضو پکبں فرق کرے دے چہ عیث فساد محسوسہ تہ وئیے شی او عشی فساد حکمی تہ وئیے شی۔ او دلتہ مراد د عشی نہ عام د ذخیرہ کول،

لَنْ تَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا

میں میرے صبر نہ کرو موتیر یہ جو قسم خوراک یا نہ دے نو دُعا او غوارہ زونہ دیکھا

رَبِّكَ يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ

د خیل رب نہ چہ را او باسی موتیر لہ ہتہ خیزو نہ چہ لا تو کوئی تھے زمکہ

مِنْ بَقْلِهَا وَقِشَائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا

د سبزی د ہتہ نہ او د بادرنگور ترو د ہتہ نہ او د ادکے د ہتہ نہ اد دالو د ہتہ نہ

وَبَصْلِهَا ط قَالَ أَتَسْتَبِدُّونَ النَّاسَ

او د پیازو د ہتہ نہ او وٹیل موتیر علیہ السلام ایا غوارہ تاسو ہتہ خیز

هُوَ أَذْنَى بِالْإِنْسَانِ هُوَ خَيْرٌ أَهْلُ ط

چہ ہتہ لا نہ دے دے یہ بدل د ہتہ خیز چہ ہتہ دیر غورہ دے۔ (رف) کوڑ شی

ناشکری کول او نور ناکارہ اعمال کول۔ فی الارض مراد دے نہ صرف
زمکہ د دوی دہ لیکن غورہ دادہ چہ تہول ملکونہ مراد دی ٹککہ چہ
کٹا ہوتہ د انسانانو سبب وی د پارہ د قحط او خشک سالی او د اسبب
د فساد عامہ دے۔ مفسدین د حال موکدہ دے یعنی معنی د حال پہ
عامل د ذوالحال (لا تعشوا) کہیں موجودہ نو مراد دے نہ منع دہ د
تمادی (اورد مالی) کولوتہ پہ فساد کہیں۔ او بعض مفسرینو وٹیلی دی
چہ داپہ تجرید د معنی باندے حمل دے یعنی د لا تعشوا معنی لا تسبوا
اولا تعشوا دے نو مفسدین حال مقیدہ دے او احتمال نشتہ چہ مفسدین
حال مقیدہ شی سرہ د معنی د لا تعشوا نہ یعنی افساد کلہ پہ طریقہ شرعی
سرہ وی لکہ قتال کول او عمارات د کا خرانو خرابول وغیرہ دے نہ ہم
افساد پہ لغت کہیں وٹیلے شی نو مفسدین قیدایے د دے د پارہ اولگوڈ
چہ افساد پہ بیت د فساد او ظلم سرہ مہ کوئی او شرعی فساد خو جائز دے۔
قائلہ ابو حیان وٹیلی دی چہ پہ دے ایت کہیں دلیل دے چہ خوراک
محبشاک کہیں توسع کول اولذات اخستل او دیر انواع د طعام جمع کول
پہ دے شرط چہ حلال وی نو داجا یزدی۔

مَضْرَاقَاتٍ لَّكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ ط وَضُرِبَتْ

یہ بشارت ہے پس یقیناً سنا سوڈیا (یہ ہفتہ بشارتیں) ہفتہ چہ غوار فی ہے تا سو۔ او واچوئے شو

عَلَيْهِمُ الدِّكَّةُ وَالْمُسْكَنَةُ ط وَبَاءُوا

یہ دوی ہاتھ دے دلت (رسوائی) او خوار (غریبی) او اختہ شول دوی

بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ط ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

یہ غضب دے اللہ تعالیٰ سیرہ۔ داپہ دے وجہ چہ دوی

كَانُوا يَكْفُرُونَ ط بَايَعْتُمُ اللَّهَ

دو چہ کفر ہے کولو یہ ایتونو دے اللہ تعالیٰ

وَيَقْتُلُونَ الدِّينِيَّ بَغَيْرِ الْحَقِّ ط ذَلِكَ

او وڈل ہے پیغمبران بغیر حق (رجوم شرعی) نہ۔ دا

بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٤١﴾

یہ دے وجہ چہ دوی نافرمانی کولہ او وو دوی دحد (شرعی) نہ زیاتے کوونکی۔

۱۔ یہ دے ایت کہیں ذکر دویم عذاب دے یہ بنی اسرائیلو باندے یہ ذکر دے یوسیب دے عذاب بیا استقرار دے عذاب یہ ذکر دے تور واسبا یو دے عذاب سورہ۔ او دایا نلہ دے یہ قول دے عامو مفسرینو چہ ہٹوی وٹیلی دی چہ دا سوال دے دوی معصیت وڈیہ خلور و دلیلو نو سورہ اول دا قول دے دوی چہ کنن نصیر علی ط عامر و احید دلا لت کوی چہ دوی بیا او کنر لو من او سلوی او ہغہ خو نعمت خاصہ دے اللہ تعالیٰ دے او نعمت دے اللہ تعالیٰ بیا کنر کناہ دے۔ دویم دلیل قول دے موسیٰ علیہ السلام چہ ائستبدلکون ودا استفہام انکاری دے دے دپارہ دے زجر او زجر دے نبی دلا لت کوی یہ معصیت دے ہغہ فعل باندے۔ دریم دلیل الدینی اذنی بالدینی ہو حیر دا دلا لت کوی چہ بدل لول دے خبر یہ ادنی سورہ کناہ دے۔ خلورم دلیل اھبطوا مضرا دے وضریت علیہم الدیکۃ اہ دا امر دے اھباط دلیل وڈیہ ہغوی باندے من او سلوی بند شول او دا اھباط سبب او کنر حید لو دے پارہ دے عذاب دے دلت

۴۱

اومسکتت اوروستوچہ نوراسباب ذکر کر پیدی ہغہ کپارہ کا امتداد کذاب
دی تروعت ک نزول ک قرآن پورے۔ اودا قول غورہ دے ک قول ک رازی اوایو
حیان اوصاحب اللباب دمشق نہ چہ ہغوی دیلوانہ پیش کر پیدی چہ دانوال
ک دوی کناہ نہ ک۔ زہ وایم چہ ک ہغوی دیلوانہ پہ مقابلہ ک آخری دلیل ک قول
اول کبش ہیچ وزن نہ لری۔ اومنا سبت ک دے ایت ک بحکبش ایت سرہ پہ طریقہ
ک تضاد سرہ دے یعنی ہلتہ ک دوی ک دعا ک خیر ک پارہ ذکر وہ نواللہ تعالیٰ ہغہ
قبولہ کرہ پہ طریقہ ک اظہار ک معجزے سرہ اوپہ دے ایت کبش ک دوی دعا
ک خیر دیوچہ نہ ذکر کوی چہ پہ ہغہ کبش معنی ک شردہ (یعنی لغت ک نعمت نہ)
اوہغہ سبب شو ک ذلت ک دوی۔

کلام وارجا سوال :- من اوسلوی خود وہ طعم موندی نوہغہ تہ یے
واحد ولے اوئیلوہ۔ جواب :- پہ دے کبش ابو حیان تہ توجیہات ذکر
کر پیدی غورہ قول دا دے چہ دلتہ ک وحدت نہ مراد دا دے چہ اختلاف
اوتبدیل پہ کبش نہ راخی یعنی پہ یوحال دے۔

فادع کنا ربک داهم وسیلہ نیول دی پہ دعا ک موسیٰ علیہ السلام پہ حال
ک ژوند او ک حضور ک ہغہ کبش اور ربک کبش اشارہ دہ اختصاص ک موسیٰ
علیہ السلام تہ پہ مناجات او کلام اور رسالت ک اللہ تعالیٰ سرہ او دا اختصاص
سبب ک قبولیت ک دعا دے۔ یخرج کنا دا مجزوم دے پہ جواب ک امر سرہ
یا پہ لام مقدر سرہ (یخرج)۔ مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ، من بعضیہ ک او مفعول
موصوف پتہ دے یعنی ماکول بعض ماکثبات الأرض۔ اونسبت ک انبات
زمک تہ پہ طریقہ ک اسناد مجازی سرہ دے محکمہ چہ عقیدہ ک ہولو اهل کتابو
دا دہ چہ انبات پہ حقیقت کبش فعل ک اللہ تعالیٰ دے اودیتہ فائستہ اسلوب
ک کلام وئیله شی۔ مِنْ بَقْلِهِا دا بدل دے ک بحکبش مِمَّا تہ پہ واپس راورلو ک
حرف جر سرہ۔ بقل ہغہ ہول شدہ بوتی چہ پنہائی ک ہغوی نہ وی او معلق
عادۃً ہوئی ہوئے سبزی ساگونہ اسباب ک چتئی او سلا د وغیرہ تہ شامل
دے۔ وَ قَتْلُهَا دا ذکر ک خاص دے روستو ک عام نہ محکمہ چہ بقل لفظ دے
روستو شیز و توتہ شامل دے قتل یا درنگ اوترے دواروتہ وئیله شی۔
وَقَوْمُهَا پہ دے کبش درے روایات دی (اولہ۔ غم۔ ہولے دانے ک غلے) دمشق
وئیلی دچی غورہ اول قول دے پہ ہو و جو ہو سرہ۔ اولہ وجہ داپہ یوقرات

کین و ثومھا دے او قراءت یہ منزله کتفسیر سرے وی۔ دویم داچہ دیتہ یے ادنی
وئیلی دی او غم حوا شرف ک خوراکو تو دے۔ دریمہ وجہ داچہ دامناسب دے
د بقل او عداس او بصل سرے او غم حویہ سبز یا تو کین شمار نہ دی۔
وعداسھا تو لو قسمونو ک دالوتہ شامل دے۔ و بصلھا دلیل دے چہ اوکھ
او پیاز ک بنی اسرائیل و پاره حلال و و۔ اوڑ مونو امت کین یہ دے کین اختلاف
دے ک اہل علم و بعضو یہ نیز دوارہ (بغیر ک پیشیدلو) نہ منع دی یہ ہر
حال کین او ک اکثر اہل علمو یہ نیز عموم منع یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
پورے خاص دہ او امت ک پارے بغیر ک وخت ک موغ او مسجد او گھرے نہ ک
ورتللو نہ استعمال یے جائز دے۔

فائدہ:- ابو حیان او آلوسی ک دے پنچو وجو ترتیب داسے ذکر کرے دے
چہ بقل کین صفت ک حرارت او برودت او رطوبت او یبوست راجع دے
یعنی بعض ک ہفے نہ بار درطب دی او بعض حار یا بس دی او بعض حار رطب
دی۔ او قثاء بار درطب دے او ثوم (اوکھ) حار یا بس دہ او عداس بار درطب دی
او بصل حار رطب دے او هرکھ چہ بصل پوخ شی تو بار درطب شی اوکھ
چہ داکی و کپیشی ک بل سر نو یہ یو وصف کین غلبہ راشی پہ بل باندے او داک انسانو
ک مختلف طبائع و سرے مناسبت لری عکس چہ ک بعض انسان طبیعت کین حرارت
زیات وی او ک بعض برودت زیات وی او ک بعض رطوبت زیات وی او ک
بعض یبوست زیات وی تو اطباء ماهران ک ہر انسان مناسب طعام منتخب
کوی ک ہفہ ک صحت ک بدان ک پارہ۔

قال اکتسبنا لکون الذی هو آذنی، ہمزہ ک پارہ ک استفہام تو یحیی دے ابن
کثیر وئیلی دی چہ پہ دے کین سختہ زور نہ دہ ک دوی پہ مطالبہ ک استبدال
باندے نو د دلیل دے چہ دوی معصیت ک پیداے دارنگ ابن کثیر وئیلی
دی چہ ک دوی داطلب پہ طور ک تکبر او ک حرص سرے وود دے و بے نہ
موسی علیہ السلام ک دوی ک پارہ ک اللہ تعالیٰ نہ ک دے سوال او نکرو۔ او
قاعدہ پہ استبدال کین دادہ چہ مقول ک دے مطلوب وی (چہ الذی
آذنی) دے او بآء داخل وی پہ متروک باندے چہ (الذی هو حیث) دے۔
پہ ادنی کین درے قولونہ دی اول داما خود دے ک دتو نہ نزدیکت نہ
وئیلے شی نو دغہ پنچہ غیرو نہ نزد سے ملا ویدال او دارنگ نزدیکت کنایہ ک

د ارزان قیمت ته - دویم داماعود د نالت نه، زالت ته وئیل شی یعنی دغه
 خیز زیل او خسیس دے - دریم قول دادے چه داماعود دے د کون نه په
 معنی د کوز او د یشکنه سره - بالتی هو خیر چه هغه من او سلوی دی او
 قرطبی ادا یو حیان د خیریت (غور والی) شپږ وچه فکر کړیدی اوله وجه داده
 چه د من او سلوی قیمت دیر زیات دے په نسبت د دغه پنځه خیزونو - دویمه
 وجه من او سلوی سره الله تعالی احسان کړے وؤ په دوی او ورته یی د هغه
 د غوراک امر کړے وؤ نو معلومه شوه چه د هغه په خور لوکښ شکر د الله تعالی
 دے او د صفت په دغه پنځه خیزونو کښ نیشته - دریمه وجه چه من او
 سلوی په لذات او غوند کښ ضرور افضل دی د دغه خیزونو ته - غلورمه
 وجه من او سلوی په تکلیفه او بغیر د مشقت نه حاصلیدل او دغه خیزونه
 په زمیندارۍ او نور مشقت وغیره سره حاصلیدی - پنځمه وجه د من او
 سلوی په حلالوالی کښ هیچ شک او شبه نه وه د دے وچه نه هغه ته یی
 طبیات وئیلی وؤ او د دے خیزونو په حاصلیدلو کښ د زمیندارۍ سامان
 اوبیج او شراعه دخل دے او په هغه کښ دیر شبهات حاصلیدی - او شپږمه
 وجه په من او سلوی کښ طبی قواید دومره دی چه هغه په دغه خیزونو
 کښ نیشته - اھبطوا قرطبی وئیلی دی چه دا امر د تعجیز او تذلیل د پام د
 نودا د دوی د پاره سزاو ده نو دلیل شو چه دوی گناه کړے وؤ -
مضرا د انکړه ده یو شمار د بنارونو نه مراد دے یعنی غیر معین او په قرأت
 د حسن وغیره کښ مضر بغیر د تنوین نه راغله دے نو مراد د هغه نه
 مصر د فرعون دے - او د دے نه اختلاف پیدا شویدا په مینع د مفسرینو
 کښ نو بعضو وئیلی دی چه دوی د میدان تیه نه مصر ته واپس راغلل
 او اکثر وئیلی دی چه دوی مصر د فرعون ته واپس نه دی راغلی هاں
 د داؤد علیه السلام په وخت کښ واپس راغلل او دا غوره قول دے او
 مصر په لغت کښ حد ته وئیل شی نو مصر هغه آبادی دی چه د هغه حدود
 معینه دی - فان لکم مما سألتم دا په تقدیر د شرط سره دے یعنې اھبطوا
فان لکم که کوز نشوئ یو شمار ته - نو ستاسو د پاره په هغه کښ ستاسو مقصد
 حاصلیدی په کسب او زمیندارۍ کولو سره -
 فائده: د دے ایت نه د مصر تعریف معلوم شو چه مصر هغه ته وئیل شی

چہ ڈٹوندا ضروریات پکیش پہ اسانہ سرہ حاصلیری وجہ دادہ چہ کوم حائے
سبزی و غیرہ حاصلیری توہلتہ کرمینداری سامان موجود وی اوک زمینداری
سرہ کسبونہ دلوارگی (اینگری) او ترکا نری و غیرہ لازم دی اوک خاروؤک ساتنے
اسباب ہم وی اوک دے ضروریاتو ک پارہ ک بازار ک خرید و فروخت ضرورت
وی تو معلومہ شوہ چہ ک مصر د تعریف متصوص دے یہ نسبت ک تور و
تعریف و توجہ ک فقط یہ کتاب تو کیش ذکر دی۔

ذَٰلِکَ بِمَا کَانَ لَکُمُ الْاِیْمَانُ وَ اَلْمَسْکِنَةُ کَ دے نہ مخکیش عبارت پتہ مراد دے یعنی
دوی یو شانہ لاپل اوہلتہ یے کسبولہ اوزمینداری شروع کرلہ نوک ہفتہ
وجہ نہ کینداری تہ توجہ کمہ شوہ او دنیا پرستی پکیش زیاتہ شوہ تو
داسبب شوہ ذلت او مسکنت ک ہغوی۔ ذَٰلِکَ بِمَا کَانَ لَکُمُ الْاِیْمَانُ کَ ضرب پہ صلہ کیش
علی راغلے دے تو دایہ معنی ک الزام او احاطہ او شمول سرہ دے یا پہ معنی ک
التصاق رجوع کیدلو دے یا داماعود دے ک ضرب علی السکۃ نہ یعنی پہ
سکہ (اوسپنہ تانبہ سرہ زرا و سپین) باندے چہ کٹخہ نقش تانبہ اوہلے شی
نوہتہ و پرورے جوخت شی نو دغسے ذلت او مسکنت پہ دوی پرورے
جوخت اولازم او ہمیشہ شو۔ فرق پہ مینج ک ذلت او مسکنت کیش پہ شو
و جو سرہ دے اولہ وجہ داچہ ذلت امر باطنی دے یعنی فقر ک نفس او حرص
ک نفس اگرچہ مالدار وی لیکن نفس یے خوار ذلیل او حرصناک وی او مفسرین
ولئی چہ "نیشہ دے ہیچ شخص زیات ذلیل او حرصناک یہود یا نونہ" یعنی کدو حرص
او ذلت دیر زیات دے۔ او مسکنت امر ظاہری دے یعنی عادت ک دوی دا کچہ زہا او بے کارہ
کپڑے او پیزار و غیرہ اغوندای خیلہ غریبی بنکارہ کوی۔ دویمہ وجہ ذلت
نہ مراد خراج او جزیہ لگوالی پہ دوی باندے او مسکنت عاجزی ک دوی
پہ محتاج ک مؤمنان تو کیش لیکن بعضو مفسرینو ک دے تفسیر نہ انکار کریدے
ٹکک چہ پہ ہفتہ وخت کیش او دارنگ اوس خو پہ دوی باندے ک طرف ک
مؤمنانو نہ خراج او جزیہ نہ دہ مقرر کرے شوے ہاں ابن حیان و ثیلی دی
چہ دابہ پہ طریقہ ک معجزے سرہ اخبار وی ک قرآن نہ ک دوی ک راتلونکی
حال نہ پہ وخت ک غلبے ک اسلام کیش۔

سوال :- اوس خو یہودیان پہ مالدارگی کیش پہ تہولہ دنیا کیش مشہور دی
نو ک دے ایت خجہ مطلب دے ؟ جواب :- مخکیش ذکر شوہ چہ ذلت او مسکنت

ددوی د مال د کسبی د وجه نه دے بلکه د کچہ اخلاقو د وجه نه دے۔
 جواب علی ماجدی یہ تحقیق سرہ ثابت کریں چہ مال داری صرف خواص و خلص
 د یهود و دودہ او ہرچہ د ہقوی عوام دی نو دیر مفلسان دی حکم چہ د ہقوی
 نظام د سرمایہ دارئی دے چہ یہ ہف نظام کسب عام خلق مفلس او ذلیل وی۔
 قائد کا :- دے نہ معلومہ شوعہ چہ زمینداری سبب د ذلت دے او داسے پہ
 حدیث د ابوامامہ باہلی رضی اللہ عنہ کسب دی چہ ہفہ پہ یوحنا نے کسب سامان زمینداری
 اولید او تو اوئیل یے چہ ما د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ اوریدالی د
 چہ د سامان دچا کورتہ داخل شی نو اللہ تعالیٰ پہ ہقوی کسب ذلت د خلوی (بخاری)۔ ہاں
 امام بخاری دلتہ د مقصد ذکر کریں چہ داپہ ہفہ وخت کسب چہ شوک مشغول شی د دین نہ
 پہ د کاربانتا اوید یکسب د حد نہ ورتیر شی یعنی جہاد او د دین نور کا رتہ یر یر دی۔ حکم چہ
 اللہ تعالیٰ او د ہفہ رسول خوراعت طرق تہ ترغیب و کرہیک۔ لیکن دلتہ مقصد دا دچہ
 د زمینداری پہ وجہ ترمے دین پاتے شی راوا کثر مشاہدہ کسب داسے راجی) تو بیان زمینداری ذلت
 د بآء و بغضب من اللہ دا ترقی دہ پہ عذاب ددوی کسب روستو د ذلت
 او مسکنت تہ تود ذلت مسکنت د پیارہ خوتیر شوعہ کناہ سبب وڈا و د
 غضب او ترقی د عذاب د پیارہ نور اسباب دی چہ روستو ذکر کریں۔
 بآء و پہ معنی د رجعوا دے او بآء د پیارہ د مصاحبت دہ یعنی راوا کر عیدال دوی
 چہ مرگرمے وڈا ددوی سرہ غضب د اللہ تعالیٰ پہ راوا کر عیدال و کسب اشار
 دہ انقلاب د حالت ددوی تہ یا بآء و پہ معنی د استحقوا دے یعنی حقدار
 شو د غضب د اللہ تعالیٰ۔ او بآء یبوء پہ محیر کسب استعمال یریں لکہ و لَقَدْ يُوْنٰا
 بِنَبِيٍّ اِسْرَآئِيْلَ مُبَوَّآ صِدْقٍ (سورۃ یونس ۳۴) او دارنگ پہ (سورۃ عنکبوت ۲۴)
 کسب دی۔ او پہ شرکبش ہم استعمال یریں لکہ پہ سورۃ مائدہ ۱۰۷ او پہ
 دے سورت نہ کسب، او پہ حدیث کسب دواپہ استعمالات موجود دی
 (اَبُو بَرِّصَةَ يَنْعَمُ عَلَى ابْنِ اَبِي بَرٍّ بِمَا نَبِيٌّ)۔ بغضب مراد د غضب تہ ہفہ بلا یا
 او عذابونہ د دنیا دی چہ پہ دوی پاندے وخت پہ وخت نازل شویدی
 او دارنگ غضب کسب اشارہ دہ چہ دوی مجروح شول پہ دنیا کسب د رسالت
 او خلافت ارہی نہ او ہفہ نقل شوینی اسماعیلوتہ۔ مِنَ اللّٰهِ کسب اشارہ
 غنوالی دے غضب تہ او دا دلیل دے چہ اول مَعْصُوْبٌ عَلَيْهِمْ پہ دنیا
 کسب یهودیان دی۔

فائدة :- دالہ پہ سورۃ العمران سلك او سورۃ اعراف سلك او سورۃ مجادلہ سلك
كش هم شته - پہ سورۃ العمران كش ذلت او غضب او مسكنہ ذكر دے۔ ك ترتيب
ك تغيير حكمت به انشاء الله تعالى هلته بيا نبي او سورۃ اعراف كش ذلت او
غضب ذكر شويدي پہ سبب ك عبادت ك عجل او سورۃ مجادلہ كش ك ذلت
سبب مجادہ ك الله تعالى او ك رسول ذكر كړے دے۔

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ، ابن حيان پہ آيت الله كش پنجه وجوه
ذكر كړے دي۔ نهه معجزات ك موسى عليه السلام۔ توراة۔ بعض آيات
ك توراة يعنى هغه آيات تونه چه په هغه كينې صفات وړ ك اخري نبى صلى الله
عليه وسلم۔ قرآن۔ توك آيات تونه ك الله تعالى چه نازل شويدي په رسولانو۔
غوره داده چه مراد ك دے نه بعض آيات ك توراة دي په قريبه ك سورۃ
بقره هغه آيات تونه چه په هغه كش مسئله ك توحيد او تصديق ك
اخري نبى وړ۔ او د افكار په دوى كش مستقر شوك دے ويجه نه لفظ ك كانوا
يے ذكر كړے دے۔ ذَلِكَ اشاره دے استمرار ذلت او مسكنت او غضب الله نه
او كفر بالآيات ك بنى اسرائيلو په سورۃ العمران ك هغه او سورۃ بقره سلك
سورۃ العمران سلك كش ذكر دے۔ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ، اول
قصور ك دوى يے په حق ك الله تعالى كش ذكر كړو نو اوس قصور ك دوى په
بار ك دويو انسانانو كش ذكر كوي چه انبياء عليهم السلام دي او اول كناه
سبب دے ك پاره ك دويم كناه يعنى دغه آيات به بيا نول دوى ته انبيا وړ ك
الله تعالى نو دوى به وړل۔ بِغَيْرِ الْحَقِّ حق نه مراد حق شرعى دے يعنى
داسه جرم چه په شرع كش ك هغه سزا وړل دي لكه قتل ك نفس محترمه
يا ارتداد او يا زنا سرخ احسان (واحد كولو) نه يعنى ك هغه انبياء عليهم السلام نه په دے
جرمونو كش يو جرم هم ثابت نه وړ او دغه خلقو به هغوى لړ وړل۔
سوال :- بِغَيْرِ الْحَقِّ حال دے او حال خوفيدا احترازي وى نو معلوم يږي
چه قتل ك انبياء عليهم السلام كله كله په حق شرعى سره كيدا شى او
حال دا چه انبياء عليهم السلام هوك تولو كناه هوتونه معصوم دي او
خصوصاً ك دغه درے جرمونو نه خودوى بالاتفاق معصوم دي نو ك
دے بِغَيْرِ الْحَقِّ حال خه فائده دے ۹۔

جواب اول :- دا حال مقيدة نه دے بلكه حال مؤكدة دے يعنى قتل

کتابی بہ یہ ہر حال بغیر حق نہ وی تو یہ دے کہیں زیات تشبیح و تنقیح کہ
بنی اسرائیل و مراد دہ۔ جواب دویم :- مراد حق نہ الحق عندا ہم دے یعنی
حق شرعی ہو یہ ہغوی یا نہ دے نہ وڈ لیکن دوی یہ تو خلق پہ خہ نور و
وجوہ و سرہ و ژل لیکن ہخہ و جے ہم کہ انبیاء و قتل دے پارہ موجود نہ وے۔
جواب دریم :- بغیر الحق کہیں باء سببیہ دہ او غیر یہ معنی کہ امر مغایرہ
حق دے او امر مغایرہ حق باطل وی یعنی کہ ہغوی و ژل باطل وڈ یا داچہ
ہغوی بہ دے باطل (کفر و شرک) تردید کوڈ۔

فائدہ بحث پہ پارہ کاثبات کقتل کہ انبیاء علیہم السلام کہیں پہ لاس کہ یہودی یا تو
سورہ :- روستو زمانہ کہیں بعض خلق داسے پیدا شویدی چہ کہ یہودی یا تو
درضا کو لو کہ پارہ ہغوی کہ قتل الانبیاء نہ انکار کوی او داسے خلقو یا نہ دے
الوسی یہ خیل تفسیر کہیں رد کرے دے او ہغوی تہ یے ملحدین
وٹیلی دی او دوی سورہ ہیج دلیل صراحۃ یا اشارۃ یہ قرآن اوست کہیں
بیشترہ۔ ہاں یو دلیل پیش کوی چہ اللہ تعالیٰ پہ سورہ مؤمن ہاں سورہ
صافات ہاں کہیں کہ دوی کہ نصرت ذکر کریدے تو معلومہ شہدہ چہ اللہ تعالیٰ
دوی لہ کہ مقتولیت نہ یے ساقی او عقلی دلیل پیش کوی چہ قتل کہ
انبیاء خواہانت او تذلیل دے او اللہ تعالیٰ انبیاء و لہ کہ اہانت نہ یے ساقی۔
لیکن دا ہغوی لہ ہیج فائدہ مند استدلال نہ دی روستو یہ کہ ہخہ جواب ذکر کردی۔
کاثبات کہ دے مسئلے کہ پارہ کہ قرآن کریم صریح ایاتونہ دادی دا ایت دے
او یہ سورہ العمران ۱۱۱ او ۱۱۲ او ۱۱۳ او سورہ بقرہ ۱۷۷ او
سورہ مائدہ ۷۷ او سورہ نساء ۷۷ دا ایاتونہ صریح دی چہ انبیاء علیہم
السلام شہیدان کرے شویدی پہ لاسونو کہ کافرانو۔ او احادیث پہ
دے یا ب کہیں دیردی اول حدیث کہ ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ چہ
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی چہ سخت تر کہ خلقونہ
پہ عذاب کہیں پہ ورج کہ قیامت ہخہ سرے دے چہ قتل کری ہخہ لہ
نبی یا قتل کری ہخہ نبی لہ (مسند احمد ص ۲۸۷ او ابن کثیر وغیرہ)۔ دویم
حدیث حویل کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہخہ غوینہ کہیزے چہ یہودی
نہ یے پہ ہخہ کہیں زہر گدا کری وڈ پہ ورج کہ خیر او کہ ہخہ اثر بہ ہر حال
بیا واپس کیدلو تر دے پورے چہ وفات کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم

ذہبی وجہ نہ ثابت دے۔ احادیث بخاری ذکر کریدے او ابن حجر فتح الباری
 کیں ذکر کریدے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کدغہ زہر وکدوجہ نہ وفات
 شویدے تو داہم قتل کدنبی دے پہ زہر و سورہ اگرچہ پہ الہ کدقتل سورہ
 نہ دے۔ حدیث دریم ابن کثیر اوسیوطی پہ تفسیر سورہ العمران کیں
 روایت کریدے چہ بنو اسرائیل پہ اول کدورخ کیں دے سورہ انبیاء علیہم السلام
 او ذل او پہ مازیکری کیں یے بیا خیل بازارونہ کولای کپی وڈ۔ حدیث موقوف
 دے لیکن پہ حکم کد مرفوع کیں دے۔ حدیث خلوریم و تنہم من یثیط یا مشیط
 الحدید دون عظمہ و لحمہ ما یصرفہ ذلک عن ویدہ اہ (کد بعض پہ محکنو
 خلق کیں کد اوسپنے پہ منگرو سورہ کدغوی بدانونہ منکر کپے شول اودکی او
 غوثی یے جدا جدا شوے عودے خبرے هغوی لہ کدین نہ اروی نہ دی)
 ابن حجر فتح الباری کیں و تبلی دی چہ دامت کور خلق انبیاء او کدغوی تا بعد ان
 وڈ۔ دارنگ حدیث کدقتل کدزکریا علیہ السلام او کدیحیی علیہ السلام حاکم
 پہ مستدرک صاۃ کیں ذکر کرے دے او دارنگ پہ دے باندے اجماع دہ ک
 علماء مفسرینو مجتہدینو محدثینو کد فقہاؤ او مؤرخینو کد اسلام ہیما انکار
 کدقتل کد انبیاء نہ دے ذکر کرے۔ دارنگ دیر احادیث دلالت کوی چہ صحابہ
 کرام پہ پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے کدقتل پہ بارہ کیں بیریدل۔ او اکثر
 مفسرینو کدے آیا تو تو پہ تفسیر کیں پہ طور کد مثال قتل کد ارمیاء نبی او
 اشعیاء نبی او زکریا او یحیی علیہم السلام ذکر کریدے۔

سوال :- مراد کدقتل نہ ارادہ کدقتل دہ یا سخت وهل دی داناویل دے ک
 منکرینو کد طرف نہ ؟ جواب :- اتفاق دے کد علماء عقائد او اصول فقہ
 چہ ظاہر کدقرآن او سنت بغیر کد حجت صریحہ نہ پرینو دل جائز نہ دی
 (ابانہ ص ۷۷ شرح عقائد نسفیہ ص ۱۱۰)۔ دارنگ نحو پورے چہ حقیقت امکان
 لری تو مجاز نہ تلل جائز نہ دی داہم کد اصولیاتو اتفاقی مسئلہ دہ۔ نو پہ
 دے مقام کیں کد منکرینو سورہ ہیچ صحیح صریح دلیل او قرینہ نیشستہ ماسیوا
 کد اوہامو نہ یا کد رضا کولو کد یهودیا تو نہ چہ پہ هغ سورہ ظاہر او حقیقت ک
 قرآن پرینو دلے شی۔

جوابات کد اوہامو کد هغوی :- اول وہم قتل کدنبی پہ لاسو نو کد دشمناتو
 اہانت دے ؟ جواب :- قرطبی، ماوردی، ثعالبی او نور د مفسرینو لیکلی دی چہ

قتل د انبیاء علیہم السلام شہادت دے فی سبیل اللہ او شہادت کرامت دے
 او اوچتوالے کد رجاء تو دے۔ دویم وہم۔ اللہ تعالیٰ وعدہ ک نصرت ک ہغوی
 کر پیدہ لکھ سورۃ صافات ۷۷ او سورۃ غافر ۱۲۹ ک ہغے چیر جوابات دی
 اول جواب:- نصرت غلبہ ک محبت دہ یا ک ہغوی قصاص اخستل دی ک ہغہ
 قوم ک قاتلینونہ عکھ دا اولہ معنی پہ بارہ ک مؤمنان تو کیں مراد دہ عکھ چہ پہ
 سورۃ غافر ۱۲۹ کیں نصرت ک مؤمنان تو ذکر دے او حال دادے چہ مؤمنان خو
 ویر شہیدان شویدی تو معلومہ شوہ چہ نصرت مستلزم ک عدم قتل نہ دے
 دویم جواب:- قاسمی او آلوسی و ثیلی دی چہ وعدہ ک نصرت ک رسولانوسرہ
 دہ او ذکر ک قتل د انبیاء دے نہ ک رسولان تو لیکن پہ دے باندے اعتراض ک
 چہ پہ سورۃ بقرہ ۱۷۷ کیں ک رسولان تو ک بنی اسرائیلو ذکر دے او پہ ہغے
 کیں ذکر دی ک قَرِیْبًا کُفُّوا لْوَنِّ، اگر چہ ک ہغے جواب دادے چہ پہ بنی اسرائیلو
 کیں ک موسیٰ علیہ السلام نہ تر عیسیٰ علیہ السلام پورے رسولان پہ
 معنی مشہورہ سرہ نہ وڈچہ نومے کتاب او شریعت و کپے شووی تو معلومہ شوہ چہ
 ہغوی انبیاء وڈ او رسولان ورتہ صرف پہ اعتبار ک وحی کیدلو او ک ہغے پہ
 تبلیغ کولو سرہ و ثیلے شویداے۔ دریم جواب:- او دا احسن دہ چہ نصرت
 نہ مراد حفاظت ک ہغوی دے پہ وخت ک قتال کیں نہ پہ وخت ک دعوت
 او تبلیغ کیں او یہودیانو خو انبیاء او رسولان بغیر ک وخت قتال نہ قتل کر پیدی۔
 تنبیہ:- فتاویٰ ک لجنۃ کبار العلماء السعودیہ پہ صلوات کیں دامستلہ پہ
 تفصیل سرہ ذکر کر پیدہ او منکرینونہ ویل کو وکوبانداے حکم ک کفریے
 کر پیدے او دغہ تاویل تو ک ہغوی تہ یے الحاد فی آیات اللہ او تلاعب
 بکتاب اللہ او منکر تباکول ک یہود و سرہ نوم اینسودلے دے۔

ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَاَكَانُوْا يَغْتَدُوْنَ، پہ ذٰلِكَ کیں دہ احتمالونہ دی اول داچہ
 دا اشارہ دہ کفر او قتل تہ حاصل داچہ اول پہ دوی کیں عصیا او اعتداء
 پیدا شوہ نو ک ہغے وجے نہ پہ دو یکیں کفر او قتل الانبیاء پیدا شو نو دامشہور
 خبرہ دہ چہ یو کناہ بل کناہ تہ رابنکل کوی دویم احتمال دادے چہ ذٰلِكَ
 اشارہ دہ ہغہ ذلت او مسکنت او غضب تہ چہ مخکیش ذٰلِكَ کیں ہم ہغے تہ
 اشارہ دہ او دا تاکید دے تو حاصل دا شو چہ ذلت او غضب ک پارم خلور
 اسباب دی کفر۔ قتل۔ عصیان او اعتداء لیکن اول دواہہ خاص دی او

روستو دواړه عام دی. بِمَا عَصَوْا مَا دَعَا عَصِيَان په قرآن کېن دوه دیرش کړته
 ذکرده په اډومعنا نوسره، اول معنی لغوی ده مخالفت د امر د انسان لکه په
 سورة طه ۱۰۹ او سورة کهف ۱۱۰ کېن. دویم مخالفت د امر د الله تعالی په نسیا
 سره چه کناه نه ده لکه سورة طه ۱۱۰ کېن. دریم ترک د اتباع رسول لکه په
 سورة ابراهیم ۱۱۰ کېن. شلورم انکار د رسول نه لکه سورة مؤمن ۱۱۰ کېن.
 پنجم مخالفت د امر د رسول په اجتهادی خطایي سره لکه په سورة العنکبوت
 ۱۱۰ کېن. شپږم کناه صغیره کول لکه سورة حجرات ۱۱۰ کېن. اووم عام چه
 کفر او شرک او نور وکناهو نوته شامل وی او دا په دیر ایا تو تو کېن
 ده. او په دے ایت کېن داعامه معنی مراد ده او بعضی مفسرینو د لته تخصیص
 د معنی کرپه دے ۱. همیشه مخالفت او قتل د انبیاء و ۲. به لوطی کول د انبیاء
 نه انکار کول او دا ټول معاصی په دوی کېن راجع شوی وو. وګانوا یَعْتَدُونَ.
 اعتداء په لغت کېن د حد مقرر نه تجاوز کول دی مطلقاً که د دنیا په کار
 کېن وی او که د دین وی. د تیوی کار کېن اعتداء په سورة بقره ۱۱۰ کېن
 او په شریعت کېن په معنی د تجاوز کولو د حد او د الله تعالی او د رسول نه نو
 اعتداء کفر او شرک بدعات او کناهو نوته شامل دے دلته هم دا معنی
 مراد ده او یو مثال د اعتداء د یهودیا نو ذکر دے په سورة بقره ۱۱۰ کېن
 او په صفت د عامو کافرانو مشرکانو کېن په سورة توبه ۱۱۰ کېن. او آثار
 چه په اعتداء یا تداء مرتب کیږی په قرآن کېن شلور ذکر دی لَا يُحِبُّ اللَّهُ
 سُورَةَ بَقَرَةَ ۱۱۰. ظلم سورة بقره ۱۱۰ او سورة طلاق ۱۱۰ دخول د نار
 لکه په سورة نساء ۱۱۰. طبع د قلب لکه په سورة یونس ۱۱۰ کېن. دلته
 فرق د عصیان او اعتداء ده دے چه د عصیان نه مراد کارونه د فسق او
 فجور دی او اعتداء نه مراد کارونه د بدعات تو دی. یا عصیان په حقوق الله
 کېن دے او اعتداء په حقوق د بندگانو کېن ده.

فائدہ :- اعتداء سره یے کان ذکر کرپیدایے او دار لک د کفر او قتل سره یے
 سره د صیغه د مضارع نه او عصیان سره صیغه د ماضی ذکر کرپیدایے. اشاره ده
 چه عصیان په دوی کېن د مخکیش نه موجود وو په کناه صغیره کولو سره
 په زمانه د موسی علیه السلام کېن او کفر، قتل، اعتداء روستو د زمانه
 د موسی علیه السلام نه شروع شول او کان د دے درے واره فعلو تو سره

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا

یقیناً مؤمنان او یہودیان

وَالنَّصَارَى وَالصَّبِیِّینَ مِنْ آمَنَ بِاللّٰهِ

او نصاریٰ او صابیان چاہے ایمان لایوں (دوی نہ) یہ اللہ تعالیٰ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلْ صَالِحًا فَلَهُمْ

او یہ ورغ . د آخرت او عمل کے اوکرو نیک رہ طریقہ پیغمبر تو دوی لے

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

ثواب (د عمل د) دوی دے یہ نیز در رب د دوی او نہ یہ وی هیچ سیرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يُحْزَنُونَ ﴿۴۲﴾ وَادَّ

یہ دوی باندے او نہ یہ دوی غمزن کیری - او کلا چہ

دلالت کوی چہ یہ دے کارو تو باندے دوی عادت شول او استمراریے پہ ہف
باندے کو و یعنی دغہ کارو نہ یے ثواب او خائستہ کنول او ہمیشہ یے کول۔
نک ربط دے دے بخکبش سرہ دادے چہ ہر کلا فکبش د دوی کتا ہونہ
او عذابونہ ذکر شول نو اوس د عفو د کتا ہونو او د عذاب نہ د نجات
د پیارہ طریقہ ذکر کوی او ہف تہ ترغیب ورکوی۔ دارنگ ہر کلا چہ سرہ
د کتا ہونو نہ دوی فخر کو و یہ نسبتو نو باندے نسبت موسیٰ علیہ السلام
او عیسیٰ علیہ السلام تہ او دانست فقط سبب د نجات یے کنول تو د ہف
وہم تردید کوی۔ نو دا ایت تمہ دہ دے خطاب اول پہ ذکر د ترغیب
ایمان او عمل صالح تہ۔ اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا پہ دے کتب د مفسرینو د وہ
قولو تہ دی اول دا چہ مراد دے نہ منافقان دی چہ صرف دعویٰ ایمان
کوی او دا کافی کنپی او دے قرینہ دادہ چہ ورپے یے ہم کافران ذکر کرپی
دویم قول دادے چہ مراد دے تہ صحیح مؤمنان دی پہ ایمان شرعی
سرہ چہ قرآن او آخری رسول منی۔ او پہ روستور (وَالَّذِیْنَ هَادُوا وَالنَّصَارَى
وَالصَّبِیِّیْنَ) کتب مؤمنان مراد دی محکمہ چہ مِّنْ اٰمَنَ پہ دے توجیہ سرہ
بدل دے د الَّذِیْنَ هَادُوا تہ۔ وَالَّذِیْنَ هَادُوا، د هَاد د وہ معانی دی یو

معنی توبہ کول لکہ پہ دے قول اللہ تعالیٰ (سورۃ اعراف ۱۵۴) کہیں پہ معنی توبہ کولو دے تو مراد ہخہ یہودیان دی چہ توبہ یے کرے وہ د عبادت د عجل نہ دویمہ معنی ہاد پہ معنی د تہود دے یعنی یہودیت یے اختیار کریاے او پہ دے کہیں نسبت د دی یونیکہ تہ مراد دے چہ ہخہ یہود ابن یعقوب علیہ السلام دے نیکن پہ عربیت کہیں ذال بدل شو پہ ذال سرہ (قرطبی)۔

سوال :- یہودیان خود دوس خاندانوں دے تو صرف یہود ذاتہ ولے نسبت خاص کرے شو؟۔ جواب :- قاسمی وٹیلی چہ اسرائیلیان چہ داویا کالوہ روستو زور وطن تہ واپس راغلل نو اکثر نسل د یہود اپاتے شوے وڈ او نور نسلونہ اکثر ختم شوی وڈ۔

سوال :- دلتہ یے والیہود ولے نہ دے ذکر کرے؟

جواب :- یہودیان نو د خیلے دیندارگی دعویٰ پہ دے لفظ پورے خاص کرے وہ چہ اَنَا هَذَا تَارِئِيكَ اوحال دادے چہ روستو پہ نور شرکیا تو او کفر یا تو کہیں اختہ شوی وڈ د ہخہ پرواہ یے نہ کولہ او پہ دے ایت کہیں مقصد د د پہ باطلود عو و باطلہ وَالنَّطَرِي داجم د نصرانی دہ او ہخہ منسوب دے نصران تہ یا ناصرہ تہ چہ نوم د یو کلی وڈ پہ فلسطین کہیں چہ د بیت المقدس نہ پہ شمال جانب کہیں تقریباً او یا میلہ لرے وڈ۔ او پہ ہخہ کلی کہیں عیسیٰ علیہ السلام پیدا شوے وڈ او پہ ہخہ کہیں او سیدالو نو چاہہ چہ د ہخہ تابعداری کولہ نو ہخہ تہ بہ نصرانی وٹیلے کیدالو۔ او احادیثو کہیں ہم لفظ د نصرانی استعمال شویدے دے وچہ تہ د ہغوی پہ بارہ کہیں عیسائی لفظ استعمال نہ دی پکار محکہ چہ ہغوی خو اوس د عیسیٰ علیہ السلام تابعداری پر بینود لے دہ او چاہہ داوجہ تسمیہ ذکر کریدہ چہ دوی تہ نصاریٰ محکہ وٹیلے شی چہ دوی د عیسیٰ علیہ السلام نصرت کرے وڈ نو دا توجیہ ضعیفہ دہ۔ وَالصَّبِيحِينَ دالفظ د صبا نہ اختہ شو دے صبا پہ معنی د مائیل کیدالو دے صابی پہ عرف کہیں ہخہ چاہہ وٹیلے شی چہ یودین نہ بل دین تہ مائیل شی او د قرآن پہ اصطلاح کہیں صابغین د داسے جماعت نوم دے چہ یہود او نصاریٰ او مژ منا نہ دی نو د دوی پہ بارہ کہیں دیر مختلف اقوال دی اول قول دادے چہ دا د ابراہیم علیہ السلام قوم وڈ چہ د ستور و عبادت یے کولو د روم صابیئو د او و سیارات (ستور) عبادت کوڈ او د ہندا صابیئو د ثوابت ستور و عبادت کوڈ او روستو دوی

دھرستوری پہ نوم بت جو کچھ ہفتہ تہ بہ یے ہیکل وٹیلو اوڈ ہفت عبادت
 بہ یے کوڈ روستو پہ دوی کبش چلے چلے پیدا شوے نوڈ بجا ہدا، عطاء، سعید
 بن جبیر او حسن بصری قول دے چہ دا بے دینہ قوم دے او ابو العالیہ، ربیع
 بن یونس وغیرہ نہ روایت دے چہ دا کتابیان دی ٹکھ چہ زبور یے لوستلو
 اوڈ دے وجے نہ امام ابو حنیفہ او اسحاق بن راہویہ رحمہم اللہ علیہم پہ دوی
 باندے کا اہل کتابو حکم پہ بارہ نکاح اوڈ بیچہ کبش جاری کرے دے۔ ابن
 جریر کہ حسن بصری نہ نقل کرے دے چہ زیاد تہ خبر او رسید الوچہ
 صابغین پتھہ مونٹھو نہ کوی او کعبہ تہ لے کوی نو ہفتہ ترینہ جزبہ لرمے کہ
 بیا خبر شوچہ دوی د ملائیکو عبادت ہم کوی نو بیا یے وریا باندے جزبہ
 مقرر کرے او دا بے قول کا ابو جعفر رازی نہ ہم نقل دے او ابن ابی حاتم
 کا ابو الزناد نہ روایت کریدے چہ دا دا بے قوم وڈ چہ کہ عراق پہ کوئی
 کلی کبش او سیدال او ہول انبیاء یے منل او پہ کال کبش دیوش روٹے یے
 نیولے او یمن تہ بہ یے لے کوڈ پتھہ مونٹھو نہ بہ یے کول او خلیل وٹیلی دی
 چہ دے خلقو خان ک نوح علیہ السلام پہ دین باندے کٹرلو۔ قرطبی وٹیلی
 دی چہ دوی بہ لا الہ الا اللہ وٹیلو او عقیدہ یے کا تاثیر کہ ستور و لہ چہ
 کا عالم تدبیر داستوری کوی۔ او قتادہ او کلبی وٹیلی دی چہ دوی کہ یہود و
 او نصاریٰ پہ مینج کبش قوم دے اوڈ سرو تو مینج یے خریلو اوڈ خان تہ بہ یے
 نسلی عضو پر یکولہ اوڈ دوی قبلہ (مہب الجنوب) یعنی قطب ستورے
 وڈ۔ حاصل کہ دے اقوالو دا دے چہ کہ دے خلقو یو خاص دین نہ وڈوہاں
 کہ قرآن ک نزول پہ وخت کبش دوی کہ شام او عراق پہ حداد و کبش او سیدال
 اوڈ توحید او رسالت عقیدہ پکبش وہ او خان تہ بہ یے انصار یحییٰ علیہ
 السلام وٹیل او زبور یے لوستلو ٹکھ چہ ہفتہ صرف کہ فضا ٹیلو کتاب وڈ
 احکام پکبش نہ وڈ کہ دے وجے نہ دوی کہ خاص احکام موپا بند نہ وڈو معلومہ
 شوہ چہ دوی ہم کہ یہود او نصاریٰ پشان کہ کتاب اوڈ نبی دعویٰ کولہ او
 حال دا دے چہ ایمان یے ہیچ نہ وڈ نوڈ دے وجے نہ یے دلہ ذکر کر وچہ
 صرف پہ دے نوم او نسبت سرہ نجات نہ شئی موند لے او قرآن کریم کبش
 کہ دوی ذکر پہ سورۃ مائدہ ۶۹ او سورۃ حج کل کبش راغلے دے وجہ کہ
 فرقہ دایا تو نو تر مینج پہ سورۃ مائدہ او سورۃ حج کبش ذکر دے۔

سوال :- یہ دے ایت او سورۃ مائدہ کتب ک دے مخلور و دلو ذکر شویدا
او سورۃ حج کتب یے شپہ دلے ذکر کریدای ؟

جواب :- یہ دے ایت او سورۃ مائدہ کتب مقصد ار د کول دی پہ ہغہ چا
باندا ہے چہ دعویٰ ک دین او کتاب سماوی کوی او کفر او شرک پہ کتب
موجود وی نو ک ہغوی بیان کوی چہ صرف دعویٰ کافی نہ دہ دیار ک نجات
او سورۃ حج کتب ک دنیا ک غٹو دلو ذکر مقصود دے نو ہلتہ یے شپہ دلے
محکمہ ذکر کریدای ۔

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا ، داخبر دے کرائے نو سوال
دا دے چہ الذین امنوا او مَنْ آمَنَ خو یو معنی لری او ک اسم او خبر پہ
میخ کتب فرق ضروری دے ؟۔ جواب عل محکمہ ذکر شول چہ مراد الذین
امنوا تہ دعویدار د ایمان دی یعنی منافقان او پہ خبر کتب ک آمن نہ مراد
ایمان شرعی دے نو حاصل داشو چہ دغہ مخلور دلے صرف کربہ د ایمان
پہ دعویٰ سرہ نجات نشی موندلے شو پورے چہ صحیح ایمان یے نہ وی
قبول کرے او پہ دے خبر کتب لفظ ک منہم پتہ مراد دے ۔ جواب داخبر ک
ان نہ دے بلکہ دابدال دے ک الذین ہادوا تہ او خبر کرائے روستو فکھم
أَجْرُهُمْ تہ دے او پناہ دے پہ ہغہ قول چہ الذین امنوا تہ مراد صحیح مؤمنان
دی او الذین ہادوا تہ کتب دہ قسمونہ دی یو ہغہ چہ ہغوی صحیح
ایمان نہ لری او دویم ہغہ چہ صحیح ایمان لری نو دلتہ دویمہ دلہ مراد
دہ یعنی ہغہ یہود و نصاریٰ او صابئین چہ صحیح ایمان لری نو ک ہغوی
حکم دادے چہ فکھم أَجْرُهُمْ تہ ۔

سوال :- یہ دے دہ ایمان بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ سرہ خو پورہ ایمان
نہ حاصل پیری شو پورے چہ رسولان ، کتابونہ ، ملائیک او تقدیر اونہ معنی
او دارنگ ک دغہ دو مؤمنل خو یہ یہود و نصاریٰ کتب دے ؟

جواب :- دلتہ مراد ک ایمان تہ ایمان شرعی قرآنی دے یعنی کوم ایمان تہ
چہ قرآن او آخری رسول دعوت و رکوی ہغہ مراد دے او ذکر دہ ایمانیات
اشمارہ دہ ذکر ک طریقین او مراد تربینہ تہول ایمانیات دی ۔ حاصل ک ایت
دادے چہ یہود و نصاریٰ او صابئین تہ دعوت دے ک ایمان بالقرآن و
الرسول تہ پہ شرعی طریقہ سرہ محکمہ چہ روستو ک نزول ک قرآن تہ یہودیت

أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ ط

واخسته مونجه پنجه و عده ستاسو او پورته کرو مونجه ستاسو دياسه طور غر .

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ

(راويل مونجه) او نيسو هغه كتاب چه در كړيد مونجه ستاسو ته په كوشش سر او ياد كړئ هغه احكام چه به مونجه

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۲۳﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ

د دې د پامه چه په شئ رد كنه مونجه دا ورنه) - بيا مخ واړو و تاسو روستو

وغیره منسوخ شويدي. د دې وجه نه هغه قول ته حاجت نيشته چه دا ايت منسوخ شويدي په ايت د سورة العمران ملك هغه بلكه ايمان بالله او باليوم الآخر تعبير دے د مكمل دين اسلام نه .

قُلْ هُمْ أَجْرُهُمْ عَمَّا كَرِهُوا ، په روستي توجيه سره دا خبره د ازان د پاره او هر كله چه دغه اسم چه الَّذِينَ آمَنُوا دے متضمن دے معني د شرط لره نو خبر كېن يې فا د دے وجه نه ذكر كړله - وَلَا خَوْفٌ اَهْ ، عدم د خوف او حزن كناية ده د دخول د جنت نه اولاً بغيره دخول د جهنم نه او نور تفسير د دے مخكېن تيار شوے دے .

قَالَ ۱- ابو حيان د قشيري ته نقل كړيداي چه د دے نه معلومه شوه چه هر كله اصل يو وي اولارے كېن اختلاف وي نو دامانع د قبوليت نه له دے نو چا چه رشتيني ايمان په الله تعالى اولرلو او د هغه حقوق او صفات او منل تركه په نومونو (د جماعتونو) كېن اختلاف وي نو دا نقصان نه وركوي په حصول د رضا د الله تعالى كېن .

ملك د دے ايت نه دويم خطاب شروع دے تر ملك پورے او په ديكېن دوه حصه دي په اوله حصه كېن درې حباثات د بني اسرائيلو د مشرانو ذكر كوي ۱- لوط مانتول په باره د كتاب الله كېن . ۲- حيله كول په احكامو د الله تعالى كېن ۳- قتل كول د پاره د دنيا او په پاكو خلقو بابتك بيهتان لگول او پنجه حباثات د دوي د كشرانو د ذكر كوي او هغه پنجه قسمونه وؤ په دوي كېن (۱) تحريف معنوي كوونكي (۲) منافقت كوونكي (۳) تقليد كوونكي اميان (۴) تحريف لفظي كوونكي (۵) د جنت دعوے كوونكي سورة د ناكاهه

ہمارے ہوتے۔ اوپر آخر میں تہذیب دہ دے خطاب پہ تجویف اخروی او بشارت اخرویہ سرے۔

تنبیہ :- کہ دے ایت نہ ترسے پورے تقریباً پتھوس خیالات کہ بنی اسرائیلو ذکر کوی او دغہ اسباب کا انتقال کا نعمت کا رسالت او خلافت دی کہ دوی نہ بنی اسرائیلو نہ۔

ربط کہ دے کہ مخکس ایت سرے دادے چہ ہر کلمہ کہ دوی شلو و غنہ معاصی (گناہوں) ذکر شول کفر قتل عصیان او اعتداء، نو دوی کہ ہفتہ انکار کو نوادس کہ ہفتہ تفصیل ذکر کوی چہ مختلف واقعات دی او دوی کہ ہفتہ انکار لشی کولے او میتج کبش اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا پہ طریقہ کہ جملہ معترضے سرے کہ دویم ربط دادے چہ تیر شوی ایت کبش ذکر کہ ایمان یا للہ والیوم والاخر او عمل صالح او شوق پارسہ کہ نجات نو یهود او نصاراؤ دعوی کولہ چہ مونبرہم دا صفات لرو نو مونبر نجات والا یونوادس جواب کوی چہ ستا سودا سے عیادت دی چہ ہفتہ عمل صالح لشی و ثیلے کیدے بلکہ یہ ہفتہ سرے ایمان زائیل کیدی۔

وَ اِذْ اَخَذْنَا مِیْثَاقَکُمْ ہر کلمہ چہ دوی پہ زمانہ کہ موسیٰ علیہ السلام کبش پہ تورانہ باندے عمل کولو کبش سستی شروع کرلہ او کہ ہفتہ احکام مولہ یے مخالفت کولو نو اللہ تعالیٰ پہ دوی باندے طور غرا ویت کر وہ واسطہ کہ جبریل علیہ السلام او دوی تہ یے پہ واسطہ کہ موسیٰ علیہ السلام او ثیل چہ پہ تورات باندے پورہ عمل شروع کرئی او مخالفت مہ کوئی مہنی دا غر در باندے در غور زوم او ہول بہ ہلاک شئی نو دوی اقوار او کروہ پورہ عمل کولو او کہ دے میثاق تفصیل یے پہ لفظ دُخْدَا مَا اَتٰیٰکُمْ اَہ سورہ ذکر کریدے۔ او کہ دے میثاق تفسیر پہ نور و طریق و سورہ چہ (عہد کہ توحید یا ایجاد عقل دے پہ ہر انسان کبش یا عہد کہ الست بریکم دارنگ تور اقوال دی) دا مناسب نہ دے ہاں پہ تورات کبش دغہ عہود ذکر و۔

سوال :- میثاق مفردے نو جمع تہ ولے مضاف کرے شوہ
جواب علیہ کمر پہ ناویل ذکر کل واحد سرے مراد دے لکہ یخرجکم طفلاً (سورہ غافر ۷۷)۔ جواب علیہ میثاق پہ حقیقت کبش یودے نو کہ جمع یے

ذکر کرے وہ نواحتمال راتلوک تغاثر د میثاق پیدا اکیدا لو۔

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ دالہ یہ سورۃ اعراف سلا کتب ہم ذکر دے۔ طور یہ لغت د عرب کتب ہر شین غرتہ و ٹیلے شی مؤرخین و لیکلی دی چہ یہ جزیرہ غاسینا کتب دیر غرونہ دی ہریوتہ طور و ٹیلے شی لیکن کوم طور کتب چہ میقات د موسیٰ علیہ السلام شوم و وہغہ تہ اوس جبل سینا و ٹیلے شی اودا طور ہغہ دے کوم چہ میقات والا دے یا بل دے چہ د ہغہ پہ خوا کتب بنی اسرائیل اوسیدال۔ رفع پہ قرآن کریم کتب یو کم دیرش کرتہ ذکر دے د ہغہ تہ یہ دولس محایو نو کتب رفع پہ معنی د رفع د درجا تو او عزت و رکوب دہ (ہغہ بہ پہ خیل خیل مقام کتب راجی) او اولس محایو نو کتب رفع پہ معنی حقیقی سورہ دلتنہ ہم رفع پہ معنی حقیقی دہ او چتول د خیل محایو نہ فَوْقَکُمْ لَفْظَ د فوق پہ قرآن کتب یو مخلو نیست کرتہ راعلہ دے پہ نہہ معانی سورہ اولہ معنی زیادت پہ صفت یا جسم کتب لکہ قما فوقہا سورہ بقرہ سلا، دویمہ معنی علیہ پہ حجت کتب سورہ العمران ۵۵، دریمہ زائد د پام د تاکید (سورہ نساء سلا)، خاورمہ اسمانی نعمتولہ (سورہ مائدہ سلا)۔
 یختمہ صفت د اللہ تعالیٰ ہغہ ہم معنی حقیقی دہ او چتوالے لیکن بغیر د تکیف او بغیر د تشبیہ نہ (سورہ انعام سلا)۔ شپرمہ زیادت د عقل او د مال (سورہ انعام ۱۶)۔ اوومہ پہ معنی د علی سورہ (سورہ انفال سلا)۔ اتمہ او چتوالے د زمکے د پاسہ (سورہ ابراہیم سلا)۔ نہمہ معنی ترقی د کپہ عذاب کتب (سورہ لعل ۸۸)۔ نو دلتہ تورے معانی نشی کیدا لے یعنی اصل معنی مراد دہ چہ او چتوالے دے۔ پہ قرینہ د رفع سورہ دے ایت او د سورہ اعراف د ایت الفاظ (رفع۔ فوق۔ نشق۔ ظلة۔ واقع بہم) بشکارہ دلالت کوی چہ مراد دے نہ حقیقی او چتوالے دے یعنی غریبے د دوی د پاسہ او چت کرد لکہ د وریج یا چھتری پشان او غالب گمان و چہ د دوی د پاسہ یہ راپریوٹی۔ او دے تائید پخیلہ یہود یا نو کرے دے تالہود چہ شرح د تورات دہ پہ ہغہ کتب دے رفع حقیقی ذکر کرے دہ او بل کتاب جیوش انسا ئیکلو پیدا یا صلی علیہ وسلم کتب ہم دا تصریح کرے دہ (ماجدی)۔ دلتہ چہ کومو مفسرینو دے رفع حقیقی تہ انکار کرے دے او قسما قسم تا ویلوتہ کریدی ہغہ بے ضرورتہ او حقیقت پرینودل او مجازتہ تلل دی او چہ

ورسره ئے دا عقیدہ وی چه معجزه نه منی توهغه نحو که منکرین حدیث پشان
که معجزاتو منکر او که عقیدے نه بدعتی دے مواهب الرحمن کنش و تبلی
دی چه دا قول که منکرین حدیث دے۔

سوال :- غریب ورته کول نحو مجبور کول دی ایمان ته او جبری ایمان نحو
قبول نه وی او دارنگ که لا اکراه فی الدین نه هم خلاف راشی ؟

جواب :- تفسیر فتح البیان که ثواب صدایق حسن خان کنش لیکلی دی چه
قفال و تبلی دی چه دا اجبار او الجاء نه ده بلکه اکراه ده فرق دادنه چه
که اجبار سره اختیار که انسان باقی نه پاته کیبری لکه ایمان په وخت غرغره
رزنکدن کنش دا قبول نه دے او اکراه سره خوا اختیار باقی پاته وی یعنی
که اکراه په وخت کنش انسان سوچ او کړی نوچه کوم طرف ته ورته انسان
او غوره بشکاره شی توهغه اختیار کړی او په داسه وخت کنش ایمان
زموږ په دین کنش هم قبول دے لکه چه که دیو انسان په سر باندے توره
کبشود لے شی او ورته او تبلی شی چه ایمان را وړه کښی وژلے کیرے نوکه
مغه کلمه که ایمان او وائی توهغه قبول ده صحیح حدیث په دے باندے
دلیل دے او په سورة نساء کک کنش هم داسه ثابت ده - دارنگ زموږ په
دین کنش که سزا کا نو او حد و د ویرے که وچه نه یو انسان طاعت کوی او که
کنا هونونه حان ساقی نو دا هم سبب که ثواب دے - او هر چه لا اکراه
فی الدین دے نو که هغه که دے سره هیچ منافات نیشته که هغه تفسیر په
النساء الله به خیل محائے کنش راشی -

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ، دلته قلنا پت مراد دے او دا تفصیل که میثاق دے
قوت په معنی که کوشش سره دے یا په معنی که عمل کولو یا په معنی که
نیت او اخلاص سره یا په معنی که استطاعت سره او اخذ نه مراد عمل
کول دی یا مراد که دے نه را نیول دی په بنی لاس سره او دا که کتاب ادب که
چه هغه په بنی لاس کنش کلک رانیسی - او مَا آتَيْنَاكُمْ نه مراد تورات دے -
وَادْكُرُوا مَا فِيهِ ذِكْرًا دے په ژبه سره تلاوت او درس کول او په زړه
سره سوچ او فکر که هغه په معانی او مقاصد او کنش او په ژبه او زړه دواړو
سره یعنی درس و تدریس که الفاظ او ده معانی - او هر کله چه درجه که عمل
اهم ده توهغه ئے مخکنش ذکر کړی او لوستل او فکر کول اگر چه مقدم دی

ذَلِكَ قَوْلُكَ فَضَّلُ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ

دے لوظ تہ۔ نو کہ تہ وے فضل دے اللہ تعالیٰ یہ تاسو باندے اور رحمت دے حقہ

لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۴۲﴾ وَلَقَدْ

خا منا وے یہ تاسو دے ہلاک شود تہ۔ او یہ تحقیق سرہ

لیکن ہنہ یے روستو راڈو۔ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ مراد دے عذاب تہ۔ یح کیدل او متقی جو ریدل او دے منہیا تونہ عات ساتل دی۔ اشارہ دے چہ درس او تدریس دے کتاب اللہ او یہ ہنہ عمل کول سبب دے حصول دے تقویٰ دے یہ دغہ تہو معانوسہ۔ او قرطبی دے ایت یہ ذیل کیں لیکلی دی چہ مقصود دے اللہ تعالیٰ دے کتاب تونہ یہ ہنہ باندے عمل کول دی صرف تلاوت او ترتیل دے ہنہ مقصد تہ دے بلکہ صرف عمل دے تلاوت خوشاتہ غور زول دی دے کتاب نویا وائی چہ داعہدا یہ موثر باندے یہ بارہ دے قرآن کیں لازم او واجب دے نو موثر تہ امر کرے شوے دے دے اتباع دے قرآن او عمل کول یہ ہنہ بات لیکن موثر پرینود لے دے پشان دے یہود او نصاراڈ او حدیث دے موطا یے ذکر کرے دے چہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ یو شخص تہ او ٹیل چہ تہ خونن یہ داسے زمانہ کیں یے چہ فقہاء یے دیر دی او قاریان کم دی دے حدود دے قرآن حفاظت کیدے شی او حروف یے ضائع کولے شی (مراد دے تہ نہ قبیاع نہ دے بلکہ دے اہتمام کمالے دے) سوال کوڈنکی لیر دی او ور کوڈنکی دیر دی۔ مونٹو تہ اوردہ کوی او خطبے لتا یے وائی عملونہ شروع کوی مخکبش دے خواہشاتونہ۔ او روستو یہ بلہ زمانہ راشی چہ فقہات والا (پوہہ لرونکے یہ مقاصد او دے قرآن) یہ لیر دی او قاریان یہ دیر دی دے حروف دے قرآن حفظ یہ دیر دی او حدود دے ہنہ یہ بریادین سوال کوڈنکی یہ دیر دی او ور کوڈنکی یہ لیر دی خطبے یہ اوردے وائی او مونٹو تہ یہ لتا کوی یہ خواہشاتو باندے یہ شروع کوی مخکبش عملونہ یعنی فرض اعمال یہ تہ کوی دے ہوی تابعداری یہ کوی۔ زہ وایم چہ زمونہ زمانہ ہم دغیہ دے موثر وینو چہ دے حفظ دے قرآن مدارس او اہتمام دیر زیات دے او دے قہم دے قرآن اہتمام دیر کم خلی کوی او خطبے اوردے اوردے وائی او مونٹو تہ یہ تادی سرہ کوی (والی اللہ المشتکی)

یہ دے ایت کیش ذکر و حیثیت ک ہفتوی دے پہ لفظ ک تولیٰ سورہ اوہغہ
متضمن دے دیر و قباحت و سورہ اوہغہ قاسمی نقل کر پیدای ذکر قال نہ
او ابو حیان ہم ذکر کر پیدای اوہغہ ک دوی پہ تورات کیش ذکر دی لکہ
تحریر ک کلماتو، ترک ک عمل پہ کتاب یا ندے، قتل ک انبیاء و کفر بالآیات
اذیتونہ و رکول موسیٰ علیہ السلام تہ، او نورے دیرے بد عملی چہ
ک دوی پہ محکمو اور دستنوکیش موجود وے۔

سوال :- تولیٰ خو محکم کیش قبولیت عواری دلتہ خو قبولیت ک میثاق ذکر
نہ دے ؟ جواب :- ک دے سورت پہ ۳۱ کیش قبولیت ذکر دے ک قالوا
سبعینا سورہ او تولیٰ یے ذکر دہ پہ عصینا سورہ او سبب ک تولیٰ یے ہم ذکر
کرے دے پہ اشربوا سورہ۔

سوال :- ثُمَّ اَوْ مِنْ بَعْدِ اَوْ دوارہ پہ روستو والی یا ندے دلالت کوی
نودا خو تکرار دے ؟ جواب :- ثُمَّ کیش ذکر دے روستو والے ک تولیٰ قبولیت
تہ او مِنْ بَعْدِ اُولَئِكَ کیش اشارہ دہ روستو والی ک زمانے تہ چہ ک تولیٰ
زمانہ ک قبولیت تہ لہرہ روستو وہ یَا مِنْ بَعْدِ اُولَئِكَ سورہ اشارہ دہ اخذ
میثاق اور رفع ک طور تہ۔

كُلُّوْا قَضٰى اللّٰهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ يٰہ دے کیش دیر اقوال دی ک مفسرینو۔
(۱) فضل اسلام دے اور رحمت قرآن دے (۲) فضل قبول ک توبہ او
رحمت عفو ک گناہ (۳) فضل توفیق ک توبہ اور رحمت قبولیت ک توبہ۔
(۴) فضل بعثت ک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور رحمت ک ہغہ زمانہ
موتدال۔ بناء پہ قول اول او ثلورم سورہ مقصود پہ خطاب کیش موجودہ
بنی اسرائیل دی پہ وخت ک نزول قرآن کیش۔ یعنی ک اللہ تعالیٰ ارادہ وہ
چہ دوی تہ پہ آخری رسول او قرآن رالیری ک دے وچے نہ پے دوی
باندے عذاب ک دنیا رانہ و ستلو او بناء پہ دویم او دریم قول محکم ک
بنی اسرائیل مراد وچہ اللہ تعالیٰ ہغہ وخت ہفتی لہ توفیق و رکرو او
توبہ یے قبولہ ثنویہ اگرچہ دیر کر تہ گناہ او بیا توبہ ک دوی وے تو
ک دے وچے تہ یے دوی ک مہلک عذاب نہ بچ کرل۔

لَكُنْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ دلتہ خسران پہ معنی ک استیصالی عذاب ک دنیا دے
یا خلود دے پہ جہنم کیش پہ آخرت کیش پہ بارہ ک ہغہ کسا نو کیش چہ

عَلَّمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ

یہ وہ ہے تاسو پہ (خال) دھتہ چاہے زیلتے ہے کریو ساسو وہ وہ دیر د خالی کنس

فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿۷۵﴾

تو او وٹیل مونہ ہغوی تہ شی شاد وکان ذلیلان ۔

صیح کفر او شرک ہے نہ و و کرے۔

ہک ربط کہ مخکس ایت سرہ دادے چہ اول ہے صریحی کناہ د دوی پہ تقض
 د میثاق سرہ ذکر کر و نو اس تقض د میثاق پہ طریقہ د حیلہ کولو سرہ
 ذکر کوی او دا اشارہ دہ پتہ کناہ کولو تہ۔ محکمہ حیلہ کر ارادہ د کناہ کوی لیکن
 محان د خلقونہ پہ طریقہ د حیلہ سرہ پتوی نو دا د نقض میثاق دویم قسم
 دے چہ د دوی د مشرانو تہ روستو دویمہ زمانہ کنس و و۔ دویم ربط دادے
 چہ مخکس فضل او رحمت ذکر شو پہ دوی باندے نو سوال پیدا شو چہ
 دے واقعہ تہ روستو پہ دوی باندے ہیچ عذاب نہ دے راغلی؟ تو پہ دے
 ایت کنس دھے جواب کوی۔ دریم ربط داد چہ مخکس ذکر د اول د عیادت د مشرانو
 د هغوی دے او پہ دے کنس د دوی یو قسم حیلہ د کردہ چہ حرام خیز حلالوں
 دی پہ حیلہ سرہ او روستو پہ دویم قسم حیلہ ذکر کوی: د دے واقعہ تفصیلی
 ذکر پہ سورۃ اعراف ۳۱ کنس دے دا واقعہ د زمانے د داؤد علیہ السلام
 دہ او هغه قریے والا چہ دا کار ہے کرے و وھے تہ ایلہ وٹیلے کیدالہ او اس
 زمانہ کنس هھے تہ عقبہ داؤد وٹیلے کیدری۔ او ابتداء د دے قصے دادہ چہ
 اللہ تعالیٰ بنو اسرائیلو تہ پہ واسطہ د موسیٰ علیہ السلام او قرمائیل چہ
 پہ هفتہ کنس یو ورخ د عیادت د خیل رب د پاسہ خاص کر پی او غورہ
 ورخ د جمعہ دہ تو اول دوی پہ انتخاب د ورخ کنس اختلاف او کرو وھو
 اکثریت ورخ د خالی غورہ کرلہ او د اللہ تعالیٰ د غورہ والی ہیچ لحاظ ہے
 اونہ کرلو داسے پہ تفسیر د سورۃ نحل ۱۲۱ کنس راغی نو د خالی پہ ورخ
 پہ دوی باندے د دنیا ہر کار حرام کرے شو کہ ہر کار کول و ویا تو رخہ
 تجارت وغیرہ۔ دا عمل چلیدلو تہ دے واقعہ پورے لیکن پہ دوی کنس
 نور فسق و فجور ریات شول لکہ پہ سورۃ اعراف ۳۱ کنس (يَفْسُقُونَ)
 ذکر دے د دے وجہ تہ اللہ تعالیٰ پہ هغوی باندے د خاص ابتلاء ارادہ او کرے

چہ تفصیل ہے سورۃ اعراف کتب ذکر دے۔ حاصل ہے دادے چہ یہ دوی
 کتب یوولہ داسے پیدا شوہ چہ کہ مہیا تو نیولو دیارہ ہے یہ ورجہ کد خالی
 کتب حیلہ چورہ کرلہ چہ روستو کہ ہفتہ ذکر رائج۔
 وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ بِهٖ عِلْمًا اَوْ مَعْرِفَتًا کتب فرق دادے چہ معرفت کذات معلوم
 سرہ تعلق لری او علم کہ ہفتہ کد حالاً تو سرہ تعلق لری نو دلتہ دوا احتمالہ
 دی اول داچہ علم یہ معنی کہ معرفت سرہ دے او اَلَّذِیْنَ کد ہفتہ مفعول دے
 او علم یہ معنی کہ معرفت یہ قرآن کتب دیر رائج دے۔ دویم احتمال دادے
 چہ علم یہ حیلہ معنی سرہ دے او مضاف پتہ دے یعنی احوال الذین اہ۔
 سوال :- کہ دے قصہ یہ ابتداء کتب ہے لفظ کا ذہ دے ذکر کرے یہ شان
 کد نور و واقعات بلکہ دلتہ عَلَّمْتُمْ اویہ سورۃ اعراف کتب واسئلہم عن
 القریۃ اہ ذکر دے ۶۔ جواب :- دا قصہ بخواسرائیلو پتہ کہ چہ یہ
 دے کتب کد دوی دیرہ بدنامہ وہ چہ کہ چیتہ دیارہ کہ اللہ تعالیٰ کد حکم نہ خلاف
 کول وویہ دے وچے سرہ کد تاکید دیارہ ہے اُوْیْل وَلَقَدْ عَلَّمْتُمْ اُوْیْل وکسئلہم
 عن القریۃ اہ کتب مقصد کہ ہفتہ تہ تیوس کول نہ وویہ بلکہ الزامی تیوس
 کول مقصد دے نو کہ لَقَدْ عَلَّمْتُمْ سرہ کہ ہفتہ متافات نیشتنہ۔
 الَّذِیْنَ اَعْتَدُوا وَاَمَّا السَّیِّئَاتِ، اعتداء تہ مراد حیلہ کول دی دیارہ کد بشکار
 کہ مہیا نو اکثر مفسرینو لیکلی دی چہ دوی کجمع یہ ورجہ کد سمندر یہ غارہ
 داہہ طارہ لغتی او کتدے او کتسلے دیارہ کہ دے چہ کد خالی یہ ورجہ مہیاں یہ
 دے لغتو او کتد وکتب داخل شی نو واپس بہ تربتہ نشی تلے عککہ چہ کہ
 خالی یہ ورجہ بہ دوی ورجو نہ بند کرل۔ بلہ طریقہ داوہ چہ کجمع یہ ورجہ
 بہ ہے کتدے یہ تارو نو کتب اویوتہ اویزاندے کرلے دیارہ کہ دے چہ کہ
 خالی یہ ورجہ یہ دے کتب مہیاں او مخلی نو بیا بہ ہے کد اتوار یہ ورجہ کد اویوتہ
 را اویستلے۔ اگرچہ کجمع یہ ورجہ کتدے او لغتی کتسلے او کتدے اچول منع
 نہ وویہ لیکن یہ دے نیت سرہ چہ کد خالی یہ ورجہ مہیاں را گیرشی تو حرام
 وویہ دارنگ کد خالی یہ ورجہ مہیاں یہ کتد او کتد وکتب را گیرول دا کد خالی
 کد ورجہ بے احترازی اویہ عزتی وہ تو حرام وہ نو دے مجموعہ تہ ہے دلتہ
 اعتداء اویہ سورۃ اعراف کتب عداوان اوئیلو۔ فی السَّیِّئَاتِ یہ دے کتب
 دوا احتمالہ دی اول داچہ ورجہ کد خالی کتب ہے اعتداء کولہ دویم داچہ

رفی حکم السبت) په بامره د تعظیم د خالی کبش اعتداء کوله - او دا دواړه احتمالا لورته
صمیم دی - نو که دوی یا نداسه چا اعتراض کوو چه تاسو د خالی د ورځ په احترازی
او کړله نو دوی به تاویل کوو چه موږ خو د خالی په ورځ د داسه عمل نه منع
کړه شوی و چه د عبادت نه مو مشغولوی او دا طریقه خو موږ تر لاسه نه
عبادت ته نه مشغولوی دارنگ دوی به وئیل چه د خالی په ورځ مهیا
د اویونه راویستل حرام دی نو موږ خو د خالی په ورځ په اویو کبش
ساتلی دی نو دا کار خو حرام نه ده او د دے نه دامتل پښتنو کبش مشهور
ده رچه ملا صاحب ور له خپه اویو ته کړلے نو دا تاویل باطل و دا و
هغه سره حبله جوړول سبب د عذاب د دوی او گر حیدلو -

قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ، قُلْنَا كَبُشِ اِشَارَه د ده چه دا عذاب د الله
تعالی د طرف نه ووهیما دهغه د مقابلے کولو طاقت نه لرلو - گوئوا دا امر
د بامره د تمخیر او تعجیز دے په دے کبش د ما مور اختیار او قدرت نه وی
لیکن اِشَارَه وی سمدستی نزول د عذاب ته - قرکه ابن کثیر وئیلی
دی چه شادو (پیزو) په حیواناتو کبش ویر مشابیهت په شکل کبش لری
د انسان سره لیکن په حقیقت کبش انسان نه ده نو دارنگ عمل د
حبله په ظاهر کبش مشابیه دے د حق سره او په حقیقت کبش مخالف دے
د حق نه او جزا خو د جنس د عمل نه وی د دے وجه نه د دے کسانو
منسج او کړه شوه په شکل د شادوگانو سره - او دارنگ شادو په حیواناتو
کبش په حبلو کولو سره ویره مشهوره ده نو د حبله کړو سره یه مناسبت
ده - خَسِئِينَ خبر دے روستو د بل خبر نه د پامره د گوئوا یا حال دے
د اسم د گوئوا نه او صفت د قرکه هم کیدای شي - خَسِئَ لری والی او د
شرلو د پامره استعمال لیری د پامره د سپو یا شادوگانو تو دارنگ انسانان
چه هغوی سر مشابیه وی نو هغوی د پامره هم استعمال لیری لکه په سوږ مؤمنون مشاکبش - نو په
دے وصف کبش اِشَارَه ده چه روستو د منسج نه خلقو د دوی نه نفرت
کوو او د عان نه یه شرل یا دا چه د الله تعالی د رحمت نه لری شول - او
تولو راویا نو د تفسیر اتفاق کړه دے چه دا منسج د شکلونو صوری
حقیقی وه او قول د مجاهدانه چه نقل دے چه دا منسج صوری نه وه صرف
معنوی وه یعنی منسج د زړونو و نه نوابین کثیر وئیلی دی اگر چه سند

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا

نوی او گرجو له مونو دا قصه عبرت هغه چالوړه چه حاضر ووهنه وخت

وَمَا خَلَقَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ

او هغه چالوړه چه روستوو او وعظ (ترجس) د پاره د پوهينو کارانو (د دے امت) -

د بجا هدا د قول جید دے لیکن دا قول غریب خلاف دے د ظاهرنه او بیایه
د پیر واما مانو د تفسیر نه نقل کړې دے چه داسم صوری حقیقی وه
او په اخر کښ وئیلی دی چه داما د دے وجه نه نقل کړو چه قول بجا هدا
د دے ټولو نه مخالف دے نو هغه صحیح قول نه دے. او صاحب د مواهب
الرحمان وئیلی دی چه دا وهم دے د یو راوی نه. او په دے امت (روستنی)
کښ د اثبات د مسخ د پاره دیر احادیث وارد دی چه هغه ابن قیم الجوزیه
په اغاثه اللفهان ص ۲۹۹ کښ د کتاب دم الملاهی د ابن ابی الدینا نه نقل
کړیدی او بیایه وئیلی دی چه داسم مسخ به په دے امت کښ په دوه ډلو
کښ کیږی اوله ډله هغه ناکاره عالمان چه په الله تعالی او په رسول کریم
صلی الله علیه وسلم یا تدا د روح وائی او دین د الله تعالی په بدل کړې وی
دویم ښکاره فسق او د محرماتو اظهار کوونکی خلق. او مسوخ نسل باقی
پاتې کیدل یا نه پاتې کیدل کښ تفصیل قرطبی ذکر کړې دے او حدیث
د بخاری چه په هغه کښ ذکر د رنا د شادو کا نو او د هغوی رجم کول ذکر
دی د هغه جواب په هم کړې دے هغه او کورئ.

سوال :- دا خلق چه مسخ شول نو د هغوی عقل فهم خو پاتې نه شونو
دوی خو پنخپل عذاب نه پوهیدل ؟ - جواب :- په مسخ سره صرف د دوی
شکل بدل شو نو په خبر و او انسانی کار و توباندا د قادر نه وکلیکن
په دے پوهیدل چه الله تعالی مونو له دگناه د وجه نه داسم عذاب را کړې
دے (الباب د ابو حفص دمشقی).

۴۴ په دے آیت کښ فاعله او حکمت د دغه عذاب ذکر کوی -
فَجَعَلْنَاهَا، ضمیر راجع دے دغه عقوبت یا امت ته چه مسخ کړې شوم وؤ
یا قصه د هغوی نه. نکالا، نکل په اصل کښ منع ته وئیل شي نو نکال هغه
عذاب نه وئیل شي چه منع کوی فاعل دگناه لره یا نور وخلق لره د ارتکاب

کولو) کہ دغہ عمل نہ اوھے تہ عبرت ناکہ سزا و تیلے شی لکہ سزا کہ غلا کولو
 پہ لاس یریکولو سورہ نوم کہ ھے نکال دے پہ سورہ مائدہ ۳۵ کبش۔
 لَمَّا يَتَيْنِ يَدَايَهَا ابْنُ عَطِيَّةٍ وَيُطْلَى دِي چہ غورہ دادہ چہ ضمیر راجع دے عقوبت
 تہ یعنی دا نکال او سزا دہ دتیر شوی گناھونو۔ وَمَا خَلَقَهَا ھے گناھونہ
 چہ کہ دے تہ روستووی۔ دویم قول دادے چہ ہا ضمیر ھے کلی تہ راجع
 دے یعنی شوک چہ موجود وؤ پہ ھے کلی کبش او ھے شوک چہ کہ ھغوی
 تہ روستو پیدا کیبری یا ھے کلی چہ نزد دے وؤ ھے کلی کہ دغہ خلقوتہ
 او ھے کلی چہ لری وؤ اواد وارہ دی کہ بنی اسرائیلونہ یعنی بنی اسرائیلو
 کبش چہ یہ ورخ کہ خالی داسے عمل چا اوکرو تودا سزا یہ کہ ھغوی وی۔

وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ موعظہ مصدر میمی دے کہ وعظ تہ، وعظ پہ اصل
 کبش زجر او منع کولو او تخویف تہ و تیلے شی۔ اگر چہ کلمہ یہ عامہ معنی سورہ
 تذکیر تہ و تیلے شی۔ دلتہ اولہ معنی مراد دہ۔ لَمَّا يَتَيْنِ يَدَايَهَا کا انتفاع
 دے او مراد کہ متقین تہ زمونہ امت دے ھکے پہ اصطلاح کہ کتب الہیہ
 کبش دا صفت پہ دے امت پورے خاص دے ھکتو امتوتو کبش صفت کہ
 ربانیون اور ھبان مشہور وؤ او ابن کثیر او قرطبی کہ زجاج تہ روایت
 کرے دے چہ دلتہ اُخری امت مراد دے یعنی دا قصہ منع کوی او زجر
 ورکوی دے امت تہ کہ ارتکاب کہ مثل کہ دغہ عمل نہ یعنی نورے حیلے
 کول لکہ چہ ابن کثیر پہ سیندا سورہ حدیث ثقل کرے دے چہ (لَا تَرْكَبُوا
 مَا اُرْتَكَبَتِ الْيَهُودُ فَتَسْجَلُوا مَحَارِمَ اللَّهِ يَا ذِي الْحَيْلِ) ”مہ کوئی ھے
 کار نہ (حیلے) کوم چہ یہود دیا نو کرے وؤ کہ دے دپارہ چہ حلال کرے
 حرام کہ اللہ تعالیٰ لہرہ پہ معمولی حیلو سورہ“

سوال :- کہ بنی اسرائیلو دپارہ یے نکال ذکر کرو او کہ دے امت دپارہ موعظہ
 جواب :- نکال یہ ھے ھائے کبش استعمال کیبری چہ کہ نفس ھے عمل تہ
 منع کول مقصد وؤ او موعظہ پہ ھے ھائے کبش استعمال کیبری چہ کہ مثل کہ
 ھے عمل منع ذکر کیبری۔ نو بنی اسرائیل خود کہ خالی کہ ورھے کہ بے احترامی
 نہ منع وؤ نو کہ ھغوی دپارہ دغہ واقعہ نکال دے او دا امت خود کہ خالی
 کہ ورھے کہ کار نہ منع نہ دی بلکہ کہ دغے حیلو کولو نہ منع شویدی یعنی
 داسے حیلے مہ کوئی چہ کہ اللہ تعالیٰ حرام کہ ھان کہ پارہ حلالوئی نو کہ دوی

د پاره لفظ د موعظة مناسب دے۔

بحث د حیلو کولو په احکامو شرعیو کښ:۔ هر کله چه د دے ایت ته معلومه شوه چه دغه حيله د دوی اعتداء او عداوان دے او سبب د عذاب دے نو معلومه شوه چه دا حيله حرامه ده او آلوسی په تفسیر کښ لیکلی دی چه د دے ایت ته بعض اهل علم و دلیل نیولے په حرمت د حیلو کولو باندې په دین کښ نو د دے مناسبت د وجه د دے مسئلې تفصیلی مناسب بیان لیکل ضروری دی۔ په دے کښ شپږ مباحث دی۔

بحث اول په معنی د حيله کښ دے: اکثر اهل لغت لیکلی دی چه لفظ حيله واوی دے یعنی د حول نه اخسته شویدل و او په یاء سره بدل شویدل یا بدلیدلو او انتقال ته وئیل شي او په عرف کښ مایئو وصل په الی حالة تحقیق (راغب ص ۳۸)۔ یا مایئو وصل په الی المقصود بطریق تحقیق (عمدة القاری ص ۱۱۱)۔ دویم تعریف غوره دے او راغب ذکر کړیدی چه اکثر استعمال د دے لفظ په هغه کار کښ کیږي چه د هغه په کولو کښ خیانت دی (دهوکه وړکول) او کله کله استعمالیږي په هغه کار کښ چه په هغه کښ حکمت وی (لکه په سورة نساء کښ) اول ته خدا اع او مخادعه هم وئیل شي د دے وجه ته امام بخاری کتاب الحیل کښ شپږم باب (باب ما ینتهی من الخداع) ایشودل دے او دویم ته مخرج وئیل شي یعنی طریقه د وتلو د تکلیف او مصیبت نه۔

بحث ثانی په تقسیم د حیلو کښ:۔ عینی او ابن حجر دواړو په شرح د صحیح بخاری باب فی ترک الحیل کښ وئیلی دی چه امام بخاری اول مطلق ذکر کړی و او روستوئې باب فی ترک الحیل ذکر کړی و نو اشاره ده چه په حیل کښ بعض داسه دی چه هغه نشي ترک کیدل نو معلومه شوه چه بعض حیل جائز او بعض نا جائز دی۔ عینی په دغه صفحه کښ ذکر کړی دی چه احتیال (حيله کول) د پاره د تېښته کولو د حرامونه اولر م کیدل گنا هونونه څه پرواه پرې نېشته بلکه دامستحب ده او احتیال د پاره د ابطال د حق د مسلمان گناه او عداوان دے او نسفی په کافی کښ امام محمد بن حسن ته نقل کړی دے چه کینس من اخلاقی المؤمنین الفرقه من احکام الله تعالی یا الجیل الموصلة الى ابطال الحق (د مؤمنانو د اخلاقو نه

دانه ده چه كماله تعالى كذا حكما مونه تيبيسته كوي په داسه خيلو سره چه رسوونكي
 وي يا طولو د حق ته او سر عسي په المبسوط كتاب الحيل ص ۳۱۱ كين ويلي
 دي حاصل ي داسه چه هغه كار چه په هغه سره انسان د حرام مونه خلاصيدري
 يا حلال ته رسيدال كوله شي نو دغه حسن دے او كله چه حيله كوي د پاره
 د ابطال د حق د يو شخص يا حيله كوي په خائسته كولو د باطل كين يا حيله كوي
 په يو حق كين چه په هغه كين شبهه داخلوي نو دا حيله مكروه دي او فتاوي
 هنديه ص ۳۱۱ كين كتاب الحيل كين ويلي دي چه مذهب زموږ د علماء
 (احنافو) داسه چه هره حيله چه استعماليدري د پاره د ابطال د حق د
 غير يا د پاره د شبهه داخلولو په حق كين يا د پاره د خائسته كولو د باطل نو
 هغه مكروه ده او هره حيله چه كيدري د پاره د خلاصيدلو د حرام مونه
 يا د پاره د رسيدالو حلال ته نو هغه جائز ده او ابن حجر ويلي دي په
 فتح الباري ص ۳۲۲ كين چه "حيله په نيز د علماء په ديرو قسمه ده په اعتبار د باعث
 او سبب د حيله كولو نو كه رسيدال كوي د حق ابطال ته يا د باطل اثبات ته
 په مباح طريقه سره نو دا حرام ده او كه رسيدال كوي اثبات د حق يا دفع
 كولو د باطل ته په مباح طريقه سره نو دا واجب يا مستحب ده او كه رسيدال
 كوي د پاره د كچ كيدلو د وقوع د مكروه نه په مباح طريقه سره نو دا مستحب
 يا مباح ده او كه تركي د مستحب ته رسيدال كوي نو دا مكروه ده او ابن
 قيم الجوزيه په اغاثه اللفا كين ص ۳۱۱ ته تفصيل د اقسامو ليكه داسه حاصل
 ي داسه چه د خيلو د پراقسام دي اول قسم هغه يته لار دے دي چه په هغه سره
 حرام في نفسه ته رسيدال كيدا شي نو هغه حرام ده په اتفاق د مسلمانانو
 سره لكه حيله جوړول د پاره د مالو نو د خلقو په حيله د استقاط مروجه
 كين چه مالدار خلق دغه قدي اهل دايي پوره مثال دے په دے كين
 يو قسم هغه دے چه دا ښكاره وي چه مقصد د دے شخص شر او ظلم د
 او دويم قسم داسه چه هغه شخص ښكاره كوي چه زما مقصد خير دے او
 مقصد ي پت ظلم او بغي وي نو دا خوبه شكه گناه كيدري ده او دويم قسم
 هغه خيز چه في نفسه مباح وي ليكن په قصد د حرام سره حرام او گرمي
 لكه سفر د پاره د قطع طريق (لار دے شو كولو) يا غلا كولو - خلو ورم قسم
 قصد او كړي په حيله سره رسيدالو د حق ته يا دفع كولو د باطل نه ليكن

هغه طريقه ۾ حرامه وي لکه دروغ قسم او دروغ شهادت کوي ډياره ډحق
 ناپتولوي يا ډ باطل ډ دفع کولو ډ پاره توداهم حرام دے۔ پتخم قسم چنه پيو
 سبب شرعي مباح ذريعه او گرځوي ډ تحليل ډ حرامو ډ پاره يا ډ ساقط کولو
 ډ واجب شرعي ډ پاره توداهم حرامه ده بالا اتفاق (او حيله ډ استقاط مروجہ
 هم په دے کښ داخل ده) او دارنگ حيله ډ استقاط ډ زکوٰۃ يا ډ شفعه ډ پاره ۾
 هم د دے مثال ذکر کړے دے۔ او شيخ رشيد احمد لکنووي په لامع الداري
 ص ۲۱۱ کښ ويلي دي چه حيله کله ډ پاره ډ تحصيل ډ حق وي يا ډ احياء ډ
 حق ډ مسلمان وي يا ډ دفعه ډ ظلم وي ډ مسلمان نه تودا حيله جائز ده
 او ډ پاره ډ ابطال ډ حق ډ مسلمان يا ډ پاره ډ غورزو لود هغه په هلاکت
 کښ تودا ناجائز ده۔

بحث دريم په اختلاف ډ علما وکښ :- ابن حجر فتح الباري کښ
 ويلي دي چه قول په جواز ډ حيلو کولو کښ دا حنا فونه مشهور دے او
 نسبت ډ يو کتاب دے په دے باب کښ اما ابو يوسف ته ليکن معروف
 ډ هغه او ډ ډير اما نوډاده چه حيله کول ډ پاره ډ قصد ډ حق مراد دي
 عام حيل مراد نه دي مشهور داده چه په نيز ډ امام مالک او امام احمد
 او امام بخاري رحمهم الله ټول حيل حرام دي او جائز دي په نيز ډ امام
 ابو حنيفه او امام شافعي رحمهم الله۔ ليکن صحيح داده چه قول ډ حرمت
 مطلقاً او قول ډ جواز مطلقاً صحيح نه دے بلکه تقسيم ډ ټولو په نيز
 ثبت دے۔ امام بخاري ډ کتاب الحيل په يا بونوکښ په اهل کوفه يعني
 احنافو باندا دے رد کوي معلوم يږي چه هغوي په دغه مواضعو کښ ډ
 احتيال قائل دي اگر چه هغوي د هغه جوابونه کوي او هغه ته مخارج
 وايي دارنگ قول ډ سرخسني حجه الحيل في الاحكام المنعرجة لمن الامام
 جائزة عند جمهور العلماء ص ۲۱۱ (حيله کول په هغه حکمو نوکښ چه ډ
 هغه تخريج کړے شوي دے ډ اقول) ډ امام ابو حنيفه ډ نه جائز دي په
 نيز ډ ډيرو علماي اگر چه په باره ډ کتاب الحيل ډ امام محمد کښ ډ ابو
 سليمان جوز جاني قول ۾ ذکر کړے دے چه هغه د دغه کتاب نسبت امام
 محمد ته بدکتر لے دے ليکن ډ ابو حنيفة قول ته ترجيح ورکړے شويډ
 چه دغه ډ امام محمد تصنيف دے او صاحب ډ جواهر المضية په ص ۲۱۱

کبھی ترجیح دے کر ہے دہ قول کہ ابو سلیمان جوزجانی تہ۔ ہاں کہ امام محمد او کہ امام ابو یوسف؟ اختلاف یہ حیلہ کہ اسقاط کہ زکوٰۃ او کہ شفعہ وغیرہ کبھی فتاویٰ ہند یہ صلوات کبھی ذکر دے چہ امام محمد دا حیلہ مکروہ کثرت دہ او امام ابو یوسف یہ دے کبھی رخصت و کرپے دے لیکن مشائخ و احقا و عمل کریدے یہ قول کہ امام محمد بابت دے۔ او کہ امام ابو حنیفہ نہ یہ دے باب کبھی ہیج تصریح نقل نیشہ۔

بحث ثلثوںم یہ دلیلونو کہ اثبات کہ حیلو کبھی سرۃ کہ جوابونو نہ۔ اول دلیل ایت کہ سورۃ تساءل۔ طریقہ کہ استدلال دادہ چہ اللہ تعالیٰ کہ مستضعفیت و عذر دا ذکر کرپے دے چہ ہغوی کہ خان کہ خلاصو کہ پارہ حیلہ نشی کو لے نو معلومہ شہۃ چہ کہ کافرانو سرۃ کہ او سیدالونہ کہ بیچ کیدلو کہ پارہ حیلہ بنہ کار دے او دا حیلہ دہ کہ حرام نہ کہ بیچ کیدلو کہ پارہ۔ جواب دادے چہ کہ دے تہ ہغہ قسم حیلہ ثابت شہۃ چہ یہ ہغہ کبھی اتفاق دے نو کہ یو قسم حیلہ کہ اثبات تہ کہ تولو قسمونو اثبات نہ لازمیری۔ دوم دلیل واقعہ کہ ایوب علیہ السلام ایت کہ سورۃ ص ص ۴۴ ہغہ تفصیل او محمل یہ تفسیر کہ سورۃ ص کبھی ذکر دے چہ ہغہ خاص وہ یہ ایوب علیہ السلام پورے بل دا چہ ہغہ کہ مظلوم تہ کہ ظلم کہ دفعہ کہ پارہ حیلہ دہ نورے حیلہ یہ ہغہ یا بندے نشی قیاس کیدلے دار تک کہ ہغہ یہ ملت کبھی کہ حث کہ پارہ کفارہ مشروع تہ وہ اوزمونہ یہ ملت کبھی چہ کلہ داسے قسم وارد نشی نو یہ کفارہ سرۃ خلاصیری نو حیلہ تہ حاجت نیشہ او قیاس کہ حیلہ اسقاط مروجہ یہ دے بابت دے چیر غلط دے محکمہ چہ یہ دے کبھی چیر تحیز کم کرپے شویدے او یہ حیلہ کہ اسقاط کبھی لہ تحیز یا تو۔ دوم دلیل کہ ربوتہ کہ بیچ کیدلو کہ پارہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل "بع الجمع یا لہم تہم شتر یا لہم جنیباً" (خرش کرہ ردی کہ ہجورے یہ روپو سرۃ بیا داخلہ یہ روپو سرۃ جنیب کہ ہجورے) لیکن یہ دے بابت دے کہ حیلہ تعریف صادق تہ دے داخو بشکارہ دہ عقود جدا جدا دی او یو جائز عقد کہ بل جائز عقد کہ پارہ ذریعہ دہ داخو اتفاق صورت دے۔ ثلثوںم دلیل سنت دلالت کوی چہ انسان لہہ جائز دی چہ قول کہ کذب تہ خان مچ کرپی یہ معاریض سرۃ او دیتہ حیلہ فی الاقوال

وئیلے شی اوکے دے دیارہ ابن قیمؒ دیر احادیث و آثار ذکر کریدی۔ لیکن دے
معارضو اوکے حیلو کہ افعالو غیر شرعیہ پہ مینع کنیں دیر فرق دے۔ پنجم دلیل
پہ واقعہ دیوسف علیہ السلام کنس گڈا لک کڈا نال یوسفؑ یعنی یوسف علیہ السلام
دور دے حصارو دیارہ دور یہ سامان کنس لوئے کینسودلو او بیائے کہ حقہ
سامان تہ را اوستلو اوکے حقو دے قانون مطابق یے یو کال دیارہ دے خان سرہ
قید کرو او دیتہ اللہ تعالیٰ کیدا وئیلے دی یعنی پتہ تدبیر اوکے حق بل نوم حیلہ دے
ابن قیمؒ پہ اغاثۃ اللہقان ص ۱۱۱ کنس دے تفصیلی جواب کرے دے حاصل یے
دادے چہ پہ دے واقعہ بانداے استدلال حقہ وخت صحیح کینے چہ نفس
داسے عمل زمونہ یہ شرع کنس جائز شی لیکن پہ شرع کنس داسے کار چہ پہ
حقہ پلار حقہ کوی او پہ رور بانداے بدنامہ لگوی اوکے بل ملک پہ قانون باندا
فیصلہ کوی دانہ دی جائز تو ہر کلا پہ مقیس علیہ عمل جائز نہ وی نو
پہ حقہ بانداے نورے حیلے حقہ رنگ قیاس کیدلے شی بلکہ دا خاص دے پہ یوسف
علیہ السلام پورے پہ دوو وجوہ اول وجہ کڈا، نسبت دے تعلیم اللہ
تعالیٰ دے نو پہ دے کنس وحی موجود دے او پہ نور و حیلو بانداے خو وحی
نیشته۔ دویمہ وجہ لیوسف لام دیارہ دے تخصیص دے یعنی دا تدبیر
خاص وؤ پہ یوسف علیہ السلام پورے۔

بحث پنجم دلیلونہ دے منع دے حیلو و قباحت دے حیلو:- او مراد دے حیلو
حقہ حیلے دی چہ دے اسقاط دے واجباً تو او تحلیل دے حرامو، او مظلوم تہ ظالم او
دے ظالم تہ مظلوم جو رول، او دے حق تہ باطل او دے باطل تہ حق جو رول و کپار
وی۔ دلیل اول سورۃ بقرہ ۱۹۰ یُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَالدَّيَّانَ الْمُتَوَاتِرَ۔ مخادعہم
حیلہ جو رول دی پہ اظہار دے خیر کنس خلاف دے باطن تہ دیارہ دے حاصلو
دے غلط مقصد او دا وصف دے منافقینو دے۔ پہ روایت دے سعید بن منصور
ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ دے تہ یوسفؑ راغے وئیلے چہ
زما ترۃ حیلہ بنحوہ پہ درے طلاق و سورۃ طلاقہ کپیدہ ایا بل سرے دے حق
تحلیل دے دیارہ کولے شی (یعنی دویم نکاح پہ شرط دے تحلیل سرہ) نو
حقہ جواب اوکے و شوک چہ خدا دے اللہ تعالیٰ سرہ کوی تو اللہ تعالیٰ بہ
حقہ سرہ خدا دے اوکری۔ (اغاثۃ ص ۱۱۱) دے شریک بن عبد اللہ تہ نقل دی
چہ کتاب الحیل کتاب المخادعہ دے۔ دویم دلیل، حیلہ کول استہزاء و لعب دے

یہ احکام شرعیہ پورے اور ادا صفت کا اہل نفاق دے (سورۃ بقرہ ۲۸۱ سورۃ توبہ ۲۸۲)
 کہ دے وجہ دادہ چہ اقوال شرعیہ و احکام شرعیہ کی پارسہ کہ حقائق و شرعی
 مقاصد و دی او بوانسان ہفتہ لہرہ کہ ہفتہ مقصدانہ اروی بل مقصدانہ تودا
 استہزاء و تلاعب کے رولے کول دی) اور کہ مثال روایت کہ نسائی کے کہ محمود بن
 لبیدانہ چہ یوسری خیلہ تیجہ پہ در یو طلاق و سورۃ طلاقہ کہے وہ کہ رسول
 اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ کہیں تو ہفتہ او فرمائیل ایالو کہ کیدایشی
 پہ کتاب کہ اللہ تعالیٰ پورے او حال دادے چہ زہ ستا سو پہ میتج کہیں ہم۔ دریم
 دلیل واقعہ کہ باغ والا چہ پہ سورۃ قلم کہیں وہ چہ ہفتوی کہ مسکینا تو کہ حصر
 ساقط کولو دپارہ حیلہ جوہ کہلہ چہ صبا وختی پہ کہ باغ پریکولو (لہرے کولو)
 دپارہ محو و شور پہ تہ کوڑ ہستہ نہ چہ مسکینان خیرتشی دا پہ سورۃ قلم کہیں
 کہ نکلا تہ تربط پورے دہ او دغہ حیلہ سبب کہ عذاب او کہ ملا متہ کولو
 کہ یویل او کہ افسوس دوی او گرجید لہ دارنگ حیلہ اسقاط مروجہ ہم پہ اصل
 کہیں کہ مسکینا تو پہ بلکہ کہیں دہ او مالدار ملا یا نوتہ و رکول مقصدانہ کہ۔ غلوریم
 دلیل قصہ کہ اصحاب السیت دہ چہ پہ سورۃ بقرہ ۲۸۳ او سورۃ اعراف ۲۸۴
 کہیں ذکر دہ ہفتوی ہم کہ بتکار کہ مہیا تو کہ پارسہ (چہ حرام و وہ پہ ورخ کہ خالی)
 حیلہ جوہ کہلہ چہ گندہ ہے ہے پہ ورخ کہ جمع او بوتہ و اچولے دپارہ کہ دے
 چہ کہ خالی پہ ورخ پکین مہیان او تخی او بیا بہ ہے کہ اتوار پہ ورخ گندہ ہے
 راویستلے تودا حیلہ دہ دپارہ کہ حاصل و حرام و توبہ دوی باندا ہے عذاب
 کہ شکرت و مسخ کید و رشتہ چہ کہ حیلہ کہ سورۃ مناسب دے۔ پنجم دلیل امام بخاری
 کہ رد کہ حیلہ دپارہ کہ دے حدیث نہ دلیل نیولے دے "اِنَّمَّا الْاَعْمَالُ بِالْاِیْمَانِ"
 یعنی حیلہ کہ اگر چہ پہ ظاہر کہیں جائز کار کوی لکہ گندہ ہے اچول پہ ورخ
 کہ جمع۔ یا یو مسکین تہ دیرے قدا ہے و ربینل لیکن نیت کہ ہفتہ حرام
 غیر حلالول او اسقاط کہ واجبات شرعیہ دے تو نیت ہے خراب دے نو
 دغہ عمل ہے بریاد دے۔ شپہم دلیل امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ
 دلیل نیولے دے دپارہ کہ باطل کہ حیلہ پہ حدیث کہ حیار مجلس یا حیار قبول
 سرہ پہ باب کہ بیع کہیں چہ البیعان بالخیار حتی یتفقوا الا ان یگنون صفۃ
 خیاری ولا یحل لہ ان یفارقہ خشیۃ ان یتفقوا ر رواہ احمد و ابوداؤد و نسائی
 و الترمذی) او ترمذی دے تہ حسن و ثبیل دی۔ ترجمہ: خرچہ و نیکی او

اعتوانکی لہر اختیار دے کہ قبول و اوک رد کو تو ترھے پورے چہ جداشی مکر کہ
چرے عقد اختیار شرط وی۔ اونہ دی حلال چہ جداشی کہ وجہ دیرے کہ اقلے
(واپس کول کہ عقد) کولونہ۔ توجہ اکیدال عوجائز عمل دے لیکن یوہ
عاقدا ینو چہ پہ دے تیت سرہ جدا کیبری چہ کہ ہغہ بل ملگری حتی کہ اقلے
باطل کریں جدا حرام دے۔ اووم دلیل حدیث دے کہ ابو ہریرہ رضی چہ رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ لا تَزْنِکُمْ اَمَّا اِنْ تَزْنِکُمْ اَلْیَهُودُ وَتَسْجُلُوا
تَحَارِمَ اللّٰهُ بِاَدْنٰی الْحَبْلِ (مہ کوئی ہغہ کا رونہ چہ یہودی یا نوکری دی چہ حلالوئی
حرامو کہ اللہ تعالیٰ لہر پہ معمولی حیل و سرہ) مخکیش دا حدیث تیر شویدے۔
پہ دے کنس موثر منع کرے شوی یوہ مشابہت دیہودی یا نوہ چہ ہغوی
قسم قسم حیلے کرے وے دپارہ کہ حلالو کہ محرمات الہیہ لہر۔ اتم دلیل
حدیث دے کہ بخاری او مسلم چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی
قَاتَلَ اللّٰهُ الْیَهُودَ حُرِّمَتْ عَلَیْهِمُ الشَّجُورُ فَجَمَلُوْهَا قَبَا عَوْهَا۔ (ہلاک و کری
اللہ تعالیٰ یہودی یا نوہ چہ حرام کرے شوی وے پہ دوی یا نداے واز پے
نو دوی ویلے کرے پہ او ریا نداے نو (ہغہ دل) پہ یے خر خول)۔ او تور
دلیلو تہ ہم شتہ دے کہ اختصار کہ پارہ موثر پیرینودل۔

بعض قباحتات کہ حیلو:۔ (۱) ایوداؤ دو ٹیلی دی چہ ما کہ امام احمد رحمۃ اللہ
علیہ نہ اور پیدالی دی چہ حیلہ گر حیلے کوی کہ پارہ کہ نقض (مقابلہ کولو)
کہ سنتو کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم (اغاثہ ص ۲۶۹) (۲) امام احمد رحمۃ اللہ
علیہ نہ چا ذکر کرہ چہ یو شحہ کہ حیل خاوند نہ عخان جدا کوی تو حیلہ گر
ملا ورتہ وائی چہ کفر او کرہ تو خدا بہ شہ ہغہ داسے او کرل۔ تو امام احمد
دیر پہ غضب شوا و ٹیل یے چہ شوک پہ دے یا نداے فتویٰ و رکوی یا
بل چاتہ کہ دے تعلیم و رکوی یا پہ دے شوک رضا وی تو ہغہ کا فر شو۔
(۳) کہ نضر بن شمیم تہ روایت دے چہ پہ کتاب الحیل کنس درے سوہ
شل مسئلے دی او ہغہ بتول کفر دے۔ (۴) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
امت تہ داسے حیلے نہ دی بنودلے اونہ یے پہ ہغہ یا نداے نیزی و رکریہ
بلکہ کہ مکر، خداع، نفاق او مشابہت دیہودی یا نوہ یے پہ حیلو کنس منع کریں
(۵) شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی دی چہ حیلے جائز کول
خود شارع سرہ مقابلہ کول دی محکمہ چہ شارع حرامو تہ کہ رسید لولارے منع

کوی اوحیلہ کرخو حراموتہ کرسیدلوالارے لتوی اوجوی وی۔
 بحث شپیرم محاص یہ حکم کاحیلہ استقاط مروجہ کیں دے۔ ہرکلمہ چہ
 یوشخص مہرشی اوکھخہ یہ دمہ یا بندے قرائض اوواجبات شرعیہ پائے وی
 اوکھخہ مال دھخہ کقدا یا (شرعیہ) کپارہ کافی تہ وی نوموجود لبرمال آخہ
 (او بعضو وئیلی دی) چہ وارث کقراض را داخلی (جامع الرموز) او بعضو وئیلی
 دی چہ کامل قرآن کرا داخلی کہ کمری ملکیت وی یا یل چا ورتہ پستے وی ہخہ
 دہم یہ قدا یہ کیں قیمت کمری (تورالہادی) اومسکین تہ دے ورکری او ورتہ
 دے او وائی چہ دا یہ قدا یہ کیں قبول کرہ کہ یہ یو کرت سرہ قرائض او
 واجبات تہ دغہ قدا یہ پورہ نشی تو بیا دے دغہ مسکین دامال واپس ورکری
 مالک تہ او ہغوی دے بیا دغہ مسکین یا بل مسکین تہ یہ دغہ طریقہ ورکری
 یا دے مالک دغہ مسکین لہ وکیل کمری کپارہ کبیلو بل مسکین تہ او
 استقاط مروجہ کیں داسے ہم شتہ چہ بیا دے مالک کآخری مسکین تہ
 واپس داخلی او یہ عامو خلقو کہ مسکینان وی او کہ مالدار وی باندے دے
 تقسیم کمری یہ تفاوت کدرجاتو سرہ او دے کپارہ یے کسان گیر چا پیرہ یہ
 دائرہ شکل کیں کینولے وی۔ دا تصویر کحیلہ کاستقاط دے چہ کفقہ حنفی
 روستنو کتابو تولیکلے دے او یہ دے باندے کھر مری یہ جنازے پسرے
 بدعتیان دا عمل کوی او داسے لازم یے کمری چہ کھخہ کو ویکنی باندے
 ملا متیا کوی او ہخہ تہ وہابی وائی۔ کدے حیلہ کعدم جواز او بداعت کیدلو
 کپارہ دیرے وجے دی۔ اولہ وجہ دا چہ کدے ہیخ ثبوت یہ قرآن او حدیث
 او قرون ثلاثہ مشہودلہا بالخیر کیں نیشته اوکھخہ مجتہد قول ہم پکین
 نقل نیشته نو دا یقینا بداعت قیمحہ دے۔ دویمہ وجہ مخکین چہ کوم دلیلونہ
 کقباحت کحیلو بیان شول کھخہ یولو دلیلونو کلا ندے دا حیلہ داخل
 دہ کلمہ چہ پورہ غورا و انصاف او کریشی۔ دریمہ وجہ کوم دلیلونہ چہ
 کجواز کبعض اقسامو کحیلو کپارہ تیر شویدی یہ ہخہ اقسامو کیں دا
 حیلہ کاستقاط ہرگز داخل تہ دہ لکہ مخکین موثر واضح کریدی۔ نو ہخہ
 کجواز دلیلونہ دے حیلہ تہ بالکل شامل تہ دی۔ خلورمہ وجہ کفقہ کومو
 کتابو تو چہ دا حیلہ لیکلے دہ نو ہیخ کتاب یے کدے کپارہ ماخذا او دلیل
 شرعی تہ دے ذکر کرے او صرف ذکر کول کدغہ کتابو تو یو مسئلہ لہ

چہ دلیل شرعی درباندا ہے نہ دی، دلیل دیا رہا کہ جواز نشی کید لے اوشامی لیکلی
 دی چہ استحباب دیو شیعہ حکم شرعی دے تو دھتے دیا رہا دلیل شرعی ضروری
 دے (شامی ص ۱۶۵)۔ پنجمہ وجہ کو موکتا بونو چہ دا حیلہ لیکلے دے اکثر معتبر
 دیا رہا کہ فتویٰ نہ دی پہ نیز داحنا قویا ندا ہے۔ مثلاً صاحب قنیه ہفتہ معاذلی
 دو (فیض الباری ص ۳۹۳)۔ مجموعۃ الرسائل ص ۱۸۱)۔ مؤلف دجامع الرموز
 قہستانی دلال و دکتا بونو فقیہ نہ دو (سعیہ ص ۱۴۳)۔ او در مختار متن شامی
 نو شامی رسم المفتی کنس لیکلی دی چہ پہ در مختار باندا ہے فتویٰ نشی و رکید
 او نور الہدای دھتے د مؤلف عو حو ثبوت نیشہ چہ سنی و دوا کہ شیعہ و د
 او ہفتہ غیر متدا اول کتاب دے۔ شپنمہ وجہ روستو دیرواھل علمو دے
 حیلے قباحہ ذکر کرے دے۔ رشید احمد گنگوہی پہ فتاویٰ رشیدیہ ص ۱۳۱
 کنس و بیلی دی "باقی رہا یہ اسقاط مروجہ محض لغو اور بے ہودہ حیلہ ہے اور اس کا
 خبر القرون میں کچھ اثر نہیں ہے"۔ او پہ ص ۱۸۱ کنس لیکلی دی، "حیلہ اسقاط کا مفلس
 کیواسطے علماء نے وضع کیا تھا اب یہ حیلہ تحصیل چند فلوئس (چند پیسوں) کلثون کے حصول کیلئے ملاؤں کے
 واسطے مقرر کیا گیا ہے حق تعالیٰ نیت سے واقف ہے وہاں حیلہ کارگر نہیں۔ مفلس کے واسطے بشرط
 صحت بیت و رثہ کے کیا عجب ہے کہ مفید ہو ورنہ لغو اور حیلہ تحصیل دنیا و دنیہ کا ہے
 او فتاویٰ ددارالعلوم دیوبند دے دے حیلے رد لیکلے دے پہ ص ۱۶۱ ص ۱۶۲ ص ۱۶۳ او
 مفتی کفایت اللہ پہ دلیل الخیرات ص ۱۸۱ کنس دے رد کرید او عبدالحی
 لکھنوی پہ نفع المفتی والسائل ص ۱۸۱ کنس و بیلی دی چہ دا حیلہ دیاتہ
 ثابت تہ دے۔ او مدخل کنس ابن امیر الحاج ہم رد کرے دے و بیلی یے دی
 "وهو لا یترکونہ یعدا تمہیزہ لغير ضرورۃ شرعیۃ بل للبداعۃ والوعیۃ
 فی حطام الدنیا" ص ۱۶۱ راودا کسان پر پردی (حصاری) مری لڑا روستو دتیارید لو
 دھتے تہ بغیر ضرورت شرعیہ نہ بلکہ دیا رہا دبداعت اور غبت پہ دلیل
 مال ددنیا کنس)۔ اوومہ وجہ پہ دے کنس و بیلی دی چہ وارث دے قرض
 راوری نو دا قرضہ پہ مری باندا ہے تابتوی او دتور ورتو نہ یے غواری
 او حال دا چہ پہ حدیث صحیح سرہ ثابت دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم جنازہ
 دھتے مری نہ کولہ چہ پہ ہفتہ باندا ہے قرضہ دے او مال یے کافی دیا رہا د
 ادا دقرض او کفیل یے تہ و د۔ اتمہ وجہ پہ دے کنس دقرآن کریم بے احتیاجی
 او بے عزتی دے او خصوصاً دے دھو کہ ہم دے چہ پہ بازار کنس دقرآن قیمت

سَل رُوپي وی او دوی ئے قیمت په زرگونو روپو سره لگوي. نهغه وجهه کومه
 حيله ک استقاط چه اوس مروجه ده داخو که هغه حيله ته چه په کتابونو کېښ ليکله ده
 په ډيرو وجو هوسره خلاف ده. بعضی دادی چه شامی په مجموعه الرسائل
 ۲۲۳ کېښ په شرطونو کېښ دا شرط ليکله ده چه دا عمل به په نيت ک حيله
 سره نه وی بلکه قصد ک تمليك ک مسکين به وی او اوس خودوی ورله نوم
 حيله ايښودله ده. دارنگ اوس التزام ده چه په جنازه په پيسه متصل کوي
 او د مړي دفن وړياندې حصار وی. او په هيئت و حلقه سلا مسکينان يا د علاقې ملبیان
 کيښي او دغه قدايې جنازه او مقبره ته نقل کوي. او په ورثو کېښ کيښمانو
 او مسکينانو فرقی نه کوي او دا ټول وجوه ک اوله شرعيه نه خلاف اوبه دليله
 کارونه دي.

تنبیه :- ک دور ک قرآن ک پاره دليل نيسي چه عمر رضی الله عنه ک دے عمل
 کرے دے او حواله ورکيدے شی په کتاب ک ابو الیث سمرفندي باندے او
 هغه حواله ورکريدے په کتاب الفتوح ک و اقدای باندے. ک دے جواب دادے
 چه اول خود دے فتاوی وجود نيشته. دويم ابو الیث خود ډير کسان تير شويدي
 فوائد بهيېه کېښ مولوی عبدالحي لکهنوی ليکلی دی نو دا په هغوی کېښ کوم
 يود دے. دريم دا حديث ئے ک ستا په لحاظ سره قابل ک استدلال ته ک عکسه
 چه په دے کېښ عباس بن سفيان مجهول دے او ک ابن عليه او ک سمر
 قندي ملاقات ثابت نه دے او ک و اقدای کتابونه ټول دروغ دی او په
 هغه باندے امام بخاری، ابن مبارک، ابن غیر، ابن معین، امام احمد، امام
 نسائي او امام شافعي ټولو کلام کرے دے (تهذيب التهذيب ص ۷۳) وغیر
 خلورم داچه د کتاب په کتب حديث کېښ چرته نيشته مقدمه ک ابن صلاح
 متل کېښ وييلي دی "چاچه نن يو حديث داسے راوړو چه ک محدثينو په
 کتابونو کېښ نه وی نو هغه په قبول نه وی" نور هم ک دے روايت دروغ غږ
 کيدلو ډير علامات دی زمونږ دين حنيفه سهله سمحه په داسے ثبوت
 اوبه اصله دليلونو باندے نشي پنا کيدلے. الله تعالی نه دُعاء ده چه
 مونږ په دين حنيف باندے مضبوط او قائم اولري او ک ټولو مصرافاتو
 بدعاتو په دليله اعمالونه مونږ پچ اوساقي امين.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ

او کله چه او وئیل موسی علیہ السلام خیل قوم ته یقیناً اللہ تعالیٰ

يَا مُرْكُمُ أَنْ تَدْبَحُوا بَقْرَةً ۖ قَالُوا

حکم کوی تا سوتله ، چه حلاله (دبح) کری یو غوا - دوی او وئیل

أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ

ایا ته مون سوچه تعقی کوئے - هغه او وئیل یناچی غواہم په اللہ تعالیٰ سوچه

أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ۖ قَالُوا ادْعُ لَنَا

چه تم دے غه د جاهداتو (ناپوهو) ته - دوی او وئیل دغا او غواہمون وئیل

بَقْرَةً ۚ قَالُوا نَحْنُ نَدْعُكَ بِهَا ۚ قَالُوا ادْعُ لَنَا

په دے ایت او قصه کین ذکر د بل عیانت د مشرانو د بنی اسرائیلو دے

بَقْرَةً ۚ قَالُوا نَحْنُ نَدْعُكَ بِهَا ۚ قَالُوا ادْعُ لَنَا

چه هغه حیل لیتول دی د پاره د ساقط کولو د حکم د اللہ تعالیٰ د خیلو محانونه

یعنی حیل د پاره د استقاط د واجب روستو د ذکر د حیل نه د پاره د حصول

د هرامونو د دویم قسم حیل د لکه چه مخکین په اقسامو د حیل کین ذکر شول

حیل حرامونه د رسیدلو د پاره د ویر قبیحه ده په نسبت د حیل کولو د پاره د واجب پر یخودلو،

د دے وچه نه هغه ئی مخکین کری و - دارنگ دا عطف د واد اخذ نامیثافکره باندے

اوپه میخ کین جمله معترضه ده نو د دوی د عصیان او اعتداء بل قسم دے

روستو د تقیض عهد نه په پاره د کتاب اللہ کین په دے کین د دوی تعنت په

سوالانو کین او نبی ته نسبت د استهزاء چه جهل دے او تال مبتول کول په

پوره کولو د حکم د اللہ تعالیٰ کین ذکر دے او د اقسام د عصیان او اعتداء دی -

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ ۚ قَالُوا نَحْنُ نَدْعُكَ بِهَا ۚ قَالُوا ادْعُ لَنَا

د دے وچه نه هغه ئی مخکین کری و - دارنگ دا عطف د واد اخذ نامیثافکره باندے

اوپه میخ کین جمله معترضه ده نو د دوی د عصیان او اعتداء بل قسم دے

روستو د تقیض عهد نه په پاره د کتاب اللہ کین په دے کین د دوی تعنت په

سوالانو کین او نبی ته نسبت د استهزاء چه جهل دے او تال مبتول کول په

پوره کولو د حکم د اللہ تعالیٰ کین ذکر دے او د اقسام د عصیان او اعتداء دی -

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ ۚ قَالُوا نَحْنُ نَدْعُكَ بِهَا ۚ قَالُوا ادْعُ لَنَا

د دے وچه نه هغه ئی مخکین کری و - دارنگ دا عطف د واد اخذ نامیثافکره باندے

اوپه میخ کین جمله معترضه ده نو د دوی د عصیان او اعتداء بل قسم دے

روستو د تقیض عهد نه په پاره د کتاب اللہ کین په دے کین د دوی تعنت په

بَقْرَةً، دے نہ بقرة حکمہ و بیلے شی چہ داشلوی زمکے لرة دپارہ ذکر و تذکرہ گولو۔
اکثر مفسرین و بیلی دی چہ بقرة نوم دپارہ د مؤنث دے (غوا) او شور و نومرد
مذکر دے (غویئے) او بعض مفسرین و بقرة اسم جنس گر حوالے دے چہ مذکر
او مؤنث دواپوتہ شامل دے او دلته یے مراد غویئے اخستلے دے یہ قرینہ
د لفظ د قَارِضٌ، بِکَرٌ، عَوَانٌ سرہ۔ اولفظ بقرة چہ روستویئے مذکر ذکر کرید
او اول قول والا جواب کوی چہ قَارِضٌ، بِکَرٌ، عَوَانٌ صفات مؤنثہ دی یہ
صیغہ د مذکر سرہ لکہ حامل او حائض اولفظ بقرة دپارہ د جنس دے۔ غورہ
زما یہ نیز دویمہ توجیہ دہ دوجے د مناسبت نہ د عجل سرہ چہ دوی د هغه
عبادت کرے وؤا و هغه مذکر یچے وؤ۔

سوال :- د مینج د تور و حیوانا تونہ د غوا د تخصیص هغه حکمت وؤا و دارنگ
د دے امر الہی دپارہ هغه باعث وؤ؟

جواب :- قرطبی د ماوردی نہ نقل کریدی او د دے وجہ یے ذکر کرے دہ
چہ بقرة د جنس د عجل نہ دہ چہ دوی تخکیش د هغه عبادت کرے وؤا و یہ مصر
کین ہم د دے یہ عبادت کر لویا ندا دے د مصر یا نو د تقلید د وجہ نہ عادت د
عبادت جو ر شوم وؤا و هغه یے مقدس محنا و زکات لوی نو د دوی د عقیدہ
د توحید د پخولو دپارہ اللہ تعالیٰ د بقرة د ذبح حکم او کرو د دے دپارہ چہ
سپک کری اللہ تعالیٰ د دوی یہ نیز هغه خیر چہ دوی هغه تعظیم او عبادت کوؤ۔ او
دارنگ نسفی مدارک کین راوری دی او ابن قیم الجوزیہ یہ تفسیر بدائع
التفسیر ص ۱۳۳ کین لیکلی دی چہ یہ ذبح د بقرة کین تنبیہ وہ چہ داقسم
حیوان د ذبح او د حرث اوستی ریوے، او بہ خور د تذلیل نہ عان یچ نشی
ساتلے نو دے د الوہیت دپارہ صالح نشی کید لے۔ او د دے نہ معلومہ شہ
چہ باعث یہ دے امر د ذبح باندے لِيُهِوُّنَ عَنَّا هُمْ دے (قرطبی) یعنی تصحیح
د عقیدے د توحید دہ واقعہ د قتل د دے دپارہ اصل سبب او باعث نہ د
او د دے دلیلونہ دادی، اول دلیل دا واقعہ یے شروع کرے دہ یہ داسرہ
او د احرف دلالت کوی چہ د مستقلہ واقعہ دہ۔ دویم دلیل، دا واقعہ یے
مقدم کرے دہ یہ واقعہ د قتل باندے تو ظاہر د تقدیم نہ دادہ چہ
هغه واقعہ د دے نہ روستو دہ۔ دریم دلیل، چہ قتل سبب د نوپکاروہ
چہ دوی سمدستی غوا حلالہ کرے د کمال مقول نہ حاجت نہ وؤ حکم چہ قاتل نہ معلوم وؤ

خلویم دلیل: ابن کثیر یہ سنتا سرہ ذابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت راوی
دے چہ بنی اسرائیل و خلویسنت کالہ ذ بقرة طلب کو و آخریے او موندلہ نو
ہخہ مرے دوی خلویسنت کالہ یہ خہ طریقہ سرہ روع سائلہ و و پنجم دلیل
چہ یہ تکریم ذ بقرة سرہ مرے ژوند مے شئی نو یہ دے سرہ خود غوا عظمت
یہ زہود نو ذ خلوق کین دیرینہ ہسم نہ چہ بیا ذ ہف عبادت شروع کری۔
سوال: ذ کہ قصہ نقل (چہ دغوانع کو لو ذ پائز صبت قتل و و) د عید او ابوالعالیہ اوسا و غیر ذ روایا تو
ذ تفسیر نہ موجود دے؟۔ جواب: ابن کثیر ذ دے تہو لو روایا تو نہ روستو
وئیلی دی چہ ظاہر دادہ چہ دارا خستہ شویدی ذ کتا بو نو ذ بنی اسرائیل و نہ
راو دلیل یے ذ قرآن او حدیث صحیح مرفوع نہ نیشتنہ) او ذ دے اسرائیلیا تو
نقل جائز دے لیکن تصدیق او تکذیب نہ کو ذ صرف اعتقاد بہ یہ ہخہ
نقل باندے وی چہ ذ حق (شرع) سرہ موافق وی۔

سوال: روستو قادیبہ ببعضہا صریح دلیل دے یہ دے قصہ باندہ؟
جواب: روستو یہ انشاء اللہ ذ ہف توجیہ راشی چہ یہ ہف کین دا تصریح
نیشتنہ چہ ضمیر و نہ دے بقرة تہ راجع شی دارنگ قرطبی یے توجیہ تہ
اشارہ کرے دہ چہ امر ذ یح ذ بقرة یحکین دے او کلہ چہ بقرة حاصلہ شوہ
او ذ یح او شوہ تو واقعہ ذ قتل واقع شوہ نو او وئیلے شو چہ قاضربوہ
ببعضہا۔ یہ دغہ توجیہ باندے یو اعتراض دے چہ ذ ہف جواب یہ
روستو ذکر کرے شی۔

قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا يَا مَعْشَرَ الَّذِينَ هُمْلُوا دَا بِه مَعْنَى ذ مَنْعُول دے یعنی مَهْزُؤًا بِنَا یا حمل
مبالغہ دے۔ او وجہ ذ دے تعجب دادہ چہ دغوا تقداس ذ دوی یہ
زہود نو کین پت پروت و و لکہ چہ روستو راشی ذ اَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْوَجَلَ
نو ذ دوی یہ گمان کین دانہ راتل چہ موسی علیہ السلام یہ مونہ تہ ذ
ذ یح ذ بقرة حکم را کوی تو خیال یے او کرو چہ موسی علیہ السلام زہود
سرہ تہو قہ کوی۔

قَائِدًا: یہ دے کلے سرہ دوی کا فرشول یا نہ یہ دے کین دہ قول و نہ
دی اول دا چہ دا دلیل دے چہ دوی ذ موسی علیہ السلام یہ با کین صحیح
عقیدہ نہ لرلہ بلکہ دوی اشارہ کولہ دے خبر مے تہ چہ موسی علیہ السلام
نسبت ذ امر ذ نبی اللہ تعالیٰ تہ یہ رشتیا سرہ نہ کوی نو دانسبت ذ خیانت ذ

نبی تہ پہ وحی الہی کہیں اودا کفر دے۔ قرطبی و ثعلبی دی کہ داخبرہ تن زمانہ کہیں
 شوک دے یوقول دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ یا بہ کہیں اوکری بودہ غہ کفر
 لازمی بی۔ اودویم قول دادے چہ داکفر نہ دے دودو وجوہ اول دا دوی
 ددیر جہل اودطبیعت سختوالی ددچہ نہ دا قول کرے دے تکذیب یے
 مقصدانہ وٹو۔ دویم داپہ طریقہ داستفہام ارشاد سرہ دے یہ طریقہ د
 تحقیق سرہ نہ دے نوکفر نہ دے۔ قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجَاهِلِيْنَ پہ دے
 جواب دے موسیٰ علیہ السلام کہیں دیر تاکیدات دی یعنی استہزاء تہ تعوذ
 باللہ ضروری دے اودارنگ استہزاء خود جاہلانہ کار دے نو دل تہ اطلاق
 داسم دسبب دے چہ جہل دے یہ مسبب باندے چہ استہزاء دے تو تعوذ
 دسبب دخیز تہ مستلزم وی تعوذ لہ دے مسبب نہ۔ دجہل معنی اما راغب
 پہ مفردات کہیں و ثعلبی دی چہ کول دغہ کار پہ خلاف دلایق طریقہ دکول تہ
 یعنی اللہ تعالیٰ تہ دداسے امر نسبت کول چہ غہ یے امر نہ وی کرے داخو
 جہل دے یعنی داسے انسان داللہ تعالیٰ دشان تہ غافل اوجاہل وی۔ یا
 مراد دجہل نہ دا دے چہ استہزاء بالذین سبب دعداب نہ گنہری۔ اوتعوذ
 باللہ دلالت کوی چہ جہل اواستہزاء فی الذین لویہ گناہ اوشردے دغہ نہ
 مچ کید لو کہیں انسان داللہ تعالیٰ پناہی غوشتلو تہ محتاج دے۔ ابو حیان
 و ثعلبی دی چہ جہل دودہ قسمہ دے بسیط اومرکب۔ بسیط بیادودہ قسمہ
 دے یوعام چہ یہ ہیچ شیز علم نہ لری اوبل خاص چہ یہ بعض خبرو
 باندے علم نہ لری۔ اومرکب خود جہل الجہل دے تو جہل عام اومرکب
 باندے دنی صفت نشی کیدے بلکہ ہر وہ چا باندے ہم نشی کیدے چہ یہ بعضو
 خبرو پوہ لری۔ تو پناہی غوختل دے موسیٰ علیہ السلام ددے قسمو تہ محال دے لیکن
 یہ طریقہ ددب سرہ صحیح دے بلکہ پناہی غوختل دے موسیٰ علیہ السلام دجہل
 خاص نہ دے چہ مخکش دے غہ معنی ذکر شوہ۔

فائدہ:- مادہ دجہل پہ قرآن کریم کہیں ثلیر یشیت کرتہ ذکر دے اودجہل
 دپارہ اسباب تہہ ذکر دی اول سبب استہزاء فی احکام اللہ لکہ پہ دے ایت
 کہیں۔ دویم نفس بے خبری دحقیقت تہ (سورۃ بقرہ ۱۷۳)۔ دریم ہر قسم
 گناہ کول جہل دے (سورۃ نساء ۷۷)۔ خورم طلب دتشبیہ دمشرکاتو (سورۃ
 اعراف ۱۳۸)۔ پنجم فقرا دپورے مسخرے کول (سورۃ ہود)۔ شپیم پردو

رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ ط قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ

آنچه بجهل من چه بیان کردی مومنو ته غه عمر که ذکر غوا - او وئیل مومنی علیه السلام یقیناً الله تعالی فرمائی

إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ ط

چه یقیناً دا غوا ده نه زبده (یعنی) ده او نه نومے (خوانه) -

عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ ط فَافْعَلُوا

میان نه حاله ده په مینج دے کنس - نو او کردی

مَا تَوْصَرُونَ ﴿۴۸﴾ قَالُوا اذْعُ لَنَا رَبِّكَ

هغه کار چه تا سوتله ئے حکم کیدی شی - او وئیل دوی او غوا به مومنو لوه د رب خپل ته

رنا توتله میلان کول (سورة یوسف سټ) - اووم یدافعلی د نارینو سره (سورة نمل ۵۵) - اتم خیانت کول په امانت د الله تعالی کنس (سورة احزاب) -
نهم امر کول په عبادت د غیر الله سره (سورة زمر سټ) -

بلا هرکله چه دوی پوهه شول چه دا حکم قطعی دے نو د وچه د تعنت نه ئے سوالات شروع کړل د پاره د دے چه دا حکم ساقط شی او منسوخ شی نو دا حیل کول د پاره د اسقاط واجب وه - قَالُوا اذْعُ لَنَا رَبِّكَ دلیل د پاره د توسل په دعا غوښتلو د ژوندی حاضر سره - يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ ابن جریر په صحیح سند سره د ابن عباس نه موقوفاً او د ابن جریر نه مرفوعاً نقل کړیدی چه دوی ته امر شو و د مطلق بقرے نوکه دوی یو ادلی بقره دیج کړے و نو کافی به وه لیکن دوی په عُحان باتدای سخته کړله نو الله تعالی هم په دوی باتدای سخته کړله - مَا هِيَ په دے سره تپوس کیدی د جنس د خیزنه (حقیقت او ماهیت) لیکن مراد په دے سره حال د عمر د هغه دے د دوو وجو نه اول خودا چه د بقرے حقیقت خودوی پیژندلو لیکن اصل تفاوت په اعتبار د عمر سره وی محکه چه په سبب د اختلاف د عمر سره احکام یدالیږی دویمه وجه داچه د وچه د تعجب د دوی د دے حکم نه دوی دا به شول لکه چه حقیقت نه پیژنی د دے وچه د کیف او آی په عُحان ئے ما هِيَ ذکر کړو - قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ نسبت الله تعالی ته صراحتاً کوی د پاره د تاکید کولو په هغوی باتدای په دے حکم کنس -

لَا قَارِضٌ وَلَا يَكُونُ صَفَتٌ چہ ہر کلمہ منفی کی پڑی تو تکرار کہ حرف لا غواہی۔ قَارِضٌ
 کہ فرض نہ دے قطع نہ وٹیلے شی نو دا ہم کہ ہم زولونہ قطع شوے وی یا دیر
 کو نہ یے قطع کہے وی یعنی چہ دیر عمر یے تیر کر پوی یا فرض وسعت وٹیلے شی او قَارِضٌ ہم دیر بھی راوی ہے
 وی تو کہ ہفت خیتہ فراخہ شوے وی تو دلتہ قَارِضٌ پہ معنی کہ یو دٹی دے دیر
 عمر والا۔ وَلَا يَكُونُ پہ انسانا نو او تحار و وکس ہفت نہ وٹیلے شی چہ نوے عوانہ
 شوی وی لیکن حمل یے نہ وی شوے لکہ چہ پہ حدیث کیں راچی اَلْبِكْرُ
 بِالْبِكْرِ جَلْدًا مَا تَكُونُ وَتَغْرِيْبُ عَامٍ (نوے عوان رہے وادہ) چہ زنا او کبریٰ کہ داسے
 نوے عوانے سرہ نو سزائے سل ڈرے او یو کال کہ پارہ شری دی۔ او قراء
 بغوی ہم کہ دے معنی پہ عوانے سرہ کر پیدا چہ ولدا یے نہ وی راوی ہے (معالم)
 نو کہ دے معنی پہ صغیرہ سرہ پہ معنی کہ وپے بچٹی صحیح نہ دہ۔

عَوَانٌ، قرطبی وٹیلی دی چہ عوان ہفتہ عوادہ چہ یو دہ بچی یے پیدا شوی
 وی یعنی درمیانہ عمر والا وی۔

بَيِّنَ ذَلِكَ، سوال :- بَيِّنَ خو ہفتہ خیزتہ مضاف کی پڑی چہ تثنیہ وی او ذلک
 خو مفرد دے ۹۔

جواب علی ذلک اشارہ دہ قَارِضٌ او بکرتہ پہ تاویل کہ ما ذکر سرہ۔

جواب علی دلتہ کہ ذلک سرہ معطوف پتا دے یعنی ذلک وَ هَذَا (ابو حیان)۔

سوال :- کہ عَوَانٌ او بَيِّنَ خو مقصد یو دے نو دلتہ تکرار راچی ۹۔

جواب :- عَوَانٌ یے خود دے وہم کہ دفع کو کو پیا راوی چہ ہر کلمہ قَارِضٌ او
 بکرتہ وی نو کیدے شی چہ وپہ نا بالغہ وی نو جواب او شو پہ عَوَانٌ سرہ
 او ہر کلمہ چہ عَوَانٌ درمیانہ دہ پہ مینجہ کہ قَارِضٌ او بکرتہ کیں نو بیا ہم وہم
 کیدے شی چہ قَارِضٌ تہ بہ نزد دے یا بہ بکرتہ نزد دے وی نو دا وہم یے

دفع کرو یہ بین ذلک سرہ یعنی خالص پہ مینجہ کیں دہ یو طرفتہ نزد دے نہ دہ
 قَا فَعَلُوا مَا تَأْمُرُونَ مراد کہ مَا تَأْمُرُونَ تہ ذبح کہ بقری دہ او قَا فَعَلُوا تجدید
 کہ امر دہ پارہ کہ تاکید دے نو اشارہ دہ چہ دغہ امر ضرور واجب دے پہ

سوال اتونہ منسوخ کی پڑی نو سوالات پرین دٹی۔

مَا تَأْمُرُونَ، ما موصلاً دے یا ما مصدریہ دے یعنی قَا فَعَلُوا امر کم۔ او
 امر پہ معنی کہ مفعول دے۔

يَمِينٍ لَنَا مَا لَوْ نَهَا قَالَ إِنْ شَاءَ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ

جہ بیان کری موجب تہ چہ غہ دے رگک دد غوا۔ او وئیل ہتہ یقیناً اللہ تعالیٰ فرمائی چہ یقیناً دا غوا دہ

مَفْرَأَةٌ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ٤٩

تیز دے رکھی دے خوشحالہ کو کتوں کو لے -

۵۴ قالوا ادع لنا ربك بغيرِ لنا مالاً ولا نفلاً، داہم تعنت او اورد والے دے پہ سوال نو کس
 کا استقاط او دعائے کس کے پاس رہے حکم چہ رنگ لڑہ پہ ذبح کا خاوی کس ہیچ دخل نیستہ
 نودا کس پہ نسبت دیرے ضرورتہ سوال دے لیکن دے تپوس وجہ
 دادہ چہ مصر والو اگر چہ دعوا او غوی تقدس منلو لیکن پہ قربانی کس
 بہ یے ہوا پیش کو چہ رنگ یے بالکل سپین وی او نور و بیستہ پہ کس
 نہ وی نودوی ہم دے دے وجہ تپوس او کرد (ماجدی)۔

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ، دَصْفَرَاءُ مَعْنَى مَشْهُورَةٌ مُرَادَدَةٌ (زِيرَةٌ)
 يَهْتِزُّ أَكْثَرُ مُفَسِّرِينَ بَلْكَهَ كَحَسَنِ بَصْرَى أَوْ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ نَهْ تَقْلُدُ دَعَى
 چہ ہنکرے اوسوے ہم زیرے وے۔ او کہ حسن نہ بل روایت دے چہ
 صَفْرَاءُ يَهْ مَعْنَى كَتُورُ دَعَى۔ لِيَكُنْ قَرَطِي أَوْ بَغْوِي يَهْ دَعَى رَدَّ كَرَّ دَعَى
 چہ اول اصم دے کہ جو جو تہ اولہ وجہ دادہ چہ صفراء يَهْ مَعْنَى كَتُورُ
 بِجَا زَوْشَاد دَعَى مَا سَبَّحَا دَاوِشَا نَوْنَه۔ دَوِيْمَه وَجَه دادہ چہ لَفْظُ كَا قَعْ صَفْتِ
 كَزِيْرٍ دَاوِيْرَه رَاخِي أَوْ كَتُورٍ دَاوِيْرَه كَا قَعْ نَه رَاخِي بَلْكَهَ حَالِكِ رَاخِي۔ كَا قَعْ دَوِيْرٍ
 أَوْ تِيْزِ زِيْرٍ دَعَى۔ كَوْنُهَا يَهْ دَعَى كَبَسِ دَرِ احْتِمَالَاتِ دِيْ أَوَّلِ دَاچَه فَاقِعْ
 اِسْمِ فَاعِلٍ دَعَى أَوْ كَوْنُهَا دَهْ فَعْلٍ دَعَى بِمَجْمُوعَه صَفْتِ دَعَى دَاوِيْرَه كَصَفْرَاءُ
 يَادَ بَقَرَةٌ۔ دَوِيْمَ كَا قَعْ خَبَرِ مُقَدَّمِ دَعَى أَوْ كَوْنُهَا مُبْتَدَأٌ مَوْخَرَدَه دَا كَ بَصْرِيَّاتٍ
 يَهْ نِيْزَ صَحِيْحٍ دَعَى۔ دَرِيْمَ دَاچَه كَوْنُهَا مُبْتَدَأٌ وَدَعَى أَوْ تَسْرُّ النَّظَرَيْنِ يَهْ خَبَرِ دَعَى
 أَوْ كَلَوْنِ نَهْ مُرَادَ صَفْرَةٍ دَعَى نَوْمُوْنَتِ دَعَى نَوْضَمِيْرٍ كَتَسْرُّ يَهْ حَكْمَه مَوْثِتِ رَاوِدِ
 يَهْ دَعَى دَرِ وَارِ وَكَبَسِ أَوَّلِ احْتِمَالِ غَوْرَه دَعَى۔

سوال :- قاقع چہ صفت دے کہ صفراء نومؤنث یکاروؤ؟

جواب :- ہر کلمہ چہ دے رفع و رکوڑ کے دے فاعل مذکر نہ توذ فاعل ک د و جہ
نہ یے مذکر را و رے دے لکہ عرب دائی حَاءُ ثنی امْرَءَةٌ حَسَنٌ اَيُّوْهَا :

سوال :- فاقع صفت دصقراء دے دا کافی وڈ تو کونہائیے ولے ذکر کرو؟

قَالُوا اذْعُرْنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۚ

او وٹیل دوی او غوارہ موثر لہ درج خیل نہ چہ بیان کری موثر کہ چہ شہ کہ صفت (دعوت) ذکر غوار

إِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ عَلَيْكَ ط وَإِنَّ

یقیناً داغوا کہہ وہ شہ وہ موثر بات ہے۔ او یقیناً موثرہ

إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ۝ قَالَ إِنَّ

کہ اللہ تعالیٰ او غوار ہی خاتما رسید و کہ یہ مقصد خیل نہ۔ او وٹیل ہفتہ یقیناً اللہ تعالیٰ

جواب :- یہ دے کہیں دیوتا کید دے یعنی اولیٰ و صف کہ بقدر یہ صفہ سرہ
ذکر کرو نبیائے داوصف کہ پارہ کہ کوئی ذکر کرو او کہ کوئی نمراد زیر رنگ کہ۔
تشریح النظرین دا صفت کہ بقدر دے چہ موصوف دے یہ صفت کہ صفہ سرہ۔
سرور لہات دے یہ زہ کہیں یہ وخت د امید کہ نفع یا کہ حصول کہ نفع کہیں او
سبب کہ دے حصول حواس ظاہرہ دی لو دلتہ ہے سبب نظر کر حوالے دے
قائدہ عل قانع ہے اسم ذکر کرو او تشریح فعل را وپراشتارہ دہ چہ
دغہ رنگ حویہ دے کہیں تایت او مستقر دے او سرور و سرور نوے
نوے پیدا آکیری او دغہ فرق دے یہ دلالت کہ اسم فاعل او صبیغہ کہ فعل
کہیں۔ قائد عل النظرین جمع یہ الف لام سرہ اشتارہ دہ چہ نظر کو و تک
کہ یوائے وی او کہ یہ کثرہ کہیں وی لیکن ستر کہ بہ ہے متوجہ وی ہفتہ
غوانہ او احتمال شتہ چہ کہ نظر نہ مراد نظرہ زہ وی یعنی فکر او سوچ
کول یہ نا اشتا قدرت کہ اللہ تعالیٰ کہیں چہ ہفتہ ہم سبب دے کہ پارہ
کہ سرور کہ زہ۔ قائد عل مفسرینو د علی او ابن عباس رضی اللہ عنہم
نہ نقل را وپے دے چہ ہفتہ یہ ترغیب و رکود یہ زیر پیزار کہیں او
وٹیل ہے چہ زیر رنگ یہ زہ کہیں خوشحالی پیدا کوی او غم لرے کوی
او ابن زبیر او یحییٰ بن ابی کثیر کہ تور پیزار نہ منع کولہ چہ دا انسان لہ
غم جو پوی۔

تک یہ دے ایت کہیں کہ دوی دریم سوال ذکر کوی او دا کہ محکین نہ ہم
دیرے ضرورتہ دے محکہ چہ یہ پارہ کہ ذبح او قربانی کہیں دا قیدہ ہیچ
کہ شرط نہ دے چہ کہ ہفتہ کہ کار کولویا نہ کولو معلومات دے کوی۔

بیتین لٹا مافی، دلتہ سوال یہ مافی سرہ ک صفت ک عمل ک ہفہ تہ دے یہ
قرینہ ک جواب سرہ۔ اِنَّ الْبَقْرَةَ تَشْبَهُ عَلَيْنَا داجملہ ک پارہ ک بیان ک عذر دہ
ک دوی ک طرف نہ ک پارہ ک دریم سوال کولو یعنی دا سے بقرة چہ عوان او
او صقر آدوی دا خودیرے دی تو موتیر ک پارہ یہ دے کیں تعین ک یو خاص
قسم پکار دے یہ اعتبار ک کار کولو سرہ۔ الْبَقْرَةُ اسْمُ جَنْسٍ دے یا جمع دہ
ک بقرة۔ ک تشابہ یہ مقام کیں جنس حکمہ ذکر کروجہ تشابہ ک کثر و افراد وہ
مینہ کیں واقع کیری۔ او بعض مفسرین تو ک دے لفظ نہ استدلال کیری دے
چہ دامن کروا او هرچہ بَقْرَةٌ او مؤنث ضمیر ونہ ذکر دی۔ تو هغه ک پارہ
ک وحداثہ او ضمیر ونہ یہ اعتبار ک ظاہر لفظ سرہ دی (مخکس دا اختلاف
ذکر شوے دے) او قرطبی و ثیلی دی چہ وجہ ک تشابہ دا وہ چہ مغیوبہ
ک غوایا نو یویل سرہ دیر مشابہت لری یہ حدیث ک حذیفہ رضی اللہ عنہ
کیں ک فتوہ مثال یے ک وجوہ بقرة سرہ ک دے وچہ نہ ذکر کرے دے۔
تَشْبَهُ عَلَيْنَا فعل یے مذاکر ذکر کروجہ بقای و ثیلی دی هر جمع چہ حرف ونہ
ک هفہ ک مفرد ک هفہ نہ کم وی نو عرب هغه مذاکر گرجوی۔

وَاِذَا اِنْ شَاءَ اللّٰهُ كُنْتُمْ دَاوٓى، یہ ذکر ک انشاء اللہ سرہ یہ دے جملہ کیں
اشارہ او شوق چہ ک دے خلق و تعنت او عناد کم شوا و انایت پکس پیدا شو
او حدیث ک ابن کثیر کیں وارد دی چہ کہ چرے بنی اسرائیل و انشاء اللہ نہ و
و ثیلے نو تر قیامتہ پورے یہ دوی تہ پورہ بیان (سبب ک تسلی ک دوی)
نہ وے شوے او تہ بہ دوی تہ دا سے بقرة ملاؤ شوے وے۔ ک انشاء اللہ
و ثیل و دیر برکات دی او دا تعلیق ک کُنْتُمْ دَاوٓى سرہ متعلق دے لیکن
یہ هفہ باندے مقدم کرے دے ک پارہ ک تاکید او مراد ک اهداء نہ
رسیدال دی موند لو ک هفہ غواتہ چہ امر کرے شویدے ک ذیجے ک هفہ
یا رسیدال دی حکمت ک دے ذیجے کولو تہ او یہ دوارہ محتوہ انشاء اللہ
ک پارہ ک تعلیق دے یہ مستقبل زمانہ پورے۔ او فعال تہ بل قول نقل
دے چہ اهداء تہ مراد یہ ہدایت باندے کیدال دی یہ طلب ک دے
صفاتو سرہ او انشاء اللہ ک نفیس تبرک ک پارہ دے یعنی ک دے سوالو تو
یہ وجہ سرہ موتیر یہ گمراہی کیں نہ یو پر یوتلی۔

يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ

فرمانی چہ یقیناً دا غوا تہ دہ غار و تہ جوتی چہ اروی

الْأَرْضِ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً

زمکے لڑہ اوتہ دہ ارقی چہ اویہ کوی فصل لڑہ ، روغہ رمتہ دہ

لَا يَشِيءُ فِيهَا قَالُوا الْكُنْ جَدْتُ بِالْحَقِّ

نیشہ ہیٹ داغ پدیکش - او دیکل دوی اوس دے رادرو بیان پورہ

فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ

نو حلالہ ئے کرہ او تہ وو دوی نیز دے چہ داکار ئے کو تو رخن کس دے بیان تہ

لے پہ دے ایت کیں دے اصری مطالبے جواب دے . لَا ذَلُولَ لَا یہ معنی دے
غیر دے اوصفت دے بَقْرَةٌ دے یعنی بَقْرَةٌ غَيْرُ مُذَلَّلَةٍ یعنی داغوا سمختہ دہ
لکہ دے وحشی غوا پشان دے نہ ہیٹ کار تہ دے اغستلے شوے .
تُثِيرُ الْأَرْضَ دے اوصفت دے دے ذَلُولَ نو منتفی دے یہ لاسرہ یعنی زمکہ
تہ اروی دے پارہ دے کروندے نو جوتی نہ دہ - وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ دہ اہم صفت
دے ذلول دے اول دے پارہ دے تاکید دے نفی معنی دے یعنی ارقی نہ دہ نو فصلوہ
تہ اویہ کوی نو معنی دا شوہ چہ داغوا یہ عزت سرہ ساتلے شویدہ ہیٹ کار
دے مناسب وریاں دے نہ دے کرے شوے . دا دلیل دے چہ دے غوانودوہ
کاروتہ دی یوزمکے اریول ، دویم دے کوہیا نو تہ اویہ راویستل دے پارہ دے سیلاب
کولو دے فصلو نو دے نہ علاوہ بل کار دے دینہ اغستل لکہ سورلی اوباروتہ
اوپل پہ دے باندے زیاتے کول دی حدایت صحیحے کیں دی چہ مخکیش یو
انسان پہ غوا باندے سورلی کولہ نو ہفتہ ورتہ رخ راوارولو چہ موہن خود
سورلی دے پارہ تہ یو پیدا شوی . ماجدای لیکلی دی اگرچہ زمونہ پہ ملک
کیش (ہندوستان پاکستان کیش) دے زمیندارئی کار دے غوی مذکر نہ اغستلے کیہی
لیکن پہ نور و ملک و نو کیش دے غوا کا نو تہ ہم داکار اغستلے کیہی اودا جائز دے .
تُثِيرُ الْأَرْضَ کیش قرطبی او ابو حیان بل احتمال داسے لیکلے دے چہ مراد
دے دینہ زمکہ کنستل دی پہ بنکر و سرہ اودا بیان دے لَا ذَلُولَ دے یعنی چہ
غیر مذللہ دہ نو دے دے وجہ نہ (مستہ دہ) نو زمکہ پہ بنکر و باندے کئی

اوداعادت دعوانو دے چہ دے مستیٰ یہ وخت کبش زعمکہ یہ بیکرو باندا کفی۔
 اولاً تَشَقَّى الْحَرْثُ عَطْف دے یہ لَا دَلُولٌ بَانْدے۔ مُسَلَّمَةٌ دابل صفت دے
 بقرة دے یعنی دے عیبوتو او نقصاناً نو نہ پاکہ او روعہ جو رہ دہ پندہ گودہ
 وغیرہ نہ دہ۔ یا داتا کبید دے کلا دَلُولٌ یعنی دے کارونو نہ ہیج ساتلے شویدرہ۔
 لَا شَيْءَ فِيهَا داهم صفت دے بقرة دے تاکبید دے کلا دَلُولٌ او مُسَلَّمَةٌ یعنی دے
 کارونو دے نہ یہ ہفتہ کبش ہیج مخالف داغ نبشتہ ٹحکہ چہ ہیج کاریئے نہ دے
 کرے نو داغ پکبش نہ دے جو پشومے۔ یا مستقل صفت سببیدہ دے او
 تاکبید دے دے صفراء فاقع دے پارہ یعنی دے زیر والی نہ خلایل خال (دبل رنگ)
 پکبش نبشتہ۔ شَيْءٌ یہ اصل کبش و شئی دے ہفتہ بدل رنگ اوداغ چہ مخالف وی
 دے عام رنگ نہ یہ کبیرے او شمرہ و غیرہ کبش۔ قَالُوا لَنْ جِدَّكَ بِالْحَقِّ، حق
 مقابل دے باطل نہ دے ٹحکہ چہ دا ٹحکبش بیا نو نہ ہم دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ
 دے او حق و دلیکن دلتہ معنی (پورہ ہیکارہ بیان) دے یعنی دے بیان نہ
 روستوز موثر دے طرف نہ تور و سوالا تو تہ حاجت پاتے نہ شو۔ دا قول ہم
 کا انشاء اللہ و یلو دے برکت نتیجہ دہ۔ دے قنادرہ قول دے چہ دلتہ حق مقابل
 دے باطل دے او ٹحکبش بیا نو نہ باطل دی نو یہ دے سرہ دوی کا قرشول
 لیکن دا قول ضعیف دے۔ قَدْ بَحَوَّهَا، یہ دے کبش اڈماج دے (عبارت
 پت دے) یعنی طلب یے کرلہ او حاصلہ یے کرلہ نو دیم یے کرلہ۔
 وَمَا كَاذُوا يَفْعَلُونَ، دے فعل نہ مراد عمل دے دیم دے گا دیہ مقام داثبات کبش
 دے مقاربت دے پارہ راخی یعنی کار تہ نزد دے شی خو کرے تہ وی نو معنی دے
 نفی پکبش لازمہ وی او یہ مقام دے نفی کبش دے پارہ دے نفی دے مقاربت دے
 او نفی دے مقاربت مستلزم تہ دے ثبوت لہرہ بلکہ نفی دے فعل لہرہ مستلزم دہ۔
 نو کا دپشان دے نور و فعلو تو دے یہ اثبات او نفی کبش اودا صحیح قول دے
 او بعض اہل عربیت و ثیلی دی چہ کا دیہ اثبات کبش یہ نفی باندا دلالت
 کوی او یہ نفی کبش یہ اثبات باندے دلالت کوی او یہ دے ایت سورہ دلیل
 پیش کوی چہ دلتہ وَمَا كَاذُوا یہ معنی داثبات دے فعل دے دیم کبش دے یہ
 قرینہ دے قَدْ بَحَوَّهَا سورہ او کہ دا سے نشی نو تعارض یہ یہ کلام کبش راخی
 چہ قَدْ بَحَوَّهَا دلالت کوی یہ اثبات دے دیم باندے او مَا كَاذُوا يَفْعَلُونَ
 دلالت کوی یہ نفی دے ہفتہ باندے لیکن دا قول دے دوی ضعیف دے او یہ

دے ایت سرہ دلیل نیول صحیح نہ دی ٹککہ چہ دلته ک فخل ک ذبح وخت رویتو
 د بیان کامل تہ دے اوہ ماگا ڈوا یفعلون وخت ٹککس د بیان کامل تہ دے
 نورمانہ کھر یوجدا جدا ادة تعارض تہ رائج۔

و ماگا ڈوا یفعلون، ک نہ کولو وجہ ک دوی دیر سوالو تہ او تعنت او عناد کول
 وڈ او دھنے وجہ داوہ چہ دوی پہ زردو کیش تقداس ک عوا پیر وٹ وڈ او چا وٹیل
 دی چہ وجہ ک دے کراتوالے ک قیمت ک عوا دے لیکن این کثیر پہ دے باندا
 اعتراض کرے دے چہ دیر والے ک قیمت روایات اسرائیلیہ دی او
 چا وٹیلی دی چہ ک وجہ ک شرمندگی تہ دوی دا کار نہ کوڈ ہستہ چہ قاتل
 معلوم شی تو ابن کثیر وٹیل دی چہ ک دے قول سدا نیستہ ناول قول حق ک
 پہ قصہ ک ذبح ک بقرے کیش قوا ید او مسایل۔ فائدہ: ک دے قصہ
 معلومہ شہ چہ کوم شخص نوے نوے توحید قبول کرے وی یا کوم
 چہ عوام مسلمانان وی نو ک مغوی ک توحید ک پوحوالی ک پارہ پہ مغوی
 باندا دے داسے ابتلاء پکار دہ چہ پہ ہنے سرہ ک مغوی ک زردو تہ محبت ک
 معبود باطل بالکل بھرا وٹی او ک معبود باطل تہ ہیچ پیرہ یا امید او نہ لری
 لکہ چہ ک خمر (شرابو) ک حرمت سرہ تریو وخت پورے ک استعمال ک لوہو
 ک ہنے نہ منع شوے و۔ دارنگ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نوی نوی
 مؤحدین پہ ابتداء کیش ک زیارۃ القبور تہ منع کری وڈ لکٹ نفیہکم
 عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا قُرُورُوهَا (ماتاسو ک زیارت ک قبرونو نہ اول منع
 کری وٹی خیر شی اوس ک ہنے زیارت کوئی)۔

فائدہ ع۔ بقرہ پہ دنیا کیش داسے معبود باطل دے چہ دیر مخلوق یے
 پہ ہرہ زمانہ کیش عبادت او تعظیم کریں دے۔ او کوئی شی لکہ زردشتیانو، مصریانو،
 بنی اسرائیلو، بدھ مذاہب والو، ہندوانو نویہ دے سورۃ بقرہ کیش
 ک دے معبود ک تعظیم او تقداس ک حمولو ک پارہ حکم ک ذبحے او شو خصوصاً
 ک پارہ ک رد کولو پہ یہودیانو باندا چہ ک مداینے پہ کرد و نواح کیش اوسید
 او ک دوی مشرانو ک سخی عبادت کرے وڈ۔

فائدہ ع۔ ک دے عوا تہول دولس اوصاف ذکر شویدی چہ پہ ہنے
 کیش شپیر سلیبی دی او شپیر ثبوتی دی او داصفتونہ پہ ہنے عجل
 (سخی) کیش موجود وڈ چہ سامری ک سرورونہ جو کرپے وڈ ہنے

هم در میانہ عمر والا ہے داغہ کہ سر و زرد نہ جو پکرے و و اوسرہ زر پہ ظاہر
کبیں پند ز پر رنگ او تعجب کبیں اچو و بکی وی - تو یہ دے کبیں یا بالخصوص اشارہ
شودہ رد کولو تہ یہ یہود یا تو باندے چہ کہ هغوی مشران تو دھمے معبود عبادت
کریے دے نو هغه محبت پہ ذبح کہ بقرے سرہ کہ دوی کہ زرد و نو نہ ویستل پکارے
نوسرا و شو یہ ذبح کہ بقرے کہ دغہ قسم او قرآن کہ دوی کہ کجبت شرکیہ تہ ہم خبر و کر پیکر
چہ (وا شربوا فی قلوبہم العجل بکفر ہم)۔

فائدہ عک پہ کج کبیں دلیل دے چہ استہزاء کول پہ دین کہ اللہ تعالیٰ او
پہ دین کہ مسلمانا تو پورے متع دہ او دا جھل دے سبب دے کہ پاہ کہ عذاب
اگر چہ قری دے پہ مینج کہ مزاح او کہ استہزاء کبیں۔

فائدہ عک پہ دغہ واقعہ کبیں دلیل دے چہ جھل (استہزاء) گناہ دہ او
انبیاء علیہم السلام کہ گناہ تہ پاک دی کہ دے و جے تہ موسیٰ علیہ السلام
کہ هغے نہ تہود باللہ او غوشتلو۔

فائدہ عک اعوذ باللہ وکیل کہ موسیٰ علیہ السلام دلیل دے چہ دازہ کلمہ
دہ دپارہ کہ توحید فی الاستعاذہ دارنگ دا پہ بارہ کہ نوح علیہ السلام
(سورہ ہود کج) کبیں ہم ذکر دہ۔

فائدہ عک کہ کج نہ معلومہ شودہ چہ امر شرعی پہ اصل کبیں دپارہ کہ ایجاب
دے بغیر کہ ایجاب تہ کلمہ پہ طور کہ مجاز سرہ استعمال پیری برابرہ خبر دہ
کہ دا امر شرعی پہ صیغہ کہ امر سرہ وی لکہ فافعلو یا یہ تعبیر کہ امر یا امر سرہ وی۔

فائدہ عک صاحب کہ اللہ باب و بیلی دی چہ پہ دے قصہ کبیں دلیل دے
چہ اسان حکم منسوخ کیدا ہے شی پہ کران سرہ اگر چہ پہ دے کبیں اختلاف
دے اکثر علما و و بیلی دی چہ دا عقلًا جائز دے او شرعًا واقع دے او
امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ کہ دے تہ انکار کوی - او دارنگ پہ جواز کہ نسخ
باندے مخکبش کہ عمل کولو تہ - او اختلاف دے پہ نسخ کولو کبیں مخکبش
کہ قادر کیدا لو تہ پہ عمل باندے نو دا جائز دے پہ نیز کہ اکثر اہل علمو،
فقہا و اصحاب الحدیث او تہ دے جائز پہ نیز کہ معتزلو او کہ بعض اہل
سنت - او دارنگ دلیل دے پہ وقوع کہ نسخ باندے پہ دین کہ موسیٰ علیہ
السلام کبیں دپارہ کہ رد یہ یہود یا تو باندے چہ هغوی کہ نسخ تہ انکار کریں۔
فائدہ عک ابن کثیر، قرطبی او صاحب اللہ باب و بیلی دی چہ دا قصہ دلیل

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَءُتُمْ فِيهَا ط

او کله چه او وژلو تا سو یو کس نو په اختلاف کین پر یو تلیخ د هغه په پامه کین -

وَاللَّهُ مَخْرُجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿۷۶﴾

او الله تعالى ښکاره کوی هغه چه تا سو ئی پټوی -

دے چه د حیوان ضبط په ذکر د صفا تو سره کیږی نو تسلیم په هغه کین جایز دے او دا قول د امام مالک، اوزاعی، لیث، شافعی او امام بخاری د او هغوی نور دلیلونه د احادیثونه ذکر کړیدی او امام ابو حنیفه او ثوری په نیز تسلیم په حیوان کین جایزه دے او په هغه کین اختلاف د صحابه کرامو د فاعله عطف بحث د اراده کونیه د الله تعالی :- اهل سنت دلیل نیولی دے په دے قول سره د اَن شَاءَ اللَّهُ كَمْ هُنَّ ذَوَاتٌ چه حوادث ټول په اراده د الله تعالی سره دی او امر د الله تعالی کله جداوی د اراده د هغه نه او معتزله او کرامیه وائی چه اراده د الله تعالی حادث ده مخکه داپه طریقه د شرط سره ذکرده او شرط خو هغه فعل وی چه په زمانه مستقبل کین واقع کیږی جواب دادے چه تعلیق د اهتداء په مشیئت پورے په اَن شَاءَ اللَّهُ كَمْ هُنَّ ذَوَاتٌ کین په اعتبار د تعلق د اراده د الله تعالی د په اهتداء پورے او تعلق حادث او امر اعتباری دے او حوادث تعلق مستلزم نه دے حوادث د صفا تو د الله تعالی لره او نه لازمیږی قیام د حوادثو په الله تعالی پورے - او د دے نه علاوه نورے ډیرے مسئله او قوایع د دے قصه نه مستنبط کیدے شی په فکر او تدبیر سره -

تنبيه :- هر کله چه قصه د یقرے په دل سے قوائد و بانات دے مشتمل ده او اهم په کین مسئله د عقیده د توحید ده او اهتمام د تصدیق د رسول د دے وجه نه ټول سورت مسئی کره شو په سورة البقرة سره یعنی تسمیه د کل شوه په نوم د جزء اشرف او اهم سره -

لکه په دے ایت کین ذکر د دریم حیثیت د مشرانو د بی اسرائیلو دے چه قتل د یو نفس دے بغیر د حق نه او بدنامی لگول دی په نورو پاکو مخلوقات دے - او مخکین ایت سره ربط دادے چه دا هم بل قسم د جیلدے یعنی په حرام فعل سره چه قتل دے حان مقصد د نبوی نه رسول

چه هغه میراث وڈیا کہ هغه قتیل لور یا بنحہ حاصلول وڈ دارنگ پہ حیلہ کہ
 تدار وڈا خان نہ دفع کولوی سرہ خان کہ حکم کہ قتل نہ بیچ کول نو دا حیلہ ده
 پہ حراموسرہ دپارہ کہ حاصلول وڈ دیوی مقصد او دلس حیلہ کول ہم حرام
 او عیانت دے۔ کہ اذ قتلتم نفساً، لفظ کہ اذ دلالت کوی چه دا یومستقلہ
 قصہ ده کہ اکثر مفسرینورائے دا ده چه دا واقعہ پہ حقیقت کنس بخنکس ده
 پہ ذیح کہ بقرہ باندے او واک دپارہ کہ ترتیب نہ دے او تقدیم ناخبریہ کہ
 دے دپارہ کرے دے چه پہ ہرہ قصہ باندے جدا جدا فائدے مرتب شی
 او دغہ قتیل دغوا پہ یوتکرہ وھلوسرہ ژوندے شوے وڈ کہ لو وخت دپارہ
 لیکن دا بخنکس موثر ذکر کرے وڈ چه دغہ قول اسرائیلی روایات دی پہ
 هغه کنس بیچ روایت پہ سند صحیح سرہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ رسید
 نہ دے نو کہ دغہ روایاتو پہ بناء باندے دا یقین نشی کیدلے چه دا قصہ دقتل
 بخنکس ده او واقعہ کہ ذیح بقرہ روستودہ۔ او ابو حیان ہم وئیلی دی چه پہ
 دے قول باندے ماسیوا کہ قصو اسرائیلونہ بیچ دلیل دکتاب او سنت نہ
 نیشته دے (بحر)۔ دویم قول کہ قرطبی او کشاہ عبدالعزیز دھلوی پہ
 تفسیر فتح العزیز کنس دا دے چه واقعہ کہ ذیح بقرہ بخنکس وہ دخیل مقاصد
 دپارہ لیکن ہرکله چه بقرہ ذیح شوہ نو پہ دغہ وخت کنس واقعہ کہ قتل
 موجود شوہ نو هغه قتیل دغوا پہ یوحصہ اوھلے شوہ نو پہ دے توجیہ
 سرہ دیر اعتراضات دفع کیدنی ماسیوا کہ دے نہ چه پہ حصہ دغوا سرہ
 پہ وھلو کنس اکرام دغوا دے او هغه دغلط عقیدہ والا سرہ مناسب
 نہ دے لیکن کہ هغه جواب پہ کہ ورپسے ایت پہ تفسیر کنس انشاء اللہ راشی۔
 کہ اذ قتلتم کہ دے قتل پہ پارہ کنس دودہ اقوال معروف دی اول دا چه دیو
 سری لوروہ خائستہ هغه ترے خیل وراغ غوختلہ لیکن هغه لوریہ دے ورارہ لہ
 نہ وکولہ نو ورارہ خیل ترہ لرہ قتل کرہ۔ او دویم قول دا دے چه دغہ
 شخص مالدار وڈ او تور وارثان یے نہ وڈا وورارہ یے فقیر وڈ نو دہ هغه ترہ
 قتل کرہ دپارہ کہ دے چه میراث یے ماتہ پاتے شی او دامرے یے دبل چا
 دروازے تہ نزدے او غور غور وڈ (قرطبی)۔ او کہ بعض مفسرینو پہ نیز چه کہ
 ترہ بنحہ یے وہ نو ورارہ کہ هغه کہ حصول دپارہ ترہ قتل کرہ۔ کہ لور یا کہ بنحہ
 کہ حصول دپارہ کہ قتل ناٹیدلہ پہ یوحادیث سرہ کہ چہ آؤل فتنہ بنی اسرائیل

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِعُضْرِهَا ۖ كَذَلِكَ

نوادو قیل مونو او وھوئی ڈھری لہ پہ شاہ حصہ (د وجود) ددہ باندے۔ دغسے

يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ

ژوندی کوی اللہ تعالیٰ مری او خائی تاسوتہ دلیولہ خیل

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ

دے دیارہ چہ د عقل نہ کار واخلی۔ بیا سخت شول زہونہ ستاسو

كَانَتْ فِي النِّسَاءِ (مشکوٰۃ) اوملا علی قاری پہ مرقات کیں لیکن دی چہ پہ
دے کیں اشارہ دے واقعہ تہ اگرچہ داهم صریح نہ دے صرف احتمال دے
نَفْسًا نَفْسٍ مَّفْرَدَةً اوجمع یے انفس او نفوس پہ قرآن کیں دودہ سوا دیارہ
کرتہ راغلے دہ او دے اتہ معانی دی اول نفس پہ معنی د شخص لکہ پہ دے
آیت کیں۔ دویم صفت د اللہ تعالیٰ (سورۃ العمران ۷۶) بغیر د تاویل او تحریف
او تشبیہ او تمثیل تہ معنی حقیقی مراد دہ۔ دریم پہ معنی د جنس باندے
(سورۃ فصل ۲۶) او سورۃ اعراف ۱۸۹۔ خلورم نفس امارۃ بالسوء (سورۃ یوسف ۵۳)
پنجم نفس لوامہ (سورۃ قیامہ ۳۰)۔ شپیم نفس مطمئنہ (سورۃ فجر ۲۸)
اودم پہ معنی د زبرہ (سورۃ یوسف ۵۵)۔ اتم پہ معنی د روح (سورۃ تکوین ۱۵)
سورۃ العمران ۱۵۸)۔ کاذرہ تَمْرِ فِیْهَا د درعہ ماحود دے پہ معنی د دفع کولو
دے پہ دے معنی سرہ پہ سورۃ العمران ۷۶ او سورۃ نور ۳۱ او سورۃ رعد ۲۴
کیں دکر دے۔ او باب تفاعل کیں پہ معنی د جگرے سرہ دے یعنی یو شخص
دخان تہ دفع کوی او پہ بل باندے دعویٰ کوی او حقہ بل م دخان نہ دے اول لہ
دفع کوی او پہ دہ باندے دعویٰ کوی نو دے تہ جگرہ جورہ شی فیہا
همیر نفس تہ یا قتلة (مصدر) تہ راجع دے۔ وَاللّٰهُ يُخْرِجُ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ
اخراج پہ معنی د اظہار دے او پہ لفظ د مخرج کیں اشارہ دہ چہ داسے بنکار
کوی چہ نور خلق یے اوینی اولفظ مظهر کیں دافا ثانیہ وہ او مخرج اسم
فاعل کیں دلنہ معنی استقبالی دہ پہ نسبت د قتل او اسم یے راورو چہ
دلالت کوی پہ ثبوت یا پہ استمرار باندے کہ مراد د مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ تہ
صرف واقعہ د قتل شی نو اسم فاعل صرف د ثبوت د پارسہ د تجمید پہ کیں

دایہ سمیر سرور ژوندی کرو مخکے چه هغه دخت (مصر) کین عمو د سمیر چر چه زیاتہ وه.
 په ضمیر د بعضہا کین داسے احتمال هم شته چه نفس ته راجع شی مخکے چه
 نفس په اصل کین مؤنث دے لکه چه فاکار د شرفیہا کین هم ضمیر نفس ته
 راجع وځي. یعنی اودهی دے نفس لره په بعض تکرر د دے نفس سره لکه
 لاس د هغه شو. مخکے چه رنگ چه الله تعالی قادر دے چه بناء په مشهور قول
 باندے د غوا په تکرر سره مری ژوندی کول شی نو په داسے طریقے
 سره هم ژوندی کول شی چه د مری په لاس سره د هغه بدن او وهله
 شی. هرکله چه په مقابل کین صحیح یقینی روایات نیشته بلکه اسرائیلیات
 دی نو په دے احتمال باندے قول او عمل کولو کین هیچ ویا نیشته مخکے داد
 قانون د عربیت ته خلاف ته دے اودارنگ د دواړه قصو استقلال هم
 پوره معلومیږي اودارنگ د کرامت د غوا په باره کین هیچ وهم نه راځي. د
 دے وجه نه زمونږ مشائخو د تفسیر دا توجیه غوره کړی اوزه هم دا غور کوي
 بَعْضُهَا په دے تکرر د غوا کین دیرا قوال دی لیکن هرکله چه په قرآن
 او حدیث کین د هغه د تعیین د باره دلیل نیشته او په تعیین د هغه کین هغه
 فائده هم نیشته نو مونږ یقیناً فیصله په یو قول باندے ته شو کول.
 كَذَلِكَ يُخَيِّلُ اللَّهُ الْمَوْتَى دے نه مخکین عبارت پته دے چه رَضْرِبُوهُ
 بِبَعْضِهَا قَتْلُ (دوی او وهلو په یو تکرر تو هغه ژوندی شو) او خپل
 قاتل یی اوسودلو چه وراره دے د هغه مری او د قانون د تورات په بناء
 سره هغه د میراث نه محروم کړی شو او داسے زمونږ په شریعت کین هم
 دی چه قاتل که عمدا وی او که خطاء وی نو په نیز د امام ابوحنیفه او
 شعبی، شریع وغیره قاتل به د میراث د مال او د دیت دواړو ته محروم
 وی او د امام مالک، شافعی په نیز په قتل عمدا سره به محروم وی د
 دواړو خمیزو ته او په قتل خطائی به محروم وی صرف د وارث د دیت نه
 اونه دے محروم د وارث د مال ته. كَذَلِكَ په دے کین کافی د باره تشبیه
 دے او ذلک اشاره ده ژوندی کولو د دغه قتیل ته او روستوی یی اوسره
 مشبه ذکر کوی نو دا دلیل دے په اثبات د بحث بعد الموت په ورځ د قیامت
 کین چه قدرت په یو جزئی باندے مستلزم دے قدرت لره په جنس د
 هغه باندے. نو په دے کین رد دے په بنی اسرائیل وروستو باندے چه

مغوی شک کو وہ پہ بعث بعد الموت کبش او اختلافی ہے کو وہ بعضو وئیل
چہ روح بہ دوبارہ پہ بل شکل کبش ژوندے کیہی او بعضو وئیل چہ
تول اجزاء کبدان سرہ نشی ژوندے کیہی نو پہ دے واقعہ سورہ معلوم
شودہ چہ پہ کوم حال انسان مرشی تو پہ ہفتہ حال بہ ژوندے کیہی۔ او
دلته دیکھی اللہ اہ نہ مراد بالاتفاق احیاء دہ پہ قیامت کبش۔ الموتی جمع
ک میت دہ کہ پہ شد ک یا سرہ وی او کہ پہ تخفیف سرہ وی عام دے ہفتہ
چاتہ چہ سرہ شویدی یا بہ روستو ک دے نہ سرہ کیہی۔

تنبیہ :- داپہ دے سورت کبش دویمہ واقعہ دہ چہ تا اشدادہ ک عادت
نہ پہ دنیا کبش چہ ک مرگ نہ روستو ژوندہ راوی لیکن پہ اولہ واقعہ چہ
پہ کبش تیرہ شویدہ ژوندہ اصلی وڈ او مرگ عارضی (غیر مؤجل) وڈ
اوپہ دے واقعہ کبش مرگ حقیقی دے او ژوندہ عارضی ک کلساعت پانہ۔
دیریکم الیتہ داناکید دے ک پارہ ک اثبات ک بعث بعد الموت
چہ ک ہفتہ ک پارہ دایو دلیل نہ دے بلکہ نور دلیلونہ ہم شتہ چہ
ہفتہ محسوسی او معقولی دی اولفظ ک دیریکم پہ سترگو لیدو او بصیر ذریہ
دوارو تہ شامل دے۔

الیتہ، جمع ہے ک دے وجہ نہ ذکر کرلہ چہ دلیلونہ ک اثبات ک قیامت
ک پارہ دیردی او ہفتہ مونہ پہ اصول تفسیر کبش لیکلی دی۔ او بعض
مفسرینو وئیلی دی چہ مراد ک الیتہ نہ دایو واقعہ دہ چہ اللہ تعالیٰ
دوی تہ پہ سترگو سرہ او بنودلہ لیکن جمع ہے حکم ذکر کرلہ چہ دا
مشتمل دہ پہ دیر وایا تونو (قائد و دلیلونو) بات دے۔

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ دا قائد دہ کراۃ (لیدو) ک ایاتونو چہ مقصد ک ایاتونو (دلیلونو)
تعقل دے۔ دلته عقل پہ معنی لغوی سرہ دے یعنی ک دے ک پارہ چہ
منع شی ک مخالفت او ک عصیان ک اللہ تعالیٰ نہ۔ یا پہ معنی ک علم سرہ دے
یعنی پوہہ شی پہ قدرت ک اللہ تعالیٰ پہ بعث بعد الموت بات دے۔
یا پہ معنی ک تدبیر او فکر کولو دے پہ ذریعہ ک عقل سرہ پہ ایاتونو کبش
یعنی ک عقل نہ کار واخلٹی پہ فکر کولو سرہ پہ دلیلونو ک اللہ تعالیٰ کبش۔

مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فِيهِ كَالْحِجَارَةِ

روستو دے (واقعات) تہ پس دا زبونہ (ستاسو) پشان دے کتوسخت دی

أَوْ أَشَدَّ قَسْوَةً طَوَّانٍ مِنَ الْحِجَارَةِ

یا ریلکہ زیات دی پہ سختوالی کنیں (تھکے چہ) یقیناً بعضہ دے کتو تہ

لَمَّا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَاءٌ

خامنا هغه دی چہ راہیری دھغہ تہ ولے - او یقیناً بعضہ دھغہ تہ خامنا هغه دی

يَشْفِقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ طَوَّانٍ مِنْهَا

چہ اوچوی تو راوزی دھغہ تہ اویہ - او یقیناً بعضہ دھغہ تہ

لَمَّا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ

خامنا هغه دی چہ رارغری دوجے دیرے دے اللہ تعالیٰ تہ - اوتہ دے اللہ تعالیٰ

بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝۴۳ أَقْتَطِعُونَ

بے خبرہ دھغہ عملونو تہ چہ تاسوئے کوئی - ایا نو طبع کوئی تاسوئے ایمان والو

سے پہ دے کبش زجر دے او ذکر دے سبب دے دانتقال دخیائشو د مشرانو تہ

کشرانوتہ اوسبب دزیاتوالی دخیائشونو دے چہ هغه قسوة د قلب دے -

شَمَّ دپارہ د استبعاد دے اومن بَعْدِ ذَلِكَ دپارہ د روستوالی د زمانے دے

نو تکرار تہ راغی - قَسَتْ قُلُوبُكُمْ قسوة سختوالی او اوچوالی تہ وئیلے شی

اودلتہ مراد عدم اثابت دے اودخالی کیدال دی د یقین کولوتہ پہ ایت

اللہ باندے (قرطبی) اولرے والے د زہرہ دے د عبرت اخستلو او د وعظ

اخستلوتہ (ابو حیان) اولرے کیدال د رحمت او خشوع او خضوع تہ (زجاج)

اودا پہ قرآن کریم کبش دے تہ علاوہ پنچہ کرتہ ذکر دے سورة انعام ۱۶۰

سورة الحديد ۱۷ سورة مائدة ۱۸ سورة حج ۱۹ سورة زمر ۲۰

قُلُوبُكُمْ دا خطاب هغه بنی اسرائیلوتہ دے چہ موجود وؤ پہ وخت د نزول

د قرآن کبش او احتمال شتہ چہ خطاب وی هغه وارثانو د مقتول تہ چہ

روستو د احیاء او د مرک د هغه تہ بیا ہم پہ انکار باندے ملک وؤ چہ موت

قتل نہ دے کر پے لیکن اول قول غورہ دے۔ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ، بعد خود دلالت
کوی پہ مہلت (روستو والی) باندے لیکن حرف ذم من ورسرہ (چہ ابتداء
ذغایہ دپارہ دے) دلالت کوی پہ اتصال باندے نوروستو والے شتہ خو
مہلت نیشتہ۔ ذَلِکَ اشارہ دہ ماقبل تہ پہ تاویل دہ مذکور سرہ یعنی انعامات
خاصہ کہ اللہ تعالیٰ اوعدا ابو نہ او معجزات کہ موسیٰ علیہ السلام او مواعظ
د نور و انبیاء د بنی اسرائیل و نہ د زمانے د آخری بی پورے۔ فَہِیَ کَالْحِجَارَةِ
اول پے تشبیہ و رکبہ د کہتے سرہ عکسہ چہ کتہ کتب بنکارہ نرم والے تہ راجی
او اوسپنہ خو پہ اور سرہ نرمیری۔ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً، اَشَدُّ پہ پینس سرہ
دے تو معطوف دے پہ محل د کاف باندے پہ کَالْحِجَارَةِ کتب یعنی او ہی اَشَدُّ
قَسْوَةً یعنی داز و نہ دیر سخت دی د کہتے تہ۔ پہ حرف اؤ کتب اؤہ اقوال دی
(۱) پہ معنی د واور (۲) پہ معنی د بل (۳) د پارہ د ابہام (۴) د پارہ د اباحت (۵) د پارہ
د شک (۶) د پارہ د تخمیر، د پارہ د تنویر۔ ابو حیان و ثعلبی دی چہ آخری احتمال
غورہ دے یعنی د دوی سخت زہونہ دہ قسمہ دی لیر سخت او دیر سخت۔
دارنگ پہ معنی د بل سرہ ہم غورہ دے پہ قرینہ د مابعد سرہ چہ حجارہ
کتب د نرم والی اقسام شتہ او د دوی پہ زہونہ کتب نیشتہ۔
سوال :- د اَشَدُّ قَسْوَةً پہ عنائے پے اقسای ولے تہ دے وٹیلے ۶۔

جواب :- بناء د فعل تعجب او اسم تفضیل د امور خلقیہ او د عیونہ تہ کیہی
تو د دینہ اقسای تہ جوہیری (الباب)۔ جواب :- لفظ د اَشَدُّ پہ زیاتوالی
د قَسْوَةً کتب بنکارہ دلالت کوونکے دے۔ او وجوہ د دیر سختوالی درے
دی اولہ وجہ داچہ حجارہ کتب عقل پیدا شی (بالفرض) نو قبلول کوی
لکہ پہ سورہ حشر بلا کتب دی دویمہ وجہ داچہ حجارہ کتب شہ امتناع
نیشتہ د ہغہ حوادثو چہ اللہ تعالیٰ پہ ہغہ کتب پیدا کوی او د دوی پہ زہونہ
کتب امتناع دہ د اثر قبلولونہ۔ دریمہ وجہ د گتو تہ بعض فائدے اختصار
کیدیشی او د دوی زہونہ بالکل بے فائدے دی۔

وَرَأَى مِنَ الْجِبَارَةِ پے دے کتب بیان د فضیلت د گتو دے پہ زہونہ دوی
باندے۔ واور پہ معنی د اڈ دے علت دے د پارہ د اَشَدُّ قَسْوَةً۔ کَمَا یَتَفَجَّرُ
مِنْهُ الْاَنْهَارُ تفجر او اتہار دوارہ دلالت کوی پہ دیر والی باندے او دے
مثال بنی اسرائیل و تہ بنکارہ و و پہ ہغہ کتہ کتب چہ موسیٰ علیہ السلام

یہ عصا یا نعل و ہلے وہ اودولس جیتے تریبہ پیدا شوئے وئے او یہ غرو تو
 کیں ہم کہ دے نمونے دیبرے دی۔ وَإِنْ مِنْهَا لَمَا يَشْفُقُ كَيْخُوجُ مِنْهُ الْمَاءُ یہ دیکش
 چودل او او یہ راتل دواہ ذکر دی او يَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ کیں اشارہ دہ لرو
 او یونہ او کہ دے مثال یہ سورہ حشر بلا کیں ذکر دے۔ او کہ دے نمونہ ہم
 یہ غرو تو کیں موجود دی چہ کلہ زلزلہ کیں یوکتا او چوی نو کہ مینج نہ یے
 او یہ را او غی۔ وَإِنْ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ دا ہیوط حقیقی مراد دے، غرو تو کیں دا
 خبرہ ہم واقعبت لری او نمونہ کہ دے یہ بنی اسرائیل و کیں واقعہ کہ جبل
 (غر) وہ کلہ چہ مونس علیہ السلام کہ اللہ تعالیٰ دروایت سوال کرے و و نو
 کہ اللہ تعالیٰ پہ تجلی سرہ غرا و نرید لو او کہ زمکے سرہ ہموار شو۔ وَمِنْ خَشْيَةِ
 دامتعلق دے کہ دے وارو حال تو سرہ یعنی تفجر او انشقاق او ہیوط یہ
 کہ تو کیں دا ہول کہ وجہ کہ ہخہ خشیت نہ دے چہ اللہ تعالیٰ پہ دے کہ تو کیں
 کیں سود لے دے او دا قول کہ بجا ہداتہ مفسرین تو نقل کرے دے او دا بیکارہ
 دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ پہ جما دا تو کیں خہ شعور او معرفت کیں سود لے دے
 لکہ چہ یہ صحیح حدیث کیں ثابت دی ژرا قول کہ ستے یہ مسجد نبوی کیں
 (بخاری)۔ دارنگ سلام کول کہتے یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یا ندا روایت
 کہ مسلم دے او دارنگ حرکت کہ اُحد او کہ ثبیر غر (قرطبی)۔ او دارنگ پہ
 سورہ اسراء بلا کیں تسبیح کہ تلو و خیا زو نو او یہ سورہ حج بلا کیں سجدا
 کہ غرو تو او یہ سورہ احزاب بلا کیں امانت کہ غرو تو، نو دا ہول پہ حقیقت
 بانداے حمل دی یہ یز کہ سلف صالحینو، تاویلانو کولونہ یے ہیج حاجت
 نیشته۔ بعض روستنو علماؤ (ابن حزم وغیرہ) او معتزلو کہ دے حقایقونہ
 انکار کرید لیکن مشقی یہ الباب کیں ذکر کری دی چہ کہ معتزلو سورہ پہ دے انکار
 بانداے ہیج دلیل نیشته سیوا کہ استبعاد عقلی نہ۔ او راغب پہ دواہ و قولونو
 کیں یو بجا کہ ذکر کریدہ حاصل یے دادے چہ کہ معارف دیر اقسام دی
 اول معرفت تامہ دے داخو کہ اللہ تعالیٰ صفت دے۔ دویم معرفت متزایدہ
 دے دا کہ انسانانو صفت دے۔ دریم معرفت کہ حیوانانو دے چہ مغوی پہ
 سبب کہ ہخہ خیلے فائدے او نقصانات پہ اکثری تو کہ پیڑنی۔ ثلوث معرفت
 کہ نباتانو دے چہ ہخہ کہ حیوانانو کہ معرفت نہ کم دے۔ پنجم معرفت کہ
 عناصرو (اور۔ خاکورہ۔ آوہ۔ ہوا وغیرہ) دے چہ اللہ تعالیٰ مستخر کریدے

أَنْ يَوْمَئِذٍ يَكْفُرُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ

چہ دوی یہ اومتی خبریے ستاسو اوحال داچہ وہ یوکہ ولہ د دوی نہ

يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ

اوریدو بہ یے کلام د اللہ تعالیٰ بیا بہ یے بدلولے معنے د ہفے

مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۲۵﴾

روستو د ہفے نہ چہ پوہہ یہ شو د ہفے یہ مراد باندے او دوی پوہیدل رچہ دا کتاہ دہ

مربو یہ یوحالت باندے لکھ گتہہ بنکتہ والے غواری او اور اوچت والے
غواری داتول تسخیر الہی دے بغیر د اختیار د دوی۔ نو پناہ پہ دے باندے
وٹیلے کیڑی چہ پہ دے اشیاء کتب معرفت شتہ لیکن معرفت د جماداتو
مثلاً د معرفت د انسان پشان نہ دے او پہ دغہ معرفت سر پہ دوی کتب
تسیج خشیت اونور اثار پیدا کیڑی۔

فائدہ:- ہر گاہ چہ د حجارت د درے حالات ذکر شول نو کوم زپونہ چہ
د حجارت پشان دی دیر سخت نہ دی نو پہ ہغوی کتب د قرآن او مواظ
دینی اوریدلو سورہ پہ تفاوت سرہ درے درجات پیدا کیڑی پہ دے شرط
چہ اول پہ کتب خشیت پیدا شی نو اولہ درجہ ژرادہ پہ او بنکو پھیدلو سورہ
دویم درجہ صرف ستر گے لونڈے شی پہ لپو او بنکو سورہ اگرچہ کوزے
بہیدلے نہ وی۔ دریمہ درجہ پہ زپہ سرہ ژرادی او صورت د ژرادی
اگرچہ پہ ستر گے کتب لونڈ والے رانشی۔ او پہ چاکتب چہ پہ وخت قرآن
اوریدلو کتب د دے نہ ہیچ حال پیدا نشی نو ہغہ خلی اشد قسوة دی
او ابن کثیر حدیث د ابن عمر رضی اللہ عنہ راوے دے چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی دیرے خبرے مہ کوئی بغیر د ذکر د اللہ
نہ حکم چہ دیرے خبرے بغیر د ذکر د اللہ نہ قسوة د زپہ دے او دیر
لرے د اللہ تعالیٰ نہ سخت زپہ والاوی (ترمذی) دارنگ بل روایت د
انس رضی اللہ عنہ نہ دے مرقعاً چہ خلور خیزونہ د بداحتیٰ نبہ دہ
اوچیدل د ستر گے سخت والے د زپہ، او پ د امید او حرص د دنیا۔

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ یہ داسے جملہ کتب تہدیدا او توبیخ مرادوی

ہر کلمہ چہ مخالفت کوؤنکی د بیان نہ روستو ذکرشی نو عدم غفلت کتابہ وی
د عذاب و رکولونہ او کلمہ داسے جملہ د بشارت او تسلی د پارہ وی کلمہ چہ
د مؤمنانو د بحث نہ روستو ذکرشی۔

۱۔ (ربط) عکس قسوت قلب ذکرش نو اوس د مع آثار ذکر کوی چہ ہفہ ہفہ عیانت
دی د دے آیت شروع کیبری خیانتات ذکرانو د یوا سرا بیلو چہ موجود و د پہ
وخت د نزول د قرآن کیں او دا پتہ دے دی (۱) علماء چہ تحریف معنوی
کوی (۲) مناققان (۳) امیان مقلدین (۴) علماء تحریف لفظی
کوؤنکی (۵) د جنت د تخصیص دعوی کوؤنکی سرہ د عقیدے باطلہ نہ۔ نو
پہ دے آیت کیں د اول فریق ذکر دے۔ اَفْتَضَمَعُونَ دا خطاب دے مؤمنانو تہ
او ہمزہ د استفہام انکاری دے یعنی داطع مہ کوئی۔ طمع، داتعلق د نفس
دے پہ حاصلولو د مقصد پورے پہ کلک تعلق سرہ۔ نو د ازیات دے د
رجانہ۔ او مادہ د طمع پہ قرآن کیں دولس کرتہ دہ۔ اکثر استعمال یے پہ
ہفہ حائے کیں دے چہ اسباب د کاروی لیکن پہ اسبابو باندے وثوق او اعتماد
نہ کوی سرہ د شدات رغبت نہ پہ مقصد کیں۔ او رجا استعمالیبری پہ ہفہ
حائے کیں چہ اسباب وی او پہ ہفہ باندے نظر ساقی اور رغبت کوی حصول
د مقصد۔ او تمتا ہفہ حائے استعمالیبری چہ مناسب اسباب و سرہ
تہ وی او حصول د مقصد غواری۔ او فایہ فَتَضَمَعُونَ کیں د پارہ د عطف او
تفریع دہ پہ مقدار باندے یعنی اَتَدْعُوهُمْ اِلَى الْحَقِّ فَتَضَمَعُونَ یعنی
روستو د قسوت د زہر و تو د دوی نہ پہ دوی کیں داسے خیانتات پیدا شو
تو د دوی نہ د ایمان طمع کول بعیدہ خبرہ دہ۔ اَنْ يُّؤْمِنُوا لَكُمْ مَرَادُ
دینہ ایمان شرعی دے اولام اجلیہ دے یعنی لِاَجْلِ دعو تکریم مراد
ایمان لغوی دے اولام پہ خیلہ معنی دے یعنی دوی پہ ستا سو خبرہ او معنی
او پہ تا سو باندے بہ اعتماد او کری۔ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ
د فریق نہ مراد د دوی علماء دی او پہ دے جملہ کیں درے قولونہ دی
اول دادے چہ کلام اللہ نہ مراد کلام دے پہ طور کیں د موسیٰ علیہ السلام
سرہ اوگان د پارہ د تیر شوے زمانے دے نو مراد د دینہ ہفہ او یا کسان او
د ہغوی اولاد دی چہ کلام اللہ یے د موسیٰ علیہ السلام نہ واوریدلو
نوروستو یے پہ ہفہ کیں تحریف او کروہاں دا صحیح نہ دہ چہ دوی پہ
خیلہ کلام اللہ اوریدلے و قرطبی دغہ قول ضعیف کرے دے او کوم

حدیث چہ یہ دے کہیں کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نقل دے تو ہفتہ تھے
حدیث باطل و ٹیلی دی۔ بلکہ دوی کلام اللہ کہ موسیٰ علیہ السلام تہ اوریدے وؤ۔
دویم قول دادے چہ کلام اللہ تہ مراد تورات دے اوگان کیارہ کہ نفس وجود
اور تباط کہ کلام دے او مراد کہ فریق تہ ہخہ علماء یہود دی چہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم پہ وخت کہیں موجود وؤ او یسمعون تہ مراد دادے چہ یوتپوس
کوڈنکی بہ کہ آخری نبی یہ یارہ کہیں کہ تورات عبارت کلمہ دوی تہ پیش کرو
دوی یہ واوریدالونو کہ ہخہ تحریف بہ یئے او کرو او غلط تاویل بہ یئے او کرو
دریم دادے چہ مراد کہ کلام اللہ تہ قرآن دے تو چاہہ چہ دغہ علماؤ تہ کہ
قرآن تہ آیت اولو ستلو تو دوی بہ کہ ہخہ تحریف او کرو لیکن دا قول
ضعیف دے۔ قاعدہ:- سمع وصف کہ کلام اللہ دلیل دے چہ حروف
او الفاظ ہم کلام اللہ دے غیر مخلوق دے او دغہ کلام لفظی دے شوک
چہ داسے وائی چہ مسجع ہخہ لفظ دے چہ دلالت کوی یہ کلام اللہ
باندے دا باطل قول دے داسے وصف یہ سورۃ التوبہ سکتیں ذکر کہ
ہاں لو ستل او ریدال لیکل دا صفات کہ مخلوق دی او مقروء مسجع
مکتوب کلام اللہ دے۔

تَحْرِيفُ قَوْلِهِ تَحْرِيفُ اَرْوَلِ اَوْ بَدَلِ لَوْلَا تَه وَتِلْه شَيْ اَوْ هَغْه دَوَه قَسْمَه
دے یو قسم تحریف لفظی دے یعنی کہ کلام اللہ کہ الفاظ او کلمات تو یہ غلط
تور کلمات کیسہ بدل او دامستلزم دے تحریف معنوی لہ او دامعنی مراد
دہ یہ سورۃ مائدہ سکتیں چہ لفظ کہ من بعد مواضعہ یہ دے یا تہ دے
دلالت کوی۔ دویم قسم تحریف معنوی دے او دا عبارت دے کہ بدل لولو
کہ معانی او احکامو تہ یہ تاویل یا الرائی او بے علمئی سرہ او دغہ مراد دے
یہ سورۃ نساء سکتے او سورۃ مائدہ سکتے۔ کہ اہل علم و اختلاف دے چہ
یہ یہود و کہیں تحریف لفظی موجود وؤ او کہ تہ وؤ روستو کہ اتفاق تہ
پہ دے چہ تحریف معنوی خو کہ ہغوی عادت مستمر وؤ، تو بعض
اہل علم و ٹیلی دی چہ یہ ہغوی کہیں تحریف لفظی تہ وؤ کہ دے وئے تہ
پہ وخت کہ رنا کہیں صرف کہ رجم کولو حکم دوی پتہ کرے وؤ۔ دارنگ
دوی بہ یہ عربی ژبہ کہیں کہ اصل تورات معنی بدل لولہ۔ او دارنگ
اللہ تعالیٰ دوی تہ وٹیلی وؤ چہ کاتوا بالتوراة کاتلوا ہا ان کنتم صدیقین آمین

نوکہ چوے اصل کتاب کے تورات کے دوی سرے موجود نہ وے نواللہ تعالیٰ کے دوی
وے مطالبہ کے اصل تورات کوئی۔ او کے اکثر اہل علم و قول دادے چہ یہود و
تحریر لفظی او معنوی دواہ کول لکہ محکمین ذکر شوی آیا تو نہ یہ اعتبار
کے عموم سرے دواہ و قسم و توتہ شامل دی دارنگ روستو یک ہم دلالت
کوی۔ دارنگ کے دوی موجود کتاب و توتہ ہم دا اقرار کے ہغوی موجود
یرمیاہ نبی خیل قوم تہ خطاب کریدے چہ تاسو کے زونہای خدا کے
چہ رب کے فوج و نو دے خبرے برپا دے کریدے (یرمیاہ ص ۳۳)
او ماجدی کے دوی کے مشران و اقرار نقل کریدے یہ تحریر لفظی بات
بلکہ ہغوی کے تزیل لفظی قائل نہ دی۔ محکمہ کے دواہ و قول و نو دادہ
چہ تحریر لفظی یہ دوی کیں لرو و بعض اصل نسخے کے تورات کے دوی
سرے یہ ہخ وخت (وخت کے نزول قرآن) کیں موجود وے او تحریر
معنوی یہ دوی کیں دیرو و او یہ دے ایت کیں کے تحریر نہ تحریر معنوی
مراد دے ابن کثیر و بیلی دی یثا و لؤنہ علی غیر تاویل (بدل تاویل کے کوئی
فراء یہ معالم التزیل کیں و بیلی دی چہ تغیر کا حکم موئے کولو۔ او قرطبی
و بیلی دی چہ کے حلال نہ یے حرام او کے حرام نہ یہ یے حلال جو چول پخپلو
خواہشاً تو سرے۔

قائد۱۔ بحث کے تاویل و تحریر یہ تنشيط الاذہان کیں ما لیکے کے حاصل
دادے چہ حدیث کے ترمذی کیں راغلی دی چہ چا یہ قرآن کیں قول او کرو
یہ خیلے رائے سرے (او یہ بل روایت کیں دی) بغیر کے علم تہ نوخان لہ یے
خائے تیار کرو یہ اور کے جہم کیں ترمذی و بیلی دی چہ دا حسن حدیث
دے او یہ بل روایت کیں دی چہ چا قول او کرو یہ کتاب کے اللہ تعالیٰ کیں
یہ خیلے رائے سرے نوکہ صحیح یے او بیلی نو ہم خطا کار دے خود احادیث
ضعیف دے۔ خازن یہ مقدمہ کے خیل تفسیر ص کیں و بیلی دی چہ
کے قول بالرائی دواہ مصداقات دی، اول دا چہ تاویل کے قرآن یہ مراد
خیل نفس او یہ اتباع کے خواہش سرے کوی سرے کے علم تہ لکہ ہخ باطنیہ،
خوارج، شیعہ کان او تور بدعتیان چہ حجت نیسی یہ بعض آیات و نو
قرآن سرے کے پارہ کے اثبات کے بدعت و خیل و احوال دا چہ پوہیری چہ دا
مطلب کے ایت تہ دے لیکن عوام خلق دھوکہ کوی کے خیل خہ خاص مقصد

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِعُضْهِمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَنُحَدِّثُوكُمْ

ادکله چہ دوی مخالف شی دمو منانوسرہ وائی دوی ایمان راوینگی سمونہی اوکله چہ

بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَنُحَدِّثُوكُمْ

لاہ شی بعضہ د دوی بعضوتہ نوائی ورتہ هغوی ایہا خبر و رکوی تا سودوی تہ

بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُخَاجِبَكُمْ بِهِ

پہ هغه چہ خود لے دے اللہ تعالیٰ تاسوتہ وے دپا رکچہ دلیل بہ اونسی بہ تاسویاتر بہ هغوی

عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۷۶﴾

پہ نیز د رب ستاسو۔ ایہا تو د عقل تہ کار تہ اخلاقی۔

دنبوی د پاسہ۔ دویم هغه شوک چہ قول کوی بغیر د علم تہ یعنی یوایت کنس

دیر وجوہ وی د سلف مفسریتونہ او دے یے حمل کوی بہ داسے طریقہ چہ

د دغہ وجوہونہ خلاف وی (یعنی د علم نحو او صرف د قواعدونہ مخالف

وی او دارنگ کا اهل لغت تہ هم خلاف وی او د سلف مفسریتونہ هم

مخالف وی) ہاں بداعت پہ هغه سرہ تہ ثابتوی لکہ توجیہات د بعض

مفسرینو دے زمانے پہ تقطیع سرہ پہ سورۃ بقرہ ۱۷۱ یا معنی د

(رُفِیْتَ) پہ کتابچہ سرہ کول یا معنی د صرۃ پہ در پیچہ سرہ کول یا تاویل د

سوءاتہما (سورۃ اعراف) پہ عیبونو سرہ کول وغیرہ داکہ صحیح وی یا القوس

نوہم گناہ دے۔ او دریم تاویل یعنی گر حولو د یوایت لہ پہ یو حمل پاستا دے

پہ طریقہ د استنباط سرہ چہ دغہ حمل د ماقبل ما بعد سرہ مناسب وی

او مخالف د کتاب اللہ او د صحیح احادیثونہ تہ وی نو دامصداق دے حدیث

تہ او د جائز دے لکہ صحابہ کرام او تابعیتو د ایہا تو تونہ استنباطونہ

کری دی۔ وَمَنْ يُخِمْ مَا عَمِلُوهُ وَهُمْ يَحْكُمُونَ، عَمَلُوْا تہ مراد پوہہ د صحت

د کلام او د صحیح مراد د هغه دہ او یَحْكُمُونَ تہ مراد پوہہ دہ گناہ او دروغو

د هغه یعنی اولہ خیرہ دادہ چہ سرہ د علم تہ داسے تحریف کوی، لکہ اول

مصداق بخکس ذکر شو او دویمہ داچہ دوی علم لری چہ دا تحریف گناہ

دے یعنی دوی لہ ہیش عذار نیستہ۔ او قرطبی و ثیلی دی چہ د دے زمانے

عالم چہ عناد کوی د حق سرہ هغه هم د لار د رشد (ہدایت) تہ دیر

لے دے محکمہ چہ دے علم ہم دے لہرہ دے کتابہ نہ نہ منع کوی۔
 یہ دے کہیں دویم فریق خبیث ذکر دے چہ ہنہ منافقین دی او معاملہ
 دے ہغوی دے علماء معاندینو محرفینو سرہ دے او یہ دے مناسبت سرہیے حرف
 عطف ذکر کرے دے۔ وَإِذْ أَقْبَرَا ضَمِيرٌ كَلَّمُوا يَهُودِيَا نُوْتَه رَاجِع دے لیکن
 یہ اعتبار دے یو فریق سرہ چہ ہنہ اہل نفاق دی دے یهودونہ۔ او کلام عرب
 کہیں دے دیر کر نہ ذکر دے چہ جمع ذکر شئی عموماً دے دے نہ بعض کسان
 دی۔ وَإِذَا تَحَلَّوْا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ کا اول بعض نہ مراد منافقین یهود دی
 او دے دویم نہ علماء دے ہغوی دی چہ تحریف او عنادیے کوڑ۔ یہ سبب کہیں
وَإِذَا تَحَلَّوْا ذکر و او دلتہ وَإِذَا تَحَلَّوْا وجہ دے فرق دادہ چہ ملتہ منافقین غوامو
 (دوس او خزرج) مراد و و نو ہغوی دے قبیلے دے یهودیا نو نہ نہ و و او دلتہ
ذکر دے منافقانو دے یهودو دے دے دے وجہ نہ تعبیر کہیں فرق دے۔ كَأَلَوْا
اتَّخَذُوا تَوْبَهُمْ دا قول پیا رہ دے دے دے دے علماء معاندینو نہ دے منافقانو
 چہ ہغوی پہ دخت دے ملاقات دے مؤمنانو او دے وَأَمَّا و ٹیلو کہیں دے تورات بعض
 خبر دے یہ مؤمنانو نہ نقل کولے۔ اتَّخَذُوا تَوْبَهُمْ تحدیث دے حدیث تَوْبَهُمْ
 شوی دے او حدیث ہر ہنہ کلام دی چہ پہ طریقہ دے نقل سرہ دی۔
بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ پہ معنی دے فتح کہیں دے اقول دی اول بشارت کولے علم
 او اساتول دے طلب دے علم (قوال) دویم پہ معنی قضاء کولو ستاسویہ کتاب
 کہیں چہ دابی حق دے او دے قول رشتیا دے (کلی)۔ دریم پہ معنی بیان
 کولو (کسانی)۔ خلورم پہ معنی دے نازل کولو پہ کتاب کہیں (واقدا)۔ پنجم پہ معنی
 دے احسان کولو (ابو عبیدہ اخفش)۔ شپورم فیصلہ کول دے عذاب (قرطبی)۔
 دا تویے معانی دلتہ احتمال لری لیکن اولہ معنی او دریمہ معنی دلتہ غورہ
 دے او مراد دے دینہ اخبار دے تورات دے یہ صدق دے آخری نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم او دے ہنہ صفات او علامات (یعنی) او ذکر دے عذابو چہ نازل شوی
 و و یہ مشرانو دے یهودیا نو یا نہ دے۔ لِيُخَاجَّوْكُمْ بِهِ دالام پہ معنی دے دے
 دے سببیت دے پیا رہ متعلق دے دے اتَّخَذُوا تَوْبَهُمْ سرہ یعنی ستاسو تحدیث یہ
 (مؤمنانو نہ) سبب جو رشتی دے پیا رہ دے معانی دے دے دی پہ تاسویانہ دے۔
لِيُخَاجَّوْا مَا خُوذَ دے دے حجت نہ او باب مفاعلہ دے دے پیا رہ دے معانی او اصدا
 دے حجت دے دوارو طرفو تو نہ غواری اگرچہ دے کافرانو دے طرف نہ ہیچ حجت

أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ

اینا دوی نہ پوہیری چہ یقیناً اللہ تعالیٰ پوہہ دے یہ ہتھہ خہ چہ دوی تے پتوی

وَمَا يَعْلَمُونَ ۝ وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ

اوپہ ہتھہ خہ چہ دوی تے شکاک کوی۔ او بعضہ دوی تہ امیان (ان پیرہ) دی نہ پوہیری

بیشته لیکن دوی جکرے نہ تے حجت بجا آ وٹیلے دے۔ نو معنی دادہ چہ دوی (مؤمنان) یہ حجت او نیسی یہ دغہ مافتح سورہ نوپہ تاسویاں دے یہ غالب شی یہ حجت کیں حکمہ چہ ستاسو خبرہ یہ یہ تاسویاں دے حجت (الزام) او گر حوی۔ عِنْدَا رَبِّکُمْ یہ دے کیں درے اقوال دی اول دا چہ مراد دے نہ کتاب او دین د اللہ تعالیٰ دے او کتاب اللہ فیصلہ تہ وٹیلے شی چہ دا یہ نیز د اللہ تعالیٰ دہ حکمہ چہ ہتھہ نازل کرے دے۔ دویم قول عندا رسول ربکم حکمہ چہ د رسول یہ نیز وی نو ہتھہ د اللہ تعالیٰ یہ نیز ہم وی (وَمَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ)۔ دریم قول مراد د عِنْدَا رَبِّکُمْ نہ آخرت دے۔ أَقْلًا تَعْقِلُونَ ظاہرہ خبرہ دادہ چہ دا ہم د علماء معاندینو قول دے منافقینو تہ یہ طریقہ د زور نے سورہ اشراہ دہ چہ کوم انسان دا سہ خبرہ کوی چہ یہ ہتھہ سورہ د خصم یہ مخکس پر کیری او ملا متہ کیری نو دے بے عقلہ وی۔ دویم قول دا دے چہ دا خطاب دے د طرف د اللہ تعالیٰ نہ مؤمنان تہ او متعلق دے د أَقْتَضَطْعُونَ سورہ لیکن دا ضعیف قول دے۔

اے دا قول دے د طرف د اللہ تعالیٰ نہ دیا رہ د زور نے و رکولو علماء و معاندینو او منافقینو دوارو تہ یعنی علماء تے د حق خیرے د اظہار نہ منع کوی او منافقان ہم پتہ کفر کوی لیکن د اللہ تعالیٰ نہ ہتھہ شہیز نہ پتہیری۔

أَوْ لَا يَعْلَمُونَ ضمیر د علماء معاندینو او منافقانو دوارو تہ راجع دے۔ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يَعْلَمُونَ عام الفاظ دی ہر پتہ او بشکارہ تہ شامل دی لیکن پتہول د حق او د کفر او بشکارہ کول د ایمان یہ طریقہ د منافقت سورہ یہ دے کیں داخل دی او یہ دے ایت کیں دلیل دے چہ علم د اللہ تعالیٰ تمام جزئیاتو او کلیاتو تہ شامل دے نو دارد دے یہ ہتھہ منطقیانو چہ علم د اللہ تعالیٰ یہ جزئیاتو یا تدبیر تہ منی۔

الْكِتَابِ إِلَّا آمَنَ وَانْ هُمْ لَا يَظُنُّونَ ۝۴۸

یہ کتاب یا نہ ہے مگر تابعدا ہو کوی دخواستور ملیا نو اور نہ کدوی مگر اکل کوی ۔

بے شک یہ دے کیں ذکر دے کہ دریم فریق عبیث روستو کہ ذکر علماء و منافقین
اور دافریق عوام دی کہ یہودیانونہ چہ طریقہ کہ هغوی تقلید او قبول
بے دلیلہ خبر و دی دا قول کا ابو الغالیہ او مجاہد نہ نقل دے (البحر المحيط)
سوال :- امیین هو یہ سورۃ جمعہ سا کیں هغه عربو او تورو خلقوتہ
وٹیلے شویدے چہ هغوی تہ هیچ کتاب مخکین نازل شوے نہ دے نو هغوی
خو کہ یہودیانونہ نہ دی نو خنکے یے اوٹیلو چہ منہم ۔

جواب :- دلته امیین یہ هغه معنی خاص سرہ نہ دے چہ بے کتابہ خلق
دی بلکہ یہ کتابیانو کیں هغه خلق چہ آن پرہ او بے تعلیمہ وی نو داسے هو
یہ یہودیانونو کیں تو دلکہ چہ یہ دے امت کیں هم شتہ ۔

أَمِّيُّونَ جمع دآئی دہ او وجہ تسمیہ یے دادہ چہ انسان کہ مورثہ پیدا شی
تو یہ هیچ لیکو او لوستلو یا نہ دے تہ پوھیری کہ دے وجہ تہ آن پر تہ
اھی وٹیلے شی او دا وصف یہ غامو انسانانو کیں قبیح دے لیکن زموں نہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم یہ صفت کیں داصفت کہ مدح دے ۔ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابِ
دا جملہ صفت موضحہ دے کہ أَمِّيُّونَ کی پارہ ۔ الْكِتَابِ جنس کتاب مراد دے
او تورات یہ کیں داخل دے او دارنگ الْكِتَابِ کا فاعل او معانی تہ مرکب تہ
وٹیلے شی ۔ إِلَّا آمَنَ یہ الا کیں دہ احتمالہ دی استثناء متصل او استثناء
منقطع یہ معنی دلکن سرہ او یہ لفظ آمَنَ کیں دہ قولوتہ دی اول دا چہ
دا جمع کا امنیہ دہ هغه چیز چہ انسان کہ هغه یہ نفس سرہ ارز و کوی او هیچ
حقیقت یے نہ وی نو مراد کہ دے نہ هغه دروغ مسئلے دی چہ علماء و معاندینو
دخان نہ (بے دلیلہ) جو پے کریدی لکہ یہ سورۃ بقرہ سلاک او سورۃ نساء سلاک
کیں نو یہ دے قول سرہ استثناء منقطع دہ إِلَّا یہ معنی دلکن سرہ دے حکم
چہ دغہ دروغ خو کہ جنس کتاب اللہ نہ نہ دی حاصل دا چہ اقی هغه دے
چہ یہ کتاب یا نہ دے بالکل علم تہ لری تہ یہ لوستلو کا فاعل او نہ یہ معانی
سرہ او تقلید کوی کہ بے دلیلہ خبر و کہ ملا یا تو ۔ او دویم قول دا دے چہ آمَنَ
جمع کا امنیہ دہ او هغه اخستلے شویدہ کہ تمئی نہ یہ معنی کہ قَرَأَ او تَلَا (لوستل)
سرہ او دا معنی یہ سورۃ حج سا کیں مراد دہ او صاحب الباب وٹیلی دی چہ

دا قول د اکثر اهل علم و دین او دا غوره دے تو استثناء متصل ده او امانی په
 معنی د لوستلو د الفاظو دے. نو په دے کښ اشاره ده د اَرْمِيُون دویم قسم ته
 چه هغه په لوستلو د الفاظو پوهیږی لیکن په معنی او تفسیر باند نه پوهیږی
 په دے سره معلومه شوه چه زمونږ په زمانه کښ هغه کسان چه د قرآن
 صرف حفظ او تجوید د الفاظو پکې کړی دی او په معنی او تفسیر باند نه دے
 ته پوهیږی نو هغوی هم د امیانو په ډله کښ حساب دی افسوس دا دے
 چه نن زمانه کښ اکثر خلق په دے باند د اکتفا کړی ده او د قرآن
 فهم او تفسیر ته هېڅ توجه او اهتمام نه ورکوی او د اسباب جوړیږی د بدعا
 او د گمراهی او د فساداتو. وَلَا يَتَذَكَّرُونَ د ظن تحقیق په تفسیر د لکه
 کښ تیر شوی دے دلته ان په معنی د مانا فیه دے او په دے جمله کښ مقصد
 تاکید دے د بے علمی د دوی (لَا يَعْلَمُونَ الْكُتُبَ) چه سیوا د ظن نه د دوی سره
 هېڅ نښته او ظن خو د شرع په اصطلاح کښ علم ته دے. قرطبی وئیلی دی
 چه دلته ظن په معنی د دروغو وئیلو دے ځکه چه د دوی په صحت د خپلو خبرو
 باند د علم نښته بلکه دوی تقلید کوی د خپلو ملایانو په هغه کښ چه هغوی
 یې لوستل کوی. او خطیب (په سراج المنیر کښ) لیکلی دی چه ظن هغه رائے
 او اعتقاد ته هم وئیل شوی چه هېڅ دلیل قطعی یې نه وی اگر چه د هغه صاحب
 په هغه باند د یقین کوی لکه عقیده د مقلد او اوږد ونگ د حق نه په سبب
 د شیه سره. يُظَنُّونَ دا یې په صیغه د فعل مضارع سره ذکر کړو ته په اسم
 فاعل سره اشاره ده چه ظن د دے عوامو هر وخت تومے نو په پیداکیري
 او د دلالت کوی په کلام و د والی د عقیده د هغوی. ابو حیان په البحر المحیط
 کښ وئیلی دی چه په دے ایت کښ دلیل دے (۱) چه علمونه کسبی امور دی
 (۲) او تقلید باطل دے (۳) او څوک چه په گمراه کولو د یو گمراه سره گمراه شوی
 نو دے قابل ذم دے (۴) اکتفاء په ظن سره په اصولو کښ جایز نه ده. (۵)
 قول بغیر د دلیل نه باطل دے (۶) د کوم قول او عمل چه وجود او عدم
 برابر وی نو د هغه یو جانب ته تلل بغیر د دلیل نقلی ته نشی کیدلے. او
 امام رازی په کبیر کښ وئیلی دی چه څوک سوچ او کړی په دے آیا تو تو کښ
 توجه په دے کښ د کومو فرقو ذکر دے هغه به یقیناً په دے اُمت کښ
 اوموی. وَلَا يَتَذَكَّرُونَ په اصل کښ جواب د و هم په دویمه توجه باند

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ

پس تباہی دہ ہذا کسانو لہ چہ لیکي کتاب پہ خپلو لاسونو

ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

بیا وائی رخلقوتہ دادطریق دہ اللہ تعالیٰ تہ دے

لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ

دے دپارچہ واخلی پہ هغه سرہ قیمت لہ (دُنیا فعمولی) - نو تباہی دہ

لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ

دوی لہ دوجے د هغه تہ چہ لیکي لاسونہ ددوی او تباہی دہ دوی لہ

مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿۴۹﴾ وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارُ

دوجے د هغه مال نہ چہ دوی لے کتی پلہ او دوی وائی اھجرے بہ او تہ رسی مونرتہ اور

یعنی ہرکلمہ چہ اوٹیلے شوچہ دا ایمان ماسیوا دلوستلوندہ پہ بل ہیچ خیزنہ پوھیکی
نو پہ عملنوا وعقیداکش بہ د دوی مسلک تہ وی نوجواب او شوچہ صرف
ظن لکہ پہ سورۃ نجم ۵۸-۵۹ او سورۃ یونس ۳۱-۳۲ کیش ذکر دی او پناء پہ اولہ
توجیہ باندے د امانی او اتباع ظن فرق دا دے چہ پہ فروغوا و اعمالو
کیش دوی تابع دی پہ خواہشاتو او دروغو پسے او پہ عقیدہ او اصولو کیش دوی
پہ ظن پسے روان دی او دا دوارہ باطل دی۔

۴۹ پہ دے ایت کیش ذکر د خلورم فریق حبیب د یهودیا نو دے ابن کثیر
وٹیلی دی دا هغه خلق دی چہ دعوت کوی کمر اھئی تہ پہ افتراء او پہ دروغو
جوړولوسرہ پہ اللہ تعالیٰ باندے د پامرہ د خوړلو د مالونو د خلقو پہ باطل
سرہ او دا هغه خلق دی چہ تحریف لفظی لے کولوچہ د هغه یو طریقہ دا دہ
چہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ یو روایت ابن ابی حاتم اوسیوطی
لقن کپے دے "چہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم صفات چہ پہ تورات کیش دد
(حسن الوجه، حسن الشعر، کحل العینین، ربعة القامة) نو دوی د هغه پہ محائے
اولیکل (أزرق سبط الشجر) نو هغه بہ لے عواموتہ بنودل چہ د اللہ تعالیٰ پہ
کتاب کیش د دے نبی صفات د دے نہ غیر موجود تہ دی نو هغوی بہ لے

ایمان را در لونه منع کول. او دویمه طریقه که تحریف لفظی داده چه عبارت
 دشمنان نه جوهر کپی او و رسره اولیکی چه قال الله تعالی یا قال رسول الله صلی الله
 علیه وسلم او شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ الله علیه لیکلی دی چه داسے تحریف
 زبون پد امت کبش په طریقه که موضوعی احادیث و رسره موجود دے اگر چه زمونږ
 امت کبش الله تعالی داسے اهل علم پیدا کړیدی چه دغه احادیث موضوعه یی
 دنوم احادیث و نه بالکل جدا کړی او په واکه کړیدی. کویل فاکد پاره که تفریع ده په ماقبل
 لفظ (امانی) یا داسے چه مراد که امانی ته دروغ مسئلے وے که عنادی ملایانو او
 ایمان ورپسے روان وونو او س په دے ایت کبش سخت زجر او تخویف ذکر کړی
 مخه ملایانو ته چه هغوی امانی خپل په کتابونو کبش لیکي او نسبت یی الله تعالی
 ته کوی. وکیل دامبتداء تکره ده محکه چه دعاء شرده او په دعاگانو کبش جائز
 دی چه تکره مبتداء وی. ابن کثیر او صاحب اللباب که دے په معنی کبش
 دیر اقوال او الفاظ ذکر کړی. ۱. مشقت که عذاب (ابن عباس رضی الله عنهما) ۲. شدات
 که مشر (خلیل). ۳. ویل که هغه چا که پاره وئیلے شی چه په هلاکت کبش پرت
 وی او ویج که هغه چا که پاره چه هلاکت ته نژدے وی (سیبویه). ۴. ویل
 تنجع (فریاد) دے او ویج ترجم دے (اصمعی). ویل په معنی که حزن دے چه
 په اصل کبش وے و او عربو و رسره په استعمال کبش لام یو محالے کړیدے
 (فراء). دارنگ که ویل سره هم معنی الفاظ دادی ویج، ویس، ویش، ویه
 ویب، ویل، عول. او په مینج کبش یی لولر فرق شته دے. او په حدیث که
 که ترمذی کبش ذکر دی چه دانوم که یو وادی دے په جهنم کبش که فربه په
 هغه کبش خلوت بیت کاله په یتکته شی او ویج ته به یی تشی رسیدلے (ابن کثیر
 وئیلی دی که حدیث په دے سند سره مرفوع منکر دے). دارنگ بل حدیث
 ارچه ویل نوم که یو غرد دے په اور که جهنم کبش) دا هم دیر غریب (ضعیف)
 حدیث دے. ابو حیان وئیلی دی که په تفسیر که الویل کبش که نبی صلی الله
 علیه وسلم نه صحیح روایت ثابت شی نو هغه ته رجوع کول واجب دی (لیکن
 لیشته) او عربو په خپل کلام کبش دالفظ مخکبش که نزول که قرآن نه استعمال
 کړے دے لیکن که داسے او که اور دغور د پاره یی استعمال نه دے کړے
 نو معلومه شوه چه صحیح که دے هغه دے چه کوم که اهل لغت ته نقل دی
 هغه هم اگر چه دیر اقوال دی لیکن مقصد کبش یو بل نه قریب دی.

يَكْتُمُونَ الْكُتُبَ بِأَيْدِيهِمْ، لَفْظِ كَ بِأَيْدِيهِمْ كَيْسَ دَرِے قَائِدِے دِی اولہ داچہ
 وہم کہ چھازیے دفع کرو یعنی کتابت کلمہ کنایہ وی کا امر کو لونہ بل چاہتہ یہ
 لیکر دوسرے تو دا وہم دفع شو۔ دویمہ قَائِدِے دِی دے کیں تصریح دہ یہ جرم
 کہ دوی بانداے چہ داکار دوی یہ پھیلہ کرے دے۔ دریمہ قَائِدِے دِی اسراج
 نہ نقل دے چہ داکنایہ دہ چہ دا دوی دَحْجَانِہ ک طرف نہ جوہ کرے دے یعنی
 نازل کرے شوے نہ دے۔ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَكُنْ عَلٰی اخْتِرَاءِ
 ذِكْرِهِ اَوْسَ قَوْلِيْ افْتَرَاءِ ذِكْرِيْ اَوْ اِقْوَلْ كَ دَوِيْ دَ امِيَانُو كَ دھوكہ كولو ك
 پامرہ دے۔ لَيْشْتَرُوْا بِهٖ تَمَنَّا قَلِيْلًا تفسیر كَ اشْتَرَاءِ بِهٖ سَلَكَ كَبْنِ تَبْر شَوِيْدِے
 بِهٖ ضَمِيْر رَاجِع دے هَذَا نَه۔ تَمَنَّا عَام دے کہ تَقْدِرُ زَوِيْعِيْ اشْرَفِيْ وی اوکھ
 رَشُوْتُوْنَه اَوْ حَوْرَا كُوْنَه وی یا كَ دَنِيَا نُوْر سَامَانِ وی یا كَ دَنِيَا عَزْتِ اَوْ اِقْتِدَارِ
 وی۔ قَلِيْلًا وَجُوْه كَ قَلْتِ دِیرے دِی ۱۔ قَانِي دِی ۲۔ حَرَام دِی ۳۔ لَبِ دِی یہ
 نَسَبِت كَ اَجْر كَ اَخْرَجْت۔ او یہ دے جملہ کیں اَشْتَارَه دہ كَ دَوِيْ خَسَاسَتِ اَوْ
 شَفَاوَتِ تہ چہ یہ ثَمَن قَلِيْل سِرہ لَوِے اَجْر كَ اَخْرَجْتِے بَر بَا دِکَرے دے
 اَوْ پَخِيْلَه كَمْرَاهِ دِی اَوْ نُوْر هَم كَمْرَاهِ كَوِيْ او یہ اَللّٰهُ تَعَالٰی بَانْدِے دِرُوْغِ وَاِي دَاوِلِ
 كَ دَنِيَا كَ مَحَبَّتِ كَ پَامَرَه۔ قَوْلِيْ لَهْمُ مِمَّا كَتَبْتَ اَيْدِيَهُمْ، مِنْ اَجْلِيْہ دے یا مَصْدَرِيْہ
 دے یعنی دِرُوْغِ لِيْکَل سَبَب كَ عَذَابِ دے۔ وَ قَوْلِيْ لَهْمُ مِمَّا يَكْسِبُوْنَ لَفْظِ كَ كَسْبِ
 حَوْتُوْلُوْكَتَا هُوْتُوْتَه شَامِل دے لِيْکَن دَلَّتَه مَرَاد كَ دے تہ مَال حَاصِلُوْلِ دِی
 یہ تَحْرِيفِ سِرہ صَاحِبِ اللِّبَابِ وَثَبْلِي دِی چہ دا دَلِيْل دے چہ اَخْسَتَلِ كَ مَالِ
 یہ بَا طَلُوْطَرِيْقُوْ سِرہ حَرَامِ دِی اَكْرَچہ یہ رَضَا كَ جَانِيْدِيْنُوْ سِرہ وی۔

قَائِدِے عَلِ قَرَطِيْ لِيْکَلِي دِی چہ یہ دے اَيْتِ کَبْنِ سِرہ كَ مَحْكَنِيْ اَيْتِ تہ كَ تَبْدِيْلِ
 اَوْ تَغْيِيْر كَ دِيْنِ اَوْ زِيَا تے كُوْلُوْتَه یہ شَرَعِ کَبْنِ تَحْذِيْرِ اَوْ وِيْرَه وَرَكُوْلِ مَرَادِ
 دِی نُوْچَاچہ تَبْدِيْلِ تَغْيِيْرِ اَوْ كَرُوْ يَاْيَے بَدَاعَتِ فِي الدِّيْنِ پِيْدَا كَرُوْ تُوْ هَذَه
 كَسِ یہ دے وَ عِيْدَا وَ عَذَابِ کَبْنِ دَاخِلِ دے اَوْ دَاپہ دے زَمَانَه کَبْنِ دِیرِ
 وَاقِعِ اَوْ شَائِعِ شَوِيْدِی قَاْنَا لِلّٰهِ وَ اَنَا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ۔

قَائِدِے عَلِ ابْنِ قِيْمِ الْجَوَزِيْہ یہ صَوَاعِقِ مَرْسَلَه کَبْنِ یہ حَوَالَه كَ تَفْسِيْرِ
 بَدَاعِ لِيْکَلِي دِی چہ دَاخِلِيْ زَمُوْنِہ یہ اَمْنِتِ کَبْنِ هَم مَوْجُوْدِی چہ بَعْضِ
 كَ دَوِيْ تہ هَذَه خَوْكِ دِی چہ اَيَا تُوْنَه اَوْ اَحَادِيْثِ چہ كَ دَوِيْ كَ اَقْوَالِہ خِلَافِ
 دِی نُوْ دَوِيْ يَے پَتُوْی اَوْ بَعْضِ هَذَه خَلْقِ دِی چہ كَ خِيْلِ مَبْنِ هُوْتُوْ اَوْ خَوَاشَا

إِلَّا آيَاتًا مَّعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمُ

مگر یہ خود بخود شمارے شوے۔ تہ ورتہ اودا یہ آیا اختیہ دہ تاسو

عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا افْلَحْنَا فَلَئِنْ يَخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ

داللہ تعالیٰ تہ وعدہ (تو بیا جو) ہیچ بے خلاف نہ کوی اللہ تعالیٰ د وعدے میں خیلے تہ

أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝۸۰

بلکہ جو روی تاسو یہ اللہ تعالیٰ باتدے ہتھہ خیر چہ تاسو پکے علم نہ لری (یہ دلیل ساری)

اثبات کی پارسہ احادیث موضوعہ جو روی او نسبت ہے اللہ اور رسول تہ کوی۔

فائدہ عک یہ دے ایت کیں ہے لفظ ویل درے کرتہ ذکر کریدا حکمہ ک دوی

کنا ہوتہ ہم درے ذکر دی اول ویل یہ سبب ک نسبت ک دروغو اللہ تعالیٰ تہ

اودویم ویل یہ سبب ک دروغو جو رولو اولیکو اودریم ویل یہ سبب ک

عوض دنیوی اخستلو دے۔

فائدہ عک راغب و بیلی دی چہ کتبہ یہ صیغہ ک فعل ماضی اویکسبوت ہے

یہ صیغہ ک مستقبل سرہ ذکر کرے دے وجہ دادہ چہ کتابت خویو کرت

شویدے او ک خلقو کمرہ کولو بنیاد ہے کیسود لے دے۔ توروستو خلق

یہ ہرہ زمانہ کیں چہ کھے تقلید کوی تو کمرہ کیبری اوکناہ کاضلال یہ

مخکوبانہ مے راخی یہ تقاضا ک ہتھہ حلیث سرہ چہ من سن سنہ شیتہ

فعلیہ وزرها ووزر من عمل بها الی یوم القیامہ (معنی کدے حدیث

امام مسلم پہ کتاب العلم کیں روایت کریدا)۔

نہ یہ دے ایت کیں ذکر ک پتھم حیات ک دوی دے اودا قول یہ دوی کیں ک

یو فریق دے چہ تیر شوی ایت کیں ک ہغوی درے اعمال ذکر شول نو

یہ دے ایت کیں ک ہغوی مخلوم (قول) ذکر کوی نو قالوا ضمیر راجع الی الذین

یکتوبون الکتب تہ (میں) اودا ہتھہ خلی دی چہ کخان دیارہ جنت خاص کوی

سرہ ک تیر شوی حیات تو تہ او کخان دیارہ اور ک جہنم پہ طریقہ ک تعلیق

سرہ لپے ورھے منی۔ وقالوا کن تمسنا النار یہ دے کیں ک تاکید دیارہ کن

اولفظ ک مس ہے ذکر کرے دے یعنی دخول ک اور اویورہ رارسیدال ک اور

نہ درکنار بلکہ اور زمونہ منس ہم نشی کوے۔ إِلَّا آيَاتًا مَّعْدُودَةً دا استثناء

د دوی په اصل کبش په طریقه د تعلیق سره ده قرطبی صحیح کبش ذکر کړیدی
 چه دوی وئیلی دی چه **نَحْنُ اٰثْنَاۤ اِلٰهٌ وَّ اَحَدٌ** یعنی مونږ له هغه کله عذاب
 نه را کوی او که بالفرض عذاب را کوی مونږ یو ورځ په وی. لفظ **اَکَامَرَدٌ**
 دریو ته تر لسو پورې خاص ده بلکه دا د لسو نه د زیات د پام هم استعمالیږي
 په قرآن کریم کبش لفظ ایام او یشت کرتو ذکر دے د هغه نه په اته حیو تو کبش
 د پامه د عموم دے یعنی دریو ته په بره که خومره عدد دوی او پاتی حیو نو
 کبش په درې او شپږ او خلو و او اتو کبش استعمالیږي. نو دلته په یو قول
 باندې مخلو یشت ورځې دی (چه هغه عبادت کول د مشرانو د دوی سخی لړۍ)
 او بل قول باندې اوږه ورځې دی (چه دوی وئیل چه د دنیا ټول عمر اوږه
 کاله دے نو د زړو کالو په بدل یوه ورځ به په مونږ باندې عذاب وی).
 او لفظ **دَمْعًا وَّ دَمْعًا** هغه عذاب ته وئیل شوی چه په شمار کبش راځي اگر چه تعین
 د عدد دے نه وی او دا اشاره ده لږ والی ته او په حدیث صحیح کبش دین نه
 یسیر او وئیلی دی (حدیث د بخاری چه په هغه کبش واقع د زهر و اچولو
 د بهود تپه وه په غوښه د بیړه کبش نبی صلی الله علیه وسلم ته او اخر کبش
 ترې دې صلی الله علیه وسلم تپوس او کړو چه **مَنْ اَھْلُ النَّارِ نُوھِفْ** او وئیل
"كُنْ فِيهَا يَسِيرًا ثُمَّ تَخْلُقُونَ فِيهَا" (خوک دی او زوالا نو هغه او وئیل مونږ
 به په هغه کبش لږ و ورځې یو او بیا به په کبش ناسوز مونږ ته روستو پاتې
 کیږئ). حاصل دا دے چه د قرآن او حدیث الفاظو کبش تخصیص د اوږو
 یا مخلو یشتو نیشته بلکه مطلق دے. نو غوره توجیه په دے ایت کبش داده
 چه دوی د محان د پامه عذاب د جهنم په طریق د مکان او تعلیق سره لږ و
 ورځې متلو او هغه ته روستو د جنت دعوی کوله او حال دا دے چه کفر
 او شرک او ډیر کثا هونه کبیره دے کول لیکن هغه دے سبب د عذاب نه کول
 نو اشاره شوه چه دوی دعوی د جنت او د نجات من النار کوله سره د کفر
 او شرک نه نو د دے وی نه روستو په لفظ عهد اسره د دوی نه مطالبه
 د توحید کوی او د دے قول د دوی مثال زمونږ په امت کبش هغه کسانو
 دے چه شرکیات کوی انبیاء اولیاء حاضر و ناظر او عالم الغیب او متصرف
 په اموالو کبش کنړی او غیر الله ته په حاجاتو او مشکلاتو کبش غائبانه را ممداد
 شه وائی او هغوی ته سجد دے لکوی او د هغوی په نوم باندې دیم او تدارو

کوی او بیا ہم دعویٰ کوی چہ مونہ کپارہ جنت دے او احتمال شنتہ چہ
 بعض کناہر نو پہ وجہ سرہ لپے ورے اللہ تعالیٰ مونہ جہنم تہ داخل
 کری او بیا بہ ترینہ مونہ را او یاسی او وائی چہ دا عقیدہ کا اہل سنت
 والجماعت دہ نو کہ دوی نہ ہم دغہ مطالیہ دہ (چہ روستو ذکر کیبی)
 چہ ایہ تاسو کنس عقیدہ کہ توحید شنتہ ۶ اوچہ تیشنتہ تو ولے یہ اللہ
 تعالیٰ باندے دروغ وایی۔ قائلہ :- او داسے یہ سورۃ العمران سلاک کنس
 ہم شنتہ دے لیکن فرق دا دے چہ ہلتہ معدودات یہ جمع سرہ ذکر دے
 او دلتہ معدودہ مفرد ذکر دے۔ کہ قانون عربیت یہ لحاظ سرہ دواہ
 جائز دی محکمہ ایام جمع دہ توصفت یے جمع جائز دے لیکن مفرد ہم جائز
 دے یہ تاویل کہ جماعۃ سرہ او بل داچہ رضی وئیلی دی چہ جمع قلت یہ
 حکم کہ مفرد کنس وی نو توصیف یے یہ مفرد سرہ ہم جائز دے۔ لیکن یہ
 دے ایت کنس ذکر کہ لو یوملا یا نو کہ یہود و دے نو ہغوی کہ تقلیل کمات
 کپارہ لفظ کہ مفرد ذکر کرے دے او سورۃ العمران کنس کو رو ملا یا نو ذکر
 دے نو کہ ہغوی ورے کہ عذاب یہ نسبت کہ غتو ملا یا نو دیرے دی نو ہغوی
 لفظ کہ جمع ذکر کرے دے۔ قُلْ اَتَّخَذْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدًا
 دارد دے کہ قول کہ ہغوی چہ کُنْ تَمَثَّلْنَا النَّارَ۔ حاصل کہ رد دادے چہ دلے
 قول خواخبار کہ غیبو دے چہ کہ ہغے کپارہ ذریعہ صرف وحی الہی دہ نو کہ
 تاسوتہ یہ دے یارہ کنس شخہ وحی راغلی وی نو ہغہ او بیا یی لیکن وحی خو
 تاسو سرہ تیشنتہ نو معلومہ شہوہ چہ یہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ وایی (بدائع
 التفسیر)۔ او یہ دے جملہ کنس دہ اقوال دی اول داچہ مراد کہ عہد تہ
 صرف وعدہ کہ نجات دہ کہ عذاب تہ چہ یہ وحی سرہ یے ثابتوی۔ او دویم
 کا بن عباس رضی اللہ عنہما تہ ابو حیان او کا بن مسعود رضی اللہ عنہ تہ
 قراء ہغوی ثقل را ورے دے چہ مراد کہ عہد تہ توحید دے او کہ اتخا ذ نہ
 مراد عمل کول دی یعنی تاسو عقیدہ کہ توحید حاصلہ کریدہ او ایمان ہو
 را ورے دے۔ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا توحید تہ عہد الہی وئیلے شی محکمہ چہ یہ
 تہ لو کتا بو نو منزلو او کہ تہ لو انبیاء علیہم السلام یہ وحی کنس ہغہ موجود
 دہ او ورسرہ دا وعدہ ہم دہ چہ داسیب کہ دخول کہ جنت دے۔ قُلْ اَتَّخَذْتُ
 اللَّهُ عَهْدًا زَمَخْشَرِی وئیلی دی چہ یہ دے کنس شرط پتہ کہ لَنْ اَتَّخَذْتُ

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ

داسرہ دہ، بلکہ چاچہ اوکڑہ ٹھہری (شرک) اور اگیر کبری دہ لڑہ

خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

گناہ دہ (تو مرگہ پور) تو دہ کسان اور والا دی دوی بہ

فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

یہ ہنہ کیں ہمیشہ دی - اوہہ کسان چہ ایمان یے راہرو اوہل یے اوکڑو

عند اللہ عہدا قلن اہ) او این عطیہ وٹیلی دی چہ دا جملہ معترضہ دہ یہ
میں ک دہ مقابلیت نوکین چہ عہدا دے او تقوّل علی اللہ دے۔ اَمَرْتَقُولُونَ
عَلَى اللّٰہِ، اَم پچیلہ معنی سرہ دے یعنی تردّد یہ استفہام کیں لیکن سرہ ک
تقریر دہ روستنی جانب تہ لکہ یہ دے قول دہ اَوَّلًا اَوْ اٰخِرًا کَعَلَى هُدًى اَوْ فِي
ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورۃ سیاسط) یہ دے کیں ہم سرہ ک استفہام تہ روستنی جانب
متعین دے۔ یا اَم یہ معنی کِل سرہ دے او دیتہ امر متقطعہ وٹیلے شی - ک
قول تہ چہ روستو علی ذکر شی توافق تہ وٹیلے شی - مَا لَا تَعْلَمُونَ مفعول
ک دے پتہ دے مَا لَا تَعْلَمُونَ اَنَّهُ مِنَ اللّٰہِ یعنی اللہ تعالیٰ تہ ک ہنہ چیز نسبت
جائز دے چہ یہ دلیل سرہ معلوم وی چہ دا اللہ تعالیٰ ک طرف تہ دے تو یہ
کوم چیز باندے چہ ک اللہ تعالیٰ ک طرف تہ دلیل (وحی) نیشہ نوکھن نسبت
اللہ تعالیٰ تہ کول دے تہ تَقُولُ عَلَى اللّٰہِ وٹیلے شی او دا طریقہ دہ کتولو مشرکانو
اویدا عتیانو۔

بلکہ یہ دے دہ ایتو نوکین تمہ دہ کما قیل خطاب یہ تخویف اخروی
او بشارت سرہ تو یہ دے ایت کیں تخویف اخروی دے او دہ یہ دے قول
ک دوی باندے چہ لَنْ تَمْسَا النَّارَ مخکین رد و یہ طریقہ ک طلب ک دلیل سرہ
او یہ دے کیں رد دے یہ ابطال ک دے دعوے سرہ ک وجود ک شرک تہ
بلی دیتہ حرف ایجاب وٹیلے شی (پشان ک نعم۔ اجل۔ ای وجیر) لیکن بلی
خاص دے یہ ہنہ عنائے پورے چہ مخکین نفی موجود دی او یہ استفہام
سرہ وی۔ اوکڑہ تہ وی تو یہ دے کیں ایجاب ک ہنہ چیز وی چہ مخکین یے
نفی شہ وی تو دلتہ ہم معنی دا دہ چہ ہاں لکیری یہ او را تا سو سرہ

دہمیشہ دیارہ۔

مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً، مَنْ مَوْصُولُهُ دے او دے یارہ دے تعمیم دے کتابی او غیر کتابی
سری او سب کے تلوو تہ شامل دے۔ کسب دا دلیل دے چہ انسان خپلو عملونو
کسب (کوڑنکے) دے خالق نہ دے او انسان تہ اللہ تعالیٰ قدرت دے کسب ورکے
دے۔ سَيِّئَةً پہ معنی دے شرک کر ابن عباس۔ مجاہد) یعنی شوک چہ عمل او کپری
پشان دے عملونو ستاسو او کفر او کپری پشان دے کفر ستاسو (اے یہودیانو) ابن کثیر۔
او عطاء و بیلی دی مراد دے دے تہ شرک دے پہ قرینہ دے سورۃ نمل تہ او
بل پہ دے دے و جے سچہدا نازل دے پہ یارہ دے یہودیانو کین اگرچہ حکم یے
عام دے۔ وَ اَحَاكُمْتَ بِهٖ حُطِيئَةً مقصد پہ دے جملے سرہ دفع دے وہم دے
یعنی کہ شوک یو کرت شرک او کپری ییا توبہ او یاسی نو ہخہ ہم پہ کسب
سَيِّئَةً کین داخل دے تو جواب او شوچہ بل شرط دے ہمیشوالی پہ جہنم کین
احاطہ دگنا ہونو دے۔ دے ربیع تہ ابن کثیر نقل راوے دے چہ مراد دے احاطہ تہ
دادے چہ مرشی پہ شرک باندے او توبہ او تہ یاسی۔ دے حُطِيئَةً تہ مراد
عام کنا ہونہ کبیرہ دی سرہ دے کفر او شرک تہ۔ او فرق دے سَيِّئَةً او حُطِيئَةً
دادے چہ دے سَيِّئَةً اطلاق کبیری پہ ہخہ بد عمل چہ مقصد بالذات
وی نو شرک کرل دے مشرک مقصود او محبوب وی او دے حُطِيئَةً اکثر اطلاق
کبیری پہ ہخہ بد عمل چہ مقصود بالواسطہ وی لکہ نو کنا ہونہ کبیرہ
چہ دے کفر او شرک تہ پیدا کبیری۔ او دے سَيِّئَةً سرہ یے کسب دے کپری دے او
کسب خود تفع را بشکلو تہ و بیلی شی تو مشرک ہم شرک حان دیارہ نافع
کپری یا دایے پہ طریقہ دے تہکم سرہ دے کپری دے۔ قَوْلُكَ اَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ دے محکم تیر شویداے ہرکہ چہ لفظ دے مَنْ پہ
معنی کین جمع دے دے و جے تہ اَوْلِيَّكَ جمع راوے دے۔ دے ایت تہ معلوم
شوہ چہ دخول جہنم تہ سرہ دے ہمیشگی تہ دے دے دیارہ دے سببونہ
پکاروی یو کفر او شرک او بل مرکب دال پہ دے حالت کین بغیر دے صحیح توبہ تہ
(نو حکم یے جمع راوے دے) تو کہ توبہ یے دے شرک نہ کپری وی یا مشرک
تہ وی او نو کنا ہونہ صغیرہ یا کبیرہ یے کپری وی تو ہخہ یہ ہمیشہ پہ
اور دے جہنم کین تہ وی پہ یارہ دے نو کنا ہونو کین دے اللہ تعالیٰ مشیت تہ حوالہ
دے کہ بنی یے او کہ سزا ورکوی۔

الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ

یہ طریقہ دے بغیر (نو) دغہ کسان جنت والا دی دوی بہ

فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ

یہ حق کین ہمیشہ دی - او کله چہ واخستو مونہ بوخ لوظ

بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ

د بنی اسرائیلو نہ چہ بتدگی بہ نہ کوئی مگر د یو اللہ تعالیٰ

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ

او کوئی بہ د مور او پلار سر نیکی (خیگرہ) او د خپلوانو سرہ

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ

او یتیمانو سرہ او مسکینانو سرہ او وایئو خلقو ته

۸۲۔ یہ دے ایت کتب بشارت دے شہ رنگ چہ یہ مخکیش ایت کتب ذکر د کامل گناہگار و د یعنی کافر او مشرک دار تک پہ دے ایت کتب ذکر د کامل مؤمن مراد دے دے وچہ نہ دلتہ د ایمان سرہ یے عمل صالح ذکر کپے دے۔ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ یہ جانب د مؤمنانو کتب لفظ دالذین دلالت کوی یہ اکرام او شرافت د مؤمنانو بانده۔

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ، سوال :- هر کله چہ عمل صالح پہ ایمان کتب داخل دے نوروستو ذکر کول پہ طریقہ د عطف کتب شہ وجہ د ۸۳۔

جواب عل ایمان کتب اگرچہ ټول اعمال صالحه داخل دی لیکن لفظ دآمئوا پہ فعل سرہ وهم پیدا کوی چہ صرف یو عمل د ایمان یے کپے وی نور یے نه وی کپے نو د هغه وهم د دفع کولو دپاره عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ یے ورپه عطف کړو۔ جواب عل آمئوا فائده کوی ایمان او عمل پہ زمانه ماهی کتب نو عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فائده کوی معنی د استقبال نو دلالت کوی په دوام د عملونو بانده ترمرگه پورے (خازن) نو آمئوا په مقابلہ د کسب سیئه کتب دے او عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ په مقابلہ د احاطت په خطیئہ کتب دے نو تقابل د دواړو پوره شو۔

حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاتَّبِعُوا

خوبیے اور پابندی کوئی د مانگہ اور رکوعی زکوٰۃ - یا

تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۸۳﴾

مخ وارو تاسور د کوطنہ) مگر لکسا نوسا سونہ او تاسو ہمیشہ مخ گر خوتکے یئی ۔

۸۳ دے آیت نہ تریک۔ پورے دریم قسم خطاب کے خطایا تو د بنی اسرائیلونہ
 او یہ دے کبش ذکر دعبا ثا تو د موجودہ یہودیانور خصوصاً د مدینہ قریب) دے
 یہ ترقی سرہ د ماقبل تہ یہ ترک د امتثال (قبلولو) کاوامر و خلورو او
 نواہی خلور و سرہ، یہ بارہ د عقیدے او کاعمالو او حقوق اللہ او حقوق
 العباد کبش۔ او یہ نقص د میثاق سرہ۔ خلور او امر دای احسان خواصو
 سرہ، او قول حسن دعا مو خلقو سرہ، او اقامۃ الصلوٰۃ، او ایتاء الزکوٰۃ،
 او خلور نواہی دادی۔ تھی د شرک فی العبادات تہ، تھی د سفک الدماء تہ،
 تھی د اخراج د خلقو د کورونو تہ او تھی د تظاہر او تعاون کولوتہ یہ ظلم او
 کتاہ باندے۔ او دے تولوتہ موجودہ بنی اسرائیلو اعراض کرے دے۔ او
 یہ آخر خطاب کبش تتمہ دہ یہ ذکر د سبب د اعراض او تخویف اخروی سرہ۔
 وَاذْأَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ، او دامیثاق اخستلے شویدا یہ ژوند دوی
 کبش یہ ژبہ د موبلی علیہ السلام او د تور و انبیاء د بنی اسرائیلو یا دامیثاق
 ملا کور دے یہ تورات کبش۔ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ، دے جیلہ یہ محل د اعراب
 کبش (اؤہ) اقوال دی اول داچہ داتفسیر د میثاق دے تودے د پارہ محل
 د اعراب تیشستہ دویم داحال دے د ماقبل تہ یہ تقدیر (مُقَدَّرِينَ التَّوْحِيدَ)
 دریم ملتز مین الاقامة علی التوحید، خلورم تقدیر د قُلْنَا لَهُمْ، یَحْمِمْ تقدیر
 د حرف جر یعنی علی ان لا تعبدواہ۔ شپیم تقدیر د آن۔ اووم تفی یہ معنی تھی
 دہ د پارہ د تاکید۔ (ابو حیان۔ صاحب اللیاب)۔ إِلَّا اللَّهَ استثناء مفرغ یعنی
 مفعول بیت دے د تعمیم د پارہ او د زر رسیدلو د مقصد د پارہ یعنی لَا تَعْبُدُونَ
 أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ۔ او یہ دے کبش اصل ایٹا کاپکار و لیکن عدول او کرے شو د
 منکلم نہ غائب تہ محکمہ چہ یہ تصریح د اسم د اللہ کبش دیر عظمت دے او
 دلالت دے یہ تور و صفتو تو باندے او دامیثاق شامل دے علم د اللہ تعالیٰ
 تہ او یہ وحدانیت د ہخہ او براءت د ہخہ د ہر ضدا وندا او شریک نہ او

علم پہ کفایت ددغہ عبادت سے اوہذہ علم کو وحی او کرسالت دے تو لا تعبدوا ولا لہ الله
دے تو لو علم و توبہ مستلزم دے (اللیاب)۔ و بالکوال دائین احساناً، پہ دے کیں
لفظ ک احسنوا لکبش پتہ دے او احساناً مفعول مطلق دے کپاسہ ک تاکید۔ یا لفظ
ک وصینا پتہ دے لکہ پہ سورۃ لقمان سک کبش چہ دے او مراد ک احسان تہ ک
ہغوی سرہ پہ ینہ طریقے ژوندانیرول دی او ہغوی تہ تواضع کول، ک ہغوی
حکم منل یغیر ک معصیت تہ، ک ہغوی خدامت کول، پہ ہغوی باندے خوج کول
پہ وخت ک ضرورت کبش ک ہغوی، ہغوی تہ دعا ک مغفرت کول او ک ہغوی دوستانو
سرہ روستو ک مرکب ک ہغوی نہ صلہ رحمی کول، او ہغوی تہ دعوت کول حق
پہ نرمہ لہجے سرہ (خازن)۔ او بعض ک دے نہ ذکر دی پہ سورۃ اسراء ۲۳ کبش
قاعدہ:- امر پہ احسان ک والدینو سرہ یتہ پہ قرآن کریم کبش ک حق ک اللہ تعالیٰ
سرہ چہ توحید دے متصل ذکر کرے ک لکہ پہ سورۃ نساء ۳۶، سورۃ اسراء ۲۳
او سورۃ لقمان سک کبش ک دے خو وجوہ دی اولہ وجہ داچہ اول نشأۃ
ک انسان ک اللہ تعالیٰ ک طرف نہ دے تو دویم نشأۃ ک ہغہ پہ تربیت ک والدینو
سرہ دے (قرطبی)۔ دویمہ وجہ، اللہ تعالیٰ پہ انعام کولو سرہ پہ بتدایہ باندے
ہیچ عوض تہ محتاج نہ دے او تہ غواہی نو دارنگ مور او پلار چہ انعام کوی
پہ اولاد باندے نو عوض تہ غواہی۔ دریمہ وجہ، اللہ تعالیٰ پہ خپل بتدایہ
باندے انعام تہ بتداوی اگر چہ ارتکاب ک جرمون او کوی نو دارنگ مور او
پلار ہم پہ اولاد باندے ک ہغوی ک جرمون تو دے وجہ تہ انعامات نہ بتداوی۔
خلورمہ وجہ، اللہ تعالیٰ پہ عبادات او طاعات تو ک خپل بتدایہ کبش تصرفاً ک خیر
او برکت کوی او ک بریادئی نہ یتہ میچ کوی نو دارنگ والدین ہم پہ مال
ک اولاد کبش ک گتہ کوشش کوی او ک بریادئی نہ یتہ میچ ساتی (اللیاب)۔ پنجمہ
وجہ، مقصود پہ دے کبش قرق دے پہ مینج ک حق ک اللہ تعالیٰ او حق ک
والدینو کبش چہ حق ک اللہ تعالیٰ عبادت دے پہ توحید سرہ او حق ک
والدینو احسان کول دی عبادت کول تہ دی توبوئے انعام کوونکی پہ
بتداکونکبش والدین دی چہ ہغوی حقدار ک بتداکئی نہ دی توبل
بتدایہ خہ رنگ ک اللہ تعالیٰ شریک کرے شی پہ بتداکئی کبش۔
کوی القربی قرنی مصدر ک او پہ معنی ک قرابت سرہ دے او دایئے پہ
والدینو پسے ذکر کر و حکم چہ ذاقربیت ک والدینو پہ واسطہ سرہ پیدا الیری

تھکہ چہ مراد دے نہ ہنہ کسان دی چہ د پلار پہ ذریعہ قریب وی اوک
 مور پہ ذریعہ سرہ قریب وی پہ ہنہ کنس ذوی الفروض، عصبیات او ذوی
 الارحام تہل داخل دی او ذی القربیٰ یے مفرد ذکر کرکے و تھکہ چہ مراد پہ دے
 سرہ جنس دے او پل دا چہ اضافت مصدر تہ شوے دے تو شامل دے
 مردی قرابت تہ۔ والیتھی جمع دے یتیم دہ ہنہ تھوک چہ پلار یے مروی
 او دے نابالغ وی۔ اوک ماوردی پہ نیز پہ ہنہ چا یا تہاے ہم اطلاق کیبری
 چہ مور یے نہ وی۔ اوک یتیم نورعایت د حقوق و دریو و جونہ پکار دے۔
 دہ و کولے او بے پلار کیدال او تہ موندال د ہنہ چا چہ د دہ اصلاح او کری
 او پخیلہ دے د انتفاع او قیام د حاجات تو پخیلو نہ عاجز وی۔ والمسکین جمع
 د مسکین دہ۔ پہ نیز د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ مسکین دیر محتاج دے
 پہ نسبت د فقیر او پہ نیز د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فقیر زیات محتاج دے
 د مسکین تہ۔ لیکن دافرق پہ ہنہ و تحت کنس دے چہ پہ یو کلام کنس دوارہ
 یو تھائے ذکر شی او چہ جدا جدا وی تو بیا د فرق لحاظ نیشتنہ ہاں مسکین پہ
 ہرہ درجہ کنس د یتیم نہ ادنی تہ دے تھکہ چہ دے پخیلہ کسب کولے شی
 د خیل حاجات تو پخیلہ اصلاح کولے شی۔

فائدہ:- ذی القربیٰ یے مفرد ذکر کرکے وایتھی او مساکین دوارہ یے جمع
 راوری دی اشارہ دہ چہ قرابت ہر کلمہ پہ یو جہت کنس وی نو پہ دوی
 کنس تفاضل او فرق پہ احسان کنس پکار نہ دے پہ خلاف د یتیم او او
 مسکینا نو نہ۔ او ذی القربیٰ یے دلتہ بغیر د باء تہ راو پے دے او پہ سورہ
 نساء لک کنس پہ باء سرہ ذکر دے تھکہ چہ پہ دے ایت کنس ذکر د عہد د
 بنی اسرائیلو دے چہ ہغوی د والدینو د حق نہ علاوہ نور حقوق بندگانو
 نہ پیژندال نو ذی القربیٰ یے پہ احسان د والدینو کنس داخل کرکے تاکید
 د حقوق و دوی د پارہ۔ او سورہ نساء کنس خطاب دے امت تہ ہغوی
 د والدینو او ذوی القربیٰ جدا جدا حقوق پیژنی دارنگ پہ دے ایت کنس
 د خلور و تہ سیوا یے نور حقوق نہ دی ذکر کری او پہ سورہ نساء کنس دیر
 ذکر دی تھکہ چہ پہ دے سورت کنس مقصود عنوان د میثاق دے نو د ہنہ
 سرہ د اہل حقوق و اختصار مناسب دے او سورہ نساء کنس مقصد تفصیل
 د حقوق و دے تو ہلتہ یے تہل اہل حقوق ذکر کریدی۔

وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا، حُسْنًا مصدر دے او پہ معنی دے حَسَنًا صفت سورہ کے۔ روپے
 شوبیدے کی پارہ دے مبالغہ کولو پہ تحسین (خائستہ کولو) دے دنیا کبش۔ ہر کلمہ چہ
 محکم احسان ذکر شوا و ہغہ اکثر پہ اعمال کو کبش دی نو اوس ذکر کوی حُسْن
 کا احوال۔ او ہر کلمہ چہ حُسْن کا احوال کو کبش پہ انسان باندے دیر بوج تہ دی
 بلکہ انسان دی پہ نسبت کا احسان دے عمل او دمال دے دے وچہ نہ یے دلتہ الناس
 عام ذکر کرو۔ او د حُسْن پہ تفسیر کبش دیر احوال دی (۱) قول د لا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ او
 امر کول دے (ابن عباس) (۲) رشتیا و ٹیل پہ پارہ دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 کبش (ابن جریر) (۳) امر بالمعروف او نہی عن المنکر (سفیان ثوری) (۴)
 نرمے خبر دے کول او خائستہ جواب و رکول (ابو العالیہ)۔ غورہ دادہ چہ دالفظ
 عام شامل دے تو احوال تہ او مراد د حُسْن نہ نرمہ لہجہ کشا دے نتا سائل
 دی پہ وخت دے دعوت کبش دہر نیک اوید، سئی او بداعتی سورہ خوبخیر دے
 مد اہنت (سستی) کولو نہ پہ مسئلہ کبش دار تک امر شوے و موسیٰ او ہارون
 علیہما السلام تہ پہ سورہ ظہر کبش اوس دے زمانے داعی غورہ نہ دے د موسیٰ
 او ہارون علیہما السلام تہ او دے زمانے فاجر مخاطب اخیت نہ دے دے
 قرعون نہ تو ہر کلمہ چہ ہغوی تہ امر و دے قول لیکن (نرمہ لہجہ سکوینا کول)
 نو اوس خوشی و ردا سے لہجہ پکار دے نو پہ دے ایت کبش یہود او تصالی
 داخل دی نو دین حنیف (توحید) والا خوب کبش ضرور داخل دی (داتفصیل
 قرطبی لیکلے دے) او تفسیر فتح العزیز کبش دی چہ دے دے لفظ نہ بعض
 جاہل دلیل نیسی چہ اللہ تعالیٰ حُسْنًا و ٹیلے دے نو چا تہ پہ داسے حقہ خبر
 نہ کوئی چہ ہغہ وریا تہ سے حقہ کبیری لیکن دا قول یے غلط دے د حُسْن نہ
 مراد ہغہ قول دے چہ خائستہ وی پہ نیز د اللہ تعالیٰ تہ پہ نیز د خلقو۔
 او د اجملہ ہم داخل دے پہ میثاق کبش پہ اعتبار دے معنی سورہ ان لا تعبدوا الا اللہ
 او ان تقولوا للناس حُسْنًا۔ او د اتول واجب و و یہ بنی اسرائیلو باندے پہ
 ہر وخت کبش دے وچہ د میثاق تہ او زمو تہ پہ امت کبش ہم واجب دی پہ
 دلیل د ایت د سورہ نساء سورہ او دے منافات د قتال او د جہاد فی سبیل اللہ
 سورہ نیشستہ نو دے تہ منسوخ نشی و ٹیلے کید لے او چا چہ منسوخ و ٹیلے
 تو ہغہ پہ یوتا ویل باندے بنا دے چہ حسن مقابل د قتال اخلی۔
 وَاَقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ دلتہ مراد پہ صلوة او زکوٰۃ سورہ ہغہ دے چہ

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ

اولیہ چہ واخستو مو تہ یو بخ لوظ ستا سونہ چہ نہ یہ تو یوی دینے دیو بل رہہ ناحقہ

وَلَا تَخْرُجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ

اونہ بہ او یاسی تاسو یو بل لریہ د کورونو خیلونہ

ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿۸۸﴾

بیہ اقراہ او کرو تاسو او تاسو یو ہدیہ

دوی تہ امر شوے وڈیہ ہنے سرہ پہ تورات کتب۔ معلومہ شوہ چہ داعیات
پہ تولوادیان سماویو کتب قرص وڈاگر چہ دھنے پہ مقادیر و کیفیات کتب
فرق وڈ۔ شکر تو کینتم الا قلیلاً منکم مخاطب پہ دے سرہ ہنے بنی اسرائیل
دی چہ پہ زمانہ ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم کتب وڈ سرہ د بعض مشرانو د
دوی تہ تغلیباً۔ الا قلیلاً مراد ہنے مشران دی چہ پہ محکم زمانہ کتب پخیل
دین صحیح او پہ دے میثاق باندے کلک وڈاوار تک ہنے کسان چہ پہ زمانہ
ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم کتب یے صحیح ایمان راو پے وڈا وڈ دوی تہ علاوہ
مشرانو کشرانو د دغہ میثاق نہ خلاف کر پے دے توادلہ خبرہ توجید وڈ
چہ دھنے مخالفت یے کر پے دے یہ شرک کولوسرہ او د احسان پہ کجائے ظلم
کریدے او دعوت د حق یے مطلقاً پر پیوند لے دے او صلوة او زکوٰۃ یے ہم
برباد کریدی۔ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ، دتولی او د اعراض پہ مینج کتب فرق دادے
چہ تولی پہ بدان سرہ دہ او اعراض پہ زہ سرہ دے (قرطبی)۔ تولی واپس
گر مخیدال دی ک ہدایت نہ ضلال تہ او اعراض مخالفت کول دی پہ مینج د
لارے کتب (ابو حیان)۔ دار تک فرق دے پہ متعلقینو د دے دواہ و کتب۔ تولی
ک میثاق نہ دہ او اعراض ک ایمان راو پونہ پہ اخیری رسول یا ندا۔ تولی پہ
تیرے شوے زمانہ کتب او اعراض پہ حال او استقبال زمانہ کتب۔
۸۸ پہ دے ایت کتب کدوی دہ میثاقونہ ذکر کوی داہم پہ تورات کتب ذکر
وڈا و دوی پہ ہنے باندے ایمان راو پے وڈ۔

لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ دانتی ہم پہ معنی کنبی سہ د۔ سوال:۔ ہیچ انسان خوا
نجان نہ کتل کوی تو دے نہی فائدہ شہ دہ ۹۔ جواب ک دے پہ پیرو

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ

بِأَسْمَاءِ تَأْسُو فِي هَذِهِ خَلَقُوا وَزَنَتْ تَأْسُو يُوْبِلُ لَرَّة

وَتُخْرِجُونَ فِرْيَقًا مِنْكُمْ قَتْلَ دِيَارِهِمْ

أَوْ أَوْاسِي تَأْسُو يَوْهَ دَلَهْ سَتَأْسُو دُ كُورُونُو دُ هَقُو تَه

تُظْهِرُونَ عَلَيْهِمْ بِلَادَهُمْ وَالْعُدُ وَإِنْ

مَدُ كُوْشِي تَأْسُو دُ يُوْبِلُ سِرَّة دَهَقُو يَه مَقَابِلَه كَيْش يَه كِنَاة كُولُو أَوْ يَه ظَلَم كُولُو سِرَّة -

وَإِنْ يَأْتِوكُمُ اسْرَى تَقُلُّوهُمْ وَهُوَ

أَوْ كَه رَاشِي دُ دِي تَأْسُو تَه قِيدِيَان نُو جِرْمَانَه وَرَكُوْشِي تَأْسُو دَهَقُو (دُ خَلَا مُولُو) دِيَا تَه أَوْ حَالَدَا

وَجَوْهَ سِرَّة دَسْ اُولَه وَجَه دَادَه چَه قَتْل دُ خَيْلِ حُحَان يَه بَعْضِ مَلِكُونُو كَيْش يَه
طَرِيقَه دُ دِيَانَتِ سِرَّة شَتَه لَكَه يَه هِنْدَا وَنُو كَيْشِ عَقِيدَه دَه چَه كَلَه اَنَسَانِ حُحَان
قَتْل كُورِي دِيَا سِرَّة دُ دَسْ چَه دُ عَالَمِ دُ قَسَادَتَه خَلَا صُ شِي اَوْ عَالَمِ دُ قُورَا وَصَلَا حُ
تَه اُورِي (قُرْطِي اَوْ صَاحِبِ اللَّيَابِ) - اَوْ بَعْضِ خَيْلِ حُحَان جَهْلَا قَتْل كُورِي لَكَه
چَه دُ دُنْيَا دُ مَصِيبَتُونُو اَوْ حَوَادِثُونَه تَنَكِ شِي نُو حُحَان قَتْل كُورِي - دُ وِيْمَه وَجَه
دَادَه چَه مَرَاد دُ دَسْ تَه يُوْبِلُ لَرَّة قَتْل كُولُو دِي لِيكَن دُ بِل قَتْل يَه دُ حُحَان قَتْل
كُورُ حُولَه دَسْ دُ وِيْمَه دُ يُوْوَالِي دُ قَوْمِ اَوْ تَسِيبِ اَوْ مِلَتِ تَه - دُ وِيْمَه وَجَه، مَرَاد دُ دَسْ تَه
اَسْيَابِ دُ خَيْلِ قَتْل جُو پُكَل دِي يَبْعِي زَنَّا اُزْ كُورِي يَا مَرْتَدَا شِي يَا بِل چَالَرَه عَمْدَا
قَتْل كُورِي نُو دُ هَفْ وَجَه تَه دَسْ قَتْل كُورِي شِي نُو دَا قَتْل سَبِي دَسْ - خَلُورَه وَجَه
دُ زُورُو سِرَّة جَنَكِ كُولُو يَه اَصْلِ كَيْشِ حُحَان قَتْل كُولُو دِي دَا هَم قَتْل سَبِي
دَسْ - نُو دَا لَفْظِ دَسْ تُولُو وَجَوْه تَه شَامِلِ دَسْ - وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ قَتْلَ دِيَارِهِمْ
يَه دَسْ كَيْشِ هَم وَجَرَه دِي اُولَه وَجَه اَنَفْسِ تَه مَرَادِ هَم جَنَسِ دِي اَوْ دِيَا رُكُمِ يَه
مَعْنِي دُ دِيَا رُكُمِ سِرَّة دَسْ - دُ وِيْمَه وَجَه، اَخْرَاجِ دُ بِل چَاسِبِ دَسْ دِيَا رُكُمِ دَا اَخْرَاجِ
خَيْلِ يَه وَخَتِ دُ غَلِي مَوْنَدِ لُو يَه دُ بَاتَدِ يَه - دُ وِيْمَه وَجَه، دُ كُورَنَه حُحَان وَبِيْتَلِ يَه خَلَا فِي
سَنَتِ طَرِيقَه سِرَّة لَكَه يَه صُوفِيَا وَكَيْشِ دَا سَيِّ كَسَانِ شَتَه چَه هَمِيْشَه يَه صَحْرَا
كَيْشِ كُورِي خَيْلِ كُورَنَه تَه دَا خَلِيْبِي اَوْ غُورِيْمَه تَه خُورِي اَوْ دَا دُ تَه كُورِي اَوْ دَا كُورَنَه
شَوَابِ كُورِي اَوْ يَه دَسْ بَا رَه كَيْشِ قُرْطِي حَدِيثِ دُ عَثْمَانِ بِنِ مَظْعُونِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
بَغِيْرَ دُ سَنَدَانَه رَا وِيْمَه دَسْ - ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ مَرَاد دُ دَسْ تَه قَبْلُولِ دُ عَهْدِ دِي يَه

مَحْرَمٌ عَلَيْكُمْ وَإِخْرَاجُهُمْ أَفْتَوْهُ مَنْوُونَ

چہ حرام دی یہ تاسو یاندے ویستل د هغوی - ایآ نوتاسو ایمان راویری

بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ

پہ بعض حصہ د کتاب او انکار کوئی د بعض ته

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ

پس نیشته بدله د هغه چا چه کوی داکار ستاسو ته

إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ

مگر شرمیدل دی په ژوند دنیوی کین او په ورځ

الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ

د قیامت په اوگرځولے شی داخل سخت عذاب ته -

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۸۵﴾

او نه دے الله تعالیٰ په خبره د هغه عملونو ته چه تاسو یی کوئی -

ژپه سره یا مراد دادے چه د مخکنو بنی اسرائیلونه دا عهد اخستلے شومے وږ
اور وستنوهم د هغه اقرار او کړو - وَ أَنتُمْ تَشْهَدُونَ مراد د دے ته شهادت
(علم) دے په زړه سره - یا داچه تاسو موجوده خلق شهادت کوئی په مشرانو
خیلو باندے د دے میثاق او اقرار کولو د هغوی -

په دے کین قیامت د بنی اسرائیلو ذکر کوی په نقض د دے میثاق سره
په درے وجو هو باندے ۱۷ قتل کول (۲) د کورونوته ویستل (۳) د یوبل سره
په دے کین امداد کول - او داپشان د تَوَلَّيْتُمْ دے چه په مخکین ایت کین ذکر
وؤ لیکن په هغه ایت کین اکثر او امر ذکر وؤ او د اوامرونه خلاف کولو ته
تولی او اعراض وئیلے کیږی - او په دے ایت کین ذکر دے د مخالفت کولو
د منہیا توتو او هغه کیږی په ارتکاب د منہیا توتو سره -

تنبیه :- په دے ایت کین خطاب وؤ موجوده بنی اسرائیلونه په وخت
د نزول قرآن کین - د هغه تفصیل دادے چه په مدینه طیبه کین دوه قومونه

د عوامو آباد وڌيو اوس او بل خزرج وڌو د دوی په مينج کيښ د جاهليت دشمني
وے او د مدينت په خوا و شا کيښ کريهوديا تودرے قومونه موجود وڌو بنو نضير
بنو قريظه او بنو قينقاع د دوی په مينج کيښ هم دشمني وه. بنو نضير دوستان
وڌو خزرج قبيلے او بنو قريظه دوستان وڌو د اوس قبيلے. او بل قول دا دے چه
بنو قينقاع خلفاء وڌو خزرج او بنو نضير او بنو قريظه خلفاء وڌو د اوس
(والله اعلم) نو هر کله به چه د اوس او خزرج کي ويل سره جنگونه وڌو او په
هغه کيښ يے يو بل قتل کول او يو بل يے د کورونونه ويستل نو ډلو کريهوديا تو
به هم د خپلو خپلو دوستانو سره مرکرتيا کوله يعنې بنو نضير به د خزرج
او بنو قريظه به د اوس سره مرکرتيا کوله (پنا په اول قول باندے) نو په
دے مرکرتيا کيښ به دوی هم يو بل وژل يعنې بنو نضير به بنو قريظه
وژل او د کورونونه به يے ويستل او برعکس به هم وڌو نو په داسے وخت
کيښ به عوامو يعنې اوس او خزرج په دوی باندے اعتراض کوو چه ستا
په کتاب کيښ خو قتل او اخراج حرام کړے شويدي دا ولے کوو تودوی به
وئيل چه دا د وچه د دوستانو د تعصب او ډله يازي نه کوو او که هغوی به بيا
اعتراض او کړو چه هر کله ستا سوکتابيان (دشمنان) قيدا کيښ راشي نو تاسو
هغوی په قدا يے سره ولے خلاصوئ تودوی به وئيل چه دامون به خپل
کتاب باندے عمل کوو. نو دا تفصيلي حال د دوی په طريقه د زجر او توبخ
سره الله تعالیٰ په دے ايت کيښ ذکر کړے دے.

ثُمَّ اَنْتُمْ هَؤُلَاءِ يَهْ اعراب د دے کيښ توجيها ت دي اول دا چه اَنْتُمْ مبتدا ده
او هَؤُلَاءِ خبر دے او تَقْتُلُوْنَ حال دے. دويمه توجيه ابن عطيه ذکر کړيد
چه اَنْتُمْ خبر مقدم دے او هَؤُلَاءِ مبتدا مؤخر ده او تَقْتُلُوْنَ حال دے.
صاحب لباب وئيلي يچه دا توجيه فاسده دريمه توجيه اَنْتُمْ مبتدا ده
او هَؤُلَاءِ منادی ده په حذف د حرف ندا، د پاره د تذليل د مخاطبينو او تَقْتُلُوْنَ
خبر دے. قرطبي د فحاس ته او صاحب اللباب د جمهور بصريانو ته د دے
توجيه ضعف نقل کړے دے. خاورمه توجيه، اَنْتُمْ مبتدا ده او هَؤُلَاءِ
متصوب ده په طور د اختصاص سره اعني په کيښ پتې دے دا ابن کسان وئيلي
دي او صاحب لباب وئيلي دي چه دا جائز نه دے محکه چه اختصاص په نکره
او اسم اشاره کيښ نه وي. پنجمه توجيه، اَنْتُمْ مبتدا او هَؤُلَاءِ خبر دے معني

داچہ تا سودغہ کم عقل خالق بی او تَقْتُلُونَ جملہ مستانقہ بیان د حماقت د
دوی دے د از بخشری پہ سورة العنبران کیں ذکر کرے دے دے تہ علاوہ نور
توجیہات ہم شتہ دے او پہ دے کیں اولہ او آخری توجیہ غورہ دے - تَقْتُلُونَ
اَنْفُسَكُمْ دا نقص د اول میثاق دے چہ پہ تیر شوی ایت کیں ذکر و -

و تَخْرِجُونَ كَرِيْفًا مِّنْكُمْ مِّنْ دِيَارِهِمْ دا نقص د دویم میثاق دے او دے تہ
معلومہ شہ چہ پہ حکم ایت کیں د اَنْفُسَكُمْ او دِيَارِهِمْ مراد خیل ہم
جنس دی - تَطْهَرُونَ عَلَيْهِمْ دا جملہ حال دے د ضمیر د تَقْتُلُونَ او تَخْرِجُونَ تہ
تظاہر د ظہر تہ احستلہ شوی دے یعنی پہ وخت د امداد کول کیں ہر یود
بل شا مضبوطی او دلالتہ باب تفاعل دے یعنی تا سود کوی بل سرہ امداد کوی
پہ مقابلہ د قریق مخالف کیں - دا ہم نقص عہد دے اگرچہ دے ذکر پہ جانب
د میثاق کیں ہیکارہ تہ دے شوی - لیکن ہو طہ چہ قتل او اخراج کتا ہونہ دی تو
لازمہ دادہ چہ پہ حکم کیں د یویل سرہ امداد کول ہم حرام دی -

بِالْاِثْمِ وَالْعَدَاوَةِ اِثْمُ يہ اصل کیں گناہ تہ وئیلے شی یعنی ہنہ فعل چہ
دھے کو ویکے مستحق د بدائی او د ملا متیأوی - او ہنہ فعل چہ نفس (سلیہ)
دھے تہ نفرت کوی - او عَدَاوَةِ اِثْمُ يہ اصل کیں گناہ تہ وئیلے شی یعنی ہنہ فعل چہ
دوارو پہ دے وجوہو سرہ دے اول داچہ اِثْمُ يہ اصل کیں گناہ تہ وئیلے شی یعنی ہنہ فعل چہ
کیں او عَدَاوَةِ اِثْمُ يہ اصل کیں گناہ تہ وئیلے شی یعنی ہنہ فعل چہ
اِثْمُ يہ اصل کیں گناہ تہ وئیلے شی یعنی ہنہ فعل چہ
پہ دے مواثیق کیں چہ پہ اول ایت کیں ذکر دی دھے مخالفت کولوتہ اِثْمُ
وئیلے شی او پہ دویم ایت کیں چہ مواثیق ذکر دی نو دھے نقص تہ عداوان
وئیلے شی - فَاَعْدَاءُ يہ سورة مائدہ س کیں ذکر دے وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ
وَالْعَدَاوَةِ نو دلالتہ یے بآء ذکر کرے دے او ہلتہ یے علی ذکر کرے نو پہ بآء
کیں اشارہ دے چہ دا تعاون کول پہ قتل او پہ اخراج کیں پخیلہ گناہ او ظلم
دے لکہ چہ قتل او اخراج ہم گناہ او عداوان دے او پہ لفظ د علی کیں اشارہ
دے چہ تعاون کول د بل چا سرہ پہ داسے طریقہ چہ ہنہ تہ تسکین او قدرت
ورکری پہ گناہ او عداوان بآء دے یعنی اسباب د گناہ ورلہ جو رکری اگرچہ
پخیلہ یے پہ ہنہ عمل کیں شرکت تہ وی کرے - نو تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ عام د
دظاہر د گناہ تہ - داریک تظاہر پہ استعمال د قرآن کیں مختص دے پہ

مدد گولو د شرکین لکه په سورة قصص ۵۷ او سورة تحریم ۱۰۰ کښ او تعاون په
 خیر او شر د پارو کښ استعمالیدی - وَإِنْ يَأْتِ تَوَكُّمُ أَسْرَى تَفْدًا وَهُمْ دَاوَى بِلِ
عَمَلِ ذِكْرِكُوى چه عمل د خیر وؤ لیکن په نیت د شر سره - یعنی په جنگو توکښ
 به یی د مخالف قریق نه چه خه اشخاص قید کړل نو دوی به فدایه راجع کړله
 او هغه قیدای به یی په فدایه ورکولو سره خلاص وؤ (یعنی اوس قبیل به په
 جنگ کښ په ملگرتیا د بنو قریظه سره د بنو نضیر خه کسان قید کړل نو بنو
 قریظه به فدایه جمع کړله او خپلو دوستانو یعنی اوس قبیل ته به یی ورکړه
 او هغه قیدای به یی د هغوی نه خلاص کړی - أَوْ نَيْتِ فَاَسَدَ یی دا وچه فدایه
 به یی دیره جمع کړله او د قیدای خلاصولو د پاره به یی لږه ورکړله او باقی به
 مشرانو د هغوی په کورنی کښ تقسیم کړله نو دا حیات وؤ - لیکن چه دوی نه
 به چا تپوس او کړ وچه تا سو خو دوی لږه قتل کوئی او اخراج یی کوئی او چه
 قیداشی نو بیا یی په فدایه ادا کولو سره ولې پریدئی نو دوی به د دھوکې
 د پاره وئیل چه دا حکم د فدایه په تورات کښ ذکر دے نو موخه په کتاب الله
 باندے عمل کوؤ - أَسْرَى جَمْعُ دَ أَسْرَى دَه او هغه جمع د اسیرده نو أَسْرَى
جَمْعُ الْجَمْعِ دَه او بل قول دا دے چه أَسْرَى جَمْعُ دَ اسیرده - تَفْدًا وَهُمْ دَ دَشَمَن
کلاس نه د قیدای د خلاصولو د پاره فدایه ورکول - وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ
إِخْرَاجُهُمْ هُوَ ضمیر نشان دے مبتدا ده او مُحَرَّمٌ خبر مقدم دے او إِخْرَاجُهُمْ
 مبتدا مؤخر ده او دغه جمله خبر دے د پاره د هُو - یا هُو ضمیر اخراج ته راجع
 دے او إِخْرَاجُهُمْ د هغه تفسیر دے - یا هُو ضمیر امر ته راجع دے او إِخْرَاجُهُمْ
 د هغه نه بدل دے - سوال :- قتل او اخراج او تظا هر ټول حرام دی نو
 د اخراج تخصیص یی ولې او کړو ؟ - جواب غل - په نسبت د قتل کښ دا خفیف
 وؤ نو دهم راتلو چه دا به حرام نه وی صرف مکروه به وی نو د وهم د دفع
 کولو د پاره یی د دے تصریح او کړه - جواب غل - په قتل سره خو انسان حق
 شی لیکن په اخراج سره دلیل او شرمندہ شی او هغه ذلت تره همیشه پورے
 جاری وی نو په دے اعتبار سره اخراج ډیر سخت دے په نسبت د قتل سره -
أَقْسَمُ مَنْ بَخِصَ الْكُتُبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضِ مراد د ایمان ته قیدای په
 فدایه سره ازا کول دی او مراد په کفر سره قتل او اخراج او تظا هر دے -
 سوال :- قتل او اخراج وغیره خواعمال دی او عمل د معصیت سره خو

انسان ته کافر کیری په نیز د اهل سنت و الجماعة ۹۔ جواب ۱ کدے میتا
 د وچوب نه دوی انکار کړی و او په تورات کښ تصریح ده کدے په وچوب
 باندے نو په انکار د قرض سره کفر حقیقی لازمیږی۔ جواب ۲ ابن قیم په
 بدائع التفسیر کښ وئیلی دی چه دا ایمان عملی او کفر عملی دے دلته ایمان
 اعتقادی چه د هغه مقابل کفر اعتقادی دے مراد نه دے۔

بله توجیه په دغه جملو کښ داده: ایمان په موسی علیه السلام باندے
 او تکذیب د محمد صلی الله علیه وسلم او حال دا چه د دواړو صدق په تورات
 کښ ذکر شوے و او دا ایمان اعتقادی او کفر اعتقادی دے۔

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، داتفریح د تخویر
 او عقوبت ده په تیر شوے طریقہ کدوی باندے۔ مآ نافیہ دے جزا مبتدا ده۔
 إِلَّا خِزْيٌ استثناء مفرغ ده او خبر دے ک مبتدا۔ یا مآ استنفا میه دے مبتدا او
 او جزا خبر دے او إِلَّا خِزْيٌ بدل دے ک جزا نه۔ جَزَاءٌ مطلق عوض او بدل
 ته وئیلے شی که خیر وی او که شروی۔ خِزْيٌ، سیکوالی، رسوائی، ذلت او غضب ته وئیلے
 شی۔ دارنگ خزی بے حیایی او شرمندگي ته وئیلے شی۔ دارنگ په مصیبت
 کښ پر یو تلو ته هم وئیلے شی او مراد د خزی نه عام دے هر قسم ذلت او
 نوهین ته شامل دے نو جلا وطن کول د بنی نضیر د کمداینه نه او بیا
 د خمیر نه او قتل د بنو قریظه او قیندا کول د هغوی او په بعضو باندے په
 زمانه د بنی صلی الله علیه وسلم او د خلفاء راشدین کښ جزیه مقرر کول
 داتول په خزی کښ داخل دی۔ وَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرْكَدُونَ إِلَىٰ آسَافِ الْعَذَابِ، دا
 تخویر اخروی دے۔ سوال: عذاب د دهری کافر خود دغه یهودیانو ته
 ډیر سخت دے ۹۔ جواب: دلته مراد د آسَاف نه په نسبت د عذاب د دنیا
 دے لکه چه سورة حم سجده ۱۷ کښ دی۔ سوال: یُرْكَدُونَ کد نه
 ما خود دے او رد خو وئیلے شی واپسی مخکښ حالت ته دلته خود واره حالتونو
 کښ فرق دے ۹۔ جواب: دلته رد په معنی د نفیس صیرورت دے معنی
 ک واپسی پکښ مراد نه ده یا دا چه دنیا کښ هم دوی په یو قسم عذاب کښ
 دی او په آخرت کښ په یو بل قسم عذاب کښ وی لیکن جنس عذاب یو
 دے۔ وَمَا لِلَّهِ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ مقصد په دے کښ زجر او توبیخ دے۔

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

۱۰ ہفتہ کسان دی چہ اختہ دے ژوند دنیوی

بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ

یہ بدل د آخرت کیں تو سیک بہ نشی د دوی نہ عذاب (مقرر بہ دوی باندے)

وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿۸۶﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى

اوتہ بہ د دوی سرہ مدد کیدیشی۔ او یقیناً دیکر یو موبد موسیٰ (علیہ السلام) کہ

الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا

کتاب (تورات) او پرلہ پسے اولیل موبد روستو دھقہ نہ رسولان او ورکر یو موبد

عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ الْبَيْتِ وَأَيُّدُ نَارٍ

عسی (علیہ السلام) حوئی دمریم (علیہا السلام) کہ شکا دلونہ (معجزات) او کلک کر یو موبد دہ لہ

۸۶۔ یہ دے آیت کیں تنمہ دہ د تیر شوی خطاب پہ زجر او تخویف اخروی

سرہ۔ او یہ دے کیں سبب د تیر شوی قباحتونو ذکر کرے دے چہ دنیا

غورہ کنرل دی یہ آخرت باندے او دا دیر لوگے مرض دے۔

فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ، د تخفیف دیرم طریقے دی (۱) اسما نتیاً (۲) ختمول

(۳) کمول (۴) تخفیف پہ یو وخت د اوقاتو کیں اولتہ دا ہولے طریقے پہ

نقی سرہ مراد دی حکمہ نفی د تخفیف نفی د ماہیت کہ ہفتہ دہ اونفی د ماہیت

نفی د ہولو صورتونو مستلزم وی۔ سوال :- پہ حدیث صحیح کیں وارد دی

چہ پہ ابوطالب باندے یہ اسان عذاب وی چہ پہ خپو کیں یہ یے د اور

کیرئی وی او د ہفتہ نہ یہ یے دماغ خوت کیری :- جواب :- الْعَذَابُ کیں

الف لام عہدای دی یعنی کوم عذاب چہ کافر لہ د ابتداء تہ مقرر وی

نویہ ہفتہ کیں بہ ہیچ قسم تخفیف نشی کیدلے۔

وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ مراد د نصرت نہ۔ یچ کول دی د عذاب تہ یا غلبہ ورکول

دی پہ عذاب ورکوونکی باندے اونفی پہ صبیغہ د مجھول سرہ اشاعہ چہ

د نصرت د طرف د اللہ تعالیٰ او د ملائیکونہ ہم نیشستہ د دوی د معبودانواونو

دوستانو د طرف نہ ہم نیشستہ۔

بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفْكَمًا جَاءَكُمْ رَسُولٌ

یہ روح پاک سے آیا پس ہر کلمہ چہ راویلو بہ تاسو نہ پور رسول

بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ

ہمہ حکم چہ تہ بہ خو خو لو نفسو نہ ستاسو لوی او کبر تاسو

فَفَرِّقَا كَذِبُكُمْ وَفَرِّقَا نَفْسُكُمْ

تو یو کا دلہ دروغ نہ کرہ تاسو او یلہ دلہ او دلہ تاسو

کے کہ دے آیت نہ تریک پورے یہ دودہ آیا تو نو کین مخلوم خطاب کہ خطایا تو
 کہ بنی اسرائیلو نہ او یہ دے خطاب کین ترقی دہ یہ ذکر کہ خیانتا تو دوی کین
 یہ ذکر کولو کہ تکذیب او کہ قتل کہ انبیاء علیہم السلام سرہ او کہ دے وجہ تہ
 کہ دے یہ سر کین الفاظ کہ قسم ذکر کرل یہ وَلَقَدْ سَرَّهٖ رِبْطٌ دَمْعٌ مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهَا
 دادے چہ مخکین قتل کہ کورنی ذکر کرل نو یہ دے کین قتل کہ پیغمبران تو
 ذکر کوی دارنگ مخکین موافق (لوظونہ) ذکر کرل چہ دوی دخواست کاتباع
 کہ دے دھے تقض کرے و نو او اس ذکر کوی چہ ادیان کہ اللہ تعالیٰ ہمیشہ کہ
 خواہشاتو نہ خلاف وی۔ وَلَقَدْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكَتَبَ، مراد کہ دے تہ تورات کہ
 او کہ دے سورت یہ کہ کین یہ طور کہ انعام سرہ ذکر کرے و۔ وَقَفَّيْنَا مِنْ
 بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ، قَفَّيْنَا دَقَّقَانَهُ مَا خُوذْ دے او قفا کہ سر روستی حصہ تہ و نیلشی
 او تققیہ یو خیز یہ بل خیز پسے راوستل دی۔ سوال: قَفَّيْنَا او مِنْ بَعْدِهِ دَوَّارَ
 یہ روستوالی دلالت کوی تو داخو تکرار دے جواب: مِنْ بَعْدِهِ دلالت کوی
 یہ روستوالی کہ زمانے او قَفَّيْنَا دلالت کوی پہ اتباع کہ تورات باندے یعنی
 روستو ترعیلی علیہ السلام پورے چہ سومرہ انبیاء پہ بنی اسرائیلو کین
 راغلی دی نو هتوی تابع کہ تورات و تورات تہ یے خلق رابلل او تولو تجدید
 کو کہ دین کہ موسی علیہ السلام او دا کہ دے وجہ تہ چہ پہ ہر زمانہ کین
 بنی اسرائیلو کہ دین کہ موسی علیہ السلام او کہ تورات نہ خلاف کو کہ سرہ
 کہ دے تہ چہ دعویٰ یے دایمان پہ موسی علیہ السلام او پہ تورات بات کہ
 کولہ۔ او کہ دے شرح پہ سورۃ مائدہ سکا کین شہ۔ سوال: معلومہ شہ
 چہ کہ دغہ انبیاء مستقل کتاب او شریعت نہ و نو دوی تہ یے رسل وے

وٹیلی دی ۹۔ جواب :- دلتہ ہے رُسلِ یہ اعتبار کہ دعوتِ رسول کی اور تبلیغ کو وٹیلی
وٹیلی دی یعنی حقیقتاً رسولان نہ وٹو۔ رُسلِ یہ دوی تہ مجازاً وٹیلی دی او
یہ سورۃ مائدہ سٹک کتب ورتہ التبیان وٹیلی دی۔

وَآكِنَّا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيْتِ، اشارہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام تہ توے
شریعت او کتاب و رکپے شواو کہ ہفے بعض احکام کہ تورات نہ خلاف وٹو تو
بنی اسرائیل و کہ ہفہ دیر مخالفت کو لو کہ دے وچے تہ اللہ تعالیٰ ہفہ تہ دیر
معجزات او تائید کہ روح القدس و رکپو کہ پارہ کہ دے چہ دوی ہے تصدیق
او کپری۔ عیسیٰ، اصح دادہ چہ دا ہجی لفظ دے او دا معرب دے او اصل
کہ دے یسوع یا یشوع دے او ہفہ یہ سریانی کتب یہ معنی کہ مخلص دے۔

او مَرْيَمَ یہ سریانی کتب یہ معنی کہ خادم سرہ دے یا یہ معنی کہ عابدہ دے
فائدہ :- نسبت کہ عیسیٰ ہمیشہ مورتہ کپے شویدے اگرچہ دا کہ ادب
شرعیہ او کہ عرف دوارو تہ خلاف دہ شرعی ادب یہ سورۃ احزاب سٹک کتب
ادعوہم لایا و ہم کتب ذکر دے لیکن دا کہ دے وچے تہ چہ معلومہ شی چہ
کہ عیسیٰ علیہ السلام پلار نہ وٹو۔ الْبَيْتِ جمع کہ بَيْتٌ دہ ہر ہفہ خیزتہ وٹیل
شی چہ یہ خیلہ بشکارہ وی او بل خیزلرہ بشکارہ کوی نو کہ ہفے یہ وحی او عقلی
دلیلون او معجزاتو باندے اطلاق کپری۔ دلتہ مراد معجزات کہ عیسیٰ علیہ

السلام دی چہ یہ سورۃ العمران سٹک او سورۃ مائدہ سٹک کتب ذکر دی (قرطبی)

وَآيِدْ لَهُ دَا ایدا تہ ما خود دے یہ معنی کہ قوت سرہ۔ بِرُوحِ الْقُدُسِ، امام
راغب وٹیلی دی چہ روح یہ اصل کتب ہفہ جزئ تہ وٹیلے شی چہ یہ ہفے سرہ
ژوند کہ حیوان حاصل کپری۔ او مجاہد وٹیلی دی چہ القدس او قدوس نوم
کہ اللہ تعالیٰ دے او نسبت کہ روح اللہ تعالیٰ تہ کہ تشریف کہ وچے تہ دے او
رُوحِ الْقُدُسِ یہ نیز کہ اکثر اہل علم جبرائیل علیہ السلام دے لکہ یہ

سورۃ نحل سٹک کتب دا معنی دہ او قول کہ حَسَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، و جبریل
رسول اللہ فیما روح القدس لیس یہ کفاء۔ او ہفہ تہ روح کہ دے وچے تہ
وای چہ ہفہ وحی راوری او وحی سبب کہ ژوند کہ زہود دے، او فحاس وٹیلی
دی چہ کہ دے وچے تہ ورتہ روح وٹیلے شی چہ اللہ تعالیٰ پیدا کپے دے روح
بغیر کہ ولادت کہ والد او والدہ تہ۔ او بعض وٹیلی دی چہ روح القدس انجیل
دے لکہ چہ قرآن تہ روح وٹیلے شویدے یہ (سورۃ نحل سٹک) کتب محکمہ چہ

کتاب د الله تعالیٰ سبب وی د پاره د حیات د زړو نو. او بعضو ویلی دی چه روح
القدس هغه اسم اعظم و و چه عیسی علیه السلام به په هغه سره مری
ژوندی کول لیکن په دے ټولو کښ اول قول اصح دے. او تائیدا د جبرائیل
خود ټولو انبیاء سره و و لیکن د عیسی علیه السلام سره خصوصي تائیدات
دی. اول دا چه د دغه بشارت یی و رکړی و و مور د دغه ته چه مریم وه. دویم
په نفع د جبریل سره پیدا شو. دریم دا چه په ټولو حالاتو کښ یی د هغه
تربیت کړی دے. مخلورم هغه به ورسره کړخیدلو چه هغه به کوم خواگر حید او.
بچم د هغه سره اسمان ته ختل و و (ابو حیان). اَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا
لَا تَهْوَىٰ اَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ د مقام د زجر دے او بیان د قیامت د دوی د
همزه د استفهام د تویج او د زور دے د پاره دے. يٰۤمَا لَا تَهْوَىٰ اَنْفُسُكُمْ تَهْوَىٰ
د هوی ته اخیستل شویدا هوی په اصل کښ میلان نه و نیل شوی نو په
(هوی) خوا هڅ پرستی کښ هم او پیدال وی د حق نه او غور زیدال دی
په جهنم کښ او د دے وجه نه د هوی اکثر استعمال په ناحق او بے خیر
خیر کښ وی او کله کله هوی استعمالیری په مقام د خیر کښ لکه په سورة
ابراهم کښ او په حدیث صحیح د مسلم کښ په بارة د قیدیا نو د یدار کښ
(قول د عمر). فَهَوَىٰ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ مَا قَالَ اَبُو بَكْرٍ وَلَمْ
يَهْوِ مَا قُلْتُ. او بل حدیث صحیح د عائشه رضی الله عنها د کچه والله ما ار ربک
اَلَا يُسَارِعُ فِیْ هَوَاکَ قسم په الله تعالیٰ نه و یچم ستارب مگر جلدی
کوی ستا په خوا هڅ پوره کولو کښ. او هر کله چه ناکاره خوا هڅ د نفس نه
پیدا کیږی د دے وجه نه استاد یی د هغه نفس ته او کړو. اسْتَكْبَرْتُمْ د مقام
د دے د دخول د همزه د تویج. استکبار په معنی د تکبر کولو سره د اودا استکبار
د دوی د اجابت د رسول نه و و به وجه د سپک کړلو د هغه او یحیدال کړل
د رسالت د هغه. قَفَرِیْقًا لِّدَابُّنْهُمْ د اثار د استکبار یعنی تکذیب او قتل کول
تکذیب یی مقدم کړو په قتل باندے عکس دا اول فعل و و د استکبار د وجه نه
او تکذیب سبب دے د پاره د قتل کولو او بله وجه داده چه تکذیب مشترک
و و په مینج د مقتول او غیر مقتول دواړو کښ. وَقَرِیْقًا تَقْتُلُوْنَ یعنی په چا
باندے یی چه وس رسیدلو د قتل کولو نو هغه یی قتل کو و دا چه په چا
باندے یی وس د قتل کولو نه رسیدلو نو د هغه به یی صرف تکذیب کو و

او قتل ہے یہ صیغہ مضارع ذکر کر کے دے یہ طریقہ حکایت حال ماضی
 کے لیے ماضی کے قیاس سے فعل نہ یا اشارہ دہ ارادہ کے قتل کے دوی زمین
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم لڑے تو معلومہ شہدہ چہ دا دوی عادت دے تو
 صیغہ کے فعل مضارع سرہ ہے حکمہ ذکر کرو۔ او دا دلیل ہم صریح دے چہ بنی
 اسرائیل و قتل کے انبیاء علیہم السلام کر کے دے۔

قائد کا:۔ بے مالا تھوئی کہیں اشارہ دہ چہ دین کے انبیاء ہمیشہ خلاف وی کے
 خواہشات تو کہ خلقو نہ۔ اوہر خواہش (مخالف کے دین نہ) بدعت دے اوہی
 اتباع کول حرام دی۔

قائد کا:۔ دارنگ ایت یہ سورہ مائدہ کے کہیں ہم راغلی دی فرق یہ مینے کے
 دہار وایا تو تو کہیں یہ خلور و وجوہ سورہ دے اولہ وجہ دلتہ ذکر کے کتاب
 کے موبلی علیہ السلام او تقفیه کے نور و رسولانو ذکر دے او یہ سورہ مائدہ کہیں
 اخذ کے میثاق او ارسال رسول ہے ذکر کر کے دے۔ دویم دلتہ آفکما یہ ہمزہ او فاء
 سرہ دے او یہ سورہ مائدہ کہیں دا دوارہ نیشتنہ۔ دریمہ وجہ دلتہ جاء کمر دے
 اوہلتنہ جاء کمر دے۔ خلورمہ وجہ دلتہ کفر یفا دے یہ فاء سورہ اوہلتنہ صرف
 قریفا دے۔ وجے کے فرق ہے دا دی:۔ کے اول فرق وجہ، کے دیتہ مخکس
 دیر مواثیق ذکر شویدا تو یہ دے ایت کہیں ذکر کے میثاق نہ حاجت نہ و
 بلکہ ابتداء کتاب نعمت ہے ذکر کرو او یہ دے سورت کہیں کے دوی قیاحات ذکر
 کول مقصد و کو تو کیا رہا کے الزام حجت ہے یہ دوی بات دے تقفیه کے رسولانو
 ذکر کر کے چہ دغہ رسولان یہ یویل پسے راغلی و او یو کتاب او یو دین نہ ہے
 دعوت و کو و او دے بنی اسرائیل و کھوئی تکذیب او کرو او یہ سورہ مائدہ
 کہیں مخکس مواثیق ذکر نہ و او زجر او الزام حجت ہم مقصد نہ و پیشان
 کے سورت کے دے وجے نہ ہلتہ ہے اخذ کے میثاق او صرف ارسال رسول ذکر
 کرو۔ دویمہ وجہ، دلتہ مقصد زجر او تو بیچ دے کے وجے نہ ہمزہ او
 فاء ہے پہ اول کے جملہ کہیں را و او یہ سورہ مائدہ کہیں دا مقصد نہ و
 دریمہ وجہ، دلتہ یہ مخکس ایا تو تو کہیں عطا بات و موجودہ بنی اسرائیل و
 کے دے وجے نہ ہے دے ایت کہیں کمر دے ذکر کر کے دے او یہ سورہ مائدہ
 کہیں کے مخکس نہ میثاق کے بنی اسرائیل و ذکر و کو تو دے دیا رہ ضمیر کے غائب ضروری
 دے۔ خلورمہ وجہ، دلتہ استکبر کمر ذکر شونو کہ ہفت تفصیل کے یا کہ یہ مابعد

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ط بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ

اور دوی وٹیل، زہونہ زمونہ زہونہ علم تہ دک دی۔ (تہ) بلکہ لعنت کریک یہ دوی باتیں اللہ تعالیٰ

بکفرہم فقلیلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿۸۸﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ

ایہ سبب د کفر د دوی، پس لہ کسان د دوی تہ ایمان راوری۔ اوہر گلہ چہ رائے دوی تہ

کین حرف د فاء پکارو و او سورۃ مائدہ کین استکبر تہ دے ذکر توفاء
تفصیلیہ تہ ضرورت نیشہ۔

۸۸۔ یہ دے آیت کین ہم زجر دے اودا ذکر د طریقہ د تکذیب دے چہ یہ جکین

آیت کین کذا بتہم ذکر و یعنی تکذیب آیت یہ داسے طریقہ سرہ کرے دے۔

وَقَالُوا ضَمِيرُ دَعَا مَكْنًا بَيْنَهُ رَاجِعٌ دے۔ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ابن کثیر وٹیلی دی چہ

دلہ دوہ قراءت تہ دی یو یہ سکون د لام سرہ دے جمع د اغلف دہ اغلف

یہ اصل کین ہخہ خیز تہ وٹیلے شی چہ پردے یہ ہخہ باندے احاطہ کرے

وی اوک دے وجہ تہ آیت یہ تاسنہ باندے اطلاق کیہی تو مقصد د متکریتو

دادے چہ زمونہ زہونہ د علم او تمیز د خیر و تہ یہ پردہ کین دی لکہ

یہ سورۃ حم سجدہ شہ کین دی۔ اودا قول د دوی یہ طریقہ د مذاقت سرہ

دے یعنی د انبیاء د معجزات او بیئات تو د مقابلے تہ دوی عاجز و نوحان آیت

د انسانیت تہ حیوانیت تہ را او غور و خور یا د اقول یہ طریقہ د استفہام پتہ

سرہ دے استفہام انکاری یعنی زمونہ زہونہ او فکرونہ قوی دی موتہ

یہ پورہ فکر سرہ ستاسو د خیر و تہ انکار کو و (الباب)۔ دویم قراءت یہ غلف کین

یہ پیتن د لام سرہ دے او ہخہ جمع د غلاف دہ غلاف لونی تہ وٹیلے شی

اودا ضحاک او عطیہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت کرے دے یہ

دے معنی چہ زمونہ زہونہ لوخی د علم و نو دی (دک دی د علم و نو تہ) علم

د محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ محتاج تہ دی او د ہخہ تہ ہخہ پوہی و او دے

معنی تائید یہ سورۃ غافر سلف کین دے۔

سوال :- یہ دے قراءت (سکون د لام) کین خودا معنی متاسب تہ دہ؟

جواب :- دلہ تخفیف کرے شویداے یہ حذاف د ضماہ سرہ یا بدل لول د

پیتن یہ سکون سرہ۔

سوال :- ابن عطیہ وٹیلی دی چہ یہ جمع (وزن د فعل) کین پیتن یہ سکون

سورة نه بدلایری ما سیوا کہ ضرورت شعری نه او شیخ الاسلام ابن تیمیہ او
ابن قیم دا قول رد کرے دے او ابن جریر ہم دا قول ضعیف کریدے ۹۔
جواب :- ابو حیان کا ابن مالک نہ نقل کرے دے چہ بغیر کہ ضرورت (شعری)
نہ ہم جائز دے لکہ محترکین محرم جائز دے او ابن جریر کا تأکید اول قول
دیا رہ حدیث ذکر کریدے چہ زہد نہ مخلوق قسمو نہ دی یو قسم قلبی اغلظ
مغضوب علیہ و ذلک کذب الکافر لیکن دا دلالت کوی پہ ترجیح کا اول قول
باندے دلالت نہ کوی پہ ابطال کا قول دویم باندے۔

بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ دَابِلْ دیا رہہ کا ضرب دے رد دے کا قول دھوی
یعنی کہ نسبت کا قلوب پر دے یا لوثی دے علم تہ، یعنی دواہ نسبتو نہ کہ دوی
غلط او یہ دلیلہ دی ہاں سبب کہ حق کہ نہ قبلولولعنت الہیہ دے او دلالت
سبب کفر کہ دوی دے او داسے پہ سورة نساء ۷۱ کتب را علی دی۔ لَعَنَ یہ
اصل کتب بعد (لے والی) تہ ہیلے شی او یہ اصطلاح کتب کا طرف کا اللہ تعالیٰ تہ
کہ رحمت خاصہ تہ محروم کول او کہ طرف کا مخلوق نہ دعاء شرکولو تہ و ہیلے
شی، برابر خبرہ دہ چہ پہ لفظ دلالت سرہ دعا کوی یا پہ نور الفاظو سرہ
خیرے کوی۔ فائدہ علکہ مادہ دلالت پہ قرآن کتب یو مخلوقیشت کرتہ ذکر
دہ پہ اعتبار کہ نسبت او عدم نسبت سرہ مخلوق طریقہ دی اول اللہ تعالیٰ تہ
نسبت کول دا پہ تخلیریشیت ایا تو کتب دے۔ دویم نسبت مخلوق تہ پہ
مخلور و مواضع کتب سورة اعراف ۳۷، سورة عنکبوت ۲۷، سورة بقرہ ۱۷۵،
سورة احزاب ۷۲۔ دریم مطلق او دا اتہ کرتہ دے۔ مخلورم صیغہ کہ مجہول
او دا یہ دریم محایو تو کتب دے (پہ بعض ایا تو تو کتب مکرر دے) او اسباب
دلالت پہ دغہ ایا تو تو کتب مثل ذکر دی اول سبب کفر دے (سورة بقرہ ۱۷۵)
سورة احزاب ۷۲) دویم سبب اعراض کہ قرآن نہ (سورة نساء ۷۲) دریم
نقض میثاق (سورة مائدہ ۳۱) مخلورم قتل ناحق کہ مؤمن (سورة نساء ۷۲)
پنجم عقیدہ سائل پہ جیت او طاعوت (سورة نساء ۷۲) شہرہ متافقت کول
(سورة توبہ ۷۷) اووم ایذا و اللہ تہ او رسول تہ (سورة احزاب ۷۲) اتم تفاق
او شرک او ظن السوء پہ اللہ تعالیٰ باندے (سورة فتح ۲۲) نہم کہ مشرک او مریدای
کول (سورة عنکبوت ۲۷) لسم کتمان کہ حق (سورة بقرہ ۱۷۵) یوولسم تقلید
کول کہ سادات او کبراؤ پہ گمراہی کتب (سورة احزاب ۷۲) دولسم عصیان او

کِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۚ

(کتابِ قرآن) دے طرف دے اللہ تعالیٰ تہ قصد یق کوونکے دے دہتہ کتابو نو چہ دے دوی ساری دے

وَكَاثِبًا مِّنْ قَبْلُ يُسْتَفْتَحُونَ عَلَى الَّذِينَ

اودو دوی مخکن دے دے نہ چہ خبریے و رکود (دآخری نبی دراتلو) ہتہ کسانو تہ

كَفَرُوا ۚ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ ۚ

چہ ایمان) کافرانو وو۔ پس ہوکله چہ راغے دوی تہ ہتہ چہ دوی پیڑ تدرلو، نواکارے اوکھ دہتہ

اعتداء او ترک نہی عن المتکر (سورة مائدة ۵۷) دیار لسم اللہ تعالیٰ نہ دے بخل نسبت
کول (سورة مائدة ۵۷) شوار لسم قتاف دے پاکدا متو خلقو (سورة نور ۲۴) یخلم کذاب
(دروع وئیل) (سورة العمران ۳۱) شپا لسم ظلم (سورة اعراف ۳۱) اود لسم تقض
عهد۔ قطع الوصل او فساد فی الارض (سورة رعد ۱۳) اتلسم مرض ذریرہ اودروع
پراپیکنہ کول (سورة احزاب ۳۳) تولسم ما قول چہ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ (سورة بقرہ ۷۷)
شلم توبہ نہ کول ترمزکہ پورے (سورة بقرہ ۳۱)۔ قائلہ عل یہ سورة نساء ۵۵
کین طبع ذکر کرے دہ او دلته لعنت۔ لعنت خو دیر سخت دے یہ نسبت کطبع سورہ
نودامقام دے دیر زجر دے نو دے دے مناسبت دے دے نہیے دلته سخت لفظ (لعنت)
ذکر کرے شو۔

فَقَلِيلًا مِّمَّا يَكْفِي مَثْوًى، دے جملے یہ اعراب او معنی کین دیر اقوال دی اول قول
قَلِيلًا صفت دے دایما گاپتہ یعنی لہ ایمان راوری یعنی اللہ تعالیٰ متی او بعض
رسولان نہ متی۔ دزیم داصفت دے دے دایما گاپتہ یعنی یہ لہ وخت کین ایمان
راوری لکہ یہ سورة العمران ۳۱ کین۔ دریم قول یہ دے کین حرف جر پتہ دے
یعنی یہ لہ دخیز و تو ایمان راوری داپشان داول قول شو۔ ثلورم داحال دے
یہ تقدیر دجمعا قلیلاً یعنی لہ کسان دے دوی نہ ایمان راوری او داپشان دسورة
نساء ۵۵ دے۔ پنجم قول مَا تَأْفِيہ دے یعنی لہ ہم ایمان تہ لری او نہ دیر۔
شپیرم قول قُلْتُ یہ معنی دے تیشہ توالی دے دے ہو یہ دے بات دے ابو حیان اعتراض
کرے دے لیکن زنجشوری داد واقدا ی نہ نقل کرے دے (اللیاب) او بنا یہ
مخکنوا قولو بان دے حرف دے مآز یاتی دے دپارہ دے مبالغہ یہ کموالی کین یا دپارہ
دے تاکید دے قلت دے۔

فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿۸۹﴾

تو لعنت دے اللہ تعالیٰ دے پہ (داسے) کافرانو ہا تداے ۔

۸۹۔ کہ دے ایت تہ تریک پورے پتھم خطاب دے کہ عطا ہا تو کہ بنی اسرائیل او پہ
دے کہیں ترقی پہ قیاحا تو کہیں ذکر کوی محکمہ چہ محکمیں خطاب کہیں تکذیب او قتل
کثیر شو و انبیاء ذکر و نوادس ذکر کوی کفر کہ دوی پہ خاتم النبیین صلی اللہ
علیہ وسلم ہا تداے سرکہ کہ علم او معرفت کہ دوی تہ او تہمہ کہ دے ذکر کوی پہ
دوہ زجر و توبہ۔ یہ دے ایت کہیں زجر او توبہ ذکر کوی ہخہ بنی اسرائیل و تہ
چہ پہ زمانہ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہیں وکرا وکھہ کہ راتللو یقین یے کولو
لیکن ہرکھ چہ رلے نو پہ ہخہ ہا تداے کفر او کفر وکھہ دا عطف کہ قصہ دے
یہ قصہ ہا تداے۔ یعنی محکمیں ذکر وکرا وکھہ رسولانو کہ تورات او انجیل او تکذیب
کہ بنی اسرائیل و ہغوی لہ نوادس ذکر کوی رسول کہ قرآن او کہ ہخہ تہ انکار کہ
دوی۔ بجاء ہم کہ کثرت نسبت کہ راتللو کتاب تہ پہ دے لحاظ سرکہ دے چہ دوی
پہ مدینہ کہیں او نزد دے ہخہ تہ او سپید او رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
مدینہ تہ ہجرت او کرا وکرا قرآن دعوت یے پہ مدینہ کہیں شروع کرا۔ مِّنْ
عِنْدِ اللَّهِ داصفت کہ کتاب دے پہ تقدیر کہ کرا وکھہ او منزل سرکہ۔ مُمَصِّدٌ لِّمَا
مَعْلُومٌ داصفت کہ کتاب دے او ہرکھ چہ کیدال او نازلیدال کہ طرف کہ
اللہ تعالیٰ تہ او کہ صفت دے او سبب دے کہ بارہ کہ دویم صفت محکمہ یے مِّنْ
عِنْدِ اللَّهِ محکمیں راورے دے۔ او معنی کہ مصداقیت پہ تفسیر کہ ملک کہیں تیرہ
شویدہ۔ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ داعطف دے پہ بجاء ہم ہا تداے یا جملہ حالیہ دہ۔
مِّنْ قَبْلُ کہ قبل مضاف الیہ پہن دے او کہ ہخہ پہ عوض کہیں پہ لام ہا تداے
پہن لگو لے دے یعنی محکمیں کہ راتللو کہ دے رسول او کتاب تہ۔ یَسْتَفْتِحُونَ
عَلَى الْآثَانِ کفر وکھہ خبر یہ یے طلب کو وکرا دے نبی پہ بارہ کہیں کہ امیین کاغراتو تہ
یا خبر یہ یے وکرا وکرا دے نبی پہ بارہ کہیں کافرانو امیونو تہ یا فتح او مداد
یہ یے غوشتلو کہ اللہ تعالیٰ تہ یہ کافرانو امیونو ہا تداے پہ بارہ کہ راتللو کہ دے
نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہیں او داسے ہم وکیلے شویدی چہ فتح او مداد بہ یے
غوشتلو کہ اللہ تعالیٰ تہ یہ حق کہ دے نبی سرکہ کہ کافرانو امیونو پہ مقابلہ کہیں
دامعانی مفسرینو لیکلی دی۔ او کہ لَمَّا بجاء ہم جزایتہ دہ یعنی گدا ہا پہ
وَاسْتَكَاوُوا بِحِجَابٍ (تکذیب یے کہ ہخہ او کرا وکھہ راتللو یے سپک او کرا وکھہ محیط)

قُلْنَا جَاءَ هُمْ مَاعَرَفُوا، قراء و تیلی دی چه جواب د مخکنی لَعْنًا د پاره دویم لَعْنًا دے
 په سبب د قاء جزائیه سره - مَاعَرَفُوا لفظ د ما په نیز د سیبویه عام د ذوی العقول
 او غیر ذوی العقول د وار و ته شامل دے نو دلته د ما نه نبی صلی الله علیه وسلم
 مراد دے او دلیل د معرفت د هغه استفتاح د دوی وه په هغه سره مخکین پیدایش
 د هغه ته او دا استفتاح د وچه د هغه صفا توه نبی صلی الله علیه وسلم نه وه کوم
 صفات چه په تورات او انجیل کین ذکر و د سره د تور و علاما تو د صدق د نبی
 صلی الله علیه وسلم نه او ملازمه د استفتاح معرفت لره ابن قیم په بدائع التفسیر
 ص ۱۲۱ کین په لس طریقو عقلیو سره ذکر کړیده په هغه کین او کورنی - کفر و د په
 د کفر ضدی او عنادی دے او د ضد او عناد د وچه نه یی او تیل چه دا هغه رسول
 نه دے چه د دغه صفات په تورات کین و د - قُلْعَدَةُ اللَّهِ هر کله چه دوی کفر
 په طریقه د استهانت د نبی صلی الله علیه وسلم سره او کړ و توسته د دوی یی
 هم په لعنت سره ذکر کړه او اضافت د لعنت یی الله تعالی ته او کړ و د پرتا کیدا
 د وچه نه - عَلَى الْكَافِرِينَ اسم ظاهری په حلقه د ضمیر ذکر کړ و د پاره د اظهار
 د علنیت د کفر د لعنت د پاره او د دے د پاره چه په دے الْكَافِرِينَ کین جاهلان
 او کنا بیان کافران د واره داخل شی -

تنبیه: - د دے آیت نه بداعتیانو د توسل بالذوات د اثبات د پاره دلیل
 نیولے دے او دے ته استدلال بالقرآن وائی طریقه د استدلال یی داسه ده
 چه مفسرینو لیکلی دی چه په دوی باند دے به د دشمنانو (مشرکین عرب) د طرف
 نه سختی په جنگ کین راغله نو دوی به و تیل چه اللهم انصرنا یا لثی الْمُبْعُوثِ
 فِي الْاٰخِرَةِ الَّذِي تَجِدُ نَعْتَهُ فِي التَّوْرَةِ او په بل روایت کین راغلی دی چه په
 دوی باند دے به جنگ کول د مشرکین عرب سره سخت شو نو دوی به تورات
 بهر راویستلو او لاس به یی په هغه محلقه باند دے کیستودلو چه کوم محلقه به
 د نبی صلی الله علیه وسلم نوم ذکر و د او دوی به و تیل اللهم انا کشفنا لک بحقی
 نَبِيِّكَ الَّذِي وَعَدْنَا تَنَا أَنْ تَبْعَكَ فِي الْاٰخِرَةِ الَّذِي (قرطبی روح المعانی) نو د د واره
 (بالنبي او یحق نبیک) نه توسل په ذات د نبی صلی الله علیه وسلم باند دے ثابت
 شو او تور ذوات غوره په هغه باند دے قیاس کړی شوی دی - جواب د دے
 چه دا استدلال غلط دے په د پیر و جو هو سره - اوله وچه د دغه چه بالنبی لفظ
 کین احتمالات دی اول احتمال بمجیی النبی دویم بخروج النبی دریم بحق النبی

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا

بد دے ہفتہ غیظ چہ خرچ کریدی دوی پہ ہفتے سرکہ محتوتہ خیل چہ کفر کوی دوی پہ ہفتہ کتاب

أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

چہ نازل کریدک اللہ تعالیٰ دوی دے دے نہ پہ دے باند چہ نازلوی اللہ تعالیٰ دے فضل خیل تہ

عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ قَبَاسٌ

پہ ہفتہ چاہہ غواہی دے بند کا نو خیلونہ نو اختہ شو دوی

بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ

پہ بغضب غضب دے دے یل غضب باندے او خاص کافرانو لہ عذاب

د علم سرہ دہ لکھ چہ ملک کبش تیر شویدی اوسین پہ دے کبش دپارہ دطلب دے او
علیٰ پہ معنی دمن سرہ دے یعنی علم او خبر پہ یے طلب کوؤ د مشرکین عرب نہ
پہ بارہ کپید ایٹش د آخری نبی کبش (راغب - روح المعانی - اللباب) او تائید دے
حدیث د تعیم الداری دے پہ بارہ د جال کبش چہ دجال د عربونہ پہ وخت د
ملاقات کبش تپوس د آخری نبی پہ بارہ کبش کرے وؤ (مسلم، مشکوٰۃ) او بلہ
توجیہ دادہ چہ فتح پہ معنی د علم او خبر سرہ دے عوسین د طلب دپارہ تہ دے
او علیٰ پہ خیلہ معنی سرہ دے نو معنی دا چہ خبر بہ ور کوؤ دوی د آخری نبی پہ
بارہ کبش مشرکینو امیانوتہ، او تائید دے دے مخکبش روایت د مفسریتو دے
چہ قَدْ أَظْلَمَ كُفْرًا نَبِيًّا اہ او دارنگ حدیث د راہب دے پہ بارہ د سفر د نبی
صلی اللہ علیہ وسلم کبش د خیل ترہ او تورے قافلہ سرہ مخکبش د نبوت ہفتہ تہ
او اخبار د راہب دوی تہ چہ پہ دے کبش علامات د آخری نبی دی شام تہ یے
بُؤْحَىٰ هَلْتُمْ يَهُودِيَّانِ دے او هغوی د دے دشمنان دی (مشکوٰۃ) نوھر
کلہ چہ پہ تفسیر د يَسْتَفْتِحُونَ کبش داسے اقوال او احتمالات شتہ دے نو سرہ
د دے احتمالونونہ استدلال د اثبات د توسل دپارہ شہ رنگے صحیح کیداشی؟
او کہ دا ہر شہ بالقرض صحیح او منلہ شی لیکن دیتہ استدلال پہ قرآن یا پہ
حدیث مرفوع سرہ نشی وئیے کیدلے داخو استدلال دے پہ قول مفسرینو
چہ ہفتہ صرف حدیث موقوف ضعیف دے او نور تفصیل دے دے مسئلہ پہ
تفسیر د سورۃ مائدہ کبش، او کب ری۔

اولہ وجہ معنی حسدا و عناد (سورۃ بقرہ صف ۳۳)۔ دویمہ معنی ظلم اور یا تے کول
 (سورۃ ص ۳۳، سورۃ یونس ۳۳)۔ دریمہ وجہ یہ معنی کہ طلب کولور سورۃ انعام، سورۃ اعراف
 خاورمہ یہ معنی کہ یدارگاری کولو (سورۃ مریم ۳۳، سورۃ نور ۳۳)۔ پنجمہ وجہ یہ معنی
 کہ امکان اور جواز (سورۃ مریم ۳۳، سورۃ یس ۳۳)۔ دلتہ قید کہ یقیناً سورۃ معلومہ شوبہ
 چہ کفر دہ قسموتہ دے اول قسم کفر جہلی۔ دویم کفر بغی حسدا ی۔ دادویم وصف
 کہ ناکارہ اہل علم و دے او داعلت کہ کفر و اختلاف دیا رہ یہ سورۃ بقرہ ۳۳، سورۃ
 العمران ۳۳، سورۃ شوری ۳۳، سورۃ جاثیہ ۳۳ کتب ذکر دے۔ اَنْ یُنَزِّلَ اللّٰهُ دلتہ لام
 پتہ دے یعنی لَا اَنْ یُنَزِّلَ۔ داعلت کہ یقیناً دے۔ مِنْ فَضْلِهِ، مِنْ دِیَارِهِ کہ بعضیت دے
 او فضل نہ مراد وحی و نبوت دے۔ عَلٰی مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ مراد کہ مَنْ نہ محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم دے۔ یعنی یہود یا نو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سورۃ حسدا کو و دے
 وجہ نہ چہ ہخہ اسرائیلی نہ و و بلکہ خالص عربی و داودا کہ دوی تعصب قومی دے
 چہ سبب کہ کفر کہ حقوی او گر محید لو۔ او احتمال دے چہ یہ ایت کتب فضل یہ عامہ
 معنی شی او مَنْ یَّشَآءُ ہم عام شی یعنی ہر چا یا ندے چہ اللہ تعالیٰ یو فضل دینی
 کرے وی او نور خلق و رسرہ حسدا و تعصب کوی تو داسبب او کر شی یا نہ اختلاف
 او کفر کولو و حال دا چہ فضل او رحمت یہ مشیت کہ اللہ تعالیٰ کتب کہ او ہخہ یے
 پنچیلہ تقسیموی۔ فَبَآءُ ذُو یَغْضَبِ عَلٰی غَضَبٍ لفظ کہ علی یہ معنی کہ مع یا یہ معنی
 کہ بعد سورہ دے او یہ تکرار کہ دے غضب کتب اقوال دی کہ مفسرینو۔ اول قول،
 یہ دے کتب دہ والے کہ غضب مراد دے یہ وجہ کہ دہ سبب نو سورہ نو کہ حسن
 او شعبی و غیرہما قول دا دے چہ اول سبب تکذیب کہ عیسیٰ علیہ السلام او دویم
 تکذیب کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے۔ او کہ مجاہد قول دا دے چہ اول سبب
 بر باد و کہ تورات دی او دویم کفر دے یہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم یا کہ اول
 غضب سبب کفر دے یہ ما انزل اللہ او دویم سبب بغی او حسدا کول دی۔ دویم
 قول کہ عطاء او ابو عبیدہ دے چہ دلتہ دہ والے کہ غضب مراد تہ دے بلکہ دیر
 اقسام کہ غضب پرلہ سے مراد دی کہ وجہ داسبا یو کثرت و نہ چہ یہ بلکہ کتب اقوالو
 کتب ذکر شول۔ دریم قول کہ ابو مسلم دے چہ غضب یہ اصل کتب بودے جو
 کہ ہخہ ناکید کہ عظمت دیا رہ تکرار کرے شوبہ دے۔ وَالْکَافِرِیْنَ عَذَابٌ مُّهِیْنٌ،
 تصریح کول یہ لفظ کہ الْکَافِرِیْنَ باندے دیا رہ کہ علت کہ عذاب دہ اولام دیا رہ
 کہ تخصیص دے یعنی عذاب یہ صفت کہ اہانت کتب خاص دے یہ کافرانو

قَالُوا نُوْءٌ مِنْ بَمَاءِ اَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ

دوی واقعی ایمان را و دوی بی ایمان را در کتاب چنان نازل کرد که بشود بدین مونیانند، او کفر کوی دوی

بِمَا وَرَأَوْنَاهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ

یہ ہفتچہ سیوا دی ددۂ نہ او حال دا چہ ہفتہ حق دے، رشتہ کوونکے دے دھولہ کتابونو چہ دیوی ساری

قَالَ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلِهِ

تہ ورتہ اور وایہ، چہ ولے وژل ناسو پیغیبران دَ اللہ تعالیٰ دَ دے تہ مخکن

إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُّوسَىٰ

کہ ییٰ تاسو ایمان لاؤ روئگی (پہنچل توڑ) او پہ تحقیق ساری راغلے وو تاسو تہ موسیٰ علیہ السلام

یورے او اہانت ذلیل کول رسوا کول او شرمندہ کول وتہ ذلیلے شی۔

سوال :- ذالیت کوی چه عذاب د جہنم پہ کافرانو پورے خاص دے تو
خارج استدلال کوی چه د مؤمن کتاہگار د پاریہم عذاب دے تو معلومہ شرعہ
چه ہتہ ہم کافر دے او مرجع استدلال کوی چه د مؤمن د پاریہم عذاب بیشہ
اگرچہ کتاہ کوی :-

جواب :- یہ ایت کتب وصف کے مہینے تہ اعتبار دے یعنی مطلق عذاب پہ
کافرانو پورے خاص تہ دے گناہکار مؤمن ہم پہ مشیت کا اللہ تعالیٰ سب عذاب
والا کیدے شی او عذاب چہ پہ صفت کے اہانت سرے وی تو دغہ عذاب ہمیشہ
دے اودا خاص دے پہ کافرانو پورے۔ او ہر چہ عذاب دے کے پیارے کے مؤمن تو
ہخہ کے پیارے کے پاکولو دھخہ دے کے خیر و گناہونو نہ ہخہ کے پیارے کے اہانت تہ دے
شیخ الاسلام ابن تیمیہؒ پہ الصارم المسلول صلی اللہ علیہ وسلم کی بی بی دے وصف کے
اہانت اوتثالیل اود حور وغیرہ کے عذاب سرے ذکر شی تو دا خاص وی پہ کافر
پورے او پہ دے کتب تہ آیاتونہ کے عذاب مہینے پہ بارے کتب ذکر کریدی۔ او
ابن کثیر کے دے وجہ دا ذکر کرے دہ چہ کے دوی کے کفر سبب بغی او حسد دے
او ہخہ پیدا کیری کے تکبر تہ نو کے متکبر عذاب پہ اہانت سرے مناسب دے پہ
دیبا او آخرت دوارو کتب۔

ملک پہ دے کیں دویم زجر دے پہ طریقہ کہ مناظرے سرہ چہ ہر گزہ دوی دعویٰ
او کبرہ۔ تُوْمِنْ یَمَآ اَنْزَلَ عَلَیْنَا تُوْپَہ دوی بانداے تے دودہ حجتو نہ قائم کرل اول

حجت دیکھو کہ وہاں حق اے اور دویم حجت یہ طریقہ کہ تقض سرہ کل قلم تفتلوان اے
 اوپہ دے ایت کیں دلیل دے یہ بغی کہ دوی باندے یعنی ہر کلمہ چہ دوی یہ دلیل
 سرہ مغلوب دی اوپہ ہم کفر کوی تو معلومہ شوعہ چہ دے بغی او حسدا کہ وجہ نہ
 کفر کوی۔ او متواپما انزل اللہ مراد یہ لفظ کہ ما سرہ عموم دے تول ما انزل اللہ
 پکین داخل دی کہ قرآن وی او کہ تور کتب منزلہ وی بعض اہل عربیت کہ دے
 محائے تہ استدلال پیش کرے دے چہ کلمہ کہ ما کہ عموم دے پارہ وضع کرے شویہ
 لیکن دا قول صحیح نہ دے بلکہ دا خصوص استعمال دے کہ عموم دے پارہ کہ چہ
 استعمال پری کہ خصوص دے پارہ ہم۔ قالوا انزل من ربنا انزل علینا جواب کہ دوی
 یہ تخصیص سرہ دے یعنی صرف یہ تورات باندے ایمان لرو او حال دا دے
 چہ کہ تخصیص کہ تورات دے پارہ ہیج دلیل نیستہ۔ دیکھو کہ انزل من ربنا و راءہ دا جملہ
 مستانفہ دے پارہ کہ ذکر کفر کہ دوی یہ ماسیوا کہ تورات باندے۔ یا جملہ حالیہ
 دے۔ و راءہ کہ اضدادونہ دے یعنی کلمہ یہ معنی کہ روستوا و کلمہ یہ معنی کہ محکین
 سرہ راسخی لکہ سورہ کہف لکہ او سورہ الدھر کک کیں۔ او قراء کہ دے تفسیر یہ
 یسوی سرہ کریدے لکہ یہ سورہ مؤمنون کہ او سورہ معارج ملکہ کیں دی۔
 او ابو عبیدہ کہ دے تفسیر یہ بعد سرہ کرے دے چہ ہخہ اولہ معنی دے۔
 کہ وہاں حق مصلد قال لعلنا معکم یہ دے کیں اول الزام کہ حجت دے یہ دوی
 باندے، طریقہ دادہ کہ تاسو یہ تورات باندے کہ دے وجہ نہ ایمان راوپے
 وی چہ حق دے تو دارنگ قرآن ہم حق او مصداق دے او حق چہ ہر خہ
 وی او کہ ہر چا سرہ وی تو یہ ہخہ باندے ایمان راوپل فرض دی اوپہ لفظ
 دیکھو کہ انزل اللہ کیں لطیفہ اشارہ دے چہ کہ دوی ایمان یہ تورات باندے کہ وجہ کہ
 حقایق تہ تہ دے محکمہ چہ دوی فرق کوی یہ دواہ حق شیز و تو کیں چہ یو
 باندے ایمان راوپری اوپہ بل باندے تہ راوپری تو معلومہ شوعہ چہ دوی
 خیل کتاب ہم تہ متی کہ حقایق کہ وجہ او نہ قرآن متی تو دوی صریحی کافر
 دی (او دا یہ طریقہ کہ الزام ابن قیم یہ بدائع التفسیر کیں ذکر کریں) بیایے
 و بیلی دی چہ دا دلیل دے چہ غوک یہ یو حق باندے ایمان راوپری اوپہ
 بل حق باندے کہ تعصب کہ وجہ ایمان نہ لری تو دا کافر دے۔ او معلومہ شوعہ
 چہ یہ دے زمانہ کیں دیر خلق دا سے دی چہ دعوی کہ ایمان کوی او حال دا
 چہ کہ ایمان تہ بری دی (ولا حول ولا قوۃ الا باللہ)۔

بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهَا

پہ بھکاری دلیلوں اور احکاموں سے پہلے خدا کی ساری رویتوں کو دھوئے نہ

وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿۹۷﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ

او تاسو ظلم کوور پہ شرک کو لو سارو۔ او کله چہ واخستو مونو یوح لوظ ستاسو نہ

قُلْ قَلِمًا تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ دا دویم حجّت دے پہ دوی
باندے پہ طریقہ کہ نقص سرے او دا ہم پہ دوی طریقہ سرے دے اول دا چہ پہ
تورات کہیں لیکے شوییدی چہ قتل کا انبیاء علیہم السلام حرام او کفر دے او تاسو
خود یو انبیاء قتل کریدی لکے دے سورت پہ ملک او یکے کہیں تیر شوییدی تو
دا دلیل دے چہ تاسو پہ تورات یا تے ایمان نہ لرے بلکہ کافر بی۔ دویمہ
طریقہ دادہ چہ دویو انبیاء کا بی اسرائیل و دوی چہ تورات تہ یے دعوت ورکوؤ او
کہ ہفت تصدیق یے کو لو لیکن تاسو ہغوی قتل کریدی دے دے وچے تہ چہ دھغوی
دعوت ستاسو کہ خواہش نہ خلاف وڈو دا بھکاری دلیل دے چہ تاسو پہ
تورات یا تے ایمان نہ لرے تو حاصل دا دے چہ ایمان بالتورات مستلزم وڈو
ترک کا قتل کا انبیاء لرے یا قتل کا انبیاء مستلزم دے عدم ایمان بالتورات لرے
دارنگ ایمان بالتورات او قتل کا انبیاء کیش تناقض دے او تناقضان حوثشی
جمع کیدلے تو قتل حوث ستاسو طرف تہ موجود دے تو معلومہ شویہ چہ ایمان
بالتورات پہ تاسو کہیں بیشتہ۔ قاضی: ہغہ خلق چہ کا قتل کا انبیاء نہ انکار
کوی او کہ ہغہ تاویلونہ کوی تو ہغوی بہ دے ایت سرے شہ رگہ کفر دیہودیانو
ثابتوی معلومیدی چہ دا قول کہ دوی دیہودیت کا تحریک اثر دے لکے چہ کہیں
بحث تیر شوییدی یا ہغوی کہ جہل پہ تیار و کیش پیراتہ دی۔ سوال: دلته زجر
پہ قتل سرے پہ صیغہ کہ مستقبل دے او ورسرے یے مِنْ قَبْلُ ذکر کرے دے تو
ہغہ دلالت کوی پہ ماضی یا تے؟ جواب: کلمہ مستقبل پہ معنی کا ماضی
راوپے شویہ وی پہ طور کہ حکایت سرے۔ جواب: دلته مراد دا دے چہ ولے
رضا کیدی اے موجودہ کسا تو پہ قتل کا انبیاء چہ متشرانوس ستاسو کہیں قتل
کری وڈو (الباب)۔ جواب: کوم صفت چہ پہ طریقہ کہ لزوم او عادت سرے وی اگر چہ
پہ زمانہ ماضی کہیں وی لیکن کہ ہغہ تہ تعبیر کیدی بیسی پہ مضارع سرے (ابن عطیہ۔ ابو حیان)۔
سوال: دے ایت تہ تیریم خطاب دے او کہ ہغہ تمہ دہ پہ مباہلہ سرے تریلا پورے

یہ دے خطاب کہیں ذکر دہ عبادتوں کو دوی دے یہ ترقی سرہ دما قبل نہ اول
 شرک کول یہ عبادۃ العجل سرہ سرہ دے بیٹا تو د توحید نہ دویم اعراض کول د
 کتاب اللہ نہ یہ سبب دمرض محبت کولو د سخی سرہ ربط دے دے کہ کہیں سرہ دادے
 چہ دوی وکیل چہ موثر خود کہ حقہ کسا تو قتل او تکذیب کرے چہ یہ یقینہ سرہ
 دہغوی نبوت موثر نہ ثابت شوے نہ و او موثر خود بیٹہ تا بعداری کو د
 حاصل جواب دادے چہ داقول ستا سو یا طل دے محکمہ چہ یہ زمانہ د مویلی
 علیہ السلام کہیں سرہ دے دیز و بیٹا تو نہ ناسو عبادت د سخی کرے و د نو معلومہ
 شوہ چہ تا سو تا بعدار د خواہش بیی او د بیٹہ تابع نہ بیی۔

بِالْبَيِّنَاتِ، بآء ملا بست او مصاحبت دہ یا د سببیت دہ او مراد د بیٹات نہ ہفہ
 تہ معجزات دی چہ تعداد د ہفہ یہ سورۃ اسراء ملک کہیں او تفصیل یے یہ
 سورۃ اعراف عتہ عتہ عتہ کہیں ذکر دے یا عام مراد د یعقٰی فلق البحر
 اغراق قرعون تنظیل الغمام انزال منی و سلوی۔ انفجار الماء من الحجر او
 نور دیلو نہ د پامرہ د اثبات د توحید۔

ثُمَّ اَتَاكَ خُذْ ثُمَّ الْعَجَلُ، ثُمَّ د پامرہ د زیادت تو بیچ دے او من بحدہ د پامرہ د روستو
 والی دے۔ یا ثُمَّ د پامرہ د روستو والی د زمانے دے د پامرہ د فکر کولو یہ بیٹا تو
 کہیں او من بحدہ نہ مراد روستو د تللو د مویلی علیہ السلام نہ میقات نہ۔
 وَ اَنْتُمْ ظَالِمُونَ، سوال :- دا ہے یہ ملک کہیں ہم تیر شویدے تو حکمت د تکرار
 خہ دے ۹۔

جواب :- ہلتہ یے ذکر کرے دے د پامرہ د انعام کولو یہ عفو سورہ روستو
 د پشیمانیات دوی نہ او دلتہ ذکر دے د پامرہ د بیان د خیانت دوی۔ بلہ
 وجہ دادہ چہ ہلتہ ذکر و دے تفصیل د حالات تو د بنی اسرائیل و کہیں او دلتہ
 مقصد تسلی دہ آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ یعنی چہ داموجودہ یہود
 کہ ستا تکذیب کوی سرہ د واضح دلیلو تو د نبوت ستانہ تو پرواہ مکوہ
 محکمہ دوی مشرانو د مویلی علیہ السلام تہ ہم مخالفقت کرے و د یہ
 شرک کولو سورہ سرہ د بیٹا تو نہ۔

او جاء کمر خطاب موجودہ یہود یا تو تہ دے محکمہ چہ دوی رضا و د یہ
 دغہ عمل د مشرانو خیلو۔

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذْ وَاَمَّا اتَيْنَاكَ

او اوجیت کرو مونبرہ ستاسو دیاسہ طور غر۔ راوٹیل مونبرہ اوتیسی ہفتہ کتاب چہ درکر یی مونبرہ ستاسو

بِقُوَّةٍ وَاَسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا

پہ کوشش سرہ او داوری رہی قبولوسرہ۔ دوی اوٹیل داوری و مونبرہ او تہ منو مونبرہ

وَاَنْشُرِبُوْا فِیْ قُلُوْبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ

او گلا شویدے پہ ترہو نو دوی کنس محبت د سخی پہ سبب د کفر د دوی۔

قُلْ بِسْمَايَا مُّرْكُمُ بِاٰیْمَانِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ

تہ ورتہ او وایہ ہد دے ہفتہ خہ چہ حکم کوی تاسو تہ پہ ہفتہ سرہ ایمان ستاسو کہ بیئی تاسو

مُؤْمِنِيْنَ ۙ قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمْ اِلٰهٌ اِلَّا خِرَةٌ

ایمان لرونکی (پہ عجل کتا) تہ ورتہ او وایہ کہ وی ستاسو دیاسہ کور دوستی رجلیت

۱۳۱۔ یہ دے کنس ذکر د حیات د دوی دے پہ اعراض کولوسرہ د کتاب اللہ تہ پہ ذکر د سبب د ہفتہ چہ ہفتہ محبت د عجل دے۔ دل سے پہ ۱۳۲ کنس تیر شوی دی د اول در یوجملو شرح ہلتہ تیرہ شویدہ۔ وَاَسْمَعُوا دے تہ مراد سمع د قبولیت دہ لکہ یہ دے قول کنس سَمِعَ اللّٰهُ لَمَنْ حَمَدَهُ (قبیلوی اللہ تعالیٰ حمدا د ہفتہ چاہہ د ہفتہ حمدا کوی)۔

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا سوال عل سمع کہ پہ معنی د قبولیت سرہ وی تو ہفتہ ضد دے د عَصَيْنَا سرہ تو جامع د ضدینودہ او کہ پہ معنی د صرف اوریدلو سرہ وی تو صرف اقرار د اوریدلو دے بغیر د قبولیت تہ او دارنگ عَصَيْنَا وٹیلو سرہ جو عذاب د اللہ تعالیٰ (طور راغور زیال) نشی دفع کولے ۹۔

سوال عل پہ دخت د پورتہ کولو د غر کنس جو دیر خوف وگو نو پہ ہفتہ کنس خہ رنگ دوی عَصَيْنَا وٹیلو شو ۹۔ دے سوال تو جوابو تہ پہ دیر طریقوسرہ دی۔ اولہ طریقہ د جواب: چہ قَالُوا کنس نسبت جو تلو بیئی اسرا ئیلو تہ وگو لیکن د ہغوی د وہ ہلے وے یومشران بل روستی تو مشرا تو سَمِعْنَا اوٹیلو پہ ہفتہ سرہ طور د دوی د سرو توتہ لہے کرے شو او کشر تو اوٹیل عَصَيْنَا روستو د لہے کیدلو د طور تہ او د دے کتے د وچے تہ یے قَالُوا وٹیلے د قلمریے تہ دے وٹیلے۔

دویمہ طریقہ کجواب :- چہ حاضرین پہ ہنہ وخت کہیں دودھ دے شولے یوگ
 سَمِعْنَا اوئیل اوپلے دے عَصِيْنَا لیکن یہ قبولیت ک بعضو سرہ عذاب لرے شوک
 تولونہ۔ دریمہ طریقہ :- چہ تولو یہ ژبہ باندے سَمِعْنَا اوئیل او عَصِيْنَا یے یہ
 زبان حال سرہ اوئیلو۔ تھلورمہ طریقہ :- یہ ہنہ وخت کہیں تولو سَمِعْنَا
 وئیلی وڈ اوروستو چہ وخت ک عمل شروع شو تو تولو عَصِيْنَا اوئیلو۔ یہ
 کہیں دلالت دے چہ دوی اول وخت قبولیت کرے وڈ اوروستو یے تولی
 کریدانودانا تھیدا کوی چہ روستنہ جواب صحیح دے۔

وَ أَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعُجْلَ بِكُفْرِهِمْ دَاعِطُف دے یہ قَالُوا سَمِعْنَا باندے عطف
 د علت پہ معلول باندے یعنی سرہ کپوھے اوک نہونے ک عذاب اوک عہدہ دوی
 ولے عصیان اوکرو نو علت یے ذکر کر دپہ دے قول سرہ چہ وَ أَشْرَبُوا۔ دایے یہ
 صیغہ ک مجھول سرہ ذکر کر و اگرچہ فاعل ک دے اشراب اللہ تعالیٰ دے پیہ نیزہ
 اہل سنت والجماعت لیکن اسباب دے دے دیروولکہ سامری۔ شیاطین الجن۔ شیاطین
 الانس ک دے وجے تہ صیغہ ک مجھول مناسب وہ۔ معانی ک اشراب پہ نیزہ فصحاء
 عرب دودھ دی اولہ معنی ٹھینکول، سیراب کول او مڑول پہ او بوسرہ ہنہ بیا
 دودھ قسمہ دے اول ک زہکے او بہ کول او مڑول پہ او بوسرہ نوک ہنہ تہ بوتی پیداشی
 نوارنگ پہ مینہ ک سخی سرہ ک دوی زہونہ پورہ او بہ شوی او مارہ شویدی نو
 ک ہنہ نہ دیر عبا ثات او قبا حات پیداشویدی دویم ٹھینکول ک نشہ ک خیز و تولکہ
 چہ نہ کوک اشراب پہ چا باندے او ٹھینکولے شی تو ہوش او حواس یے خراب شی
 او داسے بے عقلہ شی چہ ک حرام حلال او مورخو رتمیز نشی کولے دارنگ محبت
 ک سخی ک دوی پہ زہونو کہیں داسے ورنو تلے دے چہ عقل او معرفت ک حق ک
 دوی نہ بھر شویدے چہ دوی شرک او توحید کہیں فرق نشی کولے۔ دویمہ
 معنی ک اشراب۔ دیورنگ سرہ بل رنگ پورہ کلاول لکہ چہ عرب وائی کوٹ
 مُشْرَب بِحُمُرٍ (جامہ کہیں سور رنگ پورہ کلا کرے شویدے) چہ ک جالے
 پہ تولو مساماتو کہیں دنہ نہونے دے دارنگ محبت ک سخی ک دوی زہونولہ
 داسے رنگ و کرے دے چہ بل رنگ نہ قبلوی (تفسیر فتح العزیز) اوک دے
 وجے تہ تعبیر یے پہ اکل سرہ تہ دے کرے عکھ چہ خوراک خو پہ ہر عضو
 کہیں سرایت نشی کولے۔

فِي قُلُوبِهِمُ الْعُجْلَ سوال :- اشراب خو پہ او بویا پہ رنگ کہیں استعمالیبری

لکہ چہ محکمتیں ذکر شو تو عجل خو حیوان دے دھغہ سرہ خوا شراب تہ بتائیدی ؟
جواب :- دلنہ مضاف پتہ دے یعنی محب العجل لیکن ک دیرے مبالغہ ک وجہ تہ
عجل یے مشروب اوگر خورڈ۔

تنبیہ :- دلنہ ابن کثیر او بعض تفسیر و نو واقعہ ذکر کریدہ چہ موسیٰ علیہ
السلام ہغہ سچے ک دوی ذرے کرے او پہ دریاب کنس یے او نوشتلو تو دوی
ہغہ او بہ او ٹھکلے نو ک بعض کسانو (محبت کو ٹوٹکی ک عجل) پہ شونلاو بانداے ک
سرور ک ذراتو آثار بنکارہ شول تو قرطبی و بیلی دی چہ ذرے کول او پہ دریاب
کنس نوشتل خود قرآن تہ ثابت دی لیکن ک خلق و شکل وغیرہ ک قرآن ک دے لفظ
تہ خلاف دی چہ فی کلوبہم۔

پگفرہم، یا سببیہ دہ یعنی کفر ک دوی سبب ک دے شراب دے او مراد کفر تہ
عقیدہ ک تشبیہ دہ (مدارک)۔ دوی مجسمہ او حولیہ و نو دوی تہ دا جسم ک
سعی عاقلستہ بنکارہ شونو ک دوی پہ زہونو کنس عقیدہ ک الوہیت ک ہغہ داخلہ
شوہ (سراج المتیر)۔

قُلْ بِقَسَمٍ يَا مَعْزُكُم بِهِ إِنَّمَا كُنْتُمْ مَشْرُوعِينَ، دابل دلیل دے پہ ابطال ک
قول ک دوی (لَوْ مِنْ يَمَّا أُنْزِلَ عَلَيْكَ) یعنی پہ تورات کنس خو عبادت ک عجل نیشتنہ
نو کہ تاسو پہ تورات ایمان لری نو لے داسے بدکار کوئی نو معلومہ شوہ چہ
تاسو کنس ایمان نیشتنہ۔

سوال :- ایمان خوا امر او نہی نشی کولے نو دلنہ ایمان تہ ولے ک امر نسبت او شوہ ؟
جواب :- ایمان خوا اعمال صالحہ یا نلاے سبب او یا عث گرئی نو ک سببیت ک وجہ تہ
مشابہہ کرے شو ک امر سرہ لکہ چہ صلوة شرعیہ یے ک سببیت ک وجہ تہ ناہی کرکول
دے پہ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ کنس۔

سوال :- ایمان خو دیر شریف خیز دے نو ہغہ تہ ک دے امر قبیح نسبت ولے
شویدے ؟۔ جواب :- دے تہ تہکم و نیلے شی یعنی پہ دوی پورے توتے کول
او ک دے وجہ تہ ورپسے ک دوی ایمان پہ شک سرہ ذکر کوی چہ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ۔
یعنی ایمان یے تیشتنہ ٹککہ دوی شرک کوی۔

سوال :- ک دے تعبیر چہ نسبت ک امر قبیح یے ایمان تہ او کرو (اگرچہ تہکم ک)
تہ فائدہ دہ ؟۔ جواب :- شاہ عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ و بیلی دی چہ دا
نول کلام محکمہ ک قلوبنا غلف سرہ متعلق دے یعنی کہ شوک و ہم او کری

عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمْنُوا

اپہ نبیؐ کے اللہ تعالیٰ یوحیٰ (خالص) سیوا (بغیر) کے نورو خلقونہ نو اوغواہی

چہ دا قول کہ دوی پہ تصلب فی الدین باندے دلالت کوی چہ دوی پہ دین کیں
 دیر بلک دی نورو ستو کلام کیں کہے وہم جواب او شو چہ داخو تعصب فی الدین
 دے او ہتہ خو یا طل کے او کہ دے یے غت درے دلیلونہ ذکر کرل اول (یستفتحون)
 یعنی دوی دا بی مبارک گزرو کہ ہتہ پہ ذریعہ یے فتح غویشتلہ لیکن ہر کلمہ چہ
 ہتہ بی پہ بی اسماعیلو کیں پیدا شو نو کہ تعصب قومی کہ وجہ تہ یے کہ ہتہ تہ
 انکار او کرو۔ دویم دا چہ دوی وائی چہ بغیر کہ تورات تہ یل کتاب تہ متو اگر چہ
 ہتہ یل ہم حق دے نو دا تعصب دینی دے۔ دریم دا چہ کہ دوی مشرانو سرے
 کہینا توتہ اصرار او کرو پہ محبت کہ سخی باندے او کہ ہتہ کہ پارہ یے اللہ تعالیٰ وعدا
 ہم ماتے کر لے نو دے تہ تصلب فی الدین نشی وٹیلے کیدے بلکہ داخو تعصب
 جہلی دے۔ نو پہ اخر کیں اوٹیل چہ دا تعصبات کہ ایمان سرے نشی یوحیٰ کیدے
 نو معلومہ شویہ چہ دوی ایمان والا تہ دی۔

فائدہ ۵: کہ سلا او کہ دے پہ مینج کیں پہ شو طریقو سرے فرق دے اولہ طریقہ
 دادہ چہ ہلتہ یے وا ذکر واما قیہ وٹیلی وڈ او دلالتہ واسمعوا دے۔ دویمہ طریقہ
 ہلتہ یے ثم تولیتہ من بعد ذلک وٹیلی دی او دلالتہ یے قالوا سمعنا وعصینا
 وٹیلی دی۔ کہ دے بعض حکمتونہ دادی: کہ اول طریقہ حکمت دا دے چہ
 احکام الہیہ (چہ پہ کتاب اللہ کیں دی) مقصد ذکر (درس و تدریس او بیان)
 او اوریدال کہ ہتہ ذریعہ دہ نو پہ ہتہ ایت کیں کہ دوی دیر عیانت تہ اشارہ وہ
 چہ دوی کہ اصل تہ مخ اہر لے دے۔ او پہ دے ایت کیں کہ زجر سرے ترتیب ذکر
 کول ہم مقصد دے او پہ ترتیب کیں سمع مخ کیں دہ کہ ذکر نہ۔

کہ دویمہ طریقہ حکمت دا دے چہ کہ قرآن الیا توتہ کہ یویل تفسیر کوی نو پہ
 ہتہ ایت کیں مضمون کہ مینا قی یے ذکر کرے وڈ لیکن قبولیت کہ دوی تہ وڈ ذکر
 کرے نو پہ دے ایت کیں ذکر شو قالوا سمعنا او ہلتہ تولیتہ۔ اول دا چہ دا
 تولی عصیان وڈ یہ لفظ کہ عصیتا سرے او ہر کلمہ چہ پہ دے ایت کیں مقصد
 بیان کہ علت کہ عصیان وڈ نو معلول (عصیان) یے اول ذکر کرو او بیایے علت ذکر
 کرو پہ اشر بوا سرے (واللہ اعلم بحکم کتابہ)۔

الْمَوْتِ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ الْحَيَاةَ ۖ وَلَكِنْ يَكْتُمُونَ

مرکز (پہ دروغین) کہ بی بی تاسو رشتینی - او تہ غواہی دوی مرگ

۱۳۸ - دانتہ کہ ماقبل عطا یا تودہ پہ اعلان میا ہلہ سرہ - اوجواب ک سوال ک دوی کہ دوی او وائی چہ مونہ (تضلیف فی الدین) کوڑ ک دے وچہ تہ چہ زمونہ دین تہ سیوا ہول دینونہ باطل دی او حتی دین صرف زمونہ دے نویہ دے ایاتونہ کنس دے وہم تردید کوی - قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ الْحَيَاةَ ۖ وَلَكِنْ يَكْتُمُونَ داحطاب ک دوی بنا دے ک دوی پہ دعویٰ باندے چہ سورہ بقرہ ۱۳۸ - او سورہ مائداہ ۱۳۸ کنس ذکر دی محکمہ چہ ک دغہ دعویٰ سرہ داخیرہ لازم دہ چہ دوی جنت ک خان ک پیارہ خاص کنری او ک بل چا ک پیارہ پہ ہفتہ کنس حصہ تہ متی - خبر ک کانت خالصہ دے او عند اللہ پہ ہفتہ پورے متعلق دے یا لکم خبر دے یا عندا خبر دے - عِنْدَ اللَّهِ مَرَادُكَ دِينَہ عندایت ک درجے دے - خَالِصَةُ پہ معنی ک سالمة دے چہ ک شرکت ک بل چا تہ پاک دی - یا پہ معنی ک خاصہ دے - وَفِي دُونِ النَّاسِ دَابَّانِ ک خالصہ دے مراد ک الناس تہ عام علق دی او یا لخصوص صحابہ کرام او اُمت ک محمد صلی اللہ علیہ وسلم پکنس مراد دی -

فَتَكْتُمُونَ الْمَوْتِ، تَمْنِیٰ طلب ک دیوخیز دے پہ زہرہ کنس اوکلہ کلہ پہ ژبہ سرہ بشکارہ کیبری او دلتہ مراد پہ ژبہ سرہ سوال کول دی دا ابن جریر ک ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت ذکر کرے دے - صاحب اللباب و بیلی دی چہ تَمْنِیٰ پہ لغت ک عرب کنس تہ معلومین مگر پہ قول سرہ - او قاسمی و بیلی دی چہ دلتہ مراد ک تَمْنِیٰ تہ تلفظ کول دی پہ طلب ک موت یا ندے صرف پہ زہرہ کنس تَمْنِیٰ او طلب کول مراد تہ دے محکمہ چہ دامقام ک حجت قائم ہونو دے او ہفتہ معلومین پہ تلفظ ک ژبہ سرہ -

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ الْحَيَاةَ ۖ رشتینی پہ دعویٰ ک جنت او ک خصوصیت ک ہفتہ کنس - پہ دے مقام کنس ک مفسرینو دہ توجیہات دی - اولہ توجیہ پہ تفسیر و توحش مشہورہ شوپداہ ہفتہ دادہ کہ تاسو رشتینی بی بی پہ دعویٰ ک جنت کنس تودخان دیارہ مرکز او غواہی محکمہ چہ کوم خیز ک انسان محبوب وی نو ک ہفتہ ذریعہ و تہ ہم محبوبہ وی اگر چہ فی نفسہم ترخہ (او مکروہہ) وی نو جنت تہ ک رسیدلو ذریعہ مرکز دے ک دے وچہ تہ مرکز سوال پہ تاسو باندے لازم دے - دویمہ توجیہ ابن جریر ک ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ پہ سند سرہ تغل کریدناہ او ابن کثیر

غورہ کریدہ بلکہ متعین کرے دہ حقہ دادہ چہ دامباہلہ دہ او مراد کہ تمیٰح موت نہ سوال کہ موت دے یہ دروغترن بات دے یعنی تاسو راہے یہود و دعویٰ کوئی چہ موت ضرور یہ حق دین یا نہ دے یو او کہ دے وجہ تہ جنت زمونہ حق دے نوہ حق کا اثبات دپا رہہ خواہ اول محاجہ ربعی دلیلوتہ پیدش کول ضروری وی نوہ دے محالے پورے معلومہ شہوہ چہ تاسو سرہ ہیچ دلیل کہ حقایقیت تیشستہ صرف تعصب دے تو اوس تیار تئی مباہلہ تہ او تفصیل کہ مباہلہ یہ سورۃ العمران لک کہن یہ الشاء اللہ راہی او دارنگ داسے ایت یہ سورۃ جمعہ لک کہن ہم دے او ابن کثیر او ابن قیم یہ اولہ توجیہ یا نہ دے اعتراضونہ ذکر کریدی۔

اول اعتراض :- چہ جنتی کیدل مستلزم تہ دی طلب کہ مرک لہ حکہ چہ پیر انبیاء او صلحاء تیر شویدی چہ اہل جنت دی او حال دادے چہ ہغوی طلب کہ مرک تہ دے کرے بلکہ او بد والے کہ عمر کہ ہغوی سبب کہ زیادت کہ خیر او کہ رفع کہ درجا تو دے لکہ چہ یہ حدیث کہن ذکر دی خیر کمر من کال عمرہ و حسن عملہ ر غورہ یہ تاسو کہن ہغہ شوک دی چہ عمریے او بد وی او عمل خائستہ وی او کوم چہ مفسرینو کہ علی او عمارین یا سراو نور و کسانو واقعات ذکر کری دی تو یہ ہغہ کہن طلب کول کہ مرک یہ ہے سرہ کہ ہغوی تہ نقل تہ دی صرف محبت کہ موت کہ ہغوی نقل کرے شویدی۔

دویم اعتراض :- کہ دغسے ملازمہ شی تو کیدے شہوہ چہ حقہ یہود دیا تو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابوتہ و تیلے دے چہ تاسو جو جنتیان بیئی تو تاسو ولے مرک تہ غواہی ۹۔ او دا اعتراض یہ دویمہ توجیہ یا نہ تہ لازمیری حکہ چہ یہ وخت کہ مباہلہ کہن خو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابوہم کہ دروغترن دپارہ کہ مرک دعا غوبنتلے وہ۔

دریم اعتراض :- یہ حدیث صحیح کہن را علی دی چہ لا یتمنیٰ احدکم الموت ولا یدفع بہ رہی شوک دے ستاسونہ تمنا کہ مرک نہ کوی یہ زہ کہن اونہ دے دعا کوی کہ مرک دپارہ یہ ہے سرہ تو چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ دے تہ منع کوی سو بیا دوی تہ شہ رنگ امر کوی کہ ہغہ۔ دا اعتراضونہ یہ دویمہ توجیہ یا نہ تہ لازمیری۔ او مباہلہ تہ ہے تمنا و تیلے دہ نو حکہ چہ یہ مباہلہ کہن ہریو فریق ارمان کہ طلب کہ بل کہ ہلاکت کوی۔ لیکن یہود دیا نو کہ مباہلہ کولوتہ انکار کرے و لکہ چہ نصاراؤ ہم کرے و او کہ دے انکار دپارہ ہے روستو دہ وجہ ذکر کریدی۔

أَبَدًا أَيْ مَا قَدْ مَاتَ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

ہیچے، یہ وجہ دہنہ عملوں کو چاہے مکین لیں دی لا سوتو کہ دوی۔ او اللہ تعالیٰ پوہہ دے

بِالظَّالِمِينَ ۝ وَلَتَجِدَنَّ أَجْرَكُمْ أَجْرًا وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

یہ ظالمین باندے۔ او خامخا او یہ موے تہ دوی لڑے دیر حرص ناک د خلقو تہ

۹۹۔ یہ دے کیں دلیل قطعی دے چہ دوی طلب د موت یہ راتلو تکی وخت کیں ہیچکہ تہ کوی۔ کن۔ ابدًا دوارہ الفاظ د تاکید د نفی د پارہ دی یہ زمانہ د مستقبل کیں۔

بِأَيِّدِيهِمْ مراد د دینہ ہخہ اعمال د دوی دی چہ اسباب د جہنم دی انکار کول د آخری نبی تہ او تحریف کول د کتاب اللہ او نور دیر معاصی چہ دوی

پیڑ ندل۔ ایدایہم مراد د دے تہ نفسونہ د دوی دی لیکن اکثر کارونہ اتسا یہ لا سوتو سورہ کوی تو حکمہ ہخہ تہ اکثر نسبت کیدایشی لکہ سورہ حج سورہ

انفال لکہ سورہ شوری نت۔ او یوقول دلتہ دادے چہ مراد د دے تہ ہخہ تحریف دے چہ دوی پخیلو لا سوتو باندے لیکے دے لکہ چہ یہ لکہ کیں تیر شویدی او یہ

لفظ د بِأَيِّدِيهِمْ کیں اشارہ دہ کہ چرے دوی یا بل شوک د تبا د مصیبتونو او مرضونو تہ تنگ شی او عجان لہ مرگ او غواری۔ نو داتما خو د وجہ د دعوی

د جنت تہ تہ دہ اگر چہ جائز تہ دہ۔ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ یہ دے کیں زجر دے او دلیل دے چہ دغہ دعوی کوونکی د جنت یہ دروغہ سرہ دوی ظالمان دی

دارنگ دا جملہ علت دے د نفی د کن یَتَمَتُّوْا اَبَدًا د پارہ یعنی دغہ اخبار بالغیب د طرف د اللہ تعالیٰ تہ دے او دا یقینی رشتینی دے حکمہ چہ اللہ تعالیٰ د دوی یہ

حالت باندے عالم دے۔ فاعلہ عل کہ سوال او کریشی چہ خہ ثبوت دے د دوی یہ تمنا تہ کولو باندے؟ جواب دادے چہ تراوسہ پورے د ہیچ کوکتابی

یا غیر کتابی تہ داسے نقل نیستہ چہ ہخہ سوال د مرگ کرے وی۔ بیا کہ سوال او کریشی چہ تمنا خو د زبہ عمل دے کیدے شی چہ دوی یہ زبہ کیں تمنا

کرے وی؟ جواب مخکیش ذکر شویداے چہ دلتہ تمنا یہ معنی د سوال کولو دے یہ ژبہ سرہ او دوی یہ ژبہ سرہ د سوال چرے تہ دے کرے۔

فاعلہ عل یہ دے کیں دلیل دے یہ صدق د نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے چہ ہخہ دا اخبار بالغیب کرے دے چہ کن یَتَمَتُّوْا اَبَدًا او تراوسہ پورے

دا خبر رشتینی دے نو معلومہ شہوہ چہ دا اخبار د طرف د اللہ تعالیٰ تہ دے او

عَلَىٰ حِيلَةٍ وَمِنْ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ

پہ ٹوٹا دنیوی بات دے او دے ہفتہ کسانو نہ چہ شرکے کرے کرے۔ غواری صریح دے دوی

لَوْ يَعْمُرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمَزْحُومٍ مِنْ

چہ عمر دے ور کرے شی زر کالہ او نہ دے عمر۔ پچ کوونکے دے ہفتہ لڑکا دے

الْعَذَابِ أَنْ يَعْمرُ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿۹۶﴾

عذاب نہ کہ عمر ور کرے شی۔ او اللہ تعالیٰ لیدونکے دے ہفتہ علمونو چہ دوی ہے کوی۔

نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ یہ وحی سرے معلوم شویداے نو معلومہ شویہ چہ
ہفتہ حتی نبی دے۔ قاعدہ عا۔ اسے ایت یہ سورۃ جمعہ ملا کیں ہم راغلے دے
لیکن یہ دواہ وکین فرق دے یہ دواہ طریقو سرے اولہ طریقہ دلنہ ہے اِن کانت
لَکُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ وَبِئْسَ مَا اَوْهَلْتُمْ اِنَّ رَعَمْتُمْ اَنْتُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ
دے دویمہ طریقہ دلنہ وکن یتَمَتُّوْهُ دے اوہلتہ و لا یتَمَتُّوْهُ ذکر دے نو وجہ
کا اول فرق دادہ چہ یہ دے سورت کیں یہ ست۔ او ملا کیں دعویٰ دے جنت
ذکر دے نو دے ہفتہ دے مناسبت دے وچہ یہ دے ایت کیں ہم الدَّارُ الْآخِرَةُ (جنت) ذکر
کرو او یہ سورۃ جمعہ کیں چہ ہرکلمہ دے دوی تمثیل دے حمار سرے ذکر شونو
دوی او بیل چہ مونہ اولیاء اللہ یو نو مونہ تہ نسبت دے حمار کو لوز مونہ
توہیں دے نوہلتہ ہے اولیاء اللہ ذکر کرو۔ وجہ دے دویم فرق دادہ چہ دعویٰ
دے جنت او چتہ دعویٰ دے حکمہ چہ جنت حاصل ہو انتہائی درجہ دے سعادت
دے او دعویٰ دے ولایت دے دے تہ کوزہ دے حکمہ چہ ولایت خو ذریعہ دے دے پارہ
دے جنت تو ہرکلمہ چہ یہ دے سورت کیں ہے دوی او چتہ دعویٰ ذکر کرے
نو دے تردید ہے یہ دے تاکید سرے او کرو (کن یتَمَتُّوْهُ) او ہرکلمہ چہ
سورۃ جمعہ کیں ادنیٰ دعویٰ ذکر دے نو دے ہفتہ یہ رد کیں صرف یہ نفی (لا) سرے
الکتفاء او کرے (واللہ اعلم)۔

۱۴ داد دویمہ وجہ دے انکار دے دوی دے۔ یہ دے کیں ہم تاکید دے یہ لام اونوں
تاکید سرے او خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او ہر ہفتہ چاتہ چہ اہل
دے خطاب وی۔ وکتبتہم دلنہ وجد یہ معنی دے علم دے متعدی دے دے دواہ
مفعولوتہ ہم اول مفعول دے او آخر مفعول دویم دے او احتمال دے چہ یہ معنی

د لقی (موت لو) وی نو متعدي دے یو مقول ته چه هَم دے او احرص حال دے
 اَحْرَصُ النَّاسِ په دے کس مِن پت مراد دے او احرص اسم تفضیل د دلالت
 کوی په ډیر حرص کولو دوی باندے۔ النَّاسِ کس الف لام د پام د جنس دی حکم
 هر انسان طبعاً ژوند د دنیا باندے حرص کوی یا الف لام عهدی دی مراد په
 دے کس متکرین د بعث بعد الموت دی۔ عَلٰی حَیٰوَةٍ تکره دلالت کوی په یو
 نوع د ژوند باندے چه هغه حیاة طویلہ دے (سراج)۔ وَمِنَ الَّذِیْنَ اَشْرَكُوا،
 دا عطف دے په معنی د اَحْرَصُ النَّاسِ یعنی و احرص من الذین اشرکوا یا عطف د
 په احرص باندے په تقدیر د بل احرص سره او بل احتمال دا دے چه دا خبر
 دے مخکس د مبتداء ته په تقدیر د قوم سره د دے ته روستو هغه په مبتداء وی
 او مراد د الذین اشرکوا نه مجوسیان دی یا مشرکین عرب دی یا هر هغه کافر
 چه بعث بعد الموت باندے عقیده نه لری۔ او زنجشری و ثیلی دی چه مراد
 د دے نه هغه یهودیان دی چه د عزیر ابن الله عقیده لری نو دا عطف د خاص
 دے په عام باندے۔ یُوَدُّ اَحَدَهُمْ لَوْ یُعْمَرُ اَلْفَ سَنَةٍ، دا استیناف دے د پاره د بیان
 د زیادت حرص د یهودیا نو یا مبتداء ده په تقدیر د قوم سره۔ سوال: د اَلْفَ
 سَنَةٍ (زر و کالی) تخصیص یے ولے کریدے؟۔ جواب:۔ دا عادت د مجوسیانو د
 په وخت د سلام کولو کس چه هغوی وکیل ژوند د اوسه زر کاله۔ سن د زر زیروزه
 او مهر چانه عمروی او یهودیا نو هم دا عادت د مجوسیانو ته ایزده کرپے وؤ۔
 یُوَدُّ په معنی د تمنا کولو دے او لَوْ یُعْمَرُ کس لَوْ د پاره د تمنا دے مصدر په د
 جزاء جواب نه غواری۔ سوال:۔ یهودیان د الَّذِیْنَ اَشْرَكُوا ته ولے زیات
 حرصناک دی؟۔ جواب:۔ الَّذِیْنَ اَشْرَكُوا د جزاء او سزاو عقیده نه لری نو
 ژوند د دنیا ډیر اوږد نه غواری هغوی وایي چه د سزاو هېچ وېره نیشته او یهودیان
 خو د بعث بعد الموت قائل دی نو هغوی وایي چه دا ژوند د دنیا تیرشی نو
 ورتلو سره زمونږ د پاره سزا ده نو د یس د وچې نه هغوی د دنیا ژوند ډیر اوږد
 غواری۔ وَمَا هُوَ بِمُرَّ هَٰذَا مِنَ الْعَذَابِ اَنْ یُعْمَرَ، هوضمیر احد ته راجع دے
 یا ضمیر شان دے او اَنْ یُعْمَرَ د دے نه بدل دے یا راجع دے تعمیر عمر و کولی
 ته چه مصدر دے په یُعْمَرَ کس، یعنی عمر و کول که کم وی او که زیات وی
 (بغیر ایمان او عمل صالح) نه هېچ فائده نه ورکوی او د عذاب ته هېچ کول نه شی
 کولے۔ وَاللهُ بِصِیْرَتِهِمَا یَعْمَلُوْنَ په دے کس ته دیدا او زور نه ده چه د الله تعالیٰ نه

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ

تہ ورتہ اور ایہ، غوک چہ وی دشمن د جبریل علیہ السلام (ہغہ تباہ دے) پس یقیناً دہ راورد دہ دافران

عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ

یہ زبہ ستا یا ندے یہ حکم د اللہ تعالیٰ سرہ تصدیق کوونکے دہ ہغہ کتابونو چہ مخکن

يَدِيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾

دہک نہ دی اولار خودونکے دے او زیر دے ایمان والو لری۔

او دہغہ د عذاب تہ غوک پتہ نشی پاتے کیدالے۔ بصیر د اللہ تعالیٰ صفت دے یہ حقیقت یا ندے حمل دے یغیر د تشبیہ او تمثیل د مخلوق تہ او یغیر د تاویل او تحریف تہ۔ او چا چہ وئیلی دی چہ بصیر یہ معنی د علیم دے نو دا قول یے فاسد د۔
 کف دے ایت تہ ترنگا پورے د دے سورت دویمہ حصہ دہ یہ اثبات رسالت د رسول صلی اللہ علیہ وسلم کتب یہ جوابا تو د تہہ شبہا تو سرہ چہ تعلق لری د رسالت سرہ۔ مخکن د بی اسرائیلو ہغہ خیانات و دچہ د عقیدے د توحید سرہ یے تعلق لرلو او اوس ذکر دہغہ خیانات تو د ہغوی دے چہ د انکار رسالت سرہ متعلق دی۔ او یہ دے حصہ کتب خلور یا بونہ دی اول باب د کف تہ ترنگا پورے دے یہ دے کتب جوابات دی د پتخہ شبہا تو د بی اسرائیلو او بیا پتخہ زجرونہ دی (چہ ہغہ ہم د دوی خیانات دی) بیا د دہ شبہا تو جوابونہ دی بیا پتخہ اموردی چہ تعلق لری د رسالت سرہ۔ تفصیل یے ددے چہ اولہ شبہہ یہ بارہ د جبرائیل علیہ السلام کتب دہ چہ دے وحی راوری یہ آخری بی یا ندے او دے زمونہ دشمن دے تو مونہ یے حکم نہ منو۔ دویمہ شبہہ یہ بارہ د سلیمان علیہ السلام کتب چہ دے خو ساحر و دوتہ ورتہ ولے نبی وایے او کہ نبی وی نو بیا خو سحر جائز د گوتہ ولے سحر تہ کفر وایے۔
 دریمہ شبہہ یہ بارہ د ہاروت ماروت کتب چہ داملایک و او خلقوتہ یے سحر بنود لونو معلومہ شوعہ چہ سحر جائز دے تہ ولے ہغہ تہ کفر وایے۔
 خلورمہ شبہہ چہ لفظ راعنا جائز دے حکم چہ تر اوسہ پورے صحابہ کرامو دالفظ استعمالو لونو د جائز لفظ تہ ولے منع کوے۔ پتخہ شبہہ کلہ یوحکم کوے او صبالہ د ہغہ تہ خلاف بل حکم کوے تو تہ پتخہ خیبر کتب متر د دے

نوبی نہ یے دارنگ کد اللہ تعالیٰ پہ کلام رکب دل سے تر دد خو نشی راتلے نو معلومہ شوه
 چه ستا کلام د طرف کد اللہ تعالیٰ ته ته دے۔ بیا پتخہ زجرو ته دی په پتخہ کار و نو
 او اقوالو د هغوی یاندے۔ اول زجر په اعتراضو نو کولو په رسول یا نثا۔ دویم
 خلق د دین ته اړول په سبب کد حسد سره۔ دریم حان د پاره د جنت دعوی کول
 مخلورم د بویل د کتاب (حق) ته انکار کول۔ پنجم کد مساجد و کد اللہ تعالیٰ ته توحید
 والا منع کول۔ بیا شپږ مه شیهه په پاره د نسبت د ولد اکبش اللہ تعالیٰ ته۔ بیا اوومه
 شیهه حان د پاره د وحی او کثیوت خوا هاش کول۔ بیا پتخہ امور د رسالت سره
 متعلق دی اول صفاق د رسول صلی اللہ علیه وسلم او هغه ته تسلی وړ کول
 دویم اتحاد کول ممکن ته دے د یهود او نصاری سره۔ دریم دلیل نقلی کتابیا نو
 مؤمنانو ته۔ خلورم ترغیب۔ پنجم تخو یف اخروی۔ کد هر شیهه د کرا و د هغه جواب او
 د زجرو نو تفصیل په په تفسیر کبش راځی۔

ربط د کد ایت کد دا دے چه هکبش ذکر شو چه دوی ماسیوا د تورات بل کتاب ته منی د تعصب او
 کد ضد د وچه ته نو دوی او ټیل چه تا! مو بن خو د دے وچه ته قرآن ته منو
 چه داز مو تر دشمن را و په دے چه جبرائیل دے نو د هغه جواب کوی۔
 دارنگ بیا قدمت ای د یهم رکبش کد دوی ناکاره اعمالو ته اشاره وده نو اوس
 کد دوی د بدو عملو نو تفصیل کوی چه اول په هغه کبش کد جبرائیل سره دشمنی
 کول او کد هغه د وچه ته کد قرآن او د دے رسول انکار کول دی۔ نو په دے ایت
 کبش جواب دے کد دوی د اول شیهه چه هغه په پاره کد جبرائیل علیه السلام رکبش
 وده تفصیل یے داسه دے چه ابن جریر او ابن کثیر و ټیلی دی چه اجماع کد
 مفسرینو ده چه دا په رد کد یهود یا نو کبش نازل شویدا دے چه هغوی به رسول
 اللہ صلی اللہ علیه وسلم ته و ټیل چه تا ته وحی جبرائیل را و پری هغه ستا
 دوست دے لیکن زمونږ دشمن دے که میکائیل دا وحی را و پر لے نو مونږ به
 ایمان را و پر لے وے۔ لیکن په سبب کد دے قول کبش اختلاف کد بعض مفسرینو
 کد دے سبب مناظره کد یهود او د نبی صلی اللہ علیه وسلم کد حوله ده او هغه
 روایات ابن کثیر را جمع کړیدای، په بعضو کبش کد یهود یا نو د دے سوالو ذکر
 دے او په بعضو کبش کد خلور او بعضو کبش کد پنځو سوالو ذکر دے او کوم
 روایت کبش چه دے سوالو ذکر دی هغه بخاری را و پر لے دے په هغه کبش
 واقعه کد ایمان را و پر لود عبد الله بن سلام رضی الله عنه ده په هغه کبش دادی

چہ عبداللہ بن سلام راویں چہ جبرائیل خود دشمن کی یہودیوں دے تو نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم داییت اولو ستلو (تو معلومہ شہود چہ دہے تہ محکمن داییت نازل
 شوے وڈ تو داسبب ک نزول تہ دے) اوپہ کو موروا یا تو کیں چہ ذکر کخلوروا و
 پنخو سوالا تو دے تو یہ ہفتہ کیں تصریح دہ چہ دایات یہ دغہ وخت کیں نازل
 شویدی دے یہ ستدا و تو کیں اگرچہ ضعف دے لیکن کیویل تقویت کوی۔
 بعض مفسرین تو دے ایت سبب نزول مناظرہ ک عمر رضی اللہ عنہ او ک یہودیوں
 ذکر کپیدہ خود ہفتہ روایا تو یہ ستدا کیں انقطاع دہ یہ مینج ک شعبی او ک عمر
 رضی اللہ عنہ کیں اوپہ مینج ک قتادہ او ک عمر رضی اللہ عنہ کیں اوپہ دے تلو
 روایا تو کیں مجموعی طور سرہ ذکر دہ چہ دوی و بیلی وڈ چہ جبرائیل علیہ
 السلام عکہ زمونہ دشمن کچہ ہفتہ دے ملک دے چہ ک سختی او ک قتل حکمونہ
 راوری۔ او جنگوتہ او عذابوتہ راوری۔ ہفتہ ملک ک تنکسیا راوستلو دے
 او ملک ک قحط دے۔ او امام رازی و بیلی دی چہ غورہ دادہ چہ سبب ک دشمنی
 ک دوی دادے چہ ہرکلمہ ہفتہ ایا تو تہ ک سورۃ قحط ملک او ک سورۃ شعراء ۱۹۳
 دوی اوریدلے وڈ چہ یہ ہفتہ کیں نسبت ک انزال قرآن دے روح القدس او
 روح الامین تہ او یہودیوں تو اقرار کوڈ چہ دا صفتوتہ خود جبرائیل دی تو دوی
 اعتراض او کپوچہ دے زمونہ دشمن دے دے وچے تہ چہ حق ک وحی خو یہ
 بنی اسرائیلو کیں دے او جبرائیل آخری وحی یہ بنی اسماعیلو کیں راوپے دہ
 اوپہ دے توجیہ سرہ ک دے ایت ربط ہم قل ان کا کث ک کمرالدا ارا لا خیرکۃ
 سرہ دادے لکہ چہ دوی ک خان ک پارہ جنت خاص کوڈ تو دارنگ دوی ک خان
 ک پارہ وحی ک نبوت ہم خاص کولہ نوپہ روستی خیرے سرہ دوی ک جبرائیل
 علیہ السلام ک دشمنی اظہار کپیدے (نو ک دے شیطہ مقصد دادے چہ ک
 قرآن کریم کذاب او بطلان ثابت شی نو ک دے نبی ک نبوت دعوی بہ ہم
 باطلہ شی۔ ک دے مثال دادے چہ یوحنا یث صحیحہ ستدا والا وی لیکن باطل
 پرست انسان ک ہفتہ پہ ستدا یا ندے (غلط) اعتراض او کری۔ او ک دے طریقہ
 اوس پہ شیعہ کا تو کیں دہ چہ ہفتی یہ ستدا ک دین اسلام یا نشا بد وائی
 چہ ہفتہ صحابہ کرام دی یا وائی چہ جبرائیل خطا شویدے پہ وحی کیں ک
 علی رضی اللہ عنہ پہ خلیفے یہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا تدوی
 راوپے دہ۔ دغہ شیعہ کا تو تہ غرابیہ و بیلی شی) نو ک دے شیطہ جواب او شو

یہ دے قول سرہ چہ قل من کان عدواً للجبائیل حاصل کجواب پہ راتلو کو ایاتوں
 کیں دا دے چہ جبرائیل دا وحی پہ اذن کالہ تعالیٰ سرہ راوپے دہ اوپہ وحی (قرآن)
 کیں یے تصدیق او موافقت دے کجک کو کتابو نو سرہ اوپہ دے کیں ہدایت او
 بشارت دے او دشمنی کجبرائیل علیہ السلام سبب دے کد دشمنی کالہ تعالیٰ او
 کتولو رسولانو او ملائیکو سرہ او سبب دے ککفر او دا وحی ایات بینات دی
 اوپہ دے باندے کفر کو کمال فسق دے او دا اعتراض کوڈنکی لو طونہ ماتوونکی
 دی اوپہ ایمانہ دی اوکدے رسول پہ راتلو سرہ دوی عییل کتاب شانہ غور رو
 دے اوکدایا نویشان شویدی اوکد سحر او منتر تا بعداری یے شروع کرے دہ
 یہ دے تولو ایاتو نو کیں کد دوی جوابات او حیثیات ذکر دی۔ الجبرائیل صاحب
 اللہ اب پہ دے لفظ کیں دیارلس قراءت ذکر کری دی، امام بخاری تفسیر کیں
 ذکر کریدی چہ جبر او میک او اسر دلالت کوی پہ عیدیت باندہ او بیل
 پہ معنی کالہ دے او قرطبی و ثیلی دی چہ جبر پہ معنی کد عید او میک پہ معنی کد
 عید دے۔ او بعض علماء و ثیلی دی چہ جبر او میک صفات کالہ تعالیٰ دی نکہ
 رحمن رحیم او بیل پہ معنی کد عید دے او دا عجبی (عبرانی) ژبہ دہ چہ پہ
 دیکش مضاف الیہ مخکیش راوپے کیبری پہ مضاف باندے۔ ابن خلدون ہم
 دا سے و ثیلی دی (واللہ اعلم)۔

قَائِلٌ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ سَمَوَال:۔ دلتہ خود شرط او جزاء مناسبت نیشتنہ ۹۔
 جواب:۔ جزاء پہ اصل کیں پتہ دہ او دا دلالت کوی پہ ہقہ جزاء پتہ باندے
 اوپہ ہقش دیر اقوال دی (۱) کد ہقہ کد دشمنی ہیج وجہ کجواز نیشتنہ (۲) مرد
 شی پچیلہ غصہ کیں (۳) کد غاپے تہ یے کرئی کد انصاف او یستلہ (۴) کفر یے
 اوکروپہ ما انزل اللہ باندے (۵) ہقہ زما دشمن دے او زہ کد ہقہ دشمن یم
 (دا سے الفاظ کججزاء کد پارہ پتہ دی)۔

قَائِلٌ نَزَّلَهُ مُرْسِلًا لِّهٖ اَوْفَاعِل ک نزول جبرائیل دے۔ علی قَلْبِكَ علی دلالت
 کوی پہ استعلاء یعنی قرآن عالی دے ستا پہ زہ باندے چہ کبرہ طرف تہ
 راجی او احاطہ یے کریدہ ستا پہ زہ باندے او قَلْبِكَ کیں اشارہ دہ محل ک علم
 او ک عقل تہ یعنی دا انزال صرف پہ ژبہ باندے تہ دے بلکہ پہ زہ باندے
 او کوم علم چہ پہ زہ کیش وی تو ہقہ پیوخ علم وی۔ دارنگ اشارہ دہ چہ محل
 کوحی کانبیاء علیہم السلام زہ وی اوکد ہقوی سترگے او دہ کیبری لیکن زہ یے

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ

خون چہ وی دشمن دے اللہ تعالیٰ او دے ملائکہ دے ہفتہ او دے رسولانہ دے ہفتہ

وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿۹۸﴾

او دے جبرائیل او دے میکائیل علیہما السلام ثوبیقینا اللہ تعالیٰ دشمن دے دے کافرانو۔

نہ او دے کبریٰ او دے دے وجہ نہ دے ہفتہ دے خوکیدل ہم وحی دے (دایہ صحیح حدیث سرہ ثابت دی)۔ او دارنگ پہ سورۃ شعراء ۱۹۲ کتب شتہ دے۔ یا ذن اللہ کا اذن معانی دیرے دی (روستوبہ انشاء اللہ ذکر کبریٰ) لیکن دلتہ پہ معنی کا امر سرہ دے پہ دلیل دے سورۃ مریم ۱۹۱ سرہ او احتمال شتہ چہ پہ معنی دے علم او اختیار او تشہید سرہ نشی۔ نو دا اصل جواب دے چہ جبرائیل کہ پہ وحی کتب سختی او عذابونہ راوری او کہ خیر راوری لیکن پہ امر دے اللہ تعالیٰ سرہ راوری دے محان نہ پہ کتب ہیچ دخل نہ کوی نو دا خو سبب دے دشمنی دے ہفتہ سرہ نشی کیدا۔ مَصَدِّرًا كَمَا بَيَّنَّ يَكْنِيهِ، حال دے دے مقول دے نزله یا دے فاعل دے ہفتہ نہ او پہ دے کتب دفع دے یو وہم دے ہفتہ دادہ چہ کلہ خو راویان دے سند معتدوی لیکن پہ متن (اصل) دے حدیث کتب نقصان وی دے دے وجہ نہ محدثینو ویشلی دی چہ صحت دے سند مستلزم نہ دے صحت دے متن لہ نو کیداے شی چہ پہ قرآن کتب شہ نقصانات وی نو دے ہفتہ جواب او شو چہ قرآن کریم کتب ہیچ عیب نیستہ او دے ہفتہ درے درے دی۔ اول مَصَدِّرًا قَا اہ یعنی محکم کتب کتابونو کتب دے قرآن دے راتلو ذکر شویدے نو دے لازیدل تصدیق دے ہفتہ خبر دے چہ محکم کتب کتابونو کتب ورکرے شویدے دارنگ مضمون دے دے قرآن موافق دے دے مضامینو دے محکم کتب کتابونو سرہ نو دا دلیل دے دے کمال صدق دے قرآن کریم۔ دویمہ وجہ ہدای دے مصدر پہ معنی دے ہادی سرہ دے مصدری دے مبالغہ دے پارہ راوی دے دے۔ یعنی دا قرآن پورہ ہدایت دے نقصان دے خطایی یا دے گمراہی محیرے او بے دلیلہ پکب نیستہ۔ دریمہ وجہ وِبْشْرٰی دے مصدر ہم پہ معنی دے فاعل دے یعنی مبشر۔ او مراد دے دادے چہ دے پہ او ریدلو سرہ مؤمن ہر وقت پہ رہے کتب خوشحالی او اطمینان محسوس کوی او پہ ظاہری محکم کتب یہ ہم آثار دے خوشحالی بتکار پیری پہ مؤمن یا نہ دے ہیچ قسم بوج کبریٰ نہ۔ یعنی صرف ایاتونہ دے بشارت مراد نہ دی۔ اَلْمُؤْمِنِينَ دے متعلق دے دے ہادی او بشری دواپو سرہ او تخصیص دے مؤمنین دے

دے دے وچے نہ کریدے چہ کہ قرآن نہ فائداہ کہ ہدایت او بشارت دوی نہ حاصلی
 ۱۴۴ یہ دے کیش بل رد دے یہ ہغوی باندے . یعنی دشمنی کہ جبرائیل سر سبب
 دے دشمنی کہ اللہ او کہ تہو ملایک کو او کہ تہو رسول تو دے او دا علامت کہ کفر دے .
 مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ دشمن کہ اللہ تعالیٰ ہر مخالفت او نا فرمانی کو ویکہ دھخہ دے
 او یہ قرآن کیش ذکر دے چہ ہر کا خرد اللہ دے لکہ یہ سورۃ توبہ کیش او دا
 رنگ منع کو ویکہ کہ قرآن نہ لکہ یہ سورۃ حم سجداہ کیش او قرعون لکہ یہ
 سورۃ طہ کیش . کہ مکیکتہ دشمنی کہ ملائیکو سورۃ دھغوی نہ انکار کول
 دی یا کہ ہغوی داسے صفات ذکر کول چہ قرآن او سنت کیش وارد نہ وی یا
 ملائیک کہ اللہ تعالیٰ بنات (لونہ) کنزل یا یہ دے وجہ سرہ دشمنی کول چہ
 ہغوی ولے یہ آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے وحی راوپے دے . ورسولہ
 ہر مخالفت کو ویکہ کہ رسول نہ او کہ ہغہ دلے صفتو نہ کول چہ کہ ہغہ کہ شان نہ
 خلاف وی دا کہ رسول سرہ دشمنی کول دی او قرآن کیش ذکر دی چہ شیاطین
 انسیہ او جتبیہ دشمنان کہ پیغمبران دی لکہ چہ یہ سورۃ انعام کیش دی او
 ہر مجرم کہ ہغہ دشمن دے لکہ یہ سورۃ قرقان کیش .

وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ سوال :- دا دواپہ خو یہ مکیکتہ کیش داخل ووجدائی ولے
 ذکر کرل ؟ جواب :- یہ دیرو وجو سرہ دے اولہ وجہ دا دہ چہ بحث کہ
 یہود و سرہ یہ ہاسہ کہ دشمنی کہ جبرائیل او دوستانہ کہ میکائیل کیش و . دویمہ
 وجہ یہ دے کیش اشارہ دہ کہ دے دواپہ و شرافت او فضیلت تہ یہ نور و ملائیکو
 باندے . دریمہ وجہ دا دہ چہ جبرائیل روح اللہ او امین کہ اللہ تعالیٰ دے یہ
 وحی باندے او میکائیل امین دے یہ عزت او کفح او کہ رحمت باندے (ابن قیم) .
 فائداہ :- ہر کلمہ چہ دشمنی کہ رسول تو سرہ یہ سبب کہ نزول کہ وحی سرہ دہ او
 نزول کہ وحی یہ سبب کہ نزول کہ ملائیکو سرہ دے او نزول کہ ملائیکو یہ امر
 کہ اللہ تعالیٰ سرہ دے تو اول یے ذکر کہ اللہ تعالیٰ او کرو بیا ذکر کہ ملائیکو بیا ذکر
 کہ رسولانو . او واو یہ دے کیش یہ معنی کہ او سرہ دے محکمہ چہ دشمنی کہ یو کہ
 دوی ذکر کرے شو کہ نہ ہم کفر دے . فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ، دا جزا و دہ کہ مَنْ
 او اسم ظاہر (کافرین) یے پہ محکمہ کہ ضمیر کیش ابینو دلے دے . یا جزاء پتہ دہ
 (فَأِنَّ كَافِرًا) . تنبیہ :- عداوت یے پہ قرآن کیش یہ خواریس مصداقات و سرہ
 ذکر کرے دے . اول مطلق دشمنی پہ مینجہ کہ انسانو او شیطان کیش لکہ پہ

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا

اوپہ تحقیق سورہ نازل کریدیا موند تاتہ ایوتہ نہ سکاہ رمضان والہ اونہ کوی کفر بہ ہفتہ سورہ

إِلَّا الْفَاسِقُونَ ۝۹۹

مکر نافرمان خلق - ایسا اوہ وقت چہ لوط اوکری دوی لوط ، نومات کری ہفتہ

سورہ بقرہ ۲۸۱ کتب - دویم عداوت ک ملائیکو لکہ پہ دے ایت کتب - دریم عداوت
 د اللہ تعالیٰ د کافرانو سورہ لکہ پہ دے ایت کتب - خلوریم عداوت د شیطان د انسان
 سورہ لکہ پہ سورہ بقرہ ۲۸۱ کتب - پنجم عداوت د کتابیا تودہ مؤمنانو سورہ لکہ پہ
 سورہ نساء ۵۸ کتب - شپہم عداوت د کافر حربی سورہ لکہ پہ سورہ نساء ۵۸ کتب -
 اودم عداوت د انبیاء سورہ لکہ پہ سورہ انعام ۱۱۱ کتب - اتم عداوت د کافر اللہ تعالیٰ
 سورہ لکہ پہ سورہ توبہ ۱۱۱ کتب - نہم فرعون دشمن د اللہ تعالیٰ دے لکہ پہ
 سورہ طہ ۱۱۱ کتب - لسم ہر بنی دشمن د کافر دے لکہ پہ سورہ قصص ۱۱۱ کتب -
 یوسم اللہ یا طہ دشمنان دی د مشرک نوپہ ورج د قیامت لکہ پہ سورہ احقاف ۱۱۱
 کتب - دولسم عداوت اخرویہ د دوستانو پہ ورج د آخرت کتب لکہ پہ سورہ زخرف ۱۱۱
 کتب - دیار لسم ہر متافق دشمن د مؤمن دے لکہ پہ سورہ منافقون ۱۱۱ کتب -
 خوار لسم بعض اولاد او بیبیانے دشمنان دی لکہ پہ سورہ تغابن ۱۱۱ کتب -
 ۹۹ دا ہم د تیر شوی جواب سورہ تعلق لری - یعنی د جبرائیل پہ واسطہ آیات
 بیئات نازل شوی دی نوچہ آیات بیئات نہ گوری او صرف پہ عذر د دشمنی
 د جبرائیل سورہ د قرآن نہ انکار کوی تودا خلق دیر سرکشان دی -

آیت بَیِّنَات، مراد د دیتہ ایات تودہ د قرآن کریم دی چہ واضح دی پہ ذکر د اصولو
 د دین کتب اوپہ احکامو د حرام او حلال کتب اوپہ حدود و کتب - او داخل دی پہ
 دے کتب آیات د تہدی او د مباہلے او تور معجزات د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 د مَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ، حسن بصری و تبلی دی چہ فسق چہ مستعمل شی پہ
 ہرہ نوعہ د گناہونو کتب تودہ ہفتہ نوعے لوئے قسم پہ کتب مراد دی یعنی ہر کلمہ چہ
 پہ معاصی د مسلمانانو کتب فسق د کرشی نو مراد دے تہ گناہو تہ کبیرہ وی او چہ
 پہ کفر کتب د کرشی نو مراد دے تہ آخری درجہ د کفر دہ چہ تجاوزیے کرے دی
 پہ حالت د کفر کتب د حد تہ یعنی حدی او عنادی او سرکشی کوونک پہ کفر کتب تودا
 شخص د طاعت د اللہ تعالیٰ او رسول صلی اللہ علیہ وسلم نہ پورے وتلے دے -

فَرِيقٌ مِّنْهُمْ طَبِيلٌ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ⑩

یوہ ذلہ دے دوی نہ - بلکہ دیر دے دوی نہ ایمان نہ لری -

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ

اوہر کلہ چہ راستے دویتہ رسول دے طرق دے اللہ تعالیٰ نہ

مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَأٌ فَرِيقٌ

تصدیق کوونکے دے دے ہغہ کتابونوچہ دے دوی سرہ دی، نو اوہورخوویوے دے

نہ داہم متعلق دے دے عداوت جبرائیل سرہ یعنی شوک چہ دشمنی جبرائیل
کوی نو سرہ دے تیرشوی خباثتونوہ دوی عہد ماتونکی دی اوہے ایمان نہ ہم
دی نو داہم زجر دے دے منکرینوہ۔

أَوْ كَلَّمَآ عَٰهَدًا، داہمہ استغفہای دے پارہ دے زجر دے کلہ داخلیری پہ واؤ بات
لکہ پہ دے ایت کیں اوکلہ پہ قایانہ لکہ پہ سورہ مائدہ نہ کیں اوکلہ پہ
نمہ بات دے لکہ پہ سورہ یونس نہ کیں۔ زنجشری وئیلی دی چہ واؤ دے عطف دے
دلالت کوی چہ معطوف یے پتہ دے یعنی آیا دوی کفر کوی پہ آیات بینات
بات دے اولوظونہ ہم ماتوی او مراد دے عہد اگھر ہغہ حکم دے اللہ تعالیٰ دے
چہ پہ تورات کیں موجود وڈ او دوی دے ہغہ عہد نہ خلاف کریں لکہ
چہ پہ دے سورت ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ کیں تیرشول او نور و سورتو کیں
ہم ذکر کریں۔ نمہ، نمہ پہ اصل کیں غور زول دے یوخیزوی پہ طریقہ
دے تفریت سرہ اوکلہ کلہ پہ مطلق پرینو دلو کیں مستعملیری۔

فَرِيقٌ مِّنْهُمْ، اشارہ دے چہ تہو لو عہد نہ دے مات کرے بلکہ بعضوہ ہغہ
عہد یانہ دے وفا کرے دے۔ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ پہ دے کیں رد دے دے
یو وہم چہ دے قریق نہ مراد لہر کسان دی؟ تو پہ دے سرہ یے وہم دفع کرو
چہ دے قریق دیر کسان دی۔ اَوْلَا يُؤْمِنُونَ نہ مراد ترقی دے پہ نمہ کیں یعنی
بے لوطی دے دوی پہ مرتبہ دے عدم ایمان کیں دے۔ یا پہ دے کیں اشارہ دے دے قسمہ
علقوتہ اول ہغہ دی چہ عہد یے منے دے عور و ستویے ہغہ مات کریں
داہو قریق دے او بل قسم ہغہ دی چہ دے سرہ عہد ہم نہ متی او داخو اکثر دی
چہ انکار کوی عہد نہ پہ خدا و عباد او پہ تحریف کو لو سرہ پہ عہود و تورات کیں۔

مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كَتَبَ اللَّهُ وَرَأَى

دیکھ کر کسانوں نے چہ و کر کے شوق سے کتاب (تورات) کتاب دے اللہ تعالیٰ دوستو

ظَهَرُ رَهُمْ كَانَتْهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝۱۰۱ وَاتَّبِعُوا

دیکھا کہ ان کے خیالوں نے گویا کہ دوی نہ پوچھو یہی - او تابع شول دوی

مَا تَتْلُوا الشَّيْطَانُ عَلَىٰ مُلْكٍ سَلِيمٍ

دھوکہ دہا چہ لو سئل بہ شیطان نانو (جنتی اوائسی) یہ زمانہ دے بادشاہی دے سلیمان علیہ السلام کہیں

وَمَا كَفَرَ سَلِيمًا وَلَكِنَّ الشَّيْطَانُ كَفَرُوا

او کفر نہ دو کرے سلیمان علیہ السلام لیکن شیطان نانو کفر کو

يَعْلَمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ

چہ خود لو گئے خلقو تہ جادو او ہفتہ خہ چہ نازل کرے شوقے وو

عَلَى الْمَلَائِكَةِ بَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ط

پہ دودہ ملائکہ باندے پہ بابل بنار کہیں چہ ہاروت او ماروت وو -

۱۰۱۔ یہ دے کہیں ہم زجر دے او عطف دے یہ محکمیں باندے یعنی دشتی جبرائیل

دوی غتہ کفر تہ او رسول چہ ہفتہ کفر دے یہ آخری رسول باندے او غور جو

دے کتاب اللہ دی۔ ربط، محکمیں ایت کہیں تبتا دے عہود الہیہ ذکر شوقے دے ایت

کہیں تبتا دے ہفتہ کتاب ذکر کوی چہ مشتمل دے یہ دغہ عہود و باندے۔

رَسُولٌ تَنْكِيهِ دِيارَهُ دے تعظیم دے۔ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، یہ دے کہیں ہم تعظیم دے رسول

دے لیکن محکمیں پہ رسول کہیں تفخیم ذاتی و دے او یہ دے کہیں تفخیم اضافی دے۔

مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ یہ دے کہیں تفخیم علمی دے۔ تَبَيَّنَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا

الْكِتَابَ، فریق کہیں اثنا راہ دہ چہ بعض اہل کتاب و ایمان راہ دے و دیکہ عبد اللہ

بن سلام رضی اللہ عنہ۔ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ سبَّوْطِي وَتِلْكَ دے چہ دالفظ

یہ مقابل دے قیامت کہیں اکثر ذکر کیڑی او اتینا ہم کتاب یہ مقام دے صلاح کہیں

ذکر کیڑی۔ دے او تبتا کتاب تہ دے ہفتی علماء مدارسین مراد دی یا ہفتہ بتول

چہ دعوی کوی دے تمسک یہ کتاب باندے کہ علم لری او کہ تہ لری۔

وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَالُهُ فِي الْآخِرَةِ

اوپہ تحقیق سرے دوی پوہیدل چہ چا واخستو جادولرہ نویشته دکلرہ پہ اھرت کین

مِنْ خَلْقٍ قَلِيلٍ مَّا تَشَارَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ

میں خلق حصہ - اوخاٹا بد دے ہفتہ شہ چہ دوی خرچ کریدل پہ ہفتہ سارے مکتونہ نپل

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۲﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا

کہ دوی پوہیدل مے رنودا کار بہ تے نہ کولے او کہ چرے دوی ایمان راوے دے

سبب کہ پارہ دے نزل او شاتہ راتلو دے۔ گاتھم لایعلمون پہ دے کین تشبیہ
دے اہل علمودہ کسے علمہ امیا نوسرہ او مقول دے پتہ دے یعنی علم
نہ لری چہ داکتاب اللہ دے یا داچہ دا نبی صادق دے یا داچہ پہ دے کتاب
باندے عمل کول فرض دی۔

مگر پہ دے ایت کین یل تجرد دے او ذکر کبل حباثت دے دوی دے روستو
دے غور حولو دے کتاب اللہ تہ او پہ دے کین جواب دے دے دوی دے دویہ شیعہ پہ
رسالت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے چہ ہفتہ پہ بارہ دے سلیمان
علیہ السلام کین وکے یعنی دوی وکیل چہ سلیمان علیہ السلام ساحر و
بادشاہی دے ہفتہ پہ سحر سرہ چلیدالہ او تہ ہفتہ تہ نبی وایے او پہ انبیاء کین یے
شمارے نو دے نہ خو یودا خبرہ معلومہ شوعہ چہ تہ پہ عیقلہ حق نبی
نہ یے محکمہ چہ ساحر تہ نبی وایے او دویہ دما معلومہ شوعہ چہ تہ سحر تہ
کفر وایے او حال دا دے چہ داخو دے سلیمان علیہ السلام عمل وکے نو کتب
علم او عمل تہ کفر وایے دے رچے تہ مویر ستا نبوت تہ متو۔ او دے
شیعہ سبب دا وکے چہ دے سلیمان علیہ السلام پہ وخت کین علم دے سحر دیر
خورشوا نسی او جنی شیطان نو دے ہفتہ عملیات شروع کرل ہرکلمہ چہ سلیمان
علیہ السلام تہ معلومہ شوعہ نو ہفتہ شیاطین قید او پایتدا کرل او کتابوتہ دے
سحر یے تجل ضبط کرل او دے عیقل تخت دے لایے دفن کرل تو ہفتہ وخت چرچہ
دے سحر بندہ شولہ لیکن ہرکلمہ چہ ہفتہ دفات شونو شیاطینو ہفتہ کتابوتہ
لا او یستل او پہ ہفتہ سرہ یے خلقوتہ دھوکہ وکرہ چہ دے سلیمان علیہ السلام
بادشاہی پہ سحر باندے چلیدالہ او دے نبوت دے پارہ یے خلقوتہ اوکیل چہ

کہ ہفتہ کہ تخت کلا ندے کتا بونہ کہ سحر پراتہ وڈ چہ ہفتہ دوی را او بستل نو بیا
 کہ سحر چرچہ پہ یہود یا تو کین شروع شولہ اور تورات یے پرینود لو حاصل
 کہ جواب دادے چہ داخو تاسو پہ سلیمان علیہ السلام افتراء کریدہ ہفتہ سحر
 نہ وڈ کرے بلکہ پہ سحر باندے یے پابندی لکولے وہ او کتا بونہ کہ سحر یے
 بند کری وڈ یعنی ہفتہ حق نی او یا دشاہ وڈ بادشاہی کہ ہفتہ معجزاتہ وہ او
 ہفتہ کہ سحر نہ پاک وڈ محکہ چہ سحر کفر دے او انبیاء علیہم السلام کہ ہر
 کتا نہ او خاص طور کہ کفر نہ خو پورہ پاک دی۔ او قاسمی پہ تفسیر کین وٹیلی
 دی چہ مخکو یہود یا نو (شیطانا نو) مشہورہ کرے وہ چہ سلیمان علیہ السلام
 پہ آخری عمر کین مرتدا شوے وڈ او کہ بنا تو عبادت یے کولو او کہ ہفتہ دپارہ یے
 عبادت کا ہونہ جو رکری وڈ او کہ تورات (محرّف) پہ یو ولسم فصل کہ سقر الملوک
 دریم یا ب کین دی نو ہر کلمہ چہ عاقلانو کہ اہل کتا یو روستنودا افتراء اولیدلہ
 نو دوی او ٹیل چہ آمونر پہ کتا بو تو مقدس کین ہرہ خبرہ الہامی نہ دہ بلکہ
 بعض خبرے پہ دے کین پہ طریقہ کہ اہل تاریخ لیکے شوی دی (اظہار الحق کہ شیخ رحمۃ اللہ)
 زہ وایم۔ چہ کہ یہود یا نو دا وسوسے دے امت کین ہم را علی دی کہ دے امت
 جادوگر و تعویذ کروا وکود و والو ہم کتاب چہاپ کریدے چہ پہ ہفتہ کین
 دیر الفاظ شرکیہ کفریہ او مہمل دی او کہ ہفتہ نوم یے ایبنود لے کہ نقش سلیمانی
 یعنی دوی ہم پہ سلیمان علیہ السلام کہ شرک او سحر تہمت تری۔

فَاتَّبِعُوا ضَمِيرَهُ هَفَّةً كَسَانُو تَه راجع دے چہ فاعل کہ نینا وڈ پہ تیر شوی ایت
 کین۔ مراد کہ دینہ تا بعداری کول دی پہ درس و تدریس او عمل کولو سرہ پہ
 سحر باندے او طبری وٹیلی دی چہ اتباع نہ مراد فضیلت و رکول دی محکہ چہ
 شوک کہ یو شیخ اتباع کوی تو ہفتہ غورہ والے و رکوی۔ مَا تَتْلُوا الشَّيْطَانُ مَا تَتْلُوا
 تہ دے یعنی لوستلو بہ شیطانا نو۔ یا کہ تلو تہ دے یعنی شیطانا نو کہ ہفتہ تا بعداری
 کولہ۔ یا پہ معنی کہ تکتزب دے محکہ چہ کہ دے تہ روستو علی را علی دے یعنی
 دروغ وٹیل دی کہ شیطانا نو راغب۔ الشَّيْطَانُ پہ دے کین کہ مفسرینو دودہ
 اقوال دی اول قول دادے چہ مراد شیطانا نو انسی او جتی دواہ دی۔ دویم
 قول دادے چہ کہ دے تہ مراد صرف انسی شیطانا نو دی محکہ چہ لوستل او
 تعلیم و رکول انسانا تو تہ پیریان نشی کولے عادتہ بلکہ انسانا کورتی کین یو بل تہ
 تعلیم او تعلیم کوی دا قول قاسمی غورہ کریدے او ابن کثیر پہ روایت عوفی سرہ

مَا تَتْلُوَانَهُ مَرَادِ الْاَلَاتِ كَهْتِكْ تَكُورِ اُولُوْیَہِ اَوْ مَرَهُنَّ مَحِیْزِجَہِ ذَكَرَ اللّٰہُ تَعَالٰی تَہِ مَتَّعَ
 کوی مراد کپیدی اویہ تور ورو یا تو تو کین مراد دے تہ سحر دے حکمہ روستو
 جملہ دے تائید کوی۔ عَلٰی مُلْکِ سُلَیْمٰن عَلٰی پَخِیْلَہِ مَعْنٰی دے اَوْ تَتْلُوْا پَہِ مَعْنٰی دے
 دروغ و جو رولو دے یعنی دروغ و ٹیل دی پَہِ بَاد شَاہُی دے سَلِیْمَان عَلِیْہِ السَّلَام
 رَچَہِ دَا پَہِ سَحْر سُرَہِ چَلِیْرِی) یَا مُضَافِ پَتِ دے عَلٰی عَہْدِ مُلْکِ سُلَیْمٰن پَہِ
 زَمَانِہِ دَ بَاد شَاہُی دے سَلِیْمَان عَلِیْہِ السَّلَام کَیْن۔ یَا عَلٰی پَہِ مَعْنٰی دے فِی سُرَہِ دُ ابْنِ کَثِیْر
 اَوَّلِ تَوْجِیْہِ غُورَہِ کَپِیْدَہِ۔ یَا عَلٰی پَہِ مَعْنٰی دے مُقَابِلَہِ سُرَہِ اَوْ دُ مُلْکِ تَہِ مَرَادِ تَشْرِعِ
 اَوْتِیَوْتَ دے یعنی دوی پَہِ سَحْر سُرَہِ دے دُغَہِ دے شَرَعِ اَوْ تَبَوُّوْا مُقَابِلَہِ کُولَہِ (قُرطبی)
 اَو ابْنِ کَثِیْر دے حَسَن بَصْرِی تَہِ رَوَا یَت رَاوِ پَہِ دے چَہِ سَحْر دے دُغَہِ زَمَانِہِ تَہِ مَحْکَمِ
 ہَم مَوْجُود وُو لَکَہِ پَہِ زَمَانِہِ دے مَوْسٰی عَلِیْہِ السَّلَام کَیْن اَو پَہِ زَمَانِہِ دے صَالِح عَلِیْہِ السَّلَام
 کَیْن (سُورَہُ شَعْرَاءُ ۱۳۷) اَو پَہِ زَمَانِہِ دے شَعِیْب عَلِیْہِ السَّلَام کَیْن (سُورَہُ شَعْرَاءُ ۱۳۸)
 دَمَا کَفَرَ سُلَیْمٰن دَا تَصْرِیْحِ دَہِ پَہِ جَوَابِ سُرَہِ اَوْ صَفَآئِی بَیَا کُولِ دِی دے سَلِیْمَان عَلِیْہِ السَّلَام
 دے تُولُو کَفَرِ یَا تَو تَہِ اَوْ مَخَاصِ طُور دے سَحْر تَہِ۔ سَوَال :- دوی تَو نَسِیْتَ دے سَحْر ہُغَہِ تَہِ
 کَپَہِ وُو نَسِیْتَ دے کَفَرِی تَہِ وُو کَپَہِ جَوَاب :- دُغَہِ قَسَمِ سَحْر کَفَر وُو دے
 وَجَہِ پَہِ ہُغَہِ یَا دَا دے اَطْلَاقِ دے کَفَرِی اَو کَپَہِ جَوَاب :- مَحْکَمِ تَیْر شُولِ چَہِ دوی
 سَلِیْمَان عَلِیْہِ السَّلَام تَہِ سُرَہِ دے سَحْر تَہِ دے کَفَرِ اَوْ شَرِکِ نَسِیْتَ ہَم کَپَہِ وُو دے
 وَجَہِ تَہِ عَام لَفْظِ کَفَرِی تَہِ تَرِیْبَہِ نَفِی کَپَہِ۔ وَ لَکِنِ الشَّیْطٰنُ کَفَرُوْا پَہِ اسْتِعْمَالِ دے
 سَحْر اَو تَدْوِیْنِ اَوْ تَرِیْبِہِ دے ہُغَہِ سُرَہِ شَیْطَانِ اَوْ کَفَر کَوُو۔ یُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السَّحْرَ
 ضَمِیْر رَاجِعِ دے شَیْطٰنِ تَہِ اَوْ دَا جَمْلَہِ حَالِیَہِ دَہِ یَا دَوِیْمِ خَبَرِ دے دَپَارَہِ دے لَکِنِ
 یَا اسْتِیْنَا فِ دے۔ پَہِ دے کَیْن مَقْصِدِ بَیَانِ دے کَفَر دے هُغَوِی دے چَہِ تَعْلِیْمِ دے سَحْر
 دے دَپَارَہِ دے کَمْرَہِ کُولِ دے خَلَقُو۔

مُبَاحِثِ پَہِ بَارَہِ دے مَسْئَلِہِ دے سَحْر کَیْن :- اَوَّلِ مَحْثِ پَہِ بَارَہِ دے مَعْنٰی دے سَحْر
 کَیْن لُغَہُ اَوْ عَرَفَا۔ دَوِیْمِ مَحْثِ پَہِ بَارَہِ دے اَقْسَامُ مَوَدَّ سَحْر کَیْن۔ دَرِیْمِ مَحْثِ پَہِ بَارَہِ
 دے اَحْکَامُ مَوَدَّ سَحْر کَیْن۔ مَحْلُومِ مَحْثِ پَہِ بَارَہِ دے حَقِیْقَتِ سَحْر اَوْ دے تَاثِیْرِ دے ہُغَہِ کَیْن۔
 اَوَّلِ مَحْثِ :- مَادَہُ دے سَحْر (س ح ر) پَہِ قُرْآنِ کَیْن دَرِیْمِ شَہِیْدِہِ کَرْتَہِ دے کَرْدَہِ پَہِ
 شَہِیْدِہِ وُو جُو سُرَہِ۔ اَوَّلِ پَہِ مَعْنٰی دے اَرْوَلُو دے حَقِیْقَتِ تَہِ (سُورَہُ مُؤْمِنُوْنَ ۱۱۲)۔ دَوِیْمِ
 پَہِ مَعْنٰی دے جَادُو سُرَہِ پَہِ وَاقِعَہِ دے مَوْسٰی عَلِیْہِ السَّلَام کَیْن تَہِ دِیْرِشِ کَرْتَہِ رَاغِلِ
 دِی۔ دَرِیْمِ پَہِ مَعْنٰی دے جَادُو پَہِ بَارَہِ دے قُرْآنِ کَرِیْمِ کَیْن دے طَرَفِ دے مَتَا کَرِیْمُوْہِ دِیَارِ لَس

کرته - خلورم اتهام د طرف د متکریتونه په سحر سره د نور و رسولانوته (سورة شعراء
 ۱۵۸، سورة زاریات ۵۲) - یختم په معنی د وخت د پیشمندی (سورة قمر ۱۷۱، سورة
 العنکبوت ۱۸) - سورة زاریات ۱۸) - شپږم په معنی د دروغو (سورة هود ۸۱) - او
 قرطبی د دے نه معانی ذکر کړيدي - اوله معنی خدای (دهوکه وړکول) - دویمه معنی
 تر یخه (یو عضو د انسان) چه په هغه سره انسان خوراک او خبثتکام ته محتاج وی
 دامعنی په تفسیر د مسح واکین بعضی مفسرینو لیکل ده - دریمه معنی خفایه (پتول)
 خلورمه معنی صرف (اړول) - یختمه معنی مائیل کول - شپږمه معنی طریقه یا کلام
 چه باریک وی - اوومه معنی دروغ خائسته کول - اتمه معنی غیږونه په خیالاتو
 کین بدلول - نهمه معنی طرف د مرئی - لسمه معنی غذاء (خوراک) - یوولسمه معنی
 وخت د پیشمندی (روستودوه معانی په مفردات د راغب کین ذکر دی) -
 دویم بحث په اقسامو د سحر کین :- شاه عبدالعزیز په تفسیر
 فتح العزیز کین او ابن کثیر په تفسیر کین د رازی ته د سحر دیر اقسام نقل
 کړيدي - اول قسم سحر د کشد ایینو او کلد ایینو په زمانه د ابراهیم
 علیه السلام کین چه هغه په طریقه د مخاطبه کولو د ستور و ستر د او هغه مشهور
 دے په سحر یا بلی سره چه د هاروت ماروت نه اخستل شویدے او په دے
 باب کین کتاب دے د امام رازی (کتاب السرا المکتوم فی مخاطبة الشمس والجوهر)
 د دے کتاب د وجه نه بعضی اهل علمو هغه ته نسبت د کفر کړید او بعضو
 وئیل دی چه هغه د دے نه توبه و یستل ده او بعضو وئیل دی چه دایه په
 سبیله د اعتقاد سره نه و و لیکل (والله اعلم) - دویم قسم سحر د اصحاب الاوهام
 او نفوس قویه، او دے ته سحر تخلیق الوهم وئیل شی او ابن کثیر د دے تقسیم
 کړیدے دوه قسمونه اول احوال د نفوسو د کراماتو په طریقه سره
 او هغه ته سحر نشی وئیل کیدے لیکن هغه د خاوند د کرامت په اختیار کین
 نه وی - دویم احوال د مفسداتو لکه د جال او د هغه کسان چه مخالفت
 کوی د شریعت د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه او دے ته استدراج وئیل شی -
 دریم قسم استعانت په جناتو سره او دا حاصلیدی په لږ و اعمالو او اسانو عملونو
 د دمو توادلوکی کولو او دے ته عزائم او عمل تسخیر وئیل شی په دے جناتو
 کین بعضی مؤمنان وی او بعضی کافران وی ایمان والا اکثر په بنه کارونو کین
 کین مدد کوی او کافران په ناکاره کارونو کین مدد کوی - خلورم قسم سحر

تخیلات و نظریات کول او مفسرین و تئیل دی چه سحره فرعون ک سا حرات و دے قبیلہ نہ وو۔ یتم قسم سحر یہ استعمال ک پتوالا تو سوره لکه بعض مفسرین و تئیل دی چه سا حرات فرعون خیلے رسی او همسا کائے ک پارکتہ دے کپے وے او په نمرکیش یے اچولے وے تو هغه به خوریدالے۔ شپیم قسم سحر تیرنج دے چه به استعمال ک بعض دوا کا نوسره به خوراکو تو او مشروباتو کیش وی او په دے سوره عوامتد هوکے و رکوی لکه بعض منتریان په حان پورے یو قسم دوا او مری او بیا اور به لاس کیش راخلی او ته سوزیری۔ اودم قسم سحره انخلو لو ک زپرونو لکه یو انسان دعوی کوی ک علم ک اسم اعظم او ک تسخیر ک جئات او بل انسان کم عقل وی نو ک هغه دعوی ک وچه ته ک هغه زپه کیش ک اول انسان نه بیرا او رعب پیدا شی یا ک هغه سره یے محبت او عقیدت پیدا شی او دیتنه تنبله و تیلے شی۔
اتم قسم سحر جا دو کول دی په چغلئی کولو سوره په داسه باریکه طریقے سره چه کد و و منانو په مینج کیش جدائی راوی۔ نهم قسم سحر جا دودے کلا سونو ک صفائی او ک چالاکئی چه په هغه سره خلق په تعجب کیش و اچوی او دے ته سحر شعبده یا زنی و تیلے شی۔

این کثیر و تئیل دی چه په دے کیش بعض اقسام په سحر کیش ک معنی لغوی ک مناسب ک وچه ته داخل کپے لئویدی حکم چه په هغه کیش معنی ک پت والی او ک باریکئی وی اعظم کت مازع هغه و لایعنه لیر

شاه عبدالعزیز و تئیل دی چه سحره یهودیانو اکثر په استعانت ک ارواح شیطانیه او هغوی نومونه ذکر کول یا لوستل ک کلمات مهمله او تصویر ک صورتونو مرغوبه یا موهوبه وو لسا هه و لسا کت مازع هغه و لایعنه لیر

دریم بحث په یاره ک احکامو ک سحر کیش په اعتبار ک اختلاف اقسامو سوره ک دے په احکامو کیش هم اختلاف دے بعض کفر او شرک ک او بعض دے ته حرام دی۔ شاه عبدالعزیز په تفصیل سوره احکام داسه ذکر کپیدی چه اول قسم (سحر یا بلی) خالص کفر او محض شرک دے حکم چه په هغه کیش اول شرط عقیده ک علم ک ارواح و د ک زپه په خیر و باتدای ردیم عقیده ک قدرت نامہ ک هغوی په هر حقه یا تدا به دریم ک هغوی دے په کلمات شرکیه سوره لکه چه په دعا ک قمر کیش وائی ایها الملک الکریم و السلام الکریم و مرسول الرحمة و مرسول النعمه او په دعا ک عطار کیش و تیلے شی کل مما حصل لی من الخیر

فَهُوَ مِنْكَ وَكُلُّ مَا يَنْتَفِعُ مِنَ الشَّرِّ مَنَّى فَهُوَ مِنْكَ اودا رنگ طائی چہ آیتھا السید
الفاضل الناطق العالم بحقیقات الامور المصلح علی السرائر۔ اودا عقیدہ اودعا کائناتے
تول صریح کفر و شرک دے۔ اودویم قسم حکم ہے دا دے کہ مقصد یہ دے کہیں
جائز و صحیح وی لکھ اہلاک ک ظالم اوکا فراتو دا مباح دے اوکہ مقصد یہ دیکیں
غیر شرعی وی لکھ بنجھہ خاوند اجداد کول یا اہلاک ک بے گناہ نو دا حرام دے۔ او
دریم قسم یہ دے کہیں ہم صریح کفر لا زم پیری محکمہ چہ یہ دے قسم سحر کہیں عاجز
او تضرع کول لازمی ک پیری یا تو اگا برو تہ اوکھ غوی یہ نوم یا تہ دے قریانی
اوندر کولے شی اوکھ غوی ک حضور یہ محائے کہیں عطریات استعمالوی او
دا کارونہ ک شرک دی۔ اوکھ خلورم قسم حکم دا دے کہ دا قسم یہ مقابلہ ک معجزہ
کہیں کیبری لکھ سحر ک قرعوتیا نو یہ مقابلہ ک موسیٰ علیہ السلام کہیں نو دا کفر
دے یا یہ مقابلہ ک اولیاء اللہ کہیں وی یا چالہ دھوکہ ورکول اوکھ مال حاصل
یہ کہیں مقصد وی نو دا حرام دی اوچہ یہ دے کہیں تضرع کول وی پیری نو تہ
یا ذکر ک نومونہ ک غتا نو پیری نو وی سرہ ک دیر تعظیم تہ نو بیا کفر دے۔ او
پنجم قسم خو کفر او حرام تہ دے مگر ہفتہ وخت چہ فاسد غرض یہ ہفتہ سرہ
قصد کرے شی۔ او شپہر قسم یہ دے کہیں چہ مقصد غرض فاسد دی یعنی
خلق تہ دھوکہ ورکول وی اولہو لعب وی نو حرام دے۔ او اویم قسم دا ہم
حاصل پیری یہ ذکر ک نومونہ ک ارواح و شیا طین واد غوی تہ نذر تہ او قریانی
پیش کول او غالباً حبیب کارونہ کول لکھ بعض ک دوی تہ استعمال ک بول کوی
یا یہ لطفہ ک زنا سرہ تعویذ و تہ لیکی او ہفتہ سرہ تسخیر یا تفریق پیدا کوی او دا
تول کفر و شرک دے۔ او اتم قسم چغلی کول او دودہ کسانو یہ مینج کہیں خفگان
او دشمنی پیدا کول خو گناہ کیبری دے۔ او تہم قسم، دا قسم ہم شرک او کفر دے
محکمہ چہ استعانت یہ ارواح و شیا طین و سرہ کفر دے اوکہ دم اچول وی یہ الفاظ
مہملہ سرہ او توری پیدہ عقیدہ و سرہ گناہ تہ وی نو دا ہم گناہ دہ۔

او ہرچہ تعلیم او تعلم ک سحر دے نو یہ دے کہیں اختلاف دے ک علماؤ نو
بعض علماؤ و بیلی دی چہ دا مطلقاً کفر دے او بعض و بیلی دی چہ حرام دی
او مراد ک تعلیم تہ تعلیم دے دیارہ ک اغوا او ک گمراہ کولو ک خلق و غور قول و ستر
دے چہ دا حرام دی او ہرکلمہ چہ حلال او جائز ہے کبری رہتہ اقسام چہ یہ
ہفتہ کہیں شرک او کفر دے تو دا کفر و شرک اوارتاد ک لوا حکام ک مرتد بہ پیر جاری کیبری۔

ظاہر بحث پہ یا را کہ حقیقت کہ سحر او کہ تاثیر کہ ہے کتب دے
 کہ مراد کہ حقیقت کہ معنی او ماہیت وی تو کہ ہے نہ انکار نہ شی کید لے نو
 جہود اہل علم و بیلی دی چہ سحر امر خارق للعات دے (لما اشناک عادات نہ)
 چہ بشارت کیدی کہ شریرو خلقو نہ پہ کولو کہ خاص عملو تو کہ ہفتی سر۔ اولہ مراد
 کہ حقیقت نہ وجود حقیقی وی نو یہ دے کتب اختلاف دے۔ پہ تیز کہ معتزلو
 سحر صرف تخیل او وہی خیز دے حقیقی وجود نہ لری۔ او دلیل پیش کوی
 چہ کہ موسیٰ علیہ السلام پہ یا را کہ کتب راغلی دی یُخِيلُ الْيَهُودُ مِنْ سِحْرِهِمْ اَلَمْ تَسْمَعْ
 او سحر کہ لبید بن اعصم یہودی پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندا چہ پہ ہے
 کتب (پہ حدیث بخاری کتب) تخیل راغلی دے۔ او اہل سنت والجماعت و بیلی
 دی چہ کہ سحر حقیقت شتہ او اللہ تعالیٰ کہ ہے کہ استعمال پہ وخت کتب ہفتہ خیز
 (اثر) پیدا کوی چہ اللہ تعالیٰ ہے او غواری او اثبات کہ تاثیر کہ یا را کہ دلیل پہ دے
 ایت کتب مَا يُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَرَوْحِهِ وَمَا هُمْ بِضَآئِرِينَ بِهِ مِنْ اَحَدٍ
 اِلَّا يَأْتِيَنَّ الْاَلْو۔ او مَا يَصْرِفُهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ دَاثِلٌ دَلَالَتِ كَوِي پہ ثبوت کہ تاثیر کہ
 سحر باندا او ہر چہ پہ ایت کہ سورۃ طہ او حدیث لبید کتب کہ کہ تخیل دے نو
 کہ ہے دوہ جوابو نہ دی۔ اول داچہ تاثیر خیالی خاص دے پہ انبیاء علیہم السلام
 پورے پہ ہفتی باندا تاثیر عقلی نہ واقع کیدی۔ دویم جواب چہ مخکس
 ثابتہ شہ چہ ہفتہ خو ہم بوقسم کہ سحر دے او تفصیل کہ قرطبی ذکر کر پید۔
 سوال :- ہر کہ چہ احرام دے نو تاثیر ولے کوی ؟۔ جواب :- حرام کیدال
 حکم تشریعی دے او اثر کول امر تکوینی دے لکہ یوانسان حرام خوراک او خوری
 نو پہ ہے سحر مریخی خافا لیکن ہفتہ خو حلال نہ وی۔

وَمَا اَنْزَلَ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ بِبَآئِلٍ هٰرُوْتَ وَ مَارُوْتَ، پہ دے کتب جواب دے کہ دے
 شہ کہ یہودی نو ہر کہ چہ مخکس او بیلی شو چہ سحر کفر دے نو یہودی نو اعتراض
 او کہو چہ سحر خو پہ واسطہ کہ ملائیکو (ہاروت او ماروت) سرہ نازل کرے
 شوے علم دے او نازل کرے شوے کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ شرعاً جائز وی او
 دانی دیتہ کفر وائی نو دانی حق نشی کیدے چہ کہ علم منزلہ نہ خلاف کوی ؟
 حاصل کہ جواب دادے چہ داملائیک نہ وؤ بلکہ عام سری یا شیطانان وؤ
 (لکہ چہ پہ دے زمانہ کتب بعض مشرکان او بدعتیان کہ ناکارہ شخص پہ کلام
 سرہ دلیل او بیسی او کمان کوی چہ ہفتہ نیک سرے وؤ او کہ ہفتہ خبرہ دلیل کندی)

یا داچہ دغہ ملائیک دی او یہ سحر سرہ دوی نازل شوی وؤ لیکن کدے دیا پر
چہ یہ خلقو باندے ابتلاء اوکری او خلقوتہ تمیز اوکری د سحر او معجزے
لیکن دغہ خلقو ترینہ غلطہ فائدہ و احتستله او هغه سحر یہ یہود یا تو کتب
مشهور شوا و تفصیل یے روستو ذکر کیدی۔

فائدہ :- یہ دے ایت کتب دیر احتمالات دی او هغه مفسرینو تہوں یا بعض
ذکر کیدی د هغه تفصیل دا دے، اول قسم احتمالات پہ لفظ ک ما او عطف
د هغه کتب۔ ما موصولہ دے یا نافیہ دے اوچہ موصولہ شی نو معطوف دے
پہ ما تثلوا باندے یا یہ السحر باندے بنا پہ اول باندے معنی دادہ چہ دے
یہود یا تو تابعداری اوکری د هغه چہ لوستلو شیطانوا و دارنگک تابعداری یے اوکری
د هغه چہ نازل شوے وؤ یہ دودہ ملکینو باندے۔ او بنا پہ دویم باندے معنی دا
شوہ چہ دوی تعلیم و رکوؤ خلقوتہ د سحر او دارنگک د هغه چہ نازل شوی وؤ
پہ ملکینو باندے۔ سوال :- عطف مغایرت غواری نوچہ اول سحر وؤ نو دویم
خہ شیز وؤ :- جواب :- د عطف د پارہ مغایرت من وجہ ہم پورہ دے یعنی اول
یو قسم سحر وؤ او دویم بل قسم سحر وؤ دویم تہ اگرچہ پہ ایت کتب سحر
تہ دے وئیلے شوے لیکن نسبت د تفریق بین الزوجین او د ضرر دلالت کوی
چہ سحر دے دارنگک اجماع د مفسرینو دہ چہ دغہ منزل ہم سحر وؤ۔
او هر کله چہ ما نافیہ شی نو معطوف دگہ ما کفر سلیمان باندے او قرطبی
دا قول اصح او غورہ کر حوالے دے او یہ دے کتب رد دے یہ یہود یا تو باندے
چہ هغوی نسبت د سحر یا بلی کوؤ دودہ ملائیکوتہ چہ جبرائیل او میکائیل وؤ
لکہ چہ نسبت یے کوؤ سلیمان علیہ السلام تہ نواللہ تعالیٰ د دواہ و تنفی او کرلہ
پہ دے توجیہ الوسی دیر رد کیدی۔ او دویم قسم احتمالات پہ اتزل کتب
دی هغه دودہ دی ۱۔ اتزل پہ معنی حقیقی سرہ یعنی اتزال د آسمان تہ پہ
طریقہ دوحی سرہ ۲۔ اتزل پہ معنی د تعلیم و رکوؤ سرہ لکہ چہ د اتزال
نسبت او شی امت تہ (سورۃ العمران ۸۷)۔ یہ دیکش اول احتمال غورہ دے
او دویم قسم احتمالات پہ مصداق د ملکین کتب دی او هغه درے دی۔ ۱۔ مراد
کدینہ ملائیک دی ہاروت او ماروت یے تو مونہ وؤ ۲۔ مراد کدے تہ
جبرائیل او میکائیل علیہما السلام وؤ پہ احتمال د ما نافیہ سرہ۔ ۳۔ مراد ک
دے تہ دودہ سری زمینداران بد معاشان وؤ او ملکین ورتہ وئیلے کیدال پہ

اعتبار کے صلاحیت کے ہجری پہ گمان کے خلق و کین یا پہ بل قراءت کین ملکین
 (مشران یا یاد شاہان) پہ زیر کے لام سرے راغے دے او دا توجیہ پہ احتمال کے
 انزال چہ پہ معنی کے تعلیم سرے وی۔ او اول احتمال او دریم احتمال
 بنا دی پہ ما موصولہ باندے۔ ثلوث قسم احتمالات پہ لفظ ہاروت او ماروت
 کین دی او ہجہ ہم درے دی۔ دا بدل دے کے ملکین تہ چہ پہ معنی کے دوسرے
 نوموتہ دی کے ملائیکو بدل دے کے ملکین تہ چہ پہ معنی کے دوسرے
 دے او نوموتہ کے سر و یا بادشاہان نوو بدل دے کے الشیاطین تہ پہ روکن
 الشیاطین کفر و کین او دا نوموتہ دی کے شیاطین او ابدال کے تثنیہ کے جمع تہ
 جائز دے۔ ناول دواہر احتمالوتہ بنا دی پہ ما موصولہ باندے او آخری
 احتمال بنا دے یہ ما ثانیہ باندے او یہ عبارت کین تقدیم او تاخیر دے
 یعنی وَمَا كَفَرُ شَيْطَانٍ وَمَا أَتَزَلْ عَلَى الْمَلَائِكِينَ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا هَارُوتَ
 وَمَارُوتَ يَعْلَمُونَ النَّاسَ السَّحَرِ۔ او تھم قسم احتمالات دی پہ وَمَا يَعْلَمُونَ
 مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ کین او پہ دے کین ہم درے
 احتمالات دی۔ ضمیر کے مَا يَعْلَمُونَ او يَقُولَا راجع دے ملکین تہ او مراد کے ہجہ تہ
 ملائیک دی یعنی ہاروت او ماروت نو معنی داشوہ چہ دے ملائیکو تعلیم
 کے سحر ہیجانہ تہ و رکو و تر دے چہ اول بہ یے پہ طور کے نصیحت سرے او ٹیل
 چہ یقیناً مونہ کے طرف کے اللہ تعالیٰ تہ پہ تاسو باندے امتحان یو نو کفر مہ کوئی
 پہ عقیدہ سائلو پہ سحر باندے یا پہ عمل کو لو سرے پہ ہجہ یعنی کے سحر او
 کفر تہ بہ یے پورہ منع او کفر۔ سوال :- کے ملائیکو کے شان تہ خود تعلیم کے سحر
 بعید دے ؟۔ جواب :- قاضی عیاض پہ شفاء کین و بیلی دی چہ دا تعلیم کے
 انذار دے یعنی تعلیم یے و رکو و سرے کے ویرہ و لو کے ہجہ کے عقیدہ او کے عمل تہ
 او شاہ عبد العزیز و بیلی دی چہ دا تعلیم کے طرف کے ملکیتوتہ و خو پہ طریقہ
 کے انذار و رکو و سرے لیکن کے اورید و نکو پہ نیز پہ طریقہ کے تعلم و لکہ چہ
 یو فقیہ او وائی چہ چا دوسرے روپی کے یو روپی پہ عوض کین و اخستلے نو دے
 ربو (سود) او کفر لیکن کلہ چہ یو اورید و نکے داسے واری تو پہ ہجہ باندے عمل
 شروع کری تو پہ دے کین گناہ کے استناد پیشہ گناہ کے اورید و نکے دے۔
 دوم احتمال دا دے چہ ضمیروتہ کے تثنیہ راجع دی ہاروت او ماروت تہ او ہجہ
 نوموتہ کے بد معاشران نو سر و و۔ دریم احتمال دا دے چہ ضمیروتہ راجع دی

هاروت اوماروت ته او هغه نومونه کي شیطانا نودی او په دے دواړه احتمالا توکس بیا په
 انکما تھن فتنه کیں دوه احتمالونه دی اول داچه دا په معنی کي مَقْتُولُونَ دے
 یعنی مونږ باندے ډیر از میشتو ته او تجربه کرے شوی دی نو کي کَلَّا تَکْفُرُ معنی
 داشوه چه انکار مه کوه زمونږ کي تاثیر کي عمل نه نو دا ترغیب دے تعلّم کي
 سحر ته. دویم داچه دا په طریقہ کي استفهام دے ایا مونږ په فتنه او کسرا هڅی
 کیں غور زیږدالی یو؟ نو کَلَّا تَکْفُرُ یعنی کفر زمونږ پشان مه کوه دا استفهام
 زجری و و مقصد په دے کیں ترغیب بلیغ دے ایزده کولو کي سحر ته۔
 فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَرَوْحِهِ په دے کیں دوه احتمالونه دی
 اول داچه دا معطوف کي په واتبعوا باندے دویم داچه دا مستقل کلام کي او هم لفظ پتہ دے
 یعنی قَهْمٌ يَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا ضمیر راجع دے ملکین ته یا هاروت اوماروت ته
 یا دواړو قسمونو کي سحر ته چه په (السحرا وما انزل) کیں ذکر دی۔ تعلّم
 ایزده کولو ته وئیلے شی او په دے ایزده کولو کیں اختیار کي استاد ته وی نو
 په دے کار کي هغه خلقو کیں په ملائیکو باندے اعتراض نیشته دے۔
 مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ، عملیات کي سحر کي ډیر و کارونو کي پاره دی لیکن ډیر نا کار په
 هغه کیں کي شیخے خاوند تفریق دے چه داسپ دے کي ډیر و مفاسد او دارنگ
 په حدیث کي مسلم کیں ثابت دی (أورد حدیث دے) "چه ابلیس کي هغه شیطان
 سره ډیر محبت کوی چه کي شیخے خاوند په مینج کیں جدائی پیدا کوی۔ او په
 دے تفریق کیں دوه توجیحات دی۔ اوله توجیه تفریق عرفی تکوینی یعنی
 دوی په داسے عمل کي سحر او کړوچه کي شیخے خاوند په مینج کیں په بغض نفرت
 او دشمنی پیدا شوه نو خاوند په شیخے له طلاق ورکړو۔ دویمه توجیه تفریق
 شرعی، یعنی کي سحر په عمل کولو سره سر په یا شیخه په کافر شرا و شیخه خاوند
 کیں چه یو تن کافر شی نو نکاح یے مات شی۔ وَمَا هُمْ بِضَآئِرٍ بِهِ مِنْ
 أَحَدٍ إِلَّا بِذَنْ اللَّهِ، په دے جمله کیں دوه مقصودونه دی اول خو جواب
 کي سوال دے چه هر کله مخکیں جمله کیں ثابت شوه چه په سحر سره تفریق
 رائج نو معلومه شوه چه سحر پخپله تاثیر کوی او دویم مقصد په دیکیں
 تسلی و رکول دی مؤمنانو ته چه هر کله یهودیان په سحر سره په جدائی
 پیدا کولو قدرت لری نو کیداے شی چه هغوی په دے سحر سره د نبی صلی الله
 علیه وسلم او کي هغه کي صحابو په مینج یا کي صحابو په کورنئ کیں دارنگ

د نور و مؤیدینو پہ خلاف کتب سحر و تنہ اوکری اوکھغوی پہ متبع کتب اختلاف
د شمتی او نفرت پیدا شی یا هغوی هلاک شی نو داوهم یے رد کرو چه تاثیر د
سحر پہ اختیار د الله تعالیٰ کتب دے نو الله تعالیٰ بہ مؤمنان د ساحراتو د فساد نہ
یے ساقی هان د هغه مجاؤ د پاسرہ پہ شرع کتب مختلف طریقے بنو دے شویدی۔
الایاذن الله سوال :- اذن دلالت کوی پہ رضا باندا یے نو ایاذن الله تعالیٰ پہ سحر
باندا یے رضا دے ؟ جواب :- اذن پہ قرآن کتب پنحویشست کرتہ ذکر دے اوک
هغه آتہ معانی دی (۱) پہ معنی د نصرت او مدد سرہ (سورة بقرہ ۲۵۵) (۲) پہ معنی
د اجازت و رکولو (سورة بقرہ ۲۵۵) (۳) پہ معنی د قدرت او اختیار سرہ (سورة
العمران ۷۵) (۴) پہ معنی د تقدیر الہی سرہ (سورة العمران ۷۵) (۵) پہ معنی د
رضا سرہ (سورة نساء ۷۵) (۶) پہ معنی د تسخیر الہی سرہ (سورة سبا ۷۵) (۷) پہ معنی
د امر تشریحی سرہ (سورة حشر ۷۵) (۸) پہ معنی د امر تکوینی سرہ پہ دے آیت کتب
اوک دے نہ تعبیر کیری پہ تخیلہ سرہ۔

وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ، پہ دے جملہ کتب تعمیم د روستو د تخصیص
نہ یعنی د تعلم د سحر نہ علاوہ نورہم مضراو بے نفع علمو نہ دوی ایزدہ کوی۔
پہ ضمیر د ہم کتب اشارہ دہ چه کوم خیر صرف دوی تہ ضرر و رکوی اگر چه بل
چا تہ ضرر تہ و رکوی یا بل چا تہ نفع و رکوی او دوی تہ نفع تہ و رکوی نو هغه
ایزدہ کول خو د عاقلانو کار نہ دے او دوی داسے کول۔ تفسیر فتح العزیز کتب
لیکلی دی چه ہر علم خوقی نفسا بدکار نہ دے لیکن پہ یو د درے وجو سرہ
هغه مذموم اوکری۔ اولہ وجہ، چه نقصانات یے دیروی او منافع یے کم دی
لکہ علم د سحر او د نحو موچه د هغه د وجے اکثر انسانانو نظر او توجہ د الله تعالیٰ نہ
منقطع شی او شرک طرف تہ نزد دے شی دارنگ علم د فلسفے او سائنس چه
اکثریت د هغوی صرف اسباب پیڑنی او مالک د اسبابو چه الله تعالیٰ دے هغه تہ
هیچ توجہ نہ کوی۔ دویمہ وجہ، بعض د علمو نو تہ داسے وی چه د انسانانو
د استعداد تہ بھر وی نوک وجے د عدم استعداد تہ هغه د انسان د گمراہی د
پارہ سبب اوکری او دے قسم تہ علم د تاریخ د مشاجرات صحابہ رضی اللہ عنہم
(جنگونہ او اختلافات د هغوی) او علم تصوف او بحثو تہ کول پہ مسئلہ د قضا
او تقدیر کتب وئیلے شی۔ دریمہ وجہ پہ علومو شرعیو کتب یے محایہ تعمق
کول او پہ هغه کتب اقراط تقریط کول لکہ پہ علم غییدہ او توحید کتب فلسفیا تولہ

دخل و رکول او پیه علم فقه کتب حیوا و روایات نادره ک فتا و و ته توجه کرل او
 په علم تاریخ او قصص انبیاء علیهم السلام کتب د یهود و دروغ قصص او روایات
 د روا قضوا و شیعه کا تو خلط کول او هیڅ نه توجه و رکول نو پیه داسه علم و نو کتب
 فائده کمه وی او نقصانات پکې د پیر وی داسه اشتغال د یهودیا نوسوه مشابیه
 کول دی - تنبیه :- د دے ایت په تفسیر کتب بعض مفسرینو او مؤرخینو قصه د
 هاروت ماروت ذکر کړیده چه دوی الله تعالی زمکه ته را کوز کړی و و او سحر یی
 ورته یهودی و و او دوی ته یی شکل د انسانانو ورکړی و و او شهوت یی هم
 ورته ورکړی و و نو دوی عاشقان شول په زهره بنجه بانده او هیڅ د دوی د
 مطلب پوره کولو د پاره شرط او لکولو چه عبادت د بت او کړی یا شراب او خپکلی
 یا قتل د یو نفس او کړی نو دوی د هغه شرط او منلو او شراب یی او خپکلی نو
 په تشه کتب یی بت ته سجده او کړه سړی هم قتل کړ او بیا یی د هغه سره
 زنا او کړله په دغه حال کتب هغه د دوی ته اسم اعظم ایږده کړو د هغه په وجه
 د هغه نه زهره ستورې جوړ شو او آسمان ته او خپژول شوه او هاروت ماروت
 ته الله تعالی اختیار و رکړو په مینج د عذاب د دنیا او د عذاب د آخرت کتب نو
 دوی د تیوی عذاب خویش کړو نو پېر هغه د ویستو ته او یزان کړی شول په کوڅی
 د یابل کتب او پیه دغه حال کتب یی هم خلقو ته سحر ایږده کولو - او د دوی د
 ملاقات په پاره کتب حاکم او بیهقی او ابن المنذر د اوزاعی ته هم روایات ذکر
 کړیدی په زما ته د صحابه کرامو او د تابعینو کتب او دغه قصه او روایات امام
 احمد او ابن جریر او ابن ابی حاتم او حازن و غیره ذکر کړی دی الوسی په
 روح المعانی کتب وئیلی دی چه د دے مختلف سند و ته شه د پاسه شل دی
 لیکن محققینو مفسرینو د دے قصه رد کړیده بله قاضی عیاض په شفاء کتب لیکلی
 دی چه د دے قصه نه هېڅ په ضعیف یا په صحیح سند سره د رسول الله صلی الله
 علیه وسلم نه نقل ثابت نه دے ۱ ابو حیان البحر المحیط کتب وئیلی دی چه
 د دے ټولے قصه نه هېڅ شیز ثابت نه دے ۲ حازن په تفسیر کتب وئیلی دی
 چه دا اخبار اختله شوی دے د یهودیا نو ته او د هغوی افتراء کاته په انبیاء او پیه
 ملائیکو بانده مشهور دے دی ۳ ابن کثیر وئیلی دی چه حق ته نزد د خبره
 داده چه دا روایت د ابن عمر دے د کعب الاخبار ته او کعب نقل کو و د کتابو
 د بنی اسرائیلو ته (او بخاری وئیلی دی چه د کعب په روایا تو کتب دیر دروغ راغلی دی)

اوپہ دے کہیں حدیث مرفوع صحیح متصل الاستاد ترمذی صلی اللہ علیہ وسلم پورے
 نیشہ یعنی روایات یکیش نیشہ لیکن شہ مرفوع نہ دی اوغہ مرفوع دی خو صحیح
 نہ دی اوغہ مرفوع صحیح دی لیکن سنداونہ یے متقطع دی ہ امام رازی یہ
 تفسیر کہیں وئیلی دی چہ داروایات قاسد مردود غیر مقبول دی او دشہاب
 عراقی نہ یے تصریح نقل کریدہ چہ دہاروت ماروت پہ بارہ کہیں شوک داسے
 عقیدہ ساتی چہ دوی ملائیک دی اوپہ دغہ (ذکر شوی) گناہونو کہیں دزہرہ
 سرہ دوی لہ عذاب و رکبید لے شی تو داشتخص کا قربا اللہ العظیم دے اورازی
 قرطبی اوخازن او صاحب دفتح العزیز وغیرہ دے قصے دے ابطال فی نفسہا
 دپارہ شپیر وی ذکر کریدی۔ اولہ وجہ عصمت دے ملائیکو تلوپہ اجماع اوپہ
 صریح نصوص سرہ ثابت دے (انبیاء ص ۷۱، سورہ تحریم ص ۱۱) او نورایا توتہ
 چہ یہ ہجہ کہیں صفات دے ملائیکو ذکر دی) تو دے نصوصوپہ مقابلہ کہیں ہجہ
 ثابت حدیث نیشہ۔ دویمہ وجہ چہ دوی پہ عذاب کہیں مبتلا دی تو دغہ
 وخت دوی تہ شہ رنگ فرصت ملا ویری چہ خلقتوتہ دے سحر تعلیم و رکری۔
 دریمہ وجہ عقل تہ متی چہ بدکارہ ہجہ دے یہ اسم اعظم سرہ اسمان تہ
 اونچائی او دہجہ تہ ستورے رنپا والا جو رشی۔ خلورہ وجہ یا دہ چہ یہ تاریخ
 اونچکنو کتا بنو کہیں ثابت دہ چہ زہرہ غتہ ستورے دے دے او ستوروتہ چہ
 مخکش دے دم علیہ السلام تہ پیدا کرے شوی وؤ۔ ہجہ وجہ یہ دے قصہ کہیں
 وئیلے شوی دی چہ اللہ تعالیٰ دوی تہ اوئیل چہ زہ تاسوتہ شہوت درکرم
 نوضوریہ ستاسوتہ گناہوتہ کیری او دوی وزتہ اوئیل چہ زمونہ بیاہم
 ہجہ گناہ یہ تہ کیری تو دوی تکذیب او تھیل دے اللہ تعالیٰ اوکرو۔ شپیرہ وجہ
 قرآن کریم پہ ظاہری نص کہیں دے قصہ پہ ہجہ حصہ بات دے دلالت تہ کوی
 او قرآن پہ تفسیر کہیں دے روایا توتہ ہجہ حاجت نہ لری۔

سوال :- ابن حجر پہ المسند فی الذب عن المستد اکبیر اوسیوطی دے
 روایا توتہ قصہ دہاروت ماروت تصحیح کریدہ او وئیلی دی چہ دے کویر سنداونہ
 دی نو دلالت کوی چہ دے شہ اصل او صحت شہ دے ۶۔

جواب :- (۱) دے ابن کثیر تہ مخکش نقل اوکری شہ چہ یہ دے کہیں حدیث چہ
 صحیح او مرفوع او متصل الاستاد وی نیشہ یہ ہر یوسند باندا دے عدم صحت
 یا عدم رفع یا دے انقطاع اعتراض دے او دے صریح قرآنی نصوصوتہ ہم داروایا توتہ

مخالف دی (۲) آلوسی و ثیلی دی کہ سند دتہ صحیح شی لیکن روایت باطل دے یہ
 حقہ وجوہ سورہ چہ محکمتیں تیر شویدی او بطلان دی روایت فی تقسمہ مناقات
 نہ لری کہ صحت کہ سند سورہ یعنی یو واقعہ اسرائیلی وی لیکن سند کہ نقل ہے
 صحیح وی تو یہ دغہ سند سورہ صحت او یقین یہ دغہ واقعہ یا تدا تہ حاصلیری
 او کو مو تفسیر و توجہ کہ دے تا ویلات کزیدی او دا واقعہ ہے حمل کریدیا یہ
 رموز او یہ اشارات تو باندے نو کہ مغوی دا طریقہ ہم فاسد دہ محکہ چہ اول رموز
 او اشارات کہ مقام تفسیر تہ خارج دی، دویم دا چہ ہر کلمہ قصہ صحیح نہ دہ نو کہ ہف
 نہ رموز او اشارات راویستل ہم صحیح تہ دی لکہ چہ تخم فاسد وی تو کہ ہف نہ
 تخہ رنگ صحیح بو تہ راوتلے شی؟ (ہذا ما عندی واللہ اعلم بالصواب)۔

قائدہ:- لفظ کہ قَتْلُہ او مادہ کہ هَفَ یہ قرآن کتب شیعیتہ کرتہ واقع دہ اولفظ
 قَتْلُہ دیرش کرتہ راغلے دے او کہ هَفَ دیر وجوہ دی بعض کہ هَفَ تہ سیوطی
 یہ اتقان صیغہ کتب ذکر کرے دی۔ اولہ وجہ یہ معنی کہ شرک سورہ (سورہ
 انفال ۱۳۶)۔ دویمہ یہ معنی کہ اضلال (گمراہ کول) (سورہ العمران ۷۰) دریمہ
 یہ معنی کہ قتل (سورہ نساء ۱۳۶)۔ خلورمہ یہ معنی کہ اربوہ حق تہ (سورہ مائدہ ۳۳)
 پنجمہ یہ معنی کہ گمراہی سورہ (سورہ مائدہ ۱۳۶)۔ شپارمہ معنی کہ عذر او بہانہ
 کول (سورہ انفال ۱۳۶)۔ اوومہ یہ معنی کہ قضاء سورہ (سورہ اعراف ۵۷)۔

اتمہ یہ معنی کہ گناہ سورہ (سورہ توبہ ۱۳۶)۔ تہمہ یہ معنی کہ مرض سورہ (سورہ
 توبہ ۱۳۶)۔ لسمہ یہ معنی کہ عبرت سورہ (سورہ یونس ۵۷)۔ یوولسمہ یہ معنی
 کہ امتحان سورہ (سورہ نور ۱۳۶)۔ دولسمہ یہ معنی کہ عذاب سورہ (سورہ عنکبوت ۱۳۶)۔
 دیارلسمہ یہ معنی کہ سوز و لوسورہ (سورہ ذاریات ۱۳۶)۔ خوارلسمہ یہ معنی
 کہ جنون سورہ (سورہ قلم ۱۳۶)۔ رداخو سیوطی ذکر کریدی)۔ او پچلسمہ یہ معنی
 کہ بدعت سورہ (سورہ نور ۱۳۶)۔ او شپارلسمہ یہ معنی کہ دین نہ اربوہ یہ زور
 یا یہ دھوکے سورہ (سورہ بقرہ ۱۳۶)۔ او اولسمہ یہ معنی کہ فساد او ورائی کول
 (سورہ توبہ ۱۳۶)۔ نو دلتہ قَتْلُہ یہ معنی کہ امتحان دے کہ نور و خلقوہ پارہ۔

وَلَقَدْ عَلَّمُوا الْكِتَابَ مَا لَمْ يَكُنْ فِي الْاُخِرَةِ مِنْ تَحْلَاقٍ، یعنی کہ دوی مشغولیت
 یہ دغہ ضروری علم و توبان دے کہ وجہ کہ ناپہی تہ نہ وڈ بلکہ یتہ عالمان
 وڈ او پوہیدل چہ کہ دے سورہ ثواب کہ آخرت برپا دیری یعنی باطل
 علمونہ دی۔ اَشْرَیہ ضمیر راجع دے سحر تہ یا مایضُرُّہُمْ وَلَا يَنْفَعُہُمْ تہ

وَاتَّقُوا كَثُوبَهِ مَنْ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ

او شان میں سے (دشمن اور عداوت) تو خدا کا بدلہ دے۔ طریق دالہ تعالیٰ نہ غور دے۔

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

کہ دوی پوہیدے۔ اے ایمان والو

اور اشرار نہ مراد طلب اور محبت کے دے۔ محاذی مطلق حصے اور برے تہ
وہیلے شی لیکن اکثر استعمال ہے یہ حصہ کے خیر کیں دی اوپہ معنی کے دنیا
یہ سورۃ توبہ کے کیں دے اوپہ معنی کے دے آخرت یہ سورۃ بقرہ اور سورۃ
ال عمران کے کیں دے۔

وَلَيْتُمْ مَا شَرَّ دَايَةٍ أَنْفُسُهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ، داجملہ معطوف دے یہ لَقَدْ
عَلِمُوا بَانَ دے یہ کَمِنْ اَشْكَاةٍ بَانَ دے معطوف تہ دے اوپہ دے سرۃ دہ
سوالونہ دفع شول اول سوال :- چہ لَيْتُمْ مَا شَرَّ دَايَةٍ اہ جملہ انشائیہ دے تو
شہ رنگ عطف شہ یہ جملہ خبریہ بَانَ دے چہ کَمِنْ اَشْكَاةٍ دے ۹۔
حاصل جواب دادے چہ دایہ لَقَدْ عَلِمُوا اہ بَانَ دے عطف دے اوہہ دے دلام
قسمیہ دے چہ تہ جملہ انشائیہ دے۔ دویم سوال :- چہ دَلَّوْا يَعْلَمُونَ
دَلَّوْا عَلِمُوا سرۃ منافات دے محکہ چہ لَقَدْ عَلِمُوا کیں دے دوی دیا اثبات
دے علم دے اوکو دَلَّوْا يَعْلَمُونَ کیں نفی دے علم دے ۹ حاصل جواب دادے چہ
اثبات دے یو علم دے چہ مضمون دے کَمِنْ اَشْكَاةٍ دے اونفی دے بل علم دے چہ
ہوہ نا کارہ والے دے خرج کولو دے خیل عحا تو تو (عمرو نو او مالوتو) دے یہ
بدل دے ہوہ مضر علمو تو کیں - سوال :- لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ دلالت کوی یہ
نفی دے علم دے دوی بَانَ دے او لَقَدْ عَلِمُوا دلالت کوی یہ اثبات دے علم دے دوی
بَانَ دے ۹ جواب :- (۱) محکس تیر شو چہ اثبات دے یو علم او نفی دے بل علم دے
تو منافات نیشہ او دے پشان بل جواب :- (۲) یہ لَقَدْ عَلِمُوا کیں اثبات
دے علم اجمالی دے یا علم حصولی او یہ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ کیں نفی دے علم تفصیلی
او علم بالمشاہدہ دے۔ جواب :- (۳) لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ کیں نفی دے علم یہ
اعتبار دے ترک عمل دے۔

مئلہ یہ دے ایت کیں ترغیب دے توبہ کولو دے محکس کنا ہو تو تہ یہ ذکر
دے دہ شرط و سرۃ۔ اول شرط ایمان حقیقی چہ یہ ہے کیں ایمان یہ قرآن او

لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا

مہ دایئ لفظ راعنا او دایئ انظرنا او اورئ یہ قبولیت ساری

وَبَلَّغْ كُفْرَيْنَ عَنِ ابْنِ اِلِيْمَ مَا يُوَدُّ الَّذِيْنَ

او دپارہ دکافرانو عذاب دروناک دے۔ نہ غولری کافران

یہ آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم باندہ ہم داخل دے۔ دویم شرط تقویٰ دے چہ یہ ہفتہ کبش خان بچ کول دھر کفر او شرک تہ او د سحر او د مضر علومو تہ داخل دی۔ کمثویہ دالامرا بتدائیہ دے او جواب کے شرط پتہ دے (لَا تُبَيِّنُوا) او جملہ اسمیہ ہے یہ خانے دھلے قعلیہ کبش ذکر کرہ دپارہ دافا دے دثبات او استقرار کمثویہ مصدر یہ وزن د مفعول پہ معنی دتواب او جزاء خیر دے۔ خانہ داضیغہ دتفضیل نہ دہ بلکہ دبیان د نفیس خیریت دپارہ دے۔ کوکائو یعلمون جزاء دے پتہ دہ (لَا تُنَوِّلُوا)۔

بلکہ ربط دتفکیش سرہ دادے چہ یہودیانوپہ مؤمنانوکبش سحر او غلط علموتہ خورول توداسے دوی ناکارہ کلمہ ہم پہ ہغوی کبش خوروی۔ بل داچہ ایمان دسحر نہ منع کول کوی نو دارنگ د راعنا تہ ہم منع کول کوی۔ او یہ دے کبش خطاب دے مؤمنانوتہ پہ اعتبار دظاہر سرہ لیکن مقصد پکبش زجر دے یہودیانوتہ او د ہغوی دشیخہ جواب تہ اشارہ دہ تفصیل دہے دادے چہ ہر کلمہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مدایتہ تہ ہجرت او کپرو او یہودیان دہقہ مجلس تہ راتل تودہقہ دخیرو پہ مینج کبش بہ یوکس ہغوی تہ اواز او کپرو (راعنا) ظاہری معنی ہے دادہ چہ یہ خیرو کبش زمونہ لحاظ او کرہ یعنی زمونہ دپوہہ کولو کوشش او کرہ۔ توصحایہ کرامو ہم دہغوی نقل شروع کپرو پہ دے لفظ کبش پہ دے خیال چہ دوی خواہل علم دی او داکلمہ وائی توکیدے شہی چہ پہ دے کبش بہ ادب کول مقصد دوی تو ہغوی بہ ہم پہ مینج دخیرو کبش داکلمہ وئیلہ او دغہ ظاہری معنی دوی مقصد دہ۔ لیکن یہودیانوپہ دخیانت دوجے دالفظ ذکر کوؤ او پہ بیت کبش دوی باطلہ معنی مراد دہ (چہ ہغہ روستو ذکر کیری) نو ہر کلمہ چہ یہودیانوتہ صحایونہ ہم داکلمہ واوریدالہ تودوی بہ وئیل چہ مونہ خو محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ پتہ کتخل کوؤ او دوی ورتہ شکار کتخل کوی

او یہ کورنی کیں یے خندا کولہ نوسعدا بن معاذ رضی اللہ عنہ پہ دوی پاندرے
 پومہ شواوہقہ ک دوی پہ محاورہ پاندرے پوہیدلو تو یہودیا نوتہ یے اوٹیل
 کہ چرے ما دا کلمہ کیوتن ستاسو نہ بیا واوریدالہ نوزہ یہ کھقہ ستا اووم
 نو ہغوی ورتہ اوٹیل چہ ستاسو منگری ہم دا کلمہ وائی نو دا ایت نازل شو
 (الباب)۔ او موٹان یے ک دے ک استعمال نہ منع کپل اگرچہ ہغوی صحیح
 معنی مراد کولہ خودا ک دے ک پارہ چہ یہودیان ک دے نہ منع شی حکمہ چہ
 ہغوی ک دے یا طلہ معنی ارادہ کوی او دلیل ک دوی ک وٹیلو یہ سورۃ نساء ملک
 کیں دے۔ تو یہودیا توبہ ک دے منع نہ روستو وٹیل چہ دائی اوصحابہ
 دیر تعصب او حسد کوی حکمہ چہ دوی یو کلمہ استعمالوی نو جائزوی
 لیکن ہر کلمہ چہ موثر کھقہ استعمال کوؤ تو بیا یے زمونہ ک ضدا دے نہ
 منع کپری ۹۔ حاصل ک جواب دادے چہ ہر کلمہ صفا کلمہ شتہ دے (انظرنا)
 نو کھقہ استعمال پکار دے حکمہ چہ کوم خطی دغہ کلمہ استعمالوی او یا طلہ
 معنی ترینہ ارادہ کوی ہقہ خو کا فران او ک درد ناک عذاب مستحق دی نو
 دامتہ ک ضدا او عناد ک وجہ نہ نہ دہ بلکہ ک کفر نہ کیچ کیدلو ک پارہ دہ۔
 یا طلہ معنی ک راعنا: کھقہ دیر وجوہ دی۔ اولہ وجہ مشہورہ دادہ چہ راعن
 ک رعوت نہ اخستلے شویداے او یہ عربی لغت کیں رعوت ک معقلتیاتہ وٹیلے شی
 او یہ سریانی ژبہ کیں یے ہم دا معنی دہ او الف یے پہ اخر کیں ک نداء (اواں)
 ک پارہ زیاتولو او تبی ک اللہ تعالیٰ تہ بے وقوف (ک معقل وٹیل) دادہقہ توہین
 او کفر دے۔ دویہ وجہ دادہ چہ دوی ارادہ کوو یہ دے سرہ شینو کے (چرواہا)
 کلا ویز داو مطلب یے داوچہ تہ خو صرف کلا ویزو او بتا نوراغی یے
 اودا ک اہل حجاز وعادت وڈا او یہ حدیث صحیح کیں دی چہ ہر یونبی کلامے
 ییزے خرو لے دی اوز مونہ بی ہم دیکے والو ک پارہ یہ قرار یط پاندا شخرو ل
 کول محکمہ ک نبوت تہ یعنی ستا مناسبت ک انسانا نو ک تربیت سرہ نیشتنہ او
 دامہ بجا دی ک نبی دہ او کفر دے دریمہ وجہ دادہ چہ راعنا امر ک رعایت تہ
 او رعایت تہ دوی ارادہ کو لو حفاظت کول یعنی تہ زمونہ نگہبان اوساتنہ
 کوؤ کے یے (ک تکالیفو او مصیبتو توتہ) اودا صفت پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص
 دے نوبی لہ دا صفت ثابتول شرک دے (ک دوی اگرچہ دا عقیدہ زمونہ
 ک نبی پہ بارہ کیں تہ وہ لیکن دوی غوشتلہ چہ داموہمہ کلمہ ک شرک

پہ صحابو کتب شائع شی تو پہ دوی کتب یہ شرک پتہ پتہ خورشیدی او پنا پہ
 دے داکلمہ نشر کول شرک او کفر دے۔ تخلص ورمہ وجہ داچہ راعنا دیاپ مقاعله
 تہ دے او مقاعله دجا تبینو نہ صدور غواپی یعق موثر ستار عایت کوؤ توتہ
 زمونہ رعایت کوہ تودوی پہ دے لفظ کتب پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے
 خیل احسانات خیرول او دہغہ سرہ تے دخیلے برابر دی دعوی کولہ (الباب)
 اودا ہم دتی بے ادبی دہ۔ پتعمہ وجہ د مصر پہ بعض تاریخونو کتب لیکلی دی
 چہ مخکس زمانہ کتب کا اهل مصر دیر معبودان و د غوا عبادت تے کولو
 چہ ہفتہ تہ بہ تے حاشور و ٹیلو او د نمر او سپوگئی او ستورو وغیرہ عبادتوں تے
 کول لیکن نمر دوی پہ تیز معبود اکبر و دہغہ تہ یہ تے امن راع یاراع و ٹیلو
 او دوی عقیدہ وہ چہ د مصر یا دشاہ ہم ہفتہ جو پیری چہ پہ ہفتہ کتب
 ظل (سورہ) وی د نمر تو دے وچے نہ تے ہفتہ تہ فاراع و ٹیلو او بیا
 ہفتہ لفظ نقل شوقر عون لفظ تہ۔ نوراع د یهود و پہ مخکئی اصطلاح مصری
 کتب لو تے معبود تہ و ٹیلے شو تو دوی راعنا کلمہ دے وچے تہ یہ مسلمانان
 کتب خور ولہ چہ د مسلمانان خیل نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ معبود اکبر
 او وائی او پہ شرک کتب اختہ شی۔ تو اللہ تعالیٰ دے کلمے و ٹیلو نہ متع او کپلہ
 او او فرمائیل تے چہ کایہا الذین آمنوا و تقولوا راعنا نوراعنا کلمہ پہ نص صریح
 سرہ و ٹیل حرام دی او پہ طریقہ د دلالت النص پہ دے متع کتب ہر ہفتہ
 کلمہ داخل دہ چہ ہفتہ موہم د کفر او د شرک وی یعنی د ہفتہ صحیح معنی
 ہم موجود او متعارف وی او د ہفتہ بلہ معنی باطلہ وی تو داسے کلمات و ٹیل
 حرام دی او داسے تعبیر شامی ص ۲۵۳ کتب ذکر کپیدی (مجرد ذلہا مر المعنی
 المَعَالِ کَافٍ فِي الْكُنْغِ عَنِ التَّلَقُّظِ بِهَذَا الْكَلَامِ كَرَانِ احْتَمَلْ مَعْنَى صَحِيحًا)
 ”صرف وہم د باطلے معنی پورہ دے د پاسرہ د منع کولو د لو ستلو د ہفتہ کلام نہ
 اگرچہ پہ ہفتہ کتب احتمال د صحیح معنی وی“ او دے قاعدے د لاندے
 پہ عرف کتب دیر کلمات دی چہ پہ ہفتہ کتب صحیح معنی ہم وی او باطلہ
 معنی پکتب ہم وی لیکن ویونکی باطلے معنی تہ خیال تہ کوی۔ یو د ہفتہ نہ
 ہفتہ کلمات دی چہ بدعتیا تو پہ درود تاج کتب داخل کپیدی (دافع البلاء
 وَالْوَبَاءُ وَالْقَحْطُ وَالْأَلَامُ) درود تاج تے ہم مخترع دے او د کلمات پہ ہفتہ
 کتب موہم د شرک دی اگرچہ صحیح معنی تے کیدالے شی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم

به په ژوند کېن بېلاکانه او ویاکانه او قحطوته در دوتنه په دعاگانوسره دفع کول
 لیکن ظاهری معنی داده چه نبی صلی الله علیه وسلم په دفع کېلیا تو وغیره
 اختیار او تصرف لری او دا عقیده خو شرک د ذکر آن د قُلْ اِنِّیْ لَا اَمْلِکُ لَکُمْ
 ظُلْمًا وَلَا رَحْمَةً (سورة جن ۵۴) نه یا لکل خلاف عقیده ده نو د کلماتو
 ته په سختی سوره منع کول پکار دی فتاوی رشیدیہ ص ۳۸۱ او مجموعه الفتاوی
 ص ۲۳۸ کېن دایه د موهماتونه شمار کړیدی. دویم د هغه نه عبد الرسول
 عبد النبی او د دے پشان نومونه ایضو دل دی اگر چه د هغه تاویل کېدای شي
 چه عبد په معنی د غلام او تا بعد ازاو خدا منکر دے لیکن ظاهری معنی یی
 بندگی کوونکے دے او د دے اضافت کول غیر الله تعالی ته حرام د دارنگ
 شرح فقه اکبر کېن یی لیکلی دی او سورة العمران ۷۶ کېن هم د دے نه منع
 راغله ده. دریم لفظ د حضرت او حضور دے او خاص په وخت د استعمال
 کېن د پاره د غائب یعنی اگر چه په عرف کېن حضرت او حضور په محال د
 ادب کېن استعمال یدی لیکن په دے کېن د باطله معنی دوه وجوه دی اوله وجه
 داده چه حضرت او حضور دواړه مصدر و نه دی د یو بنده چه غائب وی
 د صفت کول د عقیدے د حاضر ناظر او د علم د غیب وهم پیدا کوی او
 حمل د معنی مصداری مبالغه پیدا کوی هاں د حاضر شخص په وصف
 کېن لفظ حضور نقصان نه لری. او دویمه وجه خاص ده په لفظ حضرت
 پورے چه دا د متصوفه ملحدینو په اصطلاح کېن د مرتبه د وحدۃ الوجود
 د حلول یو اطلاق دے بکر بن زید په معجم المناهی اللفظیه ص ۳۳۳ کېن لیکلی
 دی چه معنی یی داده رچه دا د فاسد اصطلاحاتو نه دے او صوفیه په دے
 سره مراد کوی فتاء د رب د بنده په بنده کېن او د ایشان د حضرت دے په
 نیزه ملحدینو چه اراده کوی دوی په دے سره حضرت د جمیع د وجود په
 یو وجود کېن) او د دے حواله یی وکړیدی په مدارج السالکین ص ۱۱۱ او
 الروض الانف ص ۲۵۹ لیکن تعجب د اهل حسد و عناد نه چه هغوی په نورو
 خلقو باندے استعمال د موهم الفاظو منع کوی او د خپلو مشرانو په باره کېن
 غائبانه د الفاظ استعمالوی او محان له د جواز بے دلیلہ لارے جوړوی.
 دارنگ ابن قیم په الجواب الکافی کېن دیر کلمات موهمه شمار کړیدی چه
 د هغه نه منع وری ده لکه مَا شَاءَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ مُخْلَان. هَذَا مِنْ بَرَکَةِ اللَّهِ

قَابِرَکَیْ فَلَا یُنِیْ . اَنَا مَیْ حَفِظْتُکُمْ وَحَفِظَکُمْ مَلٰئِکَیْ اَنَا مُتَوَقِّلٌ عَلٰی اللّٰهِ وَعَلٰی فَلَٰکِیْ وَنَحْوِہٖ
(خدا چہ دانستہ تعالیٰ ضامنہ وی اور فلاکی . دا دبرکت دانستہ نہ دے او نہ دے
برکت د ملائی نہ دے نہ پہ حفاظت دانستہ تعالیٰ او فلاکی کہنی ہم . زمانہ
پہ دانستہ تعالیٰ اور فلاکی با نرسہ

قاعدہ : کہ یولعظ کسی و ہم د باطلے معنی وی لکین دلیل شرعی موجود وی دھنے
پہ ورد . بانہی نو دھنے استعمال جائز دے لکہ سمیع اور بصیر اور رؤف
رحیم مولیٰ اور شہید صفات دانستہ تعالیٰ وی لکین د بندہ پہ حفاظت کہنی ہم
نقل دے (پہ معنی مناسب د بندہ بھانوسرہ) نو دھنے استعمال معنی نہ دے
فائدہ : دے نہ معلومہ شہو چہ مشابہت د کفار و مشرکین و مستعد عیسوسرہ پہ
اموال و اقوال و لباس اور افشروا و عبادا و دھنوی کہنی معنی دے . دا
ابن کثیر و ثیلی دی اور حدیث د قتی تشبیہ د قیویم قہو و قہویم قہویم نقل کرے
فائدہ : یَا یٰقُتَابُ الذِّیْنِ اٰمَنُوْا : خطاب پہ قرآن کریم کہنی ۸۹ کرتہ راغلی دے
پہ دی خطاب سرہ مراد دہر شرافت دہر امت دے دا بن مسعود روایت دے
چہ ہفتہ تہ ہوسرہ راغلی ورتہ بی اہل بیت چہ مانہ وصیت و کیمہ ہفتہ درتہ و ثیل
چہ ہر کلمہ پہ قرآن کہنی واورے . یَا یٰقُتَابُ الذِّیْنِ اٰمَنُوْا : لو ہنہ غور ورتہ کیمہ
چہ ورتہ پہ د فیر پہ بارہ کہنی امرووی یا بہ دشمنہ نہی وی . نو پہ دی ۸۹
خطا با تو کہنی ۴۳ اور امر دی او ۵۸ نواہی دی او ۱۸ اخبار دی چہ پہ ہنے
کہنی د اتو مرجع اور مروکہ دے او دسوسرہ نواہی تہ دے او دغہ او
اور امر نواہی خہ د پاسہ ۷۵ شیعہ دا ایمان لری پہ صرف د تکرار سرہ -
وَقُولُوْا اٰتُفُّرْنَا : دا امر پہ داسے لفظ سرہ دے چہ پہ ہنے کہنی باطلہ معنی نشہ او نظر پہ معنی
د تا فیر او مہلت سرہ دے یعنی پہ فیر کہنی مونہ تہ دے او کمرہ او بل قول د دے چہ نظر
پہ معنی د فکر او توجہ کو لو سرہ دے . وَاَسْتَمِعُوْا : ہر کلمہ چہ غور ورتہ د انسان روغ
وہا تو اواز او ہر کلمہ چہ غور ورتہ دے چہ ہنے ہر کلمہ او کمرہ شو؟ جواب : مراد دی
نہ غور ورتہ او کما قول دی اور یرو د فیر د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ د براء
تہ د بارہ دے چہ بیا اٰتُفُّرْنَا تہ ضرورت نہ ہر یوگی . جواب : مراد سمع نہ اطاعت او
قبولیت دے . اور ہر کلمہ چہ غور ورتہ دے .

كُفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ

د کتابیانو نه او نه د مشرکانو نه چه نازل کرے شی

عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِّنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ

یہ تاسو باندے شے خیر د طرف د رب ستا سونہ۔ او اللہ تعالیٰ خاص کوی

بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝

یہ رحمت خیل سرہ چالہ چه او غواری۔ او اللہ تعالیٰ خاوند د لوٹے فضل دے۔

مقصود نه دے بلکہ یہ هے پسے یہ خیرہ باندے عمل کول هم ضروری دی یہ
خلاف د یهودیا نوته چه راعنا به یے او ٹیلو او بیا به یے اطاعت ته کوؤ۔
جواب :- مراد یہ دے کیں تاکید دے یعنی لَا تَقُولُوا رَاعِنَا اَوْ قُولُوا النُّظْرَانِ
تھی او امر پورہ د اور یی چه مخالفت تربیتہ او نه کر یی۔

وَالْكَافِرِينَ عَذَابُ الْبُيُوتِ يَهْدِيهِمْ دے کیں مقصود دے یہ یهودیا نو باندے
چه لفظ راعنا استعمالو د کی نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته په اصل کیں کا قرآن
دی، د کفر نشر و اشاعت کول غواری۔

هے یہ دے ایت کیں ذکر د دوه علتونو دے د پارہ د ماقبل حکم چه هغه
منع د تقلید او تشبیہ نه ده د کا قرآنو سرہ۔ اول علت سخت بغض او حسد
د هغوی د مؤمنانو سرہ او دویم انعامات خاصہ د اللہ تعالیٰ په مؤمنانو باندہ۔
مَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا، وَدُّ مُحِبِّتِ ذَرِيَّةِ تَه و ٹیلے شی او دلته مراد په نفی
د و د سرہ سختہ دشمنی او بغض د هغوی دے۔ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيارِ
د تبعیض یا کیان دے۔ وَلَا الْمُشْرِكِينَ عطف دے په اهل باندے اولاً د
پارہ د تاکید د نفی دے او عطف په معائرت ذاتی باندے حمل دے نو
مقصود دادے چه د کفر و دوه قسمونه دی یو کتابی او بل غیر کتابی یا عطف
د صفت دے په صفت باندے ذات یو دے یعنی کتابی چه کفر کوی او شرک
کوی او دارنگ په سورہ بیتہ سلک کیں هم دی یا دا عطف دے په الَّذِينَ
باندے او حالت جزی د الْمُشْرِكِينَ د وجہ د جوار ته د لیکن اول قول اصح دے۔
سوال :- دا عطف دلالت کوی چه اهل کتابو ته مشرک نشی و ٹیلے کیدے
اگر چه شرک کوی ؟ جواب :- دا دلیل ینکار نه دے د دوه وجو نه اوله وجه

خود دادہ چہ داعطف کصفت دے یہ صفت باندے یعنی کتانی کافر او مشرک ک
 لکہ چہ محکبش ذکر شول اوکہ عطف ک ذات وی پہ ذات باندے تو دے وجہ دادہ
 چہ کتانیانو کافر انو خیل وصف مشہورہ شتہ چہ اہل الکتاب دے اگرچہ کافر
 او مشرک دی اوکہ غیر کتانی ہو یل وصف مشہورہ نبشتہ سیوا کہ مشرک نہ تو دا
 دلالت نہ کوی پہ دے خبرہ باندے چہ کتانی (شُرک کوونکی تہ) مشرک نشی و تبیل
 کیدے محکہ نصوص پہ دے کتب موجود دی چہ کہ مشرک کتانی او غیر کتانی
 دواہو باندے اطلاق کیوی لکہ پہ سورۃ انعام ۱۱۱ او سورۃ یوسف ۱۱۱ کتب
 عموم دے او سورۃ بقرہ ۱۱۱، سورۃ آل عمران ۱۱۱ کتب اشارۃ النص دے چہ
 کتابیان مشرکان دی او حدیث ذَا اُخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ چہ
 عمر رضی اللہ عنہ و تبیلی و وہ یہ وخت ک جلا وطن کولو کہ یہود دیا نو کتب
 ہاں کہ کتانی مشرک او غیر کتانی پہ منہ کتب پہ بعض احکامو کتب فرق شتہ
 دے کہ ہجہ جدا وجہ دہ۔ دا تفصیل بہ انشاء اللہ پہ تشریح کہ ۲۱۱ کتب راشی۔
اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَزَقِكُمْ ظاہر دادہ چہ کہ دے تہ ہر انعام کہ اللہ
 تعالیٰ مراد دے دیتی وی اوکہ دنیوی وی محکہ چہ کہ مؤمنانو ہر خیر او نعمت
 سبب کہ غضب کہ کافر انو دے لکہ پہ سورۃ آل عمران ۱۱۱ کتب دی او پہ دے
عموم کتب وحی اولفظ ذَا اُنْظُرْنَا ہم داخل دی۔ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ
يَّشَاءُ، دا دویم علت دے یعنی تاسو اللہ تعالیٰ پہ خیل رحمت سرہ خاص
 کری یثی نو تشبیہ کہ کافر انو سرہ مکوئی دارنگ دا دفع کہ یو وہم دہ ہجہ
 وہم دادے چہ کافر ان مشرکان ہر کہ ستا سو پہ خیر باندے ہجہ کیوی
 تو ای قدرت لری چہ خیر پہ تاسو باندے بندا کری جواب او شو چہ دا پہ
 اختیار کہ اللہ تعالیٰ کتب دے۔ رحمت نہ مراد تبوت دے پہ قول علی رضی اللہ
 عنہ سرہ او اسلام دے پہ قول ذابن عباس رضی اللہ عنہما اول خاص
 دے پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورے پہ آخری امت کتب او دویم عام دے
 تولو امتیا تو کہ ہجہ تہ۔ مَنْ يَّشَاءُ او مشیت کہ اللہ تعالیٰ پہ حکمت باندہ پادری
 معلومہ شوہ چہ پہ اللہ تعالیٰ باندے ہیجہ خیر واجب تہ دے او پہ ہجہ باندہ
 کہ ہیجا حق نبشتہ سراج المنین۔ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ، مراد کہ فضل نہ
 ابتداء کہ احسان دہ بغیر کہ علت نہ پہ دیکتب اشارہ چہ اختصاص کہ رحمت پہ
 یو انسان باندے کہ ہجہ انسان پہ محکمی احسانا تو باندہ موقوف نہ دے

مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا

ہفتہ چہ منسوخ کردیو آیت یا ہیر کردہ ہفتہ ستانہ نور اور ہونہ غورہ دہفتہ

أَوْ مِثْلَهَا لَكُمْ تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۰۴﴾

یا پشان دہفتہ۔ آیتا تہ نہ پوہیہے چہ یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہر چہ باندے قادر دے۔

داسے پہ سورۃ العمران سے کہیں ہم ذکر دی۔

بلا ربط دے کہ محکمیں سرہ داسے چہ ہر کلمہ ذرا غنا پہ غنائے باندے اُنظُرْنَا
کیسود لے شو نو دا مثال دے نسخ دے محکمہ اوس حکمت دے نسخ ذکر کوی او دا جواب
دے کہ پنجم اعتراض دے یہود دیا نو ہر کلمہ چہ پہ راتللو دے قرآن کریم سرہ دے تورات
او انجیل دے ہر احکام منسوخ شول تو ہر قوی اعتراض او کردہ چہ نسخ پہ کلام دے
اللہ تعالیٰ کہیں نشی کیدلے محکمہ چہ دا دلالت کوی پہ ناخبری دے اللہ تعالیٰ باندے
چہ کلمہ یوحکم کوی او کلمہ یل حکم۔ دار تک دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ
ژوند کہیں دے ہر احکام منسوخ شول۔ قبلہ۔ تہم۔ میسر۔ صوم۔ عاشورا
وغیرہ تو یہود دیا نو اعتراض او کردہ چہ دا محکمہ نبی دے چہ کلمہ یوحکم کوی
او کلمہ یل تو دے پہ پھیل دین کہیں کہہ و دے تو پہ دے آیت کہیں دے ہفتہ
جواب او شو چہ نسخ دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ واقع کیدی او دے ہفتہ دے ہر حکمت نہ
دی۔ دے یہود دیا نو مقصد پہ دے اعتراض کہیں دا وچہ دے پھیل کتاب (تورات)
منسوخیت پہ یل کتاب سرہ نہ متی دار تک اوس وخت کہیں ہم کلمہ چہ پہ
یو مسئلہ باندے یو تقلیدی عمل کوی یا پہ دلیل ضعیف (چہ دے خیال
کوی چہ دا قوی دے) باندے روان وی لیکن ہر کلمہ چہ دے تہ صحیح دلیل
شرعی معلوم شے او دے ہفتہ محکمیں دلیل ضعف ورنہ ہنکارہ شے تو دے پہ
ہفتہ محکمیں مسئلہ باندے عمل پر پندی او پہ قوی دلیل باندے عمل
شروع کری نو جاہل متعصب اعتراض کوی چہ دا شخص جاہل دے کلمہ
پہ یو طریقہ عمل کوی او کلمہ پہ بلہ باندے نو دا مشابہت دے دے یہودیت
سرہ۔ مَا تَنْسَخُ مَا مَوْصُولَهُ دے او معنی دے شرط لہر متضمن دے۔ نسخ مادہ پہ
قرآن کریم کہیں خلو کرتہ ذکر دے پہ خلو معانی سرہ استعمال پری اول پہ
معنی دے لیکو سرہ لکہ پہ سورۃ جاثیہ ۲۹ او سورۃ اعراف ۱۷۸ کہیں۔ دوم پہ
معنی دے زائیل کولو او محو کولو لکہ پہ سورۃ حج ۲۷ کہیں۔ دریم پہ معنی دے نقل

کولو لکه مناسبه د میراث او عقیده د کتابی کدا و احو - شلورم په معنی د تبدیل سره
 لکه په دے آیت کیش په تفسیر کایت د سورة فعل سلسله - سره - او نسخ په اصطلاح
 د شرع کیش په نیز د بعض علماؤ ویدلول د نص دی د تلاوت یا حکم د هغه په
 عام کولو د خاص سره یا خاص کولو د عام یا په مقید کولو د مطلق سره یا په مطلق
 کولو د مقید سره - او د معنی دیر عامه ده حتی چه بعض علماؤ په قرآن کیش
 پنجه سره ایآ توتنه منسوخ وئیلی دی او په نیز د تور و علماؤ نسخ زائیل کول د
 حکم دی چه ثابت شوی وی په یو نص سره په یل نص باند چه د تحقیق نه
 روستور اعلی وی او روستور والے یے په صحیح دلیل سره ثابت وی او په دے
 معنی باندے علماؤ صرف یو بیشت ایآ توتنه منسوخ لیکلی دی داسے علم سیوطی
 په اتقان کیش لیکلی دی او امام ولی الله د هروی په القوز الکبیر کیش دغه ایآ توتنه
 داسے معانی لیکلی دی چه د هغه په سبب صرف پنجه ایآ توتنه منسوخ پاتے شوی دی
 لیکن په دغه پنجه ایآ توتنه کیش داسے تأویلات شته دے چه د هغه د وجه نه
 هغه ته مطلقاً منسوخ نشی وئیلے کیدے یعنی په یو معنی سره په منسوخ وی
 او په یله معنی سره په منسوخ ته وی -

تنبیه : د دے مطلب دانه دے چه په قرآن کیش منسوخ ایآ توتنه بالکل
 تیشتته بلکه مقصد د دے چه داسے آیت چه تلاوت یے منسوخ نه وی تو
 هغه مِنْ کُلِّ وجه منسوخ الحکم نه وی بلکه یو حکم تریته منسوخ وی
 او نور احکام په کیش باقی وی نو بیچ کنای د آیت ته راجعی - (تور تفصیل
 د مسئلے د نسخ په تنشيط الاذهان کیش او گوری) -

قاعدہ : نسخ درے قسمه دے اول داچه تلاوت او حکم دواړه منسوخ وی -
 دویم داچه صرف تلاوت منسوخ وی او حکم باقی وی - دریم داچه صرف
 حکم منسوخ وی او تلاوت باقی وی -

نَسِيَهَا د نسيان ته اخسته شوی دے او یو مفعول یے پت دے نَسِيَهَا د قتاده
 نه روایت دے چه الله تعالی به د خپل نبی ته بعض وحی هیره کړ او بعض به یے
 منسوخ کړه ربیع او عبید بن عمیر وئیلی دی چه دا په معنی د پورته کولو
 دے ستاسونه او د ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل دے چه نسيان دلته
 په معنی د پریښودلو دے او د ابن زید نه نقل دے چه دا په معنی د محو
 کولو سره دے - او په بل قراءت کیش په همزه سره دے (نَسِيَهَا) په معنی

د تاخیر (روستو کولو) - او دلته قری په منج د نسخ او کانسائین په پتجو دجو
 سره دے اول ما کتسخ هغه چه ختم کرو مونږ تعبد (بتدائی) په تلاوة یا حکم
 یا دواړو سره او کتسخ یا پریږدو هغه په خپل حالت یا ندے بغیر بدل نه.
 دویم ما کتسخ هغه چه بدل کرو مونږ تلاوت د یوایت یا حکم د هغه یا دواړو
 وکسها یا وران کرو هغه ستا د زړه ته (د حفظ ته) داخو د صحابه کرامو د پاره
 واقع دے بالاتفاق او د نبی صلی الله علیه وسلم د پاره په دے کتب اختلاف
 دے مفسرینو دلته د هغه تفصیل ذکر کړی دے. دریم ما کتسخ هغه حکم
 دایت چه مونږ زائله کرو هغه د قرآن نه تلاوت یی باقی وی یا نه وی - او
 کتسخ هغه تلاوت دایت چه لرے کرو مونږ هغه برابره خبره ده که حکم یی
 پاتے وی او که نه وی پاتے. خلورم ما کتسخ هغه چه بدل راوړو مونږ یو
 ایت په حاک د بل ایت او کتسخ یا هغه چه لرے کرو مونږ بغیر بدل نه
 پتخم ما کتسخ هغه چه پورته کرو مونږ روستو د نازلولو نه او کتسخا رپه هره
 سره) یا روستو کړو نازلول د هغه یا منسوخ کول د هغه (اوپه قراءه د غیر
 مهموز دا معنی نیشته هاں که چرے تخفیف د همزه او کړی شی په حذاف سره
 کات بغیر وکسها خیریت عام دے، په کولو کتب د مخکین ته اسان وی او د مصلحت
 سره یشه برابری او زیات وی په ثواب کتب. او کتسخا مثلیت په عمل کتب
 یا په ثواب کتب لیکن چه په مصلحت سره ډیر برابر وی د دے د پاره چه
 د بدلولو قاعده یشکاره شی د دے مثال نسخ د بیت المقدس د قبلے دے کعبه
 طرف ته. دا دواړه په هغه معنی پورے خاص دی چه په هغه کتب د بدل
 راوړلو اشاره وی چه هغه دویم او دریم او خلورم او پتخم احتمال دے.
 قاعده: نسخ دلیل د جهل نه دے بلکه دلیل د علم بلیغ او حکمت دے لکه
 یو ما هر ډاکتر یا طبیب د یو مریض د پاره د موسم په تغیر سره دوائی
 بدلوی دارنگ د یو نوع یو مریض له یو قسم دوائی ورکوی او د غصه چه
 بل مریض وی نو هغه له بل قسم دوائی ورکوی د طبائعو د اختلاف د
 وجه نه، نو الله تعالی د خپل مخلوق په طبائعو او حالاتو یا ندے پوره علم
 لری نو د هرے زمانے د اُمت د پاره جدا جدا احکام (فرعی) مقرر کوی
 او په هره تبدیلی او بدلون کتب خیریت او منفعت د اُمت مقصود وی.
 لَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَفْظٌ كَلَمْ تَعْلَمُوا أَوَكَمْ تَرَاوَدَّ دے

لَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ

آیاتہ نہ پوہیرے چہ یقیناً خاص اللہ تعالیٰ لہو بادشاہی دہ دَ آسمانوں

وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ

او دَ زمکے۔ او نیشہ تاسولہ سیوا دَ اللہ تعالیٰ نہ ہمتوں

وَلِيِّ وَلَا نَصِيرٍ ۝۱۰۴ أَمْ تَرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا

دوست او نہ مددگار۔ آیا غواہی تاسو چہ تیوسو تہ او کرمی رہہ طریقہ داعتراض

پشان نور استعمالیری دپارہ دتنبیہ یہ یدیبھی (یہہ بنکار) غایونو کیں او
داخطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او مراد تربتہ تول امت دے یا خطاب
دے ہر ہغہ چاہتہ چہ یہ ہغہ کیں اہلیت دخطاب شتہ۔ او کُل شئی ہر خیز
او یہ ہغہ کینہ داخل دے بدل راول دکیوایت یہ محائے دبل چہ دہغہ تہ
خیروی یا یہ دنیا یا یہ آخرت کیں یا دہغہ مثل راول۔ اشارہ دہ چہ نسخ
کول دلیل دعجز او بے علمئی تہ دے لکہ چہ دیہودیا نوخیال دے یدکہ
دبیل دقدارت او علم کلی دے۔

نکٹہ پہ دے کیں ہم تنبیہ دہ یہ عموم دبادشاہئی داللہ تعالیٰ تولو اسما تونو
اوزمکو اوما بین دہغہ تہ اولفظ دلئے مخکین راورے دے دپارہ ددلیل دحصر
اوتخصیص نودلالت کوی پہ رد دشرک فی التصرف بان دے۔ ابن جریر وئیلی
دی چہ عرب ہرکھ خیرورکوی دممکت او سلطان نہ تولفظ دملک پہ عموم
سرہ ذکرکوی او ہرکھ چہ خیرورکوی دتصرف او دملک تہ نوملک ذکر
کوی پہ خصوص سرہ۔ نوملک السموات والارض اشارہ دہ چہ اوامرتوا ہی
اوبعض منسوخ کول اوبعض باقی ساتل اختیار داللہ دے او دلیل دے
دبادشاہئی کُل دہغہ نو دتسخ نہ انکار کول یہ اصل کیں انکار دے دبادشاہئی
داللہ تعالیٰ تہ۔ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ یہ دے کیں اشارہ دہ
ترغیب دطاعت داللہ تعالیٰ اوانقیاد دحکم دہغہ تہ یہ منسوخ او غیر منسوخ
احکامو اوحود ووالہیہ کیں اویرے تہ کولوتہ دہغہ چاہتہ چہ اعتراض تہ
کوی حکم چہ ستاسو دپارہ سیوا داللہ تعالیٰ نہ خول انتظام چلوونکے، دفاع
کوونکے او نصرت کوونکے نیشہ۔ وَلِيٍّ پہ معنی دقیم (انتظام چلوونکے) اوما لک

رَسُولَكُمْ كَمَا سَبَّلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ط

رسول ستاسونہ لکہ خٹکہ چہ تیوسوتہ کیدے شول و موسیٰ علیہ السلام تہ ددے تہ مہکتیں

وَمَنْ يَتَّبِدْ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ

اوچاچہ واخستو (خوٹے کرے) کفر یہ بدل د ایمان کیں نوپہ تحقیق سرہ

ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝۱۰۸ وَكَثِيرٌ مِّنْ

داوریدو دے د برابر لارے تہ - غواہی دیر د

د تفعیٰ او ضرر دے نو تہ اول امور پہ اکمل او اصلح طریقہ باندا چلوی - او
نصیر مدد او اعانت کوؤ تہ دے یعنی د نقائص او مفسدات تہ بچ ساتو تہ دے
او داد و اہ صفت تہ دے وچے تہ جمع کریدی چہ مالکی کلہ پہ نصرت باندا
قدرت لری او کلہ تہ لری - او نصیر ہم کلہ مالکی وی او کلہ تہ وی -
فائدہ : صبیحہ د کوئی مفرد پہ قرآن کیں ثلوث خلویست کرتہ او پہ صبیحہ کجمع سرہ
دوہ خلویست کرتہ ذکر دے ۱ اثبات د ولایت پہ مینج د عباد و مؤمنان تو کیں پہ
معنی د دوستانہ او ملگرتیا کول لکہ سورۃ انفال ۱۰۰ سورۃ توبہ ۱۰۰ اثبات
د ولایت پہ مینج د کافر تو کیں او د شیطان سرہ پہ معنی د ملگرتیا کولو او خبرہ
مثل د یوبل لکہ سورۃ جاثیہ ۱۰ سورۃ نساء ۱۰ سورۃ انفال ۱۰ اثبات
د ولایت د اللہ تعالیٰ مطلقاً لکہ پہ سورۃ شوریٰ ۱۰۰ دا پہ معنی د اختیار مند
او واکدار او مالکی دے ۱ اثبات د ولایت د اللہ د پارہ د مؤمنان تو پہ معنی مددگار
خاص لکہ پہ سورۃ نساء ۱۰ سورۃ العمران ۱۰ سورۃ اعراف ۱۰ نفی
د ولایت د غیر اللہ عمومًا ثلثیر پشت کرتہ لکہ پہ سورۃ بقرہ ۱۰ سورۃ انعام ۱۰
سورۃ توبہ ۱۰ ۱ زجر پہ ولایت د غیر اللہ باندا شپہ کرتہ لکہ پہ
سورۃ کہف ۱۰ سورۃ عنکبوت ۱۰ او تہی د ولایت د کافر تہ اوہ
کرتہ لکہ پہ سورۃ نساء ۱۰ سورۃ العمران ۱۰ معافی د ولی پہ قرآن کیں
بچ کوؤ تہ تدا بیر کوؤ تہ دوست مددگار وارث نائب ملگرتی نوپہ ہر جائے کیں
خیلہ مناسب معنی مراد دہ -

۱۰ اوس روستو د جواباتو د بعض شبہاتو د یہود یا تہ زجر و نہ ذکر کوئی
پہ ناکارہ اعمالو او اقوالو د ہغوی باندا دے - نوپہ دے ایت کیں اول زجر دے

یہ اعتراضات کو لو سورہ یہ آخری رسول بابت ہے۔

اَمْ تَرْيَیْزُونَ اَمْ دلتہ منقطعہ ہے یہ معنی کہ بل آ بابت ہے او یہ ہے خطاب کتب کے مفسرین تو درے اقوال دی۔ اول قول، چہ دا خطاب ہے مشرکین عرب تہ۔ او کے دوی سوالات (یہ طور کے ضد او عناد سورہ) متعلق و کے طلب معجزات سورہ چہ کے ہے ذکر یہ سورہ اسراء صف ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ کتب شریعہ ہے۔

سوال :- کہ دوی تہ دا سوال جو بالفعل موجود و تو دلتہ ارادہ ہے و لے ذکر کریدہ ؟ جواب علی منع کا ارادہ ہے تہ یہ طریقہ کے مبالغہ سورہ دہ۔

جواب علی ارادہ متعلق دہ کے کما سئل اہ سورہ یعنی سوال تہ کوئی او ارادہ لرئی چہ یہ ہے سوال تو سورہ دار رسول حقہ شی پشان کے مولیٰ علیہ السلام۔ دویم قول، چہ دا خطاب ہے صحابہ کرام تہ او سوال تہ مراد سوال کے ہے خیر دے چہ کے ہے یہ بحث کتب خیر تہ وی لکہ یہ سورہ مائدہ سئل کتب دی او ارادہ یہ خیلہ معنی سورہ دہ۔ دریم قول، دا خطاب ہے یہود یا تہ او دا قول غورہ کرے دے اکثر مفسرین تو کے دے و ہے تہ چہ کے دے تہ بحثیں اور وستوتول کے یہود یا تو بحث دے۔ او کے دے قول یہ پنا ارادہ یہ طور کے تاکید او مبالغہ سورہ دہ او سوال تہ مراد ہے تہ چہ یہ سورہ نساء سئل کتب ذکر دے او کے دے پشان نور عنادی سوالات دی۔

رَسُوْلُكُمْ یہ دے خطاب کتب تخصیص مراد تہ دے بلکہ احسان بنو دل مراد دی او اشارہ دہ عموم کے رسالت کا آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ کما سئل مَوْلٰی مِنْ قَبْلِ، دلتہ تشبیہ یہ ایذاء و رکولو او یہ ضد او یہ عناد کتب دہ او سوال تہ یہ مولیٰ علیہ السلام بابت ہے کہ بنی اسرائیل و یر و لکہ یہ سورہ بقرہ ہے او سورہ اعراف سئل کتب او نور کے دے پشان چہ یہ ہے سورہ مولیٰ علیہ السلام تہ ایذاء و رکول مقصد و۔

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ چہ مراد دے دینہ مشرکین یا یہود یا بن دی تو تبدل تہ مراد کفر اخستل دی کا ایمان یہ مقابلہ کتب او کہ خطاب صحابہ تہ وی تو تبدل تہ مراد مرتد کیدل دی او یہ دے کتب اشارہ دہ چہ کہ نبی کے معجزات تہ نہ مخ ارول او یہ ہے تہ اعتراض تہ او طعن تہ کول کفر دے۔

فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ، سواء وسط تہ وائی او مراد تہ تہ مستقیم لارہ دہ او دا دلیل دے چہ بدلول کے کفر یہ ایمان سورہ سبب کے کامل ضلال دے۔

أَهْلَ الْكِتَابِ لَوْ يَرُّدُّكُمْ مِّن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَفَّارًا ۖ

کتابیانو ته لاہول ستاسو چہ واپوی تاسو دوستو دایمان ستاسو نہ کفر کوونکی

حَسَدًا مِّن عِندِ أَنْفُسِهِمْ مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ

پہ وجہ دحسد (چہ پیدا شویدے) د نفسونو ددوی نہ دوستو ددے نہ چہ بتکارا شو

لَهُمُ الْحَقُّ فَأَعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ

دوی ته حق - نو معاف کوئ اوپے پرواشی ددوینہ تردے پورچہ راوی اللہ تعالیٰ

بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۱۰۹

حکم خیل - یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہر شے باندے قدرت لرونکے دے۔

نہ پہ دے آیت کبش دویم رجز دے پہ عمل د اہل کتابو باندے چہ مرتدا
کول د مؤمنانو دی دایمان او اسلام نہ او دغہ سوالونہ او شبہات چہ محکم
آیت کبش ذکر شول یو سبب دے د مرتدا کولو د پارہ۔ د ذرہ تمنا تہ د نیلے
شی مراد دلته پورہ کوشش کول د هغوی دی۔ گنہگار مِّن اَهْلِ الْكِتَابِ دالفظ
یہود او نصاریٰ دواپو تہ شامل دے محکم چہ پہ دے فعل کبش دواپہ شریکی
دی۔ کَوَيَّرُوْا كُمْرَاهُ کومصدریہ دے او د تاکید د تمنا د پارہ دے او دلے پہ
سورة العمران نہ کبش ہم دی۔ حَسَدًا مادہ دحسد پہ قرآن کبش پتخہ کرتہ
دکردہ۔ او دلے پہ سورة نساء نہ کبش ہم ذکر دے او منافقین ددے تہمت
لگوی پہ مؤمنانو باندے لکہ پہ سورة فتح نہ کبش او ددے پہ قباحات باندے
لوے دلیل دادے چہ امر شویدے پہ تعوذ غوہستلو ددے تہ پہ سورة فلق
نہ کبش۔ حَسَدًا تمنا کول د زوال د نعمت الہیہ دی د هغہ چانہ چہ پہ هغہ
باندے خاص نعمت د اللہ تعالیٰ شوے وی او کله کوشش ہم کوئی هغہ ذرائل
کولو د پارہ او امام رازی ددے اوہ اسباب لیکلی دی۔ (۱) خیل حان عزت متدا
گنہگار۔ (۲) ذیل چانہ خدمات اخستل۔ (۳) عجب او تکبر کول۔ (۴) بیرہ د قوت کیدا
د خیل مقصد۔ (۵) مینہ کول د مشتری او د دنیوی مرتبوسرہ۔ (۶) بخل او
حرص کول پہ خیر د بندگانو د اللہ تعالیٰ سرہ۔ نور تفصیل یے پہ تفسیر کبیر
کبش دکردے۔ او حسد ہر قسم چہ دے تو هغہ مذموم او گناہ د او ددے بعض تفصیل پہ پہ تفسیر

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ طُومًا ثَقُلُوا

اور پابندی کوئی نہ مومغ اور و رکوی زکوۃ - اوٹھ چہ مخکین اولیری

لَا تَقْسِمُ لَهُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ط

دہاڑہ (د فائدے) دٹا نو ستا سوٹھ نیک عمل اوپہ مومغ (بدلہ دھتے) د اللہ تعالیٰ سرہ

د سورۃ قس کیں راجی او د دے نہ کنا ہونہ کبیرہ پیدا کبیری تکہ چہ
د واقعہ د یوسف علیہ السلام نہ پہ حسد کولو د رونہ د ہغہ کیں تفصیل معلوم
او حسد کلاہ پہ معنی د غبطہ (اغتیاط) سرہ وی او مراد د ہغہ نہ تمنا کول مثل
د نعمت د بل چاوی چہ ہغہ تہ سیالی و ٹیلے شی او امام بخاری باب ایسے دے باب
الاغتیاط فی العلم والحکمة او پہ دے کیں حدیث ذکر کرے دے لا حسدا
الافی اثین (الحادیث) یعنی پہ دے حدیث کیں حسد پہ معنی سیالی کولو دے
مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ داصفت د حسدا دے یعنی داحسد د دوی خبیث نفسونہ
را پیدا شویدے یا متعلق دے پہ و د پورے یعنی داتمننا او حسدا تحقق یستی
او دیانت د وجہ نہ تہ دے بلکہ د نفسانی خواہش نہ دے - مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ
الْحَقُّ، حق توحید او صدق د آخری رسول او د قرآن کریم دے چہ د ہغہ
پہ ہر قسم دلیلو تو او معجزات و سوره وضاحت کرے شوے دے -

وَأَعْفُوا وَاصْفَحُوا، دے عافے تہ پٹھہ اخلاق او اعمال ذکر کوی پہ وخت
د شکارہ کیدلو د حسد د حاسدا نو کیں - اول عفو کول دویم صفتح کول
د دے مراد سرہ د فرق نہ دا دے چہ عفو نہ رانیول دی پہ ہغہ جرم
سرہ چہ ستا سو پہ یا رکے کیں او کپی تکہ سب و شتم بے عزتی کول ستا سو وغیرہ
او صفتح یعنی د ہغہ اثر د زہ نہ لرمے کول او عملاً ہم د معافی اظہار کول
دی (قرطبی) - دویم فرق، عفو تہ کول دی د دوی د شبہات تو او سوال تو نہ
او صفتح د دوی د جواب کولو نہ اعراض کول دی - دریم فرق، عفو د دوی
محبت د زہ نو نہ محو کول دی او صفتح د دوی د دوستانے او تعلقا تو نہ
محو کول دی -

فَأُتِيَهُمْ دَلِيلُهُ دلتہ بعض مفسرین و ٹیلی دی چہ عفو او صفتح کول منسوخ شوی
دی پہ ہغہ آیا تو نو سرہ چہ پہ ہغہ کیں حکم د قتال کولو دے کاہل کتابو
کا قرآنو سرہ لیکن د دے اول جواب دا دے چہ پہ دے کیں غایہ ذکر دہ پہ

إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝۱۰ وَقَالُوا

یقیناً اللہ تعالیٰ یہ ہر عمل و نوحہ تاسو کے کوئی لید و نکے دے۔ او دوی وائی

لَنِي يَكُنْ خَلَّ الْجَنَّةِ إِلَّا مَنْ كَانَ هَؤُلَاءِ

ہیچر سے یہ داخل نہ شی جنت تہ مگر ہفتہ شوکی چہ یہودی وی

أَوْ نَخَافُ أَنْ يُتْلِكَ مَا فِيهِمْ ۚ قُلْ هَاتُوا

یا نصرانی وی - دا ارتوکا نے بے دلیلہ خبر سے دے دی۔ تہ ورتہ اواریہ راورٹی

بِرُّهَا نَكْمُرُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝۱۱۱ بَلٰی

یقینی دلیل ستاسو که تاسو رشتینی یی - بلکه

حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ أَمْرَهُ سِرَّةً أَوْ يَهْ مَسْخُوحٍ اصْطِلَاحِي كَبَشْ غَايَهُ ذَكَرْنَاهُ وَبَلَّكَ حَكْمَ مَطْلُوقٍ
 وَی۔ او دویمہ وجہ دادہ چہ دا اخلاق دی پہ وخت ک دعوت کبش منافی ک
 قتال سرہ تہ دی نو قول ک نسخ تہ حاجت نیستہ۔ پانچمہ مراد ک دے تہ
 امر ک قتال ک دوی دے یا علیہ ک مسلما ثانویاً توفیق ک ایمان ورکولو دوی تہ
 او اللہ تعالیٰ پہ دے تلوکارو تو قدرت لری ک دے وچ تہ ورپسے یے او فرمائیل
 چہ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ۔

نفل پہ دے کہیں ذکر ادب ذکر کوی۔ اقامۃ الصلوة۔ ایتاء الزکوۃ اور تقدیم دے
عمل دے خیر۔ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ، دے اجر دے حصول یا ر دے شرطونہ
ذکر دی اول لِأَنفُسِكُمْ یعنی چہ نیت ہے دے حُثَّان دے پارہ کرے وی بل چاہے ہے
دے ثواب ور کولو یا دے بل چاہے دے نیت سرہ ہے نہ وی کرے۔ دویم مِنْ خَيْرٍ
ہر ہفتہ عمل چہ دے قرآن اور سنت سرہ برابری۔ تَجِدُوا عِنْدَ اللَّهِ دے عمل
موندالوتہ مراد ثواب دے ہے دے۔ بِمِثْرِ اِشْرَارِهِ دے چہ دے ہفتہ نہ دے ہر ہفتہ عمل
نہ روکیری اور تہ غائب اور ضائع کی رہی۔

۱۱۔ پہلے دے ایت کہیں دریم زجر دے کہ هقوی پہ قول یعنی دعوی کجنت
کحان کپارہ خاص کول او کخلق و کمرتد کولو کپارہ دادعوے کول تو
مخکین ایت سرہ یے پہ دے وچے سرہ ربط دے۔ هُو کَا و نُصْرٰی، اُو ک تفصیل
کپارہ دے یعنی پہ قائلو اکیں یے دوه پلے یو حائے کپیدی لیکن پہ اوسرہ یے
دلالت او کرویہ کهر قائل (مدعی) جدا جدا دعوی ده یعنی یهود وائی

مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ

چاہے تابع کرو بخان خیل خاص اللہ تعالیٰ تہ او دے خاکستہ عمل والو نو دہ لہ

أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

ثَوَاب د عمل ددہ دے یہ نیز د رب ددہ - او تہ یہ وی ہیٹ یرہ یہ دوی باندے او تہ یہ دوی

يَحْزَنُونَ ۝ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى

غمزن کیری - او وائی یہودیان چہ نہ دی نصاری

چہ جنت زمونہ د پاره خاص دے او نصاری وائی چہ زمونہ د پاره خاص دے
 حکمہ چہ د دوی ہم یہ کورئی کتب اختلاف و و لکہ چہ روستوایت کتب ذکر
 کیری - تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ دے یہ دعوی د هغوی باندے - امانی جمع د امنیہ
 دہ ہر ہقہ چیز چہ نفس د ہے خواہش کوی او دلیل شرعی ہے نہ وی یعنی دا
 ہے دلیلہ خبر دے دی - بَرِّهَانُ کُم، برہان ہر ہقہ دلیل دے چہ یقینی وی او صدق
 دے دعوے د پاره ضرور مستلزم وی - دالفظ یہ قرآن کتب اتہ کرتہ راغلے دے -
 او داسے مطالبہ د مشرکا نو تہ د هغوی یہ شرعی باندے یہ دنیا کتب یہ سورۃ
 انبیاء ۲۱ او سورۃ نمل ۲۷ کتب ذکر دہ او یہ قیامت کتب یہ سورۃ قصص ۲۷
 کتب او مصداق ہے یہ سورۃ نساء ۲۷ کتب قرآن دے او یہ سورۃ قصص ۲۷
 کتب معجزات دی - اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ، یعنی رشتینوالے دے دعوے بغیر د قطعی
 او یقینی دلیل تہ نہ کیری -

سَلَامٌ د اہم رد دے یہ قول د یہود او نصاری باندے او یہ دے کتب ذکر دے
 د سبب د استحقاق د جنت - یعنی جنت یہ یہودیت او نصرا نیت (قومیت) سرہ
 نہ حاصلیری بلکہ یہ عقیدہ او عمل صالح سرہ حاصلیری - اَسْلَمَ بن جریر
 وئیلی دی چہ اسلام استسلام (تا بعداری کولو) تہ وئیلی شہ او د اخلاص یہ
 معنی سرہ ہم راہی - وَجْهَهُ دکر د مخ مراد ترینہ تہول یدان (ذات) د حکمہ
 چہ یہ تابع کولو د مخ سرہ تا بعداری د تہول یدان لازمیری - او ابن کثیر یہ
 معنی د دین سرہ احستے دے او اگوسی او قرطبی وئیلی دی چہ یہ معنی د قصد
 (مقصد) سرہ ہم کیدے شہ - یہ ہرہ معنی سرہ چہ وی ہو مراد یہ دے کتب
 توحید دے عقیدہ او عملاً - وَهُوَ مُحْسِنٌ، مراد یہ دے سرہ ہقہ خولے دے

مِمَّنْ قُتِلَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَ فِيهَا

دھوکہ چاہا چہ منع کوی دُکورو نو (مسجد و نو) کا اللہ تعالیٰ تہ دا چہ یاد کرے شی پہ ہفتے کہیں

اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهِمَا ۚ اُولَٰئِكَ مَا كَانَ

تو م د الله تعالیٰ پہ توحید سہ) او کوشش کوی پہ خرابو لوڈھے کنیں۔ دغہ کسان تہ دکہ لائق

لَهُمْ أَنْ يَدَّخُلُوْهَا إِلَّا خَائِفِيْنَ ۖ لَهُمْ

دوی لړۍ چه داخل شي دوی مسجید و نوله مگر یړه کوونکي - دوی لړۍ

فِي الدُّنْيَا خَيْرٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ

پہ دنیا کیں شرمندگی دہ او دوی لہہ یہ آخرت کیں

نودا قول خود دوارو رشتیہ دے چہ رکیست الیہود علی شئی۔ او کیست
النصاری علی شئی ۶۷۔

جواب :- مراد کآیت دادے چہ یغیر کہ تعرض کولو تہ انکار کہ نبوت کہ آخری نبی تہ دادوی کہ یویل کہ اصل دین تہ انکار کوؤ او کہ اصل دین انکار یہ اصل کتب انکار وؤ کہ اصل تورات او انجیل تہ او دلیل یہ دے یا نہ دے داجملہ دہ چہ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ او کہ سوال جواب ابن جریر او شریبی یہ خپلو تفسیر و توحش ذکر کریدے۔

علی شئی، مراد ک شئی، نہ ہخہ دین دے چہ کہ اللہ تعالیٰ پہ نیز باننا حق دی لیکن د مبالغہ دوجہ تہ مطلی نفی دخیزیئے اوکرلہ۔ وَهُمْ یَتَّکُونُ الْکِتَابِ مراد کالکتاب نہ دوارہ کتایوتہ دی تورات او انجیل او پہ ہفتہ کتب د یسویں تصدیق شتہ دے او دوی یئے لولی۔ الذین لا یعلمون، مراد ک دے نہ ہخہ تول جاہلان او امیان کافران دی چہ کحق بتکذیب یئے پہ ہزہ زمانہ کتب کپیداے۔ پہ دے کتب فباحث د یهود او نصارا دے چہ دوی سرعہ دعلم نہ پشان کبے علمو کارونہ کوی۔ قالہ یحکم بنبیہم مراد ک دے تہ عملی فیصلہ کول دی یعنی لیکن خلق بہ جنت تہ داخل کری او متکربین بہ جہنم تہ داخل کری۔ یوم القیمہ، دانوم ورتہ کدے وچہ تہ وٹیلے شئی چہ تول خلق بہ کقبرونو تہ بھرشی او اللہ تعالیٰ پہ پہ میدان حشر کتب اودریپی۔

عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ وَيْلٌ لِّلْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ۝

عذاب لوٹے دے۔ او خاص اللہ تعالیٰ لڑے مشرق او مغرب دے

۱۱۲۔ دا پنجم زجر دے پہ منع کولو دے بیان کہ حتیٰ تہ پہ مساجد و کتب و مخکین اللہ تعالیٰ سے
 ربط دادے چہ دیہود او نصارا و دیوبل سرہ اختلاف دل سے کہ چہ یوں
 کہ مساجد و تہ منع کوی۔ وَمَنْ أَظْلَمُ دا استفہام انکاری دے یعنی کہ دل سے
 شخص تہ لوے ظالم نیشہ۔ مَسْجِدَ اللّٰهِ بعض مفسرینو کہ دے تہ مسجد
 اقصیٰ مراد کریں دے چہ نصارا و کہ تحت نصریہ مداد سرہ ہفتہ و ران کریں
 و او یہودیان یے تربتہ بند کری و او بعض مفسرینو کہ دے تہ مسجد
 حرام مراد کریں دے چہ کہ مکہ مشرکات و کہ تہ ہی صلی اللہ علیہ وسلم او
 صحابہ منع کری و او خراب کریں و کہ یعنی کہ توحید او توحیدیتو تہ یے
 خالی کریں و اگرچہ پہ ظاہر کن یے تہ و او خراب کریں۔ لیکن غورہ دادہ چہ
 دا حکم پہ یو مسجد پورے خاص نہ دے کہ دے و بچہ نہ مساجد یے جمع
 صیغہ را و پے دہ او دا قول قرطبی غورہ کریں دے تو ہر مسجد تہ دا حکم
 شامل دے۔ أَنْ يُّدَّكَرَ فِيهَا اسْمُهُ، دا بدل اشتمال دے کہ مساجد تہ تو پہ
 دے کن دہ گنا ہونو تہ اشارہ دہ یو کہ مسجد نہ منع کول او بل کہ ذکرہ
 اسم اللہ منع کول لیکن مقصد کہ منع کہ دوی دویمہ خبرہ دہ۔ ذکرہ اسم اللہ تہ
 مراد ذکرہ ہفتہ دے پہ شرعی طریقہ سرہ پہ توحید کہ ربوبیت او الوہیت
 او تشریع سرہ او ہفتہ بیان کول دی کہ توحید او دعوت و رکول
 دی حق تہ او مونج پہ سنت طریقہ سرہ کول او قرآن لو ستل دی۔ وَسَلَّىٰ
فِي خَرَابِهَا، خرابی دہ قسمہ دہ۔ اول ظاہری یعنی تہ رکول، پہ ہفتہ کنش کنش
 او عزلے وغیرہ غور کول۔ دویمہ خرابی معنوی دہ یعنی پہ ہفتہ کنش شرک
 بدعت کول، فسق و فجور کول، کہ دنیا خیرے او مجلسوتہ کول۔ أَوَّلِيكَ
مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدَّخُلُوْهَا إِلَّا خَائِفِينَ، پہ دے کنش دہ توجیہ دی۔ اول
 دا جملہ خبریہ دہ پہ خیلہ معنی سرہ تو پیشگوئی او بشارت دے چہ دل سے
 وعت بہ راشی چہ اللہ تعالیٰ بہ مؤمنانو لہ غلبہ او قدرت و رکری او دغہ
 مسجد بہ قبضہ کری کہ پارہ کہ توحید او سنت جاری کولو نو مشرکان او
 منافقان کہ دینہ راخی تو پہ خوف سرہ پہ راخی۔ دویم دا جملہ خبریہ
 پہ معنی کہ انشاء دہ یعنی پہ مسلمانانو بان سے قرض دی چہ جہاد او کری

فَاٰیٰتِنَا تَوْفٰقُكُمْ وَجْهَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ

پس کوم طرف تہ چہ گروئے مخ عیال تو هلته مخہ ذ اللہ تعالیٰ دہ . یقیناً اللہ تعالیٰ

وَاسِعٌ عَلِیْمٌ ﴿۱۵۵﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا

فرخ فضل والادے او پوہہ دیکہ هرغہ . او دوی وائی چہ نیولے دے اللہ تعالیٰ خوئیے (نازولے)

تردے پورے چہ مساجد ک مشرکانو ک قبضے تہ ازاد کبری او هغوی او بیروی او
دغسہ او شولہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ غالب شول او مکہ یے
فتح کپلہ او مسجد حرام یے ک مشرکانو ک قبضے تہ ازاد کپرو . کہم فی الدنیا خزئی
خزی ک دوی مغلوبیت او جزیه (تیکس) و رکولو او نور و ذلت و توتہ شامل ک
دا سے ابن کثیر و بیلی دی . قائم علی مساجد او مسجد یہ قرآن کیں اتو پشت
کرتہ ذکر دے او دے اتہ مصداقات دی ، اول هر یو مسجد لکہ دا ایت ،
دویم مسجد قباء یا مسجد نبوی (سورۃ توبہ شل) ، دریم مسجد حرام (سورۃ
اسراء شل) ، خلورم مسجد اقصی دغہ مخکیش ایت . پنجم مسجد ضواری (سورۃ توبہ
شل) ، شپیرم مسجد یہ معنی ک سجود (سورۃ اعراف شل) ، اووم مساجد یہ معنی
ک اعضاء سجود (سورۃ جن شل) او اتم مسجد ک مرو یہ خواکیش (سورۃ
کہف شل) او دا اخری قسم شرعاً حرام دے . قائم علی سوال : اظلم صیغہ
ک اسم تفصیل دہ او دے مصداق خو یو فرد وی او حال دا چہ یہ قرآن کیں
دالفظ شپار پس کرتہ ذکر دے او یہ دے کیں ک اظلم افراد یے شپیر ذکر کپری
اول منع کول ک مساجد تہ لکہ دا ایت ، دویم شہادت پتول (سورۃ بقرہ شل) .
دریم تکذیب ک آیات تو تو (سورۃ انعام شل) . خلورم اعراض کول ک آیات اللہ تہ
پنجم افتراء یہ اللہ تعالیٰ بات دے او دایے اتہ کرتہ ذکر کپری دے (سورۃ انعام شل) .
شپیرم یہ اللہ تعالیٰ یا ندے دروغ و بیل (سورۃ زمر شل) . ۶ . جواب دا صقتو تہ
دی ک یو شخص (کافر) لیکن جدا جدا یے ذکر کپری دی هر یو یہ مناسب محالے
کیں دے . جواب علی دا تفصیل ک هر ہ نوع جدا جدا دے یعنی دا شپیر
اتواع دی یہ ہرہ نوع کیں جدا جدا اظلم دے تو یہ ما تعینتو کیں ویر ظالم
منع کوؤ نکے دے ک مسجد تہ .

ہلا یہ دے ایت کیں تسلی دہ ہوہ چالوہ چہ ک یو مسجد تہ مشرکانو منع
کپری وی نو دا تعلق لری ک منی تمنع مسجد اللہ سورہ یعنی کہ تا سولہ شری

منع کوی کہ مساجد و دالہ تعالیٰ تہ نو دالہ تعالیٰ بیان کہ توحید او بیاد قرآن او موئج
 پہ بل جائے کہیں کوئی عکسہ تہول طرفوتہ کہ دنیا کہ اللہ تعالیٰ دی۔ و اللہ المشرق
 و المغرب، کہ دے دوع طرفوتہ مراد تہولہ دنیا او تہول طرفوتہ دی یوجہ
 دادہ چہ پہ اصل کہیں کہ نور او نور ستور و تہولو کہ پارہ دا دوارہ مدارونہ دی
 او دا اصلی جہات (طرفوتہ) دی او شمال و جنوب عارضی جہات دی۔ بلکہ
 وجہ دادہ چہ جسم ذکرہ الارض بہ نصف یا تہ نیم شی نو یوجہ ذکرہ مشرق
 شوا و بلکہ ذکرہ مغرب شو۔ قَائِلًا تَوَلَّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ، کہ دے پہ پارہ کہیں دیر
 اقوال دی اول دا چہ ہر کلمہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ مکہ نہ را او یستلے شو
 او مدینہ تہ پئے ہجرت او کپرو تو امر ورتہ او شو چہ بیت المقدس تہ مخ
 او گر عہدہ نوشیا پس یا اولس میاشتہ روستو بیا ہغہ متسوخ شوعہ او قبلہ پئے کہیہ
 مقرر کرہ نو یہود و اعتراض او کپرو تو یہ دے جملہ سرہ جواب و رکپے شو۔
 دویم قول دادے چہ دا حکم پہ ہغہ وخت کہیں و و چہ کہیہ تہ مخ گر حول فرض
 شوی تہ و و دا دوارہ اقوال ابن جریر ذکر کریدی۔ دریم دا چہ دا پہ یا کہ نقلی
 موئج کہیں کہ سفر پہ وخت کہیں بلکہ کہلی تہ بھر پہ سورلی یا ندے۔ او قرطبی
 کہ مجاہدانہ نقل کریدی چہ معنی کایت دادہ چہ کہ مشرق او مغرب تہ کہیہ
 طرف تہ مخ کوئی عکسہ چہ دغہ یوقبلہ کہ ہر طرف و الو د پارہ دہ لیکن مناسب
 معلومیدی چہ دا اقوال کہ دے سورت کہ سلا سرہ تعلق لری۔ او ہر چہ دا
 ایت دے نو اول پئے موئج مقصد ذکر کریدی یعنی ہر کلمہ چہ ناسولہ شو کہ
 کہ مسجد نہ منع کری کہ بیان کہ توحید او د قرآن تہ یا کہ موئج تہ نو بھر کہ مسجد
 تہ پہ بل جائے کہیں اللہ تعالیٰ تہ توجہ کہ مخ او ذکرہ او کپری او خیل عبادت
 ادا کوئی او دا ابن جریر غورہ کریدی۔ و وجہ اللہ پہ دے کہیں اختلاف کہ
 کہ سلف صالحینو۔ کہ بعضو پہ نیز دا کہ متشابہا توتہ دے معنی پئے محکم دہ
 او حقیقت دے یعنی مخ کہ ہغہ بغیر کہ تشبیہ او تمثیل تہ کہ مخلوق سرہ
 او بغیر کہ تحریف او تاویل تہ پہ انکار کہ حقیقت سرہ او دا مذاہب کہ سلف
 صالحینو دے پہ تہولو متشابہا تو کہیں۔ او کہ بعضو سلفو پہ نیز دا کہ متشابہا توتہ
 نہ دے بلکہ مشترک دے پہ وضع سرہ د پارہ کہ دیر و معانی او پہ ہر
 معنی چہ مستعمل دے نو حقیقت دے کہ قرینہ کہ مقام کہ وچہ تہ ہلتنہ کہ
 معنی تعیین کیدی شی۔ شیخ الاسلام پہ فتاویٰ ص ۱۹۳ کہیں و ثیلی دی

سُبْحَنَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط

ترجمہ پاک کہ اللہ تعالیٰ۔ بلکہ ہر جگہ اختیار سے وہ ہر جگہ ہے اسے کہتے ہیں اور زمین کہتے ہیں۔

كُلٌّ لَّهُ قَدْرٌ مِّمَّا يَكْنُزُونَ ﴿۱۱۹﴾ بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط

دا قول ہر جگہ ہے تا بعد اری کوونکی دی۔ توے (ناشنا) پیدا کوونکی داسماونو او دیکھ دے۔

وَلَيَسَّٰتُ لِهٰذِهِ الْاٰیَةِ مِنْ اٰیَاتِ الْبَصٰفَاتِ وَمَنْ عَدَا مَا فِي الْبَصٰفَاتِ فَقَدْ غَلَطَ
ردائیت کا ایانہ تو کہ صفا تو نہ دے او چاہے شمار لے دے یہ صفا تو کہیں
تو غلط شویدے او و بیلی ہے دی چہ و جہہ یہ معنی کہ جہت سرہ دہ او
مراد تربیتہ قبلہ دہ دا قول کہ مجاہد او امام شافعی وغیرہ تہ روایت دے یہ
دے پنا یا نہ دے زہ و ایم چہ وجہ یہ قرآن کہیں شلور دیرش کرتہ ذکر دے
او یہ او و معانوسہ استعمال دے، اول یہ صفت کہ اللہ تعالیٰ کہیں دیارلس کرتہ،
دویم یہ معنی کہ اول (سورۃ العمران ۱۶)، دریم یہ معنی کہ توجہ (سورۃ یوسف)
خلورم مخ کہ انسان (سورۃ یوسف ۱۶)، پنجم ذات نفس (سورۃ یونس ۱۶)
شیرہ و طریقہ (سورۃ حج ۱۶)، سورۃ مائدہ ۱۶، اووم مخا وریزی (سورۃ زمر ۲۲)
اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ، واسع صفت کہ اللہ تعالیٰ نہہ کرتہ ذکر دے، قرطبی کہ دے
پنجم معانی ذکر کریدی۔ اول معنی متحدی دہ یعنی فراخی زاویٰ یہ بتدکاتو
خیلو با نہ دے یہ احکامو کہ دین کہیں۔ دویم صفت دے یہ اعتبار کہ علم سرہ
یعنی فراخہ دے علم کہ ہر جہہ ہر چیز تہ۔ دریم معنی دے یہ اعتبار کہ عطا
اور رحمت سرہ۔ خلورم فراخ بخشش والا دے۔ پنجم فضل کوونکی دے یہ
وسعت سرہ یہ بتدکاتو خیلو با نہ دے۔

سَلٰكٌ دَاهِمٌ زَجْرٌ دے یہود و نصاریٰ او تور و مشرکینو تہ او جواب دے کہ
شیرہ شہدہ کہ ہغوی۔ ہر کلمہ چہ قرآن کہیں حائے یہ حائے عبادیت او عجز
کہا مو انبیاء او کہ عیسیٰ علیہ السلام او ملائیکو بیان شو تو دوی اعتراض
او کہو چہ تاسو کہ اللہ تعالیٰ کا انبیاء او ملائیکو بے ادبی کوئی ہغوی تہ عباد
(بتدگان) وایی؟۔ حاصل جواب یہ طریقہ کہ الزام سرہ دے چہ موتہ
بے ادبی کہ ہغوی تہ کوونکی لیکن تاسو اللہ تعالیٰ تہ کتخلے کوئی محکمہ یہ حدیث
قدسی کہیں وارد دی چہ خولے اللہ تعالیٰ تہ کہ ولد نسبت کوئی نودا ہغہ
تہ کتخل دی او دا خواص یہ کفر او شرک دے۔ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا، نسبت کوونکی

اللہ تعالیٰ تہ پہ قرآن کتب (سورۃ صافات ۱۷۸، سورۃ بقرہ ۲۵۵، سورۃ یونس ۱۰۱، سورۃ کہف ۱۸، سورۃ مریم ۲۱، سورۃ انبیاء ۲۱، سورۃ اوتفی ۲۱، سورۃ ہودہ ۱۱، سورۃ زمر ۳۹، سورۃ فرقان ۲۵، سورۃ مریم ۲۱، سورۃ اسراء ۱۷، سورۃ زمر ۳۹، سورۃ مؤمنون ۲۵، سورۃ مریم ۲۱، سورۃ انعام ۲۱، سورۃ اسراء ۱۷، سورۃ اخلاص ۱۱) کتب ذکر دے اولفظ کولہ، ابن اویتنت (حویئے لو) دواروتہ شامل دے نو تسیت کابن اویتون ابناء اللہ تعالیٰ تہ پہ (سورۃ توبہ ۱۲، سورۃ انعام ۱۲، سورۃ فتح ۱۲) کتب دے او تسیت کبنات اللہ تعالیٰ تہ پہ (انعام ۱۲، سورۃ فتح ۱۲، سورۃ صافات ۱۷۸، سورۃ طور ۱۷) کتب دے اوپہ دے تہلوایا تو تو کتب رد دے پہ عقیدہ ککافراتو اوڈ مشرکانو باندا دے۔ اوپہ دے شرک دیہودا و تصاریو تہ و پاندا دے ہندوانا و پیدامناہب والا خلق اختہ وڈ پہ دوی کتب کبراہمہ عقیدہ دادہ چہ اللہ تعالیٰ حلول کرپی دے پہ کرشنہ (کدوی یومعبود دے) کتب نوپہ ہقہ کتب لاہوت اونا سوت دوارہ جمع شویدی او ہقہ ک اللہ تعالیٰ حویئے دے۔ دارنگ بوڈیہ ہلہ ہم ک بوڈا (چہ کدوی معبود دے) پہ بارہ کتب دلے عقیدہ لری چہ بوڈا ابن اللہ دے او اللہ تعالیٰ پہ دہ کتب حلول کرپی دے۔

مقصود کاتخذ ولد:- ولد حقیقی خوہقہ وی چہ ک والدایتوتہ پیدا شوے وی پہ دے معنی سرہ خواللہ تعالیٰ لہ ولد ک مشرکانوپہ نیز باتن ہم تہ و مراد ہاں کہ چرے پہ ہقوی کتب ک بعض جاہلا نو عقیدہ وی نوخہ بعیدہ خیرہ تہ دہ لیکن ک اکثر وہ نیز ولد حکمی مراد دے اوپہ اولاد کتب خصوصی صفات دادی چہ نیابت کول ک پلار تہ پہ کار و تو کتب ک پلار ک طرف تہ ہقہ تہ اختیارات سیارل، ک پلار اثارا و صفات پہ ولد کتب ینکارہ کیدال، او ہر کلمہ چہ دیر محبوب وی (یووی) نوہقہ تہ نازول وئیلے شی اوہقہ ک دیر محبت ک پلار تہ پہ پلار باندا دے مجبوراً بعض کار تہ کوی۔ نو کدوی عقیدہ دادہ چہ عزیر او عیسیٰ علیہما السلام یا ملائیک پہ دے صفاتو سرہ ک اللہ تعالیٰ ک پارہ پہ حکم ک اولاد کتب دی۔ او الوسی وئیلی دی چہ لفظ اتخذ چہ ولد سرہ کد دے دا ہم ینکارہ دلالت کوی پہ ولد حکمی باندا دے لکہ چہ عزیز مصر پہ بارہ ک یوسف علیہ السلام کتب وئیلی وڈ (او نتخذہ وکدا) یا ک فرعون شیخ پہ بارہ ک موسیٰ علیہ السلام کتب

وئیلی دے (او نتخذہ ولدا) او داسے ابن عطیہ پہ تفسیر کنس لیکلی دی او قرطبی
 (دہقہ تہ نقل کرییدی) چہ مراد کدھوئی والی تہ عھوئے والے کدھینے او شفقت
 دے حقیقہ مراد نہ دے (تفسیر سورۃ توبہ)۔ او داسے امام ولی اللہ دھلوی
 حجة اللہ البالغہ کنس وئیلی دی حاصل یے دادے چہ مشرکان عقیدہ لری
 چہ اللہ تعالیٰ خو یو دے خو کد دنیا کد بادشاہانو پہ شان کد ملک پہ اطرافو کنس
 بعض بزرگان تہ کدھقہ علاقے اختیارات او تصرفات او سپاری او کدھقہ علاقے
 کد خلقو حاجات کدھقہ پہ سفارش سرہ پورہ کوی نو ہقہ خلق کد ہر عقیدت
 کد وجہ تہ ہقہ بزرگ تہ یتدہ تہ وائی بلکہ کد اللہ تعالیٰ محبوب مطلق او عھوئے
 درتہ وائی او دامرض پہ یہودیانو او نصاراؤ او کدے امت پہ بعض منافقاتو
 کنس ہم شتہ دے۔ او تیشا پوری لیکلی دی چہ یہودیانو عزیر علیہ السلام
 کد اللہ تعالیٰ کد علمو نو مظهر کنرلو چہ اللہ تعالیٰ دے تہ ہول علمو تہ عیل بنودی
 دی کدے وجہ تہ یے ورتہ ابن اللہ وئیلو او نصاراؤ عیسیٰ علیہ السلام
 کد تصرفاتو کد الوہیت مظهر کنرلو چہ اللہ تعالیٰ دے تہ کد الوہیت او خدا یئی
 قدرت او تصرف و کریدی کدے وجہ تہ یے ہقہ تہ ابن اللہ وئیلو (انتہی)۔
 نو معلومہ شوہ چہ داسے عقیدہ کد عامو مشرکانو پہ دے وخت کنس ہم شتہ
 دے لیکن دوی ورتہ عھوئے تہ وائی صرف نازولے ورتہ وائی او کد یہودیانو
 او نصاراؤ پہ کتابو کنس کدلی پچائے لفظ کد ابن استعما لیدلو (لکہ چہ
 آلوسی لیکلی دی) نو ہغوی ورتہ عھوئے وائی۔

نوپہ دے ایت کنس کدھغوی کد قول تردید یے پہ درے طریقو سرہ
 کریدیے اول سُبْحَانَهُ قرطبی وئیلی دی چہ کد سُبْحَانَ معنی تنزیہ تنزیہ
 (پاکولے) او محاشات دے یعنی اللہ تعالیٰ کد ہر نقصان او عیب تہ (چہ منافی
 وی کد الوہیت سرہ) پالک دے نو ولد حقیقی یا حکمی کیدل کد الوہیت
 کد پارہ عیب او نقصان دے۔ او کدے دیرے وجہ دی۔ اولہ وجہ، ولدیت
 تقاضا کد جنسیت کوی او جنسیت مستلزم دے حداوٹ لہرہ او حداوٹ
 کد الوہیت سرہ منافی دے۔ دویمہ وجہ، ولدیت مستلزم کد احتیاج لہرہ
 او اللہ تعالیٰ کد احتیاج تہ پالک دے۔ دریمہ وجہ، ولدیت (حقیقی) تبعیض
 او تجزی غواری (یعنی ولد تکرہ وی کد پلار تہ) او دادا کد الوہیت سرہ منافات
 لری۔ شلورمہ وجہ، ولدیت تشبیہ غواری یعنی پہ بعض صفاتو کنس

وَإِذَا قُضِيَ الْأَمْرُ فَإِنَّهُمْ يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿۱۱۷﴾

او کله چه اراده او کری دیوکار نوبقیثا او وائی هغه ته اوشه نو هغه اوشی۔

ولد ضرور مشابه وی که والد سره او الله تعالی که تشبیه نه پاک دے۔ پنجمه وجه پلار والے زوال او فنا غواری او الله تعالی که زوال نه پاک دے او کده وجوه هغه په حدیث که جامع بخاری کتب راغلی دی چه بعض انسانان الله تعالی ته کنخله کوی او کنخله دادی چه هغه ته که ولد نسبت کوی۔ نو معلومه شو چه که صفا تود ولدیت او که صفا تود الوهیت په مینج کتب ډیر منافات دے۔

دویمه طریقه که رد، بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ، دا په په سورة یونس ۶۸ کتب هم دی او د دے معنی په سورة مریم ۳۹ کتب ده۔ په له کتب لامر د پاره ملکیت او ملوکیت او خلقت او عبدیت دے۔ یعنی د انول که هغه په تصرف کتب او بادشا هئی کتب داخل دی او د هغه مخلوق او عبید دی او د اصفا منافی دی که ولدیت سره محکه چه ولد ته ملوک او رعیت او مرئی نشی و نیل کید دے او دا اوصاف ولد حقیقی او حکمی دواړو ته عام دی که ولد حقیقی سره هو ملکیت عرفا او شرعا دواړه بشکاش منافی که ولد حکمی هم چه کوم صفات موثر مخکین ذکر کړیدی هغه هم که ملوکیت او مرئی والی سره منافات لری۔ بَلْ که پاره که ترقی دے محکه چه که سبحانه په استدلال کتب اجمال دے او په دے کتب دلیل، وضاحت او تفصیل دے۔ دریمه طریقه، کُلُّ لَهٗ قَنَتٌ، قرطبی او ابن کثیر که قنوت ډیر معانی لیکلی دی طاعت، قیام په عبادت سره، سکوت، خضوع، انقیاد، اخلاص، استکانت، صلاوة و اقرار کول په بندگئی سره۔ او کوم روایت چه ابو سعید خدری څه نه مستند احمد کتب نقل دے چه په قرآن کتب هر قنوت په معنی که طاعت سره دے نو ابن کثیر و نیلی دی چه که دے سند کتب ضعف دے او مرفوعا منکر دے۔ او اطاعت او انقیاد دوه قسمه دے یو شرعی هغه قنوت که صالحینو که او ملائیک عیسی او عزیر علیهم السلام پکین داخل دی او دویم قنوت قدسی (تکوینی) دے په هغه کتب ټول مخلوق داخل دی خو که طوعا او خوک کرها او قنوت په هره معنی سره که ولدیت که معنی سره منافات لری۔

که په دے آیت کتب رد دے په قول که اتخاذا ولدا باند دے په دوه طریقو سره (یعنی خلوصه او پنجمه طریقه)۔ بدایع د اصفت که الله تعالی په سورة انعام کتب

ہم ذکر دے اور مادہ دے (ب د ع) تہ دہ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ (سورۃ احقاف ۲۱)۔ یہ لغت دے عرب کہیں بداع اِبْدَاعِ بَدْعٌ یہ معنی دے یو شخیز پیدا کول یا یو کار کول چہ دے ہفے مثال مخکنس موجود نہ وی۔ او چا چہ دے غیسے کار او کرو نو ہفہ تہ مبداع اد بدایع و ثیلے شی نو دلتہ معنی دادہ چہ اللہ تعالیٰ پیدا کوونکے او موجود وونکے داسما نو تو او دے زکو دے بغیر کہ مثال مخکنی تہ نو دے ہفہ ذات ولدا تہ ہیچ حاجت نیستہ او دارنگ دے ولدا دے پار اصل او عنصر خو پلا روی نو ہفہ مبداع تہ دے۔

فائدہ:- ابن کثیر او قرطبی و ثیلی دی چہ یہ اصطلاح دے شریعت کبش دینہ بداعہ اخستلے شویدے محکہ چہ دے ہفے دے پارہ ہم یہ شریعت کبش اصل (دلیل) موجود نہ وی نو قرطبی دے بداعت شرعیہ تعریف داسے کرے دے چہ ہفہ شخیز چہ موافق دے کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او دے عمل دے صحابہ کرام و سورہ نہ وی او ابن عابدین شامی و ثیلی دی چہ ہر ہفہ شخیز چہ پیدا کرے شی خلاف دے ہفہ حی تہ چہ راخستلے شویدے دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ علم وی او کہ عمل وی یا حال وی یہ یو قسم شیخے او استحسان سرہ او دے ہفے تہ جو کرے شی دین او صراط مستقیم (شامی ص ۳۹۳) او بحال الس الابول کہیں و ثیلی دی چہ ہر ہفہ کار چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے کرے او تہ یے یہ ہفے یا ندے ترغیب و رکبے وی نو ہفہ بداعت قبیحہ دے (ص ۱۲۷) او حدیث صحیح (مَنْ احْدَثَ فِيْ امْرَاَتِهَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ) چا چہ توے پیدا کرو یہ دین زموں کہیں ہفہ کار چہ دے دین تہ یے اصل (دلیل) نہ وی نو ہفہ مردود دے۔ دادلالت کوی یہ تعریف دے بداعت شرعیہ یا ندے یہ دے حدیث کہیں لفظ دے ما عام دے عقیدے، عبادات، عملو تہ، شرک (یو عمل پرینتو دل) دے اعمالو، مقادیر دے ہفے کیفیات او هیئات او دے ہفے اوقات ہو لو تہ شامل دے۔ نو دے تہ معلومہ شوعہ چہ بداعت دوعہ قسمہ دے۔ اول بداعت حقیقیہ چہ ایجاد دے عبادت او عمل بغیر دے دلیل شرعی تہ او کرے شی لکہ کوم بداعت چہ غیر و نو سورہ کیبری لکہ طوا فونہ، جندے، غلا فونہ، گنبد و تہ وغیرہ۔ دویم بداعت اضافیہ دے چہ دے یو عبادت او عمل اصل ثابت وی لیکن دے ہفے مقدار یا ہیئت یا دے وعت تخصیص و محانہ بے دلیلہ مقرر کری او داسے بداعت خو پہ دے وعت کہیں دیر دی لکہ

مخرج قضا عمری، مخرج احتیاطی، صدقات پہ شپہ کیجیے یا غلو بیستمی پورے
خاص کول یا روٹہ کیجیے یہ ورج پورے خاص کول یا دعا کا تو کیا رہ ہیئت
اجتماعیہ جو رول دوستو کی قرض او سنت او کی جتا رہے کہ موٹو نوٹہ او کی قضا
کیا رہ حیلہ او تور ہیئات جو رول وغیرہ نو دا کارونہ تبول بداعات دی او
ناروادی۔ او یہ دے حدیث کتب لفظ کی فی آخر کیا کتب اشارہ دہ چہ بداعت
بیا یہ دہ قسمة دے اول بداعت فی الدین یعنی یو عمل یا کھے وصف یہ
دین کتب داخل او گنری او ہفے تہ سنت یا مستحب نوم کی پوری نو یہ دے
حدیث سرہ او یہ آیت کی سورۃ نساء او سورۃ مائدہ (لا تغلوا فی دینکم سرہ
دایم بداعات حرام دی۔ دویم قسم بداعت للدین دے چہ ہفے تہ بداعت
فی الوسائل و ثیلے شی یعنی کی دین جزو یے تہ گنری بلکہ کی دین یو عبادت
او عمل کی پارہ یے ذریعہ جو رہ کبری لکہ تصنیف کی دینی کتابونو او دینی
مذاہب جو رول او دینی اجتماعات جو رول کی نشر و اشاعت کی دین کی پارہ
او محراب کی مسجد کی قبلہ او کی وسط مسجد کی معلومولو کی پارہ تسمیہ (معروف)
پتہ استعمال کول کی پارہ کی آدا کی اذکار مستونہ۔ نو دایم بداعت کتاہ تہ دے
لیکن شرط پکبش دا دے چہ حدود شرعیہ تہ پکبش مخالفت نہ کوی او
عبادت یے نہ گنری صرف کی ذریعہ یہ طور یے گنری او استعمال کوی۔ مآلیس
مٹہ، یہ دے کتب اشارہ دہ چہ یہ وحی (کتاب اللہ او حدیث) کتب کی ہفے
ثبوت نہ وی یعنی اصل (دلیل) یے نہ وی۔ دارنگ دا حدیث دلالت کوی
چہ کی بدعات جو ر دہ قسمو تہ ہم دی اول بداعت اعتقادی او دویم بداعت
عملیہ۔ اعتقادی دا کچہ یو عقیدہ کچہ کی شرع تہ ثابت نہ وی ہفے تہ دین وائی لکہ
ہفہ عقیدے چہ کی سلف صالحین تہ خلاف وی لکہ عقیدے کی روافضو
او شیعہ کانو او معتزلو او خوارجو او جہمیو او مرجو او قیر پرستی او تصوف
وغیرہ۔ او بداعت عملیہ ہفہ دے چہ محکبش یے تفصیل ذکر شو پہ
بداعت اضافیہ کتب۔ (کی بدعاتو کی تفصیلی بحث کی پارہ کی علامہ شاطبی
کتاب الاعتصام او کتاب الموافقات مطالعہ کول ضروری دی)۔

وَاِذَا قُلِّیْ اَمْرًا فَاٰکُمْ اَقُوْلُ لَهٗ کُنْ فَمِنْکُمْ، دا پنجمہ طریقہ کی رد کی قول کی
اتخاذ الولدہ یعنی ہر گاہ چہ اللہ تعالیٰ پہ خپلو ارادو پورہ کولو کتب
اسی بوتہ حاجت نہ لری او ہیچ مراد کی ہفہ کی ارادے تہ نہ روستو کی بدیشی

اوتہ مخالف کیدی شی تو کہ وہ ولد حقیقی یا حکمی تہ ہیج حاجت نیشتہ۔
 قضا دما دہ یہ قرآن کیں درے شپیتہ کرتہ ذکر دہ او قرطبی کہ دے اتہ
 معانی لیکلی دی، اول یہ معنی کہ خلق (سورۃ حم سجده ۳۷)، دویم معنی اعلیٰ
 (سورۃ اسراء ۳۷)، دریم معنی امر کول (سورۃ اسراء ۳۷)، خوریم معنی الزام
 او فیصلہ کول کہ مرکب (سورۃ سبا ۳۷)، پنجمہ معنی دنیوی فیصلہ کول (سورۃ
 طہ ۳۷)، شپیمہ معنی حق پورہ ادا کول (سورۃ قصص ۳۷)، آومہ معنی
 ارادہ کول (نکہ دالیت)، اتمہ معنی تقدیر کول (سورۃ انعام ۳۷)۔ تورے
 معانی یے دادی، ادا کول (سورۃ بقرہ ۳۷)۔ او حکم شرعی (سورۃ احزاب ۳۷)۔
 تو دلتہ یہ معنی کہ ارادے کول و سرے دے۔ اَمَرًا دالفظ ہم یہ قرآن کیں یوسل
 شپیمہ شپیتہ کرتہ ذکر دے او قرطبی کہ دے خوارلس معانی لیکلی دی۔ دین
 (سورۃ توبہ ۳۷) قول (سورۃ کہف ۳۷) عذاب (سورۃ انعام ۳۷) قتل یہ
 بد رکش (سورۃ انفال ۳۷) قیامت (سورۃ نحل ۳۷) قضاء (سورۃ سجده ۳۷)
 وخی (سورۃ طلاق ۳۷) امور الخلق (سورۃ بقرہ ۳۷) تصر (سورۃ العمران ۳۷)
 ذنب (سورۃ طلاق ۳۷) شأن او فعل (سورۃ ہود ۳۷) ایجاد کہ چیز (دالیت)
 حکم کول (سورۃ بقرہ ۳۷) قرآن (سورۃ نحل ۳۷) بنا یہ یو تفسیر باندے نو
 دلتہ مراد ایجاد کہ یو چیز دے چہ یہ ہفے پورے ارادہ کہ اللہ تعالیٰ متعلق شی۔
 گن دا کلمہ چہ ہر کلمہ کہ ہر چیز کہ ایجاد کہ پارہ او ہر وقت کیں استعمالیری
 نو کہ دے وچے تہ دے تہ کلمات اللہ وئیلے شوییدی پہ حدیث کیں۔ اعوذ
 بکلمات اللہ التامۃ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ۔ سوال :- دا امر کہ اللہ تعالیٰ یہ یو چیز تہ
 خالی نہ وی یا یہ حال کہ عدم کہ ہفے کیں وی یا یہ پہ حال کہ وجود کہ ہفے کیں
 وی او دوارہ محال دی عکہ چہ معدوم تہ خطاب تہ کیدی او موجود تہ
 خطاب خو تحصیل حاصل (یہ فائدے دے)۔ ۹۔ جواب :- کہ دے دیر جواب تہ
 ابن جریر او قرطبی ذکر کریدی لیکن غورہ جواب دادے ابن جریر وئیلے
 دی چہ دا امر کہ اللہ تعالیٰ کلمہ چہ ارادہ او کری کہ ایجاد کہ یو چیز نو تہ محک
 کیدی پہ وجود کہ ہفے چیز باندے او نہ روستو کیدی کہ ہفے تہ۔ او قرطبی
 کہ عبارت معنی دادہ چہ اللہ تعالیٰ ہمیشہ امر کوئے دے معدوم اتو تہ پہ
 شرط کہ وجود کہ ہغوی قادر دے سرے کہ روستو والی کہ مقدار اتو تہ او عالم
 دے سرے کہ روستو والی کہ معلوما تونہ تو دا جملہ پہ خپل عموم باندے

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ

اودا قی ہنہ کسان چہ نہ پوہیری ولے خبر مے نہ کوی زمونہ سوا اللہ تعالیٰ

أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ

یا ولے نہ راجی مونہ نہ نینہ (پہ رسالت) - دغے وئیل ہنہ کسانو چہ

قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ

لکھن دو دوی نہ پشان د وینا د دوی - یو شان دی زہونہ د دوی -

قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقَسُونَ ﴿۱۸﴾

ایقینا بیکارہ کریدی مونہ (دیر مے) نینہ د پاره د ہنہ قوم چہ یقین کوی -

حمل دہ ہیچ تخصیص نہ پہ کیش حاجت نیشته دے۔ اودا جملہ پہ قرآن کریم کیش خلورایا تو تو کیش ذکر دہ (۱) داییت (۲) سورة العنکبوت (۳) سورة مريم (۴) سورة غافر (۵) او کلمہ دکن کیگون د دینہ علاوہ ہم خلور کر دہ کردہ خلل دا ہم زجر دے او جواب دے د او مے شبہ او شبہ یے پہ ایت کیش پہ اولہ جملہ کیش ذکر کر مے دہ او دے قائلینو (شبہ کوونکو) کیش د مفسرینو درے اقوال دی اول دا نصاری دی دویم دایہود دی نو ہر کلمہ چہ دوی پہ خیل علم باند مے عمل نہ کوو تو اللہ تعالیٰ ورتہ بے علمہ اوئیل۔ دریم دا مشرکین عرب دی۔ او ابن جریر اول قول غورہ کریدی مے لیکن غورہ خبرہ بادہ چہ دا دغہ تلووتہ شامل دے۔ کولایکلمنا اللہ یعنی اللہ تعالیٰ دے ستا د رسالت پہ بارہ کیش مونہ سرہ پخیلہ خبرہ اوکری۔ یا دا چہ مونہ نہ دے ستا پہ شان وحی اوکری پہ بارہ د نفی د ولدا د اللہ تعالیٰ کیش لکہ چہ سورة انعام سلا کیش دی۔ او تاتینا آیہ مراد دے نہ ہنہ معجزات دی چہ دوی غوبتل یعنی پہ شان د معجزات تو د مونس علیہ السلام یا د عیسیٰ علیہ السلام لکہ پہ سورة قصص سلا کیش او سورة انبیاء سلا کیش۔ کذلک قال الذین من قبلہم دے نہ مراد عام مشرکان دی چہ ہغوی دخیلو انبیاء نہ معجزات طلب کول لکہ قوم د صالح علیہ السلام چہ د ہنہ نہ یے طلب کر مے و (سورة شعراء) او قوم د شعیب علیہ السلام چہ د ہنہ نہ یے مطالبہ کر مے و (سورة شعراء) او مشرکین مکہ چہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ مطالبہ کر مے و (سورة اسراء)

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

یقیناً لیولے کے موثر تہ ذیاریہ د حق بیان کولو زیرے ور کوونکے او میره ور کوونکے

وَلَا تَسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ

او تپوس نہ شی کیدے ستانہ پہ یارہ د دوزخ والو کنیں۔

۹۱۔ ۹۲۔ ۹۳۔ مَثَلٌ قَوْلِهِمْ كَذَلِكَ ذِيَارَه كمشابہت دے پہ صرف طلب کولو کنیں او مَثَلٌ قَوْلِهِمْ مشابہت دے پہ صفت ك مطالبہ کنیں چہ ہغہ ہند عناد او تعنت کول دی۔ تَشَابَهَتْ قَوْلُهُمْ مراد د دینہ مشابہت دے پہ عقیدہ د کفر او شرک او حسد او عناد او جہل او سرکشی کول پہ مقابلہ د انبیاء علیہم السلام کنیں۔ قَدْ يَكُنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ، اول جواب الزامی وگو او دا جواب تحقیقی دے یعنی تاسو یونینہ غواہی او موثر تاسوتہ دیر آیات (نشے) پیش کریں لیکن ہغہ یقین والولہ فائدہ ورکوی۔ یقین ہغہ علم دے چہ روستو کا زلے د شک نہ پہ دیلو نو سرة حاصل شی۔

۹۴۔ د زجرونو او دفع د شبہاتونہ روستو د رسالت د اثبات سرة متعلق پنچہ خبرے ذکر کوی۔ دا اولہ خبرہ دہ پہ دے کنیں اثبات د رسالت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او ہغہ لہ تسلی ورکول دی۔ بِالْحَقِّ مراد دے نہ قرآن دے پہ روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما سرة او د ابن جریر او ابن کسان قول دا دے چہ مراد دے نہ اسلام دے۔ بَشِيرًا وَنَذِيرًا دا دودہ طریقہ د دعوت دی زیرے دنیوی او اخروی ورکول ایمان لرونکو تہ او پیرہ د عذاب دنیوی او اخروی ورکول انکار کوونکو تہ۔ وَلَا تَسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ یعنی کافرانو چہ کفر کرے دے او عذاب ابدی تہ پہ ورچی نو د رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ د هغوی یارہ کنیں تپوس نہ کیڑی چہ دوی ولے پہ داسے حال دی عکہ چہ د هغہ پہ بارگ کنیں دی چہ فانما علیک البلاغ۔ او پہ دے کنیں تعبیح دہ د هغہ چا چہ د بیو امتی پہ کناہ او جرم باندے ہی یا بل داعی الی الحق لہ بدنامہ وی۔ جَحِيمٌ پہ قرآن کنیں پنچو پشت کرتہ ذکر د او د هغہ اوسیدونکی پہ دغہ آیاتونو کنیں موصوف دی پہ صفاتو د کفر او تکذیب د آیاتونو او مقابلہ کول د آیاتونو او غواہیت کوونکی او طغیان والا او دنیا غورہ کوونکی او فجور کوونکی او مکذبین او ضالین (سورة مائدہ ۷۸، سورة حج ۷۸،

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ

او یہودیہ بہ رضا نہ شی ستانہ یہودیان او نہ نصاریٰ

حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ

تو دے پورے چہ تہ تابع شی ددوی د طریقہ تہ اویہ یقیناً دین د اللہ تعالیٰ

هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ

خاص ہذا پورے (حق) دین د۔ او کہ پورے تابع داری او کرے تہ د خواہشاتو د دوی

بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ

بوستو د ہذا نہ چہ راغلے دے تاتہ علم د قرآن

مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۱۲۰﴾

نویشتہ تالہ د (عذاب د) اللہ تعالیٰ نہ شوک دوست بچ کو نکے او تہ مدد کار -

سورة شعراء ۹۱، سورة واقعه ۹۲، سورة نازعات ۹۳، سورة النطار ۹۴۔
نظا پہ د کتب ذکر د امیل لرو د د یہود او نصارا د تہ د ایمان راو رلو او متع
کول دی د هغوی اتباع کولو تہ یعنی د اللہ تعالیٰ او د رسول د ہدایت پہ مقابلہ
کبش د کتابیا نو د ا ہوا د تہ حان بچ کرے۔ وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ
دا خطاب تی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او مراد ترین امت دے او پہ دے کبش
اشارہ دہ ضد او عناد د کتابیا نو تہ مقصد دا دے چہ د دوی د رضا کولو
کوشش مہ کوه بلکه د اللہ تعالیٰ د رضا کوشش کوه پہ دعوت کولو سورة
حق دین تہ او هغه دا دے چہ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ، د هُدَىٰ اللہ تہ
مراد اسلام دے چہ پہ قرآن کریم کبش ذکر دے۔ الْهُدَىٰ تہ مراد حق او
یقینی دے یعنی حقانیت او صدق پہ دین اسلام کبش محصر (بند) دے د
دے تہ علاوہ پہ یہودیت او نصرا بیت وغیرہ کبش حقانیت نیستہ۔ ابن جریر
او بیضاوی و تبلی دی چہ داسے مطالبہ کرے وہ یہود او نصارا د ک نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ مونیر سورة متحد شدہ اوز مونیر ملت قبول
کرے نو هغوی تہ جواب او کرے شو پہ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ سورة۔ او
دا دلیل صریح دے چہ د اہل توحید د مشرکانو سورة اتحاد جائز او ممکن

الَّذِينَ اتَّخَذُوا أَلْفَاظَ الْكُتُبِ يَتْلُونَهَا حَقًّا

هغه کسان چه در کلامی مویز هغوی ته کتاب لولی هغه یه لذیق

تِلَاوَتُهُمْ أَوْلِيَاكَ يَوْمَ الْمُنُونِ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ

لوسلو د هغه سره - دغه کسان ایمان لری یه دے بانده او چاچه کفر او کړو یه دے

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۱۳۱﴾ يَكْفُرُ الْإِسْرَءِيلَ

نودغه کسان خاص دوی تاوان والادی - اے اولاد د یعقوب علیه السلام

عزیز

نه دے - مَلَّتْهُمْ قُرْطُبَى وَيَلِي دى چه ملت نومر د هغه شرع دے چه الله تعالى مقرر کړې ده په کتابونو خپل وکتب او په ژبه د رسولانو سره - تو ملت او شریعت یو څیز دے او هر چه دین دے نو هغه دا دے چه ادا کوی یی بتدکان په امر د الله تعالى سره - او بل فرق دا دے چه ملت ته مضاف کیږی الله تعالى ته او امتی ته بلکه صرف بی ته یی اضافت کیږی او دارنگ په فروع وکتب نه استعمالیږی او دین عام دے - او ملت لفظ په قرآن کتب یخلس کرتی ذکر دے او د دے دوه طریقے دی اوله طریقه استعمال دے په ملت حقه ابراهیمیه کتب او دا په تهم مقاماتو کتب دے او دویمه طریقه استعمال دے په ملت باطله کتب لکه په سورة یوسف ک ۳ سورة ص ک سورة اعراف ک ۳۵ سورة ابراهیم ک ۳۶ سورة کهف ک کتب - د مَلَّتْهُمْ اضافت یهود او نصاری ته دے او د ملت باطله دے او د شریک اضافت نه بعض علماء د دلیل نیولې دے چه کفر ملت واحده دے او به دے بانده بعض مسائل فقهیه متفرع کړی دی - وَلَٰكِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ - اهواء جمع د هوی ده او دوی هم په کورنی کتب مختلف دی د دے وچه نه اهواء یی جمع ذکر کړله - او د دے نه مراد د دوی یی دلیله مسئلے دی په عقائد او اعمالو کتب - مِنَ الْجَمْعِ مراد د علم ته قرآن او وحی ده او قرطبی وایی دی چه امام احمد رحمه الله علیه د دے نه دلیل نیولې دے چه قرآن مخلوق نه دے ځکه چه دا علم د الله تعالى د او د صفت د الله تعالى د نو څوک چه وایی چه دا مخلوق دے نو هغه کافر دے - وَلَٰكِنْ وَلَا تَصِفْ د دے تفسیر مخکې نیر شوې ده - لکه په دے آیت کتب دریمه خبره ده یعنی دلیل نقلی د مخکې علماء حق نه

د پاره د تصدیق د رسول او د قرآن - او په دے ایت کیں تقسیم د کتابیا نو دے
دوه قسمونه توتہ - الذین اتینہم الکتاب، د اهل کتابو مخکنو په پاره کیں په قرآن
کیں او د اوصاف ذکر شویدی - او تو الکتاب، اتینا هم الکتاب، او تو العلم،
اولو العلم، اهل الذکر، او تو نصیباً من الکتاب او اهل الکتاب، د دے فرق
داسے دے چه او تو الکتاب په ناکاره ملایا نو کیں استعمالیږی او اتینا هم
الکتاب په حق پرست علماؤ کیں استعمالیږی - او تو العلم د صحابه کرامو
او د دے اُمت د علماء حق د پاره استعمال شوے دے او مخکیں علماء حق
هم په کیں داخل دی - اولو العلم هم د علماء حق د ټولو اُمتونو د پاره
استعمالیږی - اهل الذکر د هغه علماؤ د پاره دے چه د هغوی تعلق د دوی
سره دے په علم او عمل او استدلال کیں د هراُمت ته چه وی - او تو نصیباً
من الکتاب هغوته ویلے شی چه ټیمکړی ملایان وی یعنی الفاظ د کتاب الله
ورغی لیکن په معنی یی علم نه لری - اهل الکتاب عام دے د ټپه او بد دواړو
د پاره استعمالیږی -

په دے ایت کیں د مفسرینو دوه اقوال دی اول دا چه مراد د الکتاب نه قرآن
دے او مراد تربینه اهل قرآن دی دویم دا چه مراد تربینه تورات او انجیل
دی او په هغوی کیں علماء حق مراد دی او داروستو قول غوره دے -
يَتْلُوْهُ حَتّٰی تَلَاوْتَهٗ، دا خبر د الذین دے یا حال دے او يَتْلُوْنَ اخستله شویږي
د تلاوت کولو ته یا د تلو (تابع داری کولی نه او د دواړو مقصد یو دے او ابن
کثیر لیکلی دی چه مراد د دے نه په روایت د عمر رضی الله عنه کیں هغه خلق
دی چه ذکر د جنت راشی (په ایت کیں) نو جنت غواړی او چه ذکر د جهنم
راشی نو په الله تعالی سره پناهی غواړی د هغه نه او په روایت ابن مسعود
رضی الله عنه کیں دی چه حلال حلال کنږی او حرام حرام کنږی اولوی
هغه چه الله تعالی نازل کړے دے او تحریف په کیں نه کوی او تاویل (مذاوم)
په کیں نه کوی - او په روایت د حسن بصری کیں دی چه علم په محکماتو لری
او ایمان په متشابهاتو یا ندے لری - او قرطبی ویلی دی چه ترتیل د الفاظو
سره یی تلاوت کوی او په معنی یی پوهیږی محکم چه تابع داری کول موقوف
دی په معانی پوهیدلو یا ندے - اولئک یُرِیْمُوْنَ په، دا دویم خبر د الذین
اوضمیر د به راجع دے الکتاب ته (تورات او انجیل ته) یا د اضمیر راجع د العلم ته

اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاِنِّي

یاد کری رہا ہوں (معلوم سورہ) نعمت خدا ہفہ چہ انعام کوئی مایہ تاسو باندے اویقینا ما

فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۱۳۲﴾ وَاشْكُرُوا يَوْمَآ

غور کا دلے در کریں تاسو تہ یہ خلقو باندے۔ او اویر بری (وعداب) دھقہ وری تہ

لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ

چہ بدلہ بہ نہ شی و کو لے ہیچ یوتی دے دل تن تہ دے ہیچ غیز او نہ بہ قیلے لے شی

مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةُ ﴿۱۳۳﴾

دھقہ نہ تہ قدیہ (جرم تہ) او نہ بہ نفع و کو ی ہفہ تہ شہ سفارش او نہ بہ ددوی سورہ مدد کیدیشی

چہ مراد تربتہ قرآن دے او یہ مخکیش ایت کبش تیر شویدا۔ و من یثقیلہ بہ دیکش
دے دویم دے کتابیا نو ذکر دے چہ مقابل دی دے دلے دے یہ صفتو تو او حالانو
دے ہغوی کبش۔

۱۳۲۔ ۱۳۳۔ یہ دے دواپوایا تو نو کبش دے رسالت سورہ متعلق دودہ خبرے
دی اول ترغیب دویم تخویف۔ تو ہر کلمہ چہ پہ ابتداء کا حوالہ بنی اسرائیلو
کبش دے آیا تو تونہ شروع شویدا تو احتتامرے ہم پہ دے سورہ او کرو۔
دارنگ دے تعلق دے روستو سورہ دے یعنی روستو ذکر دے ملت ابراہیمہ کوی
نو دے ہفہ دے پامرہ بنی اسرائیلو تہ دعوت و کو ی۔ ٹھکہ چہ بنی اسرائیلو دے ملت
ابراہیمہ تہ اعراض کرے و دے خصوصاً دے کعبہ دے عظمت نہ یے انکار کرے و دے
(یعنی دے قبلہ دے تقرر او ملتہ دے حج کو لونہ)۔ دارنگ دے آخری رسول او دے توحیدانہ
یے انکار کرے و دے تو دے دے وے نہ ہغوی تہ ترغیب و کو ی دے ملت ابراہیمہ
دے قبلو لو او تخویف و کو ی دے ہفہ دے مخالفت کو لونہ۔

فائدہ ۱۔ دویم ایت کبش ضمیر و نہ دے لا یقبل و منها عدل و لا تنفعها شفاعۃ
راجع دی دویم نفس تہ یعنی مجرم تہ او مجرم دے خیل نجات دے پامرہ اول پہ
فدایہ ادا کو سورہ کوشش کوی بیا پہ طلب دے شفاعت سورہ۔ او غواہی چہ
خما فدیہ دے قبولہ شی او شفاعت دے خما دے پامرہ نافع شی دے دے وے نہ
دلہ یے عدل مخکیش ذکر کرے و دے شفاعت تہ او دے عدل سورہ قبولیت او دے شفا
سورہ یے نفع ذکر کرے او پہ ۱۳۳۔ کبش ضمیر و نہ نفس اول (غیر مجرم) تہ راجع و دے

وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ

اولا چہ آزمیشت اوکرو یہ ابراہیم علیہ السلام باندہ رب دھوہ پہ یوٹو کارو نو سار نو پورہ یے ادا کرل

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلدُّنْيَا إِمَامًا ط قَالَ وَمِنْ

او فرما تیل اللہ تعالیٰ یقیناً نہ کر محوم تا د خلقو د پامہ پیشوا۔ او تیل ابراہیم علیہ السلام او د

ذُرِّيَّتِي ط قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾

اولاد زمانہ (ہم پیشوایان اوکروٹو) او فرما تیل اللہ تعالیٰ چہ نہ رسو بلو ط زمانہ دامت و رکول ظالماؤتہ

نو ہلتہ یے شفاعت پہ عدل باندے مقدم کرے و دھتہ ہلتہ دھتہ پہ تفسیر کتب ذکر شویدی۔

۱۲۳ دے ایت نہ تر بلکہ پورے دویم باب دے حصے دے پہ دیکھیں دلیل نقلی کا ابراہیم علیہ السلام نہ ذکر کوی د پامہ د ترغیب د بنی اسرائیل قبولیت د ملت ابراہیمہ تہ خصوصاً پہ بارہ د کعبہ او د آخری رسول کتب اوسقاہت د ہتہ چاچہ ملت ابراہیمہ نہ خلاف کوی او پہ دے کتب در سے خبرے غتے غتے دی لول جو رول د ابراہیم علیہ السلام کعبہ لہ د پامہ د توحید پہ ۱۲۵ کتب، دویم دعا غوشتل د ہتہ د آخری نبی د پامہ پہ ۱۲۶ کتب، دریم وصیت د ہتہ پہ بارہ د توحید کتب پہ ۱۲۷ کتب۔ او تفصیلی پنچھ امور دی اول عظمت نشان د ابراہیم علیہ السلام پہ ۱۲۸ کتب، دویم عظمت نشان د کعبہ پہ ۱۲۹ کتب، دریم دعا د ابراہیم علیہ السلام د پامہ د اہل د دغہ بیت پہ ۱۳۰ کتب، خلورم دعا د پامہ د قبولیت او د تثبیت د خیل عخان سرہ د اولاد تہ پہ توحید باندے پہ ۱۳۱ کتب، پنجم دعا پہ بارہ د خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم پہ ۱۳۲ کتب بیا زجر پہ سقاہت سرہ ہتہ چانہ چہ د ملت ابراہیمہ نہ اعراض کوی پہ ۱۳۳ کتب بیا وصیت د ابراہیم علیہ السلام او یعقوب علیہ السلام پہ دین توحید باندے پہ ۱۳۴ کتب پہ رد کولو پہ او و حیاتو نو د یہودیانو باندے۔ اول جواب سوال پہ بارہ د افتراء د دوی پہ یعقوب علیہ السلام باندے پہ بارہ د وصیت کتب پہ ۱۳۵ کتب، دویم فخر کول د دوی پہ عمل د مشرانو چہ انبیاء و د پہ ۱۳۶ کتب، دریم دعوت کول د دوی دین باطل تہ پہ ۱۳۷ کتب، خلورم عقیدہ شکارہ کول پہ

پارہ ۱۰ انبیاء کتب پہ جواب کا اعتراض کہ دوی کتب پہ مسئلہ کتب، پتھم رد پہ رسم باطل کہ دوی چہ رنگ و رکول دی پہ مسئلہ کتب، شپہم مرد پہ محاجہ کولو دوی پہ پارہ ۱۰ توحید کا الوہیت کتب سرہ کا اتفاق نہ پہ توحید در یوبیت کتب پہ مسئلہ کتب، اووم نسبت کہ دین باطل ابراہیم علیہ السلام اور انور انبیاء تہ۔ اوپہ آخر کتب زجر پہ دعویٰ کہ نجات پہ عمل ک مشرانوسہ پہ مسئلہ کتب۔ تفسیر:- پہ دے مسئلہ کتب ذکر دلوئے شان کا ابراہیم علیہ السلام دے پہ در یوصفاتوسہ اول پورہ کول کا امتحان دویم امامت کا خلق وادیم دعا قبلیدل پہ پارہ ۱۰ اولاد کتب۔

ربط محکمت ایت کتب اووٹیلے شوچہ پہ دغہ خلور و طریقوسہ پہ آخرت کتب نجات نہ حاصلیری نو اوس کا نجات طریقہ ذکر کوی چہ حقہ قبولیت کا ملت ابراہیمیدہ دے۔ کاذا بتکلی رابرہم رتبہ۔ ابتلاء کا بلائہ نہ اختیاریہ شو دے پہ مسئلہ کتب دے تحقیق تیر شویدے او امتحان کا بندگانو کا طرف کا اللہ تعالیٰ نہ دے کا پارہ وی چہ دغہ شخص تہ خپل حقیقت معلومشی دارنگ نور خلقوتہ ہم معلومشی او اللہ تعالیٰ تہ خو کہ محکمت تہ کہ ہرچا حقیقت معلوم دے۔ او ابتلاء کا اللہ تعالیٰ کا طرف تہ دودہ قسموتہ کہ یوا ابتلاء پہ امور شرعیہ اختیار یہ سرہ لکہ عیادات فرض کول پہ بندگانو بانداے ابتلاء دہ تو شوک یے ادا کوی او شوک کا حق رعایت نہ کوی دویم ابتلاء پہ امور تکوینیہ غیر اختیار یہ سرہ لکہ مرضونہ کا بدن تکلیف و مالی راتل کا دعوت کا حق کا وجہ تہ کا خلق و (مخالفتینو) کا طرف نہ اذیتونہ راتل چہ پہ دے بانداے شوک صبر کوی او کہ تہ کوی پہ اول قسم کتب صبر علی الطاعات او صبر عن المعاصی دے اوپہ دویم قسم کتب صبر علی البلیا دے او ابتلاءات کا ابراہیم علیہ السلام کا دوارہ قسموتہ دی لکہ پچہ روستو ذکر کییری۔ رابرہم رتبہ ماوردی او ابن عطیہ ذکر کییری چہ اب رحیم (مہربان پلاں دے پہ دے لفظ کتب سریانی او عربی ژبے متفق شویدا رتبہ دلتہ یے مفعول محکمت راوپے دے کا دودہ وجوتہ اول داچہ کا فاعل (رتبہ) ضمیر دہ تہ راجع شی کا خصوصیت کا پارہ دویم داچہ ابتلاء کووٹکے نحو معلوم دے چہ اللہ تعالیٰ دے خو کہ مفعول ذکر کولو دلتہ اہتمام لرلو۔ پہ رتبہ کتب اشارہ دہ چہ پہ دے ابتلاءاتو کتب حکمت کا اللہ تعالیٰ ربوبیت

بشکارت کول او د ابراهيم (عليه السلام) تربيت او ترقی وړ کول وؤ.

بَيِّنَاتٍ قَاتِلَاتٍ، اتمام ته مراد پوره پوره ادا کول دی چه هغه ته په امتحان کېښ
کاميابي وئيل شي او داسې په سورة تېم ۲۸ کېښ دی. کلمات جمع د کلمه ده
مراد د دے نه هغه وظايف (اعمال) دی چه په کلام د الله تعالی سره هغه ته
بيان شوی وؤ. ماده ذکر (ل م) په قرآن کېښ دوه کرته ذکر ده اولفظ کلمات
شوارس کرته ذکر دے په پنځو معانو سره اول معنی دعا گانے لکه سورة بقره ۲۸
دويمه معنی اعمال سورة بقره ۲۸ درېمه وعدے د الله تعالی سورة اتمام ۲۸
خلورمه قرآن سورة کهف ۲۸ پنځمه معنی علمونه اوصفات سورة کهف ۲۸.
په تعيين د دے کلماتو کېښ ډير روايات دی چه هغه ابن جرير ابن کثير قوطبي
وغیره جمع کړيدي او هغه ټول د ابن عباس رقی الله عنهما نه په مختلف سندونو
سره نقل دی. اول دا چه مناسب د حج مراد دی. دويم پنځه سنت په سر
کېښ لکه بريتونه قينچي کول. مضمضه کول. استنشاق کول. مسواک کول وپيستو
د سر کېښ په مينځ کېښ لار جوړول. او پنځه په توريدان کېښ لکه نوکوته پريکول،
د ټاڼے د لاندے وپيستنه خرټيل. ختته (سنت) کول. د ترغونو وپيستنه وپستل
او استنجاء په اوپوسره کول. حديث مرفوع د مسلم کېښ هم داسے لس
شمارلی دی (سره د لږ فرق نه) او حديث د صحيحين کېښ پنځه ځے د قطرت
نه ذکر کړيدي حاصل دا چه دا زمونږ د پاړه هم سنت دی. درېم صفات
د مؤمنانو په سورة توبه ۲۸ کېښ او په سورة مؤمنون کېښ د بل نه ترې پور
او سورة معارج کېښ د ۲۸ نه تر ۲۸ پورے او په سورة احزاب ۲۸ کېښ د اول
ديرش دی. خلورم امتحانات په دعوت کولو کېښ (۱) حاجه د نمرود سره په
سورة بقره ۲۸ کېښ (۲) حاجه د قوم سره په سورة اتمام ۲۸ کېښ. (۳) حاجه
د پلار سره په سورة مريم ۲۸ کېښ. (۴) صبر په بعض اهل پائے کولو سره په
صحراء د مکه کېښ په سورة ابراهيم ۲۸ کېښ. (۵) صبر په اور بانده په سورة
انبیاء ۲۸ کېښ. (۶) هجرت کول د خپل وطن نه په سورة صافات ۲۸ او سورة
عنکبوت ۲۸ کېښ. (۷) صبر په ذبح د ولدا بانده په سورة صافات ۲۸ کېښ.
غوره داده چه لفظ کلمات دے ټولو ته شامل دے.

قَالَ رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ لَيْلًا سَاطِعَةً اِمَامًا، امام په قرآن کېښ اوته کرته اوجمع د دے اسميه
پنځه کرته ذکر دے او د دے اوته مصداقات دی اول امامة النبوة يعنی امام

پہ معنی دنی (سورۃ انبیاء ص ۳۷)۔ دویم تورات (سورۃ ہود ص ۱۱)۔ دریم لویہ لار (سورۃ حجر ص ۱۲)۔ ثلورم ہریو مقتدا کی قوم کہ کخیرو وی او کہ کشر وی (سورۃ اسراء ص ۱۳)۔ پنجم صالحین دعوت کو وکی غیر دانیباؤ نہ (سورۃ قصص ص ۱۴)۔ شپہم مقتدا کفر (سورۃ قصص ص ۱۵)۔ اوم لوح محفوظ (سورۃ یس ص ۱۶)۔ اتم مقتدا کہ تولو انبیاء و صالحین و سرے ک صفت ک نبوت نہ (سورۃ بقرہ ص ۱۷)۔ یہ دے ایت کیں دہ قولوتہ دی اول داچہ دلتہ مراد اخری معنی دہ اودا حاصل شویدہ روستو ک نبوت نہ ابراہیم علیہ السلام تہ یہ سبب ک اتمام ک ابتلاءاتو ک دے وچے نہ روستو انبیاء ک ہغہ پہ اولاد کیں را اولیہ شول او ہغوی تہ حکم وک ک اتباع ک ابراہیم علیہ السلام او دغہ تیر شوی صفا تو کیں ہر صالح شخص ک ابراہیمی سنت اقتداء کوی۔ دویم قول دا دے چہ مراد ک دینہ نبوت ک لیکن (قَالَ اِنِّیْ جَاعِلٌ یُّدٰیْسَ اِمَامًا) مستقل کلام دے دیا ک عظمت شان ک ابراہیم علیہ السلام یعنی ک ابتلاءاتو ک وچے تہ نبوت نہ دے ورکے شوی۔ ک دے دہ وچے دی اول داچہ نبوت پہ کسب سرہ تہ حاصلیدی دویم داچہ دغہ ابتلاءات پہ وخت ک نبوت ک ہغہ کیں شویدی۔

قَالَ وَمِنْ ذُرِّیَّتِیْ، ذریۃ ک ذریۃ ک ذرۃ اخستلے شویدے دوارہ پہ معنی ک خور کلو سرہ دے نواول اولاد ادم ہم اللہ تعالیٰ پہ تولہ زمکہ یا نہ دے خوارہ کپیدی۔ اودا دعا دہ ک ابراہیم علیہ السلام پہ بارہ ک اولاد پیل کیں یعنی اِجْعَلْ مِنْ ذُرِّیَّتِیْ اٰثِمَةً (زما ک اولاد نہ ہم اما مان جو رکے) ک دے دیا بارہ چہ دین ک اللہ تعالیٰ او ملت ابراہیمیہ پہ دنیا کیں اور سوی۔ لفظ ک ذریۃ مفرد او جمع او مذکر او مؤنث بالغ او نابالغ تولوتہ شامل دے دالفظ پہ قرآن کیں دیرش کرتہ ذکر دے او ذریۃ ک ابراہیم علیہ السلام یعنی اسرائیل او بنی اسماعیل دواروتہ شامل دے۔ قَالَ لَا یُنَالُ عَهْدِیْ الظَّالِمِیْنَ، پہ عہد کیں دیر اقوال دی ک مفسرینو۔ امامت، نبوت، ایمان، رحمت، دین ک اللہ تعالیٰ، او امر ک اللہ تعالیٰ او امن ک عذاب ک اللہ تعالیٰ نہ۔ الظَّالِمِیْنَ پہ دے کیں دہ اقوال دی۔ عام کناہکاران او مشرکان۔ غورہ پہ دے اقوالو کیں اولہ معنی دہ یعنی امامت پہ عامہ معنی سرہ دے چہ اول ذکر شویدہ او ظالم نہ مراد ہم عام دے او پہ دے باندا دے بنا قول ک قرطبی او ابن کثیر کچہ نقل کپیدی دے ک ابن خوین متداد نہ چہ ک دے ایت نہ

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او کله چه او کړ خو و مونږ کور د الله تعالیٰ ځای د ثواب د خلقو د پاره او ځای د امن

وَالنَّخِزِ وَأَمِّنْ مَّكَامَ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا

اړاښل مونږ اونیښتی د مقام د ابراهیم علیه السلام سره ځای د مانعۍ او حکم او کړ و مونږ

إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ

ابراهیم او اسماعیل علیهما السلام ته چه پاک ساتی کور زما

لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ۝

د پاره د طواف کوونکو او اعتکاف کوونکو او رکوع او سجده کوونکو.

استدلال کړیدے په دے خبره باندے چه ظالم شخص نبی او خلیفه او حاکم او مفتی او امام او گواهی کوونکے نشی کیدلے او نور تفصیل قرطبی ذکر کړے دے یا دویمه معنی ده چه نبوت دے نو بیا په دے باندے قول د عطیب شریعی او آلوسی او بیضاوی دے چه دا دلیل دے چه نبی د نبوت نه وړاندے هیڅ ظلم نه کوی یعنی معصوم قبل النبوت وی.

تنبيه :- د اجمله چه لایتنال عهدی الظلمین دے دارد د دعا د ابراهیم علیه السلام نه دے بلکه اشاره ده تقسیم د اولاد د هغه دوه قسمونه ده لکه په سورة صافات سلاکین او قبولیت د دعا دے په باره د غیر ظالمینو کین ځکه چه الله تعالیٰ د هغه په اولاد کین نبوت او امامت جاری ساتلے د دلیل په هغه باندے سورة عنکبوت ۲۱ او سورة انبیاء ۷۰ دے.

۱۲۵ په دے آیت کین ذکر د عظمت د بیت الله دے روستو ذکر د عظمت د بانی (جوړوونکے) د هغه نه او په دے کس هم درے امور دی. مثابه، امن او مصلی. او درے قسمه عبادت کوونکی دی چه د هغه اختصاص د کعبه سره دے په ترتیب سره. مثابه د ثاب یثوب نه اخستل شویک. مثابه ځای د رجوع ته وئیلے شی یعنی زړه یی مور شوے ته وی نو بیا بیا ورته واپس کیدل غواړی او د معنی ابن جریر د مجاهد او ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت کړیده. یا په معنی د مجمع (ځای) د جمع کیدل دے دا د قتاده نه نقل ده. او تاء په مثابه کین د پاره د مالغ او د کثرت ده. وَاَمْنًا د صفت په دوی کین

یہ جاہلیت کبیں ہم وولکہ یہ سورۃ قصص کہ کبیں دی اوپہ اسلام کبیں ہم
 او مراد کہ دے تہ مامن رُحائے دامن دے کہ لوتہ مار او کظلم تہ تر دے
 پورے چہ بیکار او یوتی ہم یہ ہفتے کبیں یہ امن (شرعی) سرہ دی او شریعتی
 وئیلی دی چہ مراد کہ البیت تہ ٓتول حرم دے لکہ ذکر کہ کبے او مراد ترے تہ
 ٓتول حرم دے یہ سورۃ مائدہ ہک کبیں او داصفت یہ سورۃ العمران کک کبیں
 ہم ذکر دے۔ او داصفت تہ یہ بیت المقدس کبیں نیشہ تہ نو دافضیلت کہ کبے
 دے۔ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّی، مقام ابراہیم ٓتول حج تہ وئیلے شی
 یعنی مواضع مناسک کہ حج چہ عرفہ، مزدلفہ، منی، جمرات یا ٓتول حرم کہ
 اوپہ دے دوار و قولو تو کبیں مراد کہ مصلی تہ حائے کہ عادی۔ یا مقام ہفتہ
 کتہ دہ چہ ابراہیم علیہ السلام یہ وخت جو رولو کہ کبے کبیں یہ ہفتے یا ٓتلا او دریدلو
 او مصلی تہ مراد حائے کہ موضع کولو دے یعنی دہ رکعتہ کہ طواف او دا یہ
 حدیث صحیح کبیں ذکر دی۔ مِنْ مَّقَامِ، مِنْ دپارہ کہ تبییض دے یا یہ معنی
 کہ قریب دے۔ ابن جریر کہ قتادہ تہ نقل کریدی چہ اللہ تعالیٰ امر کریدا
 چہ کہ ہفتے یہ خوا کبیں موضع کوئی کہ ہفتے کہ مسح کولو امریے تہ دے کہے
 لیکن دادے امت عان لہ تکلف (بدعت) جو رکے دے۔ او ذکر کرے شوی
 چہ یہ دے کتہ کبیں اثر نیے ذکر او دپوت او کا ابراہیم علیہ السلام موجود
 و لیکن کہ خلقو کہ دیر مسح کولو یہ وجہ سرہ ہفتہ آثار محوشول۔

وَاعْهَدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ، عہدنا دا عطف دے یہ
 جَعَلْنَا بَابَهُ عہد یہ معنی کہ امر یا وحی کولو دے اوپہ لفظ عہد سرہ
 ذکر کولو کبیں اشارہ دہ چہ کہ ہفتہ اولاد باندے لازم دی چہ کہ تطہیر کہ بیت
 ہر وخت اوپہ ہرہ زمانہ کبیں رعایت او لحاظ اوساتی۔ اَنَّ طَهِّرَا مراد کہ دیتہ
 تطہیر باطنی او ظاہری دوارہ دے۔ باطنی دادے چہ کہ عبادت کہ غیر اللہ تہ
 حج او پالک اوساتے شی تو مقصد دادے چہ محکبیں کہ آباد ولوتہ نیت او
 ارادہ او کپڑی کہ دا سے تطہیر او روستو کہ آباد ولوتہ ہم کوشش کوئی ہفتے کہ تطہیر
 او تائید کہ دے تطہیر یہ سورۃ حج ٓتک کبیں دے۔ او ظاہری تطہیر جو
 دادے چہ روستو کہ آباد ولوتہ یے کہ ہر قسم پلیدی تہ پالک ساتی او خوشبو
 کوئی بی۔ بیتی اضافت کہ دے بیت، اللہ تعالیٰ تہ دپارہ کہ دیر شرافت دے۔
 لِلطَّائِفِينَ طواف دا سے عبادت دے چہ خاص دے یہ بیت اللہ تعالیٰ پورے

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا

وکہ چہ او وٹیل ابراہیم علیہ السلام اے ربہ زما، او کڑھو دا خاکے بنار

أَمِنًا وَأَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ

امن والا او روزی و رکڑہ اوسید و نکو دے تہ دے ہر قسم غلو نہ ہتہ چاتہ

أَمِنَ مِنْهُمْ يَا اللَّهُ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ط

چہ ایمان لری ددوی تہ یہ اللہ تعالیٰ او پہ ورخ دے اخوت پاندے۔

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ

او فرما ئیل اللہ تعالیٰ او چہ کفر او کرو تو فائدہ بہ و رکڑہ ہتہ بہ لہرہ مودہ (روزند د دنیا) بیا بہ

دے تہ علاوہ دہل بیت یا قبر یا اونے او گتہ وغیرہ طواف کول د شرف عمل دے
 او پہ دے بات دے علماء احناف او نور و تصریح کریدہ نو د کوچے (د تخصیص)
 نہ یے دا محکمہ ذکر کرو۔ وَالْكَافِينَ، عکوف پہ لغت کہیں اقامت (دیرہ کیدہ)
 تہ وٹیل شی او پہ عرف کہیں توجہ کول یو تخیز تہ پہ طریقہ دلزوم او تعظیم
 کولوسرہ او پہ شریعت کہیں اقامت کول دیو شخص پہ مسجد کہیں د پارہ
 د عبادت کولود اللہ تعالیٰ۔ یہ معنی د اقامت پہ سورہ حج ۳۸ کہیں او پہ معنی عکوف
 شرکی سرہ پہ سورہ طہ ۳۹ او سورہ اعراف ۳۸ کہیں ذکر دے او دل تہ مراد
 صرف اقامت دے پہ مکہ او مسجد حرام کہیں بغیر د طواف او صلوات نہ یا
 اعتکاف شرعی مراد دے۔ نو د ایے پہ طواف پسے ذکر کرو اگر چہ پہ بیت اللہ
 پورے خاص تہ دے لیکن پہ مسجد پورے خاص دے۔ وَالرَّكْعَ السَّجْدَ، مراد
 د دینہ مونج کوؤ نکلی دی دا دوارہ یے عکھ ذکر کرل چہ دا ہیئت خاص دے پہ
 مونج پورے او پہ دے سرہ مونج کوؤ نکے معلومیدی، صرف پہ قیام
 سرہ نہ معلومیدی او د ایے د عکوف تہ روستو د دے وجہ تہ ذکر کرو چہ
 اگر چہ پہ مسجد حرام او پہ بل مسجد پورے خاص تہ دے لیکن د قبلہ پہ
 حیثیت پہ کعبہ پورے خاص دے او دارنگ پہ سورہ حج ۳۸ کہیں ذکر دی۔
 تنبیہ:- د تطہیر سرہ یے دا درے عبادات د دے وجہ تہ ذکر کرل چہ دا عبادات
 خو تو حید دے او دا خاص د اللہ تعالیٰ د پارہ ادا کیدی نو کہ چرے د کعبے شریفے سرہ
 بتان (معبودان) موجود وی نو پہ دے عبادت تو نو کہیں تو حید باقی نہ پاتے کیدی۔

أَضْطَرُّكَ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَيَكُنَّ الْمَصِيرُ ﴿۱۳۱﴾

یہ زور یوخم دہ لہ عذاب د آور تہ اوید دے تھائے د ورتلو دا اور۔
 ۱۳۱۔ یہ دے کہیں دے ابراہیم علیہ السلام ذکر دے د پارسہ د اوسید و تکو د حرم مکہ
 پہ درے دعا کا تو سرہ۔ بکدا دا اولہ د عادیہ۔ بلدا تھائے د جمع کیں لو د معلقو د
 چہ یہ ہفتہ کہیں د ژوند عام ضروریات پیدا کیں دی مراد دے تہ بنار جو رک دی
 او بلدا مکہ صرف خالی ز مکہ تہ ہم و بیلے شی لکہ یہ سورۃ اعراف شہ کہیں او دے
 دعا د وے نہ یہ ہفتہ دخت کہیں بنو جرہم راغلل او دیرۃ شول او داسما عیل
 علیہ السلام شہ د ازدواج د ہغوی سرہ او شہ او د ہغوی پہ اولاد کہیں قریش
 پیدا شول۔ سوال :- یہ دے ایت کہیں بکدا دے او یہ سورۃ ابراہیم ہفتہ کہیں
 البکدا دے ؟ جواب :- دا دعا د مکہ د ایا دئی (د بنو جرہم د راتلو) تہ ہفتہ کہیں
 وہ او ہر مکہ چہ ہغوی پکین اباد شول نو ابراہیم علیہ السلام مریا ہفتہ دعا
 غوشتلہ کومہ چہ یہ سورۃ ابراہیم کہیں ذکر دے نو یہ ہفتہ کہیں البکدا معرفہ ذکر کرد
 امکا دے صفت د وے نہ ہفتہ تہ حرم و بیلے شی او دا دویمہ د عادیہ چہ قبولہ
 شویدہ۔ او مراد دامن تہ دادے چہ ہیچ جاہر د قیامت قریب پورے یہ ہفتہ
 باندے قبضہ نشی کولے او د خسف او زلزلو او نور و دنیوی عذابو نو بہیج وی
 نو دارنگ د قحط او دلوت مار د خلقونہ بہیج وی۔ قرطبی لیکلی دی چہ یہ
 ہفتہ کہیں سپے او بنکار یو تھائے شی نو سپے د ہفتہ بنکار یہ ہیچ حملہ نشی کولے تر
 نحو پورے چہ د حرم تہ بھرنہ وی وتلے۔ دارنگ پہ دے کہیں بنکار کول او دے
 بوٹی پریکول منع دی او دے نقطہ (موند لے شوے شہین) را پور تہ کول
 منع دی او کہ شوک ٹے را پور تہ کری نو د ہمیشہ د پارسہ بہ د
 ہفتہ تعریف (اعلان) کوی۔

تنبیہ :- مفسرینو (ابن جریر ابن کثیر قرطبی خازن وغیرہ) اختلاف ذکر
 کریں مے چہ دا تحریم د ہفتہ کہیں نہ موجود و د او کہ یہ دعا د ابراہیم علیہ السلام
 سرہ ثابت شویدے، دواہ طرفو نو تہ دلیلوتہ دلالت کوی لیکن ابن
 جریر و بیلی دی چہ صحیح دا دہ چہ د احرمت د دنیا د پیدا ایش سرہ شروع
 شویدے یہ دلیل د حدیث د صحیحین پہ خطبہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 پہ مکہ کہیں (ان هذا البلد حرمہ اللہ تعالیٰ یوم خلق السموات والارض) (۱۳۱)
 او یہ دعا د ابراہیم علیہ السلام سرہ د ہفتہ حکم تجدید او فرضیت ثابت شو

وَاذْكُرْ فَعِزُّهُمْ الْقَوَاعِدُ مِنَ الْبَيْتِ

او کلمہ چہ پور تہ کول ابراہیم علیہ السلام بینا دونه د کور د الله تعالیٰ

وَاسْمِعِلْ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ

واسماعیل علیہ السلام - (تو دوار وویل) اے ربہ زمونہ قبول کرے زمونہ تہ - یقیناً خاص تہ

السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ

ہر خہ اورے او یہ ہر خہ پوہیرے - اے ربہ زمونہ او کر خوے مونہ ہمیشہ اخلاص کوونکی

اوپہ دے طریقے سرہ د دوارہ طرفونو د دلیلونو موافقت کیہی۔ او دا دعا د ابراہیم علیہ السلام قبولہ شہودہ دلیل پہ دے باتسے سورۃ العمران ۷۰ او سورۃ قصص ۷۷ دے۔ وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ، دا دریمہ دعا دہ او دا ہم قبولہ شہودہ لکہ پہ سورۃ قصص ۷۷ کہیں دی او دا دعائے د دے وجہ تہ او غوبنتلہ چہ مغہ زمکہ (غیر ذی زرع) فصل والا تہ دہ تو خلق بہ ورتہ سرہ دامن تہ تخمکہ راجع کیہی نو دا دعائے او غوبنتلہ چہ پہ دے جائے کہیں عطف و اسید اوراجع کیدل اسان شی۔ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، ہر کلمہ چہ د دعا د امامت پہ قبولیت کہیں الله تعالیٰ تخصیص او کرو چہ ظالماتونہ دغہ وعدہ نشی رسیدلے (لَا يَتَّخِذُ الْظَالِمِينَ) نو ابراہیم علیہ السلام رزق د دنیا ہم پہ دے قیاس کرو د دے وجہ تہ تخصیص مؤمنانہ او کرلو۔ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ داتعمیم د اجابت د دعا د رزق دے چہ شامل شی کافرانو تہ محکہ چہ نعمتونہ د دنیا عام دی مؤمنانو او کافرانو دوارو تہ رسیدی لکہ پہ سورۃ اسراء ۷۷ سورۃ یونس ۷۷ سورۃ زحرف ۷۷ کہیں دی۔ اوپہ دے عبارت کہیں تقدیر د یعنی دَارْزُقْ مَنْ كَفَرَ او قَامَتْ عِلَّةٌ قَلِيلًا دے تفسیر د۔ قَلِيلًا پہ اعتبار د ژوند د نیوی د چہ دالو ژوند د پہ نسبت د ژوند د قبرا و حشر سرہ اگرچہ مالونہ د کافرانو دیر وی لیکن وخت لہو د او د اہل ایمانو د قبرا و حشر نعمتونہ ہم شتہ د۔ ثُمَّ أَضْطَرُّوا إِلَى عَذَابِ النَّارِ داتخویف دے کافرانو لہ۔ اضطراب بہ پہ طریقہ د دیکو و رکولو او شرلو اورابنکلو سورہ دی لکہ پہ سورۃ طور ۷۷ سورۃ زمر ۷۷ سورۃ قمر کہیں دی۔ ۱۲۷ پہ دے آیت کہیں ذکر د ایا د ولو د بیت الله دے او د ہفے د قبولیت د دعا

لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَكَ

تَا نَہ اُو دَ اولاد زموئو نہ یو د لہ اخلاص کوونکی تَا نَہ

وَأَرْسَلْنَا سَكَنًا وَتَبَّ عَلَيْنَا أُنُكُ

اُو اُو خائے مونی نہ طریقہ د بند کئی زموئو اُو مہربانی اوکھ یہ مونی باندے یقیناً خامس تہ

التَّوَابِ الرَّحِيمِ ﴿۷۸﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ

توبہ قبولونکے رحم کوونکے ہے۔ اے ربہ زموئو اولیوے یہ دوی کیں

ذکرہ۔ وَادَّيَرَقُ اِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ، قَوَاعِدُ جَمْعُ دَقَاعِدَةٌ دہ بنیاد تہ وئیلہ شی
اوپہ دے کیں دہ قولونہ دی اول دا چہ بنیادونہ ابراہیم علیہ السلام
کیسودل اودیوالونہ یے وریا نہ اے اوچت کرل۔ دویم قول دا دچہ بنیادونہ
دے کیں نہ موجود و نو ابراہیم علیہ السلام دے ہقہ د پاسہ دیوالونہ اوچت کرل
اوپنا یہ دے قول سرہ وئیلی شویدی چہ اولہ بنا د بیت اللہ ملائیکو کرے دہ
اوپنا ادم علیہ السلام جو کریدے بیا ابراہیم علیہ السلام اودا قول قرطبی
ذکر کریدے۔ اوکدے قول تائید یہ سورۃ العمران ۹۱ سرہ اوپہ لفظ
دَیَرَقُ الْقَوَاعِدَ سرہ کیڑی۔ وَاسْمُ حَيْلٍ داعطف دے یہ ابراہیم علیہ
السلام باندے۔ سوال :- بیرفغان (تثنیہ) یے ولے نہ وئیلہ ۹۔ جواب :- اصل
ابادی ابراہیم علیہ السلام کولہ واسما عیل علیہ السلام کہتے ورکولے دہقہ
امدادیے کولو دے دے وجے نہ دے عطف یہ طریقہ سرہ یے ذکر کرے۔

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا، داحال دے د ابراہیم واسما عیل نہ یہ تقدیر د یَقُولَانِ
سرہ۔ یعنی یہ وخت د عمل د آبادی کیں دیرے د اللہ تعالیٰ تہ یے دا دُعا
غوبستلہ اودا دے مؤمنان توصفت دے چہ د صالح عمل کولو سرہ سرہ سرہ
کوی د عدم قبولیت نو دُعا غواری لکہ یہ سورۃ مؤمنون ۱۸ کیں دی۔

إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، دا ادب د دُعا دے یعنی وسیلہ نیول نہ نومونو
اوصفتو نو د اللہ تعالیٰ سرہ لکہ چہ یہ سورۃ اعراف ۱۷ کیں دا ادب ذکر
دے اوکدے آیت یہ تفسیر کیں ابن کثیر تفصیل د بنا د بیت اللہ لیکلے دے۔
۱۷ یہ دے کیں دریمہ دُعا د ابراہیم علیہ السلام ذکر کوی د پارہ د تثبت
یہ دین باندے اوکدے پارہ د جاری ساتلو دے دین یہ اولاد خیل کیں۔

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ط

اد خود نه به کوی دوی ته دکتاب رقرآن او ستاد یا کوی به دوی لره .

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ وَمَنْ يَرْغَبْ

یقیناً خاص ته زور اور او حکمتونوالایه . او مخ نه اړوی

خصوصاً کثرت استغفار او توبه کول پکار دی .

۱۲۹ دا څلورمه دعا د ابراهیم علیه السلام دده په پاړه د مبعوثیت د خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم کتب چه تقریباً دوه زره کاله روستو د قبولیت په وجود کتب راغله . او دا دعا صرف د ذریع ابراهیم او اسماعیل علیهما السلام سره تعلق لری چه هغه عرب دی او عجم ته د هغه نبوت عام کړی دے . **تَوْفِيهِمْ** ضمیر د **ذُرِّيَّتِنَا** ته راجع دے او چه د دواړو ذریت دے نو هغوی ته امین هم وئیل شویدی په سورة جمعہ کتب او فائده د مبعوثیت صرف مؤمنانو ته رسیدلے ده د دے وچه په سورة العمران کتب یی مؤمنان خاص کړل نو په قوم عرب کتب (چه اولاد د اسماعیل علیه السلام دی) بغیر د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم نه بل نبی نه دے رالیرلے شوے نو دا دعا خاص ده په هغه پورے د دے وچه ته نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی **(أَنْتَ دَعْوَةُ** **أَبِي إِبْرَاهِيمَ)** زه دعایم د عییل پلار چه ابراهیم علیه السلام دے **تَوْفِيهِمْ** د نبی اول صفت ته اشاره شوه چه عربی دے . **رَسُولًا** دا دویم صفت دے .

مِنْهُمْ په دے کتب دریم صفت ته اشاره ده چه د نوع د بشر نه دے . په دے درې واړه صفتونو بیا تاسو ایمان راوړل فرض دی په دے کتب د یو صفت نه انکار کول یا شک کول کفر دے . داسه الوسی په تفسیر د سورة العمران کتب لیکلی دی . او په سورة العمران کتب من انفسهم وئیل دے اشاره ده دیر قربت او محبت د مؤمنانو د هغه سره او د محبت د هغه د مؤمنانو سره چه گویا که یو نفسونه گر عییدالی دی . کنز العمال صحیح کتب وئیلی دی چه **مِنْهُمْ** نه مراد نوع د بشر ده د ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دے چه عمر رضی الله عنه قول د زهیر بن ابی سلمی په پاړه د هرم بن سنان کتب لوستلو (شعر) **كُنْتُ فِي شَيْءٍ سِوَى الْبَشَرِ كُنْتُ الْمَصْنُوعَ لِلْبَيْلَةِ الْبَشَرِ** . بیا عمر رضی الله عنه مکرر وته اوئیل چه داسه رسول الله صلی الله علیه وسلم وؤ .

۱۲۹

فائدة: شریعی کا بن عباس رضی اللہ عنہما روایت لیکے دے چہ تہول انبیاء
 ذبنی اسرائیلونہ وؤ ما سبوا ذلسونہ چہ ہتہ توح، ہود، شعیب، لوط، ابراہیم
 اسماعیل، اسحاق، یعقوب علیہم السلام او محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے۔
 یَتْلُوا عَلَیْہِمْ اٰیٰتِکَ، دا کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ دریو ذمہ دارونہ اولہ
 ذمہ داری دہ او مراد کہ دے تہ دعوت او تبلیغ کول دی قرآن تہ حکمہ چہ کہ
 تلاوت نہ روستولفظ کہ علی راشی نو مراد تور وخلقونہ لوستل دی دادلیل
 دے چہ کہ دعوت او تبلیغ کہ پارسہ نصاب قرآن کریم دے تور رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم قبلیع اعظم دے۔ وَیُعَلِّمُہُمُ الْکِتٰبَ وَالْحِکْمَۃَ دا دویمہ ذمہ داری
 دہ یعنی یہ دعوت کہ قرآن سرہ چہ کوم خلق دین اسلام قبول کری نو دہغوی
 کہ مضبوطوالی او تفصیلی ایمان کہ پارسہ تعلیم کہ قرآن او کہ سنت ضروری دے نو
 معلومہ شہہ چہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم معلّم اعظم ہم دے۔ او دہغہ
 کہ تعلیم نصاب قرآن کریم او سنت دے۔ الْحِکْمَۃَ دالفظ یہ قرآن کتب شل
 کرتہ ذکر دے او کہ دے اوہ مصداقات دی، اول سنت یہ تفسیر کہ قرآن کتب
 لکہ یہ دے آیت کتب کہ قتا دہ نہ روایت دے۔ دویم نبوت سورہ بقرہ ۲۵۶،
 دریم فہم کہ قرآن او کہ ہغہ اسرار سورہ بقرہ ۲۵۹، خلورم علم کہ اسرار الہی یہ
 وحی سرہ کہ ہریونی کہ پارسہ (سورہ العمران ۷۸)، ینحکم عقلی او نقلی او وحی
 دلیلونہ (سورہ نحل ۷۸)، شپرم قرآن او کہ ہغہ علمونہ (سورہ اسراء ۷۸)،
 اوم معرفت کہ حقائقو یہ عقل سرہ (سورہ لقمان ۷۸)۔ دلتہ ہم مفسرینو
 دیرمے معانی لیکلی دی لیکن غورہ یہ ہولو کتب قول کہ قتا دہ او کہ حسن او کہ مقاتل
 او ابو مالک وغیرہ دے چہ مراد کہ حکمت تہ سنت (حدیث) دے چہ ہغہ
 تفسیر کہ قرآن او شرح کہ احکامودہ۔ وَیُزَکِّیْہُمْ ہرکہ چہ مقصد یہ دعوت
 او تعلیم کتب عمل کول دی نو دایے دریمہ ذمہ داری ذکر کرلہ۔ تزکیہ یہ
 اصل کتب پاکولو اوزیا تولوتہ وئیلہ شی دلتہ مراد کہ شرک او کفر او کہ بد
 اعمالو او ناکارہ اخلاقوتہ پاکول دی دارنگ مقصد یہ دیکتب یہ قرآن
 او احکامو الہیہ باندے کہ عمل کولو طریقہ بنودل دی لکہ چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم یہ عملی طریقہ موع، اودس، حج او نور احکام بنودلی دی
 دارنگ یہ دے تزکیہ سرہ عیقل نفس کہ حب کہ دنیا او کہ غفلت او کہ بغض
 و حسد او تعصب وغیرہ نہ سائلہ شی او کہ ہغہ دپارہ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم

عَنْ قَلِيلٍ اَبْرَاهِمَ اَلَمْ يَسْفِهْ نَفْسَهُ ط

دین د ابراہیم علیہ السلام نہ مگر ہفتہ ٹوک چہ کم عقل کری ٹان خیل -

وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي السَّانِيَةِ وَارَاهُ

او یقیناً غورہ کرے ووموئودہ لڑے یہ دنیا کنس او یقیناً دے بہ

ہم اوراد، اذکار، اوداعیہ کہ ہر حالت مناسب بتو دلی دی چہ کہ ہفتہ تفصیل
یہ احادیث و کتب موجود دے نو معلومہ شہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
مرشد اعظم وڈ کہ دے وجہ کلمہ کہ صحابہ کرام و تہ بیعت اخستلہ دے
یہ اعمال و اخلاق و باندے دا دلیل دے چہ کہ ہفتہ مرشد تہ روستو
کہ صوفیاء کہ سلسلو او کہ غوی بیعت و تہ حاجت نیستہ حکمہ چہ ہفتہ یہ
دلیل شرعی سورہ ثابت تہ دی او دیر کرتہ اوراد او وظیفہ کہ پیرانو مریدانو
لڑے کہ اذکار و احادیث و نہ غافل او منع کری۔ کہ دے وجہ نہ صاحب خلاصہ
الفتاوی صلیٰ صلیٰ کنس لیکلی دی، چاہے شیخ کہ ہدایت کہ پارہ او تیوڈ نو
دا شخص کہراہ دے او دارشادہ پارہ شخص مقرر کول ممتوع دی کہ وجہ
کہ نیستنوالی کہ دلیل شرعی تہ۔

فائدہ:- کہ دے مضمون آیات و تہ (سورہ بقرہ ۱۷۷) سورہ العمران صلیٰ سورہ
جمعہ صلیٰ کنس راغلی دی یہ دے ایت کنس ذکر کہ دعا دے او یہ ہفتہ درے
آیات و تہ کنس استجابت کہ دے دعا ذکر دے۔

سوال:- یہ دے ایت کنس یے بیگز گنہم روستو راہ دے دے او یہ دغہ درے
آیات و تہ کنس بیگز گنہم یہ یعلہم نام باندا مے مخکیش کرے دے۔

جواب:- ہر کلمہ چہ دعوت او تعلیم وسیلہ دہ پارہ کہ عمل کولو او اہم
غیر عمل کول دی تو یہ دے کنس اصل ترتیب تہ اعتبار و رکھے شو
چہ علم مخکیش دے یہ عمل باندا مے او کہ دغہ نور و درے آیات و تہ اہمیت
لحاظ او کر لے شو نو عمل یے مخکیش ذکر کر و د علم تہ۔

اِنَّكَ اَنْتَ الْكَرِيمُ الْحَكِيمُ، داہم توسل کہ یہ نوموئود اللہ تعالیٰ سورہ۔ عزیز
یہ صفت کہ اللہ تعالیٰ کنس غالب یہ ہر چا او ہر چیز باندا چہ خوک یے مقابلہ نشی
کولے او خوک یے کہ ارادے پورے کولو تہ منع کولے نشی۔ دارنگ مثال یے نیستہ۔
دارنگ ہفتہ ذات چہ کہ ہفتہ مرتبہ تہ خوک نشی رسیدا لے۔

فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ الصَّالِحِينَ ۖ إِذْ قَالَ لَهُ

یہ آخرت کس کا ملکا د کامیابو نہ دی ۔ اوکلہ چہ اووئیل دہ تہ

رَبِّهِ أَسْلَمَ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

رب ددہ اخلاص کوہ (ہمیشہ) دہ اووئیل اخلاص کوہم عہ دیارہ د رب العالمین ۔

نظا ہرکلمہ چہ ملت ابراہیمیہ ذکر شو چہ ہغہ تعظیم د بیت اللہ او د حرم مکہ
او تثبت یہ دین اسلام یا نہی او تصدیق د آخری نبی دے نو اوس رد کوی
یہ ہغہ یہود او نصاریٰ او تور و مشرکینو یا نہی چہ ہغوی د دغہ ملت تہ
مح کر ہغوی او شرک کوی او د کعبۃ اللہ لحاظ تہ کوی او آخری نبی یا نہی
ایمان تہ راوی ۔ او د مَن یَرْغَبُ معنی اعراض کول دی یہ دغہ معنی سرہ
چہ ذکر شوہ ۔ دلتہ رغبت یہ معنی د پریستودلو او اعراض کولوسرہ دے او
مَن د استفہام انکاری د پارہ دے یہ معنی د نفی سرہ یہ دلیل د الہ سرہ ۔
د رغبت نہ چہ روستو فی راشی تو یہ معنی د طلب او د مینہ کولووی او چہ
عَن راشی تو یہ معنی د پریستودلو سرہ وی ۔ اَلَا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ مَن تَحْکِیْ د
سَفِهَ معنی ذکر شویدہ ۔ زجاج وئیلی دی چہ سَفِهَ یہ معنی د جہل سرہ دے
او مضاف پت دے جہل اَمَرَ نَفْسِهِ ۔ د ابو عبیدہ یہ نیز یہ معنی د اَهْلَکَ
دے او اخفش وئیلی دی چہ فی پت دے یعنی جہل فی نفسہ ۔ مبر د او
ثعلبی وئیلی دی چہ سَفِهَ پھیلہ متعدی دے او سَفِهَ لازمی دے ۔ وَلَقَدْ
اصْطَفَيْنَا فِي الدُّنْيَا دَاعِلَتِ او دلیل د محکمت حکم دے اصْطَفَاءَ د ابراہیم علیہ السلام
یہ ۲۳۱ کس ذکر شوہ دارنگ یہ سورہ نحل ۲۳۱ ۲۳۲ او سورہ نساء ۱۲۵
کس او سورہ عنکبوت ۲۴ او سورہ زحرف ۲۴ کس ذکر دہ ۔

وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ الصَّالِحِينَ سوال :- صالح ہغہ چاہ تہ وئیلے شی چہ نیک
عمل کوی او آخرت خو د عمل کولو جائے نہ دے ؟ جواب :- دلتہ مراد
فائزین (کامیاب) دے یا جماعت د صالحینو کا ملا تو دے چہ انبیاء علیہم السلام
دی او نور توجیہات ہم قرطبی ذکر کریدی ۔

۲۳۱ داعلت دے د اصطفینا د پارہ ۔ اَسْلَمَ مراد دے تہ استقامت او ثبات
دے یہ اسلام یا نہی یا یہ معنی د اخلاص کولو سرہ دے یا یہ معنی د
تفویض (سپارلو) د محان دے اللہ تعالیٰ تہ مَلَکِ الْعَالَمِينَ د صفت علت د

وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَيْنِيهِ وَيَعْقُوبَ ط

او وصیت کرید یہ دے (کلمہ ذتوحید) سورہ ابراہیم علیہ السلام خا منو خہوتہ او یعقوب علیہ السلام ہم۔

يَبْنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ

چہ اے خا منو! یقیناً اللہ تعالیٰ غور کریدے ستا سودا پامرا دین (توحید - اسلام)

فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ط

تو مرگ رہے راتشی تاسوتہ مگر یہ داسے حال چہ مسلمانان (توحید والا) یقی۔

دپارہ داسلام اللہ چہ یہ دیکش ہیچ احتمال د شریکت د غیر نیستہ۔
 ۱۳۲۲ یہ دے کنش ہم رد دے یہ یہود یا نوا و تصاری چہ هغوی و ثیل چہ
 اسلام کہ چرے د ابراہیم (علیہ السلام) وڈو هغه پورے خاص وڈو د بنی
 اسرائیل و دپارہ دین اسلام تیشتنہ لکہ چہ یہ دے زمانہ کنش هغوی خان
 تہ مسلمانان تہ وائی۔ تو اللہ تعالیٰ او فرمائیل چہ یہ دین اسلام باندے
 ابراہیم او یعقوب علیہما السلام د وار و خیل اولاد تہ وصیت کرے دے
 نو د دین د بنی اسرائیل و بنی اسماعیل و وار و دپارہ دے۔ بھا ضمیر راجع
 دے ملت اسلامیہ تہ چہ دلالت کوی یہ هغے باندے جملہ د آسَلَمْتُ لِلّٰہ
 رَبِّ الْعَالَمِينَ۔ یا راجع دے کلمہ د لا الہ الا اللہ تہ یہ هغے ہم د غہ فکش جملہ
 دلالت کوی۔ سوال :- لفظ د وصیت یے ذکر کر و امر یے ذکر نہ کرو؟۔

جواب :- یہ لفظ د وصیت کنش تاکید دے د ویر و جوتہ اول دا چہ
 وصیت د انسان یہ وخت د مرگ کنش وی تو یہ دے کنش ضرور اخلاص وی
 دویمہ وجہ دا چہ دے تہ دوستو د نسخ د پارہ بلہ خبرہ تہ وی۔ دریمہ
 دا چہ یہ داسے وخت کنش اولاد د پلار یہ وصیت باندے ضرور عمل کوی۔
 بَنِيهِ خا من د ابراہیم علیہ السلام تہ وڈو قرطبی او خازن داسے لیکلی دی
 او سیوطی و ثیلی دی چہ دولس وڈو لیکن نبات (لوتہ) یے تہ وے۔

وَيَعْقُوبُ ددہ یہ ذکر کنش مخصوصی رد دے یہ بنی اسرائیل و باندے او
 ددہ ہم دولس خا من وڈو۔ یَبْنِي داتفصیل د وصیت دے۔ الدَّائِنِ الف
 لام دپارہ د عہد دے یعنی دین اسلام۔ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ
 قرطبی و ثیلی دی چہ مراد یہ دے سرہ د و امر او ہمیشوا لے دے یہ اسلام

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ

ایا وئی تاسو ڄاڻو ڇه نيزد ۾ شو يعقوب عليه السلام ته مرگ

إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنِّي بَعْدِي

ڄاڻو ڇه اوئيل هغه ڄاڻو ڇه ڇا بندگي به ڪوئي ڄاڻا ته روستو.

قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ

منوي اوئيل بندگي به ڪو وڌ معبود ستا اوڌ معبود ڌيلار تيڪه ستا ڇه ابراهيم عليه السلام

وَأِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهُكُمْ وَآجِدًا

اواسماعيل عليه السلام اواسحق عليه السلام دي. ڇه معبود يو ڌي

وَنَحْنُ لَكَ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۳﴾ يٰۤاَيُّهَا

او موٽر به خامن الله تعالى لره اخلاص ڪوونكي يو. دغه (انبيا) يو ڄله وه

ياندا ۾ ڀه مختصر لفظ سره ڇه متضمن ڌي تلڪير ڌي موت لره اوڌ ڌي وجه داده ڇه ڌي انسان جو يقين ڌي ڇه مرگ به راشي جو وخت ڀي معلوم نه ڌي نوڪه يو وخت ڌي امتثال ڌي امر ڌي الله تعالى پري ڌي اوپه دغه وخت ڪنن ڀه ڌي باندا ۾ مرگ راشي تو مر ڀه شي بغير ڌي اسلام ته سول لازم داده ڇه هر وخت ڪنن ڌي ڀه عقيدة اوپه عمل ڌي اسلام ڪنن متصف او مشغول وي ڌي پاره ڌي ڌي ڇه ڀه ڌي جملہ باندا ۾ عمل اوشي.

۱۳۳ ڌي ايت نه اوڌ زواج ڌي ڪري يهود او نصارا وڌه. ڀه ڌي ڪنن اول زجر ڌي ڌي ڀه دروغو باندا ۾ او جواب ڌي شي ڌي ڇه يهود او نصارا وڌه ڀه ابراهيم او يعقوب عليهم السلام يهود او نصاري وڌ او يعقوب عليه السلام وصيت ڪري وڌ ڀه يهوديت او نصرايت باندا ۾ نوپه ڌي ڪنن ڀي ڌي هغه جواب او ڪرو ڀه طريقه ڌي زجر سره.

أَمْ كُنْتُمْ آمٍ يٰۤاَيُّهَا مَعْنَىٰ ذٰلِكَ اڌي. شهداء جمع ڌي شهيد ڀه معنيٰ حاضر سره او ڪنتم نه مراد موجوده بني اسرائيل دي او استفهام انڪاري ڌي يا مراد ڌي نه ڌي ڌي اسلاف دي ڇه هغه ڄاڻن ڌي يعقوب عليه السلام وڌ او استفهام تقرير ڌي. إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ، سوال. مرگ ڇه

قَدْ خَلَقْتُمْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ

یقیناً تیرہ شویده بخش۔ دوی لہا بد لہ دھوہ عمل دہ چہ دوی کر دیا او تا سوال بل دھوہ عمل چہ سو کر دیا

وَلَا تَسْأَلُونَهَا عَنْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تَعْمَلُونَ

او تپوس بہ نہ شی کیدے ستاسونہ دھوہ بد عملونو چہ دوی کول۔

حاضر شی نو بیا خو خیرے نشی کید لے۔ جواب عل حضرت پہ معنی قرب دے یعنی کلمہ چہ قریب الموت شو (خازن)۔ جواب عل مراد موت نہ اسباب موت دی لکہ یہ سورۃ ابراہیم کل کس دامتعی دہ (قرطبی)۔

اِذْ قَالَ لِبَنِيِّهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي، مقصد یہ استفہام سرہ اختیار (مجان)

دھوہ دے دیا رہہ تثبت پہ توحید یاندے۔ قالوا تعبدون الهک قالہ اباہ لک

عطف دیا رہہ تعریف او تعین دے دے مغایرت دیا رہہ دے او اشارہ دہ چہ

توحید عبادت دے ہولو انبیاء و دین دے۔ انزلہم کرا سماعیل کرا شحق، ابراہیم

اور نیکہ و دھوہ واسحاق یے نیکہ و دھوہ اسماعیل یے نیکہ رور و دھوہ

یعنی دے یعقوب علیہ السلام ترہ و دھوہ دلیل دے چہ دے آب ریلار اطلاق

پہ نیکہ او پہ ترہ یاندے ہم کید لے شی او اسماعیل دے اسحاق نہ مشر و دھوہ

دے دے وچہ نہ ہنہ یے بخش ذکر کرے دے۔ الہا کا جدا یہ دے کس جواب

دھوہ دے کہ شوک و ہم او کری چہ عطف دیا رہہ دے مغایرت دے نو دلالت

کوی پہ دہ الہو یاندے؟ حاصل جواب دادے چہ دے عطف مغایرت

دیا رہہ دے صرف مغایرت دے مضاف الیہ دے۔ و کس کہ مسلمون دلیل

دے چہ دین دے ہولو دین اسلام دے۔

۱۲۲ یہ دے کس دے دوی دے دے شبہ جواب دے او زجر دے۔ شبہ داوہ چہ

دوی فخر کو دے پہ خیلو نیکو نو یاندے چہ مروت بہ دھوہ پہ عمل سرہ

بچ کیدو۔ جواب او شو چہ دے ہر چا حان حان لہ عمل دے۔ او ہر کلمہ

چہ عملونہ دہ قسمہ دی اول عمل دے خیر دے ہنہ تہ اشارہ دہ یہ

دے قول سرہ چہ لہا ما کسبت و لکم ما کسبت یعنی دے ہر چا عمل غیر

صرف ہنہ لہ فائدہ درکوی بل شخص پہ ہنہ سرہ نہ خلاصیری۔

دویم عمل دے دے شر ہنہ تہ اشارہ دہ یہ دے قول سرہ چہ ولا تسئلون

عما کا تو ایعملون یعنی دے ہر چا دے عمل تپوس بہ صرف دھوہ نہ کیدیشی

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا

او دوی وائی چہ شئی تاسو یہودیان یا نصاریٰ نولاریہ اومومئی۔

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ

تہ ورہ اویہ بلکہ موتہ تابع یوہدین کا ابراہیم علیہ السلام چہ یوح مؤحد وو۔ اونہ وو ہتہ

مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۳۱﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ

د مشرکانو دے تہ۔ او وائی ایمان را ورین مونہ یہ اللہ تعالیٰ باند

یہ بل چاہا نہ دے کہ ہفتہ ذمہ داری نیشتنہ دے اویہ دے کہیں بل جانب حذف
(پتہ) دے یعنی (وَلَا يُسْأَلُونَ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) "کہ ہغوی کا اعمالو سنا سو
نہ تپوس نہ کیڑی۔ او دے اولے جملے تائید یہ سورۃ فجم کہیں وَأَنْ كُنْتُمْ لِلرِّسَالِ
الْمَاسِعِينَ دے او دے دویہ جملے تائید أَلَا تَذَكَّرُونَ ذُرُّوا أُخْرَىٰ دے۔ او دے الیت
دلیل دے چہ انسان تہ کہ عملونو کہ سب نسبت کیدے شئی ہو کہ خلق
نسبت یے یہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔

۱۳۱۔ یہ دے کہیں دریم زجر دے یہ دعوت کولو کہ دوی معارف دین تہ
(یہودیت او نصرا تیت) اس زمانہ کہیں ہم یہودیان دیہودیت وشن (دعوت)
چلوی او نصاریٰ کہ نصرا تیت دعوت کوی۔ او دے پارہ کہ تفصیل کہ قائلینو دے
یعنی یہود وائی یہودیان شئی او نصاریٰ وائی چہ نصاریٰ شئی او ہریو یہ
ہتہ خپل دین کہیں دعویٰ کہ ہدایت کوی۔ ہرکہ چہ ہغوی چاہہ داسے دعوت
ورکوی تو ہغوی تہ یہ جواب ورکیدے شئی یہ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ سِرہ دلیل
نہ روستو تتبع پتہ مراد دے او کہ ملت ابراہیمیہ مصداق محکمیں ذکر کرے
شو۔ حَنِيفًا داحال دے یا لفظ کہ أغنی پتہ دے۔ حنیف کہ حذف تہ اخستل
شو دے او دالفظ کا ضدادونہ دے یعنی یہ معنی کہ جدایی او یہ معنی
کہ استقامت سرہ دے یعنی جدا کیدو کہ (اعراض کوڈیکہ) کہ تہلو یا طل
دینونونہ او کلک او مستقیم وڈ یہ توحید یا نہ دے۔ کہ مجاہدہ نہ روایت کہ
چہ حنیف یہ معنی کہ مخلص سرہ دے او کہ ربیع نہ روایت دے چہ یہ معنی
کہ متبع (تابع دار) سرہ دے۔ ابوالعالیہ تہ روایت دے چہ حنیف ہتہ کہ
چہ کعبہ تہ یہ مانجہ کہیں مع کرہوی او حج کہ بیت اللہ مہی۔ راغب یہ مفردات

وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

او یہ ہفتہ غہ چہ نازل کرے تھوئیک موہو تہ او یہ ہفتہ غہ چہ نازل کرے شویدی ابراہیم

وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْكَسْبَاطَ

او اسماعیل او اسحاق او یعقوب علیہم السلام تہ او اولاد دھتہ تہ

وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ

او ہفتہ چہ ور کرے شویدی موسیٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام او ہفتہ چہ ور کرے شویدی نوری پیغمبرانو تہ

مِنْ رَبِّهِمْ لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ

دطرق درپ ددوی تہ جدائی تہ کو یہ میتج دھپا کیں ربہ ایمان را درلو کیں د دوی تہ

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۶﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ

او مونہ خاص اللہ تعالیٰ تہ اخلاص کوونکی بو پس کہ چرے دوی ایمان را درلو پشان

مَا آمَنَتْمْ بِهِ فَقَدْ أَهْتَدُوا وَإِنْ تَوَلَّوْا

د ایمان ستا سو یہ ہتے باندے نولاریے او موندلہ او کہ مخ اور گر حوہ دوی

کیں وٹیلی دی چہ حنیف میلان دے دگر راہی تہ استقامت طرف تہ۔ ابن قیم پہ جلاء الافہام کیں وٹیلی دی چہ د حنیف معنی الْمُقْبِلُ عَلَى اللَّهِ وَالْمُعْرِضُ عَمَّا سِوَاهُ دے (اللہ تعالیٰ تہ توجہ کوونکے او دما سوی اللہ نہ مخ گر حوونکے) اولفظ حنیف پہ قرآن کیں دولس کرتہ ذکر دے او ہر محائے ابراہیم علیہ السلام پہ صفت کیں ذکر دے۔ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شریعی، خازن او نسفی وٹیلی دی چہ پہ دے جملہ کیں تعریض دے پہ یہود و انصار را باندے چہ دوی مشرکان دی تودا دلیل دے چہ کتابی شخص چہ شرک کوی نو ہفتہ تہ مشرک وٹیلے کیڑی۔

۱۳۶۔ ہرکلمہ چہ مخکیت ایت کیں ذکر شول چہ دوی یہودیت او نصرانیت طرف تہ دعوت و رکوؤ نو صحیح بخاری کیں راغلی دی چہ (دوی دے دعوت دیار) تورات پہ عبرانی ژپے سرہ لوستلو او یہ عربی ژپہ پٹے عربونہ او مؤمنانو تہ ترجمہ کولو نوبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل

چہ ددی تصدیق (مطلقاً) مہ کوئی او تکذیب یے ہم (مطلقاً) مہ کوئی بلکہ
 وایٹی اَمَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ الایہ۔ نو یہ دے ایت کیش رد دے د دعوت
 د یهود و او نصار و یہ احسن طریقہ سرہ۔ دار تک دا جواب د شہیہ د دوی
 دے چہ مؤمنان نو باندے اعتراض کوی چہ تاسو موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام
 نہ منیٰ محکمہ چہ تاسو د هغوی د دین رد کوئی داسے اعتراض مہائیعی یہ
 تبصیر الرحمن کیش لیکلے دے حاصل د جواب دادے چہ موثر تہول انبیاء
 او هغوی تہ نازل کرے شوے وحی باندے ایمان لر و او فرق یہ ایمان
 راو لو کیش تہ کوؤ لیکن موثر ہیچ نبی اللہ (حق دار د بندگئی) نہ گنہرو نو
 مقصود یہ دے جواب کیش زجر اورد دے یہ یهود او نصار و باندے ضمناً چہ
 تاسو فرق کوئی یہ بعض انبیاء و باندے ایمان راو پئی او یہ بعض باندے
 ایمان تہ راو پئی او تاسو خو بعض انبیاء د اللہ تعالیٰ سرہ شریک او د هغہ
 ولد جو روئی تو ستاسو دعوت باطل دے۔ یا اللہ دا خو یہ تہولو ایمانیا تو کیش
 محکیش دے۔ وَمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ دایے د دود و جوتہ محکیش راو و اول دا چہ ایمان
 راو پل پہ قرآن باندے سبب دے د پارہ د ایمان راو لو یہ نور و کتابو نو باندے
 دویمہ وجہ دادہ چہ ایمان پہ قرآن باندے ایمان تفصیلی دے او اہم دے
 او ایمان پہ محکمہ کتابو نو باندے ایمان مجمل دے۔ وَالْاَسْبَاطُ جمع د سبط
 او سبط یہ لغت کیش تتابع (پرلہ پسے راتلی) تہ و ٹیلے شی نو جماعت تہ
 و ٹیلے شی محکمہ چہ د هغہ افراد د یوبل سرہ یوٹھائے وی او یوبل پسے وی
 یا یہ لغت کیش هغہ اونہ چہ یو بیچ یے دے اوٹھانکے یے دیرے دی نو
 دار تک دولس حامن د یعقوب علیہ السلام چہ د یو اصل تہ وڈ او د
 هغوی نہ دیر خاندان تہ حواری شول۔ امام بخاری و ٹیلی دی چہ اسباط
 قبائل د بنی اسرائیل و دی او دلته مراد ترینہ انبیاء دی چہ پہ بنی اسرائیل
 کیش رالیر لے شوی وڈ۔ وَمَا اَوْقَىٰ مُوسٰی وَعِیْسٰی د دوی تخصیص یے د
 دے وجے تہ او کر و چہ اعتراض د هغوی پہ بارہ د ایمان د تورات او انجیل
 کیش وڈ۔ اَوْقَىٰ ایتاء پہ معنی د انزال دے لیکن ایتاء مقصد د انزال دے او
 معلومہ شہ چہ ایتاء یہ معانی کیش ہم استعمالیری لکہ چہ یہ محسوساتو
 کیش استعمالیری۔ وَمَا اَوْقَىٰ النَّبِیُّوْنَ مِنْ رَّبِّہُمْ دے تہ مراد هغہ انبیاء
 دی چہ رالیر لے شوی وڈ د آدم علیہ السلام تہ ترا براہیم علیہ السلام پورے۔

فَأَنبَأَهُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ

نو بیٹا دوی پہ سختہ دشمنی کیں دی۔ پس خاتمہ پہ اوسانی تالہ دوی نہ اللہ تعالیٰ

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۳۶﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ

او ہفتہ اللہ تعالیٰ ہر شے اور ہی ہر شے پوہہ دے۔ (او وائی قبول کریں مونی رہی کہ اللہ تعالیٰ

فائدہ:- صحیح دادہ چہ عدد ککل انبیاء پہ یقین او تص صحیح سورہ ثابت نہ کہ
نو ایمان کیں تعین کہ عدد کول پکار نہ دی او ہر چہ حدیث مسند احمد
پہ روایت کا ابوذر رضی اللہ عنہ چہ عدد ککل انبیاء یولاکھ خلیر پشت زرہ کہ
نو تنقیح الروایۃ شرح مشکوٰۃ کیں یے وٹیلی دی چہ کہ دے پہ سخت کیں علی
بن زید راوی دے او ہفتہ ضعیف دے نو شیخ البانی چہ قول کرے دے پہ
صحت کہ دے حدیث نو ہفتہ قول صحیح نہ دے۔

لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ يَهْدِيهِمْ اللَّهُ يَهْدِيهِمْ اللَّهُ يَهْدِيهِمْ اللَّهُ
چہ ہغوی فرق کولو چہ بعض انبیاء یے متل او بعض یے نہ متل۔ او داسے پہ
دے سورت ۲۸ او سورۃ العمران ۳۷ او سورۃ نساء ۷۱ سب کیں ہم ذکر
دی۔ سوال:- کہ دے سورت ۳۷ نہ معلوم پدی چہ ککل انبیاء فرق پہ درجا تو
کیں شتہ دے؟۔ جواب:- ہفتہ تہ تفاضل وٹیلے شی فرق ورتہ نشی وٹیلے
کیدے۔ سوال:- بئین خود مفرد تہ نہ مضاف کیدی او احدا خود مفرد کہ؟۔
جواب:- احدا چہ ہر کلمہ استعمال شی کہ کلمے ککل سورہ یا پہ کلام سلبی
کیں تو یہ معنی کہ جمع سورہ وی۔

وَتَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ مراد کہ اسلام تہ اخلاص کعبادت دے کہ اللہ تعالیٰ
کپارہ پہ مقابل کہ شریک کیں، نو دارد دے تعریضاً پہ یہود او نصاریٰ
بانت دے چہ تا سو بعض انبیاء کہ اللہ تعالیٰ سورہ شریکان جو کہ پیدی۔
سوال:- یہ سورۃ العمران ۳۷ کیں کہ مَا أُنْزِلَ عَلَيْكَ دے او دلتہ اکتیادے؟
جواب:- دلتہ مؤمنان تہ عذاب دے کہ دے وچہ نہ کولو اے وٹیلے دے
او انزال پہ امت بانت کہ اوجہ طرفہ کیدی بلکہ ہغوی تہ رسیدال کیدی بشی
کہ دے وچہ نہ دلتہ یے اکتیاد وٹیلے او پہ سورۃ العمران کیں عذاب کہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم تہ او پہ ہفتہ بانت انزال دبرہ طرفہ دے کہ دے وچہ نہ ہلتہ اکتیاد
او ٹیلے شو۔
سوال:- دے آیت کیں دعوت کا ایمان شرعی دے تو لو کا قرآن تہ عموماً او

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ

او شوک دیر خاسته دے کہ اللہ تعالیٰ نہ یہ رنگولو کیں۔ او مونہ خاص ہفتہ لہ

بالخصوص یہود او نصاریٰ تہ۔ داعا مومفسرینو لیکلی دی او شریعتی لیکلی دی
چہ دا یہ طریقہ کہ تہکیت او تعجیز سرہ دے لکہ قاتوا بسورۃ من مثله۔
بیشل ما امنتہم یہ خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کراموتہ دے۔
ما امنتہم یہ دے لفظ کیں تول مومن یہ داخل دی (اللہ تعالیٰ، ملائیک
رسولان، کتابوتہ منزله، بعث بعد الموت، تقدیر او قرنی نہ کول یہ مینج
کہ رسولانوا و کتابوتہ او اخلاص یہ عباداتو کیں)۔

سوال :- لفظ کہ مثل خود دلالت کوی چہ کہ اللہ تعالیٰ او کہ ہفتہ کہ رسولانوا و کتابوتہ
مثل شتہ دے او داخو باطل دے ؟۔ جواب ع۔ مثل صفت دے کہ مصدر
پتہ یعنی کَانَ اَمَنُوا ایما نا مثل ایما نکم او بآء زیادہ دہ او معنی مماثلت لکھیں
ذکر شوء (مدارک)۔ جواب ع۔ لفظ کہ مثل زیاتی دے طبری روایت کرے
دے کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ چہ ہفتہ یہ قراءت کوؤ کَانَ اَمَنُوا ایما
اَمَنُوا یہ۔ ابن عطیہ و بیہ دی چہ دا یہ طریقہ کہ تفسیر سرہ دے۔
جواب ع۔ ما مصدریہ دے او بآء زیاتی دہ (بیشل ایما نکم)۔ جواب ع۔ مثل
یہ معنی دین (ذات) یا یہ معنی کہ صفت دے (راغب) دا جوابوتہ بشکارہ دلیل
دے چہ ایمان کہ صحابہ کرامو معیارہ ایمان کہ امت دے لکہ چہ سہ لکھیں
تیر شویدی۔ جواب ع۔ شریعتی او خازن و بیہ دی چہ دا یہ طریقہ کہ
تعجیز سرہ دے یعنی کہ چرے دوی حاصلوے شی دین پیشان دین ستاسو
نو ہدایت یہ او مومی لیکن کہ دین اسلام پیشان بل دین خو بحال دے
نو ہدایت ہم بغیر کہ دے دین نہ بحال دے۔

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ قُلُوبُ شَقَاقٍ، شَقَاقٍ یہ معنی کہ دشمنی او جگرے سرہ دے
اور ادا شق تہ اختلے شویدی یعنی ہریو کہ فریقینو یہ جدا جدا کیں شق وی
بغیرہ شق دیل تہ۔ قَسِيكَفِيكَهُمُ اللَّهُ كَافٌ خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ
وسلم تہ او مفعول اول دے او ہم مفعول ثانی دے ابن کثیر روایت ذکر
کر بیجا چہ مصحف عثمان رضی اللہ عنہ یہ وخت کہ قتل کہ ہفتہ یہ غیرہ ہفتہ
کیں و تو پیدایت یہ کہ ہفتہ دویہ شاخکی غور حید و گویا کہ دا وعدہ دہ کہ اللہ تعالیٰ
کہ طرق نہ یہ بدلہ انستلو کہ عثمان رضی اللہ عنہ کیں۔

عِبَادُونَ ﴿۳۸﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ

بندگی کو دیکھی ہو۔ تہ ورتہ اووایہ ایہ جگرہ کوی مونہ سرہ یہ توحید ذالہ تعالیٰ کنس او حال حاجہ ہفتہ

۳۸ یہ دے ایت کنس پتھم زجر دے یہ بارہ دے رسم یا طل دے نصاریٰ کنس او
 ہفتہ تہ یے دین وٹیلو۔ صِبْغَةَ اللَّهِ دے تہ مخکنس فعل پتہ دے صِبْغَةَ اللَّهِ
 (اللہ تعالیٰ مونہ تہ رنگ راکرے) یا اتبعوا یا الزموا۔ اوصبغة تہ مراد دین
 ذالہ تعالیٰ دے او فطرت ذالہ تعالیٰ دے چہ ہر انسان یے یہ ہفتہ یا ندے
 پیدا کریدے لکہ چہ اثر دے رنگ یہ ظاہر باندے ہکارہ کیبری نو داسے اثر
 دے دین فطرت ہم یہ مؤمن باندے ہکارہ کیبری یا صِبْغَةَ تہ مراد تطہیر ذ
 اللہ تعالیٰ دے یہ ایمان او یہ افتتان سرہ۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 روایت دے چہ یہ نصارا و کنس بچے پیدا شی او اوہ ورٹے یہ ہفتہ یا ندے
 تیرے شی نو ہغوی درلہ یہ رنگ کنس غویہ درکری چہ ہفتہ تہ معمود یہ
 رنگ وٹیلے شی او دیتہ دوی تطہیر وائی او یہ اسلام کنس دے تطہیر دے پار
 عقبہ اوختہ کول دی۔ کلہ بہ چہ دوی داسے او کپل نو وٹیل بہ یے چہ
 اوس دے خالص نصرانی شو۔ او ابو حیان یہ البحر المحيط کنس لیکی دی
 چہ دین تہ دے صِبْغَةَ وٹیلو سبب یہ دوی کنس دا وچہ عیسیٰ علیہ السلام
 یوخل دے یحییٰ علیہ السلام ملاقات لہ لاہو نو ہفتہ تہ یے اوٹیل چہ زہ تالہ
 راغلے ہم چہ ستانہ رنگ حاصل کریم یعنی دین نو نصارا و دے تہ صرف
 ظاہری رنگ مراد کرپو او عیسیٰ علیہ السلام تہ یے صایغ وٹیلو او خپل عمل
 تہ یے تخمیس وٹیلو او عرب ہم دے دیانت نہ تعبیر یہ رنگ سرہ کوی۔ لکہ
 اوس چہ عوام وائی چہ فلاقی پیر فلانے مرید رنگ کرپے دے۔ وَمَنْ
 أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً، یعنی یہ دین فطرت (توحید) سرہ چہ کوم رنگ
 او تطہیر حاصلیری نو داسے یہ یل دین او طریقت او علم سرہ تہ حاصلیری۔
 شاہ عبد العزیز دھلوی یہ تفسیر عزیزی کنس لیکی دی چہ رنگ و رکول
 دے مخلوق خو ظاہری وی یا باطنی وی دے ظاہری رنگ اثر خو صرف یہ ظاہر
 باندے ہکارہ کیبری او باطنی اثر خو صرف یہ یو یو قوت باندے وی لکہ رنگ
 دے علم فلسفہ صرف یہ قوت عقلیہ باندے وی اور رنگ دے شرک او بدعت
 یہ قوت دھمیہ باندے وی اور رنگ دے عادت رسمو تو رواجو تو یہ قوت عادیہ
 باندے وی اور رنگ دے حب دے دنیا بہ قوت شہوانیہ باندے وی اور رنگ

رَبَّنَا وَرَبِّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ

رب زمونہ اور رب ستاسودے۔ او مونہ لہ عملونہ زمونہ دی او تاسو لہ

أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَكَ مُخْلِصُونَ ﴿۱۳۹﴾

عملونہ ستاسودے۔ او مونہ خاص ہفتہ تہ اخلاص کوونکی یو۔

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ

ایا وایٹی تاسو چہ یقینا ابراہیم علیہ السلام او اسماعیل علیہ السلام

وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا

او اسحاق علیہ السلام او یعقوب علیہ السلام او اولاد دہفتہ دو دوی

د بادشاہی او سلطنت او اقتدار پہ قوت قہریہ او غضبیہ پاندے وی او رنگ ددین فطرت (توحید او سنت) پہ ظاہر پاندے وی پہ دنیا کیں لکہ "سَيِّمًا هُمْ فِي وَجُوهِهِمْ مِنْ أَشْرِ السُّجُودِ" او پہ آخرت کیں پہ یے پہ لاسوتو عیو او بخوتو کیں سپینوالے وی او داشان اثر دے پہ دنیا کیں پہ تمام باطنی قوتو پاندے وی ہر قوت کحق تابع چلیزی مخالف رنگوتہ تعصب او وہم اورسم رواج پہ ہفتہ پاندے ہیچ اثر نشی کولے نو دے وچے تہ صبغة اللہ تہ احسن اویلے شو۔ وَنَحْنُ لَكَ غَيْرُ مُنْذَرِينَ، داتفسیر دصبغة اللہ دے حکم چہ د توحید فی العبادت والطاعت اثر پہ پہ ظاہری او باطنی قوتو پاندے پہ دنیا کیں ہم وی او پہ آخرت کیں پہ ہم وی۔

۱۳۹ پہ دے کیں شیپر مرد او زجر دے کدوی پہ حاجہ باطلہ پاندے۔ قُلْ أَنْتَ حَاجٌّ لَنَا، حاجہ پہ اصل کیں حجت پیش کول دی ک ہر طرف تہ کپارہ داثبات کدعوے او کلمہ استعمالیری کپارہ کچکرے کولواہل باطل کطرف تہ۔ او حجت پہ خلور معانوسرہ پہ قرآن کیں استعمال شویدے اول پہ معنی کدلیل یقینی لکہ سورۃ انعام ۱۶۱، دویم عدار کول لکہ پہ سورۃ نساء ۱۴۵ کیں، دریم خالص جکرہ کول کہ حق وی او کہ باطل وی لکہ پہ سورۃ شوری ۲۱۳ او خلورم باطل دلیل او باطلہ جکرہ کول لکہ سورۃ شوری ۲۱۳ کیں دلتہ حاجہ ککافرانو کطرف تہ پہ حجت باطلہ سرہ دہ او کد مو متانوکطرف تہ کھے جواب ورکول دی پہ وحی سورہ

هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللّٰهُ

یہودیان یا نصاریٰ - تہ ورتہ او وایہ ایاتاسویشہ پومہ بی (دھقو بہ حال) یا اللہ تعالیٰ

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً

او خوک دیر لوٹے ظالم دے دھقہ چاتہ چہ پموی حقہ علم (دحق)

عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِخَافِلٍ

چہ وی ددہ سرہ د اللہ تعالیٰ د طرق تہ - او تہ دے اللہ تعالیٰ بے خبرہ

یادلتہ باب مفاعله د پارہ د مبالغہ دے د کافرانو د طرف تہ - فی اللہ مراد
د دے تہ توحید الوہیت او اطاعت او اتباع د او امر و د اللہ تعالیٰ دہ (ابن کثیر)
وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ، یعنی یہ عقیدہ د توحید ربوبیت کیں تاسو مونہ سرہ
شریک بی تو توحید ربوبیت تو مستلزم دے توحید الوہیت لہ تو
توحید الوہیت کیں دے چکرہ کوئی۔

وَلَكِنَّا أَغْمَأْنَا وَكُنَّا أَغْمَأْنَا كُمْ، دا اعلان براءت دے روستو د جگہ دے دھقوی
تہ یعنی ہر کلمہ چہ تاسو یہ توحید الوہیت کیں مخالفت کوئی تو زمونہ او
ستاسو یہ مینہ کیں براءت دے لکہ چہ یہ سورہ یونس سگ - اوسو العمران
سگ کیں دی۔

وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ، د دے مقابل حذف دے یعنی وانتم یہ مشرکون،
او دافرق دے د عقیدہ او د اعمالو - اخلاص قرطبی و ثیلی دی چہ صفا
کول د عمل دی د لحاظ د مخلوق تہ او نور اقوال یے ہم ذکر کریدی او راغب
یہ مفردات کیں لیکلی دی چہ اخلاص براءت دے د تشبیہ او تثلیث او
الشراک تہ دارنگ حقیقت د اخلاص براءت دے د ہر معبود من دون اللہ تہ -
قائدہ دے دلتہ دیر و مفسرینو د فی اللہ یہ تفسیر کیں لیکلی دی چہ یہ
دعوی د تقرب الی اللہ او اصطفاء د نبوت کیں محاجہ دہ چہ یہود او نصاریٰ
عنان د اللہ تعالیٰ مقربین کتری او نبوت پہ بنی اسرائیل و یورے خاص کتری
اور روستو لکنا و کما لکنا و کما لکنا کیں و ثیلی دی چہ زمونہ ہم داسے عملونہ
شتمہ چہ سبب د کرامت او د نبوت د پارہ صحیح دی لیکن یہ دے تفسیر کیں
وہم پیدا کیڑی چہ نبوت پہ سبب د اعمالو سرہ حاصلیری او د عقیدہ

عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۳﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ

دھقہ عملونہ چہ تاسو نے کوئی۔ دغہ یوہ دولہ دہ یقیناً مخکنس تیرہ شویده

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ

دوی لہہ بدل دھقہ عملونہ چہ دوی کری کا او تاسو بدل دھقہ عملونہ چہ تاسو کری دی۔

وَلَا تَسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾

ار تپوس نشی کیدے ستاسونہ دھقہ عملونو چہ دوی نے کوئی۔

کاہل سنت نہ خلاف دے چہ نبوت کسی نہ دے بلکہ موہی دے۔

نکلا یہ دے ایت کیں آدم زجر دے یہ یہود او نصاراؤ باندے چہ ہغوی نسبت کا انبیاء کرے دے یہودیت یا نصرائیت نہ او یہ دے سرہ نے خیل باطل دین حق بشکارہ کو۔

گانواہوڈاڈ نظری دلتہ او تفصیلیہ دے یعنی کہ ہر قول قائل جدا جدا دے نو یہ دے باندے رد دے یہ درپو طریقہ سرہ۔ اولہ طریقہ قل ائتکم اعلم اور اللہ، دا استفہام تقریری دے یعنی اللہ تعالیٰ پورہ عالم دے یہ یا رہہ کہ دغہ انبیاء کیں او ہغہ نے ذکر کرے دے یہ سورۃ العمران نکلا کیں۔ دریمہ طریقہ کہ من اظلم ممن کتم شہادۃ عنده من اللہ، یعنی یہود او نصاراؤ تہ ہم علم حاصل دے یہ واسطہ کہ تورات او انجیل سرہ چہ دغہ انبیاء یہود او نصاریٰ نہ وڈ لیکن دوی دا علم پنتوی۔ شہادۃ یہ معنی علم حق سرہ دے او عنده من اللہ دواہ صفتونہ کہ شہادۃ دی۔ او دریمہ طریقہ کہ رد کہ ما اللہ بغافل عما تَعْمَلُونَ دہ تودا ہم زجر دے او کنایہ دہ کہ عذاب ورکولونہ۔ غافل ہغہ چاہتہ وٹیلے شی چہ کہے پرواہی دوجے یہ کاروتو باندے علم تہ لری۔

نکلا یہ دے کیں اتم زجر دے او دایے مکرر راہر ولیکن قرنی دادے چہ اول رد دے یہ دعویٰ کولو کہ فجأت سرہ یہ عملونو کہ مشرانو باندے او یہ دے ایت کیں رد دے یہ فخر کولو سرہ یہ نسبت کہ دوی باندے یا داچہ اول کیں کہ امت نہ عام مشران کہ دوی مراد وڈ او یہ دے ایت کیں مراد تربتہ صرف انبیاء دی۔

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ

زردے چہ اوہ وائی بے وقوفان ک خلقو نہ

مَا وَلَّهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمْ الَّتِي كَانُوا

چہ خہ غیز او گر خول دوی لہ ک قبلہ ک دوی نہ چہ وو دوی

عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ

ہے تہ لہ گر خول کی . تہ ورتہ او وایہ خاص اللہ تعالیٰ لہ دے مشرق او مغرب .

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۱۴۲﴾

رسوی چا لہ چہ او غواری لاری نیغے تہ .

۱۴۲ خلاصہ: دے ایت نہ تر ۱۴۲ پورے دے حصے دریم باب دے پہ دے کہیں جوابو نہ ک دودہ شبہاتودی۔ اولہ شبہہ پہ بارہ ک تحویل قبلہ کہیں دہ او دا شبہہ ذکر دہ پہ دے لفظ سورہ چہ مَا وَلَّهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمْ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا او دے جواب پہ ذکر ک خلور و علتو نو سورہ دے اول علت پہ دے ایت کہیں دے (قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ)۔ دویم علت پہ ۱۴۳ کہیں (وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ الْاِيَةَ) دے او دریم علت پہ ۱۴۴ کہیں (وَاِنَّ الْاِيَةَ اُوْتُوْا الْكِتٰبَ لِيَعْلَمُوْنَ اَنَّهٗ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ) دے او خلور علت پہ نہا کہیں (لِيَعْلَمَ الْاِيَةُ) دے۔ پہ دے کہیں اول او دریم اجمالی علتو نہ دی او دویم او خلورم تفصیلی علتو نہ دی۔ او پہ میخ ک دے کہیں ذکر ک سخت عناد کاہل کتابو دے او ک هغوی درے دے ذکر دی (عنادیان۔ مداهتان اوحی پرست) او بیا پہ ۱۴۵ کہیں تعریف ک حق دے او پہ ۱۴۶ کہیں ترغیب دے تثبت تہ پہ حق باندے پہ وحت کا اختلاف ک خلقو کہیں۔ او پہ ۱۴۷ نہا کہیں تاکیدات دی ک تحویل قبلہ پہ بارہ کہیں او بیا ذکر ک انعام خاص دے ک بارہ ک تاکید ک امر ک قبلہ۔ بیا خلور او امر او یونہی ذکر دی ک بارہ ک تثبت پہ مخالفت ک عناد دیا نو کہیں۔ ذکر۔ شکر۔ اہتمام ک صبر۔ او صلوة اولو گے شان ذکر کول ک شہداء حق۔ بیا جواب ک آخری شیطے دے پہ بارہ ک سعی ک صفا او مروہ کہیں چہ دا امر ک جاہلیت نہ دے بلکہ شعار ک اسلام دے نو پہ دے باندے طعن کول جائز نہ دی بیا زجر او تخویف دیوی

او اخروی دے پتو و تکو ک حق ته سره ک ترغیب ک تو به نه او شرطونه ک تو به
ک ۱۵۹ ته تر ۱۶۰ پورے دی۔

تفسیر: ربط ک مخکنس ایت سره دادے چه وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةَ سِرِّهِ
زجر دے په پتو لو ک حق سره تو اس زجر دے په اعتراض کولو په هغه چا چه
حق بنکاره کوی او په هغه عمل کوی یعنی دوی په خپله هم حق نه بنکاره کوی
او تور هم ک اظهار حق ته منع کوی۔ دارنگ دوستو ذکر ک ملت ابرا هیمیہ دے
ک هغه ملت دوه اهم ارکان ذکر کوی یو تحویل قبله یعنی کعبه قبله چوپړیدل
او دویم حج (سعی ک صفا او مروه)۔

تَسْمِيَةُ الْقَوْلِ الشَّقَاءُ مِنَ النَّاسِ، په دے کتب دوه اقوال دی ک مفسرینو اول
قول د عامو مفسرینو دادے چه س ک پاره ک استقبال دے او فعل مضارع
په خپله معنی سره دے او دا ایت ک تحویل قبله نه مخکنس په طور ک پیشگوینی
سره نازل شوی دے نو دا اخبار صادق په غیب سره دلیل هم ک ک صدق
رسول ک اثبات ک پاره۔ دویم قول ک بعضو دادے چه س ک پاره ک تاکید دے
او فعل مضارع په معنی ک ماضی سره دے لیکن په مضارع سره په اشاره او کړه
چه دا اعتراض ک دوی ک طرف ته راتلونکی وخت کتب هم جاری دے ک وچه
ک ضد او عناد نه۔ الشَّقَاءُ ک دے تحقیق تیر شویدے او په دے کتب تصریح
ده چه په عمل ک نبی او ک صحابو یان دے اعتراض کول سفاکت دے۔

مِنَ النَّاسِ، په دے کتب ک دوی ک تذلیل ته اشاره ده اگر چه دوی اهل
کتاب بیهودا و نصاری دی لیکن ذلیل دی ک وچه ک عناد کولو نه ک حق سره
او په دے کتب مشرکان او منافقان هم داخل دی۔ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا، هُمْ ضمیر نبی او صحابو ته راجع دے او قبله هغه حالت او
طرف ته و نیلے شی چه انسان په وخت ک موخ کولو کتب هغه ته مخ کوی او
دلته مراد د دے ته بیت المقدس دے چه روستو ک هجرت نه مدینه ته
نبی صلی الله علیه وسلم په امر ک الله تعالی سره شپاړس یا اوولس میاشتے
هغه طرف ته موخونه او کړل نو بیا ورته امر راغے چه کعبه ساقبله شوه۔
عَلَيْهَا، علم استقبالها یعنی دوی یا خه و دغه قبله ته په مخ کولو سره ک
وچه ک امر ک الله تعالی ته۔ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ، دا اول جواب دے په
ذکر ک علت اجمالیه سره یعنی اختیار او ملکیت ک جهت الله تعالی ک پاره دے

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا

اود غسے جو رکری بیٹی مونو تاسو امت غور (اتصاف کوونکی) دے دیار چہ شی تاسو

شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ

حق بیانوونکی خلقو تہ او وی بہ رسول (صلو اللہ علیہ وسلم)

عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي

تاسو تہ د حق بیان کوونکے۔ او تہ دہ مقرر کرے مونو قبلہ ہفہ طرف

كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ

چہ تہ وے یہ ہفہ باند مگر د کپا چہ بکار کپو مونو ہفہ شوک چہ تابعداری کوی د رسول

طرفو تہ ہم د ہفہ پہ اختیار کنس دی او پندگان ہم د ہفہ پہ اختیار کنس دی د
ہفہ خوبندہ دہ چہ خیلو پندگان تولو د ہر یوجہت امر و رکوی پہ دے کنس
اشارہ دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بیت المقدس تہ فتح کول او بیا کعبہ تہ
فتح گر کول پہ خیل اجتمہا دا اختیار سرہ تہ دی کپی۔ داسے پہ ہالا کنس ہم
تیر شویدی لیکن فرق دا دے چہ ہلتہ عموم د مکا تو تو مراد و و او دلتہ
عموم د طرفو تو مراد دے۔ یٰہْدِیْ مَنْ يَشَاءُ اِلٰی صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ پہ دے کنس
ہم علت تہ اشارہ دہ چہ ہیچ امر د اللہ تعالیٰ د ہدایت او استقامت تہ
بہریشہ تہ تو اول قبلہ بیت المقدس او بیا کعبہ قبلہ مقرر کول ہم د
ہدایت او د صراط مستقیم د لاندے داخل دی۔ دلتہ د ہدایت تہ مراد
ایصال (رسول) دی۔

فَأَمَّا عَلٰٓیٰ ابْنِ کَثِیْرٍ وَثِیْلِی دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ امر و رکپے
شوے و و چہ صخرہ د بیت المقدس تہ فتح کوة سرہ د کعبہ تہ نو پہ مکہ
کنس چہ ہفہ مونج کو و تو د حجر اسود او رکن یمانی پہ مینج کنس یہ ولا و و
تو کعبہ بہ ہم مخامخ وہ او طرف د صخرہ بیت المقدس تہ ہم مخ راتلو تو
دوارہ قبلو تہ یہ پہ یو محل مخ راتلو۔ لیکن ہر کلبہ چہ ہجرت یے او کپو مدینہ
تہ تو بیت المقدس د مدینہ تہ شمال طرف تہ و و او کعبہ جنوب طرف تہ
وہ تو جمع د دوارہ قبلو تہ شوہ کیندے نو امر او شو چہ صرف بیت المقدس تہ

مَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ

دھنہ چانہ چہ او ری یہ یوند و خیلو باندے۔ او اگر چہ دا قبلہ بدلول

لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ

خاغا گران دی مگر یہ دھنہ چا چہ پاخہ کری وی اللہ تعالیٰ رہی حق باندہ

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ

او نہ دے اللہ تعالیٰ چہ ضائع رہی باندہ کری مونیو تہ ستاسو۔

إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَءَرُؤْفٌ رَّحِيمٌ

یقیناً اللہ تعالیٰ یہ خلقو باندہ دیر مہربان او رحم کوونکے دے۔

قَدْ شَرَىٰ ثَقَلَبٌ وَجْهَكَ فِي السَّمَاوَاتِ

یقیناً لیدل مونیو اہول د مخ ستا طرق د آسمان تہ

مخ کوہ او غورہ دادہ چہ دا امر یہ وحی حق سرہ وڈ نو شیا پس یا اولس
میا شتہ روستو امر ور کرے شوڈ تحویل قبلہ کعبہ طرف تہ۔ او صحیح دادہ
چہ دا امر راغلے وڈ روستو د مونیو د ما سپخین تہ او مخکین مونیو د ما زیگر تہ
نواول مونیو چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کعبہ تہ کرے وڈ توفہ مونیو د ما زیگر
وڈ۔ او دا خبر مسجد قبلتین کین یہ وخت د مونیو د ما زیگر کین راغلو او هغوی
یہ مونیو کین مشغول وڈ نو یہ عین مائتہ کین هغوی تحویل او کر او مسجد
قباہ والوتہ یہ وخت د مونیو د صبا کین د مائتہ تہ مخکین دا خبر او رسید لو۔
قائدہ عک ابن جریر د ابوالعالیہ تہ روایت کریدے چہ قبلہ د مونیو
علیہ السلام صخرہ تہ وہ بلکہ د صخرہ یہ عواکین ولاہ وڈ او کعبہ طرف تہ
بہ یخ کوڈ دارنگک یہ مسجد د صالح علیہ السلام کین قبلہ کعبہ طرف تہ
وہ نو معلومہ داشوہ چہ یہودی نو صخرہ او تصار وڈ بیت الشرق قبلہ د عاٹ
جوہ کرے وے نوڈ تہولو انبیاء قبلہ کعبہ وہ صرف زموہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم د پاره بیت المقدس شیا پس یا اولس میا شتہ قبلہ او گر نحو شوہ۔
ہاں بعض مفسرین نو وئی دی چہ د انبیاء د بنی اسرائیلو قبلہ بیت المقدس وہ۔
سکالہ یہ دے ایت کین شپہر جملہ دی یہ اولہ جملہ کین لوٹے شان د دے

امت ذکر دے او پہ دویمہ کتب عظمت شان ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم او پہ دریمہ جملہ کتب تفصیلی جواب ک شبھے دے سرے ک علت تفصیلیہ نہ پہ خلوصہ کتب شان ک تحویل قبلہ ذکر کوی پہ پنجمہ کتب جواب ک بل سوال او شپہمہ کتب صفات الہیہ مناسب ک محکمو جملو سرہ۔

و کذا لیس کاف ک پارہ ک تشبیہ دے او ذلک کتب اشارہ دہ ہدایت او استقامت تہ پہ صفت ک دے امت او قرطبی و بیلی دی لکہ چہ کعبہ وسط ک زمکے دے تو دلسہ تاسوہم ماہر حولی بی امت وسط۔ یا دا کاف ک پارہ ک بیان کمال دے تشبیہ نہ غواہی یعنی وسطیت ک دے امت پہ کمال درجہ کتب دے۔ ائمہ کسطا پہ لغت کتب وسط پہ زور ک سین سرہ پہ معنی ک عادل دے او پہ حدیث مستدا احمد کتب ہم وسط پہ معنی ک عادل دے او پہ معنی ک غلو سرہ ہم راہی (ابن جریر) او دا پہ شان ک سورۃ العمران نکال دے۔ یا وسط پہ معنی ک متوسط ک یعنی تاسو پہ مینج ک تقصیر او تفریط ک یہودیانو او ک غلو او افراط ک نصارا کتب بی۔ جوہری پہ صحاح کتب و بیلی دی چہ کوم کھائے بین لفظ استعمال بی پی تو ہخہ کسط دے او کوم کھائے چہ بین نشی استعمال بی دے تو ہخہ کسط دے۔ او ہر کلمہ چہ ک دے خطاب اول مخاطب صحابہ کرام دی ک دے وجے نہ صحابہ کرام تہول عادلان دی تو پہ ہوی کتب دہریو قول او عمل حجت دے پہ شرطو نو ک ہخہ سرہ او ہر کلمہ چہ باقی امت پہ مجموعی حیثیت سرہ عادل دے تو معلومہ شہدۃ چہ اجماع ک امت حجت ک پہ شرع کتب (قرطبی و کبیر)۔ لکن تو شہداء علی التائیس، دا شہادت پہ دنیا کتب دے او پہ آخرت کتب ہم دے۔ ہر چہ پہ دنیا کتب دے نو ک ہخہ دوہ طریقے دی اولہ طریقہ شہادت ک دوی پہ مردہ یا نہ دے یعنی کہ دیو مردہ پہ بارہ کتب دوی شہادت او کپی چہ دابنہ انسان و نو ک ہخہ ک پارہ جنت واجب شی او پہ چا یا نہ دے چہ شہادت او کپی چہ دا ناکارہ انسان و نو ہخہ ک پارہ اور ک جہنم واجب شو او دلسہ پہ صحیح حدیث کتب ہم راہی دی او ک دے حدیث ہم اول مصداق صحابہ کرام دی او بیا درپسے ہخہ شولک چہ ک صحابہ کرام و صحیح تابعداروی (قرطبی)۔ دویمہ طریقہ ک شہادت دعوت او تبلیغ کول حق دی چہ ک ہخہ تائید پہ سورۃ العمران نکال کتب دے او دا معنی سمرقندی پہ بحر العلوم کتب ذکر کرے دہ او ہر چہ شہادت دے پہ آخرت کتب تو ہخہ

شہادت کے دے امت دے دیارہ کے انبیاء علیہم السلام کے ہغوی پہ دعوت اور تبلیغ
 کو لو امتونو کے ہغوی تہ او دا پہ صحیح حدیث کہیں کے ابو سعید الخدری پہ
 روایت سرہ کے دیارہ کے نوح علیہ السلام پہ مقابله کے قوم کے ہغہ کہیں ذکر دے۔
 وَيَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا، دلتہ شہادت کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ دہ
 طریقہ سورہ دے اول پہ دنیا کہیں پہ معنی کے دعوت اور تبلیغ کو کوئے او ہر کلمہ چہ
 پہ دعوت سرہ حجت قائم شی پہ اورید و نکو باندے کے دے وچہ تہ عَلَيَّكُمْ
 اُوْتِيْلُو۔ دویم پہ آخرت کہیں او پہ ہغہ کہیں دے اقوال دی اول قول عامو
 مفسرینو دے چہ ہغہ پہ حدیث صحیح کہیں دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 پہ روستو کے شہادت کو لو کے خیل امت تہ کے ہغوی تزکیہ او کری۔ دویم قول
 کے قرطبی دے چہ نبی پہ امت باندے شہادت ورکوی پہ ابلاغ یا تہ چہ
 ما تاسوتہ دین در رسولے دے۔ دریم قول ہم کے قرطبی دے چہ شہادت پہ
 ورکوی نبی صلی اللہ علیہ وسلم کے ہغوی پہ عملونو باندے لیکن مراد بہ
 کے ہغہ تہ صرف ہغہ خلق وی چہ موجود و و پہ زمانہ کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 کہیں او حاضر و و کے ہغہ مجلسونو کہیں دامعنی تہ دہ چہ کے قول امت پہ عملونو
 پہ شہادت ورکوی عکہ چہ کے دے رد کرے ابن کثیر پہ تفسیر کے سورہ نساء
 لا کہیں ہلتہ بہ انشاء اللہ کے دے تفصیل رائج۔ او نسفی پہ مدارک کہیں
 و بیلی دی چہ شہادت کلمہ کے اورید لو پہ ذریعہ سورہ وی اگر چہ مشا ہدائہ وی
 کرے شوے لکہ دلتہ شہادت کے امت کے نور و انبیاء کے دیارہ۔ دارنگ شہادت
 کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ عدالت کے امت باندے چہ کے اللہ تعالیٰ تہ یے
 اوریدالی دی۔ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا، جَعَلْنَا پہ معنی کے شَرَعْنَا
 (مقرر کول پہ شرع کہیں) دے۔ الْقِبْلَةُ دامفعول اول دے او الَّتِي پہ معنی
 کے الجهة التي مفعول دویم دے۔ الْقِبْلَةُ مراد کے دے تہ کعبہ دہ روستو کے تحویل
 تہ (ابن کثیر)۔ سوال: کُنْتَ دلالت کوی پہ زمانہ ماضی یا تہ احوال دا چہ
 کعبہ خو قبلہ شہرہ روستو کے تحویل تہ؟۔ جواب: ع۔ فراء و بیلی دی کُنْتَ پہ
 معنی کے انت الان دے۔ جواب: ع۔ کعبہ کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم قبلہ دہ
 مخکنیں کے ہجرت تہ مستقلاً پہ تیز کے بعض علماء یا اشتراکاً (سورہ کے بیت المقدس)
 پہ تیز کے بعضو۔ یا مراد کے دیتہ بیت المقدس دے مخکنیں کے تحویل تہ نو
 کُنْتَ پہ خیلہ معنی دے (قرطبی)۔

إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ، داحکمت تفصیلیہ دے
 پہ تھویل د قبیلہ کبش او مراد د دے نہ ابتلاء دہ نو ہرکله چہ القبیلہ پہ اولہ
 توجیہ سرہ مراد شی (کعبہ) نو دا ابتلاء دہ پہ ہخہ کنایا نو چہ پہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم یے ایمان بشکارہ کرے وڈ نو ہغوی کبش چہ کوم کسان کچہ ایمان
 والا د (یعنی منکر تیا د نبی یے د دے وچے تہ کولہ چہ دے زمونہ قبیلہ تہ مخ
 کوی تہ د وچے د حکم الہی اور رسالت د وچے تہ) نو ہغوی روستو د تھویل
 قبیلہ تہ مرتدا شول۔ او ہرکله چہ القبیلہ پہ دریمہ توجیہ مراد شی نو دا
 ابتلاء دہ پہ امیین عرب چہ ہغوی د فحکبش تہ د کعبہ احترام کوڈر تو پہ
 ہغوی کبش ہخہ خلق چہ منکر تیا د نبی یے د وچے د رسالت او حکم الہی تہ
 تہ کولہ بلکہ صرف د قبیلہ د منکر تیا د وچے تہ) نو روستو د تھویل تہ ہغوی
 مرتدا شول۔ لیکن سابقینو او اولینو د مہاجرینو او انصارو وٹولو دوارہ
 قبلہ و طرف تہ مونٹونہ او کرل ہغوی پہ دے امتحان کبش کامیا شول (ابن کثیر)۔
 سوال :- اللہ تعالیٰ عالم دے پہ تہ لو خیزد تو فحکبش د وجود د ہخہ تہ او
 لِنَعْلَمَ خُود لالت کوی پہ عدم علم فحکبش د وجود تہ ؟ جواب :- قرطبی
 د علی رضی اللہ عنہ تہ روایت کریدے چہ مراد د علم تہ رویت (لیدل) د
 محکمہ چہ عرب د رویت پہ محکمہ یاندے علم او د علم پہ محکمہ بات دے
 رویت استعمالی او دے تہ علم مشاہدہ وئیے شی چہ داسیب د پارہ
 د جزا و رکولودے۔ جواب ع۔ یَا لِنَعْلَمَ پہ معنی د لنمیزا و لنظہر دے
 یعنی بتدگانو تہ یے بشکارہ کرے۔ جواب ع۔ د نسبت د اللہ تعالیٰ تہ مراد
 رسول او مومنان دی چہ ہغوی تہ علم حاصل شی۔ جواب :- تسفی
 د ابو منصور تہ نقل کریدی چہ لِنَعْلَمَ مَوْجُودًا یَقْدَمَا کُنَّا نَعْلَمُ أَنَّهُ سَيُوجَدُ
 (چہ علم اولر و د ہخہ پہ وجود روستو د ہخہ تہ چہ مونہر لرو چہ دا پہ
 موجودی)۔ یہ دے توجیہات تو کبش دریمہ توجیہ غورہ دہ۔
 الرَّسُولُ، یہ دے لفظ کبش اشارہ دہ چہ تحولک تابعداری د نبی پہ وصف
 د رسالت سرہ کوی تو ہخہ پہ نسخ د احکام و سرہ تہ مرتدا گیری۔
 مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ، د اکنا یہ دہ د مرتدا کیدلوتہ د وچے د ضعیف
 ایمان تہ لکہ گر عیدل پہ پوند و پاندے ضعیف رفتار دے پہ نسبت
 د ہخہ چاچہ پہ پورہ خدم (خپہ) یاندے گرئی۔

فَلْيُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةَ تَرْضَاهَا فَوَلِّ

نوحاً علیہ السلام اہرود مونیر تاداسے قبلے تہ چہ ہفہ خوبہ وی ستا - نو واروہ

وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ

مخ خیل طرف د مسجود حرام تہ - او کوم ٹاٹے

مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

چہ یئی تاسو نو گرعوئی معونہ خیل طرفی د ہفہ تہ -

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ

او یقیناً ہفہ کسان چہ ورکھے شویک ہفوی تہ کتاب خاٹھا پوہیری

وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ، يَهْدِي اللَّهُ مَنِ يَشَاءُ مِنْ بَنِي آدَمَ وَمَنْ يَشَاءُ يُغْفِرْ لَهُمْ وَهُوَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
 کہانے گائے لکبیرۃ الا علی الذین ہدی اللہ، یہ داسے ترکیب کیں کہ نھویانوں
 درے اقوال دی اول قول کہ قراء دے چہ ان تاقیہ دے اولام یہ معنی کہ
 الاسرہ دے۔ دویم قول کہ بصریا تو دے چہ ان تخفف دے کہ ثقلیہ تہ۔ دریم
 قول کہ اخفش دے چہ وان وصلیہ دے او ضمیر کہ کانت تحویلة او کولیة
 فعلہ تہ راجع دے۔ کہیر یہ صلہ کیں چہ علی راشی نو یہ معنی کہ ثقل
 سرہ وی۔ ہدی اللہ، مراد کہ دے تہ ہفہ خلق دی چہ یقین کوی یہ
 تصدیق کہ رسول بانداے چہ ہفہ شہ راوری دی بے شکہ دی۔ او اللہ
 تعالیٰ حکم کوی شہ رنگ چہ یے خوبہ شہ او د ہفہ حکمت کاملہ او حجت
 تاقہ دے یہ ہولو احکا موکیں تو داسے عقیدے والا پوخ ایمان والا وی۔
 وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ، حدیث کہ بخاری او ترمذی کیں ثابت دہ چہ
 تخلو تپوس او کرو یہ بارہ د ہفہ کسان تو کیں چہ بیت المقدس طرف
 تہ یے مونحو تہ کپی وچہ کہ دوی شہ حال دے نو یہ دے جملے سرہ
 جواب او شوچہ کہ دوی دغہ مونحو تہ یہ ہفہ وخت کیں کہ اللہ تعالیٰ حکم
 مطابق دوا دوی ایمان والا و تو دغہ مونحو تہ بریاد نہ دی۔ امام
 بخاری و بیہی دی چہ مراد کہ ایمان نہ صلوة دے کہ قبیلہ کہ اطلاق کہل نہ
 یہ جزء بانداے نو معلومہ شہ چہ صلوة جزء کہ ایمان دے او دامنہ ہب
 دائمہ محدثینو دے۔ لیکن یہ دے اطلاق کیں اشارہ دہ چہ دغہ مونحو تہ
 کہ وجہ کہ ایمان نہ دی نو بریاد نہ دی۔

اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ

چہ یقیناً (دلیل) حق دی طرف ذریعہ دوی نہ۔ اولہ دے اللہ تعالیٰ بے خبرہ

عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿۴۳﴾ وَلَكِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ

دھغہ علمو تھجہ دوی بے کوی۔ اوکہ چرمے داوے تہ ہغہ کسا توتہ

اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ كَرُؤُوفٌ رَّحِيْمٌ۔ دادلیل دے دپارہ دے تھکنے جملے چہ لایضیح اہ
دے۔ رُؤُف دَ رَافَہ تہ دے اوفرق دَ رَافَہ اورحمت پہ خووجو سرہ دے
اول داچہ رَافَہ مصیبت لرمے کول اوضر زائل کولوتہ وٹیلے شی او رحمت
ضرر زائل کولو اوقضل کولو دواروتہ شامل دے۔ دویم داچہ رَافَہ خاص
رحمت دے پہ خواصو بندگاتو پاندے اورحمت دپارہ دعوامودے تو
ھرکله چہ پہ رَافَہ کنس دفع دضرر دہ او ہغہ زیات مناسب دے دلا یضیح
سرہ دے وچہ نہ ہغہ بے مقدم کرو۔

سُكَّرًا بِهٖ دے ایت کنس شپہر جملے دی تہولے دتھویل قبلہ سرہ تعلق لری۔
پہ اولہ جملہ کنس تسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او دہغہ دَ زہ
خواہش ذکر دے۔ پہ دویمہ جملہ کنس وعدہ دتھویل قبلہ دہغہ درضا
مطابق ذکر دہ۔ پہ دریمہ جملہ کنس بالفعل امر ذکر دے دپارہ دتھویل قبلہ
خاص نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ پہ تھلورمہ کنس عموم دے ذکر دے دپارہ
دتھول امت کہ پہ ہر ملک کنس وی۔ پہ پٹھمہ جملہ کنس علت اجمالہ د
تھویل قبلہ ذکر دے۔ او پہ شپہر مہ جملہ کنس تخویف اوزور نہ ذکر دہ
مخالفت کوونکو تہ۔

قَدْ تَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ، قَدْ دپارہ دتھقیق دے۔ تَقَلُّبٌ دیر او بار بار
گرحول۔ وَجْهِكَ مخ چہ شامل دے نظر کولوتہ پہ سترگو باتنگہ رقی پہ معنی
کالی دے۔ صحیح حدیث دامام بخاری کنس راغلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم غوبشتلہ پہ محبت سرہ چہ زما قبلہ دکعبہ وی۔ او شریعتی دپچاھد تہ
نقل کریدی چہ دا محبت دے وچہ نہ وچہ یہود و یہ اعتراض کوونکو چہ
دانی زمونہ دین مخالفت کوی او سرہ دے نہ زمونہ قبلہ تہ مخ کوی
نونبی صلی اللہ علیہ وسلم جبرائیل تہ اوقرمائیل چہ زہ عوارم چہ اللہ تعالیٰ
زما قبلہ کعبہ اوگرحوئی تھکہ چہ دا قبلہ دابراہیم علیہ السلام دہ جبرائیل

او ٹیل چہ زما خوا اختیار نیستند خونہ پخپلہ کد اللہ تعالیٰ نہ دعا او غوارہ او جبرائیل
 علیہ السلام برہ اوختلو تونی صلی اللہ علیہ وسلم کادب کوچہ نہ دعا او نہ غوینتلہ
 لیکن کانتظار کوحی یہ وجہ سرہ یہ یے اسمان تہ نظر کو وچہ اوس یہ حکم
 اللہ تعالیٰ راشی یہ قویل ک قبلہ سرہ نو دا ایت نازل شو کتو لیکتک قبلہ ترضہا
 لام دپارہ ک تاکید وعدے او ک زمانہ حال دپارہ راخی۔ ترضہا دامضارع ہم
 یہ معنی کحال یا یہ معنی کماضی سرہ دہ یہ قرینہ کھغہ حدیث چہ فقہین ذکر
 شو۔ قول وجہک شطر المسجد الحرام دا اول حکم دے ک اللہ تعالیٰ یہ قویل
 ک قبلہ (بیت المقدس) کعبہ طرف تہ۔ شطر کدے دیرے محالی دی، نصف،
 طرف، قصد او جانب۔ شطر الیہ یہ معنی کاقبل رخا رخ شو او شطر عنہ یہ
 معنی کاعراض رخ یے وار وئی دے تو دا کاضد ادونہ دے۔ دلته یہ معنی ک
 طرف سرہ دے بالاتفاق۔ المسجد الحرام، ذکر ک مسجد او مراد تربتہ کعبہ
 دہ۔ ابن جریر ک عطاء او هغه کابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت مرفوع
 ذکر کریدے چہ بیت اللہ قبلہ دہ مسجد حرام والو کپارہ او مسجد حرام
 قبلہ دہ کحرم والو کپارہ او حرم قبلہ دہ کتولو اطرافو کعالم دپارہ۔
 فائدہ عل قرطبی وٹیلی دی چہ اتفاق دے کاہل علموچہ کعبہ قبلہ دہ
 یہ هر وطن او هر طرف کیں دارنگ شوک چہ ہلتہ حاضر وی اوپہ سترگو
 وینی نوپہ هغه یاندے استقبال کعین کعبہ فرض دے دارنگ چہ شوک
 کھغہ نہ غائب وی نو هغه یاندے فرض دی چہ هغه طرف تہ یہ رخ
 کمرخوی او کھغہ ک معلومولو کپارہ دھر قسم اسباب حتی الاستطاعت استعمال
 کری۔ او اصابت کعین کعبہ کپارہ کغائبینو، یہ دے کیں کعلمو اختلاف
 دے لیکن اصح دادہ چہ حتی الامکان ککوشش او کری چہ جہہ کعین کعبہ
 د معلوم کری۔ یہ دے وخت کیں هغه الہ چہ هغہ تہ کعبہ نما یا قطب نما
 وٹیلہ شی نو هغہ استعمال کرے شی۔

فائدہ عل زمونہ ک بعض مشائخو یہ دے ایت کیں قول دا دے چہ کنبی
 صلی اللہ علیہ وسلم اگرچہ یہ زرہ کیں خوبنہ وچہ کعبہ دزما قبلہ
 وی لیکن ک مخالفت ک یہود و کوجے نہ یے برہ کولہ تو ظاہر یے غوینتلہ
 چہ بیت المقدس د ہمیشہ زما قبلہ وی نو اسمان تہ یہ یے دے نظر
 کو وچہ وحی راشی چہ بیت المقدس د ہمیشہ قبلہ وی او بدلہ نشی

أَوْ تَوَالِ الْكِتَابِ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ

چه ورکړې شويده ورته کتاب هر قسم دليل تابعداری نه کوي دوی د قبله ستا

وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتِهِمْ وَمَا بَعْضُهُمْ

اونه ته ئې تابعداری کوونکې د قبله د دوی او نه دی دوی

بِتَابِعٍ قِبْلَةٍ بَعْضُ وَلَكِنْ اتَّبَعْتَ

تابعدار د قبله د بعضو او که چرې تابعداری اوکړې ته

او استدلال یې کړې ده په دوه طریقو سره. اوله طریقه داده چه تقلب باب تفعل دے د تکلف د پاره راغی یعنی په زړه کېښ خویش نه وولیکن بیا یې هم (په تکلف) سره غوښتلې چه بیت المقدس د قبله وی. دویمه طریقه د استدلال داده چه تر ژسها فعل مستقبل دے یعنی کعبه ته مخ اوگرځو روستو په وریاتدا دے رضا شه. لیکن دا قول باطل دے په ډیرو وجوهو سره اول خودا د صحیح حدیث ته خلاف دے چه بخاری کښ ذکر دے چه نبی صلی الله علیه وسلم کعبه د پاره د قبله خوښه وه. دویم داخود نهی د شان ته خلاف ده چه په زړه کېښ یو څیز خویش وی او په ظاهر کېښ بل څیز د الله تعالی نه غواړی. دریم داچه تفعل هر ځای د پاره د تکلف نه وی بلکه دلته د تکرار او کثرت د پاره دے. مخلورم داچه تر ژسها فعل مضارع ده حال او استقبال دواړو د پاره راغی اوکله په معنی د ماضی سره وی نو دا قول تفسیر بالرائی دے.

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ، دا تعمیم د حکم د قبله دے ټول امت ته په هر مکان کېښ که کور وی او که مسجد وی. بحر وی او که اوچه وی مشرق کېښ وی او که مغرب کېښ سفر کېښ وی او که حضر کېښ. وَإِنَّ الْأَوَّلِينَ أَوْ تَوَالِ الْكِتَابِ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ، دا دریم جواب دے په ذکر د علت اجمالیه سره. یعنی د دوی په کتابونو کېښ ذکر وؤ چه دا اخري نبی په بیت المقدس او بیا کعبه ته مخ اوگرځوی دارنگ د دے نبی صدق او حقانیت د دوی په کتابونو کېښ موجود وؤ د هغه نه دوی ته دا علم حاصل دے. أَفَلَا ضَمِيرٌ رَاجِعٌ دے تحویل د قبله یا صدق د دے نبی ته.

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ، په دے جمله کېښ تخويف د د پاره د متکرينو قبله.

أَهْوَأَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنْ

د خواہشاتو د کوی دوستو د حق نہ چہ راغلے دے تاتہ

الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذْ لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۱۳۸﴾

علم (پوهه د قرآن) یقیناً ته په دغه وخت خامخا د ظالمانو نه شه .

۱۳۸- په دیکش ذکر کوی ضد او عناد د اهل کتابو او مراد پکښ تسلی وړ کول دی نبی صلی الله علیه وسلم ته. د کپښ لام د قسم داخل شوے دے په ان شرطیه باندے. قرق د کپښ او دلو دادے چہ دلو په جواب کښ فعل ماضی مثبت راغی او د کپښ په جواب کښ استقبال راغی. سوال: دلته خو په جواب د کپښ فعل ماضی نفی راغلے ده؟ جواب: په نیز د اخفش او فراء دوی د یویل په حائے استعمال یدری یعنی دلته کپښ په معنی د لوسره دے او په نیز د سیبویه د یویل محائے ته استعمال یدری لیکن فعل ماضی په معنی د مستقبل ده یعنی ما یتخووا په معنی د لا یتبعون سره دے.

بِكُلِّ آيَةٍ، مراد د دے ته دلیل او حجت دے په تحویل د قبله باندے. مَا تَتَّبِعُوا قَبْلَ ذَلِكَ، دوی د ضد او عناد ته بحث په قبله کښ دے د دے وچه نه تخصیص یے او کړو او مراد تری نه تول دین دے محکه په خصوصو کښ تعبیر د دین نه په قبله سره کیږی لکه لا یتقوا اهل القبلة (په عقیده د اهل سنت کښ داعبات وارد دے) نو مراد د قبله نه دین اسلام دے. وَمَا أَنتَ بِتَارِیْحٍ قَبْلَهُمْ، په دے کښ مقصد اخبار دے او تواریک کتاب ته په پوځوالی د نبی صلی الله علیه وسلم په دین حق او په قبله باندے یعنی د دده ته طمع مکوئ چہ دے به تا سوسره ستا سوسره کښ اتفاق او کړی (ابن کثیر شریف) یا دا خبر به معنی د انشاء دے یعنی په معنی د نهی سره (قرطبی).

وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَارِیْحٍ قَبْلَهُ بَعْضٌ په دے کښ د دوی تعصب او عناد د کورنئ ذکر دے یعنی هر کله چہ په کورنئ کښ ضد او عناد کوی اگر چہ یویل ته قریب دی نو ستا سره به ضرور ضد او عناد کوی. یهود د صخره د بیت المقدس ته قبله وائی او نصاری بیت الشرق (چہ حائے د ولادت د عیسی علیه السلام وئ) ته قبله وائی او دا دواړه باطل دی.

وَلَمَّا تَبِعْتِ أَهْوَأَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ، په دے کښ خطاب د

الَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَعْرِفُونَهُ كَمَا

مذہب کسان چہ ورکرید سے مونہ معوی تہ کتاب پیڑنی حقانیت ددے رسول داسے لکھ چہ

يَعْرِفُونَ أَيْنَاءَهُمْ وَإِنِّ فَرِيقًا مِنْهُمْ

پیڑنی خامن خیل ۔ او یقیناً یوہ جہ د دوی تہ

لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۶۷﴾

خامنخا پتوی حق لرہ احوال داچہ دوی پوہیری رہ حق بات دے

نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او مراد ترینہ امت دے او مقصد یہ دے کہیں
تحدیر کا اتباع کو لو کہ کتابیا نو دے او کہ ہفتے دے وجہ ذکر کرے۔ اول
اھواء ہم یعنی کہ دوی قبلہ کہ دوی پہ عواہشا تو بات دے پنادی (دلیل شرعی
ورسورہ نیشتنہ)۔ دوم من بعد ما جاء لك من العلم مراد کہ علم تہ وحی (قرآن) کہ
یعنی حق تاتہ شکارہ شوے دے۔ دریم اِنَّكَ اِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ، یعنی کہ دوی
کہا ہوا موافقت کول یقیناً ظلم دے او کہ ظلم تہ عان بچ کول واجب دی
داسے یہ ایت نکال کہیں ہم تیر شویدی یہ ہفتے کہیں من ذکر تہ دے او دل تہ
ذکر دے او یہ ہفتے کہیں مالک من اللہ اہ ووا و دل تہ اِنَّكَ اِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ کہ
کہ دے حکمت داد دے چہ ہل تہ مقصد کہ ایت عدم امکان کا اتحاد و اتفاق
وو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ یہود او نصارا و سرہ عمومًا۔ او یہ دے
ایت کہیں مراد عدم موافقت کہ یہ معاملہ کہ قبلہ کہیں او دا مخالفت پیرا ہم وو
کہ دے وجہ تہ دل تہ پیر تاکیدات یے او کرل۔ بیضاوی و ثیلی دی چہ دل تہ اوہ تاکیدات
دی کہ حرف لام کہ قسم مقدر کہ ان کہ حرف من کہ لام پہ جانب کہ خبر کہیں
کہ حکم کول پہ ظلم سرہ کہ جمع صیغہ کہ الظالمین۔

تنبیہ:- دا ایت دلالت کوی چہ کہ نص صریح حکم پرینودل او یے ذلیلہ
خبر و پسے تقلید کول لوئے ظلم دے۔

لَا يَهْدِيهِ دے کہیں کہ تقسیم کہ پورہ کولو کہ پارہ کہ اہل کتاب و وہ قسم وہ ذکر
کوی کہ حق تا بعد از حق پتوونکے سرہ کہ علم تہ۔

الَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ، داسے صیغہ استعمال پیری پہ بارہ دیکھا کہ کتابیا نو کہیں
یعنی کتاب یے قبول کر یے۔ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَيْنَاءَهُمْ، ابن کثیر و ثیلی دی

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ

چہ دا حق دے دے ک طرف د رب سنا تہ مہ کبرہ تہ

مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۝ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ

د شک کوونکو تہ - او د ہر چا د پارہ یو طرف دے ہغہ

مَوْلَاهُمْ فَأَسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ

اگر خوں کے دے ہغہ تہ مخ خیل لہرہ تو بھگنیں شئی د یوبل تہ نیوکارو تہ - ہر خاٹے

چہ دایو مشہور مثل دے یہ عربو کیں چہ د یوٹخیز د صحت د پارہ وائی چہ
دا داسے پیڑنم لکہ چہ خیل خوئے پیڑنم۔ دارنگ قرطبی د عمر رضی اللہ عنہ
روایت دکر کرے دے چہ ہغہ عبد اللہ بن سلام تہ تیوس او کروایا تہ
محمد صلی اللہ علیہ وسلم پیڑنم لکہ چہ خوئے پیڑنم؟ ہغہ جواب ورکرو
اوبلکہ د خوئی تہ زیات حکہ چہ اللہ تعالیٰ امین د آسمان امین زہکے تہ
را اولیو لو یہ صفت د ہغہ سرہ نو ما او پیڑنم لو او د خوئی یہ بارہ کیں
تہ پوہیرم چہ مور د ہغہ بہ شہ کار کرے دی۔ ء ضمیر راجع دے محمد
صلی اللہ علیہ وسلم تہ (شریعی)۔ یا صحت د ہغہ دین تہ چہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم یہ ہغہ سرہ راتلل کری دی (ابن کثیر)۔ یا تحویل د قبلہ تہ (قرطبی)۔
كَانَ قَرِيبًا مِّنْهُمْ د ایل فریق دے سیوا د ضدا یا نواو د نیکانو تہ یعنی حق
پتہ دونکی د وجہ د مدامت تہ۔

نکالہ یہ دے ایت کیں تعریف د حق دے او تحذیر دے یہ ہغہ کیں شک
کولونہ۔ الْحَقُّ مِمَّا دے۔ مِنْ رَبِّكَ داخیر دے یعنی د حق تعریف دا دے
چہ ثابت وی د طرف د رب تہ یہ وحی جلی یا محفی سرہ یا داخیر د ممتدا
پتہ دے۔ الْمُمْتَرِينَ یہ دے لفظ کیں ہیرہ مبالغہ دہ یہ نسبت دے چہ
لَا تُمْتَرُ (شک مہ کوہ) او دا خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او مراد
دے تہ امت دے۔ او مراد دے تہ شک کول دی یہ دے حق کیں یہ
سبب د اختلاف د کتابیانو۔ یا شک کول یہ پتہ لو دے کتابیانو
حق لہرہ (شریعی)۔

مَا تَكُونُوا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ

چہ یعنی تاسو راہہ ولی تاسو لہو اللہ تعالیٰ پہ یو ٹھاٹے ۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَمِنْ حَيْثُ

پہ ہر شے باندے قادر دے ۔ او د کوم ٹھاٹے وہ

۱۴۸ پہ دے آیت کیں ہم تاکید د امر د قبل دے یعنی دوجے د اختلاف د خلقو نہ یہ دین او قبلہ کیں عمل پہ حق باندے مہ پرین دئی۔

د لکھل و جھٹ مضاف الیہ د کل پتہ دے یعنی لکھل شخص او ملکہ (دھر شخص او دھرم ملت د پاسہ)۔ و جھٹ نوم دھٹہ خیز چہ ہٹہ تہ توجہ کیدیشی یا پہ معنی د ہیئت او حالت د توجہ سرہ او داعام دے دین او طریقہ او مسلک او قبلہ تہ۔ خازن و میلی دی چہ دالفظ منہاج او طریقہ تہ شامل دے۔

هُوَ مُوَلِّئُهَا، هُوَ ضَمِيرٌ رَاجِعٌ دے کل تہ۔ د مَوَلِّئُهَا یو مفعول پتہ د مَوَلِّی وَجْهَهُ اَلَيْهَا) یا ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ او یو مفعول پتہ دے (رِیَاہ)۔

پہ آیت کیں دودہ توجیہ دی اول داچہ دھرسری او قوم او ملت د پاسہ یو مسلک او لختہ وی چہ دے ہٹہ تہ توجہ کوی او ہٹہ سرہ د رپہ تعلق ساقی

شوہک د دین سرہ شوہک د دنیا، شوہک د مسجد سرہ شوہک د مندر او اوگرچہ سرہ شوہک د اللہ تعالیٰ سرہ شوہک د بیت او قبر وغیرہ سرہ شوہک

د علم د قرآن او سنت سرہ شوہک د نور و علم و توسرہ شوہک د سنت طریقو سرہ نو شوہک د رسم و رواج او خرافات او بدعات و سرہ او د غمے نور ہم شوہک

د کچے سرہ نو شوہک د بیت المقدس او بیت الشرق سرہ نو دا توجیہ د چاہق دہ او دچاہا طل دہ (تفسیر عزیزی)۔ د دے تائید دا آیت دے چہ

لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شُرْعَةً وَمِنْهَا جَا (ابن کثیر)۔ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ یعنی پہ دے تیر شوی امور و کیں چہ کوم جہتہ او تعلق د خیر وی یعنی پہ قرآن او سنت

سرہ ثابت وی نو ہٹہ تہ سبقت او کړئی او د اختلاف د خلقو دوجے نہ د صحیح دین تحقیق کړئی او ہٹہ پسے وړجئی او ہٹہ قبلوئی۔ مراد د الخیرات تہ

امثال د اوامرو د اللہ تعالیٰ دے پہ قبلہ او غیر قبلہ کیں۔ دالفظ پہ قرآن کیں لس کرتہ راغلے دے او خیر چہ اسم دے نو دا بہ خالی تہ وی یا بہ خیر

مطلق وی یعنی ہر وخت کیں بہ مرغوب وی ہیچ ضرر سختی وغیرہ بہ

خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ

چہ اوئے تہ تو گر حوہ مخ خیل طرق د مسجد

الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ

حرام تہ - او یقیناً دا حق دے د طرف د رب ستا تہ او تہ دے اللہ تعالیٰ

بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۲۹﴾ وَمِنْ حَيْثُ

بے خبرہ د ہقہ عملون تہ چہ تاسوئے کوئے - او کوم خاکے تہ

درسہ تہ وی او ہقہ جنت دے لکہ پہ سورۃ صافات ۷۲ کہیں۔ یا بہ خیر من
وجہ وی لکہ مالونہ او نعمتونہ د دنیا شول لکہ سورۃ بقرہ ۱۸۷ کہیں دی یا بہ
خیر وصف وی یعنی اسم تفصیل پہ وی لکہ پہ دے سورت ۱۸۷ کہیں۔

او دویمہ توجیہ پہ ایت کہیں دادہ چہ لکلّ وَجْهًا یعنی د ہر طرف والا کہ مشرق
کہیں داو کہ مغرب کہیں) مثلاً مؤمنان نو د پارہ یو طرف د چہ ہقہ قبلہ کعبہ دہ -
قَاتِلُوا الْكُفْرَ الْمَظْهَرِ مراد د دیتہ مؤمنونہ کول دی پہ طریقہ د سنت سرہ طرف
د کعبہ تہ۔

أَيُّنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا پہ دے جملہ کہیں د وہ توجیہات دی
اولہ توجیہ دادہ چہ دیرو مفسرینو لیکلی دی چہ دا پہ پارہ د آخرت
کہیں دے یعنی کہ پہ ہر ملک او طرف کہیں یئی اللہ تعالیٰ پہ تاسولرہ پہ
ورج د قیامت د جزا سزا د پارہ راجع کوئے۔ دویمہ توجیہ نسفی لیکلے دہ
چہ تاسو د قبلہ (کعبہ) تہ پہ ہر طرف کہیں یئی لیکن چہ کعبہ تہ مخ گر حوئے
پہ مؤمن کہیں نو داسے دہ لکہ چہ تاسو پہ یو خاکے کہیں راجع یئی۔

۱۲۹ پہ دے ایت کہیں ذکر د حال د خروج دے د خپل کلی تہ حکہ چہ
پہ خروج سرہ احکام بدلیری تو وہم راغے چہ کیدے شی چہ پہ وخت
د خروج کہیں بہ د کعبہ اہتمام تہ وی نو دا ئے د تاکید د پارہ ذکر کروا و تفریع
د احکامو پہ خروج د نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے پنا دہ تورامت خو
د ہقہ تابع دے دے وجہ تہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم خروج ئے خاص
ذکر کروا۔ او ایت کہیں بلہ توجیہ دادہ چہ د کوم خاکے تہ تہ وتلے ئے پہ
طریقہ د ہجرت سرہ یعنی مکہ (مسجد حرام) تو ہقہ طرف تہ مخ گر حوئے

خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ

چہ اوٹھے تہ نوکریوہ مخ خیل طرف د مسجد

الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ

حرام تہ . اوکوم محالے چہ بیئ تاسو نوکریوہ مخونہ خیل

شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ

طرف دھتہ دے دیارے چہ نہ وی خلقو لہہ پہ تاسو باندے

حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

میخ دلیل مگر ہتہ کسان چہ ظلم یے کریدے د دوی نہ

فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلَئِنَّم

نومہ یریری د دوی تہ او اویریروی زمانہ . او دے دیارے چہ پورہ کرم

نَعْبَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۸۰﴾

نعت خیل پہ تاسو باندے او دے دیارے چہ تاسو پہ ہدایت باندے کلک شی.

توپہ دے کنس اسم ظاہر (المسجد الحرام) یے کیسود لے دے پہ محالے د
ظہیر باندے دیارے د تاکید . وَآلَهُ لَلْحَقِّ مِنْ رَبِّكَ داعلت دے د مخکین
(قَوْل) دیارے . وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ داعطاب دے مؤمنانوتہ دیارے
د تسلی و رکولو پہ خائستہ جزا و رکولو سرہ .

نہل پہ دے ایت کنس یے ذکر کرے دے حال د خروج پہ طریقہ د سفر
سرہ او دایو حکمت د تکرار دے چہ اول کرت حکم و و پہ داخل د مسجد
حرام او مکہ کنس او پہ دویم کرت حکم پھر د مکہ او مسجد حرام او مدینہ
نہ او پہ دریم کرت حکم دے پہ بارہ د سفر کنس . یا تکرار دے دے وے نہ
دے چہ د ہر یو سرہ جدا جدا فائدا د کردہ د اول سرہ شہادت او علم
د اہل کتابو د کردے او د دویم سرہ شہادت د اللہ تعالیٰ پہ وَآلَهُ لَلْحَقِّ سرہ
ذکر دے او پہ دریم کنس لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ (دفع د حجت) ذکر دے .
یا اول کرت پہ طور د ایجاب د حکم سرہ ذکر دے او دویم حل پہ طریقہ

کہ دوام کے دے حکم سرہ او دریم محل کہیں اشارہ دہ چہ دا حکم چرے نہ منسوخ
کیڑی۔ او دودہ کرتہ خطایات دی مؤمنانوتہ اول خطاب کیش ایجاب د حکم د
یہ تولو مؤمنانوتہ بانسے او یہ دویم کیش تاکید دے د پارہ د دفع کولو د
حجت د مخالفینو۔

لَمْ يَكُنْ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ، دا غلورم جواب دے یہ علت تفصیلیہ سرہ۔
یہ حُجَّة کیش دودہ توجیہ دی اول حجة یہ معنی د صحیح دلیل سرہ دے
او الناس نہ مراد عام دی کتابیان او غیر کتابیان۔ یعنی یہ تورات کہیں خبر
ذکر دے چہ اخیری رسول یہ کہے تہ مخ کوی او دا بہ د ہخہ اپدی قبلہ
دی نوکہ چرے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او مؤمنان کہے تہ مخ او نہ کرخوی
تو یہودیان یہ یہ دوی بانسے ضرور حجت قائم کوی چہ تاسوا اخیری
امت نہ یئی محکہ چہ یہ تاسو کیش ہخہ علامت موجود نہ دے کوم چہ یہ
تورات کیش ذکر دے تو ہرکہ چہ تاسو کہے تہ مخ او کرخوی نو کہ دوی حجت
ختم شو۔ دار تک غیر کتابیا تو (مشرکین عرب) حجت پیش کوڑ چہ یہ دین
د ابراہیم علیہ السلام کیش ہو قبلہ کعبہ دہ او تاسواے مؤمنانوتہ ہخہ د دین
او قبلہ تہ خلاف کوئی تو ہرکہ چہ تاسو کہے تہ او کرخیدی نو کہ ہخوی حجت
ختم شو۔ یا حُجَّة یہ معنی د جگرے کولو دے محکہ چہ یہودی یہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم اعتراض کوڑ چہ زمونہ د دین مخالفت کو او حال
دا چہ زمونہ قبلہ (بیت المقدس) طرف تہ موخ کوے او مشرکین مکہ
جگرہ کولہ چہ دانی د ابراہیم علیہ السلام نہ مخالف دے۔ نو او اس
دا جگرے ختم شوے۔ اِلَّا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ اِلٰهَ الْغَيْبِ
دا استثناء منقطع دہ محکہ ظلم (بے گناہ یہ اعتراضونہ کول) د جنس حجت نہ
تہ دی نو الا یہ معنی د لکن سرہ دے۔ او پنا یہ دویمہ توجیہ بانسے د
اِلَّا استثناء متصل دہ یعنی روستو د تحویل قبلہ نہ ہم عنادیان کتابیان
یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بانسے اعتراض کوی چہ دے دین د اباؤ تہ
واو رید لو او مشرکان ہم اعتراض کوی چہ معلومہ شوع چہ یہ دمہ دمہ
زمونہ دین تہ واپس راخی (شریبی)۔ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِيْ یعنی عنادیان
د ظلمونو او اعتراضونو او طعنونو دیرے کوچے تہ عمل کول یہ قبلہ بانسے
پیرے نکدے، بلکہ زما د عظمت دیرے تہ زما د حکم تابعداری کوہ۔

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رُسُلًا مِّنكُمْ يَتْلُونَ

انہوں کو کہ نعمت داسے (مگر) لکھ چکے ہیں لیکن دی موبہ تاسو کیں رسول د جنس ستاسو تہ بیانوی

عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ

پہ تاسو باندے آیتوںہ زمونہ او پاکوی تاسو او تعلیم درکوی تاسو تہ

الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا

د قرآن او د سنت او تعلیم درکوی تاسو تہ دھتہ خہ چاہ تاسو پہ ہفت

مادہ د خشیت پہ قرآن کیں اللہ خلویست کرتہ ذکر دہ پہ اودہ وجوہو سرہ،
اولہ وجہ خشیت صرف خوف او حان ساتل دی دیو خیز تہ پہ دے معنی
سرہ پہ سورۃ نساء ۴، سورۃ طہ ۲۰، سورۃ کہف ۱۸، سورۃ توبہ ۹، سورۃ
کہن دے او نور ہفتہ ایاتونو کیں چہ خشیتہ د من دون اللہ سرہ ذکر دے
دویمہ وجہ خشیت یعنی خوف سرہ د تعظیم د فحشی عتہ تہ او دا عبادت د
نو خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے چہ دھتہ تہ پہ تعظیم پیرہ کیدیشی او پہ
دے معنی قرآن کیں پیر کرتہ ذکر دے لکہ سورۃ احزاب ۳۳، سورۃ مائدہ ۵
سورۃ توبہ ۹، او سورۃ مائدہ ۵ او پہ دے معنی سرہ پہ طور د حصہ سرہ
دوہ کرتہ ذکر دے سورۃ توبہ ۹، سورۃ احزاب ۳۳، دریمہ وجہ صفت
د اہل ایمان شپارس کرتہ ذکر دے لکہ سورۃ عبس ۵، سورۃ اعلیٰ ۱۱، او
سورۃ نازعات ۱۷ وغیرہ۔ خلورہ وجہ صفت د علماء پہ سورۃ فاطر ۲۸ کیں،
چہمہ وجہ صفت د انبیاء علیہم السلام پہ سورۃ احزاب ۳۳ کیں۔ شپہمہ
وجہ صفت د ملائیکو سورۃ انبیاء ۲۱ کیں۔ اومہ وجہ صفت د جماداتو پہ
سورۃ بقرہ ۲۵، سورۃ حشر ۲۱ کیں۔ قرطبی و بیہ دی چہ خشیت پہ
اصل کیں طمابیت د زہ دے چہ سبب شئی د حان۔ بچ کولو د پارہ او خوف
(گیرا ہن) د زہ دے چہ دھتہ دوجے تہ پہ اندامونو کیں حقت (سپکوالے)
پیدا شئی۔ لیکن غورہ دادہ چہ خشیت د ماسوی اللہ تہ پہ معنی د خوف دے
سرہ د ہیبت او حان۔ بچ کولو تہ او خشیت د اللہ تعالیٰ تہ خوف دے دوجے
د عظمت او کبریاء د اللہ تعالیٰ تہ۔ او خوف او خشیتہ کلہ د یوبل پہ معنی سرہ
ہم استعمال پری۔ وَلَا تَحْمِلُوا ثِقَلِيَّ عَلَيْكُمْ د اعطف پہ لکلا باندے بل علت د

تَعْلَمُونَ ﴿۱۵۱﴾ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي

نہ پوچھیں۔ نو یاد دہنی مالوے عہ بہ یادوم تا سولہ او شکر کوئی (احسان منی) زما

وَلَا تَكْفُرُونَ ﴿۱۵۲﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

او ناشکری مہ کوئی۔ اے ایمان والو!

کہ تحویل قبلہ کے پار۔ زجاج و میلی دی چہ اتمام کے نعمت ہدایت کول دی قبلہ تہ او جنت تہ داخلیدل دی (قرطبی)۔ او خازن و میلی دی چہ اتمام کے نعمت مرکب کے یہ اسلام باندے بیا دخول جنت تہ دے بیا دیدار الہی دے (اللہما رزقنا ہذا)۔ و کَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ہتھ شیز تہ چہ کمرہ شویدی کے ہتھ نہ نور اُمتونہ یعنی کعبہ (ابن کثیر)۔ یا مراد کے تَهْتَدُونَ تہ زیادت کے ہدایت دے او داعطف دے یہ لَاتَهْتَدُونَ او بل علت دے کے پار کے تحویل قبلہ۔

۱۵۱۔ یہ ذکر کے نعمت کے قبلہ پسے ذکر کے نعمت کے رسالت کے آخری رسول دے نو دا متعلق دے کے لَاتَهْتَدُونَ سرے یعنی کاف یہ معنی کے مثل دے او صفت دے کے مصدر پست کے پارہ او ما مصدریہ دے یعنی اِنَّمَا مِثْلَ اِرْسَالِ الرَّسُولِ فَبِكُمْ رِپورہ والے کے نعمت کے قبلہ پشان کے پورہ والی کے نعمت کے ارسال رسول دے او دا قول کے قراء دے او کے زجاج نہ نقل دے چہ کَمَا اَرْسَلْنَا كُنُسَ کاف کے پارہ کے علت کے او دا متعلق دے یہ روستو کا ذکر وئی پورے او پہ دے ایت کتب استجابت کے دعاء کے ابراہیم علیہ السلام کے دے چہ پہ ۱۲۹ کتب ذکر شوے وے۔

فَبِكُمْ عَطَاب دے اہل مکہ او عرب تہ چہ اولاد کے اسماعیل علیہ السلام دی۔ او مِنْكُمْ کتب اشارہ دے جنسیت کے بشر تہ۔ وَيَعْلَمُكُمْ مَا كُنتُمْ تَعْلَمُونَ، دا تخصیص دے روستو کے تعمیم تہ یعنی یہ الْكِتَابُ وَالْحِكْمَةُ کتب دا ہم داخل دی لیکن کے تاکید کے احسان کے پارہ کے جدا ذکر کرے دے۔ او مراد کے دے تہ اخبار کے محکمو امتونو او قصص کے انبیاء علیہم السلام او خبر دے کے راتلونکی ضروری حالاتو چہ دانول پہ فکر کولو سرے نشی حاصلید لے ماسیوا کے وحی تہ۔

۱۵۲۔ دے ایت تہ ذکر کوئی پنچھ امور کے پار کے تثبت پہ دین باندے پہ وخت کے اختلاف کے خلقو کتب چہ ہتھ ذکر او شکر او صبر او صلوة او عظمت نشان کے شہدا کے یعنی کے ہغوی کے ادبی تہ ثخان بچ کول۔ یہ دے ایت کتب دوا مرو نہ او یونہی ذکر دے۔ فَاذْكُرُونِي ہر کلمہ چہ محکم نعمتوہ ذکر شول

نودا تفریح دہ پہ ہفتہ یا ندرے دے دے وہ ہے قاء ذکر کرہ۔ خازن وئیلی دی چہ
 دا ذکر ہے، زہرہ او اندامونو تہ شامل دے پہ زہرہ یا ندرے دے دالہ تعالیٰ تسبیح او حمد
 او ہفتہ اذکار کول چہ پہ سنت سرہ ثابت دی او پہ زہرہ سرہ فکر کول پہ
 عظمت دالہ تعالیٰ او پہ دلیلونو دوحدا لیت دہفتہ کبش او پہ اندامونو سرہ
 پہ اعمالو او پہ عبادتو کبش مروخت مشغولیدل دی۔ قرطبی وئیلی دی چہ
 ذکر بیداری دزہرہ دہ دپارہ دما کورا او پہ زہرہ ذکر تہ دے دے وہ ذکر وئیلی شی
 چہ دلالت کوی پہ ذکر قلبی یا ندرے۔ نو دے نہ معلومہ شوہ چہ شوک پہ
 زہرہ ذکر کوی او پہ زہرہ کبش ہے ہفتہ تہ توجہ او فہم نہ وی نو ہفتہ پہ حقیقت
 کبش ذکر نہ دے۔ او دسعید بن جبیر نہ نقل دے چہ مراد ذکر تہ طاعت
 کول دی نو شوک چہ دالہ تعالیٰ طاعت نہ کوی اگر چہ دیرہ تسبیح او تہلیل
 اولو ستل دقرآن کوی نو دے تہ ذکر نشی وئیلی۔ او دفسرینو پہ دے مقام
 کبش یو ولس عبارتو نہ دی، اول ذکر کوئی (یا دوئی) ما پہ طاعت سرہ زہرہ
 یا دویم تاسو پہ رحمت او مغفرت سرہ۔ دویم ذکر کوئی ما پہ مجاہدہ کولو
 سرہ زہرہ یہ ذکر کویم تاسو پہ مشاہدہ (یعنی دیدار پہ جنت کبش) سرہ۔
 دریم ذکر کوئی ما پہ دعا سرہ زہرہ یہ ذکر کویم تاسو پہ قبولیت ددعا سرہ۔
 شلورم ذکر کوئی ما پہ تذلل (عاجزی) سرہ زہرہ یہ یا دویم تاسو پہ تفضل
 (فضل کولو) سرہ۔ پنجم یا دوئی ما پہ جماعت دخلق وکبش (پہ درس او تدریس سرہ)
 زہرہ یہ یا دویم تاسو پہ جماعت دملائیکو کبش۔ شپڑم یا دوئی ما پہ حال فراخی
 کبش توزہ یہ تاسو یا دویم پہ وخت دمصیبت ستاسو کبش۔ اوم ذکر کوئی ما
 پہ اسانتیا کبش زہرہ یہ یا دویم تاسو پہ تنکسیا ستاسو کبش۔ اٹم ذکر کوئی مالورہ پہ
 ژوند دیوی کبش زہرہ یہ تاسو یا دویم روستو دمرک ستاسو نہ۔ نہم ذکر کوئی
 ما پہ دنیا کبش زہرہ یہ تاسو یا دویم پہ آخرت کبش۔ ششم یا دوئی ما پہ صفت عبودیت
 سرہ (یعنی زما عبادت کوئی) زہرہ یہ یا دویم تاسو پہ مناسب صفت دالوہیت
 زما سرہ۔ یو ولسم ذکر کوئی ما پہ صدق او اخلاص سرہ زہرہ یہ ذکر کویم تاسو
 پہ زیات خصوصیت سرہ، نو پہ دے کبش اشارہ دہ چہ د ذکر دالہ تعالیٰ
 دپارہ دغہ یو ولس صفات او حالات پکار دی۔ اولو ذکر پہ حقیقت کبش
 بیان دتوحید دالہ تعالیٰ دے چہ ہفتہ سبب دے دلوئے ثواب او دحبیت
 دالہ تعالیٰ سرہ۔ واشکر وائی د شکر تفصیل مخکس تیر شویت۔ نو شکر

اَسْتَعِيْذُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ

• امداد حاصل کریں یہ صبر کولو او یہ مونج کولو۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

مَعَ الصَّابِرِيْنَ ﴿۱۵۳﴾ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ

خاص ملگروں کے صبرنا کو دے۔ او مہ وایئ دھقہ چاہیہ بارہ کیں چہ او وڈی شی

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَالٌ بَلْ اَحْيَا

یہ لایۃ کہ اللہ تعالیٰ کیں چہ دوی (عام) مری دی، بلکہ دوی لویہ یو قسم ژوند دے

وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿۱۵۴﴾ وَلَنْبَلُوْا كُمْ بِشَيْءٍ

لیکن تاسو نہ پوہی رہی (دھغوی پہ ژوند)۔ او خامتا از حیثیت کو موثر تاسو باند پہ لبر خیز سرہ

کہندہ اظہار کہ نعمتونہ اللہ تعالیٰ دے پہ طریقہ کہ توحید سرہ پہ ژبہ باندے
رتو محکمت نعمت کہ قبلہ او در رسالت ذکر شو تواسا سرہ دہ چہ دانعمتونہ خلقونہ
نیکارہ کریں) او شکر کول عقیدہ دہ پہ زہ کیں پہ انعاماتو کہ اللہ تعالیٰ چہ دانعمتونہ
صرف اللہ تعالیٰ را کرے دی سرہ کہ طاعتونہ پہ اندامونوسرہ۔ ولانگفرون کفر
دلته ناشکری او پتہولو کہ نعمت تہ وٹیلے شی اور وستو کہ امر کہ شکر تہ تھی کفران یے
کہ دے وچے تہ ذکر کہ چہ شکر بہ پہ دوام او استمرار سرہ دی۔

﴿۱۵۳﴾ پہ دے کیں ذکر کہ دودہ خصلتو نو دے کہ پارسہ کہ تثبیت۔ او تفصیل کہ استعانت
او صبر محکمت تیر شویداے۔

اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِيْنَ، ابن جریر وٹیلی دی چہ پہ مصیبتو نو باندے صبر کولو
سرہ کہ اللہ تعالیٰ رضا حاصل کریں او پہ مونج کولو سرہ حاجات پورہ کیہی اودا
مقصد کہ معیت کہ اللہ تعالیٰ دے کہ صابرینوسرہ۔

فَاَعْلٰمُ: یہ سہ کیں کہ اِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ ذکر کرے ووا دلته معیت کہ اللہ تعالیٰ
ذکر دے و وجہ دادہ چہ ملتہ خطاب دے بنی اسرائیلوتہ نو ہغوی تہ یے
کہ سہولت کہ صبر و صلوٰۃ علاج ذکر کرو یعنی خشوع کول، او دلته مؤمنانوتہ
خطاب دے تو پہ ہغوی کیں خشوع شتہ نو ہغوی تہ یے بشارت ذکر کرو
پہ نصرت کہ اللہ تعالیٰ سرہ۔

﴿۱۵۴﴾ پہ دے ایت کیں ذکر کہ ادب دے مؤمنانوتہ پہ بارہ کہ عظمت کہ شہداء و کیں
یعنی کہ حق پہ لار کیں چہ شوک شہید شی نو کہ ہخہ پہ بارہ کیں کہ اہانت کہ اہانت

مه دایمی . خازن و تبیلی دی چه هرکله په غزوه بدارکښ شوارلس صحابه کرام
 شهید کړې شول نو خلقو به و تبیل چه قللے مر شو او د دنیا د مړواولتو نو
 نه محروم شو نو الله تعالی دا آیت نازل کړه - وَلَا تَقُولُوا دَامَعَطْرُفٌ دُكِيْهُ وَاسْتَجِيبُوا
بِأَنفُسِكُمْ كَذَٰلِكَ أَكْثَرُ الْأَلْبَابِ دلا ندے خطاب دے مؤمنانو ته . هم داسے په
 سورة العنكبوت ۱۸۹ لَا تَقُولُوا دَامَعَطْرُفٌ دُكِيْهُ وَاسْتَجِيبُوا په باره کد شهداؤ کښ
 سوال :- دلته ادب ښودل دی مؤمنانو ته په اعتبار کد وينا کولو او په زړونو
 کد هغوی کښ عظمت کد شهداؤ موجود وواو په سورة العنكبوت کښ رد دے
 په منافقانو باندے او کد هغوی په زړونو کښ کد شهداؤ په باره کښ غلط گمان
 وکړ نو کد دے وجه نه لا تحسین یی او تبیل او هرکله چه په دغه آیت کښ رد وکړ
 په منافقانو باندے نو کد دے وجه نه هلته یی په اته وجو سره بشارت ذکر کړل :-
لَمَنْ يُقْتَلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ صحیح حدیث کښ وارد دی چه مراد کد دے نه اعلاء
 کلمة الله ده برابره خبره ده که دا قتل په میدان جهاد کښ وی او که مرابط
 فی سبیل الله وی او که کد دعوت کد حتی کد وجه نه وی الوسی و تبیلی دی چه
 مراد یی داسے یعنی په طاعت کد الله تعالی او په اعلاء کلمه کد هغه کښ (روح المعانی)
أَمْوَاتٌ کد دے مبتدا پته ده او جمله مقوله ده کد پاره کد لَا تَقُولُوا (هم اموات) -
 اموات جمع کد میت ده او میت هغه دے چه روح یی کد بدن نه بهر شوی -
 سوال :- په دے جمله کښ منع ده کد اطلاق کولو کد میت نه په شهید باندے
 او حال دادے چه کد هغه نه په قتل کولو سره روح وتلے دے لفظ کد قتل
 په دے باندے دلیل کد معلومه شوه چه مراد اودارنگ په ډیر وایان تو کښ اطلاق وریانده
 کد میت شویدے (سورة نحل ۷۸، سورة زمر ۵۷، سورة مؤمنون ۵۷) دارنگ په
 احادیثو او په اقوالو کد فقهاؤ کښ اطلاق کد میت په شهید باندے ذکر دے ؟
 جواب :- دلته نفی کد بل قسم موت ده او ثابت دے هغوی لره بل قسم
 موت یعنی موت حقیقی - کد دے وجه نه قراء بغوی ذکر کړیدی گسائر
 الاموات (دعا مو مروپشان نه دی) خازن و تبیلی دی بِمَنْزِلَةِ غَيْرِهِمْ
 الاموات - اوداسے سوال په زلزال المسیر کښ نقل دے او جواب یی داسے ذکر
 کړے دے داسے مری چه ارجح یی جنتونو ته نه رسیدی (او نه شی
 حاصلو کد تحقق کد الله تعالی ته هغه چه ژوندی یی حاصلوی) او شاه عبدالعزیز

وٹیلی دی چہ اموات تہ مراد هغه دی چہ ارواح ئے مرہ دی اوک روح مرکب دادے چہ کیدان پہ ذریعہ خو هغه لذتونه حاصلون خو چہ کله بدن جدا شی اوک لذتونه محروم شی نو داسے روح تہ مروٹیلے شی۔ حاصل دادے چہ منع دیو خاص قسم اطلاق ک موت تہ دہ اوک تکرہ لفظ هم پہ دے یا تذلل دلالت کوی قائلہ موت پہ قرآن کنش پہ تخلص معانیو سرہ استعمال دے۔ اولہ معنی مقابلہ قوت حساسہ دے یعنی چہ تہول حواس ختم شی او دامعنی پہ سورہ بقرہ ۲۸۔ او نور و دیروایا تو تو کنش ذکر دہ۔ دویمہ معنی مقابلہ قوت عاقلہ دے یعنی جہل موت دے لکہ پہ سورہ انعام ۱۲۸ کنش۔ دریمہ معنی مقابلہ قوت نباتیہ دے یعنی کرمکے اوچیدل لکہ پہ سورہ اعراف ۷۷ کنش۔ خوریمہ معنی ک موت غم او حزن دے چہ ک انسان ژوند خراب کری لکہ پہ سورہ ابراهیم کنش موافق ک قول ک راغب سرہ پہ مفردات کنش۔ نو پہ نفی ک یوم معنی سرہ نفی ک یوم معنی نہ لازمیری۔

بَلْ اَحْيَاؤْ داهم خبر دے ک مبتداء پتہ ک پارہ (بَلْ هم اَحْيَاؤْ)۔ دانکرہ هم دلیل دے چہ مراد دلته یو قسم ک حیات دے هر قسم ژوند مراد تہ دے او هغه دلته ژوند دے چہ موت حقیقی سرہ منافات تہ لری او هغه حیات اخرویہ تہ دے چہ هغه پہ ورخ ک قیامت کنش دے او هغه حیات دنیویہ هم تہ دے محککہ چہ هغه پہ موت سرہ زائل شویدے او دلیل پہ دے بات دے سورہ نحل ۳۱ دے چہ پہ دے کنش اموات غیر احياء وٹیلی دی او دلته مراد حیات دنیویہ دے چہ مغایر دے ک موت تہ نو معلومہ شوع چہ پہ دے ایت کنش مراد ک حیات تہ حیات برزخیہ دے۔ او معتزلہ وائی چہ دلته حیات اخرویہ مراد دے نو دوی ک حیات برزخیہ تہ منکر دی او ک احياء معنی کوی چہ ژوندی بہ شی پہ ورخ ک قیامت کنش لیکن پہ دے کنش ک شهداؤ هیچ خصوصیت نیستہ دے۔ او شوک چہ وائی (بداعتیان) چہ داحیات دنیویہ دے نو داهم باطل دے لکہ چہ ک محکش تہ معلومہ شوع۔ او دارنگ اقوال ک مفسرینو او نور و علماء صریح دی پہ دے بات دے چہ داحیات برزخیہ ک۔ رابن کثیر وائی چہ فی برزخهم احياء او دارنگ تفسیر فتح البیاء صکت۔ صیانة الانسان صکت الصارم المنکی صکت۔

قائلہ عل حیات پہ قرآن کریم کنش پہ شپہ معانیو سرہ استعمال دے

اول صفت کہ اللہ تعالیٰ دے کہ سورۃ العنکبوت ۱۸ کہ سورۃ قوت حیوانیہ کہ سورۃ بقرہ ۲۵۱، سورۃ فاطر ۲۸۱۔ دریم قوت نباتیہ کہ سورۃ بقرہ ۱۷۴۔ ثلوث قوت حیوانیہ، اخرویہ کہ سورۃ فجور ۲۸۱۔ پنجم قوت عاقلہ (علم) او ایمان او اتباع سنت کہ یہ سورۃ انفال ۲۸۱۔ سورۃ انعام ۲۸۱۔ شہیدیم یہ غمہ کیدال اولئذ توتہ حاصلول کہ دے ایت یہ بارہ کتب راغب یہ مقررات کتب و ثبلی دی۔ ثوابیات کیو قسم حیات مستلزم نہ دے نور اقسام و حیات لہ یعنی دلتہ آخری معنی حیات دہ تو دویمہ معنی لہ مستلزم نہ دے۔

فائدہ ۱۔ یہ بارہ حیات برزخیہ کتب کہ علماء اہل سنت دہ قولہ دی اول قول دا حیات پہ جسد اور روح دو اور سو کہ یکن روح پہ جسد کتب نیشتنہ پہ دلیل کہ سورۃ زمر ۲۸۱۔ او پہ جسد کتب اللہ تعالیٰ پہ خیل قدرت سرہ یونوع کہ حیات پیدا کبری چہ پہ ہفتہ سرہ احساس نعمت و اوعدا و بنو کو لے شی۔ کہ چہ کہ ظاہر کہ ہفتہ احادیث و نہ معلوم پیری چہ میت پہ قبر کتب کیست و دلے شی تو چالہ نعمت و نہ و رکولے شی او خوک پہ گرز و نہ و ہلے کیری۔ او اوصاف کہ بدن دی۔ دارک ہفتہ حدیث کہ بخاری چہ دہ کسا تو بان دے پہ قبر و نو کتب عذاب و واد نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل (رَأٰهُمْ لَا یَعْلَمُوْنَ) فی قبورہم و مَا یَعْلَمُوْنَ) فی کبری الحدیث (پہ دوی بان دہ دوی پہ قبر و نو کتب عذاب دے او عذاب پہ داسے شہید کتب نہ دے چہ کہ ہفتہ نہ خان۔ چہ کول گران و)۔ دارک یل حدیث کتب راغلی دی چہ سورۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او دریدالہ تو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دا دے و جے نہ چہ پہ دے یہود یا تو بان دے کہ دوی پہ قبر و نو کتب عذاب دے۔ (او پہ قبر کتب بدن وی روح نہ وی) تو دا دلالت کوی چہ بدن دپارہ ہم تنجیم یا تعذیب شتہ دے او کہ روح دپارہ پہ خیل مستقر کتب تنجیم یا تعذیب دے۔ دویم قول دا دے چہ حیات برزخیہ صرف کہ روح دپارہ دے لیکن کہ روح دپارہ یو مثالی جسد و رکپے شی چہ کہ ہفتہ پہ واسطہ سوہ تنجیم یا تعذیب و رکیدے شی او دا قول الوسی پہ روح المعانی او امام شافعی ولی اللہ پہ تفہیمات کتب او مولانا اشرف علی تھانوی پہ اشرف الجواب ص ۳۸۱ کتب او مجد الف ثانی پہ مکتوبات ص ۳۸۱ کتب ذکر کرے کہ او دلیل کہ دے حدیث صحیح دے چہ امام مسلم ذکر کرے دے چہ ارواح کہ شہدا گ

په ججورو ډښتو مرغو کښ دی اوسیل کوی په جنت کښ چه کوم ځائے ۽ خوشه
وی اوارام کوی هغه قنډیلو توتو ته چه ډعرش ډلاندے اویزان دی - سو
الله تعالیٰ ډدوی طرف ته یو ځل ښکاره شو چه تاسو څه غواړئ ډدوی اوتیل
چه یا ربه مونږ نور څه اوعواړو تا مونږ ته هر څه را کړی دی بیا ډدیاره
الله تعالیٰ ډدوی ته اوفرمائیل، هرکله چه ډدوی پوهه شول چه الله تعالیٰ مونږ
بخیر ډسوال ته ته پریردی نو ډدوی اوتیل مونږ غواړو چه مونږ دنیا ته
واپس کړه - (بل روایت کښ دی) چه زمونږ ارواح زمونږ زړو جسدونو ته
واپس کړه) چه قتال او کړو ستا په لار کښ اوبیا شهیدان شو ځکه چه ډیر
ثوابونه ډشهادت ۽ اولیدل نو الله تعالیٰ ورته اوفرمائیل چه ما فیصله
کړے ده چه ډدوی (ارواح) دنیا ته واپس ته شی تللے (ابن کثیر) نو دا حدیث دلا
کوی چه ډدوی حیات برزخیه روحانیه دے او په نور و جسدونو سره
مشکل کړے شوی دی یا ۽ په نور و جسدونو کښ اچولی دی -

لیکن زما راځے داده (والله اعلم) چه اول قول غوره دے چه بدن سره هم
ډهغه مناسب معامله الله تعالیٰ کولے شی او ارواحوله ۽ هم نور اجساد مثالیه
ورکړی دی ډدے ډپاره چه په ټولو احادیثو عمل او کړے شی -
اوپه شرح عقیده طحاویه ص ۱۸۸ کښ ۽ وئیلی دی چه عذاب قبر ډنفس
اوبدن دواړو ډپاره دے په اتفاق ډاهل سنت والجماعت سره او الوسی
وئیلی دی چه ډډیر و سلفو مسلک دا دے چه حیات ډشهادت و حقیقه دے
په جسد او په روح سره لیکن مونږ ډهغه ډادراک ته عاجز یو -

قائد عک - حیات برزخیه کښ مسئله ډواپس کیدلو ډروح جسد
اصلی یا جسد مثالی ته ډدے تفصیل په تفسیر ډسورة زمر کښ انشاء الله راځی
سوال :- هرکله چه واپس کیدل ډروح ثابت شی نو په دے سره خو حیات
دنویو ثابتیږی؟

جواب :- دغه واپسی ډروح په برزخ کښ مستلزم نه ده معروف ژوندلره
او مړه ک چه دا مستلزم ثابتوی نو په هغه باندے ډدالعه خیر و التزم ثابتیږی
چه هغه مخالف دی ډحسن او ډشرع او ډعقل ته (الصبار المکی ص ۱۸۸) -
اوبیا ۽ په ص ۱۸۸ کښ وئیلی دی، حاصل دا دے چه واپسی ډروح په برزخ
کښ او جواب ډسلام په سلام کوونکی باند (په دے شرط چه هغه حد صحیح ثابت شی)

تہ دے مستلزم داسے ژوند لہرہ لکہ چہ بعض غلطی گوؤ نکو گمان کرے دے
اگرچہ دایو قسم برزخیه حیات دے اوخوئ چہ گمان کوی چہ داپشان حیات
دنیویہ دے تو دا مخالف دے ک نقل او د عقل تہ۔

فائدہ عک بحث ک مستقر ک ارواحو۔۔ یہ حال ک برزخ کیں روح جدا
دے ک بدن نہ دے ک تأئید ک پاره دا بحث لیکلے کیڑی او یہ دے کیں دیر
اقوال دی اول داچہ ارواح ک مؤمنانو پہ جنت کیں دی او ارواح ک کافرانو پہ
آور کیں دی۔ دویم قول، ارواح ک مؤمنانو پہ دروازہ ک جنت کیں دی ک جنت
راحت او نعمتو نہ ورتہ رسیدی۔ دریم داچہ ک قبورو پہ خواکیں دی او ک
کعب نہ نقل دی چہ ارواح ک مؤمنانو پہ علیین کیں دی یہ اوئم اسمان کیں
او ارواح ک کافرانو پہ سجین کیں دی یہ اوئم زمکہ کیں۔ ابن حزم و ثیلی دی
مستقر ک ارواحو هغه دے چہ ک پیدائش ک بدن نہ مخکیں کوم عکائے کیں وؤ۔
او ابن عبدالبر و ثیلی دی چہ ارواح ک شهداؤ پہ جنت کیں دی او ارواح
ک عام مؤمنانو ک قبرو نو پہ خواکیں دی (نور اقبال ضعیفہ چہ دی نو
ما ک هغه ذکر پرینودلو)۔ شرح عقیدة طحاویة ص ۳۸۸ کیں و ثیلی دی چہ
خلاصہ ک دلیلو نو دا دہ چہ ارواح پہ برزخ کیں پہ تفاوت سرہ دی بعض
پہ اعلیٰ علیین کیں دی بعض پہ ملا اعلیٰ کیں دی او بعض پہ ججورو
ک شنو مرغو کیں دی گرچی پہ جنت کیں چہ کوم عکائے یے خوبنہ وی او
بعض بند دی ک جنت ک دروازو سرہ۔ دے اقبال و ذکر یہ مجموعة الفتاوی
کیں ک علامہ لکهنوی صلا کیں دے او داسے اقبال ابو حیان البحر المحيط
کیں لیکلی دی۔ او ک دے نہ معلومہ شوه چہ مستقر ک روح بدن نہ دے۔
فائدہ عک لکہ چہ ک شهید پہ بارہ کیں ذکر شوه چہ روح ک هغه پہ ججور
ک شنو مرغی کیں دے تو دارنگ ک ہر مؤمن پہ بارہ کیں صحیح حدیث
وارد دے (چہ ک هغه پہ سجد کیں امام احمد او امام شافعی او امام مالک
رحمہم اللہ دی) چہ روح ک ہر مؤمن یو مرغی دہ چہ سریری ک جنت
پہ او تو کیں (ابن کثیر موطا مالک)۔

سوال :- تو ک شهید او ک عام مؤمن پہ مینع کیں فرقی خہ دے ؟۔

جواب :- روح ک مؤمن پہ شکل ک مرغی دے او روح ک شهید پہ ججور
او پہ خبتہ ک مرغی کیں دے تو دا افضل دے ک اول نہ دارنگ روح ک شهید

مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ

دے تہ او دے لوی دے تہ او پہ کمولو دے مالونو سرہ

وَالْأَنْفُسِ وَالْثَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ ﴿۱۵۸﴾

او دے نفسونو او دے میوو سرہ - او دے وری وری صبرناکو خلقوتہ -

گرچی پہ جنت کیں چہ کوم جائے تے عوینہ وی او ارام کوی پہ قند یلوتو کہ عرش کیں او دا وصف دے عامو مکتوتو دے پیرہ پیرہ -

وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ، لَكِنْ كَدَفْعِ دَ وَهْمِ دَ پیرہ راجی دلته و هم داوڈ کہ چوہ دوی دے پیرہ ژوند دے نوموتو دے دے هغوی حرکات لیدا او پہ ایدانو دے هغوی کیں دے دے ژوند اتار بیکارہ کیدلے او ایدان دے تے خاور و نه خورلے، توجواب او شو پہ دے قول سرہ چہ حاصل جواب تے دادے چہ دا داسے ژوند دے چہ دے انسانانو دے عقل او دے حواسو معلومولونہ او چت دے دا صرف پہ وحی سرہ معلومیدی ربیضا وی - زاد المسیر وغیرہ) ابو حیان و ثیلی دی چہ تہ یو هیدی ناسو پہ کیفیت دے ژوند دے هغوی (بحر محیط) - تو معلومه شوه چہ دا ژوند دے دنیا دے ژوند پہ شان تہ دے او دے حقیقی ژوند دے لوازماتو دے پیرہ مستلزم تہ دے یعنی او ریدل، لیدل، گریدل او خبر دے کول دے دنیا و الو سرہ نشی کولے شکہ چہ دا کارونه دے دنیا دے ژوند سرہ تعلق لری او دے دے ژوند تفصیلی کیفیت متشابهاتو تہ دے پہ هے کیں خیل عقل چلول پکار تہ دی -

بَعْدَ دَاعِطَفِ دَ دَ اِسْتَوْعِنُوا بِالْصَّبْرِ پیرہ مضمون باندے پہ هے کیں امر و دے صبر سرہ او پہ دے ایت کیں ذکر دے دے مواضعو دے صبر چہ هده پنجه بلایا (مصیبتو تہ) دی -

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ ابْتِلَاءَ دَ اللّٰهِ تَعَالٰی دَ علم حاصلولو دے پیرہ تہ دے بلکه مبتلی تہ دے هغه حقیقت بیکارہ کول دی - او بلایا دے قسمونه دی یو قسم بلایا تکیوینہ دی چہ هغه تہ نوائب و ثیلے شی او دویم قسم بلایا تشریعیہ دی چہ هغه تہ احکام شرعیہ و ثیلے شی - پشئی دالفظ دلالت کری چہ دا بلایا پہ لہ مقدار کیں دے هر انسان دے مطابقی وی او دالز و لے پہ نسبت دے هغه بلایا دے چہ دوی تربیتہ یچ ساتلے شویدی - مِّنَ الْخَوْفِ یرة دے دشمن و غیرہ تہ، نیشاپوری و ثیلی دی چہ هر مکروه چہ دے هغه انتظار کیدیشی او دے هغه تہ پہ لہ کیں درد

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

دا ہقہ کسان دی کوم وخت چہ اور سببی دوی تہ

خہ مصیبت

قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

انہ دوی دایق یقیناً مونہ۔ دالہ تعالیٰ یوا یقیناً مونہ خاص ہقہ تہ وکر کھید ونگی یو۔

پیدا کیری ہقہ تہ خوف و تیلہ شی۔ وَالْجَمْعُ قحط و پہ روزی حاصل و کیش سختی۔ او دومرہ لوہہ پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم راغلے وہ چہ پہ خیتو با تدا یے کہتے تہلے وے د پارسہ د توارن د ملا۔ وَتَقْصِرُ مِنَ الْأَمْوَالِ پہ دے کیش آمدنی کمیدل او د خاروؤ ہلا کیدل اور و کیدل د مالونو داخل دی۔ وَالْأَنْفُسُ د دوستانو او منگرو مرہ کیدل او قتل کیدل یا د بعض منگرو مرتد کیدل۔ وَالشُّمُوتِ غلے او آمدنی د زمکے پہ سبب د قحطونو سرہ یا سیلا بوتو او کھٹی وریدلو سرہ دا تہول بلایا تگوینیہ دی او د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ تہ الوسی او تیشاپوری نقل کریدی چہ دا بلایا تشریعیہ دی یعنی د خوف تہ مراد خوف د اللہ تعالیٰ تہ دے اوجوع تہ مراد روژے فرہن کیدل او تَقْصِرُ مِنَ الْأَمْوَالِ تہ زکوۃ او انفاق فی سبیل اللہ فرض کیدل دی او وَالْأَنْفُسُ تہ مراد امراض یا منگری پہ جہا د کیش شہید کیدل دی، وَالشُّمُوتِ تہ مراد مرگ د اولاد دے او دا تہول بلایا (مصیبتونہ) اول قسم او دویم قسم د مؤمنانو د پارسہ ابتلاءات دی او د کافرانو او کٹا ہکارو د پارسہ غذا بونہ او سزا کھانے دی۔ وَبَشِّرِ الصَّادِقِينَ دا عطف دے پہ مضمون د ماقبل بات د یعنی دوی د پارسہ ابتلاء او بشارت د وارہ دی او بشارت یے مطلق ذکر کرو اشارہ دہ عمومہ بشارت تہ پہ ہر قسم ثواب او خوشحالی د قبر او د حشر سرہ۔

۱۵۱۔ دا تعریف او علامت د صابریتو دے۔ إِذَا دالالت کوی پہ عموم او تکرار بات دے۔ مُصِيبَةٌ ہر ہقہ حادثہ دہ چہ حقائق پیدا کوی مؤمن لوہ پہ نفس د ہقہ کیش یعنی مال ہلا کیدل یا اہل د ہقہ کہ وروکے وی او کہ لوٹے وی مرکیدل یا ہقہ تہ نقصان رسیدل تردے چہ چراغ (دیوہ) د چا مرشی او پہ ہقہ بات دے حقہ شی نو دا مصیبت دے او پہ دے چراغ مرکیدل او دیتہ مصیبت و تیلو کیش قرطبی یو روایت ہے سندہ ذکر کریم

أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ

دغہ کسان دوی باتدے برکات دی د طریق د رب د دوی نہ

وَرَحْمَةً مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿۲۵۸﴾

اور رحمت دے۔ او دغہ کسان دوی لار موتد ونگی دی۔

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ

یقیناً صفا او مروہ د خاص نشو د دین د الله تعالیٰ نہ دی

كَأَلْوَدْعَةٍ فِيهِ مَعْنَى دَا عَتَقَ دَسْرَةَ وَاجِب دے پہ دخت د مصیبت کتب او پہ
ثَبَّ سِرَّةً وَثِيلَ سُنَّتِ دِي۔ اَنَا لِلَّهِ وَآلِیُّہُ رَجَعُونَ، نیشا پوری و میلی دی چہ اول
اقرار دے پہ عبودیت سرہ او دویم تقویض (سپارل دی) د کاروتو دے الله تعالیٰ
دارنگ اول اشارہ دہ مبدعہ تہ او دویم اشارہ دہ معادتہ دارنگ اول ایمان
دے پہ قضا د الله تعالیٰ او دویم ایمان دے پہ تقدیر د ہغہ باتدے او دارنگ
و میلی شویدی چہ اول اقرار دے پہ اعتراض تہ کولو سرہ پہ الله تعالیٰ باتدے
محکمہ چہ ہغہ مالک او متصرف دے او دویم کتب تصدیق او تسلی د ذرہ دہ پہ
جزا او ثواب د مصیبت سرہ پہ نیز د الله تعالیٰ او پہ دے دوار و سرہ د ذرہ
صبر حاصلیدی۔

تنبیہ :- داکلمہ د استرجاع روایس کیدو الله تعالیٰ تہ پہ ہر مصیبت کتب و میل ضروری دی نو
تخصیص د دے پہ صرف او رید لو د مرگ پورے بدعت دے۔

۱۵۸ داتفصیل د بشارت دے د پارہ د صایرینو۔ صَلَوَاتٌ قَرطبی و میلی دی
صلوات د طرف د الله تعالیٰ تہ ثناء او مدح او تشریف او برکت و رکول دی۔
اور رحمت مصیبت لرے کول او حاجت پورہ کول دی۔ اوجمع د صلوات
اشارہ دہ تکرار او دیر والی د صلوة او مِن رَّبِّہُمْ اشارہ دہ عظمت د صلوات تہ
د اولیٰک ہُمُ الْمُتَّقُونَ پہ جملہ اسمیہ او تعریف د مبتدا او خبر او ضمیر
فصل کتب اشارہ دہ چہ داسے خلق پہ ہدایت باتدے پائینہ دی او دھر
قسم گمراہی نہ مچ دی۔ امام بخاری د عمر رضی اللہ عنہ نہ روایت ذکر
کرینے دے ایت پہ بارہ کتب نَحْمُ الْعِزْلَانِ وَنَحْمُ الْعِلَاقَةَ رینہ دہ اندی
دی (صلوة اور حمت) او پینہ سر بارے دے (اہتداء)۔

فَمَنْ حَبَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ

پوچاچہ حج کوو ذبیت اللہ یا حج عمرہ کووہ تو نیستہ ہیٹ گناہ

عَلَيْهِ أَنْ يَسْطَوْفَ بِهِمَا طَوْفٌ وَمَنْ تَطَوَّعَ

پہ دہ بانڈے چہ حج را حج دے ددغ دواروہ میفہ مکتیں۔ اوچاچہ یہ خوشحالی اوکرہ

خَيْرًا لَّأَفَاقٍ إِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

نیکی نو یقیناً اللہ تعالیٰ قبولونکے دے اوپوہ دے یہ ہرچہ۔

بہا پہ دے ایت کہیں جواب دے تھے شیخہ او طعن دے یہودیانو دے دوی وٹیل چہ
تاسو تعظیم کوئی دے مکان دے اسافی او تائلہ (تبصیر الرحمن) او داخو مکان دے شرک
دے او حآن تہ اہل تو حید وایٹی حاصل دے جواب دادے چہ دماکان دے شرک
نہ دے بلکہ حآن دے شعا پر اللہ دے لیکن مشرکانو دے تہ دے شرک حآن
جو رکھے دے۔

اور ربط دے دے ما قبل سرہ پہ پیرو وجوسرہ دے اولہ وجہ دادہ ہرکہ
چہ دے ہخہ مصائبونہ پہ دین کہیں چہ پہ ہخہ بانڈے صبر واجب دے طعنہ
دے دشمنانو دے لکھ سچی دے صفا او مروہ نو دے حکم دے ذکر کرو۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پتھوئل قبلہ
کہیں احیاء دے دین دے ابراہیم علیہ السلام وہ نو دار تک سچی دے صفا او مروہ
دے آثار دے بی ہاجرہ او اسماعیل علیہما السلام نہ دے او یادداشت دے
دے ہخہ نکالیفور دے تہ دے او دے یواری والی دے دوارہ پہ دغہ وادٹی کہیں
او تضرع او عاجزی کول اللہ تعالیٰ تہ) نو مناسب شود ایت دے ابتلاعات او دے
صبر کولوسرہ پہ ہخہ بانڈے۔ بلہ وجہ دادہ چہ تکالیف دے قسمہ دی
اول قسم ہخہ دی چہ عقل ہم پوہیدی دے ہخہ پہ خائست بانڈے تہ ذکر
او شکر دے متعم نو امر پہ ہخہ بانڈے ذکر شو (مَا ذُكِّرُوا بِهٖ اَذْكُرْهُمْ وَاشْكُرُوا لِي)۔
او دویم قسم ہخہ دی چہ عقل دے ہخہ پہ فائدہ بانڈے نہ پوہیدی بلکہ
قبیح ہے کنہی لیکن شرع دے ہخہ حکمتونہ بیان کپی دی چہ ابتلاعات او امتحانات
دی او پہ ہخہ بانڈے صبر کول دی نو ہخہ ذکر شو پہ لکھو لکھو بشتی و اہ
کہیں۔ دریم قسم ہخہ دی چہ عقل دے ہخہ پہ حسن او پہ قیاحت نہ پوہیدی
بلکہ عبت ہے کنہی لیکن پہ ہخہ بانڈے تعیداً راتلل کوی او دغہ افعال

کج دی خاص طور سعی کول ک صفا او مروہ نو اوس هغه ذکر کوی (نیشاپوری) او
 پہ سبب ک نزول ک دے ایت کیں دوه روایات دی اول حدیث ک عائشہ رضی اللہ
 عنہا چہ انصار و مخکین ک اسلام نہ احرام او تلبیہ کولہ ک پیارہ ک مناة پہ مشل
 (قداید) مقام کیں او د هغه ک وجہ تہ بہ ہے حرج گنہلو پہ سعی ک صفا او مروہ
 کیں۔ دویم حدیث ک حارث بن ہشام دے چہ ماسیوی ک عائشہ رضی اللہ عنہا تہ
 نور و اہل علم و وثیل چہ سعی ک صفا او مروہ ک جاہلیت والا عمل ک (شعبی
 و ثیلی دی چہ پہ صفا بات دے اساف و و او پہ مروہ بات ک نائلہ وہ او جاہلیت
 والو پہ ک دوی پہ مینے کیں طواف (سعی) کو و او ک دے دوار و استلام پہ ہے
 کو و نور و ستو ک اسلام نہ مسلما نا نو پہ دغہ سعی کولو کیں حرج گنہلو) او ک
 محمد بن اسحاق پہ کتاب السیرۃ کیں روایت دے چہ اساف سر پہ و و او نائلہ
 بنعہ وہ دوی انسان و و لیکن پہ داخل ک کعبہ کیں ہے زنا او کولہ نو ک دوی تہ
 کتے جو پہ شوے نو قریش کعبہ تہ مخاح کینود لے ک پیار ک عبرت ک خلقو
 هر کله چہ زمانہ دیرہ تیرہ شوہ نو هغه کتے صفا او مروہ تہ نقل کرے شوے
 او ک دوی عبادت شروع کرے شو ک دے وجہ تہ مسلما نان ک هغه ک سعی تہ
 پہ حرج کیں و و نو اللہ تعالیٰ ک دے نولو ک شبہا نو او ک دفع ک حرج ک پیارہ دا
 ایت نازل کرو۔ صفا پہ لغت کیں هموارہ او خو ہے کتے تہ و ئیلے شی جمع
 ک صفا دہ یا مفرد دے۔ وَالْمَرْوَةُ دَا مَفْرَد دے او جمع ہے مرو دہ سپینہ
 پیرہ قید و تے کتے تہ و ئیلے شی چہ ک هغه تہ اور را و ئی۔ دل تہ مراد ک دوار و نہ
 هغه خاص غرو تہ (غونہی) دی چہ ک کعبہ تہ ک مشرق پہ طرف کیں دی۔
 مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ جمع ک شعیرہ دہ ک اشعار نہ اخستلے شویدے اعلام تہ
 و ئیلے شی نو شعیرہ علامہ خاصہ (مخصوص نیشہ) وی ک پیارہ ک پیژند لو دین
 اسلام او هغه شامل دے نولو موافق و ک حج تہ اوسعی او حجر اسود او
 حجر مزدلفہ متی عرفات او ہدایا فلا بدین لکہ پہ سورۃ حج لک کیں دی او دار تک
 پہ سورۃ مائدہ لک کیں او احترام ک میاشتہ ک حرمت وغیرہ دا خاص علامت دی
 ک پیارہ ک دین اسلام دار تک ک ہریو دین والو ک
 پیارہ خیل خاص علامت و تہ وی لکہ ک نصار و صلیب او کرجہ ک ہندو نو زنا
 ک سیکانو تورہ کریان اوسان پہ پرینودل وغیرہ۔ او پہ دے کیں اشار شوہ
 چہ داشعائر کہ چرے مشرکان پہ شرک سرہ بدل کپی نو نسبت شعائر اللہ
 تہ نقصان نہ رسیدی۔ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ دَا تَخْصِيص ک دے ک پیار دے

چہ سعی دصفا او مروہ بغیر ک حج او عمرے تہ عبادت نشی گنہ لے کیدے۔
 حج پہ لغت کبش قصد کول او دیر تلورا تلوتہ وٹیلے شی او اعتمار (عمرہ) پہ
 لغت کبش صرف زیارت تہ وٹیلے شی او شریعت پہ اصطلاح کبش دادوارہ
 پہ خاص مناسکو پہ نیت صحیحہ سرے پورے خاص کرے شوی دی۔

قُلْ جَنَاحٌ عَلَيْهِ، لفظ کجناح پہ قرآن کریم کبش پٹھویشٹ کرتہ ذکر دے او فعل
 دے ماضی او امر دوا کرتہ ذکر دے۔ جتھ (ج. ن. ح) پہ لغت کبش میلان تہ
 وٹیلے شی او پہ دے معنی سرہ پہ سورۃ انفال لکھن دے او پہ اصطلاح کبش
 پہ معنی دگناہ سرہ دے او دا پہ دیر وایا تو نو کبش پہ نفی سرہ ذکر دے پہ
 دوا طریقہ سورۃ اول داچہ دے تہ روستو نفی ذکر وی لکھ پہ بقرہ ۲۸
 کبش او کلمہ دے تہ روستو اثبات ذکر وی او دا پہ دیر وایا تو نو کبش دے
 لکھ پہ دے ایت کبش ہم دے۔ او کلمہ پہ معنی کتبعۃ (تاوان دنیوی او اخروی)
 راجی لکھ پہ بقرہ ۲۸ کبش۔ او دلتہ معنی کتیشتوالی دگناہ دے۔

أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا مَادَّةٌ طُوفٌ (ط و ف) پہ قرآن کریم کبش یوٹھلویشٹ کرتہ
 ذکر دہ پہ لغت کبش دیر تلورا تلوتہ وٹیلے شی برابری خبر دہ کہ چا پیرہ ک
 یوٹھیز تہ وی او کہ تہ وی او ہتھ پہ دیر و جو ہو سورہ دے اول خدمت
 دپارہ تل راتل پہ دنیا کبش لکھ پہ سورۃ نور کبش دی یا پہ جنت
 کبش لکھ پہ سورۃ واقعہ لکھ، سورۃ دھوسلک او سورۃ طور لکھن دی۔

دویم پہ طریقہ شرعی سرہ ک طواف تہ مراد چا پیرہ گر حیدل دی لکھ پہ
 سورۃ حج لکھن۔ دریم پہ مینج ک دوا ٹھیز تو کبش دیر تل راتل لکھ پہ
 دے ایت کبش او دے تہ سعی ہم وٹیلے شی۔ او پہ دے کبش دے علما دے اقوال
 دی اول داچہ سعی فرض دہ، دویم داچہ واجب دہ، دریم داچہ سنت دہ۔
 غورہ قول اول دے۔ سوال :- دلنہ یے خر وٹیلی دی چہ گناہ نیشٹہ پہ
 سعی کولو کبش نو معلومہ شوہ چہ مستحب کار دے۔ جواب :- دعا شتہ
 رضی اللہ عنہا جواب دے عروہ تہ کہ مراد ک دے تہ استحباب دے تو
 داسے بہ یے وٹیلی و دچہ الایطوف بہما۔ جواب :- لا جناح یے دپارہ ک جواب
 ک وہم وٹیلے دے چہ مسلما نا نو وہم کو دچہ ک شرک ک مشابہت ک دچہ تہ
 پہ دے کبش بہ گناہ وی نو اوٹیلے شوچہ گناہ پکبش مہ گنہی۔

وَمَنْ تَطَوَّعَ حَيْرًا، تطوع ہتھ فعل دے چہ ذریہ پہ خوشحالی سرہ او کرپشی

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا

یقیناً ہفتہ کسان چاہ پتوی ہفتہ غہ چاہ نازل کریں مہ نیرہ

مِّنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا

چہ ہیکارہ حکونہ دی او دہدایت خبری دی روستو دہ ہفتہ

يَكْتُمُهُ النَّاسُ فِي الْكِتَابِ لَا أُؤَلِّسُكَ

چہ بیان کریں مونہ ہفتہ دہدایت دہ خلقو پہ کتاب کیں دغہ کسان

يَلْعَنَهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّهُ عَنُونَ ﴿١٥٩﴾

لعنت کوی پہ دوی باندے اللہ تعالیٰ او لعنت کوی پہ دوی باندے لعنت کونکی

فرض وی اوکہ نفل وی (شریعتی)۔ او طوع راغی پہ اخلاص کولو سرہ تو پہ دیکھیں اشارہ دہ چہ ہرکارہ خیر پہ طوع او اخلاص سرہ ضروری دے۔ قَاتِلِ اللَّهُ شَاكِرًا، شکرہ اللہ تعالیٰ دہ طرف تہ جزا دہ عمل دہ زیاتی دہ استحقاق تہ۔ عَزِيمٌ عَالَم دے پہ ہفتہ عمل چہ دہ جزا مناسب وی۔

۱۵۹۔ پہ دے ایت کیں زجر او تحویف دتیوی دے حق پتو و نکولہ۔ ربط حقین سرہ دادے چہ کتابیان چہ شبہات کوی پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے نو دہ دوی مقصد پہ دے کیں حق پتو دی۔ مفسرینو لیکلی دی چہ دا ایت نازل شوے دے پہ بارہ دہ علماء دہ یهود و کیش چہ ہفتی صفات دہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم او مسئلہ دہ توحید او دہ رجم وغیرہ پتہ کہے وہ پہ تحریف لفظی یا معنوی سرہ۔ لیکن حکم دہ ایت عام دے محکمہ چہ دا الفاظ عام دی لو اعتبار عموم دہ الفاظ لہ وی خصوص دہ سبب لہ اعتبار نیشہ۔

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا، کتمان مراد عدم اظہار دہ یوحنا دے سرہ دہ احتیاج تہ بیان دہ ہفتہ او اظہار دہ حق تہ (خازن)۔ مِّنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ، جمع دہ بینہ دہ۔ آیات تہ او دلیلو تہ ہیکارہ۔ او مراد دہ دے ہر ہفتہ خیر دے چہ نازل کہے دے اللہ تعالیٰ پہ انبیاء باندے کہ کتاب وی اوکہ وحی وی بغیر دہ عقلی دلیلو تہ او الہادی شامل دے دلیلو تہ نقلیو او عقلیو دہ او تہ۔ دار تک بینات تنزیل تہ و بیلہ شی او الہادی ہفتہ قوائد دی چہ دہ تنزیل تہ معلوم پوری (نیشاپوری)۔ دار تک بینات تورات، انجیل او قرآن دے او الہادی احادیث دی دلیل پہ دے

الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا

مگر ہفہ کسان چہ توبہ او باسی او نیک عمل کوی او بیان کوی (دھتے چہ پتہ کرے وی)

باندے حدیث کہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ دے چہ کہ چرمے نہ وے دا ایت پہ کتاب اللہ کیں تو ما یہ تاسوتہ ہیج حدیث نہ وے بیان کرے۔ بل حدیث کہ عثمان رضی اللہ عنہ دے چہ تعلیم داودس یے او کرو ملگرو تہ بیائے او فرمائیل کہ دا ایت نہ وے تو ما یہ تاسوتہ دا حدیث نہ وے بیان کرے۔ دا داوہ روایات کہ بخاری دی او دلالت کوی پہ عموم کہ دے ایت باندے دے اُمت تہ او شمول کہ دے باندے احادیث و کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔

مَنْ يَحْدِثْ مَا يَكُونُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ضَمِيرٌ رَاجِعٌ دے مَا أَتَرْنَا تہ او الکتاب جنس دے پہ معنی کہ جمع کیں دے تو لو کتابو تو منزلو تہ شامل دے او دا قید کہ مزید قیاحت کہ پارہ دے یعنی اللہ تعالیٰ حق داسے واضح کرے دے چہ اجمال او تلبیس او اشتباہ پہ کیں نیشته او بیائے ہم دا خلق پتوی۔

أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ، لعن پہ لغت کیں لرے کولو او شرلو تہ وٹیلے شی او پہ شریعت کیں چہ نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ او شی نو مراد ترینہ کہ خاص رحمت نہ محروم کول او کہ قربت الہی لاریے بند اول دی او مستلزم دے غضب او عذاب او سخط کہ اللہ تعالیٰ لرہ۔ و یَلْعَنُهُمُ اللَّعْنُونَ کہ مخلوق کہ طرفہ لعنت پہ معنی کہ دعاء شر دے کہ پہ لفظ کہ لعنت سرور او کہ پہ بل لفظ سرہ

وی او هر کله چہ لعنت کہ مخلوق جدا دے کہ لعنت کولو کہ اللہ تعالیٰ تہ دے وے تہ جدا فعل یَلْعَنُهُمْ یے ذکر کرے دے۔ اللَّعْنُونَ مراد دے تہ ملائیک او نیک انسان او جنات دی او پتا پہ یور وایت پہ دے کیں مہیان دے او یو، دواب او حشرات او مارغان ہم داخل دی۔ ابن کثیر وٹیلی دی لکہ چہ عالم حق بیان کوونکی کہ پارہ مہیان پہ او بوکشی او مارغان پہ هو اکیں بشتہ کہ اللہ تعالیٰ تہ غواہی تو دارنگ پہ حق پتوونکی عالم باندے هغوی لعنتونہ وائی۔ دا ایت دلیل دے چہ مؤمنانولرہ پکار دی چہ کہ حق پتوونکی عالم نہ تعلق پر کرے او پہ هغه باندے لعنت اوئی لیکن لعنت بہ پہ اعتبار کہ صفت کہ کتمان سرہ کوی لعنت بہ پہ معین شخص باندے مطلقاً نہ کوی۔ او دا لعنت وٹیل دی پہ دنیا کیں کہ دے وے تہ دا تخویف دنیوی دے۔

فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ

توبہ کسان اسانتیا را ولم یہ دوی باندہ توبہ قبولو سنی اوخہ دیر توبہ قبولو کنکے

الرَّحِيمُ ۱۴۰ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا

رحم کو کنکے یم - یقیناً ہفتہ کسان چہ کفریے کریدے او مرے شی

وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ

یہ حال دے کفر کنیں - دہے کسان یہ دوی باندہ لعت دے اللہ تعالیٰ دے

وَالْمَلَائِكَةُ وَالنَّاسُ أَجْمَعُونَ ۱۴۱

او دے ملائکو او دے نولو او دے خلقو -

۱۴۰ یہ دے ایت کنیں ترغیب دے توبہ کولو تہ او حق پتوونکی عالم دپارہ یے درے شرطونہ دے توبے ذکر کری دی۔ او کہ امی وی یا عالم وی بغیر دکتھان نہ یے بل گناہ کرے وی نو دے ہفتہ دے توبے دوی شرطونہ دی لکہ یہ سورۃ العنکبوت ۱۸۹ کنیں او دے منافق دے توبے خلور شرطونہ دی لکہ یہ سورۃ نساء ۱۲۰ کنیں دی۔ اول شرط تائبوا، توبہ کول دی او یہ توبہ کولو کنیں درے شرطونہ دی یہ ذریعہ کنیں یہ گناہ باندہ پشیمانہ کیدل او حقہ کیدل او یہ ژبہ باندہ استغفار او توبہ کول او یہ اندامو توبہ دے ہفتہ عمل پریشودل۔ دویم شرط وَأَصْلَحُوا دے یعنی تحصیل اعمال دفساد نہ۔ چ کول یعنی یہ اطاعت دے اللہ او دے رسول سرہ عملونہ کول۔ دریم شرط دے یَتُوبُوا یعنی شکارہ کری ہفتہ مسائل چہ دے مخلوق نہ یے پنتا کرے وی یہ بیان سرہ یا یہ قلم سرہ حتی الاستطاعت یا بہ اظہار او کری دے محیلے توبے مخلوق نہ دے دے دپارہ چہ عوام خلق دے دے تقلید دے ہفتہ عمل نہ منع شی او دے دے پشان توبہ او کری۔ فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ نَسَبت دے توبے اللہ تعالیٰ تہ یہ واپس کولو دے رحمت سرہ او یہ قبولو دے توبے سرہ دے۔ وَكَانَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ دوارہ صنیع دے مبالغہ دی یعنی بار بار توبہ قبولوی سرہ دے بار بار گناہ کولو او توبہ کولو دے بندہ تہ۔

۱۴۱ یہ دے ایت کنیں تخویف اخروی دے پتوونکو دے حق لہرہ بغیر دے توبے کولو تہ۔ الَّذِينَ كَفَرُوا، مراد دے نہ کفر دے یہ پتوولو دے حق سرہ۔

وَمَا تَوَّاهُمْ كُفَّارٌ یعنی ترمکرہ پورے یے حق پنتا سائے دے او توبہ یے نہ دے کرے۔

خَلِيلَيْن فِيهَا لَا يَخْفُفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ

ہمیشہ بہ وی یہ ہے کہ نہ بہ شی سیکولے دے دوی نہ عذاب

وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۱۴۲﴾ وَاللَّهُمَّ اِنَّكَ وَاحِدٌ ج

او نہ بہ دوی نہ مہلت و رکیدے شی۔ او حق دار د بند کئی ستا سو معبود یو دے

لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿۱۴۳﴾

نہشتہ بل معبود د خدا ایتوب صفتون والا سیوا د ہفتہ نہ۔ عام مہربان او خاص رحم کو دیکے دے۔

اُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ، دلتہ مراد لعنت دے دے یہ
آخرت کتب او یہ الناس کتب دے عالماتو (حق پتو و تکی) تا بعد از ان مریدان
شاگردان ہم داخل دی یہ دلیل دے آیت دے سورۃ اعراف ۳۸ او سورۃ عنکبوت
سورۃ او دلتہ لعنت دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ دے دوی جہنم تہ داخل دی دے پارسہ
دے ہمیشہ والی۔

﴿۱۴۲﴾ فِيهَا صَمِيرٌ رَاجِعٌ دے لعنت تہ او مراد دے ہفتہ تہ جہنم دے۔ لَا يَخْفُفُ
عَنْهُمْ الْعَذَابُ، الْعَذَابُ کتب الف لام عہدی دی یعنی ہفتہ عذاب چہ
دے ہفتہ کافر دے پارسہ مقرر کرے شوے وی داول وخت دے دخول دے جہنم تہ
تو یہ ہفتہ کتب بہ کہے تہ راخی بلکہ زیبا تیری بہ اگر چہ دے دوی یہ عذابونو
کتب بہ تفاوت وی لکہ چہ حدیث صحیح کتب وارد دی چہ عذاب دے ابوطالب
بہ آہون عذاب وی یعنی پہ تپو کتب بہ بے کیری دے اور وی چہ دے ہفتہ تہ
یہ بے دماغ خوب کیری (اللهم اجرنا من النار)۔ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ، دا د نظرۃ
نہ اخستلے شویدے یعنی مہلت او روستوالے دے عذاب بہ تہ وی بلکہ دے ابتداء
نہ پہ عذاب کتب اختہ شی دارنگ مہلت بہ تہ و رکیری دے پارسہ دے تو بے
او عذر کولو۔ یا دا د نظر تہ اخستلے شویدے یعنی نظر دے رحمت بہ دوی تہ
تہ کیری۔ قاعدہ ۱۰: مادہ دے لعنت پہ قرآن کریم کتب یو خلویست کوتہ
ذکر دے او تہ اسباب دے لعنت بے ذکر کریدی، اول کفر کول (سورۃ بقرہ ۲۶)،
دویم نقص میثاق (دے وعدے ما تولى) (سورۃ مائدہ ۱۰)، دریم دروغ و تیل
(سورۃ عمران ۷۵)، خلورم کتمان حق (سورۃ بقرہ ۲۵)، پنجم ظلم کول
(سورۃ اعراف ۷۷)، شپیم قطع دے رحم او فساد کول (سورۃ رعد ۲۵)،

اوم بدنامی نکلون پہ پاکدامنوں خلقور سورۃ نور (۲۴)، اتم اذی در کول اللہ تعالیٰ او رسول تہ (سورۃ احزاب ۳۳)، اتم اللہ تعالیٰ بے عزتی کول (سورۃ مائدہ ۳۳)۔
 ۱۴۳ دے ایت تہ تریکل پورے دے حصے خلورم باب دے پہ دے کتبیں دویم کرت دعویٰ دے توحید دہ اولس عقلی دلیلوں دے پہ دے کراحوال او کیفیات کا عیانہ (موجودات) او انقلابات دے دعویٰ دی بیازجر دے مشرکیت دے شرک فی التحلیل والتحریم تہ او تخویف دے دعویٰ لہ پہ براءت کولو دے تا بعد اورو او دے متبوعینو دے یویل نہ پہ ورخ دے قیامت کتبیں تریکل پورے بیارد دے پہ شرک فی التحريم (حلال دے اللہ تعالیٰ حرام کتل) بات دے اورد دے پہ دلیل نیولو پہ طریقے دے مشرانو بات دے او مثال دے دے دعویٰ دے پارہ۔ بیاض خاص خطاب دے مؤمنانو تہ پہ دے مسئلہ کتبیں بیارد دے پہ تحلیل دے ہخہ خلور حرام و شیزو توجہ پہ ہولو اتمونو کتبیں حرام دی بیاض سخت تخویف دے حق پتھو و تکو تہ دے پارہ دے حصول دے دتیا۔ ربط دے ایت دے ہخہ کتبیں سورہ داہہ چہ ہرکہ زجر او تخویف ذکر شو حق پتھو و تکو دے پارہ نو اوس اظہار دے ہخہ حق مسئلہ کوی چہ یہودیانو ہخہ پتھو و تہ او پہ شرک فی التحلیل والتحریم کتبیں اختہ شوی وگو۔

تفسیر:- پہ دے ایت کتبیں دعویٰ دے توحید دہ پہ دہ تعبیر و تفسیر سورہ ذکر علت دے ہخہ تہ۔ اولہ جملہ (وَاللّٰهُ کَرِیْمٌ ذَا جَلَالٍ) پہ قرآن کریم کتبیں شپہ کرتہ ذکر دہ او دویمہ جملہ دیرش کرتہ ذکر دہ۔
تحقیق دے لفظ دالہ:- دامل لغت دے پہ معنی لغوی کتبیں ہیراقوال دی اول داچہ آلہ پہ معنی دے عبد دے نوالہ پہ معنی دے معبود دے پہ لغت کتبیں لیکن پہ عرف کتبیں خاص دے پہ معبود یا بحق پورے۔ دویم دا دالہت الیہ تہ اخستلے شوے دے پہ معنی دے سکون او آرام نوالہ ہخہ ذات دے چہ پہ ہخہ سورہ او دے ہخہ پہ ذکر سورہ زہو تہ سکون او آرام حاصلیدی۔
 دریم دالہت الیہ تہ دے پہ دے معنی چہ پہ سختی کتبیں ہخہ تہ قزع او قریا دکوی، نوالہ ہخہ ذات دے چہ پہ ہخہ سختی کتبیں ہخہ تہ قریا دے کیدیشی۔ خلورم دا دالہ القصیل تہ اخستلے شوید یعنی مینہ کول دے پی دے مور سورہ نوالہ ہخہ ذات دے چہ عابد دے ہخہ سورہ دے رپہ مینہ کوی۔ پنجم دا دالہ یلینہ تہ اخستلے شوے دے پہ معنی دے پیردہ کولو سورہ نوالہ ہخہ ذات دے

چہ کہ عقل و توادک نظروں تو نہ (پہ دنیا کیں) پردہ کیں دے یعنی پتہ دے۔ شیہ
 داد کہ لہ یولہ تہ اخیستے شومے دے حیران تیا تہ وئیلے شی نو الہ ہغہ ذات دے
 چہ تمام مخلوق حیران دے کہ ہغہ یہ کبریا و عظمت کہ شان کیں۔ اوم داد
 کہ لہفت الیہ نہ اخیستے شویں دے یہ معنی کہ التجاء او طلب کولو کہ حاجت نو
 الہ ہغہ ذات دے چہ ہغہ تہ حاجات پیش کولے شی کہ پارہہ کہ پورہ کولو۔
 رومی پہ مثنوی کتاب ص ۳۳۳ کیں دا قول کہ سیبویہ نہ نقل کرے گا۔ معلومہ
 شہہ چہ اللہ تعالیٰ الہ دے یہ دے تولو معاً نو سورہ۔ او یہ اسطلاح کہ قرآن
 کیں کہ الہ دہ اطلاقا دی اول عام اطلاق دے لکہ یہ سورہ انعام ۱۶۱ او
 یہ سورہ نمل کیں کہ نمل تہ ترسلا پورے او یہ سورہ قصص ۲۵ کیں
 کہ دے تولو حاصل دادے چہ نظام چلوؤ تکہ او تصرفات کوؤ تکہ او حاجات
 پورہ کوؤ تکہ اللہ تعالیٰ دے او کہ دے یہ تائید کیں قول کہ شیخ عبدالقادر
 جیلانی دے چہ ”ہغہ خوک چہ تہ یہ ہغہ یا نہ دے اعتماد کوے او کہ ہغہ تہ
 بیرہ کوے او کہ ہغہ نہ امید ساتے نو ہغہ الہ دے“ (الفتح الربانی ص ۲۵۷)۔ او
 دویم اطلاق کہ الہ یہ معنی کہ حقدار کہ عبادت او کہ دعا او کہ اطاعت دے داد
 قرآن کریم پہ دیرایا تو تو کیں مراد دے۔

کہ دے پہ دوار و جملو کیں فرق دے پہ شو و جو سورہ اولہ وجہ دادہ چہ اولہ
 جملہ کیں توحید صراحتاً دے آورد کہ شرک ضمناً دے او یہ دویمہ جملہ
 کیں رد کہ شرک صراحتاً دے او توحید پہ کیں ضمنی دے دویمہ وجہ دادہ چہ
 پہ اولہ جملہ کیں کہ الہ اولہ معنی دہ او یہ دویمہ جملہ کیں کہ الہ دویمہ معنی
 دہ۔ دریمہ وجہ دادہ چہ پہ اولہ جملہ کیں ذکر کہ الہ اکبر او کہ ہغہ کہ توحید
 دے او یہ دویمہ جملہ کیں جواب کہ وہم دے پہ پارہہ کہ اصغر الہ کیں۔ مخلوق
 وجہ دادہ چہ پہ اولہ جملہ کیں نفی کہ تعدد مقصد دے او یہ دویمہ جملہ
 کیں اثبات کہ وحدت مراد دے۔ پنجمہ وجہ دادہ چہ پہ اولہ جملہ کیں اثبات
 کہ توحید دے پہ زمانہ ماضی او حال کیں او یہ دویمہ جملہ کیں اثبات کہ
 توحید دے پہ زمانہ استقبال کیں۔

واجداً، ابن جریر وئیلی دی چہ وحدت پہ خلور قسمہ دے اول وحدت
 جنسی (نوعی) دویم ہغہ چہ تقسیم او تجزی نہ قبلوی دریم پہ معنی کہ
 مثل او اتفاق لکہ چہ وئیلے شی چہ دادہ شیزو تہ یودی، خلورم ہغہ چہ

نظیر او شبیہ یے نہ دی، دلتہ آخری معنی مراد دہ۔ او پیشاپوری وئیلی دی چہ
 اللہ تعالیٰ واحد دے پہ ذات کتبیں قسیم یے نیشته او واحد دے پہ صفا تو کتبیں
 شبیہ یے نیشته او واحد دے پہ کار و تو کتبیں شریک یے نیشته۔ او خازن
 وئیلی دی چہ واحد پہ صفت ک اللہ تعالیٰ کتبیں دادے چہ نظیر یے نیشته لبس
 کمنہ شے او واحد دے پہ الوہیت اور یو بیت کتبیں۔ او توحید معنی دادہ
 چہ شریک او قسیم او شبیہ نفی کری۔ الْبَرَّحْمٰنُ الرَّحِیْمُ دا دودہ نور خیر و نہ
 دی کپارہ ک اَلْهٰکُمْ یا خبر دے ک مبتدا اپنے کپارہ۔ یا بدل دے ک ہوض میر
 نہ ک ہتھ صفت نشی کیدے۔ او دادارہ دلیل دے کپارہ ک محکبیں جیلے یعنی
 ور کو وکے ک لویو نعمتو نو او ک اصولو ک ہتھ رچہ رحمن دے او ور کو وکے ک
 ورو او کپارہ کو او ک جزئیات او فرو عودہ نعمتو نو رچہ رحیم دے اللہ تعالیٰ ک
 او ک ہتھ نہ سیوا چہ تھ دی تو یا نعمتو نہ دی یا منعم علیہم دی او ہتھ
 مخلوق دی حقدار ک الوہیت نشی کیدے۔

فائدہ ۱۔ تسفی وئیلی دی چہ هُوَ پہ اَلَا ہو کتبیں پہ محل ک رفع رپینیں کتبیں
 دے محکہ چہ بدل دے ک محل ک اَلَا نہ چہ ہتھ رفع دہ او پہ محل ک نصب
 کتبیں نہ دے محکہ چہ پہ بدالیت کتبیں اعتماد پہ دویم ریدل، باندے وی او
 نصب (زور) دلالت کوی چہ اعتماد پہ اول باندے وی۔ او قرطبی اشارہ کریہ
 چہ اَلَا کپارہ ک استثناء دے۔ ہتھ وئیلی دی چہ دانفی او اثبات ک اول یے
 کفر دے او آخر یے ایمان دے پہ معنی ک لا معبود الا اللہ دے۔ (لیکن دا
 قول صحیح نہ دے ک قرطبی ک شان سرہ مناسب نہ دے)۔

فائدہ ۲۔ پہ خبر ک لا کتبیں دودہ قولونہ دی، اول قول ک اکثر علماء دے
 چہ خبر ک لا پتہ دے نو بعضو لفظ ک وجود وئیلے دے او بعضو لفظ ک لا
 او بعضو لفظ ک بحق۔ او دویم قول ک رازی او نور اہل علمو دے چہ تقدیر
 ک خبر نہ حاجت نیشته محکہ چہ مقصد نفی ک مطلق اَلَا دہ پہ وجود او
 امکان دوارو کتبیں او دا حاصل پری پہ نفی ماہیت ک اَلَا حق سرہ بغیر ک
 اللہ تعالیٰ نہ۔ اول قول والا وئیلی دی چہ مشرکانو پہ ماہیت او امکان
 کتبیں بحث نہ دے کرے بلکہ ک دوی جگرہ پہ وجود کتبیں دہ او بلاغت کتبیں
 رعایت ک مخاطب وی نو ک دے وجہ نہ دلتہ فی الوجود یا موجود لفظ پتہ
 دے۔ لیکن زما پہ نیز دویم قول غورہ دے محکہ چہ خالص توحید دادے

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

بِقِيَّتَا شَيْءٍ دَ پِه بِيْدَا شَس دَ اَسْمَانُونُو اَو دَ زَمَكِه كَنِس

وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْقُلُوبِ الْوٰثِقِ

اَو پِه تَلُو رَاتَلُو دَ شَيْه اَو دَ وَرْخ كَنِس اَو پِه كِمِشْتُو كَنِس هَغِه چِه

تَجْرِئِ فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

چَلِيْرِي پِه دَرِيَاب كَنِس پِه سَبَب دَ قَائِدِ مِي دَ خَلْقُو

وَمَا أَنْزَلَ اِلٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ

اَو پِه هَغِه خَيْر كَنِس چِه رَاوِرُو لِي دِي اِلٰهُ تَعَالٰی دَ اَسْمَان دَ طَرَفِ تِه عَه اَو پِه

فَاحْيَا بِهٖ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَرَكَ

نُو تَا زِه كَرِيْدِه پِه هَغِه سِرِه زَمَكِه رُو سَتُو دَ اَو چَوَالِي دَ هَغِه تِه اَو خَوَارِجِ كَرِيْدِي

فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ وَّتَخْرِيفِ الرِّيْحِ

پِه هَغِه كَنِس هَر قِسْم زنده سر اَو پِه كَر خِيْدُو دَ هَوَا كَانُو

چِه تَقِي دَ اَمَكَان دَ غَيْرِ اللّٰهِ اَو كَرِي مِي شِي -

قَائِدِه عَه پِه كَلِمِه كَر اَلَا كَنِس دَوِه قَوْلُونِه دِي اَوَّل قَوْل دَ اَكْثَرُو دِي چِه
اَلَا اسْتِثْنَاءِيَه دِي نَو اَوَّل تَقِي دِه بِيَا پِه اسْتِثْنَاء سِرِه اَثْبَات دِي نَكِه چِه
مُخَكِّس قَوْل دَ قَرطِي دَ كَر شَوِيْدِي اَو دَ بَعْضِ عِلْمَا وَّ قَوْل دَا دِي چِه اَلَا
صَفْتِيَه دِي پِه مَعْنٰی دَ غَيْر بَانْدِي دِي اَو دَا قَوْل دَ سِيْبُوِيَه اَو كَسَائِي
اَو جَمْهُورُو نَحْوِيَا نُو دَ كَر دِي پِه تَفْسِيْر دَ لَوْ كَان فَيَهْمَا اِلٰهَةُ الْاِلٰهِ لَفَسَدَتَا
(اَنْبِيَاء ۲۳) كَنِس دِلْتِه هَم زَمَا پِه نِيَز دَوِيْم قَوْل غَوْرِه دِي مُحْكِه چِه اَوَّل
قَوْل بَانْدِي مَعْنٰی دَا دِه چِه نِيَشْتِه دَا سِي اَلِه چِه دَ هَغِه تِه اِلٰهُ مُسْتَشْنٰی وِي
اَو دَا خُو تَوْحِيْد تِه دِي دَار تَك پِه اَوَّل اَدَالِه سِرِه كَفَر لَازِمِيْرِي اَو پِه
اَلَا اِلٰهُ سِرِه اِيْمَان اَو دَا هَم دَ تَوْحِيْد اَخَالِص سِرِه مَنَافَات لَرِي اَو هَر كَلِه چِه
دَ غَيْر پِه حَآئِي بَانْدِي لَاقَائِم دِي اَو پِه هَغِه بَانْدِي اَعْرَاب نَشِي رَاتَلُو
اَعْرَاب دَرَف پِه لَفْظِ اللّٰهِ بَانْدِي جَارِي كَرِي شُو. دَ دِي كَلِمِه تَوْحِيْد تَشْرِيح

وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ

او د ورنحو چہ تابع کرے شوی دی پہ میخ د آسمان

وَالْأَرْضِ لَا يَأْتِي الْقَوْمَ بِعُقُلُونِ ﴿۳۴﴾

او د زمکہ کنس رہ حکم د الله تعالیٰ خا مح دلیونہ د توحید دی د پاره د حقہ قوم چہ عقل نہ کارا خلی۔

د پاره زرکشی او ابن رجب رسالے لیکلی دی اورازی پہ تفسیر کنس نبه شرح کریں
۳۴ پہ دے کنس عقلی دلیونہ دی د پاره د اثبات توحید او د استدلال ک
پہ احوال او انقلایا تو ک لیس ثبوت و تفسیر۔ اول او دویم پہ دے لفظ کنس
دی چہ إِنِّیْ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالدَّرَیْضِ پہ لفظ د خلق کنس اشارہ ده د آسمان تو
او د زمکہ احوالوتہ۔ احوال د آسمان تو او چت والے د هغه دے او بے دستو
نه او دریدل او تیشتنوالے د تفاوت (عیب او نقصان) او محفوظ ساتلے راپریوتلوتہ
او د شیطانانوتہ دی او پہ هغه کنس احوال د نمر، سپوریمئی او د ستورو وغیرہ۔
او احوال د زمکہ دادی غورول د هغه خراخی د هغه پشان د فراش او د مہد
جو رول او پہ هغه کنس اونه، نہروته، غروتہ، دریابونہ، معدنیات، لار
او سرکوتہ وغیرہ۔ دریم او خلورم پہ وَاحْتِلَافِ الْبَیْلِ وَالثَّهَارِ کنس دی یعنی
اختلاف د دوی پہ تلود یو او راتلو د بل سرہ او پہ تیار او رتہ کنس
اوزیاتیدل او کمیدل د ورخواو د شیواو د شپے خوبونہ او اراہ او د ورخے
معاش د پاره کرکیدل او نورے دیرے فائدے۔ يَحْمُ وَالْقَلْبِ الَّتِیْ تَجْرِیْ
فِی الْبَحْرِ یَمًا یَنْفَعُ النَّاسَ، پہ دے کنس احوال د فلك دی یعنی وپے کشتی او
لاچونہ اولوٹے جہازوتہ او چلیدل د هغوی پہ مخ د او یو اونہ غرقیدل
دارنگ احوال د بحر پہ هغه کنس لؤلؤ او مرجان قیمتی کانری او مہیان
وغیرہ۔ بیضاوی و بیلی دی چہ مقصد دلتہ استدلال دے پہ احوالوتہ
بحر سورہ لیکن القلک یے اول ذکر کرو محکہ هغه ذریعہ ده د پاره د حصول
د منافعو د دریاب نه او بحریے روستو ذکر کرو۔ او یَمًا یَنْفَعُ النَّاسَ شامل د
تجارت تو او عبادت تو توتہ او پہ دے لفظ کنس اشارہ ده چہ سفر (سوری)
د دریاب بغیر د فائدے د تجارت یا عبادت نه منع دے او حدیث کنس
د هغه ته متع را غلے ده۔ شپیم وَمَا أُنْزِلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ احوال او فائدو
د آبو د باران ته اشارہ ده۔ د مخلوق د پاره محسک او پہ هغه سرہ طہارت

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ

اور بعضے نے خنقو لہ ہفتہ شوک دی چہ گنری

دُونِ اللَّهِ أَنْكَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ

سیوا کے اللہ تعالیٰ نہ شریکان مینہ کوی دھغوی سرہ پشان دے مینہ کے اللہ تعالیٰ سرہ

حاصلوں اور جائے وغیرہ وینکل۔ آدم فَاَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا، احوال اور
فائدے کے بتوا اور بتو یعنی کہ ہفتہ نہ میوے اور غلے پیدا کول اور کمبوڑ اور
غلوتہ مختلف طعامونہ جو رکول۔ فَاَحْيَا داحیات پہ معنی دقوت نیاتہ
زیبا تبدیلو دے اور موت تہ مراد اوچیدال اور قوت نیاتہ کمزورے کیدال
دی۔ اَشْمَرَ وَبَيَّتْ فِيهَا مِنْ كُلِّ ذَاكِبَةٍ، داعطف دے پہ ما ازل بات دے یا
عطف دے پہ احیاء بات دے یعنی کہ بارانوتو کہ وجہ نہ یہ تولہ زمکہ
کین شکاری اور حشرات اور نور حناور پیدا کپی دی اور خوارہ کپی دی اور
احوال اور فائدے کے دواہو اور دھغوی اقسام اور دھتے کے ویستوا و دھتی اور
پشم تہ فائدے اخستل اور دھغوی کے خرمنوا و غوینوا و ہوا و کونہ منافع
پیدا کول۔ تهم اولسم وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ وَالسَّحَابِ، احوال کے ہوا کا تو اور
ہتے اقسام یعنی بار قبول چہ ہتے تہ صبا وائی اور مشرق طرف تہ رائج
اور بار دہور کے ہتے مقابل دے اور ہتہ پہ عذاب پورے خاص کے اور باد شمال
چہ کے قطب کے طرف تہ رائج اور بار جنوب کے ہتے مقابل دے۔ اولفظ تصريف
کین کے دے اقسام اور دے اطراف اور صفات توتہ اشرارہ دہ چہ بعض کے رحمت
کے پارہ دی اور بعض کے عذاب کے پارہ دی۔ اور احوال کے سحاب کے ہتے قسموتہ دی
یعنی سپینے، تورے، سرے تحرے، نری اور غتے لاندے یا ندے اور دھتے
مگر حیدال مختلف طرفوتوتہ۔ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، داصفت ریح
اور سحاب دواہو کے پارہ دے یا صرف کے سحاب کے پارہ دے۔ مراد کے دینہ بغیر
کے تعالیٰ کے دینہ کے اسمان اور مکہ سرہ اوچیدال پہ حکم کے اللہ تعالیٰ سرہ دی۔
لَا يَتْلُوَنَّ الْقَوْمُ يُعْقِلُونَ، دا اسم کے ان کے مراد کے آیات تہ بتکار دلیلونہ دی
پہ توحید کے اللہ تعالیٰ بات دے۔ تول اقسام کے توحید کے دے دلیلونہ
معلومیدری دارنگ دا دلالت کوی پہ اثبات کے وجود کے اللہ تعالیٰ بات دے ہم
کے پارہ کے رد کولو پہ دھریا تو بات دے۔ دا ایت مشتمل دے پہ دلیلونہ علویہ

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ط

او ایمان والا خہ کلک دی پہ مینہ د اللہ تعالیٰ کیں۔

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرْوُونَ

او کہ پوہیدے ہفہ خوک چہ شرک لے کریدے کلہ چہ اووینی دوی

الْعَذَابِ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا لَا

عذاب لہ یہ دے خبرہ چہ یقیناً قول طاقت د یو اللہ تعالیٰ دے

وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ۝۱۴۸

او داچہ یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب والا دے رنودوی بہ شرک نہ وے کرے

سقلیہ، وسطیہ، زمانیہ، بریہ، بحریہ، مائعات، حیوانات، نباتات اور جمادات وغیرہ باندے۔

۱۴۸۔ روستو ذکر د واضح دلیلونو د توحید نہ زجر ورکوی شرک کوؤتکو تہ پہ شرک فی التحلیل والتحریم سرہ۔

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُتَخَذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ، مصداق د الناس دلتہ اہل کتاب او مشرکین آمینین دوارہ دی۔ او اشد ادا جمع د نہ دہ دے تفسیر فحکین تیر شوے دے احبار اور ہبانو او اوثانو تولوتہ شامل دے۔ لیکن غورہ دا دہ چہ دلتہ مراد ہخہ اہل کتاب دی چہ ہغوی د خیلو ملایا نو او پیرانو تقلید شرکی کوؤ پہ تحلیل او تحریم کیں لکہ پہ دے قول د اللہ تعالیٰ کیں اتخذا احبار ہم ورہیانہم اربا با من دون اللہ (سوؤ توبہ) او دا قول محکمہ غورہ دے چہ یُحِبُّوْهُمْ کیں ضمیر د عقلاؤ دے او وصف د محبت ہم پہ دے باندے دلالت کوی او پہ ورخ د قیامت کیں براءت کول د یوبل نہ ہم پہ دے باندے دلیل دے (البحر المحیط)۔ نو مراد کا انداد نہ دلتہ شرکاء دی پہ اطاعت کیں او دایہ تعمیم ابن جریر او تیشاپوری او امام رازی ہم لیکل دے۔ یُحِبُّوْهُمْ تیشاپوری دثیلی دی چہ محبت کوی د ہغوی عبادت کولوسرہ او ہغوی تہ نزدیکت حاصلولوسرہ او د ہغوی تا بعد ازی او تعظیم او ہغوی تہ عاجزی کول نو محبت کول د دوی عام دی عبادت کولو او اطاعت کولوتہ یعنی ہغوی تہ سجدے لکوی او پہ تحلیل او تحریم کیں د ہغوی

اطاعت کوی۔ گُحِبَّ اللّٰهُ یہ دے کہیں اضافت کے مصدر دے مفعول تہ فاعل ے
پتہ دے چہ ہم ضمیر دے او یہ ہفتہ کہیں دودہ احتمالونہ دی اول داچہ ضمیر
راجع دے مشرکانوتہ او تشبیہ پہ ثبوت کے محبت کہیں دہ یعنی مشرکان ہم کے
اللہ تعالیٰ سرہ محبت کوی کلمہ کلمہ کے ہفتہ عبادت او تعظیم کوی او دعا کاٹے ترینہ
غواہی کے ہفتہ یہ نوم باندے نذر و تہ ور کوی او داسے محبت دوی کا اندادو
سرہ ہم کوی۔ یا دا تشبیہ دہ پہ وجوب کے محبت کہیں یعنی پشان کے وجوب کے
محبت کے اللہ تعالیٰ پہ دے خلق و باندے۔ دویم احتمال دا دے چہ ضمیر کے ہم
پتہ راجع دے مؤمنانوتہ یعنی محبت کے مشرکانو کے خیل و انداد و سرہ مشابہ
دے کے محبت کے مؤمنانو کے اللہ تعالیٰ سرہ لیکن اول احتمال غورہ دے محکمہ
چہ محبت کے مؤمنانو و ستر و جملہ کہیں ذکر دے۔ گُحِبَّ اللّٰهُ ابن قیم الجوزیہ
فرمائی دی چہ حب للہ درے قسمہ دے محبت فی اللہ او محبت للہ دا دواہ
صفت کے مؤمن دے او دریم محبت مع اللہ دے چہ دا مصداق کے حب اللہ کے مشرک
دے چہ یہ محبت کے اللہ تعالیٰ کہیں انداد کے ہفتہ سرہ شریک کہنری۔ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ یہ دے جملے سرہ تمیز ذکر کوی کے محبت کے مؤمنانو کے اللہ
تعالیٰ سرہ او محبت کے مشرکانو کے اللہ تعالیٰ سرہ او کے دے کے پارہ دیر وجوہ
ابو حیان او نور و مفسرینو ذکر کری دی اول افراد کے مؤمنینو دے اللہ تعالیٰ
کے محبت شرعی کے عبادت سرہ۔ دویم معرفت کے دوی دے موجب (سبب)
کے محبت الہیہ۔ دریم محبت کے دوی اللہ تعالیٰ سرہ پہ حال کے غیبویت کہیں۔ ثلورم
شہادت کے اللہ تعالیٰ دوی لہ پہ دے محبت سرہ پہ دے قول کہیں چہ
يُحِبُّهُمْ وَيُحْيِيْهُمْ تَا (مائدہ ۵۷)۔ پنجم توجہ کے مؤمن دہ اللہ تعالیٰ تہ پہ
سختی او فراخی دواہ کہیں۔ شپہوم کے محبت کے اللہ تعالیٰ انتقال نہ کوی
کے بل چا محبت تہ پہ ہیچ وخت کہیں۔ اوم مثل کے حکمونو کے اللہ تعالیٰ دی
پہ ہر وخت کہیں۔ اتم واسطے او وسیلے نہ نیسی او شفعاء تہ جو پردی پہ
مینج کے اللہ تعالیٰ او کے خیل و عھانوتو کہیں۔ او کے دے تہولو حالتونو ضد مشرکانو
لہ ثابت دے کے دے وجوہونہ محبت کے مؤمن دیر سخت او پوخ دے کے
اللہ تعالیٰ سرہ۔ وَلَوْ يَّرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا بِه دے کہیں تخویف دے پہ عذاب
سرہ او اشارہ دہ چہ دا مشرکان کے اللہ تعالیٰ پورہ قوت او سخت عذاب
نہ مئی کے دے وجہ نہ شرک کوی۔ کو دا شرطیہ دے کے تمنا کے پارہ نہ دے

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا

کله چہ جدا ئی بہ او کری ہفہ خلق چہ تابعداری ئی کرے شویڈ دھفے کساؤ نہ چاہے دو تابعداری کرے کرے

وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿۱۹۳﴾

او دوی بہ او ویفی عذاب اب رخ او پرے بہ شی رخت بہ شی، ددوی تعلقات دیو بل سرہ۔

حکھ اللہ تعالیٰ کہ تمنا کو لو تہ پالی دے۔ تیری پہ دے کنیں دودہ توجیہ دی اول داچہ
دا کہ رویت کہ سترگو تہ اخستلے شوے دے یو فاعل عواری او یو مفعول۔

دویم داچہ دا کہ رویت علمیہ تہ اخستلے شویڈ ہے یہ معنی کہ علم دے یو فاعل
او دودہ مفعول عواری۔ الَّذِينَ ظَلَمُوا، فاعل دیری دے۔ ظلم تہ مراد شرک

دے یہ اتخاڈ انداد سرہ۔ إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ، دے تہ محکمتیں مفعول دیری
پتہ دے یہ اولہ توجیہ سرہ یعنی (حال انفسہم) او اڈ متعلق دے یہ حال

پورے اڈچہ داخل شی یہ مضارع باندے تو یہ معنی کہ اڈا سرہ وی او اڈا
وقتہ مصدریہ دے۔ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا، یہ اولہ توجیہ کنہ دے تہ محکمتیں

جزاء کہ کو پتہ مراد دہ یعنی لَعَلِّمُوا او أَنَّ الْقُوَّةَ اہ مفعول دے کہ پارہ کہ لَعَلِّمُوا
او الدلیل او علم پہ ورخ کہ قیامت کنیں مراد دے او دا قول کہ عطاء تہ روایت

دے۔ قوت پہ معنی کہ قدرت او تمکن سرہ دے یعنی قدرت پہ ہر خیز
باندے خاص اللہ تعالیٰ لہ دے کہ دوی شرکاء کہ ہفہ سرہ شریک نہ شی

کیدے۔ وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ، دا عطف دے یہ ان القوة باندا او شدید
العذاب تہ مراد شدت کہ عذاب او ہیہ شوالے دے کہ پارہ کہ مشرکانو۔ او یہ

دویمہ توجیہ (چہ رویت پہ معنی کہ علم سرہ شی) نو أَنَّ الْقُوَّةَ معطوف علیہ
او معطوف قائم دے یہ حالے کہ دودہ مفعولونو کہ تیری کہ پارہ او جزا پہ آخر

کنیں پتہ مراد دہ یعنی لَمَّا أَشْرَكُوا او لَمَّا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ائدا اڈل۔
۱۹۳ اڈا بدل دے کہ إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ تہ یعنی وخت کہ لید لو کہ عذاب

وخت کہ برأت کہ الہو کہ دوی دے او پہ دے کنیں دفع کہ یو وہم دہ ہفہ
دا دے چہ ایہ کہ دوی تہ بہ عذاب کہ دوی دا الہو دفع کری؟ جواب او شوچہ

ہغوی بہ تربتہ برأت او کری عذاب تربتہ نشی دفع کولے۔
تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا، برأت وٹیلے شی عان کہ ذمہ واری او تاوان تہ۔ بچ کول۔

الَّذِينَ اتَّبَعُوا عام دے ملائیکو او جنات او صالحینو او ناکار متبعینو تہ

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّنَا كَرَّرْنَا

او اوہ وہ ذاتی تابعداران کہ دوی ارمان دے چہ وہے مونہ لریہ دوبارہ تلل دنیا ته

فَتَنَبَّرْنَا مِنْهُمْ كَمَا تَنَبَّرْنَا وَإِنَّا لَنُؤْمِنُ بِكَ

نوجہ ذاتی بہ او کہ مونہ کہ دوی نہ لکہ چہ دوی جہ ذاتی او کہ زہونہ۔ دغسے

يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ

خاتی بہ دوی ته اللہ تعالیٰ عملونہ کہ دوی دیارہ کہ افسوسونو پہ دوی باندے

وَمَا هُمْ بِخَرَجِينَ مِنَ الْبَارِئِ ۚ

او ته بہ وی دوی وتونکی د اور ۴۸۔

یعنی ناکارح ملیان او پیران، او دا قول ابن کثیر او قرطبی ذکر کرے دے۔ تو براءت کہ نیکانوپہ اظہار کہ عدم علم کہ ہغوی سرہ دے یہ اعمالو کہ مشرکانو باندے او براءت کہ بداتو انکار کول دی کہ گمراہ کولو کہ تابعداروتہ او یہ ہغوی باندے کہ زور کولو ته۔ او کہ اول تصدیق یہ سورۃ فاطر ۱۲ او سورۃ احقاف ۱۷۔ او سورۃ مریم ۸۲۔ او سورۃ یونس ۶۷۔ ۶۸ کہش دے او کہ دویم تصدیق یہ سورۃ سیا ۳۱۔ ۳۲ او سورۃ ابراہیم ۱۷۔ ۲۲ او سورۃ عنکبوت ۲۷۔ سورۃ ص ۸۱۔ سورۃ احزاب ۶۷ کہش دے۔ مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا، مراد کہ دے ته مریدان شاگردان او مقلدین کہ ہغوی دی او اتباع نہ مراد دلتہ تقلید رہے دلیلہ تابعداری دے۔ وَرَأَوْا الْعَذَابَ، دا جملہ حال دے یا عطف دے یہ تبرزو باندے۔ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ، مراد کہ اسباب نہ حیلہ او طریقہ کہ خلاصی دی کہ عذاب ته یا مراد کہ دے ته تعلقات کہ دوستانے او کہ پیری مریدی او شاگردی استاذی دی چہ ہخہ ہول بہ ختم شی۔

۶۷ پہ دے کہش ذکر کہ ارادے کہ براءت کولو کہ تابعدارو کہ کہیلو متبعینونہ ہرکلمہ چہ کہ دوی کہ براءت مطلب دادے چہ کہ ہغوی تابعداری او عبادت کول پریردی او کہ ہغے حائے خودنیادہ کہ دے وجہ نہ دوی دنیا ته واپسی غواری۔ كَمَا تَنَبَّرْنَا وَإِنَّا دلتہ تشبیہ یہ نفس براءت کہش دے اگرچہ طریقہ کہ براءتو تو کہ دوی او حایونہ کہ براءتو تو جہ اجدادی او دامتنا او وعدہ کہ دوی پہ دروغہ سرہ دے یہ دلیل کہ سورۃ انعام ۶۷ سرہ۔

۴۸۔

كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَه يُرِيهِمُ ذَرْأَتِ عَلِيٍّ نَه وَی
 نوحسرت دریم مقبول دے اوکہ رویت بصری نہ وی نوداحال کے اوپہ معنی ندامت
 یلود یا مفعولہ دے۔ اَعْمَالُهُمْ مراد کے دے نہ کہ دوی ہوں اعمال سیئہ دی لکہ
 شرک کول، انکار قرآن نہ، انکار رسول اوکہ ہنہ کے اتباع نہ او انکار کول کے
 قیامت نہ۔ او تورے کوتاھئی کول پہ حقوقو کا اللہ تعالیٰ کیں یعنی کے دے ہوں
 اعمالو پہ ناکارہ عاقبتو نہ دوی تہ بنکارہ کری نودوی بہ کے ہنہ پہ کولویات
 پسیمانہ شی لکہ پہ سورۃ حجر ۱۰۰ کیں افسوس کول دی پہ توحید منلو
 پسے اوپہ سورۃ انعام ۱۰۰ کیں افسوس کول دی پہ خیل تکذیب او انکار
 کایات اللہ نہ اوپہ سورۃ فرقان ۱۰۰ کیں افسوس کول پہ انکار او مخالفت
 کے رسول تہ اوپہ سورۃ انعام ۱۰۰ کیں افسوس پہ انکار کے قیامت اوپہ
 سورۃ زمر ۱۰۰ کیں افسوس کول پہ کوتاھئی کے حقوق اللہ پسے دی او
 کے دے افسوسونو کے وجہ تہ قیامت تہ یوم الحسرت و غیلے کیبری۔

وَمَا هُمْ بِخَرَجَيْنِ مِنَ النَّارِ ۚ دے سرہ وہم دفع کوی چہ پہ دے حسرتونو
 کیں دوی تہ فائدہ رسیدے شی یا کے اور کے جہنم نہ وتلے شی نوجواب
 او شوچہ تہ۔

فَاعْبُدُوا ۚ دے عابدانو او معبودینو او تابعینو او متبوعینو کے براءت متعلق
 درے قسمہ ایاتونہ دی اول قسم ہنہ معبودان چہ صالحین دی ہغوی
 عابدانو تہ ہنچ امر کے خیل عبادت تہ دے کرے او کہ ہغوی کے حال تہ خبر
 ہم نہ دی دایہ دیرو ایاتونو کیں دی سورۃ یونس ۱۰۰ سورۃ
 محل ۸۴ سورۃ مریم ۸۴ سورۃ فرقان ۱۰۰ سورۃ قصص
 ۱۰۰ سورۃ سبا ۱۰۰ سورۃ احقاف ۱۰۰ سورۃ او ۱۰۰ دویم قسم ہنہ
 معبودان چہ کمرہ دی او خیل و مقلدینو تہ یے لار کے کمرہ ہی بنودے
 دے دا ہم پہ دیرو ایاتونو کیں دی۔ سورۃ اعراف ۱۰۰ سورۃ ابراہیم
 ۱۰۰ سورۃ شعراء ۱۰۰ سورۃ قصص ۱۰۰ سورۃ عنکبوت
 سورۃ احزاب ۱۰۰ سورۃ سبا ۱۰۰ سورۃ صافات ۱۰۰ سورۃ
 ص ۱۰۰ سورۃ مؤمن ۱۰۰ سورۃ ۱۰۰ دریم قسم دے ایاتونہ چہ
 دواپہ قسمونو نہ شامل دی کے ہنہ تہ یودا ایت کریمہ کے لکہ چہ دابن کثیر او قرطبی
 نقل کرے شونو پہ دے ایت کیں رد دے پہ تقلید جامد بان دے۔

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ

اے مخلوق خورے (حلال کنیے) کھو نہ چہ بہ زمکہ کنس دی

حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ

حلال پاک او تابعداری مہ کوئی د قد موتو (طریقو)

الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿۱۶۸﴾

د شیطان - یقیناً دے ستاسو د پاره دشمن بنکارہ دے -

۱۶۸۔ ربط ہر کلمہ چہ محکم ہے رد او کړو پہ شرک فی التحلیل والتحریم باندے پہ سبب د تقلید شرکی سرہ نواوس تردید کوئی تحریم لغیر اللہ باندے۔ ابو حیان و تبلی دی چہ دا آیت نازل شوے دے پہ رد ک ہر ہغہ چاچہ حرام کنہی پہ خپل خان باندے ہغہ خیز ونہ چہ اللہ تعالیٰ نہ دی حرام کړی او د دے دیرا قسم دی اول قسم پہ طریقہ د جعود او انکار باندے یعنی انکار کوئی د تحلیل د اللہ تعالیٰ نہ او پہ خپل خواہش باندے خیز ونہ پہ خان باندے حرام کنہی - دویم قسم ہغہ خیز ونہ چہ نسبت خپلو معبودانو ته کوی او پہ خان باندے ہے حرام کنہی لکہ بحیرہ سائبہ وصیلہ او حام او د دے د استعمال او خوراک ته خان مچ ساتی حکم چہ د ضرر د معبودانو ته پہ زہرہ کنس ویرہ کوی - دریم قسم ہغہ خیز ونہ چہ د رہبانیت د وجہ پہ خان باندے حرام کنہی - مزیدار حلال خوراک او خشکالک او پوشاک پہ خان باندے حرام کنہی لکہ چہ بعض پیران پخپلہ ہم داسے کوی او پہ خپلو مریدا تو باندے ہم حراموی۔ دا آیت پہ صیغہ دَیَايُهَا النَّاسُ سرہ دے نولو ته شامل دے او پہ سورۃ مائدہ لک کنس صرف پہ اخری قسم باندے رد دے چہ سرہ د دعوت د ایمان ته د رہبانیت د وجہ خیز ونہ حراموی د دے وجہ ته هلتنہ ہے پہ یا یہا الذین امتوا سرہ ذکر کرے دے۔ پہ دے سورت کنس دَايَايُهَا النَّاسُ دویم کرت دے پہ اول کنس رد و عمومًا پہ شرک فی الحیادات باندے تو پہ دے آیت کنس رد دے پہ عموم سرہ پہ شرک فی التحلیل والتحریم باندے۔ مگرو پہ امر کنس مراد ایجاب د اکل نه دے بلکہ ایجاب د اباحت

إِسْمَايَا مُرْكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ

یقیناً حکم کوئی رہے (سوسوسہ) تاسوتہ پہ بدو وینا کانو او یہ ناکارہ کارونو

کہ دے حرام کرے شوے خیز و نویعی (حرام ہے مہ کنری)۔

مِمَّا فِي الْأَرْضِ، مِنْ تَبْعِيضِهِ دے حکم چہ کہ تہو لو خیز و نو خورل نشی کیدے
يَا مِنْ ابْتِدَائِهِ دے۔ حَلَالًا مفعول دے دُکُلُوا یا حال دے کہ مَا فِي الْأَرْضِ نہ۔
طَبِئًا، پہ حلال او طیب کیں ہیرا قوال دی اول داچہ پہ نیز کہ امام مالک
کہ دوارو یوہ معنی دہ نو طیب تاکید دے کہ پارسہ کہ حلال۔ دویم داچہ پہ نیز
کہ امام شافعی رح طیب پہ معنی دلذات والا دے تو کوم عوراک چہ سخا شوے
وی کہ ہفتہ نہ منع شویہ۔ دریم زنجشوی و ثیلی دی چہ طیب ہفتہ دے چہ پاک
وی کہ ہرے شبہ نہ۔ مخلوم سجاوندی و ثیلی دی چہ حلال ہفتہ دے چہ
شرعے کہ ہفتہ اجازت و کرے وی او طیب ہفتہ دے چہ طبیعت ہے بندہ کنری۔
پنجم حلال ہفتہ دے چہ مفتی فتوی و کرے کہ ہفتہ کہ چل کہ پارسہ او طیب ہفتہ
دے چہ زہرہ شہادت او کرے کہ ہفتہ کہ حلال لوالی (البحر المحيط)۔ شپہم حلال
ہفتہ دے چہ تہول جنس ہے حلال وی او طیب ہفتہ دے چہ حق کہ بل چا
درپورے متعلق نہ وی ریشاپوری)۔ اوم حلال ہفتہ دے چہ شرعے کہ ہفتہ
اجازت و کرے وی او طیب ہفتہ دے چہ بدن او عقل نہ ضرر او نقصان
نہ و رکوی (ابن کثیر)۔ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ، پہ دے کہیں اشارہ دہ
چہ کہ اللہ تعالیٰ حلال لہرہ حراموں کہ شیطان اتباع دہ نو داگناہ کبیرہ او
شرک دے۔ خُطُوَاتِ جمع کہ خطوۃ دہ ہفتہ مقدار تہ و ثیلے شی چہ کہ دوارو
خپو تر مینعہ وی پہ وخت کہ رفتار کو لو کیں۔ دلتہ کہ عموم کہ لفظ کہ وجہ
تہ قرطبی و ثیلی دی چہ ماسیوی کہ سنتا و شرائعونہ دا تہو لو بدعات و گناہونہ
تہ شامل دے او و ثیلی دی چہ پہ کوم خیز بانداے شریعت و رود نہ وی کری
نہ ہفتہ شیطان تہ متسوب وی ابن جریر پہ سند سرہ کہ ابو مجلز نہ
روایت کرے دے چہ مراد کہ دے تہ نذر و نہ کول دی پہ گناہونہ کیں۔
إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ، دالفظ لازمی دے پہ معنی کہ ہیکارہ دشمنی والایا
متعدی دے یعنی دشمنی ہیکارہ کوڑ لگے۔

وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۱۱۹﴾

او دا چه جوہوی یہ اللہ تعالیٰ باندے ہخہ خیرے چه تاسو پرے پوہہ تہ لری۔

۱۱۹۔ دا دلیل دے کہ ہخہ کہ دشمنی و شکارہ والی۔ او کہ شیطان کہ وسوسوئے درے اقسام یہ ترتیب سرہ ذکر کری دی۔

اول الشَّوْءُ عام دے ہر گناہ صغیرہ او کبیرہ تہ۔ گناہ تہ سوء کہ دے و جے تہ وئیلے شی چه یہ عاقبت کتب کہ ہخہ کو وئیکے خفہ کوی۔ دویم الْفَحْشَاءُ خاص دے یہ ہخہ پورے چه سرہ کہ شرعے کہ نہی تہ عقل ہم ہخہ بدگنہری تکہ غلا، زنا، دروغ او بہتان وغیرہ۔ او قرطبی وئیلی دی چه الشَّوْءُ ہخہ گناہونہ دی چه حد یہ کتب تہ وی مقرر شوے او فحشاء ہخہ دی چه یہ ہخہ یا تہ حد شرعی مقرر وی۔ دریم وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، دا کہ تہ لو تہ زیات قبیح دے حکمہ اللہ تعالیٰ تہ کہ ہخہ خیر نسبت کول چه کہ ہخہ تہ ثابت تہ وی یہ وحی سرہ دا اعظم گناہ دے او دا خاص طریقہ کہ وسوسہ کہ شیطان دہ چه ہخہ خائستہ کول کوی کہ گناہونو یہ دروغہ نسبت کولو سرہ اللہ تعالیٰ تہ یعنی گناہ لہر طاعت بشکارہ کوی۔ او تَقُولُ عَلَى اللَّهِ کہھر مشرک او بدعتی طریقہ دہ کہ تَقُولُوا یہ صلہ کتب علی دلالت کوی یہ دروغ و جوہ و لو باندے۔ لَا تَعْلَمُونَ، معلوم شرعی ہخہ دے چه یہ وحی جلی یا خفی سرہ ثابت وی تو چه یہ وحی سرہ ثابت تہ وی او دے ہخہ نسبت کوی اللہ تعالیٰ تہ یا کہ ہخہ رسول تہ تو دا دیرہ غتہ گناہ دہ۔ لفظ کہ انَّمَا چه کہ حصہ پیرہ دے دلالت کوی چه وسوسے کہ شیطانا نو دے درے خیر و نونہ بھر تہ دی۔

سوال :- يَا مُرْغَمٌ دلیل دے چه شیطان ہر یوکار یہ صیغہ کہ امر سرہ ذکر کوی او حال دا دے چه دا سے تہ دہ بلکہ اکثر وخت کہ فرایضوا و اجبا تونہ منع کوی :-

جواب علی بیضاوی وئیلی دی چه امر کنایہ دہ کہ خائستہ کولو او کہ ہخہ کہ صفت کولو تہ۔

جواب علی۔ امر یہ اصل کتب طلب تہ وئیلے شی تو شیطان کہ ہر گناہ او کہ اغواء کہ انسان طلب کوی تو تاویل کولو کہ امر تہ ضرورت نیستہ۔

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَابِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ

او هغه وخت چه اوسيله شي دوي ته تابعداري او كړي د هغه څه چه نازل كړي د الله تعالي

قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ

دوی وائی (رتہ) بیکہ تابعداری کو و مونڈی دھتے طریقے چاہ مونڈلی دی مونڈی پہ ہتے بانڈے

اِبَاءَنَا^ط وَلَوْ كَانِ اِباؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

مشران خیل - اگرچہ وہ دا مشران دھوی داسے چہ نہ پوھیدل

شَيْئًا وَلَا يَحْتَدُونَ ﴿١٤﴾ وَمَثَلُ الْآزِفِينَ

یہ ہمیشہ خیر باتیں اور اچھے لہجے میں فرماتے تھے۔ اور حالِ ردِ دعوت کوونکی (کافرانو

نکال روستو و تردید و شرک ته رد دے پہ دلیل کہ مشرکانو یہ عمل کہ مشرانو

خپلو - وړاځي قېل، اړا او صیغه د مجهول د قیل د تعمیم د پاره دی یعنی په هروخت

کیش ہر خول چہ دوی تہ داسے دعوت ور کپری۔ لہم پہ دیکش دمفسرینو

درمے اقوال دی۔ اول داچہ ضمیر راجع دے من یتخذ من دون اللہ انداد تہ۔

دوبیم داچہ راجع دے الناس تہ یہ یٰ اَیُّهَا النَّاسُ کتب۔ دریم قول دادے چہ

راجع دے یہودیوں کو تہ چہ ہفتوی تہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے دین اسلام

دعوت در لپه تو هغوی او تیل چه زموتی مشران بنده عالمان او غور خلق

وَوُتْرِدْهَعُو تَابَعْدَارِي كُو وَنَوْدَا اَيْت لَازِل شَو اَوْدَدِے دَرِيَو اَقْوَالِيَه

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

اسم یهودیان دو: ایکو ما اکرل اللہ، مکرہ دما اکرل اللہ، نہ دی جی اوسی
دما رہ دے۔ اوج، نعم دلیا، دے رہ شبت عکت، اوج دلیا، سست تللہ تہ اتباع

وہ شے عکس کرے وہ عملے شے اور مَا اَنْتَ اِلَّا اللّٰهُ کہہ کر تہ حید ایمانیات تحلیل اور تحریم اور

تول دین داخل دے۔ قَالُوا لَیْسَ بِالْفَرْقِ دَالْفِظِ كَاضْرَابِ (اعراض) دَا دے یعنی

مَا أَتَىكَ اللَّهُ اتِّبَاعَهُ كَوْنًا بَلْكَه تَتَّبِعُ مَا الْقَيْنَا عَلَيْهِ الْإِنَاءُ كَذَا الْفَاءُ لَهُ مَرَادُ

موندل دی او دالفظ اکثر یہ امور معقولہ کیں استعمالی پدی۔ اہل و عا راغب

وہیلی دی چہ مراد کدے تہ کدوی علماء دی صرف پلاران نیکونہ

مراد نہ دی۔ اَوَّلُوْكَانْ اَبَاءُھُمْ، ہمزة کو پیاہرہ کا استفہام تو بیجی دے اَوَّلُوْ

یہ نیز ذرا بخشری حالیہ دے اور یہ نیز ذرا ابن جریر کا پاملا کد عطف دے اور

عبارت کیں لفظ دے تتبعونہم کہ کوئی نہ ٹھکس پتہ دے۔ اولیٰ وصلیہ کے جزاء
تہ غواری یا شرطیہ دے جزاء ہے پتہ دہ اول قول غورہ دے ٹھکہ پہ دیکس
مبالغہ او تعمیم دے۔ ابو حیان و ثیلی دی چہ دارد دے پہ اتباع کا پاء و کدوی
باندے پہ ہر حال کیں خوچہ بے دلیلہ وی حتی کہ چہ پہ داسے حالت کیں
خو اتباع کدوی بالکل مناسب تہ دہ چہ ہغہ حالت کلا یعقلون اہ دے۔
کلا یعقلون شیئا، مراد دے تہ علم کحق دے لیکن شیئا ہے عام کپارہ کمالی
وٹیلے دے۔ کلا یھتدؤن، اھتداء تہ مراد پہ وحی سرہ تلل او تا بعداری کولی
یعنی علم کحق او عمل کحق پکس نیستہ۔

فائدہ عل داسے آیا توتہ چہ پہ ہغہ کیں دا استدلال کجا ہلا نو ذکر دے
دادی سورۃ مائدہ ۱۷۷ او سورۃ لقمان ۱۷۷ او سورۃ زحرف ۱۷۷۔
سوال :- پہ دغہ دریو آیا توتو کیں وجدنا ذکر دے او پہ دے ایت کیں
الْقَيْنَا نو کہ دے ہغہ حکمت دے ؟

جواب :- الفاء خاص دے پہ امور معقولہ پورے او وجدان عام دے پہ
امور محسوسہ او معقولہ دوار و کیں استعمالیدی نو پہ دے سورت کیں
ٹھکس محبت کا اندادو ذکر شوا و محبت امر معقولی دے کہ دے و جے نہ
الْقَيْنَا ذکر شوا و پہ ہغہ تور و سورتو نو مکیو کیں ہم ٹھکس امور معقولہ
کایمان ذکر دی او سورۃ مائدہ کیں ورسرہ امور محسوسہ (بحیرہ سائبہ
وغیرہ) ذکر دی توتہلنہ ہے کہ وجدنا عام لفظ ذکر کرو۔

سوال :- سورۃ مائدہ کیں لایعلمون ذکر کد او دلتہ لایعقلون ؟

جواب :- کہ دے کہ ٹھکس پشان جواب دے چہ علم عام کد امور محسوسہ
او معقولہ دوار و تہ شامل دے او سورۃ مائدہ کیں دوارہ خیزونہ ذکر و
او عقل خاص دے پہ امور معقولہ پورے او محبت امر معقول دے نو
دلتہ ہے لایعقلون ذکر کرو۔

سوال :- دلتہ او سورۃ لقمان او زحرف کیں مَا أُنْزِلَ اللَّهُ ذکر دے او سورۃ
مائدہ کیں ورسرہ والی الرسول ذکر دے ؟

جواب :- ٹھکہ چہ پہ دے سورت او لقمان او زحرف کیں ایمان او امور
کد عقیدے ذکر و کہ ہغہ کپارہ مَا أُنْزِلَ اللَّهُ مناسب دے او سورۃ مائدہ
کیں اعمال او جزئیات او آداب ذکر دی نو کہ ہغہ کپارہ مَا أُنْزِلَ اللَّهُ سرہ

کالی الرسول هم مناسب دے۔

فائدہ عکس دے ایت یہ تفسیر کنیں دیرو مفسرینو یہ تقلید باندے رد
او تفصیل لیکے دے سمرفندی حنفی یہ تفسیر بحر العلوم کنیں وٹیلی دی تھا ہم
عن التقلید واکرهم بالتمسک بالحجة (منع کریدی دوی لره ک تقلید
او حکم یے کریدی دوی ته یہ حجت باندے یہ دلیل نیولو سره) ابن عطیہ
البحر الوجیز کنیں وٹیلی دی او قرطبی ہم ک هغه نه نقل کرے دے چه قوۃ
الفاظ هذه الآية تعطی ابطال التقلید (پا نیہ الفاظ ک دے ایت فائدہ وکری
چه تقلید باطل دے) ابو حیان اندلسی وٹیلی دی چه یہ دے ایت کنیں دلیل
دے یہ بدی ک تقلید باندے او ابن عطیہ نه نقل دے چه اجماع منعقد
دے یہ ابطال تقلید باندے یہ عقید وکنیں (البحر المحیط) او الوسی وٹیلی دی چه یہ
دے ایت کنیں منع دے ک تقلید نه ک هغه چا ک پار چه قدرت لری یہ فکر
کولو او هر چه اتباع دے کیل چا یہ دینی کار و تو کنیں روستو ک علم ته یہ یو
دلیل سره چه دا حق دے تو دا یہ حقیقت کنیں اتباع دے کما انزل الله اونه
دے تقلید مذموم۔ او قرطبی یہ پنجمه مسئلہ کنیں لیکلی دی چه تقلید
طریقہ ک علم ته دے اونه دارسوونکے دے علم ته نه یہ اصولو کنیں اونه یہ
فروعو کنیں او جاہل حشویہ او ثعلبیہ وٹیلی دی چه دا طریقہ ک پیژندلو
ک حق دے او واجب دے۔ نو ک دے وجہ نه زہ ہم ک تقلید ک مسئلہ یہ بارہ کنیں
یہ اختصار سره شیرو مباحث ذکر کووم۔

مباحث یہ تقلید کنیں :- اول بحث یہ معنی لغوی او عرفی ک تقلید
کنیں دے۔ قرطبی وٹیلی دی چه دا یہ لغت کنیں اخستلے شویدے ک قلا دے
ک بعیر نه یعنی کله چه یہ تحت ک او بن کنیں رسی و اچولے شی هغه ک راخکلو
ک پارہ هغه ته قلا دے وٹیلے شی نوگویا که مقلدا خیل تہول اختیار و کریدی
هغه چا ته چه دے راکاری کوم خوا چه او غواہی او قرآن کریم کنیں قلا دے
نه مراد هغه خاروی دی چه ک معوی غاپے ته خہ امیل و اچولے شی او
حرم مکہ ته یو تلکے کیری۔ او کله یہ معنی ک الزام ک عمل راچی یہ بل چا باندے
لکه چه وٹیلے شی چه قلدا العمل (کاریئے ک هغه یہ ذمہ او یہ غاپہ کرو) او
یہ عرفی کنیں ک دے دیرو تعبیرات دی۔ قرطبی وٹیلی دی حقیقت ک تقلید
قبول ک قول دی بغیر ک حجت نه۔ دویم، اعتقاد ک صحت ک فتوے ک هغه چا دے

چه صحت د قول د هغه معلوم نه دی. په اوله معنی کښ چه بغیر د دلیل له صفت
 او کرځی د قول نو دغه تقلید اتول مندا موم دے محکه چه بے دلیل له قول قبل
 په شریعت کښ حرام دی الله تعالی فرمائی دی وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ
 عِلْمٌ سوره اسراء ۳۶ او که بغیر د دلیل نه متعلق شی په قبول پورے نو
 بیا تقلید منقسم کیږی دوه قسمونه اول محمود دویم مندا موم لکه چه روستو
 ذکر کیږی. او ابن خویز متداؤ نه ابن قیم نقل کړی دی چه تقلید رجوع
 کول دی داسے قول ته چه د قائل په هغه یا ندے حجت نه وی او دامنع
 دے په شریعت کښ. او په بل محائے کښ یے وئیلی دی چه هر هغه
 محول چه ته د هغه د قول تابع داری کوے بغیر د دے نه چه په تابا ندے
 د هغه قول واجب وی په دلیل واجب وئیکي سره نو ته د هغه مقلد یے
 (رسالة التقليد لابن قیم). او ابن امیر الحاج په التقرير والتحذیر شرح د تحریر
 د ابن همام کښ وئیلی دی چه تقلید عمل کول دی په قول د هغه چا باندا
 چه د هغه قول حجت نه دے په شرع کښ بغیر د دلیل نه او مراد د دے نه
 عمل شرعی د جواز او عدم جواز دے او دا تحریف جامع مانع دے. محکه
 په دے سره عمل کول په قول د طبیب په باره د علاج کولو کښ خارج
 شو محکه چه هغه ته عمل شرعی نه وئیلے کیږی دارنگ تعلیم ورکول دی
 د استاد بچوته نو هغه ته امر تعلیمی وئیلے شی د جواز او عدم جواز سره یے
 تعلق نیشته. دارنگ عمل کول د قاضی په قول د شاهدینو عدلینو په
 بعض احکامو کښ او په قول د یو شاهد عادل (په بعض احکامو کښ) خارج
 شو محکه چه قول د شاهد حجت شرعی دے. دارنگ عمل کول په ایت
 قرآنیه او په حدیث صحیح مرفوع باندا ے تقلید نه دے بلکه هغه خو
 حجت شرعیه دے. دارنگ عمل کول په قول د صحابی باندا ے تقلید نه
 دے محکه قول د صحابی په خپلو شرطونو سره حجت دے په شرع کښ
 په نیز د اهل سنت والجماعة سره هاں عمل په قول د تابعی باندا ے دے
 کښ اختلاف دے د اهل علمو نو کوم خلق چه د تقلید د اثبات د پاره دلیل
 نیسی په قبولیت د قول د طبیب بے دلیل یا په قول د معلم (استاد) یا په
 قبولیت د قول د گواهانو یا په قبولیت د قول د صحابی نو داخل د تقلید په
 معنی باندا ے نه پوهیږی یا دوی تبلیس کوی.

سوال :- دامام شافعیؒ نہ پہ یو مسئلہ کیں نقل دے چہ ما تقلید کرے کہ عمر رضی اللہ عنہ او ما تقلید کریدے کہ قول کہ عثمان رضی اللہ عنہ ۹۔

جواب :- ابن قیم پہ اعلام الموقعین ص ۲۲۱ کیں وئیلی دی چہ دامام شافعی مراد پہ دے کیں تقلید معروف نہ دے بلکہ پہ معنی کا اتباع دے۔ او اتباع پہ لغت کیں تلل دی پہ عمل کہ بل چا پسے کہ خیروی او کہ شروی او کہ شرع پہ اصطلاح کیں اتباع عمل کول دی پہ حجت شرعیہ باندے ہاں کلہ اتباع پہ محتاجے کہ تقلید او تقلید پہ محتاجے کہ اتباع کیں بجا آ استعمالیری۔ لکہ پہ دے ایت کریمہ کیں کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ امر دے پہ اتباع کہ ما انزل اللہ سرہ او یا طل پرستو ہم خیل عمل تہ اتباع وئیلی دی لکہ بل کتب ما الفیاء او داسے فرق ابن قیم پہ اعلام ص ۲۱۱ کیں او ابن ابی العز یہ رسالۃ الاتباع ص ۲۲۱ کیں ذکر کرے دے۔

دویم بحث پہ اقسامو کہ تقلید :- اہل علمو کہ تقلید خلور قسمو تہ لیکلی دی تقلید محمود او تقلید مذموم مطلق تقلید او تقلید شخصی۔ کہ اول قسم دیا رہ خلور مصداقات دی۔ اول مصداق تقلید کول کہ داسے عالم چہ خیل کوشش ہے خرچ کرے وی پہ اتباع کہ ما انزل اللہ کیں لیکن پتہ پاتے شی کہ دہ نہ بعض مسائل نو دے پہ ہفتے کیں تقلید او کری کہ ہفتہ چا چہ کہ دہ نہ زیات عالم وی۔ دویم مصداق تقلید کول دی کہ بعض اہل علمو پہ داسے مسائلو کیں چہ پہ ہفتے کیں نص تہ وی نو تقلید او کری کہ قول کہ مصداق، کہ ہفتہ چا چہ کہ دہ نہ زیات عالم وی او دے تہ وئیلی شی تقلید پہ غیر متصوصی مسائلو کیں چہ ہفتے تہ مجتہدات او قیاسیات ہم وئیلی شی دا دوارہ ابن قیم پہ اعلام ص ۲۲۱ کیں لیکلی دی۔ دریم مصداق، تقلید کول کہ یو عالم کہ بل عالم پہ یو حادثہ کیں چہ دہ باندے پہ ہفتے کیں دلیل پتہ پاتے شومے وی او جدا و جہد او کری لیکن مطلوب تہ او تہ رسیدی او دخت تنگ وی ہسے نہ چہ یو عبادت تربتہ فوت شی۔ خلور مصداق، تقلید کہ ہفتہ عالمی او اہلی چہ ہیچ نصوص تہ پیڑنی نو تپوس کوی کہ داسے عالم تہ چہ پہ دغہ زمانہ او علاقہ کیں لوئے او پوہد عالم وی او اکثر خلق (مسلمانان) پہ ہفتہ باندہ متفق وی نو عمل او کری کہ ہفتہ پہ قول باندے لیکن شرط کہ دے دادے چہ روستو دہ تہ معلومہ شی چہ دغہ قول کہ دلیل شرعی نہ مخالف وؤ نو

واجب دہ پہ دہ باندا ہے چہ ہخہ بہ پریردی نوکہ پریردی ہے نوٹکین تقلید
محمود دہ اوکہ ہخہ نہ پریردی نو دا تقلید مذموم دے (قرطبی او ابن
ابی العز او امام ولی اللہ دہلوی)

او تقلید مذموم دہ پارہ تہہ مصداقات دی۔ اول اعراض کول دہ ما
اَنْزَلَ اللّٰهُ تہ مطلقاً او اکتفاء کول پہ قول دہ خیلو مشرانو باندا ہے۔ دویم
تقلید کول دہ ہخہ چہ تقلید کوڑکے تہ پیڑنی چہ دغہ عالم اہل دے چہ
دہ پہ قول باندا ہے دے عمل او کرے شی۔ دریم روستو کہ نکارہ کیدلو کہ
دلیل او حجت تہ پہ خلاف دہ قول دہ مقلد کین بیا ہم دہ ہخہ تقلید تہ
پریردی۔ ابن قیم و ثبلی دی دادرے وارہ قسمونہ پہ دے ایت کین داخل
دی۔ ثلورہ تقلید کول دہ ہخہ ملایا نو مشرانو چہ دہ غوی گمراہی شکار
وی نو دا ایت صراحتاً پہ ہخہ باندا ہے دلیل دے۔ پنجم مقلد گمان کوی
چہ زما امام مقلد دہ خطابی او غلطی تہ پالت او معصوم دے۔ شپیم چہ
مقلد خیل امام پہ مرتبہ دہ شارع کین گنری چہ اختیار دہ جواز و عدم جواز
دہ ہخہ سرہ دے او پہ دے باندا ہے ایت دہ سورۃ شوری دلالت کوی چہ امر
لہم شرکاء شرعوا لہم من الدین ما لہم یا ذن بہ اللہ۔ آدم عمل پہ یوحنا دے
صحیح باندا ہے تہ کوی پہ دے عذر سرہ چہ زمونہ دہ امام پہ مذاہب کین دا
نیشہ لکہ اشارہ پہ تشہد کین تہ کوی پہ دے عذر سرہ چہ زمونہ امام
یا زمونہ استاد دانہ کولہ او دغے نور۔ اتم دہ پارہ دہ عمل کولو پہ قول خیل
امام او استاد باندا ہے دہ نصوصو بعید تاویلات کوی یا ہخہ نصوصو تہ
منسوخ وائی بخیر دہ دلیل تہ (داروستی مصداقات مولانا تقی پہ رسالہ
دہ تقلید کین لیکلی دی) او دارنگ امام ولی اللہ پہ حجۃ اللہ البالغہ کین
داسے لیکلی دی۔ تہم یوحنا جانیژ نہ گنری چہ دہ یوشافی عالم نہ دہ
مسئلے پیوس او کری دارنگ برعکس او دارنگ اقتداء دہ حنفی پہ شافی
امام پسے جانیژ نہ گنری یا نکاح پہ مینج دہ حنفیہ پیٹھ او شافی سری کین
جانیژ نہ گنری۔ او دا اقسام دہ دے زمانے پہ اکثر عوام او پہ متعصبیتو
علماء کین موجود دی

او تقلید مطلق ہخہ دے چہ یو شخص پہ تقلید کولو سرہ نہ معین
کوی لیکن کہ چرے پہ مذموم طریقو سرہ تقلید کوی نو مذموم دے

او کہ محمود طریقہ سرة تقلید کوی تو محمود دے۔

او تقلید شخصی او کہ دے بل نوم تقلید جامد دے، کہ دے دامعنی نہ دہ
 چہ پہ یوم مسئلہ یا دہ مسئلو کیش کیو شخص تقلید او کپری او نور و مسئلو کیش
 کہ بل شخص تقلید کوی بلکہ کہ دے معنی ابن قیم ذکر کرے دہ چہ کیو شخص
 معین ہر قول او عمل باندے عمل کوی کہ ذکر آن او سنت سرة موافق وی
 تو قرآن او سنت قبلوی او کہ کہہ تہ مخالف وی تو قرآن او سنت تہ رجوع
 تہ کوی بلکہ پہ مختلف عذر و نو او بہا نو سرة کہ ہڈہ خپل امام و غیرہ قول
 لہ ترجیح و کوی (اعلام الموقعین ص ۳۳۲) دارنگ ہر کلمہ چہ دہ تہ
 یو حدیث صحیح ثابت شی او کہ ہڈہ مخالف بل دغسے حدیث (کہ صحت پہ لحاظ سے)
 موجود تہ وی لیکن کہ دہ امام کہہ موافق قول تہ وی کرے نو دے وائی چہ
 زما امام زمانہ بنہ پوہیدلو چہ ہڈہ پہ دے حدیث باندے عمل نہ دے
 کرے توزہ ہم تہ کو کم۔ دارنگ صرف خپل امام پہ حق باندے کپری او
 نور امامان بتول خطا کپری او کہ ہڈوی کا قوالو تہ نفرت کوی کہ چا سوچ
 او کپرو نو اکثر عوام او متعصبین بہ پہ دے طریقہ باندے او موہی بلکہ صرف
 کہ مذہب امام نہ بلکہ کہ خپل پیر او شیخ او امیر پہ بارنگ کیش ہم داسے عقیدہ کپری
 دریم بحث۔ دلیلونہ کہ پائر کہ جواز کہ تقلید۔ اول پہ سورة نساء سہ
 دویم پہ سورة نساء سہ دریم پہ سورة توبہ سہ ثلورم پہ سورة نحل سہ
 پنجم پہ سورة انبیاء سہ کبش دی لیکن انصاف دادے چہ پہ پوہلویا تو نو کیش اتباع
 کہ دلیل یا کہ تقلید محمود مراد دہ دارنگ کوم دلیلونہ چہ کہ اثبات تقلید شرعی
 کہ پائرہ پیش کولے شی نو ہڈہ تقلید کہ صحابہ کرام دے او عکیش ذکر شہ چہ
 تقلید کہ صحابی تقلید معروف تہ دے بلکہ اتباع دہ۔ بحضو کسا نو کہ تقلید
 شخصی کہ اثبات کہ پائرہ حدیث کہ بخاری پیش کرے دے چہ پہ ہڈہ کیش طواف
 الوداع پہ حائضہ باندے واجب و بیلی دی او مدینہ والو کہ زید بن ثابت
 پہ قول باندے عمل کرے وڈا و قول کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما باندے عمل تہ کو کم
 لیکن پہ دے سرة تقلید تہ ثابت پیری عکہ چہ کہ اتباع کہ قول کہ صحابی دہ
 دویم پہ دے سرة تقلید شخصی عمو قطعاً نشی ثابتید لے عکہ کہ حدیث
 پہ اھر کیش راغلی دی چہ دوی تہ ام سلمہ رضی اللہ عنہا حدیث مرفوع
 پیش کرے (چہ حائضہ تہ طواف الوداع معاف دے) نو مدینہ والو قول

درید بن ثابت پرینودلو یلکه زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ہم دخیل قول نہ رجوع اوکرلہ۔
 مخلووم بحث۔ دلیلونہ کہ منع کولو کہ تقلید۔ اول دلیل دا ایت دسورۃ بقرہ
 او دسورۃ مائده ۳۰ او دسورۃ لقمان ۱۰ او دسورۃ زحرف ۳۰ او دسورۃ
 اقوال د مفسرینو دے ایت پہ شرح کیں ذکر کرے شوی دی چہ هغوی وئیلی
 دی چہ دا ایت دلالت کوی پہ منع کہ تقلید باعدے۔ دویم دلیل بقرہ ۱۶۵ او د
 هغه ایت تفسیر ہم تیر شوے دے (هلتہ یے او گورئی)۔ دریم دلیل سورۃ نساء
 پہ دے ایت کیں دے منافقا نو دا صفت ذکر دے چہ هغوی تہ دعوت کہ قرآن
 او سنت ورکرے شی نو هغوی ترینہ مخ گر هغوی او کہ تقلید بهانہ کوی۔ مخلووم
 دلیل سورۃ اسراء ۳۰ د هغه تفسیر پہ هغه محائے کیں ذکر کرے شوے دے چہ
 دلالتقف بوجہ معنی منع دے تا بعد از ای کولو نہ او مالیس لک یہ علم کیں د علم
 تہ مراد دلیل شرعی دے یعنی بے دلیلہ خبرے پسے تا بعد از ای مکوہ او کہ دے
 وجے تہ تقلید تہ علم تشبی وئیلے کید لے او متنازع یا بعد دے د عالم اطلاق تہ کیری
 یعنی (چہ مقلدا وی نو هغه عالم تشبی کیدے او چہ عالم وی نو هغه بہ مقلدا تہ وی)
 (اعلام الموقعین ص ۱۰۵)۔ پنجم دلیل سورۃ اعراف ۳۰ دے نو کہ ایت
 پہ تفسیر کیں مفسرینو لیکی دی چہ مراد دے ما انزل اللہ تہ کتاب اللہ او سنت
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے او اتخاذا الاولیاء تہ مراد دے قرآن او سنت
 چہ تجاوز او کیری او کہ بل چا اتباع کوی تو دا تقلید دے حکم چہ پہ دے حالت
 کیں پرینودلو د دلیل دی او کہ بل چا بے دلیلہ خبرہ منل دی۔ شپڑیم دلیل
 سورۃ توبہ ۳۰ او کہ دے پہ تفسیر کیں مفسرینو روایت عدای بن ابی حاتم د
 ترمذی ذکر کرے دے چہ حاصل یے دا دے چہ دلته کا اتخاذا رباب تہ مراد
 حلال کنل د هغه خیز و تودی چہ حلال کیری دی ملایا نو او پیرا نو او حرام کنل
 د هغه خیز و توجہ حرام کیری دی ملایا نو او پیرا نو بغیر د دلیل شرعی تہ۔
 او ابن عبد البر پہ جامع بیان العلم کیں وئیلی دی چہ ہدی ذکر کرے دے
 اللہ تعالیٰ د تقلید پہ پیر حایونو کیں د کتاب اللہ تہ او د هغه تہ یے دا ایت کریمہ
 ہم شمار کرے دے۔ او انوسی ہم دے ایت پہ تفسیر کیں ہدی کہ تقلید ذکر کرے
 پنجم بحث۔ احادیث و اقوال د مجتہدینو پہ منع کولو کہ تقلید کیں دی۔
 حدیث اول۔ دارمی پہ سنن کیں حدیث مرفوع ذکر کرے دے چہ رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ دیر زیاتہ چہ زہیرہ کوم د هغه پہ خیل

امت یا تدا سے تو ہفتہ درے ٹیڑو تہ دی زلت (لغزش معنی پہ یوم مسئلہ کنس جویاں) د عالم او جگرے د منافق پہ قرآن سرہ او حرص د دنیا چہ ٹختوتہ د خلق و قطع کوی۔ ابن قیم د دے پہ شرح کنس و ٹیلی دی چہ د لغزش د عالم تہ یرہ کول پہ سبب د تقلید کولو د ہفتہ پہ دغہ لغزش کنس دہ ٹحکہ کہ تقلید یتے نہ وے کرے نو د زلت د عالم یرہ بہ نہ وہ ٹحکہ چہ زلت ہو کناہ نہ دے۔

حدیث دوم:- بیہقی د حماد بن زید نہ نقل کری دی چہ ہلاکت د تابعدارو لہ د لغزشوتہ د عالم تہ چا ترینہ نیوس او کپو چہ ٹخہ وجہ دہ اے ابو العیاس تو ہفتہ جواب او کپو چہ عالم یو خبرہ پہ چیلے رائے سرہ کرے وی نوروستو د ہفتہ تہ حدیث د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا ڈری نو ٹختی رائے پریر دی او حدیث پسے روان شہی او تابعداران (تقلید کوڈنکی) د ہفتہ پہ زپہ رائے یا تدا عمل کوی۔

حدیث دریم:- دابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ نقل دے (چہ ہر صبا عالم شہ یا متعلم شہ او ائمہ مہ کرخہ بیایے تفسیر د ائمہ او کپو چہ ہفتہ ٹخوٹ چہ دین یتے د رجالو (عامو سو) تابع کرے وی (رسالة التقليد لابن قیم)۔

حدیث ثلوم:- چہ اللہ تعالیٰ علم د دین قبضہ کوی پہ قبض کولو د علما و سرہ نو ہر کلمہ چہ عالم پاتے نشی یا یتے پاتے تکرری نو خلق پہ جا ہلا پسے روان شہی نو کمرہ بہ شہی او نور خلق پہ ہم کمرہ کری (نور احادیث ہم پہ دے یا ب کنس پیرشتہ دے)۔

اقوال د ائمہ مجتہدینو پہ رد د تقلید کنس:- قول د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ حلال تہ دی ہچا لہ چہ عمل او کری پہ قول زمونہ ٹخو پورے چہ تہ وی معلوم کرے ہفتہ دلیل چہ مونہ د ہفتہ اخستل کری وی۔ او وٹیلی یتے دی چہ حرام دے پہ ہفتہ چا یا تداے چہ تہ پیڑنی زما دلیل چہ فتویٰ و رکوی زما پہ خبر و یا تداے ٹحکہ چہ مونہ بشریو تن یوہ خبرہ او کپو او صبا لہ د ہفتہ نہ رجوع کوڈ (رد مختار مشہور پہ فتاویٰ شامی ص ۱۰۰ و رسم المفتی ص ۱۰۰ دا اعلام الموقعین ص ۱۰۰) او دارنگ ہفتہ وٹیلی ہر کلمہ چہ او مومئی تاسو زما یو قول چہ مخالف وی د کتاب او سنت نہ تو پہ دیوال یا تداے گوڈار کری۔ دارنگ ہفتہ وٹیلی دی ہر کلمہ چہ یو حدیث صحیح ثابت شہی نو ہفتہ زما مذہب دے۔ او شامی د علامہ دمیری نہ نقل کری دی چہ

بنا په دے قول بانده هركله چه يو حديث صحيح ثابت شي خلاف د قول امام
ابو حنيفه رحمه الله عليه نه نو عمل به په حديث بانده كوله شي او قول
د امام ابو حنيفه رحمه الله عليه به پرستودله شي او په دے سره د هغه
د مذهب نه خروج نه لازم يږي (شامي ص ۱۵۱) او داسې اقوال د امام ابو
يوسف رحمه الله عليه نه نقل كړي شوي دي. د امام شافعي رحمه الله عليه
قول امام بيهقي د هغه نه نقل كړي دے چه مثال د هغه چاچه علم به دليله
طلب كوي پشان د حال د شپه د خشاك راتولو وخته دے كيدلې د خشاك يې
تړلې دے كيدلې شي چه په هغه كېن يواژدها ماروي او دے اوچيچي او
دے پرې پوهه نه وي. دارنگ هغه وئيلي دي كه تير شوي وي عمل
د يو امام بيا ناسوا ومومي خير د تي صلي الله عليه وسلم چه مخالف وي
د عمل د هغه امام نه نو ضروري به خپل عمل پرېږدي د وچه د حديث
د رسول الله صلي الله عليه وسلم نه. دارنگ هغه وئيلي دي هركله چه
ته يو سنت او موخه نو واجب دے په تابانده خپل عمل پرستودل (چه
خلاف وي د هغه سنت نه) او دارنگ واجب دے په خلقو بانده پرستودل
د هر هغه عمل چه د سنت نه خلاف وي (رساله ص ۲۲۵ ص ۲۲۶).

او قول د امام مالك رحمه الله عليه. هغه وئيلي دي چاچه پرستودلو قول
د عمر رضي الله عنه د وچه د قول د ابراهيم نخعي نه (مثلاً) نو د دغه نه به طلب د
توبه كيدلې شي نو هغه رنگ حال دے د هغه چاچه پرېږدي قول د الله
تعالی او د رسول د هغه د وچه د قول د ابراهيم نخعي او د هغه د مثل نه.
دارنگ هغه وئيلي دي چه هر خولك چه وي نو د هغه د قول او د عمل
نه هه اخستل شي او هه پرستودله شي ماسيوا د خاوند د دے قبر نه
(اشارة وه قبر د رسول الله صلي الله عليه وسلم ته او دے دغه وخت مسجد
نبوي كېن ناست وئ). او قول د امام احمد بن محمد بن حنبل رحمه الله عليه
د دة امام ابو داؤد ته وئيلي و د چه زما او د امام مالك او امام ثوري او امام اوزاعي
تقليد مكوه او اخستل د هغه مخائے نه كوه چه دوي د هغه نه اخستل كړي وي.
او وئيلي دي كموالے د فقا هت د سړي دادے چه په دين كېن نور وخلقو
تقليد كوي. دارنگ ابو داؤد وئيلي دي چه ما امام احمد ته اوئيل چه د امام
اوزاعي ديره تابعداري او كړم او كه د امام مالك نو هغه راته جواب راكړو

چہ دے کسا تو تقلید مہ کوہ او تابعداری کوہ دے چہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او دے چہ دے صحابہ کرام و تہ نقل راغے دی او بیا تابعی چہ دے یہ ہفتہ کتب دے
سری اختیار دے (اعلام الموقعین ص ۱۳۱) دارنگ دے نورائے اہل علم و اقوال
یہ دے باب کتب دیو نقل کرے شویدی۔

شپہم بحث۔ جوابات دے بعض شبہات تو کہ مقلد یثوب۔ اولہ شبہ۔ ایت دے
سورۃ بقرۃ او مائتہ اولقمان او زحرف او توبہ خو پہ بارہ دے گمراہان و مشرانو
(احبار اور ہیانو) کتب دی تو تقلید دے اما مانو کہ ہدایت خو پہ ہفتہ قیاس کول جائز
تہ دی؟ جواب دا دے ابن قیم یہ رسالۃ التقلید او ابن ابی العز حنفی یہ رسالۃ
الاتباع کتب دے جواب کرے دے چہ تشبیہ پہ اختیار دے کفر دے او ایمان دے بل
سرہ تہ دے بلکہ تشبیہ پہ اختیار دے تابعداری کولودہ بغیر دے حجت او دلیل شرعی تہ
مثال دا دے کہ چہ خو کہ چہ اختیار دے چہ تقلید پہ کفر کتب او کبری او بل کس ہے یہ
فسق و فجور کتب او کبری دارنگ بل کس ہے یہ یو مسئلہ کتب تقلید او کبری
او حال دا چہ ہفتہ یہ ہفتہ مسئلہ کتب مطا شومے دی تو پہ دے کتب ہریو
ملا متہ دے یہ دے تقلید بے دلیلہ پاندے اگر چہ پہ مراتب دے ملا متیا کتب بہ
تفاوت وی۔ دویم جواب دا دے چہ محکمین پہ لفظ دے لوکان کتب مونہ اشعار
او کبرۃ چہ لو و صلیہ دلالت کوی پہ ثبوت دے حکم پاندے پہ محذوف پہ طریقہ
دے ترقی سرہ یعنی ایتبعون الابرار اصحاب الہدایۃ بغیر ذلیل فکیف اذا
اتبعوہم و ہم کمال (ایا دوی تابعداری دے مشرانو کوی چہ ہدایت والا
دی لیکن بغیر دے دلیل تہ او دا جائز تہ دی تو خہ رنگ یہ جائز شی چہ دے
گمراہان تو تقلید کوی)۔

دویمہ شبہ۔ یہ سورۃ ق کے کتب لمن کان لہ قلب تہ مراد مجتہد دے او
القی السمیع تہ مراد مقلد دے او یہ سورۃ ملک کے کتب سمع تہ مراد تقلید
دے او تعقل تہ مراد اجتہاد دے تو معلومہ شہ چہ مسلمان بہ یا مجتہد
وی یا بہ مقلد وی؟ جواب دا دے چہ پہ دے آیات تو کتب مجتہد مطلق معرف
یا مقلد عرفی مراد کول تحریف قرآن تہ نزد قول دے محکمہ چہ پہ اول
ایت کتب قلب تہ مراد عقل دے یعنی تدا برا و فکر پہ قرآن کریم کتب کوی
برابرہ خبرہ دے کہ مجتہد وی او کہ محقق عالم وی او القی السمیع تہ مراد قرآن
اور بدل دی دے بل چانہ او ہفتہ تہ توجہ کول او پہ ہفتہ یا تدا عمل کول دی

او یہ قرآن باندے عمل کو لو تہ تقلید و ثیل جہل دے حکہ چہ قرآن کریم خو
اول او اعلیٰ حجت دے دے سورۃ ملک کایت ہم دغہ تفسیر دے۔

دریمہ شبہ:- دیرو علماؤ مفسرینو محدثینو فقہاؤ تقلید کرے دے او اثبات
کے تقلید کرے دے؟ جواب کہ دغہ علماؤ تقلید محمود کجا مد او شخصی
نہ دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ ہغوی یہ دیرو مسائلو کتب کے یوم مذہب نہ یل
مذہب نہ انتقال کرے دے او یہ ہغے یئے فتوے ورکری دی او دے مثالو
بے شمارہ دی مقام کے تفسیر کے دے کنجائش نہ لری او کہ ہیچ منیب عالم نہ
دا خبرہ پتہ نہ دے۔ دریمہ وجہ کہ دیرو علماؤ عبارتو نہ یہ رد کے تقلید کتب
ثابت دی اگرچہ ہغوی مقلدین وؤ کہ ہغوی نہ کہ بعض احنا قو علماؤ اقوال
ذکر کو دم۔ اول قول کے علامہ عینی حنفی دے چہ افت کے ہر شیخ ہغہ تقلید دے۔
او یہ یوم مسئلہ کتب رد کو ی یہ صاحب ہدایہ باندے چہ دا تولہ عطائی کے
دے دے وچہ نہ دے چہ دے پورہ خبر نہ لری یہ کتا یونو کے حدیث باندے
او دے دے افت نہ دے مکر تقلید دے (بتایہ شرح ہدایہ ص ۳۱۱ ص ۳۱۲)۔

دویم قول کا بن عابدین شامی چہ حنفی دے، "حان او باسہ کے تیارے کے
تقلید نہ او کہ حیراتیہ کے و ہمو تہ او رد حاصل کرے یہ چراغ کے تحقیق سورہ
(رد المحتار ص ۳۲۲)۔ دریم قول کے علامہ زیلی دے چہ رد کو ی یہ صاحب ہدایہ

باندے وائی چہ لیکن شیخ تقلید کرے دے کے جاہل نو مقلد غفلت
کرے دے او مقلد جہل کریدے (نصب الراية ص ۳۲۸)۔ ثلورم قول کا بن
امیر الحاج دے، ہغہ و ثیلی دی چہ وجوب کے تقلید کے معین مجتہد یہ دے
باندے ہیچ حجت نیشتنہ تہ کے شریعت کے جہت نہ او نہ کے عقل کے جہت نہ۔

او و ثیلی دے کہ التزام او کری یو شخص کے یوم مذہب معین لکہ ابو حنیفہ
او شافعی رحمہما اللہ چا و ثیلی دی لازمیبری او چا و ثیلی دی چہ نہ لازمیبری
او اصح دادہ چہ نہ لازمیبری (التقریر والتخیر ص ۳۵۳)۔ پنجم قول کا ابو بکر
جصاص (مفسر) دے ہغہ و ثیلی دی چہ تاکید کرے دے اللہ تعالیٰ کے ہغہ

خبرے چہ یہ عقلو تو کتب دے چہ نفی کے تقلید دے او اثبات کے نظر دے حکہ چہ
اللہ تعالیٰ یہ قرآن کریم کتب امر کرے دے یہ نظر او استدلال سورہ (فاعتبروا
یا اولی الابصار) او اعتبار نظر او استدلال تہ و ثیلی شی (قصول فی علم الاصول)
شیخیم قول کے شاہ ولی اللہ دہلوی دے و ثیلی دے چہ کا سیاہو کے تحریف نہ

تقلید کے غیر معصوم دے اور حقیقت کے ہٹے دادے چہ یو عالم دامت اجتہاد او کبریٰ
 پہ یو مسئلہ کیش نو کہ ہٹے تا بعد از ان گمان او کبریٰ چہ دا قطعی او یقینی قول کے
 تو صحیح حدیث کے ہٹے کے وجہ نہ رد کوی او دا تقلید غیر دے کے ہٹے نہ چہ امت
 مرحومہ پہ ہٹے بانداے اتفاق کرے دے (حجة الله البالغة ص ۲۲۰) او دارنگ
 دیر اقوال دی چہ کے ہٹے نہ صراحتاً معلومیری چہ دا علماء کے تقلید جامدا شخصی
 قائل نہ دی۔

خلو مہ شبہ :- بعض مقلدین رائی چہ کے تقلید شخصی پہ پریں بودلو
 سرہ اتباع ہوی لازمیری یعنی کے خپل خواہش پہ بنا خان لہ اسان قول
 تلاش کوی کہ کہ ہر امام قول دی او کہ ہوی تا بعد از ری قول سبب کے گمراہی
 کے پارے جواب دا ملازمہ بالکل ثابت نہ دے داسے بہ دیر شاذا نادر یو شخص
 وی چہ کے خواہش پرستی پہ وجہ (بغیر کے لحاظ کے دلیل شرعی مرجح نہ) کلمہ
 پہ یو قول او کلمہ پہ بل قول پسے ٹھی بلکہ مخکین کے دیر و علماء اقوال موثر
 کے کو کہل چہ ہٹوی کے دے ملازمے ہیچ تصور ہم نہ دے کہے لیکن کے دے پہ
 مقابلہ کیش کے تقلید شخصی مفاسد و تہ کتل پکاری دی کے ہٹے اولہ مفسدہ
 دادہ چہ تقلید شخصی نہ شرک فی الطاعة کے پیدا کیدلو پیرہ دہ ٹککہ چہ کے
 خپل امام اطاعت پہ ٹخان داسے واجب گنری لکہ کے اللہ تعالیٰ او کہ ہٹے کے رسول
 کے اطاعت پشان۔ دویمہ مفسدہ پہ تقلید شخصی سرہ کے قرآن او حدیث
 عزت او احترام کے زہرہ تہ کم شی بلکہ او ٹھی ٹککہ کہ یو طرف تہ قول امام وی
 او بل طرف تہ قرآن او حدیث وی نو کہ قرآن او حدیث پریں بودلو کے پارہ
 قسم قسم حیلے او بہانے او تا ویلات لتوی لیکن کے امام قول پریں بودلو کے پارہ
 تیار نہ وی۔ کے تقلید شخصی پہ وجہ سرہ چہ ٹخومرہ تعصب او دلہ بازی
 او حسد او تفرق پیدا شوے دے چہ کے ہٹے تہ انکار نشی کیدلے کے بیو
 امام مقلد دیل مذہب مقلد امام پسے مونجہ قول جائز نہ گنری او کے بل
 مذہب کے کتاب نہ دیر تفرق کوی تر دے پورے چہ کے دیل امام مذہب
 پہ بارہ کیش کے توہین الفاظ استعمالوی او کے دے دیر مثالونہ دی او کے دے
 تعصب نہ قحاسد او تیباغض پیدا شی او کے ہٹے نہ کذاب بیانی پہ یو بل باندا
 او بہتان تراشی ہم پیدا کیری۔ نو کہ دے مفسدہ و چہ پہ انصافی سرہ کے
 تقلید شخصی کے منافقو سرہ موازنہ او کپیشی نو کہ قانونی اٹھما اکبر من نفعہما

كُفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ

بشان د هغه کس دے چه چغه و می خارو و ته چه نه اوری میخ

إِلَّا دُعَاءٌ وَنِدَاءٌ صُمُّ بَكْمٌ عُنَى

مگر بلنه او چغه - دوی کان دے دی چا یا کان دی رانده دی

فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

پس دوی عقل نه لری - اے ایمان والو

په تقاضا سره د تقلید شخصی نه توبه کول ضروری دی -

لکه د ایت متعلق دے د کړا د اقل کلمه سره او ذکر د علت د دپاړنه قبولولو
د کافرانو دعوت د داعی سره یا متعلق دے د اواز کول ایا که هم لا یعقلون له سره
او زجر دے په استدلال کولو د عمل د ابا و په عقلو سره -

وَمَثَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا مَثَلٌ بِهِ مَعْنَى وَصِفَ أَوْ كَحَالٍ ذِكْرِ الَّذِينَ كَفَرُوا مراد د
دے نه عناد یا کافران دی چه د اتباع د مآ انزل الله نه انکار کوی. کمثل الذی
ینعق، نعق اواز کول د شپونکی دی، خپلو خارو و ته او په غین سره اواز د کارغه ته
و ټیله شی - بِمَا لَا يَسْمَعُ، مراد د دے نه خاروی دی یعنی کله به بیزه غوان
او بشان و غیره - إِلَّا دُعَاءٌ وَنِدَاءٌ، دعا دپاره د نر دے اواز کولو او ندا دپاره د
لر دے اواز کولو دے - په دے تمثیل کس دوه اقوال مشهور دی ایل داچه دا
مثال دے دپاره د دعوت کوونکی عناد یا کافرانو ته د هغوی په نه قبولولو
کس لیکن عبارت کس تقدیر دے یعنی مَثَلِ ذَا عَنِ الَّذِينَ كَفَرُوا. یا کَمَثَلِ
بِهَذَا الَّذِي يَنْعِقُ. حاصل د مثال دادے لکه چه یو شپونکي کله ویزو ته
اواز ورکوی نو هغه خاروی صرف د دے اواز او چغه اوری خو په تور معنی او
مقصد یی نه پوهیږی نو دارنگ د متکرین اواز د قرآن او د حدیث په وخت د
دعوت کس اوری لیکن د هغه په معنی او مقصد یا ندے نه پوهیږی او علت
د نه پوهیدلو ورپسې جمله صُمُّ بَكْمٌ ده - دویم قول دادے چه دا مثال
د هغه چا دے چه تقلید کوی د ابا و او د هغوی د حقیقت ته خبر نه وی لکه چه
خاروی د شپونکی د اواز په حقیقت یا ندے نه پوهیږی نو دارنگ د مقلدین
د خپلو متبوعینو د حال او حقیقت ته خبر نه لری چه په هغوی کس عقل او

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

خوری د پاک حلال ہفتہ نہ چاہے درکری دی موتیر تاسوتہ

وَاشْكُرُوا لِلَّهِ اِنْ كُنْتُمْ رَايَا تَعْبُدُوْنَ

او شکر کوئی د اللہ تعالیٰ کہ تاسو خاص ہفتہ لہ بندگی کوئی۔

علم او ہدایت دواو کہ نہ دواو عبارت یہ اصل کتب داسے دے چہ مکمل اشتد لال
الذین کفر دایا باہم کمال الذی اہ مثال د دلیل نیولو کا فرانو پہ عیلول مشرانو
باندے داسے دے لکہ اواز د شیونکی عیلول خار دوتہ نو دا ہم عبث دے او ہفتہ
ہم عبث دے خاروی ہم یہ حقیقت د اواز باندہ نہ پوہیری او دا کافران ہم د
عیلول مشرانو پہ حقیقت باندے نہ پوہیری۔ دلتہ دریم قول بعض مفسرینو
دادے چہ دامثال د یلنے او مدد غوینت لو د مشرکانو دے د اللہ باطلہ نہ لیکن
یہ دے توجیہ کتب اشکال دادے چہ یہ دے کتب استثناء دہ د اورید لو
د دعا او ندا و دوی اللہ خوہیچ نہ اوری نو بیائے جواب کرے شویدے
چہ داتشبیہ د مرکب دہ د مرکب سرہ۔ یہ دے کتب د ہر لفظ تشبیہ مراد نہ وی۔
صَمْرُکُمْ عَمَّی دے تفسیر مخکبش تیر شوے دے۔

فَهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ سوال :- مخکبش یے لا یرجعون ذکر کرینا او دلتہ لا یعقلون؟
جواب :- ہلتہ زوال د نور ذکر شوے و تو مناسب د ہفتہ سرہ داوہ چہ
دغہ خلق رنراتہ واپس نشی گر حیدلے او دلتہ مسئلہ د دلیل نیولو د
او دلیل نیول عقلی مسئلہ دہ د ہفتہ د پاره عقل پکار دے او یہ دوی کتب
عقل تیشہ۔

بلکہ یہ دے کتب خاص خطاب دے روستو د خطاب عام نہ یہ بارہ
د اتباع د شرعے یہ تحلیل او تحریم کتب۔ او دا خطاب یہ دے سورت کتب دریم
خطاب دے۔ لکہ ثنکہ چہ عام خطاب کتب تردید د ہفتہ مشرکانو دوجہ
حلال د اللہ تعالیٰ یہ عخان باندے حرام کنری تو دارنگ یہ مؤمنانو کتب بعض
کسان کمان کوی چہ توسع یہ خورا کو نو کتب او د مزو او خوندو نو خورا کو تہ
کول ممنوع دی تو اللہ تعالیٰ دوی تہ خطاب او کروچہ د منع مہ کنری۔

مکمل مراد دے نہ مطلق انتفاع دہ کہ یہ خورا ک سرہ وی او کہ یہ یلے
طریقہ سرہ وی او مقصد دادے چہ دا خوراک او انتفاع یہ عخان باندہ حرام

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ

یقیناً حرام کریدہ اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندھے مردارہ اووینہ ریوے شوے

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ

او غوسہ ذخنیزر او هر هغه خنزیرہ اواز کرے شووی پہ هغه باندہ پارہ ذر نذرہ غیر اللہ

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ

پس هغه شوک چہ مجبورہ شود دے خوراک تہ اونہ وودے طلبکار دے مزے اونہ وودہ حد نہ پیر و توکے

فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

نویشتہ هیچ گناہ پہ دہ باندھے یقیناً اللہ تعالیٰ بختہ کوونکے رحم کوونکے دے

مہ گنہی۔ مِنْ كَيْبَلَتِ مَا رَزَقْنَاهُ طيبات دلتہ حلال اولدات والا خوراکونوتہ

شامل دے اور رزق عام دے پہ نیز کا اهل سنت حلال او حرام دواپوستہ

شامل دے۔ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ پہ هر نعمت باندھے شکر کول حتی الوسع

واجب دی او معنی دے شکر مخکین تیرہ شویده۔ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْبُدُونَ کوفیان

وای چہ ان پہ معنی کراڈ دے او بصریان وای چہ پہ خپلہ معنی سرہ دے خو

ترغیب دے پارہ یے ذکر کرے دے۔ پہ دے کین اشارہ دہ چہ پہ حلال حرام

کین دے اللہ تعالیٰ اطاعت کول او دے اللہ تعالیٰ شکر ادا کول عبادات دی۔ اللہ اب

دمشقی ذکر کریدی کہ تاسو ارادہ لرئی دے بندا کئی کولو دے اللہ تعالیٰ تو دے هغه شکر

کوئی حکمہ چہ شکر سر دے عبادت دے۔ او پہ حدیث دے مسلم کین ذکر دی چہ

اللہ تعالیٰ مؤمنانوتہ هغه خطاب کرے دے کوم چہ یے خپلو رسولانوتہ

کرے دے چہ هغه پہ سورة مؤمنون سا کین دے۔

سکے هر کله چہ مخکین آیا تو نوکین تردید و و پہ تحریم دے ما احل اللہ باندھے نو

اوس رد کوی پہ تحلیل دے ما حرما للہ رحلال کنول دے هغه چہ اللہ تعالیٰ حرام کرپیل

او دے مقابل دے هغه طیبات دے چہ مخکین ایت کین ذکر و۔ إِنَّمَا دَاخِرُ پِه حصر

باندھے دلالت کوی لکه چہ پہ سورة انعام سکے کین پہ نفی او اثبات سرہ ذکر دے

او کله صرف دے تاکید دے پارہ استعمال پیدی۔ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ فاعل دے تحریم اللہ تعالیٰ دے

الْمَيْتَةَ، مردارہ هغه دی روح مخیز دے چہ روح تربینہ جدا کرے شی بغیر دے

ذبح شرعی تہ او دے هغه بعض افراد یے پہ سورة مائده سکے کین ذکر کریدی۔ او

داد لالت کوی چہ خوراک او هر قسم انتفاع پہ مردارے سرہ اخستل جائز نہ دی
 ماسیوی دھتہ تہ چہ یہ تص سرہ یے تخصیص کرے شوی وی۔ لکہ مہیان او
 ملخان او ویستہ ک مردارے او چرئی ک دھتہ او ہوا کی ک دھتہ (چہ صفا کرے شووی)۔
 والکام مراد ک دے تہ وینہ مسفوح (بیولے شوے) دہ یہ دلیل ک سورۃ انعام ۱۳۵
 سرہ او یہ حدیث سرہ ک دے تہ خاص کرے شوی دہ وینہ منجمدہ چہ دھتہ
 کبد (جگر۔ اینہ) او طحال (تورے) دے او بعض علما ڈ لیکلی دی چہ دھتہ وینہ
 چہ روستو ک دھتہ نہ انستے وی پہ غوشے او وازدے پورے۔ وَلَعَمْرُ الْخَزِيرِ لَحْمُ يَه
 لغت کبش صرف غوشے تہ وٹیلے شی او یہ عرف کبش لحم وازدے او ہوا کو تہ
 ہم شامل دے قرطبی وٹیلی دی چہ دا شامل دے ہول بدن ک خنزیر تہ
 ماسیوا ک ویستو ک دھتہ تہ صرف ک کتلو ک پار لیکن مراد ک دے تہ یہ حائے ک
 کتلو ک سنتے استعمالول دی ک تار پہ حائے استعمال مراد نہ دے۔ وَمَا أَهْلُ
 بِه لَغَيْرِ اللَّهِ، ک دے جملے پہ تفسیر کبش ک مفسرینو درے اقوال دی اول قول ربیع
 او ابن زید تہ ابن جریر روایت کرے دے چہ مراد ک دے تہ دھتہ خاروے
 دے چہ یہ وخت ک ذبح کبش پہ دھتہ باندے نوم ک غیر اللہ و اخستلے شی او دیتہ
 ک دیر و مفسرینو میلان دے او پنا پہ دے قول باندے ما خاص دے پہ
 مذبحوہ پورے او اہل پہ معنی ک ذبح دے او پہ کبش باء زیاتی دہ یا اہل
 پہ معنی ک او از کولو دے او پہ پہ معنی ک ذبی وَفَتْ ذَبْحُ دے او لَغَيْرِ اللَّهِ کبش لام
 پہ معنی ک باء دے او اسم لفظ پت دے یعنی ذبح بِاسْمِ غَيْرِ اللَّهِ، او دغہ مفسرینو ک
 دے تفسیر وجہ دا ذکر کریدہ چہ ک مشرکین عرب عادت دا وچہ پہ وخت
 ک ذبح کبش ہغوی نوم ک غیر اللہ ذکر کولو تو پہ دے جملہ کبش رد او شو ہغوی
 پہ عادت باندے۔ او دا مسئلہ خواتفاق یہ دہ چہ مذبحوہ پہ نوم ک غیر اللہ
 باندے حرام دہ قطعاً صرف ک مکحول او بعضو نورونہ روایت دے چہ کتابی
 شخص اگر چہ ذبح او کری پہ نوم ک غیر اللہ باندے تو دا جائز دہ پہ دلیل طعام
 الْذَّائِنِ او تو الکتاب حل لکم لیکن نور و علما ڈ لکہ نیشاپوری پہ ذیل ک مکحول
 وغیرہ باندے رد کرے دے او وٹیلی یے دی چہ طعام الذائین اہ مقبلاً دے پہ
 دے ایبت سرہ۔ او دویم قول ابن جریر ک قتادہ او مجاہد او ضحاک او ابن عباس
 تہ روایت کرے دے چہ مراد ک دے تہ ہر دھتہ خاروے دے چہ ذبح کرے شی
 ک پار ک (تقرب) ک غیر اللہ اگر چہ ک غیر اللہ نوم یے پورے تہ وی ذکر کرے او ک دے

قول کتائید کپارم قول کقرطبی کابن عطیہ نہ ابن کثیر روایت کریتا چہ کحسن
بصری نہ تپوس اوکرے شوچہ یوزناتہ (جینی) کخیلوگوو وادہ جو رکری
(پہ لو بکولو کین) او پہ ہفتہ کین اوتینہ حلالہ کری ۶ نو ہفتہ پہ جواب کین اوئیل
چہ دا بہ نہ خورے کیبری ٹککہ دا کصم (یت) کپارہ ذبح کرے شوہ (اگر چہ
نوم کبتے وریاندے نہ دے ذکر کرے)۔ اوئل تائید کدے روایت کعائشہ
دے چہ کہتے نہ تپوس اوکرے شو کہتہ خاروچہ عجمیان (مشرکان) یے پہ
خیلو اختر و نو کین ذبح کوی او مسلمانا نہ تے ہدیہ لیبری نو ہفتہ او فرمائیل
چہ ہفتہ خاروی چہ پہ دغہ ورے ذبح کرے شی نو کہتہ خوراک مہ کوئی
(پہ دے کین پہ ذبیحہ باندے نوم کغیر اللہ ذکر کرے نہ دے لیکن تقرب کغیر اللہ
مقصداوی)۔ دریم تائید کدے قول کرازی او نیشاپوری دے چہ علماؤ وئیلی
دی کہ چرے یوم مسلمان یو خاروے ذبح کری او قصدا او کری پہ ذبح کہتہ
سرة تقرب کغیر اللہ تہ نو داشخص مرتد شوا و مذ بوحہ کدہ مذ بوحہ
کمرتد شوہ (اگر چہ نوم کغیر اللہ یے وریاندے نہ دے ذکر کرے)۔ خلووم
تائید قول کابن عاشور دے پہ تفسیر التحریر و التنبیر کین چہ کاهل سرة
لفظ کتقرب متضمن دے او کدے فائده دادہ چہ ہر ہفتہ خاروے
حرام دے چہ تقرب کغیر اللہ پہ ہفتہ کین مقصداوی برابرہ خیرہ دہ
کہ نوم کمتقرب الیہ (کغیر اللہ) یے پہ ہفتہ باندے ذکر کرے وی یا نہ وی ذکر
کرے۔ او تجم تائید قول کعلی رضی عنہ دے پہ بارہ کہتہ اویشا نو کین چہ
قرزوق ذبح کری وچہ داہم پہ ما اہل پہ کغیر اللہ کین داخل دی نو
خلقو پری بنودل اگر چہ پہ ہفتہ باندے پہ وخت کذبح کین بسم اللہ وئیلہ شوہ
وہ خو خلقو ہفتہ پری بنودل (البحر المحیط)۔ او دا قول شاة عبد العزیز پہ
تفسیر فتح العزیز کین او عبد الحق دہلوی پہ تفسیر حقانی کین غورہ
کرے دے۔ او دوی تصریح کرے دہ چہ پہ داسے خاروی باندہ (چہ کپارم
کتقرب کغیر اللہ وی) کہ پہ وخت کذبح کین نوم کاللہ تعالیٰ ذکر کرے شی
نو فائده نہ ورکوی بلکہ حرام بہ وی۔ او ثناء اللہ امر تسری ہم پہ تفسیر
ثنائی کین کدے قول تائید کرے دے او داسے تفصیل تفسیر ترجمان القرآن
بلطائف البیان کتواب صدیق حسن خان کین ذکر دے۔ او پنا پہ دے قول
باندے ما لفظ اگر چہ خاص دے پہ خاروی پورے لیکن اہل پہ خیلہ عامہ

معنی سرہ دے یعنی آواز اوچتوں (نامزد کول)۔ اولغیر اللہ کہیں لامر دیا کہ تقرب
 دے او مراد کہ تقرب تہ عبادت (نذر کول) دے۔ دریم قول دادے چہ مراد
 کہ دے نہ ہر ہنہ خین دے کہہ خا روے دی یا نقد دی یا بل خہ خوراک و غیر وی
 چہ پہ ہنہ یا نہ دے نور دغیر اللہ پہ طریقہ کہ تقرب (نذر) سرہ ذکر شی۔ او دا
 قول نواب صدیق حسن خان پہ تفسیر ترجمان القرآن کہیں او شاہ عبدالعزیز
 پہ فتح الیمن کہیں او نور و متاخریت و مفسرینو (مؤحدینو) غورہ کرے دے۔
 او فتح المجید شرح کتاب التوحید ص ۱۱۱ کہیں ذکر کرے دے او پہ ہنہ
 کہیں یہ تصریح کریدہ چہ دغہ خوراکونہ وغیرہ پہ ما اهل کیں داخل دی۔
 پتا پہ دے یا نہ دے لفظ کہ ما پہ خیل غموم یا نہ دے حمل دے او پہ کہیں باو
 پہ معنی کہ علی دہ اولغیر اللہ کہیں لامر دیا کہ تقرب (نذر) دے۔

فائدہ عل مراد کہ نامزد کولو او نسبت کولو نور دغیر تہ پہ طریقہ کہ ملکیت سرہ
 تہ دے لکہ چہ وکیل کیوری چہ داخیز کہ قلانی شخص دے بلکہ مراد کہ نسبت
 تہ پہ طریقہ کہ تقرب او تعبد سرہ دے یعنی پہ نذر کولو سرہ، نو کوم خا روے
 چہ کہ میلہ پہ میلستیا کہیں ذبح کرے شی پہ دے نیت سرہ چہ ہنہ
 او خوری نو دا پہ دے کہیں داخل نہ دے او کوم چہ پہ نیت کہ نذر دغیر اللہ
 سرہ وی یا پہ نیت کہ فخر او یو بیٹی کولو سرہ یا پہ تعظیم کہ یوے ورے سرہ وی
 یا پہ تعظیم کہ یو امیر کہیں وی تو ہنہ پہ ما اهل کہیں داخل دی اگر چہ پہ
 وخت کہ ذبح کہیں پہ ہنہ یا نہ دے بسم اللہ اوکیلے شی۔

سوال۔ دیر جا ہلان وائی چہ پہ کوم خا روے کہ ذبح پہ وخت کہیں نور د
 غیر اللہ ذکر کرے شی تو صرف ہنہ پہ دے آیت سرہ حرام دے او نور حرام
 تہ دی او دلیل پیش کوی پہ اولے معنی سرہ چہ عامو مفسرینو دلتہ ذبح
 پہ اسم دغیر اللہ سرہ خاص کرے دہ ۶۔ جواب عل۔ اقول عطاء دے چہ
 دیر و مفسرینو اولے معنی مراد کرے دہ بلکہ کہ دویم قول پنچہ تأییدات
 او کہ دیر و مفسرینو اقوال ما ذکر کول تو دعوی کہ تخصیص کہ اولے معنی غلطہ
 دہ۔ جواب عل۔ چہ کومو مفسرینو ذبح پہ اسم دغیر اللہ ذکر کرے دہ نو ہنہ
 صرف پہ اعتبار کہ عادت کہ مشرکین عرب سرہ وکیل دی یعنی پہ اعتبار کہ
 سبب کہ نزول کہ آیت سرہ پہ رد کہ ہنہ مشرک نو کہیں۔ لیکن علما و تصریح کریدہ
 چہ پہ قرآن کریم کہیں سبب نزول لہ اعتبار بیشہ بلکہ عموم کہ الفاظ لہ

اعتبار دے تولفظ کے اہل عام دے۔ جواب عک کہ دغہ قول کے مفسرینو
 پہ تفسیر اور تخصیص یا اندے حمل شی تو دا تحریف تہ نزد کے کیری
 لکہ چہ شاہ عبدالعزیز یہ تفسیر فتح العزیز کہیں دثیلی دی چہ اول تولفظ
 کے ما صریح دے یہ عموم کہیں (یہ نیز کے بعض نحویانوں) یا مشترک کے یہ منہج
 کے عموم اور خصوص کہیں نو یہ مذابوحہ پورے خاص کو لو کے پارہ قرینہ نیستہ
 دویم دا چہ لفظ کے اہلال پہ لغت اور محاورہ کے عربو کہیں صرف کے اواز اوچتو لو
 کے پارہ دے کے دے یہ معنی باندے چرتہ کے عربو یہ شعر اور نثر کہیں نہ دے
 استعمال شوے اور دریم دا چہ بہ کہیں بآز یا قی کول یا یہ معنی کے فی وقت
 ذبحہ پتہ راویستل، خلورم لار پہ لغیر اللہ کہیں یہ معنی کے بآ یا تدا اخستل،
 او پنجم لفظ کے اسم پتہ راویستل پہ دے سرہ کلام اللہ کے بلاغت نہ خارجیری
 اور تحریف معنوی تہ نزد کے کیری نو معلومہ شوعہ چہ اولہ معنی کے مفسرینو
 صرف یہ طور کے تمثیل دہ یہ طریقہ کے تخصیص اور تفسیر سرہ نہ دہ۔

سوال :- ابن جریر یہ تاریخ طبری ص ۱۸۱ کہیں او سیرۃ ابن ہشام پہ ص ۳۲۲
 کہیں دواردیہ روایت کے محمد بن اسحاق سر بن غیر کے سند نہ ذکر کیری دی چہ
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم ابوسقیان تہ حکم او کرو چہ کوم سرہ زراوگالی وغیرہ
 کلات بنت کے پارہ جمع کرے شوی دی نو ہغہ واخلہ او کے عروہ قرضہ پہ
 ہغہ سرہ ادا کرہ دارنگ پہ طبقات ابن سعد ص ۳۳۱ کہیں پہ لفظ کے قالوا سرہ
 بے سندہ روایت کہیں ذکر کیری دی چہ علی رضی اللہ عنہ عزازہ کے فلس (بنت)
 راواخستلہ نو داروایات دلالت کوی چہ تذاروتہ کے غیر اللہ (چہ ثاری نہ دی)
 کے ہغہ تہ مسلمانان فائدہ اخستلہ شی ؟۔ جواب عک مخکین پہ دریم قول کہیں
 ثابت شوعہ چہ لفظ کے ما عام او شامل دے ہر قسم تذاروتہ کے غیر اللہ تہ نو
 کے دغہ ایت پہ مقابلہ کہیں داسے بے سندہ احادیث ہیچ اعتبار نہ لری۔

جواب عک کے ابن جریر پہ سند کہیں ابن حمید او ابن اسحاق راویان دی او
 داد وارہ کے محدثینو پہ نیز ضعیف دی۔ جواب عک کہ دغہ روایاتو کہیں کے
 نذر کولو تصریح نیستہ بلکہ ہغہ صرف کے دلالت او فلس مرمت او کے ابا دئی
 او کے خدمت بکارو کے پارہ خلقو مالونہ جمع کول چہ پہ ہغوی باندے خرچ
 کرے شی۔ جواب عک ہغہ مالونہ کے کافرانو حریبانو وڈ نو ہغہ پہ طور
 کے غنیمت سرہ حاصل کرے شوے وڈ لکہ نور حرام مالونہ چہ کے کافرانو

یہ غنیمت کہیں حاصل شی تو ہفتہ مسلمانانولہ جائز دی۔

(تلبیہ) فائدہ :- یہ دسے بے سندہ روایا تو سورہ استدلال کول اود نذر و تو
 ک غیر اللہ تہ ک استفادے اجازت در کول یقیناً ک شرک طرف تہ خلق را کاپی
 چاہے لیکلی دی هغوی اجتہادی غلطی کرے دہ او ک دے وجہ تہ فقہاؤ یہ
 داسے نذر و نوباندرے سخت تردید کرے دے او ک ہفتہ تہ استفادہ کول یے
 حرام کرنی دی۔ لکہ یہ کتاب البحر الرائق ص ۲۹۹ او در مختار او ک ہفتہ متن ص ۳۵۱
 مجموعۃ الفتاوی ک عبدالحی لکھنوی ص ۲۸۱ ص ۲۹۹ ص ۲۹۹، تفسیر مواہب
 الرحمن ص ۳۵۱، تفسیر فتح البیان ص ۲۹۹ ص ۲۹۹ مسائل للشاہ محمد اسحاق
 ص ۳۵۱، مظاہر الحق شرح مشکوٰۃ ص ۳۲ ص ۳۵۱، فتاوی عزیزہ ص ۳۳ ص ۳۵۱
 او ک ما اھل دیرے معانی ک مفسرینو تہ او علماؤ تہ نقل دی بعض خاص دی
 او بعض عام دی ک ہفتہ تفصیل دادے (۱) اھل یہ یعنی ارباب العلمۃ لابی محمد
 مکی متوفی ۷۳۷۔ (۲) ما کلم لئیر اللہ۔ و ما ذکر علیہ اسم غیر اللہ (تفسیر درمنثور ص ۳۲)
 (۳) ما ذبح لتعظیم غیر اللہ و اکرامہ (فتاوی عزیزہ ص ۳۵)۔ ما ذبح لغير اللہ۔ و ما ذکر
 غیر اسم اللہ (تفسیر ابن ابی حاتم ص ۲۸۳) او داسے یہ تفسیر ماوردی ص ۳۵۱ کہیں ہم دی
 (۴) شیخ الاسلام ابن تیمیہ ر یہ دقائق التفسیر جلد ۳ ص ۳۲ کہیں و ثیلی دی
 معنی ک دے و ما تکلم بہ لغير اللہ و ما نطق بہ لغير اللہ اگرچہ یہ اصل کہیں
 رفع الصوت تہ و ثیلی شی لیکن حکم یہ اوچت اواز او بشکتہ اواز سرہ تہ بدلیری
 ہر کلمہ چہ عادت ک مشرکاتو رفع الصوت و ک دے وجہ تہ یے کلام ک هغوی
 یہ عادت سورہ راوپے دے (۵) اھل تکلم بہ و استھللنا۔ و ما اھل بہ لغير اللہ
 (بخاری ص ۲۱۲) یہ دے معانیو کہیں اولہ معنی او مخلورہ معنی ہر تدار ک غیر اللہ
 تہ شامل دہ چہ خاروے وی او کہ غیر بخاروے وی او کہ مذیوح وی او کہ
 غیر مذیوح وی او دغسے فقہاء حنفیہ لیکلی دی لکہ چہ روستو ذکر کیری۔
 مال ک مشرکاتو۔ ک دوی مونثوتہ او قریائی او نور تقریات و ک دپارہ ک غیر اللہ۔
 (۱) غایۃ الامانی فی الرد علی النبیانی ص ۳۱۱ او تفصیل یہ ص ۳۱۲ (۲) اغاثۃ اللفان
 ص ۳۳ (۳) رد یہ نذر ک غیر اللہ یا تہ دے یہ تفصیل سورہ حاشیۃ الطحطاوی علی
 الدار المختار ص ۲۱۲ (۴) رد یہ نذر ک پارہ ک قیر و تود البلاغ المبین ص ۲۹ (۵)
 دارنگ جلد۲ العینین ص ۳۳ ص ۳۵ (۶) دارنگ منهاج التائیس فی الرد علی ابن
 جرجیس ص ۳۳ (۷) رد یہ نذر ک پارہ ک اھل قبور و روح المعانی ص ۴۴ ص ۲۱۲

(۸) الادب (۱۵) (۹) مجموعة الفتاوى لعبدالحی ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳
 (۱۰) رد المحتار شامی ص ۳ (۱۱) سیف اللہ علی من کذب علی اولیاء اللہ ص ۳
 تالیف صنع اللہ الحلبي المکی (۱۲) البحر الرائق ص ۳ (۱۳) تیسیر العزیز الحمید ص ۳
 تفصیل (۱۴) تلخیص کتاب الاستغاثۃ لشیخ الاسلام ص ۳ (۱۵) رسالہ زیارۃ
 القیروز للبرکوی (ص ۳ ص ۳ ص ۳) (۱۶) مجالس الایوار ص ۳ (۱۷) کشف
 القناع عن متن الاقتناع رفقة الحنا بلہ ص ۳ (۱۸) الفروع لابن مفلح الحنبلی ص ۳
 (۱۹) الدین الخالص لصدیق حسن خان ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳
 ص ۳ (۲۰) مدارج السالکین ص ۳ (۲۱) مفتی المحتاج للشریعی رفقیہ
 الشافعیۃ ص ۳ (۲۲) مجموعة الفتاوى لشیخ الاسلام ص ۳ ص ۳ ص ۳
 ص ۳ (۲۳) فتح المعین شرح ملا مسکین علی التکرر ص ۳ (۲۴) اقتضاء الصراط
 المستقیم ص ۳ ص ۳ ص ۳ (۲۵) الروض الندی شرح کافی المبتدای (حنبلی)
 ص ۳ (۲۶) غمز عیون البصائر (ابن نجیم مصری) ص ۳ (۲۷) الفتاوی الحامدیہ
 (ص ۳) (۲۸) شفاء الصدور لمرعی بن یوسف الکرمی (ص ۳) -

فائدہ علی یہ دے آیت کہیں ترقی دہ یہ یا ب تحریم کہیں یعنی کمیتہ (مردار) تہ
 دہ خیزوتہ مستثنی دی او دم (وینے) تہ ہم دہ خیزوتہ مستثنی دی لکہ چہ
 مخکین ذکر شویدی او دم لحم خیزیر تہ ہم یو خیز مستثنی دے لیکن ما اهل
 لغير الله تہ دہیخ خیز استثناء تیشته۔ مہائی یہ تبصیر الرحمن کہیں لیکی دی
 چہ دما اهل غبت دیریات دے نو دہیخ چہ ہیخ جزو کہیں جواز نیشتہ اگر
 چہ خور و تکه گمان کوی چہ یہ دے سرہ محبت ک اللہ تعالی سرہ پیدا کییدی۔
 فائدہ علی داسے آیت یہ سورۃ مائدہ ص ۳ او سورۃ انعام ص ۳ او سورۃ نحل
 ص ۳ کہیں ہم راغله دے یہ دے آیت کہیں یے یہ یہ لغير الله باند مخکین ذکر
 کرے دے او یہ دغہ درے ایا تو نو کہیں یہ یے ک لغير الله تہ روستور او پے دے
 وجہ دادہ چہ یا دہم ک تعدیت او تہی د اهل دپارہ دہ او لغير الله کہیں سبب
 ک حرمت ذکر دے نو سورۃ بقرہ کہیں دا جملہ اول دہ نو ک اصل عبارت (دلفظ)
 لحاظ یہ کہیں او کرے شو او روستو سور تو نو کہیں ک مقصد ک لحاظ دے جے تہ
 لغير الله مخکین راوپے دے۔

سوال :- انما دپارہ ک حصہ دے نو حصہ ک تحریم یے یہ مخلور و اشیا و کپے دے
 او حال دادے چہ ک مخلور و تہ علاوہ خو یہ قرآن او حدیث کہیں نور مطعومات

او غیر مطعومات محرمات دیر ذکر دی ہے۔ جواب علی الوسی او ابو حیان وغیرہما
وٹیلی دی چہ دا حصر اضافی دے یعنی تا سوائے مشرکانو چہ کوم حلال ٹھیند
حرام کنڑی او اے مؤمنانو تا سوچہ بعض مستلذات (ذلت خیزونہ) او
وسعت پہ عوراکونو کنش پشان د حرام کنڑی نو دغہ حرام نہ دی بلکہ حرام
وادرٹی د ہف نہ ٹخان اوساتی او د ہف تہ یٹے خلور ذکر کرل۔ جواب علی دلتہ
مقصد حصر د حرامو مطلقانہ دے بلکہ ہفہ حرام ما گولات مقصد ووجہ
پہ تہولو اسمانی دینونو کنش حرام دی او ہفہ داخلوردی اور دے پہ
بہودیانو اونصارا او مشرکانو باندے چہ ہغوی دے اتفاق حرامو
مخالفت کوی۔

کَمِنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ، اضطرار یعنی مجبوریہ کیدل د دودہ وجونہ وی
اول وجہ داچہ یوظالم اکراہ (زور) او کپی پہ یو مسلمان باندے پہ خورلو
دے دے ٹھینو سورہ او دے کیدلو ہیج ذریعہ نہ وی۔ دویمہ وجہ سختہ لوپہ
دہ چہ د ہف ذکر پہ سورہ مائدہ سب کنش شتہ دے۔ باغ وَلَا عَادٍ دے دوارو
پہ مینج کنش فرق دے پہ ٹھو وجوہ سورہ ۱۔ باغ تہ وی حلال کنڑونکے ہف
لرہ مطلقاً۔ عَاد تہ وی د ٹخان سورہ توخہ جو روٹونکے (مقاتل) ۱۔ باغ تہ وی
تجارت کوٹونکی د مقدار د حلال تہ، عَاد قصورتہ کوی پہ ہفہ انداز کنش چہ
دہ لرہ حلال وی یعنی بالکل پریردی ترددے پورے چہ ہلاک شی
(الباب للامشقی)۔ ۲۔ باغ تہ وی جد اکیدونکے د جماعت د مسلمانوتہ
عَاد تہ وی مبتدع مخالف د سنت نہ (سہل)۔ ۳۔ باغ تہ وی خورونکے بے
ضرورتہ عَاد تہ وی ٹخان سورہ روٹونکے (حسن)۔ قتادہ) ۴۔ باغ تہ وی طلب
کوٹونکے د ہف پہ وخت د وجود د حلال کنش، عَاد تہ وی تجارت کوٹونکے د حد تہ
۵۔ باغ تہ وی ظلم کوٹونکے پہ منگری باندے چہ ہفہ لہ وزتکری او ہفہ ہلاک
شی، عَاد تہ وی تجارت کوٹونکے د بنداش د لوپہ تہ (الوسی)۔ ۶۔ باغ تہ وی
طلب کوٹونکے ذلت د ہف، عَاد او نہ ورر سیپی حد د موروالی تہ۔ ۷۔ باغ تہ وی
بغارت کوٹونکے پہ امیر المؤمنین باندے عَاد تہ وی خلاف کوٹونکے د طریقہ
د حق پرستو تہ (نیشاپوری)۔

فَلَا اِشْرَاعَ عَلَيْهِ سَمَوَال: اضطرار خو منافی دے د وجوب سورہ نونہی د گناہ تہ
شہ حاجت دے؟ جواب علی مراد د دینہ رفع د حرج او د تنگدالی دہ او ہا شامل

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ

یقیناً ہفتہ کسان چھ پتوی ہفتہ چھ نازل کریدے اللہ تعالیٰ

مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ شَمًا قَلِيلًا

کے خپل کتاب نہ او حاصلوی یہ ہفتہ سورہ قیمت لہو (تولہ دنیا)

وَلِلَّهِ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ

دغہ کسان نہ اچوی - وی نہ خوری) یہ خیتو خپلو کتب

إِلَّا السَّارَ وَلَا يَكْلَهُمُ اللَّهُ يُومَرُ الْقِيَمَةُ

مگر اور او خبرے یہ نہ کوی ددوی سورہ اللہ تعالیٰ پہ درغہ ک قیامت

وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۶۲﴾

او نہ بہ پاکوی دوی لریہ - او دوی د پاریہ درد تاک عذاب دے۔

واجب او مستحب او مباح تولوتہ (نیشاپوری)۔ جواب علیٰ یہ دے کتب
اشارہ دہ کہ چرے بے ارادے ک حد نہ تجاوز او کری او دیرہ او خوری تو یہ
ہفتہ کتب گناہ نیستہ دے۔

عَفْوٌ کتب ہم اشارہ دہ کہ دچا نہ بے ارادے زیاتوالے اوشتی پہ خوراک کتب
نو ہفتہ بخندہ کوی۔ زحیم پہ حال ک اضطرار کتب جائز کول حرام و رحمت ک
اللہ تعالیٰ دے۔

قائد :- یہ سورہ مائدہ سکت کتب یے اضطرار خاص کریدے یہ حالت
کے مخصوصہ پورے یہ ذکر کتب او پہ دے سورت او سورہ انعام او نحل کتب
اضطرار مطلق ذکر کرے دے۔ وجہ دادہ سورہ انعام او نحل مکی سورتوں
دی او سورہ بقرہ ک مہدیے ابتدائی سورت دے تو پہ دغہ زما تو کتب اسلام
غلبہ نہ وہ حاصل شوے ک دے وجہ نہ ک کافرانو ک طرف نہ ک اکراہ حال ہم
پیشید لو او سورہ مائدہ ک غلبہ اسلام (فتح مکہ) نہ روستونازل شویں ہفتہ وعت
ک اکراہ ک کافرانو نہ شہیرہ نہ کیدلہ صرف ک لو پے خطرہ وہ ک دے وجہ نہ
سورہ مائدہ کتب یے مخصوصہ خاص ذکر کرلہ۔

سکت روستو ک تفصیل ک حلال او حرام نہ سخت ازجر او تخویف اخروی دے

ددغه مسایلو پتو و نکوته د وچه د حرص د دنیا او د خوراکو نونه. إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَا أَنزَلَ اللَّهُ، دمشق و تیلی دی چه مراد د کتمان نه تا ویلات باطله دی چه هغه ته
 تعریف معنوی و تیلی شی. یا مراد د کتمان نه نه بنکاره کول دی عواموته د
مَا أَنزَلَ اللَّهُ - مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ په دغه کتب یی مَا أَنزَلْنَا و تیلی و د
 وجه داده چه هلته مسئله د قبله او د حج او د ملت ابراهیمیه مراد و ده او د هغه نه
 د اصل کتابو مخالفت ویر و د دے وچه نه د هغه د اهتمام د پاره أَنزَلْنَا صِیغَةً د
 جمع متکلم او بینات او هدای یی ذکر کړو او دلته محکمی شکل کتب دعوت مَا أَنزَلَ
اللَّهُ ته ذکر شو او زجر ذکر شو چه شوک د تقلید د ابای و د وچه نه مَا أَنزَلَ اللَّهُ
 پریر دی نو دلته زجر ورکوی هغه ملایا نوت ته چه دغه ما انزل د عوامو نه
 پتوی. مِنَ الْكِتَابِ من بعضیه کتب اشاره ده چه ټول کتاب یی ته دے پت
 کړی په دلیل د سورة مائده ۱۰۸ او انعام ۱۱۵ سره. وَيَشْتَرُونَ بِهِ كَمًّا مِّنْ ثَمَرَاتٍ
 د دے تفسیر محکم تیر شو دے. په دغه کتب یی دا جمله نه ده ذکر کړی
 محکه چه کتمان دوه قسمه دے اول کتمان د وچه د مدار همت یا دعنا داو حسد نه
 او دویم د وچه د حرص د نیروی نه دے نو په هدایت کتب اول قسم مراد و د او
 دلته دویم قسم مراد دے او هرکله چه دین پتول د دنیا د آمدان د وچه نه ویر
 لوی حساست دے د دے وچه نه په دے مقام کتب یی تعریف سخت ذکر
 کړو په ذکر د او د قسمو نو د عذاب سره. أُولَٰئِكَ هُمَا يَٰ كَاوُنَ فِي بُطُونِهِمْ أَلَا الْكَافِرُ
 په لفظ د فِي بُطُونِهِمْ کتب دوه فائده دی اوله دا چه صرف اکل کله په معنی
 د اخستلو راځی لکه يَا كَاوُنَ الرِّبَا اولفظ د فِي بُطُونِهِمْ دلیل دے چه دلته
 حقیقی معنی مراد ده یعنی خوراک کول. دویمه فائده داده چه دا اشاره ده
 په مړه حیثیه خوراک کولو ته. او په دے کتب د دوی لوی قیاحت شأن ته اشاره
 ده چه دوی انصرت د دنیا په خوراکو تویان ته بریاد کړی دے. أَلَا الْكَافِرُ مراد
 د دے نه حرام دی یعنی ذکر مسیب او مراد تربیته سبب دے یا حقیقه او مراد
 دے یعنی په جهنم کتب یی او خوری او دا هغه سزا د هغه کسانو هم ده چه د
يَتِيمًا مال په ظلم سره خوری لکه په سورة نساء ۱۰۱ کتب. وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهُ
يَوْمَ الْقِيَمَةِ د اکثایه ده د غضب او عفتگان د الله تعالی نه یا دا چه د دوی د
 خوشحالی خبری په نه کوی او د دوی د حسرت او د غم خبری په کوی
 چه هغه سوال او حساب کول دی (اخراف نط) یا دا چه بالکل به د دوی سره

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ

دامتہ کسان دی چہ اختیاریہ دہ گمراہی یہ بدل دہدایت کیں

وَالْعَذَابُ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَا أَصْبَرَهُمْ

او عذاب یہ بدل دہ بخشنہ کیں ۔ پس خہ عجیبہ صبر دے دہ دوی

عَلَىٰ الشَّارِ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَلَ

یہ اور باندے ۔ دار عذاب) پدے وجہ دے چہ اللہ تعالیٰ نازل کریدے

خبر دے ہم نہ کوی اوتیوس او حساب یہ یہ واسطہ دہ ملائکہ کوی اور دے
تائید یہ سورۃ مؤمنون بہت کیں دے۔ وَلَا يُزَكِّيهِمْ یہ دے کیں دیر و جہہ دی
اول داچہ دہ دوی ثنا او تعریف یہ نہ کوی۔ دویم داچہ دہ دوی اعمال یہ نہ قبول
دریم داچہ دہ دوی ناکارہ اعمال یہ نہ پاکوی یعنی دہ دوی توبہ نہ قبولی۔ او قرطبی
او دمشقی و بیلی دی چہ دہ ایت ہذا مسلمانانہ نہ ہم شامل دے چہ دین دہ
اللہ تعالیٰ پتوی۔

ہذا دہم دہ محکم ایت سورۃ تعلق لری۔ ہر کلمہ چہ یہ دنیا کیں احسن خیر ہدایت
او علم دہ او اقیح خیر گمراہی او جہل دے او یہ آخرت کیں اقیح خیر عذاب جہنم دے
او احسن خیر مغفرت الہی دے تو یہ دنیا کیں ہم دہ دوی خسران بنکارہ دے
او یہ آخرت کیں ہم خسران بنکارہ دے او اولہ مبادلہ مستلزم دہ دوی مبادلہ
لہ۔ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَىٰ الشَّارِ یہ دے جملہ کیں ہم پتخہ اقوال دی۔ اول قول دہ
سیبویہ او دہ دیر و نحو یا نو دے چہ دہ صیغہ دہ تعجب دہ او مراد دہ دینہ تعجب
دہ بندگان نو دے یعنی اے بندگان تو تاسو دہ دوی نہ تعجب او کرئی۔ دویم قول حسن
او قراء او کسائی دے چہ اصبر یہ معنی دہ اجور دے یعنی خہ خیر زبرد و کریدی
دوی لہ یہ اور باندے چہ دہ عمل نہ کوی چہ اور تہ روان دی او پرواہ
نہ لری۔ دریم قول دہ زجاج دے اصبر یہ معنی دہ ابقا ہم یعنی خہ خیر دوی
باقی پاتے کریدی یہ عمل نہ دہ اور دہ جہنم باندے۔ مخلوم قول دہ البقاء دے چہ
ما نافیہ دے یعنی نیشہ صبر دہ دوی یہ اور باندے۔ پنجم قول دہ الحفش دے چہ
ما موصولہ دے او اصبر فعل ماضی صلہ دہ او مجموعہ مبتدأ دے او خبریہ پتہ
دے یعنی ہذا خیر چہ دوی لہ یہ صبر و کر دے دے یہ اور دہ جہنم دیر ناکارہ

الْكِتَابِ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا

کتاب کے حق کے بارے میں اختلاف کریں۔ اور یقیناً ہرگز نہ کہ اختلاف ہے کریں گے

فِي الْكِتَابِ كَيْفَ يَشْقَاقُ بَعْضُهُمْ

یہ کتاب میں کتنا یہ دشمنی کرے کتنے دوسرے حق نہ۔

او قیام دے (دمشق اللباب)۔

یہ دے کہیں سبب کہ تیرشوی عذابوں کو ذکر کریں۔ ذلک الشارح دہ تیرشوی
عذابوں کو تہ او یاں متعلق دے یہ مستحق پتہ پورے او یاں سبب دہ او یاں حق نہ
روستو لفظ کہ اختلاف پتہ مراد دے محکمہ چہ صرف انزال کتاب سبب عذاب
نہ دے او قریبہ یہ دے باندے روستو جملہ دہ۔ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا
فِي الْكِتَابِ مراد کتاب نہ تورات دے او مراد کہ اختلاف نہ اختلاف کول دی
کہ یہود و انصار او یہ دلالت کہ تورات کتب یہ نبوت کہ عیسیٰ علیہ السلام
او یہ قباحہ کہ ہرگز نہ اختلاف نہ مخالفت کول کہ دوی دی کہ خیلو
مشراتو نہ یہ بارہ کہ عمل کول کہیں یہ تورات باندے (قرطبی)۔ یا مراد کہ اختلاف
تہ وارث کیدل کہ دوی دی کہ تورات روستو کہ مشراتو نہ (ابو مسلم او دمشق)۔
یا مراد کہ کتاب نہ قرآن دے او اختلاف کہ یہود یا تو دادے چہ خوگ تریبہ
مطلقاً انکار کوی او خوگ وائی چہ دا خاص دے یہ امین عرب پورے اہل
کتاب یہ دہ سرہ مخاطب نہ دی او اختلاف کہ مشرک تو خود دے چا وئیل
شعر دے چا وئیل سحر دے چا وئیل چہ کھانت دے افتراء دہ وغیرہ۔ یا مراد
کہ کتاب نہ جنس کتب الہیہ دی او اختلاف نہ مراد اختلاف کول دی یہ
مقصود نہ کہ کتابوں الہیہ کہیں چہ خوگ تو حید نہ متی خوگ قیامت نہ متی
خوگ رسالت نہ متی۔ کَفَى شِقَاقٍ بَعْضُهُمْ
کہ دوی دی یہ کورنی کہیں کہ یہود یا تو انصار او مشرکین عرب۔ یا مراد
کہ دینہ مشاقہ دہ کہ آخری رسول او قرآن نہ یہ دے سختی سرہ۔ بَعِيدُ کتب
اشارہ دہ چہ یہ دے شقاق سرہ کہ حق نہ دوسرے لے دی چہ ہرگز نہ ہیچ
طریقہ نہ قبولی او دا کہ دوی ضد او عناد تہ اشارہ دہ۔

يَا اللَّهُ تَعَالَى دے تفسیر لیکو تو کہ گناہوں نہ معاف کرے۔ آمین